DICȚIONARUL ENCICLOPEDIC ILUSTRAT „CARTEA ROMÂNEASCĂ"

PARTEA I

DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE DIN TRECUT ȘI DE ASTĂZI

DE

I.-AUREL CANDREA

PROFESOR LA FACULTATEA DE LITERE DIN BUCUREȘTI

PARTEA II

DICȚIONARUL ISTORIC ȘI GEOGRAFIC UNIVERSAL

DE

GH. ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

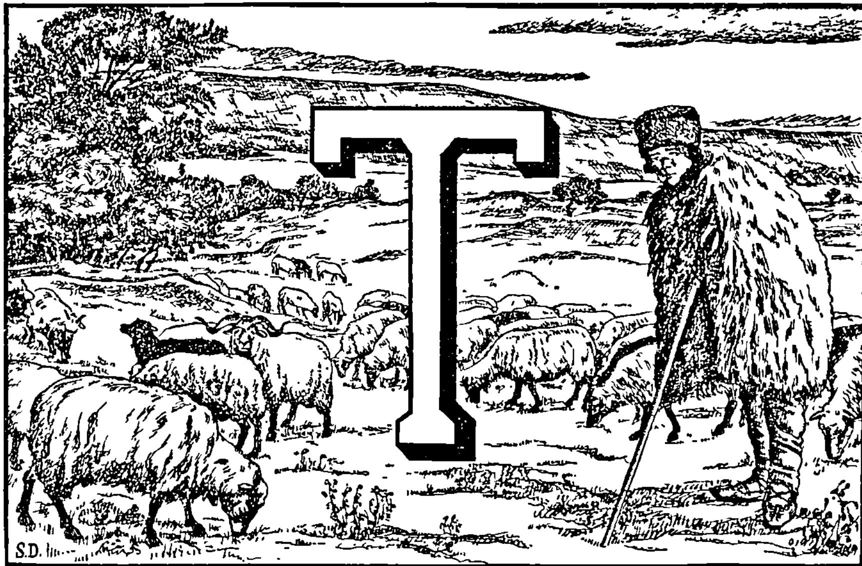
EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" S. A. — BUCUREȘTI

BULEVARDUL REGELE CAROL I, No. 3—5 (fost Academiei)

Sec. XV

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XVIII

Sec. XIX

TURMĂ

T *sm.* A douăzeci și doua literă a alfabetului, a șaptesprezecea din seria consonantelor; purta în alfabetul cirilic numele de „tvirdo", „tverdu" sau „ferdu".

TA ☛ TĂU[1].

† **TABAC**[1] ☛ TĂBĂCAR.

TABAC[2], *Trans.* TĂBAC (*pl.*-acuri) *sn.* ① Tutun măcinat ca praful și care se trage pe nas: **își bucșea nările cu tabacul roșiatic** (GRIG.); **Dragu mi-i bădița, drag, Care nu trage tăbac** (IK.-BRS.); **a trage ~, a priza ~**, a trage tabac pe nas: **bătrîna... purta ochelari și priza tabac** (NEGR.); ☛ PRIZĂ① ¶ ② *Trans. Bucov.* ♣ Tutun: **am o buruiană ce se chiamă tabac sau tiutiun, tare minunată și bună de multe leacuri** (SB.); **Fetele din Arpătac Mereu pipă la tăbac** (IK.-BRS.) [comp. germ. T a b a k, rut. t a b a k, pol. t a b a k a, etc.].

TĂBĂCAR, † TABAC *sm.* ⊕ Cel ce tăbăcește pieile, argăsitor (*Mold. Bucov. Maram.* „dubălar"): **La tabaci cine slujește, Pielea i se tăbăcește** (PANN) [tc. t a b b a k].

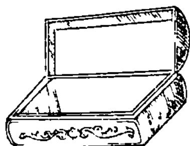
TĂBĂCĂREASCA *sf. Mold.* ♠ Un fel de joc de cărți: **mai aveam noi cu ce trece vremea, cînd voiam, țencușa, ba ~ sau concina** (CRG.) [t ă b ă c a r].

TĂBĂCĂRIE *sf.* ⊕ ① Loc unde se tăbăcesc pieile, argăsitorie (*Mold.Bucov. Maram.* „dubălărie") (▣ 4791) ¶ ② Meseria t ă b ă c a r u l u i.

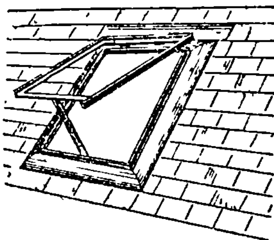

Fig. 4791. Tăbăcărie.

TĂBĂCEALĂ *pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a t ă b ă c i, argăseală: **de tăbăceala puțin iscusită a sutelor de opinci... s'a îmbîcsit aerul** (LUNG.) ¶ ② Amestecul de substanțe cu care se tăbăcesc pieile, argăseală (*Mold. Bucov.* „dubală"): **în această ~... stau pieile șase săptămîni** (PAMF.).

TABACHERE[1], TABACHERĂ (*pl.*-re) *sf.* Cutioară (de lemn, de metal, etc.) în care se ține tutunul, țigaretele sau tabacul (▣ 4792): **îmi ia de pe mescioară tabacherea cu țigarete regale, scoate una, o pune în gură și mă salută milităreşte** (CAR.); **împreună cu basmaua și tabacherea, am băgat și cartea d-tale în sîn** (NEGR.) [ngr. ταμπακιέρα < it.].

Fig. 4792. Tabachere.

*__TABACHERE__[2] *sf.* Ferestruică pe acoperișul unei case, pentru luminatul unei mansarde, și care se deschide în felul capacului unei tabacheri (▪ 4793) [fr. t a b a t i è r e].

Fig. 4793. Tabachere.

TĂBĂCI (-ăcesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) argăsi (*Mold. Bucov.* „a dubi"); Ⓕ *F* **~ pielea cuiva**, a-i trage o bătaie strașnică, a snopi: **lupii îndată îi tăbăciră pielea (caprei)** (PANN); **La tabaci cine slujește, Pielea i se tăbăcește** (PANN) [t a b a c[1]].

TĂBĂCIT 1. *adj. p.* TĂBĂCI: **(opinca) se face dintr'o bucată de piele ~ă, de formă dreptunghiulară** (MAN.) ¶¶ C NETĂBĂCIT.

2. *sbst.* Faptul de a tăbăci, tăbăceală, argăsit, argăseală: **~ul pieilor.**

*__TABAGIE__ *sf.* Loc unde se fumează mult, unde aerul e îmbîcsit de miros de tutun [fr.].

*__TABAGISM__ *sbst.* Intoxicare cronică cu tutunul [fr.].

○ **TĂBĂIAȚĂ** (*pl.*-ieţe) *sf.* — TĂBUIEȚ.

TABAN[1] *sbst.* Oțel fin de Damasc: **de brîu atîrna o palǎ de ~ împodobită cu aur și rubine** (BĂLC.) [tc. t a b a n].

TABAN[2] *sbst.* ① Partea dinăuntru a tălpii încălțămintelor ¶ ② = PLAZ [tc. t a b a n „talpă"].

TABĂRĂ (*pl.*-bere, -beri) *sf.* ① ⚔ Locul unde se așază o armată și-și întinde corturile, lagăr: **Leșii, văzînd atita Tătărime... și-au întărit tabăra cu șanțuri pen pregiur** (N.-COST.); **Moscalul acolo și-au întemeiat tabăra cu șanțuri și cu tunuri pe de toate părțile** (MUST.) ¶ ② Ceată: **în două taberi era despărțită ceata copiilor** (GN.); **jocul se începe alegîndu-se două tabere: una de trei copii, tabăra I, cealaltă de ori-cîți copii vor fi la joc, tabăra II** (ISP.) ¶ ② *Maram.* ⚔ Oaste, oștire: **Se bat două taberi grele, D'așa trec plumbii prin ele Ca frunzele prin nuiele** (BRL.) ¶ ④ Convoiu (de care): **o ~ de care mergea la tîrg cu oale** (DON.); **tabăra de cară a poposit în Poiana-Țiganului** (SAD.) ¶ ⑤ Grămadă; **a lăsa ~,**

a lăsa grămadă, în neorînduială: văzu el că nu este (sic!) toate ~, cum le lăsase (IEP.) [vsl. t a b o r ŭ].

TĂBĂRAȘ *sm.* ⚔ Soldat dintr'o t a b ă r ă: Pe cale mi-l punea Cu vr'o cincizeci de nuntași, Toți aleși din ~i (ALECS.-P.).

TĂBĂRCI = TĂBÎRCI.

TĂBĂRÎ (-ărăsc), ‡ **TĂBĂRÎ** (-ăresc) 1. *vb. intr.* ① ⚔ A așeza t a b ă r a: tăbărîsem la Golești, unde am aflat că Ipsilant prinsese cu vicleșug pe Slugeru și-i tăiase capul (I.-GH.); *pr. ext.*: aci, în cale, am dat peste mai multe cete de Țigani ce tăbărîseră cu corturile pe cîmpie (IEP.) ¶ ② A se năpusti, a se arunca (*în spec.* grămadă, în mare număr asupra cuiva: au tăbărît cu toții pe dînsul și l-au schingiuit după placul lui Dănilă (CRG.); cum văzură pe Ercule dormind, tăbărîră pe dînsul (IEP.); un găligan de școlar, cît un bivol de mare, tăbărîse pe un băiat slab și pirpiriu (I.-GH.); caprele... au tăbărît pe gardul popii, de l-au stins ca lăcustele (SLV.) ¶ ③ A se ține de capul cuiva stăruind pentru ceva: ne trebuia o tîrlie și am tăbărît pe el să ne facă una (BR.-VN.) ¶ ④ *Băn.* A osteni: ticălosul măgar, fiind împovărat preste măsură, au început subt sarcină a tăbărî (TICH.).

2. *vb. refl.* ‡ A așeza tabăra: au venit mulțime de Tătari de s'au tăbărît împregiurul Țighinei (LET.); venit-au oastea leșească și s'au tăbărît aproape de Hotin (MUST.).

TĂBEICĂ (*pl.*-ci) *sf.* Sac mai mic (R.-COD.) [comp. TĂBUIEȚ].

***TABEL** (*pl.*-ele) *sn.* Tablou: încingeau, ca cu un cerc plumburiu, acest curios ~ (ODOB.); negreșit că ~ul ce s'a prezentat la ochii scriitorului a fost măreț (ODOB.) [t a b e l ă].

***TABELĂ** (*pl.*-ele) *sf.* Tablă: într'un colț, o ~ neagră, pe care erau niște semne neînțelese, scrise cu crida (GN.) [germ. < lat.].

***TABELAR** 1. *adj.* În formă de tabelă. 2. (*pl.*-are) *sn.* Zațul special pentru registre [fr. t a b e l l a i r e].

***TABERNACOL** (*pl.*-ole) *sn.* Cort (în stil biblic); *în spec.* cortul în care era așezat chivotul legii (la vechii Evrei) [lat.].

***TABES** *sbst.* = ATAXIE LOCOMOTRICE [fr.].

TĂBEȚ ☞ TABIEȚ.

***TABETIC** *adj.* și *sm.* = ATAXIC 2.

TABIE (*pl.* tăbii, ‡ tabii) *sf.* ⚔ Redută; bastion: făcuse Leșii în cele trei zile o ~, adecă o baștă den afară de șanțuri (M.-COST.); își întări tabăra cu valuri și șanțuri adînci... făcînd tăbii de pămînt ca niște turnuri (BĂLC.); vrăjmașii, năpădind toți cu totul asupra Făgărașului, puseră mîna pe tabia lui Mihai (ISP.); ei aduceau cu dînșii, din tăbiile Griviței și ale Plevnei, cele mai mari și mai scumpe trofee (VLAH.) [tc. t a b i j á].

TABIEȚ, ✓ **TABEȚ** (*pl.*-eturi) *sn.* ① Deprindere regulată, fel de viață, apucături cu care s'a deprins cineva și în care găsește comoditățile vieții: nu i-a cam plăcut lui Negoiță că i-au turburat tabietul (CAR.); nu-l scoți cu una cu două de la tabietul lui (GN.); președintele era bărbat în vîrstă, însurat, cu tabeturi, fiu de oameni de rînd, ajuns prin munca lui (D.-ZAMF.); de trei luni acum de cînd v'ați însurat, ați dus-o cu benchetu-rile, cu zaifeturile, ar fi vreme poate de a vă mai schimba tabietul (ALECS.) ¶ ② Confort, comoditate: în față se așezau cu tabiet respectabile mame de familii (D.-ZAMF.) ¶ ③ A-și face ~ul, a bea cafea și a fuma din ciubuc (după obiceiul turcesc): își făcea după prînz tabietul boieresc, cu cafea și ciubuc, în pridvorul lui de la țară (CAR.): după ce-și făcu tabietul, aruncă o privire severă și observatoare asupra țăranilor (FIL.) [tc. t a b i a t].

TABIETLÎU *adj.* și *sm.* Care e deprins cu t a b i e t; căruia-i plac comoditățile vieții; căruia-i plac mîncările și băuturile fine: se aduseseră cafelele și nenea Antonache era grozav de ~ la cafea (BR.-VN.) [tc. t a b i a t l y].

***TABINET** *sbst.* ♠ Un joc de cărți: joacă ~ cu ginere-său și cu alți spînzurați (CAR.); l-a luat boierul Manolache la un ~ (BR.-VN.) [fr. t a b l e n e t t e].

TĂBÎLTOC, **TĂBULTOC**, **TĂBOLTOC** (*pl.*-oace) *sn.* *Mold. Bucov.* ① Sac mic; sac mare, umplut numai pe jumătate (ca să-l poată duce omul în spinare): Lasă-mă, bade, să joc, C'am rîșnit un tăbîltoc (TOC.); a pus pe ea un tăbultoc de nuci (VAS.); lua la subsuoară un tăbultoc de grăunțe și cobora la moara Zadoinei (SAD.); Și-a dat moara 'napoi la loc Și-a măcinat un tăboltoc (VOR.) ¶ ② Ⓕ *F* Om scurt și îndesat (ca un sac) (ȘEZ.) [comp. vsl. t o b o l ĭ c ĭ, rut. t o b o l e c ĭ, srb. t o b o l a c, etc.].

○ **TĂBÎRCEA** (*pl.*-cele) *sf. Trans.* Un par care se fixează cu un capăt între bîrnele stînei, și căruia i se atîrnă o greutate la celălalt capăt; servește la stoarcerea zărului din cașul pus pe crinta așezată sub par (VIC.) (▣ 4794) [comp. TĂBÎRCI].

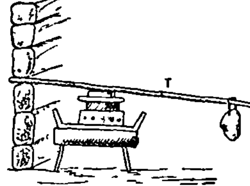

Fig. 4794. T. Tăbircea.

TĂBÎRCEALĂ (*pl.* -eli) *sf.* Faptul de a t ă b î r c i.

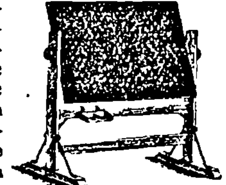
TĂBÎRCI (-cesc) 1. *vb. tr. Mold.* ① A ridica ceva de jos cu multă greutate, a aburca: atunci femeia lui Ipate și cu argatul tătîne-său tăbîrcesc sacul, cum pot, (și) îl pun... pe cuptor (CRG.); a încărcat un sac cu popușoi din tindă (și) l-a tăbîrcit în spinare (PAMF.) ¶ ② A căra o povară în spinare: ...în sac o bagă Și atîta-l năucește, Pîn' la nuntă-o tăbîrcește (SEV.).

2. *vb. refl.* ① A se căra de colo pînă colo cu ceva greu în brațe sau în spinare: unii aveau surioare sau frățiori mai mărișori, cari se tăbîrceau cu ei în brațe (S.-ALD.); toți rămaseră încremeniți cînd... văzură pe Vlad, tăbîrcindu-se cu ușile în spate (ȘEZ.) ¶ ② A se aburca, a se urca, a se cățăra cu greu pe ceva: s'a suit pe umerele lui Vasile... și după ce s'a mai tăbîrcit, cît s'a mai tăbîrcit, a ajuns pe gard deasupra (ȘEZ.) ¶ ③ A se trudi: pe cînd negustorul se tăbîrcea... s'o scuture cu măturița, conul Iordache se prefăcea că nu vede colbul (GRL.).

TABLA (*pl.*-lale) *sf.* ① Tavă mare sau masă rotundă pe care o poartă plăcintarii și rahagiii pe cap (▣ 4795): cu ce nerăbdare așteptam să-și puie plăcintarul jos tablaua din cap (NEGR.); acolo se așezau pe vine, în șir, unul lîngă altul, merarii, simigiii și bragagiii cu tablalele și panerele lor (I.-GH.); simigiii cu tablalele lor sferice puse pe cap... făceau contrast cu alunarii și cu vînzătorii de șerbet din Fanar (FIL.) ¶ ② *Mold.* = TAVĂ: după masă, intrarăm în salonul unde ne așteptau două mari tablale cu vutci și vișinapuri (GN.); hai, iute, mergeți de gătiți tablalele cu dulceți (ALECS.); să iei o ~ cu jăratic și s'o pui în mijlocul grajdiului (VAS.) [tc. t a b l á].

Fig. 4795. T. Tabla.

TABLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Placă de piatră sau de metal, de diferite forme și de dimensiuni variabile, pe care se poate grava sau zugrăvi ceva; Tablele Legii, lespezile pe care erau săpate legile lui Moise; sui-te către mine în munte... și-ți voiu da tablele cele de piatră, legea și poruncile care le-am scris (BIBL.); Legea celor 12 Table, legi romane promulgate de decemviri în a. 450 în. de Chr., săpate pe 12 table de aramă, și din care s'au păstrat numai cîteva fragmente ¶ ② Scîndură dreptunghiulară, de coloare neagră, pe care se scrie cu cretă (▣ 4796): în clasă dascălul, la ~, Măsoară calea dintre stele (VLAH.); a scrie pe ~; a șterge tabla cu buretele; a scoate la ~, a chema pe un școlar la lecția de scriere, de gramatică, de aritmetică, etc. ¶ ③ Placă de fier, *în spec.* tinichea cu care se învelesc casele: foaia (de aluat)... se pune... pe o ~... în foc, ca să se coacă turta (PAMF.); biserica e învelită cu ~ de aramă ¶ ④ ✎ Scară, cuprins, înșirarea materiilor, capitolelor, etc. cuprinse într'o carte, cu indicarea paginii unde se află: tabla de materii ¶ ⑤ Foaie, tablou în care sînt grupate metodic și pe scurt, diverse materii didactice, istorice, etc., spre

Fig. 4796. Tablă.

G. D. MIREA. — Vîrful cu dor.

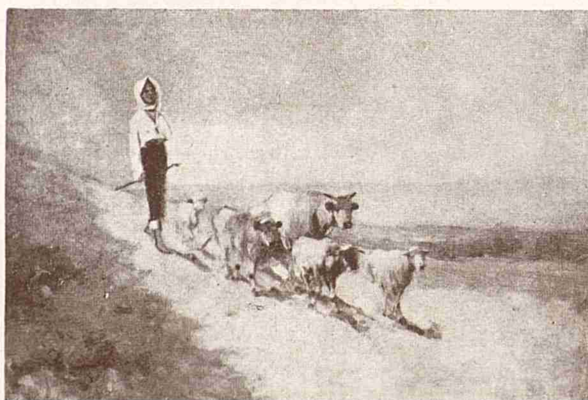
OBEDEANU. — Santinela.

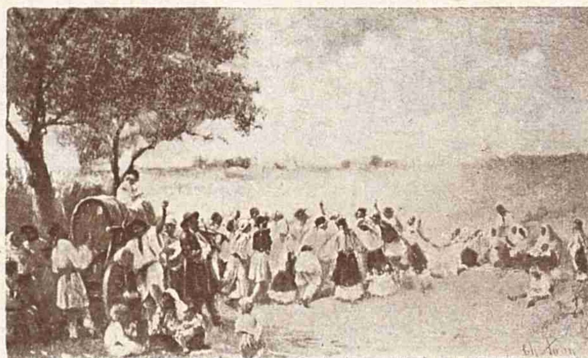
GRIGORESCU. — Fata cu zestre.

TĂTĂRESCU. — Nemesis.

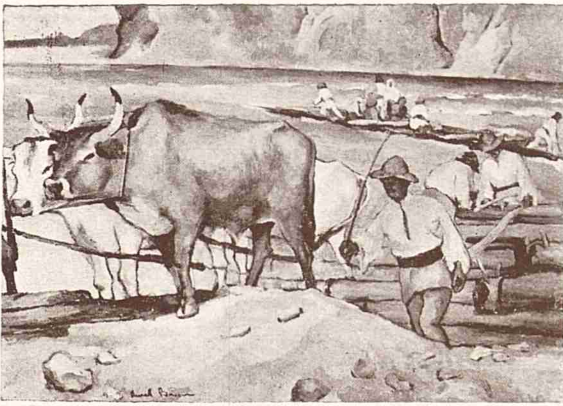
GRIGORESCU. — O dimineață de vară.

T. AMAN. — După culesul viei.

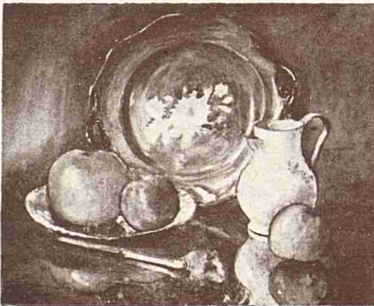
LUCHIAN. — O fată care toarce.

A. BĂEŞU. — Plutaşi la lucru.

ST. DUMITRESCU. — În cîrciumă.

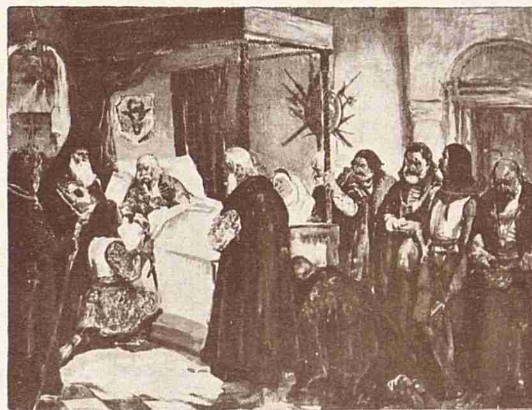

A. VERONA. — Bourul la păscut.

C. ISACHIE. — Peisaj de iarnă.

N. GRANT. — Natură moartă.

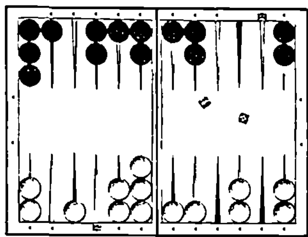

TEODORESCU SION. — La fîntînă în poiană.

T. PALLADY. — Doamna cu fructe.

D. STOICA. — Ştefan cel Mare pe patul de moarte.

Tablourile fac parte din colecţia „Cărţii Româneşti".

a fi cuprinse cu ochii dintr'o singură privire: **table cronologice, astronomice, statistice; ~ genealogică,** spița neamului ¶ ⑥ ± **Tabla înmulțirii** *sau* **tabla lui Pitagora** ☛ ÎNMULȚIRE ② ¶ ⑦ Lecție: **băieții schimbau tabla în toate zilele și Sîmbăta procitanie** (CRG.) ¶ ⑧ ‡ Listă: **i-au scris (Mihai-Vodă) pre oameni și au dat tablele la visterie** (NEC.); **Vidra... din tabla amînduror monarhiilor să se rază** (CANT.) ¶ ⑨ *Mold.* Strat (de legume) (PAMF.) ¶ ⑩ ♩ Scîndura de care se prind coardele la diferite instrumente de muzică ¶ ⑪ (mai adesea *pl.*) Joc ce se joacă cu zaruri și cu dame pe fundul unei cutii cu două compartimente; pe marginile de sus și de jos ale acestui fund sînt incrustate douăzeci și patru de săgeți albe alternînd cu altele negre, pe care se așază damele (▪ 4797): **cînd veni coun Dinu, îi găsi jucînd tablele, foarte liniștiți** (D.-ZAMF.); — *pr. ext.* o partidă de table: **am jucat două table și le-am cîștigat pe amîndouă;** — cutia pe care se joacă tablele: **băiete, adu tablele!** [comp. vsl. t a b l a < lat. t a b u l a; în parte cu accepțiunile fr. t a b l e].

Fig. 4797. Table.

† **TABLA-BAȘĂ** *sm.* ① ‡ Cal de paradă, din grajdul împărătesc, pe care Sultanul îl trimetea în dar noului Domn: **mai pe urmă de toți vine vel Comis pe calul cel împărătesc, care se numește ~** (LET.): **el și-a făcut intrarea în București cu alaiu domnesc, călare pe tabla-bașa** (I.-GH.) ¶ ② *adv.* F Comod, fără să-i pese de nimeni și de nimic: **nu e nici un cuvînt ca să fim, ticsiți ca sardelele, șapte inși într'un compartiment, iar în altul să doarmă tabla-bașa un singur voiajor** (VLAH.); **leneșa dormea tabla-bașa, iar călugărul cu ai lui nu se mai vedeau** (R.-COD.) [tc. t a b l a - b a ș a „întîiul din grajd"].

○ **TĂBLĂLUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Mold. dim.* TABLĂ. Tavă mică: **se dau și ospătează și îndată se face o ~ cu pahare și garafe** (VAS.).

***TABLATURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ♩ ① Vechiul sistem de notațiune muzicală cu ajutorul literelor alfabetului și altor semne așezate pe linii paralele ¶ ② La începutul unei metode pentru învățarea unui instrument, înșirarea părților din care e alcătuit acel instrument [fr.].

***TABLE D'HÔTE** (*cit.* **tabl-d'ot**) *sbst.* Masă luată în comun, la un ceas hotărît, de pasagerii dintr'un hotel, de pe un vapor, etc. [fr.].

***TABLETĂ** (*pl* -te) *sf.* ✕ Preparațiunea alimentară uscată, în formă de tăbliță: **~ de ciocolată** [fr. t a b l e t t e].

TĂBLIE *sf.* Ori-ce parte a unei lucrări de arhitectură, de tîmplărie, de fierărie, etc. închisă într'un pervaz și împodobită de jur împrejur cu săpături, ciubucuri, etc.: **tăbliile unui perete, unui tavan, unei uși** (▣ 4798): **în casele sătenilor celor mai avuți, ușile sînt cu tăblii** (MAN.) [ngr. ταβλί, influențat de t a b l ă].

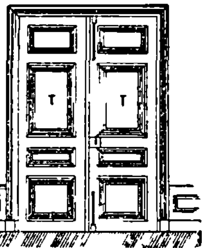

Fig. 4798. T.T. Tablii.

TĂBLIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* TABLĂ ¶ ② Placă de scris ¶ ③ Mică placă de metal, cu inscripție, bătută la poarta unei case sau pe o ușă.

***TABLOU** (*pl.*-ouri) *sn.* ① Pictură executată mai adesea pe pînză: **~rile lui Grigorescu** ¶ ② Ⓕ Totalitatea obiectelor, priveliștilor, scenelor care impresionează vederea: **figurile lor expresive, pletele lor lungi, costumul lor pitoresc... compuneau un ~ demn de penelul unui mare artist** (ALECS.) ¶ ③ Reprezentare naturală și izbitoare a unui lucru, prin acțiune, prin viul graiu sau prin scris ¶ ④ Fie-care parte a unei drame caracterizată printr'o schimbare de decor: **dramă în opt tablouri** ¶ ⑤ Foaie, listă, registru în care sînt trecute numele membrilor unei societăți, unei organizațiuni, după ordinea înscrierii lor: **a șterge pe un advocat din ~** ¶ ⑥ Foaie sau tablă pe care sînt grupate, metodic și pe scurt, diverse materii didactice, spre a fi cuprinse cu ochii dintr'o singură privire: **tabloul conjugărilor** ¶ ⑦ **~ de distribuție,** placă așezată în apropierea unui dinamo și pe care se află instrumentele de control și de măsură necesare pentru a asigura regularitatea serviciului într'o instalațiune electrică ¶ 8 ⚔ **~ de avansare,** listă de militari așezați în ordinea după care urmează a fi înaintați la gradul superior [fr. t a b l e a u].

TĂBLUI (-uesc) *vb. tr.* A înveli (o casă cu t a b l ă, cu tinichea.

○ **TĂBOLTOC** ☛ TĂBÎLTOC.

○ **TABON** (*pl.*-onuri) *sn.* ① Islaz, pășune (pentru cai), ceair (R.-COD.) (CIAUȘ.) ¶ ② Cîrd, turmuliță (de oi: **cum ai cutezat tu, c'un ~ de oi, să vărezi și să ierrnezi atîta vreme în pădurea mea?** (FURT.) [rut. t a b u n ŭ].

***TABU** *sbst.* Instituțiune în insulele Polinesiei care arată că o persoană sau un lucru are un caracter sacru și de care nu-i e permis nimănui să se atingă [fr. t a b o u].

TĂBUIEȚ (*pl.*-iețe) *sn.* ① *Mold.* — TĂBÎLTOC ①: 34.500
fata moșneagului la deal, fata moșneagului la vale... ea cu ~ul în spate la moară, ea, în sfîrșit, în toate părțile după treabă (CRG.) ¶ ② Ⓕ F Om, femeie mic(ă) la stat și îndesat(ă): **La crîșmuța cea de piatră, Stau feciorii să se bată Pentr'un ~ de fată; Stați, feciori, nu vă bateți, Că mai vine-un ~** (SEZ.) ¶ ③ *Trans.* Față de pernă (PSC.) [comp. TĂBÎLTOC].

***TABULA RASA** *loc. lat.* **A face ~,** a se lepăda de părerile ce a avut înainte, a da cu buretele peste ce a fost, a distruge tot ce a fost înainte.

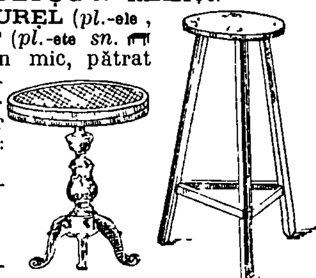
***TABULATURĂ** = TABLATURĂ.

‡ **TABULHANA** *sf.* ♩ Muzică militară turcească în care predominau tobele, tîmpinele și teasurile: **au șezut amîndoi în scaune și au început... a zicere surlele, trîmbițele și a batere dobele, pe obiceiu, tabulhanaua** (NEC.); **și așa într'acea zi s'au veselit în casa cea mare, cu toții, cu tabulhanaua** (N.-COST.) [tc. t a b l h a n è].

‡ **TABULHANAGIU** *sm.* ♩ Muzicant (care făcea parte din t a b u l h a n a): **strîns-au mehterii și tabulhanagii a țării și punea de băteau chindie în toate zilele în curte** (N.-COST.).

TĂBULTOC ☛ TĂBÎLTOC.

***TABUREL** (*pl.*-ele, **TABURET** (*pl.*-ete *sn.* ① Scaun mic, pătrat sau rotund, fără spătar (▣ 4799): **tabuetele sînt acoperite cu adevărate mozaicuri din bucățele de blănuri** (ALECS.) ¶ ② Scăunel pe care o persoană ce șade își pune picioarele [fr. t a b o u r e t].

Fig. 4799. Taburete.

TAC[1] (*pl.*-curi) *sn.* Baston lung cu care se împing bilele la biliard (▪ 4800) [ngr. τάκος; comp. și srb. tak „grindă"].

Fig. 4800. Tac de biliard.

TAC![2] ☛ TAC-TAC!

TĂCĂI (-ăesc, -ăiu), **TICĂI** (-cĂesc, -căiu) *vb. intr.* ① A ciocăni, a tocăni, a țăcăni (cu ciocul): **pasărea aceasta uneori, cînd sboară, tăcăește cu ciocul, ca și cînd s'ar lovi două scîndurele de olaltă** (MAR.) ¶ ② A face tic-tac (*vorb.* de ceasornic): **un ceasornic cu cuc tăcăia cu glas familiar** (DEM.) ¶ ③ A svîcni (*vorb.* de inimă), a bate: **îi ticăia inima, de sta să-i sară din piept** (ISP.); **fetei îi ticăia inima, nu-i ticăia, dară lui știu că-i ticăia** (ISP.); **această idee îi strîngea de gît și făcea să-i ticăească inima cu putere** (DEM.) [t a c - t a c! *sau* t i c - t a c!].

TĂCĂIALĂ, TICĂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.*, **TICĂIT** *sbst.*

Faptul de a ticăi; bătaia inimii, svîcneală, palpitație: **cu toată ticilala inimii, îl vedeam lămurit în minte** (OLVR.); **o ticlială de inimă era atunci în toată suflarea vie rumânească** (JIP.); **îmi auzii atunci ticlitul inimii** (OLVR.).

TĂCĂITOARE *sf.* ⚘ = **LUPUL-VRĂBIILOR** [tăcăi.

TĂCEA (tac 1. *vb. intr.* ① A nu vorbi, a nu zice nimic, a nu deschide gura: **dacă vrei să trăești liniștit, să nu vezi, să n'auzi, să taci** (PANN); **ciobănașul tăcu din gură și-și căută de drum** (ISP.); **iedul cel cuminte tăcea molcum în horn, cum tace peștele în borș la foc** (CRG.); ☞ **MÎLCOM** 2, **PĂMÎNT** ②, **PEȘTE** 1, **PITIC** ④; **tăcu din gură și înghiți rușinea ce-i făcură frații** (ISP.); *de aci*, **a tăcea și a înghiți (noduri), a înghiți și a tăcea**, a suferi cu răbdare, fără să cîrtească: **nevasta ne mai avînd încotro, tăcea și înghițea noduri** (CRG.); **aicea țipa... numai dumneaei, iar dumnealui asculta, înghițea și tăcea** (CAR.); **înghite și taci, că n'ai ce să faci** (ZNN.); **taci tu, să vorbesc eu**, vorba celui mai tare, mai cu autoritate, care are tot dreptul să spună ce vrea, fără ca cel slab sau inferior să aibă dreptul de a cîrti sau de a-și spune și el păsul; **taci, să taci!** dacă vrei să nu mai spun nimic, să nu mă mai cert, să nu mai înjur, încetează și tu cu vorba sau cu cearta; **ia taci!** nu mai spune! exprimă mirarea, îndoiala, neîncrederea cu privire la cele relatate de cineva; **tac** (*sau* **tacu-mă**) **mă chiamă**, nu spun nimic, nu pot sau nu vreau să scot o vorbă din gură ¶ ② ⓟ **Cine tace, merge'n pace**, cine nu vorbește unde nu trebue, n'are nici o supărare de la nimeni; **mai bine taci, decît să-ți pară rău că ai zis**, ferește-te de a vorbi fără socoteală, ca să nu te căești pe urmă; **cine (lucrează și) tace, mai multă treabă face**; **tace și face**, se zice despre cel ce nu-se lasă a fi influențat de vorbele unora și altora și urmează înainte cele începute; **cînd nu tace o gură, nu tace o lume întreagă**, e de ajuns să scoață unul o vorbă rea despre cineva, că se lățește cu iuțeală și o repetă toată lumea ¶ ③ A nu vorbi de cineva sau de ceva, a nu pomeni: **Întîmple-se ce va vrea, Eu de badea voiu tăcea** (IK.-BRS.); **și la Mosc... mulți și de alte feliuri multe decît firești Muscali sînt; ...tac de Turci, că-mi pare nici unul neaoș Turc nu e** (LET.) ¶ ④ A înceta (de a mai vorbi, de a mai face sgomot): **văzînd că tot strănută (Barnovski-Vodă), un boier să fi zis: „viermi, Doamne!" și cum i-au zis „viermi, Doamne!" au și tăcut de strănutat** (NEC.); **și porunci volburii și stătu în liniște și tăcură valurile ei** (COS.).

2. *vb. tr.* A nu spune ceva, a nu pomeni numele cuiva: **or-cine va ascunde și va tăcea uciderea și moartea tătîne-său... acela face prepus cum că fie... soție cu acei ucigători** (PRV.-MB.); **Eu cînt tot un cîntec d'aseară Și-așa mi-e de silă să-l cînt, Și-l tac, dar nevrînd îl cînt iară** (COȘB.); **o mahala ticnită a căriia nume îl vom tăcea de frica poliției** (NEGR.) [lat. tacēre].

TĂCERE *sf.* ① Starea cuiva care nu vorbește: **cuvîntul e de argint, ~ea e de aur** (ZNN.); **Sau taci, sau zi ceva mai bun decît ~a** (PANN); Ⓕ: **a reduce pe cineva la ~**, a-i închide gura, a-l face să tacă, a-l pune în imposibilitate de a răspunde ¶ ② Lipsa de informațiuni scrise cu privire la cineva sau ceva: **ziarele au păstrat ~a asupra acestei întîmplări**; **a trece cu ~a** *sau* **sub ~**, a nu pomeni: **aice nu putem trece cu ~a de lucrurile Țării-ungurești ce s'au prilejit întru aceste vremi** (MUST.); **eu îmi răzbun, trecînd sub ~ numele acestui om** (BOL.) ¶ ③ Lipsă de sgomot, liniște: **Ca 'n țintirim ~a e 'n cetate** (EMIN.); **~a pădurilor**; **în ~a nopții**; **în ~**, în liniște, fără sgomot; **faceți ~!** stați liniștiți! nu faceți sgomot! *de aci*, **tăcere!** *interj.*: **Dar, ~! sus pe-un frasin, freamăt în văzduh s'aude, Toți rămîn în așteptare; cîntăreața 'ncet prelude** (ALECS.).

***TACHIGRAFIE** *sf.* = **STENOGRAFIE** [fr.].

***TACHIMETRU** *pl.*-tre *sn.* ⚙ Nume dat unor instrumente destinate să măsoare în special iuțelile [fr.].

***TACHINA** (-inez *vb. tr.* A supăra, a necăji (în glumă) cu vorba: **nu ți-am spus că nu mă pot stăpîni? cînd mă magnetizez, eu tachinez strașnic** (CAR.) [fr. taquiner].

***TACIT** *adj.* Care se face pe tăcute, care nu se exprimă formal, dar e subînțeles sau se poate subînțelege: **un acord ~**; **consimțire ~ă** [fr.].

***TACITURN** *adj.* Tăcut din fire, care nu prea vorbește [fr.].

TĂCIUNA (-unez) *vb. refl.* ✓ A se ataca de tăciune (*vorb.* de grîne și de porumb): **uneori porumbul se tăciuna, ba lăcuste, ba potop, ba toate relele numai pe capul lui cădea** (ISP.).

TĂCIUNAȘ *sm. dim.* **TĂCIUNE** ①.

TĂCIUNE *sm.* ① Rămășiță (stinsă sau aprinsă) dintr'o bucată de lemn, din care s'a ars o parte: **Toderică... îndată puse pe tăciunii ce fumegau în vatră un braț de vreascuri** (NEGR.); **cînd iei un ~ pentru foc de la un vecin, trebue să lași un cărbune, ca semn** (GOR.); **cînd vuia în sobă tăciunele aprins... sau cînd țiuia tăciunele, despre care se zicea că te vorbește cineva de rău, mama îl mustra acolo... și-l buchisea cu cleștele** (CRG.); Ⓕ: **nu-i ard tăciunii în vatră** (CIAUȘ.), **n'are nici un ~ în vatră** (ZNN), e foarte sărac; Ⓟ: **a sta la un ~ (cu cineva)** (R.-COD.) (PAMF.), a duce viața împreună (*vorb.* de soți); *F*: **mi-e drag ca ~le la nas** (ZNN.), nu-l iubesc, nu-l pot suferi de loc, mi-e drag ca sarea în ochi ¶ ② ✓ Boală a porumbului, a grînelor, provocată de o ciupercă *(Ustilago carbo)* care atacă și distruge toate boabele de pe cocean sau din spic, lăsînd din el numai coceanul sau fusul golaș (▣ 4880, 4802): **să nu mături cu mînile de pîne, că face grîul ~** (GOR.); **să arunci cenușă în grîu, cînd pleci la semănat, ca să nu facă ~** (GOR.) [lat. tītiōnem].

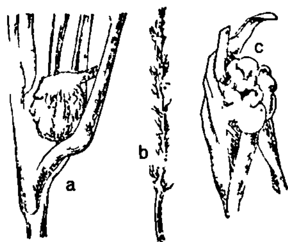

Fig. 4801. Tăciune. *a)* la meiu; *b)* la grîu; —*c)* la porumb.

Fig. 4802. Porumb cu tăciune.

TĂCIUNOS *adj.* ① Ars pe deasupra, înnegrit de foc: **să nu slăbească sufletul tău de două lemne tăciunoase, afumîndu-se** (N.-COST.) ¶ ② ✓ Atacat de tăciune: **cumpărătorul acesta se mai uită oleacă la grîu și, părîndu-i-se cam secăreț, ba și cam ~, merse la alte cară** (RET.).

TACÎM (*pl.*-îmuri) *sn.* ① Serviciu de masă (cuțit, lingură, furculiță, farfurii, pahare, față de masă, șervet): **porunci să ridice masa și să strîngă ~urile** (NEGR.); **rămase împăratul stîlpit cînd văzu masa viind singură, talerele, lingurile și celelalte ~uri cu vătășeii lor** (ISP.); **du-te de mai adauge două ~uri la masă, ca să fie 14** (ALECS.) ¶ ② Serviciu de tratat oaspeții cu dulceață și cafea: **era pusă o tavă cu ~ul dulceții și al cafelei** (FIL.) ¶ ③ Taraf de lăutari, cu tot felul de instrumente: **adusese pe cel mai vestit ~ de lăutari, tot meșteri aleși dintre cei mai buni** (I.-GH.) ¶ ④ Toate hamurile unui cal: **Le-au găsit toate supt pod, Îngropate în nășip, Cu a calului ~** (STAM.) ¶ ⑤ Tot complexul obiectelor trebuincioase pentru diferite împrejurări, dichisuri: **(în casa mea se afla) ca întregire a gospodăriei, tot ~ul unui vînător înverșunat, cum sînt eu** (UR.); **tot în rînd cu acestea, veneau grajdurile, ambarele și șoaprele cu toate ~urile de drum** (ODOB.) ¶ ⑥ ‡ Un număr oare-care: **să facem un ~ de pitace către zapciii hătmănești de prin județe** (FIL.) ¶ ⑦ ‡ Suită, alaiu, cortegiu: **Domnul au purces de la Frumoasa cu tot ~ul și obicinuitul domnescul său alaiu, de au venit la scaunul săn** (LET.); Ⓕ *F*: **pe fețele altora se vedea cît de colo zugrăvită sărăcia, lipsa, neaverea, cu tot ~ul lor de neajunsuri** (ISP.) ¶ ⑧ *F iron.* Soiu (de om), sculă, poamă (bună sau rea): **iaca! domnișorul ăla care se hrănește cu ouă coapte? prost ~!** (ALECS.); **voiau de sigur mai întîiu să știe ce ~ de om sînt** (I.-GH.) [tc. takym].

TACLALE *sf. pl. Mold.* Palavre: **noaptea, ne puneam la ~, pînă se făcea ziua albă** (CRG.); **astfel mergînd împreună, Peruzesan tot înșira la ~** (GN.).

TACLIT (*pl.*-ite, -ituri) *sn.* Ⓘ Cingătoare de stofă vărgată ce se lega peste mijloc sau la cap, turcește: **Dascălul Chiosea, bătrîn cu antereu de calemcheriu, la cap cu cauc de ~ vărgat cu cearșaf alb, se primbla pe dinaintea băieților** (I.-GH.); **ciocoii... încinși cu ~e, așezate astfel încît le acoperea pîntecele și o parte din piept** (FIL.) [tc. taklid].

† **TACRIR** (*pl.*-iruri) *sn.* ⚖ ① † Interogatoriu:

am auzit cu urechile mele pe logofătul mitropolitului luînd ~ vizitiului (FIL.); în loc să mă 'ntrebi... „ți-o fi foame?", dumneata îmi iei ~ul pe nemîncate (CAR.) ¶ ② ‡ Raport: însumi l-am văzut să scrie un ~ la devlet (ȘAIN.) ¶ ③ ‡ Proces-verbal [tc. t a k r i r].

TACSID... = TAXID...

† **TACSIM** (*pl.*-imuri) *sn.* ♩ Cîntare populară executată din cobză sau din scripcă: nu voești să-ți fac un ~ (ȘEZ.) [tc. t a k s i m].

***TACT**[1] (*pl.*-turi) *sn.* ① Pipăit (unul din cele cinci simțuri) ¶ ② Ⓕ Judecată fină și sigură în ce privește gustul, felul de a se purta cu lumea, spre a nu jigni pe cineva: ajutat... de prețiosul sprijin al soției sale, femeie deșteaptă și plină de ~ (BR.-VN.); Doamna Guvidi, deși foarte tînără... ascundea mai mult ~ diplomatic (CAR.) [fr.].

***TACT**[2] (*pl.*-turi) *sn.* ♩ Măsură a timpului în cîntare și în dans: a cînta, a juca după ~; a bate ~ul, a arăta, prin mișcarea ordonată a mîinilor sau picioarelor, felul măsurii, indicînd fie-care timp în parte; cînd se cîntă dintr'un instrument muzical, tactul se bate cu piciorul, mîinile fiind ocupate; la piano, tactul se numără din gură, iar la solfegii, se bate cu mîna; șeful de orchestră bate tactul cu bagheta, după anumite figuri (▪ 4803):

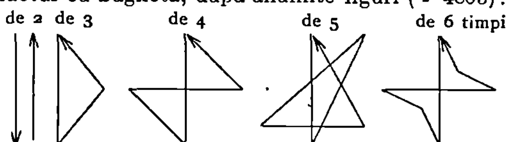

Fig. 4803. Figuri de tact.

mișcă brațele în ~ul unei doine (VLAH.); la joc, se bate tare cu picioarele în pămînt: s'adună cerc și iar se'ntind Și bat pămîntul tropotind În ~ ușor (COȘB.) [germ. T a k t].

† **TACT**[3] ☛ TAHT.

TAC-TAC! *interj.* Imită sgomotul produs de ciocnirea, bătaia regulată și repetată a unui lucru: potcoavele calului roib sunau rar și dulce pe șosea: tac-tac! tac-tac! (SAO.) [onom.].

***TACTICĂ** (*pl.*-ce, -ci) *sf.* ① ⚔ Arta de a conduce trupele sau vapoarele de războiu într'o luptă ¶ ② Mijloacele întrebuințate de cineva, calea pe care o urmează pentru a izbuti într'o afacere [fr.].

***TACTICIAN** *sm.* ① ⚔ Cel ce înțelege și cunoaște bine tactica ¶ ② F Cel ce știe să manevreze în treburile politice, etc. [fr.].

TACTICOS *adj.* și *adv.* Cu mișcări regulate, cumpănite, domoale: respectabilii și tacticoșii boieri grași... din vecinătate (SAO.); colonelul... (e) ~ și moale (VLAH.); (avea) un condeiu de plumb, cu căpătîiul căruia ciocănea ~ în tribună (CAR.); se zărește și judecătorul... luîndu-și ~ cafeaua la umbra brazilor (LUNG.); registratorul, cu ochelarii pe nas, trece ~ în registrul de intrare hîrtiile sosite (BR.-VN.); își scoate luleaua din gură, ~, și întoarce capul (GRL.) [ngr. τακτικός, τακτικῶς].

***TACTIL** *adj.* ① Care se poate percepe prin simțul pipăitului ¶ ② Ce ține de simțul pipăitului: corpuscule ~e ☛ CORPUSCUL [fr.].

TĂCUT 1. *adj.* ① *p.* TĂCEA ¶ ② Căruia nu-i prea place să vorbească, taciturn: Stan era om ~ în felul său, dar și cînd da cîte o vorbă dintr'însul, vorba era vorbă, la locul ei (CRG.) ¶ ③ Care nu vorbește, care păstrează tăcerea: seara se despărțeau de vreme; tăcuți se închideau amîndoi în odaie (VLAH.) ¶ ④ Fără sgomot, liniștit: Tu mă uimești, pădure Cînd pe sub bolți ~e și pline de 'ntuneric, Las pașii să mă poarte și gîndul să mă fure (VLAH.).

2. *sbst.* Faptul de a tăcea; tăcere: sudalma se iartă unele ori cu cuvîntul, iară mai de multe ori se iartă și cu ~ul (PRV.-MB.); *loc. adv.* pe tăcute, în tăcere, fără să vorbească: se furișă printre bălării și pe ~e se apropie de butoiul nostru (ODOB.).

***TAEL** *sm.* ① Greutate chineză egală cu 37 gr., 50 ¶ ② Monedă de argint în China în valoare de 3 lei, 81 (valută aur) [fr.].

○ **TĂFĂLUG**, TĂFĂLOG ☛ TĂVĂLUG.

○ **TĂFĂRAGĂ** *sf. Băn. Trans.* Brînză de vacă [vsl. t v a r o g ŭ].

TAFT ☛ TAHT.

TAFTĂ (*pl.* tăfți), TAFTA (*pl.*-tale) *sf.* Mătase subțire și lucioasă, foarte moale la pipăit: aducîndu-i în tipsie acoperită cu taftă roșie cheile tîrgului (NEC.); își învălea capul slujitorii Rîmului cu tafta subțire ca în chip de cunună (M.-COST.); vel stolnic... îmbrăcat în caftan și cu tafta legat peste umăr, este purtător de grijă cuhniei și bucatelor (LET.); Viră mîna 'n buzunare, Pe sub poale de taftale Și ne dăruește parale (VOR.); F ca tafta, cum e tafta *adv.* taftă, foarte curat, foarte neted: pe afară era cum e tafta de curat: vacile mulse, grădina cum e o floare, ograda măturată (PAMF.); ne-a uns de cîte două, trei ori pe zi, cu noapte, pînă ce în Vinerea-sacă ne-am trezit vindecați taftă (de rîie) (CRG.) [tc. t a f t à, pol. t á f t a].

○ **TAFTALUC**, TAFTALÎC *sm. Mold.* Buștean de făcut plute (ȘEZ.) [tc. t a h t à „scîndură"].

TAFTUR (*pl.*-ure) *sf.* Chingă de piele ce trece pe sub pîntecele calului și strînge șaua sau poclada de pe el (▪ 4804): În șapte chingi că mi-l (în)chinga, Șapte chingi, șapte ~e, Care face paisprezece (TOC.) [tc. t a p k u r].

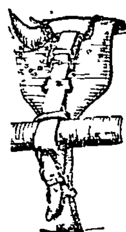

Fig. 4804. Taftur.

TAGĂ *sf.* Tăgadă, tăgăduială; ‡ a prinde ~, a tăgădui, a contesta: de va iscăli preotul vrei la fie-ce lucru ce va fi, și apoi pre urmă va prinde ~ de iscălitură... aceluia să i se ia popia (PRV.-MB.); fără ~, incontestabil, de netăgăduit: Bătrînimii, tinerimii fără ~ sînt dorită (PANN) [t ă g a d ă].

TĂGADĂ *sf.* ① Faptul de a t ă g ă d u i, negațiune: păgubașul neștiind ce s'aleagă din arătările băiatului și din tăgada seîului, s'a plîns procurorului (BR.-VN.) ¶ ② = CONTESTAȚIUNE 1: gloaba... ajungea întîiu cu lungimea gîtului... ca să nu mai încapă vorbă ori ~ (CAR.); ~ de justiție.

TĂGĂDUI (-uesc) 1. *vb. tr.* și *intr.* A nega: și zise Domnul lui Avraam: „căce rîse aceasta Sara...?" și Sara tăgădui și așa zise: „n'am rîs!" că se temea (PAL.); el persista a tăgădui tot ce privea pe ceilalți boieri (I.-GH.); nu tăgăduesc că asemenea opere trebue să existe prin mulțimea de picturi (ODOB.); Grigorie-Vodă tăgăduia, zicînd că-l năpăstuește înaintea divanului împărătesc (NEC.); dacă-i cerură Arapii inelul, el tăgăduia ca un nemernic (ISP.).

2. *vb. refl.* ‡ A nega; a se lepăda: cela ce va fi cumpărat otravă face prepus cum să fie otrăvit pre cel mort, mai vîrtos cînd să va tăgădui că nu o au cumpărat (PRV.-MB.); cela ce să va tăgădui de mene și de cuvintele mele... și fiul omenesc se va tăgădui dins (VARL.) [ung. t a g a d n i].

TĂGĂDUIALĂ (*pl.*-ieli), TĂGĂDUINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Faptul de a t ă g ă d u i, tăgadă, negațiune.

TĂGĂDUIT *adj. p.* TĂGĂDUI. Negat; contestat ¶¶ Ⓒ NETĂGĂDUIT: e un adevăr ~.

○ **TĂGÎRȚA** (-țez) *vb. refl.* A se sui și atîrna de cineva ca o t ă g î r ț ă: jigăniile însă, cum l-au văzut, au început să se tăgîrțeze pe lîngă moș și să-l lingă (R.-COD.) [comp. și ATĂGÎRȚA].

TĂGÎRȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Traistă: mai are moșul la ~ încă o sumă bună de felul acestora (ISP.); ~ ruptă te 'mprumută și cere la soroc să-i dai sac nou în loc (PANN) [comp. tc. t a g a r ğ y k, ngr. ταγαρτζίκα].

TAGMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Totalitatea persoanelor care au aceeași ocupațiune, aceeași meserie, clasă (socială), categorie: tagma preoțească; românismul avea un înțeles insultător pentru tagma evghenistă (ALECS.); de nu va fi (hoțul) dintre boieri, apoi tot cu tertipuri prin tagma prostimei să-l caut (ISP.); vrednic ești să fii din tagma noastră! (GN.) ¶ ② Breaslă: am găsit multă lume adunată, și din boierime și din tagme și prostime destulă (CAR.) ¶ ③ *iron.* Clică: această ~ de literați... de la începutul lumii și pînă în ziua de astăzi, a fost cam lingușitoare și vanitoasă (FIL.) [ngr. τάγμα].

TAHARĂU *sm.* = BABUȘCĂ ②.

TAHÎN *sbst.* ⚔ Un fel de făină preparată din semințele de susan măcinate și din care se gătește supă de post și altele: ~ul se cumpără în borcane pe la băcălii și subțiindu-se cu apă caldă, servește ca lapte la cafea (VOR.) [tc. t a h y n].

‡ **TAHMIN** *sbst.* Aproximație: să vă fac o socoteală cu ~, ca să vedeți cît de mult vă amăgiți (FIL.) [tc. t a h m i n].

† **TAHT**, TAFT, ✓ TACT (*pl.*-turi) *sn.* ① Reșe-

dința unei subprefecturi, subprefectură: în Necule, se află, pe lingă tahtul subprefecturii, judecătoria de ocol cu un judecător (DLVR.); ne tot trimit la taft cite un ciofiingar vinăt și rupt de foame (JIP.); tactul subprefecturii era ceva mai însuflețit decit înainte (D.-ZAMF.); e grăbit s'ajungă la tact, de aceea lasă bacșișuri bune (ALECS.) ¶ ② *Pr. ext.* Reședința unei autorități, sediul unei administrațiuni: la tactul de mai sus al poștii, se întimplase peste noapte o călcare cu omor în hanul unui jidov (CAR.); l-ar fi dus la tactul jandarmeriei și l-ar fi dat în mina șefului (BR.-VN.) [tc. t a h t .

○ **TĂHUI**... ☛ **TEHUI**...

TĂIA (taiu) 1. *vb. tr.* și *intr.* A. ① A împărți ceva în două sau mai multe bucăți cu un obiect tăios: ~ pîinea cu cuțitul; ~ cu toporul, cu foarfecile, cu ferestrăul; cînd va tăia un om niscare lemne în pădure... și va cădea asupra vre-unui dobitoc și-l va omorî, acela să dea suflet drept suflet (PRV.-MB.); F *F* poți tăia lemne pe dînsul, doarme buștean: cuprins de amețeală, pe loc cade jos și adoarme mort, de puteai tăia lemne pe dînsul (CRG.); să nu tai mămăliga cu ața de jos în sus, căci se scumpește păpușoiul (GOR.); *F* s'o tai cu cuțitul, se zice despre lucrurile dese, îngroșate, despre un lichid care e mai consistent decît ar trebui să fie: se îngroșase zeama, de puteai s'o tai cu cuțitul; se lăsase o ceață deasă, de puteai s'o tai cu cuțitul; ⓟ: limba taie mai mult decît sabia, o vorbă rea vatămă mai mult decît o armă ¶ ② *abs.* A fi tăios: briciul meu s'a tocit, nu mai taie bine; ~ ca dinții babei ☛ **DINTE** ① ¶ ③ A scoate dintr'o materie, cu un obiect tăios sau alt-cum, ceea ce e de prisos, pentru a-i da o formă, pentru a putea fi întrebuințat, a ciopli: ~ piatra; ~ diamantul; S'a dus Chiriac la luncă, Să taie Mariței furcă, Și-a tăiat o săptămînă, Și-a tăiat o strîmbătură; Mai bine ședea o lună Și tăia o furcă bună (PAMF.) ¶ ④ A despărți cu un obiect tăios o parte dintr'un tot: a-și ~ unghiile; ~ o cracă uscată dintr'un pom; ~ părul, a tunde: (bărbatul) să-i taie părul, că de va avea muiarea păr tăiat sau tuns, ea să-și acoapere capul (COR.) ¶ ⑤ Ca pedeapsă: ~ capul, limba, mîinile, urechile cuiva: Roman-Vodă... neputînd răbda păgînătatea unchiului său, Ștefan-Vodă... i-au tăiat capul și s'au apucat de domnie (GR.-UR.); acela ce va tăia vie roditoare... aceluia să-i taie mîinile (PRV.-MB.); de... să va vădi și să va arăta cu doi sau trei marturi, oameni de credință, cum au ginrat strîmb.. să i să taie limba (PRV.-LP.); Senatul, înțelegînd că ea să fie otrăvit pe Constantin, au prins-o și tăindu-i limba, au trimis-o la .... (CANT.); ~ nasul ☛ **NAS** ② ¶ ⑥ A omorî: au cunoscut pre Barnovski-Vodă Turcii că au fost drept și s'au căit pentru că l-au tăiat și s'au giurat ca să nu mai taie de acum Domn de Moldova (NEC.); ☛ **SPÎNZURA** 1 ②; *F* să mă tai, că..., chiar dacă m'ai omorî, n'am să...: să mă tai, că nu ți-oiu spune (PAMF.); căpitanul... stă la noi la masă; în altă parte nu s'ar duce, să-l tai (SAD.); ~ zilele cuiva, a curma firul vieții: curînd puternica mînă a lui Dumnezeu i-au tăiat zilele (M.-COST.) ¶ ⑦ A junghia: ~ o vită, o găină; la Crăciun, cînd tăia tata porcul, și-l pîrlea și-l opărea... eu încălecam pe porc (CRG.); găina trebue tăiată Sîmbătă seara, că de o tai Duminecă dimineața, în timpul slujbei, mor de boală găinile (GOR.) ¶ ⑧ *F* A stîrpi: ~ răul de la rădăcină ¶ ⑨ A distruge efectul, a alunga: să-ți dea mămulica leacuri cari să-i taie farmecele (ISP.) ¶ ⑩ A îndepărta, a înlătura: daca vre-un episcop oprit... ar îndrăzni a sluji sfînta liturghie... unui ca acela de iznoavă să se taie de la biserică (PRV.-MB.) ¶ ⑪ A scoate, a rupe, a opri o parte din ceva; a suprima: ~ leafa ¶ ⑫ A rășlui: plugariul să nu taie cu plugul den hotarul altuia, să-și mai lățească pămîntul său (PRV.-MB.) ¶ ⑬ ✗ A tăia, a înlătura o parte bolnavă a corpului, a amputa: ~ piciorul, brațul; ~ o bubă, a-i face o inciziune, o înțepătură, ca să se scurgă puroiul; Ⓕ ~ în carne vie, *a)* a nu nimeri în gol, a nu greși ținta, lovind în cineva; *b)* a lua măsuri energice pentru a pune capăt unei situațiuni rele ¶ ⑭ A despica, a spinteca; ca cîrmaciul cînd taie valurile mării tocma d'a curmezișul (GOL.) ¶ ⑮ ⓟ ✓ A ara: n'a mai mîncat și i-a ajutat Dumnezeu de a tăiat pînă în a treia zi jumătatea de pogon (R.-COD.) ¶ ⑯ ~ drumul cuiva, a trece pe dinaintea lui; a-l împiedica de a trece înainte: le iese înainte Orfano cu trei sute de arnăuți, cari stau ascunși, le taie drumul... (și) se năpustesc asupra lui Tudor (I.-GH.) ¶ ⑰ ~ comunicațiunile, a împiedica pe cei asediați de a comunica cu cei din afară ¶ ⑱ A despărți, a separa, a desface în două; cînd două persoane cad la învoială în urma unei tocmeli sau asupra ori-cărui lucru, e datina în popor ca să-și dea mîna, iar o a treia persoană, în chip de consfințire, desface cu palma întinsă vertical, ca și cînd ar tăia, mîinile împreunate: ~ aldămașul; Mă rog, primești? Eu primesc, da să nu mă păcălești.— Ce-ți pasă? adă mîna; taie, domnișoară! Ana nu știa cum și ce să taie, și trebui să-i explice datina poporului (VLAH.) ¶ ⑲ A încrucișa: acest drum taie calea spre Mizil ¶ ⑳ A face să-i treacă, a-i lua, a-i ridica: ~ pofta de mîncare; se cerca în tot felul să-i taie pofta de plecare (ISP.); ~ setea ¶ ㉑ ‡ A desființa: din poronca domnească s'au tăiat, ca nici de cum obiceiul acesta să nu mai fie (LET.) ¶ ㉒ A opri: fumul mi-a tăiat respirația ¶ ㉓ ~ vorba, cuvîntul cuiva, a-i curma vorba, a-l întrerupe, luînd însuși cuvîntul: biata fată... se încercă să zică și ea ceva, dară împăratul îi tăie cuvîntul (ISP.); ☛ **MIERE** ① ¶ ㉔ A-i produce o senzație ca și cînd l-ar tăia cu cuțitul (*vorb.* de un vînt glacial, de un ger strașnic, de o apă rece ca ghiața, etc.): sufla un vînt rece de te tăia la obraz; ne odihnim pe mușuroaiele de iarbă din preajma șipotului, a cărui apă te taie la dinți (VLAH.) ¶ ㉕ A simți o durere ca și cînd l-ar tăia cu cuțitul: La stomah deodată începe să-l frămînte și să-l taie (SPER.); cînd văzui pe tata rezemat de ușorul odăii... simții... că mă taie la inimă (GN.).

B. ① A amesteca cu apă (pentru a-i slăbi tăria): ~ rachiul, vinul ¶ ② ~ scurt, a curma, a pune capăt: ~ scurt o convorbire ¶ ③ A lua, a apuca drumul cel mai scurt spre a ajunge undeva: au tăiat drept la Don, cale de patru ceasuri din mare (NEC.) ¶ ④ ⓟ A o ~, a o șterge: o taiu pe poartă afară ¶ ⑤ A fixa; ~ prețul, a rupe prețul (☛ **RUPE** 1 ㉕): capanlîii au tăiat nartul grîului la schelele Dunării pe șase lei (I.-GH.) ¶ ⑥ Ⓟ ‡ ~ bani, a bate monedă ¶ ⑦ ♠ A lua cu un atu o carte a adversarului ¶ ⑧ ♠ A separa în două un pachet de cărți, după ce a fost amestecat de alt jucător ¶ ⑨ ♠ ~ o bancă, a ținea banca, a juca în calitate de bancher împotriva tuturor celorlalți jucători: tăia el o bancă de stos și Dimcea... se încăpățînează cu dama de caro și pierde trei sute de leușori (VLAH.) (☛ **BANCĂ**[2] ③) ¶ ⑩ Locuțiuni diverse: ~ la palavre, a îndruga, a croi la minciuni: mă mustră cugetul... cînd începi a tăia la palavre vînătorești (ODOB.); a-l ~ puterea (*sau* puterile), a-i îngădui forțele: la sat nu e de rușine a lucra la ori-ce... și a face cum îl taie puterile (JIP.); a-i ~ apa de la moară, a-l împiedica de a mai face ceva; a (nu-l) ~ capul, a (nu se) pricepe: să te aperi de toate relele, cum îl putea și cum te-o tăia capul (CAR.); nu mă taie capul la astfel de lucruri (ISP.); ☛ **CARNE** ①, **CÎINE** ①, **POALĂ** ②, **UNGHIȘOARĂ**.

2. *vb. refl.* ① A se răni cu un instrument tăios: a se ~ la un deget ¶ ② A se omorî unul pe altul: Ștefan-Vodă, îmbărbătîndu-i pre ai săi, cu agiutorul lui Dumnezeu rămaseră biruiți Turcii, cît ei îndesine s'au fost tăind (GR.-UR.) ¶ ③ A i se ~ (mîinile și) picioarele ☛ **MÎNĂ** ① *C*, **PICIOR** ① ¶ ④ A se despica, a se crăpa: cînd mămăliga se taie în două pe masă, te călătorești (GOR.) ¶ ⑤ A se încrucișa: drumurile se taie la marginea satului; două linii, două planuri care se taie perpendicular ¶ ⑥ A se strica: laptele s'a tăiat ¶ ⑦ A se muia: gerul s'a mai tăiat [lat. vulg. t a l i a r e].

TĂIAT 1. *adj. p.* **TĂIA** ¶¶ Ⓒ **NETĂIAT**.
2. *sbst.* Faptul de a tăia, tăiere.

TAICĂ *sm.* *F* ⓟ ① Tată (mai ales cînd i se adresează vorba, ca termen de mîngîiere): fata Brîncoveanului-Vodă, fiind tînără și desmerdată de tată-său... zicea: aolio! aolio! că va pune taica pungă dă pungă din București pînă în Țarigrad, și, zău, nu ne va lăsa așa" (NEC.); Voicule, mă omoară taica, Voicule, mă omoară maica (BR.-VN.); taică împărate, să te întreb ceva...: de ce ești așa, taică, cu o parte de trup uscată și cu una verde? (R.-COD.) ¶ ② Se întrebuințează ca termen de respect la adresa unui preot, unui moșneag: îl vedea lucrînd cînd la aide neica Burcilă, ...cînd la taica Popa (ISP.); Dar Gheorghe-al nostru, cum o duce? — Sub glie, taică, și sub cruce, Lovit în piept de-un iatagan (COȘB.) ¶ ③ Adesea întrebuințat de un preot, de un bătrîn la adresa celor mai tineri, de tată către copil, etc.: Avocatul: Trebue să găsim motive... Părintele: Găsește-le, taică, de ce ești dumneata avucat? (CAR.); un țăran bătrîn...

sprijinindu-se de masă, întreabă încet şi serios: „ce s'a făcut, taică, cu jalba mea?" (BR.-VN.) [srb. t a j k o].

TĂICULIŢĂ, TĂICUŢĂ, ○ TĂICULEAN *sm. dim.* TAICĂ.

TAIE-FUGĂ *sm. iron.* Om fricos: ştiau adecă şi ziceau că dascălul e un ~ (RET.) [(c a r e o) t a i e (l a) f u g ă].

○ **TAIER** *Olten.*, TĂIER *Olten. Băn.* (*pl.*-ere) *sn.* Taler, farfurie [ung. t á n y é r].

TĂIERE *sf.* ① Faptul de a t ă i a; Tăierea capului sfîntului Ioan Botezătorul, sărbătoare bisericească ce cade la 29 August; e numită de popor şi „Sf.

Fig. 4805. Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul (după *Cazania lui Varlam*, Iaşi, 1643).

Ioan-de-toamnă" (▣ 4805) ¶ ② Locul unde se taie vitele, abator, zalhana.

TĂIETOR 1. *adj. verb.* TĂIA. Care taie; tăios: ca piatra de ascuţit ce pe cuţit îl face foarte ~, iar ea nicicum poate tăia (GOL.).

2. *sm.* ① ~ de lemne, muncitor ce taie lemne: un vînător... umbla printre munţi după vînat şi au văzut de departe pre un ~ de lemn (TICH.) ¶ ② ‡ ~ de bani, falsificator de monedă: cîţi se vor vădi ~i de bani, să se osîndească la moarte (LEG.-CAR.).

3. (*pl.*-toare) *sn.* Buştean, trunchiu pe care se despică lemne cu toporul: ~ul pe care se taie lemne, să nu se pună pe foc, căci... pe lumea cealaltă îl va duce în spinare (GOR.); de-l trimetea la ~ după vre-o două lemne, sta şi se juca cu securea (RET.); eu mi-aş pune capul pe ~, că Doca mi-a făcut-o (S.-ALO.); scoate cuţitul de la brîu, pune degetul cu inelul pe un ~ şi, ţac! îl taie şi-l aruncă... în apă (R.-COD.).

TĂIETURĂ (*pl.*-turi *sf.* ① Rană produsă de un obiect tăios: la ~ pui mîna în apă rece, pînă ce stă sîngele, apoi te ungi cu undelemn, te presări cu sare şi legi strîns (PAMF.) ¶ ② Drumul pe care şi l-a croit o apă în curgerea ei: de pe larga ~ a Suşiţii, o luăm pe la cîmpuri în sus (VLAH.) ¶ ③ Locul unde un lucru a fost tăiat: tu cu sabia să-i tai capul şi pe urmă să pui sabia pe ~ (VAS.) ¶ ④ Felul cum un lucru a fost tăiat: tăietura părului ¶ ⑤ Croiala unei haine: o droaie de coconaşi... întorşi din Paris, radioşi de tăietura corectă a pantalonilor (VLAH.) ¶ ⑥ Supresiune făcută într'o carte sau într'o piesă de teatru ¶ ⑦ ♠ Separaţiunea de către un jucător a pachetului de cărţi amestecate ¶ ⑧ *pl.* ♪ Ⓟ Sensaţiune de durere ca şi cînd l-ar tăia cineva: toată faţa i se încreţeşte, parcă are tăieturi de colici (VLAH.) ¶ ⑨ ✤ IARBA-TĂIETURII, FRUNZA-TĂIETURII = VINDECEA [t ă i a t].

TĂIEŢEI *sm. pl.* ✕ Fâşii înguste de aluat întins subţire, care se pun în supă (*Mold.* „tocmagi"): zeamă de pasăre, purcel sau miel, cu ~, orez sau altele (PAMF.); Taie, mamă, ~, Doar' vin peţitorii mei, Chiamă-i mamă pînă 'n casă Şi-i îmbie cu mîncare (BRL.); De-oiu fi, Doamne, vinovat, Vrednic sînt de spînzurat, Pe pociump de pătrînjei Cu funii de ~ (IK.-BRS.) [t ă i a t].

‡ **TAIFA** *sf.* Personal, ceată: au trecut cu taifaoa lui după ceilalţi la Italia (CANT.); au aşteptat pînă s'au deschis poarta... şi aşa au întrat ceauş-başa şi Hasichiul cu taifaoa lor (LET.) [tc. t a i f á].

○ **TAIFĂ** *sf. Băn.* Ceată, adunătură [t a i f a].

TĂIFAS (*pl.*-asuri) *sn.* Conversaţie familiară, vorbă, sfat: bătrînii stau la ~, sorbind cafeaua şi vorbind cîte nagode toate (ISP.); la geamie acolo, ai să găseşti stînd la ~ un iman şi patru bătrîiori cu barba albă (CAR.); să şed eu cu dînşii la ~uri pe divan, cu ciubuce (ALECS.); nu cumva ai pofti oare să te pui la ~uri cu Dumnezeu? (CRG.) [ngr. ταϊφᾶς].

***TAIFUN** *sbst.* ⊖ Ciclon, în mările chineze şi japoneze, care se iveşte primăvara şi mai ales toamna [germ.].

TAIN (*pl.*-inuri) *sn.* ① Porţie de pîine, carne, etc. ce se dedea pe zi ienicerilor sau ostaşilor pămînteni; întreţinerea zilnică ce acordau odinioară Domnii şi boierii subalternilor lor; astăzi: bani pentru pîine dată zilnic slugilor de către stăpîni, în afară de simbrie: le-am spus că aveam cîte treizeci de lei pe lună şi ~ îmbelşugat de carne, pîine şi vin (FIL.); dascălul Stan... mai avea de la biserică ~ de mălaiu, de fasole şi de lemne (I.-GH.); să vii, bade, să-ţi dau ~ pe mai multe zile, că... eu nu mai pot să fiu pe-aici tocmai pînă Luni (VAS.); nu se ivi nici o cîrteală din partea nimănui, căci ea toate ~urile le împărţea cu cumpănă şi cu dreptate (ISP.) ¶ ② Porţie de orz sau de ovăz ce se dă cailor: caii s'au odihnit, şi-au mîncat ~ul de ovăz (VLAH.); drept să spun, am obosit ca un cal de poştă ce nu-şi are ~ul la vreme (ALECS.) ¶ ③ Ⓕ Provizie, capital: pescuitorii au ~ul lor de glume, cîntece şi poveşti (OLVR.); rumegam în cap ~ul meu de gînduri, cînd aud tropoind prin sală ciobotele grele şi cu pinteni... ale căpitanului (VLAH.) [tc. t a y i n].

TAINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① ⛪ Adevăr al religiunii creştine pe care nu-l poate pătrunde raţiunea omenească, mister: cele şapte taine ale Bisericii creştine ortodoxe sînt: botezul, ungerea cu sfîntul mir, împărtăşirea sau cuminecătura, preoţia (hirotonia), pocăinţa sau mărturisirea, nunta şi maslul; spăimîntaţi, i s'au închinat şi au cerut grabnic taina botezului (VLAH.); se crede că acel copil care plînge pe timpul săvîrşirii tainei botezului va trăi lung (GOR.); trebue să-l întreabe, ce gînd are spre taina cununiei, carea iaste de o ţine bearica, şi, de să va găsi să fie eretic, atunci se va certa cu moarte cumplită (PRV.-MB.); cina cea de ~ ☞ CINĂ ③ ¶ ② Ceea ce trebue ţinut ascuns, ce nu trebue spus nimănui, secret; ceea ce nimeni nu ştie sau ce nu poate să pătrundă cu mintea, ceea ce e tăinuit, ascuns, mister: nemică nu e acoperit ce să nu se descoapere şi ~ ce e neştiută să fie (COR.); taina lui Dumnezeu nime nu o ştie (ZNN.); i-au spus Turcului toate tainele împărăteşti lui beizadea (NEC.); e o ~ grozavă, pe care numai tata o ştie (VLAH.); are gură împiedecată, dar taina o spune îndată (PANN); îşi păzeşte taina de Joi pînă mai apoi, tocma ca o muiere (GOL.); Ⓓ: taina să n'o spui nevestei; tainele politicei, diplomaţiei; ‡ logofăt de ~, secretar domnesc; secretar intim, privat: logofătul său de ~ îi dete în mînă o scrisoare (FIL.); în ~, ‡ p(r)e ~, ‡ cu ~, într'ascuns, în secret: împăratul... chiamă în ~ pe un credincios al său şi dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată (CRG.); Gondole negre multe se depărtau de maluri Şi lunecau în ~ pe negrele-ţi canaluri (ALECS.); Brîncovanul-Vodă chemă pre boierii pribegi la dînsul şi făcură sfat pe ~ (NEC.); au început a-i întrebare cu ~ şi a-i ispitire pentru acele lucruri (NEC.) ¶ ③ F Mijloc cunoscut de o singură persoană sau de prea puţini inşi de a face anumite lucruri în ştiinţe sau în arte, de a izbuti într'o anumită întreprindere: taina de a se îmbogăţi în scurtă vreme ¶ ④ Ⓕ Loc ascuns, tăinuit, ascunziş: un iepure răsări deodată din tainele pădurii (S.-ALO.) ¶ ⑤ TAINIŢĂ: stau tainele şi pînă astăzi deşarte, unde au fost acea avere (NEC.); pre Despot-Vodă l-au închis Laski într'o ~ a sa, unde nime nu intra acolo (LET.) ¶ ⑥ ‡ Sfat ţinut în taină: şi au făcut ~ numai cîte trei, craiul, Nicolai-Vodă şi secretarul, şi au vorovit vr'o două ceasuri (LET.) ¶ ⑦ *Olten.* Conversaţie, convorbire, taifas: să ierţi că te ţiu mai multicel la ~ azi (JIP.) [vsl. t a j n a].

‡ **TAINGIU** *sm.* Cel ce împărţea tainurile (*în spec.* ostaşilor); furier: Nişte taingii mult scîrnavi, din cei boiereşti ciocoi, De-a săracei ţară pradă vedeai cu turme de oi (LET.); cine împarte, parte-şi face, ca taingiul la tainuri (GOL.) [tc. t a y i n ğ y].

○ **TĂINI** (-nesc) *vb. intr.* A sta de vorbă, a sta la t a i n ă, la taifas: ştii că Românului îi place să tăineşti cu el (LUNG.); pentru noi, scoate un borcănaş de ţuică... că noi o să mai tăinim niţel de-ale noastre (R.-COD.); (ţăranii)

se culcă pe lingă foc... unde tăinesc. nedormind de loc, să nu vie hoții ori dihania la vite (JIP.).

TAINIC 1. *adj.* ① Care stă în legătură cu tainele religiunii: stăm neclintiți ca într'o ~ă rugăciune (VLAH.) ¶ ② Ascuns, neștiut sau neînțeles de nimeni, misterios: vom avea, credem, prilejul a dovedi ~a înfrățire ce unește aceste popoare (ODOB.); o ~ă tristeță îi îneca inima (GN.) ¶ ③ Care tăinuește toate, care nu destăinuește ce știe, tăcut: un om ~.

2. *sm.* ‡ Secretar intim: pe urmă i s'au dat titlul „Exaporitul", adică ~ul din lăuntru la Împărăție (N.-COST.) [vsl. t a j n i k ŭ].

TĂINIT *sbst.* Faptul de a t ă i n i; conversație; taifas: ~ul se întinde vioiu și guraliv (LUNG.).

TAINIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Groapă, încăpere suterană, coridor sub pămînt, cu multe cotituri, care servea odinioară ca ascunzătoare pentru oameni și avuții: mănăstirile aveau ...bește boltite și tainițe pentru ascunderea sculelor (ALECS.); coborîm și ajungem la o ~ adîncă. unde îmbîcseala aerului roșește flacăra făcliilor (CAR.); ne povestește cum a trăit în tainița asta Zamolxe, zeul Dacilor (VLAH.) ¶ 2 *Pr. ext.* Ascunziș: cucul ieși din tainița sa și cîntă de douăsprezece ori (GN.); strigăte de trîmbiți, sbucnind din tainițele codrului, sporiră spaima năvălitorilor (VLAH.) [vsl. *t a j n i c a < t a j n ŭ „tainic"].

TĂINUI (-uesc) 1. *vb. tr.* A nu lăsa să se cunoască, să se știe, să se afle, să se vadă, a ascunde, a păstra t a i n a despre ceva: cîți se vădesc gazde de tîlhari, să se cerceteze și cînd, siliți fiind de frică, primeau pe tîlhari și-i tăinuia, să se ierte (LEG.-CAR.); au dat Moscalii pre toți robii Turci înapoi... fără cît vr'o 70 de copii și fete... i-au tăinuit de i-au luat cu sine (N.-COST.).

2. *vb. refl.* A se ascunde, a păstra incognito: Lescinski... agiungînd în hotarul prusesc, n'au mai putut să se mai tăinuească, ce au căutat numai a se spune (NEC.).

3. *vb. intr. Olten.* = TĂINI: am fost la el să mai tăinuim, că nu ne-am văzut de mult (S.-ALD.); Domnitoiul nostru cu Iencu Brătianu șed pe pod, tăinuesc acolo amîndoi(GR.-N.).

TĂINUIT *adj. p.* TĂINUI. Ascuns, tainic: în locurile acestea ~e... plutesc umbrele strămoșilor noștri (VLAH.); Mai de vale 'n cea dumbravă cu poiană ~ă... Coasele sub teaca udă zăngănesc răsunător (ALECS.).

TĂINUITOR *sm.* Cel ce tăinuește; cel ce ascunde lucrurile furate de altul [t ă i n u i].

TĂIOS *adj.* ① Care t a i e: cuțitul, sabia, toporul, foarfecile sînt obiecte tăioase ¶ ② Bine ascuțit, care taie bine: Ca cu briciu ~ de parcă într'o clipă fuse ras (PANN); li-i tăioasă limba ca spata (DOS.) ¶ ③ Ⓕ Care-ți dă sensația că te taie la obraz (*vorb.* de vînt, de ger, etc. : începuse a ninge tare și a sufla un vînt ~ (GRL.).

○ **TAISTRĂ** — TRAISTĂ [rut. t a j s t r a].

TĂIȘ, TĂIUȘ (*pl.*-șuri) *sn.* Partea tăioasă, a unui cuțit, a unui topor, a unei arme, etc.: de cumva s'a pus pe masă un cuțit cu tăișul în sus, se crede că oarecine din familie o să plece la drum (PĂC.); tăișul sabiei foarte bine lucrat era de șapte palme lungime și patru lățime (BĂLC.); printre foile lui verzi... ascuțite pe margini ca un cuțit cu două tăiușuri, se deslușeau pe alocuri mosoare ruginii de sămînță (S.-ALD.); Măi voinice, voinicele, Ia-ți tăiușul de plăsele, Pune mîna pe oțele (ALECS.); Că toporul mi-i vrăjit, Cu tăiușul oțelit (ALECS.-P.) [t ă i a].

TAIU-MĂLAIU *sbst.* Un joc de copii: se jucau de-a ~ cu mine și cu ceilalți (SEV.) [t a i u + m ă l a i u].

TĂIUȘ ☞ TĂIȘ.

***TAL**[1] (*pl.*-luri) *sn.* ♣ ① Mlădiță ce crește din rădăcină la piciorul unui arbore ¶ ② Lăstare ce cresc sau din rădăcină sau din partea ascunsă în pămînt a unei tulpine la plantele anuale sau ierboase și care formează un mic tufiș [fr. t a l l e].

***TAL**[2] (*pl.*-luri) *sn.* ♣ Organ care constitue la criptogame corpul plantei [fr. t h a l l e].

TAL[3] (*pl.*-luri) *sn. Băn.* Parcelă, parte: hotarul întreg e împărțit în mai multe părți care... se numesc ~ (NO) [srb.].

TALA! ☞ TALA-TALA!

TĂLĂI ☞ TĂLĂLĂI.

TALAJI, TALAȘI *sm. pl.* Așchii late și subțiri, învîrtite în spirală, ce se scot de la lemnul dat cu rîndeaua: (cobza) am așezat-o pe un strat de talași, unde urma să se usuce (UR.); *pr. anal.*: părul negru- iatirna în talaji (DLVR.) [tc. t a l a š].

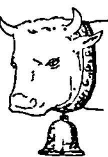
TĂLĂLĂI, *Olten.* TĂLĂI (-äesc) *vb. tr.* și *intr.* Ғ ① A îndruga, a flecări, a tăia la palavre, a vorbi vrute și nevrute ¶ ② A umbla fără nici un rost, a hoinări, a vagabonda: l-a găsit hoțul ăl mare tălălăind prin sat, cu mîinile goale (LUNG.) [comp. TĂLĂLĂU].

TĂLĂLĂU 1. *sm.* Ғ Prost, nătîng, bleg: ce dracu! iar te-ai înecat, măi ~ (ALECS.); dar ce zici, ~, că mori de sete, cînd tu tot mereu bei? (RET.) ¶ ② A umbla ~, a umbla hoinărind, fără rost.

2. *sbst.* Tărăboiu, tămbălău: boierul îl aștepta în portiță c'o biță bună, și dă, dă, pînă se strînseră vecinii în ~ul lor (RET.) [comp. TELELEU, BĂLĂLĂU].

TALAN *sbst.* = DALAC ①: a doua zi Roibul era mort, îl fulgerase ~ul (S.-ALD.); spînz, bun de ~ la dobitoace (JIP.).

TALANCĂ (*pl.*-ănci), TALANGĂ (*pl.* -ăngi) *sf.* = BALANCĂ, BALANGĂ (▣ 4806): stropșitul de Ioan, cu o talancă de la oi, ...face o hodorogeală și un tărăboiu, de-ți ia auzul (CRG.); caii, duși de frîu, trec înainte, umplînd desișurile de sunetul tălăncilor (IRG.); un sunet răgușit de talangă răsuna a spart la gîtul unui bou (D.-ZAMF.); În preajma stînei sună tălăngile răgușite ale mînzărilor (LUNG.); din lunci răsună tălăngi, fluiere s'aud doinind (VLAH.).

Fig. 4806. Talancă.

TĂLĂNCĂNI (-ănesc) *vb. intr.* = BĂLĂNCĂNI: tălăncăneau mereu într'o dungă clopote mari de aramă (LUNG.). [t a l a n c ă].

TALANGĂ ☞ TALANCĂ.

TĂLĂNGI (-gesc) *vb. intr.* A bălăncăni; a suna din t a l a n g ă: se crede că spre a scăpa de lupii cari s'au luat după cineva, este bine a ~ cu un clopot (GOR.).

TĂLĂNIȚĂ (*pl.*-țe *sf.* Femeie stricată, care-și vinde trupul; curvă de rînd: de fămeie ~ fecior ești tu (BIBL.); ca tălanița desmățată, pre uliță a se purta... pricină dați (CANT.); îi toacă starea mai rău decît o talaniță de circiumă (FIL.) [comp. rut. t a l á n n i c á „femeie fericită"].

†**TALANT** *sm.* ① (✝) = TALENT ②: Doamne, doi talanți dedeși-mi și alți doi talanți dobîndii cu ei (COR.) ¶ ② *pl.* ⊕ Bani (de metal) ¶ ③ Ғ Talent, dar natural sau dobîndit prin abilitate: mă duc la Dumnezeu, că iaca ce noroc am la furat, să mă blagoslovească să fie aista ~ul meu (VOR.) ¶ ④ *Pr. ext.* Maximă, normă de viață: nu vreau plată, zise omul, ci vreau numai un ~, ca să pot trăi și eu în lume (SB.) [vsl. t a l a n t ŭ < gr.].

○ **TALAP!** (mai adesea repetat TALAP! TALAP!) *interj. Bucov.* = LIP![1][2]: la urmă, vede că vine și fata ei, ~! ~! cu ciobotele pline de lacrimi (VOR.) [rut. t a l a p!].

TALAȘI ☞ TALAJI.

TĂLĂȘMAN *sm. Mold.* Epitet dat boului sau calului: Florica, mănîndu-i cu țepoiul: „Hăis, ~, ța, bourean! (ALECS.) [comp. tc. t a l a s m a n „arțăgos" sau bg. t a l a s m ŭ „iazmă, strigoiu"].

TALA-TALA! *interj.* Aide! aide! se puseră în niște corăbii și plecară pe mare, ~! pînă ce se pomeniră la țara Amazoanelor (ISP.); și pe cînd mergeam noi așa, ~! dondănind, vedem două clăi de fîn (LUNG.).

TALAZ (*pl.*-azuri) *sn.* Val mare (▪ 4807): Ca ale mării repezi și groaznice ~uri, De vîntul relei soarte spre stînci am fost gonit (ALX.); oștile se puseră în mișcare și veneau unele asupra altora ca ~urile mării și se încăierară (ISP.); ce trece prin apă și ~uri nu face? (GOR.), *ghicitoare despre* „fulg"; Ⓕ: în depărtări, o pulbere albastră plutește peste ~uri de codri (VLAH.) [tc. t a l a z].

Fig. 4807. Talazuri.

TĂLBĂCII *sf. pl. Trans.* Lemne groase și rotunde ce se aștern pe fundul carului, răzimate pe perinocul dinainte și pe cel de dinapoi, cînd carul se încarcă cu fîn (VIC.) (PĂC.).

***TALC** *sbst.* ⊕ Mineral format dintr'un silicat

de magneziu, de coloare albă-verzuie, verde-cenuşie, etc., unsuros la pipăit şi moale, de se poate sgîria cu unghia; e întrebuinţat la fabricarea pastelurilor [fr.].

TALE ☛ TĂU¹.

***TALENT** (*pl.*-te) *sn.* ① △ Numele unei greutăţi, la vechii Greci, care era egală cu 26 kg., 178 ¶ ② △ Numele a două monede întrebuinţate de vechii Greci: ~ul de argint, care valora 5660 lei, 90 bani (valută aur) şi ~ul de aur, de o valoare de 55600 de lei (valută aur) ¶ ③ Ⓕ Mare capacitate, dar de la natură sau dobîndit prin muncă, destoinicie remarcabilă pentru anumite ştiinţe sau arte: are un mare ~ la desen, la matematici; pentru ~ele cu care îl înzestrase natura... era foarte iubit de împărat (PANN); n'am mai întîlnit în viaţă om care să ştie atîtea cîntece... şi care să le povestească cu aşa ~, cum povestea el (BR.-VN.); om de ~, cel ce are talent: societatea Perei nu produce oameni de ~ (BOL.) [fr.].

***TALENTAT** *adj.* Care are talent.

TALER¹ *sm.*, (*pl.*-ere) *sn.* ① Veche monedă austriacă, de argint, ce circula în Muntenia şi Moldova cu începere din sec. al XVII-lea pînă la începutul sec. al XIX-lea şi a cărei valoare era, pînă la jumătatea veacului al XVIII-lea, de 133 de bani, şi de aci înainte numai de 40 de parale, adică egală cu un leu vechiu (▣ 4808): macar deare face neştine bani cît de buni, galbeni prisne de aur curat, sau taleri... tot o certare va să aibă (PRV.-LP.); acela de nu va da la domnie doao sute de talere bătute, atunce i se va tăia o mînă (PRV.-MB.); Au pieptul ele Alb de taleri şi mărgele (COŞB.) ¶ ② *Maram.* Florin austriac: Numai noi te-om cumpăni De trei ori cu talerii Şi de trei cu galbenii (BRL.) [germ.].

Fig. 4808. Taler (Măriaş) al Mariei Tereza.

TALER², *Mold. Maram.* TALGER (*pl.*-ere) *sn.* ① Blid de lut, de faianţă, de porţelan, de lemn sau de metal, în care se pune mîncarea pe masă, farfurie: cu lingura cea mare de argint scoate Domnului pe talger supă (LET.); tipsiile pe care aduceau bucatele, talgerele şi păharele erau de argint (NEGR.); gătise de aşezat nişte talgere sus pe blidar (GRIG.); ce e dulce şi mai dulce şi pe taler nu se taie? (ISP.), *ghicitoare despre* „somn"; Ⓕ taler cu două feţe, om ipocrit, făţarnic; a mînca pîine şi sare pe un taler cu cineva, a duce un traiu comun, a împărţi cu cineva binele şi răul: dacă nu-ţi vei duce fata de-aici, pîine şi sare pe un taler cu tine nu mai mănînc (ISP.) ¶ ② Bucatele puse într'un taler: adă, preuteasă, băietului o bucată de colac şi un talger de brînză (VAS.) ¶ ③ Disc cu care se umblă în biserică spre a primi ofrandele în bani; a umbla cu ~, a umbla de la unul la altul să strîngă bani pentru săraci, pentru o operă de binefacere sau pentru sine, a face o colectă, a face chetă ¶ ④ Fie-care din cele două discuri ale unei balanţe: nu vezi cum s'agaţă dimonii de talerul drepţilor (DLVR.) ¶ ⑤ *pl.* ♩ — CIMBALE: o muzică militară bate din talgere pe o piaţă (IRG.) [comp. bg. talerŭ, rut. talîr < germ. Teller, dial. Taller].

TĂLERAŞ, *Mold. Bucov.* TĂLGERAŞ (*pl.*-aşe), TĂLEREL, *Mold. Bucov.* TĂLGEREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* TALER², TALGER.

TĂLHAR... = TÎLHAR...

‡ **TALHÎŞ**, TALHIŞ *sbst.* Raport al vizirului către Sultan pentru numirea sau mazilirea unui Domn [tc. telhis].

TĂLHUI = TÎLHUI.

***TALIAN** *sm.* Ⓟ = ITALIAN.

TALIAN² (*pl.*-ane) *sn.* Un fel de plasă de pescuit întrebuinţată pe coastele mării Negre [rus. talîjanŭ].

TALIE *sf.* ① Statură: om de ~ mică; F a fi de ~, a fi destul de mare, destul de tare, etc. ca să se măsoare cu altul: cînd jucătorii sînt toţi de ~. se întîmplă să se joace o contra şi adesea partida să fie remisă (CAR.) ¶ ② Conformarea corpului de la umeri pînă la brîu ¶ ③ Mijlocul trupului: are o ~ subţire; îi înconjură talia, strîngînd-o tare la piept (EMIN.); cînd îşi încingea talia în betelie de aur... la toţi ai curţii li se făcea frică (DLVR.) ¶ ④ Ⓕ Partea unei haine care înconjoară mijlocul trupului: un copil de vre-o opt, nouă ani... cu... un gheroc mare, a cărui ~ îi vine pînă la glezne (CAR.) ¶ ⑤ Ⓕ Partea unei rochii care acopere bustul ¶ ⑥ ♠ În anumite jocuri de cărţi (bacara, stos, etc.) seria întreagă de lovituri ce urmează pînă ce bancherul isprăveşte pachetul de cărţi cu care joacă: cînd isprăvea talia, îşi făcea mîna greblă şi aduna mizele în banc (VLAH.) [comp. pol. talia, rus. talîja < fr. taille].

TALIENESC *adj.* Ⓟ = ITALIENESC.

***TALION¹** *sbst.* Ⓟ Blastru făcut din ceară galbenă amestecată cu terebentină şi diferite substanţe farmaceutice, ce se întrebuinţează ca emolient [fr diachylon].

***TALION²** *sbst.* Pedeapsă prin care un vinovat e tratat în acelaşi chip cu care a tratat şi el pe victima sa: dinte pentru dinte şi ochiu pentru ochiu este legea ~ului; legea ~ului este pusă în practică printre ei (BOL.) [fr].

***TALISMAN** (*pl.*-ane) *sn.* Fragment de piatră sau de metal pe care erau săpate unele constelaţiuni, figuri cabalistice, caractere magice şi căreia i se atribuia proprietatea de a apăra de rele pe persoana care-l purta sau avea darul s'o înzestreze cu puteri miraculoase, supranaturale (▣ 4809; Ⓕ: avea un ~ de a se face iubit de toată lumea [fr.].

Fig. 4809. Talisman de argint din Caşmir.

TĂLIUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Ⓣ *dim.* TALIE ⑤: supt tăliuţa de muselină i se ghicea sînul frumos (S.-ALD.).

TALÎM (*pl.*-îmuri) *sn.* Închinăciune ceremonioasă (după obiceiul turcesc), temenea: Lipicescu... prezintă ciubucul lui Hîrzobeanu cu ~ turcesc (ALECS.) [tc. talim „instrucţie. exerciţiu militar"].

○ **TĂLÎMB** *adj.* şi *sm.* F Nerod, tembel: regii, prea moi şi prea blînzi şi prea ~i... nu văd poporul... decît prin prisma strălucitoare a oamenilor curţii (JIP.); ăia cari-i dreseseră lucrurile erau toţi clăcaşi d'ai lui Badea Radu, că pe ~ îl duruseră, pe semne, mîinile să le coasă (RV.-CRG.).

TĂLMĂCI, TÎLMĂCI (-ăcesc) 1. *vb. tr.* ① A traduce: avea trebuinţă de un om ca acela să poată tîlmăci cărţile cele lătineşti (LET.) ¶ ② A interpreta, a tîlcui: neliniştit de această vedenie, chemai pe Arifta, vestită vrăjitoare, să-mi tălmăcească visul (GN.); Se temea să nu greşească nici cît bobul de nisip, Nu cumva să-l tălmăcească în vr'un deosebit chip (PANN) ¶ ③ A explica, a lămuri, a desluşi, a face să înţeleagă ceea ce nu e destul de limpede: socotinţa mea este să închipuim nişte întrebări atît de grele, încît să nu le poată tălmăci (NEGR.); nora cea mai mare tălmăci apoi celeilalte despre ochiul soacră-sa cel a-toate-văzător (CRG.).

2. *vb. refl.* A avea cu cineva o explicaţie: de ce nu te tălmăceşti cu dînsul? (ALECS.) [vsl. tlŭmačiti].

TĂLMĂCITOR, TÎLMĂCITOR *sm.* Cel ce tălmăceşte: Bucuros, moş Neagu zise, acum am tălmăcitori Şi o să încep a spune la altiel de ghicitori (PANN).

TĂLMĂCITURĂ, TÎLMĂCITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a tălmăci; rezultatul acestei acţiuni; lămurire, desluşire, explicaţiune.

TĂLMACIU, TÎLMACIU *sm.* Cel ce explică la două persoane ceea ce-şi spun una alteia, în cazul cînd nu se pot înţelege, vorbind fie-care din ele într'o limbă deosebită, interpret: Iliaş-Vodă... fiind născut, crescut în Ţarigrad, nu ştia limba ţării, ce grăia cu tălmaciu la divan (NEC.) [vsl. tlŭmačĭ].

TALMEŞ-BALMEŞ *sbst.* ① *Olten.* (MAN.) = BALMUŞ ¶ ② Ⓕ F Amestecătură, îngrămădire confuză: trebue să mă urmezi... într'o lungă controversă, în care filologia are să se amestece cu istoria naturală şi să facă un ~ (ODOB.).

***TALMUD** *sbst.* Culegere de datine, de tradiţii şi de precepte, privitoare la viaţa religioasă şi civilă a Evreilor, alcătuită de rabinii din Palestina şi din Babilonia [fr.].

***TALMUDIC** *adj.* Ce ţine de Talmud [fr.].

***TALMUDIST** *sm.* ① Bun cunoscător al Tal-

mudului; comentator al Talmudului ¶ ② Evreu care urmează tradiţiunile şi preceptele Talmudului [fr.].

***TALOFIȚE** *sf. pl.* ♣ Una din despărţiturile regnului vegetal în care intră ciupercile şi algele [fr. thallophytes].

***TALON** (*pl.*-oane) *sn.* ① Chenarul cu inscripţie, tipărit vertical pe fie-care din foile unui registru de chitanţe cu matcă, une-ori perforată spre a se putea rupe uşor, sau care se taie la mijlocul ei cu foarfecile, cînd se liberează o chitanţă din registru ¶ ② ♠ Cărţile ce rămîn în pachet după ce s'a împărţit fie-căruia din jucători acelea ce i se cuveneau ¶ ③ ♠ Fie-care din partidele de preferans ce se joacă de aceeaşi jucători: **cum poţi să stai în fie-care zi patru ceasuri pe scaun, să faci două taloane de preferanţă...?** (BR.-VN.) [fr. talon].

TALPĂ (*pl.* tălpi, † talpe) *sf.* ① Partea dedesubt a piciorului (la om şi la animale) de la degete pînă la călcîiu: **mergeam pe şesul întins parcă mă împingea cineva din urmă şi tălpile mele abia atingeau pămîntul** (GN.); **cînd te mănîncă tălpile, ai să joci** (GOR.); **cînd gîdili pe cineva la tălpi, nu creşte** (GOR.); **din creştet pînă 'n tălpi, din tălpi pînă la creştet,** ‡ **din ~ pînă în cap,** din cap pînă 'n picioare: **ne-a uns peste tot trupul, din creştet pînă 'n tălpi** (CRG.); **cînd m'am deşteptat, eram scăldat într'o sudoare rece din tălpi pînă la creştet** (DLVR.); **stau cîte un minut înaintea fieşte-căriia muiere de o tămîiază şi o priveşte din ~ pînă în cap** (LET.); ☛ **BATE** 1 I : **GÎSCĂ** ③ ¶ ② Partea dedesubt a încălţămintei de la vîrf pînă la toc sau pînă la călcîiu (▪ 4810); partea dedesubt a ciorapului care acopere talpa piciorului: **îşi scoase de sub pat cizmele cele mari, cu talpa de trei degete** (ISP.) ¶ ③ Fie-care din cele două lemne groase, orizontale, numite şi „butuci", „craci", „drugi", „fofeze", etc., care alcătuesc patul, stratul sau trupul războiului de ţesut (☛ ▣ 4104 ¶ ④ Extremitatea, capătul unui pat de puşcă ¶ ⑤ Fie-care din cele două suporturi de lemn sau de fier, recurbate la capătul dinainte, pe care se sprijineşte sania şi care alunecă pe zăpadă (▣ 4811): **zăpada scîrţîia sub tălpile sănîilor** (VLAH.); **vecinul Andrei sta răzămat de nişte tălpi de sanie întoarse** (GRIG.); **zăpada acoperise grunzii. pusesem trăsura pe tălpi de sanie şi alunecam ca năluca pe şesul alb** (I.-GH.) ¶ ⑥ Fie-care din cele două suporturi de lemn circulare de subt unele leagăne (☛ **TAB. XXXII**, figura 1): **se mai fac leagăne... (cu) tălpi... pe cari se leagănă** (MAR.) ¶ ⑦ *Olten. Băn. Trans.* ✓ ☛ **PLAZ** ¶ ⑧ Partea dedesubt a rîndelei: **talpa rîndelei se unge din cînd în cînd cu cîteva picături de uleiu, ca să alunece mai bine** ¶ ⑨ Laviţă sau scîndură pusă pe nişte picioare în apropierea uşii, lîngă perete, şi pe care se aşază doniţa şi alte vase de apă: **pe cînd sta femeia la foc şi frămînta pîine, diavolul sta şi el acolea pe ~** (R.-COD.) ¶ ⑩ Trunchiurile groase de stejar, cioplite, pe care se sprijineşte întreaga cherestea a morii (☛ **TAB. XXXVII, A, 18**) ¶ ⑪ **Talpa casei,** fie-care din grinzile care alcătuesc temelia casei şi pe care se sprijineşte întreaga clădire (☛ ▪ 935, C, 11): **puiul de şarpe era cît o ~ de casă de mare şi de gros** (RET.); **Pîng tălpile de la casă Unde sînt femei rămase** (BRL.); **apoi se duce prin pădure şi începe a ochi copacii trebuitori: ista-i bun de aminare, cela de tălpi, ista de grinzi** (CRG.); Ⓖ: **nici talpa casei cere de bute, nici moşicul om de frunte** ¶ ⑫ *Pr. ext.* Temelie: **cînd valul se retrage, ei se întorc, îşi ridică iar bordeiele din ~** (VLAH.); **din ~,** temeinic: **numai cine a trăit mult cu Agatocle Leuştean, precum am trăit eu, putea să-l cunoască din ~** (GN.); Ⓕ: **ţărănimea este talpa casei, temelia naţiei** (JIP.); **opinca e talpa ţării** (ZNN.); **clasa ţăranilor de la sate, talpa casei, cum s'ar zice** (I.-GH.); **Bună seara, zise unul din călători. — Bună să vă fie inima, zise talpa** (= stăpînul) **casei** (RET.) ¶ ⑬ **Talpa iadului** ☛ **IAD** ① ¶

Fig. 4810. Talpă.

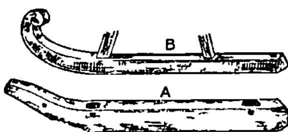

Fig. 4811. Tălpi de sanie: A. de lemn; B. de fier.

⑭ ♣ **TALPA-GÎŞTII**[1] ☛ **GÎSCĂ** ④; — **TALPA-GÎŞTII**[2] = **SPANAC-PORCESC** ¶ ⑮ ♣ **TALPA-LUPULUI** = **COADA-MÎŢEI**[1] ¶ ⑯ ♣ **TALPA-MÎŢEI** = **PARPIAN** ¶ ⑰ ♣ **TALPA-STÎNCII,** mică plantă ierboasă din fam. cruciferelor, cu tulpina culcată, ramificată; face flori mici, albe, aşezate în ciorchini scurte, opuse frunzelor; posedă proprietăţi diuretice şi antiscorbutice şi se mănîncă ca salată *(Coronopus Ruellii)* (▣ 4812) ¶ ⑱ ♣ **TALPA-URSULUI**[1], frumoasă plantă ierboasă din fam. acantaceelor, cu tulpina cilindrică şi frunze mari, ai căror lobi şi dinţi se termină prin cîte un spin scurt; florile, mari, trandafirii, sînt grupate într'un spic lung la vîrful tulpinii; e cultivată uneori ca plantă ornamentală, pentru frunzele şi florile ei mari şi frumoase *(Acanthus longifolius)* (▣ 4813); ☛ şi **ACANT**; — **TALPA-URSULUI**[2]

Fig. 4812. Talpa-stincii.

Fig. 4813. Talpa-ursului.

= **CRUCEA-PĂMÎNTULUI** [ung. talp; comp. şi bg. srb. talpa].

○ **TĂLPĂLAGĂ, TĂLPĂLOAGĂ, TĂPĂLAGĂ, TĂPĂLIGĂ** (*pl.*-ge, -ogi, -ăgi, -igi) *sf.* F Ⓟ ① Încălţăminte grosolană, mare şi pocită (ŞEZ.) (STAM.): **ca să nu i se cunoască a doua zi urma încotro l-a dus... a încălţat pe bou în tălpălăgi şi a venit cu el acasă** (SB.) ¶ ② Picior încălţat cu astfel de încălţăminte (ŞEZ.) ¶ ③ Picior de a cărui încălţăminte s'a prins mult noroiu, încît apare diform: **fin plouat şi tăpălăgi la secere, (e semn de) cucuruz din belşug toamna** (GRM.) ¶ ④ Labă (de pasăre): **cucoşul zice: eu ţi-oiu aduce lemne, dar tu să-mi ştergi tăpăligile** (VOR.) ¶ ⑤ ‡ Încălţăminte de fier ce se strîngea pe picior cu şurupuri, ca instrument de tortură: **(judeţul) învăţă de-l încălţară în tăpălage de fier înfocate şi-l siliră să alerge 'naintea lui** (DOS.) [comp. ung. talpalló].

○ **TĂLPĂLAŞ** *sbst. Trans.* Crestătura ce se taie în partea de jos a unui butuc, la facerea unei plute (ŞEZ.) [ung. talpalás].

‡ **TALPAŞ, TALPOŞ** *sm.* ⚔ Soldat dintr'un corp de pedestrime, întocmit de Şerban Cantacuzino în a. 1688, după modelul infanteriei ungureşti: **p'atunci avea ţara dorobanţi, roşiori, ...talpaşi, lefegii şi slujitori** (I.-GH.); **avantgarda se compunea din... talpaşii dorobănţeşti pedeştri, cu tobele, chiverele şi cimpoaiele lor** (FIL.); *iron. vorb.* de un înger unguresc, îmbrăcat milităreşte: **talpoşul de Gabor, cum primi porunca, într'un suflet se duse acasă de-şi scoase de sub pat cizmele cele mari... cu nişte pinteni de doi coţi** (ISP.) [ung. talpas].

TĂLPĂŞIŢĂ *sf.* F **A-şi lua tălpăşiţa,** ✓ **a o lua la ~,** a se căra, a o şterge, a o lua la sănătoasa: **mai bine-ţi caută de nevoi şi-ţi ia tălpăşiţa, pînă nu vine neneaca ca să te dea de urechi afară** (ALECS.); **mai şede el cît şede, de cască gura prin tîrg, apoi îşi ia tălpăşiţa spre casă** (CRG.); **am trebuit s'o iau la ~ şi să-mi scap aşa pielea şi ciolanele** (SB.) [talpă].

TĂLPEŢ *sm. Olten.* ① = **TALPĂ** ⑤ ¶ ② *Băn.* — **TĂLPIGĂ** ①.

○ **TĂLPICĂ** (*pl.*-ici, -ice) *sf.* ① *Trans.* = **TĂLPIGĂ** ① ¶ ② *dim.* **TALPĂ** ⑨ (R.-COD.) ¶ ③ *dim.* **TALPĂ** ⑤: **dase o zăpadă... ne trebuia o tirlie şi... pe cînd îi lucra tălpicile, eu, nerăbdător, îl zoream** (BR.-VN.).

TĂLPIGĂ (*pl.*-ige, -igi) *sf.,* ✓ **TĂLPIG** (*pl.*-ige) *sn.* ① Fie-care din cele două scîndurele de sub războiu, pe care ţesătoarea pune picioarele, ca să

schimbe ițele; numite și „tălpițe", „iepe", „călcători", „po(d)nogi", etc. (☛ ▣ 4104): **au început a țese, adecă a trece bătătura prin urzală, cu ajutorul tălpigilor, al scripților și al ițelor (CRG.); din acesta se făcu un războiu de aur, cu fire de aur, cu fuscei, brigle, ițe, spată, tălpigi... toate de aur (RET.); cînd mintui pînza, se toarnă apă pe tălpige, se udă spata, ca să rodească cinepa (VOR.)** ¶ ② Scîndurica de sub scaunul de doage, numită și „călcător", pe care dogarul pune piciorul, cînd lucrează doagele (☛ ▪ 4337).

TĂLPIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *Băn.* = **TĂLPIGĂ** ¶ ② *Olten.* *dim.* **TALPĂ** ⑧: **fetele s'au rînduit pe tălpițe, pe scăunașe, pe prag și scarmănă rar lîna neagră, încîlcită (LUNG.).**

TĂLPIZ ☛ **TELPIZ.**

TĂLPOAIE *sf.* ① Talpa casei: **Pipăruș Petru lăsă atunci tălpoaia și mai jos, de țivli biata femeie ca în gura șarpelui (MERA); au rămas numai tălpile pe care se așază dușumeaua și pe alături niște gropi, de ești nevoit să sări din ~ în ~ (ISP.)** ¶ ② *Băn.* (LIUB.) Talpă de opincă veche cu care se cîrpește pe din năuntru o opincă ruptă.

TĂLPOIU (*pl.*-oaie) 1. *sn.* = **TĂLPOAIE** ①.

2. *sm.* *F* Ⓟ = **TALPA-IADULUI: alături cu casa socru-tău este o căsuță tupilată, în care șede un ~ de babă (CRG.).**

‡ **TALPOȘ** ☛ **TALPAȘ.**

TĂLPUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* **TALPĂ.**

***TALUZ** *sbst.* Panta, inclinarea ce se dă unui terasament, unui zid sau unui șanț [fr. talus].

TĂMĂDUI (-uesc, uiu) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) vindeca, a (se) lecui: **amestică ierbile și leacurile de le dă bolnavilor de tămăduește pe fie-carele de fie-ce boală (PRV.-MB.); Și unde te doare? — Aici, la inimă. — Te voiu tămădui eu, n'aibi grijă, adause ea (GN.); (era) foarte stimată și cunoscută în toată țara pentru minunata doftorie ce care tămăduia de albeață la ochi (I.-GH.); toată împărăția mea aceluia care va tămădui pe domnița (OLVR.); rănile ce făceau ele nu se mai tămăduiau (ISP.)** ¶ ② *Pr. ext.* A scăpa: **cînd or găsi motanul scrum, au să creadă că era copilul, și poate s'o tămăduim (CRG.)** [ung. tamadni „a se scula"].

TĂMĂDUIALĂ (*pl.*-ieli *sf.* Faptul de a (se) tămădui, vindecare, lecuire: **cine se va afla lînged sau cu boală... și... se va tîmpla altui cuiva... striin să-l ia la casa lui și va purta grijă cu nevoință de tămăduiala lui... atunci acela să-l moștenească (PRV.-MB).**

TĂMĂDUIRE *sf.* ① Faptul de a tămădui, vindecare ¶ ② **Izvorul tămăduirii** ☛ **IZVOR** ⑧.

TĂMĂDUITOR *adj. verb.* **TĂMĂDUI** și *sm.* Care tămăduește, vindecător, lecuitor: **mirîndu-se boierii de... puterea tămăduitoare a frunzelor buruienii, au cerut ca să le împărtească și lor... sămînță de aceea (SB).**

TAMAN *adv.* *F* Ⓟ Tocmai, întocmai: **~ atunci venea și Ghiță de la vară-sa (BR.-VN.); ți-aș da ~ cît îmi cei dumneata (JIP.); să-l sluiești ~ trei ani de zile, cu credință, la ce te-a pune el (CRG.); se va bate ~ ca boii cînd trag la plug (GOR.)** [tc. tamam].

TAMĂȘ *sbst.* *Mold.* Piedică ce se pune subt un butoiu, ca să nu se rostogolească (RV.-CRG.) [ung. támasz].

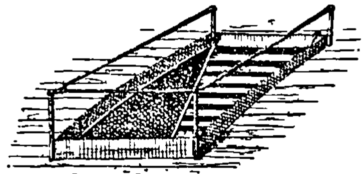
TĂMĂȘAG (*pl.*-aguri) *sn.* *Mold.* Glumă, vorbă hazlie, de spirit: **jitiile și ~urile nu mai aveau capăt pîn' se crăpa de ziuă (FLOR.)** [comp. srb. tamaža „glumă"; ☛ și **TAMJĂ**].

○ **TĂMĂȘALNIC** *adj.* *Mold.* Glumeț, șăgalnic; sfătos, care știe să povestească multe și cu rost [tămășag + șăgalnic].

TAMAZLÎC (*pl.*-îcuri) *sn.* Cireadă de boi sau de vaci, cu taurul lor de prăsilă (▣ 4814): **acel ce va voi ca să facă ~, să nu se amăgească a strînge vaci de rînd (ORĂGH.); taci, fa, că sparii ~ul satului! (ALECS.); atît era de cuprins, de s'au umplut munții... de turmele și ~urile lui (CRG.)** [tc. tamazlyk].

Fig. 4814. Tamazlîc.

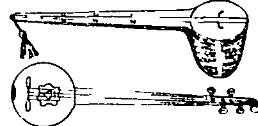
TĂMBĂLĂU (*pl.*-ăuri) *sn.* *F* Larmă de oameni ce vorbesc tare, chefuesc, petrec cu veselie: **~l era acum pînă 'n slava cerului (D.-ZAMF.); acolo, mare înghesueală și ~, de nu puteai răzbate cu sufletul (GN.); ziafeturi peste ziafeturi zi și noapte... chef și ~ cu zeci de musafiri și de lăutari (CAR.); la nunta lui Joe cu Junona fu mare ~ (ISP.); nuntă cu ~,** nuntă cu lăutari: **ș'apoi de-acolea nuntă cu temeiu, măi, și cu ~ (VAS.)** [ung. tombolo].

Fig. 4815. Tambuchiu.

TAMBUCHIU *sbst.* Deschizătură dreptunghiulară pe puntea unui vapor, pe unde se poate coborî pe trepte în încăperile dedesubt ale vasului (▪ 4815).

TAMBUR[1] *sbst.* ① Cilindru de fontă pe care se virează parîmele ¶ ② Acoperiș cilindric, de fontă, deasupra roților unui vapor [it. tamburo].

† **TAMBURĂ** (*pl.*-re) *sf.*, ✓ **TAMBUR**[2] (*pl.*-ure) *sn.* ♩ Mandolină cu gîtul lung și cu coardele de metal (▪ 4816): **îi zicea beizadea în tambură, că așa știa zice de bine în tambură, cît nici un Țarigradean nu putea zice bine ca dînsul (NEC.); căpitanul scoase de sub mintean o tambură mică cu strune de sîrmă (ALECS.); deodată harfele și tamburele, alăutele și dairelele începură o cîntare îngerească (CAR.); știind bine în tambur, îl chemau agii la ospețe pentru zicături (N.-COST.)** [tc. tambur].

Fig. 4816. Tambure.

† **TAMBURICĂ** *sf.* ♩ *dim.* **TAMBURĂ: luă o ~ lungă cu care se însoți și cîntă (BOL.).**

***TAMBURINĂ** (*pl.*-ine) *sf.* ♩ — **DAIREA** [fr. tambourin].

***TAMBUR-MAJOR** *sm.* ⚔ Șeful unei muzici militare, care, în fruntea muzicanților și purtînd un ciomag respectabil, conduce muzica în mers (▣ 4817) [fr.].

Fig. 4817. Tambur-majori.

TĂMÎIA (-iez, -iu) 1. *vb. tr.* ① A afuma cu tămîie: **Grecii, cînd tămîiază în biserică pe muieri, stau cîte un minut înaintea fiește-căreia muiere de o tămîiază și o privește din talpă pînă în cap (LET.); femeile... și-au făcut datoria creștinească care cere să-și tămîie morții, să-i jelească... și să se roage pentru păcatele lor (LUNG.); cînd se tămîie un mort la mormînt, se ferește a se lăse cărbuni pe el, căci îngreuează sufletul mortului (GOR.)** ¶ ② Ⓕ A parfuma, a îmbălsăma: **adia ușurel vîntul... tămîind aerul cu parfumul celor din urmă rozete din brazde (O.-ZAMF.)** ¶ ③ Ⓕ A lăuda peste măsură, a linguși cu laude exagerate: **îi tămîia ca să le între în favor (NEGR.).**

2. *vb. refl.* ① A se afuma cu tămîie ¶ ② Ⓕ A se lăuda unul pe altul peste măsură, a-și adresa laude exagerate: **ce ar zice Molière dac'ar trăi să vază cum oamenii de gașcă se tămîie și se canonizează între dînșii? (I.-GH.)** ¶ ③ *F* A se îmbăta: **Cu oala de dimineață, Se tămîie 'n toată viața (PANN).**

TĂMÎIAT 1. *adj. p.* **TĂMÎIA.** ① Afumat cu tămîie ¶ ② Ⓕ Lăudat peste măsură, ca lingușire ¶ ③ *F* Beat, afumat cu luleaua, amețit de băutură: **...de vinul din ploscă ~ și amețit, Eram ca bătut în piuă, capul îmi atîrna greu (PANN); cînd a venit pentru prima oară să mă cheme în serviciu, era ~ (CAR.); ne trezim cu popa Buligă... tămîiet și aghesmuit gata des-dimineață (CRG.).**

2. *sbst.* Faptul de a tămîia.

TĂMÎIE *sf.* ① Substanță rășinoasă, cu miros plăcut și aromatic, ce se ardea odinioară în tem-

plele păgîne și cu care se afumă și astăzi în bisericile creștine în timpul slujbei și, în afară de biserică, la anumite ceremonii: ar da ~ lui Dumnezeu, și nu se 'ndură să dea parale (PANN); nimică-i tămîia din biserică, pe lîngă o jertfă așa de mare ca aceasta (SB.); cînd afară e furtună, Românul aprinde ~ în casă, (căci) după credința poporului, necuratul nu se apropie de ~ (GOR.); ⓘ a fugi ca dracu de ~, a se îndepărta, a fugi, a se feri de un lucru de care se teme sau pe care nu-l poate suferi: nu-i vezi că fug de însurat ca dracu de ~? (ALECS.); ⓘ: cum e sfîntul și tămîia ☛ SFÎNT 2 ②; ucigă-l-tămîia ☛ UCIGĂ-L-TĂMÎIA ¶ ② F Miros îmbătător, parfum: din paiele fînului cosit se înălța către soare tămîia cîmpului (D.-ZAMF.) ¶ ③ Ⓕ Laudă peste măsură, lingușire josnică [lat. vulg. *thymanea (de unde și sard timanza < thymus, în locul clas. thymiama < gr. θυμίαμα].

TĂMÎIER 1. *sm. Mold.* ♣ Ienupăr; fructele lui servesc uneori la afumat (WG.).

2. (*pl.*-iere) *sn. Trans.* ◊ Vas în care se pune tămîia pentru afumat (▪ 4818).

Fig. 4818. Tămîier.

○ **TĂMÎIERNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans.* ◊ = TĂMÎIER 2 [tămîie + (căd)elniță].

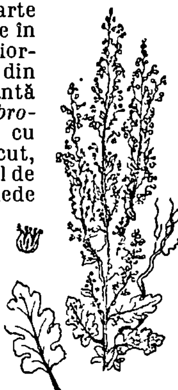
TĂMÎIETOARE *sf.* ◊ ① = TĂMÎIER 2 ¶ ② = CĂDELNIȚĂ [tămîia].

TĂMÎIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ♣ ① Mică plantă ierboasă din fam. violaceelor, cu flori mari, mirositoare, ale căror petale, trandafirii, sînt împestrițate cu pete purpurii; crește prin locurile pietroase din munți; numită și „micșunea", „viorea" sau „toporași" *(Viola Jooi)* ¶ ② = VIOREA ①: dacă cîntă cucul, nu mai miros tămîioarele (GOR.); era atîta frumusețe risipită 'n văzduh și atîta miros îmbătător de ~! (S. ALD.) ¶ ③ = TOPORAȘ ② ¶ ④ ~(-DE-MUNTE) = ZMEOAIE 1 ¶ ⑤ ~-SĂLBATICĂ = CATIFELUȚĂ ② [tămîie].

TĂMÎIOS 1. *adj.* ① Cu miros de tămîie ¶ ② Cu miros plăcut, pătrunzător, aromat: struguri tămîioși; vin ~; poama busuioacă sau tămîioasă... cînd se face, poate să dee pînă la 4 vedre de vin din zece butuci (ION.).

2. TĂMÎIOASĂ *sf.* ① ♣ Varietate de struguri, cu boabele rotunde, cărnoase, dese și verzi, cu miros plăcut, pătrunzător ¶ ② ⚲ Vin făcut din struguri tămîioși: sticlele se umplură cu ~ într'o clipă (FIL.); spune să scoată o jumătate de ~ (CAR.).

TĂMÎIȚĂ (*pl.*-țe *sf.* ♣ Plantă ierboasă, cu miros aromatic puternic și foarte plăcut, cu flori verzui grămădite în ghemușoare, dispuse într'o ciorchină la vîrful tulpinii; originară din Mexic, e cultivată la noi ca plantă medicinală *(Chenopodium ambrosioides)* ¶ ② Plantă vîscoasă, cu flori verzi-gălbui, cu miros plăcut, pătrunzător; crește prin pietrișul de pe matca rîurilor și pe locuri umede și nisipoase; numită și „studeniță" *(Chenopodium botrys)* (▪ 4819) ¶ ③ VINERIȚĂ: copilul bolnav de babiți se scaldă în apă fiartă cu ~ și bobovnic (ȘEZ.); ~... e bună de scăldat, de lăut pe cap, pentru dragoste, cinste, pentru crescut părul, precum și pentru boale, ca ceasul cel rău, etc. (VOR.) ¶ ④ ~-DE-CÎMP, mică plantă păroasă, cu flori galbene, solitare la subțioara frunzelor, cu miros de rosmarin *(Ajuga chamaepithys)* [tămîie].

Fig. 4819. Tămîiță.

○ **TĂMÎNDA** (-ind) *vb. tr.* și *refl. Trans.* A (se) amîna; a trece vremea: așa se tămînda vremea, cele patru săptămîni erau plinite, dar grajdul... nu era gata (RET.)

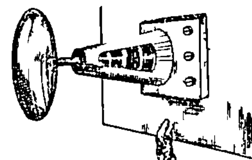
TĂMÎNJER (*pl.*-ere) *sn. Mold.* Băț de bătut (*în spec.* cașul) (RV.-CRG.) (PAMF.).

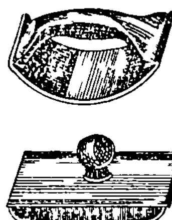
TĂMÎNJI (-jesc) *vb. tr. Mold. Bucov.* A mînji, a mîzgăli: apropiindu-se de Ileana, începu s'o tămînjească pe obraz (SAD.); ei poartă un hîrb cu funingine și, dacă nu-i curat (în casă), tămînjesc tot (VOR.); un mîzgălitor a tămînjit la 1849 niște chipuri pe care le-a calificat de Ștefan cel Mare și Petru Rareș (IRG.).

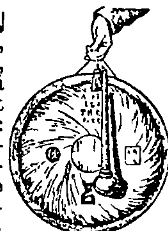
○ **TAMJĂ** *sf.* Chestie, pricină, afacere (R.-COD.) (PAMF.) [srb. tamaža „glumă, batjocură"].

TAM-NISAM *loc. adv.* = NITAM-NISAM.

*__TAMPON__ (*pl.*-oane) *sn.* ① Astupuș făcut dintr'o bucată de pînză sau de hîrtie mototolită ¶ ② Vată sau scamă ce se pune pe o rană ca să oprească scurgerea sîngelui ¶ ③ 🚃 Fie-care din cele patru capete de resorturi, în formă de discuri groase, așezate cîte două la capetele vagoanelor de drum de fier (▣ 4820) ¶ ④ Accesoriu de birou, alcătuit dintr'o placă de lemn sau de metal, de formă recurbată, acoperită cu hîrtie sugătoare (▪ 4821) ¶ ⑤ Bucată de taftă umplută cu bumbac cu care se întinde văpseaua pe o placă pe care se lucrează o aqua-forte (▪ 4822) [fr. tampon].

Fig. 4820. Tampon.

Fig. 4821. Tampoane.

Fig. 4822. Tampon.

*__TAMPONA__ (-onez) 1. *vb. tr.* ① A pune pe o rană un tampon de vată sau de scamă, spre a opri curgerea sîngelui ¶ ② 🚃 A ciocni, a lovi un tren, un vagon de drum de fier cu altul.

2. *vb. refl.* 🚃 A se ciocni, a se lovi (*vorb.* de două trenuri sau de două vagoane de drum de fier) [fr. tamponner].

*__TAM-TAM__ (*pl.*-amuri) *sn.* ♩ Disc de metal, în felul gongului, întrebuințat în China, și care, lovit cu un ciocănel, vibrează multă vreme, producînd un sunet din ce în ce mai tare (▪ 4823): ne trezi dimineața în sunetul unui lighean de alamă, lovit ca un ~ chinezesc (ALECS.); Și auzul se resimte de vibrări asurzitoare, De răsunetul metalic al tam-tamului de bronz (ALECS.) [fr.].

Fig. 4823. Tam-tam.

· **TANANA** *sf.* Danț primitiv, în care se bate pămîntul cînd cu un picior, cînd cu altul, obicinuit mai ales de copiii de Țigani de șatră, în fața străinilor, de la cari așteaptă să li se dea vre-un ban de pomană: cum și-au așezat (Țiganii) corturile... nevestele rămîn la șetre, pentru ca să gătească de mîncat, în vreme ce copiii lor aleargă goi pe cîmp, jucînd tananaua (ALECS.); ei jucau tananaua mai rău ca Gavrilă (FLOR.) [probabil de origine țînănească].

TĂNASE *npr. m.* Tipul prostului, nerodului: măi, dar ~ mai ești! ⓘ ~ tot ~, prostul rămîne tot prost, ori-cît ai încerca să-l cumințești; a se face ~, a face pe prostul, a se face că nu știe nimic despre un lucru; teleleu ~ ☛ TELELEU [vsl. Athanasij < gr.].

*__TANAT__ (*pl.*-ate) *sn.* ⚗ Sare formată din combinarea acidului tanic cu o bază: cerneala obicinuită este, în realitate, un ~ de fier ținut în suspensie prin guma arabică care i s'a adăugat [fr. tannate].

TĂNĂU *adj.* și *sm. Mold.* Tont, nătărău, prost (ȘEZ.) (RV.-CRG.): ieși-ți-ar ochii pe ceafă, tănăule! trebuia să-l legi bine cu lanț de gît și să-l fi adus (PAMF.).

*__TANC__ (*pl.*-curi) *sn.* ① 🚃 = VAGON CISTERNĂ ¶ ② ⚓ Mare rezervoriu de apă pe vapoare, construit din fier ¶ ③ ⚔ Car de luptă, blindat și armat, cu propulsiune mecanică și destinat să ușureze

înaintarea infanteriei pe un cîmp de bătaie (▣ 4824) [engl. t a n k]

TANDA *npr. f.* numai în legătură cu **Manda**, în diferite locuțiuni: **s'a intîlnit ~ cu Manda**, s'au po-

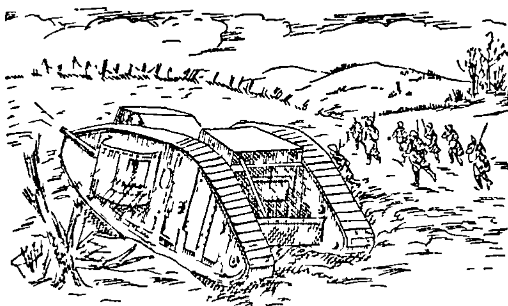

Fig. 4824. Tanc.

trivit bine împreună, sînt de aceeași teapă, s'a nimerit oala cu capacul; **cum e ~ așa e și Manda**, unul nu e mai bun, mai procopsit decît celălalt; **Rîde ~ de Manda**, rîde de altul și nu-și vede cusururile lui care sînt la fel sau chiar le întrec pe ale celui batjocorit; **nu-i ~, ci-i Manda**, e tot una, ce mi-e una, ce mi-e alta; — **tanda-manda** *loc. adv.*, e tot una: **tanda-manda, zise împăratul, ce e al meu e al meu, ce e al altuia încă să fie al meu** (RET.) [comp. și srb. t a n d a r a - m a n d a r a „claie peste grămadă"].

TĂNDALĂ... = **TÎNDALĂ...**

TANDA-MANDA ☛ **TANDA.**

***TANDEM** (*pl.* -eme) *sn.* Bicicletă pentru două persoane (▣ 4825) [fr.].

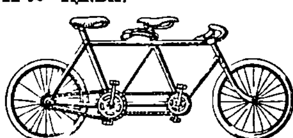

Fig. 4825. Tandem.

***TANDREȚĂ** *pl.*-țe *sf.* Duioșie, gingășie [fr. t e n d r e s s e].

***TANDRU** *adj.* Duios, gingaș [fr. t e n d r e].

†**TANDUR** (*pl.* -ure) *sn. Mold.* Masă pătrată, acoperită cu covoare, sub care se pune un mangal de încălzit picioarele (*în spec.* în casele turcești) (▣ 4826): **cucoana nu se mai catadicsește să caute de gospodărie... șede toată ziua pe ~** (ALECS.) [tc.].

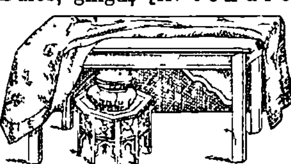

Fig. 4826. Tandur.

***TANGAJ** *sbst.* Mișcare de balansare a vaporului în sensul lungimii lui (▣ 4827) [fr. t a n g a g e].

Fig. 4827. Tangaj.

***TANGENT** *adj.* Care atinge o linie sau o suprafață într'un singur punct: **arc ~ la o curbă; două cercuri sînt tangente cînd circonferențele se ating într'un singur punct** [fr.].

***TANGENTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Linie dreaptă care atinge o curbă sau o suprafață într'un singur punct; tangenta la cerc este perpendiculară pe raza dusă la punctul de contact (▣ 4828) [fr.].

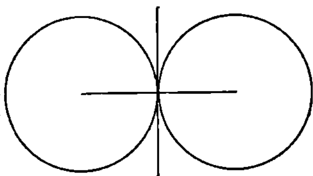

Fig. 4828. Tangentă.

***TANGENȚĂ** *sf.* ① Starea a două linii sau a două suprafețe care se ating într'un singur punct ¶ ② **Punct de ~**, punctul unde două linii sau două suprafețe sînt tangente între ele [fr.].

***TANGENȚIAL** *adj.* ① Care este tangent; privitor la tangentă ¶ ② **Forță ~ă**, proiecțiunea pe traiectoria unui mobil a forței care lucrează asupra lui [fr.].

***TANGIBIL** *adj.* Ce se poate pipăi, ce se poate percepe prin atingere [fr.].

***TANGO** (*pl.*-ouri) *sn.* Dans modern de salon, originar din Argentina [fr.].

***TANIC** *adj.* ① Care conține tanin ¶ ② **Acid ~**, alt nume al taninului [fr. t a n n i q u e].

***TANIN** *sbst.* Materie organică, foarte solubilă în apă, foarte astringentă, care există într'un mare număr de vegetale și cu deosebire în scoarța de stejar; se întrebuințează la argăsitul pieilor [fr. t a n n i n].

TĂNT... ☛ **TÎNT...**

***TANTAL** *sbst.* Metal foarte dur și maleabil, descoperit în anul 1801; nu se disolvă în nici un acid și însăși apa regală n'are nici o acțiune asupra lui [fr.].

***TANTIEMĂ** (*pl.*-me) *sf.* O parte, atîta la sută din cîștig [fr.].

***TAPAJ** *sbst.* Gălăgie, larmă [fr. t a p a g e].

○ **TĂPĂLAGĂ** ☛ **TĂLPĂLAGĂ.**

○ **TĂPĂLĂGOS** *adj.* și *sm. iron. Mold.* (Om sau animal) cu picioarele mari, cu mers greoiu; (om) cu încălțămintea mare, urîtă, pocită: **După ce-am îmbătrînit... Hîd nume că mi-a stîrnit... Puiu de urs ~, Ia-l de cap și-l pune jos** (ȘEZ.) [t ă p ă l a g ă].

○ **TĂPĂLIGĂ** ☛ **TĂLPĂLAGĂ.**

○ **TĂPĂLOG** *adj.* și *sm. Olten.* (CIAUȘ.) = **TĂPĂLĂGOS**: **(calul) cel ~ ce vei zări svîrcolindu-se în gunoiul cailor** (CONV.).

○ **TAPANGEA** (*pl.*-gele) *sf.* ① *Mold.* Calcavură: **era nevoită biata mama... să ne dee cîteva tapangele la spinare** (CRG.) ¶ ② *Olten.* Pistol: **De geaba mă țiu haiduc, La picere cu curele Și la piept cu tapangele Și la gît cu iminele** (R.-COD.) [tc. t a p a n ğ ă].

***TAPET** (*pl.*-ete) *sn.* ① Hîrtie colorată și imprimată cu diferite desenuri care se lipește pe pereții unei odăi, în loc de zugrăveală (▣ 4829) ¶ ② **A pune (o chestiune, o afacere) pe ~**, a pune în discuție: **să punem în curînd cestiunea aceasta pe ~** (I.-GH.); **a fi pe ~**, a fi subiectul convorbirii [germ. T a p e t e < it. t a p p e t o].

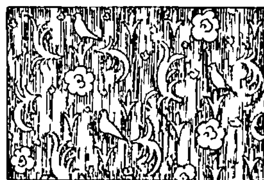

Fig. 4829. Tapet.

***TAPETA** (-etez) *vb. tr.* = **TAPIȚA** [t a p e t].

***TAPIOCĂ** *sf.* Feculă alimentară, de coloare albă, ce se extrage din rădăcina maniocului; în comerț, în loc de ~ adevărată, se vinde un produs fabricat din amidon de grîu sau din feculă de cartofi [fr.].

***TAPIR** *sm.* Gen de mamifere erbivore caracteristice prin nasul lor prelungit ca o trompă mobilă; pielea lor e groasă și netedă, fără sbîrcituri; coada e scurtă și aproape rudimentară; trăesc în America *(Tapirus americanus)*, în India și în insulele Sonde *(Tapirus indicus)* (▣ 4830) [fr.].

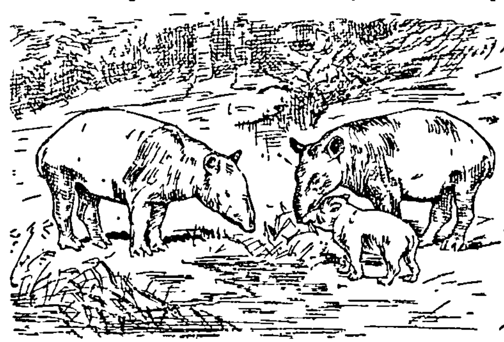

Fig. 4830. Tapiri.

***TAPIȚA** (-ițez) *vb. tr.* ① A căptuși pereții unei odăi cu tapete ¶ ② A împodobi pereții unei odăi cu tablouri, etc. ¶ ③ A îmbrăca o mobilă cu o stofă: **~ o canapea** ¶ ④ A acoperi un perete, un zid: **iedera tapițează toată fațada despre grădină** [germ. t a p e z i e r e n < it. t a p e z z a r e].

***TAPIȚER** *sm.* ⊕ Meșteșugar ce îmbracă mobilele cu stofă, face draperii, etc. [germ. T a p e z i e r e r].

***TAPIȚERIE** *sf.* ① Meșteșugul t a p i ț e r u l u i ¶ ② Atelierul și prăvălia tapițerului: **el sta pe atunci în Podul Mogoșoaiei, deasupra unei tapițerii** (VLAH.) ¶ ③ Lucru de mînă cusut cu lînă, mătase, cu fir, etc. pe o canava [fr. t a p i s s e r i e].

TAPONIȘI *sm. pl.* ♣ = **NEMȚIȘORI-DE-CÎMP.**

TAPOȘNIC *sbst.* ♣ ① Plantă din fam. labiatelor, cu tulpina foarte ramificată de la bază, acoperită cu peri moi, cu flori roșii-purpurii, dispuse în verticile la subțioara frunzelor; numită și „fața-mîței" sau „zeabre" *(Galeopsis ladanum)* ♣ ② = **LUNGURICĂ** ¶ ③ = **ZEABRĂ** ①.

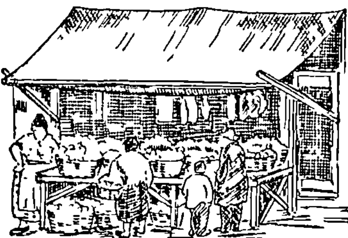
TĂPȘAN (*pl.*-ane, -anuri) *sn.* ① Mic podiș pe un munte sau deal: **ajunseră pe un ~, de unde începeau să se vadă culmile altor munți** (D.-ZAMF.); **casele albe ale satelor, răvărsate pe ~e, strălucesc printre livezile de pruni** (VLAH.) ¶ ② Răzor: **straturile trebue să fie niște ~uri mari, iar în fie-care ~ să se semene numai un soiu de legume în fie-care an** (ION.) ¶ ③ *Trans.* (DENS.) Vatra focului [comp. **TĂPȘI**].

TĂPȘĂNAȘ (*pl.*-aşe) *sn.* *dim.* **TĂPȘAN**: **după ce iese din pădure, iată că nu departe, pe un ~, vede doi oameni bătrîni lucrînd** (VAS.).

TĂPȘI, **TEPȘI** (-șesc) *vb. tr. Mold.* A bate cu un bătător sau cu ceva analog spre a așeza, spre a netezi, spre a îndesa; a bătători: **o lopățică cu care se tăpșește sau tepșește mămăliga înainte de ce se răstoarnă din ceaun pe fund** (MAR.): **cînd mămăliga e gata de mestecat se tepșește cu leafa ori cu dosul lingurei** (SEZ.) [ung. t a p o š n i; comp. și srb. t a p š a t i „a bate în palme" < ung.].

† **TAR** *sbst.* ① *Trans.* Sarcină, povară (ce se pune pe un cal, pe un măgar, etc.): **jugul lui Dumnezeu bun iaste și ~ul lui ușoru e** (PR.-GOV.); **nice fie-ce cal încalecă husarii, ci tot cai mari, groși, să poată birui a purtare ~ul** (M.-COST.) ¶ ② *Trans.* Plută mică, alcătuită din patru sferturi („fărtaie") prinse laolaltă (VIC.) [ung. t á r.

TARABĂ (*pl.* tarabe, tărăbi *sf.* ① Masă formată dintr'un oblon, așezat pe niște picioare sau prins cu balamale, ca să se poată lăsa în jos; pe ea se expune marfa în piețe, la măcelării, brutării sau la diverse prăvălioare (▪ 4831): **obloanele grele slujesc ziua drept tărăbi** (GRL.); **cînd vezi carnea svîrlită pe tărăbi și poamele ascunse într'un nor negru de muște, îți vine să te hotărăști a muri de foame** (ALECS.); **aromea pe ~, în cămașă, cu picioarele goale, cu capul pe un vraf de simiți** (CAR.) ¶ ② Tejghea (de cîrciumă: **în mirosul amețitor al vinului vărsat pe ~, pe dușumea... Sentino tresare din visuri** (DLVR.); **la cîrciuma Grecului, taraba era încă întinsă** (D.-ZAMF.) [tc. t a r a b „tejghea" (ȘAIN.).

Fig. 4831. Tarabă.

TARABAGIU *sm.* Prăvăliaș, boltaș [t a r a b ă].

TĂRĂBOANȚĂ (*pl.*-țe *sf. Mold.* **ROABĂ** ②: **care săpau cu cazmalele, care cărau cu tărăboanțele, care cu cărutele, care cu covățile** (CRG.) [ung. t o r b o n c a].

TĂRĂBOIU (*pl.*-oaie *sn.* *F* ① Gălăgie, larmă: **cu cleștele și cu vătrariul face o hodorogeală și un ~ de-ți ia auzul** (CRG.); **a început... să tropăe din picioare, făcînd așa un ~, încît a trebuit bancherul să ceară ajutorul forței publice** (CAR.) ¶ ② Zarvă, tămbălău: **vei fi aflat din gazete ce ~ am avut noi pe aici cu alegerile** (VLAH.).

TARABOLUS ☞ **TARABULUS.**

TĂRĂBUC, **TĂRĂBUF** ☞ **TÎRBOC.**

TARABULUS, ✓ **TARABOLUS** (*pl.*-use) *sn.* ① Un fel de șal oriental, întrebuințat de musulmanii din nordul Africei ca să-și lege capul de jur împrejur: **cuconașii nu lăsau să le scape nici un prilej... a se lega la cap cu tarabolus și a-și încărca sileahul de la brîu cu pistoale** (I.-GH.) [tc. t a r a b u l u s „Tripoli"].

TĂRĂBUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* **TARABĂ** ¶ ② *pl.* Catrafuse (propriu marfa de pe tarabă: **umblau cu tărăbuțele de colo pînă colo** (ISP.); *F* **a-și lua tărăbuțele**, a-și lua catrafusele, a se căra: **nu rămîne altceva de făcut decît să-mi iau tărăbuțele și, p'ici ți-e drumul, băiete!** (PAMF.).

TARAC *sm.* Par gros sau stîlp bătut în pămînt, ce sprijinește un pod, un zăgaz, un gard sau coastele prispelor: **se strecoară pitpalacul limbareț... pe un heleșteu cu zăgaz de ~i** (ODOB.); **crivățul vuia, sîrmele telegrafului șuierau, ~ii scîrțîiau, pîrîiau, trosneau** (S.-ALD.) (comp. **TĂRAȘ**).

○ **TARADAICĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold. Bucov.* (RV.-CRG.) = **DARADAICĂ**: **i-a dat un cal și o ~ veche** (GRIG.).

TARAF (*pl.*-afuri *sn.* ① † Partid, tagmă: **să lingușești toate ~urile și toți să-și bată joc de tine** (FIL.); **cît pentru ceialalți ce nu sînt din ~ul nostru, îi stigmatizăm cu numele de procleți** (ALECS.); **mă gîndesc la... veselul ~ al spornicilor caricaturiști de la „Charivari"** (ODOB.) ¶ ② ♩ Bandă de lăutari: **de la biserică vin acasă, unde-i așteaptă un ~ de lăutari** (VLAH.); **a mai adus și ~uri de lăutari și cîntăreții cei mai vestiți** (CAR.); **Aduci ~ de cîntători, Vioarele 'n privighetori** (D.-ZAMF.) [tc. t a r a f].

TĂRĂGĂI (-ăesc), **T(Ă)RĂGĂNI**, **STRĂGĂNI** (-ănesc), **TĂRĂGĂNA** (-ănez) *vb. tr.* = **TRĂGĂNA**: **aici (Ștefan) tot tărăgăi pînă ce dete iarna peste Turci** (ISP.); **împăratului însă nu-i prea plăcu zorul ce da sfetnicul pentru nuntă și mai tărăgăni lucrurile** (ISP.); **divorțul a trăgănit mai puțin și copilul mi-a fost dat mie** (BR.-VN.); **merse deci pe la toate dregătoriile și fu străgănit prin judecăți mai mulți ani** (ISP.).

TĂRĂGĂIALĂ, **T(Ă)RĂGĂNEALĂ**, **STRĂGĂNEALĂ** (*pl.*-eli (S)**TRĂGĂNIRE** *sf.* Faptul de a t ă r ă g ă (n i: **trebuia să se curme numai decît cu această tărăgăială** (VLAH.); **eu aș zice să lași la păcatele toată tărăgăneala** (GRIG.); **după multe tărăgăneli, gîci cîntecul omului și prinse a i-l scîrțîi la ureche** (SAD.); **după mai multe străgăneli... pe la sfîrșitul lui Octombre, Caragea a putut ieși din Constantinopol** (I.-GH.); **să plătești la timp fără străgănire** (JIP.).

Fig. 4832. Tarantelă.

TĂRĂGĂNA, **TĂRĂGĂNI** ☞ **TĂRĂGĂI.**

***TARANTELĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Dans originar din Tarent și foarte iubit de Napolitani (▣ 4832): **învîrti hora strămoșească și danțurile cele vesele, care se deosibesc foarte puțin de tarantela neapolitană** (FIL.) ¶ ② ♩ Arie adaptată acestui dans [fr. < it.].

***TARANTULĂ** (*pl.*-le) *sf.* Specie de păianjen mare care se găsește mai ales în Italia, în Spania și în sudul Franței și a cărui mușcătură era considerată ca primejdioasă (▪ 4833) [fr.].

Fig. 4833. Tarantulă.

TARAPANĂ (*pl.*-nale) *sf.* Monetărie (a Statului), fabrică de bani: **le-am făcut bulgări de aur și de argint și i-am trimis... ca să-i bată la ~ cu tura de mahmudele și beșlici** (I.-GH.) [tc. t a r a b h a n è].

TARARA *sf.*, ○ *Băn.* **TĂRĂRAIU** *sbst.* *F* Cîntec lung și monoton: **ține ca Neamțul tărăraiul** (NOV.) [onom.].

TĂRĂRAIE *sf.* *F* ① Poveste lungă (care nu se mai sfîrșește); **e o ~ lungă** (CIAUS.), e o poveste lungă, cu multe peripeții ¶ ② Șir lung: **femeile țin ~ lungă (sărbătorile), vre-o trei zile 'n șir cu a Marinei** (LUNG.) [comp. **TARARA**].

○ **TĂRAȘ** *sm. Mold.* Stîlp de poartă, de zăgaz, etc.:

mai toți pun (rămurele) și prin garduri, dar mai ales pe la ~ii porții (PAMF.); se ridică deasupra și se cățără de un ~ al opustului (SAD.) [rut. t a r á s; comp. și TARAC].

TĂRĂȘENIE, TIRIȘENIE *sf.* (P = ȘIRETENIE[2]: să vă spun tărășenia cum este (ȘEZ.); he! cu ei e tărășenie mare! (LUNG.); el îi spuse tărășenia babei (GR.-N.); pe cînd se ciorovoiau, vine o slugă și spune Măriei Sale tirișenia (R.-COD.).

TĂRBACĂ *sf.* Datină barbară, în Muntenia, prin care se chinuesc cîinii în prima Luni după lăsata secului: se fac cete de cîte 10-20 de oameni, cari intră prin curți, scot cîinii la drum și apoi doi inși cu două lemne groase și cu o frînghie, prind cîte un cîine și-l învîrtesc atîta timp pînă cade amețit și de multe ori chiar mort; alte ori se spînzură cîinele cu capul în jos și-l învîrtesc pînă amețește: prinsese un cîine jigărit de mahala. îi legase o tinichea de coadă și-l aruncase în mijlocul stradei, să-l dea garda în ~, după o veche datină consacrată a acestei instituțiuni urbane (CAR.); *de aci* (F) *F*: a lua la ~, a da (*sau* prin, la) ~, a-și bate joc de cineva în chip foarte răutăcios, a-l face de rîs și de ocară cu vorbe batjocoritoare.

TĂRBĂCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* *F* Faptul de a t ă r b ă c i; a da în ~, a lua la ~, *a)* a lua la tărbacă: îl cam dedeau în ~ cu graiuri care mai de care mai păcălitoare (ISP.); își fac de cap domnișorii ăștia, o să-i dau prin ~ (GN.); *b)* a trage o bătaie strașnică: începură a-l răsuci și a-l buchisi înfundat... (apoi) îl luară din nou la ~ (ISP.).

TĂRBĂCI (-ăcesc) 1. *vb. tr.* ① A bate strașnic: Marele Ștefan... puse pe Moldoveni, îmbrăcați în haine leșești. de-i tărbăci și-i svîntă din fața pămîntului (ISP.) ¶ ② A batjocori rău, a da în t ă r b a c ă.

2. *vb. refl.* A se murdări de noroiu: scroafa făcu ce făcu, se svîrcoli prin al noroiu și se tărbăci, de nu o mai cunoșteai (ISP.).

TĂRBĂCII = TĂLBĂCII.

TĂRBUC = TÎRBOC.

TĂRCAT *adj.* Pestriț, cu pete de diferite colori: o liotă de cîini tărcați... înaintează pînă la o distanță respectuoasă (D.-ZAMF.); noi cunoaștem două soiuri de mălaiu, cel mărunțel roșu și acel ~ mășcat (ION.); Am o cățea neagră, ~ă, Tot cîmpul aleargă și-l calcă (GOR.), *ghicitoare despre* „coasă"; (F: prin Hîrlăul de Duminecă, vesel, sgomotos și foarte ~, spre Cotnari (IRG.) [comp. ung. t a r k a].

TĂRCĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Împestrițătură: e divin... prin această albăstrime de cer și ~ de haine (IRG.) [t ă r c a t].

○ **TĂRCUȘ** *adj.* Pestriț (despre oi): ce-ți pare mai blînd, mai plăpînd ca oițele, berbecii... ~i și ~e? (JIP.); despre lînă: finu-meu poartă căciulă neagră, albă și ~ă, ori pălărie de Brașov (JIP.) [ung. t a r k a].

***TARDIV** *adj.* ① Care întîrzie mult pînă să facă ceva ¶ ② Care se întîmplă, care se face prea tîrziu ¶ ③ Care se naște. se desvoltă sau se coace tîrziu: fructe ~e [fr. < lat.].

***TARDIVITATE** *sf.* ① Însușirea a tot ce se face prea tîrziu: încă de la pornirea procesului, simțise puterea incidentului de ~ ce i se putea ridica (BR.-VN.) ¶ ② Creștere, coacere tîrzie [fr.].

TARE 1. *adj.* și *sm. f.* ① Puternic, care are multă putere; cel ce vătămă limbi multe și ucise împărați tari (PS.-SCH.); înălțate împărate, nu sînt cerșitor, că sînt mai ~ și mai bogat ca tine, cu toate că eu nu asupresc pe nimeni, cum asuprești tu țara (RET.); cînd ~le se înarmează, păzește și curtea lui, în pace sînt avuțiile lui (COR.); ~ și mare *sau* mare și ~, atotputernic, foarte influent: pre atuncea Turcii erau mari și tari, cît lumea se cutremura (M.-COST.); Turcul... ajunsese ~ și mare, devenise acel fioros vizir Mustafa Bairactaru, spaima ienicerilor (I.-GH.); ajunse ca el să fie ~ și mare în pădure (ISP.) ¶ ② *Pr. ext.* Care are pentru sine forța morală, autoritatea: dreptul celui mai ~ ¶ ③ De temut, prin marele număr, prin armament, prin poziția ce ocupă: o armată ~ ¶ ④ Care e în stare să opună rezistență atacurilor vrăjmașului (*vorb.* de poziția unui loc, de un oraș, etc. în timp de războiu): tabăra cea mare nemțească era între niște bălți, la loc ~ (NEC.) ¶ ⑤ Rezistent, care suportă ușor, fără a suferi prea mult: Țiganul e frate cu dracu, de aceea e așa ~ la frig (ȘEZ.); în sfîrșit, mama, cît era ea de ~ de cap, de la o vreme pierde răbdarea (CRG.); *F* ~ de ureche, cam surd: pasă-mi-te împăratul era cam ~ de urechea dreaptă (DLVR.); Bîlbîitu... nu era cu desăvîrșire surd, dar era ~ de ureche, foarte ~, într'atît de ~, încît glumeții, mișcînd din buze, fără a scoate glas, îl făceau să creadă că-i spuneau ceva (I.-GH.) ¶ ⑥ Solid. trainic, care poate să reziste loviturii, apăsării, întrebuințării multe: ziduri tari; ~ ca piatra, ca abanosul, ca fierul, ca oțelul; Să 'nfloriți... Ca un măr, Ca un păr, Ca un fir De trandafir, Tare ca piatra, Iute ca săgeata, Tare ca fierul, Iute ca oțelul (TEOD.) ¶ ⑦ Mare și puternic de trup, care are multă putere musculară, vînjos, robust, viguros: un om ~; un cal ~; era odată o babă care avea trei feciori 'nalți ca niște brazi și tari de virtute, dar slabi de minte (CRG.); cel slab cu cel ~, ca boul cu bivolul, anevoie trag la jug (GOL.) ¶ ⑧ Vîrtos (Ⓒ MOALE): cașcaval ~; pîine ~ ca piatra; o pălărie ~ ¶ ⑨ Care se aude bine, de departe (*vorb.* de glas) (Ⓒ ÎNCET): a vorbi cu glas ~ ¶ ⑩ Care face o mare impresie asupra gustului sau mirosului (Ⓒ SLAB): vin ~; rachiu ~; ⓟ: oțetul ~ vasul și-l strică (ZNN.); apă ~, acid azotic ¶ ⑪ Energic, ferm, care are tărie de suflet (Ⓒ SLAB): un suflet ~; ~ de înger ☛ ÎNGER ① ¶ ⑫ Dibaciu, priceput. versat: e mai ~ decît mine la biliard; e foarte ~ la matematici ¶¶ Ⓒ ‡ NETARE: Domnul netare face vrăjmașul lui (PS.-SCH.).

2. *adv.* ① Cu putere: bate vîntul ~ ¶ ② Cu glas tare: a strigat ~; vorbește mai ~! — (F): sus și ~, în auzul tuturor și cu tărie: protestă sus și ~ în contra intențiunilor ce i se atribuiau (I.-GH) ¶ ③ Foarte: am ~ multe trebi pe capul meu și numai cu un argățel ce-l am, de-abia le pot dovedi (CRG.); șarpele îi ieși babei în cale și, văzînd-o ~ necăjită, o întrebă că ce-a zis împăratul (MERA) ¶ ④ Mult, foarte mult: Fost-a taica băutor Și-a rămas în birt dator, Eu silind să mă plătesc, Mai ~ mă 'ndatoresc (IK.-BRS.); lăcui derept aceea Israil în Eghipet și... ținură pămîntul. crescură și ~ se înmulțiră (PAL.); răscolnicul sirimanul ~ crede că care își rade barba, cu totul pierde chipul și asemănarea lui Dumnezeu (TICH.) ¶ ⑤ *Trans.* Iute: mînă mai ~! [lat. t a l e m].

TĂRFĂLOG ☛ TERFELOG.

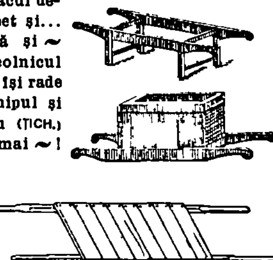
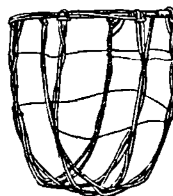

Fig. 4834. Tărgi.

TARGĂ (*pl.*tărgi, ✓ targe) *sf.* ① Pat portativ de scînduri sau de nuiele împletite, pentru cărat diferite lucruri (▪ 4834): s'au întors cîteva rînduri de soldați cu targele pline de răniți (GRIG.) ¶ ② = PATAȘCĂ[1] ¶ ③ *Băn.* = COȘ ④ ¶ ④ *Trans.* (BUD.) Coș de fum alcătuit din nuiele împletite ¶ ⑤ *Mold.* (ȘEZ.) Coșar de porumb ¶ ⑥ *Trans.* (VIC.) Coșarcă de nuiele (▪ 4835) ¶ ⑦ ⚠ Scîndură cu un scăunaș, atîrnată de umeri cu niște frînghii, cu care se cară cărămizile la o bina (▪ 4836) ¶ ⑧ ✓ Grămadă de paie și de pleavă ce cade la arie din treierătoare [comp. bg. t a r g a < germ. T r a g e].

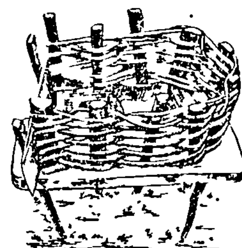

Fig. 4835. Tărgi.

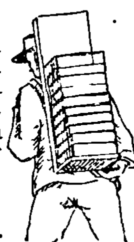

Fig. 4836. Targă.

TARHAN, TĂRHAN, TORHAN, TARHON *sm. Bucov.* ♣ — ȘFAB[1] ② [rut. t a r h a n].

TĂRHAT, TÎRHAT (*pl.*-aturi) *sn.* Toate uneltele trebuincioase ciobanilor la stînă și care, în

migraţiunile lor, se încarcă pe măgar: **cu găleţi, cu tirhat de tot felul. aleargă cîţiva măgari** (LUNG.) [comp. ung. t e r h, t e r e h, rut. t e r h].

TĂRHIŢĂ *pl.*-te) *sf. Trans.* (BUD.) = **POTÎRNICHE.**

TARHON¹ *sbst.* ① Plantă ierboasă, cu miros pătrunzător şi aromatic, cu frunze lungi, lanceolate; face flori alburii, dispuse în mici capitule, aproape globuloase şi plecate în jos; originară din Siberia şi Mongolia, e mult cultivată la noi pentru trebuinţele culinare *(Artemisia dracunculus)* (▪ 4837 ¶ ② **SPILCUŢĂ** ② [tc. t a r h u n].

Fig. 4837. Tarhon.

TARHON² ☛ **TARHAN.**

TĂRHOŢIT *sbst.Trans.* (CONV.) Lapte acru, pregătit cu chiag [ung. t a r h ó].

TĂRICEL, *f.* -**ICICĂ** *adj. dim.* **TARE.** Cam tare: **bătu şi a treia oară (în poartă , dar niţel mai ~** (ISP.).

TĂRIE *sf.* ① Însuşirea celui puternic în sens moral şi fizic , putere, vigoare, ‡ vîrtute: **mare e Domnul nostru şi mare tăria lui** (PS.-SCH.) ; **Ruven, născutul mieu de-a prima, tu tăria mea şi puterea mea de-a prima** (PAL.) ; **Mircea îşi dase obştescul sfîrşit pe scaunul domnesc în mijlocul tăriei sale** (ODOB.) ¶ ② Forţă mecanică, putere: **pietrele... loviră pe fie-care în cap cu aşa ~, încît rămaseră morţi** (ISP.) ¶ ③ ‡ Oaste puternică, numeroasă: **Sultan Mehmet.... s'au gătit cu ~ mare şi au trecut Dunărea** (N.-COST.) ¶ ④ Rezistenţă, putere de a rezista: **tăria oilor noastre ţurcane e neîntrecută, căci ele suportă drumurile lungi, lipsa de nutreţ şi viscolele, fără a se prăpădi** ¶ ⑤ Soliditate, trăinicie: **tăria zidurilor** ¶ ⑥ ‡ Întăritură: **Pazvand... s'au dus a casa lui şi... şi-au făcut ~ împrejur, de parmaci groşi** (TKT.) ¶ ⑦ **Tăria** (**cerului** *sau* **cerurilor**), bolta cerească, firmamentul: **era şi drăgălaş, puiul de împărat... şi înţelept ca şi întreagă tăria cerurilor** (ODOB.) ; **răsunau tăriile cerurilor de bubuitul tunurilor vrăjmăşeşti** (ISP.); **fulger după fulger spintecă tăria şi tunetele se'nteţesc** (VLAH.) ¶ ⑧ Însuşirea a tot ce e vîrtos: **tăria diamantului** ¶ ⑨ ‡ Străşnicie: **această poruncă cu ~ mare ţinură Jidovii cum nici un lucru nu făcură în aceea zi** (CDR.) ¶ ⑩ Însuşirea a tot ce e tare la gust, ce face o mare impresie asupra mirosului: **tăria rachiului; droghiţa se freacă din nou în mîni... cînd gospodina socoteşte că n'a ieşit toată tăria din plantă** (PAMF.) ; **tăria mirosului de tutun, de tuberoze** ¶ ⑪ Energie morală; statornicie: **(ţăranii) suferă şi tac bărbăteşte, avînd tăria de suflet** (JIP.); **~ de caracter** ¶ ⑫ Autoritate, putere: **hotărîrea nescrisă a judecătorilor să nu aibă nici o ~** (LEG.-CAR.) ¶ ⑬ Dibăcie, pricepere, destoinicie: **tăria lui la biliard e cunoscută de toţi; tăria lui la matematici e fără pereche** ¶ ⑭ Toiu, mijloc, putere: **toate acele mii de glasuri se 'nalţă cu răsunet potolit în tăria nopţii** (ODOB.) ¶ ⑮ *pl.* ‡ Minuni, miracole: **lăuda Dumnezeu cu glas mare de toate tăriile ce văzuse** (CDR.) ¶ ⑯ *Trans.* **CU ~, CU DE-A TĂRIA** (CONV.), *loc. adv.* cu (de-a) sila: **cine nu crede, nu ascultă, că eu nu fac pe nime cu tăria să asculte** (RET.) [t a r e].

***TARIF** *pl.*-ife) *sn.* Listă oficială de preţurile cu care se vînd unele mărfuri, de taxele ce se percep la trenuri, la vamă, etc. [fr.].

***TARIFA** (-ifez) *vb. tr.* ① A aplica un tarif, a taxa ¶ ② A fixa printr'un tarif taxele de plătit pentru unele mărfuri; Ⓕ: **ei tarifează preţurile succeselor şi decernă lauri** (CAR.) [fr.].

TĂRIŞOR 1. *adj.* = **TĂRICEL.**

2. *adv.* ① Cam tare: **atunci bătu încă odată ceva mai ~** (D.-ZAMF.) ¶ ② *Trans.* Iutişor: **Să 'mpungem în boişori Să meargă mai ~** (MAR.).

TĂRÎM (*pl.*-îmuri) *sn.* ① În basme: regiune care se întinde sub pămînt, în care lucrurile şi fiinţele sînt cu totul altfel făptuite decît în lumea noastră; e locuită de zmei, de păsări măiestre, de zîne, etc. şi Făt-frumos pătrunde în ea, printr'o peşteră, prăpastie sau printr'un puţ adînc, spre a scăpa fetele de împărat pe care le-au furat zmeii, sau ca să urmărească pe hoţul merelor de aur; se mai numeşte **celălalt ~** sau **~ul de jos**, sau **Lumea neagră**, spre deosebire de **~ul acesta, ~ul de sus**, sau **Lumea albă**, care reprezintă lumea noastră: **Prislea ajunse pe ~ul celălalt... şi cu mirare văzu toate lucrurile schimbate: pămîntul, florile, copacii, lighioni altfel făptuite erau p'acolo** (ISP.) ¶ ② *Pr. ext.* Regiune îndepărtată de ţinuturile locuite de oameni, unde nu răzbeşte aproape niciodată omul pămîntean, şi în care fiinţele şi natura sînt cu totul deosebite de cele cunoscute de toţi: **Pe alte ~uri te-ai crede, Nici cer, nici pămînt nu se vede** (VLAH.) ¶ ③ = **TEREN**: **răspunderea lui devine cu atît mai mare, cu cît poate intra mai adînc pe ~urile libertăţii fie-căruia** (I.-GH.) [comp. tc. t a r y m „locuinţă" sau ung. t e r e m „sală mare"].

TĂRÎŢE *sf. pl.* ① Pulbere roşcată ce rămîne în sită după cernerea făinei (de grîu, de porumb, etc. măcinate gros şi care provine din pojghiţa boabelor: **(contra durerii de cap) te afumi cu fum de ~ de grîu presărate pe un fier înfierbîntat** (PAMF.) ; Ⓟ ; **găina, cînd se vede în ~, dă cu piciorul** (ZNN.), despre cei ce se văd în belşug şi fac risipă; ☛ **FĂINĂ** ④, **PORC** ② ¶ ② *Trans.* **~ de firiz** (VIC.) = **RUMEGĂTURĂ** ② [vsl. t r i c ę].

TARLA (*pl.*-lale) *sf.* Porţiune din cîmp pe care s'a pus un singur fel de semănătură: **pentru facerea seminţei, alegem cea mai bună ~** (ION.) ; **cînd au ajuns în ~ua dinspre Obaia, s'au lungit în grîu** (S.-ALD.) ; **pe dealuri, departe, ~lele înguste par nişte velinţi întinse la soare** (VLAH.) [tc.].

***TARLATAN** *sbst.* Muselină de bumbac foarte străvăzătoare [fr.].

○ **TARLIŢĂ** (*pl.* -ţe) *sf. Băn.* = **TARGĂ** ⑦ [comp. **TARNIŢĂ** şi rut. t e r l i ć a].

TARNIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Şa ţărănească de lemn, peste care se pune o pătură, un ţol sau o perniţă (☛ ▪ 4719): **pune tarniţa pe cal, anină armele la oblînc... şi a treia zi către sară porneşte** (CRG.) ; **Coborîră ei la sate, Cu păruţu creţ pe spate, Cu tarniţe tătăreşti Pe trei cai moldoveneşti** (BRL.) ; **l-au destărniţat şi i-au întins poclăzile şi tarniţa la soare, să se usuce** (SB.) ; **Am o iapă întărniţată, Cînd iei tarniţa, I se văd maţele** (PAMF), *ghicitoare despre* „ladă" ¶ ② = **ŞA** ① ¶ ③ Coamă de munte în chip de şa: **ne scoborîm pe partea cealaltă a Păpuşii şi scăpătăm pe o ~ întinsă, acoperită de o iarbă subţire** (VLAH.) ; **un buluc mare de omăt... îşi luase însă drumul din spre Panaghia, pe tarniţa muntelui în jos** (GRIG.) [rut. t a r n i ć a, srb. t a r n i c e].

† **TĂROASĂ** *adj. f. Trans. Oaş. Băn.* Însărcinată, grea: **cînd veri fi tăro(a)să, în dureri naşte-veri ficiorii** (PAL.) ; **Evva... fu tăroasă şi născu pre Cain** (PAL.) ; **Nevasta o fost ~ Şi-o născut fată frumoasă** (BRL.) [t a r].

***TAROC** *sbst.* ① Joc de cărţi care se joacă cu nişte figuri deosebite de ale cărţilor obicinuite ¶ ② Partidă jucată cu aceste cărţi [germ. T a r o c k < it.].

TARSANA ☛ **TERSANA.**

○ **TĂRTACĂ** = **TĂTĂRCUŢĂ.**

TARTĂCOT *sm.* Ⓟ Pitic răutăcios şi perfid din basmele române, cu statul de o palmă. cu barba lungă de un cot, care locueşte prin păduri şi călăreşte mai adesea pe un iepure şchiop; mai e numit **BARBA-COT, STATICOT** (**-CU-BARBA-DE-UN-COT**), **STATICOT-PALMA-PICIOR** sau **STATU-PALMĂ** (**-BARBĂ-COT**): **acest Tartacot era o stîrpitură de om cu barba de un cot, cu trup cu tot** (ISP.) ; **Cînd a venit Tartacot cu barba de-un cot, cu statu de nouă, vîntul turbat s'a umflat, Fir din barbă i-a luat Şi pe foc l-a aruncat** (dintr'un descîntec) (SEZ.) ; **Cine sus în arbor geme? E sărmanul Barba-cot Spînzurat de multă vreme** (ALECS.) ; **mie nu mi-e frică de nima, numa de Staticot cu barba d'un cot** (R.-COD.) ; **a tăiat voinicul pe Staticot dar i-a rămas căpăţîna şi aia a dat fuga pe gaura pămîntului** (R.-COD.) ; **iacă vine Staticot-palma-picior cu barba cît grapa, cu dinţii cît grebla şi cu ochii cît rotiţele de la plug, călare pe jumătate de iepure** (MERA).

TĂRTĂCUŢĂ ☛ **TĂTĂRCUŢĂ.**

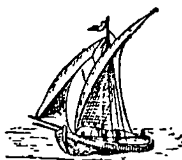
TARTAJ = **TRĂTAJ.**

○ **TARTĂLAC** *sm.* = **AUŞEL** ① [comp. srb. t r t a k].

***TARTAN** (*pl.*-ane) *sn.* ① Stofă ecoseză, de lînă, cu mici pătrate de diferite colori ¶ ② Şal de lînă ce servă ca pled, cu care-şi acopere cineva picioarele în trăsură sau pe care-l pune pe umeri,

cînd e frig: bătrînul... vecinic cu un ~ cenușiu pe umeri, nu stă o clipă (BR.-VN.); plecă, ducînd pe mînă un ~ castaniu (BAS.); te întorci în vagon, apoi te înfășori bine în ~... (și) dormi ca acasă vre-o nouă ceasuri (I.-GH.) ¶ ③ Legătură de lînă împletită, de înfășurat gîtul [fr.].

*TARTANĂ (pl.-ne) sf. Mic vas de transport și de pescuit, de formă lungăreață și cu o singură pînză triunghiulară, întrebuințat pe marea Mediterană (▣ 4838) [fr.].

Fig. 4838. Tartană.

*TĂRTĂNAȘ (pl.-așe) sn. dim. TARTAN ②: își retrage capul în paneraș, unde i-l acopere iar cocoana cu un ~ de lînă roșie (CAR.).

○ TĂRTĂNEȚ adj. Rotund (R.-COD.): acel cap ~ închide în el un talent excepțional (DLVR.).

TARTAR, ‡ TARTAR (pl.-aruri) sn. Sălașul întunecos așezat în adîncimile Infernului celor vechi, și care era locul unde se chinuiau cei cari au păcătuit mai rău față de zei; *pr. ext.* iad: Alexandru... Machedon... aceiași veste și laudă... supt ~urile pămîntului și-au coborît (CANT.); mai trimese pe Ercule să-i aducă din iad sau din ~ pe cîinele cel cu trei capete (ISP.); Am dat al meu suflet la negrul ~ (BOL.); trînti un hohot de rîs, de se cutremurară păreții ~ului și se spăriară toți dracii (NEGR.) [gr. τάρταρος, vsl. t a r t a r ŭ].

TARTOR sm. Ⓟ ① Căpetenia (zeilor, dracilor, zmeilor, etc.): vezi că era p'acolo și ~ul zeilor, pe nume Joe (ISP.); merge el mult... întrebînd ba pe unul, ba pe altul, cam unde ar putea găsi pe ~ul dracilor (FLOR.); zmeii se duseseră la vînat... și aveau să se întoarcă, unul de cu seara, altul la miezul nopții și ~ul cel mare despre ziuă (ISP.); ~ul (zmeilor) era grozav de puternic, că speriase și pe Fiulete (R.-COD.) ¶ ② Drac: mai îngăduește puțin, ~ule, că nu te trag copiii de poale (CRG.); cînd dedea diavolul în babă, nu făcea nici o ispravă..., pe cînd baba dedea sănătos cu melesteul, fără greș, numai în ~ (FURT.) ¶ ③ Căpetenie, capul răutăților, mai marele peste o ceată de oameni răi: măi Ioane, care-i mai colțat în Obaia?... (că) trebue să fie un ~ între ei (S.-ALD.); ~ul ăl mare al Jidovilor (R.-COD.); cine dară este vinovatul, ~ul relelor trecute, prezente și viitoare? (JIP.) [t a r t a r].

TARTORIȚĂ (pl.-țe) sf. Drăcoaică, diavoliță; femeie afurisită: cum văzură mărul, cîte trele tartorițele de zeițe se repeziră la el (ISP.); tartorița (de zmeoaică)... se opinti din toate puterile să soarbă pe Suflă-Murgă (FURT.) [t a r t o r].

*TARTRAT sm. Sare rezultată din combinarea acidului tartric cu o bază [fr.].

*TARTRIC adj. Acid ~, compus organic care se găsește într'un mare număr de fructe, mai cu seamă în mustul de struguri; e un corp solid, alb, cristalizat, cu gust plăcut și e solubil în apă; cînd e pus pe cărbuni aprinși sau pe o placă de fier înroșită la foc, dă un miros de pîine arsă [fr.].

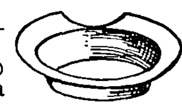
*TARTRU sbst. ① Substanță salină care se depune pe doagele buților de vin, unde se întărește și se face ca o coaje ¶ ② Depozit calcaros, de coloare negricioasă, ce se formează pe dinți [fr. t a r t r e].

*TARTUF sm. Fățarnic, ipocrit: nevinovata poveste servi de pretext ~ilor politici ca să închidă jurnalul și să exileze pe autor (NEGR.) [după numele personajului principal, T a r t u f f e, dintr'o celebră comedie a lui Molière].

*TARTUFISM, TARTUFERIE sf. Fățărnicie, ipocrizie (*în spec.* în materie religioasă): după această scenă de tartufism... ciocoiul părăsi camera (FIL.) [T a r t u f; fr. t a r t u f f e r i e].

TĂRȚIU, TĂRȚIU ☛ ÎNTERȚIU.

TAS, TEAS (pl.-suri) sn. ① Ceașcă de lut (din care se bea cafea): la Burgaz... se lucrează lulele, teasuri și alte lucruri de lut, poleite cu aur (LET.) ¶ ② Lighean; lighenaș de bărbier (▣ 4839): tu ucis în feredeu, lovindu-l cu... tasul cel ce se spălă în cap (CANT.) ¶ ③ Tipsie, disc: își golește punga pe... teasuri de aramă cizelate cu arabescuri minunate (ALECS.) ¶ ④ Taler cu care se umblă în biserică pentru stringerea milelor: Stan, ctitorul, a umblat cu tasul prin biserică (SLV.) ¶ ⑤ Disc de roată; taler de balanță, tipsie de cîntar [tc. t a s].

Fig. 4839. Tas.

*TASĂ (pl.-se sf. Ceașcă (de cafea): Soarbe ceaiul aromatic din o ~ diafană (ALECS.) [fr. t a s s e].

TASMA¹, TĂSMA (pl.-male sf. Mold. Bucov. Panglicuță: dă cuviosului un sfeștoc de bosuioc proaspăt, legat cu o cochetă tasma neagră (NEGR.); ți-oiu lua de la Folticeni o pălăriuță cu tasma (CRG.); a zărit Prințul la păpucii boierului o tăsma foarte frumoasă de mătasă (SB.) [tc. t a s m à].

TASMA² (pl.-male) sf. Olten. = CAZMA.

○ TĂSMĂLUȚĂ (pl.-țe) sf. Mold. Bucov. dim. TASMA¹: rochia de vară e... cu aceleași tăsmăluțe pe la gură și mîneci (IVOR.).

TAȘCĂ (pl. tăști) sf. Mold. Bucov. Maram. ① Geantă, torbă (de vînătoare): pădurarul acesta era... cu tașcă înflorită cu alămuri la șoldul stîng (SAD.); Adă tașca cu bumbii Să jucăm fata popii (BRL.) ¶ ② (mai adesea TEAȘCĂ . Pungă de piele pentru bani, tutun, etc.): să vă iau pielea... Să-mi fac teașcă de tutun (TOC.) [rut. t a š k a, ung. t á s k a].

TĂȘCULIȚĂ (pl.-țe sf. ① dim. TAȘCĂ ¶ ② = TRAISTA-CIOBANULUI (☛ CIOBAN④) ¶ ③ PUNGULIȚĂ ②.

TĂȘCUȚĂ (pl.-țe) sf. ① dim. TAȘCĂ ¶ ② TĂȘCUȚA-CIOBANULUI — PUNGULIȚĂ②.

○ TĂȘÎLĂ (pl.-le) sf. Trans. (DENS.) TAȘCĂ ① [comp. TEȘILĂ].

TAT = TOT.

TATĂ (pl. tați, † tătîni; în legătură cu adj. pos. meu, tău, său, ✓ și cu nostru, vostru, lor, mai ales la gen.-dat., se întrebuința în limba veche, încă astăzi popular și dialectal, formele tătîne. tătîni) sm. ① Acela care are un copil sau mai mulți; termen cu care se adresează cineva aceluia care i-a dat naștere, părinte: cinstește tatăl și muma: cela ce va cuvînta rău tată-său sau mumă-sa, cu moarte să moară (COR.); omul va lăsa tatăl său și muma și se va lepi muierii și vor fi amîndoi un trup (PAL.); un tată poate să hrănească zece fii, dar zece fii nu pot să hrănească pe un tată (ZNN.); cela ce va fura de la tatăl său, veri mult, veri puțin, acela nice o certare să nu aibă (PRV.-LP.); Albert, craiul leșesc, fiind ales de țară craiu. după Cazimir tată-său, au uitat prieteșugul tătîne-său ce avea cu Stefan-Vodă (GR.-UR.); Isav... tare cu amar fu și zise tătîni-său: blagoslovéște și pe mine, drag tată (N.-UR.); pomul ce are tătîne-meu în grădina sa (ISP.); Merg muminile gemînd Și tătînii suspinînd (IK.-BRS.); — Ⓟ: parcă am omorît pe tata, se zice cînd sufere cineva prea multe neajunsuri sau cînd i se cere să facă un lucru greu, peste puterile lui; urît (sau prost tată a mai avut! se zice despre un om foarte urît (sau foarte prost); ☛ DRAC ⑤, OM¹ ³, SPÎNZURA 1 ② ¶ ② Despre Dumnezeu: Tatăl vostru den ceriu lăsa-va voao greșalele voastre (COR.); ☛ TATĂL-NOSTRU ¶ ③ F Tata mare, tata bătrîn(ul) (PAMF.), bunicul, moșul ¶ ④ F Cap, căpetenie, îndrumător (în spec. la rele): el e tată răutăților (PAMF.) [lat. t a t a].

TĂTĂIȘ ☛ TĂTĂIȘĂ.

○ TĂTĂIȘĂ (pl.-șe) sf. Trans. Băn. ① Cumnată; termen cu care se adresează cineva cîteodată unei femei mai tinere: Tătăișă, draga mea, Nu te tare supăra (IK.-BRS.) ¶ ② Plantă din fam. compozeelor, cu flori galbene-aurii, ce crește prin locuri umede, pe lîngă bălți și mlaștini; femeile de la țară prepară din ea coloarea galbenă; numită și „tătăiș" sau „punga-babei" (*Pulicaria dysenterica*) (▣ 4840) ¶ ③ = TURTĂ ④ ¶ ④ = MĂRGĂRITĂ.

Fig. 4840. Tătăișă.

TĂTĂIT adj. F Mold. Care vorbește peltic (pronunțînd t, d, în loc de s, z): Doi prieteni: unul bietul cepeleag și ~, iar cellalt un surd ca surzii și buzat de prăpădit (SPER.) [onom.].

TATĂL-NOSTRU sbst. Rugăciunea de toate zilele care începe cu aceste cuvinte, orațiune

dominicală: **ea mă crescuse pe brațe, mă învățase ~ și se deprinsese a mă privi ca pe copilul ei** (GN.); F F a ști ceva ca pe ~, a ști ceva foarte bine.

TĂTĂNEASĂ, **TĂTINEASĂ** *sf.* ♣ Plantă acoperită cu peri aspri, cu flori roșii, purpurii, mai rar albe, dispuse în ciorchini scurte, îndreptate în jos; rădăcina ei, fusiformă, neagră pe din afară, e întrebuințată de popor pentru lecuirea rănilor și vătămăturii; numită și „tatin(ă)", „iarba-lui-Tatin" sau „iarbă-băloasă" *(Symphytum officinale)* (▪ 4841.)

Fig. 4841. Tătăneasă.

TĂTAR *sm.* ① ● Care face parte din neamul Tătarilor, popor de rasă mongolă care locuește în platoul central al Asiei, la sudul și vestul Siberiei, în Turkestan, la răsăritul și nord-estul Rusiei; incursiunile și prădăciunile făcute de aceștia în Moldova, în decursul veacurilor trecute, au rămas de pomină și expresiuni întrebuințate pînă astăzi ca: **mai stăi, că doar' nu dau Tătarii** *sau* **era grăbit, parcă-l alungau Tătarii din urmă** (ALECS.), ne dau o icoană vie de groaza ce inspira aparițiunea lor: tot astfel ⓟ: **țara piere de Tătari și el bea cu lăutari**, despre un om care nu se sinchisește de nimic, care-și petrece viața obicinuită, lipsită de griji, cu toate că lumea din juru-i e în frămîntare (▪ 4842) ¶ ② ‡ Serviciul de corespondență între Moldova și Poartă fiind făcut de curieri Tătari, cuvîntul ~ se întrebuința uneori ca sinonim cu stafetă, curier: **Împăratul... Trimise scrisoarea c'un ~ aci Poftindu-l să vie și lui a-i ghici** (PANN) ¶ ③ ♗ GOTCAN ¶ ④ *Băn.* ♣ = MĂTURĂ ⑤ [tc. T a t a r. vsl. t a t a r i n ŭ].

Fig. 4842. Tătar călare (după o stampă veche).

TĂTARCĂ (*pl.*-ce *sf.* ① ● Femeie din neamul Tătarilor: **nefiind Tătarii acasă, au trimes Tătarcele pe omul robit să le pască caii** (SB.) ¶ ② ♞ iapă tătărească ¶ ③ Îmbrăcăminte a capului, împodobită cu blană, obicinuită la Tătari: **se arătă înaintea junelui un arnăut... cu ~ roșie** (FIL.) ¶ ④ ♣ — MĂTURĂ ② ¶ ⑤ ♣ HRIȘCĂ ① ¶ ⑥ TĂTĂRCUȚĂ [rut. t a t a r k a, ung. t a t á r k a].

TĂTĂRCUȚĂ, **TĂRTĂCUȚĂ** (*pl.*-țe *sf.* ♣ Plantă din fam. cucurbitaceelor, cu tulpina lungă, subțire și acățătoare; face flori albe, solitare și are ca fruct o tivgă lungăreață, de coloare roșiatică, adesea brăzdată de dungi; originară din Asia tropicală, e uneori cultivată și pe la noi; numită și „t ă t a r c ă" sau „curcubețea" *(Coccinia indica)*: **de jur împrejur sînt înșirate gutui, mere domnești și tărtăcuțe** (VLAH.); **toți copiii au pepeni tărtăcuțe și tivgulițe mici, numai eu n'am de unde** (DLVR.); **Tărtăcuță vînătă, Gurguiată cumătră** (TEOD.), *ghicitoare despre* „biserică"; **Tărtăcuță unsă, În frunziș ascunsă** (GOR.), *ghicitoare despre* „icpure".

TĂTĂRESC, † **TĂTĂRĂSC** *adj.* ① De T ă t a r, al Tătarilor: **neamul tătărăsc pre carile împărăția persienască .. nu l-au biruit** (CANT.); **cai tătărești** ¶ ② Ⓕ F Strașnic, grozav, crunt: **i-am aruncat o ochire de cele tătărești** (ALECS.) ¶ ③ ♣ MEIU- ~, MĂLAIU- ~ = MĂTURĂ ②: **era... în spre răsărit un rînd de meiu-tătăresc ce crescuse de două ori cît omul** (S.-ALD.) ¶ ④ ♣ Porumb ~, varietate de porumb cu bobul foarte mic, alb și rotund (PAMF.) ¶ ⑤ ♗ PASĂRE-TĂTĂRASCĂ — NAGÎȚ.

TĂTĂREȘTE, † **TĂTĂRĂȘTE** *adv.* Ca T ă t a r i i, în felul Tătarilor; în limba Tătarilor: **nici te-am prins, nici te-am înțeles, că doar' n'am învățat tătărește** (ALECS.).

TĂTĂRIME, † **TĂTĂRÎME** *sf.* ① Neamul tătăresc; mulțime de T ă t a r i: **~a, cuprinsă din două părți, se măcina și se mistuia ca pleava într'un vîrtej de două furtuni ce se ciocnesc** (GN.) ¶ ② ‡ Țara Tătarilor: **spre părțile Crivățului, unde acmu Tătărimea cea mare se chiamă** (CANT.).

TĂTĂROAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* = TĂTARCĂ ①.

TĂTIC(Ă) *sm. dim.* TATĂ: **tăticule, uite mămica vine încoace cu un domn** (BR.-VN.).

TATIN ① *npr. m.* ¶ ② ♣ IARBA-LUI-TATIN = TĂTĂNEASĂ.

TĂTINEASĂ ☛ TĂTĂNEASĂ.

TĂTIȘOR *sm. dim.* TATĂ: **ei, ~ule, povestea împărăției acesteia este mare** (ISP.).

TĂTÎNE... ☛ TATĂ.

***TATU** *sm.* ♞ Gen de mamifere nedințate, cu trupul îmbrăcat în plăci, ca niște paveze osoase și cornoase; trăește în America de Sud *(Dasypus)* (▪ 4843) [fr. t a t o u].

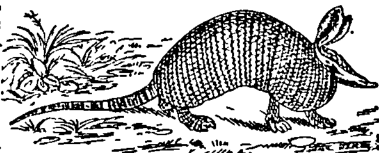

Fig. 4843. Tatu.

***TATUA** (-tuez) *vb. tr.* și *refl.* A(-și) face pe pielea trupului, cu împunsături și cu diferite văpseli, fel de fel de figuri ciudate, care nu se mai pot șterge (cum obicinuesc sălbaticii) [fr. t a t o u e r].

***TATUAJ** *sbst.* ① Faptul de a (se) tatua ¶ ② Desen neșters ce se face pe pielea trupului tatuînd-o (▪ 4844) [fr. t a t o u a g e].

***TATUAT** *adj. p.* TATUA: **(purta) cămașă de borangic subțire, prin care se străvedeau două brațe viguroase, păroase și ~e** (I.-GH.).

Fig. 4844. Tatuaje.

TĂTUC(Ă), **TĂTUȚ(Ă)** *sm. dim.* TATĂ: **nu te teme, tătucă, îi zise ea, că-i viu eu lui de hac** (ISP.); **da cum nu, ...mi-ai tăvăli minuțele mămuței și-a tătuței!** (VOR.); **Tătuță! sîntem flămînzi tare** (PANN); **bine, tătuțule, ca ce să fie asta de n'am întîlnit eu... nici un suflețel de om ?** (ISP.).

TĂU¹ 1. *adj. pos. m.* (*f.* ta; — *pl. m.* tăi, *f.* tale): **calul ~; casa ta; copiii tăi; cărțile tale.**

2. **Al ~, a ta, ai tăi, ale tale** *pron. pos.* [lat. vulg. *t ŏ u s = clas. t u u s].

○ **TĂU**² (*pl.* tăuri) *sn. Mold. Trans.* Baltă, heleșteu; băltoacă mocirloasă: **...să-ți fie rușine Odată a grăi despre toți rău Și a te gînfa ca și broasca 'n ~** (BD.-DEL.) [ung. t ó].

○ **TĂUJER(IU)**, **TĂUJAR(IU)** (*pl.*-jere) *sn.* Băț de lemn de stejar, despicat de mai multe ori la capătul de jos, cu care se amestecă zărul în cazanul pus pe foc, ca să se alcagă urda sau jintița (▪ 4845); *pr. ext.* băț, ciomag: **oiu lua un tăujeriu și v'oiu otînji** (FLOR.).

TAULĂ *sf.* ♣ ① Mic și frumos arbust, cu tulpina cilindrică, cu frunzele de coloare verde-albăstrie pe fața inferioară; face flori roșii sau albe, dispuse în corimbe terminale; originară din China și Japonia, se cultivă prin grădini ca plantă ornamentală *(Spiraea callosa)* ¶ ② Varietate a acestui arbust, cu flori trandafirii sau albe, originar din America de Nord *(Spiraea opulifolia)* ¶ ③ Altă varietate a acestui arbust, cu florile trandafirii sau alburii, dispuse în dese panicule terminale, în formă de piramidă; e originară din Europa meridională și se cultivă prin grădini și parcuri ca plantă decorativă *(Spiraea salicifolia)* ¶ ④ = TAVALGĂ ¶ ⑤ = CREȚUȘCĂ ¶ ⑥ = CUNUNIȚĂ ② [comp. pol. t a w u l a].

Fig. 4845. Tăujer.

***TAUMATURG** *adj.* și *sm.* Făcător de minuni [fr. t h a u m a t u r g e].

TĂUN(E) *sm.* Muscă de coloare neagră-ca-

fenie, cu ochi mari și verzi, cu un rînd de pete galbene, triunghiulare, la mijlocul inelelor de pe abdomen; e foarte supărătoare pentru cai și vite, pe care le înțeapă spre a le suge sîngele; numită și „bondar” sau „bonzar”, „bonzălău”, etc. *(Tabanus bovinus)* (▣ 4846): **de tăun nu fuge vita așa de tare, cum fuge de strechie** (MAR.); **nu făcu ca la o sută de pași și iată că dete peste un tăune** (ISP.) [lat. vulg. *t a b ō n e m = clas. t a b a n u s].

Fig. 4846. Tăun.

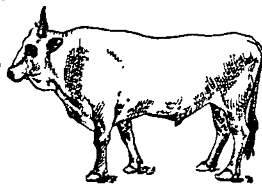

Fig. 4847. Taur.

TAUR, ○ **TAURE,** † **TAORE** *sm.* ① Bou nejugănit (▣ 4847): **înconjurară-mă viței mulți, tauri grași cuprinsără-mă** (DOS); **în mînia sa... cea orbitoare omorîră pre taore** (PAL.); **Am un bulz mare de aur, Joacă p'o piele de taur** (ISP.), *ghicitoare despre* „soare” ¶ ② ☆ **TAURUL,** a doua constelațiune a zodiacului, care conține o stea de mărimea întîiu, numită Aldebaran și două grupuri de stele, Hiadele și Pleiadele (▣ 4848) ¶ ③ = **RĂDAȘCĂ** ¶ ④ **TAURUL-LUI-DUMNEZEU** = **CARABAN** ① [lat. t a u r u s].

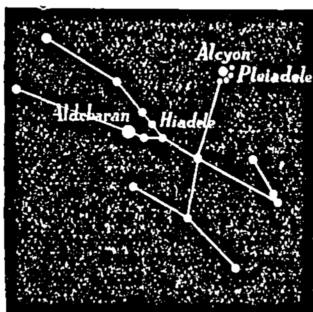
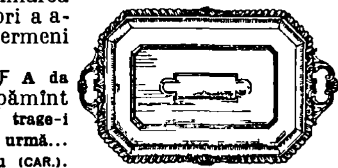

Fig. 4848. Taurul.

TĂUREL, ○ **TĂUREAN(C),** ○ **TĂURENCIU** *sm. dim.* **TAUR**: **nici nu le venea lor la socoteală ca să țină cineva la ei în sat tăureanc** (RET.); **cîte un tăurenciu boncăne cu coarnele în pămînt** (LUNG.).

***TAUROMAHIE** *sf.* Luptă de tauri [fr.].

***TAUTOLOGIE** *sf.* Defect al stilului care consistă în exprimarea de mai multe ori a aceleiași idei în termeni diferiți [fr.].

TAVA *adv.* F **A da** ~, a trînti la pămînt și a bate rău: **trage-i pumni, palme și pe urmă... dă-l ~ prin noroiu** (CAR.).

TAVĂ (*pl.* **tăvi**), *Mold. Bucov.* **TAVA, TĂVA** (*pl.* **-vale**) *sf.* ① Vas de metal, de formă dreptunghiulară sau circulară, cu marginile puțin ridicate, ce se întrebuințează în bucătărie pentru copt mălaiul, diferite aluaturi, fripturi, etc. (▣ 4850): **calul ai să-l poți alege, punînd în mijlocul herghelei o tavă plină cu jăratic** (CRG.); **cum a văzut-o preotul cu niște tăvale în mîni, a crezut că le-a adus lor de mîncat** (SB.); **ziua tava, noaptea dîrmoiu** (PAMF.), *ghicitoare despre* „cer” ¶ ② Tablă de argint sau de alt metal, de diferite forme, pentru servit cafea, ceaiu, dulceață, etc. (▣ 4849): **o a doua căltunăreasă ducea pe tava de argint florile cu cari se împodobeau cununiile** (I.-GH.); **femeile aduseră tăvile cu dulceață și cafea** (FIL.).

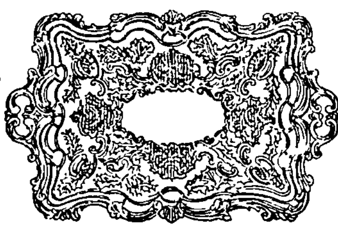

Fig. 4849. Tăvi.

Fig. 4850. Tavă.

○ **TĂVALĂ** (*pl.* **-le**) *sf.* *Băn. Bucov.* = **TĂVĂLUC**: **Și-și luase bădișorul Tăvala și plugușorul** (TEOD.).

TĂVĂLEALĂ (*pl.* **-eli**) *sf.* ① Faptul de a (se) t ă v ă l i ¶ ② F Trînteală, bătaie: **să sculăm tot satul și să-i tragem o ~, să se ducă nouă cu a brînzei** (DLVR.); **s'ar fi sfîrșit rău pentru musafiri înfiorătoarea ~, dacă nu-i dedea fratelui prin minte o stratagemă** (CAR.) ¶ ③ F **A (o) duce la ~**, a fi rezistent, a nu se strica ușor, putînd fi întrebuințat multă vreme și în ori-ce împrejurare; **haine de ~**, haine de purtat la lucru, care nu se rup ușor, care pot rezista la ori-ce.

TAVALGĂ *sf.* ♣ Frumos arbust din fam. rozaceelor, cu ramurile rotunde, cu flori albe, dispuse în corimbe, ce crește prin pădurile și pe dealurile calcaroase; cravașele de ~, făcute din mai multe vărguțe răsucite împreună, sînt foarte căutate de Turcii din Dobrogea, considerîndu-le că pot lecui, prin simplul contact, toate boalele cailor; numit și „taulă” *(Spiraea crenata)* [rus. rut. t a v o l g a].

TĂVĂLI (**-ălesc**) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) rostogoli (*în spec.* pe pămînt, în iarbă, în noroiu, în ceva murdar): **luară... veșmîntul lu Iosif și în sîngele unui ied giunghiat tăvăliră** (PAL.); **într'aceste zile alese se cade să se ție, iară nu să se tăvălească de pururea, ca porcul întru tină** (PR.-GOV.); **puterea mea... stă într'o scroafă care se tăvălește, cît e ziulica, într'o lăcoviște de lapte dulce** (ISP.); **pe locul unde s'a tăvălit un cal, să nu calci, că faci bătături la picioare** (GOR.); **Am un bou roșu, Unde se tăvălește, Iarbă nu mai crește** (PAMF.), *ghicitoare despre* „foc”; Ⓕ: **A, nu-ți tăvăli talentul prin saloanele bogate, Unde capul nu gîndește, unde inima nu bate** (VLAH.) ¶ ② *Pr. ext.* A (se) murdări, a (se) mînji: **mi-am tăvălit ițarii** (RV.-CRG.); **eu să m'apuc de un lucru ca acesta și să-mi tăvălesc minutele mămuții și ale tătuții?** (SB.) [comp. srb. t a v o l j i t i „a duce o viață grea, mizerabilă”].

TĂVĂLIC ☛ **TĂVĂLUC.**

TĂVĂLITURĂ (*pl.* **-turi**) *sf.* ① Locul cu iarbă călcată, unde s'a t ă v ă l i t cineva (*în spec.* un cal, o vită, sau alt animal): **cînd dai de ~ de cal și treci peste ea, să scuipi acolo, că nu mai faci bătătură la picioare** (GOR.); **uite-i urma, uite-i dîra și tăvălitura** (*vorb.* de un iepure) (R.-COD.) ¶ ② ✗ Ⓟ Buboiu ce se face pe călcîiu: **nu este bine a călca în locul unde s'a tologit un cal, căci... ar căpăta pecingini, după alții ~** (GOR.).

TĂVĂLUC (*pl.* **-uce, -ucuri**), **TĂVĂLUG, TĂFĂLUG** (*pl.* **-uge, -uguri**), ○ **TĂFĂLOG** (*pl.* **-oage**), ○ **TĂVĂLIC** (*pl.* **-ice**) *sn.* ① Un fel de sul alcătuit dintr'un buștean de stejar, lung de vre-un stînjen și gros ca de două palme prin mijlocul căruia trece o osie, în jurul căreia se învîrtește; se întrebuințează la sfărîmatul bolovanilor și bulgărilor mari de pămînt, după arat; prin unele părți, ~ul e de piatră, cu șanțuri adînci săpate de-a lungul ei, din distanță în distanță (▣ 4851) ¶ ② **Tăvălug**, bucată de lemn cilindrică ce se pune sub piatra morii, după ce s'a ridicat cu o pîrghie, cînd piatra trebue ferecată (DAM.) ¶ ③ **De-a tăvălucul**, de-a rostogolul: **negustorul... dedea jos de-a tăvălucul valurile de șaiac de Văratec** (GRL.); **cînd cînele se dă de-a tăvălucul pe omăt, are să se moaie vremea** (GOR.) [comp. t ă v ă l i].

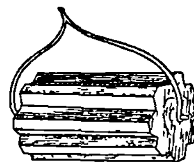

Fig. 4851. Tăvăluc.

TĂVĂLUCI (**-ucesc**), **TĂVĂLUGI** (**-ugesc**) *vb. tr.* A sfărîma bulgării cu t ă v ă l u c u l: **unii în loc de grăpare, îl tăvălugesc, pentru a-i rupe scoarța și a-i sfărîma bulgării** (MAI.).

TAVAN (*pl.* **-anuri**) *sn.* ① Partea deasupra a unei camere, opusă dușumelei; plafon: **~ul este atît de pitic, de-l ajungi cu mîna** (ISP.); **i se părea că se lasă ~ul pe el** (VLAH.) ¶ ② Scîndură de brad, lungă și subțire, din care se clădește podul casei [tc.].

TĂVĂNI (**-ănesc**) *vb. tr.* A face t a v a n u l unei odăi.

***TAVERNĂ** (*pl.* **-ne**) *sf.* Cîrciumă: **Pe bănci de**

lemn. In scunda ~ mohorîtă, Unde pătrunde ziua printre ferești murdare (EMIN.) [fr.].

TĂVIȚĂ (*pl.*-**te**) *sf. dim.* TAVĂ: ia plicul ...(și) pecetluește-l cu pecetea de pe tăvița cu călimările (I.-GH.).

‡ **TAVLIE** *sf.* ⊞ = TABLĂ ⑪: episcopul sau preotul sau diaconul carele joacă în tavlii și e bețiv, sau să se părăsească sau să li se ia darul (PRV.-MB.).

TAVNICĂ, TAVNIȚĂ *sf.* ✤ = PLEVAIȚĂ.

***TAXA** (-**xez**) *vb. tr.* ① A fixa, în mod legal, prețul mărfurilor, taxele de plată pentru impozit, pentru vamă, etc. ¶ ② A supune unui impozit temporar unele clase de indivizi ¶ ③ Ⓕ A învinui, a acuza: îl taxează de sgîrcit [fr.].

***TAXĂ** (*pl.*-**xe**) *sf.* ① Preț temporar fixat de autorități pentru unele articole de consumațiune ¶ ② Fixarea de judecător a cheltuielilor de judecată, etc. ¶ ③ Contribuțiune indirectă ce se plătește pe anumite lucruri [fr.].

***TAXATOR** *sm.* ① Funcționar care, la vamă, stabilește taxele de plătit pentru mărfurile importate din străinătate ¶ ② Funcționar care, într'un birou de poștă, taxează scrisorile și pachetele [fr.].

† **TAXID** *sbst.* ① Călătorie făcută de negustori în străinătate spre a aduce marfă de acolo: (negustorii) se și întoarseră de la ~, fie-care cu încărcătura lui, la potrivită vreme (CAR.) ¶ ② Marfă adusă de un negustor din străinătate: negustorul... în ziua aceea primise un mare ~ de prospătură (CAR.); am desfăcut astăzi ~ul de marfă ce am primit (FIL.) [ngr. ταξίδι].

† **TAXIDAR**, ‡ TAXILDAR *sm.* Strîngător de dări: le vindea cu un preț de zece ori mai mare... lăsînd pe taxidari să rupă cît puteau (I.-GH.) [tc. t a h s i l d a r].

‡ **TAXIDĂRIE** *sf.* Incasarea dărilor: tata mă lua cu dînsul prin județ, de-i ajutam la ~ (FIL.) [t a x i d a r].

‡ **TAXILDAR** ☞ TAXIDAR.

***TAXIMETRU** (*pl.*-**tre**) *sn.* Automobil de piață prevăzut cu un aparat care înregistrează prețul cursei făcute [fr.].

○ **TAZMA** = TASMA.

TEACĂ (*pl.* **teci**) *sf.* ① ✤ Fructul lungăreț, și mai adesea turtit, în care sînt închise boabele sau semințele leguminoaselor sau altor plante, păstaie: ~ de fasole, de mazăre, de ardeiu ¶ ② Invelișul de lemn, de metal, în care se păstrează sabia, pumnalul, cuțitul, etc. (⊞ 4852): a scoate sabia din ~; a băga, a vîrî sabia în ~; ☞ SABIE; Ⓟ: că-i ~, că-i pungă ☞ PUNGĂ ①; a se face ~ de pămînt, a se vîrî undeva, a se ascunde de frică: copiii se făceau ~ de pămînt, cînd auzeau că vine Muscalul (DLVR.); rămășițele oștirii leșești, cu craiul lor, se făcuse ~ de pămînt și nu cutezau să lase Cosminul de frica Moldovenilor (ISP.) [lat. t h ē c a].

Fig. 4852. Teacă.

TEAFĂR *adj.* ① Deplin sănătos, nevătămat, neatins: am alergat acasă și, cînd colo, am găsit copila ~ă (CRG.); biata fată, bucuroasă că și-a aflat copilul încă ~, a mulțumit babei (SB.); mulțumește cerului că ai scăpat ~ (I.-GH.); puțini au putut să se mai întoarcă teferi în țara lor (ISP.) ¶ ② Cu mintea întreagă, sănătos la minte: Să-i aducă, drept dovadă, Vr'o trei oameni 'nalți, să-i vadă Fi-vor teferi ori nebuni (SPER.)

TEAMĂ *sf.* Sentiment de neliniște ce cuprinde pe cineva în fața unui rău pe care-l prevede, care i se poate întîmpla (☞ FRICĂ ①): a-i fi ~; a avea ~; Bădiță cu peană verde, Mult mi-e ~ că te-oiu pierde (IK.-BRS.); Nu spera și nu ai ~, Ce e val, ca valul trece (EMIN.) [lat. vulg. *t ī m a < t ĭ m ē r e „a se teme"].

‡ **TEAMĂT** *sbst.* Teamă, frică: acicea iaste... păcătoșilor ~ de înfricoșatul județ și a vécilor muncă, iară dereptilor nădejdea învierei (COR.) [t e m e[1]].

TEANC (*pl.*-**curi**) *sn.* ① Grămadă de lucruri de același fel așezate unele peste altele: ~ de hîrtii, de cărți, de farfurii; se așează în fața unui ~ de gazete (VLAH.); ~uri de troftoloage grecești, latinești... era toată averea sfinției sale (CRG.) ¶ ② Grămadă de mărfuri împachetate strîns în hîrtie sau în pînză, balot: șiruri de cămile încărcate cu ~uri grele (ALECS.) ¶ ③ Cantitate de 10 topuri de hîrtie [tc. t e n k].

TEAPĂ *sf.* ① Soiu, fel, fire; de teapa lui, de același soiu, de aceeași fire, cu aceleași apucături ca și dînsul: avea pre lîngă dînsul tot prieteni de teapa lui (ISP.); se înhăitează în tinerețe cu mai mulți de teapa lui (CAR.); a-și da în ~, a reveni la vechile deprinderi: își da totdeauna în ~, luînd-o peste cîmp (D.-ZAMF.); ☞ APĂ ⑩ ¶ ② Stare, treaptă, rang social: fie-care trebuia să poarte ișlicul după teapa lui (I.-GH.); nu vezi că cei mai mulți de teapa d-tale se țin cu nasul pe sus? (CRG.); măcar de ori-ce ~ ar fi fost, îl poftea politicos să-i facă cinstea a veni să cineze... la dînsul (CAR.).

○ **TEAPȘĂ** *sf. Mold.* (SEZ.) Lopățică mică cu care se t e p ș e ș t e mămăliga, după ce s'a mestecat, leafă.

○ **TEARĂ** *sf.* Urzeala învîrtită pe sul (FR.-CDR.): teara să n'o mîntui Sîmbăta, nici s'o începi (VOR.); Lelea-i naltă și subțire Face teară Din trei fire Și pe sulu dinapoi Șaptezeci de lătunoi (BRL.) [lat. t ē l a].

○ **TEARFĂ** (*pl.* **terfe**) *sf.* ① *Mold. Trans.* Sdreanță, petec de pînză sau de stofă: o ~ aninată pe o prăjină (BD.-DEL.); din cămeșă sau rufă, peste cîtva timp ai să te faci ~, din care se face scamă (CRG.); aruncă-mi o ~ să mă acopăr (DOS.) ¶ ② *Trans.* (DENS.) (RV.-CRG.) Opincă ruptă ¶ ③ Ⓕ = TÎRFĂ [comp. TÎRFĂ].

TEAS ☞ TAS.

TEASC (*pl.*-**curi**) *sn.* ① Mașină mare în care se strivesc struguri, măsline sau semințe oleaginoase, pentru a scoate must, untdelemn sau uleiu (⊞ 4853, 4854): opresc părinții... să chiame (creștinii) și să pomenească numele lu Dionis pre la ~ure, cînd calcă vinul (PRV.-MB.); Atenianii... înhămau pe Iloți la pietre de moară și-i învîrteau cu biciul la ~urile de untdelemn (I.-GH.); Țuțuienii... sînt vestiți pentru ~urile de făcut oloiu (CRG.) ¶ ② Mașină de tipărit, presă: a fi sub ~, a fi la tipar; a pune sub ~, a da la tipar; a ieși de sub ~, a apărea (de sub tipar): ineptii și mîzgăleli copilărești ieșite cu duiumul de sub ~urile tipografiilor (VLAH.) [vsl. t ě s k ŭ].

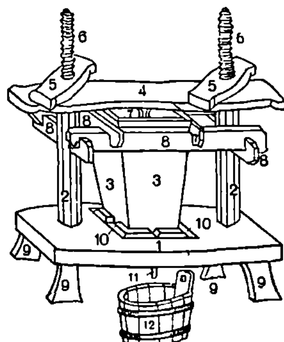

Fig. 4854. Teasc de struguri. 1. Masă, strat. — 2.2. Stilpi. — 3.3. Coș, ladă, cutie. — 4. Grindă, punte. — 5.5. Gîște, broaște. — 6.6. Șuruburi. — 7. Pop. — 8.8. Chingi, miini, argea, clește. — 9.9. Picioare. — 10.10. Jghiab, șant, vatră, gîrliciu. — 11. Țiță, burluiu, uluc. — 12. Dejă, curătoare.

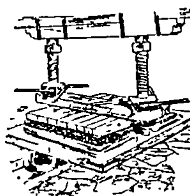

Fig. 4853. Teasc de măsline.

TEAȘCĂ ☞ TAȘCĂ.

***TEATRAL** *adj.* ① Ce ține de teatru: decoruri ~e ¶ ② Afectat, care caută să producă efect asupra spectatorilor: omoară-mă dar, adause Iliescul cu un aer ~ (NEGR.); el, cam ~, făcu un pas spre dînsa și o luă de mînă (D.-ZAMF.) [fr.].

***TEATRU** (*pl.*-**tre**) *sn.* ① Clădire sau loc unde se dau spectacole, unde se reprezintă comedii, drame, tragedii, etc. (⊞ 4855, 4856): în timpul lui Caragea... clădi un ~ de scîndur în curtea banului Manolache Brîncoveanu (FIL.) ¶ ② Scena ¶ ③ Profesiunea de actor: a face ~, a exercita profesiunea de actor; a părăsi ~l, a renunța la această profesiune ¶ ④ Literatura dramatică: a cunoaște regulele ~lui ¶ ⑤ Culegere de toate piesele unui autor dramatic: ~l lui Alecsandri, lui Caragiale ¶ ⑥ Totalitatea pieselor dramatice scrise într'o limbă oare-care: ~l Grecilor ¶ ⑦ Locul unde se petrece un eveniment:

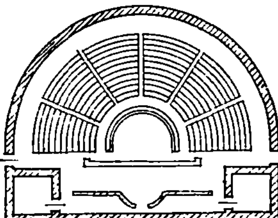

Fig. 4855. Teatru antic.

piața bisericii, unde se retrăgeau Rușii, era să devie ~ de luptă (BOL.) ¶ ⑧ F Scenă, petrecere hazlie ca la o reprezentație teatrală: eu toată ziua am ~ aici: alaltăieri era s'o bată, se oprise lumea 'n stradă și se uita aici ca la comedie (VLAH.) [fr. t h é â t r e].

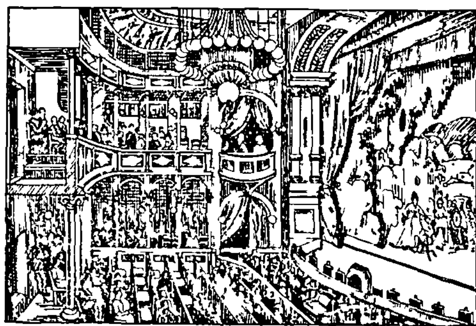

Fig. 4856. Sală de teatru.

○ **TEAUCĂ** *sf.* *Trans.* Javră; Ⓕ flecar: fire-ai fi fost a dracului, ~ ticăloasă ce ești! (PĂC.).

○ **TEBEICĂ** (*pl.*-ci) *sf.* *Olten.* Săculeț [comp. TĂBUIEȚ și srb. t o b o ć i ć].

○ **TECAR** (*pl.*-are) *sn.* *Trans.* T e a c ă de piele neagră în care ciobanii își țin lingura (VIC.).

○ **TECĂRĂU** *sbst.* *Trans.* (DENS.) = CEATLĂU ① [ung. t e k e r ö].

TECĂRI (-ăresc) *vb. tr.* *Trans.* (DENS.) A cetlui [t e c ă r ă u].

TECHER-MECHER *adv.* F Pe sus, cu nepusă masă: să mi-l trimiți ~, legat și ferecat (ISP.); l-au adus pe Negoiță ~, drept la scara palatului domnesc din București (CAR.) [tc. t e k e r - m e k e r].

TECLE(LE) *sf. pl.* Sărbătoare băbească ce se păzește de femeile din Muntenia în ziua de 24 Septemvrie, cînd Biserica ortodoxă cinstește amintirea Martirei T e c l a: Teclele se păzesc cu mare străsnicie... crezîndu-se că ar fi rele de foc, dar mai ales de lupi (R.-COD.).

TECNEFEȘ, TICNAFEȘ, TIGNAFEȘ *sbst.* Astmă (a cailor), stenos; emfizem pulmonar: își umpluse satirul și hainele cu sîngele unui cal al său, stătut de bătrîn și plin de tecnefes (ISP.); iapa avea totdeauna cîte ceva: ori tignafes, ori vre-o rană (CAR.) [tc. t e k n e f e s, t i k n e f e s].

***TECNO...** = TEHNO...

○ **TECȘILĂ**, TEȘILĂ (*pl.*-le) *sf.* *Olten.* *Băn.* ① Săculeț de piele, geantă, tașcă ¶ ② Pungă de piele în care țăranul ține tutunul: sfîrșind, scoase teșila cu tutun de subt cureaua lată... și-și îndesă luleaua (LUNG.) [comp. TAȘCĂ].

TECȘOIU (*pl.*-oaie) *sn.* = TECȘILĂ ②: în ~ bagă tutunul tăiat, cremenea, iasca și amnarul (JIP.).

***TE-DEUM** *sbst.* Slujbă și cîntare bisericească de mulțumire, de slavă, la împrejurări solemne [lat. t e D e u m (l a u d a m u s) „pe tine, Dumnezeule (te slăvim)"].

TEFELUG = TĂVĂLUG: vezi... cîmpul... străbătut de tot felul de mașini și instrumente: grape, tefeluge, secerători (I.-GH.).

† **TEFERICI**, TIFERICI (-icesc) *vb. intr.* *Mold.* A se desfăta: Cine 'n codru vietuește Acela tifericește (PAMF.) [tc. t e f e r r ü ğ].

† **TEFERICIE**, TIFIRICIE *sf.* *Mold.* Desfătare, petrecere: Dumitrașco-Vodă... cu cele cinsti și tefericii multe, se hămesise de nu se putea să se mai grijască nimică (NEC.); îmi vine să-mi iau lumea 'n cap de-așa tifiricie (FIL.) [t e f e r i c i].

TEFLU *sbst.* Rît (de porc): O jurată de purcea Mi-și dete cu ~ în ea (R.-COD.) [comp. TIFLĂ].

‡ **TEFTERDAR** ☛ DEFTERDAR.

TEGLICIU, TIGLICIU *sbst.* *Olten.* ① = CIOCĂLTĂU ¶ ② Unealtă a cojocarului și a cizmarului cu care se întinde pielea: după ce (pielea) se usucă... se trage la tigliciu, ca să se întindă și să se poată rade bine, pînă ce rămîne pielea albă (ION.) [srb. t e g l e ć i „trăgător"].

***TEGUMENT** (*pl.*-te) *sn.* Înveliș exterior al corpului sau al pielei [fr.].

***TEHNIC** 1. *adj.* ① Propriu unei arte, unei științe, unui meșteșug: învățămînt ~ ¶ ② Termen ~, cuvînt întrebuințat numai de aceia cari exercită un anume meșteșug sau practică o anumită artă.

2. TEHNICĂ *sf.* Totalitatea procedeurilor întrebuințate într'o artă sau într'o meserie [fr. t e c h n i q u e].

***TEHNICIAN** *sm.* Cel ce e versat în cunoștințele t e h n i c e ale unei arte sau meserii.

***TEHNOGRAFIC** *adj.* Privitor la tehnografie [fr.].

***TEHNOGRAFIE** *sf.* Descrierea meseriilor și a procedeurilor lor [fr.].

***TEHNOLOGIC** *adj.* Privitor la tehnologie [fr.].

***TEHNOLOGIE** *sf.* ① Tratat despre arte și meserii în genere ¶ ② Explicarea termenilor proprii unei arte, unei științe sau unei meserii, terminologie [fr.].

○ **TEHUI**, TĂHUI (-uesc) *vb. tr.* *Mold.* *Bucov.* *Trans.* A zăpăci, a năuci, a ameți: acela se preface în ori-și-ce și tăhuește pe om, că nu știe pe unde merge (VOR.).

○ **TEHUIALĂ**, TĂHUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* *Mold.* *Bucov.* *Trans.* Faptul de a t e h u i; zăpăceală, năuceală.

○ **TEHUIU**, TĂHUIU *adj.* *Mold.* *Bucov.* *Trans.* Zăpăcit, năuc, amețit; smintit: numai dimineața îl vedeam, cu ochii roșii și tehuiu de cap, intrînd pe poartă (SAD.); Și Țiganul, cum băuse, Cam tehuiu de cap era (SPER.); bătu-l-ar Dumnezeu să-l bată de moșneag tehuiu (GRL.); Ce poate-avea un Săcuiu Cu cap năuc și tăhuiu? (RET.) [comp. ung. t a h o n j a „trîndav"].

TEICĂ[1], TEUCĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① Cutie mișcătoare în care cad grăunțele din coșul morii, pentru a trece apoi între pietre: moara hîrîia și hadaragul toată ziua pocănea în teică (SB.); Grîul cădea în teică, Din teică pe piatră, Din piatră 'n covată Curgea făină curată (STM.-WB.) ¶ ② *Mold.* Mic vas de lemn înfipt într'o prăjină cu care se scoate apă de băut dintr'o fîntînă ¶ ③ = JGHIAB ① ¶ ④ *Trans.* Hîrdău cu apă din care se adapă porcii, etc. (VIC.).

○ **TEICĂ**[2] (*pl.*-ci) *sf.* *Băn.* Mătușă [srb. t e t k a].

○ **TEICUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* *Mold.* *dim.* TEICĂ ②: s'a oprit la o fîntînă, a scos apă c'o ~ înfiptă într'o prăjină, și a băut (VLAH.).

TEIOS *adj.* ① Tare, vîrtos (*vorb.* de un lemn): tată, uite ce lemn ~, bun ar mai fi de butuci de roată! (RET.) ¶ ② Tare și fibros, cum sînt păstăile bătrîne, unele ciuperci, etc. (ȘEZ.) ¶ ③ Strugure ~, varietate de struguri (JIP.) [t e i u].

***TEISM** *sbst.* Credința acelora cari admit existența lui Dumnezeu, dar nu cred în revelațiune [fr.].

***TEIST**, TEISTĂ (*pl.*-te) *adj.* și *sm. f.* Persoană adeptă a teismului [fr.].

TEIȘOR *sm.* ① *dim.* TEIU ¶ ② Frumos arbust, cu scoarța verde, din fam. rozaceelor, cu ramurile lungi și subțiri; face flori mari, galbene-aurii, așezate la vîrful rămurelelor; originar din China, se cultivă la noi ca plantă ornamentală; numit și „trandafir-galben" (*Kerria japonica*) ¶ ③ = AGLICĂ ① ¶ ④ = CUNUNIȚĂ ②.

○ **TEIȚĂ** *sf.* *Bucov.* ① = ODAGACIU ⑧ ¶ ② ~-ROȘIE = LIPICIOASĂ ②.

Fig. 4857. Teiu.

TEIU *sm.* ① Mare și frumos arbore, cu frunzele acoperite cu peri scurți; face flori de un galben-deschis, cu un miros foarte plăcut; fructul e lemnos, un fel de nucă cu 5 muchii puternice; teiul

este, la fel cu bradul și stejarul, unul din copacii cei mai iubiți și mai întrebuințați de popor; la Duminica-mare, se duce ~ la biserică; atunci preotul citește o rugăciune, numită moliftele ~lui; frunza de ~ sfințită, pe care a stat preotul în genunchi la citirea moliftelor, e bună ca leac contra tusei; din floarea de ~ (▣ 4858) se face un ceaiu calmant; din coaja de ~ se fac oboroace și alte vase; din fibrele coajei de teiu se fac funii, gînjuri și diverse alte legături; catapetesmele bisericilor se fac din lemn de ~, ca să nu-l mănînce carii, sau poate din pricină că spiritele necurate, după credința poporului, nu se pot apropia de ~; praful de cărbune de ~ e bun pentru răpciugă la cai (SEZ.) *(Tilia platyphyllos)* (▣ 4857); — alte varietăți ce cresc la noi: **TEIU-ALB**, cu florile gălbui *(Tilia tormentosa)* (▣ 4859), **TEIU-PĂDUREȚ**, cu florile albe-gălbui *(Tilia cordata)* și **TEIU-ROȘU** *(Tilia vulgaris)*: **covățica în care se scaldă copilul să fie de lemn de brad sau de ~** (GOR.); **~l din biserică, de la Duminica-mare, este bine a-l pune în grădină, ca să rodească pepenii frumos** (GOR.); **drăgaica stufoasă răspîndea, pripită de soare, un miros ca floarea de ~** (DLVR.) ¶ ② Coajă de teiu; funie făcută din această coajă: **pe Duca-Vodă... îl pusese într'o sanie cu doi cai, unul alb și altul murg, și cu hamuri de ~, ca vai de dînsul** (NEC.); **sfîntul... să 'ncingea cu un ~** (DOS.); **boierul încins și cu ~, tot boier rămîne** (JIP.); Ⓕ **a lega două în ~**, a face față cheltuelilor cu puținul ce cîștigă și a pune de-o parte cîte ceva: **numai astfel putuseră să lege și ei două în ~** (ISP.); ☞ **CURMEIU** ① [lat. vulg. t i l i u s = clas. t i l i a].

Fig. 4858. Floare de teiu.

Fig. 4859. Teiu-alb.

TEJGHEA, **TEȘGHEA**, Ⓟ **TIJGHEA** (*pl.* -ghele) *sf.* ① ☞ Masa de lucru a unui meseriaș, *în spec.* aceea pe care lucrează tîmplarul (▣ 4861): **croitorii se serveau de foarfecile cele mari de teșghea** (I.-GH.) ¶ ② ♆ Masa pe care sînt expuse sticlele cu băuturi într'o circiumă și unde se face plata (▣ 4860): **se trezea și domnul Gavril, cîrșmarul, care dormise pînă atunci cu capul pe tejghea** (SAD.); **hangița lăsă de mai multe ori bani în bătătură, pe tejghea** (S.-ALD.); **venea lume peste lume la han... și curgeau banii 'n tijghea, sporea mereu agoniseala** (LUNG.) [tc. t e z g j a h].

Fig. 4860. Tejghea.

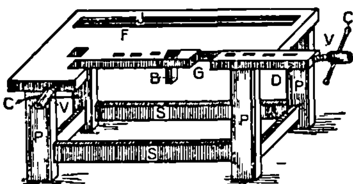

Fig. 4861. Tejghea de tîmplar. F. Față, blană, masă. — J. Jghiabul uneltelor, șanț, gâvan, uluc. — P.P. Picioare. — S.S. Stinghii, chingi. — V.V. Vîrtejuri, clești, șurupuri. — C. Cuiul șurupului. — B. Bancaizăn. — G. Gura tejghelei. — D. Drug, broască, giscă.

TEJGHETAR *sm.* ♆ Băiatul, vînzătorul dintr'o prăvălie care stă la tejghea, care incasează banii: **prăvălia lui unchiu-tău... a rămas pe mîna băieților și a lui Iordache ~ul** (CAR.) [tc. t e z g j a h t a r].

○ **TEL** (*pl.*-iuri) *sn.* ① Sîrmă de fier, de oțel sau de alamă ¶ ② Fir de aur sau de argint întrebuințat la cusături: **pe zadii se cos desemne foarte frumoase, în colori, cu fluturi și ~** (VOR.) ¶ ③ Beteală (în Dobrogea) ¶ ④ Arc în spirală ce se pune la canapele, la fotolii, etc. ¶ ⑤ ♩ Mică coardă la un instrument muzical: **Ți-am slujit, sărace, ție, mititelul, Că mi se rupsese la tambură ~ul** (PANN) [tc.].

TELAL *sm.* ♆ ① ‡ Strigător public, crainic, pristav: **Telalii pun ca să strige... cîți vor avea cai și arme, să le aducă de vîndut** (LET.); **taina cînd trece de la unul la altul, ca cînd ai dat-o în gură de ~** (GOL.); **îndată au început a strigare ~ii pe ulițe să se închiză tot omul la casă-și** (N.-COST.) ¶ ② Cel ce face strigările la un mezat: **~ul strigă îndată: zece galbeni fata jndelui! cine dă mai mult? una, două, trei, hareci!** (ALECS.) ¶ ③ Negustor ambulant de haine vechi (▣ 4862): **Merge la ~ îndată, se 'mbracă pe sine 'ntîiu** (PANN); **~ de straie vechi, apoi croitor... toate le încercase după accidentul care-l făcuse să-și piarză locul** (CAR.) [tc. t e l l a l].

Fig. 4862. Telal.

‡ **TELAL-BAȘĂ** *sm.* Starostele telalilor: **am dat lui telal-bașa lei 1500, ca să nu strige prin toate răspîntiile** (FIL.) [tc. t e l l a l - b a ș y].

○ **TELĂLIȚĂ**, **TELELIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Mold.* = **TELELOAICĂ**: **auzi telălița cum își laudă marfa?** (ALECS.); **se chibzuise el că un fecior singur nu ajunge și chemase pe telelița să-i aducă încă unul, vremelnic** (D.-ZAMF.) [t e l a l].

† **TELALÎC** (*pl.*-icuri) *sn.* ♆ ① Meseria, negoțul telalului ¶ ② Marfa telalului [tc. t e l l a l y k].

TELEAGĂ (*pl.*-egi) *sf.* ① † *Mold.* Căruță mică de transport, mai adesea pe două roate, cotigă (▣ 4863); **~ de poștă** (▣ 4864); **Și spre el înainta o ~ sprintioară, Aurită, dălbioară, Ca un cuib de zînișoară** (ALECS.); **doi oameni străini coborîră dintr'o ~ la marginea satului** (SAD.) ¶ ② ⟋ = **COTIGĂ③**: **dar plug, grapă, ~, sanie... nici că se aflau la casa acestui om nesocotit** (CRG.); **Și mirla de pe ~ Tot striga la boi să meargă** (IK.-BRS.) [vsl. t e l ě g a].

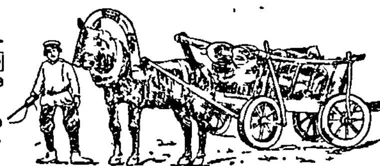

Fig. 4863. Teleagă.

Fig. 4864. Teleagă de poștă din Basarabia (după Demidoff).

○ **TELEAP!** (mai adesea repetat) *interj. Mold.* Imită tîrîitul picioarelor, opincilor sau papucilor în mers: — **Hai, ascuțiți-vă dinții și porniți după mine! Și odată pornesc ei, teleap! teleap! teleap!** (CRG.) [rut. t a l j a p!].

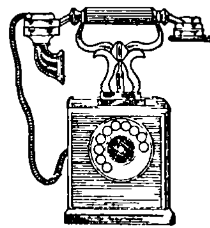

Fig. 4865. Telefon automat.

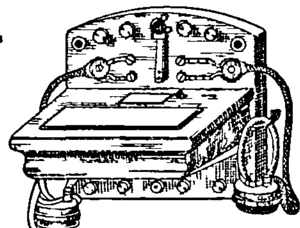

Fig. 4866. Telefon de perete.

***TELEFON** (*pl.*-oane) *sn.* ☎ Aparat cu ajutorul căruia se poate transmite vorbirea la mare dis-

EXPLICAȚIUNI:

1. Telegraful lui Claude Chappe.
2. Telegrafist manipulînd.
3. Aparat receptor.
4. Manipulator.
5. Telegraf cu cadran (manipulator).
6. Telegraf cu cadran (receptor).
7. Telegrafie fără fir: A. Post fix. — B. Vapor prevăzut cu un post de telegrafie fără fir.

tanță; inventat de doi Americani, fizicienii Bell și Gray, și perfecționat apoi de Edison, acest aparat e bazat pe vibrațiunea sunetelor, transmisă pe sîrme printr'un curent electric (▣ 4865, 4867): **firele ~ului; a chema, a vorbi la ~; numărul ~ului; abonat la ~** [fr. t é l é p h o n e].

*__TELEFONA__ (-onez *vb. tr.* și *intr.* A vorbi la telefon, a comunica cu cineva prin telefon [fr.].

*__TELEFONIC__ *adj.* Privitor la telefon, ce ține de telefon: **linie ~ă; convorbire ~ă; cabină ~ă** [fr. t é l é p h o n i q u e].

*__TELEFONIE__ *sf.* ① Arta de a construi, de a instala și de a manipula telefoanele ¶ ② Transmisiune electrică a vorbirii la mare distanță ¶ ③ Serviciu public de comunicațiuni telefonice ¶ ④ ~ **fără fir = RADIOFONIE** [fr.].

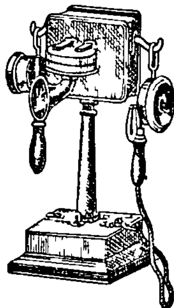

Fig. 4867. Telefon de birou.

*__TELEFONIST__ *sm.*, **TELEFONISTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Funcționar(ă), la oficiile centrale ale telefonului ori într'o administrație publică sau privată, însărcinat(ă) să stabilească legăturile cerute de persoanele ce voesc să vorbească la telefon [fr.].

*__TELEFOT__ *sbst.* Aparat prin care se pot transmite diferite semnale, cu ajutorul unor lămpi electrice, roșii și albe [fr. t é l é p h o t e].

*__TELEFOTOGRAFIE__ *sf.* Partea științei care se ocupă cu transmiterea la distanță a fotografiei prin fir electric [fr.].

TELEGAR *sm.* Cal de trăsură sau de căruță, tînăr, frumos și voinic: **zîna porunci și trase la scară o căruță ferecată în aur, cu patru ~i de mîncau foc** (ISP.); **au poposit la hanul de la drumul mare, să se mai hodinească ~ii** (LUNG.); **moșule, ia sama de ține bine ~ii ceia, să nu iee vînt** (CRG.) [t e l e a g ă].

○ **TELEGĂRI** (-ăresc) *vb. tr. Olten.* (CIAUȘ.) A ține tot timpul caii la ham, a-i obosi din cale afară [t e l e g a r].

TELEGEA (*pl.*-gele) *sf. dim.* **TELEAGĂ: Dumnezen să nu-ți mai dea Decît una ologea, Să ți-o pui în ~, Să umbli cerșind cu ea** (IK.-BRS.).

*__TELEGRAF__ (*pl.*-afe) *sn.* ① Sistem de aparate cu ajutorul cărora se transmite o comunicare la mari depărtări și într'un timp foarte scurt (☛ **TAB. LXIV**); ~ **aerian**, sistem de telegrafie prin semnale, inventat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea de abatele Chappe; ~ **electric**, telegraf bazat pe întrebuințarea electricității ce trece pe un fir de metal și permite să se comunice la distanțe foarte mari cu ajutorul unor aparate înregistratoare sau cu cadran; ~ **marin**, sistem de aparate și de pavilioane

cu ajutorul cărora vapoarele comunică între ele sau cu stațiunile de pe uscat; ~ **optic**, aparat întrebuințat de armate, cu ajutorul căruia pot corespunde prin semnale luminoase proiectate la intervalele de o durată neegală și care se repetă din stație în stație; ~ **fără fir**, telegraf în care sîrmele sînt suprimate, comunicațiunea fiind transmisă prin ajutorul undelor hertziene ¶ ② ✿ Frumoasă plantă cu rădăcini fibroase și numeroase tubercule aglomerate, cu tulpina roșiatică, ramificată, ce crește foarte repede, ajungînd pînă la o lungime de 5-6 metri; florile mici, albe au un miros suav și sînt dispuse în ciorchini lungi; originară din America de Sud, se cultivă la noi, mai ales pentru decorarea balcoanelor, chioșcurilor, ferestrelor, etc. *(Boussingaultia baselloides)* (▣ 4868) [fr. t é l é g r a p h e].

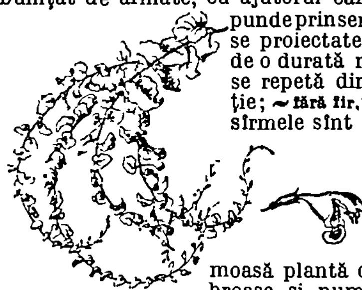

Fig. 4868. Telegraf.

***TELEGRAFIA** (-**fiez**) *vb. tr.* ✢ A transmite o știre, o depeșă cu ajutorul telegrafului, a depeșa [fr.].

***TELEGRAFIC** *adj.* ✢ ① De telegraf, privitor la telegraf: **fir ~**; **alfabet ~** (☛ **TAB. LXV**) ¶ ② **Birou ~**, instalațiune unde se primesc depeșile care trebuesc transmise prin telegraf ¶ ③ Transmis prin telegraf: **depeșă ~ă**; **știre ~ă** [fr. t é l é g r a p h i q u e].

***TELEGRAFIE** *sf.* ✢ ① Arta de a construi, de a instala și de a manipula telegrafele: ~ **electrică**; ~ **fără fir** ¶ ② Serviciu public de comunicațiuni telegrafice [fr.].

***TELEGRAFIST** *sm.*, **TELEGRAFISTĂ** (*pl.*-**te**) *sf.* ✢ ① Persoană care se ocupă cu instalarea și manipularea aparatelor telegrafice ¶ ② Funcționar(ă) însărcinat(ă) cu transmiterea depeșilor prin telegraf [fr.].

***TELEGRAMĂ** (*pl.*-**me**) *sf.* ✢ ✉ Știre transmisă prin telegraf, depeșă [fr. t é l é g r a m m e].

TELEGUȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* ① *dim.* **TELEAGĂ** ①: **Bucureștii toți alergau la Colintina, care cum putea, pe jos, călare, în căruță, în caleașcă sau în ~** (I.-GH.); **îndată veniră mai mulți păzitori, îi luară și cai și ~ și butoiu și tot...de-l scoaseră din glodul unde se nomolise** (ISP.); ☛ **CĂRUȚĂ** ① ¶ ② ✓ *dim.* **TELEAGĂ** ②.

TELELEICĂ (*pl.*-**ce**) *sf.* F Femeie care are năravul să bîrfească, să flecărească într'una, să caute cearta cu luminarea: **cînd e îndîrjit Romînu pe femeia lui, îi zice ce-i vine 'n gură, adică: muiere, muierușcă, ...scorpie, iazmă, puiu de lele, ~, talpa iadului** (JIP.) [probabil din t e l a l; comp. **TELELOAICĂ**].

○ **TELELEU** *adv. Mold.* **A umbla ~** (**Tănase**), a umbla fără rost, pierzîndu-și vremea de geaba, fără nici o treabă: **Stăricica-și risipește Ș'apoi umblă ~** (NEGR.); **într'o zi, umblînd ~ prin pădure, găsesc un puiu de șerpe** (FLOR.); **în oaste am fost numai de sbucium... de-atunci încoace am umblat, ia așa, ~ Tănasă** (CRG.) [comp. rut. t a l a j „flecar" sau rus. dial. t e l e l j u j „gură-cască"].

TELELIȚĂ ☛ **TELĂLIȚĂ**.

TELELOAICĂ (*pl.*-**ce**) *sf.* ① = **SAMSAROAICĂ**: **ar fi lăsat la degetul cel mic pe cea mai limbută ~ ce a fost vre-odată pe lume** (ISP.); **această femeie este scurtă și grasă, guralivă de n'o întrec nici gîștile, nici o teleloaică** (ISP.) ¶ ② ✿ Vînzătoare ambulantă de haine vechi [t e l a l].

TELEMEA *sf.* ⌂ ✕ Brînză fabricată în Muntenia („brînză de Brăila") din cașul bine stors de zăr, presărat apoi cu neghinică, tăiat în felii dreptunghiulare și așezat în putini cu saramură, unde se întărește.

***TELEMETRIC** *adj.* Privitor la telemetrie [fr. t é l é m é t r i q u e].

***TELEMETRIE** *sf.* Arta de a măsura distanțele cu ajutorul telemetrului [fr.].

TAB. LXV. ALFABETUL TELEGRAFIC MORSE

Litere	Semne	Cifre și punctuație	Semne
a	· —	1	· — — — —
ä	· — · —	2	· · — — —
b	— · · ·	3	· · · — —
c	— · — ·	4	· · · · —
d	— · ·	5	· · · · ·
e	·	6	— · · · ·
é, è, ê	· · — · ·	7	— — · · ·
f	· · — ·	8	— — — · ·
g	— — ·	9	— — — — ·
h	· · · ·	0	— — — — —
i	· ·		
j	· — — —	Punct	· · · · · ·
k	— · —	Alineat	· — · — · ·
l	· — · ·	Virgulă	· — · — · —
m	— —	Punct și virgulă. .	— · — · — ·
n	— ·	Două puncte . . .	— — — · · ·
ñ	— — · — —	Semn de întrebare .	· · — — · ·
o	— — —	Punct de exclamație	— — · · — —
ö	— — — ·	Apostrof	· — — — — ·
p	· — — ·	Trăsură de unire .	— · · · · —
q	— — · —	Linie de diviziune sau de fracție . .	— · · — ·
r	· — ·		
s	· · ·	Subliniat	· · — — · —
t	—	Ghilemele	· — · · — ·
u	· · —	Parantează	— · — — · —
ü	· · — —		
v	· · · —		
w	· — —		
x	— · · —		
y	— · — —	Semnul care separă anunțarea adresei, adresarea textului și semnătura . .	— · · · —
z	— — · ·		
ch	— — — —		

***TELEMETRU** (*pl.*-**tre**) *sn.* Instrument întrebuințat în armată pentru a măsura distanța pînă la un loc inaccesibil (▣ 4869) [fr.].

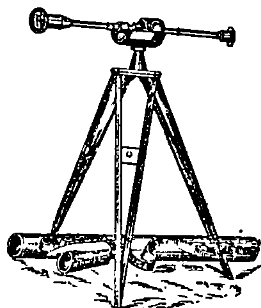

Fig. 4869. Telemetru.

***TELEOLOGIC** *adj.* ✣ Privitor la teleologie [fr.].

***TELEOLOGIE** *sf.* ✣ Doctrina cauzelor finale [fr.].

***TELEPATIC** *adj.* Privitor la telepatie [fr.].

***TELEPATIE** *sf.* Impresiune pe care cineva o resimte la oare-care depărtare de persoana sau obiectul care cauzează această impresiune, presimțire, viziune a unei întîmplări, a unui lucru care nu e în raza simțurilor noastre [fr. t é l é p a t h i e].

***TELESCOP** (*pl.*-**oape**) *sn.* ⚗ Instrument de optică, cu un obiectiv puternic și o oglindă concavă, cu ajutorul căruia se cercetează corpurile cerești, arătîndu-le ochiului cu mult mărite (▣ 4870) [fr.].

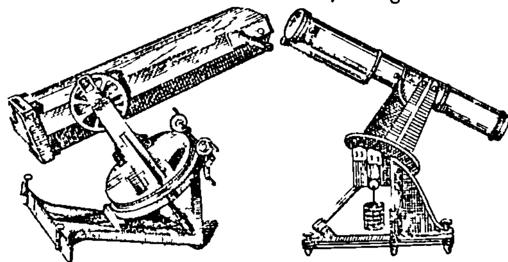

Fig. 4870. Telescoape.

***TELESCOPIC** *adj.* ① Privitor la telescop ¶ ② Care nu se poate vedea fără telescop: **planete, stele ~e** ¶ ③ Care se face cu ajutorul telescopului: **observațiuni ~e** [fr. t é l e s c o p i q u e].

TELETIN (*pl.*-inuri) *sn.* Piele de vacă sau de cal, iuft: cizmele se fac din piei de vacă, lucrate de tabaci și făcute ~ (ION.) [srb. t e l e t i n a].

TELINCĂ ☛ TILINCĂ.

○ **TELIȘCĂ**, TILIȘCĂ *sf. Trans.* ♣ Plantă cu rizomul tîrîtor și tulpina acoperită cu peri moi; face flori trandafirii, mai tîrziu albe, dispuse în ciorchine; fructul uscat este acoperit cu peri lungi, încîrligați; numită și „vrăjitoare", „iarba-vrăjitoarei" sau „vrotilică" *(Circaea lutetiana)* (▣ 4871).

Fig. 4871. Telișcă.

***TELLUR**, TELUR(IU) *sbst.* ⊕ Metaloid solid foarte rar din grupul sulfului. descoperit în anul 1793; se găsește în Transilvania și în Rusia [fr.].

***TELLURIC**, TELURIC *adj.* ① Acid ~, compus oxigenat al telurului ¶ ② Ce ține de Pămînt: căldură ~ă: mișcare ~ă, cutremur [fr.].

‡ **TELPIZ**, TĂLPIZ *adj.* Viclean, șiret: Dumitrașco-Vodă, fiind prea telpiz și fricos, și neavînd nici o milă de țară, punea pricini asupra boierilor (NEC.); seamănă să fie niște tălpizi, de vreme ce au aprins rogojina pe cap (LET.) [tc. t e l b i s; comp. și srb. t e l b i z].

‡ **TELPIZLÎC**, TELPIZLÎC (*pl.*-curi) *sn.* Viclenie, șiretenie: caută acum de vezi telpizlicul la ce cinste aduce pe omul mare (NEC.) [t e l p i z].

***TELUR(IU)**... ☛ TELLUR...

***TEMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ① Subiect, teză ce-și propune cineva să desvolte sau să demonstreze ¶ ② Bucată de lectură ce se dă unui școlar să traducă din limba maternă în aceea străină pe care o învață ¶ ③ Partea esențială, invariabilă, a unui cuvînt, spre deosebire de terminațiune, de sufix sau de prefix, radical, rădăcină ¶ ④ ♩ Pasaj dintr'o bucată de muzică pe care se pot face variațiuni [fr. t h è m e].

***TEMATIC** *adj.* Ce ține de tema, de radicalul unui cuvînt [fr. t h é m a t i q u e].

TEMĂTOR *adj. verb.* TEME. ① Care se teme: ~ de Dumnezeu; este firea Moscalilor temătoare de vicleșug (NEC.) ¶ ② Gelos: bărbatul ~ își învață nevasta rea (PANN) ¶¶ © NETEMĂTOR: Geții erau viteji, mîndri și netemători de moarte (VLAH.).

TEMBEL *adj.* și *sm.* = INDOLENT: ceilalți fii de împărați. . erau năzuroși, ~i și deșuchiați (ISP.); toată lumea ~ă sare în sus (CAR.); A 'nceput să i se 'nfunde Cu viața de ~ (VLAH.) [tc.].

TEMBELÎC *sbst.* Indolență [tc.].

TEME[1] (tem) 1. *vb. tr.* ① ‡ A avea teamă de cineva sau de ceva: amu știu eu că temi pre Domnezeu (PAL.) ¶ ② A-i fi teamă să nu i se ia ceva, să nu piarză un lucru ce posedă: zic unii să fie murit otrăvit de un vizir, temîndu-și viziria de el (M.-COST.) ¶ ③ A fi gelos: a-și ~ nevasta, bărbatul; voiu o femeie cu ochii plînși, cu fața mîhnită, care să mă teamă (NEGR.); își cam temea bărbatul și, Doamne ferește, n'ar fi tocmit slujnice tinere în casă (GN.); el se făcu dîrz, începînd a-și ~ nevasta (ISP.).

2. *vb. refl.* ① A-i fi teamă de cineva sau de ceva, a-i fi frică să nu i se întîmple ceva: un judecătoriu era întru o cetate, de Dumnezeu nu se temea și de oameni nu se rușina (COR.); Decebal... au început cu ascuns vicleșug pe Traian să omoare, că de el foarte se temea și se îngrozea (LET.); cine se teme de brumă, să nu sădească vie (TICH.); Ⓟ: de ce se teme omul, nu scapă ¶ ② *F* Ⓟ Mă tem că, mi se pare că, socotesc că: Cine să fie, moș Toma? întrebai eu. — Mă tem că-i cucoana Zamfirița. vecina noastră (GN.) [lat. vulg. t ĭ m ĕ r e = clas. t ĭ m ē r e].

○ **TEME**[2] *sf. Olten.* Creștetul capului [srb.].

TEMEINIC 1. *adj.* Ce are t e m e i u, pe care poți pune temeiu, solid, durabil: pre acele vremi, în toată lumea nu era altă oaste nici mai ~ă, nici mai stătătoare... ca oștenii Rîmului (N.-COST.); cetățile făcute la Tîrgoviște și la București nu erau o ocrotire ~ă (BĂLC.) ¶¶ © NETEMEINIC: Anna simțea cît de netemeinice îi erau gîndurile (D.-ZAMF.).

2. *adv.* Cu temeiu, în mod solid, durabil: veacuri de liniște și de siguranță au îngăduit omului să-și lege ~ viața lui și a urmașilor lui (VLAH.).

TEMEINICIE *sf.* Însușirea a tot ce e t e m e i n i c, soliditate, durabilitate ¶¶ © NETEMEINICIE.

TEMEIU (*pl.*-eiuri, ✓-eie) *sn.* ① † Temelie: podobnic iaste omului ce zidește o casă... și pune ~l pre piatră (COR.); ruga și blagoslovenia tatălui și a mumînii întărește casa feciorilor, iară blestemul desrădăcinează și temeiele (PRV.-MB.); într'o zi a căzut biciu de foc pe căminul nostru: nu s'a ales praful din ~l casei (DLVR.) ¶ ② *Trans.* Bîrnele ce se pun la casă peste temelia de piatră și care servesc ca sprijin construcției: ~rile se făceau mai de mult din lemn de stejar, astăzi însă numai de brad (PĂC.) ¶ ③ Ⓕ Lucrul de căpetenie, partea cea mai însemnată: boul și vaca sînt ~l neguțitoriei și a gospodăriei (DRĂGH.); la țară hora e ~l jocului (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ Sprijin, elementul pe care se bizuește, se întemeiază ceva, bază, fundament: consulul... ne mai putînd pune ~ pe vorbele boierilor... a părăsit Sibiul, oropsit chiar de guvernul său (I.-GH.); pe spusele oamenilor, firește, mare ~ nu putem pune (CAR.) ¶ ⑤ Ⓕ Valabilitate: un act făcut în închisoare nu poate avea ~ (BĂLC.) ¶ ⑥ Cu ~. *a)* în mod solid, durabil: de la a doua domnie a lui Alexandru-Vodă Lăpușneanul, au început Domnii a se așeza mai cu ~ în scaun în Iași (NEC.); *b)* bine de tot, de-a binele (și din ~): încai despre a rumânească, pot zice, fără să mă laud, că o știu cu ~ (CAR.): îl închise... zăvorînd ușa cu ~ (FLOR.); afară ploaia cădea cu ~ (UR.); cînd ieși Comăneșteanu, ningea din ~ (D.-ZAMF.); — *adv.* Ⓟ *a)* serios, cu stăruință: și-a luat omul tainul și apoi s'a dus și s'a apucat ~ de lucru (VAS.); *b)* în mare cantitate: sînt struguri ~ (CIAUȘ.) ¶ ⑦ Toiu: cam la trei Duminici după Sîm-Pietru, în ~ul lui Cuptor, văzduhul încropea de arsura soarelui (DLVR.); tocmai pe cînd era ~l mesei (CRG.) ¶ ⑧ ‡ Grosul armatei: Leșii... au mers cu toată tabăra dirept asupra temeiului oștii turcești (M.-COST.) [vsl. t e m e l ĭ < gr. θεμέλιον].

TEMELIE *sf.* = BAZĂ①: a pune temelia unei case; a clădi, a dărîma din ~; ~ de piatră; temelia se face din cea mai bună piatră de munte (PĂC.); V'oiu zidi pe voi, V'oiu zidi de vii, Chiar în temelii (ALECS.-P.) [comp. vsrb. t e m e l i j e < gr. θεμέλιον].

TEMENEA (*pl.*-nele), ‡ TEMENA (*pl.*-nale) *sf.* Închinăciune, ploconire adîncă, după obiceiul turcesc, plecîndu-se corpul înainte, cu mîna dreaptă întîiu lăsată în jos și apoi apropiată de buze și în urmă de frunte (▣ 4872): Fanarioții se deosibeau prin cochetăria umbletului lor și prin desele complimente și temenele ce făceau în dreapta și în stînga (FIL.); Mesrur a trecut înainte, poftindu-l cu multe temenele pe calif în celălalt salon (CAR.); (boierii) au făcut trei temenale pînă la pămînt (LET.); Ⓕ: pungile cu bani, mai mult decît temenelele și jurămintele lui, sfîrșiră prin a îndupleca inima cea aspră cu ghiaurii a Sultanului (VLAH.) [tc. t e m e n n à].

Fig. 4872. Temenea.

TEMENI (-enesc) *vb. refl.* A face temenele, a se ploconi: Ienicerii de-mi sosea, Bună ziua că-i dedea Și frumos se temenea (TEOD.) [t e m e n e a].

***TEMERAR** *adj.* Îndrăzneț peste măsură, cutezător pînă la nesocotință [fr. t é m é r a i r e].

TEMERE *sf.* ① Faptul de a se t e m e ¶ ② Teamă: nici o scăpare fără sminteală ca ~a de Dumnezeu (GOL.) ¶ ③ Gelozie: ~a la inimă ricìie, ca găina la moară (GOL.).

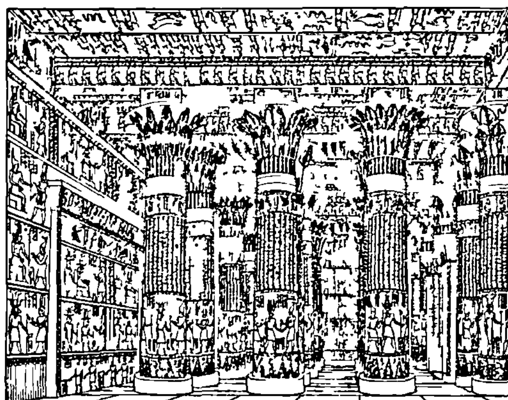
***TEMERITATE** *sf.* Îndrăzneală peste măsură, cutezanță pînă la nesocotință [fr.].

○ **TEMETEU** (*pl.*-tee) *sn. Tr.-Carp.* Cimitir, țintirim: Dacă voi mi-ți omorî, Pe mine nu mă 'ngropați Nici în sfîntu ~, Fără unde-oiu zice eu (BRL.) [ung. t e m e t ö].

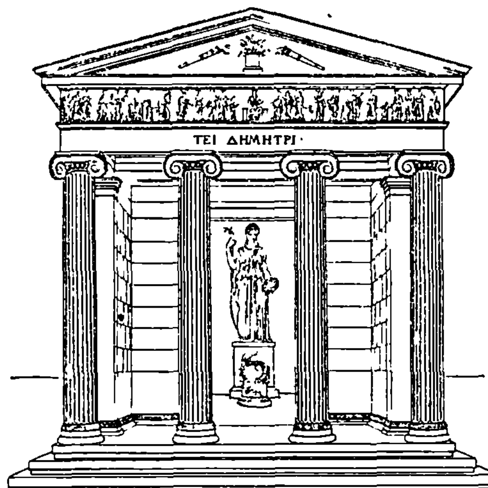
TEMNIC (*pl.*-ice) *sn.* Săpătură anume făcută în pămînt unde se țin stupii iarna: scoțîndu-se stupii din ~, se așează în prisacă (ION.) [vsl. *t ĭ m ĭ n i k ŭ < t ĭ m ĭ n ŭ „întunecos"].

TEMNICER *sm.* Păzitorul unei t e m n i ț e: știu că într'o zi, spre amurg, veni ~ul (GN.).

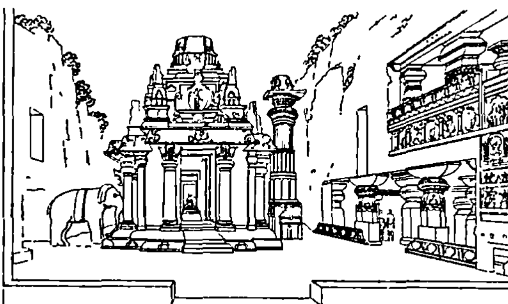
TEMNICIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* TEMNIȚĂ: Să mă ducă-a treia țară, Să mă facă-o ~ (VOR.).

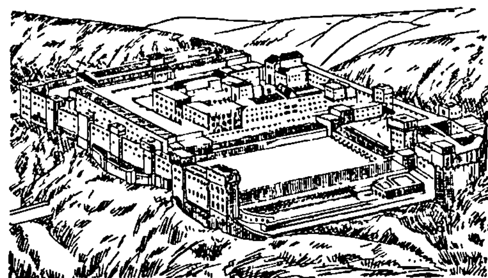
Templu egiptean.

Templu roman (al zeiței Ceres).

Templu indian.

Templul din Ierusalim (pe vremea Mîntuitorului).

TEMNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Închisoare întunecoasă: pentru greșala ce va face... (1)l va bate pren tot tîrgul și-l va închide în ~ cu obéde în picioare (PRV.-MB.) [vsl. t ĭ m ĭ n i c a].

‡ **TEMOARE** *sf.* Teamă, frică, spaimă [lat. t ĭ m ō r e m].

*__TEMPERA__ (-erez) 1. *vb. tr.* ① A micșora intensitatea unui agent fizic, a unui sentiment, a unei stări morale, a potoli: ~ frigul; ~ durerea ¶ ② A alina, a ușura, a micșora prin expediente, prin concesiuni.

2. *vb. refl.* A se potoli, a-și micșora intensitatea [fr.].

*__TEMPERAMENT__ (*pl.*-te) *sn.* ① Constituțiune fizică a corpului omului sau animalelor: ~ sanguin, limfatic ¶ ② Fire, caracter: om de un ~ și de o putere de suggestiune extraordinară (CAR.); Dan... (era) pururea gînditor, contemplativ, figură și ~ de artist (VLAH.) [fr.].

*__TEMPERANȚĂ__ *sf.* Cumpătare [fr.].

*__TEMPERAT__ *adj.* ① *p.* TEMPERA ¶ ② Cumpătat, moderat ¶ ③ Așezat, potolit ¶ ④ Nici prea rece, nici prea cald: climă ~ă ¶ ⑤ ● Zone ~e, zonele cuprinse între tropice și cercurile polare (☞ ▪ 5061).

*__TEMPERATURĂ__ (*pl.*-turi) *sf.* ① ⊖ Starea aerului care-l face mai mult sau mai puțin favorabil sănătății noastre, bunei funcționări a organelor noastre ¶ ② Grad de căldură ce se poate constata în corpul nostru sau într'un loc oarecare prin întrebuințarea termometrului [fr.].

*__TEMPLIER__ *sm.* ✝ Membru al unui ordin militar și religios întemeiat în Palestina, în anul 1118, cu scopul de a apăra locurile sfinte și de a lupta împotriva musulmanilor; înainte de sfîrșitul cruciatelor, ordinul Templierilor se răspîndi în toate țările din Europa; persecutat în urmă în Franța, fu desființat, în anul 1312, de papa Clement al V-lea (▣ 4873) [fr.].

Fig. 4873. Templier.

*__TEMPLU__ (*pl.*-ple) *sn.* ① △ Edificiu consacrat cultului, la vechii Greci și Romani, la Egipteni, Indieni, etc. (☞ TAB. LXVI) ¶ ② ⛪ Clădire consacrată oficiului divin la protestanți și la mozaici ¶ ③ ⛪ Edificiul monumental, clădit de regele Solomon la Ierusalim, ca loc de închinare lui Dumnezeu ¶ ④ ⛪ *poet.* Biserică catolică ¶ ⑤ ✝ Ori-ce casă locuită de templieri [lat. t e m p l u m].

*__TEMPORAL__[1] *adj.* ① Vremelnic, trecător, pieitor, care nu ține de veci (în opoziție cu „vecinic", „etern"): plăceri ~e ¶ ② Privitor la viața actuală (în opoziție cu „spiritual") ¶ ③ Civil și politic, deosebit de autoritatea religioasă, secular, mirenesc (în opoziție cu „bisericesc", „ecleziastic"): putere ~ă [fr. t e m p o r e l].

*__TEMPORAL__[2] 1. *adj.* ⚕ Care ține de tîmple; os ~, fie-care din cele două oase așezate unul la dreapta și altul la stînga părții inferioare și laterale a craniului.

2. *sbst.* Os temporal [fr. t e m p o r a l].

*__TEMPORAR__ *adj.* și *adv.* Vremelnic, provizoriu, care trebue să dureze numai cîtva timp [fr. t e m p o r a i r e].

*__TEMPORIZA__ (-izez) *vb. intr.* A tărăgăna, a

tot amîna o acțiune, în așteptarea unui prilej favorabil [fr.].

***TEMPORIZATOR** *sm.* Cel ce temporizează [fr.].

TEMUT *adj. p.* TEME. De care se teme cineva ¶¶ © NETEMUT.

***TENAC** *sbst.* Cleşte de lemn ce ține manuscrisul de pe care se culege la tipografie și care se pune în fața zețarului (▣ 4874) [germ. Tenakel].

Fig. 4874. Tenac.

***TENACE** *adj.* ① Care se acață, care se prinde, care se lipește tare de corpuri ¶ ② Strîns unit, ale cărui părți cu greu se pot desface, care rezistă la rupere: dintre metalele ordinare, fierul e cel mai ~ ¶ ③ Ⓕ Greu de desrădăcinat, anevoie de stîrpit ¶ ④ Ⓕ Care ține cu îndîrjire la ideile sale, încăpățînat [fr.].

***TENACITATE** *sf.* ① Însușirea a tot ce e tenace ¶ ② Ⓕ Ținere cu îndîrjire la o idee, la un proiect ¶ ③ Proprietate pe care o au corpurile, în special metalele, de a rezista la rupere [fr.].

‡ **TENCHIU**[1] *sbst.* A patra parte dintr'un dram [tc. tenke].

○ **TENCHIU**[2] *sbst.* ① *Băn. Trans.* Porumb, cucuruz ¶ ② Plantă din fam. gramineelor, cu spicul scurt, foarte îndesat și comprimat lateral; fructul e o cariopsă sticloasă, care dă o făină gălbuie; se cultivă mai cu seamă pe terenurile mai sărace de la munte *(Triticum monococcum)* ¶ ③ = GRÎU-MOALE [comp. ung. tengeri].

TENCUI (-uesc) *vb. tr.* A acoperi cu un strat de mortar un perete, un zid: Grigorie-Vodă... s'au apucat de au acoperit mănăstirea Balica cu oale și au tencuit-o pre din afară (NEC.); meșterul Dincă... a tencuit zidul de la poartă și mi-a bătut numărul 6 d'andoasele (CAR.) [rut. tynkuvaty < germ. tünchen].

TENCUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a tencui ¶ ② Mortar de var sau de ghips ce se așterne pe un perete, pe un zid.

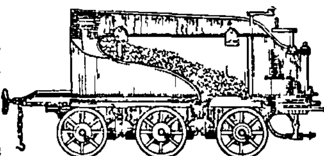
TENCUIT 1. *adj. p.* TENCUI: pereți tencuiți cu var ¶¶ © NETENCUIT.

2. *sbst.* Faptul de a tencui: ~ul pereților.

***TENDENȚĂ**, TENDINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Forță care face ca un corp să se miște într'o direcțiune oare-care ¶ ② Direcțiunea unui corp în mișcare ¶ ③ Ⓕ Aplecare, pornire pentru un scop determinat: are ~ la absolutism [fr. tendance].

***TENDENȚIOS** *adj.* Care arată o tendență spre un scop sau o doctrină, spre o stare de spirit determinată: o știre tendențioasă [fr. tendancieux].

***TENDER** (*pl.* -ere) *sn.* Vagon de fier și de tablă de fier, așezat imediat îndărătul locomotivei unui tren, și care conține proviziunea de apă și de cărbuni necesară pentru producerea aburului (▣ 4875) [fr.].

Fig. 4875. Tender.

***TENDON** (*pl.*-oane) *sn.* Țesut în formă de funie sau de lamelă, compus din fibre rezistente, de coloarea sidefului, și care leagă extremitatea unui mușchiu de un os sau de o altă parte a trupului [fr.].

***TENEBRE** *sf. pl.* Întunerec, beznă [fr.].

***TENEBROS** *adj.* Întunecos [fr.].

○ **TENECHE(A)** ☛ TINICHEA.

○ **TENGHELIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans.* (BUD.) = STICLETE [ung. tengelice].

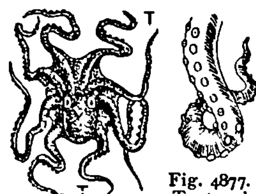
***TENIA**, TENIE *sf.* = PANGLICĂ③ [fr.].

***TENOR** *sm.* ① Voce bărbătească care poate atinge cu ușurință notele de sus ¶ ② Cîntăreț care posedă această voce [fr. < it.].

***TENSIUNE** *sf.* ① Stare a tot ce e întins; încordare: ~a mușchilor; Ⓕ ~ a spiritului, mare încordare a minții ¶ ② ~ electrică, diferență de potențial, forță electromotrice: o ~ de 100 de volți [fr.].

***TENTA** (-tez) *vb. tr.* ① A încerca ¶ ② A ispiti [fr.].

***TENTACUL** (*pl.*-ule) *sn.* Fie-care din apendicele mobile ce au unele animale, cum e, de pildă, caracatița, și care le servește de organ tactil sau de apucare (▣ 4876, 4877) [fr.].

Fig. 4876. T.T. Tentacule.
Fig. 4877. Tentacul de caracatiță.

***TENTACULAR** *adj.* ① De natura tentaculului ¶ ② Format din tentacule [fr.].

***TENTATIVĂ** (*pl.*-ive) *sf.* Încercare de a izbuti [fr.].

***TENTATOR** *adj.* și *sm.* Ispititor [fr.].

***TENTAȚIUNE**, TENTAȚIE *sf.* Ispită, ispitire [fr.].

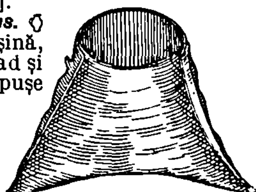
○ **TEOC** ☛ TOC[1].

***TEOCRAT** *sm.* ① Membru al unei teocrații ¶ ② Cel ce exercită o putere teocratică [fr.].

***TEOCRATIC** *adj.* ① Ce ține de teocrație ¶ ② Care are caracterul teocrației [fr.].

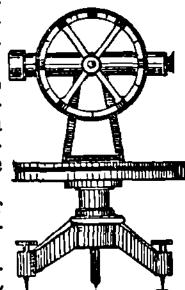
***TEOCRAȚIE** *sf.* Guvern în care preoții exercită toată autoritatea în numele lui Dumnezeu [fr. théocratie].

○ **TEOCUȘ** *sbst. Trans.* Vas pentru fragi și rășină, făcut din scoarță de brad și prins la margini cu țepușe (PĂC.) (▣ 4878) [teoc].

Fig. 4878. Teocuș.

***TEODICEE** *sf.* Partea filosofiei care tratează despre existența lui Dumnezeu, despre atributele sale și despre raporturile sale cu omul [fr.].

***TEODOLIT** (*pl.*-ite) *sn.* Aparat de precizie, întrebuințat în geodezie și topografie pentru măsurarea unghiurilor (▣ 4879) [fr. théodolite].

Fig. 4879. Teodolit.

***TEODOSIAN** *adj.* Codice ~, culegere de legi ale împăraților romani, începînd de la Adrian, dar mai ales de la împărații creștini, promulgat de Teodosiu al II-lea [fr.].

***TEOGONIC** *adj.* Privitor la teogonie [fr. théogonique].

***TEOGONIE** *sf.* ① Genealogia zeilor păgînismului: ~ greacă ¶ ② Ori-ce sistem religios al celor vechi: ~ asiriană [fr.].

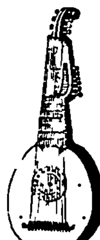
***TEOLOG** *sm.* ① Cel ce știe teologia, care scrie despre teologie ¶ ② Student în teologie [fr.].

***TEOLOGAL** *adj.* Ce ține de teologie; cele trei virtuți ~e, credința, nădejdea, caritatea [fr.].

***TEOLOGIC** *adj.* Privitor la teologie [fr.].

***TEOLOGIE** *sf.* ① Știința care tratează despre dogmele și preceptele unei religii ¶ ② Studiul științelor teologice: student în ~ ¶ ③ Doctrină teologică ¶ ④ Scriere teologică [fr.].

***TEORBĂ** (*pl.*-be) *sf.* Instrument de muzică din familia lăutei și care pe lîngă coardele obicinuite, mai avea pentru sunetele grave, alte coarde, prinse în partea opusă a gîtului (▣ 4880) [fr.].

Fig. 4880. Teorbă.

***TEOREMĂ** (*pl.*-eme) *sf.* Propozițiune matematică care devine evidentă numai după ce a fost demonstrată, spre deosebire de „axiomă”, propozițiune evidentă prin ea însăși [fr. théorème].

***TEORETIC** *adj.* ① Care aparține teoriei ¶

② Privitor la teorie: **lecţiune ~ă** [germ. t h e o r e t i s c h].

***TEORETICIAN** *sm.* ① Cel ce cunoaşte principiile unei arte sau ştiinţe, fără a le practica ¶ ② Acela care se întemeiază numai pe raţionament fără a ţinea seamă de experienţă [t e o r e t i c + fr. t h é o r i c i e n].

TEORETICON *sbst.* ♩ Carte de psaltichie cu primele noţiuni de muzică orientală bisericească [ngr.].

35.000 ***TEORIE¹** *sf.* ① Studiul raţional ce se face despre ceva, fără a trece la practică: **a trece de la ~ la practică** ¶ ② Totalitatea principiilor fundamentale şi de raţionamente înlănţuite în aşa fel încît să dea explicaţia unui anumit ordin de fenomene: **teoria gravitaţiunii; teoriile electricităţii** ¶ ③ Sistem de doctrină, de opiniuni politice: **teoriile socialiste; teorii liberale** ¶ ④ ⚔ Principiile manevrelor militare [fr. t h é o r i e].

***TEORIE²** *sf.* ⚠ Deputaţiune, procesiune pe care o cetate elenică o trimitea la un sanctuar spre a face ofrande unei divinităţi [fr.].

***TEOSOF** *sm.* ✢ Cel ce practică teosofia [fr. t h é o s o p h e].

***TEOSOFIC** *adj.* ✢ Privitor la teosofie [fr. t h é o s o p h i q u e].

***TEOSOFIE** *sf.* ✢ Doctrina mistică a acelora care se pretind iluminaţi de divinitate şi strîns uniţi cu ea [fr. t h é o s o p h i e].

TEPSIE ☛ **TIPSIE.**

TEPŞI ☛ **TĂPŞI.**

†**TEPTIL** ☛ **TIPTIL.**

***TERACOTĂ** (*pl.*-**te**) *sf.* Lut făcut plăci, ţigle, oale, statuete, etc. şi ars în foc [it. t e r r a c o t t a].

***TERAPEUTIC** 1. *adj.* ⚕ Privitor la tratamentul boalelor.

2. **TERAPEUTICĂ** *sf.* Partea medicinei care se ocupă de proprietăţile medicamentelor şi de întrebuinţarea lor în tratamentul boalelor [fr. t h é r a p e u t i q u e].

***TERASĂ** (*pl.*-**se**) *sf.* ① Ridicătură de pămînt terminată în partea de sus printr'o suprafaţă

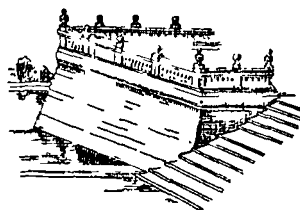

Fig. 4881. Terasă.

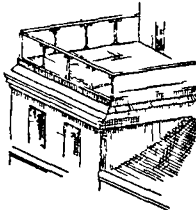

Fig. 4882. Terasă.

plană şi susţinută mai adesea de un zid, care se face într'un parc, într'o grădină, pe un loc de plimbare: **în stînga, pe o ~ verde, se văd liniile drumului de fier** (VLAH.) ¶ ② 🏛 Lucrare de zidărie, în formă de balcon, de galerie, ridicată deasupra solului, în partea dinainte a unei clădiri (▣ 4881) ¶ ③ 🏛 Platformă pe acoperişul unei clădiri (▣ 4882) ¶ ④ Porţiunea de pe trotoar din faţa unei cafenele sau unui restaurant, unde sînt aşezate mese (▣ 4883) ¶ ⑤ ⛰ Ridicătură de pămînt naturală, mai ales la ţărmul mării, provenită din retragerea treptată a apelor [fr. t e r r a s s e].

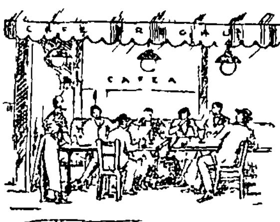

Fig. 4883. Terasă de cafenea.

***TERASAMENT** (*pl.*-**te**) *sn.* Lucrare care consistă în nivelarea solului, prin scoaterea pămîntului mai înălţat şi astuparea adînciturilor [fr.].

***TERASIER** *sm.* Muncitor care sapă şi cară pămîntul în lucrările de terasament [fr. t e r r a s s i e r].

***TERATOLOGIC** *adj.* Privitor la teratologie [fr.].

***TERATOLOGIE** *sf.* Partea ştiinţelor naturale care se ocupă de anomaliile şi de monstruozităţile ce apar în organismul animalelor sau vegetalelor [fr.].

TERBENTINĂ ☛ **TEREBENTINĂ.**

***TERBIUM** *sbst.* ⊕ Metal din familia aluminiului, descoperit în anul 1843 [fr.].

TERCHEA-BERCHEA *sm.* F Fleac, individ de puţină valoare: **nu voiu să-mi zică lumea că sînt dascăl d'ăia ~, trei lei perechea** (ISP.); **să nu mă crezi vre-un ~: eu sînt negustor cu vază şi om de omenie** (CAR.) [comp. ung. t a r k a b a r k a „împestriţat ca o brezaie; grotesc"].

TERCIU (*pl.*-**ciuri**) *sn.* ① ✕ Mămăligă aproape lichidă, preparată din puţin mălaiu fiert în apă sărată: **nevasta... dacă vede că nu e de-o mămăligă... face un ~ copiilor, într'o ulcică** (R.-COD.); **Mai mult ~ cu mămăligă, zise el, mîncăm la noi** (PANN); Ⓟ: **cine are piper mult, bagă şi în ~** ☛ **PIPER** ② ¶ ② Ⓕ Ceva moale sau lichid ca terciul: **scoate şi trîntește jos ouăle din sîn, de s'au făcut ~** (R.-COD.); **tăvălindu-se într'un ~ de noroiu, cu trei soldaţi în braţe** (I.-GH.).

TERCIUI (-**uesc**) *vb. tr.* F A transforma într'o masă moale, lichidă: **(mănîncă) primăvara urzici fierte... (pe care) le terciuesc şi le mănîncă cu ardeiu** (MAN.) [t e r c i u].

***TEREBENTINĂ, TERBENTINĂ** *sf.*, Ⓟ **TERPENTIN, TERMENTIN, TREMENTIN** *sbst.* ① Ori-ce suc lichid, mai mult sau mai puţin vîscos, transparent, mirositor, format dintr'un uleiu esenţial şi dintr'o răşină extrasă din conifere şi din alţi arbori răşinoşi, *în spec.* din terebint ¶ ② Lichid incolor, limpede, de un miros pătrunzător şi neplăcut, solubil în alcool, format din carbon şi hidrogen, care se obţine din răşina de mai sus; numit şi „**esenţă de ~**": **să fumezi ori să te ungi pe frunte cu terpentin** (MAR.) [fr. t é r é b e n t h i n e; pentru celelalte forme, comp. it. t r e m e n t i n a, ngr. τερμινθίνη şi germ. T e r p e n t i n, pătruns în graiul poporului prin intermediul farmaciştilor].

***TEREBINT** *sm.* ✿ Gen de mici arbori totdeauna verzi, mai adesea răşinoşi, cu fructul uscat, aproape sferic, ca mazărea; dintr'o varietate a acestora, care creşte în insulele Chios şi Cipru, se extrage terebentina *(Pistacia terebinthus)* (▣ 4884) [fr.].

Fig. 4884. Terebint.

***TEREN** (*pl.*-**enuri**) *sn.* ① Întindere mai mare sau mică de pămînt, porţiune oare-care din suprafaţa solului; **a se duce pe ~,** a se bate în duel; **a cîştiga ~,** *a)* a înainta (în luptă) împingînd pe duşman înapoi; *b)* a se lăţi, a se întinde, a se împrăştia, a se propaga; **a sonda ~ul,** a căuta să-şi dea seama de cele ce se petrec, a căuta să afle cum stau împrejurările, înainte de a începe o acţiune ¶ ② Ⓕ Materie pe care o cunoaşte bine cineva: **se discuta tocmai despre muzică, eram deci pe ~ul meu** ¶ ③ ⚒ Felul pămîntului, solului considerat din punctul de vedere al naturii şi rodniciei sale: **~ pietros, nisipos, argilos, lutos, humos, văros** ¶ ④ ⛰ **~ geologic,** nume dat rocelor considerate în raport cu întinderea lor şi după modul şi epoca formaţiunii lor: **~uri primare, secundare, terţiare; ~ jurasic** [fr. t e r r a i n].

TEREREM (*pl.*-**emuri**) *sn.* ① ♩ Tremolo, tril (*în spec.* în cîntarea bisericească): **puse mîna pe un flaut... şi... dete drumul la nişte ~uri straşnice, pe cari Panaitopolu le însoţea cu glasul lui spart** (D.-ZAMF.) ¶ ② Ⓕ F Podoabă, înfloritură, zorzoană (*în spec.* la îmbrăcămintea femeilor) ¶ ③ Ⓕ F Ifos: **Acum avem Mii de gogoşari Ce au ~ De patrioţi mari** (ALECS.).

***TERESTRU** *adj.* Ce ţine de pămînt, de pe pămînt, pămîntean [fr. < lat.].

TEREZIE, TIRIZIE *sf.* Cîntar mic cu talere, cumpănă [tc. t e r a z i].

○ **TERFARI** *sm. pl.*, **TERFĂROAIE, TERFARIȚE** *sf. pl. Trans.* Rudele și prietenii (prietenele) miresei cari o însoțesc la nuntă și duc în casa mirelui hainele (t e r f e l e) tinerei căsătorite: **terfăroaiele, niște rude mai de aproape, aduc terfele, hainele tinerei neveste** (PĂC.) [comp. **DÎRZARI**].

TERFELEGOS *adj. Mold.* (RV.-CRG.) Sdrențăros [t e a r f ă + (f e) l e g o s].

TERFELI (-elesc) *vb. tr.* F ① A murdări, a mînji (*în spec.* îmbrăcămintea): **a-și ~ hainele; băgară de seamă că hainele lor sînt murdare și terfelite de bucate** (ISP.) ¶ ② Ⓕ A face de ocară, a necinsti: **prea ne terfelești și tu breasla** (GRL.); **m'am deprins să cinstesc numele de Rămurea și nu pot suferi ca el să fie terfelit** (S.-ALD.) [t e a r f ă].

TERFELOG, ○ **TĂRFĂLOG, TÎRFĂLOG** (*pl.*-oage) *sn.* ✓ **TERFELOAGĂ** (*pl.*-ge) *sf.* ① Catastif vechiu ¶ ② Act vechiu: **a adunat terfeloage vechi, petec cu petec. și a jertfit odihna multor nopți, buchinind slovă cu slovă** (VLAH.); **dintr'un smoc de tărfăloage de moșie... scoase o hîrtie afumată, pe care mi-a dat-o** (NEGR.); **îți aduc o terfeloagă de jalbă pentru pensie, ca toată lumea** (ALECS.) [t e a r f ă + f e l e g ă].

TERGHIE = **TIREGHIE**.

‡ **TERGIMAN**, **TERZIMAN** *sm.* Tîlmaciu, dragoman [tc. t e r ǧ ü m a n].

‡ **TERGIMĂNIE**, **TERZIMĂNIE** *sf.* Starea, funcțiunea de t e r g i m a n, de tîlmaciu.

TERIAC = **TIRIAC**.

TERIĂCHIU ☛ **TIRIACHIU**.

***TERIBIL** *adj.* și *adv.* Grozav, groaznic, îngrozitor: **din creștetul cerului se sparse un trăsnet ~** (DLVR.) [fr. t e r r i b l e < lat.].

***TERITORIAL** *adj.* ① Ce se aplică unui teritoriu ¶ ② ⚔ **Armată ~ă**, alcătuită de toți cei ce și-au făcut anii de serviciu în armata activă și în rezervă și care e destinată la apărarea internă a teritoriului, în caz de războiu [fr.].

***TERITORIU** (*pl.*-orii) *sn.* Cuprinsul unei țări, unei diviziuni administrative (județ, plasă), unui oraș sau al unei comune: **din punctul de vedere administrativ, ~l Românіei e împărțit în județe, iar județele în comune** [lat. t e r r i t o r i u m].

TERLICI ☛ **TÎRLICI**.

***TERMAL** *adj.* Se zice despre apele minerale întrebuințate în medicină, care izvorăsc calde din sînul pămîntului: **ape ~e; stațiune ~ă**, localitate unde izvorăsc ape termale și unde vin bolnavii să se folosească de ele [fr. t h e r m a l].

***TERME** *sf. pl.* ⌂ La Romani, edificiu public în care erau instalate toate cele trebuincioase unui stabiliment de băi: **~le lui Caracalla** (▣ 4885, 4886); **~le lui Dioclețian** (▣ 4887) [lat. t h e r m a e].

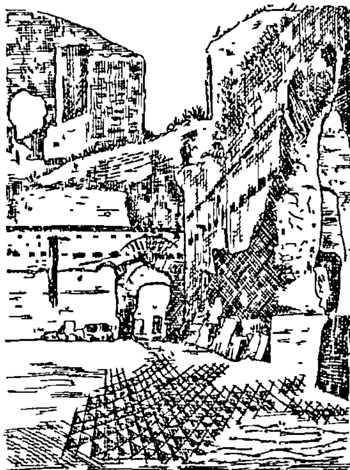

Fig. 4885. Termele lui Caracalla (ruinele actuale).

***TERMEN** (*pl.*-ne) 1. *sn.* ① Limită, hotar, margine, capăt, sfîrșit: **~ul vieții** ¶ ② Vreme hotărîtă dinainte pentru facerea unei plăți, soroc, vadea, scadență: **i-am plătit polița la ~** ¶ ③ Operațiune la ~, operațiune de bursă care trebue să fie lichidată într'o zi anumită fixată dinainte ¶ ④ = **CIȘTIU**: **e dator două ~e din trecut.**

2. *sm.* ① Cuvînt, zicere, expresiune: **se exprimă în ~i aleși; ~ propriu** ☛ **PROPRIU** ⑥; **a vorbi de cineva în ~i buni, răi**, a-l vorbi de bine, de rău ¶ ② Expresiune particulară unei arte, unei științe: **~ de medicină, de pictură, de arhitectură, de țesătorie** ¶ ③ 🕮

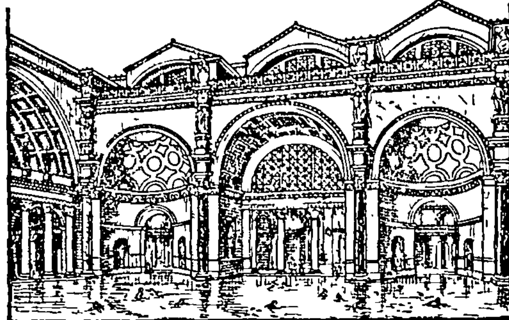

Fig. 4886. Termele lui Caracalla (reconstituite).

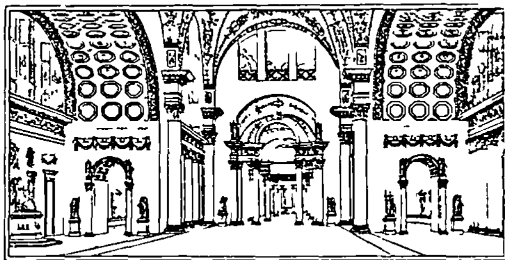

Fig. 4887. Termele lui Dioclețian (reconstituite).

Fie-care din elementele principale ale propozițiunii: **subiectul este unul din ~ii principali ai propozițiunii** ¶ ④ ∴ **~i de comparațiune**, fie-care din obiectele ce se compară între ele ¶ ⑤ ∴ **~ii unui silogism**, cele trei elemente ale silogismului, ale căror idei, combinate două cîte două, formează cele trei propozițiuni ¶ ⑥ ± **~ii unui raport, unei fracții, unei progresiuni**, fie-care din cantitățile care compun raportul, fracția, progresiunea ¶ ⑦ ± = **MONOM** ① ¶ ⑧ Condițiune, clauză: **~ii contractului** ¶ ⑨ *pl.* Starea în care se află o afacere, în care se găsește o persoană față de alta sau în raport cu o afacere: **a fi în ~i buni, răi cu cineva**, a se avea bine, rău cu cineva [lat. t e r m ĭ n e m, cu accepțiunile fr. t e r m e].

TERMENTIN ☛ **TEREBENTINĂ**.

***TERMIC** *adj.* ① Privitor la căldură ¶ ② **Mașini ~e.** se zice despre mașinile motrice care au nevoie de o anumită căldură, spre a putea funcționa, precum sînt mașinile cu abur, cu gaz, etc. [fr. t h e r m i q u e].

***TERMIDOR** *sbst.* Ⓓ A unsprezecea lună a calendarului republican (de la 19 Iulie pînă la 18 August) [fr. t h e r m i d o r].

***TERMINA** (-in) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) sfîrși, a (se) isprăvi ¶ ② 🕮 A avea o terminațiune gramaticală [fr.].

***TERMINAL** *adj.* ① Care termină un lucru ¶ ② ♣ Care se află în vîrful unei tulpini sau unei ramuri: **floare ~ă** [fr.].

***TERMINAT** *adj.p.* **TERMINA**. Sfîrșit, isprăvit ¶¶ Ⓒ **NETERMINAT**.

***TERMINAȚIUNE**, **TERMINAȚIE** *sf.* 🕮 Literă, una sau mai multe silabe, ce se găsește la sfîrșitul unui cuvînt variabil și care-i modifică înțelesul [lat.].

***TERMINOLOGIC** *adj.* Ce ține de terminologie [fr.].

***TERMINOLOGIE** *sf.* Totalitatea termenilor întrebuințați într'o artă sau într'o știință: **~ medicală; terminologia țesătoriei** [fr.].

***TERMIT**[1] *sm.* ✱ Gen de insecte nevroptere din țările calde, de felul furnicilor, care trăesc în

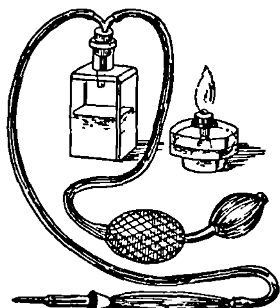
societăţi şi-şi construesc cuiburi de o mărime colosală *(Termes bellicosus)* (▣ 4888) [fr.].

*TERMIT[1] *sbst.* Amestec de pilitură de aluminiu şi de oxid de fier (sau de alt metal) care la inflamare, desvoltă o căldură foarte mare [germ. T h e r m i t].

Fig. 4888. Termit.

*TERMO-, prefix, de origine grecească, care intră în compunerea unui oarecare număr de termeni ştiinţifici [fr. < gr. θέρμος].

*TERMOCAUTER (*pl.*-ere) *sn.* Aparat chirurgical, cu un vîrf de platină care devine incandescent la flacără sau prin electricitate, şi care se întrebuinţează la cauterizări (▣ 4889) [fr.].

Fig. 4889. Termocauter.

*TERMOCHIMIC Privitor la termochimie [fr.].

*TERMOCHIMIE *sf.* Partea chimiei care tratează despre cantitatea de căldură desvoltată ori absorbită în reacţiile chimice [fr.].

*TERMODINAMICĂ *sf.* Parte a fizicei care tratează despre forţa dinamică a căldurii [fr.].

*TERMOELECTRIC *adj.* Ce ţine de termoelectricitate: **curent ~**; **element ~**, aparat care transformă direct energia calorică în energie electrică [fr.].

*TERMOELECTRICITATE *sf.* ① Totalitatea fenomenelor electrice care rezultă din neegalitatea de temperatură ce există între părţile unui corp ¶ ② Partea fizicei care tratează despre aceste fenomene [fr.].

*TERMOGENIE *sf.* Producerea căldurii [fr.].

*TERMOGRAF (*pl.*-afe) *sn.* Termometru înregistrator [fr.].

*TERMOLOGIE *sf.* Partea fizicei care tratează despre fenomenele căldurii [fr.].

*TERMOMETRIC *adj.* Privitor la termometru [fr.].

*TERMOMETRIE *sf.* Măsurarea căldurii [fr.].

*TERMOMETRU (*pl.*-tre) *sn.* ① Instrument destinat să măsoare temperatura; **~ centigrad** (sau **al lui Celsius**), a cărui scară e împărţită în 100 de grade, şi la care zero corespunde cu punctul de topire a gheţii, iar 100° cu punctul de fierbere a apei, sub presiunea atmosferică normală; **~ Réaumur**, după numele inventatorului, a cărui scară coprinde numai 80 de grade între punctul de topire a gheţii (0°) şi punctul de fierbere a apei (100°); **~ Fahrenheit**, întrebuinţat în Germania şi în Anglia, a cărui scară conţine 180 de grade între punctul de topire a gheţii, însemnat cu 32 şi punctul de fierbere a apei, însemnat cu 212 (▣ 4890, 4891); **~ de baie**, întrebuinţat pentru a măsura căldura apei într'o cadă de baie ¶ ② Ⓕ Indiciu, semn: **~ l opiniei publice**; **instrucţiunea este ~ l civilizaţiei unei ţări** [fr. t h e r m o m è t r e].

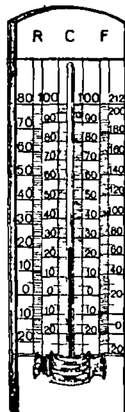

Fig. 4890. Termometru.

Fig. 4891. Termometru medical.

TERMOS (*pl.*-ose) *sn.* Vas, sticlă pentru conservarea la aceeaşi temperatură (rece sau caldă) a substanţelor puse înăuntru, izolîndu-le de temperatura exterioară; se întrebuinţează în călătorii (▣ 4893) [germ. T h e r m o s (f l a s c h e)].

*TERMOSCOP (*pl.*-oape) *sn.* Un fel de termometru cu aer care serveşte la studierea diferenţelor de temperatură între două mediuri (▣ 4892) [fr.].

*TERMOSIFON (*pl.*-oane) *sn.* Aparat destinat la încălzirea serelor, etc. bazat pe circulaţiunea unei coloane de apă caldă într'o conductă închisă [fr. t h e r m o s i p h o n].

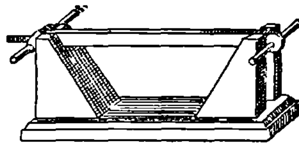

Fig. 4892. Termoscop.

Fig. 4893. Termos.

*TERMOSTAT (*pl.*-ate) *sn.* Aparat în care se menţine o temperatură constantă [fr.].

*TERMOTERAPIE *sf.* Tratarea boalelor prin căldură, băi sau aplicaţiuni calde [fr.].

*TERNAR *adj.* ① Compus din 3 unităţi; **număr ~**, numărul 3 şi multiplii lui ¶ ② **Compus ~**, conformat din combinarea a trei corpuri simple; **aliment ~**, aliment compus din carbon, oxigen şi hidrogen, cum sînt, de pildă, materiile făinoase, zaharurile şi materiile grase [fr. t e r n a i r e].

*TERNAT *adj.* Se zice despre frunzele reunite cîte trei în acelaşi loc pe tulpină (▣ 4894) [fr. t e r n é].

Fig. 4894. Frunză ternată.

*TEROARE *sf.* ① Groază: **Buciumele sună, răspîndesc ~, Unul ia d'a fuga, toţi îl urmăresc** (BOL.); **~ panică** ☞ PANICĂ 2 ¶ ② **TEROAREA** ☞ P. IST. [lat. t e r r o r e m].

*TERORISM *sbst.* ① Sistem de guvernare aplicat în Franţa în timpul Teroarei ¶ ② Ori-ce sistem analog; dominaţiunea prin teroare [fr.].

*TERORIST *sm.* Partizan, agent al terorismului [fr.].

*TERORIZA (-izez) *vb. tr.* A guverna prin teroare, a îngrozi, a inspira groază [fr.].

*TEROS *adj.* Care e de natura pămîntului; care e amestecat cu pămînt: **oxide teroase** [fr. t e r r e u x].

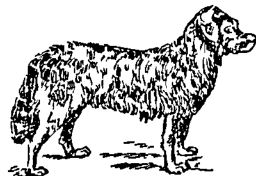
*TERPENE *sf. pl.* Clasă de hidrocarbure din care fac parte esenţele, balsamurile, răşinile, cauciucul şi gutaperca [fr.].

○ TERPENIE *sf. Mold.* Stăruinţă; **cu ~**, cu tot dinadinsul: **m'am pus cu ~ să-l bat** (PAMF.) [t e r p i].

TERPENTIN ☞ TEREBENTINĂ.

‡ TERPI (-pesc) *vb. intr.* A persevera, a stărui: **muiaiea iaste datoare să îmble după bărbat... de să va duce aiurea, să-i fie mai binişor, că acolo nu poate terpi** (PRV.-MB.) [vsl. t r ŭ p ě t i].

*TERRA-NOVA ① *n. pr. geogr.* ☞ P. IST. ¶ ② **(Cîine de) ~**, cîine mare, cu părul mătăsos, foarte bun înnotător, originar din Terra-nova (▣ 4895).

Fig. 4895. Cîine de Terra-nova.

TERSANA, **TARSANA** (*pl.*-nale) *sf.* Arsenal de marină; şantier naval: **are şi o tarsana foarte mare, unde să lucrează corăbii** (C.-RAD.) [tc. t e r s a n à].

TERTEL *sbst.* Şnur de fir împletit: **purta una dintr'acele scurte caţaveici... broderia căreia, cu fir şi cu ~, îi acoperea tot pieptul** (NEGR.) [tc. t y r t y l].

○ TERTELEAC, **TERTELECIU** *sbst. Olten.* Titirez (la moară): **a făcut moara, dar nu putea să pornească terteleciul pe boabe** (R.-COD.).

TERȚIP (*pl.*-ipuri) *sn.* ① † Procedeu, sistem, plan: **încît s'atinge despre dreapta judecată, despre ～ul lumii, nu m'ajungi nici la călcîiu** (ALECS.) ¶ ② Mijloc (mai adesea necinstit) prin care caută cineva să scape dintr'o încurcătură, șiretlic, chichiță, stratagemă: **pe drum, calul spuse fetei cu ce ～uri umblă tată-său ca să-i încerce bărbăția** (ISP.); **găsise cîtiva oameni sdraveni cari îl ajutau la desăvîrșirea ～urilor lui** (I.-GH.); **cum să fac? dac'aș găsi vr'un ～ ca să schimb scoica, și să scot cuiul din ea** (ALECS.) [tc. t e r t i b].

***TERȚĂ** (*pl.*-țe) 1. *sf.* ① ♩ Interval muzical de la o notă
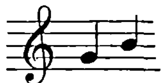

Fig. 4896. Terță.

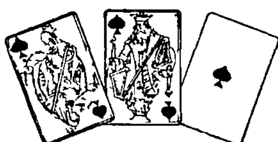

Fig. 4897. Terță majoră.

pînă la a treia, urcînd sau coborînd: **do-mi, la-do, sol-mi** (▣ 4896) ¶ ② ♠ Serie de trei cărți, de aceeași coloare, care se urmează; **terța majoră** e formată din as, rege și damă (la pichet și la alte jocuri) (▣ 4897) ¶ ③ Numele uneia din cele opt parade simple, la scrimă (▣ 4898) ¶ ④ A șaizecea parte dintr'o secundă, în măsurarea timpului și a unghiurilor.

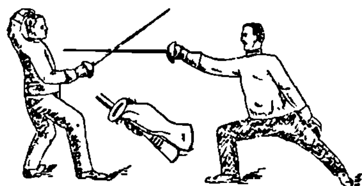

Fig. 4898. Terță.

2. *adj.* **Terță persoană**, a treia persoană [it. t e r z a, fr. t i e r c e].

***TERȚET** (*pl.*-ete) *sn.* ♩ Grupare de trei voci sau instrumente, executînd o lucrare scrisă anume în trei partide: **merse înainte pînă la faimosul ～ din care se formează finalul primului act** (FIL.) [it. t e r z e t t o].

***TERȚIA** *sf.* Corp de caractere tipografice de 16 puncte (☛ TAB. XIX) [germ. T e r t i a].

***TERȚIAR** *adj.* Se zice despre perioada geologică care a urmat după cea secundară sau mezozoică; în această perioadă s'au produs cele mai multe prăbușiri ale scoarței pămîntești, s'au ridicat munții de mii de metri și s'au format scufundături întinse, care alcătuesc astăzi marea Neagră, marea Adriatică, marea Ionică, marea Caspică, etc.; animalele care trăiau pe acele timpuri erau în special mamiferele, de o mărime care întrece pe a celor de astăzi, ca paleoterium, dinoterium, mastodontul, etc.; vegetațiunea de atunci se apropie de aceea a timpurilor noastre [fr. t e r t i a i r e].

***TERȚINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Strofă de trei versuri din care primul și al treilea vers rimează cu al doilea din strofa precedentă [it. t e r z i n a].

TERȚIU ☛ ÎNTERȚIU.

○ **TERVELI** (-elesc) *vb. tr. Olten.* A tîrî pe jos [comp. srb. t r v e n j e „frecare"].

‡ **TERZI-BAȘĂ** *sm.* Starostele croitorilor (în epoca fanariotă): **ișlicul cu patru colțuri al marelui terzi-bașa părea că reclamă prioritatea nobleței asupra căciulii de cazaclîu** (FIL.) [tc. t e r z i - b a š y].

‡ **TERZIMAN** ☛ TERGIMAN.

TESAC (*pl.*-ace), ○ **TESACĂ** (*pl.*-ce) *sf.* Sabie scurtă și lată, purtată odinioară de infanterie și de sergenții de stradă; sabie-baionetă (▣ 4899): **N'am tesac la mîna mea, Pe-amîndoi i-aș înjunghia** (PAMF.); **așeza chivera, pușca, tesaca și tot buclucul său cătănesc** (GRIG.) [rus. t e s a k ŭ].

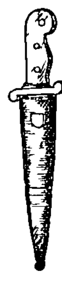

Fig. 4899. Tesac.

‡ **TESCHEREA** ☛ TEȘCHEREA.

‡ **TESCHEREGIU** *sm.* Secretar al divanului și al marelui Vizir erau doi și citeau alternativ jalbele înaintate divanului (▣ 4900) [tc. t e s k e r e ğ i].

TESCOVINĂ, **TISCOVINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Ceea ce rămîne în teasc după stoarcerea strugurilor, sfeclei, etc. și din care se face rachiu: **rachiu de ～; Moldovenii obicinuesc a face gardină de ～ împrejurul vrănii, ca să nu dee vinul jos** (ION.); **Buriașul însă cel cu tiscovină... Era pus de dînsul, sus, pe-o policioară** (PANN); **le dă cîte un ciocan de rachiu de prune, de tiscovină ori de bucate** (JIP.) ¶ ② Ⓕ Ferment, dospeală: **în capul lui dospește tescovina tuturor discuțiilor de răspîntii și cafenele** (VLAH.) [comp. vsl. t ě s k ŭ].

Fig. 4900. Tescheregiu.

TESCUI (-uesc) *vb. tr.* ① A stoarce în teasc: **îl băgară (pre sfînt) în teasc de-l tescuiră cu grea și cumplită muncă** (DOS.) ¶ ② *Pr. ext.* A strivi, a turti, a îndesa: **fără voie el se uită la palma care a tescuit și frămîntat mărgelele** (GN.) [vsl. t ě s k o v a t i].

TESCUIT *adj. p.* TESCUI. ① Stors în teasc ¶ ② Îndesat, presat: **icre ～e.**

TESLĂ (*pl.*-le) *sf.* ☛ Unealtă a dulgherului și a dogarului, în formă de topor, cu muchea foarte ascuțită și cu coada scurtă (▣ 4901): **lucrează din bardă și din ～ și din daltă** (LUNG.); **cu o ～ rău mînuită, o calfă de dulgher stîngaciu ciopîrțește bîrna** (ODOB.) [bg. srb. t e s l a].

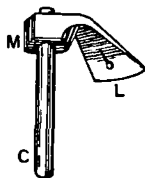

Fig. 4901. Teslă. M. Muche. — L. Leafă. — C. Coadă.

† **TESLAR** *sm. Mold.* ⊕ Dulgher [srb. t e s a r, influențat de t e s l ă].

† **TESLĂRIE** *sf. Mold.* ⊕ Dulgherie: **se duce Ivan repede cu cele două carboave, el știe unde, și cumpără unelte de ～** (CRG.) [t e s l a r].

‡ **TESLIM**, **TESLIMAT** *sbst.* Predare: **ciți împrumutători nu vor primi teslimatul averii datornicului, rămîn buni împrumutători** (LEG.-CAR.) [tc. t e s l i m, *pl.* t e s l i m a t].

***TESTA** (-tez *vb. intr.* A lăsa prin testament: **două sau mai multe persoane nu pot testa prin același act, una în favoarea alteia, sau în favoarea unei a treia persoane** (COD.-CIV.) [fr.].

***TESTACEU** 1. *adj.* Al cărui corp e acoperit cu un țest, cu un înveliș calcar.

2. (*pl.*-cee) *sn.* Molusc, al cărui corp e acoperit cu un înveliș calcar [fr.].

TESTAMENT (*pl.*-te, ‡-turi) *sn.* ① ‡ Edict, lege privitoare la cler, promulgată de Domn în înțelegere cu episcopii: **s'au umilit Domnul și au făcut preoților ～ de așezare** (N.-COST.); **și s'au făcut ～ legat cu mari blăstămuri și l-au iscălit și sfinția sa Patriarhul** (LET.) ¶ ② **Vechiul Testament**, cărțile sfinte ale Evreilor scrise înainte de nașterea lui Is. Chr.; Biblia, Legea Veche: **pînă tipărea o mămăligă, mintuia de spus, pe de rost... toată istoria Vechiului Testament** (CRG.); **Noul Testament**, cărțile sfinte scrise după nașterea Mîntuitorului și care cuprind Evangheliile, Faptele Apostolilor, Epistolele și Apocalipsul ¶ ③ Act prin care cineva declară ultimele sale voințe și regulează felul cum trebue împărțită averea sa după moarte; diată: **～ul este un act revocabil prin care testatorele dispune pentru timpul încetării sale din viață, de tot sau parte din avutul său** (COD.-CIV.); **nu mult au putut a ținea dragostea frățască și a păzi testamentul carile părintele lor aproape de moarte le făcuse** (CANT.) [lat. t e s t a m e n t u m, pătruns în literatura română prin veacul al XVII-lea].

***TESTAMENTAR** *adj.* ① Ce ține de un testament, ce derivă dintr'un testament: **moștenitor ～; dispoziție ～ă; drept ～** ¶ ② **Executor ～** ☛ **EXECUTOR** ② [fr.].

***TESTATOR** *sm.*, **TESTATOARE** *sf.* Persoana care face un testament: **testamentul trebue să fie iscălit de testator** (COD.-CIV.) [fr. t e s t a t e u r].

TESTEA (*pl.*-tele) *sf.* ① † Număr de 10 bucăți: **o ～ de fuse, de linguri de lemn, de ace** ¶ ② Duzină: **în trăsură făcui cunoștință cu mai bine de jumătate de ～ de ființe omenești, bărbați și femei** (ISP.) ¶ ③ Număr de 24 de coale de hîrtie, *Mold.* „conț": **o ～ de hîrtie** [tc. t e s t ė „duzină"].

TESTEMEL, **TISTIMEL** (*pl.*-ele) *sn.* Basma

mare, pătrată, de bumbac, colorată și împodobită pe margini cu diferite desenuri sau flori, cu care își împodobesc capul femeile de la țară și din mahalalele orașelor: **unele, la cîmp, își potrivesc cîte un testemel colorat, ca un fesișor pe creștet** (IRG.); **dar acum privește, parcă-s un testemel vechiu și clătit în leșie clocotită** (ALECS.); **coana Profira, cu un tistimel desbrobodit pe creștetul capului... sta pe scăunel de lemn** (D.-ZAMF.) [tc. d e s t - m a l; comp. bg. t e s t e m e l].

*****TESTICUL** (*pl.*-nle) *sn.* Fie-care din cele două glande care secretează sămînța de reproducere la animalele de sex bărbătesc [lat.].

*****TESTICULAR** *adj.* Ce ține de testicule [fr.].

*****TESTIMONIAL** *adj.* ① Care servește de dovadă, de mărturie ¶ ② **Probă, dovadă ~ă**, dovadă cu martori [fr.].

*****TESTIMONIU** (*pl.*-onii) *sn.* Certificat, adeverință, atestat: **Nu se poate citi asta în romănește?... — Fără îndoială, zisei, și începui a traduce ~l** (SLV) [germ.].

TEȘ *adj.* Adus de tot pe spate (*vorb.* de coarnele vitelor) [t e ș i].

†**TEȘCHEREA**, ‡ TESCHEREA (*pl.*-rele) *sf.* ① Adeverință, certificat; înscris: **trimițînd Nicolai-Vodă niște tescherele și fermanuri împărătești... le-au tîlnit Dumitrașco-Vodă și le-au luat la sine** (N.-COST.); **iată și teșchereaua prin care faci cunoscut că toată marfa vîndută ai primit-o înapoi prin mine** (FIL.) ¶ ② Răvaș de drum, pașaport: **ca să ne ducem... peste graniță sau peste Dunăre, ne trebuia pașuș nemțesc sau teșcherea turcească** (I.-GH.) [tc. t e z k e r è].

○ **TEȘCOAVĂ**, TIȘCOAVĂ (*pl.*-ve) *sf. Olten. Trans.* Burdușel cu brînză: **pentru păstrarea unor cantități mai mici de brînză, servește teșcoava, burduful mai mic, făcut din petece de piele** (PĂC.) [probabil din t (e) a-ș c ă].

TEȘI (-eșesc) 1. *vb. tr.* ① A reteza oblic; a subția (un lemn) la un capăt: **~ un par; mai teșește-l odată, să se potrivească** (R.-COD.) ¶ ③ A turti.

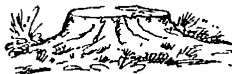
2. *vb. refl.* ① A se reteza oblic: **malurile se teșesc: de-o parte și de alta pămîntul se așterne pustiu și neted ca o apă** (VLAH.) ¶ ② Ⓕ *F* A se sinchisi: **se pomenește cu uriașul că-i intră pe poartă: nu se teșește însă de loc, pune toporul jos și începe să sufle în mîini** (R.-COD.) [vsl. t e š ą < t e s a t i].

TEȘILĂ ☛ TECȘILĂ.

TEȘIT *adj. p.* TEȘI. ① Retezat oblic; subțiat la un capăt ¶ ② Turtit ¶ ③ *F* Tare de cap, care nu pricepe ușor: **ia-mă încetinel, că-s ~ la cap** (JIP.).

TEȘITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Semn făcut pentru recunoașterea oilor, retezîndu-se oblic vîrful urechii (▣ 4902) ¶ ② Locul unde un lemn, un par a fost teșit ¶ ③ Ceea ce a rămas din trunchiul unui copac retezat aproape de pămînt (▣ 4903): **(băiatul) s'a dus la o ~ din apropiere, a pus degetul cel mic pe dînsa și l-a hîrștit singur îndată** (SB.); **apoi dă biciu iepelor și iar mai trage un ropot, cînd numai iată că ajunge roata de o ~ și iar se rupe capătul** (CRG.).

Fig. 4902. Teșitură.

Fig. 4903. Teșitură.

○ **TEȘMECHERIE** *sf. Mold.* Înșelătorie, pungășie: **au fugit din Focșani, ca să scape din mîna administratorului, fiindcă desbrăcaseră lumea cu teșmecheriile lor** (ALECS.) [comp. ȘMECHERIE].

TEȘOS *adj.* Pieziș, oblic, povîrnit: **urcăm prin strîmtoare, cărarea-i teșoasă, caii trudiți** (VLAH.) [t e ș].

○ **TEȘTURĂ** = TEȘITURĂ.

*****TETANIC** 1. *adj.* ① Privitor la tetanos; de natura tetanosului ¶ ② Bolnav de tetanos.

2. *sm.* Bolnav de tetanos [fr.].

*****TETANOS** *sbst.* Boală microbiană, mai adesea mortală, caracterizată printr'o înțepenire convulsivă a mușchilor [fr.].

TETE (*art.* tetea) *sm.* *F* = TATĂ.

*****TETRA-**, prefix de origine grecească, care însemnează „patru".

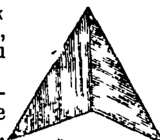
*****TETRADACTIL** *adj.* Se zice despre animalele care au cîte patru degete la fie-care picior [fr.].

Fig. 4904. Tetradrahmă.

*****TETRADRAHMĂ** (*pl.* -me) *sf.* Monedă greacă antică care valora patru drahme (▣ 4904) [fr.].

*****TETRAEDRIC** *adj.* Ce ține de tetraedru [fr.].

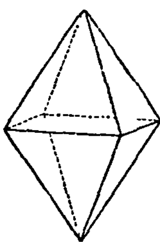
*****TETRAEDRU** (*pl.*-dre) *sn.* Poliedru regulat cu patru fețe, formînd fie-care cîte un triunghiu echilateral (▣ 4905) [fr.].

Fig. 4905. Tetraedru.

TETRAEVANGHEL, TETRAVANGHEL (*pl.*-ele) *sn.* Carte ce cuprinde cele patru evanghelii, evangheliar: **ședea în pridvorul casei... și citea pe tetravanghel** (FIL.); **~ul lui Coresi** [ngr. τετραευαγγέλιον].

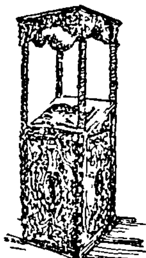
*****TETRAGON** (*pl.*-oane) *sn.* Poligon regulat cu patru laturi, patrulater [fr.].

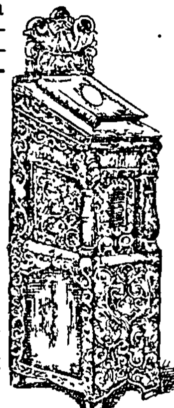
*****TETRAGONAL** *adj.* Cu patru unghiuri: **piramidă ~ă** (▣ 4906) [t e t r a g o n].

Fig. 4906. Piramidă tetragonală.

*****TETRALOGIE** *sf.* Reunire de patru piese de teatru, formată din trei tragedii legate între ele și dintr'o dramă satirică, pe care poeții greci o prezentau la concursurile publice [fr.].

TETRAPOD (*pl.*-oduri) *sn.* Un fel de măsuță cu patru picioare pe care se pune, la anumite ocaziuni, icoana Mîntuitorului, a Sfintei Fecioare, a hramului bisericii ori sfînta evanghelie (▣ 4907, 4908): **Mîntuitorul, care stă pe un ~ în fund, luminează acest loc funerar** (NEGR.); **preotul, gătind ~ul în mijlocul bisericii, pune sfînta evanghelie pe dînsul** (SEV.) [ngr. τετράποδος].

Fig. 4907. Tetrapod (Măn. Rîmnic).

Fig. 4908. Tetrapod.

*****TETRARH** *sm.* Guvernator sau suveran peste un sfert dintr'o țară care împarte autoritatea împreună cu alți trei: **Herod, ~ul Galileei** [gr.].

*****TETRARHIE** *sf.* ① Demnitatea de tetrarh ¶ ② Teritoriul jurisdicțiunii lui ¶ ③ Timpul cît guvernează în calitate de tetrarh [fr.].

*****TETRASILAB(IC)** *adj.* Format din patru silabe: **Dîmbovița e un cuvînt ~** [fr.].

TETRAVANGHEL ☛ TETRAEVANGHEL.

TETREA *sf.* Dulceață de chitră: **le învăța (să facă)... șerbeturi de trandafir și de vișine, peltele de gutui și de mere, ~ de chitră și deosebite vutci** (I.-GH.) [tc. t e t r è].

○ **TEU**[1] = TĂU.

*****TEU**[2] (*pl.* teuri) *sn.* Linie de desenat în formă de T (▣ 4909) [fr. t é].

Fig. 4909. Teuri.

○ **TEUCĂ** ☛ TEICĂ[1].

*****TEUTON** 1. *adj.* German, de rasă germanică: **idiom ~; Ajung acum la piepturi, cu pumnii-și fac ei cale Prin șiruri ~e ...** (COȘB.).

2. *sm.*, TEUTONI *sm. pl.* ☛ P. IST [fr.].

*TEUTONIC *adj.* Ce ține de vechii Teutoni, privitor la vechii Germani [fr.]
TEVATURĂ *sf.* F Larmă, gălăgie, tărăboiu: nu credea să se facă atîta ~ pentru nimicul ăsta de mărunțaie (ISP.); un sgomot şi o ~ la poarta raiului, de gîndeai că vin Tătarii, nu alt ceva (CAR.); după o lungă ~ cu chelnerul... porunci să-i dea o frigăruie făcută anume pentru dînsul (GN.); Eu în astă ~... Cînd îl văd, mă zăpăcesc (SPER.) [tc. tevatür
TEVELECHIE = TIVILICHIE.
○ **TEVNIC** = TEMNIC.
○ **TEVNIȚĂ** = PIVNIȚĂ.
*TEXT (*pl.*-te) *sn.* ① Cuvintele proprii ale unui autor, în opoziție cu comentariile sau notele de care pot fi însoțite: ~ul legii; variantele unui ~; a reproduce, a cita un ~; ~ de limbă scrierea unui autor stimată pentru puritatea limbii în care e redactată; a adăuga note la un ~ ¶ ② Pasaj din sfînta Scriptură pe care un predicator îl ia ca temă de desvoltat în predica lui ¶ ③ Ⓕ Subiect de conversație, de prelegere ¶ ④ Caiet mai gros ¶ ⑤ Corp de caractere de 20 de puncte (☛ TAB. XIX) [fr. texte].
*TEXTIL *adj.* ① Din care se pot face fire de țesut: plantă ~ă ¶ ② Privitor la țesătorie: industria ~ă [fr.].
*TEXTUAL *adj.* Care reproduce un text, sau spusele cuiva vorbă cu vorbă [fr.].
*TEXTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Țesătură, starea unui lucru țesut ¶ ② Dispoziția, aranjarea specială a părților care alcătuesc un corp: textura oaselor [fr.].
*TEZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① Propozițiune, asertiune pe care o enunță cineva cu intenția de a o apăra împotriva celor ce o contrazic ¶ ② Lucrare făcută de un student spre a obține gradul de licențiat sau de doctor: ~ de licență în litere; ~ de doctorat în medicină ¶ ③ Examenul trecut de un student înaintea unei comisiuni, spre a susține această teză: a-și susține teza de doctorat [fr. thèse].
*TEZAUR (*pl.*-re) *sn.* ① = COMOARĂ ①-⑤ ¶ ② ~ul public, vistieria Statului, veniturile Țării, sumele destinate pentru plata cheltuelilor publice ¶ ③ Ⓕ Titlul unei opere de erudițiune lexicală: Tezaurul limbii latine al Academiei din Berlin [lat. thesaurus].
TEZIC ☛ TIZIC.
*THALLIUM *sbst.* Metal alb, descoperit în 1861, și care există în unele pirite [fr.].
*THORIUM *sbst.* Metal cenușiu, foarte rar, descoperit în anul 1828; e întrebuințat într'un aliagiu de săruri la fabricarea sitelor pentru lămpi cu incandescență [fr.].
*THULIUM *sbst.* Metal care face parte din familia pămînturilor rare, care n'a putut fi izolat și e cunoscut numai prin razele sale spectrale [fr.].
TI! *sau* TII! *interj.* Exprimă mirarea, uimirea, nelămurirea: tii! ce frumoasă cațaveică am să fac nevestei mele! (CRG.); ti! bată-l Dumnezeu! nu e chip să scap de el (R.-COD.); tii! frate Nae, să fi fost el aici să mă fiarbă așa, că-i sărea ochelarii din nas (CAR.).
*TIARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① Un fel de mitră care era semnul puterii la vechii Perși și la alte popoare orientale (☛ 3188) ¶ ② Mitră pe care o poartă papa în solemnitățile religioase (4910) [fr.].
*TIBET (*pl.*-eturi) *sn.* ① Țesătură de lînă: și-au pierdut ~ul roșu din codițele care le joacă pe spate (DLVR.) ¶ ② Blană de oaie din Tibet [fr. thibet].
*TIBIA *sf.* Unul din cele două oase ale fluierului piciorului, turloiu (4911) [fr.].

Fig. 4910. Tiară.

Fig. 4911. Tibia.

TIBIȘIR (*pl.*-ire) *sn.* = CRETĂ ②: trecea 'n catastif însemnările făcute din repezeală cu ~ pe tejghea (LUNG.) [tc. tebešir].

*TIC¹ (*pl.*-curi) *sn.* ① Mișcare convulsivă și obicinuită a cîte-unui mușchiu la unele persoane: vedea figurile, cu zîmbetele, cu pieptănătura, cu ~urile lor nervoase (VLAH.) ¶ ② Deprindere mai mult sau mai puțin ridiculă pe care a contractat-o cineva fără să-și dea seama: fie-care își avea ~ul său (D.-ZAMF.) [fr.].
○ **TIC²** (*pl.*-curi) *sn.* ① *Olten.* Ritul porcului (VÎRC.) (PSC.) ¶ ② *Băn.* Cioc de pasăre.
TICĂ *sm.* F Tată, taică, tăicuță: vino 'ncoa, ~, că ăsta e al tău (R.-COD.) [(tă) tică].
TICĂI¹ (-ăeso, -ăiu) *vb. intr.* = TĂCĂI: o sudoare rece îl trecu și inima începu să-i ticăească (ISP.); îmi ticăi inima și abia putui crede urechilor, cînd îl auzii chemîndu-mă (DLVR.).
TICĂI² (-ăesc) *vb. intr.* A lucra încet, a migăli: De geaba șade-acasă, pierde vremea ticăind (SPER.).
TICĂI³ (-ăesc) *vb. refl.* A se chinui, a se mortifica: el începu a-și frînge mîinile de durere și a se ticăi, de-i plîngeai de milă (ISP.).
‡ **TICĂIRE** *sf.* ① Faptul de a se ticăi³ ¶ ② Chin, mizerie, ticăloșie.
TICĂIT¹ *adj. p.* TICĂI². Domol, care lucrează încet, alene: cît fîn stricat și mucegăit... (nu) vede oineva pe la gospodarii cei ticăiți? (ION.); — *adv.*: se mișcă ~ și fără nici o treabă prin casă (SLV.).
TICĂIT² *adj. p.* TICĂI³. Sărman, vrednic de plîns, într'o stare ticăloasă: se puse pe gînduri și cugetă la această ~ă de lume (ISP.); ~ul boier răcnea cît putea, vrînd să se împotrivească (NEGR.); să n'aibi grijă, că nici de tine nu va avea milă, cînd te vor vedea înfrînt și ~ (ODOB.); Ticăita, vai de ea, Șade 'ntr'un vîrf de nuia, Nu se teme c'a cădea (GOR.), *ghicitoare despre* „alună".
‡ **TICALĂ** (*pl.*-le) *sf.* Mizerie, stare vrednică de plîns, ticăloșie: merg oamenii la beserică, cum aoolo... să facă rugăciune... derept toate ticalele și nevoile meserătăției tuturora (COR.) [ticăi³].
TICĂLOS, TICĂLOASĂ (*pl.*-se) *adj.* și *sm. f.* ① Care e în mizerie, într'o stare jalnică, vrednic de plîns, nenorocit, sărman: nu ți-e milă de o ticăloasă fată pe care ai ademenit-o cu juruințî mincinoase? (NEGR.) ¶ ② Nemernic, mîrșav, păcătos, mizerabil [ticală].
TICĂLOȘI (-oșeso) 1. *vb. tr.* ① A face să ajungă într'o stare ticăloasă ¶ ② ‡ A plînge, a jeli starea-i ticăloasă.
2. *vb. refl.* A ajunge într'o stare ticăloasă, vrednică de plîns: Căci, după ce sînt săracă, să n'ajung să mă slutesc, Să pierz vr'un ochiu ori vr'o mînă și să mă ticăloșesc (PANN).
TICĂLOȘIE *sf.* ① Stare ticăloasă, vrednică de plîns, mizerie: toată ticăloșia și stricăciunea țării aceșteia nu este dintr'altă, fără numai dintr'acea dajde stricătoare și urîtă (LET.); Mihaiu expuse adunării tirania asupritorilor, cruzimile ce făceau ei în țară, ticăloșia poporului (BĂLC.); grija lui cea mare era ca să nu... moară în ~, în sărăcie și cu rușine (ISP.) ¶ ② Stare sau faptă de om ticălos, nemernicie, mîrșăvie: eu îl știam omul petrecerilor și al ticăloșiilor (SAD.).
○ **TICAR** *sbst.* *Olten. Băn.* Tufiș des.
TICA-TACA! ☛ TIC-TAC!
*TICHET (*pl.*-ete) *sn.* ① Bilet de călătorie cu drumul de fier, de intrare la o sală de spectacol, la o expoziție, etc. ¶ ② Locul pe care tichetul cumpărat îi dă dreptul sa-l ocupe în vagon: recunoscui dreptatea invocată și mă ghemuiam în limitele ~ului meu (I.-GH.); profit de ocazie și mă instalez pe toată lungimea unui ~ (VLAH.) [fr. < engl.].
TICHIE, *Mold.* CHITIE *sf.* ① Un fel de acoperemînt al capului, ca un fes, ce purtau boierii sub căciulă (4912); ☛ CHEL¹③ ¶ ② Scufie de noapte sau de copil curînd născut; — se zice despre strigoi că se nasc cu ~ pe cap; ☛ STRIGOIU ①; despre copiii norocoși se zice că se nasc cu scufiță sau cu ~ pe cap: apoi poți să mi te lauzi că ești născut cu tichie în cap (ODOB.) ¶ ③ Căciuliță, scufiță de catifea sau de postav ce poartă bătrînii Evrei ortodocși, prelații catolici, internii spitalelor, etc.: Iuda... scoțîndu-și iute cușma și chitia de pe cap, le puse lîngă dînsul (ALECS.); prietenul era costumat ca paiață și purta pe cap o tichie țuguiată cu clopoței (CAR.); — poporul crede că diavolul poartă ~ roșie:

Fig. 4912. Tichie.

necuratul umblă cu tichie și ...să te păzești de-a te juca cu tichia dracului (JIP.); de aci numirea de „Tichiuță" ce i se dă uneori [tc. t a k i j e, t i k i j e].

TICHIUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* TICHIE: i-am aranjat frizura deranjată sub tichiuța de catifea și i-am deschis ușa secretă (CAR.); parcă avea tichiuța dracului în cap (I.-GH.) ¶ ② Ⓟ Una din numeroasele denumiri populare ale diavolului (☛ TICHIE⑤): dracul poartă fes roșu ca tichia, de aceea și dracului i se mai zice și Tichiuță (ȘEZ.).

TICLUI (-uesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) potrivi, a (se) aranja, a (se întocmi: hainele nu le cunoaște nimeni, fiindcă am un jidan care mi le ticluește de ți se par că-s noi (D.-ZAMF.); ideea aceasta îi veni lămurită, sigură ca și cum ar fi gîndit-o și ticluit-o mai dinainte (VLAH.); deocamdată... ticluia circulări, aduna date (SLV.); se ticluiau pregătiri de nuntă (GRIG.).

TICLUIT *adj. p.* TICLUI. Potrivit, aranjat, întocmit: adresîndu-se către Ilenuța, îi spuse un compliment bine ~ (DEM.); Ⓟ: o minciună bine ~ă plătește mai mult decît un adevăr (PANN).

TICNĂ ☛ TIHNĂ.

TICNAFES ☛ TECNEFES.

TICNEALĂ *Mold.Tr.-Carp.*, TIGNEALĂ *Trans.* (*pl.* -eli *sf.* Tihnă, pace, liniște neturburată: locurile Dachiei mai cu odihnă și mai cu ticneală socotind, ...scaunul și șederea într'însa și-au mutat (CANT.); N'am ticneală la mîncare, Nici sara la culcare (RET.); Dar casa săracului În afară-i cu minjală, Din lăuntru-i cu ticneală (IK.-BRS.); Și din scrum să-l facă pară, Să se ducă fum în țară, Să vadă și-a mea tigneală (BRL.); Să i-o văz, mînca-o-ar para, Cum mi-a mîncat el tigneala (IK.-BRS.) [t i c n i, influențat în înțeles de t i h n ă].

TICNI, *Trans.* TIGNI (-nesc) *vb. intr.* A-i prii (mîncarea, petrecerea, somnul, etc.), a avea mulțumire de pe urma unui lucru: vițeii... trebue să se pască numai pe răcoare, căci atunce le ticnește mîncarea (DRAGH.); Nici masă, nici somnul, nimic nu-ți ticnește (VLAH.); oricîte bunătăți să am, singur la masă nu-mi ticnește (CAR.); nu-i ticnea lui să știe că măsa-i singură acasă (VAS.); la zile mari, ca să le ticnească veselia, împărțeau bucățica de pîne cu orfanii (CRG.); Într'această lume mare Nu-mi tignește de mîncare (RET.); Nu-mi tignește nici ce mînc, Nici ce beau, nici cînd mă culc, Pînă cînd nu mă 'ntîlnesc Cu tine, să mă iubesc (IK.-BRS.) [comp. slov. t e k n i t i].

TICNIT, TIHNIT *adj.* În t i h n ă, liniștit, neturburat: urmase timp de opt ani o viață ticnită care-i pria de minune (BR.-VN.); el pizmuia acum și traiul ticnit și fără de grijă al oamenilor (ISP.); nu se mai pomenea așa mahala tihnită și harnică (DLVR.); într'o mahala tihnită... locuia dumnealui Postelnicul Andronache Zimbolici (NEGR.).

TICSI (-sesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) îngrămădi cît mai mulți, strîns lipiți unul de altul ¶ ② A (se) înghesui ca să încapă cît mai mulți într'un spațiu restrîns, a (se) îndesa, a îndesa: cît pentru actori, să-i ticsești într'o trăsură de harabagiu (ALECS.); în fine toți intră și se ticsesc într'o cameră și balul începe (ALECS.).

TICSIT *adj. p.* TICSI. Strîns lipit unul de altul; înghesuit într'un spațiu restrîns, îndesat, înțesat: boul acel tare de vînă... se cunoaște pe dinți, care trebue să-i aibă ticsiți unul lîngă altul (DRAGH.); plantele se veștejesc... cînd cresc ~e sau strînse unele de altele (ION); săceau ~e trupurile Nemților dentr'acea năvală la rîpă (M.-COST.); o noapte întreagă m'am chinuit într'un vagon ~ de lume (VLAH.); dă și ea de părul cel ~ de omide (CRG.).

Fig. 4913. Tifan.

TIC-TAC! *sau* TICA-TACA! *interj.* și *sbst.* Imită un sgomot cadențat, des și regulat, ca bătăile unui ceasornic, palpitațiile inimii, etc.: se așeză... lîngă vatră... ascultînd... tic-tacul ceasornicului bătrîn (SAD.) [onom.].

TIDVĂ ☛ TIGVĂ.

TIFAN (*pl.*-ane) *sn.* Plasă mare de pescuit (▣ 4913).

† **TIFERICI...** ☛ TEFERICI...

***TIFIC** *adj.* Care e de natura tifosului; care ține de tifos: bacil ~ [fr. t y p h i q u e].

TIFLĂ (*pl.*-le) *sf.* F ① Gest făcut, în bătaie de joc, în semn de dispreț, apropiindu-se vîrful degetului mare de nas, cu palma întinsă și cu celelalte degete îndepărtate (▣ 4914); a da cuiva cu tifla, a face acest gest împotriva cuiva: iaca tac... și altădată să-mi dai cu tifla dacă ți-oiu mai spune ceva (CAR.) ¶ ② Noroc orb: unde dă Dumnezeu să cază o asemenea ~ peste mine! (ISP.); a dat o ~ preste cutare și e putred de bogat (ISP.) [ngr. τύφλα „orbie"; Grecul însoțește gestul acesta de cuvintele: τύφλα εἰς τὰ μάτια σοῦ! „orbia în ochii tăi!" (TKT.)].

Fig. 4914. Tiflă.

***TIFOID** *adj.* Care e de natura tifosului; friguri ~e, boală infecțioasă, acută, pricinuită de prezența în organism a bacilului tific (▣ 4915) [fr. t y p h o ï d e].

Fig. 4915. Bacterii de friguri tifoide.

***TIFON**[1] (*pl.*-onuri) *sn.* Țesătură de bumbac foarte rară întrebuințată la pansamente: fașă de ~ [comp. engl. t i f f a n y].

***TIFON**[2] (*pl.*-onuri) *sn.* = TAIFUN [fr. t y p h o n].

***TIFOS** *sbst.* Nume generic dat mai multor boale febrile, infecțioase, adesea epidemice, datorite introducerii în organism a unor bacili descoperiți de Eberth; atacă în special sistemul nervos și bolnavul e aproape în continuă lîncezeală; Ⓟ lîngoare; ~ exantematic ☛ EXANTEMATIC [fr. t y p h u s].

TIGAIE *sf.* ① Vas de metal sau de pămînt, cu coadă lungă, întrebuințat la bucătărie pentru prăjit (▣ 4916): tot îmi părea că avea în mîini tigaia cu ceară fiartă (I.-GH.) ¶ ② Gaură, scobitură, făcută în lemn sau în piatră, în care intră capătul unui fus, unui stîlp, etc. ¶ ③ = TIGĂIȚĂ②: un ianicer avînd fitilul aprins la pușca sa, focul prinse în ~ și... acele ierbării săltară în aer (BALC.) [srb. bg. t i g a n j < ngr. τηγάνι].

Fig. 4916. Tigaie.

TIGĂIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* TIGAIE①: mai ceru o ~ și o așeză și pe dînsa pe foc (ISP.) ¶ ② Adîncătură la vechile arme de foc, în care se punea praful de pușcă, care se aprindea cu un fitil sau prin căderea cocoșului (▣ 4917): el își examinează armele, reînnoesc praful în tigăițele puștilor și a pistoalelor (ALECS.); udase, pe semne, și ploaia praful pe tigăițele sinețelor (GRIG.).

Fig. 4917. T. Tigăiță.

TIGHEL (*pl.*-eluri, -ele) *sn.* ① Cusătură vizibilă făcută pe marginea unei pînze, cu acul sau cu mașina de cusut, pe locul unde s'a însăilat întîiu (▣ 4918); a coase în ~: Drăgan... joacă, bată-l pustia! parc'ar trage ~e (DLVR.); F Ⓟ a trage cuiva un ~, a dojeni, a mustra: a băgat... în răcori... și pe papa de la Roma; ...ba încă ce! i-a tras un ~ de i-a plăcut și lui (CAR.) [tc. vulg. t e g e l].

Fig. 4918. Tighel.

TIGHELI (-elesc) *vb. tr.* ① A coase în t i g h e l.
TIGLICIU ☛ TEGLICIU.
TIGNĂ ☛ TIHNĂ.
TIGNAFEȘ ☛ TECNEFEȘ.
TIGNEALĂ ☛ TICNEALĂ.
TIGNI ☛ TICNI.
TIGOARE, *Olten.* (CIAUȘ.) **TIHOARE** *sf.* *F* Ⓟ Nemernic, ticălos; trîntor; putoare (aplicat adesea vitelor slabe, prăpădite): **mai bine moartea decît așa ~ de bărbat sicîit și mămăligos** (VLAH.) ; **nu-l vezi că-i o ~ de băiet cobăit și leneș?** (CRG.); **Slab e, puhab, o ~, Să-l lovesc odată, moare** (SPER.); **cînd e îndîrjit Rumânu pe femeia lui, îi zice ce-i vine 'n gură, adică: muiere, muierușcă, ... tigoare, îngălată, trîntoriță** (JIP.).
TIGROAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Femela tigrului ¶ ② Ⓕ Femeie crudă [t i g r u].
TIGRU *sm.* ① Mamifer carnivor din neamul pisicii, cu trupul cît al leului și chiar mai mare, de coloare galbenă roșcată pe spinare, cu dungi negre de-a curmezișul, și albă pe pîntece; e unul din animalele cele mai crude, de aceea e vînat fără cruțare; trăește numai în Asia, începînd de pe lîngă marea Caspică pînă în China și din sudul Siberiei pînă în India de miază-zi *(Felis tigris)* (▣ 4919) ¶ ② Om foarte crud, nemilos, ca o fiară sălbatică [cuvînt semisavant din lat. t i g r i s; comp. vsl. t i g r ŭ].

Fig. 4919. Tigru.

TIGVĂ, TIDVĂ, TITVĂ (*pl.*-ve), **TIVGĂ**, *Olten.* **TIUGĂ** (*pl.*-gi) *sf.* ① Plantă acățătoare sau tîrîtoare din fam. cucurbitaceelor, ale cărei frunze, frecate, dau un miros de mosc; face flori mari, albe, la subțioara frunzelor; fructul, mare și bombat, sugrumat adesea în partea de sus, verde și cărnos în tinerețe, devine gălbuiu și lemnos la maturitate; servește, după ce a fost golit și uscat, ca vas pentru lichide; originară din Asia și Africa tropicală, tigva e adesea cultivată și prin părțile noastre *(Lagenaria vulgaris)* (▣ 4920): **cine mănîncă sămînță de tiugă, îi cade părul** (GOR.) ¶ ② **TIDVĂ-DE-APĂ = NUFĂR-ALB** ¶ ③ **TIDVĂ-DE-PĂMÎNT = ÎMPĂRĂTEASĂ** ⑥ ¶ ④ Fructul tidvei, golit și uscat, care servește ca vas pentru lichide, pentru sare, grăunțe, ouă, etc.: **o babă bătrînă... venea cu ivga să ia apă de la fîntînă** (ISP.); **pîrcălabii, nu luau numai acele două ocă... ce luau niște tidve mari cîte de patru, cinci ocă** (NEC.); **Și-a găsit hîrbul capacul, tigva dopul și leiea bărbatul** (PANN); **dete dintr'un picior și vărsă o tivgă cu lapte** (GRL.); **sămînța de tutun... o pun în titve pe care le țin spînzurate la uscăciune** (ION.); **hoțului îi merge tigva pînă la a nouăzeci și noua oară la apă, dar la a o suta oară i se 'nfundă** (JIP.); Ⓟ : **a umbla cu tiuga cu minciuni** (CIAUȘ.), a umbla cu minciuni, cu bîrfeli pe la unii și pe la alții ¶ ⑤ *F* Craniu, țeastă: **jupuind pielea de pe aceste capete, o răzuia cu o coastă de bou și-și făcea șervete pentru masă, iar din tidva uscată, cupă de băut** (VLAH.); **să nu asculți de porunca domnească, dacă ai poftă să-ți vezi tidva la căiclie** (GN.); **tigva de om arsă în foc e bună de amețeală** (GOR.); **cît mă întorc într'un picior, sfărm cîte cinci tidve cu o lovitură** (ALECS.); **un sgomot s'auzi... la întîlnirea celor două titve smăcinate una pe alta** (CAR.); — se zice *în spec.* despre un cap pleșuv: **i se prinde peruca într'un cuiu și rămîne cu capul tivgă** (I.-GH.); **Cu pleșuvul cînd vorbești, Tigvă să nu pomenești** (PANN) [srb. bg. t i k v a].

Fig. 4920. Tigvă.

TIGVULIȚĂ, TIVGULIȚĂ, TIDVULIȚĂ, TIUGULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* **TIGVĂ**... ④: **toți copiii au pepeni, tărtăcuțe și tivgulițe mici** (DLVR.).
○ **TIHĂRAIE** *sf. Mold. Bucov.* Loc rîpos și împădurit; povîrniș repede, rîpos, pe coasta unui munte: **pe vîrful unui deal înalt și plin de tihărăi, se află vestita Cetatea Neamțului** (CRG.); **se ivea cîte un părete de stîncă prăpăstios și deșirat de tihărăi, cu pietrișuri roșiatice** (GRIG.); **în sus, spre trunchiul păduratic... duce numai o potecă îndrăzneață, drept peste tihăraia și făgașele izvoarelor de munte** (ODOB.).
TIHNĂ, *Mold. Bucov.* **TICNĂ**, *Trans.* **TIGNĂ** *sf.* Liniște neturburată de nimic: **îi făcură cunoscuți tutulor lighioanelor, de puteau umbla în tihnă prin pădure** (ISP.); **Dar lăsați-mă în tihnă. Gînduri oarbe și deșarte!** (VLAH.); **apoi am început a mă scălda în ticnă pînă la asfințitul soarelui** (CRG.); **dacă vrei să trăești bine și să aibi ticnă, să te silești a fi totdeauna la mijloc de masă și la colț de țară** (NEGR.); **am trăit totdeauna în ticnă și cu îndestulare** (SB.); **Budulea nu-și mai găsea tigna de mai 'nainte și era mereu dus în drumuri** (SLV.) [vsl. t i h n ą t i „a sta liniștit"].
TIHNIT ☛ TICNIT.
○ **TIHOARE** ☛ TIGOARE.
‡ **TIJ** *adv.* De asemenea, idem: **așezîndu-se Grigorie-Vodă în Iași... scos-au hîrtii... și circimărit, ~ cîte cinci lei de circimă** (NEC.); **Eu de-acum sînt a matale de veci. — Și eu a matale, ~, scumpul meu Franț** (ALECS.) [comp. vsl. t ŭ ž d e sau pol. t e ž „idem"].
TIJGHEA ☛ TEJGHEA.
***TILBURY** *sbst.* Un fel de cabrioletă ușoară, cu două roate și cu două locuri (▣ 4921) [fr.].

Fig. 4921. Tilbury

○ **TILEAGĂ** = **TELEAGĂ**.
○ **TILINCA** (-inc) *vb. tr.* și *intr. Oaș.* A cînta din t i l i n c ă, din fluier: **Mere hireș voinicuț... Din tilincă tilincînd Și prunca tot blăstămînd** (BRL.).
TILINCĂ, TELINCĂ (*pl.*-ci) *sf.* Fluier ciobănesc, fără găuri, făcut din lemn scobit sau din scoarță de teiu, de paltin ori de răchită: **Și 'n vremea cît s'au cununat S'a 'ntins poporul adunat Să joace 'n drum după tilinci** (COȘB.); **Rumânul cîntă din gură, din vioară, din foaie... din dring, din tilincă** (JIP.); **se văd copii cîntînd din tilinci** (LUNG.); **...caravane numeroase ce se coboară încet spre Dunărea... cu sunetul telincilor aninate de gîtul măgarilor** (ALECS.) [comp. ung. t i l i n k a, rut. t y l y n k a, împrumutate de la Romîni].
TILIPIN ☛ TULIPIN.
TILIȘCĂ ☛ TELIȘCĂ.
○ **TIMAR** *sm. Băn.* ⊕ Pielar, tăbăcar: **cînii... au văzut niște piei într'un rîu, puse de ~i să se moaie** (TICH.).
***TIMBRA** (-brez) *vb. tr.* A aplica, a lipi un timbru: ~ **o petiție** [fr.].
***TIMBRAT** *adj. p.* **TIMBRA**. Pe care se află timbrul legal: **hîrtie ~ă** ¶¶ © **NETIMBRAT**.
***TIMBRU** (*pl.*-bre) *sn.* ① Calitatea sunetului după care se recunoaște felul vocii sau al instrumentului care a produs acest sunet; ~l face să recunoaștem o persoană după voce, să deosebim un sunet cîntat de un bas sau de un sopran, de o vioară sau de un flaut; o voce frumoasă sau urîtă e datorită timbrului: ~ **plăcut, dulce, aspru, metalic; Andrei are... un ~ de voce grozav de duios, între bas și bariton** (BR.-VN.) ¶ ② Marcă imprimată pe o hîrtie pe care legea o face obligatorie pentru acte și unele tipărituri: ~**l unei polițe** ¶ ③ Pecete particulară pe care un birou de poștă o imprimă pe fiecare scrisoare ¶ ④ ✉ Marcă postală ¶ ⑤ Un fel de marcă ce se lipește, ca impozit, pe petițiuni, pe chitanțe, pe actele civile și judiciare, etc. (▣ 4922) [fr. t i m b r e].

ROMANIA
LEI 2 LEI
TIMBRU FISCAL

Fig. 4922. Timbru fiscal.

‡ **TIMF** *sm.* Monedă veche rusească ce circula în Moldova: **alți bani nu prea erau, fără cîte copeice și dutce de cîte patru bani și ~i de cei noi moschicești** (N.-COST.) [pol. t y m f].

***TIMID** *adj.* Sfios [fr.].

***TIMIDITATE** *sf.* Sfială: **puțină ~ nu șade rău unui tînăr, cînd face în lume cei dintîiu pași** (CAR.) [fr.].

○ **TIMNIC** = TEMNIC.

TIMOFTEIU, TIMOFTIE ① *npr. m.* ¶ ② IARBA-LUI- ~ = TIMOFTICĂ [vsl. T i m o t h e j < gr. Τιμόθεος].

TIMOFTICĂ *sf.* Plantă din fam. gramineelor, de un verde-deschis, cu tulpina înaltă ca de un metru, care constitue o excelentă plantă de nutreț (*Phleum pratense*) (▣ 4923) [T i m o f t i e].

Fig. 4923. Timoftică.

TIMP (*pl.* -puri) *sn.* și (*pl.* -pi) *sm.* ① Durată ce se poate măsura; parte din ceas, din zi, din lună, din an, etc., în care se întîmplă ceva, vreme: **~ trecut, prezent, viitor; cîtva ~** ¶ ② Durata mărginită, în opoziție cu eternitatea ¶ ③ În mecanică: durata în care se întîmplă un fenomen: **pătratul ~urilor** ¶ ④ ☆ **~ astronomic**, timpul împărțit în 24 de ceasuri care se numără de la o amiază pînă la cealaltă; **~ civil**, timpul împărțit în două perioade de cîte 12 ceasuri fie-care, începînd de la miezul nopții; **~ sideral**, timp regulat după mișcarea sferei cerești; **~ solar**, timpul regulat după mișcarea soarelui ¶ ⑤ **Timpul**, divinitate păgînă, pe care cei vechi o reprezentau cu chipul unui bătrîn cu aripi, ținînd în mînă o coasă ¶ ⑥ Succesiunea zilelor, ceasurilor, momentelor, considerate în raport cu lucrările, cu ocupațiunile; **~ul lucrului; ~ul mesei; în ~ul prînzului; ~ul clasei; ~ul vacanțelor** ¶ ⑦ **A(-și) pierde ~ul**, a sta de geaba, fără să lucreze, a se ocupa cu lucruri fără importanță, fără nici un folos ¶ ⑧ Veacurile, diferitele epoce: **~urile eroice** ☞ ERQIC ①; **~urile istorice, preistorice** ¶ ⑨ Se întrebuințează în raport cu starea bună sau rea în care sînt treburile într'o țară, cu felul de viață pe care-l duc oamenii, etc.: **la timpi de cumpănă grea, i-am văzut pe toți unindu-se cu trupul și cu sufletul la glasul țării** (I.-GH.); **~urile sînt grele**; Ⓟ: **gardul fără proptele cade în ~uri grele** (ZNN.) ¶ ⑩ Răgaz: **lasă-mi timp să mă gîndesc** ¶ ⑪ Epoca prielnică pentru ceva: **~ul secerișului** ¶ ⑫ Anotimp: **cele patru ~uri ale anului; în ~ul verii; ~ul florilor, primăvara** ¶ ⑬ Starea atmosferei: **~ ploios, noros uscat, frumos** ¶ ⑭ Una din părțile egale ce alcătuesc o măsură; bătaie: **măsură în doi, în trei, în patru timpi** ¶ ⑮ Fie-care din formele pe care le ia verbul spre a arăta momentul cînd se săvîrșește acțiunea pe care o exprimă: **~ul prezent, ~ul viitor** ¶ ⑯ Precedat de cîte o prepoziție, formează diverse locuțiuni adverbiale: **a ~** = ATIMP; **cu ~ul**, după trecere de oare-care timp: **cu ~ul se va îndrepta și el**; **din ~**, de timpuriu, cînd nu mai e prea tîrziu: **pomul cînd începe să se strîmbeze, trebue îndreptat din ~**; **din ~ în ~**, din cînd în cînd; **la ~**, la vremea potrivită, nici prea de vreme nici prea tîrziu: **Lucrul la ~ dăruit Prețuește îndoit** (PANN.) [lat. t ĕ m p u s].

***TIMPAN** (*pl.* -ane) *sn.* ① Membrană transparentă, întinsă ca o piele de tobă, care se află în urechea mijlocie, în care sînt oscioarele auzului; **a sparge cuiva ~ul**, a asurzi pe cineva; **de la o vreme nu mai știam decît bătaia cadentată a vorbelor care-mi răpăiau regulat pe ~** (VLAH.) ¶ ② Un fel de tobă, de aramă de formă semi-sferică, întrebuințată în orchestră (▪ 4924) ¶ ③ Suprafața triunghiulară pe care o înconjoară cele trei cornișe ale unui fronton și care este netedă sau decorată cu sculpturi ¶ ④ Suprafața cuprinsă între lintelul unei porți din evul-mediu și arcul de deasupra și care de obiceiu e decorată cu baso-reliefuri (▣ 4925): **cu întreite frize, cu ~e și cu medalioane sculptate** (ODOB.) [fr. t y m p a n].

‡ **TIMPINĂ** = TÎMPINĂ.

TIMPURIU 1. *adj.* Ce se face, ce se întîmplă înainte de timpul normal (Ⓒ TÎRZIU): **lucrătorii seceră curatul rod a pămîntului îndelung răbdînd... pînă cînd va veni ploaie timpurie și tîrzie** (COR.); **mă gîndeam la situația grea în care rămînea soția... prin moartea atît de timpurie a bietului băiat** (ER.-VN.); **poamă timpurie**, care se coace de vreme.

Fig. 4924. Timpan.

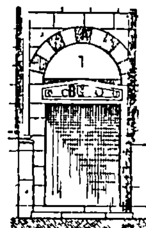

Fig. 4925. T. Timpan.—A. Arhivoltă. —B. Lintel.

2. *adv.* (*mai adesea* **de ~**) Înainte de timpul normal, de vreme: **grîul care va fi semănat ~ va fi bun** (GAST.); **atuncea se va ivi de ~ lumina ta** (BIBL.) [lat. vulg. t ĕ m p o r ī v u s].

†**TINĂ** (*pl.*-ni) *sf. Trans.* Noroiu, glod: **întinaiu-mă în ~ adîncată** (PS.-SCH.); **Domnul... au ascultat ruga mea și m'au scos din groapa patimilor și din tina cea adîncă** (NEC.); **preste noapte plouase și era ~** (RET.); **se dete jos și se tăvăli în noroiu, pînă se făcu una cu tina** (ISP.); **Ce trece prin ~ Și nu se 'ntină?** (GOR.), *ghicitoare despre* „umbră" [vsl. t i n a].

***TINCTORIAL** *adj.* Ce servă la boit; **plante ~e**, acelea din care se scot colorile pentru boitul lînei sau țesăturilor [fr.].

***TINCTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Soluție obținută prin macerarea unei substanțe medicamentoase în apă, în eter sau în alcool: **~ de iod**, soluție roșie de iod în spirt, întrebuințată ca antiseptic [fr. t e i n t u r e, refăcut după lat. t i n c t u r a].

TINDĂ (*pl.* tinzi) *sf.* ① Sălița, vestibulul de la intrarea unei case țărănești (▣ 4926): **căsenii locuesc numai în camera de dindărăt și în ~** (PĂC.); Ⓟ **ca să scurteze din cale, de cu seară a plecat și în ~ s'a culcat** (PANN), se zice în ironie despre cei leneși ce se grăbesc la început, dar cari lasă apoi treaba încurcată; Ⓟ **a face treaba pînă 'n ~**, a face treaba pe jumătate ¶ ② Încăperea de la intrarea unei biserici, despărțită de naos printr'un perete; pronaos (☞ ▣ 487): **se îngroapă trupurile oamenilor morți... prin tinzile bisericilor** (PRV.-MB.); **Grigorie-Vodă... s'au apucat de au acoperit mănăstirea Balica cu oale... și i-au făcut și ~... și zid împregiur** (NEC.) [lat. vulg. t ĕ n d a < t ĕ n d ĕ r e].

Fig. 4926. La sfat pe pragul tindei.

TINDE (tind; *pf.* tinsei; *part.* tins) 1. *vb. tr.* și *refl.* † A (se) întinde: **tinseră afară mînile bărbații și pre Lot traseră în casă la ei** (PAL.); **dascălul tinse brațul spre cuvintele scrise cu un gest maiestos** (NEGR.); **acel cu luntrea tindea vîsla de-i punea cîte 16 galbeni de om** (N.-COST.).

2. *vb. intr.* * A năzui, a fi stăpînit de gîndul, de dorul de a dobîndi ceva, de a ajunge la ceva, a aspira [lat. t ĕ n d ĕ r e; înțelesul 2 după fr. t e n d r e].

TINDECHE, TINDEICĂ (*pl.*-ci) *sf.* Vergea de lemn cu dinți de fier la capete, cu ajutorul căreia se ține pînza întinsă la războiu, cînd se țese; unealta e uneori întreagă de fier (▣ 4927): **Frunză verde foaie lată N'am tindeche, n'am nici spată Și pînza-i gă-**

tită toată (PANN); războiul fu gata, întreg întreguț de aur, cu tălpi... cu tindeică, cu sucală de aur (RET.) [lat. tĕndīcula < tĕndĕre].

TINDUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* 🏠 *dim.* TINDĂ: Cu rogoz verde 'nvălită, Cu tinduța deslipită (VOR.).

TINE ☞ TU.

TINEREL, *f.* TINEREA. TINERICĂ (*pl.*-rele) *adj.dim.* TÎNĂR: bucătăreasa curții împărătești era o vădană ochesă și tinerică (MERA).

Fig. 4927. Tindechi.

TINERET *sbst. col.* TÎNĂR. Oamenii tineri, tinerime: cum o să-și răsucească mustața de grozav printre ~! (DLVR.).

TINEREȚE *sf. pl.* (și ✓ *sg.*) ① Starea unei persoane tinere, vîrsta între copilărie și bărbăție; vîrsta unui animal tînăr, a unei plante răsărite de curînd (© BĂTRÎNEȚE): împăratului i se făcu milă de ~le lui și-l sfătui să-și caute mai bine de treabă, decît să se răpuie (ISP.) ¶ ② Epoca vieții cînd omul e tînăr: cu mijlocirea lui Șerban-Vodă au stătut Domn și din tinerețile lui au arătat semne de bună chivernisealā (MUST.); ℗: ce învețí la ~, aceea știi la bătrînețe; — adună la ~, ca să ai la bătrînețe ¶ ③ ✓ Tinerime, oamenii tineri ¶ ④ Ⓕ Frăgezime, vioiciune.

TINERIME *sf. col.* TÎNĂR. Oamenii tineri, toți tinerii: descrie-mi tabloul societății ieșane sub domniile lui Sturdza și Ghica-Vodă cu ~a ei vioaie, elegantă (ALECS.).

○ **TINERIT** *sbst. Mold.* ① = TINERET: așa e ~ul ista, bată-l să-l bată, zise moș Bodringă (CRG.) ¶ ② Vitele tinere: pîrloagele și imașurile cele nouă sînt folositoare ~ului (ION.).

TINGIRE *sf.* ◊ Vas de tuciu, de fier smălțuit sau, mai adesea, de aramă cositorită, în care se fac bucate (▣ 4928): a spoi tingirile; vizitiul... avea mania de a fura tingirile din curțile boierești, pe unde părintele meu se ducea în vizită (I.-GH.); ℗: și-a aflat ~a capacul ☞ CAPAC ① [tc. tengĕrè].

Fig. 4928. Tingiri.

TINICHEA, † TENECHEA (*pl.*-chele) *sf.* ① Tablă de fier cositorită, din care se fac vase sau burlane, se învelesc casele, etc.: li se arată, ca la o bătaie de glonț, coperișul nou de tinichea al turnului, strălucind la soare (CAR.) ¶ ② Vas, cană de tinichea: săteanul... bea din aceasta cu bărdacul, cu cana și cu tinicheaua (MAN.) ¶ ③ Scîndură subțire: ~ de brad; prețul cherestelei variază după felul ei... se plătesc... tenechelele 7 pînă la 10 florini suta (ION) ¶ ④ *F* ‡ *iron.* ⁂ Decorație, medalie: isprăvnicească! de acum să vedeți bontonuri și tenechele! (ALECS.) ¶ ⑤ ℗ Lefter, fără lăscaie, sărac lipit: îl lăsaseră tinichea: nu mai avea băiatul nici cu ce să vie înapoi acasă (CAR.) [tc. tenekè].

○ **TINICHER** *sm. Trans.* ⊕ = TINICHIGIU: Toții din Lelești au introdus între Românii din acest ținut datina de a merge în țară ca ~i (RET.) [tinichea].

○ **TINICHERIE** *sf. Trans.* ⊕ 𝛙 = TINICHIGERIE: cam p'atunci, pe cînd începea mai bine a se plăti tinicheria în țară, era în Reteag un Petre Pop (RET.) [tinicher].

TINICHIGERIE *sf.* ① ⊕ Meseria tinichigiului ¶ ② ⊕ 𝛙 Atelier unde se lucrează și prăvălia unde se vînd obiecte de tinichea ¶ ③ Obiecte, vase făcute din tinichea [tinichigiu].

TINICHIGIU *sm.* ⊕ Meșteșugar care lucrează obiecte de tinichea sau care învelește casele cu tablă de fier (▣ 4929) [tc. tenekeği].

† **TINOS** *adj. Trans.* Noroios, glodos, mocirlos, plin de tină: mergea tabăra, ales căzăcească, cu greu, prin locuri strîmte și tinoase (M. COST.).

Fig. 4929. Tinichigiu.

† **TINS** 1. *adj. p.* TINDE. Întins: pe podiș despre Nistru, acolo era ~ seivanul pașii și corturile (N.-COST.). 2. *adv.* = ÎNTINS[1] 2: Moscalii... au mers ~ la Danțca și au început a bate cetatea cu combarale (NEC.).

○ **TINTĂ** (*pl.*-te) *sf. Trans. Băn.* Cerneală [germ. Tinte].

○ **TINZAICĂ** *sf. Băn.* ▣ = TINDECHE.

TINZĂTORI *sf. pl.* = ÎNTINZĂTORI.

○ **TIO!** *interj. Mold. Bucov.* Strigăt cu care se alungă vitele, cînii, etc.: Răzvrătescu, alungat de cîni ce hămăesc: tio! haită, țibă! tio! (ALECS.).

○ **TIOC** ☞ TOC.

○ **TIOHĂI** (-ăesc), TIUHOI (-oesc), TIUI (-uesc) *vb. tr.* și *intr. Mold. Bucov.* A huidui; a alunga un animal cu strigăte de tio! au început a-l stupi și a-l tiohăi de hîd ce era (VOR.); încep a striga și a tiohăi împrejurul oilor (VAS.); După ce i-a tiuhoit, intră 'n casă și se culcă bucuros și liniștit (SPER.); o rîs de mine cu hohot și m'o tiuit ca p'un dulău cu tingirea 'n coadă (ALECS.).

***TIP** (*pl.*-puri) *sn.* ① Model ¶ ② Exemplar primitiv și original ¶ ③ ⚘ Plantă ale cărei caractere formează trăsăturile esențiale ale unei familii: micsandra este ~ul cruciferelor ¶ ④ Totalitatea caracterelor distinctive ale unei rase de oameni sau de animale: ~ul mongol ¶ ⑤ Reprezentantul cel mai desăvîrșit al unei categorii de oameni: e ~ul actorului de provincie; e un ~ de frumusețe; tăcuta mănăstire se transformă într'un mic orășel: ~uri de observat cîte poftești (VLAH.) ¶ ⑥ Simbol: mielul de Paști e ~ul Mîntuitorului ¶ ⑦ *F iron.* Individ: în adevăr, ~ul, grăbindu-se să-și ridice arma, a uitat carta de vizită (CAR.) [fr. type].

TIPAR (*pl.*-are) *sn.* ① ⸸ ‡ Mașină tipografică, teasc ¶ ② ⸸ ‡ Tipografie: scriitorii cării izvodesc puțini se află, iară tipariu nu este (M.-COST.); eu Șerban Diacu, meșterul mare a ~elor (PAL.); Carte românească de învățătură... în tiparul domnesc s'au tipărit, în mănăstirea a Trei-Svetitele în Iași (PRV.-MB.) ¶ ③ ⸸ Tipăritură, faptul de a tipări, imprimat: Viața și pildele... lui Esop, prin acest tipariu mai îndreptate (GAST.); a îndrepta greșelile de ~; a da la ~, a pune sub ~, a da să se tipărească; bun de ~, autorizația dată de autor, de a se tipări, după scoaterea corecturilor ¶ ④ ☞ Scobitură, săpătură în care se află forma obiectului de obținut, în care se toarnă o materie lichidă, un metal topit, etc. ¶ ⑤ ⚠ Ciubucul zidarului ¶ ⑥ Ⓣ Model de hîrtie după care se croesc hainele (▣ 4930) ¶ ⑦ Urmă, întipărire: picioarele cailor... lăsau ~ (în noroiu) la fie-care pas (I.-GH.) ¶ ⑧ Ⓕ Model, tip, înfățișare: marele arhitect al Vicenței a făcut teatrul acesta uriaș după ~ul teatrelor grecești (IRG.) [gr.-biz. τυπάριον, vsl. tiparŭ].

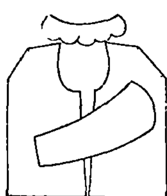

Fig. 4930. Tipar.

TIPĂRI (-ăresc) *vb. tr.* ① ⸸ A face să iasă pe o foaie de hîrtie, prin apăsare sau cu ajutorul mașinei tipografice, urmele caracterelor de imprimerie: ~ o carte, un afiș, un bilet de invitație, cărți de vizită ¶ ② ⸸ A face toate lucrările necesare pentru confecționarea unei cărți ¶ ③ A reproduce prin apăsare, pe hîrtie, pe o stofă, un desen săpat pe o placă unsă cu cerneală sau cu o coloare ¶ ④ † A întipări ¶ ⑤ A da o formă unui lucru moale, frămîntîndu-l cu mîna, îndesîndu-l sau apăsîndu-l cu o lopățică: musteciosul Davidică... pînă tipărea o mămăligă, mîntuia de spus, pe de rost, repede și fără greș, toată istoria Vechiului Testament (CRG.); clădind în ele palele deopotrivă și tipărindu-le bine (ION) [tipar].

TIPĂRIT 1. *adj. p.* TIPĂRI ¶¶ © NETIPĂRIT. 2. *sbst.* Faptul de a tipări.

TIPĂRITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Lucrare tipărită, carte tipărită: cele mai vechi tipărituri româneşti sînt din a doua jumătate a veacului al xvi-lea.

‡ **TIPARNĂ**, TIPARNE *sf.* Tipografie, imprimerie [vsl. tiparinŭ].

‡ **TIPARNIC** *adj.* ① Tipărit, imprimat: am făcut alegere din multe, bogate pravile... căci n'am vrut să scriu după cele ~e (PRV.-MB.) ¶ ② De tipar, de tipografie: au adus meşteri ~i şi de slove greceşti şi sloveneşti (LET.) [tiparnă].

‡ **TIPARNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Tipografie, imprimerie [tipar].

*__TIPAROASE__ = CHIPAROASE: el' îşi stropea liniştit ~le (BR.-VN.).

*__TIPIC__[1] *adj.* ① Caracteristic: însuşiri, trăsături ~e ¶ ② Simbolic, alegoric [fr. typique].

TIPIC[2] (*pl.*-icuri) *sn.* ① Carte care cuprinde rînduiala după care se săvîrşesc zilnic slujbele divine în biserică: înnoda o leturghie, ca vai de ea, cu ~ul deschis pe masa din altar (VLAH.); popoiacii se pricep mai mult la citire pe condac, pe ~, pe psaltire (JIP.) ¶ ② Rînduiala după care se săvîrşesc slujbele în biserică, spre deosebire de textul rugăciunii: preotul răspunse bine, cînd îl întrebă despre ale ~ului (ISP.); cum intră în biserică, încep a căuta pricină părintelui Oşlobanu, care slujea, că nu se ține de ~ (CRG); cînd botezi copilul... să ia şi naşul den unt şi să ungă copilul pre toate mădulările, cum iaste rînduiala ~ului (PRV.-MB.) ¶ ③ Ⓕ Regulă, formulă obicinuită: el îşi cheltuesc o bună parte din energia şi spontaneitatea minții lor crude pe ~urile pedante (VLAH.); a se ținea după ~, a urma întocmai normele stabilite, a nu se abate de la formele obicinuite [ngr. τυπικόν, vsl. tipikŭ].

TIPICAR *adj.* şi *sm.* ① Care se ține întocmai după tipic, care nu se abate de la cele arătate în tipic: preot ~ ¶ ② F Formalist; pedant: programele sînt greşite şi mulți dascăli ~i (VLAH.).

*__TIPOFOTOGRAFIE__ *sf.* Arta de a obține clişee tipografice prin fotografie [fr. typophotographie].

TIPOGRAF[1] *sm.* Cel ce cunoaşte şi care practică arta imprimeriei; — şi *adj.*: lucrător ~ [gr.-biz. τυπογράφος].

*__TIPOGRAF__[2] (*pl.*-afe) *sn.* Maşină tipografică cu care se culege şi se toarnă în acelaşi timp textul de tipărit [fr. typographe].

*__TIPOGRAFIC__ *adj.* Privitor la tipograf; ce

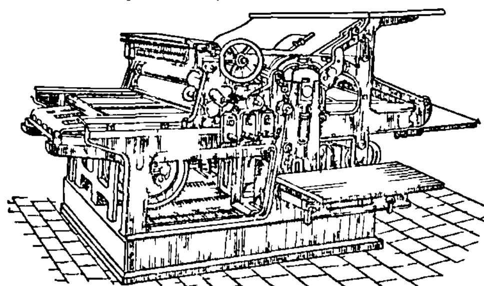

Fig. 4931. Maşină tipografică.

ține de tipografie: maşină ~ă (▣ 4931) [fr. typographique].

TIPOGRAFIE *sf.* ① Arta de a tipări cu caractere mobile, imprimerie ¶ ② Stabiliment, atelier unde se tipăresc cărți, etc. [gr.-biz. τυπογραφία].

TIPSIE, ‡ TEPSIE *sf.* ① Tavă mare de metal, de formă orientală: şezînd la masă, în cîteva tepsii au fost puind balegă de cal, zicînd că mai frumos miros decît baliga calului altul nu mai poate fi (CANT.); tipsiile pe care aduceau bucatele... erau de argint (NEGR.); ducîndu-l numai decît să-i tai capul şi puindu-l într'o tipsie, să-l aduci la mine să-l văz (PANN); culese cîteva mere din pom, le puse pe tipsie de aur şi le duse la tatăl său (ISP.) ¶ ② *pl.* = CIMBALE ¶ ③ = TAMPON ③: sări în lături tocmai în momentul cînd locomotiva îşi izbea tipsiile elastice de şirul de vagoane (VLAH.) [tc. tepsi].

TIPTIL, † TEPTIL *adv.* ① † Travestit, îmbrăcat astfel ca să nu-l recunoască nimeni; incognito: Dimitraşco hatmanul au fugit teptil preste Dunăre, trăgîndu-se la frate-său Mihai-Vodă (NEC.); iată că trece califul Harun-al-Raşid, îmbrăcat tiptil, aşa ca să nu-l cunoască nimeni (CAR.); a se îmbrăca ~, a se travesti: îmbrăcat tiptil, eram introdus ca călugăr în odaia răposatului coconu Tache, tatăl dumitale (I.-GH.) ¶ ② Încet şi pe furiş, ca să nu-l audă nimeni: ieşii tiptil pe uşa din dos, spre a nu face vuet (GN.); s'a sculat tiptil şi a mers pe nesimțite de a repezit iute pe căpitan de pe pragul uşii (SB.); păşesc tiptil, misterios şi plini de extazul surprizei pe care au s'o facă (VLAH.); adesea repetat: se ia tiptil-tiptil pe urma ei şi se duce tocmai la locul de unde Stan încărcase lemnele (CRG.); bătrîna se duce tiptil-tiptil la culcuşul lui Constantin (MERA) [tc. tebtil].

*__TIR__[1] (*pl.*-ruri) *sn.* ① Tragere la țintă cu o armă de foc ¶ ② Locul unde se fac exerciții de tragere la țintă [fr.].

TIR *adv.* Ⓟ Tir... tir..., *a)* cum... aşa şi...: ~ mi-e baba Rada, ~ mi-e Rada baba, ce mi-e una, ce mi-e alta; cum e unul, aşa şi celălalt; ~ mi-e serbarea ...biruinței soarelui asupra vrăjmaşilor, ~ mi-e serbările libertății... ~ mi-e veseliile de la naşterea Mîntuitorului (ISP.); *b)* ori... ori..., fie... fie...: ~ că beau, ~ că nu beau, tot însetat sînt (PAMF.) [comp. srb. ter „şi"].

*__TIRADĂ__ (*pl.*-de) *sf.* ① Pasaj în care un autor sau un orator desvoltă pe larg o idee: am ascultat cu toată atenția frumoasa ~ (CAR.) ¶ ② Totalitatea frazelor pe care un actor le debitează fără a fi întrerupt [fr.].

*__TIRAJ__ (*pl.*-aje, -ajuri) *sn.* ① Tipărirea coalelor unei cărți, jurnalelor, foilor de afişe, etc. ¶ ② Numărul de exemplare în care se tipăreşte o carte, un ziar, etc.: acest jurnal are un ~ de peste două sute de mii de exemplare ¶ ③ Retipărirea unei lucrări cu aceleaşi forme: a ajuns la al treilea ~ ¶ ④ Mişcare ascensională a unei coloane de aer care se ridică în interiorul unui coş (de fum) [fr.].

*__TIRALIOR__ *sm.* Soldat ce iese din rînduri şi stă la pîndă izolat spre a trage asupra vrăjmaşului: erau risipite în ~i cîteva companii vrăjmaşe (S.-ALD.) [fr. tirailleur].

TIRAN 1. *sm.*, TIRANĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Cel ce, într'o republică din vechea Grecie, se făcea singur stăpînitor, pretinzînd că exercită puterea în favoarea poporului şi împotriva aristocrației ¶ ② Principe care guvernează despotic şi cu cruzime, asuprind pe supuşii săi: să-ți arză plămînii d'o sete adîncă şi apă, ~e, să nu poți să bei! (BOL.) ¶ ③ Oricine abuzează de autoritatea şi de influența sa, asupritor ¶ ④ Ⓕ Ceea ce domină, stăpîneşte în mod absolut: moda e un ~ căruia mai toți se supun.
2. *adj.* Crud, nemilos, neîndurat, asupritor: (a fost) om foarte crud şi ~ împotriva creştinilor (GAST.); Toată lumea mi-i ~ă, Că port la căciulă pană (PAMF.); un bărbat ~; o lege ~ă [gr.-biz. τύραννος, în parte cu accepțiunile fr. tyran].

‡ **TIRĂNESC** *adj.* Tiranic, de tiran: (boierii) viind fără grijă de primejdie, nice gîndind de faptă tirănească ca aceea (N.-COST.).

‡ **TIRĂNEŞTE** *adv.* Ca un tiran, în mod tiranic: o samă de Gotthi... în Epir piciorul îşi pusese şi ~ stăpînea (CANT).

TIRANIC *adj.* ① Ce are caracterul tiraniei, nedrept, violent ¶ ② Care caută să supună pe ceilalți subt autoritatea sa, să-i stăpînească după caprițiile sale: guvernul acela... devine din ce în ce mai arbitrar şi mai ~, se conrupe şi cade în descompunere (I.-GH.) ¶ ③ F Care are o înrîurire mare asupra hotărîrilor, asupra actelor noastre: puterea ~ă a banului [gr. τυραννικός, cu înțelesurile fr. tyrannique].

*__TIRANIE__, ‡ TIRĂNIE *sf.* ① Suveranitate uzurpată şi nelegală, binefăcătoare sau vătămătoare: tirania lui Cromwell ¶ ② Guvern nedrept, asupritor, crud, dar legitim ¶ ③ Autoritate asupritoare şi violentă: Ungurii, nerăbdînd tirănia Nemților, erau mai bucuroşi să piară cu toții, să lasă de subt jugul Neamțului (MUST.) ¶ ④ ‡ Purtare de tiran, asuprire, cruzime: nerăbdînd norodul tirăniile şi spurcăciunile lui Comod, îl sugrumat (M.-COST.) ¶ ⑤ Ⓕ Puterea pe care unele lu-

cruri o au de obiceiu asupra oamenilor: **tirania banului** [t i r a n și fr. t y r a n n i e].

***TIRANIZĂ** (-izez) *vb. tr.* ① A avea o purtare de tiran, a guverna cu violență și cruzime ¶ ② A căuta să-și impună, în mod tiranic, voința sau caprițiile ¶ ③ A exercita o influență aproape irezistibilă, a avea o putere tiranică: **patimile tiranizează sufletul** [fr. t y r a n n i s e r].

***TIRBUȘON** (*pl.* -oane) *sn.* Unealtă de destupat sticlele, rac (▣ 4932) [fr. t i r e - b o u c h o n].

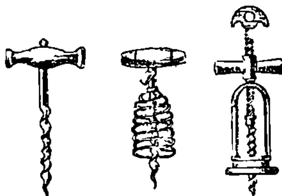

Fig. 4932. Tirbușoane.

TIREGHIE, **TREGHIE**, **TIRIGIE**, *Olten.* (VÎRC.) **STRIGHIE** *sf.* Substanță care se depune ca o coajă în interiorul buților de vin: **(pentru) galbenul ruginos... se iau 50 (de) dramuri cirmiz, 6 dramuri bațachină și 8 dramuri tirigie** (PAMF.) [ngr. τρυγία; comp. bg. t i r g i j a, t r e g i j a].

TIRIAC *sbst.* Un fel de lictar (magiun) preparat cu opiu, întrebuințat odinioară ca leac pentru multe boale: **Eu acela care am puteri de mac S'amețesc simțirea ca un ~** (PANN) [tc. t i r j a k < gr. θηριακή].

TIRIACHIU, ✓ **TERIACHIU** 1. *sm.* Cel ce se amețește fumînd opiu.

2. *adj.* Amețit (ca un fumător de opiu), beat: **Italianul cioenea cu Țiganii: Furfanțo era deja teriachiu bine** (D.-ZAMF.); **...la dînsele mă uitam Tiriachiu, în cap cu fumul** (PANN) [tc. t i r j a k i].

○ **TIRIFOIU** = **TRIFOIU**.

○ **TIRIGIE** ☛ **TIREGHIE**.

○ **TIRIMI** = **TIR**[2].

TIRIPLIC *sbst.* Bumbăcel de împletit: **cămeșile... se fac din pînză de burangic, cu urzeală de bumbac sau ~** (PAMF.); **1 cearșaf cu împletituri de ~, 2 perne de tulpan cu flori de ~, cu rețele de fir...** (dintr'o foaie de zestre) (ODOB.) [tc. t i r è - i p l i k].

TIRIZIE ☛ **TEREZIE**.

***TIROID** *adj* Se zice despre o glandă situată în partea dinainte din porțiunea superioară a traheei [fr. t y r o ï d e].

***TIRS** (*pl.*-suri) *sn.* Un fel de suliță pe care erau încolăcite frunze de viță și de iederă, și în vîrful căreia era înfipt un cucuruz de pin; era purtată de Bacchus și de bacante (▣ 4933) [fr. t h y r s e].

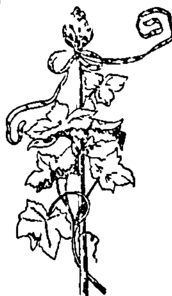

Fig. 4933. Tirs.

TISĂ (*pl.*-se) *sf.*, ✓ **TIS** *sm.* Mic arbore, totdeauna verde, cu frunzele lineare, ascuțite și lucitoare: crește prin pădurile de la munte, însă a devenit foarte rar în țara noastră; se cultivă adesea ca plantă decorativă; lemnul ei roșiatic, care putrezește greu, e întrebuințat în industria casnică și în sculptură; rădăcina de tisă e întrebuințată de popor ca leac în contra unor boale de vită; în inima oamenilor morți, despre care se crede că ar fi strigoi, se bate, pe alocuri, cîte un par de tisă; sătenii de la munte cred că sub tisă nu trebue să se culce nimeni, că moare (*Taxus baccata*) (▣ 4934): **și bea și se răcorea .. punînd... iar la loc vasul de lemn de tisă, aninat cu un lanț** (GRIG.); **a făcut aici, în fața peșterii, o bisericuță dintr'un tis bătrîn** (VLAH.) [vsl. t i s a, t i s ŭ].

Fig. 4934. Tisă.

TISCOVINĂ ☛ **TESCOVINĂ**.

○ **TIST** (*pl.*-turi) *sn. Trans.* Ofițer: **Ungurii au pușcărit în toate părțile pînă cînd a strigat ~ul lor și s'au oprit** (GR.-N.); **De-ar fi pușca de hămeiu, Regimentu de femei Și ~uri de pătrunjei** (IK.-BRS.); **Împăratul se duse pe acolo cu alte ~uri** (RET.); **~ul sau șeful lor venea în urma trăsurii** (ALX.); **a fost ~ de vardiști de noapte la Ploești** (CAR.) [ung. t i s z t].

TISTIMEL ☛ **TESTEMEL**.

○ **TIȘCOAVĂ** ☛ **TEȘCOAVĂ**.

○ **TIȘITURĂ** = **TEȘITURĂ**.

‡ **TIT** = **TITLU**.

***TITAN**[1] *sm.* ① Fie-care din cei doisprezece uriași (șase bărbați și șase femei), copiii Cerului și ai Pămîntului, cari, după povestirile mitologice, răsculîndu-se împotriva zeilor, au fost trăsniți de Jupiter și precipitați în adîncimile Tartarului ¶ ② Ⓕ Ființă de o îndrăzneală ne mai pomenită, care se încumete să săvîrșească lucruri ce întrec puterile omenești: **De prin ținuturi de ~i Se lasă spre contimporani Dorința timpului de-a fi Oprit o clipă și-a iubi** (D.-ZAMF.); **în vălmășagul acestei ciocniri de ~i, fie-care val parcă strigă** (VLAH.) [fr.].

***TITAN**[2] *sbst.* Metal foarte rar, care seamănă cu cositorul, descoperit în anul 1789 [fr.].

***TITANIC** *adj.* ① Gigantic, uriaș ¶ ② **Acid ~**, combinațiune a titanului cu oxigenul [fr.].

○ **TITICOT** = **STATICOT**.

○ **TITILIC**, **TITILIG** = **TILINCĂ**.

TITIREZ (*pl.*-ezuri, -eze) *sn.*, ✓ *sm.* ① Bățul legat cu un capăt de piatra alergătoare, lîngă teică; e mișcat necontenit de învîrtiturile pietrii, făcînd să cadă boabele din coșul morii; numit și „terteleac" sau „hădărag" ¶ ② *Mold.* = **SFÎRLEAZĂ** ①: **cît l-oiu zări pe șatrarul, am să-l suceso ca pe-un ~** (ALECS.); **acum înfățișează-ți toate acele ființe jucînd, sărind, învîrtindu-se ca niște ~i, bătînd din pintini** (ALECS.) ¶ ③ Ⓕ *F* Om sau copil scund de tot, pitic: **mița precum și copiii din casă... să nu treacă preste copilul nebotezat... (că) nu crește și rămîne ~ ori ghibos** (MAR.); **~ul era mic la statură, dară ajuns la cap** (SB.); **Am un ~ creț, Mititel ca un ou, Dar trage cît un bou** (GOR.), *ghicitoare despre* „cîntar" [comp. **TERTELEAC** și bg. t ŭ t r a č k a].

○ **TITIRIG** *sm. Trans.* (PȘC.) = **TITIREZ** ③.

TITLU (*pl.*-luri), ‡ **TITUL** (*pl* -ule), ‡ **TITULUȘ**, ✓ ‡ **TITLUȘ** (*pl.*-ușuri) *sn.*, † *Trans.* **TITULĂ**, ‡ **TITLĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Cele cîteva rînduri tipărite cu litere groase în fruntea unei cărți spre a arăta cuprinsul ei și numele autorului ¶ ② Rîndurile tipărite în fruntea unui capitol, spre a arăta cuprinsul lui ¶ ③ Subdiviziune a unui cod, a unei scrieri de jurisprudență: **Codul civil este împărțit în cărți, titluri, capitole și articole** ¶ ④ Cuvînt care arată demnitatea, rangul ce ocupă cineva în societate: **suveranul unui regat poartă titlul de rege; Papa... le-au dat titulușul de se chema Împărați ai Apusului** (LET.); **trimis-au Turcii un sol de ai lor la Leși, la craiul Frideric, de i-au dat titluș de crăie** (NEC); **banii în Țara-muntenească... tot acel vechiu titul de ban își țin** (CANT.) ¶ ⑤ Calificațiune ce se dă unei persoane pentru relațiunile, pentru actele ei: **titlul de prieten, de tată, de binefăcător** ¶ ⑥ Profesiune pe care o poate exercita cineva numai în virtutea unui brevet, unei diplome: **are titlul de inginer silvic** ¶ ⑦ Act, document, hrisov, în care e stabilit un drept, o calitate a cuiva: **titlu de nobleță; titlurile de proprietate ale casei** ¶ ⑧ **titlu de rentă**, acțiune prin care Statul se obligă să plătească o dobîndă, o rentă anuală purtătorului acestei acțiuni; **titlu nominativ** ☛ **NOMINATIV** 1 ②; **titlu la purtător**, titlu de rentă care nu poartă numele proprietarului, iar renta trebue plătită ori-cui la prezentare ¶ ⑨ Dreptul de a cere, de a face ceva ¶ ⑩ Capacitate, servicii, calități care dau dreptul la ceva: **are destule titluri la deputăție** ¶ ⑪ Proporția de aur și de argint curat ce conține o monedă, un obiect, etc., probă ¶ ⑫ Greutatea unei substanțe chimice conținute în fie-care centimetru cub dintr'o licoare cu ajutorul căreia se pot analiza unele lichide [cuvînt cărturăresc din lat. t i t u l u s; comp. și vsl. t i t l o, t i t l a, pol. t y t u ł].

TITOR = **CTITOR**.

***TITRAT** *adj.* și *sm.* Care posedă un titlu, o calificațiune onorabilă, un grad de nobleță, etc. ¶¶ Ⓒ **NETITRAT**.

‡ **TITUL** ☛ TITLU.

*__TITULAR__ *adj.* și *sm.* Cel ce în mod regulat și legal e investit cu o demnitate sau însărcinat cu o slujbă [fr.].

*__TITULATURĂ__ (*pl.*-turi) *sf.* Titlul care precede numele unei persoane, conform demnității sale, sau rangului ce ocupă în societate: **titulatura de Domn, de Alteță; titulatura de chir se da, în epoca fanariotă, numai boierilor celor mari și Mitropolitului** [germ. T i t u l a t u r].

‡ **TITULUȘ** ☛ TITLU.

TITVĂ ☛ TIGVĂ.

TIU! *sau* TIUCU! (TIUGU!) *interj.* Strigăt cu care se chiamă găinile: **Tiucu! tiucu! puiu de rață, Vină la bădița 'n brațe** (SEZ.) [onom.].

○ **TIUHOI,** TIUI ☛ TIOHĂI.

○ **TIULEIU** ☛ TULEIU.

○ **TIUTIUN** ☛ TUTUN.

TIV (*pl.*-vuri) *sn.* Îndoitură făcută de-a lungul marginii unei țesături, la mînecile sau poalele unei rufe, etc. și prinsă prin cusătură, refec (▣ 4935): **a face un ~ lat. ingust** [t i v i].

Fig. 4935. Tiv.

TIVA *adv. Mold.* = FUGA 2: **am țișnit odată cu tărna 'n cap și ~ la mama acasă** (CRG.); **l-a luat de picioare și ~ cu el pe scări de-i sună capul ca o tărtăcuță** (S. ALD.); mai adesea în locuțiunea **~, băiete,** șterge-o, pe ici ți-e drumul: **iapa a scos frumușel căpăstrul din cap și... ~, băiete... tocmai în pădure** (VAS.); **își ia cojocul între umere și biciul în mînă și, ~, băiete!** (CRG.); **nici n'a apucat a găti bine vorba și... ~. băiete!** (SEZ.).

TIVDĂ, TIVGĂ ☛ TIGVĂ.

TIVEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* = TIVITURĂ [t i v i].

TIVI (-vesc) *vb. tr.* ① Ⓣ A coase îndoitura făcută la marginea unei țesături, la mînecile sau poalele unei rufe, etc. ¶ ② Ⓕ A forma un chenar, a mărgini: **izvoare c sclipiri de oțel tivesc poalele codrilor** (VLAH.); **linia ferată tivește drept, ca un chenar regulat, marginea apei pînă la Turnu-Severin** (VLAH.).

○ **TIVIG** *sbst. Băn.* Lemnul orizontal din coș de care e atîrnat lanțul căldării; pe ~ se pune slănina de afumat.

○ **TIVILICHIE** *sf.* Ⓣ Pieptar fără mîneci purtat de țărance.

○ **TIVILICHIU** *adj.* Vioiu, bine dispus: **la horă era flăcăul cel mai ~ dintre toți** (LUNG.); **se făcuse un flăcăuandru frumos ~, de nu mai erau alții ca dînsul** (SEZ.) [tc. t e v e k e l i].

TIVIT 1. *adj. p.* TIVI ¶¶ Ⓒ NETIVIT.

2. *sbst.* Faptul de a tivi.

TIVITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Ⓣ ① Faptul de a t i v i și rezultatul acestei acțiuni; tiv: **A trimis Vodă la Vodeasă Să-i înceapă-o cusătură, Fără leac de ~** (GOR.), *ghicitoare despre* „carte" ¶ ② Chenar: **jupînul din Rădăuți trase peste taraba sa o pînză gălbuie cu ~ roșie** (GRIG.).

TIXI — TICSI.

TIZ *sm.*, TIZĂ (*pl.*-ze) *sf.* Persoana care poartă același nume de botez cu alta: **Cozma tizul tău iaste de la Ierusalim** (DOS.) [vsl. t ĭ z ĭ].

*__TIZANĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ☤ ① Apă în care s'a fiert o substanță vegetală medicamentoasă și care se bea de bolnavi ca și un ceaiu, îndulcindu-se cu apă sau miere: **~ de floare de teiu** ¶ ② **~ (de șampanie),** șampanie ceva mai dulce și mai puțin alcoolică decît șampania obicinuită [fr. t i s a n e]

TIZIC, TEZIC *sbst.* Balegă uscată la soare cu care țăranii fac foc: **nu prea avem păduri și lemnele-s scumpe foc: ardem tizic și paie** (GR.-N.); **petrecea serile de iarnă în tinda lăptăriei, la un foc de vreascuri și tizic** (D.-ZAMF.).

TÎCĂI ☛ TĂCĂI.

TÎLC (*pl.*-curi) *sn.* ① Explicațiunea înțelesului adînc al unui text (*în spec.* din Biblie, din Evanghelie) al unei pilde, etc.: **eu cunosc ~ul acestor pilde obicinuite la Sciți** (VLAH.); **~ul evangheliilor; Evanghelie cu ~** ¶ ② Pildă, povestire cu înțeles adînc: **înțeleptul Solomon își crescuse copiii, învățîndu-i de mici, pe lîngă calea bisericii, multe alte pilde și ~uri** (R.-COD.); a vorbi în ~uri, a vorbi în pilde, a întrebuința vorbe adînci, pline de înțeles: **îi zice lumea moș de cînd era mic, pentrucă vorbea în ~uri, și tot cu oamenii mai îi plăcea să stea** (VLAH.); **postoronca de dascălul Simion Fosa... vorbește mai în ~uri decît alții** (CRG.) ¶ ③ Ⓟ Glumă: **tătuța... ce om deștept era! dar și șugubăț și bun de ~uri..., comedie mare!** (GR.-N.); **Ion Otrocol era chisnovatic și bun de ~uri** (FLOR.) [vsl. t l ŭ k ŭ].

‡ **TÎLCOVANIE** *sf.* Interpretare, comentar, exegeză [vsl. t l ŭ k o v a n i j e].

TÎLCUI (-uesc) *vb. tr.* ① A tălmăci, a explica, a comenta, a interpreta: **a lor părere vrînd să întărească... cursul istoriilor și lucrurile... într'alt chip le tîlcuesc și le prefac** (CANT.); **cuvintele cele de svat mai mult se tîlcuesc spre bine decît spre rău** (PRV.-LP.); **el s'a mirat foarte că ce să fie aceste lucruri, că el nu le putea pricepe nici nu și le putea tîlcui** (SB.); **știa mai ales să tîlcuească de minune buchile bătrînești** (GRIG.) ¶ ② A tălmăci în altă limbă, a traduce: **pe atunci mai marele zeilor se numea Saturn ori Cronos, ceea ce pe limba noastră se tîlcuește Timpul sau Vremea** (ISP.) [vsl. t l ŭ k o v a t i].

TÎLCUITOR *adj. verb.* TÎLCUI și *sm.* Care tîlcuește, tălmăcitor, comentator: **~ de vise.**

TÎLHAR *sm.* ① Hoț de drumul mare, bandit: **~i sînt cîți înarmați ies înaintea oamenilor sau îi pîndesc la drumuri** (LEG. CAR.); **cela ce va primi în casa lui ~i de drum, pre acela ca pe un tîlhariu să-l certe cu moarte** (PRV.-MB.); **o sută de ~i nu pot despuia pe un sărac gol** (ZNN.); **nu-i bine ca mama să sărute pe copil pe palmă, că se face ~** (MAR.) ¶ ② Hoț: **pe ~ul de casă nu-l poți prinde** (ZNN.) ¶ ③ Ⓕ ꟻ Ștrengar: **Strigă popa din altar Către slugă că-i ~; Preoteasa de pe vatră Jură că sluga-i dreaptă** (IK.-BRS.) ¶ ④ ♣ **IARBA-TÎLHARULUI = ORBALȚ②** [ung. t o l v a j].

TÎLHĂREA *sf.* ♣ ① Plantă cu flori galbene, adesea roșietice pe din afară, dispuse într'o paniculă la vîrful tulpinii; numită și „crestățea" sau „susaiu" *(Lactuca sagittata)* ¶ ② = **SUSAIU ①** ¶ ③ = **SUSAIU-PĂDUREȚ** ¶ ④ = **SALATA-IEPURELUI** [t î l h a r].

TÎLHĂRESC *adj.* ① De t î l h a r, hoțesc: **c'o mișcare pripită, tîlhărească, își turti pălăria și o băgă în sîn** (VLAH.) ¶ ② ‡ Criminal: **trimisese Duca-Vodă pe Dumitrașco Buhuș să omoare pre... Bogdan hatmanul; ce Buhuș... n'au vrut să facă acel lucru ~** (NEC.).

TÎLHĂREȘTE *adv.* Ca un t î l h a r, cum procedează tîlharii, hoțește: **lucrurile s'au petrecut repede, aproape ~** (VLAH.).

TÎLHĂREȚ, ‡ TÎLHĂRIT (*pl.*-turi) *sn. col.* TÎLHAR. Mulțime de tîlhari, toți tîlharii: **țara atunce era stricată rău de Tătari și de Moscali și de tîlhărit** (NEC.).

TÎLHĂRI (-ăresc) *vb. intr.* A umbla jefuind la drumul mare ca un t î l h a r: **cînd vor fi niște soții multe de vor ținea drumul de vor tîlhări sau vor fura, atunce pre aceia pre toți să-i spînzure** (PRV.-MB.); **scoase toate avuțiile ce adunase de cînd tîlhărea și le făcu douăsprezece părți deopotrivă** (ISP.).

TÎLHĂRIE *sf.* Meserie, faptă de t î l h a r; jaf ca la drumul mare: **văzîndu-se într'o nevoie așa de mare a socotit să învețe tîlhăria, că poate i-a merge cu aceasta mai bine** (SB.).

TÎLHĂRIME *sf. col.* TÎLHAR. Mulțime de tîlhari, toți tîlharii: **în puțină vreme toată țara... de ~a tătărască au curățit-o, pre unii prinzîndu-i, pre alții omorîndu-i** (CANT.).

TÎLHĂRIT *sbst.* ① ‡ ☛ TÎLHĂREȚ ¶ ② Meserie de tîlhar: **eu v'aș sfătui ca să nu cercăm răbdarea lui Dumnezeu pînă în sfîrșit, ci să ne lăsăm de ~** (SB.).

TÎLHĂRIȚĂ (*pl.*-țe), TÎLHĂROAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Femeie ce exercită meseria de t î l h a r: **apoi și femei atîtea tîlhărițe unde era?** (M.-COST.) ¶ ② Ⓕ ꟻ Ștrengăriță: **această învățată tîlhăroaică se ascunsese într'un colț de mare, cine știe, la care capăt de lume** (MERA).

TÎLHĂROIU *sm. augm.* TÎLHAR: **Nu-i vrednic un ~ ca tine Să-mi spurce armele nemuritoare** (BO.-DEL.).

‡ **TÎLHUI** (-uesc) *vb. intr.* = TÎLHĂRI: **cînd vor fi nește soții multe de vor ținea drumul de vor tîlhui sau vor fura, pre toți să-i spîndzure** (PRV.-LP.); **n'au mai mers la oaste, ce au rămas tîlhuind prin țară pe la prisecile oamenilor** (N.-COST.) [ung. t o l v a j o l n i].

‡ **TÎLHUȘAG** (*pl.*-aguri) *sn. Mold.* Tîlhărie [ung. t o l v a j s á g].

TÎLMACIU... ☛ TĂLMACIU...

† **TÎLNI**... = ÎNTÎLNI...

TÎLV (*pl.*-vuri) *sn.* Un fel de țeavă, făcută adesea dintr'o specie de tigvă, cu care se trage afară vinul dintr'o butie (*Băn.* „trăgulă") (▣ 4936): cei mai mototoli au rămas la gura canalei, pe la vrăni, cu ~ul în gură (LUNG.).

Fig. 4936. Tîlv.

○ **TÎLVĂ** (*pl.*-ve) *sf. Băn.* (LIUB.) ⛰ Munte cu coama lungăreață.

† **TÎMBAR** (*pl.*-are) *sn. Bucov.* Ⓣ ① ‡ Veșmînt, haină: împărțiră veșmintele mele loruși și pre tîmbariul mieu aruncară sorți (COR.) ¶ ② Manta căptușită cu blană: ca îmbrăcăminte de iarnă pe deasupra se poartă niște blane mari, scumpe, numite ~e, acoperite cu fețe scumpe (VOR.) [comp. gr.-biz. ταμπάριον].

TÎMP *adj.* ① Cu vîrful tocit: sabia aceasta... au ~ă custură băbească și numai de covăți răzătoare iaste? (CANT.); sinălăul este un cuțit gros, ~, nu mult încovoiat, cu două mînere (PAMF.) ¶ ② Ⓕ Tîmpit, idiot: femeia îngreunată să nu mănînce Dumineca fructe păstăioase, căci copilul se face bolînd și ~ la minte (GOR.); eu mă credeam atunci ~, cu capul bun de bătut țarampoi (GN.); Trăsnea era înaintat în vîrstă, bucher de frunte și ~ în felul său (CRG.) [vsl. t ą p ŭ].

‡ **TÎMPĂNĂ** ☛ TÎMPINĂ.

TÎMPEALĂ (*pl.*-eli), TÎMPENIE *sf.* Starea celui t î m p la minte, celui lipsit de inteligență din naștere, idioție, stupiditate, neghiobie: băutura de prisos odorogește mințile Rumânului și-i aduce tîmpeală la căpățînă (JIP.); turbare de cap și frîntură de limbă ca la acești nefericiți dascăli nu s'a mai dat a vedea: cumplit meșteșug de tîmpenie, Doamne ferește! (CRG.).

TÎMPI (-pesc) 1. *vb. tr.* ① A face t î m p, a toci vîrful ¶ ② A ciunti: singure numai aceste două neamuri au tîmpit nasul acelor vrăjmași (CANT.) ¶ ③ Ⓕ A toci mintea, a face idiot, stupid: cu băuturi otrăvitoare... îi tîmpesc mintea, îi amorțesc simțirile, pînă-l reduc în stare de dobitocie (I.-GH.); *abs.*: să nu mai bea atîta bere, că berea multă tîmpește (CAR.).

2. *vb. refl.* ① Ⓕ A se toci: toate săgețile vicleșugului se tîmpiseră în inima de piatră a ciocoiului (FIL.) ¶ ② A deveni tîmpit, a-și toci mintea.

† **TÎMPINA**... = ÎNTÎMPINA...

TÎMPINĂ (*pl.*-ne), ‡ TÎMPĂNĂ (*pl.* tîmpene, tîmpene) *sf.* ♩ Tobă: să te petrecem cu veselie, și cu cîntece, cu glas de tîmpene și cu glas de ceteră (PAL.); slujitorii deteră în tîmpine și în surle și în toată împărăția se ținu veselie mare o săptămînă întreagă (ISP.) [vsl. *t ą p a n ŭ (> bg. t ă p a n ŭ) < gr. τύμπανον].

TÎMPIT *adj.* ① *p.* TÎMPI ¶ ② Ⓕ Cu mintea tocită, îndobitocit, idiot, stupid, nătîng: se uită c'o privire ~ă la apa limpede din Rîul-Tîrgului (DLVR.).

TÎMPITOR *adj. verb.* TÎMPI. Care tîmpește (mintea): la vîrsta de 11 ani, copilul a învățat... sintaxa și cu toate chichițele ei abstracte, anoste și tîmpitoare pentru o minte neformată (VLAH.).

† **TÎMPLA**... = ÎNTÎMPLA...

TÎMPLĂ[1] (*pl.*-ple) *sf.* ☊ Fie-care din părțile laterale ale capului cuprinse între ureche, ochiu și frunte: Cît de clare mi se 'nșiră toate din trecut, în minte, Cînd de-a crucii muche rece îmi lipesc tîmpla fierbinte (VLAH.); te-a freca la tîmple cu oțet de trandafir, cînd te-a durea capul (ALECS.); tîmpla stîngă de să va clăti, într'o veselie vei petrece (GAST.) [lat. vulg. *t ĕ m p l a = clas. t ĕ m p o r a, *pl.* din. t ĕ m p u s].

TÎMPLĂ[2] (*pl.*-ple) *sf.* ⛪ = ICONOSTAS ① [gr. τέμπλον < lat. t e m p l u m, influențat în fonetism de t î m p l ă[1]].

TÎMPLAR *sm.* ⊕ Meșteșugar ce face lucrări de lemn pentru casă, precum uși, ferestre, mobile, etc. (▣ 4937): ~ de binale, de mobile (*Mold.* „stoler", *Trans.* „măsar") [din sensul primitiv de „meșter de t î m p l e de biserică"].

† **TÎMPLARE** = ÎNTÎMPLARE.

TÎMPLĂRIE *sf.* ⊕ ① Meseria de t î m p l a r (*Mold.* „stolerie"): ~ de binale, de mobile ¶ ② Atelierul tîmplarului ¶ ③ Obiecte lucrate de tîmplar.

TÎNĂR (*pl.* tineri) 1. *adj.* ① Care nu e înaintat în vîrstă (Ⓒ BĂTRÎN): la greșalele ce se ceartă cu bani, se ceartă tocma și cel bătrîn ca și cel ~ (PRV.-LP.); se crede că cel ce moare ~, pe ceea lume va trăi ~, iar cel ce moare bătrîn, pe ceea lume va trăi ca om bătrîn (GOR.); vai de acea cetate unde este Domnul ~! (M.-COST.) ¶ ② ⚘ Despre o plantă crescută de puțină vreme: un pom ~ ¶ ③ Care arată tinerețea: un obraz ~ ¶ ④ De ~(ă), de cînd era tînăr(ă): s'a însurat de ~; Bată-te crucea de Neamț, De ~ m'ai pus în lanț, De ~, fără mustață, Îmi țipași tu pușca 'n brațe (IK.-BRS.); Ⓟ sculatul de dimineață și însuratul de ~ nu strică niciodată (ZNN.).

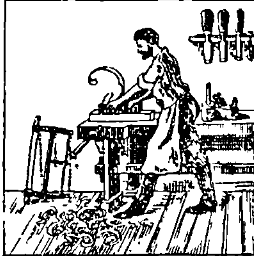

Fig. 4937. Tîmplar.

2. *sm.*, TÎNĂRĂ (*pl.* tinere) *sf.* Om tînăr, femeie tînără [lat. t ĕ n ĕ r u m].

‡ **TÎND** *adv.* Tînd... tînd..., cînd... cînd..., aci... aci...: Grecii, ca un om cînd trage de moarte, ~ leșinînd, ~ iarăși mai răsuflînd... au năvălit în Latini (CANT.); cruce iaste aceea, cîndu-și pune mîna ~ într'un umăr, ~ într'alt, ~ în frunte, ~ în piept? (VARL.) [lat. vulg. *t a n d o, corelativul lui q u a n d o, format după modelul altor corelative, ca: t a m - q u a m, t a n t u s - q u a n t u s, t a l i s - q u a l i s, etc.].

TÎNDALĂ (*pl.*-le) *sf.* Ⓟ ① Om de nimic, fleac, secătură, care nu e bun de nici o treabă, în care nu poți avea nici o încredere: amu avea bărbat, nu ~, ca Nucu Brusture (RET.); apoi doară e voinic, nu ~ (RET.); tu ai zis c'ai prăpădit pe tîndalele acestea de copii (RET.) ¶ ③ Tip ce apare în povești, alături de Păcală, cu care adesea e confundat (☛ PĂCALĂ) (comp. TÎNDĂLI).

TÎNDĂLI (-ălesc) *vb. intr.* Ⓟ *Trans.* A-și pierde vremea umblînd de colo pînă colo fără nici o treabă; a lucra fără spor, a migăli: mergînd Sărăcia așa tîndălind, dă cu ochii de un om mergînd pe cîmp cu doi cîni (RET.); și cioplea și mocoșea și tîndălea, să treacă ziua (RET.) [comp. germ. t ä n d e l n].

○ **TÎNDĂLITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Ⓟ *Trans.* Faptul de a t î n d ă l i: după atîta ~, oamenii i-au pus numele de Popa Tanda (SLV.).

TÎNGĂ *sf. Mold.* Mîhnire adîncă, jale, amărăciune [vsl. t ą g a].

TÎNGUI (-uesc, -uiu) 1. *vb. tr.* A plînge de mila cuiva, a compătimi; a jeli: îi tînguia tot tîrgul pe bieții oameni (GRIG.); tînguește-mă, doamna mea și nu mă osîndi (NEGR.).

2. *vb. refl.* ① A se jeli, a-și plînge soartea amară: începu cu jale peirea să-și plîngă, Să se tînguească mînile să-și frîngă (PANN); se tîngui el, se jeli, plînse cu amar că pierduse pe Siminoc (ISP.); fata de împărat începu a se tîngui de răsuna întreg ostrovul șerpilor (MERA) ¶ ② A se plînge cuiva (de cineva sau de ceva): se tînguia la toată lumea de beleaua ce-i venea pe cap (D.-ZAMF.); toți oamenii locului se tînguiau de răutatea și de frica balaurului (ISP.).

3. *vb. intr.* A jeli, a se plînge: a pornit cu ele, tînguind mai mult ca o femeie decît ca un călugăr (DLVR.) [vsl. t ą g o v a t i].

TÎNGUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a (se) t î n g u i: mărturisim și, nu fără puțină ~, ne cutremurăm de mare și de nepurtat greuința carea asupră-ne vine (CANT.).

TÎNGUIOS *adj.* Jalnic, foarte trist, tînguitor: uneori o pasăre de noapte... își ia sborul, scoțînd un țipăt sfîșietor și ~ (ODOB.); Tînguiosul bucium sună, L-ascultăm cu-atîta drag (EMIN.) [t î n g u i].

TÎNGUIRE *sf.* Faptul de a (se) t î n g u i, plîngere; jale: în glasul ei era o ~ și o dojană dulce (VLAH.); astă slăbiciune nu era numai o năzărire a minții lui, ci o ~ a întregului său trup (BR.-VN.).

TÎNGUITOR *adj. verb.* TÎNGUI. Care (se) tînguește; jalnic: din cînd în cînd mi se pare că aud glasuri tînguitoare, bocindu-se pe valuri (VLAH.); a doua zi de dimineață mă trezește același glas ~ al cînelui (BR.-VN.); Cîntări

tînguitoare prin zidurile reci Cerşi-vor pentru mine repaosul de veci (EMIN.).

TÎNJALĂ (*pl.*-jeli, -jele) *sf.* ① Un fel de proţap suplimentar, cu un jug la capăt, care se leagă de proţap cu ajutorul cîrcelei, cînd, în loc de doi boi, se înjugă la car patru boi (▣ 4938): Dragă, hai de mă sărută, Că-ţi dau boii de la rudă, Puică, hai şi-a doua oară, Că-ţi dau şi cei din ~ (IK.-BRS.); Mîndra maichii se oglindă Şi gunoiul pînă 'n grindă, Pune boii la ~ Şi scoate gunoiu-afară (R.-COD.);

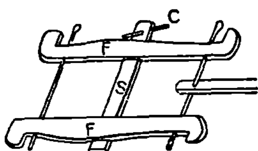

Fig. 4938. Tînjală. F.F. Fălcele, fofeze, lopăţele. — S. Spetează, stinghie, jiglă, lopăţică, bulfeu. — C. Cuiul lopăţelei.

F Ⓟ: Cînd o face plopul mere şi tînjala viorele (ZNN.), niciodată ¶ ② Un fel de lemn gros, prins de jug, ce serveşte la tîrîtul greutăţilor ce nu se pot pune în car sau pe sanie (ŞEZ.); la ~ se prind boii cînd au să scoată, de pe muchi de dealuri şi de prin prăpăstii, trunchiurile groase de brad sau de fag (PĂC.); Ⓕ: a se lăsa pe ~, a lucra alene, fără a se grăbi; a amîna lucrul; a lăsa greul pe alţii: cată de nu te lăsa pe ~, pune mîna pe afiştat mai repede şi vin' acasă (CRG.); crede-mă, unchiule, nu te grăbi cu însuratul, lasă-te pe ~ (ALECS.) [vsl. *tężalo].

TÎNJELAR (*pl.*-are) *sn.* ✓ Tînjală, identică ca formă cu proţapul, care se întrebuinţează la arat, cînd, în loc de doi boi, se înjugă la plug patru boi (PAMF.) (R.-COD.) (▪ 4939).

Fig. 4939. Tînjelar. — A. Tînjeluţă.

TÎNJELUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ✓ Partea tînjelarului, corespunzătoare japiţei proţapului, de care se prinde jugul boilor de la roate (PAMF.) (☛ ▪ precedentă) [tînjală].

TÎNJI (-jesc) *vb. intr.* ① ‡ A se mîhni, a se întrista adînc, a fi amărît ¶ ② ‡ A cîrti, a murmura: pre vreme de mare foamete tînjind săborul... sfîntul tot îi dojenea pentru mica credinţă (DOS.) ¶ ③ A lîncezi, a fi într'o stare de slăbiciune fizică sau morală; a fi bolnăvicios: Albu împărat avea doi copii, pe Mugur Voevod, care era cam schilod şi tot tînjea de mic... (CAR.); unul din tovarăşi se plînse că nu ştie ce au oile de tînjesc de azi dimineaţă, pasă-mi-te dase boala în ele (ISP.); şopîrlele, gonite din culcuşurile lor de năvala apei, tînjesc pe lîngă drum (VLAH.); — despre lucruri: începură a-i tînji trebile împărăţiei, începuse adecă a da îndărăt (ISP.) ¶ ④ ♣ A nu-i merge bine (unei plante), a se ofili, a se veşteji: Trandafirul rău tînjeşte, Dacă-l smulgi de unde creşte (IK.-BRS.); sora-soarelui... se uită drept la soare pe cît timp el e pe orizon; îndată însă ce apune..., floarea tînjeşte, se pleacă în jos (NEGR.); frunza tînjea, se îngălbenea (GRL.) ¶ ⑤ Ⓕ A se topi de dorul cuiva, a duce dorul unui lucru: Tînjim de dorul altor locuri, Ca nişte păsări călătoare (VLAH.); eu unul ştiu că n'aş mai tînji după secături ca acele care fură minţile boierilor (ALECS.) [vsl. tążiti].

TÎNJITOR *adj. verb.* TÎNJI. Care tînjeşte, care lîncezeşte; galeş: Vezi-l ~, cum doarme 'n frumuseţea îngerească (VLAH.); nu mai ştiu ce fac, cînd mă uit la ochii tăi cei frumoşi şi ~i (ISP.); sloboade nişte sonuri tînjitoare şi regulate ca muzica din Califul de Bagdat (NEGR.).

○ **TÎNT...** ☛ TONT...

○ **TÎNTĂI** (-ăesc) *vb. refl. Trans.* A se zăpăci, a se ameţi de băutură (PĂC.): a băut puţin vinars şi s'a tîntăit de cap (VIC.) [tînt]

TÎRBAN (*pl.*-ane) *sn. Băn.* BĂRDĂHAN: la casele din vechime... în loc de... sticlă era... piele de pe ~ul de bou... prin care străbătea vederea în chilii (LIUB.) [srb. trba „pîntece"].

○ **TÎRBĂNOS** *adj. Băn.* Burduhos, pîntecos [tîrban].

TÎRBOC, TÎRBOG, TĂRĂBUC, TĂRĂBUF *sbst.* ⟿ Un fel de sac de pescuit, ce seamănă cu cîrlionţul şi cu hălăul, cu care se prinde peşte mărunt (▣ 4940): voesc să plece cu tîrbocul la rîu să prindă peşte (GOR.) [srb. trbok, trbuk].

○ **TÎRCAV** *adj.* ① Chel pe alocuri; gol, ciumpăvit, lipsit de arbori pe ici pe colo: de se va smulge cuiva capul din faţă, este ~ (BIBL.); pădure ~ă (R.-COD.) ¶ ② *Olten.* Chircit, mărunt, nerăsărit (CIAUŞ.) [rut. tyrkavyj].

Fig. 4940. Tîrboc.

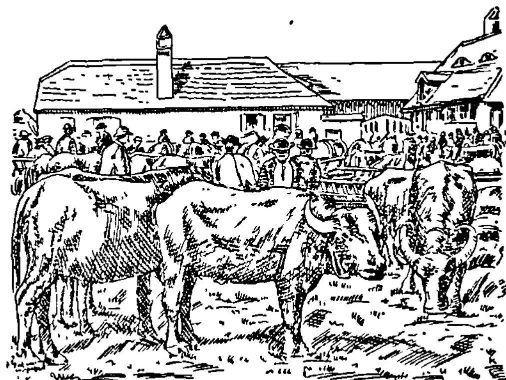
○ **TÎRCĂVI** (-ăvesc) *vb. refl. Olten.* (CIAUŞ.) A se micşora, a se pipernici, a se chirci [tîrcav].

TÎRCOL (*pl.*-oale) *sn.* Umblare de jur împrejur, ocol, *numai în loc.* a da ~ (*sau* tîrcoale), *a)* a umbla de jur împrejur: am dat tîrcoale în jurul casei, pînă cînd am văzut ieşind din curte o ţărancă (DLVR.); după ce a dat cîteva tîrcoale în faţa companiei, a venit iar la mine (CAR.); *b)* a umbla, a se învîrti pe lîngă cineva, făcîndu-i ochi dulci, căutînd să-i cîştige simpatia: juca bine şi da tîrcoale fetelor cu zestre mare (VLAH.); fiul împăratului îi da ~ (fetei) şi se tot minuna de frumuseţea şi de gingăşia ei (ISP.) [bg. trŭkalo, influenţat de tîrcoli].

TÎRCOLI (-olesc) *vb. intr.* A da tîrcoale, a umbla, a se învîrti de jur împrejur: aşteptau tremurînd, bombănind, tîrcolind... să arunce nenorocitul stîrv în ograda vrăjmaşei (DLVR.) [bg. tŭrkoljavamŭ].

TÎRFĂ (*pl.*-fe) *sf.* Femeie stricată, depravată, ce-şi vinde trupul [comp. şi TEARFĂ].

TÎRG (*pl.*-guri) *sn.* ① ⚘ Loc public unde se vînd şi se cumpără cele trebuincioase pentru hrană şi altele, piaţă: femeia cînd pleacă cu marfa la ~, pune apă în ciur şi zice: „cum nu stă apa 'n ciur, aşa să nu stea marfa mea!" (GOR.); Tîrgul-Moşilor, mare bîlciu ce se ţine la Bucureşti în fie-care an, în luna Maiu; Tîrgul-Cucului, mahala în Iaşi, unde era locul de tîrg odinioară; *de aci* Ⓟ F: două muieri şi o gîscă fac Tîrgul-Cucului, aluzie răutăcioasă la gălăgia ce se face cînd se strîng femeile la sfat; ☛ PĂDURE①, SOCOTEALĂ ④, SPART 2 ② ¶ ② ~ (de vite), locul unde-şi aduc oamenii vitele de vînzare (▣ 4941):

Fig. 4941. Tîrg de bivoli în Ardeal (după Sigerus).

s'au suit prin ~ul boilor şi au ieşit în cîmp (MUST.); un om mergea la ~... cu doi boi, ca să-i vîndă (RET.); Mă dusei Miercurea 'n ~, Să văz boii cum se vînd, Vacile cum se plătesc, Mîndrele cum se iubesc (IK.-BRS.) ¶ ③ Mulţimea de vînzători şi de cumpărători dintr'un tîrg: ~ul era foarte însufleţit ¶ ④ Învoială din preţ, cumpărătoare, vînzare; a se ajunge cu ~ul, a găti (*sau* a sfîrşi) ~ul, a cădea la învoială, a se învoi din preţ: se vede că nu s'au ajuns cu ~ul (ALECS.); În sfîrşit, gătiră ~ul, El cojoc pe leancă-a dat (SPER.); ☛ RUPE 1 ㉔, VORBĂ ¶ ⑤ Tocmeală, tîrguială: ~ul n'are supărare *sau* ~ul mînie n'are, se zice cînd cumpărătorul şi vînzătorul nu se învoesc cu preţul ¶ ⑥ Zi în care se ţine tîrgul: era tocmai Lunea, într'o zi de ~ (CRG.); azi e ~ ¶ ⑦ ● Orăşel ¶ ⑧ ● ‡ Oraş: luînd caftan de

domnie, au mers în ~ în Galați și s'au strîns toată boierimea la dînsul (NEC.) [vsl. t r ŭ g ŭ].

† **TÎRGAR** *sm.* ① ‡ Zaraf: tîrgarilor risipi banii și scîndurile răsturnă (COR.) ¶ ② *Trans.* Om ce vine la tîrg să-și facă cumpărăturile: ~ii vor fi îndărăpt tare, că nu văzui suflet de om afară de domnia-ta (RET.) [vsl. t r ŭ g a r ĭ].

TÎRGOVEAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf.* Locuitoare dintr'un orășel, dintr'un tîrg: tîrgovețele și-au pus pălăriile cele mai mari și rochia de mătasă (IRG.) [tîrgoveț].

TÎRGOVEȚ, ○ TÎRGOVĂȚ 1. *sm.* Locuitor dintr'un orășel, dintr'un tîrg; orășan: trec tîrgoveți cari au păstrat vechiul port orășenesc (IRG.); educațiunea și instrucțiunea agricultorului este mai necăutată decît a tîrgovețului (I.-GH.).

2. *adj. Mold.* Orășenesc, de oraș: Un șoaric de la țară pre altul tîrgovăț, Ca pe-un vecin prieten, îl chiamă la ospăț (DON.) [vsl. t r ŭ g o v ĭ c ĭ].

○ **TÎRGOVEȚI** (-ețesc) *vb. refl. Olten.* A se face t î r g o v e ț, a se îmbrăca, a se purta, etc. ca cei de la oraș.

TÎRGUI (-uesc) 1. *vb. tr.* A cumpăra (din tîrg): moșneagul se duce la tîrg, tîrguește el ce are de tîrguit și... vine acasă (CRG.); ca să nu-ți plece mușteriul din prăvălie, pînă nu va tîrgui, bate în prag... o potcoavă d'andaratele (GOR.).

2. *vb. refl.* ① A se tocmi ¶ ② ‡ A se învoi din preț [vsl. t r ŭ g o v a t i].

TÎRGUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a t î r g u i ¶ ② Faptul de a se tîrgui, tocmeală: tîrguiala pentru trăsura pînă la Constanța începe (IRG.) ¶ ③ *pl.* Cumpărături, lucruri cumpărate în tîrg sau pe la prăvălii: își făcuse toate tîrguielile și le trimesese înainte la han, cu vizitiul (VLAH.).

TÎRGUITOR *sm.* Cel ce tîrguește, cumpărător [t î r g u i].

TÎRGULEȚ (*pl.*-ețe), TÎRGUȘOR (*pl.*-șoare) *sn. dim.* TÎRG ① ③ ⑦: Na-ți, măicuță, trei parale Și te du prin tîrgușoare (MAR.); un tîrgușor mic, dar curat, vesel, cu case albe, văruite, gătite ca de sărbătoare (GN.).

TÎRHAT ☛ TĂRHAT.

TÎRÎ (tîrăsc), ○ TÎRII (-riiu) 1. *vb. tr.* ① A trage după sine pe cineva sau ceva în așa fel încît să se frece de pămînt: Capul Grecului tăia, Apoi trupu-i tîrîia... Și sub pod îl arunca (ALECS.-P.); omul... a legat mreana peste mijloc și-a tîriit-o pînă ce-a dat-o în apă (VAS.; (sfintele icoane) le tîrîia pre mijlocul tîrgului și le călca, arzîndu-le și scuipîndu-le (PRV.-MB.); cîrnește căruța și-o tîrăște cum poate pînă 'n poiană (CRG.); li se părea că împărăteasa umblă tîrînd după sine rochia cea de mătase (ISP.) ¶ ② A trage cu sila, cu anevoie, pe cineva după sine: armașul și căpitanul de lefegii începură a-l tîrî (NEGR.); două tinere elegante mergeau înaintea mea, tîrînd de mînă un băiețel (I.-GH.) ¶ ③ A mișca cu anevoie un lucru dintr'un loc: abia-și tîrîia picioarele de beteag ce părea (ALX.) ¶ ④ F A-și ~ zilele, a duce o viață grea, plină de necazuri: mai bine să-și lege o piatră de moară de gît... decît să-și tîrască zilele încărcate de așa păcate (OLVR.).

2. *vb. refl.* ① A înainta atingînd pămîntul cu pîntecele (*vorb.* de animale): s'ar mulțumi să sară ca o broască, să se tîrîie ca o șopîrlă (OLVR.); balaurii n'au picioare pe care ar putea îmbla, ci ei sau se tîresc sau sboară (SB.); — despre oameni: se uita acum nemișcat și cu ochii holbați cum Petrea Dascălul se tîrîia încet, încet în vizunie (GN.); *mai adesea* a se ~ pe brînci, a înainta, mișcîndu-și corpul răzimat pe mîini și pe picioare: se tîrăște pe brînci, ținîndu-și răsuflarea (BR.-VN.); Ⓕ *F*: de aceea vedem atîți lingușitori ce se tîrîie pe brînci, pentru ca să ajungă la culmea onoareior (ALECS.) ¶ ② A înainta cu greu, abia mișcîndu-și picioarele: Castor se tîrăște cu greutate după mine pînă la maidanul de peste drum (BR.-VN.); iată-ne... tîrîți de opt cai ce aveau multă greutate să se tîrască singuri (ALX.); *vorb.* de oameni răniți sau bolnavi: mi-a ajutat Mărioara să mă tîrăsc pînă la fereastra pe care a deschis-o (BR.-VN.); eu mă tîrîiam cum puteam pînă la fîntînă în dosul stînei (CRG.) ¶ ③ A atîrna pînă jos, a atinge pămîntul: se vede viind din zarea muntelui ca niște dihănii bizare, cu aripi lungi și albe ce se tîrîiau pe jos (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ A umbla prin locuri unde omul se murdărește ca și cînd s'ar tîrî pe pămînt (comp. Eu mă tîrîiu prin noroaie, ea plutește 'n cer albastru (VLAH.)): cred că judecata are să-mi găsească dreptate, deși nu m'am tîrît prin judecăți de cînd sînt (CRG.) ¶ ⑤ A nu fi așezat, rînduit, păstrat la locul cuvenit: cînd are cineva hîrtii de valoare așa de mare, nu le lasă să se tîrîie astfel de colo pînă colo (CAR.).

3. *vb. intr.* A atîrna pînă la pămînt, a atinge pămîntul: împinseră pe bietul Mircea, desculț, fără căciulă, numai în cămașă și cu brîul tîrînd, pînă la fereastră și-l îmbrînciră jos (DOOB.); veni acolea un omuț numai cît un pumn, cu o barbă lungă de tîrîia după el de lungă ce era (RET.) [vsl. t r ĕ t i].

TÎRÎIE-BRÎU *sm.* F Individ ce caută cearta cu luminarea (lăsînd înadins să-i t î r î i e b r î u l pe jos, ca să-l calce cineva și să aibă pricină de a-i cere socoteală). nu ți-e rușine obrazului să te porți cu Adela ca un ~! (ALECS.).

○ **TÎRÎIȘ** *adv. Mold.* Tîriș, tîrînd după sine: și s'a luat băietul, cu palușul ~, și s'a pornit înainte (VAS.); de-a ~ul *loc. adv.* tîrîndu-se: de sus se prăvăleau de-a ~ul pînă în șanț pcoii bălani, cu ochii lucitori (SAO.) [t î r î i].

○ **TÎRÎITOR** ☛ TÎRÎTOR.

TÎRÎȘ 1. *adv.* ① Tîrînd pe jos, tîrînd după sine: îl luă de piept și cu el ~, se duse la curtea boierului (ISP.); îl înhăță de chică și-l duse ~ pînă în curte (D.-ZAMF.) ¶ ② Tîrîndu-se pe jos, abia mișcînd picioarele de oboseală, de slăbiciune, etc.: mergi ~ prin întuneric ca vr'o zece pași, pînă dai sub o boltă înaltă (VLAH.); cînd d'odată s'arată... vulpea cu coada ~, ca într'un fulger el ia pușca la cătare și trage (DOOB.); cam pe înserate, ne luăm ~ cu moș Bodringă cu tot, și ne băgăm într'o cinstită crîșmă, la fata vornicului de la Rădășeni (CRG.) ¶ ③ TÎRÎȘ-GRĂPIȘ, tîrînd(u-se) cu anevoie; cu chiu, cu vai, cu mare greu: ei luară pe bietul Cărăbuș de subțioară și-l duseră tîrîș-grăpiș în sacnasiu (FIL.); Tîrîș-grăpiș bietul moș Sări afară din coș (PANN); atîtea organe care funcționează și întrețin tîrîș-grăpiș eghimoniconul nostru de Stat civilizat în Orient (VLAH.).

2. (*pl.*-îșuri) *sn.* Buștean adus tîrîș cu tînjala sau sarcină de lemne, de nuiele, de paie, etc., legate cu o funie și duse tîrîș după sine: du-te, frate, pînă 'n pădure să aduci un ~ de lemne cu măgărița asta (R.-COD.); ~urile de paie... se îngrămădeau mai încolo, porcoaie, porcoaie (S.-ALD.) [t î r î].

TÎRÎTOR, ○ TÎRÎITOR 1. *adj. verb.* TÎRÎ(1). ① Care se tîrăște: lighioile tîrîtoare și săltătoare ale pădurii s'au ascuns (IRG.); Am un șarpe tîrîitor, Pe lume-i stăpînitor (GOR.), *ghicitoare despre* „drum"; plantă, tulpină tîrîtoare, care e întinsă pe pămînt (☐4942) ¶ ② Ⓕ Care se înjosește peste măsură față de cei mari, lingușindu-i, spre a-și ajunge scopurile.

Fig. 4942. Tulpină tîrîtoare.

2. TÎRÎTOARE *sf.* ① = REPTIL ¶ ② Unealtă specială de care se servesc pescarii pentru a scoate cega din gropi; numită și „trandadaie" (☐ 4943).

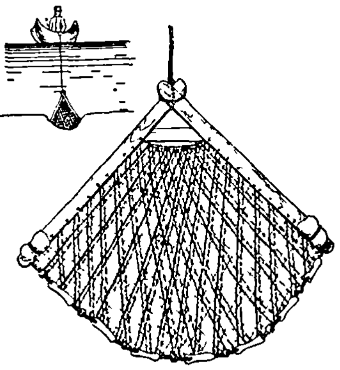

Fig. 4943. Tîrîtoare.

TÎRÎTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a t î r î ¶ ② Ⓟ Femeie josnică, depravată, desfrînată.

TÎRLĂ (*pl.*-le) *sf.* Locul neîmprejmuit și neacoperit unde se odihnesc oile; *pr. ext.* stîna cu toată preajma ei: **Doinind, s'aude trișca de la ~** (VLAH.); **a venit de la ~ pînă la lăptărie, ca să mă caute** (D.-ZAMF.); **el îi apăra de cînii de la ~** (BR.-VN.); **Ungurean cu două oi, Mută-ți tîrla lîngă noi** (ZNN.) [bg. t ŭ r l o, srb. t r l o, rus. t y r l o].

TÎRLAȘ *sm.* Stăpînul unei t î r l e de oi: **~ul tăia un butuc de salcie** (S.-ALD.).

TÎRLI (-lesc) *vb. intr.* A-și așeza t î r l a într'un loc: **a fost unu Bucur, cioban burlac, el și-a făcut o ~ de oi în mijlocul cîmpului, și după aia... a făcut o bisericuță** (GR.-N.).

TÎRLICI, ‡ **TERLICI**, ○ **STÎRLICI** *sm. pl.* ① ‡ Pantofi garnisiți pe dinăuntru cu postav, peste cari se puneau papucii (ca să-i apere de praf): **un boierinaș de provincie... cu tîrlici și iminei roșii în picioare** (FIL.) ¶ ② Pantofi de casă, fără tocuri, făcuți din postav; se întrebuințează pe alocuri și la încălțatul mortului: **începură a scoate din lada babei valuri de pînză, a-și da ghiont una alteia și a vorbi despre stîrlici, toiag, năsălie...** (CRG.) [tc. t e r l i k].

TÎRLIE *sf.* Sanie mică: **ne trebuia o ~ și am tăbărît pe el să ne facă una** (BR.-VN.).

TÎRLIȘTE *sf.* Locul unde a fost odată o t î r l ă: **cinepa se samănă la noi în siliște, în gunoiște, ~** (ION.) [bg. t ŭ r l i š t e].

TÎRLIȚĂ, **TÎRLUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* **TÎRLĂ**.

TÎRN (*pl.*-nuri) *sn.* ① Mătură de mărăcini sau de nuiele de mesteacăn (4944): **ne oprim puțin să aspirăm pînă 'n adînc praful sănătos, ridicat spre firmament de ~ul municipal** (CAR.) ¶ ② Grapă de mărăcini [vsl. t r ŭ n ŭ].

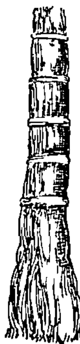

Fig. 4944. Tîrn.

○ **TÎRNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* *Olten. Trans.* ① Coșarcă, coș de nuiele împletite, mai mare la gură decît la fund și cu două toarte; servește la cules, la încărcatul în car al porumbilor de pe cîmp, al dovlecilor, strugurilor, etc. (4945): **popa Marin... ne ia 'n fie-ce an tîrna de porumb și puica de găină** (GR.-N.) ¶ ② Stup de albine făcut din nuiele împletite, coșniță ¶ ③ *Olten.* Un fel de botniță de sîrmă ce se pune boilor la gură, spre a-i împiedeca de a smulge din bucate [bg. t r ŭ v n a, srb. t r n k a].

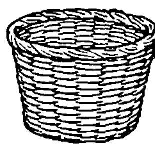

Fig. 4945. Tîrnă.

TÎRNĂCOP (*pl.*-oape) *sn.* Unealtă de fier, cu coadă de lemn, care servește la săpat, la sfărîmarea pietrelor și pămîntului vîrtos, la scoaterea bolovanilor, etc. (*Mold.* „cazma") (4946) [bg. t ŭ r n o k o p, srb. t r n o k o p].

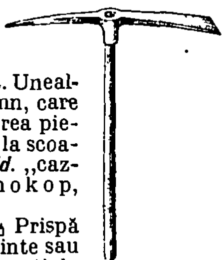

Fig. 4946. Tîrnăcop.

TÎRNAȚ (*pl.*-ațe) *sn.* Prispă mai ridicată în partea dinainte sau de jur împrejurul casei țărănești, la care se ajunge, suind 5 - 6 trepte; spre deosebire de prispă, ~ul e uneori așternut cu lespezi sau chiar cu dușumea (4947): **cîte un ~... ocolește casa... sprijinind streșina pe stîlpi** (UR.); **domnul era în ~, cu pipa cea lungă** (RET.); **s'a apucat de a aprins lumînările stinse de pe ~ul părăsit** (GRIG.) [ung. t o r n á c].

TÎRNECIU *sbst.* (R.-COD.) *dim.* **TÎRN.**

TÎRNOMATĂ (*pl.*-mete) *sf.*, *Olten.* (CIAUȘ.) **TÎRNOMET** (*pl.*-eturi) *sn.* Gunoiul din ocolul vitelor, bălegar: **de cîte ori îți fi dormit în stroh și pe tîrnomată, să am eu acuma atîția bani în pungă** (CRG.) [comp. srb. t r n o m e t „tîrn de măturat aria"].

‡ **TÎRNOSANIE** *sf.* Faptul de a t î r n o s i, sfințirea unei biserici: **să se puie sfintele moaște la ~ în sfintele biserici** (PRV.-MB.).

TÎRNOSEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a t î r n o s i, sfințirea unei biserici, unui lăcaș dumnezeesc: **și au adus la tîrnoseala casei Domnului tauri 100** (BIBL.) ¶ ② *Olten.* Ceara ce se ia de la biserici cînd se tîrnosesc (TUT.).

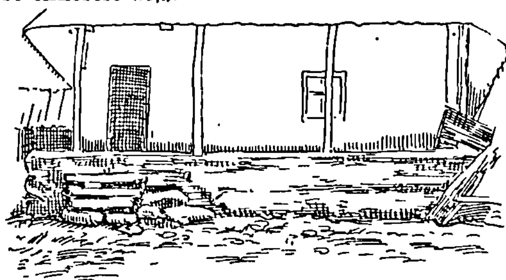

Fig. 4947. Tîrnaț.

TÎRNOSI (-osesc) *vb. tr.* A sfinți o biserică [srb. t r o n o s a t i].

○ **TÎRNOSIE**, **TÎRNOSLIVĂ** (*pl.*-ive) *sf.* *Olten.* ① Un fel de prune (VÎRC.) ¶ ② Corcodușă; zarzără (TUT.) [srb. t r n o š l j i v a].

TÎRNOSIRE *sf.* Faptul de a t î r n o s i, sfințirea unui lăcaș dumnezeesc: **cîte tîrnosiri și sfințiri de biserici din nou** (CRG.).

TÎRNOSIT *adj. p.* **TÎRNOSI.** Sfințit (*vorb.* de un lăcaș dumnezeesc): **în lăuntru în biserică ~ă să nu îndrăznească cineva a îngropa trupuri de om** (PRV.-MB.); **cum se poate... să nu pot sfîrși astă sfîntă biserică? iată am cheltuit toată starea, și ea nu este încă ~ă** (ISP.) ¶¶ © **NETÎRNOSIT.**

TÎRNUI (-uesc) *vb. tr.* ① A mătura aria cu un t î r n ¶ ② Ⓕ F A tîrî de păr, a părui: **nu-l lăsam pînă nu-l tîrnuiam o leacă** (LUNG.); **își înfige labele 'n părul mieu... (și) mă tîrnuește prin toată casa** (JIP.).

TÎRNUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a t î r n u i; păruială: **o clipă a lipsit să 'nceapă tîrnuiala din partea mulțimii** (LUNG.); **după ce se potolește tîrnuiala, prostul povestește împăratului tot** (FLOR.).

○ **TÎROMEALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* *Olten.* (CIAUȘ.) (TUT.) Moleșeală, lîncezeală, lene, tărăgănare [t î r o m i].

○ **TÎROMI** (-omesc) *vb. intr.* ① A se codi, a-i fi lene, a trăgăna ¶ ② A lîncezi, a boli, a n'o mai putea duce de bătrînețe.

‡ **TÎRPENIE** *sf.* Răbdare, putință de a îndura [vsl. t r ŭ p ĕ n i j e].

† **TÎRPI** (-pesc) *vb. tr.* și *intr.* *Băn.* A răbda, a îndura, a suferi cu răbdare [vsl. t r ŭ p ĕ t i, srb. t r p e t i].

‡ **TÎRPIE** *sf.* *Băn.* (NOV.) Ⓟ Umflarea pîntecelui [srb. t r p i j a].

TÎRSĂ[1] (*pl.*-se), **TÎRSAICĂ** (*pl.*-ce) *sf.* *Băn.* Partea din pădurea în care s'au tăiat copacii, pînă a nu începe să crească alții [t î r s i].

○ **TÎRSĂ**[2] (*pl.*-se) *sf.* *Mold.* *iron.* Barbă mare și încîlcită (SEZ.) [rut. t y r s a].

○ **TÎRSI** (-sesc) *vb. tr.* *Trans.* (CONV.) A curăți un loc de mărăcini, de tufe, pentru a-l transforma în loc de arat.

TÎRSÎNĂ[1] (*pl.*-ne) *sf.* ① Împletitură de păr negru de capră: **cele mai bune ațe (de legat opincile) sînt de ~, păr de capră neagră împletit** (SEZ.); **plașca are o ~ lungă, o țin pe cot și-o dau în baltă** (VÎRC.) ¶ ② = **NOJIȚĂ** ①: **cînd i-ei vedea, va să fii înhăimurat curat, cu opincile ne'ntinate, cu tîrsîna nouă** (JIP.) [vsl. t r ŭ s t î n i n a].

TÎRSÎNĂ[2] (*pl.*-ne) *sf.* *Mold.* *iron.* Barbă mare și încîlcită [t î r s ă].

TÎRSÎNAR *sm.* *iron.* Purtător de opinci, opincar, țăran: **pînă și ostașii, ~i d'ai noștri, mă căiau** (JIP.) [t î r s î n ă].

TÎRSOACĂ *sf.* ① = **PĂIUȘ** ③ ¶ ② = **TROSCOT** [t î r s ă[1]]

○ **TÎRSOAGĂ** (*pl.*-ge) *sf.* *Mold.* *iron.* Barbă mare și încîlcită: **cei mai mulți, cu niște tîrsoage de barbe cît badanalele de mari** (CRG.) [**TÎRSĂ**[2]].

○ **TÎRȘ** *sm.* și (*pl.*-șuri) *sn.* ① Arbust pipernicit, tufă; brad sau molidv pitic, crescut mic: **acolo sus, în frig, sînt numai ~i uscați de vînturi** (VLAH.) ¶ ② *pl.* Tîrșuri, crăci uscate, vreascuri (PĂC.) (R.-COD.): **să strîngem niște ~uri și să facem toată noaptea foc** (CRG.).

○ **TÎRȘAR** *sm.* (RV.-CRG.) ♣ = **TÎRȘ** ①: **prin părțile golașe, ~ii de fag împiedicau mersul călătorilor** (UR.).

TÎRȘI (-șesc) 1. *vb. tr.* ① *Băn. Trans.* ♣ A curăți un loc de pădure, scoțînd rădăcinile rămase în pămînt, a tîrsi (FR.-CDR.) ¶ ② = **TÎRȘII**: **cum tîrșește opinca!** (R.-COD.) ¶ ③ ⁄ A grăpa (cu grapa de mărăcini).

2. *vb. refl. Mold.* (RV.-CRG.) (PAMF.) *F* ① A sta cu picioarele descăcărate (ca ramurile unui tîrș) ¶ ② A deschide gura mare, a rînji.

TÎRȘII, **TÎRȘÎI** (-șiu, -șîiu) 1. *vb. tr.* și *intr.* A tîrî frecînd de pămînt (*în spec.* încălțămintea): **papucii cari tîrșiau prin casa lipită cu pămînt galben** (DLVR.); **ofițerul plecă spre masa cocoanelor... tîrșiind picioarele, ca să-și asculte zornăitul pintenilor** (DLVR.).

2. *vb. refl.* A se tîrî, frecîndu-se de pămînt: **se duce ichiul tîrșiindu-se, cînd dă cu dînsul la joc** (ISP.).

TÎRȘIIT, **TÎRȘÎIT** *sbst.* Faptul de a tîrșii: **în urma lor se auzea tîrșiitul scîndurilor** (VLAH.); **de-a ~e**, în așa fel încît să atingă pămîntul, frecîndu-l pe o distanță oare-care.

TÎRȘIITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a tîrșii: **mă trezi o ~ de pași** (DLVR.).

TÎRȘIT 1. *adj.* ① *p.* **TÎRȘI** ¶ ② *Mold. Trans.* Turtit (ca și cînd ar fi fost frecat mult): **ți-i cam ~ nasul ca la cîne** (PȘC.); **Nemții erau cu niște șepci în cap, de postav, ~e, ca făinarii de la tîrg** (GR.-N.).

2. *sbst.* ⁄ Grăpat (cu grapa de mărăcini): **grăpatul ...sau ~ul are de scop de a netezi bucata arată** (PAMF.).

TÎRTAN[1] *sm.* *F* Poreclă de ocară dată Evreului: **~ul meu tremura ca de friguri** (ALECS.): **ascuns sub gang, o trăgea de căpătîiul celălalt, tocmai cînd da ~ul să pășească peste sfoară, și-l trîntea în bot** (I.-GH.) [germ. Untertan „supus (austriac)"].

TÎRTAN[2] *sm.* ♣ ① = **SĂRICICĂ** ④ ¶ ② Plantă din fam. cruciferelor, cu tulpina mare, foarte ramificată, cu frunzele acoperite cu peri aspri în tinerețe; face flori albe și crește prin fînețele și pe colinele sterpe (*Crambe tartarica*): **se desprindea din întinderea cîmpului... țelina suhaturilor pe care putrezeau ~i răsuciți de vînt** (D.-ZAMF.).

TÎRTIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♞ Partea dindărătul corpului unei păsări în care sînt înfipte penele de la coadă: **fratele mai mare își apucă el o pulpă (de găină), fratele mezin, altă pulpă, iar lui Petrea îi rămase tîrtița** (SLV.) [bg. trŭtica, srb. trtica].

TÎRȚIU = **ÎNTERȚIU**.

TÎRZĂI (-ăesc) *vb. tr.* ① *Olten.* A tîrî pe jos ¶ ② *Băn.* A sgudui, a mișca încoace și încolo (spre a smulge dintr'un loc) [srb. trzati].

TÎRZIELNIC *adj.* Cel ce șovăește de a face un lucru la timpul lui, care-l face tîrziu, șovăielnic: **după ce am pățit alageaua, am priceput și eu, ~ul de mine, cum merge șiretenia pricinii** (ISP.).

TÎRZIOR *adj. dim.* **TÎRZIU**. Cam tîrziu: **Să 'mpungem în boișori, Să meargă mai tărișor, Că-i noapte și-i ~** (MAR.).

TÎRZIU 1. *adj.* și *adv.* ① Care se face, care se întîmplă după ce a trecut vremea hotărîtă sau momentul priincios (C „de vreme", „curînd"): **m'am sculat ~; am venit prea ~; al cincilea semn iaste cînd va face greșala ~, trecînd multă vreme după ce l-a fost sfătuit** (PRV.-MB.); Ⓟ: **mai bine ~ decît niciodată; iarnă tîrzie; lucrătorii seceră curatul rod a pămîntului îndelung răbdînd... pînă cînd va veni ploaie timpurie și tîrzie** (COR.); † **tîrzie vreme**, după trecere de multă vreme: **tîrzie vreme după aceea îndreptatu-s'au Persul și au început a batere pre Mirveiz** (NEC.); **Harap-Alb și cu ai săi mai merg ei cît merg și, într'o tîrzie vreme, ajung la împărăție** (CRG.); **cînd se trezi slujnica într'o tîrzie vreme și nu văzu cloșca, s'a supărat de moarte** (MERA) ¶ ② ♣ Care nu se coace de vreme (Ⓒ „timpuriu"): **poame tîrzii** ¶ ③ 🐄 Care se naște tîrziu (C „timpuriu"): **miel ~**, miel născut după trecerea timpului cînd fată de obiceiu oile ¶ ④ Spre sfîrșitul zilei, către seară, spre apusul soarelui: **să pleci de dimineață, ca să nu ajungi tîrziu la pădure și să te apuce noaptea acolo; pleca dimineața și... se întorcea acasă... de obiceiu foarte ~ și rupt de oboseală** (VLAH.).

2. *sbst.* Vreme tîrzie; **într'un ~**, după trecere de multă vreme: **într'un ~ am adormit cu gîndul la soarta fericită a lui Alfred** (VLAH.); **tocma 'ntr'un ~... aflarăm... că arsese pînă 'n pămînt hanul lui Minjoală** (CAR.) [lat. tardivus].

TOACĂ (*pl.*-ce) *sf.* ⛪ ① Scîndură sau placă groasă de fier încovoiată pe care se bate, la biserici și mănăstiri, cu unul sau două ciocănașe, la orele fixate pentru rugăciune; bătaia se face în mod ritmic și cu multe întorsături muzicale (▣ 4949, 4950); toaca de lemn e adesea o scîndură de 2-3 m., lată ca de 20 de cm. și se poartă adesea, la mănăstiri, de către un călugăr sau călugăriță, care o ține de mijloc cu mîna stîngă, iar cu cea dreaptă bate în ea cu un ciocănaș, în preajma chiliilor (▣ 4948): **o măicuță bătrînă... în mîna-i stîngă cumpănește toaca ușoară la înălțimea umărului, în dreapta ține-un ciocănaș de lemn... pășește încet pe lîngă zidul bisericii, bătînd în ~, la început cîteva lovituri tari, hotărîte, răzlețe, apoi, treptat, depărtarea dintre ele se micșorează, pînă ce nu mai auzi decît o ploaie de sunete mărunte, dulci, odențate** (VLAH.); **Clopotnița trosnește, în tălpi izbește toaca** (EMIN.); **bălăngănesc clopotele, toncănesc toacele** (LUNG.); **în timp de secetă, flăcăii fură toaca de la biserică și o svîrl în fîntînă, nespuind nimărui și lăsînd pe alții s'o scoată** (GOR.) ¶ ② Timpul cînd se bate toaca; **pe la ~**, pe la ceasurile 3-4 după amiazi (cînd se bate toaca de vecernie): **într'o zi, cam pe la ~, își ia frîul și se duce s'aducă niște cai din țarina de la pășcut** (VAS.); **fiind nopțile mari, mă puteam repezi din cînd în cînd, pișlind-o cam pe după ~** (CRG.); **o să viu aici în toate Duminicile, după ~, să vă povestesc cîte un basmu** (ISP.) ¶ ③ **Toaca în cer**, toacă care, după credința poporului, se bate în cer și o aud numai cocoșii și oamenii cu multă știință de carte: **cocoșul cîntă totdeauna la același timp, pentru că numai el aude toaca în cer** (PAMF.); **cică-s patrioți, liberali, progresiști... oameni mari, învățați de știu și toaca 'n cer** (ALECS.) ¶ ④ Ⓕ **Uscat ca toaca**, uscat ca un schelet, ca o scîndură: **cînd ajunse, sora lui... era uscată ca toaca** (SEV.); — *adv.* gol ca sunetul toacei (despre o casă pustie sau săracă): **așa era ~ casa lor și gol împrejurul ei** (RET.); **amîndoi bătrînii dară ortul popii, rămînînd în urma lor casa ~** (ISP.) ¶ ⑤ **Ucigă-l-toaca** ☛ **UCIGĂ-L-TOACA** ¶ ⑥ ☆ **TOACA** ☛ **PEGAS** [toca; comp. și alb. tokë, ung. tóka].

Fig. 4948. Toacă de lemn (Mănăstirea Văratic după o stampă din a. 1855).

Fig. 4949. T. Toacă de fier (Mănăstirea Țigănești).

Fig. 4950. Toacă (Mănăstirea Tismana).

TOACĂ-GURĂ *sm.* *F* Flecar [(căruia-i) toacă gura (într'una)].

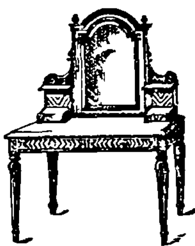
TOADER *npr. m.*; **Sîn-Toader** ☛ **SÎNT**[1].

○ **TOAIE**[1] *sf. Mold. Bucov.* ♣ = **OMAG**: **~ se întrebuințează pentru a vindeca rîul copiilor, fierbîndu-se cu alte buruieni și zeama amestecîndu-se cu sineală** (ȘEZ.) [rut. toja].

TOAIE[2] *sf. Olten. Trans.* Baltă adîncă; bulboacă (CONV.) (VIC.) [comp. **TĂU**[2]].

TOAIPĂ (*pl.*-pe) *sf.* Bardă sau topor cu leafa mare, întrebuințată de dulgheri (PAMF.) (RV.-CRG.).

***TOALETĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Mobilă pe care se află vase de spălat obrazul și mîinile, perii de cap, piepteni, etc.; lavabo (4951) ¶ ② Faptul de a se spăla, de a se găti, de a se îmbrăca, găteală, dichiseală: **a-și face toaleta** ¶ ③ Îmbrăcăminte, găteală: **o ~ elegantă, simplă; a-și schimba toaleta**, a se îmbrăca cu alte haine; Ⓕ: **bunul oraș începu a-și schimba toaleta** (NEGR.) ¶ ④ **Cabinet de ~**, odaie de spălat, încăpere în care se află instalate cele necesare pentru a se spăla și a se găti ¶ ⑤ *Pr. ext.* = **CLOZET** [fr. toilette].

Fig. 4951. Toaletă.

○ **TOALPĂ** (*pl.*-pe) *sf. Bucov.* Mulțime, droaie, grămadă: **după un cescuț numai, iată că vede omul o ~ de oameni înaintea sa alergînd și strigînd** (SB.) [rut. tolpá].

TOAMNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Unul dintre cele patru anotimpuri, între vară și iarnă; din punctul de vedere astronomic, începe la 22 sau 23 Septembre și se termină la 21 Decembre; din punctul de vedere meteorologic, cuprinde lunile Septembre, Octombre și Noembre: **țara Italiei ierni ca aceste de la noi nu are niciodată, ci foarte blînde, cum sînt la noi toamnele** (M.-COST.); **cînd înfloresc copacii spre ~ sau de se fac două rînduri de fragi, are să fie ~ lungă** (GOR.); **grîu de ~** ☛ **GRÎU**①; **moșii de ~** ☛ **MOȘ** 2 ①; **la ~**, toamna viitoare; **astă ~**, toamna trecută ¶ ② **Toamna** *adv.* În timpul toamnei: **cînd îmbobocesc toamna liliecii, are să fie toamna lungă** (GOR.); **săcara toamna trebue ca să se samene** (DRĂGH.); **cu glumele și cu minciunile se culeg toamna prunele** (JIP.); Ⓟ **toamna se numără bobocii** ☛ **BOBOC**④ ¶ ③ Ⓕ **Toamna vieții**, vîrsta care precede bătrînețele [lat. autumnus, trecut la feminin după analogia termenilor iarnă, vară, etc.].

TOANĂ[1] (*pl.*-ne) *sf.* Copcă, produh, gaură făcută în ghiață pentru a prinde pește (DAM.): **Și el frate se ducea La coada Vidrosului, Unde-i toana peștelui** (GR.-N.).

TOANĂ[2] (*pl.*-ne) *sf.* ① = **CAPRICIU**: **vîntului îi veni toana să tragă o raita prin capitala noastră** (SAD.); **Așa dar ale ei toane de nevoie împlinind** (STAM.); **cu toane**, cu capricii, capricios: **(Zilele Babei) sînt niște zile nesuferite și cu toane, ca și babele** (GRM.); **îl lăsai la o parte ca pe un om cu toane** (GN.); **în toane bune**, cu voie bună, bine dispus: **cătă acum vreme cu prilej să pească intra la Vodă, cînd o fi în toane bune** (ISP.); **bun mai era și părintele Duhu, cînd se afla în toane bune** (CRG.) ¶ ② *pl.* Atac, izbucnire fără veste a unei boale: **mă fac din vreme în vreme că am toane de nebunie** (ALECS.) ¶ ③ Ⓟ **O ~**, un moment, cîtva (timp), puțintel: **fata plecă ochii 'n jos și urmă iar o ~ de tăcere** (S.-ALD.); **cară-te, cît e cu cinste, că-ți mai lungesc urechile o ~** (CAR.); **se mai căi el o ~ de neghiobia ce făcuse** (ISP.); **se opri o ~ l'alde tata Doroftei** (DLVR.).

‡ **TOAPSEC**, **TOAPSĂC** *sbst.* Otravă, venin: **de se va afla la voi venin și toapsăc ca acesta... carile supt limba Hameleonului din fire izvorăște** (CANT.) [lat. toxicum].

TOARCE (torc; *pf.* torsei, † torș; *part.* tors) *vb. tr.* și *intr.* ① A răsuci lîna, cînepa, inul, etc. în fire subțiri, depănînd-o pe fus: **mama însă era în stare să toarcă 'n furcă și să 'nvăț mai departe** (CRG.); **o babă săracă ce torcea în furcă să-și agonisească hrana și comîndul său, trebuia la acea vreme să dee și ea bani la văcărit** (LET.); **pînă pe vremea finului, femeile n'au voie să meargă cu furca în brîu torcînd, că bate piatră** (GOR.); ☛ **LIMBĂ** ⑧ ¶ ② A scoate un fel de sforăit (*vorb.* de pisică): **Spui vorbe dulci și dai guriță Unui pisoiu ce-ți toarce 'n poală** (VLAH.); **cotoiul sta lîngă dînșii și torcea** (ISP.); **mirtanul, torcînd, se freca de umărul moșneagului** (RET.) [lat. vulg. torquĕre = clas. torquēre].

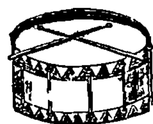
TOARTĂ (*pl.* **toarte, torți**) *sf.* ① Partea ieșită în afară, de obiceiu încovoiată, de care se apucă un vas, un coș, etc., mănușă (4952): **după ce olarul a făcut oala, unde vrea îi pune toarta** (ZNN.); **ceaunul, ca să se poată lua cu înlesnire de pe foc, are o ~** (SEZ.); **împrejurul fîntînii, multe căni de argint, legate de torți cu lanțuri de argint** (VAS.); **Ce stă în cuiu fără ~?** (GOR.), *ghicitoare despre* „ou"; după credința poporului, cerul și pămîntul au cîte una sau două torți: **(iapa) se face un corb și sboară tocmai la torțile cerului** (VAS.); **Vă duceți în gura vîntului Să vă loviți de toarta pămîntului** (ALECS.-P.) ¶ ② Partea cercelului care trece prin gaura urechii: **privirile... îi se opresc pe urechile puțin răschirate, dar frumos întoarse, ca două torți de cercei** (GRL.); **Am un cercel cu toarta de fier, se anină la casă în față** (GOR.), *ghicitoare despre* „lacăt"; *pr. ext.* Ⓟ cercel: **cu toarte ca niște belciuge de argint în urechi** (DLVR.) ¶ ③ Ⓕ **La ~ = LA CATARAMĂ** (☛ **CATARAMĂ**②): **împăratul a zis una, împărăteasa două, doica nouă... și de-acolea ceartă la ~** (CAR.); **sînt prieteni la ~** [lat. tŏrta < torquere].

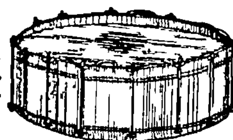

Fig. 4952. Toartă.

***TOAST** (*pl.*-turi) *sn.* Închinarea unui pahar de vin în sănătatea, în cinstea cuiva; cuvintele rostite cu această ocaziune: **a ridica, a rosti un ~** [fr.].

***TOASTA** (-tez) *vb. intr.* A închina un pahar de vin în sănătatea cuiva, a ridica un toast [fr.].

TOBĂ (*pl.*-be) *sf.* ① Cilindru gol, de lemn sau de metal, pe fundurile căruia sînt întinse cîte o piele de măgar, pe care se lovește cu două bețe de lemn, umflate la capăt, spre a scoate sunete ritmice (4953); sînt tobe de diferite mărimi, mici, mijlocii și mari, după destinația lor; toba mare (4954) e întrebuințată mai ales la muzicile militare și la orchestre (*Mold. Bucov. Trans.* ☛ **DOBĂ**): **a bate toba; pîrcălabul carele era în capul Moldovenilor porunci să bată din tobe** (ISP.); **Sus bat tobele, Jos cad neg(u)rele** (TEOD.), *ghicitoare despre* „sită"; ☛ **BATE** 1 ⑩; Ⓕ **a bate toba**, a spune la toată lumea, a trîmbița ceva, a divulga la toți: **cînd ți le-ar spune, ai bate toba, cum faci și pentru ale tale** (ALX.); **a vinde cuiva averea cu toba**, a bate toba spre a strînge oamenii la vînzarea prin licitație a averii cuiva; **a-i face spinarea ~**, a-l bate strașnic; **a se face ~**, a-și umplea pîntecele; **a se face ~ de carte**, a se îndopa cu învățătură, a deveni foarte învățat ¶ ② = **CARO**: **o carte de ~; riga de ~** ¶ ③ = **DOBĂ** ② [dobă].

Fig. 4953. Tobă.

Fig. 4954. Tobă mare.

TOBAȘ *sm.* = **TOBOȘAR**.

○ **TOBLĂ** (*pl.*-le) *sf. Băn.* Scîndură groasă [ung. tábla].

TOBOȘAR *sm.* Soldat, individ care bate toba (*Mold.* „doboșer", *Tr.-Carp.* „dobaș") (4955): **după dînsele veneau ~ii și trîmbițașii... bătînd din tobe** (ISP.) [ung. dobos + *suf.* -ar].

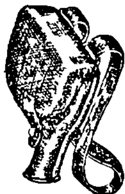

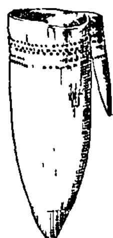
Fig. 4955. Toboșari români.

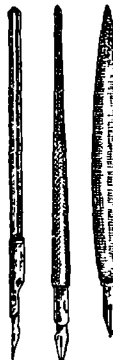
TOC![1] *interj.* Imită sgomotul surd produs de o lovitură, de o ciocănitură: **N'ai nici cînd închide ochii, Căci te chiamă toc! toc! toc! Toc! toc! toc! la ruga-**

ciune (SPER.) (e *vorb.* de toaca de la mănăstire) [onom.].

TOC², *Mold. Olten. Tr.-Carp.* TEOC, TIOC(*pl.*-curi) 1. *sn.* ① Cutie de diferite forme, de lemn sau de carton, în care se păstrează ceva: ~ **de ţigarete** ¶ ② Un fel de teacă de piele în care se ţine pistolul sau revolverul (▣ 4956): **două perechi (de) pistoale băgate în tocuri de piele** (FIL.); **mi-am scos revolverul din toc şi am pornit încet** (S.-ALD.) ¶ ③ *Trans. Maram.* Cutie de lemn, rotundă şi turtită, de forma unei găleţi, în care se ţine apă, lapte, etc.: **De-i în tocuri astupat, De-i în bărbînţă înfundat... Toate să se spargă, Toate să se risipească** (PAP.) ¶ ④ ✓ Un fel de teacă pe care o poartă ţăranul atîrnată de brîu, cu un cîrlig, şi în care ţine cutea de ascuţit coasa (▣ 4957): **de Crăciun, se pune pe marginea mesei din dreapta coasa, tiocul, cutea** (VOR.) ¶ ⑤ 🏠 = PERVAZ ① ¶ ⑥ Unealtă de scris la capătul căreia e fixată peniţa (▣ 4958).

Fig. 4956. Toc.

Fig. 4957. Toc de cute.

Fig. 4958. Tocuri de scris.

2. TIOC (*pl.* tioace) *sn. Băn.* Ciob, hîrb: **se cunosc mai multe vetre de foc vechiu, lîngă cari se află tioace de oale şi blide de pămînt** (LIUB.) [ung. srb. slov. t o k].

TOC³ (*pl.*-ocuri) *sn.* 1 Partea mai ridicată de sub călcîiul încălţămintei (*Mold* „călcîiu") (▣ 4959): ~ **de pantof, de ghiată, de cizmă;** ~**uri înalte, joase; m'a călcat cu tocul; un ofiţer de roşiori... îşi ciocni** ~**urile** (VLAH.) [bg. t o k ŭ].

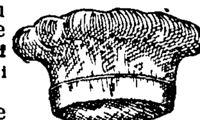
*__TOC__⁴ (*pl.*-ocuri) *sn.* 🎩 Un fel de pălărie mică purtată de cucoane: **pe cap purtau un fel de pălării... numite** ~**uri** (VOR.) [t o c ă; comp. şi rus. t o k ŭ].

TOCA (toc) 1. *vb. tr.* ① ✕ A tăia mărunt cu satîrul, cu cuţitul, etc.: ~ **carne, ceapă, pătrunjel; o nevastă cinchită pe un scăunel toacă varză** (IRG.) ¶ ② Ⓕ *F* A risipi, a prăpădi, a cheltui încetul cu încetul (banii, averea, moştenirea, etc.): **locuri, vite, vii, unelte de gospodărie, toate le tocase** (RET.); **tocase cu băutura şi cu traiul bun o moşie** (RET.); **Neavînd ce să mai toace, după cum era 'nvăţaţi, Ori se-apuc de hoţie, ori de înşelătorii** (PANN); **îi toacă starea fără mustrare de cuget** (FIL.) ¶ ③ Ⓕ *F* A stoarce toată starea cuiva, a ruina pe cineva, a-l sărăci, păpîndu-i încetul cu încetul averea: **nu te slăbeşte din dragoste, din vorbă şi din linguşală, pînă nu te bea şi nu te toacă** (JIP.) ¶ ④ *F* A izbi, a lovi tare: **îmi vine să-l toc în cap, să-l omor... că încă atîta necaz nime nu mi-a făcut ca mişelul acesta** (RET.) ¶ ⑤ A nu da pace cuiva tot îndrugîndu-i şi repetîndu-i cîte şi mai cîte: **se îngreţoşase şi el de palavrele lui ce pe toată ziua îi toca** (ISP.); **toacă la ureche Domnului cîte ale toate** (JIP.).

Fig. 4959. Tocuri.

2. *vb. intr.* ① ⛪ A bate toaca: **nu se auzea de dimineaţă pînă în sară decît tocînd şi trăgînd clopotele** (NEGR.); **de la biserica din vale s'aude tocînd de priveghere** (VLAH.) ¶ ② A ciocăni, a bate, a hodorogi: **el a tocat la uşă şi ea a întrebat că cine-i acolo** (SB.); **începe a toca în stative de pîrîie păreţii casei** (CRG.) ¶ ③ Ⓕ *F* A îndruga, a flecări: **du-te pîrîii! că doar n'am să-ţi toc la ureche pînă mîine** (ALECS.); **îi toacă gura într'una,** vorbeşte într'una, nu mai tace din gură ¶ ④ 🐦 Se zice despre glasul berzei: **o barză, deşteptată din somn, începu deodată să toace pe vre-un coperiş** (S.-ALD.); **...cocostîrcii, înfipţi într'un picior, Dau gîtul peste aripi, tocînd din ciocul lor** (ALECS.) [lat. vulg. *t o c c a r e > it. t o c c a r e, span. port. cat. t o c a r, fr. t o u c h e r, etc.].

*__TOCĂ__ (*pl.*-ci) *sf.* 🎩 ① Acoperemînt al capului, fără borduri, purtat de avocaţi sau de magistraţi (▣ 4960): **iacă una care seamănă cu o** ~ **de magistrat** (UR.) ¶ ② Pălărioară sau căciuliţă purtată de cucoane (comp. TOC⁴): **ea poartă malacof exagerat,** ~ **de catifea neagră cu flori** (ALECS.) [fr. t o q u e].

Fig. 4960. Tocă.

TOCĂLIE *sf.* ① Un fel de morişcă care, învîrtită de vînt, produce o scîrţîitură ce sperie pasările de pe lanuri (PAMF.): **Voi sînteţi tocălii De spăriat păsări în vii** (SEV.) ¶ ② = TOACĂ: **dracul a început să boncăne cu ciocanele în** ~ (R.-COD.) ¶ ③ = CORDENCIU ① [t o c a].

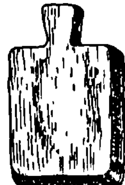
TOCANĂ (*pl.*-ne) *sf.* ✕ ① Mîncare pregătită din bucăţi de carne cu ceapă prăjită şi grăsime: **De-ar fi puşca de** ~, **Bucuros aş fi cătană** (JK.-BRS.) ¶ ② *Maram.* (BRL.) (PAP.) Mămăligă [ung. t o k á n y].

TOCĂNI (-ănesc) *vb. intr.* ① A ciocăni, a bocăni: ~ **în uşă** ¶ ② Ⓕ *F* = TOCA 2 ③: **Cîte baba-i tocănise, Toate drepte le-a luat** (SPER.) ¶ ③ 🐦 = TOCA 2 ④ [t o c a].

TOCĂNIT *sbst.* Faptul de a t o c ă n i; ciocănit: **dacă se aprinde undeva o casă, (barza) vesteşte oamenii prin** ~**ul cu ciocul** (ŞEZ.).

TOCAT 1. *adj. p.* TOCA ¶¶ Ⓒ NETOCAT.
2. *sbst.* Faptul de a toca.

TOCĂTOR (*pl.*-toare) *sn.* Scîndură de lemn tare întrebuinţată la bucătărie, pe care se t o a c ă carne cu satîrul şi altele (▣ 4961).

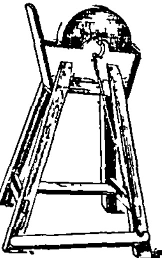

Fig. 4961. Tocător.

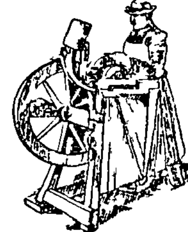
TOCĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a t o c a ¶ ② Lucru tocat mărunt: ~ **de paie** ¶ ③ ✕ Carne tocată: **in** ~ **se pune şi ceapă, verdeţuri, sare** (ŞEZ.).

TOCI (tocesc) *vb. tr.* şi *refl.* ① A (se) strica tăişul, ascuţişul, vîrful după multă întrebuinţare: **cuţitul s'a tocit, trebue dat la ascuţit; a tocit toporul, tăind atîtea lemne; s'a tocit şi condeiul de atîta scris; dinţii nu i-au căzut, dar s'au tocit toţi pînă în gingii** (VLAH.) ¶ ② A (se) roade de multă frecătură, de multă întrebuinţare: **cercă să umble sprijinindu-se în toiagul său, dară îi fu cu neputinţă, căci şi acesta se tocise** (ISP.); **s'au tocit potcoavele cailor** [srb. t o č i t i, bg. t o č a, etc.].

TOCILĂ (*pl.*-le) *sf.* Piatră circulară pe care se ascut uneltele tăioase (▣ 4962): **a da cuţitele, bricele, foarfecile la** ~ [bg. t o č i l o].

TOCILAR *sm.* Cel ce ascute la t o c i l ă (▣ 4963).

Fig. 4962. Tocilă.

Fig. 4963. Tocilar.

TOCIT 1. *adj. p.* TOCI. ① Care şi-a pierdut tăişul, care nu mai e ascuţit: **un cuţit, un briciu** ~ ¶ ② Ⓕ Slăbit, uzat ¶¶ Ⓒ NETOCIT.
2. *sbst.* Faptul de a toci.

TOCITOARE *sf.* Cadă mare, de formă lungureaţă, cu cercuri de fier, în care se pun strugurii sdrobiţi, prunele pentru rachiu, borhotul, etc.: **buţile stau bine înţepenite pe chezaşii lor, tocitorile sînt aşezate frumos pe căpătîie** (ODOB.); **pînă una alta, umplu gazdei două tocitori de bani** (ISP.) [comp. vsl. t o č i t i „a lăsa să curgă"].

TOCMA ☞ TOCMAI.

○ **TOCMĂ** (*pl.*-me) *sf. Băn.* ① Tocmeală ¶ ② Logodnă [t o c m i].

TOCMAC (*pl.*-ace) *sn.*, TOCMAG *sm. Mold.* Ciocan mare (POL.) [tc. t o k m a k].

TOCMĂGEL = TOGMĂGEL.

○ **TOCMAGI**, TOGMAGI *sm. pl. Mold. Trans.* ✕ = TĂIEŢEI: **pe la praznice, în borşul cu fasole, se pun şi tocmagi** (ŞEZ.) [probabil din t o c m a c].

TOCMAI, † **TOCMA**, ○ **TOGMA(I)**, **TOMNA(I)** *adv.* ① ‡ Deopotrivă, la fel, egal: **acești de apoi un ceas lucrară și i-au făcut tocma cu noi** (BIBL.); **în ~ = ÎNTOCMAI** ¶ ② **~ ca (și)**, la fel cu, ca și: **cela ce... va sfătui pre altul ca să facă acest lucru, acela să se certe tocma ca și cela ce ar fi făcut el singur** (PRV.-MB.); **E bătut la cap Tocmai ca un țap** (PANN) ¶ ③ **~ pe ~**, *a)* deopotrivă, la fel, egal; cît unul, atît și celălalt; *b)* deplin, întocmai: **Mercur îndeplini porunca tocmai pe tocmai, ca o slugă credincioasă** (ISP.) ¶ ④ Chiar (acela), nu altul: **ehe! neică, tomnai ăla mă omoară pe mine** (R.-COD.); **nu i-a fost teamă să lănțuească astfel tocmai pe un titan** (ODOB.) ¶ ⑤ Urmat de un adverb de timp; în momentul, în timpul acela chiar: **însă tocmai cînd era să se spargă nunta, ea peri de lîngă dînsul din horă** (ISP.); **tocmai acum la dică, n'am nici o mîngîiere** (CRG.); subînțelegîndu-se adverbul: **tocmai visam că am vîndut toată marfa** (DLVR.); **și, fiindcă tocmai era trebuință de găinăreasă, o primi** (ISP.) ¶ ⑥ Abia, nu mai 'nainte (*sau* nu mai tîrziu) decît: **Muscalii, cam greoi, au ajuns tocmai tîrziu, cînd noi ne băteam de un ceas cu Turcii** (I.-GH.) ¶ ⑦ Chiar, nu mai departe decît: **după ce ți-ai făcut pomană de i-ai dat un petec de loc, el tocmai lîngă mine și-a ales să-și facă bordeiu** (ISP.); **s'a înecat tocmai la mal** ¶ ⑧ Departe, nu mai aproape decît (*Mold.* „hăt"): **de-acolo ne-am întors la munte îndărăt, tomna 'n Dealu-Boului** (GR.-N.) [vsl. t ŭ k ŭ m a].

TOCMEALĂ, † **TOCMALĂ** (*pl.*-meli *sf.* ① Faptul de a (se) t o c m i (la tîrguială): **ai noștri îi îmbrățișară, tîrguind mai mult de la dînșii decît de la pămînteni, și încă fără tocmeală** (ISP.); **așa s'a hotărît să intre la tocmeală, crezînd că doar' l-o împăca cu un zapcilîc** (I.-GH.); Ⓟ **tocmeala în tîrg și ursul în crîng** = ursul în pădure și el îi vinde pielea în tîrg (☛ **PĂDURE**①); Ⓟ: **mai bine ~ țigănească și plată negustorească** (ZNN) ¶ ② Învoială, convențiune, contract: **tocmeala este o făgăduială deopotrivă, de doi sau mai mulți inși** (LEG.-CAR.); **de se vor tocmi doi plugari să-și schimbe pămînturile... de nu va fi semănat nice unul, atunce pot să strice acea tocmeală** (PRV.-MB.); **simbrie în bani să nu primești de la dînsul, ci să faci tocmală că, după ce ți-i împlini anii, să ai a lua din casa lui ce-i vrea tu** (CRG.); **la stăpîn nu te băga fără tocmeală** (PANN); **~ agricolă** **ÎNVOIALĂ**③ ¶ ③ † Ordine, regulă, bună rînduială; organizație: **au căutat a dare dos oștile lui Mihai-Vodă, însă nu de tot în risipă, ce cu tocmeală** (M.-COST.); **își tocmi oștile... cum știa el în legea lui, (și) toți rămaseră mulțumiți de tocmelile lui** (ISP.); Ⓟ: **bună țară, rea tocmeală**, țara e bună, dar rău cîrmuită ¶ ④ ‡ Întocmire: **au făcut chip cetății Camenițel de ceară, cu toate tocmelile ei din lăuntru și din afară** (NEC.) ¶ ⑤ ‡ Testament: **cela ce va să facă tocmeală sau carte, acelnia trebue să-i fie mintea întreagă și sănătoasă, iar nu trupul** (PRV.-MB.) ¶ ⑥ ‡ Ordin, hotărîre, dispozițiune: **acest obiceiu au fost legiuit de legiuitorii cei bătrîni, iară în vremea de acmu cești mai tineri... au schimbat acea tocmală** (PRV.-LP.) ¶ ⑦ ‡ Rînduială, precept, normă: **au scos din cărți elinești și lătinești toate tocmélele cele bune și judéțele celor buni creștini și svinți împărați** (PRV.-MB.) ¶ ⑧ ‡ Acord, înțelegere deplină, unire (în păreri, în sentimente): **viind Zigmond au zis cătră toți să fie într'o tocmală** (N.-COST.) ¶ ⑨ ‡ Menstruație: **muiarea, mai 'nainte pînă nu se va curăți de tocmala ce-i iaste, prescuri să nu facă** (PRV.-LP.).

TOCMI (-mesc) 1. *vb. tr.* ① ‡ A pune în rînduială, a face ordine, a îndrepta o situație: **au șezut cîteva zile pașa și cu Domnii amîndoi de au tocmit cetatea** (N.-COST.); **Vasile-Vodă... au trimis de la sine boieri la sultanul... și au tocmit lucrul cu sultanul cu daruri** (M.-COST.) ¶ ② † A așeza: **după ce au ajuns bivolii la stăpînul lor și văzîndu-l bucățele, au început... a tot tocmi bucățică lîngă bucățică** (SB.) ¶ ③ † A întocmi: **se așeză în scaunul împărăției și-și tocmi oștile, boierimea și prostimea, cum știa el în legea lui** (ISP.) ¶ ④ ‡ ⚔ **~ oastea** (de războiu), a pregăti de războiu, a așeza în ordine de bătaie: **craiul încă tocmise Șvezii și sta supuși la locurile ce tocmise** (LET.) ¶ ⑤ † A drege, a îndrepta, a repara: **unde glonțurile siua spărgeau... ei noaptea tocmeau cu pămînt** (N.-COST.); **mai tocmit-au și cîteva case în curțile domnești** (NEC.); **să stai dîrz înaintea lui și să te faci că tocmești straturile și că îndrepți cărările** (SB.) ¶ ⑥ ‡ A orîndui, a hotărî prin soartă, a destina, a ursi ¶ ⑦ ‡ A pune, a așeza într'o anumită slujbă, a da o anumită însărcinare ¶ ⑧ A desbate prețul cu cineva (pentru a-i face o slujbă, pentru a-l lua în serviciu, pentru a-i cumpăra ceva); a lua pe cineva cu leafă, cu simbrie ca să-l slujească, a angaja, a năimi: **am tocmit o trăsură să mă ducă pînă acolo**; **ieși dins demineață să tocmească lucrători la vîia lui** (BIBL.).

2. *vb. refl.* ① ‡ A se așeza, a se instala ¶ ② † A se pregăti: **Pepelea... scoțîndu-și fluierul, a început să se tocmească la zis** (SB.); **s'au tăbărît aproape de Hotin și s'au tocmit după rînduiala ce au ei de războiu** (MUST.) ¶ ③ ‡ A se potrivi, a fi de acord, a fi într'o înțelegere ¶ ④ A conveni, a face o învoială, a încheia o convențiune: **toată tocmirea ce se tocmește omul unul cu altul pre un lucru, și cu scrisoare și fără scrisoare, să fie adevărată** (PRV.-MB.) ¶ ⑤ ‡ A cădea la învoială, la înțelegere: **sudalma să chiamă iertată, cînd să tocmăsc amîndoo părțile și să împacă și dau mîna unii cu alții** (PRV.-LP.) ¶ ⑥ A discuta prețul (unui lucru de vînzare, unei slujbe de făcut, etc.), a căuta să cadă la învoială, desbătînd prețul: **să ne tocmim, și să-mi dai banii cu cît ne-om învoi** (ISP.); **te tocmește dușmănește și plătește omenește** (ZNN.); **Cînd te tocmești, cere să-ți dea plată bună, Nu lua în grabă pe nimic arvună** (PANN) ¶ ⑦ A se băga slugă, a intra la stăpîn: **din ziua în care s'a tocmit Chirică la Ipate, norocul îi curgea gîrlă din toate părțile** (CRG.)[vsl. t ŭ k ŭ m i t i].

TOCMIRE *sf.* Faptul de a (se) t o c m i; tocmeală.

***TOCSIN** *sbst.* Clopot de alarmă: **~ul sunase: cauza sfîntă a poporului îi chema pe cîmpul de onoare** (CAR.) [fr.].

TODORUSALE ☛ **RUSALII** ②.

○ **TOFĂI** (-ăesc) *vb. intr. Mold.* A bălăci prin apă, prin noroiu [onom.].

***TOGĂ** (*pl.*-ge) *sf.* Ⓘ ⛺ Manta lungă de lînă pe care o purtau Romanii deasupra tunicii, lăsînd numai brațul drept liber (▣ 4964); **~ virilă**, togă de lînă albă ce purtau la Romani copiii patricienilor, cînd treceau de vîrsta copilăriei: **flăcăii lor... încă nu îmbrăcase gravitatea togei virile** (ODOB.) [lat.].

Fig. 4964. Togă.

○ **TOGMA** ☛ **TOCMAI**.

○ **TOGMĂ** = **TOCMĂ**.

TOGMĂGEL *sm.* ♣ ① Ciupercă de coloare gălbuie, cu trunchiul subțire, foarte ramificat; crește prin mușchiu și la baza trunchiurilor de copaci bătrîni, toamna; numită și „barba-caprei", „buretecreț", „opintici", etc. *(Clavaria crispula)* ¶ ② = **MELOȘEL** ¶ ③ = **RĂMURELE** ¶ ④ = **CREASTA-COCOȘULUI**[4] [t o c m a g i].

○ **TOGMAGI** ☛ **TOCMAGI**.

TOHARCĂ, **TOHOARCĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold. Trans.* Ⓘ Cojoc ciobănesc, lung pînă la glesne, făcut din piei de oaie nelucrate, fără mîneci și cu lîna în afară; și-l cos ciobanii înșiși: **ciobanul dormea pe toharcă** (VAS.); **duceau de subsuori un mocan sdravăn, îmbrăcat c'o tohoarcă mițoasă** (SAD.).

○ **TOI** (toesc) *vb. tr.* și *intr. Trans. Maram.* ① A certa, a ocărî, a mustra: **împăratul a vrut să toească pe Făt-frumos cum de nu ascultă poruncile să meargă la el cînd îl chiamă** (RET.) ¶ ② A face gălăgie (BRL.) (CONV.).

TOIAG (*pl.*-iege) *sn.* ① Baston, băț pe care se sprijinește cineva cînd umblă sau cu care se apără la nevoie: **porînci lor nemică să-și ia pre cale, numai un ~** (COR.); **cu cel ~ lovi Moisi piatra în pustii și ieșiră 12 izvoare și băură** (VARL.); **văcariul ce va arunca cu ~ul cela ce paște vacile și va vătăma vre-o vită... va plăti paguba stăpînului** (PRV.-LP.) ¶ ② Baston ca semn de distincțiune a unei demnități: **nu se va lua de la Iuda ~ul crăesc** (PAL.); **el este vrednic să primească ~ul stăpînirii** (TICH.); **mergem cu alți postelnici împreună, cu toiage amînă, pe gios, înaintea Domnului** (NEC.); **~ul (arhiereului) se chiamă și ~ de păstorie cu carele paște turma lui Hs** (FRV.-MB.) ¶ ③ Ⓕ Sprijin: **vinul e ~ul bătrînețelor și nebunia tinereteIor** (PANN) ¶ ④ *Pr. ext.* Lovitură dată cu toiagul: **cela ce va omorî cine de turmă cu otravă, aceluia să-i dea 100 de toiage** (PRV.-MB.); **să-mi luați pe dumnealui, jupînul pîrcălab, și să mi-i dați cincizeci de toiege de cele bășicate**

(ISP.) ¶ ③ Luminare de ceară curată, făcută după lungimea trupului mortului şi încolăcită apoi în formă de roată, care se pune să arză la capul răposatului: numită şi „(lumină de) stat": **în locul unde a murit cineva, se arde trei zile ~ de ceară curată, ca sufletul să aibă lumină... în drumul ce l-ar face la Dumnezeu** (GOR.) ¶ ④ ☆ **TOIEGELE** *pl.*, cele trei stele luminoase, aşezate în rînd, la mijlocul constelaţiunii Orionului, care formează mînerul Sfredelului; numite şi „Trisfetitele" (☛ ▣ 3462) [vsl. t o j a g ŭ].

TOIEGẸL (*pl.*-ele) *sn. dim.* **TOIẠG: aduse cu dînsa o furcă şi un ~** (ISP.).

○ **TOIEGỊ** (-iegesc) *vb. intr.* A o întinde la drum, a apuca drept spre un loc oare-care: **ia să mă duc şi pe la ei să văd..., şi o toiegeşte spre casa celui mare** (R.-COD.) [t o i a g].

TOIU *sbst.* ① † *Mold. Trans.* Gălăgie, tărăboiu, zarvă: **nuntaşii miresei, făcînd un ~ îngrozitor, le ies înainte cu zicălăii** (MAR.) ¶ ② ‡ Încăierare: **slabă bătaie făcînd, ori-cînd sta cu dînşii la ~, puţin cevaşi procopsea** (CANT.); **fiind om viteaz şi cu alţi rohmistri s'au luptat cîtva şi au ieşit din ~l Tătarilor** (N.-COST.) ¶ ③ Punct culminant, temeiu, mijloc: **în vara anului 1829, războiul era în ~l lui** (I.-GH.); **se apropie de adunarea nuntaşilor, tocmai cînd era în ~l chefului** (ISP.); **în ~l căldurilor, pe la două ceasuri după amiazi. străzile sînt aproape pustii** (VLAH.); **în ~l verii, îndată ce venea rupt de oboseală, ne ospătam bine** (DLVR.) [comp. tc. t o j „benchetuire"].

TOLĂNỊ (-ănesc) *vb. refl.* A se lungi, a se întinde în voie, într'o poziţie comodă: **am încuiat uşa şi m'am tolănit în pat** (VLAH.); **se tolăniră fie-care pe ce avea, la umbră de copaci şi la răcoare** (ISP.); **parcă i s'a mai potolit foamea şi s'a tolănit iar cu capul pe sac** (CAR.) [comp. **TOLOGỊ**].

TỌLBĂ (*pl.*-be) *sf.* ① Toc în care stau săgeţile (▣ 4965): **îmbrăcat numai cu aripi şi cu ~ cu săgeţi, gîndeai că era chiar fiul cel iubit al Afroditei** (I.-GH.); **cum veni seara, se duse, îşi luă cărţi de citit, două ţepuşe, arcul şi tolba cu săgeţile** (ISP.); **s'a aşezat într'o groapă, cu calu-i năprasnic şi cu tolba de săgeţi** (VLAH.) ¶ ② = **TỌRBĂ: vînătorul vesel o asvîrle sîngerată în tolba sa** (ODOB.); **după prînz... îşi aduse tolba cu calabalîcul de la hanul lui Chir Năstase** (DEM.) [**TỌRBĂ**, probabil influenţat de vsl. t u l ŭ „tolbă de săgeţi"].

Fig. 4965. Tolbă.

TOLBẠȘ *sm.* (POL.) ♈ Marfagiu, bocceagiu, negustor ambulant [t o l b ă].

○ **TOLCẸR** (*pl.*-ere) *sn. Olten. Băn. Trans.* Pîlnie de tinichea, leică [ung. t ö l c s é r].

○ **TOLDẠU** *sbst. Băn.* Cuiu gros de fier [ung. t o l d ó].

○ **TOLDUỊ** (-uesc) 1. *vb. tr. Băn.* ✓ A înjuga încă doi boi la plug sau la car.

2. *vb. refl.* A se acorda, a se înţelege: **s'au fost tolduit oamenii mei să aducă lemne de la pădure** (CAT.) [ung. t o l d a n i].

***TOLERA** (-erez) *vb. tr.* ① A lăsa să se facă, a îngădui un lucru nepermis, ce ar trebui împiedecat, ce se pedepseşte de obiceiu: **~ abuzurile** ¶ ② A suporta, a putea suferi, a răbda: **~ fumul de ţigară, un narcotic** [fr.].

***TOLERABIL** *adj.* Care se poate tolera, de îngăduit ¶¶ © ☛ **INTOLERABIL** [fr.].

***TOLERANT** *adj.* Care tolerează, îngăduitor, indulgent ¶¶ ☛ **INTOLERANT** [fr.].

***TOLERANTISM** *sbst.* Părerea acelora cari susţin că se poate îngădui existenţa tuturor cultelor [fr.].

***TOLERANŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① Faptul de a tolera un lucru nepermis, care ar trebui împiedecat sau pedepsit, îngăduială, indulgenţă ¶ ② Lipsa ori-cărei animozităţi faţă de aceia cari au altă credinţă religioasă, alte vederi politice sau filosofice ¶ ③ Obicinuinţa de a suporta un medicament luat într'o cantitate care ar constitui o primejdie pentru alţii ¶¶ © ☛ **INTOLERANŢĂ** [fr.].

○ **TOLOẠCĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold. Bucov.* ✓ Pămînt cultivabil pe care-l lasă oamenii să se odihnească şi să se mai îngraşe, lăsînd vitele să pască pe el, pîrlog, obleagă: **sfîntu Ion de la Suceava, cînd era băiet, păştea vitele tatălui său pe ~** (VOR.); **locurile ce hrănesc vitele... sînt nu numai livezile, toloacele, otăvile, dar şi ţarinile învechite şi obosite de a ne mai da pîni** (ION.) [rut. t o l o k a].

TOLOBỌNI *sm. pl. Trans.* (DENS.) 1 Un fel de ciorapi groşi de pănură, de forma unor cizme, ce poartă, iarna şi vara, bărbaţii şi femeile, în special în regiunea Pădurenilor (▣ 4966).

Fig. 4966. Toloboni.

○ **TOLOCĂNEẠLĂ** (*pl.*-eli) *sf. Mold.* Faptul de a t o l o c ă n i: **să nu-ţi fie tolocăneala în dodii** (FLOR.).

○ **TOLOCĂNỊ** (-ănesc) *vb. tr.* şi *intr. Mold.* A morocăni, a nu mai tăcea din gură, a tot certa pe cineva: **n'aş crede eu că moşneagul s'o zică din inimă rea, aşa-i firea lui, să tolocănească de geaba** (GR.-N.); **se urcă în copac, lăsînd oamenii să tolocănească pentru a-şi goni somnul** (FLOR.); **una, două, îi tolocănea, mustrîndu-i... că nu vorbesc drept româneşte, cum vorbeau părinţii lor** (CRG.).

○ **TOLOCỊ** (-ocesc) *vb. refl. Mold.* ✓ A fi călcat şi îngrăşat de vite (*vorb.* de un loc cultivabil, lăsat să se odihnească): **să rupi ţelină sau toloacă... şi... să o laşi să se pască de vite... ca să se tolocească** (DRAGH.) [rut. t o l o č i t i].

○ **TOLOGỊ** (-ogesc) 1. *vb. tr.* A călca în picioare ogorul, semănăturile (*vorb.* de vite): **semănăturile le tologeau cu caii lor cei mici şi sprinteni** (ŞEZ.).

2. *vb. refl.* = **TOLĂNỊ: după prînz, ne-am dus în grădină şi ne-am tologit subt un bătrîn plop ce ne umbrea cu tufoasele lui ramuri** (NEGR.); **purcelul sburda şi se tologea numai pe covoare** (CRG.); **nu este bine a călca în locul unde s'a tologit calul** (GOR.) [t o l o c i; comp. şi **TOLĂNỊ**].

○ **TOLOLỌIU** *sbst. Mold. Trans.* F ① Zarvă, gălăgie, tărăboiu: **făcea un ~ de nu-ţi pricepeai vorba** (MERA) ¶ ② Individ căruia nu-i mai tace gura, care tot tolocăneşte (ŞEZ.) [comp. **TĂLĂLẠU**].

○ **TOLOŞCAN** *sm. Mold.* Copil durduliu, dolofan: **găsi soţia stînd de vorbă despre trebile împărăteşti cu un ~ de băiet** (FLOR.).

○ **TOLTẸU** (*pl.*-tee) *sn. Trans.* (CONV.) (DENS.) Coşarcă [ung. t ö l t ö].

***TOLUẸN** *sbst.* ⚗ Hidrocarbură ce se extrage din gudronul de huilă şi anume din uleiurile uşoare; e un lichid incolor, cu miros de benzen [fr. t o l u è n e].

***TOM** (*pl.*-muri) *sn.* Volum: **„Doamna Chiajna" s'a tipărit în ~ul întîiu al Operelor complete de Odobescu** [fr. t o m e].

○ **TỌMA**[1] = **TỌCMAI**.

TỌMA[2] ① *npr. m.* ¶ ② **Dumineca Tomii** ☛ **DUMINECĂ** ② [vsl. < gr.].

† **TOMBATẸRĂ** (*pl.*-re) *sf.* ① ‡ Un fel de acoperemînt al capului sau o îmbrăcăminte purtată pe la începutul veacului trecut: **de la zaveră, ei lepădase lebadeaua şi tombatera şi se îmbrăcase nemţeşte** (I.-GH.) ¶ ② Cu idei învechite, retrograd (şi *adj.*): **te credeam om de progres, cu idei mai nouă, dar te găsesc tombatera de tot, cum se zice la noi** (I.-GH.) [ngr. τὸν πατέρα („care imitează) pe tata"].

***TỌMBOLĂ** (*pl.*-le) *sf.* Loterie de societate unde se cîştigă diverse obiecte: **dac' am văzut că mă omoară concurenta străinilor, am deschis ~ cu obiecte la Moşi** (CAR.) [fr.].

○ **TỌMITE** *adv.* = **TỌCMAI** [t o m a[2] + *suf.* -m i t e < bg. -m i t e].

○ **TỌMNA**[1] = **TỌCMAI**.

TOMNẠ[2] (-nez) *vb. tr.* şi *intr.* A ţinea undeva (vitele, oile) peste t o a m n ă; a petrece undeva toamna.

○ **TỌMNĂ** = **TỌCMĂ**.

○ **TỌMNAI** = **TỌCMAI**.

TOMNẠT *sbst.* 🐑 ① Faptul de a t o m n a ¶ ② Plata pentru lăsarea peste toamnă a oilor

într'un loc: **primăvăratul și ~ul lor vine plătit deosebit** (RET.).

TOMNATIC, TOMNATEC *adj.* ① De toamnă: **liliecii și gîndacii tomnateci începură să sboare prin aer** (SLV.); **poame ~e** ¶ ② Ⓕ Care nu mai e în prima tinerețe, căruia i-a trecut vîrsta de însurătoare sau de măritiș: **nu mai era destul de tînără, ca să întoarcă mințile la flăcăi tomnatici ca Scatiu și alții** (D.-ZAMF.); **era o mătușă sarbădă și tomnatică** (GN.).

○ **TOMNEALĂ** = **TOCMEALĂ**.

TOMNI = **TOCMI**.

○ **TOMNIU** *adj.* — **TOMNATIC**: **Cîtă poamă e tomnie, Nice una nu-i dulcie Ca măicuța cea dintîie** (IK.-BRS.) [toamnă].

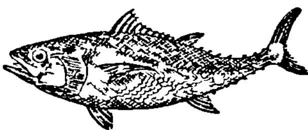
***TON¹** (*pl.*-**nuri**) *sn.* ① Ridicarea glasului pe silaba unui cuvînt, accent tonic: **în cuvîntul p r e p e l i ț ă, ~ul cade pe prima silabă** ¶ ② Grad de ridicare sau de coborîre a vocii ¶ ③ Fel de a vorbi care trădează starea de spirit a aceluia care vorbește; **a coborî ~ul**, a o lăsa pe coarda de jos, a-și mai muia glasul; **a schimba ~ul**, a vorbi (*sau* a se purta) altfel, a o întoarce pe altă foaie ¶ ④ ♩ Gradul de înălțime sau de profunzime a unui sunet muzical ¶ ⑤ ♩ Interval între două note consecutive ale gamei, afară de intervalele între „mi" și „fa", și între „si" și „do", care sînt numai de cîte un semiton ¶ ⑥ ♩ ~ **major**, gama modului major; ~ **minor**, gama modului minor (▣ 4967) ¶ ⑦ ♩
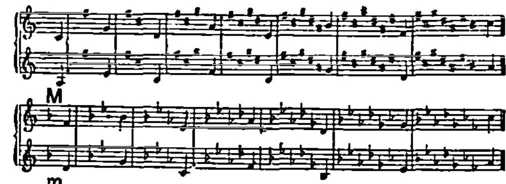

Fig. 4967. M. Tonuri majore; — m. tonuri minore.

Gamă ce se adoptă pentru compunerea unei arii, a unei bucăți muzicale, și care ia numele primei note a acestei game ¶ ⑧ ♩ **A da ~ul**, a indica, cu vocea sau cu diapazonul, tonalitatea unei cîntări vocale ¶ ⑨ Ⓕ ~**ul face muzica**, un cuvînt poate avea un înțeles sau altul, după modul cum a fost rostit, felul în care se exprimă cineva arată adesea intențiunea cu care a rostit cele spuse ¶ ⑩ ♩ Gradul la care se ridică sunetul unui instrument de muzică ¶ ⑪ Felul în care vorbește sau scrie cineva: **a lua un ~ magistral** ¶ ⑫ Intensitatea, strălucirea unei culori; ~ **cald**, coloare vie care pare că proiectează o lumină purpurie [fr.].

***TON²** *sm.* Pește de mare ce seamănă cu lacherda (*Orcynus thynnus*) (▣ 4968) [fr.].

Fig. 4968. Ton.

***TONĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* Greutate de 1000 de kilogr. întrebuințată ca unitate de măsură în marină, la mine, la drumuri de fier, etc. [fr. tonne].

***TONAJ** (*pl.*-**aje**) *sn.* Capacitatea unei corăbii, unui vapor, evaluată în tone [fr. tonnage].

***TONALITATE** *sf.* ♩ ① Proprietatea caracteristică a unui ton ¶ ② Rezultatul înșirării unor sunete grave și ascuțite așezate astfel ca, în compoziția scării sunetelor, tonurile și semitonurile să se succedeze într'un mod determinat ¶ ③ Calitatea unei bucăți muzicale scrise într'un ton bine determinat [fr.].

○ **TONATIC** *adj. Trans.* Cu toane, capricios: **dacă astăzi este cea mai ~ă femeie, vina... este a mea** (SLV.).

***TONIC** 1. *adj.* ① Se zice despre un medicament care are proprietatea de a mări încetul cu încetul puterea de rezistență a unui țesut anatomic sau a unui organ ¶ ② **Accent ~**, tonul mai ridicat cu care se rostește una din silabele unui cuvînt ¶ ③ ♩ **Notă ~ă**, nota cea dintîiu a unui ton sau a unei game; ea dă numele gamei sau tonalității: **în sol major, nota ~ă e sol.**

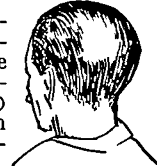
2. (*pl.*-**ice**) *sn.* Medicament tonic.

3. **TONICĂ** (*pl.*-**ce**) *sf.* ♩ Nota tonică [fr. tonique].

○ **TONOS** 1. *adj.* Cu toane, capricios.

2. ○ **TONOASĂ** (*pl.*-**se**) *sf. Bucov. Trans.* Poznă, năzbîtie, șotie: **s'a făcut nebun și a prins a face fel de fel de tonoase și alte blazgonii** (MAR.); **Pepelea se bucura numai de tonoasele sale cele nimerite** (SB.).

***TONSURĂ** (*pl.*-**suri**) *sf.* ① Ceremonie în care un episcop catolic taie părul unui seminarist, pe creștetul capului, spre a arăta intrarea sa în tagma bisericească ¶ ② Spațiul gol, de formă rotundă, prin raderea părului, pe creștetul capului, la preoții catolici (▣ 4969) [fr.].

Fig. 4969. Tonsură.

TONT, **TOANTĂ** (*pl.*-**te**), ○ **TÎNT**, **TÎNTĂ** (*pl.*-**te**) *adj.* și *sm. f.* Neghiob, prost, bleg: **mi-ar părea mai bine să fiu slută și pocită... și să am și eu puțintel duh, decît să fiu așa de frumoasă și toantă cum sînt** (CAR.); **Nu mai plînge, toantă, fa, Că dracul te-o mai lua, De-i fi, toantă, tot așa** (IK.-BRS.); **aproape de Moși, îndeamnă păcatul pe bădița Vasile tîntul... să puie pe unul... să mă procitească** (CRG.) [comp. it. sp. port. tonto].

○ **TONTĂLĂU**, **TĂNTĂLĂU**, **TONTALAN** (ȘEZ.) *sm. Mold. Bucov.* Neghiob, prostănac, bleg: **noi am cugetat că nici lumea 'ntreagă n'a fi în stare să săvîrșească lucrul acesta... și iată că tontălăul iesta de Ion l-a făcut singur** (SB.) [tont].

TONTOLETE, ○ **TONTOLOG**, *Olten.* **TONTOROG** 35.5C *adj.* și *sm.* Prostănac, neghiob, bleg: **atîta se sperie Midas împărat, încît din aceea, după ce că era acum tontolete, rămase și zînatic** (ISP.); **Corcoduș... era un cățel liniștit, cam tontolog** (D.-ZAMF.) [tont].

‡ **TONTOROIU** *sbst.* Joc deșănțat, cu săltături nebunatice, fără nici un tact: **ai înnebunit de joci ~l singură, fără flașnetă măcar?** (CAR.); **sărea și el ~l de colo pînă colo, fără să vrea, căci nu era chip să stea la un loc fără a sălta, cînd cînta muzica aia** (ISP.).

TOP (*pl.*-**puri**) *sn.* ① Douăzeci de testele de hîrtie (=480 de coale): **(dă-i poetului) o cutie de penițe, un clondir cu cerneală și trei ~uri mari de hîrtie** (CAR.) ¶ ② *Olten.* (RV.-CRG.) Pachet de bumbac ¶ ③ Val (de postav) (PANN) [tc. top].

***TOPAZ** (*pl.*-**aze**, -**azuri**) *sn.*, ‡ **TOPAZIE** *sf.* Piatră prețioasă, de coloare gălbuie, cristalizată și transparentă [fr. topaze; vsl. topazija < gr. τοπάζιον].

○ **TOPCĂ**, **TOPCE** (*pl.*-**ci**) *sf. Olten.* Minge de păr de bou (CONV.) (TUT.) [bg. topka, topče].

‡ **TOPCIU** *sm.* Tunar (▣ 4970): **acela care luă crucea de pe turnuri era un ~, numit Ibraim-Pașa** (BĂLC.); **Să arză fitilul! Topciii la loc! Odată, de două, a treia ori, foc!** (BOL.) [tc. topči].

TOPENIE *sf.* Ⓕ ① Prăpăd: **avea o căutătură și... niște mustăți totdeauna bine răsucite, de-ai fi crezut că-i ~ de bietele femei** (GN.); **e ~ de noi!** (POL.), ne-am dus pe copcă ¶ ② Nevoie mare, lucru grozav, din cale afară, peste măsură, extraordinar: **mi-a dat sfîntul muiere harnică, dar rea topenia pămîntului** (DLVR.); **obosisem ~, alergînd atîția ani... după dreptate** (JIP.) [topi].

Fig. 4970. Topciu.

TOPI (-**pesc**) 1. *vb. tr.* ① A face să treacă din starea solidă în stare lichidă, sub acțiunea căldurii: **soarele a topit ghiața, zăpada; ~ grăsimea; (fetele) topesc într'o lingură sau în altceva plumb și apoi îl toarnă în apă** (MAR.) ¶ ② A face să se combine moleculele unei substanțe cu un lichid, a disolva: ~ **zahărul, sarea în apă** ¶ ③ ~ **cînepa, inul**, a le lăsa cîtva timp să stea în apă, pentru ca să se poată desface mai ușor fibrele textile ¶ ④ Ⓕ A slei, a mistui, a consuma: **în trei ani să-și topească trupul lui cu postul și cu rugăciunea** (PR.-GOV.); **se pocăiau la Plumbuita... și în ocnele**

de la Telega, topindu-şi sănătatea şi averea (I.-GH.) ¶ ⑤ Ⓕ A prăpădi, a nimici, a distruge: pedestrimea cîtă au avut, toată au topit-o Nemţii şi Leşii acolo pre loc (N.-COST.); şi înfrîngîndu-i ai noştri, i-au topit pre toţi (GR.-UR.).

2. vb. refl. ① A trece din starea solidă în stare lichidă sub acţiunea căldurii: cum se topeşte ghiaţa de soare, aşa vor peri păcatele tale (PRV.-MB.) ¶ ② Ⓕ A-şi combina moleculele cu un lichid, a se disolva: zahărul se topeşte în apă ¶ ③ A sta cîtva timp în apă pentru ca fibrele să se desfacă mai uşor (vorb. de plantele textile): cînepa de vară se topeşte ca şi inul, însă acea de toamnă şade în baltă şi două săptămîni (ION.) ¶ ④ A se mistui, a se consuma: se uita la lemnele ce se topeau în puterea mistuitoare a focului (D.-ZAMF.); pîn' or sări oamenii de la nuntă... casa are să se topească (CRG.) ¶ ⑤ A lîncezi, a tînji, a slăbi din zi în zi: fiul lor se topea d'a'n-picioarele şi nimeni nu ştia din ce pricină (ISP.); a se ~ de dor, de dragoste, de mîhnire ¶ ⑥ A se prăpădi, a se nimici, a pieri; a se ruina, a se duce pe copcă: ciuma... n'au mai fost ieşit (din ţară), cît mai bine de douăzeci de mii de oaste s'au topit într'însa (NEC.); F: cei şase bătrîni cari ascultă pe conu Alecu rîd şi ei de se topesc (BR.-VN.); de-o începe iar (să ningă), m'am topit mîine cu Crăciunul, rămîiu fără colaci (DLVR.) ¶ ⑦ Ⓟ A se teme grozav, a se prăpădi de frică: plîngeau ca muierile şi se topeau de frica ţiganiei (ISP.) [vsl. t o p i t i].

*TOPIC 1. adj. Privitor la un loc determinat, ce priveşte o localitate: nume ~; curiozităţile ~e ale unei ţări.

2. (pl.-ice) sn. Medicament aplicat pe o parte a corpului [fr. t o p i q u e].

TOPILĂ (pl.-ile) sf. Locul, balta unde se topeşte cînepa sau inul [t o p i].

TOPIT 1. adj. p. TOPI: unt ~; plumb ~ ¶¶ Ⓒ NETOPIT.

2. sbst. Faptul de a topi: ~ul cositorului; ~ul cînepei, inului.

TOPITOR 1. adj. verb. TOPI. Care topeşte.

2. sm. Cel ce topeşte.

3. TOPITOARE sf. = TOPILĂ: bătut şi stîlcit cum erai, te-au dus la baltă şi te-au pus în ~ (CRG.).

TOPITURĂ (pl.-turi) sf. ① Lucru t o p i t; lichid în care s'a topit o substanţă: Duduia mai dă prin topitura de zahăr cîte o răsuceală cu polonicul (GRIG.) ¶ ② Mîncare preparată din bucăţelele de carne macră, desprinse de pe slănină, prăjite în tigaie cu ceapă tocată mărunt (PAMF.).

○ **TOPLIŢĂ** (pl.-ţe) sf. ① Olten. (VÎRC.) Izvor cu apă caldă, minerală ¶ ② Băltoacă, loc cu apă, pîrăiaş mocirlos: lătăuşul se află prin topliţi şi prin pîrăuţele fîntînilor (MAR.) [sl. t o p l i c a].

*TOPOGRAF sm. Cel ce se îndeletniceşte cu topografia [fr.].

*TOPOGRAFIC adj. ① Privitor la topografie ¶ ② Care reprezintă configuraţiunea exactă şi amănunţită a unui loc, a unei regiuni, etc.: hartă ~ă ¶ ③ Peniţă ~ă, peniţă fină întrebuinţată la desenat, la hărţile topografice, etc. [fr.].

*TOPOGRAFIE sf. ① Descrierea amănunţită a unui loc, a unei regiuni, a unui zăcămînt de petrol, de cărbuni sau metalifer ¶ ② Arta de a reprezenta pe hîrtie un teren cu toate accidentele de pe suprafaţa lui (☛ TAB. LXVII) [fr.].

*TOPONIMIC adj. ● Privitor la toponimie [fr.].

*TOPONIMIE sf. ① ● Nomenclatura topică, totalitatea numelor de oraşe, sate, ape, munţi, etc. dintr'o ţară sau dintr'o regiune oare-care ¶ ② Studiul originii numelor de localităţi [fr.].

TOPOR (pl.-oare, †-oară) sn. ① Unealtă de fier, cu coadă de lemn, care serveşte la tăiatul copacilor, la spintecatul lemnelor, etc., secure (▣ 4971): Trebue să ştiţi însă, şi pot să dau dovadă, Că pe vremea aceea ~ul n'avea coadă (ALX.); cînd bate piatra, se 'nfige ~ul în pămînt şi se pune sare pe muche, ca să stea (piatra) (GOR.); coada de ~ nu se pune pe foc, că-i rău de tăieturi (GOR.) ¶ ② ‡ = BALTAC: Cîmpulungenii... erau cu săneţe şi cu topoare lungi în coadă şi luau pre Nemţi şi-i duceau pînă la cetate (MUST.) ¶ ③ Lovitură dată cu toporul: a pus zmeul mîna pe ~ şi din vr'o zece topoară, copacul numai s'a cumpănit (VAS.) ¶ ④ Ⓕ F ~ de oase, acela asupra căruia cade toată munca cea grea, cel care trebue să îndure toate: noi, plugarii, sîntem, ca să zic aşa, ~ de oase... noi ducem greul ţării (CAR.); şi a scris, şi a ţinut discursuri şi a fost ~ de oase, ba s'a bătut şi în duel (VLAH.) ¶ ⑤ Ⓕ Din ~, ca din ~, (în mod) grosolan, fără nici o artă: deşi îi spuneam că erau cam din ~ lucrate, el tot stăruia să ne împuie urechile, citindu-ne odele şi satirele sale (I.-GH.); tu faci lucruri mai din ~, eu mai delicate (CRG.); spune-le niţel mai cu moţ, iar nu hodoronc-tronc! ca din ~ (ISP.) ¶ ⑥ Ⓕ Coadă de ~, cel ce serveşte cuiva ca unealtă, ca ajutor la săvîrşirea unei fapte rele ¶ ⑦ Ⓕ F A face cuiva chica ~, a-i face un ~, a apuca pe cineva de păr şi a-l bate sdravăn, a-i trage o păruială: acuşi te scarpin, dacă vrei, ba şi un ~ îţi fac... de-i zice „aman, puiule!" cînd îi scăpa din mîna mea (CRG.); de-abia am scăpat din mînile jupînesei cu chica ~ (ALECS.); Olten. a-i face cuiva un ~, a-i face ~ul, a-i face o poznă, un neajuns, a-i trage o păcăleală, a juca un renghiu (CIAUŞ.) (R.-COD.); (vulpea) a tăcut, că ce poate face una la atîtea împotrivă? şi a socotit să-i facă (măemuţului) un ~ (TICH.) [vsl. t o p o r ŭ].

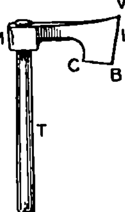

Fig. 4971. Topor. M. Muchie. — L. Leafa. — V. Vîrf. — B. Barbur. — C. Călciiu. — T. Coadă, toporişte.

‡ **TOPORAN** sm. ⚔ Ostaş înarmat cu un t o p o r, cu un baltac: în aripa stîngă puse pe ~ii armaţi cu securi (ISP.).

TOPORAŞ (pl.-aşe) 1. sn. dim. TOPOR.

2. TOPORAŞI sm. pl. ① = PINTENAŞ ② ¶ ② Mică plantă fără tulpină, cu flori mirositoare, mai adesea violete sau roşietice, rar albe; numită şi „micşunea", „viorea", „tămîioară", etc.; creşte pe marginea pădurilor, prin tufişuri, livezi şi poieni (Viola odorata) (▣ 4972): o duceam într'un cîntec, strîngînd viorele şi ~i (CRG.); Toporaşi ce se închină gingaşelor lăcrimioare (ALECS.) ¶ ③ = VIOREA ① ¶ ④ = TĂMÎIOARĂ ① ¶ ⑤ = CATIFELUŢĂ ② ¶ ⑥ = CĂLDĂRUŞĂ ⑧ ¶ ⑦ — SURGUCIU ②.

Fig. 4972. Toporaşi.

TOPORĂŞIU adj. Violet, de coloarea t o p o r a ş i l o r: catifeaua toporăşie a hainelor sale (NEGR.).

TOPOREL (pl.-ele) sn. dim. TOPOR.

TOPORIŞCĂ (pl.-işti) sf. ① dim. TOPOR ¶ ② Bărdiţă.

TOPORIŞTE, ○ TOPORÎŞTE sf. Coadă de topor; pr. ext. coada coasei (= coporîie), a biciului (= codărişte); Ⓕ Ⓟ a o pune în ~, a pune (o treabă) la cale: nevasta se întoarce înapoi şi spune cum s'a pus treaba în toporişte (VAS.) [vsl. t o p o r i š t e].

○ **TOPORÎIE** sf. = COPORÎIE [t o p o r + (c o p o r) î i e].

† **TOPSĂCA**, TOPSICA vb. tr. A învenina, a otrăvi: M'a muşcat, m'a topsicat, la inima m'a săgetat (TEOD.) [lat. t o x i c a r e].

† **TOPSĂCAT**, TOPSICAT adj. ① p. TOPSĂCA. Înveninat; otrăvicios, veninos; apare deseori în descîntece: bubă ~ă, brîncă ~ă, etc. ¶ ② Amărît peste măsură (CONV.) (CIAUŞ.).

TOPTAN sbst. Cu ~ul, a) în cantităţi mari (nu cu mărunţişul), cu ridicata: a cumpăra, a vinde cu ~ul; decît cu ~ul şi banii la anul, mai bine te tocmeşte duşmăneşte şi plăteşte omeneşte (PANN); b) cu grămada, cu ghiotura: a răscolit vrafuri de hîrţoage... svîrlite cu ~ul prin poduri şi beciuri mănăstireşti (VLAH.) [tc. t o p t a n].

TOPTANGERIE sf. ① Comerţ de marfă în cantităţi mari, cu toptanul ¶ ② Prăvălia toptangiului [t o p t a n g i u].

TOPTANGIU sm. Negustor ce vinde marfă cu t o p t a n u l: Drăghici era fiul unui ~ de pînzeturi (VLAH.); (era) fata a mai mare a lui Hagi Cănuţă, ~ pe vremuri (CAR.).

‡ **TOPUZ** (pl.-uze) sn. ① Un fel de măciucă, asemenea unui sceptru, împodobită cu săpături şi cu diamante, pe care o primea Domnul de la Sul-

ŞOSELE

Şosea naţională

Şosea judeţeană

Şosea vicinală

Şosea comunală

Potecă pentru care

Potecă pentru oameni

Valul lui Traian

CĂI FERATE

Drum de fier cu linie simplă

Drum de fier cu linie dublă

Cale ferată în construcţie

Cale ferată îngustă

Haltă

Gară

Viaduct

Tunel

Podeţ de zid

Trecere deasupra

Trecere la nivel

Trecere dedesubt

CANALURI

Mare canal navigabil

Canal navigabil

Staţie

Pod

Apeduct

Tunel

Şanţ

Dig

APE

Rîu

Pîrău

Moară

HOTARE

Hotarul ţării

Hotarul judeţului

Hotarul plăşii

Păduri

Parcuri

Crînguri

Mărăcinişuri

Grădină de legume

Nisipuri

Terenuri cultivabile

Livezi

Fînețe

Păşuni (Islazuri)

Vii

Vii rare

Teren inundabil

Lac cu stuf

Mlaştini

Mlaştini cu stuf

Munţi

Oraş

Port de mare

Sat.

tan, odată cu sabia, tuiul și calul împărătesc: **Padișahul mi-a dat sabie și ~, ca să vă sfărîm oasele, cînd vă veți răzvrăti** (FIL.) ¶ ③ Ⓕ Sceptru: **în vîrful scării sociale, un Domn cu ~ul în mînă și cu legea sub picioare** (ALECS.) ¶ ④ Buzdugan hărăzit de Domn boierilor, marilor demnitari: **au suit agia după vel comis, dîndu-i Domnul cu mîna lui semn să poarte ~, adică buzdugan** (LET.) ¶ ④ Bătaie la tălpi cu măciuca (obicinuită în timpul Fanarioților): **de-mi spui minciuni, iți voiu da cincizeci de ~e la tălpi** (FIL.) ¶ ⑤ Cuvîntul s'a mai păstrat astăzi în numele de ~, dat pietrei mari în jocul copiilor „în-cinci-pietre": **una din pietre trebue să fie nițel mai răsărită, pe care o numesc și ~** (ISP.) [tc. t o p u z].

TOR *sbst.* ① *Olten.* (CONV.) (RV.-CRG.) = **TIZIC** ¶ ② *Băn.* Gunoiul din staul, resturile de fîn rămase în iesle [bg. t o r ŭ].

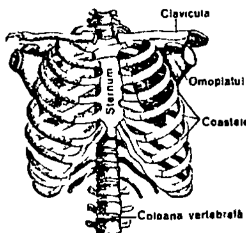
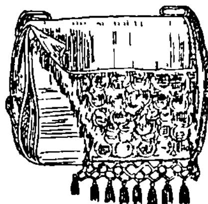

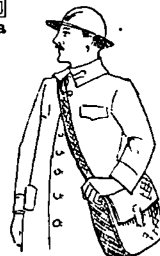
Fig. 4973. Torace.

***TORACE** *sm.* ① Coșul pieptului, cavitatea mărginită la spate de vertebrele regiunii spatelui și de amîndouă laturile de cele 12 perechi de coaste (▣ 4973) ¶ ② Partea corpului insectelor de care sînt legate picioarele [fr. t h o r a x].

***TORACIC** *adj.* Ce ține de torace: **cavitatea ~ă; membre ~e,** brațele [fr.].

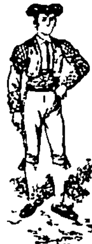
TORBĂ (*pl.*-be) *sf.* ① Un fel de sac de drum ce se poartă atîrnat la șold (▣ 4975): **Te trimet cu torba 'n sat Ca să-mi aduci de vînat** (SEV.) ¶② Geantă în care se pune vînatul împușcat (▣ 4974): **avea cu el treizeci de încărcături gata, o ~ nouă și o pușcă de Lepage cu două țevii** (ALECS.) ¶ ③ = **TOLBĂ**①: **își puse barda la brîu, torba cu săgețile în spate și plecă în susul pîrăului** (GN.) [srb. bg. rut. etc. t o r b a].

Fig. 4974. Torbă de vînătoare.

Fig. 4975. Torbă.

TORCĂTOR *sm.*, **TORCĂTOARE** *sf.* Acela, aceea care t o a r c e lînă, cînepă, etc.: **împărătesei îi păru bine că feciorul i-a adus o fată atît de harnică, o torcătoare atît de năsdrăvană** (RET.); **Draga mamei torcătoare, Cînd te-i duce 'n șezătoare, Spune-i badei la ureche Că ești tinerică veche** (IK.-BRS.).

***TOREADOR** *sm.* Acela care se luptă cu taurii în arenele din Spania și din sudul Franței (▣ 4976) [fr.].

Fig. 4976. Toreador.

***TORENT** (*pl.*-te) *sn.* ① Șuvoiu, puhoiu ¶ ② Ⓕ Șiroiu: **~ de lacrimi** ¶ ③ Ⓕ Tot ce se năpustește ca valurile furioase ale unui puhoiu: **un ~ de barbari** ¶ ④ Ⓕ Exploziune a patimilor, a sentimentelor: **nimic nu poate opri ~ul miniei sale** ¶ ⑤ Ⓕ Mulțime, grămadă: **~ul de traduceri covîrșește, îneacă puținele noastre produceri originale** (VLAH.) [fr. t o r r e n t].

***TORENȚIAL** *adj.* Ce seamănă cu un puhoiu; **ploaie ~ă,** ploaie repede, ca și cînd ar turna cu găleata [fr. t o r r e n t i e l].

○ **TORHAN** ☛ **TARHAN.**

***TORID** *adj.* ① Arzător, fierbinte: **căldură ~ă** ¶ ② **Zonă ~ă,** porțiune din suprafața pămîntului cuprinsă între cele două tropice, străbătută la mijlocul ei de ecuator, și unde temperatura este foarte ridicată în tot cursul anului [fr. t o r r i d e].

○ **TORINĂ** *sf.* *Olten. Băn.* Resturile de paie, fîn, coceni, rămase în iesle din nutrețul vitelor [srb. t o r i n a].

○ **TORIȘTE** *sf.* *Olten. Trans.* = **TORINĂ** [bg. t o r i š t e].

○ **TORMAC** *sbst.* *Băn.* = **HREAN** [ung. t o r m a].

○ **TOROAPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ① *Trans.* Mîrțoagă, gloabă de cal (PAC.) ¶ ② Bocluc, belea: **puneți pieptul cîțiva pentru el și cu binișorul scoateți-l din ~** (JIP.) [comp. rut. t o r o p a „om neîndemînatec"].

○ **TOROCĂNI** (-ănesc) *vb. intr.* ① *Bucov.* A ciocăni cu ciocul (*vorb.* de ciocănitoare): **pe plopul bătrîn... sălta o ciocănitoare pestruie, torocănind în dreapta și în stînga** (GRIG.) ¶ ② A toca mereu din gură, a nu-i mai tăcea gura, a trăncăni [comp. rut. t o r k o t a t y, srb. t o r o k a t i].

TOROIPAN (*pl.*-ane) *sn.* Ⓟ Ciomag, măciucă: **își luă ~ul... pe care și-l cioplise el dintr'un lemn noduros de măslin sălbatec și și-l ferecase cu fier** (ISP.) [comp. **TOROPALĂ**].

TOROIPĂNI (-ănesc) *vb. tr.* A lovi, a doborî cu ciomagul, cu t o r o i p a n u l: **săgetă pe unii, tăie pe alții, toroipăni pe cei mai mulți și mi-i cărăbăni ca pe ei** (ISP.).

○ **TORONTOC** *adj.* și *sm.* *Olten.* (CIAUȘ.) Tont, nătîntoc.

○ **TOROPALĂ** (*pl.*-le) *sf.* *Mold.* Ciomag, măciucă, toroipan: **il spînzurară și-l bătură cu toropale** (DOS.); **ia auzi-i cum se mai fasolesc ! să nu-i iei cu toropala ?** (ALECS.) [t o r o p i].

TOROPEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Amorțeală; nesimțire: **de la o vreme, căzuse într'un fel de ~ care-i sleise ori-ce scînteiere de viață** (GRL.) [t o r o p i].

TOROPI (-opesc) 1. *vb. tr.* *Mold. Trans.* ① A copleși, a strivi, a sdrobi: **l-ar toropi carăle și căruțele, de nu l-ar trage de-o parte cei creștini, cînd cade beat** (RET.); **cît pe ce să ne toropească bradul aprins** (CRG.); Ⓕ: **Muscelenii... au toropit pe Ungurii Măriei Sale puternicului craiu Sigismund** (IRG.) ¶ ② A birui, a năpădi, a doborî, a cuprinde: **m'a toropit somnul** (FR.-CDR.) ¶ ③ A amorți, a face să cadă într'o stare de nesimțire, de lîncezeală: **în stație, căldura toropește, aerul înfierbîntat zace greoiu asupra cîmpului uscat** (IRG.).

2. *vb. refl.* ‡ A se exalta: **luați de minte, să toropea și ca cum ar fi din duh înflați, în gura mare striga** (CANT.) [rut. t o r o p y t y „a chinui, a neliniști"].

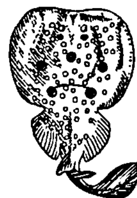
TOROPIRE *sf.* ① Faptul de a t o r o p i ¶ ② Copleșeală ¶ ③ Amorțeală, lîncezeală: **singura emoțiune pe care am avut-o, în ~a și lîncezeala în care mă fosilizez aici... mi-a procurat-o neașteptata întîlnire cu un vechiu prieten** (VLAH.).

TOROPIT *adj p.* **TOROPI.** ① Copleșit; biruit: **~ de somn, de căldură** ¶ ② Amorțit, amețit, **căzu grămadă în noroiu și adormi ~ de băutură** (VLAH.).

TOROSI (-osesc) *vb. tr.* A flecări: **v'ați plictisi auzindu-mă torosind la verzi și uscate** (ISP.).

***TORPILA** (-ilez) *vb. tr.* A distruge cu ajutorul unei torpile [fr. t o r p i l l e r].

***TORPILĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Pește de mare cartilaginos, de genul calcanului, care are, în vecinătatea creierului, niște organe electrice care produc descărcături foarte dureroase pentru aceia cari se ating de el; trăește în Ocean și în marea Mediterană (*Torpedo marmorata*) (▣ 4977) ¶ ② Unealtă de războiu, umplută cu un exploziv, pe care un anume aparat o face să explodeze subt apă în direcțiunea voită; sînt torpile fixe și torpile mobile: cea fixă este un depozit de explozibil închis ermetic, care, așezat în fundul apei sau la o distanță voită sub suprafața apei, explodează prin lovire sau prin comandă de la țărm; torpila mobilă este un aparat purtător care, fiind lansată de la bord contra unui vas inimic, își urmează drumul singură pînă la țintă; se mai numește și torpilă automobilă [fr. t o r p i l l e].

Fig. 4977. Torpilă.

***TORPILOR** (*pl.*-oare) *sn.* ① Mic vas de războiu care aruncă torpile (▣ 4978) ¶ ② **~ submarin,** vas care plutește subt apă și pîndește vapoarele inimice spre a le torpila [fr. t o r p i l l e u r].

TORS[1] 1. *adj. p.* TOARCE: lînă toarsă ¶¶ © NE-TORS.

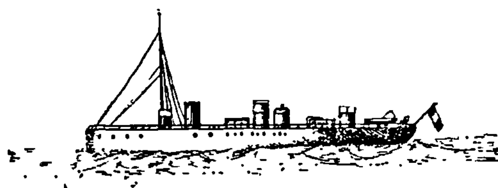

Fig. 4978. Torpilor.

2. *sbst.* Faptul de a toarce: ~ul lînei, cînepei, borangicului (▣ 4980).

*TORS[2] (*pl.*-suri) *sn.* ① ⚲ Statue fără cap și fără membre (▣ 4979) ¶ ② Bust, trunchiul corpului unei statui întregi sau al unei persoane vii [fr.].

Fig. 4979. Tors.

Fig. 4980. Torsul la vechii Greci.

*TORS[3] *adj.* Învîrtit: coloană ~ă, coloană învîrtită în spirală (▣ 4981) [fr.].

Fig. 4981. Coloană torsă.

TORSĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ■ Ceea ce s'a t o r s; tort.

TORT (*pl.*-turi) *sn.* ■ Cantitatea de fire (de lînă, de cînepă, de in, de borangic) toarse: a scăpat fata moșneagului ghemul cu ~ul într'un pîrău (SB.); alte femei obicinuesc... a așeza ~ul pe cuptor, în loc de a-l așeza în ciubăr, pentru fiert sau înălbit (PAMF.); poate să descîlcească ori-ce ~, cît de rău ar fi el încîlcit (GOR.) [lat. t o r t u s < t o r q u e r e].

*TORTĂ (*pl.*-te) *sf.* ✕ Prăjitură rotundă și turtită, preparată cu cremă, cu ciocolată, cu fructe, etc. [germ. T o r t e].

TORTEL, TORȚEL *sbst.* ⚘ Două genuri de plante parazite, fără frunze, cu tulpina în formă de fire ramificate, de coloare roșiatică sau galbenă-verzuie, care se fixează în jurul plantelor pe lîngă care trăesc; fac flori roșietice sau albe; cresc prin tufișuri și bălării, pe lîngă urzici, cînepă, hamei și alte plante; numite și „întorțel", „borangic", „iniță", „iriță", „lipiciu", „părul-sfintei-Mării", „steagul-zînelor", etc. *(Cuscuta europaea, Cuscuta epithymum* (▣ 4982) [t o r t].

Fig. 4982. Tortel.

TORTIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* TOARTĂ ②: ca un copil să trăească, i se pătrunde urechea pe care se naște, apoi i se pune ~ (GOR.).

TORTOȚEL *sbst. Trans.* (PĂC.) ⚘ = TORTEL.

*TORTURA (-urez) *vb. tr.* ① A supune la chinuri, la cazne pe un acuzat, pe un criminal ¶ ② A chinui, a munci, a face să sufere cumplit: gîndul acesta mă torturează zi și noapte ¶ ③ Ⓕ ~ un text, o lege, a-i da o interpretare greșită, abuzivă [fr.].

*TORTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① = CAZNĂ ① ②: în fața acestor instrumente de ~, mi-am năbușit un oftat (VLAH.) ¶ ② Chin, supliciu, mare suferință fizică sau morală [fr.].

*TORȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = MASALA [fr. t o r c h e, it. t o r c i a].

TORȚEL ☛ TORTEL.

TOS *sbst.* Zahăr ~, zahăr pisat [tc. t o z „praf"].

TOȘCĂ ☛ TOȘCĂ.

TOT[1] 1. *adj. nehot.* (*f.* toată; — *pl. m.* toți, *f.* toate; *gen.-dat. m. f.* tuturor, ⊙ și ○ tutulor) ① Care cuprinde întregul număr, întreaga cantitate, fără a lăsa afară nimic sau pe nimeni: iacă am dat voao toată iarba ce face sămînță spre pămînt, și toți pomii... și toate jigăniile pămîntului și toate paserile ceriului (PAL.); toți oamenii; din pomul căzut, toată lumea taie lemne (ZNN.); lui Enea îi murise femeia de groază, cînd au văzut din toate părțile arzînd cetatea Troada (M.-COST.); în „Divanul ad-hoc" din Moldova erau boieri de toată mîna (CRG.); băiatul se puse cu toată inima pe muncă (ISP.) ¶ ② Fie-care: au scos atunce nevoie în țară de ~ omul să dee un leu (NEC.); toată pasărea pe limba ei piere (CRG.); Veneau cu fete și feciori Trăsnind rădvanele de craiu... La ~ rădvanul patru cai (COȘB.); toată țara își avea împăratul și ~ satul popa (RET.); în toți anii, pe ~ anul, în fie-care an: uitîndu-se cu dor spre Buda sau Brașov, de unde le veneau pe ~ anul calendare cu povești (NEGR.); nu sînt în toate zilele Paștile (NEC.); *Mold. Tr.-Carp.* în toată ziua, în fie-care zi: părintele mai în toată ziua da pe la școală și vedea ce se petrece (CRG.); se și pun la pază, ci nu toți trei odată, ci în toată ziua unul (RET.) ¶ ③ Ori-ce, ori-care: ~ copacul de la rădăcină se usucă (ZNN.); ~ pățitul e priceput (ZNN.); nu toate muștele fac miere (ISP.); ~ felul, ori-ce soiu: cumpără ~ felul de lucruri netrebuincioase; am văzut acolo animale de ~ felul ¶ ④ Dinaintea numelui unui popor, unei țări, unui oraș, etc. exprimă totalitatea locuitorilor sau un mare număr din ei: sub domnia regelui Ferdinand s'a înfăptuit unirea tuturor Românilor de dincoace de Dunăre; toată țara s'a răsculat; toată Moldova, toată Oltenia; ~ Parisul l-a sărbătorit ¶ ⑤ Precedă de obiceiu substantivul însoțit de articol, dar se poate pune și în urma lui: Mă cunoșteau vecinii toți, Tu nu m'ai cunoscut (EMIN.); și cu oile toate și cu lupul sătul nu se poate (ZNN.); Lumea-i toată 'n sărbătoare, Ceru-i plin de ciocîrlii (ALECS.); Cînd trăește omu 'n gloată, Rău o duce viața toată (PAMF.); — însoțit de un *pron. pers.*, se pune în urma lui: noi toți, voi toate; tot astfel se pune adesea în urma substantivului, cînd acesta e precedat de un *adj. dem.*: au luat acea avere toată, de s'au dus cu dînsa de au făcut oaste în Țara-leșească (NEC.) ¶ ⑥ Genitivul *sg.* se exprimă cu ajutorul *prep.* a: îndată s'au apucat Noe a lucra pămîntul, fiind însuși stăpîn a ~ pămîntul (M.-COST.); faptele noastre se vor ceti înaintea a toată lumea (VARL.); în limba veche, formele a toți, a toate înlocuesc uneori pe tuturor: cu știrea și cu voia a toți domnilor mari... ai Ardealului (PAL.); acea țară este acum... cuibul a toate dăscăliile și învățăturile (M.-COST.); — pentru *dat. sg.* se întrebuințează construcția la ~ (toată), ‡ a ~ (toată): să dai la ~ omul cinstea ce i se cuvine; mîncare a toată pelița dédé (PS.-SCH.); cade-se a ~ omul creștin într'acesta chip să-și facă cruce (VARL.) ¶ ⑦ Alături de toți trei, toți patru, toți cinci, etc. se întrebuințează mai adesea formele tustrei (*f.* tustrele), tuspatru, tuscinci, etc. ☛ aceste cuvinte.

2. TOȚI *pron. nehot. m. pl.* (*f.* toate; *gen.-dat.* tuturor, tuturora) ① Toți oamenii, toate femeile, toate ființele, toate lucrurile: bărbați, femei, copii, toți săriră și s'apropiară de tablă, strigînd brávo de răsuna sala (NEGR.); au dat toți ca oile la podul cetății (M.-COST.); rîde om de om și dracu de toți (PANN); cîți merg la tîrg, toți nu cumpără (ZNN.); Dragele mele nepoate, Nu vă pot juca pe toate, Faceți bine și iertați, Că pe rînd toate jucați (IK.-BRS.); Vremea trece, vremea vine, Toate-s vechi și nouă toate (EMIN.); găsește răspuns la toate; după ce căzu la pat, toate-i mergeau întors (RET.); Ⓟ: toate la vremea lor; — toate-s pînă la o vreme ¶ ② Toți cîți, toți aceia cari: nu zic însă că toți, toți cîți astăzi se află lăcuitori într'această țară că sînt toți Români (M.-COST.); în corelațiune cu cîți, -cîte: pe mine cîți cîini m'au lătrat, toți au turbat (PANN); toate limbile cîte feceși veni-vor și închina-se-vor înaintea ta (DOS.) ¶ ③ În legătură cu un *pron. demonstr.*: toate acestea le știu pe de rost; înțelegeți acestea toate? (COR.); cu toate acestea, chiar așa fiind, chiar dacă ținem seamă de acestea, totuși: l-am sfătuit de bine, cu toate acestea nu m'a ascultat; toate cele(a), Ⓟ, toate-alea, *a)* toate lucrurile; *b)* toate nimicurile, toate lucrurile mărunte: liniștea

singurătății coprinsese din temeiu toate celea (D.-ZAMF.); și abajurul și toate cele lucrate cu iglița în fel de fel de fețe (CAR.); încă n'am văzut așa femeie să plîngă de toate cele (CRG.); ce! ți ziseră, mai crezi și tu la toate alea? (ISP.) ¶ ④ Cu toții, cu toate(le), toți, toate laolaltă: cu toții într'un gînd erau de părere să ducă păsurile țării la cunoștința întîiului Consul (I.-GH.); adesea amplificat, toți cu toții, toate cu toatele, toți fără excepție: toți cu toții, cu mic cu mare, și-au îndulcit inima (JIP.); dacă s'au adunat ei toți cu toții, împăratul s'a tras de țăcălie, scrîșnind strașnic (CAR.); săriți, surioarelor, toate cu toatele, că iată niște străini venit-au și ne răpiră pe împărăteasa (ISP.) ¶ ⑤ De toate, tot ce e de trebuință, fără să-i lipsească nimic: totdeauna supăra pe alții, iară mai ales pe frate-său care avea de toate (CRG.); multe și de toate, multe și felurite: multe și de toate a încercat el în viața lui (CAR.) ¶ ⑥ Toate ca toate, toate celelalte se mai pot îngădui, mai pot fi trecute cu vederea: toate ca toate, numai povețele ce ți-am dat, să nu le uiți niciodată (ISP.); toate ca toate, dar uritul îi venea de hac (CRG.); Pîn' aci toate ca toate. Împăratul le-a iertat (PANN) ¶ ⑦ Cu toate că, deși, măcar că: cu toate că e prost, se ține și mîndru; a ieșit la plimbare, cu toate că tuna și fulgera; las' că-i bine, cu toate că e rău (ZNN.) ¶ ⑧ Genitivul se formează adesea cu ajutorul *prep.* a: copil răsfățat și a toate crezător (VLAH.); nora cea mai mare tălmăci apoi celeilalte despre ochiul soacră-sa cel a toate văzător (CRG.).

3. TOT, TOTUL *sbst.* ① Un lucru considerat în întregimea sa, un lucru întreg: un ~ organic; un ~ perfect; o parte din ~; vreau ~ sau nimic; Tot e alb pe cîmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare (ALECS.); asta-i ~, iată ~, nu mai e nimic de adăugat, nu mai lipsește nimic ¶ ② Precedat de o prepoziție. A ~, construit cu un substantiv sau un *adj.* ☛ ATOTPUTERNIC, ATOTȘTIUTOR, ATOTȚIITOR, ATOTVĂZĂTOR; — cu ~, împreună, laolaltă: cîntărește numai 50 de kilograme cu haine cu ~; cu ~ul, în întregime, cu desăvîrșire: făgăduește marea cu sarea și Oltul cu ~ul (ZNN.); *adesea repetat* cu ~ul și cu ~ul, Ⓟ cu ~ul ~ului, † cu ~ului ~, ‡ cu ~ulușí ~: împăratul porunci de-i făcu o colivie cu ~ul și cu ~ul de aur (ISP.); secol care a adus cu dînsul o civilizațiune cu ~ul și cu ~ul nouă (I.-GH.); făcu... doi feți-logofeți, cu ~ul ~ului de aur, în ciurul pe care-l ținea Țiganca la gura podului (ISP.); Traian, biruindu-l și omorîndu-l, crăia Dachilor cu ~ului ~ s'au stins (CANT.); sfinții părinți dac'au văzut așa, oprit-au aceasta cu ~ulușí ~ nici-cum să nu se facă (PRV.-MB.); toți cu ~ul, toți cu toții (☛ mai sus 2 ④); — de ~, cu desăvîrșire: a sărăcit de ~; crinul în gunoiu de ~ se usucă (ZNN.); Și ne temeam să nu ne bată, Că prea l-am zăpăcit de tot (COȘB.); — întru ~, în toate, în toate privințele: acest Ștefan-Vodă întru ~ semăna cu firea moșu-său, lui Ștefan-Vodă cel bun (GR.-UR.); — peste ~, *a)* în total, cu totul: am cheltuit cu cumpărăturile și cu drumul peste ~ vre-o 2000 de lei; *b)* în tot locul, pretutindeni: l-am căutat peste ~ și nu l-am găsit ¶ ③ ~ ce, tot lucrul care: ți-am spus ~ ce știu; pot spune și scrie ~ ce le vine la gură și la condeiu (I.-GH.); Ⓓ: nu ~ ce sboară se mănîncă.

4. *adv.* ① Numai: Iar la ospăț... tot oaspeți rari, Tot crai și tot crăiese mari, Alăturea cu ghinărari (CDȘB.); pe unde se ducea, ~ în gol umbla (CRG.); alcătui o ceată de oameni, ~ unul și unul, și porni la fîntîna botezului (ISP.); De-aici pîn' la munte, Tot zale mărunte (GOR.), *ghicitoare despre* „furnicar" ¶ ② Într'una, mereu: nu știu de ce, dar îmi ~ vine să plîng (ISP.); M'a făcut maica pe lună, Să fiu ~ cu voie bună (IK.-BRS.); Și gîndirea mea furată se ~ duce 'ncet la vale (ALECS.); Cine ~ vorbește Lucrul nu-i sporește (ZNN.); ○ ~ una, necontenit, într'una: nu ședea nici-cînd pe-acasă, ci îmbla ~ una 'n vitejii (SB.); ~ de-a una ☛ TOTDEAUNA ¶ ③ Din ce în ce: Și pieptul lor plin de amar Se bate ~ mai rar (ALECS.); ploua ~ mai tare ¶ ④ De asemenea: Ciubuc Clopotarul, ~ din Ardeal, știa puțină carte ca și mine (CRG.); ~ atît(a), aceeași cantitate; ~ acolo, în același loc; ~ asta, același lucru, ~ acela, același; ~ așa, la fel; ~ una, deopotrivă, egal, la fel; ~ deodată ☛ TOTDEODATĂ ¶ ⑤ În continuare, ca și pîn' acum, încă: am întrebat și pe unii și pe alții și ~ nu știu nimic; în sfîrșit, cît s'a bălăbănit mama cu tata din pricina mea, ~ pe-a mamei a rămas (CRG.); pe Arap cît de mult îl vei spăla, ~ negru va rămînea (ZNN.) ¶ ⑥ Totuși, cu toate acestea: Deși mulți au zis-o, eu ~ o mai zic: Gloria străbună pe strămoși cinstește (ALX.); ~ însă mai rămăsese o școală... unde se învăța încă românește (NEGR.); De-ar iubi bădița zece, De dorul meu ~ nu-i trece. De-ar iubi badea o sută, Pe mine ~ nu mă uită (IK.-BRS.) ¶ ⑦ Cel mult: Domnul Seneca Romil să ~ aibă cincizeci de ani și e spin (GRL.); omul să ~ fi avut patruzeci de ani (S.-ALD.); ~ să fie cinci ani de-atunci, și totuși ...mi se par așa depărtate unele scene de pe vremea aceea (VLAH.) [lat. totus].

○ TOT² *sm. Trans.* ● Slovac: acești Toți drotari au fost chiar subiectul unui poet de-al nostru, care le făcu cîntecul (RET.) [ung.].

*TOTAL 1. *adj.* Întreg, deplin, desăvîrșit: sumă ~ă; ruină ~ă.

2. (*pl.*-aluri) *sn.* ① Ceea ce rezultă din reunirea tuturor părților unui lucru ¶ ② ± Suma întreagă, rezultatul unei adunări.

3. ÎN TOTAL *loc. adv.* Una peste alta, peste tot, cu totul [fr.].

*TOTALITATE *sf.* Total, tot, întreg: ~a ființelor de pe pămînt [fr.].

*TOTALIZA (-izez) *vb. tr.* A forma un total, a aduna [fr.].

*TOTALIZATOR 1. *sm.* Cel ce dă totalul rezultatelor parțiale a mai multe operațiuni.

2. (*pl.*-oare) *sn.* Aparat care servește să totalizeze mecanic mai multe numere [fr.].

TOTDEAUNA, ○ TOTDAUNA *adv.* În toată vremea, pururea, necurmat, fără sfîrșit: Rusaliile cad ~ a cincizecea zi după Înviere; dreptul totdeauna umblă cu capul spart (ZNN.); ori-unde mergea numai singur, totdeauna făcea prostii (RET.); cine deschide ochii după ce cumpără, cumpără totdeauna marfă proastă (ZNN.); vrabia e totdauna puiu (PANN) [tot + de-a-una].

TOTDEODATĂ, ○ TOTODATĂ *adv.* În același timp: e doctorul și totdeodată spițerul satului; dar acum a făcut și nunta și cumătria totodată (CRG.) [tot + deodată].

*TOTEM *sm.* Animal considerat, la unele triburi sălbatice, *în spec.* în America de Nord, ca strămoș al rasei și onorat ca atare [fr.].

*TOTEMISM *sbst.* Credința în totemi [fr.].

TOTIME *sf.* Tot, totalitate.

○ TOTÎLCĂ (*pl.*-ci) *sf. Olten.* ♩ Trișcă, fluier făcut din coajă de salcie (CIAUȘ.).

○ TOTÎRLĂ (*pl.*-le) *sf. Olten.* ■ ① Rotiță la scripeții ițelor (DAM.) ¶ ② Rotiță de lemn pusă pe un fus, cu un cîrlig la capăt; pe ea se răsucește lîna (CONV.).

○ TOTODATĂ ☛ TOTDEODATĂ.

○ TOTOLOȚ *sm. Mold.* Boț, cocoloș: frecăteii se fac din făină de grîu; ei sînt niște ~i mici (ȘEZ.); se mestecă în lapte, ca făina să nu se facă ~i (ȘEZ.).

TOTUȘI *adv.* Cu toate acestea, tot: Dar uite, roata stă pe loc Și totuși umblă 'ntr'una (COȘB.); i-am dat cît a cerut și ~ se plînge că l-am nedreptățit [tot].

○ TOVAL *sbst.* ① ⵊ Piele întreagă de bou sau de vacă, din care se face încălțăminte ordinară ¶ ② Ⓕ Ⓟ Obraz (de scoarță) [tovar].

† TOVAR (*pl.*-ară) *sn.* ① *Băn. Trans.* Povară, sarcină: umerele sale le plecă de-a purtarea ~ă (PAL.) ¶ ② ⵊ = TOVAL ① [srb. tovar „povară"; rus (sapožnyĭ) tovarŭ, rut. tovar „piele"].

TOVARĂȘ *sm.*, TOVARĂȘĂ (*pl.*-șe) *sf.* ① Acela, aceea care duce cu altul același fel de viață, care iau parte la aceleași întreprinderi, care merg împreună pe același drum, soț, camarad; ~ de școală, de luptă, de suferință; tovarășii de jucării copilului îi erau florile cîmpului (ISP.); fudulul are doi tovarăși: prostia și sărăcia (ZNN.); Ⓓ: Fă-te tovarăș cu dracul, Pînă treci cu el lacul (PANN) ¶ ② ♈ Cel ce însoțit cu altul într'un negoț, într'o întreprindere, împărțind cîștigul și paguba, asociat: cînd un tovarăș, bez (tovarășii săi, se va întovărăși și cu alții, aceia nu se socotesc tovarăș(i) cu tovarășii săi (LEG.-CAR.); se puseră tovarăși și se făcură neguțători (ISP.) [vsl. tovarištĭ, rus. tovaryšĭ].

TOVĂRĂȘIE *sf.* ① Starea, calitatea de tovarăș; a fi în tovărășia cuiva; a pleca în ~; a ținea cuiva ~, a sta pe lîngă cineva, care e singur, ca să-i ție de urît ¶ ② ♈ Negustorie, întreprindere făcută în comun de doi sau mai mulți tovarăși, asociație: a face ~; a desface, a strica tovărășia; a ținea

în ~; cît cîştig aduce tovărăşia, se împarte la toţi tovarăşii (LEG.-CAR.); spune-mi drept, m'ai înşelat cu ceva în tovărăşia noastră? (ISP.).

○ **TOVĂRĂŞIŢĂ** (*pl.*-țe) *sf. Mold.* Tovarăşă: trebue să mărturisesc că aceeaşi prefacere o vedeam şi în tovărăşiţele mele de drum (GN.); ...lipsa, astă nedespărţită ~, care-i ţinea strins în îngheţetele ei braţe (NEGR.).

TOVĂRÎ (-ărăsc) 1. *vb. tr.* A încărca cu o povară.

2. *vb. refl.* A tăbărî, a se năpusti asupra cuiva: De către uşă să da şi pre Turci să tovărea (POP.) [srb. tovariti].

†**TOVAROŞ**... = TOVARĂŞ...: tovaroşii de drum, după ce atîrnă de gîtul cailor trăistile cu grăunţe, se aşează la o masă (CAR.).

*__TOXIC__ 1. *adj.* Otrăvicios: substanţă ~ă.

2. (*pl.*-ice) *sn.* Otravă, substanţă toxică [fr.].

*__TOXICOLOG__ *sm.* Cel ce se ocupă cu studiul otrăvurilor [fr.].

*__TOXICOLOGIC__ *adj.* Privitor la toxicologie [fr.].

*__TOXICOLOGIE__ *sf.* Ştiinţa care se ocupă cu studiul otrăvurilor [fr.].

*__TOXINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ✱ Otravă secretată de microbi [fr.].

TPRIU! *sau* TPRU! = PTRU!

*__TRABUCO__ *sbst.* Ţigară de foi: miroase straşnic a funingine de lignit, amestecat cu ~ popular (CAR.) [germ. Trabuko < sp.].

TRĂBUI... = TREBUI...

TRAC! *interj.* Imită sgomotul produs de tragerea unei săgeţi, de descărcarea unei arme, etc.: scoase o săgeată din tolbă, o aşeză la arc, şi ~! trase o săgeată (ISP.) [onom.; comp. şi TRANC].

*__TRACH__... = TRAH...

○ **TRACITĂ** (*pl.*-te) *sf. Olten. Băn.* = TRAISTĂ.

‡ **TRACT** (*pl.*-turi) *sn.* Drum de ţară, drumul mare: purcegînd cu oastea spre răsărit, şi luînd ~ul pe de ceea parte de Dunăre, în cale unde i s'a tîmplat nescari-va varvari... pre toţi i-au biruit (CANT.) [rus. traktŭ].

*__TRACTA__ = TRATA.

TRACTAT (*pl.*-ate) *sn.* ① Învoială, legătură încheiată între două State; ~ de pace, legătură de pace: într'acestaşi an au început a umbla şi ~e de pace între Turci cu Nemţii (N.-COST.) ¶ ② *Carte în care se tratează special despre o artă sau ştiinţă: ~ de zoologie [① pol. traktat, rus. traktatŭ ¶ ② fr. traité, influenţat de tractat ①].

TRACTIR (*pl.*-iruri) *sn. Mold.* ① Ospătărie, birt: îndată s'a mutat de la ~ într'un palat mare (NEGR.); de-oiu mai şedea multe zile la masa de la ~ul d-lui Regensburg, sălbaticii ce-or vroi să mă prefacă în friptură, n'or găsi pe mine decît pielea şi oasele (ALECS.) ¶ ② = BORDEL [rus. traktirŭ].

TRACTIRGIU *sm.* Cel ce ţine o ospătărie, un tractir, birtaş: tocmai atuncea viind şi ~l, acesta i-au cerut să-i plătească cele ce băuse şi mîncase (STAM.).

*__TRACŢIUNE__ *sf.* ① Tragere, acţiunea unei forţe care trage un corp, fie direct ca un cal înhămat la o trăsură, fie cu ajutorul unei funii, cum trag, de pildă, caii o barcă la edec; ~a limbii, mijloc de a restabili respiraţiunea la cei asfixiaţi, înnecaţi, etc. (▣ 4983) ¶ ② ~ electrică, aplicarea electricităţii la mişcarea vagoanelor de drum de fier, de tramvaiu, etc. [fr. traction].

Fig. 4893. Tracţiunea limbii.

TRĂDA (-dau) 1. *vb. tr.* ‡ = PREDA.

2. (-dez) *vb. tr.* ① A lucra pe ascuns împotriva cuiva, cu gîndul de a-i face rău, de a-l pierde, în loc de a-l ajuta: ~ pe un prieten; a-şi ~ ţara ¶ ② A nu răspunde la încrederea ce s'a pus în noi: ~ încrederea stăpînului său ¶ ③ A lucra împotrivă: a-şi ~ jurămintele ¶ ④ A destăinui, a da pe faţă: ~ un secret ¶ ⑤ A da pe faţă fără voie, din întîmplare, ceea ce trebuia ţinut ascuns: a-şi ~ planurile, intenţiunile.

3. (mă trădez) *vb. refl.* ① A lucra împotriva propriilor sale interese ¶ ② A da pe faţă fără voie, din întîmplare, ceea ce ar fi voit să tăinuească [formaţiune cărturărească din lat. tradĕre, influenţat de a da, a preda].

TRĂDARE *sf.* ① Faptul de a trăda; predare ¶ ② Fapta aceluia care trădează; crimă de înaltă ~, aceea care ameninţă siguranţa Statului.

TRĂDĂTOR *sm.*, TRĂDĂTOARE *sf.* Care comite o trădare: ~ de patrie [trăda].

*__TRADIŢIE__ ☛ TRADIŢIUNE.

*__TRADIŢIONAL__ *adj.* Întemeiat pe tradiţie: legi ~e; am citit... cu o vie plăcere descrierile unor obiceiuri ~e (ODOB.) [fr.].

*__TRADIŢIONALISM__ *sbst.* Aderare la vechile tradiţii, la datinele şi obiceiurile din trecut [fr.].

*__TRADIŢIONALIST__ *sm.* Partizan al tradiţionalismului [fr.].

*__TRADIŢIUNE__, TRADIŢIE *sf.* ① ⚖ Predare ¶ ② Transmitere din generaţie în generaţie, prin graiul viu şi fără ajutorul vre-unei scrieri, a datinelor, credinţelor, legendelor, etc. din trecut ¶ ③ Datinele, credinţele, legendele, etc., transmise pe această cale de generaţiile trecute: culegere de tradiţii populare [fr.].

*__TRADUCĂTOR__ *sm.*, TRADUCĂTOARE *sf.* Acela, aceea care traduce.

*__TRADUCE__ (-duc; *pf.* -dusei; *part.* -dus) 1. *vb. tr.* ① A tălmăci dintr'o limbă într'alta ¶ ② A explica, a interpreta, a lămuri, a tîlcui ¶ ③ ⚖ A trage la judecată.

2. *vb. refl.* ① A fi tradus, a se tălmăci în altă limbă ¶ ② A se manifesta: durerea lui se traducea prin gemete şi strigăte [lat. traducĕre].

*__TRADUCERE__ *sf.* ① Faptul de a traduce ¶ ② Ceea ce s'a tradus în altă limbă, scriere tradusă.

*__TRADUCTIBIL__ *adj.* Ce se poate traduce ¶¶ © INTRADUCTIBIL.

*__TRADUCŢI(UN)E__ *sf.* = TRADUCERE [fr.].

*__TRAFIC__ (*pl.*-icuri) *sn.* ① ⚚ Negoţ cu mărfuri ¶ ② Ⓕ Profit necinstit ce se trage din anumite lucruri: ~ de influenţă, cîştig ce trage cineva din influenţa ce exercită asupra cuiva, din trecerea pe care o are pe lîngă cineva ¶ ③ *Mold. Tr.-Carp.* Tutungerie [fr. ¶ ③ < germ. Trafik].

*__TRAFICA__ (-ichez) *vb. intr.* ① ⚚ A face trafic, a face negoţ ¶ ② Ⓕ A trage un folos nepermis, necinstit, ruşinos din ceva [fr.].

*__TRAFICANT__ *sm.* ⚚ ① Cel ce face trafic, negustor ¶ ② *Mold. Tr.-Carp.* Tutungiu [① fr. ¶ ② germ.].

*__TRAFORA__ (-orez) *vb. tr.* A tăia, a lucra obiecte delicate de lemn cu un ferestrău a cărui pînză e cît un fir de subţire [it.].

*__TRAFORAJ__ (*pl.*-aje) *sn.* Lucrare de obiecte delicate de lemn cu un ferestrău de traforat: o călimară înaltă de lemn, lucrată prin ~ (BAS) [trafora].

*__TRAFORAT__ *sbst.* Faptul de a trafora; ferestrău, maşină de ~, ferestrău, maşină cu o pînză foarte subţire cu care se traforează scîndurile subţiri, delicate.

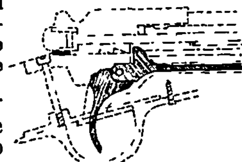
○ **TRAGĂ** (*pl.*-gi) *sf. Olten.* Săniuţă de copii sau de cărat lemne (CIAUŞ.) (RV.-CRG.): aduceam lemne cu traga şi... nu mă întreba nimeni (GR.-N.) [targă, influenţat de trage; comp. însă TRĂGACE].

○ **TRĂGACE**, TRĂGĂCIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. Băn.* = TRAGĂ [srb. tragače].

TRĂGACIU 1. *adj.* Care trage bine (*vorb.* de boi sau de cai): vită trăgace.

2. *sm.* Cel ce trage bine (cu arcul, cu puşca, etc.), ţintaş: călăreţi buni, trăgaci iscusiţi... Sciţii ar fi putut întemeia cu vremea o stăpînire puternică şi trainică pe văile acestea (VLAH.).

3. (*pl.*-ace, -aciuri) *sn.* ☛ Partea armei pe care se apasă cu degetul spre a o descărca (▣ 4984): stam cu degetul pe ~l revolverului (S.-ALD.); am ochit puţin şi am apăsat de ~ (LUNG.).

Fig. 4984. Trăgaciu.

TRAGĂN *sbst.* ☛ Umflătură, gîlcă, bubă rea ce se face sub pielea vitelor şi cailor (mai ales la gît): făcîndu-i-se o boală la grumazi în chip de ~ (N.-COST.) [comp. ngr. τραγανόν „cartilaj, sgîrciu"].

TRĂGĂNA (-ănez, ○ tragăn) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① A lăsa să treacă vremea tot amînînd ceva, a lungi vorba: **eu mă făceam că-l ascult și l-am tot trăgănat cu cuvinte îngăimate, pînă ce a sosit bărbatu-meu** (GN.); **oamenii... trăgănau cu plata birului** (GRIG.); **aice ne caută a trăgăna condeiul istoriei noastre, să pășim a scrie și alte neamuri de care s'au risipit țările aceste** (M.-COST.) ¶ ② A grăi cam alene, lungind vorbele: **bună seara, Costane, grăi el, trăgănind vorbele** (SLV.) ¶ ③ *Maram.Trans.* A cînta din gură sau din frunză (CONV.): **Că și eu mi-am trăgănat Frunză de codru pălit, Și-aceea m'o 'mbătrînit** (BRL.).

2. *vb. refl.* ① A trece vremea încet, încet, cu zăbavă multă, cu amînări continue: **s'au trăgănat sfada pînă la stingerea de tot a Troadei** (M.-COST.); **trăgănindu-se trei luni și auzindu-se la împărăție de rădicarea acelui sultan cu Tătarii lui... îndată au trămis un pașă cu oaste** (MUST.); **nu s'au trăgănat tare mult și sosi și Petrea Făt-frumos cu alaiu mare** (SB.) ¶ ② A păși încet, anevoie, abia tîrînd picioarele: **Pe cîmp plin de zăpadă Se trăgănează 'ncet pe jos O jalnică grămadă** (ALECS.) ¶ ③ ‡ A-și trage obîrșia: **Neamul țării Moldovei de unde să trăgănează** (M.-COST.) [lat. vulg. *t r a g i n a r e < t r a h ĕ r e (vulg. *t r a g ĕ r e)].

TRĂGĂNAT *adj. p.* TRĂGĂNA. ① Făcut încet, cu zăbavă, cu multe amînări ¶ ② Rostit cam alene, lungind vorbele; prelung: **poftim! zise el cu glasul ~ al boierilor bătrîni** (D.-ZAMF.); **se propti cu spatele de nucul cel tînăr și începu doina ~ă** (SLV.) ¶ ③ În pantă ușoară, care se întinde în sus, departe, pe un urcuș abia simțit: **pe cînd suia un deal lung și ~, alt om venea din spre tîrg cu un car nou** (CRG.); **înaintea noastră, dunga vînătă a drumului, ușor ~ă în suiș, se 'ncolăcește pe grumajii măreților stînci** (VLAH.).

Fig. 4985. Trăgător.

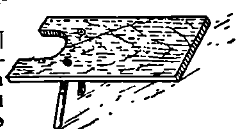
TRĂGĂNI... ☞ TĂRĂGĂI...

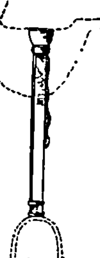
TRĂGĂTOR 1. *adj. verb.* TRAGE. ① Care trage ¶ ② Care trage bine la jug sau la ham, trăgaciu: **vite trăgătoare.**

2. *sm.* ① Vită de jug, cal de ham: **am dejugat la un puț și ne-am adăpat ~ii** (S.-ALD.) ¶ ② = TRĂGACIU 2 ¶ ③ Cel ce iscălește o poliță: **împrumutătorul banilor poliței se zice stăpînul poliței, iar cel împrumutat, ~ de poliță** (LEG.-CAR.).

3. (*pl.*-toare) *sn.* ① = TRĂGACIU 3: **a prins... să cerce cartușele și ~ul armei** (GRIG.) ¶ ② Mic instrument de oțel cu care se trag linii, cînd se desenează (▣ 4985).

4. **TRĂGĂTOARE** *sf.* ① Fie-care din cele două curele de care sînt atîrnate scările la șa (▣ 4987) ¶ ② Vînă de bou sau curea cu care se bate: **a venit miliția acolo și i-a bătut săracii, de i-a spart, cu ~a** (GR.-N.) ¶ ③ *Băn.* Ureche de cizmă sau de altă încălțăminte ¶ ④ Un fel de scăunel în care se vîră călcîiul cizmei sau altei încălțăminte, spre a o descălța fără ajutorul cuiva; numit și „cățel" sau „slugă" (PAMF.) (▣ 4986) ¶ ⑤ = TRĂGACIU 3: **cu puștile la ochi și degetele pe trăgători, steteau gata să aprindă în dihania ce se vestea** (GN.) ¶ ⑥ Vas pentru grăunțe, cam de mărimea unei banițe: **grîul roșu, greu la bob, curgea 'n trăgători și venea la vînturătoare** (S.-ALD); **m'a mînat Neag-Sărac să-mi dai ~a să măsure franci** (R.-COD.).

Fig. 4986. Trăgătoare.

Fig. 4987. Trăgătoare.

TRAGE (trag; *perf.* trăsei; *part.* tras) 1. *vb. tr.* A. ① A căuta să miște un lucru din locu-i îndreptîndu-l spre sine: **~ cenușa cu vătraiul; după ce veți vedea... că frînghia se mișcă de lovește marginile groapei, s'o trageți afară** (ISP.) ¶ ② A apuca pe cineva de o parte a corpului sau a îmbrăcămintei și a-l smuci: **~ de păr, de urechi; Unii îl trăgeau de spate, alții îl trăgeau de mîini** (PANN); **i se părea că-l trage cineva de la spate de haine** (ISP.); **el își trăgea barba și zicea cu mîndrie către gazdă; aiștia-s minzii popii, fiule!** (CRG.); **pre Lot traseră în casă la ei și închiară ușa** (PAL.); ☞ COADĂ ①, LIMBĂ ③, MÎNECĂ ¶ ③ ~ **zăvorul,** a închide ușa cu zăvorul: **ieșii închid ușa după dînsa și trag zăvorul** (CRG.) ¶ ④ ~ **ușa după sine,** a o închide după ce a trecut pragul ¶ ⑤ A mișca, a căra, a tîrî după sine: **calul trage trăsura; Și caii lui Ahil care prooroceau, Negreșit c'au fost, de vreme ce-l trăgeau** (ALX.); **Făt-frumos... puse mîna pe căpăstru și trăgea iapa după dînsul** (ISP.); **muiarea lui să tragă măgariul de dălcgul căpestrului cu mînile ei** (PRV.-MB.); **au mers vre-o două zile, cît și puștele au lăsat înapoi, neavînd cu ce le trage, că le murise caii** (NEC.); *abs.*: **la omul sărac, nici boii nu trag** (ZNN.); **i-au fost împungînd cu strămurările, ca pre boi, să tragă** (NEC.); **Am un titirez creț, Mititel ca un ou, Dar trage cît un bou** (GOR.), *ghicitoare despre* „cîntar" ¶ ⑥ A apuca de capătul unui lucru și a-l aduce spre sine: **el își trăgea binișor plapoma peste cap și, cu ochii deschiși, trăia în lumea lui de minuni** (VLAH.); **amîndoi trag cearșafurile din paturi în mijlocul casei** (CAR.) ¶ ⑦ A mișca în jos: **~ căciula peste urechi** ¶ ⑧ A întinde bine pe mînă, pe picior: **a-și ~ mănușile, ciorapii** ¶ ⑨ A ridica sau a lăsa în jos: **~ perdelele** ¶ ⑩ A descălța: **~ ciorapii, cizmele; dac'ar fi să iasă toți învățați... n'ar mai avea cine să ne tragă ciubotele** (CRG.); ☞ MARE[1] ⑪ ¶ ⑪ A scoate un lucru de undeva: **~ afară un ghimpe; ~ sabia din teacă; ~ sabia împotriva cuiva,** a se bate cu el în duel; **să nu-l slăbiți pînă nu va scoate inelul ce mi-a tras din deget mișelește** (ISP.); **~ o loterie,** a scoate numerele unei loterii; **~ lotul cel mare;** ☞ SOARTE ④ ⑤; **~ o carte (de joc)** ¶ ⑫ A scoate un lichid dintr'un vas, din locul în care se află: **acum să vedem și vinurile! ia trageți-mi încoa cîte o cinzeacă de la cep** (ODOB.); **cela ce trage apa și o scoate den matcă, de o duce... la pomătul său... să se certe ca un fur** (PRV.-LP.) ¶ ⑬ A scoate prin distilare, a extrage: **~ sucul din ierburi** ¶ ⑭ A îngrămădi peste ceva, a căra dintr'un loc într'altul: **leul îmi va face groapa și tu vei trage pămînt peste mine** (ISP.); ☞ SPUZĂ ① ¶ ⑮ A da o lovitură: **cum se deșteptă, îi trase o palmă, de auzi clinii din Giurgiu** (ISP.); **mergi... de-i trage vr'o cîteva cu biciul iesta, de să-i crepe pielea** (SB.); **rădică deodată cîrja... și... trage una în spinarea Mitropolitului, așa de tare, că i-a plesnit antereul** (CRG.) ¶ ⑯ A arunca o săgeată: **cînd trase a treia (săgeată), fîiîitul se auzi din nou, și el pricepu că stolul de păsări trebue să fi sburat** (ISP.) ¶ ⑰ A descărca o armă de foc: **~ focuri de pușcă; ~ salve de artilerie: ipistatul, beat frînt, chiuia și trăgea la pistoale** (CAR.) ¶ ⑱ A săpa, a croi: **pe unde mergea, drumuri mari de piatră și șanțuri groaznice trăgea** (LET.); **~ brazde cu plugul** ¶ ⑲ A desena, a duce: **~ o linie dreaptă; ~ un plan pe hîrtie** ¶ ⑳ Ⓟ A fotografia: **mi-a tras poza; m'a tras în poză** ¶ ㉑ **~ o copie,** a copia: **a tras mai multe copii de pe acest act** ¶ ㉒ A tipări: **a tras numai 1000 de exemplare din această carte; au tras pînă acum 80 de coale din dicționar** ¶ ㉓ **~ o poliță asupra cuiva,** a face o poliță care trebue plătită purtătorului de către un corespondent: **cînd trăgătorul va trage polița, și plătnicul nu o va primi, atunci să o înfățișeze într'acea zi la judecată, și să o întoarcă înapoi** (LEG.-CAR.) ¶ ㉔ A avea un folos, un venit, un cîștig din ceva: **bălțile, stuhăriile și pădurile din insule, de la cari Românii nu puteau ~ nici un venit** (I.-GH.).

B. ① A avea ca origine, ca obîrșie, a proveni: **Împărăția Rîmului... numele său trage de pe orașul Roma** (M.-COST.) ¶ ② A avea ca urmare, a scoate o încheiere: **~ consecințe, concluziuni** ¶ ③ A suna: **~ clopoțelul; într'acea zi iară au trecut lăcuste multe prin Iași și trăgeau toate clopotele pe la toate mănăstirile** (LET.); **clopotele să le tragă Ziua 'ntreagă, noaptea 'ntreagă** (EMIN.); **ca să ți se vestească o vită furată, să tragi noaptea clopotul bisericii** (GOR.) ¶ ④ A toarce: **~ gogoșile de mătase; Mîndruleana mea cu dor Nu mai trage din fuior, Fă fuiorul canura, Nu mai trage cînepa** (PAMF.) ¶ ⑤ A ascuți: **~ briciul pe curea; ~ cuțitul pe cute; ~ coasa** ¶ ⑥ A freca: **scoase din sîn o luminare de ceară, trase un chibrit pe horn și o aprinse** (SAD.) ¶ ⑦ A vîrî, a înțepa: **~ în țeapă, în frigare** ¶ ⑧ A îndemna: **pe fiul cel mai mic, însă, nu-l trăgea inima a pleca în pețit** (ISP.); **Pe semne păcatul și ața îi trage Amîndoi viața în nevoi să-și bage** (PANN); ☞ AȚĂ ③ ¶ ⑨ **~ pe sfoară,** a înșela ☞ SFOARĂ 1, CHIUL ¶ ⑩ A respira, a răsufla: **a-și ~ sufletul; o căl-**

dură amestecată cu duhoarea de oameni adormiți, de nu-ți puteai ~ sufletul (I.-GH.); dar' calul era năzdravăn și, cum vede mîhnirea stăpînului său, s'apropie de căldare și trage vre-o trei răsuflări (RET.) ¶ ⑪ A aspira: aprindea țigara, din care trăgea fumul cu o poftă nespusă (D.-ZAMF.); ~ în piept; făina arzînd, tragi pe nas fumul care se face (PAMF.); ~ o țigară, o lulea, un ciubuc, a fuma: du-te de te primblă în grădină pîn' ce și-or trage ciubucele boierii (ALECS.); ~ tabac, a priza: dascalul... trase tabac, strănută, tuși spre a-și drege glasul (NEGR.); Dragu mi-i bădița, drag Care nu trage tăbac (IK.-BRS.) ¶ ⑫ A bea: trăgeau pe gît cîte un pahar de vin de Odobești (ALECS.); îi mai trase o dușcă de apă și se sculă să plece (VLAH.); Ⓕ F ~ la măsea, la mustață, a bea strașnic: cînd tragi sorocoveții la musteață, de ce nu te olicăești atîta ? (CRG.) ¶ ⑬ A absorbi: ~ apa, umezeala din pămînt; dacă cenușa din fundul ulcelei va trage toată apa din căuș, e semn că baghița va trece și bolnavul se va însănătoși (PAMF.) ¶ ⑭ A simți un curent de aer, a sta în curent: nu sta la fereastră, că te trage și ai să răcești ¶ ⑮ A atrage: ~ în partea sa; au îmbiat Constantin-Vodă cu bani să-l tragă la sine (LET.); Ochii lelei tare-mi plac, De pe uliță mă trag Și grozav năcaz îmi fac (IK.-BRS.) ¶ ⑯ † A retrage: văzînd acea primejdie... Stefan Vodă... au tras oastea mai spre Iași (M.-COST.); Împăratul nu-și poate trage vorba, trebue să împlinească făgăduiala (RET.) ¶ ⑰ A chema: ~ la, în judecată, a da în judecată: fără de nici o frică are voie să-l tragă la judecată (LET.) ¶ ⑱ ~ nădejde ☛ NĂDEJDE① ¶ ⑲ A suferi, a pătimi, a îndura: multe necazuri... au tras bieții pămînteni, de la un făcător de rele ce fu Duca-Vodă (M.-COST.); Moscalii cei din războiu trăgeau atunce mare greu de sete (NEC.); iară Constantin-Vodă i-au scos mincinoși înaintea pașii, începînd el a spune ce trag bieții săraci din mîna lor (LET.); și cîte a tras pînă s'a văzut la casa lui. numai unul Dumnezeu știe (CRG.); iar acum, de cînd îi și boleac. numai Dumnezeu mă știe ce trag cu el (RET.) ¶ ⑳ ~ un păcat, a ispăși: dar se vede că i-a fost sortit să-și tragă păcatul (GN.); zi și d-ta, că ai avut să tragi un păcat strămoșesc (CRG.); Ionică, Ionică, sufletul mamei, ce păcate-a fost să tragem noi pe lumea asta (VLAH.) ¶ ㉑ F A executa, a face, a îndeplini: ~ un somn, un chef, un danț, un cîntec, etc.; popa... se culcă și-i trase un puiu de somn pînă a doua zi la amiază (FLOR.); apoi se puseră la masă și traseră un chef de să se ducă pomina de bucurie (ISP.); m'am ospătat și am chefuit cu împărații și... am tras după masă o horă cu cele zîne fermecătoare (MERA); iar lăutarii trăgea niște hore de te rădica în sus nu alta! (SB.); și pe la scăldat am tras o raiță cu prietenul meu Chirica a lui Goian (CRG.) ¶ ㉒ A face un masaj, a masa, a freca pe trup: ea ne descînta cînd eram deochiați, ea ne trăgea cînd eram răciți (BR.-VN.); baba... face de grabă leșie... la purcelul, îl scaldă (și) îl trage frumușel cu untu-ă din opaieț pe la toate încheieturile (CRG.) ¶ ㉓ A unge: trage cu usturoiu peste încălțăminte, ori pe picioare, dacă vrei să-ți vină șarpele (GOR.).

2. *vb. intr.* ① A mișca, a căra, a tîrî după sine: boul cu bivolul anevoie trag la jug (ZNN.) ¶ ② A duce o linie, a face o trăsătură: ~ cu condeiul peste ceva ¶ ③ A șterge: ~ cu buretele peste ceva ¶ ④ A fi, a se simți atras: ban la ban trage ☛ BAN[1]⑥; Joacă, leleo, joacă bine, Văd că tragi mereu la mine (PAMF.); fuior de la crucea popei la Bobotează e bun de pus la pînza voloculul sau a mrejii, ca să tragă peștele, cum trag băieții după popă (GOR.); țineam ceaslovul deschis, și cum erau filele cam unse, trăgeau muștele și bondarii la ele (CRG.) ¶ ⑤ A simpatiza cu cineva, a-i ținea parte, a-i fi favorabil: boierii erau desbinați: unii trăgeau spre Nemți, alții spre Ruși (VLAH.); unii cu un Domn trăgeau, alții pre alt Domn să rădice din cei mazili îmblau (MUST.) ¶ ⑥ A umbla să ajungă undeva, a se îndrepta către un loc, a lua drumul spre: trage întins la crăie și fără oprealǎ (FLOR.); de la Fălciu au purces în sus pre Prut, (și) au tras la Huși (N.-COST.); nu merse mult și zări fum gros înaintea lui și trase ață într'acolo (RET.) ¶ ⑦ A se abate, a se opri să locuească undeva, a poposi, a mînea: pînă și Vodă cio'ar fi tras odată în gazdă la Ciubuc (CRG.); acolo într'un oraș aproape de lac, a tras la un han (R.-COD.); mă întreabă unde trag, ca să-mi aducă pașaportul la gazdă (I.-GH.); fie-care oaspe ce trăgea la odaia lui era primit cu dragă inimă (CRG.) ¶ ⑧ A tinde, a fi pornit, a avea dorința: unii trăgeau să fie Duca Domn la Moldova, alții ziceau pre un Eremie din boierii de țară (N.-COST.); îi îmbrăcară (pre Isus) întru veșmînt mohorît, ca să-și rîză c'au tras să fie împărat Jidovilor (VARL.) ¶ ⑨ ~ de moarte, a fi în agonie, a se lupta cu moartea, a fi aproape să-și dea sufletul ¶ ⑩ A năzui, a aspira: ~ a mare ☛ MARE[1]⑪ ¶ ⑪ A meni, a prevesti, a cobi: cînd îți urlă cînele pe lîngă casă, trage a pustietate (GOR.); să nu umbli vara cu căciulă, că tragi a iarnă (GOR.) ¶ ⑫ A arunca o săgeată: au tras Petru-Vodă înapoi în popă cu arcul și l-au lovit cu săgeata (NEC.); Ercule... trase într'însul cu o săgeată, trase cu două, trase cu toate săgețile ce le avea el în tolbă (ISP.) ¶ ⑬ A descărca o armă: ~ în cineva cu pușca, cu pistolul, cu revolverul; colonelul Enghel... mă și învăță cum s'o umplu, cum să ochesc și cum să trag (ODOB.) ¶ ⑭ ~ cu ochiul, cu coada ochiului, a arunca o căutătură ascunsă, a se uita pe furiș: Badea trece pe uliță, Mîndra trage cu ochiu (IK.-BRS.); din vreme în vreme fetele trăgeau cu coada ochiului și aruncau flori sau noduri de petealǎ în partea flăcăilor (I.-GH.); trăgea cu coada ochiului spre a vedea dacă o bagă în seamă cei de prin prejur (ISP.) ¶ ⑮ ~ cu urechea, a căuta să prindă ceea ce vorbesc alții, a pîndi să asculte: nu e bine... să tragi cu urechea pe la geamurile oamenilor (DLVR.); trăgea cu urechea la păretele din dosul casei (CRG.); ceasuri întregi am tras cu urechea la conversația lui (CAR.) ¶ ⑯ ♩ A cînta din vioară, etc.: d'odată auzi niște balauri de lăutari trăgînd, de gîndeai că mănîncă foc (ISP.) ¶ ⑰ A sufla, a bate: Subțirea boare trăgea Și un brad se clătina (FR.-CDR.); trăgea un vîntișor care abia adia (ISP.) ¶ ⑱ A fi curent: nu sta la fereastră, că trage ¶ ⑲ A sforăi: cînd trage cînele pe nări, e semn rău de moarte (GOR.) ¶ ⑳ A aspira (fumul): apoi urmă a face pași mari prin casă și a trage adînc din țigară (D.-ZAMF.); el stă smerit la vatră și trage din lulea (VLAH.).

3. *vb. refl.* ① A se tîrî: toți viermii ce se trag pre pămînt (PAL.) ¶ ② A se tărăgăna: văzînd Traian că în lung se trage acel războiu... (LET.) ¶ ③ A se retrage: ai noștri începură a se trage înapoi mai la strîmtoare (BALC.); s'a statornicit în satul acela pentru totdeauna, trăgîndu-se la casa lui și muncind ca pentru dînsul (CRG.); se trase dinaintea împăratului, cu totul smerită, și se așeză lîngă soțiorul ei (ISP.); haida, trage-te și te cară din ușa noastră (TICH.) ¶ ④ A scădea (*vorb.* de ape): cînd apele au început să se mai tragă, Noe a trimis un corb să se ducă și să vadă uscaturile (PAMF.) ¶ ⑤ A slăbi, a se usca la față: Inimioara mi s'a ars, Fețișoara mi s'a tras (PAMF.) ¶ ⑥ A se simți atras, a avea simpatie pentru cineva sau ceva: s'a sfătuit omul cu femeia să dee fata după dînsul... că și fata se cam trage după dînsul (SB.); se bucura grozav cînd vedea că mă trag la carte (CRG.) ¶ ⑦ A-și lua naștere, a proveni, a izvorî, a-și avea originea: ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor..., măcar că de la Rîm ne tragem (GR.-UR.); l-au și făcut boier mare pre Purice, și dintru acel Purice aprodul s'au tras neamul Movileștilor (NEC.); nu voiu să ți se tragă moartea de la mine (CAR.); nenorocirea mea doar de la tine mi se trage (GN.) ¶ ⑧ A moșteni aceleași apucături: e negru la suflet ca moșu-său și ca tată-său: se trage după neam ¶ ⑨ A se ascuți: după ce coasa s'a bătut, se trage cu... o gresie sau cute, de i se netezește și ascute gura (PAMF.) [lat. vulg. *t r a g ĕ r e = clas. t r a h ĕ r e].

***TRAGEDIAN** *sm.*, **TRAGEDIANĂ** (*pl.*-iene) *sf.* ✪ Actor, actriță care joacă tragedia [fr.].

***TRAGEDIE** *sf.* ① ✪ Piesă de teatru, în versuri sau în proză, făcută pentru a excita mila sau groaza, și care se termină de obiceiu în mod lugubru, printr'un omor, prin otrăvire, etc. și al cărei subiect e luat mai adesea din mitologie sau din istorie ¶ ② Arta de a face o tragedie ¶ ③ Întîmplare tristă, funestă, sîngeroasă [fr.].

TRAGERE *sf.* ① Faptul de a t r a g e: ~ de urechi; ~a trăsurii; ~a cizmelor; ~a unei loterii; ~ la sorți; ~a unui foc de armă; ~a clopotelor; ~a fumului pe nas; ~ în judecată; ~a unei linii, etc. ¶ ② ~ pe sfoară, înșelăciune, păcăleală ¶ ③ ~ de moarte, lupta între viață și moarte în ceasurile cele mai de pe urmă ale ființei, agonie ¶ ④ ~ de inimă, zel, rîvnă, ardoare: mie-mi place să mă servească funcționarul cu ~ de inimă (CAR.); e păcat ca așa băiat cu ~ de inimă la învățătură să nu meargă mai departe (BR.-VN.).

***TRAGIC** 1. *adj.* ① ✒ Ce ține de tragedie: genul ~; acțiune ~ă ¶ ② ✒ ✪ Care scrie, care joacă

tragedii: poet ~; actor ~ ¶ ⑧ Ⓕ Funest, lugubru, sîngeros: un ton ~; moarte ~ă; întîmplare ~ă; gînduri ~e, gînduri de moarte; Şi 'n ~ul apus, pin' şi tunica Şi manta lui Isus aşa de albă, Cu foc păreau tivite (VLAH.).

2. sm. Autor de tragedii: ~ii greci.

3. sbst. ① Genul poeziei tragice ¶ ② Sfîrşit funest [fr. tragique].

*TRAGI-COMEDIE sf. ① Piesă de teatru care diferă de tragedie numai prin faptul că desnodămîntul e fericit şi că unele incidente din piesă au un caracter comic ¶ ② Ⓕ Întîmplare tristă amestecată cu incidente comice [fr.].

*TRAGI-COMIC adj. Care te face să rîzi, cu toate că e vorba de ceva supărător sau funest: urmarea acestui roman ~ o ştie publicul din darea de seamă ...a confraţilor noştri (CAR.) [fr.].

○ TRAGLĂ (pl.-le) sf. Mold. Trans. = COBILĂ ① [comp. TRAGĂ].

‡ TRAGODIE sf. = TRAGEDIE: Euripid, scriitorul de tragodii (LET.); Jalnica ~ a Moldovei e scrisă de vornicul Alexandru Beldiman [gr. τραγῳδία].

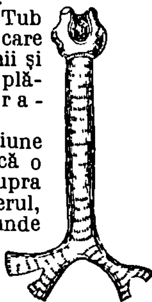
○ TRĂGULĂ (pl.-le) sf. Olten. Băn. Trans. — TÎLV [trage].

TRAHANA sf. Aluat de făină frămîntat cu ouă, lăsat să se usuce, şi apoi frecat cu palmele, pînă se face mărunţel ca crupele; se întrebuinţează în loc de tăieţei la supă: cum să fac un feliu de crupe cu gust, care să chiamă ~ (DRAGH.) [tc. tarhanè].

*TRAHEE sf. Nume dat vaselor care transportă aerul în toate părţile corpului unui animal sau unui vegetal [fr. trachée].

*TRAHEE-ARTERĂ sf. Tub format din inele cartilaginoase care merge de la laringe pînă la bronhii şi care conduce aerul din afară la plămîni, beregată (▣ 4988) [fr. trachée-artère].

*TRAHEOTOMIE sf. Operaţiune chirurgicală prin care se practică o deschizătură în trahee-arteră, deasupra laringelui, pentru a face să intre aerul, în cazul cînd nu mai poate pătrunde prin glotă [fr.].

Fig. 4988. Traheea-arteră.

*TRAHIT (pl.-ituri) sn. Rocă eruptivă, constituită, ca şi porfirul, din cristale mari, albegălbui, dintr'un soiu de feldspat, implîntate într'o masă aspră la pipăit [fr. trachyte].

*TRAHITIC adj. Alcătuit din trahit [fr. trachytique].

TRĂI (-ăesc) 1. vb. intr. ① A fi în viaţă, a vieţui: nu trebueşte să trăească omul în lume, dacă nu va avea noroc (NEC.); a trăit peste o sută de ani; doar n'am a trăi cît lumea, ca să moştenesc pămîntul (CRG.); Ⓟ: omul cît trăeşte învaţă şi tot moare neînvăţat; — mult trăeşti, multe pătimeşti (ZNN.); ☛ MÎNCA 1 ① ¶ ② A-şi petrece viaţa într'un mediu oare-care, într'un fel oare-care, a duce un anumit traiu: ~ la ţară, la aer curat; ~ în sărăcie, în lux; astăzi, vere, trăim în timpul şarlatanismului (ALECS.); dacă vrei să trăeşti liniştit, să nu vezi, să n'auzi, să taci (PANN); ☛ AVRAM[1], MOARĂ ② ¶ ③ A duce o viaţă comună cu cineva: trăia în pace şi în linişte cu soţia şi cumnatele sale (ISP.); şi pînă astăzi se vede pre la marginile ţărilor care trăesc cu altă limbă, că lesne iau unii de la alţii cuvinte (M.-COST.); nici n'ai cu cine trăi, nici cu cine muri (PAMF.), nu e chip să te poţi înţelege cu dînsul, să duci o viaţă liniştită cu dînsul; ~ bine cu cineva, a fi în relaţiuni amicale cu cineva, a duce o viaţă conjugală plină de mulţumire; ~ cu cineva, a avea relaţiuni cu cineva, fără a fi căsătoriţi între ei ¶ ④ A-şi consacra viaţa: nu trăeşte decît pentru ştiinţă ¶ ⑤ A dura, a ţinea, a dăinui: au pus Stefan-Vodă de... au semănat ghindă şi s'au făcut dumbravă care trăeşte şi în ziua de astăzi, de se văd copacii mari şi groşi (LET.) ¶ ⑥ Ⓕ A nu muri, a se păstra în amintirea tuturor, a nu fi uitat: gloria acestui om va trăi vecinic ¶ ⑦ A se hrăni: ~ cu legume, cu carne ¶ ⑧ A-şi scoate existenţa: ~ din munca mîinilor sale; ~ din venitul moşiei; moşul... lucra pe bani şi din ce cîştiga, trăia şi el şi baba (MERA); cine nu lucrează nimic şi cel ce trăeşte din jafuri... este trîntor al naţiei şi al omenirii (JIP.) ¶ ⑨ Să trăeşti! a) urare de viaţă lungă adresată cuiva; aşa să trăesc, formulă de jurămînt, de încredinţare că un lucru e adevărat; F aşa să trăeşti, te conjur pe viaţa ta: spune-mi, aşa să trăeşti, dacă... ¶ ⑩ Trăească! interj. întrebuinţată pentru a ura unei persoane, unui lucru, viaţă lungă, durată, prosperitate: trăească regele! trăească România! trăească libertatea!

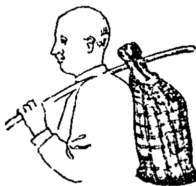
2. vb. tr. ① A acorda viaţă lungă, a lăsa să trăească: Domnul să-l păzească pre el şi să-l trăească pre el (BIBL.); Dumnezeu să te trăească! să trăeşti! (urare în diferite împrejurări) ¶ ② A duce un anumit traiu, un anumit fel de viaţă: ~ vremuri grele; are ce-i trebue, sănătos e, copiii sînt mari, casa îmbelşugată şi trăeşte zile albe (RET.) ¶ ③ A-şi petrece viaţa: şi-a trăit traiul, şi-a mîncat mălaiul ☛ MĂLAIU ① ¶ ④ A i se întîmpla în viaţă: scenele îi păreau atît de vii, încît le trăia din nou (DLVR.) [vsl. trajati].

*TRAIECT... = TRAJECT...

TRAINIC adj. ① Care ţine multă vreme, durabil, solid: Sciţii ar fi putut întemeia cu vremea o stăpînire puternică şi ~ă pe văile acestea (VLAH.); o stofă, o încălţăminte ~ă; nici o însurătoare cu farmeci nu-i ~ă (GOR.); F: opincile de la botez (= picioarele goale) is cele mai bune şi mai ~e (ZNN.) ¶ ② Care trăeşte, care rămîne în viaţă: dacă la vre-o nevastă îi mor copiii, le strămută numele... ca să fie ~i (GOR.) ¶¶ Ⓒ NETRAINIC [vsl. trajanŭ].

TRĂINICIE sf. Însuşirea a tot ce e trainic, durabilitate, soliditate: de fie-care biruinţă înălţa cîte o biserică spre mărturie neperitoare de trăinicia neamului nostru şi de bunătatea lui Dumnezeu (GN.).

TRAISTĂ, Băn. STRAISTĂ (pl. traiste, trăisti) sf. ① Sac dreptunghiular de pînză groasă, cu o baieră, ce poartă ţăranul, ciobanul, drumeţul de-a umăr, atîrnat la şold sau mai adesea în băţ, şi în care-şi pune merinde şi altele (▣ 4989): porunci lor ca nemică să nu ia pre cale, numai toiag, nici traistă nici pîine nici bani în pungă (BIBL.); cum se întorcea sara de la lucru... ridica ori-ce-i venea în cale şi băga în traistă (MERA); cum vorbea, numai iată că vede viind un om dinainte, cu traista în băţ (CRG.); ☛ BĂŢ ⑤; rău te hrăneşti cu mîncarea în traista altuia (ZNN.); la culesul viei, nu merge cu struguri în ~ (ZNN.); F iron. a-şi băga minţile în ~, a-şi băga minţile în cap; a umbla cu traista cu minciuni, a umbla cu minciuni, cu bîrfeli pe la unii şi pe la alţii, a umbla cu plosca; cînd ai două trăişti goale, pune pe una în cealaltă şi zi că-i plină (PANN); ☛ CÎINE ①, DUMNEZEU ⑧, FALĂ ②, FUNIE ①, MÎNĂ B, a, PISICĂ ①, RAŢĂ ① ¶ ② Sac cu grăunţe ce se atîrnă de gîtul calului (▣ 4990): tovaroşii de drum, după ce atîrnă de gîtul cailor trăistile cu grăunţe, se aşează la o masă (CAR.); îşi puneau traistele în capetele cailor ca să nu apuce iarbă, că, cari cum apucau, cum mureau (NEC.) ¶ ③ ✤ TRAISTA-CIOBANULUI ☛ CIOBAN ④ [‡ taistră, Băn. Olten. tracită; cuvînt probabil moştenit din limba autohtonă, vorbită înainte de venirea Romanilor, trecută apoi, prin migraţiunile ciobanilor noştri, în diversele graiuri ale popoarelor cu care au venit în contact, în migraţiunile lor; comp. gr.-biz. τάγιστρον, alb. trastε, trajstε, trasε, stra(j)tsε, rut. pol. rus. (dial. Smolensk) tajstra, rut. tajnistra. slovac taňistra, ceh tanystra, ung. tarisznya (dial. tanisztra, etc.].

Fig. 4989. Traistă.

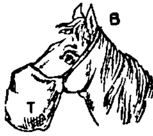

Fig. 4990. T. Traistă.— B. Baieră.

TRĂISTAR sm. ⊕ Cel ce face traiste (PĂSC.).

TRĂISTIOARĂ (pl.-re), TRĂISTUŢĂ, ○ STRĂISTUŢĂ (pl.-ţe) sf. dim. TRAISTĂ, STRAISTĂ: Cu o trăist(i)oară 'n umăr şi 'n mînă c'un toiegel (PANN); fata... a luat şi ea o trăistuţă de tărîţe şi a 'nceput a presura... pe drum (VAS.); îşi ia inelul, ceasul şi lădiţa într'o străistuţă şi dă să treacă graniţa peste apa cea mare (RET.).

TRĂITOR adj. verb. TRĂI. ① Care trăeşte,

în viață: **cum au mai rămas om ~ în tine, de mare mirare este** (NEC.) ¶ ③ Care locuește undeva: **el a fost odată, cînd a fost, ~ în mahalaua Țuțuienii din Tîrgul-Neamțului** (CRG.); **au adus pre feciorul Hincului... de unde era ~, și i-au tăiat capul** (LET.).

TRAIU (*pl.*-aiuri) *sn.* ① Viață: **eu mi-am trăit ~l și mi-am îndeplinit datoriile de părinte și de creștin** (ALECS.); ☛ **MĂLAIU** ①; **a trăi un ~ și cu al morții două** (ZNN.) ¶ ② Viața pe care o duce cineva, fel de viață (bună sau rea), existență: **prea cu greu ~ au oamenii ce sînt nedeprinși cu acel fel de oameni** (NEC.); **tocase cu băutura și cu ~ul bun o moșie** (RET.); **a duce ~ bun (rău) cu cineva**, a trăi în deplină înțelegere (în neînțelegere, în ceartă) cu cineva: **cînd se cerne făina cu care se presară mirii peste cap, dacă se ciocnesc sitele, va fi ~ rău în casa tinerilor** (GOR.); *iron.* **m'am învățat cu ~ul rău și trăesc bine** (ZNN.); *F* **a se pune pe ~**, a se pune să trăească bine, s'o ducă într'un chef ¶ ③ Ceea ce e necesar pentru hrană și întreținere: **a (nu) avea mijloace de ~; ~l s'a scumpit** [t r ă i].

*__TRAIVAN__ (*pl.*-ane) *sn.* Ⓟ = **TRAMVAIU**.

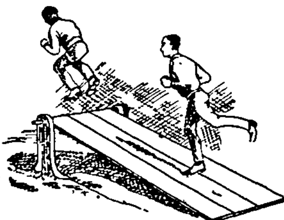
*__TRAJECT__ (*pl.*-te) *sn.* Spațiul, drumul care trebue străbătut spre a ajunge de la un loc la altul [lat.].

*__TRAJECTORIE__ *sf.* Linia pe care o descrie centrul de gravitate al unui corp în mișcare: **trajectoria unui obuz** [fr.].

TRALALA! *interj.* Imită cîntarea din gură: **Uiuiu și ~, Mă cunoaște mîndra mea** (PAMF.) [onom.].

○ **TRALALELA** *adv.* Ⓟ *Mold.* = **LELA**: **umblă ~** (RV.-CRG.).

○ **TRAM** ☛ **TREAM**.

Fig. 4991. Trambulină.

*__TRAMBULINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* Scîndură flexibilă și înclinată de pe care își iau vînt săritorii pentru a face salturi (mai adesea în apă) (▣ 4991) [germ. T r a m p o l i n < it.].

*__TRAMCAR__ (*pl.*-are) *sn.* Trăsură mare de transportat persoane, un fel de tramvaiu mic, care nu umblă pe șine: **vagoane de tramvaiu..., ~e, trăsuri boierești... și lume multă pe jos** (CAR.) [engl. t r a m + c a r].

† **TRĂMETE...**, **TRĂMITE** = **TRIMITE...**

TRAMPĂ¹, **TREAMPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* *F* *Mold.* Schimb: **hai să facem treampa: dă-mi carul și na-ți boii** (CRG.); **au făcut treampa: copiii s'au dus cu paralele, iar băiatul nostru a apucat drumul înainte cu mițișorul** (PAMF.) [tc. t r a m p a].

*__TRAMPĂ²__ *sf.* = **TEAPĂ**: **deasupra lor... și tot de trampa lor... izbutește să se ridice cîte unul** (VLAH.) [fr. t r e m p e].

TRAMȚĂ... = **SDREANȚĂ...**

TRĂMUR... = **TREMUR...**

*__TRAMVAIU__ (*pl.*-aie) *sn.* ① Vagon, tras de cai sau pus în mișcare prin electricitate, etc., care circulă pe șinele așezate de-a lungul străzilor unui oraș, transportînd persoane (▣ 4992) ¶ ② La jocul de biliard: lovirea cu tacul a două bile, fără a fi dat primei bile lovitura reglementară [fr. t r a m w a y < engl.].

Fig. 4992. Tramvaiu.

TRANC! *interj.* Imită sgomotul unei trîntituri, unei izbituri cu ușa, cu capacul, al arcului asvîrlind o săgeată, etc.: **olarul... numai face ~! capacul la fîntînă și se pune deasupra** (VAS.); **zăvorul face ~! și... domnul Niță deschide ușa** (BR.-VN.); **întinse... arcul, dete drumul săgeții, și ~! lovi drept în capacul crăcătiței** (ISP.) [onom.].

TRANCA-FLEANCA ☛ **TREANCA-FLEANCA**.

○ **TRĂNCĂLĂU** *sm.* *F* *Mold.* Flecar, cel ce t r ă n c ă n e ș t e într'una, căruia nu-i mai tace gura: **și el un prostalău și un ~ are să-mi fie de vre-un folos?** (VAS.).

TRĂNCĂNĂI, **TRANCANALE** *sf. pl.* *F* Ⓟ ① = **CATRAFUSE**: **nevastă, hai să adunăm ale trăncănăi de pe afară, să le dăm pe lîngă casă** (ISP.); **caută-le 'n sus, caută-le 'n jos, răscolește toate trancanalele din casă, nimic!** (R.-COD.) ¶ ② Fleacuri, vorbe goale: **De-aste vorbe de-ale tale, Gogoșele, trancanale, Sîntem sătui de ajuns!** (PANN) [t r ă n c ă n i].

TRĂNCĂNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a t r ă n c ă n i și rezultatul acestei acțiuni; hodorogeală.

TRĂNCĂNI (-ănesc) *vb. tr.* și *intr.* *F* ① A hodorogi, a face sgomot cu un lucru stricat, hîrbuit ¶ ② A-i toca gura, a fleoncăni: **ca să nu ajungem la scandal, l-am lăsat să trăncănească, dar m'am interesat să-i aflu numele** (VLAH.); **ia nu mai trăncăni și tu de acolo... îi ziseră frații rîzînd** (JIP.); **bătrîna cochetă... trăncănește verzi și uscate** (ODOB.) [t r a n c!].

TRANDADAIE *sf.* ☛ **TÎRÎTOARE**.

TRANDAFIR *sm.* ① Arbust, de obiceiu acoperit de ghimpi, cu flori solitare sau numeroase, cu un foarte plăcut miros caracteristic (miros de ~); ele sînt de coloare albă, galbenă, roșie sau roșiatică (= trandafirie); crește sălbatic sau cultivat în grădini, după ce a fost altoit *(Rosa)* (▣ 4993): **boboc de ~**; Ⓟ **nu e ~ fără spini**; **— de departe ~, de aproape borș cu știr**, se zice despre un lucru sau despre o persoană care pare a fi frumoasă de departe, dar care e cu totul dimpotrivă văzută de aproape; **dulceață de ~i**, dulceață făcută din petalele de trandafir; **oțet de ~**, oțet în care s'au lăsat să se macereze petale de trandafir ¶ ② **~-DE-CÎMP**, **~-PITIC** = **RĂSURĂ²** ¶ ③ **~-DE-MUNTE** = **SMIRDAR** ¶ ④ **~-GALBEN** = **TEIȘOR** ② ¶ ⑤ **~-SĂLBATEC** = **MĂCIEȘ** ¶ ⑥ ✕ = **PATRICIAN** ④: **știa unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigeau ~ii cei mai gustoși** (I.-GH.) ¶ ⑦ **PĂDUCHE-DE-TRANDAFIR** ☛ **PĂDUCHE** ④ [ngr. τριαντάφυλλον].

Fig. 4993. Trandafir.

TRANDAFIRAȘ *sm.* ① *dim.* **TRANDAFIR** ①: **Și se duse vesel ca ~ul** (PANN) ¶ ② = **RĂSURĂ²** ¶ ③ **~-DE-MUNTE** = **SMIRDAR**.

TRANDAFIRIU *adj.* ① Roșiatic, roz, de coloarea t r a n d a f i r u l u i: **acolo vei găsi doi pui de dafini, unul cireșiu și altul ~** (ISP.); **zării mai multe figuri rotunde și drăgălașe cu pelița trandafirie** (ODOB.) ¶ ② Ⓕ Cu înfățișare plăcută, cu perspective fericite: **a doua zi a putut să-și dea seama ce ~ viitor se întindea negoțului dumisale** (BR.-VN.).

TRANDAFIRUȚ *sm.* *dim.* **TRANDAFIR** ①.

*__TRANS-__, *pref.* împrumutat din lat. și care adaugă înțelesului cuvintelor cu care se compune înțelesul de „dincolo".

*__TRANSACȚIE__ ☛ **TRANSACȚIUNE**.

*__TRANSACȚIONAL__ *adj.* ① Care conține o transacție ¶ ② Care rezultă dintr'o transacție [fr.].

*__TRANSACȚIUNE__, **TRANSACȚIE** *sf.* Act prin care se termină o neînțelegere, un proces, făcîndu-și unul altuia unele concesiuni; învoială: **nu se poate admite că transacțiunile libere... să poată fi vreodată vătămătoare și păgubitoare** (I.-GH.) [fr.].

*__TRANSALPIN__ *adj.* ● ① Care este dincolo de Alpi, în raport cu locul în care se găsește cel ce vorbește ¶ ② Situat dincolo de Carpați: **Dacia ~ă** [fr.].

*__TRANSATLANTIC__ 1. *adj.* Care străbate oceanul Atlantic de la un capăt pînă la celălalt; **cablu ~**, cablu care, scufundat în fundul Oceanului, face să poată comunica telegrafic Europa cu America.

2. (*pl.*-ice) *sn.* Vapor mare care face serviciul de pasageri între Europa și America (▣ 4994) [fr.].

*__TRANSBORDA__ (-dez) *vb. tr.* ① A transporta dintr'un tren într'altul, dintr'o corabie într'alta ¶ ② A trece dintr'un vapor sau dintr'un tren într'altul [fr.].

*__TRANSCARPATIN__ *adj.* ● Situat dincolo de Carpați [t r a n s - + c a r p a t i n].

*TRANSCAUCAZIAN *adj.* ● Care este dincolo de Caucaz; care străbate Caucazul [fr.].

*TRANSCENDENT *adj.* ① Eminent în gradul cel mai înalt: **geniu, merit ~** ¶ ② Care aparține

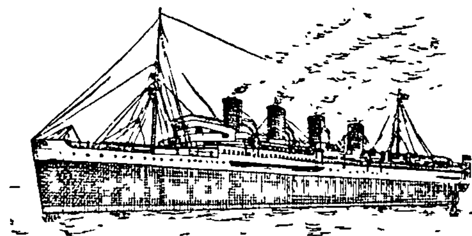

Fig. 4994. Transatlantic.

părții celei mai înalte a unei științe ¶ ③ Care trece peste limitele experienței: **idei ~e**, care derivă imediat din rațiunea pură; **filosofie ~ă**, sistem filosofic care constă în studierea facultăților sub raporturile cele mai înalte ale metafizicei ¶ ④ ± **Matematici ~e, geometrie ~ă**, care se servesc de calculul diferențial și de calculul integral [fr.].

*TRANSCENDENTAL *adj.* Care aparține rațiunii pure, anterior ori-cărei experiențe [fr.].

*TRANSCENDENȚĂ *sf.* Superioritate marcată a unei persoane asupra alteia, a unui lucru asupra altuia [fr.].

*TRANSCRIE (-**scriu**; *pf.* -**scrisei**; *part.* -**scris**) *vb. tr.* ① A scrie din nou ceea ce s'a scris odată, a copia ¶ ② A face transcripțiunea unei bucăți de muzică, a unui act [fr. t r a n s c r i r e].

*TRANSCRIPȚIUNE, **TRANSCRIPȚIE, TRANSCRIERE** *sf.* ① Faptul de a t r a n s c r i e pe o altă hîrtie ceea ce s'a scris odată ¶ ② Copie, textul ce s'a transcris ¶ ③ **~ hipotecară**, copie literală, pe un registru anume, a actelor privitoare la hipoteci ¶ ④ Mutarea în scris a unui cîntec, de la o cheie la alta, păstrînd exact tonalitatea, măsura și deci valorile ¶ ⑤ Prelucrarea unei compozițiuni scrise anume pentru o voce sau un instrument, spre a fi executată de astă dată, într'o formă mai ușoară sau mai complicată [fr.].

*TRANSDANUBIAN *adj.* ● Care e așezat sau care locuește dincolo de Dunăre: **țară ~ă; locuitor ~** [fr.].

*TRANSEPT (*pl.*-**te**) *sn.* Partea care, într'o biserică în formă de cruce, închipuește brațele acestei cruci [fr.].

*TRANSFERA (-**er**) *vb. tr.* ① A muta dintr'un loc într'altul ¶ ② A muta sediul unei autorități, unei juridicțiuni dintr'o localitate într'alta ¶ ③ A ceda un lucru cuiva îndeplinind formalitățile cerute [fr.].

*TRANSFERABIL *adj.* Care se poate transfera [fr.].

*TRANSFERARE *sf.* ① Faptul de a t r a n s f e r a ¶ ② Cedarea unui lucru, *în spec.* a unei rente, a unei acțiuni, etc.

*TRANSFIGURA (-**urez**) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) schimba la față ¶ ② A (se) schimba în mai bine (*vorb.* de starea unui lucru) [fr.].

*TRANSFORMA (-**form**) 1. *vb. tr.* ① A preface, a preschimba, a da o formă nouă ¶ ② A schimba starea actuală, destinația, însușirile, compoziția unui lucru.

2. *vb. refl.* A se preface, a se preschimba, a-și schimba forma sau caracterul [fr.].

*TRANSFORMARE, **TRANSFORMAȚIUNE** *sf.* ① Faptul de a (se) t r a n s f o r m a și rezultatul acestei acțiuni, prefacere, preschimbare ¶ ② ± **~a unei ecuațiuni**, schimbarea unei ecuațiuni în alta, ale cărei rădăcini au o relațiune determinată cu acelea ale celei dinainte [fr.].

*TRANSFORMISM *sbst.* = **DARVINISM** [fr.].

*TRANSFORMIST *sm.* Partizan al transformismului, darvinist [fr.].

*TRANSFUG *sm.* ① Soldat care dezertează la inimic ¶ ② Cel ce-și părăsește partidul spre a intra într'alt partid advers [fr.].

*TRANSFUZIUNE, **TRANSFUZIE** *sf.* **~a sîngelui**, operațiune chirurgicală prin care se introduce în sîngele omului sau unui animal, sîngele luat de la un alt om sau animal sănătos (4995) [fr.].

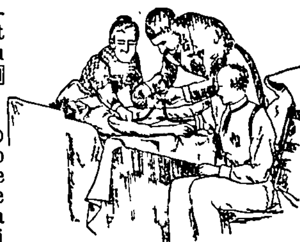

Fig. 4995. Transfuziunea sîngelui.

*TRANSHUMANT *adj.* ① Se zice despre o turmă de oi care se duce să văreze în pășunile de la munte ¶ ② Care-și duce turmele vara în munți [fr.].

*TRANSHUMANȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* Obiceiul de a duce turmele să pască vara pe munți, în locuri adesea foarte depărtate de regiunea unde iernează [fr.].

*TRANSIGE (-**igez**) 1. *vb. intr.* A pune capăt unei neînțelegeri, unui proces, făcîndu-și unul altuia anumite concesiuni.

2. *vb. tr.* A pune capăt unei neînțelegeri între o administrație și un particular, făcîndu-și concesiuni reciproce [fr.].

*TRANSILVĂNEAN 1. *adj.* ● Din T r a n s i l v a n i a, ardelenesc.

2. *sm.*, **TRANSILVĂNEANCĂ** (*pl*-**ence**) *sf.* Locuitor, locuitoare din Transilvania, Ardelean(că).

*TRANSIT *sbst.* Facultate acordată de vamă sau de contribuțiunile indirecte de a trece printr'o țară mărfuri, alimente, etc. fără a plăti vamă [fr.].

*TRANSITA (-**itez**) *vb. tr.* și *intr.* A trece (mărfuri) în transit [fr.].

*TRANSITIV *adj.* Se zice despre un verb care exprimă o acțiune făcută de subiect și care poate avea după sine un complement direct; un verb ~ se poate recunoaște ușor dacă se pune întrebarea **ce?** sau **pe cine?** Ex.: **Am citit o carte** (c e am citit? — o carte); **l-am văzut pe frate-tău** (p e c i n e l-am văzut? — pe frate-tău) ¶¶ © **INTRANSITIV** [fr.].

*TRANSITORIU *adj.* Trecător, care trebue să dureze numai puțin timp: **stare, dispoziție, lege transitorie** [fr.].

*TRANSIȚIUNE, **TRANSIȚIE** *sf.* ① Mod de a trece de la o ordine de idei la alta, de a lega între ele două părți consecutive ale unei opere literare ¶ ② Ⓕ Trecerea de la o stare de lucruri la alta, de la un regim politic la altul: **ele sînt mai mult o colecțiune de tablouri adevărate și vii ale obiceiurilor și moravurilor noastre din epoca de transițiune (I.-GH.)** ¶ ③ Trecerea de la o natură de rocă la alta prin modificări treptate: **~a trahiturilor la bazalturi** ¶ ④ **Stil, arhitectură de ~**, stil, arhitectură intermediară între genul roman și cel gotic (secolele XII - XIII) [fr.].

*TRANSLATOR *sm.* Traducător oficial, în și din limbi străine, atașat pe lîngă ministerul de externe [lat.].

*TRANSLAȚIUNE *sf.* ① Transferarea unei averi de la o persoană la alta ¶ ② **Mișcarea de ~ a pămîntului împrejurul soarelui**, drumul pe care-l face pămîntul în spațiu, descriind o elipsă al căreia unul din focare e ocupat de soare [fr.].

*TRANSLUCID *adj.* Care lasă să treacă lumina fără a permite să se vază prin el obiectul aflat îndărăt: **porțelanul e ~** [fr.].

*TRANSLUCIDITATE *sf.* Însușirea a tot ce este translucid [fr.].

*TRANSMARIN *adj.* ① Care este situat dincolo de mări ¶ ② Care vine, care e adus de dincolo de mări [fr.].

*TRANSMIGRA (-**grez**) *vb. intr.* A-și părăsi cu toții țara pentru a se duce să se stabilească în alta, a pribegi cu toții [fr.].

*TRANSMIGRARE, **TRANSMIGRAȚIUNE** *sf.* ① Faptul de a t r a n s m i g r a, pribegire în masă ¶ ② **~a în Babilon**, transportarea și locuirea Evreilor în Babilonia ¶ ③ Trecerea sufletelor dintr'un corp într'altul [fr.].

*TRANSMISIBIL *adj.* Ce se poate transmite altuia, ce poate să treacă de la unul la altul ¶¶ © INTRANSMISIBIL [fr.].

*TRANSMISIBILITATE *sf.* Însușirea a tot ce e transmisibil, putința de a se transmite [fr.].

*TRANSMISIUNE, TRANSMISIE *sf.* ① Faptul de a transmite, transmitere ¶ ② ☞ CUREA ④ [fr.].

*TRANSMITE (-it) 1. *vb. tr.* ① A face să treacă, să ajungă la altul ¶ ② A comunica, a face să treacă asupra altuia: **părinții transmit adesea firea lor copiilor** ¶ ③ A face să ajungă la cunoștința altuia.

2. *vb. refl.* ① A fi trecut la altul ¶ ② A fi comunicat altuia [fr. transmettre].

*TRANSMITERE *sf.* Faptul de a transmite, transmisiune.

*TRANSMIȚĂTOR 1. *sm.* Cel ce transmite.

2. (*pl.*-toare) *sn.* Aparat care servește să transmită semnalele telegrafice sau telefonice.

*TRANSMUTA (-mut) *vb. tr.* A preface, a schimba un lucru în altul: **~ plumbul în aur** [lat.].

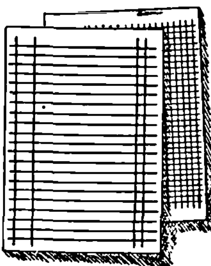
*TRANSOCEANIC *adj.* ● Care este dincolo de Ocean [fr.].

*TRANSPARENT 1. *adj.* ① Care lasă să treacă lumina și permite să se străvadă prin el obiectele, străveziu, străvăzător; Ⓕ ciuruit: **soldați... ghemuiți în noroiu, înveliți în mantale ~e de vechitură și de gloanțe turcești** (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ Al cărui înțeles e lesne de ghicit: **o alegorie, o aluzie ~ă** ¶ ③ Care apare îndărătul altei colori secundare: **colori ~e.**

2. (*pl.*-te) *sn.* ① Foaie pe care sînt trase linii negre paralele și care se pune dedesubtul hîrtiei pe care se scrie, spre a putea scrie drept (▣ 4996) ¶ ② = JALUZEA: **Dan ridică ~ul** (VLAH.) [fr.].

*TRANSPARENȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Însușirea a tot ce este transparent [fr.].

*TRANSPERANT (*pl.*-te) *sn.* = TRANSPARENT 2 ②: **adesea noaptea... dă ~ul la o parte și se uită la fereastra lui Dan** (VLAH.); **se strecură la răcoare pe jețul din colț, lîngă ~ul lăsat** (BAS.).

Fig. 4996. Transparente.

*TRANSPIRA (-ir) *vb. intr.* ① = NĂDUȘI 1: **boinavul a transpirat toată noaptea** ¶ ② Ⓕ A lăsa să se străvadă: **viața transpiră prin această pictură** ¶ ③ Ⓕ A ajunge să fie cunoscut de public, a răsufla: **știrea neînțelegerii ivite între miniștri a transpirat** [fr.].

*TRANSPIRAȚIUNE, TRANSPIRAȚIE *sf.* Ieșirea continuă și pe nesimțite prin porii pielei a unui lichid mai mult sau mai puțin abundent, compus din sudoare și gaze, în care predomină acidul carbonic, nădușală [fr.].

*TRANSPLANTA (-tez) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) răsădi ¶ ② Ⓕ A (se) duce în altă țară, a (se) strămuta [fr.].

*TRANSPORT (*pl.*-turi) *sn.* ① Faptul de a transporta, cărat, dus ¶ ② Corabie destinată să transporte trupe, provizii, munițiuni, etc.; numită și **corabie, vas de ~: vasele transformate în corăbii de ~, duceau proviziuni și trupe proaspete** (I.-GH.) ¶ ③ Ⓕ Cedarea unui drept pe care-l are cineva asupra unui lucru: **a face ~ul unei creanțe** ¶ ④ Ⓕ Emoțiune violentă pricinuită de un sentiment, de o pasiune: **a avea un ~ de bucurie**, a sălta de bucurie, a nu mai putea de bucurie ¶ ⑤ **~ la creieri**, delir provocat de o boală, prin suirea sîngelui la cap [fr.].

*TRANSPORTA (-port) 1. *vb. tr.* ① A căra, a duce dintr'un loc într'altul ¶ ② A strămuta într'altă țară, într'o colonie ca măsură politică sau în urma unei condamnări, a deporta ¶ ③ A schimba înțelesul unei expresiuni: **~ înțelesul unui cuvînt întrebuințîndu-l la figurat** ¶ ④ A ceda altuia dreptul pe care-l are asupra unui lucru: **~ o creanță** ¶ ⑤ A încînta peste măsură, a face să simtă o emoțiune puternică: **frumusețea acestei audițiuni ne-a transportat.**

2. *vb. refl.* ① A se duce la fața locului spre a face o constatare judiciară: **președintele și supleantul Tribunalului, însoțiți de ajutorul de grefier, se transportau la fața locului** (D.-ZAMF.) ¶ ② A-și închipui că se află într'un loc anumit la un moment dat: **să ne transportăm cu mintea în una din aceste insule depărtate** [fr.].

*TRANSPORTABIL *adj.* Ce se poate transporta ¶¶ © INTRANSPORTABIL [fr.].

‡ TRANSPORTARISI (-isesc) *vb. tr.* = TRANSPORTA.

*TRANSPORTATOR *sm.* Cel ce are o întreprindere de transporturi [după fr. transporteur].

*TRANSPOZITIV *adj.* Se zice despre limbile greacă și latină, în cari raporturile cuvintelor între ele sînt indicate prin terminațiunile lor, așa că vorbele se pot așeza într'o ordine variabilă: **latina este o limbă ~ă** [fr.].

*TRANSPOZIȚIUNE, TRANSPOZIȚIE, TRANSPUNERE *sf.* ① Faptul de a transpune și rezultatul acestei acțiuni ¶ ② ± Trecerea termenilor unei ecuațiuni algebrice în alta ¶ ③ ♩ Scrierea, executarea unei bucăți de muzică în alt ton decît acela în care a fost compusă ¶ ④ Schimbarea ordinii obicinuite a cuvintelor în frază [fr.].

*TRANSPUNE (-pun; *pf.*-pusei; *part.* -pus) *vb. tr.* ① A așeza un lucru în alt loc decît acela unde se afla: **~ cuvintele într'o frază** ¶ ② ♩ A scrie sau a executa o bucată de muzică pe un ton diferit de acela în care a fost compusă [trans- + pune, după fr. transposer].

*TRANSPUNERE ☞ TRANSPOZIȚIUNE.

*TRANSRENAN *adj.* ● De dincolo de Rin [fr.].

*TRANSSAHARIAN *adj.* ● Care străbate Sahara: **drum de fier ~** [fr.].

*TRANSSIBERIAN 1. *adj.* ● ① Care străbate Siberia ¶ ② Care e situat dincolo de Siberia.

2. *sbst.* Linie de cale ferată care străbate Siberia de la un capăt pînă la celălalt [fr.].

*TRANSSUBSTANȚIAȚIUNE *sf.* Prefacerea pîinii și a vinului în trupul și sîngele lui Isus Cristos [fr.].

*TRANSVERSAL 1. *adj.* Care trece, care taie de-a curmezișul: **dungă ~ă.**

2. TRANSVERSALĂ (*pl.*-le) *sf.* Ori-ce linie care taie oblic două laturi sau două fețe opuse ale unui poligon sau unui poliedru [fr.].

*TRANȘA (-șez) *vb. tr.* A rezolva: **~ o chestiune, o dificultate** [fr. trancher].

*TRANȘĂ (*pl.*-șe) *sf.* Una din părțile în care e divizat un lucru; felie: **s'a incasat prima ~ a împrumutului** [fr. tranche].

*TRANȘEE, ○ TRANȘEA (*pl.*-șele) *sf.* ⚔ Șanț săpat de asediatorii unui loc întărit spre a se pune la adăpost de focul asediaților, și care e apărat în partea îndreptată spre inimic de un parapet sau de saci umpluți cu pămînt scos din săpătură (▣ 4997, 4998): **Pămîntul împrejuru-mi, săpat de lungi tranșele, E plin de arme rupte, de glonți și de ghiulele** (ALECS.) [fr. tranchée].

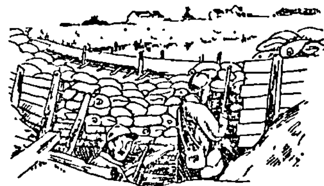

Fig. 4997. Tranșee.

Fig. 4998. Tranșee (profil).

○ TRANȚĂ *sf.* = SDREANȚĂ.

○ TRANȚAROS, TRANȚOS *adj.* = SDRENȚĂROS.

○ TRANȚUI = SDRENȚUI.

*TRANZ... = TRANS...

TRAP, ○ TREAP *sbsb.* Mersul calului, catîrului, măgarului, etc. între pas și galop; treapăd; **cursă de ~**, cursă făcută pe un hipodrom în care caii aleargă în trap (▣ 4999, 5000): **caii... porniră în trap întins** (S.-ALD.); **Arabii toți răsar din cort, Să-mi vadă roibul,**

cînd îl port și-l joc în frîu și-l las în trap (COȘB.) [germ. Trab].

○ **TRAPĂD** ☛ **TREAPĂD.**

○ **TRĂPĂDA** ☛ **TREPĂDA.**

TRĂPĂNAG *sbst.* ♣ = **LINARIȚĂ.**

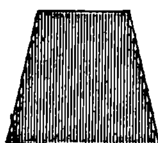
○ **TRAPĂT** ☛ **TREAPĂD.**

Fig. 4999. Trap.

***TRAPEZ** (*pl.*-eze, -ezuri) *sn.* ① Cuadrilater care are două laturi paralele și două neparalele; laturile

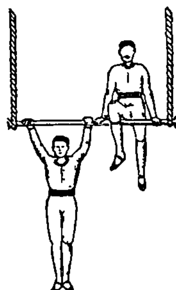

Fig. 5000. Cursă de trap.

paralele sînt bazele trapezului (▣ 5001); ~ isoscel, trapez cu laturile neparalele egale ¶ ② Aparat de gimnastică format din două frînghii verticale, legate la capătul de jos de o bară de lemn orizontală (▣ 5002) [fr.].

Fig. 5001. Trapez.

TRAPEZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① = **TRAPEZARE** ¶ ② = **PRESTOL** [vsl. < gr.].

TRAPEZARE, **TRAPEZĂRIE** *sf.* Sală unde se ia masa în comun într'o mănăstire, refectoriu: care masă se făcea... la o trapezare, unde se găsea loc mai larg (LET.); să mergem și noi la biserică, zise Mircea călugărului ce-i însoțise cu felinarul de la trapezărie pînă la sălașul lor (ODOB.) [gr.-biz. τραπεζάρειον, τραπεζαρεῖον].

Fig. 5002. Trapez.

***TRAPEZOEDRU** (*pl.*-dre) *sn.* Formă secundară a cristalelor din sistemul octaedric, caracterizată prin 24 de fețe cuadrilatere [fr.].

***TRAPEZOID** (*pl.*-ide) *sn.* Cuadrilater ale căruia niciuna din laturi nu e paralelă cu alta [fr.].

***TRAPIST** 1. *sm.* Călugăr dintr'un ordin întemeiat în veacul al XVII-lea în Franța; membrii acestui ordin duc o viață foarte austeră și sînt obligați să tacă.

2. *sbst.* ✕ Brînză fabricată de călugării trapiști [fr.].

TRAS 1. *adj.* ① *p.* **TRAGE**: o trăsură ~ă de patru cai ¶ ② Ⓕ ~ de păr, nefiresc, silit ¶ ③ ~ la față, slăbit, scofîlcit: niciodată nu-l văzuse așa ~ la față (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ ~ ca prin inel, svelt, cu talia subțire: Era voinic și tinerel, înalt și ~ca prin inel (COȘB.); ciobănașul, un flăcăiaș chipeș și ~ ca prin inel... își luă și el lumea în cap (ISP.).

2. *sbst.* Faptul de a trage, tragere.

***TRASA** (-asez) *vb. tr.* ① A descrie; a zugrăvi ¶ ② A emite o poliță [fr. tracer ¶ germ. trassieren].

***TRASANT** *sm.* Cel ce emite o poliță [germ.].

○ **TRĂSĂRI...** = **TRESĂRI.**

***TRASAT** *sm.* Persoană care urmează să plătească o poliță emisă asupra ei [germ.].

TRĂSĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Linie, urmă trasă cu condeiul ¶ ② Desen sau gravură care înfățișează numai conturul formelor ¶ ③ Expunere în linii generale, fără amănunte: din acea epocă a vieții tale eu nu-mi aduc aminte decît unele trăsături povestite mie de veselul nostru amic (I.-GH.) ¶ ④ Trăsăturile feței, liniile feței: era o femeie grasă... cu trăsături bărbătești (LUNG.); trăsăturile feței... fac să tresară în adîncul amintirilor mele o icoană cunoscută (VLAH.).

○ **TRASC**, **TREASC** (*pl.*-curi) *sn.* *Băn.* Piuă în care se pune o materie explozibilă și care produce o pocnitură răsunătoare; se obicinuește la petreceri, la sărbători, la hramul bisericii, etc.: Iar cînd alaiul s'a oprit Și Paltin craiu a stărostit A prins să sune sunet viu De treasc și trîmbiți și de chiu (COȘB.); la biserici trăgeau clopotele și se auzeau pocnituri de treascuri (CAT.) [ung. tarack; comp. și vsl. trěskŭ].

○ **TRĂSCĂRI** (-ăresc) *vb. intr.* *Băn.* ① A hodorogi ¶ ② A face sgomot aruncînd pietre în apă, ca să iasă peștii din ascunzători [srb. traskati, treskati].

○ **TRĂSCĂU** *sbst.* Rachiu tare, basamac; vin prost, acru (RV.-CRG.).

***TRASEU** (*pl.*-seuri) *sn.* ① Direcțiunea pe care o urmează o linie de tramvaiu sau de drum de fier ¶ ② Înfățișarea prin linii a contururilor unui desen, unui plan [fr. tracé].

TRĂSNAIE *sf.* ① *F* Idee ce-i trăsnește cuiva în cap, pe neașteptate; născocire: ia te uită ce a mai ieșit: cizme cu crețuri, ghete roșii cu botul negru... apoi cîte trăsnăi toate (LUNG.) ¶ ② ⊕ Furt prin spargere.

○ **TRĂSNEALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* *Olten.* (CIAUȘ.) = **TRĂSNAIE** ①.

TRĂSNET (*pl.*-te) *sn.* ① Descărcarea electricității din atmosferă, însoțită de fulger și de un tunet puternic: cum de nu cade ~ul să ardă pe niște asemenea necredincioși? (NEGR.); ~ul de ar fi picat aci n'ar fi produs efectul ce produse această veste (BOL.); lemnul atins de ~ nu e bine să se folosească la zidiri, și cu deosebire la case (GOR.); la citirea acestei scrisori, căpitanul rămase ca lovit de ~ (ISP.); Ⓕ lovitură de ~, întîmplare neprevăzută și dezastroasă ¶ ③ Sgomot asurzitor, bubuitură: se auzi deodată un ~ de pușcă, urmat de un geamăt sălbatic (GN.); de ~ul puștelor și al sinețelor și de fumul prafului ce era nu se cunoștea unul cu altul (N.-COST.) [trăsni].

TRĂSNI (-nesc) 1. *vb. intr.* ① A cădea, a lovi trăsnetul într'un loc: să nu șezi în prag și să nu lași cînii să stea în prispă, cînd fulgeră, că trăsnește (GOR.) ¶ ② A plesni cu biciul sau cu ceva care produce o pocnitură sau un sgomot asurzitor ce se aseamănă cu lovitura trăsnetului; a trosni: trăsni de trei ori cu biciul în fața fie-cărui drac și-i împietri acolo locului (ISP.); nici n'au gătit bine vorba, cînd iată că trăsnește buzduganul în poartă, de s'au cutremurat toate (SB.); nu făcea oaste împotriva păgînilor, carii în toate părțile fulgerau și trăsneau cu armele lor (GR.-UR.) ¶ ③ A-i ~ prin (*sau* în) cap, prin (*sau* în) minte, prin (*sau* în) gînd, a-i trece deodată prin minte, a-i veni o idee subită, ciudată, a-i plesni prin cap: nici nu-i trăsnea prin cap cam în ce parte de loc cade acest oraș (ISP.); deodată o idee îi trăsni prin cap și-l scoase din buimăceala ce-l stăpînea (GN.); numai putința unei reîntoarceri înapoi nu le trăsnise prin minte (BR.-VN.); mai stă el Ivan o leacă așa... și-i și trăsnește în gînd una (CRG.).

2. *vb. tr.* ① A-l lovi, a-l ucide trăsnetul: cînd șezi lîngă carpen, în timp de ploaie, nu-i bine, că te trăsnește (GOR.); despre urgia lui Dumnezeu: Și Cel-de-sus îi cunoaște nelegiuirile, îi înțelege gîndurile, și nu-l trăsnește! (D.-ZAMF.); de aceea, în blesteme: trăsni-te-ar Dumnezeu să te trăsnească! (VOR.) ¶ ② A plesni, a pocni, a izbi: cînd te-oiu trăsni odată! (PAMF.); s'o trăsnești cu capul de păretele cel despre răsărit, cît îi putea (CRG.); Albert Kiraly așază cele două tunuri... și stă gata a trăsni pe vrăjmași, de vor îndrăzni a trece podul (BALC.) [vsl. trěsnąti].

TRĂSNIT *adj.* ① *p.* **TRĂSNI**. Lovit de trăsnet ¶ ② Lovit, izbit, plesnit; *F* Ⓟ ~ cu leuca ☛ **LEUCĂ** ¶ ③ *F* Amețit de băutură, beat: așa, zic mitocanului, tațo, că era ~: am auzit că de la o vreme 'ncoace într'o băutură o duce (CAR.) ¶ ④ *Trans.* Ⓟ Afurisit, blestemat: ~a asta de fată are să-mi mănînce zilele cu îndărătnicia ei (RET.).

TRĂSNITOR 1. *adj. verb.* **TRĂSNI**. Care trăsnește.

2. *sm.* ⊕ Spărgător, hoț care fură prin spargere.

TRĂSURĂ (*pl.*-suri) *sf.* ① = TRĂSĂTURĂ① ¶ ② ~ de unire, liniuță pusă între două cuvinte unite prin scris ¶ ③ = TRĂSĂTURĂ④: trăsurile feței postelnicului... arătau acum o mulțumire pacinică (FIL.) ¶ ④ Car pe arcuri, de diferite forme, care servește la transportul persoanelor (☛ TAB. LXXVII): ~ cu un cal, cu patru cai; ~ deschisă, descoperită; ~ de piață, birjă; a pleca cu trăsura; a se plimba în ~; a pune caii la ~ ¶ ⑤ = OBRAȚ: prin județul Muscel, obrațul se numește ~ și are o lungime de 6 prăjini (PAMF.) [t r a s].

*__TRATA__ (-tez) 1. *vb. tr.* ① A se purta cu cineva într'un mod oare-care: ~ cu respect, cu dispreț; ~ bine, rău; ~ pe cineva cum merită ¶ ② A numi (cu un termen de ocară), a califica, a face de: m'a tratat de hoț, de prost, de mincinos ¶ ③ A căuta, a îngriji pe un bolnav, cu scopul de a-l vindeca: ~ prin electricitate, cu băi calde; ~ o boală ¶ ④ A modifica compoziția sau proprietățile unui corp, prin acțiunea unei substanțe chimice sau printr'o operațiune oare-care: ~ o substanță, un metal, etc. printr'un acid, prin electricitate, prin căldură ¶ ⑤ A cinsti, a ospăta cu băutură, etc.: domnul senator îl tratează cu cafea și rom (CAR.) ¶ ⑥ A mijloci, a negocia o afacere cu cineva: ~ o afacere ¶ ⑦ A scrie, a vorbi despre, a expune verbal sau prin scris: ~ un subiect ¶ ⑧ A executa o lucrare de desen, de pictură.

2. *vb. intr.* ① A negocia, a mijloci: ~ despre pace ¶ ② A discuta, a scrie despre ceva: ~ despre alcoolism, despre progresele științei.

3. *vb. refl.* ① A se căuta, a se îngriji (cu scopul de a se vindeca): a se ~ cu iod, cu băi calde ¶ ② A se cinsti, a se ospăta unul pe altul ¶ ③ A se numi, a se califica unul pe altul: s'au tratat de neghiobi și de mincinoși [it. t r a t t a r e].

*__TRATĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Poliță de plătit de către persoana căreia i s'a făcut credit [it. t r a t t a].

† **TRĂTAJ** *sm.* și (*pl.*-aje) *sn.* Cărticică, broșură: am mai adaus la această istorie și niște răspunsuri din niște ~e mosohicești tiparnice (N.-COST.); un preot, un apostol desculț, scoate din sîn un ~ latinesc și prinde a citi (VLAH.); din... fila cu... buchile scrise de bădița Vasile... am ajuns la ~l, de la ~l la ceaslov, s'apoi dă Doamne bine! (CRG.) [gr. τετράδιον].

*__TRATAMENT__ (*pl.*-te) *sn.* ① Mod de a se purta cu cineva: ~ blînd, sever, neomenos ¶ ② Îngrijire medicală, mijloacele întrebuințate pentru a combate și vindeca o boală, cură: ~ul cu băi a dat bune rezultate; a urma un ~ [it. t r a t t a m e n t o].

TRATAPOD = TETRAPOD.

*__TRATAT__ = TRACTAT.

*__TRATATIVE__ *sf. pl.* Negocieri, discuțiuni urmate spre a ajunge la o învoială: a intra în ~ de pace [it. t r a t t a t i v e].

*__TRATAȚIE__ *sf.* F = CINSTE ④: a face ~ [t r a t a].

TRATAVANGHEL = TETRAVANGHEL.

*__TRAVERSA__ (-sez) *vb. tr.* A trece dincolo; a trece prin, a străbate [fr.].

*__TRAVERSĂ__ (*pl.*-se) *sf.* ① Grindă de fier ce se așează orizontal între etajele unei clădiri ¶ ② Grindă de stejar sau de fier pusă sub șine, de-a curmezișul, și de care șinele se fixează cu șuruburi (▣ 5003) [fr.].

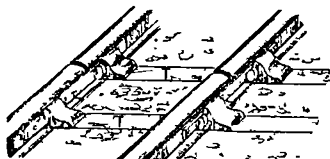

Fig. 5003. T.T. Traverse.

*__TRAVESTI__ (-tesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) îmbrăca în alte haine, spre a nu fi recunoscut ¶ ② Ⓕ A schimba înțelesul unui text, dîndu-i un sens fals, nefavorabil [fr.].

○ **TRĂZVI** = TREZVI.

TREABĂ (*pl.* trebi, treburi) *sf.* ① Îndeletnicire, lucrul pe care-l face cineva, afacere: decît zece trebi și rele, mai bine una și bună (ZNN.); atunce erau niște boieri, de aioi de țară, la Poartă, trimiși de Cantemir-Vodă cu trebile țării (NEC.); tată-său venea la țară numai vara pe șase săptămîni, avînd trebi însemnate în oraș (GN.); toată treaba cîmpului era în sama lui (VAS.); nu-mi văd capul de trebi (CRG.), am foarte mult de lucru; Ⓟ: vorbă multă și ~ puțină (ZNN); — graba strică treaba, de multe ori, vrînd să facă cineva un lucru în pripă, îl face rău, îl strică; — Românului i-e greu pînă se apucă de ~, că de lăsat îndată se lasă (ZNN.); a-și căuta de ~ (*sau* de trebi), a-și vedea de ocupațiunile sale, fără a se amesteca în trebile altora: am tăcut mîlcă și mi-am căutat de ~ (ISP.); Ba să-ți cauți treaba, că mănînci trînteală (ALX.); își căuta de trebi cum știa el și lăsa pe bunica într'ale sale (CRG.) ¶ ② Ⓟ Necesitate trupească, nevoie firească: bietul Țigan... a văzut pe un om subt un gard, făcîndu-și treaba (SB.) ¶ ③ Lucru: treaba mergea strună: băieții schimbau tabla în toate zilele și Sîmbăta procitanie (CRG.); (asta e) treaba mea, aceasta mă privește pe mine; nu e treaba ta, asta nu te privește; dacă e treaba așa, dacă așa merg lucrurile; dacă văzură țăranii că astfel merge treaba, se înarmară și ei spre apărare (ISP.); dac'a văzut și a văzut că-i treaba pe chef... a strigat să mai aducă o vadră din cel vechiu (VLAH.); se vede treaba că..., pe semne, probabil; ☛ ÎNGROȘA ¶ ④ Nevoie, trebuință, necesitate; folos: de ce ~ sînt bicele alea ce le ții atîrnate fie-care în cuiul său? (ISP.); să orînduească conace pentru treaba oștii (NEC.); cela ce va ajuta furului... și... i va da niscare lucruri carele sînt de treaba lui, cumu-i sfredel sau topor... pre acela ca pe un fur să-l certe (PRV.-MB.); cela ce va lua bani de la cineva ca să-i ție, și-i va cheltui pre trébele sale... să să certe ca un fur (PRV.-LP.) ¶ ⑤ De ~, *a)* ‡ de trebuință, util, folositor; dibaciu, priceput; † nici de o ~, nefolositor, nedibaciu, nepriceput: tot la munci grele și fără spor o mînă, ca s'o pirască pe urmă la Dragomir că nu-i nici de o ~ și s'o izgonească din casă (VLAH.); — *b)* cum se cade, cum se cuvine, cu purtări bune: el era de ~, smerit, sfiicios ca o fată mare (ISP.); Ionică a dumitale, cum băgăm noi de samă, nu calcă a om de ~ (VAS.); Ⓟ: hainele nu fac pe om mai de ~ (PANN) ¶ ⑥ Ⓟ Obiceiu, deprindere, fire: bivolii, cum le e treaba cînd dă căldura, au lăsat drumul și tot o fugă au ținut pînă ce-au ajuns la apă (VAS.) [vsl. t r ĕ b a].

TREACĂ-MEARGĂ ☛ MERGE ⑱.

TREACĂT *sbst.* ① *Mold.* Locul, drumul pe unde trebue să t r e a c ă cineva ca să ajungă undeva; (loc de) trecere: pe acel drum era ~ul urdiilor ce veneau să pustiască țara (SEZ.) ¶ ② În ~, trecînd, în trecere; la întîmplare; pe scurt: țăranii noștri glumeți ...ne tot șfichiuiau, în ~... de ne era mai mare rușinea (CRG.); așa ca să vorbesc în ~ de aceste cusururi, voiu zice că nu era leneș (GN.); nu mă pociu opri de a spune în ~ cîteva amănunte care ne-au interesat (ALX.).

○ **TREAM** (*pl.*-muri) *sn. Băn.* Șopron [srb. t r e m].

○ **TREAMPĂ** ☛ TRAMPĂ[1].

TREANCA-FLEANCA, TRANCA-FLEANCA (MERE ACRE). Locuțiune familiară cu care se arată că cineva vorbește fleacuri, prostii: treanca-fleanca, mere acre! vorbești prostii (VLAH.) [t r ă n c ă n i + f l e a n c ă].

TREANȚĂ ☛ SDREANȚĂ.

○ **TREAP**[1] ☛ TRAP.

○ **TREAP**[2] *sbst. Olten.* Groapă în care se toarnă zăr cînilor la tîrlă (CONV.) [srb. t r a p].

TREAPĂD, TREAPĂT, TRAPĂT *sbst.* ① Alergătură multă încoace și încolo: de va fura neștine cal sau bou... să plătească și treapădul boului cîtu-l va fi purtat (PRV.-LP.) ¶ ② Ⓟ Urdinare, diaree: oamenii ce beau jintiță de aceasta capătă un treapăd așa de mare, că numai de abia se pot ținea pe picioare (MAR.); tutunul aduce la acei cari nu sînt deprinși cu dînsul, amețeală, durere de cap, vărsat și treapăd (ION.) ¶ ③ = TRAP: la războaie niciodată nu aleargă mai mult din treapădul calului (M.-COST.); să purcedem rînd după rînd în treapădul calului cel mare (M.-COST.); se luă în fuga mare după fericiții tineri ce se depărtase în treapătul calului (ODOB.) ¶ ④ Tropăit: ciocăniturile ritmate ale trapătului de potcoave pe luciul asfaltului (CAR.) [t r e p ă d a].

○ **TREAPCĂ** (*pl.* trepce) *sf.* = PREAȚCĂ.

TREAPTĂ (*pl.* trepte) *sf.* ① Fie-care din planurile orizontale (de piatră sau de lemn) din care e alcă-

Fig. 5004. T.T. Trepte.

tuită scara unei case (▣ 5004): a urca, a cobori treptele; trepte de piatră, de marmoră; cine sare multe trepte deodată, i se frînge piciorul (ZNN.) ¶ ② Săpăturile făcute pe un urcuș în formă de trepte: o potecuță cu trepte scobite în piatră te duce... la gura unei vizuini înguste (VLAH.) ¶ ③ = SPIȚĂ ②: puse iarăși, căpătîiu la căpătîiu, celelalte oscioare și... închipui teptele unei scări (ISP.) ¶ ④ Ⓕ Grad, rang, pozițiune: a ajuns la treapta cea mai înaltă a magistraturii [lat. t r a j e c t a].

TREASC ☛ TRASC.

TREAZ, † TREAZV *adj.* ① Deștept, care nu doarme (© ADORMIT): după ce căzu de vr'o două ori, i se sperie somnul și rămase treaz și nebîntuit de piroteală (ISP.); de ce să nu-și scurteze ziua, cînd e atît de bine să dormi și atît de rău să fii treaz? (SLV.) ¶ ② Ⓕ Care veghiază cu atenție, vigilent: boierii ungurești... dau știre lui Ștefan-Vodă să fie treaz prejur sine (N.-COST.) ¶ ③ Care nu-i amețit de băutură, care nu-i beat: să fii treaz, nemîncat, de-ți va zice lumea că ești beat, mergi de te culcă (PANN) [vsl. t r ĕ z v ŭ].

○ **TREBĂLUI** (-uesc) *vb. tr. Mold.* ① ‡ A întrebuința, a folosi (DON.) ¶ ② A face t r e a b ă, a lucra, a face cîte ceva: unul din ei apucă spre păduri, să vadă de n'a putea trebălui ceva și pe-acolo (CRG.); o găsi trebăluind prin casă, îmbrăcată cu un cojoc fără mîneci (D.-ZAMF.).

TREBNIC[1] (*pl.*-ce) *sn.* ① Altar ¶ ② Ritual ortodox, tipic [vsl. t r ĕ b ĭ n i k ŭ].

‡ **TREBNIC**[2] *adj.* ① Folositor, ce poate servi la ceva: nece în pămînt, nece în gunoiu ~ iaste (COR.) ¶ ② Trebuincios, necesar [vsl. t r ĕ b ĭ n ŭ].

TREBȘOARĂ ☛ TREBUȘOARĂ.

TREBUI (-uiu, -uesc) *vb. intr.* ① A fi nevoie de ceva, a fi necesar, a se cere neapărat: la lemnul tare, trebue secure ascuțită (ZNN.); la satul ce se vede, călăuză nu trebue (PANN); la cuptorul cald, puține lemne trebuesc (ZNN.) ¶ ② A avea nevoie de ceva *(cu dativul persoanei)*: îmi trebue bani; nu-mi trebue nimic; Ⓟ: Ce-i trebue chelului? — Tichie de mărgăritar ¶ ③ A fi dator, silit, obligat *(urmat de subj.)*: și o babă săracă ce torcea în furcă să-și agonisească hrana... trebuia la acea vreme să dee și ea bani la văcărit (LET.); Dunărea... a trebuit să spintece munții, să-și sape albia în piatră de-a curmezișul Carpaților (VLAH.); dacă ai intrat în cușcă, trebue să cînți cocoșește (RET.); Ⓟ: ai intrat în horă, trebue să joci; banii îi găsești în drum, și tot trebue să-i numeri (ZNN.) ¶ ④ În locul subjonctivului pasiv, se întrebuințează adesea, în limba modernă, participiul: cine se laudă că nu e mincinos, trebue crezut pe jumătate (ZNN.); năravurile rele trebue stîrpite din vreme ¶ ⑤ ‡ A întrebuința, a se folosi de ceva: de va da acele lucruri pentru alte tocmele bune, iară acela le va trebui spre alte lucruri rele, atunce sfétnicul nu se va pedepsi ca cel vinovat (PRV.-MB.) [vsl. t r ĕ b o v a t i].

○ **TREBUIALĂ** (*pl.*-ieli) *sf.* Trebuință: Cînd erați de ~, Vă făceați neagră cerneală (GR.-N.) [t r e b u i].

TREBUINCIOS *adj.* De care e nevoie, care e de t r e b u i n ț ă, necesar: și-a luat merinde, banii trebuincioși, haine de primeneală... și a plecat (MERA); el își cîștiga cele trebuincioase numai cu osteneală mare și cu multă greutate (SB.).

TREBUINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Ceea ce t r e b u e să aibă cineva neapărat, nevoia ce se simte de un lucru; lucrul, persoana de care are nevoie, necesitate: fiindcă tocmai era ~ de o găinăreasă, o primi (ISP.); e de neapărată ~; la ~; în caz de ~; te voiu chema, cînd va fi (de) ~; să-mi trimiți cele de ~ ¶ ② Folos: toiagul său... se tocise, încît nu mai era de nici o ~ (ISP.).

TREBUITOR *adj. verb.* TREBUI. Care trebue, necesar, de trebuință, trebuincios: Leșilor nu le era trebuitoare Riga, numai le era voia să înceapă gîlceavă cu craiul Șvedului (NEC.); ne-a lăsat cu sănătate și s'a întors acasă, trimițîndu-ne din cînd în cînd cele trebuitoare (CRG.).

TREBUȘOARĂ, TREBȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* F *dim.* TREABĂ: mai am și alte trebușoare, nu numa grija dumitale (CAR.); trebușoara îi merge bine, căci are chiag (ISP.); mai bine le place să se uite în gura oaspeților decît să facă vre-o trebușoară (SB.).

TRECĂTOR 1. *adj. verb.* TRECE. ① Care trece, care nu ține mult, de scurtă durată: nime pentru cinste din lumea această trecătoare să nu îndrăznească a călca legea și sfintele posturi (MUST.); dragostea lui Radu... nu e decît o copilărie de școlar, nevinovată și trecătoare (VLAH.) ¶ ② Care trece printr'un loc, pe un drum, fără a se opri: oameni ~i ¶ ③ Peste care trebue să se treacă, într'o călătorie: să nu duci mîță la mutat peste apă trecătoare (GOR.) ¶ ④ ~ cu vederea, care trece cu vederea: Românul e bun la suflet, bun la inimă, îngăduitor și lesne ~ cu vederea celor ce-i păcătuesc (ISP.).

2. *sm.* Cel ce trece pe drum: se uitau ~ii la dînsul ca la urs.

3. **TRECĂTOARE** *sf.* ① Faptul de a t r e c e pe undeva, trecere: tăiau funiile podului, ca cine va veni în urma lor să se zăbovească cu ~a (LET.) ¶ ② Drum pe unde se trece, loc de trecere: în vreme de ploaie, cînd pîrăul se umfla, ea slujea întregului sat de ~ (SLV.) ¶ ③ ⛰ Drum îngust, spintecătură între doi munți, pe unde se poate trece, cheie: ~a de la Turnu-Roșu.

TRECE (trec; *pf.* trecui; *part.* trecut) 1. *vb. tr.* ① A merge dincolo, de partea cealaltă a unui loc: ~ marea, rîul, munții, un pod, pragul; Hatmanul și cu o samă de Căzaci au datsă treacă Nistrul și mulți s'au înnecat (GR.-UR.); Nu pot trece valea mare, Că valea-i cu pietricele, Nu pot trece peste ele (IK.-BRS.); Iar cărările vieții, fiind grele și înguste, Ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste (EMIN.); ☛ PUNTE ① ¶ ② A duce dincolo, a transporta: de trecea pe cineva cu luntrea preste Someș, căpăta 2 creițari (RET.); Turcul întîiu trecuse tunurile cu ienicerii de preste Dunăre în această parte (N.-COST.) ¶ ③ A transmite, a da, a înmîna: trece-mi, te rog, solnița; oala cu vin pe care cei mai în vîrstă și-o treceau unul altuia (VLAH.) ¶ ④ ♠ ~ mîna, a ceda rîndul altuia de a juca, de a împărți cărțile: întinse de cîteva ori pachetul cu cărți, făcu semn că trece mîna, apoi și-o retrase (DLVR.) ¶ ⑤ A ceda: ~ cuiva casa, averea ¶ ⑥ A face să intre într'un loc, a introduce, a băga, a vîrî: Domnul Vucea... ne trecea pe toți într'o odaie (DLVR.); ~ mărfuri în țară; ~ ața prin urechea acului; cînd îmbraci cămașă nouă, treci prin ea bani, ca să fii norocos (GOR.); a-și ~ mîinile în păr ¶ ⑦ A cerne: ~ făina prin sită ¶ ⑧ A strecura, a face să se scurgă picătură cu picătură prin ceva: ~ ceaiul prin strecurătoare ¶ ⑨ A omite, a scăpa din vedere, a nu ținea seamă: ~ cu vederea, cu condeiul, etc.; trece cu vederea durerea patimilor lor aprinse (JIP.); mai sînt țări și mai mănunte care le trec cu condeiul pentru zăbavă (M.-COST.); tocmai ca cînd ar fi niște istorii vechi trecute, așa le trecem și noi cu auzirea (ANT.-IV.) ¶ ⑩ ~ sub tăcere, ~ cu tăcerea, a nu pomeni, a nu vorbi despre ceva ¶ ⑪ A ierta: ~ cuiva o greșală; nu-i trec muierii nici atîtica din al meu (CAR.) ¶ ⑫ A nu fi bîntuit, lovit de o nenorocire, de o primejdie, etc.: osînda lui Dumnezeu prea pe rar om de-l trece (NEC.) ¶ ⑬ ~ subt sabie, etc. ☛ SABIE ¶ ⑭ A examina, a cerceta pe rînd: ~ în revistă ¶ ⑮ A întrebuința, a petrece vremea, a-și pierde vremea: își trece nopțile jucînd; hai să intrăm ici în ograda asta, ...că ne trecem vremea stînd în mijlocul drumului (CRG.) ¶ ⑯ A continua să trăească, a trăi încă cîtăva vreme: bolnavul n'o să treacă noaptea ¶ ⑰ A-l cuprinde, a-l umplea: a-l ~ fiori, amețeli, nădușeli, etc.; pe omul nostru îl treceau sudorile de frică (GRIG.); muncea bietul om de dimineață pînă seara, alături cu muierea, de-l treceau nădușelile (ISP.); aleargă săraca de dă inima din ea, și o trec amețeli și sudori de zăpușală (VLAH.) ¶ ⑱ A merge prea departe, a se prea întrece, a se întinde prea mult, a depăși măsura: ~ pe cineva cu gluma, cu dedeochiul; deși Talpă-lată mă trece cu șaga, nu mă mîniiu (ALECS.); de-l va fi prea trecînd cu bătaia... atunce poate fiul să se rădice asupra tătîne-său (PRV.-MB.); poate să... certe bărbatul pre muiare-și... și încă să o bată... cînd va fi cu vină... și atunce cu măsură, să nu o prea treacă (PRV.-LP.) ¶ ⑲ ☞ A înainta într'o clasă superioară: am dat examen și am trecut clasa; profesorul m'a trecut în clasa a doua ¶ ⑳ A înscrie: ~ în condică, în catastif; ~ la (*sau* în) socoteală.

2. *vb. intr.* ① A merge dintr'un loc într'altul, a-și urma drumul, a străbate un loc fără a se opri: musafirii au trecut din sufragerie în salon; Dîmbovița trece prin București; Ⓟ cînd treci prin țara orbilor, închide și tu un ochiu ☛ ORB 1 ①; În sunet de fanfare, trece oastea lui întreagă (EMIN.); Tătărimea tot trecea în sus spre Huși, drept pradă, pe la bejenii, ca lupii, cum ar trece niște lăcuste, așa treceau de mulți (NEC.); Treceau drumeți pe lîngă ea Șoptind, dar fata nu-i vedea (COȘB.); o caleașcă trecu în fuga

cailor pe uliţa mare (NEGR.); ☛ BABĂ ①; a nu ~ cuiva pe dinainte, a avea respect de cineva, a-l cinsti din cale afară: cînd aş avea o slugă ca aceasta, nu i-aş trece pe dinainte (CRG.) ¶ ② A merge dincolo, de partea cealaltă a unui loc, luînd drumul de-a curmezişul: trecem pe partea cealaltă a Oltului pe un pod plutitor (VLAH.); scrie Miron Logofătul, în izvoadele sale, să fie trecut singur peste acest şanţ, aproape de Nipru (N.-COST.); trecînd peste munţi... au prădat oraşele Săcuilor (GR.-UR.); împăratul au răspuns că-i giurat pînă nu va trece cu calul preste dînsul, să nu-l lase (NEC.) ¶ ③ A merge de la unul la altul, a fi luat de la unul spre a se da pe rînd altora, a ajunge, a încăpea pe rînd din mîna, din stăpînirea, din gura, etc. unuia, în mîna, în stăpînirea, în gura celorlalţi, a se transmite: pachetele de cărţi treceau din mînă în mînă, trîntite pe masă de cel care pierdea (DLVR.); boala a trecut de la unul la altul; aceste tradiţii au trecut din generaţie în generaţie, din tată în fiu, din timpurile cele mai vechi, păstrîndu-se la urmaşi pînă în ziua de astăzi; ⓟ: averea strîngătorului trece în mîna risipitorului (ZNN.); de va sudui neştine muiarea cuiva, sudalma va trêce spre bărbatul ei; şi de va sudui neştine pre vre o slugă, sudalma trêce la stăpînu-său (PRV.-LP.) ¶ ④ A lăsa pe ai săi şi a se uni cu alţii, a schimba partidul: ~ în (*sau* de) partea cuiva; a trecut la liberali; ~ la inimic, a dezerta ¶ ⑤ A se abate la cineva, a intra la cineva a cărui casă se află în drumul lui: am trecut ieri pe la tine, dar nu te-am găsit acasă ¶ ⑥ A-şi schimba starea, situaţia, dispoziţia: ~ de la bogăţie la sărăcie; ~ de la dragoste la ură ¶ ⑦ A schimba felul de expunere: ~ de la stilul grav la cel glumeţ ¶ ⑧ A depăşi, a întrece, a se întinde mai departe decît: scurteica îi trece de genunchi; greutate pachetului să nu treacă de 5 kgr.; numărul lor trecea de 600 ¶ ⑨ A merge mai departe, dincolo de un anumit punct: trenul a trecut de Chitila; a trecut de 60 de ani ¶ ⑩ A curge, a se scurge: apa trece, pietrele rămîn ☛ APĂ ⑲ ¶ ⑪ ⓟ A avea urdinare: pentrucă deochiul mănîncă maţele deochiatului, de aceea trece prin el (GOR.) ¶ ⑫ A se scurge (*vorb.* de timp): Treceau şi zilele sburînd, Treceau şi luni, treceau pe rînd, Treceau şi ani, ei nu-i trecea Răbdarea aşteptînd (COŞB.); aceea judecată nu se cade să fie desăvîrşită, pînă nu vor trêce treizeci de zile (PRV.-MB.); Sînt ani la mijloc şi 'ncă mulţi vor trece Din ceasul sfînt în care ne 'ntîlnirăm (EMIN.); nu trece mult şi baba pune la cale şi pe feciorul cel mijlociu (CRG.); pînă să s'adune feciorii de împărat, trecu vreme la mijloc (DLVR.); povesteau şi verzi şi uscate ca să le treacă timpul (JIP.); însoară-te pînă nu-ţi trece vremea (ZNN.); ce-a fost a trecut, ce-o mai fi o mai veni (ZNN.) ¶ ⑬ A dura numai puţin timp, a se pierde, a nu mai fi, a dispărea: frumuseţea trece; ce-a fost a trecut ¶ ⑭ A înceta: îndată ce va trece primejdia, ...să stăpîneşti cu blîndeţe şi cu dreptate (ODOB.); poate c'aşa ne-o ajuta soarta să trecem şi d'astă primejdie (DLVR.); astă vară ai fluierat, acuma joacă, ca să-ţi treacă de foame (TICH.); ca să-mi mai treacă de urît, m'am ocupat însămi de toaleta lor (NEGR.); Udă cîrpa 'n apă rece, Te leagă la cap şi-ţi trece (IK.-BRS.); pune în sînul unui fricos o broască de grădină, dacă vrei să-ţi treacă frigurile (GOR.); de-abie i-a mai trece băietului istuia de spăriet, că mult păr îmi trebuia de la tine ca să-l afum (CRG.) ¶ ⑮ A ocupa numai un scurt timp mintea, a se gîndi un moment la ceva: a-i ~ prin cap, prin minte, prin gînd; de nume am auzit, măicuţă, dar că te afli în lumea asta, nici prin cap nu mi-a trecut vreodată (CRG.) ¶ ⑯ A se introduce: acest cuvînt a trecut în limba literară ¶ ⑰ A schimba ocupaţia, a se apuca de altceva: ~ la alt exerciţiu; eşti acum la ceaslov şi mîne, poimîne ai să treci la psaltire, care este cheia tuturor învăţăturilor (CRG.); ~ la ordinea zilei, a se ocupa de chestiunile ce urmează a fi discutate în acea zi, într'o adunare ¶ ⑱ A se transforma, a se preface, a se schimba: l intervocalic trece la (*sau* în r în cuvintele de origine latină; ~ de la starea lichidă la starea gazoasă ¶ ⑲ A fi primit, a izbuti: a dat examen şi a trecut ¶ ⑳ A fi adoptat: legea a trecut la cameră ¶ ㉑ A fi suportabil, tolerabil: băutura asta mai trece; asta tot mai trece ¶ ㉒ A avea de suferit, de îndurat: ~ prin multe nevoi; timpurile grele prin care trecem; am trecut pe-acolo, am îndurat şi eu toate aceste necazuri ¶ ㉓ A conveni, a admite, a îngădui: treacă de la mine paharul acesta; treacă! fie; treacă-meargă ☛ MERGE ⑱ ¶ ㉔ A trece drept (*sau* de), a fi socotit, considerat ca: trece de om învăţat; locotenentul... trecea de foarte bogat (VLAH.).

3. *vb. refl.* ① A-i fi drumul pe undeva: pe-aici se trece, cînd vrei să mergi la pădurice ¶ ② A se scurge (*vorb.* de timp): s'a trecut vremea aceea, pe cînd numai boierii făceau totul în ţara aceasta (CRG.); vameşul carele nu-şi va lua vama de la neguţătoriu pînă în cinci ani, acela de-aciia nu va putea lua nemica, pentru că s'au trecut o vreme (PRV.-MB.); Supărate-s fetele Că se trec cîşlegile (IK.-BRS.) ¶ ③ A se ofili, a se veşteji: florile s'au trecut ¶ ④ A dispărea, a nu mai fi, a înceta: precum se trece sunetul clopotelor şi al toacei, aşa să se treacă şi semnul lui N. (GOR.); Pe păreţi, în bezna rece, Fîlfîind ca o aripă, para focului se trece (VLAH.) ¶ ⑤ A fi prea copt, a nu mai fi bun de mîncat, nefiind cules la timp: mugurul crăpa, frunza se desvelia, floarea se deschidea, poama lega, creştea, se cocea şi se trecea totdeodată (CANT.); unul (din pepeni) se cam trecuse, al doilea era tocmai bun de mîncare, al treilea dase în copt (ISP.); un pepene era trecut de copt, sec; al doilea începuse să se treacă şi altul era tocmai bun, ştii colea în pîrgă (R.-COD.); despre vîrstă: vremea trece, flăcăul începe şi el a se trece, mergînd tot înainte cu burlăcia (CRG.) ¶ ⑥ A depăşi măsura, a merge prea departe, a se prea întrece, a se întinde prea mult: inul şi cînepa puse în baltă trebuesc păzite şi cercate des, ca să nu se prea treacă cu topitul (ION.); ca să nu se treacă bucatele de fiert, ei mîncaseră mai 'nainte (ISP.); seara au cinat împreună, cu vin vechiu de Drăgăşani... şi... se cam trecuseră din pahare (CAR.); fie, că prea e de oaie, boierule, prea de tot, prea v'aţi trecut! (JIP.); fetelor, hăi! s'a trecut de şagă, voi lucraţi, că eu mă duc să pregătesc ceva de-a mîncării (CRG.) ¶ ⑦ A i se lua în seamă, a i se îngădui, a i se ierta: nu se trece la Dumnezeu vicleşug (PANN); Vă miraţi cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece? (EMIN.); ⓟ: minciuna are şi ea loc pe unde se trece (ZNN.); dacă nu ţi se trece vorba, nu-ţi mai răci gura (PANN) ¶ ⑧ A se întrebuinţa; a se consuma: s'au trecut multe lemne la bucătărie; rămase pe 'ntuneric, se trecuse toată lumînarea (VLAH.); se crede că dacă se trec toate bucatele puse pe masă, va urma un timp frumos (GOR.) ¶ ⑨ A se vinde; a avea căutare (o marfă, un meşteşug): vinul, marfa se trece bine pe-aci; să fi văzut oamenii mei cîte greble făcură!... şi socoţi că am adus vr'una înapoi? toate se trecură ca piperul (RET.); muiarea iaste datoare să îmble după bărbat ...cînd va auzi că i se trece undeva meşteşugul mai bine (PRV.-MB.) [lat. traicĕre].

TRECERE *sf.* ① Faptul de a (se) trece: ~a podului; ~a peste munte; în ~, trecînd pe undeva, în treacăt: scrisoarea... pe care factorul... o lăsase în ~ (UR.); după ~ de cîteva zile, într'una din seri, ...se culcară mai tîrziu (ISP.) ¶ ② ⁂ TRECEREA-DUNĂRII, medalie comemorativă, în formă de cruce, conferită militarilor şi asimilaţilor de ori-ce grad cari au luat parte la campania din 1877—1878 în Bulgaria (▣ 5005) ¶ ③ Loc pe unde se poate trece: strada e înfundată, nu e nici o ~ pe aci ¶ ④ Căutare (*vorb.* de o marfă): această marfă are multă ~ pe aci ¶ ⑤ Influenţă, consideraţie: avînd Cupariul ~ şi cinste la Poartă, au isprăvit lucrul de domnie pentru Dabija vornicul (NEC.); scrise o lungă scrisoare lui Zătreanu... care avea mare ~ la minister (BR.-VN.).

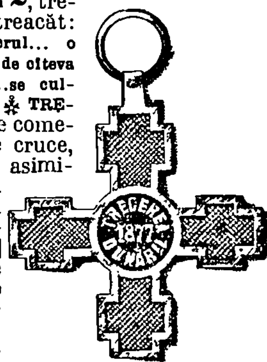

Fig. 5005. Trecerea-Dunării.

TRECÎND ① *part. prez.* TRECE ¶ ② ‡ *adv.* Afară de: vedeţi că eu sînt şi nu e Dumnezeu ~ de mine (COR.).

‡ **TRECLEȚ**, TRICLEȚ *adj.* De trei ori afurisit [rus. trikljatyĭ, bg. triklet].

TRECUT 1. *adj. p.* TRECE. ① Care (s')a trecut: săptămîna ~ă; anul ~; Cantemir-Vodă, mai în trecuţii ani ...s'au bătut cu Leşii la Boian, pe Prut (NEC.); cinsteşe pe bătrîne în amintirea trecutei lor frumuseţi (NEGR.); era să ajungem la 9 şi 10, şi acuma ...o să ajungem pe la 11 ~e (CAR.) ¶ ② Cernut, strecurat: ~ prin ciur şi prin dîr-

mon ☛ CIUR ① ¶ ③ Ofilit, veştejit; care nu mai e tînăr: **florile sînt cam ~e; Lina era aşa de ~ă la faţă ca şi măsa** (VLAH.); **cu toate că erau trecuţi cu anii, nu aveau nici un copil de care să se bucure** (RET.) ¶ ④ Prea copt, care nu s'a cules la timp, şi a început să se treacă: **un pepene era trecut de copt, sec; a doilea începuse să se treacă şi altul era tocmai bun, ştii colea în pîrgă** (R.-COD.) ¶ ⑤ Consumat: **cînd se cunună doi tineri... dacă luminarea unuia e mai ~ă ca a celuilalt, e semn că va muri înainte** (GOR.) ¶ ⑥ Care a băut prea mult, ameţit de băutură: **au cerut să le mai dea ceva de băutură, dar Lixandru s'a împotrivit, văzîndu-i cam trecuţi** (BR.-VN.).

2. (*pl.*-uturi) *sn.* ① Timpul care a trecut (*în opoz.* cu „prezentul" şi „viitorul"): **amintiri din ~; a uitat ~ul** ¶ ② Timp al conjugării care exprimă lucrarea săvîrşită în trecut: **~ul are patru forme: imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus şi mai-mult-ca-perfectul.**

TREERA... = **TREIERA...**

*__TREFLĂ__ (*pl.*-le) *sf.* ① ♠ Una din cele patru colori la cărţile de joc, caracterizată printr'o figură în formă de frunză de trifoiu; Ⓟ „spatie" (☛ ▣ 4559): **fantele de ~ cu nouă de caro fac tot nouă** (DLVR.) ¶ ② ✕ Găitan cusut în formă de frunză de trifoiu la umerii hainelor ofiţereşti (▣ 5006) [fr.].

Fig. 5006. Treflă.

○ **TREGHER** *sm. Mold.* Hamal (la o gară) [germ. Träger].

TREI 1. *num.* ① Număr egal cu doi plus unu: **~ oameni; ~ lucruri; ~ sferturi; ~ la sută;** Ⓕ: **unde sînt doi, cu el ~,** ori-unde te duci, dai de el; nu lipseşte de nicăieri; ☛ PARĂ¹①; PAZĂ 1 ④; **cîteşi ~,** toţi trei; **cîteşi trele,** toate trei: **cîteşi trele zeiţele cerură de la... Joe ca să le facă judecată dreaptă** (ISP.) ¶ ② ✿ **TREI-FRAŢI¹,** varietate de micşunele, numite şi „micşunele-gălbioare" (*Viola saxatilis*); — **TREI-FRAŢI² = TRIFOIŞTE②; — TREI-FRAŢI³(-PĂTAŢI) = UNGHIA-PĂSĂRII** ¶ ③ ✿ **TREI-FRAŢI-PĂTAŢI = CATIFELUŢĂ②** ¶ ④ ✿ **TREI-RĂI = POPIVNIC-IEPUREŞC.**

2. *sm.* Cifra, nota trei: **i-a dat un ~ la purtare** [lat. trēs].

TREIA ☛ **TREILEA.**

TREIER, *Mold. Tr.-Carp.* **TRIER** *sbst.* ✓ Faptul de a treiera, treierat: **udatul... se face seara, în ajunul zilei de treier** (PAMF.); **se văd arii de grîu şi o maşină de treier se îndreaptă către una din ele** (IRG.); **de cu primăvară, Venţel al nostru era prins şi tocmit la trier** (GRIG.).

TREIERA, *Mold. Tr.-Carp.* **TRIERA** (-ier) *vb. tr.* ✓ A bate sau a călca grîul ori alte cereale, spre a desface grăunţele: **unii treieră cu boii, alţii cu caii şi alţii cu maşinile** (L.-M.); **i se urîse cu această goană rotocolită, întocmai ca alergătura cailor cînd treieră la arie** (ODOB.); **cînd ajunse acasă, Chirică triērase, vînturase, măcinase** (CRG.); **să nu legi gura boului care treieră** (BIBL.); *de aci* Ⓟ: **boul nu treieră cu gura legată,** pentru ca sluga să te servească bine, trebue s'o şi hrăneşti de ajuns [lat. trībŭlare].

TREIERAT, *Mold. Tr.-Carp.* **TRIERAT** 1 *adj. p.* **TREIERA: grîu ~** ¶¶ Ⓒ **NETREIERAT.**

2. *sbst.* Faptul de a treiera: **~ul grîului** (▣ 5007): **maşină de ~; îndată după săvîrşirea secerişului, se face căratul snopilor la arie şi se începe trieratul** (ION.).

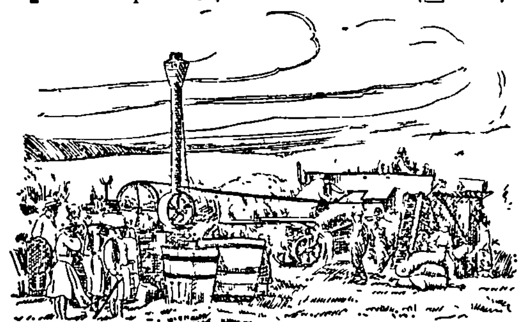

Fig. 5007. Treieratul grîului.

TREIERĂTOR, *Mold. Tr.-Carp.* **TRIERĂTOR** 1 *adj. verb.* **TREIERA.** ✓ Care treieră.

2. *sm.* Cel ce treieră: **se plăteşte trierătorilor pentru munca lor şi a vitelor cîte 5 pînă la 9 lei de merţă** (ION.).

3. **TREIERĂTOARE,** *Mold. Tr.-Carp.* **TRIERĂTOARE** *sf.* ① Batoză, maşină de treierat (☛ ▣ 422): **în fundul curţii lucra o treierătoare cu o locomobilă de putere de patru cai** (I.-GH.) ¶ ② = **TĂVĂLUC** ①.

TREIERIŞ, *Mold. Tr.-Carp.* **TRIERIŞ** (*pl.*-işuri) *sn.* ✓ Vremea treieratului: **sîntem pe vremea treierişului, nu-i aşa?** (D.-ZAMF.) [treiera].

TREILEA *num. ord.*: *m.* **al ~;** *f.* **a treia,** care urmează după al doilea: **etajul al treilea; a treia parte; a treia oară; venit-au Duca-Vodă cu a treia domnie în ţara Moldovei, din Ţara-muntenească, în anul 7187** (NEC.); Ⓟ: **cînd doi se ceartă, al treilea cîştigă** [trei].

TREIME *sf.* ① ⛪ Un singur Dumnezeu în trei persoane: Tatăl, Fiul şi Duhul-Sfînt, Troiţă ¶ ② 𝔇 **Sfînta ~,** Lunea Rusaliilor ¶ ③ **TRIADĂ** ¶ ④ A treia parte [trei].

TREISPREZECE *num.* Zece plus trei; ☛ **MESERIE**① [trei + spre (‡ peste) + zece].

TREISPREZECILEA *num. ord.*: *m.* **al ~,** *f.* **a treisprezecea,** care ocupă locul, rangul, şirul arătat prin numărul treisprezece.

TREIZECI *num.* *De trei ori zece: **lunile Aprilie, Iunie, Septembrie şi Noembrie au cîte ~ de zile.**

TREIZECILEA *num. ord.*: *m.* **al ~,** *f.* **a treizecea,** care ocupă locul, rangul, şirul arătat prin numărul treizeci.

○ **TRELA-LELA** *adv.* Ⓟ *Mold. Bucov.* — **LELA: Mirăuţă... umbla ~ în puterea iernii pe la tărăbile jidoveşti, întrebînd ba teacă de cosor, ba căpestre de purici** (CRG.) [comp. **TRALA-LELA**].

TRELE ☛ **TREI** 1.

*__TREMĂ__ (*pl.*-me) *sf.* Nume dat celor două puncte ce se pun pe o vocală (ä, ë, ï, ö, ü) spre a arăta că trebue rostită separat de vocala precedentă; se întrebuinţează în special în ortografia latină şi în cea franceză. Ex.: coërceo; héroïne [fr.].

TREMENTIN ☛ **TEREBENTINĂ.**

† **TREMETE** = **TRIMITE.**

*__TREMOLO__ *sbst.* ♩ Uşoară tremurătură, de un efect plăcut, ce se produce executîndu-se o bucată de muzică cu un instrument sau cu vocea; se însemnează cu *trem.* ce se pune deasupra portativului (▣ 5008) [it.].
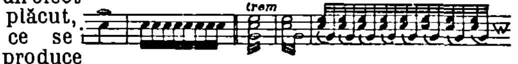

Fig. 5008. Tremolo.

○ **TREMŢĂROS, TREMŢEROS, TREMŢUROS** ☛ **SDRENŢĂROS.**

TREMŢUI ☛ **SDRENŢUI.**

TREMUR (*pl.*-ure) *sn.* Faptul de a tremura; tremurătură: **mare somn vine pre Avraam, şi iaca ~ şi mare întunerec vine pre el** (PAL.); **pe babă o şi apucă un ~ de spaimă** (CRG.); **parcă şi-acu m'apucă ~ul cînd mi-aduc aminte** (VLAH.); **De-al genei tale gingaş ~ Atîrnă viaţa mea pe veci** (EMIN.).

TREMURA (-ur) 1. *vb. intr.* ① A fi uşor scuturat de mici mişcări repezi şi neregulate, din pricina frigului, spaimei, durerii, etc.: **~ de frig, de frică, de friguri, de mînie; a-i ~ mînile, picioarele, tot trupul; ~ ca varga; îi sărise inima de frică şi-i tremurau toate cărnurile** (ISP.); **îmi tremură inima în mine de frică; a început a mi se face negru pe dinaintea ochilor şi a ~ de mînios** (CRG.) ¶ ② Vorbind de un glas nesigur, care pare a fi agitat de o tremurătură: **a-i ~ glasul** ¶ ③ A fi mişcat, sguduit (*vorb.* de lucruri): **tremură frunzele de adierea vîntului; detunătura a făcut să tremure geamurile; tremura podul sub picioarele trecătorilor;** Ⓕ: **ici şi colo, pe luciul apei, tremură stropi de lumină** (VLAH.) ¶ ④ A-i fi frică: **cînd se încrunta, tremurau toţi dinaintea lui; ~ după ban,** a fi foarte sgîrcit, a-i fi teamă să nu-l piardă: **lega paraua cu zece noduri şi tremura după ban** (CRG.).

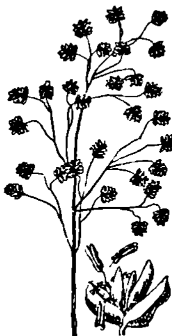
2. *vb. tr.* = **AGITA 1** ①: **valuri de ape fantastice care-şi tremurau necontenit orbitoarea lor solipire** (E.-ALD.); **luminările de ceară din sfeşnice îşi tremurau văpăile** (SAD.);

Motrul... ca un balaur ostenit își tremură solzii sclipitori în soare (VLAH.).
3. *vb. refl.* A se cutremura: Cerul... se 'ntuneca, Pămîntul se tremura (TEOD.) [lat. t r ĕ m ŭ l a r e].

TREMURAT *sbst.* Faptul de a t r e m u r a, tremurătură: un sgomot de pași pe scară, o vizită, o scrisoare, dedeau minilor lui slabe un ~ supărător (VLAH.).

TREMURĂTOR 1. *adj. verb.* TREMURA. Care tremură: bătînd-o încet peste obraz cu degetele lui tremurătoare, o trimetea să se culce (VLAH.); un glas ~.

2. TREMURĂTOARE *sf.* ♣ Frumoasă plantă ierboasă din fam. gramineelor, cu flori verzui sau violacee; numită și „iarba-iepurelui" sau „părăşin" *(Briza media)* (▣ 5009).

Fig. 5009. Tremurătoare.

TREMURĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Scuturătură, vibrare ușoară a trupului sau a unei părți a corpului, provocată de frig, de frică, de o boală, etc.: ceea ce muncește acum pe Leiba mai mult decît tremurătura frigurilor este o amenințare (CAR.); a scăpat de ~ vasul din mînă, cînd a dat cu ochii de Domn (JIP.); cînd era să vorbească, îl apuca o ~ din buze (I.-GH.) ¶ ② Sguduitură ușoară (*vorb.* de lucruri): tremurătura geamurilor unei ferestre ¶ ③ ♩ Șir de sunete precipitate produse de voce sau de un instrument [t r e m u r a].

TREMURICIU (*pl.*-iciuri) *sn.* ① Tremurătură, t r e m u r: l-a apucat ~ul de frică ¶ ② Tremurătura glasului ¶ ③ *Olten. Băn.* ✕ Piftie ¶ ④ *Olten. Trans.* Floare artificială, pusă pe sîrmă foarte subțire în spirală, care o face să tremure într'una (CIAUȘ.) (VIC.) ¶ ⑤ ♣ (VIC.) = TREMURĂTOARE ¶ ⑥ ♣ Ciupercă necomestibilă, cu pălăria moale, gelatinoasă, tremurătoare, fără picior sau cu un picior scurt, cu spini moi pe dedesubt; crește în pădurile de brad, pe pămînt și pe trunchiurile putrede *(Tremellodon gelatinosum)* (▣ 5010).

Fig. 5010. Tremurici.

*__TREN__ (*pl.*-enuri) *sn.* ① Șir de vagoane trase de o locomotivă (▣ 5011); a pleca cu ~ul; mersul ~urilor; ☞ ACCELERAT ②, EXPRES², FULGER ① ¶ ② ✕ ~ de echipagii militare, trupă însărcinată cu transportul în trăsuri a tot ce privește aprovizionarea, (în afară de muniţiuni de război) cu cele necesare unei armate în campanie; totalitatea acestor trăsuri ¶ ③ ✕ ~ de artilerie, trupe de artilerie însărcinate să conducă echipagiile de asediu și aprovizionările artileriei [fr. t r a i n].

Fig. 5011. Tren. L. Locomotivă.—T. Tender.—V. Vagon de persoane. — B. Vagon de bagaje.

*__TRENĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ① Coadă lungă de rochie (▣ 5012) [fr. t r a î n e].

Fig. 5012. Trenă.

TRENCHEA-FLENCHEA = TREANCA-FLEANCA.

TRENȚAR *sm.* Cel ce strînge t r e n ț e.

TRENȚĂROS, TRENȚEROS ☞ SDRENȚĂROS.

○ **TRENȚĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf. Olten.* (CIAUȘ.) Sdreanță, buleandră, haină veche, rufă ruptă [t r e a n ț ă].

TRENȚOS ☞ SDRENȚOS.

TRENȚUI ☞ SDRENȚUI.

TREPĂDA (treapăd, ✓ trapăd) *vb. intr.* ① A umbla mereu dintr'o parte într'alta, a tot alerga încoace și încolo: toată ziulica, agerul lui vestitor, Ermes, trepăda în sus și în jos, ca să ducă în toate părțile poruncile sale (ODOB.); toate trebue să vi le aduc deodată, ca să nu tot treapăd în fie-care zi după dînsele (SB.); Iară el tot trapădă 'nainte Pe drumul care întîiu apucase (BD.-DEL.) ¶ ② A merge în trap: (calul) cel din mijloc, cu un cerc mare peste cap, trepăda de abia se puteau ține de dînsul cei doi lăturași (I.-GH.) ¶ ③ ✗ Ⓟ A avea urdinare: dacă voește cineva să-l facă pre altul ca să trepede, îi dă făină de cariu de băut, în vin sau în apă rece (MAR.) [lat. t r ĕ p ĭ d a r e].

TREPĂDARE *sf.* ① Faptul de a t r e p ă d a; alergătură, umblare continuă încoace și încolo: după mari osteneli și anevoioase trepădări, ajunse Ercule... la acea grădină a Esperidelor (ISP.) ¶ ② ✗ Ⓟ Urdinare: aluatul de pe covată, care rămîne, e păstrat, fiind bun de ~ (GOR.).

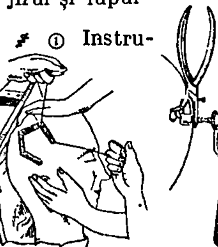
TREPĂDĂTOARE *sf.* ♣ ① Plantă cu rădăcina fibroasă, cu tulpina ramificată și flori verzui; are proprietăți laxative și e stricăcioasă vitelor; numită și „breiu (de-cîmp)", „buruiană-cîinească", etc. *(Mercurialis annua)* (▣ 5013) ¶ ② = BREIU ① [t r e p ă d a].

Fig. 5013. Trepădătoare.

TREPĂDĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* = TREPĂDARE ①.

TREPĂDUȘ *sm.F* Cel ce aleargă într'una încoace și încolo, care nu mai stă locului, umblînd pentru sine sau pentru alții după trebi: își dete demisia și se lipi pe lîngă un avocat din București în calitate de ~ (VLAH.); Picurușul picură, Trepădușul treapădă, Mongea șade 'n dosul tufei (GOR.), *ghicitoare despre* „porcul, jirul și lupul" [t r e p ă d a].

*__TREPAN__ (*pl.*-ane) *sn.* ✗ ① Instrument de chirurgie, în formă de burghiu, cu ajutorul căruia se sfredelește țeasta capului (▣ 5014) ¶ ② Operațiune făcută cu trepanul [fr.].

Fig. 5014. Trepan.

*__TREPANA__ (-anez) *vb. tr.* ✗ A face cuiva operațiunea trepanului [fr.].

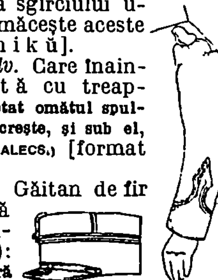
*__TREPANAȚIUNE__, TREPANAȚIE *sf.* ✗ = TREPAN ② [fr.].

○ **TREPCĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold.* ♣ = PREȚCĂ.

TREPETNIC (*pl.*-ice) *sn.* Ⓟ Preziceri ce se fac după clătirea fie-căreia din părțile corpului (bătaia tîmplelor, pleoapelor, sprîncenelor, tremurătura buzelor, clătirea sgîrciului urechii, etc.); carte care tălmăcește aceste preziceri [vsl. t r e p e t ĭ n i k ŭ].

TREPTAT *adj.* și *adv.* Care înaintează cu măsură, t r e a p t ă cu treaptă, succesiv, gradat: Treptat omătul spulberat Se 'ntinde ca o mare Și crește, și sub el, ~, Convoiu 'ntreg dispare (ALECS.) [format după it. g r a d u a t o].

*__TRESĂ__ (*pl.*-se) *sf.* ✕ Găitan de fir (galben sau alb) ce poartă ofițerii cusută la mîneca tunicii și la chipiu (▣ 5015): sublocotenentul poartă o singură ~, locotenentul, două trese, iar căpitanul trei trese; cine nu răsuflă, fericit și mîndru de nu-l încape lumea, la cea dintîiu ~ pe care și-o coase pe mîneca tunicii? (VLAH.); o vorbă a domnului Lambrino i-ar pune imediat a treia ~ la chipiu (VLAH.) [fr. t r e s s e].

Fig. 5015. Trese.

***TRESĂLTA** (-salt) *vb. intr.* ① A tresări, a sălta ușor ¶ ② A se mișca, a se sgudui ușor: **perdeaua de creton portocaliu tresaltă** (GRL.) [fr. tressauter, modificat după sălta].

***TRESĂRI** (-sar) *vb. intr.* ① A simți deodată, pe neașteptate, o emoțiune vie, dar trecătoare: **pîrăiau vreascurile, tresărean tufanii, tresărea și inima mea** (GN.); **Iar Fulga, cum o zărea, Crunt de spaimă tresărea** (ALECS.-P.); **deodată tresar și rămîin cu ochii țintă în ochii lui** (VLAH.) ¶ ② ~ **din somn**, a sări în sus speriat, trezit pe neașteptate din somn, a răsări: **astă noapte, abia adormisem și tresării din somn** (DLVR.) [fr. tressaillir, modificat după sări].

***TRESĂRIRE** *sf.* Faptul de a tresări; rezultatul acestei acțiuni: **bogăția ei năbușește ori-ce ~ a omului** (DLVR.).

○ **TRESFETIȚELE** = **TRISFETIȚELE.**

TRESTIE *sf.* ♣ ① Mare plantă ierboasă de 4-5 metri înălțime, din fam. gramineelor, cu tulpina găunoasă, groasă de un deget, rigidă și cu numeroase noduri; florile, dispuse în spicule, sînt verzi-gălbui, pătate cu violet și grupate într'o mare paniculă compactă; crește pe lîngă ape; tulpina e întrebuințată în industrie pentru diferite împletituri și îngrădituri *(Arundo donax)* (▣ 5016): **omul ca o ~ de ori-ce vînt se clatină** (GOL.); **trestia care se pleacă vîntului niciodată nu se frînge** (PANN) ¶ ② **~-DE-BALTĂ** = **STUF**① ¶ ③ **~-DE-CÎMPURI, ~-MICĂ**, plantă ierboasă, cenușiu-verzuie, cu rizomul gros, tulpina înaltă și robustă; crește prin fînețele nisipoase, pe marginea pădurilor și pe malurile rîurilor; numită și „stuf(-de-cîmp)" sau „iarbă-roșie" *(Calamagrostis epigeios)* (▣ 5017) ¶ ④ **~-MIROSITOARE** = **OBLIGEANĂ** ¶ ⑤ **~-DE-MARE**, specie de palmier, cu tulpina flexibilă, foarte lungă și subțire, care se acață pe arborii din vecinătate; frunzele sînt lungi de peste un metru, iar florile mici, de coloare trandafirie sau verzui; originar din India orientală, se cultivă prin florării și, cînd e tînăr, servește la decorarea apartamentelor; din tulpina, subțire și elastică, se fac bastoane, diverse împletituri pentru scaune, etc. *(Calamus rotang)* ¶ ⑥ **~-DE-ZAHĂR**, mare și frumoasă plantă din fam. gramineelor, cu tulpina vîrtoasă, înaltă de 3-4 metri, lucitoare, de coloare verde-gălbuie, violetă sau purpurie; originară din Asia tropicală, această plantă se cultivă astăzi foarte mult, în mai toate țările calde, pentru zahărul ce se extrage dintr'însa (▣ 5018) [vsl. trestĭ].

Fig. 5016. Trestie.

Fig. 5017. Trestie-de-cîmpuri.

Fig. 5018. Trestie de zahăr.

Fig. 5019. Trestioară.

TRESTIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ♣ ① *dim.* **TRESTIE** ¶ ② Plantă ierboasă din fam. gramineelor, înaltă de 60 de cm. pînă la 1 m., 30, cu tulpina netedă, cu florile albăstrii dispuse într'o paniculă lungă de 10-25 de cm.; crește prin pădurile din regiunile muntoase și pe marginea pîraielor *(Calamagrostis arundinacea; C. litorea)* (▣ 5019).

‡**TREȚI** *num.* Al treilea (în rang); preceda numele unui titlu: **~ logofăt; ~ armaș** [vsl. tretii].

TREȚIN *adj.* și *sm.* Cal în al treilea an: **cal ~; iapă ~ă; caii se și scutură de trei ori și îndată rămîne cu părul lins, prelins și tînăr ca un ~** (CRG.); **cînd s'o face mînzul ~, sper să iau pe dînsul cel puțin o mie de franci** (I.-GH.); — *pr. ext.* om bătrîn (VÎRC.) [vsl. tretii „al treilea" + (noa)tin].

TREȚIOR *adj.* și *sm. dim.* **TREȚIN**; **cal ~** (PAMF.); —*pr. ext.* bătrînel, bătrînică (despre oameni): **se tot uitau la fete, (și) le vedeau cam bătrîne, știi colea trețioare** (R.-COD.).

TREUCĂ ☞ **TROACĂ.**

TREZI (-ezesc), † **TREZVI** (-vesc) 1. *vb. tr.* ① A scula din somn, a deștepta: **acela-i copilul meu cel mai mic... cînd l-oiu trezi din somn, să te iei după el** (CRG.); *pr. ext.*: **el atunci se afla într'un soiu de letargie, din care nu l-ar fi trezit nici tunul** (I.-GH); **ajunseră la urechile lui niște vorbe ce-l treziră, căci era dus pe gînduri** (ISP.); — Ⓕ: **un chiot trezi pădurea** (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A provoca, a ațîța, a deștepta în minte, în suflet: **~ în minte; acel sunet trezi fiori fierbinți în inimile noastre** (ALECS.).

2. *vb. refl.* ① A nu mai dormi, a se deștepta, a se scula din somn, din amețeală: **M'am culcat și-am adormit, Anevoie m'am trezit** (IK.-BRS.); **femeia lui Ipate și cu baba, cînd se trezesc din amețeală, nici tu drumeț, nici tu copil, nici tu nimica!** (CRG.); **împăratul... au amețit de milă; s'au dus la cort de l-au udat împărăteasa cu niște apă și s'au trezvit** (NEC.); **toate buhnele și cucuveicile se treziră între ruine** (ALECS.) ¶ ② A se desmeți, a se deștepta din amețeala băuturii: **și se trezvi Noe den vin și cunoscu cîte-i făcu feciorul lui** (BIBL.); **se îmbătă boierul de se coclise turtă; atunci și cocoana... îl puse pe cuptor de dormi pînă se trezi** (ISP.) ¶ ③ A se pomeni: **se trezește într'o zi cu socru-său că vine și-l chiamă la nunta unui frate al femeii sale** (CRG.); **Turcii încep să se creadă biruitori, cînd deodată se trezesc izbiți în față de oastea învăpăiată a lui Mihai** (VLAH.); **cînd eram să mă pui la masă, mă trezesc cu un vulpoiu lîngă mine** (ISP.) ¶ ④ A-și pierde tăria, a se strica (*vorb.* de o băutură): **ai lăsat sticla destupată și vinul s'a trezit** [vsl. trězviti].

TREZIE, † **TREZVIE** *sf.* ① Starea celui care nu doarme, celui deștept, treaz ¶ ② Starea celui cu mintea limpede, celui nemețit de băutură (Ⓒ **BEȚIE**): **El ce face la beție Se căește la trezie** (PANN); **beatul carele... se ceartă și se sfădește cu toți, acela să se certe deplin ca și cum ar fi greșit în trezvie** (PRV.-MB.).

TREZIT *adj.* ① *p.* **TREZI**: **~ din somn, din amețeală, din beție** ¶ ② Care și-a pierdut tăria, stricat (*vorb.* de o băutură); stătut, învechit: **cînd te-ai lăsa... de năravul de-a tot gîlgîi pe gît poșircă ~ă** (JIP.); Ⓕ: **aveau prilejul să asculte... noutăți ~e** (BAS.).

TREZVI... ☞ **TREZI...**

○ **TRI** = **TREI.**

***TRIADĂ** (*pl.*-de) *sf.* Reunire de trei divinități, de trei persoane, de trei entități într'una singură, treime [fr.].

***TRIAJ** *sbst.* 🚂 **Gară de ~**, totalitatea liniilor de garaj așezate aproape de o bifurcațiune importantă și unde se face alegerea vagoanelor de marfă, fie-care după destinațiunea lui [fr. triage].

***TRIANDRU** *adj.* ♣ Care are trei stamine [fr.].

***TRIANGUL** (*pl.*-ule), **TRIANGLU** (*pl.* -gle) *sn.* ① ⊿ = **TRIUNGHIU** ¶ ② ♩ Instrument de muzică, întrebuințat în orchestră; constă dintr'un triunghiu de metal, ce stă suspendat și e ținut de executant cu mîna stîngă, cu ajutorul unui cordon; sunetele se produc lovind cu

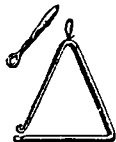

Fig. 5020. Triangul.

mîna dreaptă interiorul triunghiului cu o baghetă din acelaşi metal (▣ 5020) [fr. t r i a n g l e].

*TRIANGULAR *adj.* = TRIUNGHIULAR [fr.].

*TRIANGULAŢIUNE *sf.* Operaţiune geodezică care constă în determinarea vîrfurilor triunghiurilor care vor servi la schiţarea hărţii unei ţări, sau ale căror elemente vor trebui să fie întrebuinţate la măsurarea unui arc de meridian [fr.].

*TRIAS *sbst.* Prima perioadă a erei mesozoice, ale cărei terenuri se împart în trei etaje: cel inferior, cu şisturi argiloase, gresuri şi conglomerate; cel mijlociu, în mare parte calcaros; cel superior, unde predomină marnele [fr.].

*TRIASIC *adj.* Ce ţine de trias: fosilă ~ă; teren ~ [fr.].

*TRIATOMIC *adj.* Se zice despre un corp al cărui un singur atom se combină cu 3 atomi de hidrogen [fr.].

*TRIB (*pl.*-iburi) *sn.* ① Subdiviziune principală a naţiunii în vechile republici greceşti, la Romani şi la cîteva alte popoare din antichitate ¶ ② La vechii Evrei: toţi urmaşii fie-căruia din cei doisprezece fii ai lui Iacov, seminţie ¶ ③ Populaţiune care face parte dintr'o naţiune mult mai mare: ~urile arabe ¶ ④ Toţi membrii unei aceleiaşi familii ¶ ⑤ Fie-care din diviziunile principale ale unei familii de animale sau de vegetale [lat. t r i b u s, cu înţelesurile fr. t r i b u].

*TRIBAZIC *adj.* Se zice despre ori-ce sare formată din trei molecule de bază şi dintr'o singură moleculă de acid: fosfat de calciu ~ [fr. t r i b a s i q u e].

*TRIBORD (*pl.*-duri) *sn.* Partea dreaptă a unei corăbii, a unui vapor, cînd e îndreptat cineva cu faţa spre proră: nimic mai supărător pe o corabie mare de războiu, pe vremea rea, ca urletul ghiulelelor din cală, cînd se rostogolesc de la babord la ~ (I.-GH.) [fr.].

*TRIBUN *sm.* ① La origine, şeful unui trib ¶ ② ~ militar, fie-care din cei şase magistraţi cari, în Roma veche, înlocuiră pe consuli, de la anul 444 pînă la 366 în. de Chr. (▣ 5021); — ~ al plebei, ~ al poporului, fie-care din magistraţii anuali, instituiţi la Roma, în anul 493 în. de Chr., pentru a apăra interesele poporului împotriva tiraniei patricienilor; creaţi doi la început, numărul lor crescu pînă la 10; acţiunea lor fu salutară la început, dar cu timpul deveniră demagogi ¶ ③ Demagog, orator care, sub cuvînt că apără drepturile şi interesele poporului, serveşte propria sa ambiţiune ¶ ④ În Franţa, membru al tribunalului creat prin constituţiunea din anul VIII [lat.].

Fig. 5021. Tribuni militari.

*TRIBUNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Un fel de estradă pe care stau oratorii greci şi romani, cînd vorbeau poporului ¶ ② Estradă pe care stau de vorbesc oratorii în adunările deliberante; elocuenţa tribunei, aceea proprie desbaterilor din adunările politice ¶ ③ În biserici şi în sălile de adunări publice, loc înălţat de unde vorbeşte predicatorul sau oratorul ¶ ④ Pe cîmpul de curse, la anumite festivităţi care se desfăşură pe stradă, la parade, etc., podeală ridicată unde sînt aşezate în amfiteatru, mai multe rînduri de scaune, pentru persoanele care plătesc o taxă specială sau pentru cei privilegiaţi (▣ 5022) [fr.].

Fig. 5022. Tribună.

*TRIBUNAL (*pl.*-ale) *sn.* ① Sediul magistraţilor unde judecă procesele ce cad sub jurisdicţiunea lor; magistraţii cari judecă într'un tribunal; ~ de comerţ, tribunal unde se judecă afacerile comerciale; ~ corecţional, tribunal unde se judecată delictele; ☞ INSTANŢĂ ¶ ② ⚔ ~ militar, consiliu de războiu ¶ ③ Ⓕ Judecată pe care o pronunţă o putere morală: ~ul opiniei publice ¶ ④ Ⓕ Judecarea, cumpănirea intimă a faptelor noastre: ~ul conştiinţei [fr.].

*TRIBUNAT (*pl.*-ate) *sn.* ① Sarcina, funcţiunea de tribun (în Roma veche) şi durata ei ¶ ② În Franţa, adunare politică instituită prin Constituţiunea din anul VIII (1799), care discuta legile fără a le vota [fr.].

*TRIBUT (*pl.*-uturi) *sn.* ① Dare pe care o ţară care depinde de alta e obligată s'o plătească acesteia la epoci fixe, haraciu ¶ ② *Pr. ext.* Birul ce se plăteşte Statului ¶ ③ Ⓕ Ceea ce e silit cineva să acorde, să îndure, să îndeplinească: datorăm un ~ de recunoştinţă binefăcătorilor noştri; în fiecare seară trebue, înainte de culcare, să-i plătesc ~ul de basme (BR.-VN.) ¶ ④ Ⓕ A plăti ~ul naturii, morţii, a-şi da obştescul sfîrşit, a muri [fr. < lat.].

*TRIBUTAR 1. *adj.* ① Care plăteşte tribut unui Stat, unui suveran sau care este sub dependenţa sa: va să zică vreţi să fiţi în veci ~i străinului? (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ Care e supus, care e sub dependenţa unei cauze morale de la care nu se poate sustrage: sîntem toţi ~i durerii!

2. *sm.* ① Cel ce plăteşte tribut sau care este sub stăpînirea unui Stat, unui suveran ¶ ② Ⓕ ~ul unui fluviu, afluent al acestui fluviu [fr.].

‡ TRICAPEL *adj.* Hîrtie ~(ă), hîrtie de scris de calitate bună, hîrtie ministerială (avînd ca filigran trei pălării): cinovnicul... aşterne o otuoşenie pe hîrtie ~ (ALECS.) [it. t r e c a p p e l l i].

*TRICEFAL *adj.* Cu trei capete: divinitate ~ă; monstru ~ [fr. t r i c é p h a l e].

TRICHER (*pl.*-ere, -eruri) *sn.* Sfeşnic bisericesc cu trei lumînări (închipuind Sf. Treime); e întrebuinţat de arhiereu cînd slujeşte (▣ 5024) [ngr. τρικέριον].

Fig. 5023. Trichină.

Fig. 5024. Tricher.

*TRICHINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Vierme parazit microscopic care se găseşte în muşchii unora din animale, în special ai porcului; e foarte primejdios pentru om la care se poate introduce prin mîncarea cărnii de porc nefripte de ajuns (▣ 5023) [fr.].

*TRICHINOZĂ (*pl.*-ze) *sf.* Boală mortală provocată de prezenţa trichinei în organism [fr.].

*TRICICLU (*pl.*-cluri) *sn.* Velociped cu trei roţi (▣ 5025 [fr. t r i c y c l e].

TRICLET ☞ TRECLET.

*TRICLINIU (*pl.*-inii) *sn.* ① La vechii Romani, masă de sofragerie, la ale cărei trei laturi se afla cîte un pat, pe care erau întinşi trei comeseni, pe cînd a patra lature era lăsată liberă pentru serviciu (▣ 5026, 5027) ¶ ② *Pr. ext.* Sală de mîncare, sofragerie [lat.].

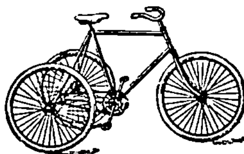

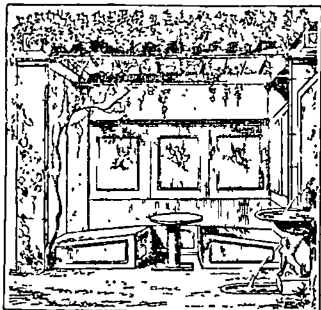
Fig. 5025. Triciclu.

Fig. 5026. Tricliniu.

*TRICO ☛ TRICOU.

TRICOLICIU *sm.* Ⓟ = **PRICOLICIU** ①: tricolicii sînt niște dihănii, duhuri provenite din lupii cari au mîncat un om; ei umblă pînă la miezul nopții (GOR.); E vr'o tabără de care sau un rond de tricolici? (ALECS.).

Fig. 5027. Tricliniu (în casa lui Salust, la Pompei).

***TRICOLOR** 1. *adj.* De trei colori: drapel ~. 2. (*pl.* -oruri) *sn.* Cele trei colori ale unui drapel național: ~ul român e albastru, galben și roșu, cel francez e albastru, alb și roșu [fr.].

***TRICORN** (*pl.*-nuri) *sn.* Pălărie în trei colțuri; șlcapcă (▣ 5028): figurine mici, palide și bucălate, sub largi ~uri panașate (VLAH.); o pălărie de pîslă în ~ (CAR.) [fr.].

***TRICOTA** (-otez) *vb. tr.* A împleti cu cîrlige, cu undrele (ciorapi, broboade, tricouri) [fr.].

***TRICOTAJ** (*pl.*-aje) *sn.* Împletitură (ciorap, broboadă, tricou) cu cîrlige [fr.].

***TRICOU**, ✓ TRICO (*pl.* -ouri) *sn.* ① Țesătură făcută cu ochiuri, lucrată cu undrele sau la război ¶ ② Haină bine întinsă pe trup făcută din această țesătură: zice că are niște costume numai fluturi și că... o să joace cancan franțozește numai în trico (I.-GH.) [fr. t r i c o t].

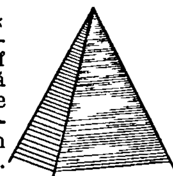

Fig. 5028. Tricorn.

Fig. 5029. Trident.

***TRICTRAC** (*pl.*-acuri) *sn.* = TABLĂ① [fr.].

***TRIDENT** (*pl.*-turi) *sn.* Furcă cu trei dinți cu care e înfățișat de obiceiu zeul Neptun (▣ 5029) [fr.].

***TRIEDRU** (*pl.*-dre) *sn.* Unghiu solid format de trei planuri care trec prin același vîrf și se întretaie două cîte două după niște linii care sînt muchiile triedrului; colțul format de tavan cu pereții unei camere e un unghiu triedru (▣ 5030) [fr.].

Fig. 5030. Triedru.

***TRIENAL** *adj.* ① Ce ține trei ani ¶ ② Care are loc din trei în trei ani [fr. < lat.].

○ **TRIER...** ☛ TREIER...

TRIF ☛ TRIFON.

***TRIFID** *adj.* Împărțit în trei părți pînă la mijlocul lungimii sau lățimii sale: frunză ~ă [fr.].

TRIFOIAȘ *sm.* ① *dim.* TRIFOIU ¶ ② Plantă din fam. leguminoaselor, cu frunze cît ale trifoiului, cu flori galbene, dispuse în capitule dese, globuloase sau ovale; numită și „fapt" sau „trifoiu (-galben)" (*Trifolium procumbens*).

Fig. 5031. Trifoiște.

TRIFOIOȘ *adj.* MĂCRIȘ- ~ ☛ MĂCRIȘ ④ [t r i f o i u].

TRIFOIȘTE *sf.* ① ✓ Loc semănat cu t r i f o i u ¶ ② Plantă acuatică, cu rizomul gros, cu frunze ca ale trifoiului, care face flori albe-trandafirii, dispuse într'o ciorchină deasă la vîrful unui lung peduncul care iese de la subțioara frunzelor; crește prin lacuri și mlaștini; numită și „trifoiu-amar", „trifoiu-de-baltă" sau „trei-frați" (*Menyanthes trifoliata*) (▣ 5031) ¶ ③ = GHIZDEIU-MĂRUNT, GHIZDEIU-MARE.

TRIFOIU *sbst.* ① Plantă ierboasă din fam. leguminoaselor, cu frunzele alcătuite din cîte

Fig. 5032. Trifoiu.

Fig. 5033. Trifoiu.

Fig. 5034. Trifoiu-roșu.

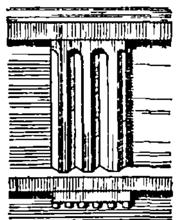
trei foliole, cu flori purpurii, foarte rar albe, așezate cîte două la vîrful tulpinii; fructul este o păstaie ovală, acoperită de caliciu și de corolă; crește prin livezi și fînețe, în poieni și pe marginea pădurilor (*Trifolium alpestre*) (▣ 5032) ¶ ② = CULBECEASĂ ¶ ③ = PAPANAȘ ② ¶ ④ Mică plantă ierboasă, cu tulpina culcată pe pămînt, cu frunze alcătuite din cîte trei foliole, cu flori albe sau trandafirii; e cultivată uneori ca plantă de nutreț; numită și „trifoiu-alb" (*Trifolium repens*) (▣ 5033) ¶ ⑤ Plantă leguminoasă cu frunzele compuse din trei foliole ovale sau eliptice, acoperite cu peri moi; face flori roșii-purpurii, rar albe, dispuse în capitule globuloase; crește prin fînețe și e adesea cultivată pe mari întinderi, fiind o excelentă plantă de nutreț; numită și „trifoiu-roșu" (*Trifolium pratense*) (▣ 5034) ¶ ⑥ = TRIFOIAȘ ② ¶ ⑦ ~-AMAR, ~-DE-BALTĂ = TRIFOIȘTE ② ¶ ⑧ ~-GALBEN = TRIFOIAȘ ② ¶ ⑨ ~-MĂRUNT, plantă leguminoasă, cu tulpina mai adesea întinsă pe pămînt, cu flori mici, galbene, dispuse în ciorchini spiciforme (*Medicago lupulina*) (▣ 5035) ¶ ⑩ ~-MARE = SULFINĂ ① ¶ ⑪ ~-SĂLBATIC = CULBECEASĂ ¶ ⑫ TRIFOIUL-CAPRELOR = SULIȚICĂ [lat. t r i f o l i u m].

Fig. 5035. Trifoiu-mărunt.

TRIFON, Ⓟ TRIF *npr. m.* sf. ~, sărbătoare băbească ce cade la 1 Februarie, pe care o păzesc mai ales femeile de la țară, pentru ca să nu le strice lupii vitele și pentru ca holdele și grădinile să fie ferite de viermi, de omizi și de lăcuste.

***TRIFTONG** *sm.* Silabă alcătuită din trei vocale și semi-vocale rostite odată, Ex.: iau, iei, etc. [fr.].

***TRIGLIF** (*pl.*-ife) *sn.* Ornament al frizei dorice (▣ 5036) [fr. t r i g l y p h e].

Fig. 5036. Triglif.

TRIGON (*pl.*-oane) *sn.* Prăjitură în trei colțuri, în formă de triunghiu [ngr. τρίγωνον].

***TRIGONOMETRIC** *adj.* Ce ține de trigonometrie; linii ~e, linii întrebuințate în trigonometrie pentru determinarea unghiurilor: sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă și cosecantă [fr.].

***TRIGONOMETRIE** *sf.* Partea geometriei

care are de scop măsurarea triunghiurilor, determinînd prin calcul unghiurile şi laturile după unele date numerice [fr.].

*TRIL (pl.-iluri) sn. ♩ Ornament muzical care constă în executarea cît mai grăbită a două note la o distanţă de un ton sau de un semiton şi alternativ de mai multe ori în şir într'un timp dat; se însemnează cu *tr.* sau *tr.* ∾ sau numai prin ∾ scrise deasupra notei (▣ 5037): **cînd isprăvea într'o cascadă de ∾uri... îţi venea s'o aplauzi ca pe-o primadonă** (BR.-VN.); despre cîntarea păsărilor: **un ∾ de mulţumire izvorî din guşa ciocîrliei** (GRL.) [it. trillo].

Fig. 5037. Tril.

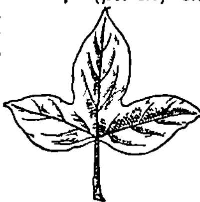
*TRILATERAL adj. ⩓ Care are trei laturi [fr.].

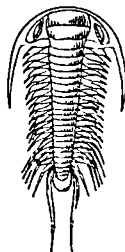
*TRILINGUU adj. Scris în trei limbi [fr.].

*TRILION (pl.-ioane) sn. Un miliard de milioane (= 1.000.000.000.000.000.000) [fr.].

*TRILOBAT adj. ♣ Împărţit în trei lobi: **frunză ∾ă** (▣ 5038) [fr.].

*TRILOBIT sm. şi (pl.-ite) sn. Importantă diviziune a crustaceelor paleozoice; aceste animale par a fi primii reprezentanţi ai crustaceelor (▣ 5039) [fr.].

Fig. 5038. Frunză trilobată.

Fig. 5039. Trilobit.

*TRILOGIE sf. ✍ ① Reunire de trei tragedii greceşti ale căror subiecte constitue fie-care urmarea celei precedente ¶ ② Poemă divizată în trei părţi [fr.].

TRIMEŞ ☛ TRIMIS.

*TRIMESTRIAL adj. ① Care ţine un trimestru ¶ ② Care apare, care se întîmplă odată la trei luni [fr.].

*TRIMESTRU (pl.-tre) sn. ① Timp de trei luni ¶ ② Leafa pe trei luni [fr.].

TRIMETE ☛ TRIMITE.

TRIMIS, TRIMEŞ 1. adj. p. TRIMITE, TRIMETE: **par nişte gloanţe trimise din senin** (DLVR.) ¶¶ © NETRIMIS.

2. sm. Cel trimis cu o misiune oare-care, mesager, sol: **Copiile împărţite prin înadinşi trimeşi Tulbura toţi eteriştii din afară şi din Iaşi** (LET.).

3. (pl.-isuri) sn. Ⓟ — FAPT² 1 ⑦: **unde este găină neagră la casă, nu se apropie făcăturile de casă, nu vin nici trimisurile** (VOR.).

TRIMITE, † TREMITE (-mit; pf. -misei; part. -mis), † TRIMETE, ‡ TREMETE, ○ TRĂMETE (-met; pf. -mesei, ‡-meş; part. -mes) vb. tr. ① A spune, a porunci cuiva să se ducă într'un loc: **nu numai că nu băgau în seamă formanul, ce-l suduiau şi pe dînsul şi pe cine l-au trimis** (LET.); **Domnul... tremite-va îngerul său cu tine şi va năroci calea ta** (PAL.); **tremise Dumnezeu pre Moisi prooroc să scoaţă Izrailtenii din robia Eghiptenilor** (VARL.); **eu voiu treméte cătră voi proorocii şi prea mîndri cărtulari** (COR.); ∾ **să cheme pe cineva**, ∾ **după cineva**, a spune cuiva să se ducă să cheme la dînsul pe cineva: **auzind împăratul că este la un sat, aproape, un unchiaş dibaciu, a trimis să-l cheme** (ISP.); **Stefan-Vodă... îndată au trimis după Craiu de l-au pohtit să nu ia spre codru, ci pre urma pre unde au venit** (GR.-UR.); ∾**cuiva vorbă**, a pune pe cineva să se ducă la altul să-i repete vorbele spuse de dînsul; Ⓕ ∾ **pe lumea cealaltă**, a omorî: **Mihaiu... nimici cu totul sila lui Mustafa, ba şi chiar pe dînsul îl trimise pe lumea cealaltă** (ISP.) ¶ ② A încredinţa cuiva un lucru să-l ducă undeva, să-l remită altuia: **au trimis boierii şi Mitropolitul (lui Petru Rareş) haine scumpe, domneşti şi caretă domnească, cu slujitori** (NEC.); **tătîni-său iară tremése cu marhă den Eghipet încă zece asini încărcaţi** (PAL.); ∾ **o scrisoare** [lat. tramĭttĕre].

TRIMIŢĂTOR, ‡ TREMIŢĂTORIU adj. verb. şi sm. TRIMITE. Care trimite (ceva sau pe cineva).

*TRIMORF adj. ⊕ Care poate să se cristalizeze în trei sisteme diferite [fr. trimorphe].

*TRIN (pl.-inuri) sn. Ⓟ ⛟ = TREN.

*TRINCĂ sf. ⛵ Pînză mare, prima de jos de la catart [it.].

*TRINCHET (pl.-eturi) sn. ⛵ Întîiul catart de pe o corabie, aşezat în vecinătatea prorei [it. trinchetto].
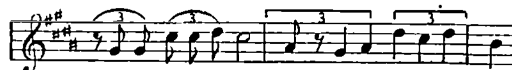
*TRINITATE sf. = TREIME ① ② [fr.].

*TRINOM sm. ± Cantitate algebrică alcătuită din trei termeni separaţi prin semnele + (plus) sau — (minus): **A+B—C este un** ∾ [fr.].

*TRIO sbst. ① ♩ = TERŢET ¶ ② Grupare de trei persoane intime sau clică de trei inşi de aceeaşi teapă [fr. < it.].

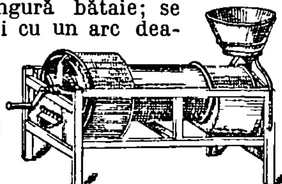
TRIOD (pl.-oduri) sn. ✍ ⛪ Carte ce conţine cîntările din postul mare, începînd cu Dumineca Vameşului şi a Fariseului pînă la Paşti [vsl. triodĭ < gr.-biz.].

*TRIOLET (pl.-ete) sn. ① ✱ Mică poezie de opt versuri, în care primul vers se repetă după al treilea şi care se încheie prin repetarea primelor

Fig. 5040. Triolet.

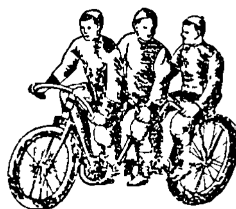
două versuri ¶ ② ♩ Grup de trei note ce trebue executate într'o singură bătaie; se notează cu cifra *3* şi cu un arc deasupra (▣ 5040) [fr. < it.].

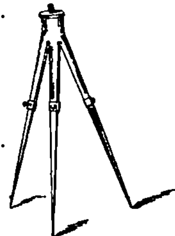
*TRIOR (pl.-oare) sn. ✓ Maşină de vînturat, vînturătoare (▣ 5041) [fr. trieur].

Fig. 5041. Trior.

*TRIPARTIT adj. ♣ Spintecat în trei pînă dincolo de jumătatea lungimii sau lăţimii: **frunză** ∾**ă** [fr.].

*TRIPED (pl.-ede) sn. ① Suport cu trei picioare întrebuinţat *în spec.* la aparatele de fotografie, de geodezie, etc. (▣ 5043) ¶ ② = TRIPOD [lat. tripedem].

Fig. 5042. Tripletă.

Fig. 5043. Triped.

*TRIPLA (pl.-plez) vb. tr. A întrei, a da întreit [fr.].

*TRIPLETĂ (pl.-te) sf. Bicicletă pe care pot şedea trei persoane (▣ 5042) [fr.].

*TRIPLICE sf. = TRIPLA-ALIANŢĂ [fr.].

*TRIPLU adj. Întreit; **Tripla-alianţă** ☛ ALIANŢĂ ① [lat.].

TRIPOD (pl.-ode) sn. Scaun sau suport cu trei picioare: **simigiii cu tablalele lor sferice puse pe capi şi** ∾**ele de lemn la subţioară... făceau contrast cu alunari** (FIL.) [ngr. τριπόδι].

*TRIPOLI sbst. ⊕ Praf foarte subţire şi tare, de coloare roşiatică, care, amestecat cu apă sau cu uleiu, se întrebuinţează la lustruitul pietrelor şi metalelor; e un bioxid de siliciu, de origine organică, format din scoici şi infuzorii [fr.].

*TRIPOU (pl.-pouri) sn. Casă de joc (*în spec.* frecuentată de oameni nu prea recomandabili) [fr. tripot].

*TRIPTIC (pl.-ice) sn. ① La antici, trei tăbliţe, prinse cu balamale, care se deschideau ca o carte ¶ ② În evul mediu, tablou format din trei părţi prinse cu balamale, ale cărui cele două obloane laterale se închideau peste faţa din mijloc; se întrebuinţa în mănăstiri şi biserici pentru a se zugrăvi

pe ele sfinți sau să se înscrie, ca într'un pomelnic, numele binefăcătorilor, etc. (▣ 5044): **pomelnicul ctitorilor în ~ul zugrăvit e deschis încă în altar** (JIP.) [fr. triptyque].

Fig. 5044. Triptic.

***TRIREMĂ** (*pl.*-me) *sf.* Galeră cu trei rînduri de lopeți (▣ 5045) [lat. triremis].

***TRISECȚIUNE** *sf.* ① Împărțirea unui lucru în trei părți egale ¶ ② ~**a unui unghiu,** mod de a împărți un unghiu în trei părți egale [fr.].

TRISFETIȚELE, Ⓟ **TRISFETIȚELE** *sf. pl.* ① Numele slavon al sfinților Trei Ierarhi (Vasile, Grigore și Ioan), prăznuiți de Biserica ortodoxă la 30 Ianuarie; — păstrat în numirea bisericii consacrate lor în Iași: **stați locului ca turnul Trisfetitelor** (ALECS.) ¶ ② ☆ = **TOIEGELE** (☛ **TOIAG**⑥) [vsl. tri svętiteli].

Fig. 5045. Triremă.

***TRISILABĂ** (*pl.*-be) *sf.* Cuvînt format din trei silabe [fr.].

***TRISILABIC** *adj.* Format din trei silabe [fr.].

TRIST *adj.* ① Căruia i se vede pe față suferința morală, mîhnirea, supărarea ce-l consumă, mîhnit, întristat, amărît, fără chef (Ⓒ **VESEL**): **Iosif ...văzînd ei cum că-s triști, întrebă ei și zise: căce astăzi atîta tare sînteți așa triști?** (PAL.); **el mîhnit fu de cuvinte și se duse ~** (COR.); **de la o vreme încoace... nu știu ce avea că era tot galeș, ~ și dus pe gînduri** (ISP.) ¶ ② Pricinuit de mîhnire, melancolic: **a avea gînduri ~e** ¶ ③ Care inspiră întristare, jalnic, de plîns: **o ceremonie ~ă** ¶ ④ Nenorocit, funest: **a avut un sfîrșit ~; Dar cînd avu toporul o coadă de lemn tare, Puteți judeca singuri ce ~ă întîmplare** (ALX.) ¶ ⑤ Penibil, supărător, neplăcut, plicticos: **nesupunerea pusese pe comandantul lor în ~a poziținne de a ordona mai multe execuțiuni capitale** (I.-GH.) ¶ ⑥ Întunecos: **o locuință ~ă** ¶ ⑦ Acoperit de nori negri, posomorît: **vremea e ~ă** [lat. tristis].

TRISTEȚE, **TRISTEȚĂ** *sf.* Starea a tot ce e trist, întristare, mîhnire (Ⓒ **VESELIE**: **o tainică tristeță îi îneca inima și pe marginea genelor ei aurii se iviră două picături de lacrămi** (GN.) [trist, format după fr. tristesse].

TRIȘCĂ (*pl.*-ște) *sf.* Fluier primitiv, scurt, astupat la capătul prin care se suflă, unde se lasă numai o mică deschizătură lungăreață; se face din trestie, din soc, etc. (▣ 5046): **Doinind s'aude trișca de la tîrlă** (VLAH.); **o ~ întorcea undeva o horă veselă** (S.-ALD.); **a vîrît mîna printre gratii și a tăiat o creangă pentru ~** (VOR.).

TRIȘCAR *sm.* Cel ce cîntă bine din trișcă (ȘEZ.).

TRIȘCUȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* **TRIȘCĂ**: **își făcu o ~ dintr'un soc** (ȘEZ.).

Fig. 5046. Trișcă.

TRIȘTE, ‡ **STRIȘTE,** † **STRÎNȘTE** *sf.* Soarte (bună sau rea), noroc, nenoroc: **așa mi-a fost triștea, văz eu că n'am încotro** (ISP.); **Ileana Simziana se căina și se întrista în sufletul ei că n'avea triște** (ISP.); **cînd se întorcea la soțul ei... îl găsea văitîndu-și triștea, lungit sub tulpina brazilor** (ODOB.); **Dumitrașco-Vodă... nici acum la această domnie n'au avut striște să domnească mult** (N.-COST.) [vsl. sûręšta „întîlnire"].

***TRITON** 1. *npr. m.* Zeu al mării, fiul lui Neptun și al Amfitritei, care avea bustul unui om și al cărui trup se termina printr'o coadă de pește: **E... carnavalul himeric al unei lumi de sirene, de ~i, de nimfe** (D.-ZAMF.).

2. *sm.* ① Gen de moluște marine gasteropode ¶ ② Gen de salamandre acuatice, un fel de șopîrle de apă (▣ 5047) [fr.].

Fig. 5047. Triton.

○ **TRIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Bucov.* Lumînarea de la Iordan sau Bobotează: **dacă-și pîrlește cineva părul capului cu ~, apoi nu se va speria de lupi** (MAR.) [rut. tryyća].

***TRIUMF** (*pl.*-furi) *sn.* ① Onoarea ce făceau Romanii unui general care cîștigase o mare bătălie, în care pieriseră cel puțin 5000 de dușmani; ea consista într'o intrare solemnă și pompoasă a învingătorului, urmat de armata biruitoare, de captivi și de prăzile făcute; **car de ~,** carul pe care sta generalul biruitor (☛ ▣ 879, 880) ¶ ② **Arc de ~** ☛ **ARC**④ ¶ ③ Ⓕ **A duce, a purta pe cineva în ~,** a-l purta pe brațe în semn de mare onoare ¶ ④ Victorie strălucită: **~ul armatelor noastre la Mărășești și la Mărăști** ¶ ⑤ Ⓕ Motiv de glorie, fală: **e un adevărat ~ a sta în ura unor astfel de oameni** (VLAH.) ¶ ⑥ Succes mare, izbîndă strălucită [lat. triumphus].

***TRIUMFA** (-fez) *vb. intr.* ① A-și face intrarea solemnă, în Roma veche, în urma unei victorii strălucite, a fi primit cu alaiu ¶ ② A birui, a învinge în războiu ¶ ③ Ⓕ A dovedi, a birui, a ieși învingător (în ori-ce împrejurare): **justiția a triumfat** ¶ ④ Ⓕ A nu mai putea de bucurie, în urma unui succes obținut ¶ ⑤ Ⓕ A se făli, a se mîndri cu o izbîndă [lat.].

***TRIUMFAL** *adj.* ① Întrebuințat la un triumf: **car ~** (☛ ▣ 879, 880) ¶ ② Ⓕ Care arată un triumf: **intrare ~ă** [lat.].

***TRIUMFĂTOR** 1. *adj. verb.* **TRIUMFA.** ① Care triumfează: **un general ~** ¶ ② Care a ieșit biruitor dintr'o luptă, la o întrecere, etc. ¶ ③ Irezistibil: **un argument ~** ¶ ④ Splendid, glorios ¶ ⑤ Care zugrăvește încrederea în succesul obținut, care arată mulțumirea de a fi ieșit biruitor: **o mină triumfătoare.**

2. *sm.* ① General roman care se întorcea în triumf după o victorie strălucită ¶ ② Biruitor într'un războiu ¶ ③ Cel ce a ieșit învingător într'o împrejurare oare-care.

***TRIUMVIR** *sm.* ① La început, titlul unui magistrat roman însărcinat, împreună cu alți doi colegi, cu o parte din administrația publică ¶ ② Nume dat, la Romani, lui Pompeiu, lui Cezar și lui Crassus (primul triumvirat) cari se asociaseră pentru a se împotrivi partidului oligarhic al Senatului (60 a. Chr.) și, mai tîrziu (43 a. Chr.), lui Octav, lui Antoniu și lui Lepid (al doilea triumvirat), care se înțeleseră să pună stăpînire pe puterea absolută [lat.].

***TRIUMVIRAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Funcțiunea de triumvir (la Romani) ¶ ② Asociațiunea a trei cetățeni puternici, înțeleși între ei să pună stăpînire pe cîrma Statului ¶ ③ Ⓕ Asociațiune, înțelegere între trei persoane influente [lat.].

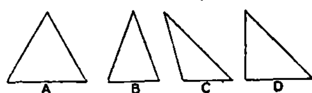

Fig. 5048. Triunghiuri.
A. echilateral; — B. isoscel; — C. obtusunghiu; — D. dreptunghiu.

***TRIUNGHIU** (*pl.*-ghiuri) *sn.* Figură geometrică formată din trei drepte care se taie două cîte două (▣ 5048): **suprafața unui ~ este egală cu jumătatea produsului bazei prin înălțime;** ☛ **DREPTUNGHIU** 2, **ECHILATERAL, ISOSCEL, OBTUSUNGHIU, SCALEN** [fr. tri(angle) + unghiu].

***TRIUNGHIULAR** *adj.* Care are forma unui triunghiu; **prismă ~ă, piramidă ~ă,** a căror bază

e un triunghiu [t r i u n g h i u + fr. (t r i a n g) u l a i r e].

*TRIVALENT *adj.* Se zice despre un corp simplu al cărui un atom se combină cu trei atomi de hidrogen: **aurul și aluminiul sînt ~e** [fr.].

*TRIVIAL 1. *adj.* ① Foarte comun, cunoscut de toți (*vorb.* de lucruri abstracte): **adevăr ~; o viață nouă apare din viața ~ă și comună tuturora** (DLVR.) ¶ ② Josnic, scîrbos: **glumele nesărate și ~e pe care le aud... or să mă facă într'o zi să-mi ies din minți și să iau cîmpii** (VLAH.); **expresiune ~ă.**

2. *sbst.* Ceea ce e trivial [fr.].

*TRIVIALITATE *sf.* ① Însușirea a tot ce e trivial, prea comun, obicinuit de toți: **singurul mijloc de a scoate pe oameni din lîncezeala, din ~a vieții de toate zilele era înființarea unei muzici bune** (BR.-VN.) ¶ ② Josnicie, scîrboșenie; vorbă sau faptă trivială: **au învățat-o... a rosti unele cuvinte create de dînșii, care poartă semnele trivialității celei mai revoltante** (ALECS.) [fr.].

*TRIVIUM *sbst.* Partea elementară a învățămîntului din evul mediu care cuprindea gramatica, retorica și dialectica [fr.].

† TRIVOGĂ *sf.* Alarmă: **De-aici va răsuna trivoga Deșteptătoarelor cuvinte** (VLAH.); **trivoga chema la arme gvardia națională** (CAR.) [rus. t r e v o g a].

○ TRÎCNEA (*pl.*-nele) *sf. Olten.* (CONV.) — STRICNEA.

○ TRÎCNI (-nesc) *vb. tr. Olten.* = STRICNI.

TRÎMBĂ (*pl.*-be) *sf.* ① Pînză strînsă în sul, val de pînză (▣ 5049): **zăbranice, vîlnice, trîmbe de pînză de cînepă se ridicau... în oale** (DEM.); **cealaltă oftînd după casa ei așa frumos direticată... după trîmbele de borangic netesute** (ODOB.); **unei Țigănci (îi) dase ~ de nouă cămeși ghicirea soartei pe stele** (DLVR.); **brațul Sulina... s'așterne drept și alb ca o ~ peste netezișul acesta verde, pustiu, nemărginit** (VLAH.) ¶ ② F Dungă, fâșie: **o frunză galbenă de cer, pe care se risipea o ~ de lumină, părea un fluture de aur** (S.-ALD.); **căsuțe albe, rari, încep să se ivească pe trîmba de fîneață ușor înclinată pe spatele rotund al muntelui** (VLAH.); **vînturile aduseră umezeală și scuipaseră trîmbe de omăt** (SAD.) ¶ ③ F Șir neîntrerupt, rînd, lanț: **o ~ de prășitori, desbrăcați, aduși de spate, ridică și izbesc săpile, cu mișcări regulate** (LUNG.); **o ~ de care răsări în depărtare, abia lămurindu-se prin ...pulberea albă** (S.-ALD.); **~ de oști pustiitoare nu se rădică decît în primăvară** (VLAH.); **ei se așezară, trîmbe, trîmbe, pe toată cîmpia de la Dunăre pînă la Călugăreni** (ISP.) [vsl. t r ą b a].

Fig. 5049. Trîmbe.

‡ TRÎMBACIU *sm.* = TRÎMBIȚAȘ [vsl. *t r ą b a č ĭ > pol. t r ę b a c z, rus. t r u b a č ŭ, etc.].

○ TRÎMBI (-besc) *vb. tr. Olten.* (CIAUȘ.) A face pînza trîmbă.

† TRÎMBICER *sm.* = TRÎMBIȚAȘ: **Constantin Duca-Vodă au mers... din conac în conac, tot cu surle și cu dobe, încă și cu ~i leșești** (N.-COST.) [t r î m b i ț ă].

† TRÎMBIT... ☛ TRÎMBIȚ...

TRÎMBIȚA (-ițez, -it), † TRÎMBITA (-it) *vb. intr.* și *tr.* ① A suna, a cînta din t r î m b i ț ă: **trîmbitați în luna nouă cu trîmbițe** (BIBL.); **La săvîrșitu luminii, Trîmbita-vor îngerii În patru cornuri de lume La tot omul p'a lui nume** (PAP.); *pr. ext.* despre cîntatul cocoșilor, a vesti (cu glas, cu sunet de trîmbiță): **cînd cocoșii trîmbițară ivirea zorilor, Varlam abia ațipea** (DEM.) ¶ ② F (*vb. tr.*) A svoni, a lăți vestea: **faptele cunoscute ale lui... trîmbițau numele lui în toate părțile țării** (BĂLC.); **legătura de rudenie cu Conu Dinu... o trîmbița pe toate drumurile** (D.-ZAMF.); *abs.*: **dacă faci bine, nu trîmbița în lume** (ZNN.).

TRÎMBIȚĂ (*pl.*-țe), † TRÎMBITĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Trompetă: **la vremea trîmbiței de apoi... trîmbita va da glas și morții se vor scula într'altă făptură** (COR.); **unde este hatmanul, ascultă și oștile mai bine, și alta, că are tobe și trîmbițe și se dă știre oștenilor la purces și la alte trebi** (LET.); **au zis și trîmbițele de purcesul oștii** (M.-COST.); **răsună glasul sfîșietor al trîmbițelor cîntînd marșul soldatului mort** (BR.-VN.) ¶ ② *Maram. Oaș.* = BUCIUM² ①: **Puneți-mi, frați, trîmbița, Să-mi zic sara dintr'însa... Cînd trîmbiț' a trîmbița, Oile toate-or sbiera** (BRL.); **...cînd vîntu și-a sufla, Trîmbita și-a trîmbita, Fluieru și-a fluiera** (PAP.) [vsl. t r ą b i c a].

TRÎMBIȚAȘ, † TRÎMBITAȘ *sm.* Cel ce sună din t r î m b i ț ă: **acolo sînt și harpiste... și trîmbițași și toboșari... poate chiar și cîntăreți din gură** (ODOB.); **Puse om îndată cu un trîmbițaș, Ca să publiceze, strigînd prin oraș** (PANN); **am închiriat doi trîmbițași cari... îmi trîmbiță meritele ce nu le am în foaia lor** (ALECS.); **Ofițerii cu coarda, Trîmbitaș cu trîmbita Aceia le-o fo(st) popa** (PAP.).

TRÎMBIȚOIU (*pl.*-oaie) *sn.* *augm.* TRÎMBIȚĂ.

○ TRÎND *adj.* ① *Bucov. Trans.* Trîndav (MAR.) (PĂC.) ¶ ② *Mold. Băn.* Se zice despre pîine cînd nu e coaptă bine, și e lipicioasă (ȘEZ.) [comp. vsl. t r ą d ŭ „un fel de boală”].

TRÎNDAV 1. *adj.* ① Leneș: **~a-mi fire nu m'a iertat să deviu vînător** (ODOB.); **precum omul ~ pirotește, se dărăpănă, se moleșește și piere dintre oameni... așa și cu națiile codelnice și ~e** (JIP.) ¶ ③ Rînced.

2. *sm.* Om leneș: **îl ducem la spînzurătoare ca să curățim satul de un ~** (CRG.); **în casa ~ului e sărăcie lucie** (PANN) [t r î n d; comp. și srb. t r u n t a v].

TRÎNDĂVI (-ăvesc) 1. *vb. intr.* A fi leneș, t r î n d a v.

2. *vb. refl.* A deveni trîndav, a se lenevi.

TRÎNDĂVIE *sf.* Firea, starea celui t r î n d a v, lene: **pe tine, nu osteneala, ci trîndăvia te face să cauți somnul** (ISP.); **mulți tineri... petreceau o viață de ~ și de disoluțiune** (I.-GH.); **Lucrul face sănătate, Trîndăvia tot păcate** (ZNN.).

○ TRÎNDUȘ 1. *adj. Bucov.* (MAR.) Trîndav, leneș.

2. *sm.* = BĂLIGAR 2 ① [t r î n d].

TRÎNJI *sm. pl.* ① Tumori foarte dureroase care se fac, la unele persoane, la anus și în partea inferioară la rectum, și care, deschizîndu-se, provoacă o scurgere de sînge; hemoroizi ¶ ② Larvele muștei-calului, care trăesc în stomacul și în intestinele calului (MAR.) ¶ ③ Plantă din fam. orchideelor, cu flori galbene sau brune, ce răspîndesc un miros plăcut de miere; crește prin pădurile umbroase și umede; numită și „cuibul-pămîntului” sau „cuibușor” *(Neottia nidus avis)* (▣ 5050) ¶ ④ BURUIANĂ-DE-~ = ȘOALDINĂ [t r î n d; comp. și bg. t r ă d ŭ „hemoroizi”].

Fig. 5050. Trînji.

○ TRÎNJIN *sm.* = ȘOALDINĂ [t r î n j i].

TRÎNJOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Plantă cu flori mari, galbene-aurii; e întrebuințată de popor la vindecarea trînjilor *(Ranunculus illyricus)* [t r î n j i].

TRÎNTĂ (*pl.*-te) *sf.* Luptă corp la corp, luptă dreaptă: **trînta dreaptă e cînd se cuprind în brațe cruciș** (VOR.); **părțile protivnice se apucau la ~ și care din doi biruia, aceluia îi rămîneau toate dreptățile** (ODOB.); **doară împărații nu se luptă iac'așa, ca ciobanii, să-și dea o ~** (RET.) [t r î n t i].

TRÎNTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* F ① Bătaie: **Bălcescu, deși cel mai slab dintre noi toți, dar căuta trînteala cu luminarea** (I.-GH.); **Ba să-ți cauți treaba, că mănînci ~** (ALX.); **dacă pisica răsturna oratița cu lapte, el mînca ~** (SLV.) ¶ ② Încăierare, trîntă: **Pentr' un rîs al ei se ceartă Și din joc se prind feciorii La trînteli** (COȘB.) ¶ ③ ⊕ Arestare [t r î n t i].

TRÎNTI (-tesc) 1. *vb. tr.* ① A doborî la pămînt, a arunca, a lepăda cît colo cu putere (de necaz, de desgust, etc.): **mi-l trînti și-l băgă în pămînt pînă în gît și-i tăie capul cu paloșul** (ISP.); **calul unde te trîntește, acolo bate-l** (ZNN.); **calul trîntește și pe călărețul cel bun** (ZNN); **maiorul... scoate de după gît toba pe care o trîntește cît colo** (CAR.); **cucoanele vorbeau toate d'odată și trînteau furios cărțile** (DLVR.) ¶ ② A izbi, a lovi: **trîntește cu pumnii în masă de sar sfeșnicele** (BR.-VN.) ¶ ③ trage: **îi trîntea cîte o sută de nuiele la tălpi** (I.-GH.) ¶ ④ F A arunca o vorbă, a spune deodată: **~ o înjurătură; ori nu răspundea de loc... ori îți trîntea te miri ce**

neghiobie boacănă (CAR.) ¶ ⑤ A face să cadă, a refuza (la examen): profesorul l-a trîntit la examen.

2. *vb. intr.* A asvîrli lucrurile încoace şi încolo; a face sgomot trîntind lucrurile: se sculă cu noaptea 'n cap şi începu a trînti şi a plesni prin casă (CRG.).

3. *vb. refl.* ① A se arunca jos cu putere, a se asvîrli cît colo ¶ ② A se izbi cu putere: femeia mai pe urmă s'a trîntit cu capul de păreţi (VAS.) ¶ ③ A se lua la trîntă, a se lupta corp la corp: Stau de mi-i privesc ...Cum mi se smucesc, Cum mi se trîntesc (ALECS.-P.) ¶ ④ A se tăvăli pe jos (*vorb. în spec.* de cai) [vsl. *trątiti > rut. trutyty, ceh. troutiti, pol. trącić].

TRÎNTITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a trînti; aruncătură la pămînt; asvîrlitură cît colo; izbitură: înlăuntru se auzi un bombănit şi o ~ de scaun (SAD.); de trîntitura uşii a sărit clanţa (BR.-VN.) ¶ ② Ⓟ Bătătură la talpă: cînd calci în tăvălitură de cal, faci trîntituri (GOR.).

TRÎNTOR *sm.* ① Bărbătuşul albinei, care nu face alta decît bîzăe, cîntă, joacă şi mănîncă din mierea stupului, fără a munci (☞ ▣ 58, G): ~ii sînt muzicanţii roiului; după ce însă s'a isprăvit roitul, albinele se pun şi omoară ~ii (ION.); adică, mă rog, de ce să se hrănească o mulţime de ~i pe lîngă albine? (ALECS.) ¶ ② Ⓕ Om care trăeşte fără să muncească, care se hrăneşte din munca altora: ei devin vagabonzii uliţelor, căscăunzii răspîntiilor, ~ii cafenelelor (VLAH.); mi-e cu ciudă cînd văz atîţia ~i ajunşi şi trăind în largul lor (ISP.) [vsl. trątŭ].

TRÎNTORIT *sbst.* Exterminarea trîntorilor dintr'un stup [trîntor].

TROACĂ, *Mold.* TREUCĂ (*pl.*-ce) *sf.*, *Trans. Olten.* TROC (*pl.*-oace) *sn.* ① Trunchiu de copac scobit în care se adapă vitele la fîntînă, jghiab (☞ ▣ 2732, 4039): era şi o fîntîniţă, adică mai mult aşa un izvor cu troacă, pentru adăpat caii (GRIG.); puhoielele de la ochi se vindecă dacă se spală respectivul cu apă din troaca unde beau caii (GOR.) ¶ ② Jghiab dintr'un trunchiu scobit, sau vas de doage de unde beau găinile, porcii, etc.: De-aş şti cine mi-ar fi soacră, Da-i-aş da hîlbe din troacă (BRL.); Ⓟ: a face pe cineva troacă de porci, a batjocori, a face de ruşine, de ocară (comp. ALBIE ③): începu a-l probozi şi a-l face troacă de porci (RET.) ¶ ③ Copaie, covată, albie scurtă şi largă (în care se ţine făină, sare, etc.): Răducanu venea cu o troacă încărcată cu nisip (DLVR.); luă un troc mare, îl umplu de jăratic şi se duse (SLV.); Am un troc de alune şi între ele numai o nucă (GOR.), *ghicitoare despre* „stelele şi luna" ¶ ④ *Trans.* Postavă, lada în care curge făina măcinată la moară (PÂC.) ¶ ⑤ Vasul de lemn, plin cu apă, în care se udă continuu roata de la tocilă, cînd se învîrteşte (DAM.) ¶ ⑥ *Trans.* (PÂC.) Un fel de albioară ce serveşte la împiedecarea roţii (▣ 5051) ¶ ⑦ Carapace, ţeasta broaştelor ţestoase (PAMF.): broască cu ~, broască ţestoasă ¶ ⑧ *Olten.* = ŢIGVĂ ① [germ. dial. Trok = Trog şi dial. (şvab.) Trucke = Truhe].

Fig. 5051. Troacă.

TROAHNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Ⓟ Gripă, influenţă; catar: ~ de boală... intrase în oameni (CANT.); dacă eşti cu... ~ şi săruţi pe cineva în spate, fără să ştie el, se ia catarul de acela (GOR.).

○ **TROASC!** = TROSC!

○ **TROC** ☞ TROACĂ.

TROCAR *sm.* Transilvănean din mahalaua Şcheilor (Braşov) şi *pr. ext. iron.* poreclă dată Ardeleanului de către Românii din vechiul Regat [troacă; după unii, numirea aceasta şi-a luat naştere de la obiceiul femeilor din acele părţi de a împleti găitane într'o mică troacă (WG.); după alţii, de la troacele cu poame pe care le expuneau bărbaţii spre vînzare în piaţă (BIB.)].

○ **TROCHIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Trans. Băn. dim.* TROACĂ: în umbra unui teiu era o ~; Scormon e culcat lîngă ea şi priveşte... cum copilul se joacă cu mînuţele lui (SLV.).

○ **TROCNĂ** *sf. Băn.* Ⓟ Guturaiu; troahnă.

TROCUŢĂ, ○ TREUCUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* TROACĂ, TREUCĂ: luă o trocuţă cu ovăs şi una cu jar şi plecă către stavă (RET.); trocuţa să se aşeze lîngă cuşcă şi să stea totdeauna plină cu apă (ION.).

***TROFEU** (*pl.*-fee) *sn.* ① Îmbrăcămintea şi armele luate de la vrăjmaşul biruit şi care se punea pe un trunchiu de arbore, curăţit de crăci, sau cu care se împodobea învingătorul (▣ 5052); *pr. ext.* prada luată de la vrăjmaş: ei aduceau cu dînşii... cele mai mari şi mai scumpe trofee cu care s'a putut vreodată mîndri o armată victorioasă (VLAH.) ¶ ② Monument ridicat în amintirea unei victorii şi care consta din armele luate de la vrăjmaş ¶ ③ Sculptură sau pictură ce înfăţişează un monument de felul acesta ¶ ④ Ⓕ Victorie, biruinţă ¶ ⑤ Totalitatea atributelor unei arte sau unei ştiinţe, reprezentate printr'o lucrare de sculptură sau de pictură [fr. trophée].

Fig. 5052. Trofeu.

TROFTOLOG (*pl.*-oage) *sn.* (CRG.) = TERFELOG.

***TROHEU** *sm.* şi (*pl.*-hee) *sn.* Picior în versul grec sau latin compus dintr'o silabă lungă, urmată de una scurtă (—◡); e contrariul iambului: Iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile (EMIN.) [fr. trochée < gr.].

TROIAN (*pl.*-iene, ‡ -ianuri) *sn.* ① Val, şanţ preistoric sau săpat de Romani şi atribuit împăratului Traian: şanţuri groaznice trăgea (Traian) pe undeşi îmbla, precum şi pînă astăzi se văd şi la noi în ţară, cărora încă ~uri le zicem (LET.) ¶ ② = NĂMEŢ(E): suflă cu tărie vîntul cel de miază-noapte, aducînd cu sine troiene de zăpadă deasă (FIL.); nici nu prinse de veste cînd ajunse în pădure peste nămeţi şi troiene (ISP.); ca de omăt erau troiene de pulbere (GR.-UR.); Plăvanii ~ul despică, Şi 'ntind, să se rupă, din greu (VLAH.) ¶ ③ *Pr. anal.* Grămadă, morman: şi atîta prav au fost, cît se strîngea troiene la garduri, cînd bătea vîntul (GR.-UR.); S'un ~ de crengi de arbori pe-a lui urmă se clădeşte (ALECS.) ¶ ④ *Olten.* Potecă prin fîn sau pe unde mănîncă apa (VÎRC.) ¶ ⑤ *Olten.* Dîra, urma lăsată de sanie (VÎRC.) [vsl. Trojanŭ „Traian"].

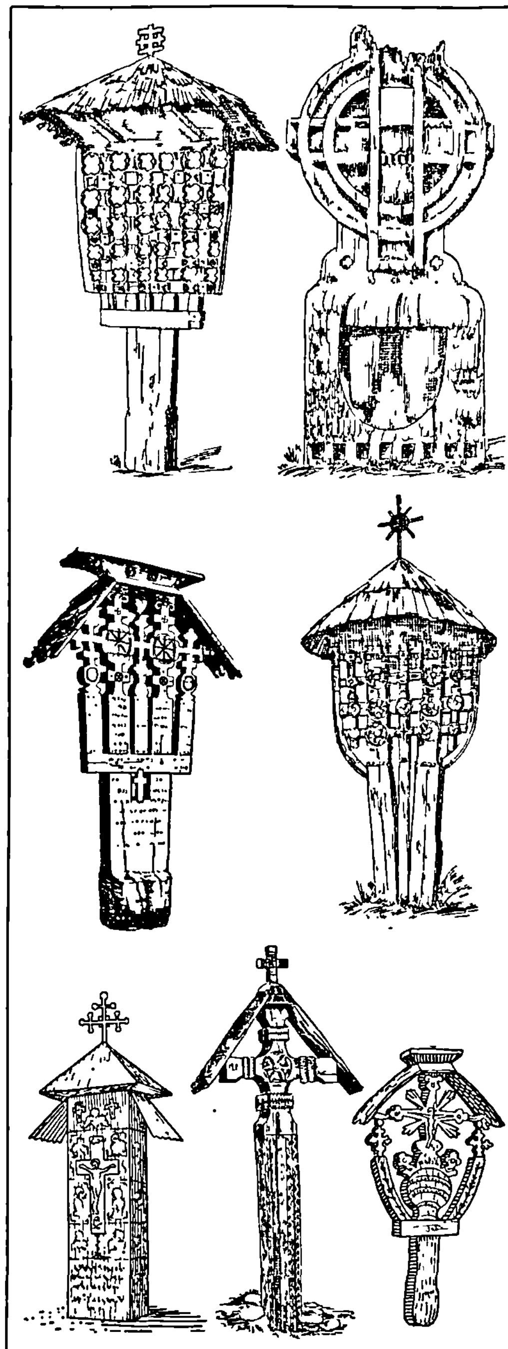
TROICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Sanie trasă de trei cai înhămaţi unul lîngă altul (▣ 5053) [rus. trojka].

Fig. 5053. Troică.

TROIENI (-ienesc) *vb. tr.* şi *refl.* ① A (se) îngră- 36.000
mădi troiene de zăpadă, a (se) astupa cu omăt mult, a (se) înzăpezi, a (se) ometi, a (se) nemeţi: s'a fost pus... nişte viscole şi omete de se troieniseră cărările (GRIG.); Iarna viscolu-l ascult Crengile-mi rupîndu-le, Troienind cărările Şi gonind cîntările (EMIN.); *pr. ext.* a forma grămezi, mormane: Pe cînd codrul, dragul codru, troienindu-şi frunza toată, Îşi deschide-a lui adîncuri faţa lunii să le bată (EMIN.) ¶ ② A rămînea în loc, a nu mai putea înainta din cauza troienelor de zăpadă: adevărat că i s'a troienit sania, cale de trei poştii? (ALECS.).

TABELA LXVIII. TROIȚE

○ **TROINIC** *adj. Mold.* Care zace în nesimțire, buimăcit de boală, apatic; mîhnit (ȘEZ.) (RV.-CRG.).

TROIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① = **TREIME** ① ¶ ② **Sfînta ~**, Lunea Rusaliilor ¶ ③ Triadă, treime: **baba ...voia cu ori-ce chip să aibă o ~ nedespărțită de nurori** (CRG.) ¶ ④ Cruce mare, de lemn sau de piatră, ridicată la încrucișarea drumurilor, alcătuită mai adesea din trei cruci împreunate și acoperite cu o streașină; e împodobită de cele mai multe ori cu zugrăveli și inscripții (☞ **TAB. LXVIII**) ¶ ⑤ Icoană formată din trei bucăți din care două obloane laterale, prinse de cea din mijloc cu balamale, ca un triptic: **în părete, o mică candelă lumina o veche ~ de lemn** (ODOB.) [vsl. t r o i c a].

***TROLEY** *sbst.* Ori-ce aparat mobil care aduce curentul de la o sîrmă aeriană la un tramvaiu electric (▣ 5054) [engl.].

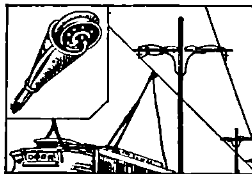

Fig. 5054. Troley.

Fig. 5055. Trombă.

***TROMBĂ**[1] (*pl.*-be) *sf.* ⊖ Coloană de apă, de formă conică, ridicată de vîrtejurile de vînt, și care se învîrtește în juru-i cu o mare iuțeală, producînd stricăciuni enorme, înnecînd corăbii, doborînd la pămînt case, etc. (▣ 5055) [fr.].

TROMBĂ[2] (*pl.*-be) *sf.* ① = **TROMPĂ** ③ ④: **Pîndind noaptea, elefanții cu lungi trombe înarmați** (ALECS.) ¶ ② Tub de mare diametru, puțin încovoiat și cu o deschizătură în formă de pîlnie la capătul de sus, cu ajutorul căruia se reînnoește aerul în compartimentele de jos ale unui vapor (▣ 5056) [ngr. τρόμπα].

Fig. 5056. Trombe.

***TROMBON** (*pl.*-oane) *sn.* 1. Instrument de muzică, de alamă, mai mare decît o trompetă, cu două tuburi, din care unul alunecă în interiorul celuilalt; e numit din cauza aceasta și „trombon cu culisă”; sunetele ce scoate sînt aspre și viguroase (▣ 5057).: **să iei un ~ d'alea marile, de la muzică, să-ți umfli bucile, să sufli cu putere și să sune... ca o piculină** (BR.-VN.); **~ cu piston**, trombon în care culisele sînt înlocuite prin pistoane.

2. *sm.* Muzicant care cîntă din trombon [fr.].

Fig. 5057. Trombon.

***TROMPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ① Corn de vînătoare (☞ ▣ 1476) ¶ ② Trîmbiță: **trompeții începură a sufla în trompe** (S.-ALD.) ¶ ③ Prelungirea nasului elefantului (▣ 5058) ¶ ④ Prelungirea rîtului tapirului ¶ ⑤ Gură în formă de tub la insectele sugătoare: **trompa muștei** ¶ ⑥ Partea unei bolți care se prelungește dincolo de sprijinul pe care i-l oferă stîlpul ¶ ⑦ Aparat cu care, prin ajutorul unui curent de apă sau de un alt lichid, se poate scoate aerul sau vaporii dintr'un vas ¶ ⑧ Canal în ureche care comunică printr'un capăt cu cavitatea timpanului, iar prin celălalt cu partea superioară și laterală a faringelui (☞ ▣ **URECHE**) [fr.].

Fig. 5058. Trompă de elefant.

***TROMPET** *sm.* Cel ce cîntă din trompetă, trîmbițaș: **să-l faci ~ pe ăsta, căpitane, că nu te dă de rușine** (S.-ALD.) [fr. t r o m p e t t e].

***TROMPETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Instrument de muzică, cunoscut din timpurile cele mai vechi; constă

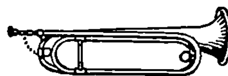

Fig. 5059. Trompetă.

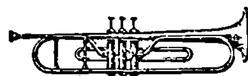

Fig. 5060. Trompetă de armonie.

dintr'un tub de alamă, lung de peste doi metri, îndoit de două ori, cu o îmbucătură bombată și cu pavilionul larg; trîmbiță (▣ 5059); **~ de armonie** *sau* **~ cu pistoane**, trîmbiță prevăzută cu pistoane (▣ 5060) [fr. t r o m p e t t e].

***TROMPETAȘ** *sm.* ♩ = **TROMPET**: ai hotărît să te faci ~? (ALECS.).

TRON¹ (*pl.*-onuri, ✓ -oane) *sn.* ① = **LADĂ** ①: n'ai nici lăscaie chioară în pungă, ori în ~, ori în lacră (JIP.); ea găsise un ~ vechiu, urgisit într'un colț din bordeiul Neagului (ISP.); nu împlinise încă cincisprezece ani, cînd troanele de zestre... erau pline (SLV.) ¶ ② *Olten. Trans.* Sicriu, coșciug: așchiile de la ~ul mortului să se lapede pe apă (GOR.) [germ. dial. T r u h (e) n].

***TRON²** (*pl.*-onuri) *sn.* ① Scaun; jeț mai înălțat pe care șed împărații, regii, etc. în zilele de ceremonie (☞ ▣ 4340); a se urca pe ~, a se face împărat, rege, Domn ¶ ② Puterea suverană a împăraților, regilor, etc.: moștenitorul ~ului; mesagiul ~ului, discursul pe care-l ține suveranul la deschiderea corpurilor legiuitoare [fr. t r ô n e].

○ **TRONĂ** *sf. Băn.* = **TROCNĂ**.

TRONC! *interj.* ① Exclamațiune la ivirea neașteptată a unui lucru neplăcut: ~! că mi-o dat nucușoară 'n ochi! (ALECS.); după ce se cununară la biserică și veniră acasă de se așezară, ~! (sosește) șarpele (R.-COD.); hodoronc- ~! ☞ **HODORONC-TRONC** ¶ ② ~, Mărico! exclamație întrebuințată cînd cineva aruncă dintr'odată o vorbă nepotrivită ori face ceva la care nu te așteptai de loc: zicînd adese niște vorbe chisnovate, la care tată-meu răspundea: ~, Mărico! (ODOB.) ¶ ③ *F* A-i cădea, a-i pica (cu) ~ (la inimă), a se amoreza (de la prima vedere) de cineva: cînd a văzut fata, zînă din cer picată, i-a căzut și lui cu ~ (R.-COD.); Dinu Țiganul îi căzuse cu ~ la inimă (ISP.); v'a picat ~ la inimă vre-o cuconiță frumușică (ALECS.) [onom.].

TRONCĂNI (-ănesc, ✓ -ăn) *vb. tr.* și *intr.* = **TRĂNCĂNI**: tu să suni, să troncăni pe vatră (GR.-N.); le era lehamite de moș Nichifor, care îndată troncănea cîte una (CRG.); Tot să troncănească-i place (PANN).

TRONCĂNIT *sbst.* Faptul de a t r o n c ă n i și rezultatul acestei acțiuni; trăncăneală, hodorogeală: Iar de ~ul potcoavelor grele În munți se răsună (STAM.).

TRONCĂT, **TRONCOT** (*pl.*-te) *sn.* Trăncăneală, hodorogeală: Nici chiar troncătul de sdraveni bolovani În rostogol Nu 'ngrozesc ca Uriașul... Cu fălci negre, scrîșnitoare (ALECS.); a auzit troncote prin pivniță și se teme că a intrat cineva (SLV.) [t r o n c!].

TRONCA-TRANCA! *interj.* Imită sgomotul unei troncăneli, unei hodorogeli: păcornița cu feleștiocul și posteuca... se izbeau una de alta, cînd mergea căruța, și făceau ~! ~! (CRG.) [comp. **TRONC!** și **TRANC!**].

TRONECIU (*pl.*-eciuri), **TRONIȘOR** (*pl.*-șoare) *sn. dim.* **TRON¹**: s'au aprins lumini, candele 'n troneciuri (LUNG.); tot pe Mercur îl trimise Joe de fură tronișorul în care închidea Prometeu relele ce trimetea Joe oamenilor (ISP.).

***TROP¹** *sm.* 🕮 Figură de retorică care constă în întrebuințarea unui cuvînt într'un înțeles mai larg sau mai restrîns decît sensu-i propriu. Ex.: o sută de f u m u r i, în loc de o sută de c a s e; cincizeci de p î n z e, în loc de cincizeci de c o r ă b i i [fr. t r o p e].

TROP!² *sau* **TROPAI!** *interj.* Imită izbirea picioarelor de pămînt: Ipate... se prinde în joc lîngă o fată... Și tropai, tropai, ropai, ropai! i se aprind lui Ipate călcîiele (CRG.) [onom.; comp. și **TROPĂI**].

TROPĂI (-ăiu, -ăesc) *vb. intr.* A face sgomot cu picioarele, cu copitele (umblînd, alergînd, jucînd, etc.): își purta trupul mare de ici colo, tropăind cu ciubotele grele, unse cu răbuială (SAD.); țăranul, cînd merge, tropăește, și cînd vorbește, hodorogește (CRG.); tropăiau prin casă drăgălașele ei piciorușe (VLAH.); a început să se jelească... și să tropăe din picioare (CAR.); calul pe pod nu mai vrea să meargă, ci forăia și tropăia (RET.) [bg. t r o p a m ŭ, rut. t r o p a t y, etc.].

TROPĂIT *sbst.*, **TROPĂITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a t r o p ă i și rezultatul acestei acțiuni: aud într'o parte a codrului focuri de pușcă și tropăituri de om (MAI.); atunci s'a pornit un hohot, aplause, tropăituri, șuiere, răcnete (CAR.).

TROPAR (*pl.*-are) *sn.* ⛪ Scurtă cîntare de laudă, bisericească: două cete de tineri, îmbrăcați în alb, cu lumînări aprinse, cîntau ~ul adormirii (VLAH.); ~ele se ridică mai mult nesigure, false, obosite (IRG.); cîntăreții... cîntînd troparul și condacul zilei (LET.) [vsl. t r o p a r ĭ < gr.-biz. τροπάριον].

***TROPIC** (*pl.*-ice) 1. *sn.* ① ☆ Fie-care din cele două mici cercuri ale sferei cerești, duse prin punctele solstițiale perpendicular pe axa lumii și depărtate de ecuator de 23° 27′ 27″; acela care trece prin solstițiul de vară este ~ul Cancerului, iar cel ce trece prin solstițiul de iarnă e ~ul Capricornului ¶ ② ● Fie-care din cele două paralele terestre, depărtate de ecuatorul Pămîntului de 23° 27′ 27″ și între care este cuprinsă zona toridă; cel din emisfera boreală se numește ~ul Cancerului, iar acela din emisfera australă e ~ul Capricornului (▣ 5061).

Fig. 5061. Tropice.
TRP. CNC. Tropicul cancerului; TRP. CPR. Tropicul capricornului; (E.E. Ecuator; P.N. Polul Nord; P.S. Polul Sud; C.P.A. Cercul polar arctic; C.P.A′. Cercul polar antarctic).

2. *adj.* An ~ ☞ **AN** 1 ③ [fr. t r o p i q u e].

***TROPICAL** *adj.* ① ☆ ● Ce ține de tropice ¶ ② ● Ce se află, ce crește între tropicele pămîntești: regiunea ~ă; plantă ~ă ¶ ③ ◯ Foarte cald (ca în regiunea tropicelor): climă ~ă; Dan se întorcea de la redacție pe o căldură ~ă (VLAH.) [fr.].

TROPOI (-oiu, -oesc) *vb. intr.* **TROPĂI**: aud tropoind prin sală ciobotele grele și cu pinteni... ale căpitanului (VLAH.).

TROPOIT *sbst.*, **TROPOITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* = **TROPĂIT**, **TROPĂITURĂ**: La joc, la tropoitură pe fete le îmbulzea (PANN) [t r o p o i].

TROPOS *sbst.* Manieră; chip, mod: trebue să-l facem a înțelege cu ~ subțire că... își necinstește evghenia, cînd se lasă pe lene (ALECS.) [ngr. τρόπος].

TROPOT (*pl.*-ote) *sn.* Tropăit de cai: ~ul cailor și sunetul zurgălăilor aveau ceva fantastic (ALECS.); Cu ~e roibii de spaimă pe mal Rup frînele 'n sbucium și saltă (COȘB.); — de oameni: Dar cine-o fi? Aud prin casă Un ~ de picioare mici (VLAH.) [bg. rus. t r o p o t ŭ].

TROPOTI (-otesc), ✓ **TROPOTA** (-ot) *vb. intr.* A tropăi: Atunci popa tropotește Cu ciobota în pămînt (RET.); S'adună cerc și iar se 'ntind Și bat pămîntul tropotind (COȘB.); cai și arme se auzise tropotind și zornăind peafară în vremea slujbei (ODOB.); Mihnea încalecă, calul său tropotă, Fuge ca vîntul (BOL.) [t r o p o t].

TROSC! *interj.* ① Sgomotul ce imită plesnetul palmei sau biciului; pocnirea cu ceva tare, răsunător: Dănilă... ia o drughineață groasă de stejar... și pic! la tîmpla dracului cea dreaptă una... trosc! și la stînga una (CRG.); *mai adesea* trosc! pleosc! ☞ **PLEOSC!** ① ¶ ② Imită sgomotul căderii unui corp: numai ce se auzi un durăt și după aceea un ~! în tindă jos, cu poloboc cu totul (SB.) [onom.; comp. și rut. t r o s k].

TROSCĂNI (-ănesc), **TROSCĂI** (-ăesc) *vb. intr.* = **TROSNI**: Beau voinicii și se duc, Din pistoale trosc ănind Și din gură chiuind (IK.-BRS.) [t r o s c!].

TROSCOT¹ *sbst.* ♣ Plantă ierboasă cu tulpina întinsă pe pămînt, cu ramurile pline de frunze pînă la vîrf; face flori verzi, pe margine roșii sau albe, ce cresc la subțioara frunzelor; numită și „tîrsoacă", „troscovă", „troscoțel", „sporiș", etc. (*Polygonum aviculare*) (▣ 5062); Ca să uit ce-am învățat, Tu mi-ai așternut în pat Troscot și sulfine (COȘB.); vor paște ~ ca niște dobitoace ce sînt (NEGR.); ~ul cules Vinerea și

Fig. 5062. Troscot.

fiert cu vin în altă Vinere e bun de fulgerătură (ŞEZ.) [vsl. t r o s k o t ŭ].

○ **TROSCOT²** *sbst. Bucov.* Trosnet: **un ~ ca reazeuri sdrobite... venea deslușit dinspre pădure** (GRIG.) [rut. t r o s k i t].

TROSCOȚEL *sbst.* ♣ ① = TROSCOT¹: **Frunză verde ~, Mi-a trimis badea inel, Să-mi stîmpăr dorul cu el** (IK.-BRS.); **calu-i paștea la ~ de pe marginea drumului** (RET.) ¶ ② = SCÎRȚÎITOARE 3 ②.

○ **TROSCOVĂ** *sf. Trans.* (BUD.) ♣ = TROSCOT¹.

TROSNET (*pl.*-ete) *sn.* Faptul de a t r o s n i; sgomotul produs de tot ce trosnește, de strivirea unor crengi uscate, de crăparea (de căldură sau de ger a) unor lemne groase, etc.; pocnet: **deodată aud un ~ de frunze uscate dinspre izvor** (UR.); **niște ~e și pocnete se auziră, de credeai că s'a despicat pămîntul să-i înghiță** (ISP.); **vîntul izbea cu ~ surd ușa în țîțînele ruginite ale cămării** (GRIG.).

TROSNI (-nesc) *vb. intr.* și *tr.* ① A pocni, a răsuna cu sgomot (*vorb.* de o pușcă care se descarcă, de lemne care crapă, de crengi uscate care se strivesc, etc.): **vîlvori de foc ieșeau pe gura vetrei și grinzile trosneau, scăpărînd țăndări înflăcărate** (ODOB.); **pe unde atingea cu mînile, crăcile trosneau, că săreau așchiile din ele** (DLVR.); **în urma lor, podul se prăbuși trosnind sub greutatea gloatei înghesuite** (VLAH.); **am căscat de mi-au trosnit fălcile** (CAR.) ¶ ② A plesni: **cînd va avea biciul în mînă și va trosni asupra vrăjmașilor săi, îi împietrește** (ISP.) [probabil din t r ă s n i].

TROSNITOR *adj. verb.* TROSNI. Care trosnește: **descălecai la flăcăraia trosnitoare a brazilor** (ODOB.).

TROSNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Trosnet: **în aceeași clipă auzi o ~ și simți că s'a rupt ceva în mînile lui** (VLAH.); **un sgomot se auzi, o ~ care cu nimic nu se poate compara, la întîlnirea celor două titve smăcinate una pe alta** (CAR.) [t r o s n i].

***TROTOAR** (*pl.*-re) *sn.* Drum de-a lungul caselor, de o parte și de alta a unei străzi, ceva mai înălțat decît caldarîmul, pe unde umblă pietonii (▣ 5063): **unde se pomenea ~ sau bulevard pe acel timp!** (I.-GH.); **soarele... pune aerul în clocot și topește asfaltul de pe ~** (VLAH.) [fr. t r o t t o i r].

Fig. 5063. T. Trotoar.

TRUBACIU *sm.* ♩ Trîmbițaș: **acele pagini pe care stau figurați... trubaci găitănați, cu cornul de vînătoare încolăcit subt umere** (ODOB.) [rus. t r u b a č ŭ].

***TRUBADUR** *sm.* Nume dat poeților provensali din veacul al XI-lea pînă la al XIV-lea (▣ 5064): **Unde ni-s entuziaștii, visătorii, ~ii, Să ne cînte rostul lumii și splendorile naturii?** (VLAH.) [fr. t r o u b a d o u r].

Fig. 5064. Trubadur.

TRUDĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Osteneală mare, muncă obositoare: **după multă ~ am găsit drumul și... cătră sară am ajuns la bunicul David, în Pipirig** (CRG); **Mihai se străduia să-și îngrădească pentru vremile viitoare rodul biruinței și agonisita trudelor lui** (VLAH.) ¶ ② Caznă, chin: **Joe începu a trimite oamenilor pre pămînt fel de fel de trude, de necazuri și de nevoi** (ISP.) [vsl. t r u d ŭ].

TRUDI (-udesc) 1. *vb. tr.* A căzni, a chinui; a obosi din cale afară: **în toate serile pînă tîrziu își trudește ochii; i-a trimes răspuns Împăratului-Negru... să vie el cu oastea lui aici, să nu mai umble a trudi o mulțime de norod pînă la dînsul** (VAS.).

2. *vb. refl.* ① A se osteni din cale afară, a munci din greu: **Cînd se trudește săracul, Dumnezeu îi umple sacul** (PANN); **pentru asta mă trudesc eu, ca să vă cresc și să vă dau învățătură** (ISP.) ¶ ② A se chinui în durerile facerii: **muierea mi se trudește cu durerile nașterii** (RET.); și *vb. intr.*: **trudește de copil** (ŞEZ.) [vsl. t r u d i t i].

TRUDNIC *adj.* Obositor din cale afară, plin de trude: **împrejuru-i, chipurile obosite a vre-o cîtorva plugari ce-și pregătesc cina, prin care vor sfîrși ~a lor zi de muncă** (ODOB.); **codrul de brad cîta numai în răstimpuri ca după o luptă ~ă** (SAD.) [vsl. t r u d ĭ n ŭ].

‡ **TRUFĂ** (*pl.*-fe) *sf.* Trufie: **venea cu mare ~, cu vre-o 500 (de) oameni, cum li-i firea Leșilor** (N.-COST.) [lat. vulg. *t r u f a < gr. τρυφή].

***TRUFĂ²** (*pl.*-fe) *sf.* ♣ Gen de ciupercă foarte gustoasă, de coloare violetă negricioasă și de forma unui cartof; crește ascunsă în pămînt, mai ales prin pădurile de stejari din sudul Franței și din nordul Italiei; pentru căutarea ei, s'au dresat anume cîini și porci, cari, cu mirosul lor foarte desvoltat, o descoper cu ușurință (*Tuber*) (▣ 5065) [fr. t r u f f e].

Fig. 5065. Trufe.

TRUFANDA (*pl.*-dale) *sf.* Cele dintîiu poame sau roade ale pămîntului din fie-care an, pîrgă, premiții; ori-ce alt aliment pus în comerț pentru întîia oară în acel an: **el o să se tot plîngă că nu i-ai dat mezelicuri și trufandale** (ODOB.); **coborînd Negoiță 'n tîrg cu niște vișine trufandale de vînzare** (CAR.); **el cel dintîiu în oraș știa cînd sosesc stridiile sau icrele proaspete, el cel dintîiu mînca trufandale** (GN.) [tc. t u r f a n d à].

TRUFAȘ *adj.* ① Mîndru, plin de trufie, fălos: **s'au sfîrșit victoria... cu ușoară trudă și cu puțin sînge împotriva ~ului neprieten** (N.-COST.); **zeul ~ își arătă nelegiuirea** (ISP.) ¶ ② Superb: **la ce să călcăm orbește pragul sumeț al ~elor palate?** (ODOB.) [t r u f ă¹].

TRUFĂȘIE *sf.* Mîndrie, trufie, starea, însușirea celui t r u f a ș.

TRUFI (-ufesc) *vb. refl.* A se mîndri, a se arăta trufaș: **niminea să nu se trufească sau să se laude întru zilele cele bune ale sale** (TICH); **în toate zilele sale, cel nedirept se trufește și numărul anilor neștiut este tirăniei lui** (LET.) [t r u f ă¹].

TRUFIE *sf.* Mîndrie deșartă, fală: **nici mînia cerului nu domolea trufia lor** (VLAH.); **Ștefan muie gîrbița și înfrînse trufia spurcaților Agareni** (ISP.) [t r u f ă¹].

‡ **TRULĂ** ☛ TURLĂ.

***TRUNCHIA** (-chiez) *vb. tr.* ① A ciunti, a reteza, a mutila ¶ ② Ⓕ A suprima un pasaj important dintr'o operă literară [fr. t r o n q u e r, modificat după t r u n c h i u].

***TRUNCHIAT** *adj. p.* TRUNCHIA. ① Ciuntit, lăsat neîntreg prin mutilarea sau retezarea uneia din extremități sau a amîndurora: **statue ~ă** ¶ ② Care n'are sau n'a avut niciodată partea-i superioară: **coloană ~ă; con ~; piramidă ~ă** ¶ ③ A cărei formă naturală pare a fi rezultatul unei ciuntiri: **frunză ~ă**.

TRUNCHIU (*pl.*-chiuri) *sn.* ① ♣ Partea cea mai groasă a unui copac, de unde pornesc ramurile și la al cărei capăt de jos e rădăcina; tulpină ¶ ② Trunchiu de copac retezat, buștean, butuc (▣ 5066): **se hotărî a sta în picioare pe un ~ de pom, tăiat astfel încît, cînd i-ar veni somn și ar moțăi, să cază jos și să se deștepte** (ISP.) ¶ ③ Butuc pe care se taie și se spintecă lemne de foc (▣ 5067): **popa tăia lemne la ~ afară** (CRG.); **banii nu se culeg de la ~ ca surcelele** (ZNN) ¶ ④ Scaunul pe care taie măcelarul carnea ¶ ⑤ Scaunul de

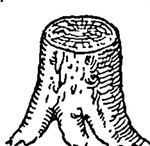
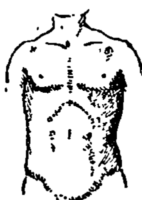

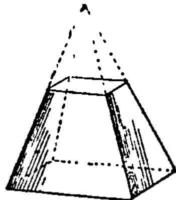
Fig. 5066. Trunchiu.

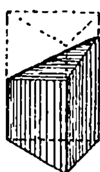

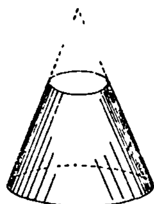
Fig. 5067. Trunchiu.

cioplit al rotarului ¶ ⑥ ⊛ Trupul omului sau al unui animal fără cap şi fără membre (▣ 5068) ¶ ⑦ Fragment dintr'o coloană ¶ ⑧ ⩓ ~ de piramidă, volum obţinut tăind o piramidă printr'un plan paralel cu baza ei (▣ 5069); ~ de con, ceea ce rămîne dintr'un con căruia i s'a tăiat vîrful printr'un plan (▣ 5071); ~ de prismă, porţiunea prismei cuprinsă între una din bazele ei şi un plan care nu e paralel cu baza ei (▣ 5070) [lat. t r u n c ŭ l u s].

Fig. 5068 Trunchiu.

Fig. 5069. Trunchiu de piramidă.

Fig. 5070. Trunchiu de prismă.

Fig. 5071. Trunchiu de con.

TRUP (*pl.*-puri) *sn.* ① ⊛ = CORP ①: nu vă témereţi de ceia ce ucig ~ul, sufletul nu pot ucide (COR.); ocîrmuitorul fără norod, ca un cap fără ~ (GOL.); omul fără omenie e ca şi ~ul fără suflet (ZNN); se îmbrăcă în pielea de urs care se lipi de ~ul său ca şi cînd ar fi fost de acolo (ISP.); ⓟ: cu ~ul în biserică şi cu gîndul la dracu, despre cel făţarnic; Trupul îl bagă în casă, iară capul afară îl lasă (GOR.), *ghicitoare despre* „cuiu”; ☛ SUFLET ⑧ ¶ ② ~ de moşie, parte de moşie ¶ ③ ⚔ Corp de armată: împărţindu-şi armata în şapte ~uri, care toate se urcau la numărul de douăzeci şi şase mii călăreţi (BALC.) ¶ ④ ▩ Patul războiului de ţesut [vsl. t r u p ŭ].

***TRUPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ① Ceată ¶ ② 🎭 Grup de actori cari joacă împreună: îi vorbeşte de noua ~ a operei (DLVR.) [fr. t r o u p e].

TRUPESC *adj.* ① De corp, privitor la t r u p, corporal: ori-cine venea, pătimaş de boală trupească ori sufletească, aici îşi găsea alinare (VLAH.); acesta să ceartă şi cu gloabă şi cu alte certări trupeşti (PRV.-LP.) ¶ ② Sensual: pofte trupeşti.

TRUPEŞ *adj.* Bine făcut la t r u p, voinic, corpulent: Dacii erau oameni ~i (VLAH.); îndată apare un om înalt, ~, frumos îmbrăcat (I.-GH); scoase din grajdiu doi cai înalţi şi ~i şi-i duse de căpăstru la fîntîna din fundul curţii (SLV.).

TRUPEŞIE *sf.* Mărimea şi grosimea trupului; starea celui t r u p e ş, corpulenţă: pe semne că ai mintea ca de prune într'atîta ~? (ODOB.).

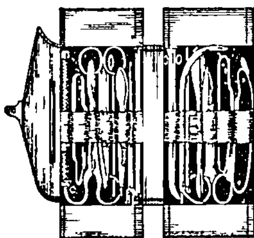
TRUPEŞTE *adv.* Cu t r u p u l; în ce priveşte trupul.

TRUPINĂ ☛ TULPINĂ.

TRUPIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ⚒ Părţile plugului care atîrnă de grindeiu în jos şi care umblă prin pămînt [srb. t r u p i c a].

TRUPŞOR, TRUPUŞOR (*pl.*-oare) *sn.* ⊛ *dim.* TRUP: e un înger care suferă în trupşorul acesta plăpînd (VLAH.); Trupuşorul sprintenel Parcă-i tras printr'un inel (IK.-BRS.).

***TRUSĂ** (*pl.*-se) *sf.* Portofel în care sînt aşezate instrumente de chirurgie sau altele: ~ de chirurg (▣ 5072) [fr. t r o u s s e].

Fig. 5072. Trusă de chirurg.

***TRUSOU** (*pl.*-ouri) *sn.* Hainele şi rufele ce se dau unei fete cînd se mărită [fr. t r o u s s e a u].

***TRUST** (*pl.*-turi) *sn.* 🏭 Asociaţiune de indivizi pentru a acapara un produs, o marfă, etc. [fr.].

TRUŞNIC *sbst.* Turta ce rămîne din seminţele oleaginoase (de cînepă, de in, de floarea soarelui, de dovleac, etc.) după ce s'a stors în teasc uleiul din ele [comp. srb. t r u š n i „de tărîţe”].

TU¹ *pron. pers. sg. de persoana a doua*; *dat.* ţie, *aton* ţi, îţi; *ac.* pe tine, *aton* te; — *pl.* voi; *dat.* vouă, *aton* vă, vi; *ac.* pe voi, *aton.* vă, v': prietinul cu care venisem îl cunoştea din copilărie, îşi ziceau ~ (VLAH.); ⓟ: ~ mare, eu mare, cine să tragă cizmele? ☛ MARE¹ ⑪; ce ţ i e nu-ţ i place, altuia nu-i face; întîiu t e judecă p e t i n e, apoi judecă pe alţii; cum î ţ i vei aşterne, aşa vei dormi; bate şi ţ i se va deschide, cere şi ţ i se va da; ce ţ i-e scris în frunte ţ i-e pus; nu t e amesteca nepoftit în vorba altora; caprelor, mugurul ăla v o i o să-l mîncaţi (PANN); vă faceţi de rîs; parcă v i s'au înecat corăbiile [lat. t u; t i b i; t e; — v o s; v o b i s].

TU² *adv.* ⓟ Întrebuinţat după nici, pentru a da mai multă tărie expresiunii: nici ~, poştă, nici ~ şosea, nici ~ drum de fier, nimic! dară nimic care să-ţi arate drumul în acea parte de loc (ISP.); nici ~ junghiu, nici ~ friguri, nici o altă boală nu s'a lipit de noi (CRG.); cum să dai înainte? nici ~ boi, nici ~ căruţă, nici ~ măcar o leacă dé pămînt (PAMF.).

***TUB** (*pl.*-buri) *sn.* Ţeavă de metal, de sticlă, etc. (▣ 5073): ~ul barometrului; ~ de fontă, de beton; ☛ CAPILAR ①, ACUSTIC ①; ~ de văpsele, tub de aluminiu ce conţine văpsea ce se întrebuinţează la pictură (▣ 5074); ~uri de Geissler, tuburi de sticlă, de forme diferite, care conţin aer sau gaze rarificate şi prin care se face să treacă descărcări electrice (▣ 5075) [fr. t u b e < lat.].

Fig. 5073. Tuburi de sticlă.

Fig. 5074. Tub de văpsele.

Fig. 5075. Tuburi de Geissler.

***TUBERCUL** (*pl.*-cule) *sn.* ① ♣ Umflătură ce se formează la partea de sub pămînt a tulpinii la unele plante şi care e constituită mai ales dintr'o îngrămădire de feculă (▣ 5076): ~ul unui cartof ¶ ② ⚕ Umflătură ce se produce pe piele sau pe ori-ce altă parte a organismului ¶ ③ ⚕ Producţiune morbidă, datorită prezenţei bacilului lui Koch, şi care poate lua naştere în plămîni, în intestine, în oase, etc. [fr.].

Fig. 5076. Tubercule.

***TUBERCULOS** 1. *adj.* ① Care prezintă umflături la suprafaţă ¶ ② ⚕ Care este de natura produsului morbid numit tubercul: materie tuberculoasă. 2. *sm.* ⚕ Ftizic, oftícos [fr.].

***TUBERCULOZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ⚕ Oftică, ftizie (▣ 5077) [fr.].

***TUBEROS** *adj.* ♣ Care prezintă umflături, tubercule: rădăcină tuberoasă (▣ 5078) [fr.].

Fig. 5077. Bacterii de tuberculoză.

Fig. 5078. Rădăcină tuberoasă.

***TUBEROZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ♣ = CHIPAROASE [fr. t u b é r e u s e].

***TUBULOS** *adj.* Care e în formă de tub: tulpină tubuloasă [fr. t u b u l e u x].

○ **TUCHI** (-chesc) *vb. tr.* şi *refl.* *Mold.* A (se) piti, a (se) tupila, a (se) ascunde: cum ajunse, tuchi pielea

și capul într'o hîrtoapă (FLOR.); toți s'au tuchit jos și pindeau pe Turci (GR.-N.) [comp. TUPILA].

TUCIU (*pl.*-ciuri) *sn.* ① Metal obținut din topirea fierului cu diverse cantități de cărbune, de siliciu, de mangan, etc. și care se întrebuințează în industrie la fabricarea vaselor, tuburilor, etc.; fontă (*Mold.* „spijă"): ligheanul și ibricul de ~ (VLAH.) ¶ ② = CEAUN 1 : atîrnă căldărușa ori ~ul de cîrligul cră-oanelor (JIP.); punea cu cofa din căpistere niște pielm în ~ (R.-COD.) [tc. t u č].

TUCIURIU *adj.* De coloare negricioasă ca t u c i u l, oacheș.

*__TUDESC__ *adj.* Germanic; nemțesc: geniul ~ se vădește cu toate naivele sale amănunte (ODOB.) [fr. t u d e s q u e].

○ **TUEȘ**, TUIȘ *adj. Mold.* F Țicnit, smintit: te socot un om cum se cade, cam tueș, dar sînt sigură că ești în stare a face fericirea unei femei (ALECS.).

*__TUF__ (*pl.*-furi) *sn.* ① Pătură pietroasă, moale, fărîmicioasă, de obiceiu neroditoare, care există adesea dedesubtul pămîntului vegetal ¶ ② ~ vulcanic, cenușa asvîrlită din'tr'un vulcan, întărită prin apa ce a străbătut-o și formînd pături de o rocă ușoară și poroasă ¶ ③ ~ calcaros, calcar care s'a depus în sol în urma evaporării apelor încărcate cu bicarbonat de calciu [fr.].

TUFĂ (*pl.*-fe) *sf.* ① Arbust, copăcel stufos: Mi-e cuibul lîngă drum într'o ~ de alun (IK.-BRS.); cînd va avea neștine pîră cu altul pentru niscare tufe de via... și va tăia acele tufe sau alt pom... să-i plătească prețul acei pagube (PRV.-MB.); *în spec. Trans. Maram. Oaș.* alun ¶ ② Tufiș, stufiș, desiș, crîng: se 'nvîrte mai pe depărtișor împrejurul tufei și deodată se repede la ~, cum s'ar repezi uliul la găini (VAS.); Ce-i viu sub ~ și nu suflă? (GOR.), *ghicitoare despre* „ou" ¶ ③ = TUFAN ①: sînt lemne bune, de ~ curată (BR.-VN.) ¶ ④ ~-RÎIOASĂ = TUFAN① ¶ ⑤ Gogoși de ~ ☛ GOGOAȘĂ① ¶ ⑥ Ⓕ F Nimic, de loc: să fii nevoit să trăești cu una beteagă pînă la sfîrșitul vieții, și copii, ~! (CRG.); toți cereau numai de mîncare și de purtat, iar treabă, ~ (FLOR.)! am alergat prin toate crîșmele și surugiii, ~! (ALECS.); el vedea acum destul de limpede c'au rămas on buzele îmflate și cu ~ în pungă (SB.); cu același înțeles, și ~ de Veneția! [lat. t u f a < gr. τύφη].

TUFAN *sm.* ① Varietate de stejar, numit și „tufă(-albă)", „tufă-rîioasă" sau „șledun" (*Quercus pubescens*): din vîrful ~ului ochește în depărtare o lumină ca o stea (FIL.) ¶ ② = GORUN [t u f ă].

TUFĂNICĂ (*pl.* -nici -nele) *sf.* ① Specii de plante, originare din China și Japonia, cu tulpina ramificată, cu frunzele pîsloase și păroase; florile mari, galbene, roșii, albe, violete, etc. sînt dispuse în mari capitule; numite și „crizantemă", „dimitrițe", etc.; se cultivă ca plante decorative, care formează toamna și iarna podoaba apartamentelor și serelor (*Chrysanthemum indicum*; *Chr. sinense*) (▣ 5079) ¶ ② — AURATĂ [t u f a n].

Fig. 5079. Tufănică.

TUFAR *sm.* Arbust stufos, t u f ă; tufiș: în stînga, alt lanț de dealuri, îmbrăcați(!) cu ~i sălbatici (ALECS.); Am un ~ scorburos, Urlă un lup bătăios (GOR.), *ghicitoare despre* „biserică"; ca din pușcă, sări o căprioară dintr'un ~ (SLV.) [t u f ă].

TUFĂRIE *sf.* Loc unde cresc mulți t u f a r i; crînguleț, stufiș: d'a-lungul tufărilor dese și verzi ...Rîul-Tîrgului își răsfiră apele pe minunata sa albie (DLVR.); se string toți lupii de pe lumea asta și se dau la căutat prin toate vizuinile, prin toate tufăriile (VAS.).

TUFĂRIȘ, ○ TUFERIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Crîng, loc unde cresc copăcei mici, t u f a r i: se speriau toți graurii din tufărișuri (GN.); ne tîrîiam ca niște dihănii prin încurcatele tufărișuri ale luncii (SAD.); cirmeso boii într'un tufeHș, și hai! din buturră 'n buturră (LUNG.) [comp. și STUFĂRIȘ].

‡ **TUFECCI-BAȘĂ** *sm.* ⚔ Șeful gardei domnești: eram edecliu și aveam odaie în curtea domnească alături cu odaia lui tufecci-bașa (I.-GH.) [tc. t ü f e k č i - b a š y].

‡ **TUFECCIU** *sm.* ① ⚔ Lefegiu ce servea în garda domnească: trecea pe ulița Izvorului, călare pe un armăsar arăbesc și însoțit de patru tufeccii (FIL.) ¶ ② = ARMURIER ①: o țeavă de pușcă adusă, ~l îi pune strat și oțele și... capătă de la 54 pînă la 64 de lei (ION.) [tc. t ü f e k č i].

TUFIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Crîng, copăcei mici crescuți unul lîngă altul, tufăriș [t u f ă].

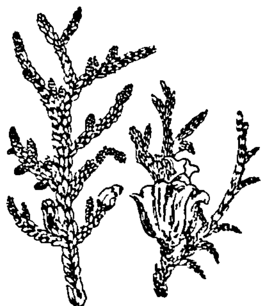
○ **TUFLI** (-flesc) *vb. tr. Mold.* A îndesa (căciula, pălăria, etc.) pe cap, cu o mișcare repede: el tuflește cușma pe cap, o îndeasă pe urechi și habar n'are (CRG.); tuflește-ți, măi, cușma pe-o ureche, pune-ți floare 'n stînga și să nu-ți pese (EB.); nevestele și-au tuflit și un fel de cauo mănăstiresc pe care-l acopere tulpanul (IRG.).

TUFOS ☛ STUFOS.

TUFUȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* *dim.* TUFĂ: s'apucă și-și pune căciula în vîrful unei tufușoare (VAS.).

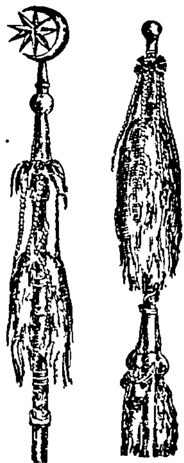
○ **TUICĂ** *sm. Olten.* = TAICĂ.

*__TUIE__ *sf.* Frumos arbore cu tulpina piramidală, înaltă uneori pînă la 15 m., cu ramurile întinse orizontal; fructele lui sînt niște conuri ovoide, de obiceiu cu 6 solzi trunchiați; numit și „arborele-vieții"; originar din America de Nord, e cultivat pe la noi prin parcuri și mai ales prin cimitire (*Thuja*) (▣ 5080) [fr. t h u i a].

Fig. 5080. Tuie.

○ **TUIȘ** ☛ TUEȘ.

‡ **TUIU** (*pl.* tuiuri) *sn.* Steag, făcut din două sau trei cozi lungi, albe, de cal, împletite cu măestrie și atîrnate de o lance văpsită roșu, cu semiluna în vîrf; Sultanul avea șase ~ri, Vizirul trei, iar Domnii români două (ȘĂIN.) (▣ 5081): Vezirul au dat Ucraina cea mică Ducăi-Vodă... și un ~, afară de cele două ce avea a țării Moldovei (MUST.); purtau... steagul cel mare și două ~ri turcești date de la Împărăție (ODOB.); în odaia dintîiu sînt arme turcești... ~ri și altele multe semne ostășești (C.-RAD.) [tc. t u j].

Fig. 5081. Tuiuri.

○ **TUJLEAN**, *Olten.* TULEAN *sm.* = COCEAN ① [comp. STRUJAN și srb. t u l a j].

*__TUL__ (*pl.*-luri) *sn.* Țesătură de in, de bumbac sau de mătase, foarte subțire și străvezie [fr. t u l l e].

○ **TULAI!** *interj. Trans. Băn.* ① Ajutor! strigăt de desperare (întrebuințat adesea în mod ironic): Mă dusei la rîul sec, Dorul mîndrei să-l înnec, Și-l băgai în valea seacă: ~! ~! că se 'nneacă! (IK.-BRS.) ¶ ② = SBUGHI! [1]: copilul luă inelul, îl ascunse în buzunar și, ~! pre ușă afară (CĂT.) [comp. ung. t o l v a j „tîlhar"].

○ **TULBĂ** (*pl.*-be) *sf.* = TOLBĂ①: ...scoțînd Săgeata din tulba sa (STAM.).

TULBENT (*pl.*-te) *sn. Trans. Băn.* ① Văl de mireasă, sovon ¶ ② = FRUNTAR ④ [tc. d ü l b e n t].

○ **TULBINĂ** *sf. Băn.* ① = DULBINĂ: numai ce văzu omul că începe apa a se clocoti și-a se tulbura în ~ (CĂT.) ¶ ② (LIUB.) = IAZ ①.

TULBURA... ☛ TURBURA...

○ **TULCER** (*pl.*-ere) *sn. Olten.* = TOLCER.

○ **TULDĂU** = TOLDĂU.

○ **TULEAN** *sm. Olten.* ① ☛ TUJLEAN ¶ ② Cotorul penelor la păsări, cînd le ies întîiu, tuleiu (TUT.).

TULEIU (*pl.*-eie), **TULEU**, *Mold.* **TIULEU** (*pl.* -lee) *sn.* ① Cotorul penelor la păsări, cînd le ies întîiu: găsi... zece puișori de găină, piuind somnoroși sub tuleiele lor umede (VLAH.); un puiu mai mic scoate un tiuleu din aripă și-l bagă în el pe Vasile a Popii (VAS.) ¶ ② Fir de mustață sau de barbă care abia mijește: admir stăruința cu care trage de zor din niște biete tuleie de mustață (VLAH.); cînd abia începuse tuleiele bărbii să-i umbrească pelița copilărească, el vorbea pe de rost toate limbile de pe lume (ODOB.); îi mijea mustața și-i dăduse tiuleele prin barbă (FLOR.) ¶ ③ = COCEAN ①: copiii, voind a imita pe cei mari, își fac pipe de tuleu (RET.); Smulge un copaciu așa cum este și-l du repede acasă... — Eu să-mi pîngăresc mînile cu un tuleu de-aiestea? (SB.) [comp. vsl. t u l ŭ, srb. t u l a j, rut. t u l i j].

TULI (-ulesc) 1. *vb. intr.* ① A porni a o lua pe un drum: La Sîntă-Măria mare Tulesc oile la vale (R.-COD.); *mai adesea* a o ~: prietenii o tuleau mereu de-a lungul șleaului apei (UR.); o tuli pe o cărare lăturișă pînă-i ieși înainte (RET.) ¶ ② F A o lua la fugă, a o șterge: o tuli spre casă ne mai putînd de bucurie (DLVR.); oaspeții de pe pat se scoală și înhață slănina și o tulesc la fugă către pădure (SB.); cum dete florile, o tuli d'a fuga și se apucă de lucru prin grădină (ISP.).

2. *vb. refl.* ‡ A se ascunde (DOS.) [vsl. *t u l i t i (> z a t u l i t i „a ascunde") > bg. t u l j a, rut. t u l y t y s j a, etc.].

TULICHINĂ *sf.* ☛ TULIPIN.

***TULIPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ① ♣ = LALEA ① ¶ ② Sticlă de lampă de forma unei lalele (▣ 5082) [fr.].

TULIPAN *sm. Trans.*. ♣ = LALEA ① [germ. (srb.) T u l i p a n(e) < it. t u l i p a n o].

TULIPIN *sm.* ♣ Mic arbust veninos, cu florile mirositoare de coloare trandafirie, acoperite cu peri moi; fructele sînt niște boabe roșii de mărimea celor de mazăre; crește prin pădurile de la munte; numit și „tilipin", „tulichină", „cleiță", „piperul-lupului", etc. *(Daphne mezereum)* (▣ 5083).

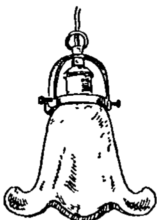

Fig. 5082. Tulipă.

Fig. 5083. Tulipin.

○ **TULNIC** (*pl.*-ice) *sn. Trans.* ♩ Un fel de bucium din scoarță de teiu sau de salcie, lung uneori pînă la 2 metri; e obicinuit în ținuturile muntoase și mai ales de ciobani (▣ 5084) [comp. bg. t u l ŭ].

TULPAN (*pl.*-ane) *sn.* ▦ ① Țesătură de bumbac, de lînă sau de mătase foarte subțire și străvezie, muselină: peste mijloc era 'ncins cu un brîu de ~ alb (FIL.) ¶ ② Basma de muselină cu care se leagă femeile la cap: își legă ochii bine cu un ~ și începu a bojbăi ca prostul prin casă, ca să pună mîna pe unul dintr'înșii (SB.) [ngr. τουλπάνι].

TULPĂNEL (*pl.*-ele) *sn.* ▦ *dim.* TULPAN: cu ~ul tras peste ochi, părăduia de dimineață pînă 'n seară gospodăria (GRIG.).

Fig. 5084. Tulnic.

TULPINĂ, ○ **TRUPINĂ** (*pl.*-ni, -ne) *sf.* ♣ ① Partea arborelui care crește de la rădăcină în sus și din care pornesc ramurile, trunchiu: se învoiră ca Făt-frumos și cu credinciosul său să aștepte la tulpina unui copaciu bătrîn, pînă s'o întoarce lupul (ISP.); Am un pom: la tulpină verde, la mijloc uscat, la vîrf înflorit (GOR.), *ghicitoare despre* „pămîntul, aerul și cerul"; cuvintele și graiurile lătinești, ca niște crăngi dintr'o trupină și ca niște zmicele dintr'o rădăcină, dintr'acea ellinească răsar și să despart (CANT.); pînă dimineață toată pădurea din los de casa ta să fie tăiată, trupinele scoase, locul arat (RET.); ☛ POAMĂ ①; Ⓕ: ideea de patrie încolțește pe tulpina secată a religiunii (ODOB.) ¶ ② Partea unei plante ierboase din care pornesc ramurile și frunzele, fir, lujer, vrej: ~ acățătoare; ~ tîrîtoare [bg. srb. t r u p i n a].

TULPINIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ ① *dim.* TULPINĂ: de ce se încolăcise oare tulpinița aceea fragedă și subțire pe un fir de grîu? (S.-ALD.) ¶ ② Partea plantei care devine tulpina, cînd vegetalul se desvoltă.

† **TULT** *sm.* ① Veche monedă care valora 15-20 de parale: trebuind bani, au scos văcărit întîiași dată, un ~ de vită și doi orți de cal (NEC.) ¶ ② *Bǎn.* Veche monedă de 20 de creițari [tc.].

○ **TULUC** *sm. Trans. Maram.* Junc, bou tînăr de la 1-3 ani: se bat doi ~i și bine trebue să bagi de samă ca să nu te ajungă vîrful unui corn (MERA); Am drăguță, nu-i de aici, Nici nu umblă cu opinci, Ci cu cizme de ~, Cînd îmi vine dor, mă duc (BRL.) [ung. t u l o k].

○ **TULUCAN** *sm. Trans. Maram.* Juncan: Am acasă șase boi, Tulucani mai mici vr'o doi, Și-un boteiu mîndru de oi (BRL.) [t u l u c].

○ **TULUG** = TUJLEAN.

† **TULUM** (*pl.*-umuri) *sn. Mold.* ① Burduf (pentru untdelemn) ¶ ② Număr de 40 de bucăți de blănuri sau de piei [tc. t u l u m].

TULUMBĂ (*pl.*-be) *sf.* Pompă de incendiu (▣ 5085): din pieptul calului țîșnea ca dintr'o ~ un șiroiu de sînge (S.-ALD.) [tc. t u l u m b a].

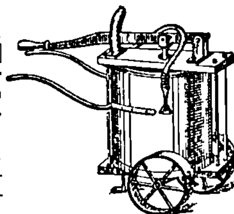

Fig. 5085. Tulumbă.

TULUMBAGIU *sm.* Pompier: trimesese tulumbagii să stropească butoaiele într'una, ca nu cumva să se încingă la arșița soarelui (CAR.) [tc. t u l u m b a ğ y].

TULUMBIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* TULUMBĂ ¶ ② Clistir.

○ **TUMA** = TOCMAI.

TUMBĂ (*pl.*-be) *sf.* Rostogol, dare peste cap: vedeai broasca sărind în aer ca o minge, făcînd o ~, ba și două, dacă-și lua vînt bine (CAR.); eu, făcînd în aer o ~ neașteptată, mă trezii pe pavea (ALECS.); a se da (de-a) tumba, a se da peste cap, de-a rostogolul, de-a berbeleacul: îi venea să se dea tumba de bucurie (S.-ALD.); lupii... se porniră să joace, să salte, să se dee de-a tumba și să facă fel de fel de învîrtituri (SLV.) [lat. vulg. *t ŭ m b a > port. t u m b a, sp. t u m b o „dare peste cap", fr. t o m b e r „a cădea", etc.].

TUMBAC *sbst.* Alamă, amestec de cel puțin 80 % aramă și aproape 20 % zinc, la care s'a adăugat și o mică cantitate de cositor: în mijlocul camerei era un scaun de brad cu trei picioare, pe care erau puse patru sfeșnice de ~ cu luminări (FIL.) [tc. t u m b a k].

‡ **TUMBELECHIU** (*pl.*-chiuri) *sn.* ♩ Mică tobă de aramă, de formă semi-sferică, care făcea parte din instrumentele mehterhanelei (▣ 5086): în tot timpul acestei ceremonii, îi bătea în curte meterhaneaua, cu surle, cu tobe și ~ri (I.-GH.) [tc. t ŭ m b e l e k].

Fig. 5086. Tumbelechiu.

○ **TUMNA** = TOCMAI.

***TUMOARE** *sf.* ⚕ Umflătură (pe o parte a corpului) [fr. < lat.].

***TUMULAR** *adj.* De mormînt, mormîntal [fr.].

***TUMULT** (*pl.*-turi) *sn.* ① Sgomot, gălăgie, larmă, zarvă ¶ ② Turburare a sufletului: ~ul pasiunilor [fr. < lat.].

***TUMULTUOS** *adj.* Sgomotos, gălăgios [fr. < lat.].

***TUMULUS** *sbst.* Îngrămădire de pămînt sau de pietre, de formă conică, pe locul unde a fost îngropat un mort; astfel de îngrămădiri, numite la noi movile, măguri sau gorgane, se văd aproape în tot cuprinsul Europei și sînt rămășițe de la popoarele străvechi [lat.].

TUMURLUC *sbst.* Închisoare, pușcărie, gros [tc. t u m r u k „butuci"; comp. BUTUC ⑬].

TUMURUG *sm.* Lemn lung, gros și rotund, întrebuințat la construcții: o curte imensă... se încheia

în două porți de lemn, cu niște ~i de stejar cît buțile (D.-ZAMF.) [tc. t u m r u k].

TUN (*pl.*-nuri) *sn.* ① ☉ † Tunet: cînd fulgeră fără ~, însemnează căldură și secetă (GRM.); cine se teme de ~, să apuce atunci două bețe, paie, ce va găsi de jos, și cu acelea să se afume (VOR.); trăsnească-te ~ul să te trăsnească! (SB.); la noi este o poveste, că cine este de glonț de tun să piară, tot era de ~ de fulger să moară (M.-COST.) ¶ ② Armă de războiu, grea, așezată pe un suport numit „afet", și cu care se trag la mari depărtări ghiulele și obuze, de un calibru foarte mare (▣ 5087): în cinci zile a lui Iulie au început a batere ce-

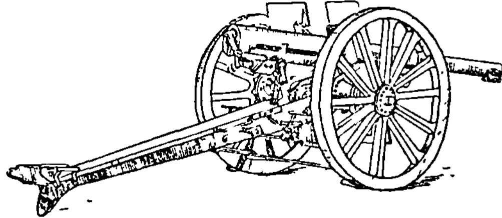

Fig. 5087. Tun.

tatea din ~uri (NEC.); să tragi cu ~ul (și n'aude, și nu se deșteaptă), despre cel tare surd sau de cel ce doarme buștean ¶ ③ *adv.* F Sdravăn: e înghețat ~; e sănătos ~; e beat ~; doarme ~; s'a culcat îmbrăcat pe mindir și a dormit ~ pînă la ziuă (CAR.) [lat. t ŏ n u s „ton; tunet"].

TUNA (tun) 1. *vb. tr.* ☉ A-l lovi tunetul: Vai, tuna-te-ar, lume rea! (IK.-BRS.).

2. *vb. intr.* ① ☉ A bubui (*vorb.* de tunet): cînd auzi tunînd întîia dată primăvara, să atingi fruntea cu muchea toporului, ca să-ți fie capul tare și să nu te doară (GOR.); F): tună și fulgeră de mînie, despre cel înfuriat; ⓟ ☞ ADUNA 1 ④ ¶ ② A bate cu tunul în ceva: îndreptară gurile tunurilor de pe ziduri spre tabăra turcească și începură a tuna asupră-i (BĂLC.) ¶ ③ *Olten. Băn. Trans.* A intra în, a pătrunde: boierii tremurau de frică, cînd tunam la ei în casă (GR.-N.) ¶ ④ *Trans.* A porni dintr'un loc așezat sus, a se coborî (VIC.) (DENS.) [lat. t o n a r e].

TUNACIU *adj. Băn.* Îndrăzneț, aprig, care se năpustește asupra cuiva fără cruțare [t u n a].

TUNAR *sm.* ⚔ Artilerist, canonier [t u n].

TUNĂRI (-ăresc) *vb. intr.* ⚔ A trage cu tunurile [t u n a r].

TUNĂRIRE *sf.* ⚔ Faptul de a t u n ă r i, canonadă: ai noștri... se mărginiră a urma cu ~a înfricoșătoare de bombe și ghiulele (BĂLC.).

TUNĂTOR *adj. verb.* TUNA. Care tună; F: glas ~, glas puternic, răsunător.

TUNDE (tund; *perf.* tunsei; *part.* tuns) 1. *vb. tr.* ① A tăia părul: muiarea, de-și va tunde părul ei, ...de nu va lua chip călugăresc și va îndrăzni a facere aceasta, anatoma să fie (PR.-GOV.); a cap, din dos, la ceafă tundea părul, să fie capul tot slobod de sudori și în răcoreală la ostenele (M.-COST.) ¶ ② A tăia lîna: Lavan iară era mers a tunde oile lui (PAL.); stăpînu-meu a pus de și-a tuns oițele și a tuns și oaia finului său (ISP.); ⓟ: tunde oaia, dar nu-i lua și pielea (ZNN.) ¶ ③ *Pr. ext.* A tăia iarba, vîrfurile copăceilor, etc. ¶ ④ ~ stupii (PAMF.), a reteza stupii ¶ ⑤ Ⓕ F A o ~, a pleca fuga dintr'un loc, a o șterge: apoi iese pe ușă, pune mîna pe iapă și pe-o secure și tunde-o! (CRG.).

2. *vb. refl.* A-și tăia părul capului: e păcat să mături tu sau altul părul după ce te-ai tuns: trebue să-l iei cu mîna și să-l duci în gard (GOR.); ⓟ: multe-am tras și nu m'am ras, nici de asta nu m'oiu tunde (ZNN.), am pățit multe alte nevoi mai grele și nu m'am lăsat a fi doborît [lat. vulg. t ŏ n d ĕ r e = clas. t o n d ē r e].

***TUNDRĂ** (*pl.*-re) *sf.* Nume dat stepelor mlăștinoase din nordul Europei și din Siberia, acoperite numai cu mușchiu [fr. < rus.].

***TUNEL** (*pl.*-eluri) *sn.* Drum săpat sub pămînt, subt albia unui rîu, subt un braț de mare sau în inima muntelui, *în spec.* pentru trecerea unui tren (▣ 5088): trecînd odată pe sub o hrubă lungă, care-i zic ~... șoacăța de baron și-a întins botul ca să mă sărute (ALECS.) [fr. t u n n e l].

TUNET (*pl.*-ete) *sn.* ① ☉ Bubuit, sgomot prelung ce se aude îndată după fulger: norii deca se lovesc unul cu altul... lasă sunet și foc, adecă ~ și fulger (PRV.-MB.); ~ul de primăvară, pe cînd este încă omăt, se ține de semn că vara va fi grindină multă (GOR.) ¶ ② *Pr. ext.* Sgomot răsunător ca bubuitul tunetului: ~e de glasuri s'aud strigînd (VLAH.) [lat. t ŏ n ĭ t r u, modificat după s u n e t].

Fig. 5088. Tunel.

***TUNGSTEN** *sbst.* Metal rar, de coloare cenușie, foarte lucitor, extrem de tare și foarte greu (densitatea 17,5); întrebuințat în industrie pentru a da mai multă tărie fierului și oțelului, etc. [fr.].

***TUNICĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ① Ⓣ Haină de desubt, în formă de bluză, ce purtau cei vechi (▣ 5089) ¶ ② ⚔ Haină deasupra ce face parte din uniforma militarilor și liceenilor, mondir ¶ ③ Membrană ce servește de înveliș unui organ al corpului sau care formează pereții unei cavități ¶ ④ Înveliș cărnos ce intră în constituțiunea unui bulb, cămașă: tunicile cepii [lat. t u n ĭ c a, fr. t u n i q u e].

Fig. 5089. Tunici.

TUNS 1. *adj. p.* TUNDE. ① Căruia i s'a tăiat părul, barba, lîna: păr ~; miei tunși; ⓟ: ba e ~ă, ba e rasă, unul susține una, altul alta; ☞ POPĂ ① ¶ ② Retezat: stup ~ ¶ ③ Fără mustăți (*vorb. în spec.* de grîu) (☞ ▣ 2474): grîul ~ este de două soiuri: umblătoriu și de toamnă (DRAGH.) ¶¶ © NETUNS: mai bine cu capul ~ decît cu el tăiat (ZNN.).

2. *sbst.* ① Faptul de a tunde (părul, lîna, etc.): părul ce cade la... ~ul fetelor se strînge și se pune într'un gard, lipindu-se o baligă peste el, ca să crească părul din cap (GOR.) ¶ ② Retezat: ~ul stupilor (PAMF.).

TUNSOARE *sf.* ① Tunsul ierbii, copăceilor, etc. ¶ ② *Trans.* (FR.-CDR.) Culesul poamelor [t u n s].

TUNSURĂ (*pl.*-ri) *sf.* ① Tunsul părului: două feluri de ~ au luat Ardelenii noștri de la Rimleni, care o țin în seamă și pînă astăzi (M.-COST.) ¶ ② Lîna tunsă: mițele sînt tunsura mieilor (JIP.) [lat. t o n s u r a].

***TUPEU** (*pl.*-euri) *sn.* Îndrăzneală, cutezanță obraznică [fr. t o u p e t].

TUPILA ☞ PITULA.

TUPILUȘ ☞ PITULIȘ.

TUR¹ *sn.* Ⓣ Fundul nădragilor, pantalonilor, etc.: Șoarecii... Mi-au ros fundul căciulii Și chiar ~ul nădragilor (TEOD.) [srb. t u r].

***TUR²** (*pl.*-ruri) *sn.* ① Mișcare de jur împrejur, ocol, învîrtitură: numai eu unul am făcut un ~ de vals cu dînsa (NEGR.) ¶ ② Mică plimbare: mă duc să fac un ~ prin parc [fr. t o u r].

TURA *sf.* ① Monograma Sultanului pe vechile monede turcești, pe firmane, etc.: De cînd n'am văzut paraua, I-am uitat cum e turaua (PANN) ¶ ② F Iscălitură: (vizirul) nici nu știa să iscălească... și așa își punea el turaua pe toate răvașele stăpînirii (BGD.) ¶ ③ Fața monedei, pe care se afla turaua; jocul de-a rișca: unii jucau nuci, alții iasîc și ~ (FIL.) [tc. t u r à].

TURALIU *adj.* Pe care se află turaua (*vorb.* de monede): Parale turalii, Luate de la beșlii (TOC.) [tc. t u r a l y].

***TURAN** ☞ P. IST.

***TURANIC** *adj.* Privitor la T u r a n i, ce ține de Turani: limbi ~e.

TURA-VURA *interj.* Exprimă vorbăria lungă a unuia și a altuia într'o discuție: ce mai ~? ce mai

atîta vorbă de geaba? ~, ne-am învoit, așa cum spusesem eu (S.-ALD.); și de colea pînă colea, ~, c'o fi tunsă, c'o fi rasă, l-a pus pe Galibardi de i-a botezat un copil (CAR.) [comp. DUR²].

TURBA (turb, -bez) *vb. intr.* ① A se bolnăvi de turbare: pe fereastră nimănui să nu-i dai de mîncare, că turbă (GOR.); să nu dai cu mătura în cîne, că turbează (GOR.); cînele, cînd e mai sătul, turbă (ZNN.); cine a fost mușcat sau numai îmbălat de un tricoliciu prefăcut în cîne, turbă și el și trebue să moară (SB.) ¶ ② Ⓕ A se înfuria peste măsură, a face spume la gură de mînie: cînd auzi dascălul de fuga copiilor, turbă de mînie (ISP.); cînd se întoarse cu caii, baba începu să turbe (EMIN.) [lat. t u r b a r e].

TURBĂ¹ *sf.* ① Turbare: se scoală Ovreiul de jos, apucat ca de ~ (CAR.) ¶ ② GÎNDAC-DE-TURBĂ ➡ GÎNDAC ④ [t u r b a].

*__TURBĂ²__ (*pl.*-be) *sf.* Un fel de cărbune de pămînt, ușor și afînat, de coloare negricioasă, care se formează în locurile mlăștinoase, prin putrezirea plantelor acuatice; arde încet cu miros neplăcut, lăsînd multă cenușă [fr. t o u r b e].

†**TURBĂCIUNE** *sf.* = TURBARE: n'o să pociu să te îndrept de ~ (FLOR.); Deci cu ~ paloșul își smulge (STAM.); ...Grecii se rădică toți Cu atîta ~, încît a crede nu poți (LET.) [lat. t u r b a t i o n e m].

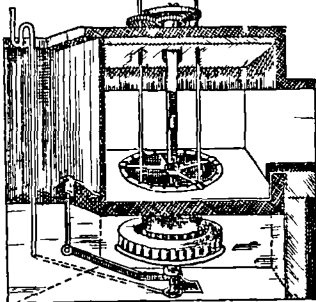
*__TURBAN__ (*pl.*-ane, -anuri) *sn.* ① Broboadă de tulpan alb cu care Turcii și alte popoare orientale își înfășoară capul: abia intrarăm în casă, și iată mulțime de Turci cu ~e cît bănițile și trențăroși (BOL.); cădeau ~ele sub brațele lor, ca spicele sub secere (VLAH.) ¶ ② Broboadă analogă, purtată odinioară de boieroaice: cucoanele cele tinere se purtau legate la cap cu ~ (I.-GH.) [fr.].

TURBARE *sf.* ① Faptul de a t u r b a ¶ ② Boală grozavă, caracterizată prin accese de delir furios; se desvoltă spontan la cîine, la lup, la pisică și se transmite omului și altor animale prin mușcătură; Pasteur a descoperit un tratament eficace împotriva acestei boale care, pînă la dînsul, secerase mii de vieți ¶ ③ Ⓕ Furie grozavă ¶ ④ GÎNDAC-DE-TURBARE ➡ GÎNDAC ④ ¶ ⑤ = LAUR ①.

*__TURBĂRIE__ *sf.* Loc de unde se scoate t u r b ă: întinse turbării se găsesc la noi prin Maramureș (SIM.).

TURBAT *adj. p.* TURBA. ① Bolnav de turbare: a fost mușcat de un cîine ~ ¶ ② Ⓕ Înfuriat peste măsură: conul Mihalache se plimbă prin odaie ~ (CAR.) ¶ ③ Ⓕ Apă ~ă, care vine năvalnic, care curge cu repeziciune și cu violență: ea venea în urma lui ca o apă ~ă, gîndeai că-l îneacă (VOR.); ➡ APĂ ⑩, DUNĂRE ① ¶ ④ Vîntul ~, vînt extrem de vijelios care, după credința poporului, bate prin straturile cele mai înalte ale văzduhului, unde abia poate să se înalțe vre-o pasăre: și loviudu-l cu aripa, îl făcu un puiu de corb și-l vîrî într'un stol de corbi ce se urcase pînă la vîntul ~ (SB.).

*__TURBINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* Roată hidraulică, sau verticală și cu fusul orizontal, sau orizontală și cu fusul vertical, acționată de un curent lichid sau de aburi; e utilizată ca forță motrice (5090) [fr.].

Fig. 5090. Turbină.

○ **TURBINCĂ** (*pl.*-ci) *sf. Mold.* Torbă în care soldații ruși își țin pîinea: blagoslovește-mi turbinca asta, că ori pe cine-ciu vrea eu, să-l vîr într'însa (CRG.) [rus. t o r b i n k a].

*__TURBULENT__ *adj.* Gălăgios, sgomotos [fr.].

TURBURA, TULBURA (-bur) 1. *vb. tr.* ① A face tubrure: înger pogoria ...la scăldătoare și turbura apa (BIBL.); izvoarele își tulburau adîncul ca să-și asvîrle afară undele lor (EMIN.) ¶ ② Ⓕ A produce o amestecătură, o zăpăceală, o încurcătură: să pogorîm gios și să turburăm limba lor, cum nice unul să înțeleagă beseada altuia (PAL.) ¶ ③ Ⓕ A provoca o agitațiune violentă, a neliniști: furtuna a turburat aerul; visuri urîte mi-au turburat somnul; mișcările lui stăpînite, încete, o tulburau (VLAH.); dacă ideî politicești mă turbură, un andante grazioso mă liniștește (NEGR.) ¶ ④ Ⓕ A întrerupe, a distruge ordinea, pacea, liniștea, buna înțelegere; a provoca răscoale, a semăna vrajbă: nici un sgomot nu tulbura liniștea pădurii (VLAH.); ~ ordinea, pacea într'o țară ¶ ⑤ Ⓕ A întrerupe, a suspenda acțiunea, exercițiul, mersul normal, progresul unui lucru: a înlăturat toate piedicile ce stau să-i turbure mișcările; nimic n'a turburat fericirea lor; nici un nor n'a turburat seninătatea vieții lui ¶ ⑥ Ⓕ A împiedeca de a judeca limpede, a zăpăci mintea, a distruge facultățile sufletului: eram oare-cum în mirare cum această prozaică femeie a putut să tulbure mințile atîtor oameni (GN.); Căci n'ai zîmbet nici privire... Ca să scoți pe om din minte Și să tulburi vr'o simțire (VLAH.) ¶ ⑦ Ⓕ A întrerupe în mod neplăcut: ~ o convorbire; ~ somnul cuiva; un incident a turburat această serbare ¶ ⑧ Ⓕ A împiedeca, a stingheri: ~ digestiunea.

2. *vb. refl.* ① A deveni turbure: după atîta ploaie, apele rîurilor s'au turburat; a clătinat prea mult sticla și s'a turburat vinul ¶ ② A nu mai fi senin, a se acoperi de nori: cerul s'a turburat ¶ ③ A se întuneca, a se păinjini: vederea mea, ochii mei se turbură ¶ ④ A simți o neliniște, o emoție care-l face să-și piardă cumpătul: la întrebarea mea, s'a turburat și n'a știut ce să răspundă; se turbură de necaz și nu mai vedea înaintea ochilor (ISP.); inima mea să turbură în mine și spaimă de moarte căzu asupra mea (DOS.) ¶ ⑤ A se agita, a fi gata să se răscoale: să dede știre la căpitanul polcului că tot Ierusalimul s'au turburat (BIBL.); atunce, la acea vreme, toată Europa se turburase (LET.) [lat. vulg. *t u r b u l a r e < t u r b a r e].

TURBURARE, TULBURARE *sf.* ① Faptul de a (se) t u r b u r a: ~a apei, vinului ¶ ② Ⓕ Confuziune, desordine: Radul-Vodă... trăgea pe boieri cu cuvinte blînde, să nu facă vre-o tulburare (LET.); odată se făcu o tulburare între meseni (ISP.) ¶ ③ Ⓕ Neînțelegere, încurcătură ¶ ④ Ⓕ Stare a minții care nu mai e în deplina posesiune a facultăților sale, buimăceală ¶ ⑤ Ⓕ *pl.* Șir de răscoale, de desordini ce se petrec într'o țară: turburări civile, religioase; a potoli turburările.

TURBURAT, TULBURAT *adj. p.* TURBURA: cerul era turburat, nori groși se primblau ca niște munți pe el (NEGR.) ¶¶ Ⓒ NETURBURAT.

TURBURĂTOR, TULBURĂTOR *adj. verb.* TURBURA. Care turbură: din pacinici ce erau mai 'nainte, deveniseră artăgoși și turburători (I.-GH); Zîmbet dătător de visuri și tulburător de minți, Șterge-te din al meu cuget... (VLAH.).

TURBURE,¹ TULBURE 1. *adj.* ① Care nu e limpede: apa este ~ cînd conține în suspensie părticele mici de nisip, de materii argiloase fine, etc.; nu arunca apa cea turbure, înainte de a avea pe cea limpede (ZNN.); ➡ APĂ ⑩ ¶ ② Care nu e senin, acoperit cu nori, cețos: vremea e turbure, curînd a să tune (NEGR.) ¶ ③ Prin care nu se vede limpede: sticlă ~; ochelari turburi ¶ ④ Ochi turburi, a căror privire nu e limpede; a avea vederea ~, a nu vedea deslușit; — *adv.*: ochiul vedea turbure la țintă (ODOB.) ¶ ⑤ Ⓕ Încurcat, unde nu se poate deslușî ce se petrece: o situațiune ~.

2. *sbst.* = TURBUREL 2 [lat. vulg. *t u r b ŭ l u s = clas. t u r b ĭ d u s].

TURBURE² *sbst.* = ASMAȚUCHIU [ung. t u r b o l y a, modificat după t u r b u r e¹].

†**TURBUREALĂ**, TULBUREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Turburare, starea a tot ce e t u r b u r e: au ajuns la un munte atît de înalt, de se pierdea cu creștetul în tulbureala norilor (MERA); scoală-te și fugi în Haran... și rămîi acolo puținea vreme, pînă se va turna turbureala frățîni-tău (PAL.).

TURBUREL, TULBUREL 1. *adj. dim.* TURBURE. Cam turbure.

2. *sbst.* Vin nou, de curînd făcut din must, care nu s'a limpezit încă: vinde friptură de porc și un tulburel acru care te dă în boală a doua zi (IRG.).

TURBURIU, TULBURIU, *Trans. Maram.* TULBUROS *adj.* Cam t u r b u r e: sus, cerul turburiu, cum e cerul adeš pe mare (BAS.).

TURC 1. *sm.* ① ● Locuitor din Turcia; *pr. ext.* Mahomedan: cît se vînturau Turcii prin țară și pe la hotare, nici el, nici boierii, nici norodul nu mai aveau chip să răsufle de sălbătăciile lor (VLAH.); Turcul, de e Turc, și tot te lasă întîiu să mai mănînci și apoi te omoară (ZNN.); ℗: cum e Turcul, și pistolul, se potrivesc laolaltă, sînt unul ca și altul; — Turcul plătește *sau* Turcul să plătească! (I.-GH.), se zice cînd cineva trebue să plătească, vrînd nevrînd, paguba făcută de alții; — Turcul te bate, Turcul te judecă *sau* Cine te pîrăște? — Turcul. — Cine te judecă? — Turcul (ZNN.), se zice cînd nu te aștepți să ți se facă dreptate, pentru că cel ce te judecă e interesat în cauză; — parcă se bat Turcii la gura lui, mănîncă, înghite cu atîta lăcomie, de te sperie; — parcă te-alungă Turcii *sau* doară nu dau Turcii, se zice cuiva care e grăbit din cale afară ¶ ② ♣ FLOAREA-TURCULUI = MĂRGĂRITĂRELE.

2. *adj.* Turcesc: poporul ~; limba ~ă [vsl. t u r ŭ k ŭ, ngr. τοῦρκος, etc.].

○ **TURCĂ**, TURCĂ (*pl.*-ci) *sf. Mold. Bucov. Trans.* Mască cioplită din lemn, înfățișînd un cap de cerb (alte ori un alt cap de animal sau de pasăre cu cioc lung), împodobit cu tot felul de panglici și șiraguri de mărgele printre coarne și cu clopoței pe la urechi; de falca de jos sînt legate niște sfori, cu care cel ce poartă masca o poate pune în mișcare cum îi place; capul e înțepenit într'o bîtă mică și groasă, iar împrejurul ei e croită, din covoare, o haină largă, întocmai ca o fustă femeiască, împodobită cu tot felul de năfrămi de mătase și curele cu ținte; datina de a se împodobi astfel e obicinuită mai ales în Transilvania, în preajma Crăciunului, și corespunde aceleia cunoscute aiurea sub numele de „brezaie" sau „capră" (☛ BREZAIE, CAPRĂ ③) (▣ 5091): s'au îmbrăcat cu niște sumăieșe și cu turci pe cap... și au mers la o casă în cetatea aceea unde era împăratul (SB.); — cu înțelesul de stafie care vîră spaima în om: (noaptea) toate stihiile năpădesc pe mine, strigoii, moroii... pînă și papaluga, pînă și turca (ALECS.).

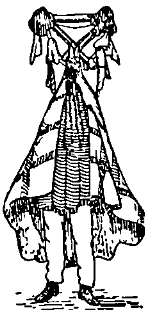

Fig. 5091. Turcă.

TURCALEȚ *adj.* (zmeu ~) și *sm.* ① Zmeu turcesc ¶ ② *sm.* ♣ = PĂTLAGINĂ-MOALE.

○ **TURCAȘ** *sm. Trans.* Cel mascat cu o t u r c ă (PAMF.).

TURCESC 1. *adj.* Al Turcilor, privitor la T u r c i: limba turcească; alfabetul ~ (☛ TAB. LXIX); Țara-turcească, Turcia; legea turcească, religiunea mahomedană; cafea turcească, cafea preparată prin fierberea cafelei măcinate în apă; judecată turcească, judecată pripită, fără multe forme și tărăgăneli.

2. TURCEASCĂ (*pl.*-cești) *sf.* ♀ Cafea turcească.

TURCEȘTE *adv.* ① Ca T u r c i i, în felul Turcilor: cu poturi scurți pînă la genuchi... și legat la cap ~ (I.-GH.); a ședea, a sta ~, a ședea cu picioarele încrucișate, ca Orientalii, a ședea grecește: acolo sînt... și cîntăreți cu flautul, cari șed ~, cu picioarele încrucișate (ODOB.) ¶ ② În limba turcească: a vorbi ~; stai cu Țiganul, înveți țigănește, cu Turcul, ~, cu Neamțul, nemțește (ZNN).

TURCHEZ *adj. Olten.* Albastru [comp. fr. t u r q u o i s e „turcoază, peruzea"].

TURCI (-cesc) 1. *vb. tr.* A face T u r c, a face să treacă la religiunea mahomedană: au și luat pre doamna lui Grigorie-Vodă, cu toată casa sa și averea, în saraiele împărătești, să-i turcească (MUST.).

2. *vb. refl.* A trece la religiunea mahomedană, a se face Turc: Magdala era fata muftiului, de dragostea căruia se turcise (I.-GH.); Iliaș-Vodă, feciorul lui Petru-Vodă, după ce s'au turcit, zic să-i fie rămas o fată creștină, după moartea lui (LET.).

‡ **TURCIE** *sf.* Pe ~, în limba turcească, turcește, în felul Turcilor [T u r c].

TABELA LXIX. ALFABETUL TURCESC

Izolat	Final	Medial	Inițial	Valoarea	Numele
ا	ـا	ا	ا	a,e,i,o,u,ŏ,ŭ	elif
ب	ـب	ـبـ	بـ	b (p)	be
پ	ـپ	ـپـ	پـ	p	pe
ت	ـت	ـتـ	تـ	t	te
ث	ـث	ـثـ	ثـ	s	se
ج	ـج	ـجـ	جـ	ğ	ğim
چ	ـچ	ـچـ	چـ	č	čim
ح	ـح	ـحـ	حـ	h	ha
خ	ـخ	ـخـ	خـ	h (k)	hy
د	ـد	د	د	d (t)	dal
ذ	ـذ	ذ	ذ	z	zel
ر	ـر	ر	ر	r	re, ry
ز	ـز	ز	ز	z	ze
ژ	ـژ	ژ	ژ	ž	že
س	ـس	ـسـ	سـ	s	sin
ش	ـش	ـشـ	شـ	š	šin
ص	ـص	ـصـ	صـ	s	sat
ض	ـض	ـضـ	ضـ	d, z	dat
ط	ـط	ـطـ	طـ	t, d	ty
ظ	ـظ	ـظـ	ظـ	z	zy
ع	ـع	ـعـ	عـ	spirit aspru	ain
غ	ـغ	ـغـ	غـ	g	gain
ف	ـف	ـفـ	فـ	f	fe
ق	ـق	ـقـ	قـ	q	qaf
ك	ـك	ـكـ	كـ	k, g (n)	kef
ل	ـل	ـلـ	لـ	l	lam
م	ـم	ـمـ	مـ	m	mim
ن	ـن	ـنـ	نـ	n	nun
و	ـو	و	و	v	vav
ه	ـه	ـهـ	هـ	h	he
ی	ـی	ـیـ	یـ	ĭ (semi-cons.)	ie

TURCIME *sf. col.* TURC. Mulțime de Turci; neamul turcesc.

***TURCISM** (*pl.*-me) *sn.* ① 🙰 Vorbă, expresiune împrumutată din turcește sau modelată după limba turcească ¶ ② Influența turcească; tot ce constitue naționalitatea turcă [T u r c].

TURCOAICĂ (*pl.*-ce), † TURCOAIE *sf.* ● Locuitoare din Turcia; nevasta unui T u r c; mahomedană.

***TURCOAZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ⊕ = PERUZEA [fr. t u r q u o i s e].

TURCULEȚ *sm.* ① *dim.* TURC ¶ ② Copil de Turc: cadînele... fugeau desculțe și cu năpîrcile de ~i în brațe, de le plîngeai de milă (ISP.) ¶ ③ *Băn.* ♣ = STICLEȚE ① ¶ ④ = FLOAREA-PAȘTILOR (☛ FLOARE ③).

TUREAC (*pl.*-reci), ✓ TURIAC (*pl.*-ieci) *sm.*, *Mold. Bucov.* TUREATCĂ (*pl.*-etci, -etce) *sf.* ① Carîmbul cizmei: în fie-care seară lovește slujnica cu tureacul peste vîrful nasului (MERA); smuncea din tureatca ciubotei harapnicul și 'ncepea să bată 'n buestrașul cel alb (SAD.); cîrpea niște ciubote de străjer, știți de cele cu turetci cît ziua de mîine (GRIG.); peste o dimerlie de fasole i-au

curs atunci din turetce, pe care de obiceiu le purta suflecate (CRG.) ¶ ② *pl.* Un fel de ghetre largi, de dimie, purtate de țărance și în care picioarele, de la glezne pînă la genunchi, sînt vîrîte ca în niște saci (MAN.) [lat. vulg. *t h y l a c u s < gr. θύλακος].

***TURELĂ** (*pl.* -le) *sf.* ⚔ ⛴ Cupolă metalică care adăpostește tunurile pe puntea unui vas de războiu sau într'un port (▣ 5092) [fr. t o u r e l l e].

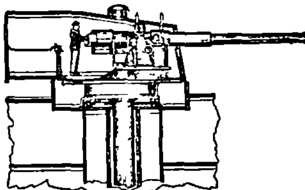

Fig. 5092. Turelă.

***TURF** *sbst.* Locul unde se fac alergările de cai, hipodrom [fr. < engl.].

TURHAN *sm.* ♣ = TARHAN.

TURICEL *sm.*, TURICEA *sf.* ♣ Plantă din fam. cruciferelor, cu frunzele dispuse în rozetă și acoperite cu peri; face flori mici, albe sau gălbui; crește prin locuri pietroase și nisipoase (*Turritis glabra*) (▣ 5093) [formațiune savantă din lat. t u r r i t i s].

Fig. 5093. Turicel.

TURICIOARĂ *sf.* ♣ = ȚURIȚĂ-MARE [t u r i ț ă].

***TURISM** *sbst.* Gustul, deprinderea de a face călătorii de plăcere [fr. t o u r i s m e].

***TURIST** *sm.*, TURISTĂ (*pl.*-te) *sf.* Persoană care călătorește de plăcere sau pentru a se instrui: un turist care a petrecut cîteva săptămîni în București... vrea să-și plătească datoria de recunoștință pentru ospitalitatea ce primise (I.-GH.) [fr. t o u r i s t e].

TURIȘTE *sf.* = TORIȘTE.

TURIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ ① Plantă acățătoare, cu tulpina în patru muchii, acoperită cu peri aspri, îndreptați în jos; face flori albe sau verzui; fructele, acoperite cu peri rigizi, cu vîrful încovoiat, se acață de hainele omului, de lîna oilor, de părul vitelor, și abia se poate desprinde; numită și „asprișoară", „cornățel", „lipici", „lipicioasă" sau „scaiu-mărunt" (*Galium aparine*) (▣ 5094) ¶ ② ~-ALBĂ = GĂINUȘI (☛ GĂINUȘĂ ⑨) ¶ ③ ~-MARE, plantă foarte păroasă, cu numeroase flori galbene-aurii, dispuse în ciorchine lungi spiciforme; numită și „turicioară" sau „coada-racului" (*Agrimonia eupatoria*) (▣ 5095) [srb. t u r i c a].

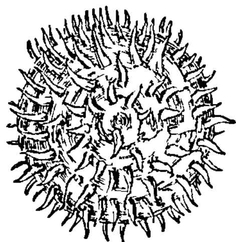

Fig. 5094. Turiță.

Fig. 5095. Turiță-mare.

○ **TURJAN** = TUJLEAN.

TURLĂ, ‡ TRULĂ (*pl.*-le) *sf.* Turn (*în spec.* de biserică), turnuleț de castel: o biserică își ridică peste copaci turlele-i nalte și strălucitoare (VLAH.); privi lung la turla bisericii din sat (DLVR.); Mihai-Vodă... răsipi... și tinda bisericii și... lăsă numai oltarul și biserica cu trula cea înaltă (NEC.) [gr.-biz. τρούλλα, ngr. τούρλα].

TURLAC *adj.* *F* Amețit de băutură: și-a încălzit măseaua, este ~ (ISP.) [comp. tc. t o r l a k „agearniu, ușuratic"].

TURLĂCI (-ăcesc) *vb. refl.* A se ameți de băutură, a se chercheli: Ercule își încălzi măseaua și se cam turlăci (ISP.) [t u r l a c].

TURMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Mulțime de animale de același soiu care umblă grămadă și se hrănesc în același loc: o ~de porci; se zice *în spec.* de oi (▣ 5096): intrat-au Tătarii în țară ca lupii în turma de oi (MUST.); turma nu stă dintr'o oaie (ZNN.); Ⓟ: o oaie rîioasă molipsește turma 'ntreagă (ZNN.), un singur element rău într'o adunare e în stare să-i strice pe toți ¶ ② ✓ Cîrd, stol de păsări: pe vîrful gunoiului ricîia o ~ de găini (D.-ZAMF.); dacă toamna vin turme de grauri și se pun printre vite la cîmp, e semn de toamnă lungă (GRM.) ¶ ③ ✓ Ceată: (mă văzui în mijlocul) ...unei turme de băieți ce făceau o larmă asurzitoare și se uitau la mine ca la urs (GN.) ¶ ④ Ⓕ ⛪ Ceată de credincioși (în stil bisericesc): sculă-se lupul pre păstoriu și intrară lupii în turma lu Hs. (MX.); l-a povățuit să se poarte frumos și să păzească înainte cu sfințenie casa Domnului și turma ce i se încredințează (VLAH.) [lat. t u r m a].

Fig. 5096. Turmă de oi.

TURMAC *sm.*, TURMACĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Vițel, vițea de bivol în al doilea an; Ⓕ: cînd s'or îndîrji turmacii ăia de boieri pe noi, te pomenești că ne-or pune și la jug (JIP.) ¶ ② Ⓕ Om scurt și gros (R.-COD.); ~ de om, om voinic (VÎRC.) [comp. bg. t u r m a k].

***TURMALINĂ** (*pl.* -ne) *sf.* ⊕ Mineral cristalizat, format dintr'un amestec de bor, siliciu și aluminiu; e întrebuințat la aparatele de optică [fr.].

***TURMENTA** (-tez) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) chinui, a (se) canoni, a (se) trudi, a (se) tortura; a (se) sbuciuma ¶ ② A hărțui, a supăra, a importuna [fr.].

***TURMENTAT** *adj. p.* TURMENTA. ① Chinuit, canonit, torturat, trudit; sbuciumat ¶ ② *F* Beat.

TURMULIȚĂ (*pl.*-țe), TURMUȘOARĂ (*pl.*-re), ○ TURMUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* TURMĂ: îl puse să-i ducă turmulița de oi la pășune (ISP.); îi dădură o turmuliță de gîște în seamă (MERA); Turmușoara cea de oi, Ciobănașii amîndoi (VOR.).

TURN (*pl.*-nuri) *sn.* ① Construcție rotundă, pătrată sau poligonală, care se ridică deasupra unei clădiri, unei biserici, unei fortărețe, etc., pînă la o mare înălțime în raport cu baza: să zidim o cetate și ~ul cui vîrvul să agiungă la ceriu, cum să facem nume noao (PAL.); de primăvară s'au apucat de au făcut un ~ pe poarta curții domnești foarte frumos (MUST.); ~ul Colții ☛ COLȚEA; ~ul de la Galata (▣ 5097) ¶ ② ♔ Piesă la jocul de șah, în formă de turn (▣ 5098): Cade 'n șahul de pe masă și răstoarnă pe covor Doi nebuni peste un rege și un ~ peste regina (ALECS.) [germ. dial. T u r n].

TURNA (torn) 1. *vb. tr.* ① ‡ A înturna, a întoarce, a aduce înapoi, a face să vie înapoi ¶ ② A vărsa un lichid în sau peste ceva: ~ vin în pahar; vasul cel fără de fund, măcar cîtă apă ai turna într'însul, nu-l mai poți împlea (GR.-UR.); baba într'o noapte turnă apă pe vatră și stinse focul ce-l învălise fata unchiașului de cu seară (ISP.); *pr. ext.*: nu mai turna foc peste pară aprinsă (ZNN.); Ⓕ: toarnă cu găleata, cu cofa, plouă foarte tare: începu o ploaie d'aiea de părea că toarnă cu găleata (ISP.) ¶ ③ A vărsa metal topit într'un tipar: ~ gloanțe; ~ tunuri; cînd se toarnă un clopot, pentru

ca să sune frumos, trebue să se scornească o minciună mare care să colinde multă lume și s'o minuneze (GOR.); Ⓕ: La ce-aș începe să încerc... A turna în formă nouă limba veche și 'nțeleaptă (EMIN.); frumusețea lor e așa de profund legată de limba în care le-a turnat maestrul (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ Ƒ A clădi, a construi: împăratul porunci să-i toarne lui Neghiniță o casă cu zece caturi (DLVR.) ¶ ⑤ Ⓕ Ƒ A fabrica în grabă, a da gata: într'un ceas îți toarnă un foileton (VLAH.); Ghiță polițaiul aleargă pînă-i iese limba de un cot și ți-l toarnă pe d. Cațavencu deputat la colegiul II (CAR.).

Fig. 5097. Turnul dela Galata.

2. *vb. refl.* ‡ A se întoarce, a veni înapoi, a se înturna: slobozi un corb a sbura, care ieși și nu se turnă pînă nu secară apele spre pămînt (PAL.) [lat. t o r n a r e].

Fig. 5098. Turn (de șah).

*TURNANT 1. *adj.* Care se învîrtește; placă ~ă ☛ PLACĂ¹ ⑥.

2. TURNANTĂ (*pl.*-te) *sf.* Mică bibliotecă care se învîrtește în jurul unui fus (▣ 5099) [fr. t o u r n a n t].

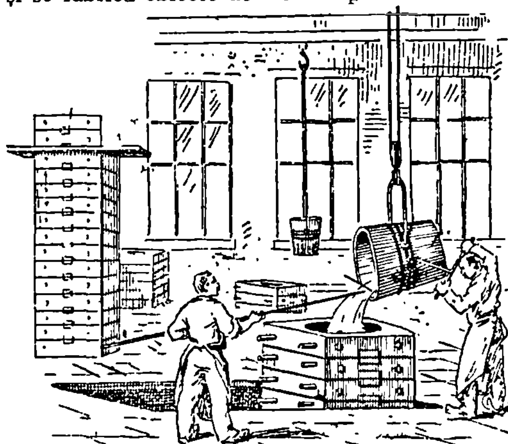
TURNAT 1. *adj. p.* TURNA. ① Vărsat: apa ~ă în lighian; vinul ~ în pahare ¶ ② Format prin vărsarea unui metal topit într'un tipar: clopot ~ ¶ ③ Ⓕ Potrivit bine pe trup, ca și cînd s'ar fi turnat într'un tipar: hainele pare că erau ~e pe dînsele (ISP.).

2. *sbst.* Faptul de a turna.

Fig. 5099. Turnantă.

TURNĂTOR *sm.* ⊕ Cel ce fabrică obiecte din metal: ~ de clopote; ~ de litere (tipografice) [t u r n a].

TURNĂTORIE *sf.* ① Arta de a turna obiecte de metal ¶ ② Uzină, atelier unde se toarnă metale și se fabrică obiecte de metal topit (▣ 5100): ~ de fier, de clopote, de litere [t u r n ă t o r].

Fig. 5100. Turnătorie.

TURNĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Boală provocată prin turnarea unei ape vrăjite în calea cuiva (VOR.) [t u r n a].

TURNĂȚEI *sm. pl.* ✕ Sdrențe, aluat făcut din făină, ouă și puțin lapte sau apă, bătute bine într'o strachină, pînă ce fac bășici, și care se toarnă apoi puțin cîte puțin în supa ce clocotește la foc [t u r n a t].

*TURNEL (*pl.*-ele) *sn.* Ⓣ = TURNURĂ ④.

*TURNER ☛ TURNIR.

*TURNESOL *sbst.* Materie colorantă albastră extrasă dintr'un fel de licheni fermentați cu urină; tinctură de ~, lichid format dintr'o soluțiune apoasă a materiei precedente și care se întrebuințează în chimie spre a se recunoaște prezența acizilor sau bazelor [fr. t o u r n e s o l].

*TURNEU (*pl.*-neuri) *sn.* ① Călătorie ce întreprinde cineva cu intențiunea de a vizita pe rînd mai multe localități sau mai multe persoane ¶ ② Călătorie pe care o face un funcționar spre a inspecta locurile, stabilimentele în care-și exercită autoritatea ¶ ③ Călătorie făcută de o trupă de actori spre a da reprezentații în diferite localități [fr. t o u r n é e].

*TURNIR, TURNER (*pl.*-re) *sn.* Serbare militară în evul mediu în care cavalerii, îmbrăcați cu zale și armuri, se întreceau la lupte cu armele lor: da acestei priveliști o pompă solemnă ce aducea aminte de turnerele cavalerilor vristei de mijloc (NEGR.) [germ. T u r n i e r].

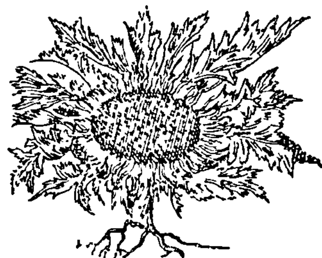
TURNULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* TURN: erau și niște ulmi umbroși, cari se tupilau chiar sub ~ul bisericuței (GRIG.).

*TURNURĂ (*pl.*-uri) *sf.* ① Conformațiunea exterioară a corpului, boiu ¶ ② Înfățișarea sub care se prezintă lucrurile ¶ ③ Felul cum sînt așezate cuvintele într'o frază, întorsătură ¶ ④ Ⓣ Bucată de stofă sau perniță ce puneau femeile sub rochie, în partea dindărăt, mai jos de talie (▣ 5101) [fr. t o u r n u r e].

Fig. 5101. Turnură.

*TURPITUDINE *sf.* Nerușinare, faptă nerușinată, mîrșăvie [lat.].

TURTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① ✕ Pîine turtită și rotundă, de mălaiu sau din aluat de făină nedospit, coaptă în spuză sau în țest, pînă se îmbracă cu o coajă: fie-care trage spuza pe turta lui ☛ SPUZĂ ①; Ștefan... de cîte ori îi ceruse ajutor, el stătuse în loc ca turta în foc (ISP.); Ⓕ Ƒ: a coace turta cuiva ☛ COACE 1 ①; ~ peste ~ și la mijloc urdă (GOR.), *ghicitoare despre „rîșniță”*; a face ~, a strivi: am să te fac ~! (GN.); Ƒ: a se face (beat) ~, a se îmbăta ~, a se îmbăta peste măsură: am văzut într'o după amiaz de vară, în fața prăvăliei, pe desfrînații aceia beți ~ (CAR.); după aceea se puse să bea rachiu și bău pînă se îmbătă ~ (D.-ZAMF.) ¶ ② ✕ ~ dulce, aluat de făină de grîu, amestecat cu miere, cu migdale, nuci, etc. și copt în cuptor: cucoana moașă... rupe o bucată de ~ dulce de la madam Georgescu (CAR.) ¶ ③ ~ de ceară, de in, de cînepă, etc., pasta tescuită ce rămîne după storsul mierei, uleiului, etc.; galben ca turta de ceară, galben (la față) ca ceara: pică cartea din mîinile tremurătoare ale bătrînului, galben ca turta de ceară (BR.-VN.) ¶ ④ Plantă spinoasă, fără tulpină sau cu o tulpină scurtă, cu flori alburii, dispuse într'un mare și frumos capitul, ce seamănă cu o stea cu raze argintii; numită și „turtea”, „turtică”, „ceapă-ciorască”, „ciortopoloc”, „ciurul-zînelor”, „sita-zînelor”, „punga-babei”, etc. *(Carlina acaulis)* (▣ 5102) ¶ ⑤ TURTA-LUPULUI, semin-

Fig. 5102. Turtă.

țele foarte toxice ale unui arbore din India *(Strychnos nux vomica)*, din care se extrage stricnina (▣ 5103) ¶ ③ ♣ **TURTA-VACII**, ciupercă comestibilă cu pălăria convexă, galben-roșcată sau cafenie și acoperită de o substanță vâscoasă, brună, mai cu seamă în tinerețe și pe timpul umed, care apoi dispare, rămânînd suprafața pălăriei de un galben strălucitor; carnea, alburie sau gălbuie, e moale, are un miros plăcut de poame și un gust acrișor, puțin amar; crește mai ales, toamna, prin pădurile de pini *(Boletus luteus)* (▣ ☞ PL. I, 41) [lat. vulg. t ŭ r t a].

Fig. 5103. Turta-lupului.

TURTEA *sf.* ♣ = TURTĂ ④.

○ **TURTEL** *sm.* ♣ ① *Băn.* (WG.) *Trans.* (DENS.) = JNEAPĂN ¶ ② = TORTEL.

TURTI (-tesc) 1. *vb. tr.* A întinde, a lăți (ca o t u r t ă) prin apăsare, prin tescuire, prin strivire: a-și ~ nasul; cu un gest de ștrengar, își turtește pe ceafă pălăria spartă în fund (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A se face t u r t ă, a se lăți, a se întinde prin apăsare ¶ ② Ⓕ *F* A se îmbăta peste măsură: Bea de se turtește și cocă se face (PANN); un Sfranțuz, dînd cu ochii de vinul Drăgășanului, a lăcomit de-a băut pîn' s'a turtit (JIP.).

○ **TURTICĂ**, TURTIE *sf.* ♣ = TURTĂ ④.

TURTICICĂ (*pl.*-icele), TURTIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* TURTĂ.

TURTIT *adj. p.* TURTI. Lățit ca o turtă prin apăsare, prin strivire: e gras,.. fruntea congestionată, nasul gros și puțin ~ la vîrf (VLAH.).

TURTIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* TURTĂ: fie-care fată frămîntă făina și-și face cîte o ~ (MAR.).

TURTUREA ☞ TURTURICĂ.

TURTUREL *sm.* Bărbătușul t u r t u r e l e i (MAR.): Vai, sărmanul ~, Greu și-amar a fi de el (SEZ.).

TURTURICĂ, TURTUREA (*pl.*-urele) *sf.* Pasăre de spița porumbeilor, ceva mai mică decît aceștia și cu pene mai adesea cenușii; sboară totdeauna cîte două, bărbătușul cu femeiușca, și e luată ca simbol al fidelității *(Columba turtur)* (▣ 5104): turturica e sfioasă, gingașă ca o fată mare (GRL.); adu mie trei giunci de cîte un an... și o turturea și un puiu de porumb (PAL.); Iar mai jos, pe rămurele, Cîntă două turturele, Una rîde, una plînge Tot cu lacrime de sînge (IK.-BRS.).

Fig. 5104. Turturică.

○ **TURUGĂ** (*pl.*-gi) *sf. Olten. Băn.* Buturugă; copac căruia vîntul i-a rupt crăcile din vîrf și a rămas ca retezat [lat. t o r u s + *suf.* -u g ă].

TURUI (-ruiu) *vb. intr.* și *tr.* ① A-i merge gura ca o moară, a înșira vorbele iute iute, fără a se opri: sporovoește și-i turue mereu gura și spune fel de fel de taine și pîre (CAR.); te uiți la dînșii că le turue gura, spuind și verzi și uscate (ISP.); școlarul... c'un ton declamator, îți turue un voivod sau o bătălie, aproape pe nerăsuflate (VLAH.); îmbulzindu-i în minte cuvintele pe care le turuise într'una... il duse gura anapoda (DLVR.) ¶ ② A gongoni, a gurlui (ca porumbeii) [onom.].

○ **TURUIAC** (*pl.*-ieci) *sm. Olten.* = TUREAC ②.

TURUIALĂ (*pl.*-ieli), TURUITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a t u r u i.

TURUNGIU *adj.* Portocaliu [tc. t ü r ü n g y].

○ **TURVIN** *sbst. Băn.* Convorbire [ung. t ö r v e n y].

○ **TURVINI** (-inesc) *vb. intr. Băn.* A sta de vorbă, a convorbi [t u r v i n].

○ **TUSĂ** ☞ TUSE.

TUSCINCI *num.* T o ț i c i n c i: ține-te, săraca țară Moldova, de acum înainte de jacurile și mîncăturile a toți acești ~ feciori a Cuparului celui bătrîn (LET.).

TUSE, *Mold.* TUSĂ *sf.* Șir de expirațiuni convulsive și sgomotoase ale aerului din plămîni: cînd ai mînca vre-un păr de mîță, te apucă tusa și poți muri (GOR.); ~ convulsivă, ~ măgărească ☞ MĂGĂRESC ②; eufemistic și *iron.*: îl apucase pe bietul cuconașel o tusă de cele cu urechile lungi, ca să nu zic vorbă proastă (ALECS.) [lat. t ŭ s s i m].

TUSPATRU *num.* T o ț i p a t r u: a început calul a se da îndărăt, a forăi, a asvîrli din ~ picioarele (SB.); Din ~ părți a lumii se ridică 'nalt pe ceruri, Ca balauri din poveste, nouri negri plini de geruri (ALECS.).

TUSȘAPTE, *Mold.* TUSȘEPTE *num.* T o ț i ș a p t e: i-a tăiat vîrful limbilor de la tusșepte capetele (VAS.).

TUSȘASE, *Mold.* TUSȘESE *num.* T o ț i ș a s e: Cînd treci, bade, pîngă noi, Pune clopote la boi Și fă pleasnă de mătasă Și pocnește 'n boi tusșase (IK.-BRS.); cum ajung, odată intră buluc în ogradă tusșese (CRG.).

TUSTREI, *f.* TUSTRELE *num.* T o ț i t r e i (t r e l e): Cei doi cîntă, codrul sună Și tustrei merg împreună (COȘB.); au plinit atunce tustrele birurile de le-au trimis la Poartă (LET.).

***TUȘ** (*pl.*-șuri) *sn.* ① Substanță uscată și neagră, importată înainte din China, unde se prepară dintr'un negru de fum obținut prin arderea unei rășini; se prepară acum din chinoros, gelatină și camfor; servește la facerea unei cerneli pentru desenuri și e pusă în comerț sub formă de bastonașe dreptunghiulare (▣ 5105) ¶ ② Cerneală preparată din această substanță (▣ 5106) [germ. T u s c h e].

Fig. 5105. Tuș.

Fig. 5106. Sticluță de tuș.

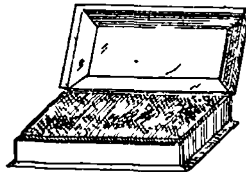
TUȘĂ¹ (*pl.*-șe, -și) *sf. F* = MĂTUȘĂ.

***TUȘĂ**² (*pl.*-și, -șe) *sf.* ♩ = CLAPĂ ⑦: podelele joacă ca tușile clavirului (NEGR.); îndreaptă degetele mele pe tușele clavirului, pentru ca să improvizez un vals necunoscut (ALECS.) [fr.].

TUȘI (-șesc) *vb. intr.* A expira în mod convulsiv și cu sgomot aerul din plămîni, a avea un acces de tuse: dacă mănînci din mămăliga pe care a mîncat-o mîța, vei tuși (GOR.); vorba pe unde a ieșit, mai bine să fi tușit (ZNN.) [lat. t ŭ s s ī r e].

TUȘICĂ *sf. F* = MĂTUȘICĂ.

***TUȘIERĂ** (*pl.*-re) *sf.* Perniță îmbibată cu cerneală de tuș, întrebuințată pentru sigilii (▣ 5107) [t u ș].

Fig. 5107. Tușieră.

TUȘINA (-inez, -in) *vb. tr.* ① A tunde oile pe sub pîntece, la coadă și pe picioarele dinapoi ¶ ② *Pr. ext.* A tunde scurt; a tăia destrămăturile: în urmă se tușinează rogojina, adică i se retează capetele firelor de papură, spre a se îndrepta (PAMF.) [lat. *t o n s i o n a r e < t o n s i o n e m].

TUȘINAT 1. *adj. p.* TUȘINA. ① Tuns: oi ~e; lînă ~ă ¶ ② *Pr. ext.* Tăiat scurt: umbla cu barba țăposasă... și cu mustața ~ă drept deasupra buzei subțiri (SAD.) ¶¶ Ⓒ NETUȘINAT.

2. *sbst.* Faptul de a tușina.

TUȘINĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Lînă scurtă și de proastă calitate, tunsă de sub pîntecele și de pe picioarele oii [t u ș i n a].

TUȘIT *sbst.* Faptul de a t u ș i: fata nu mai înceta cu ~ul (GRIG.).

TUȘITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a t u ș i; fie-care din expirațiunile convulsive și sgomotoase provocate de tuse: din cînd în cînd niște tușituri înnăbușite se auzeau venind din o odaie lăturalnică (BGD.).

○ **TUTCĂ** (*pl.*-ci) *sf. Băn.* = CURCĂ: se îngîmfase și se îmflase în pene ca o ~ (CAT.) [srb. t u k a].

○ **TUTCAN** *sm. Băn.* = CURCAN [t u t c ă].

TUTEA *sf.* Oxid de zinc [tc. t u t i à].

*TUTELĂ (*pl.*-le) *sf.* ① ⚖ Sarcină publică și gratuită pe care legea o impune unei persoane capabile, sau pe care aceasta o acceptă de bună voie, de a avea grijă de persoana și de averea unui minor sau unui interzis, epitropie ¶ ② Ⓕ Ocrotire, protecțiune: **niște ipocriți și fanatici cari, vrînd să ție lumea sub tutela lor, iscodeau feluri de basme ca să o sparie** (NEGR.) [fr. t u t e l l e < lat.].

*TUTELAR *adj.* ① ⚖ Privitor la tutelă, ce ține de tutelă: **autoritate ~ă** ¶ ② Ⓕ Ocrotitor, care protejează: **niște altare antice pe care se ard ofrande unui zeu ~** (CAR.) [fr. t u t é l a i r e].

○ TUTELCĂ (*pl.*-ci) *sf. Olten.* ♩ = TILINCĂ [comp. TUTOIU].

‡ TUTINDENEA, TUTINDEREA, TUTINDINEA, TUTINDINILE *adv.* = PRETUTINDENI.

TUTOIU, TUTUREZ *sbst. Trans.* ♩ Un fel de bucium mic, făcut din scoarță de alun (VIC.) (PĂC.) (▣ 5108) [comp. lat. t u t u l u s].

Fig. 5108. Tuturez

*TUTOR(E) *sm.* ① ⚖ Persoană însărcinată de justiție, prin testamentul lăsat de părinți, sau de consiliul de familie, ca să poarte grijă de persoana unui minor sau unui interzis și de a-i administra averea, epitrop ¶ ② Ⓕ Ocrotitor, protector [fr. t u t e u r < lat.].

*TUTTI-FRUTTI *sbst. pl.* ① ✕ (Hațeg — după T. Papahagi). Mîncare din tot felul de fructe ¶ ② Ⓕ Potpuri [it.].

*TUTTI-QUANTI *sbst. pl.* Toți cîți sînt [it.].

○ TUTUC *sbst. Olten. Băn.* Bucată de lemn scurtă (tăiată cu ferestrăul); butuc: **se duse omul în cuină, aduse de acolo un ~ de lemn și începu a căra în biata muiere de o învineți toată** (CĂT.); — *adv.* **(Oltețul) a înghețat tutuc** (CIAUȘ.), a înghețat buștean.

TUTUI¹ (-uesc) 1. *vb. tr.* A zice cuiva „tu" în vorbire: **tutuia pe toată lumea în convorbirea lui imaginară cu oamenii de la putere** (D.-ZAMF.).

2. *vb. refl.* A-și zice unul altuia „tu" în vorbire: **frate își ziceau, dar de tutuit nu se tutuiau** (BR.-VN.) [fr. t u t o y e r, modificat după t u].

TUTUI² (-uesc) *vb. intr.* ♩ A sufla, a buciuma din t u t o i u (PĂC.).

TUTUI³ (-uesc) *vb. tr. Olten. Trans.* A alunga, a scoate pe cineva din casă, a-l lua la goană (VIC.) (R.-COD.).

TUTULOR ☛ TOT¹ 1.

TUTUN, *Mold.* T(I)UTIUN (*pl.*-unuri) *sn.* ✤ ① Plantă cu tulpina dreaptă, înaltă de un metru pînă la un metru și jumătate, cu frunzele alterne, foarte mari, moi și de un verde-închis; face flori trandafirii, mirositoare, reunite în buchete elegante la vîrful tulpinii; toată planta răspîndește un miros puternic, neplăcut și are un gust grețos; e anuală în clima noastră, dar vivace în America, de unde e originară, putînd dura acolo de la zece pînă la doisprezece ani; introdusă în Europa în anul 1560 prin Nicot, ambasador al Franței la curtea din Lisabona, s'a răspîndit în întregul continent mai cu seamă de la începutul secolului al XVII-lea; e cultivată la noi, pe seama Statului, care a monopolizat-o, pentru frunzele ei care se prepară pentru a fi fumate, prizate sau mestecate *(Nicotiana tabacum)* (▣ 5109); o varietate a acesteia, numită TUTUN-TURCESC, „tutun-țigănesc", „bacon(iță)", etc., cu flori galbene-verzui, e de asemenea cultivată la noi *(Nicotiana rustica)* (▣ 5110): **de pogonul de popușoiu... ei le lua cîte un zlot și de pogonul de tutun cîte patru lei** (NEC.) ¶ ② Frunzele acestei plante care, după ce au fost supuse unei preparațiuni speciale, se fumează, se prizează sau se mestecă în gură: **un pachet de ~; ce atîta vorbă pentru o lulea de tutun?** (ZNN.); **pescarii... mestecă tutun, scuipînd cleios și galben** (DLVR.); a **bea ~**, a fuma: **Doisprezece Turci s'arată, spre mănăstire viind, Fără nici o îngrijire, bînd tiutiun, alții cîntînd** (LET.) [tc. t ü t ü n.]

Fig. 5109. Tutun.

Fig. 5110. Tutun-turcesc.

‡ TUTUNĂRIT *sbst.* Odinioară: dare ce plăteau sătenii pentru t u t u n u l ce cultivau: **taxidarii luau întreită zeciuială pentru oierit, ierbărit, ~ și vinărit** (FIL.).

TUTUNGERIE *sf.* 🛍 Prăvălie unde se vinde tutun, țigări, chibrituri, etc. [t u t u n g i u].

TUTUNGIU *sm.*, TUTUNGIOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Negustor(easă) ce vinde tutun, țigări, etc. [tc. t ü t ü n g i].

TUTUNI (-unesc) *vb. tr.* și *intr.* Ⓟ A bea t u t u n, a fuma: **la sfatul miniștrilor tăinim, tutunim, mai ne spunem păsul ăla la ăla** (JIP.).

TUTUNIU *adj.* De coloarea tutunului, cafeniu (CIAUȘ.) [t u t u n].

○ TUTUREZ ☛ TUTOIU.

○ TUTURIGĂ *sf. Olten.* (CIAUȘ.) (RV.-CRG.) ① Roată (la diferite unelte), rotiță, cerc ¶ ② Rotula genunchiului.

TUTUROR(A) ☛ TOT¹ 1.

TUZLAMA (*pl.*-male) *sf.* ✕ Mîncare preparată din burtă și din picioare de vițel [tc. t ü z l a m à].

TUZLUCI *sm. pl.* ① Odinioară: ghetre de aba încheiate dindărăt cu copci sau cu șireturi ¶ ② *Olten.* Un fel de cizme de dimie, cu carîmbii înalți, cu talpa groasă, ce poartă bărbații și femeile (MAN.) (CONV.) (RV.-CRG.) [tc. t o z l u k].

TVERDU, TVIRDO, FERDU *sm.* Numele slovei T, т din alfabetul cirilic: **într'o zi era să mă înnădușe cu un tverdu ce mi se prinsese în gît** (NEGR.) [vsl. t v r ŭ d o].

‡ TVORENIE *sf.* Creațiune [vsl.].

‡ TVORET *sm.* Creator [vsl. t v o r ĭ c ĭ].

DIN PRAVILA DE LA GOVORA (1642).

Sec. XV

Sec. XV

Sec XVI

Sec XVI

Sec. XVII

Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XIX

ŢIGANI

Ţ *sm.* A douăzeci şi treia literă a alfabetului, a optsprezecea din seria consonantelor; purta în alfabetul cirilic numele de „ţi".

ŢA! *interj. Mold.* = CEA![2]

ŢAC! *interj.* ① Imită sgomotul făcut de un lucru care se taie: **(biletele de abonament sînt) cu numere: l-am ras, ţac! îi taiu numărul** (CAR.); **scoate cuţitul de la brîu, pune degetul cu inelul pe un tăietor şi, ţac! îl taie şi-l aruncă... în apă** (R.-COD.); **Ţac! ţac! prin copac, Fîş! fîş! prin păiş** (GOR.), *ghicitoare despre* „coasă" ¶ ② Imită un ţăcănit: **subprefectul auzi, ţac! căzînd cocoşul revolverului, fără ca însă să plece lovitura** (D.-ZAMF.) [onom.].

○ **ŢACALĂ** *sf.* Puşcă veche, rugină de puşcă (CIAUŞ.) [refăcut din †s ă c ă l u ş şi modificat sub influenţa lui ţ a c!; comp. ŢĂCĂLUŞ].

ŢĂCĂLIE *sf.* ① *F* Bărbiţă lăsată să crească numai sub buza de jos: **împăratul s'a tras de ~, scrîşnind straşnic** (CAR.) ¶ ② *Trans.* (VIC.) Frigare de lemn pentru fript slănina.

○ **ŢĂCĂLUŞ** = SĂCĂLUŞ: **o bubuitură de ~ a pătruns atunci în văzduhul tăcut al nopţii** (GRIG.).

ŢĂCĂNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Sgomotul produs de loviturile ritmice ale potcoavelor cailor, de o ciocănitură uşoară şi repetată: **ţăcăneala potcoavelor... îmi izbea neplăcut urechile** (LUNG.) [ţ ă c ă n i].

ŢĂCĂNI (-ănesc, -ăn) *vb. intr.* şi *tr.* A produce o ciocănitură, o izbitură uşoară, adesea repetată: **pistolul ţăcăneşte şi nu ia foc** (I.-GH.); **vînătorii începură a şopti, oţelele ţăcăniră** (S.-ALD.); **calul îşi ţăcănea potcoavele pe prundul drumului** (SAD.); **ceasornicul ţăcănea în perete** (CAR.); **aici în arhivă unul ţăcăne la maşina Yost** (BR.-VN.) [ţ a c!].

ŢĂCĂNIT *sbst.*, ŢĂCĂNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a ţ ă c ă n i; rezultatul acestei acţiuni: **vorbeşte numai ţăcănitul sapelor şi al tîrnăcoapelor** (JIP.); **ţăcănitul din ce în ce mai obosit al roatelor** (CAR.); **se auzeau ţăcănituri pripite: ghionoaia neagră sfredeleşte trunchii copacilor** (UR.); **să mai auzi şi fîşiiturile periilor, ţăcăniturile armelor** (BR.-VN.).

○ **ŢĂCĂRAIE** *sf.* Bălăngănit subţire (de clopot mic): **numai cînd şi cînd... răsuna cîte o ~ de clopot** (LUNG.).

ŢAFANDACHE *sm.* = MUŢUNACHE ②: **un ~ cu sticla în ochiu, cu gîtul pus ca 'ntr'un protap, cu gulerul gata să-l apuce de nas** (ISP.).

ŢAGĂR (*pl.*-ăre) *sn.* *Băn.* Arătătorul de la ceas [germ. Z e i g e r].

ŢAGLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① ‡ Vîrf de săgeată ¶ ② *Trans.* Fie-care din prăjinile pe care se poartă coşciugul mortului (VIC.) ¶ ③ *F* **A rămînea ~**, a rămînea cu ochii pironiţi, încremenit: **am rămas încremenit, cu ochii ~** (DLVR.).

○ **ŢAGRĂ** (*pl.*-re) *sf.* *Băn.* Pirostie.

○ **ŢAICĂ** *sf.* *Olten.* = ŢAŢĂ.

ŢAL! 1. *interj.* Plata! strigăt cu care se chiamă chelnerul la plată: **nu vezi că bat de un ceas şi nu vrea să vie mizerabilul. Ţal!** (CAR.).

2. *sm.* Chelner căruia i se face plata (într'o cafenea, berărie, etc.): **i-a tras două palme ~ului** (CAR.) [germ. z a h l e n! Z a h l (k e l l n e r)].

○ **ŢĂL** ☞ ŢEL.

○ **ŢĂLINĂ** = ŢELINĂ.

○ **ŢĂLUI** ☞ ŢELUI.

ŢAMBAL, ŢIMBAL (*pl.*-ale) *sn.* ♩ Instrument de muzică, alcătuit dintr'o ladă de rezonanţă pe care sînt întinse numeroase rînduri de coarde duble, pe care executantul loveşte cu două ciocănele; e nelipsit la un taraf de lăutari şi înlocueşte efectul acompaniamentului de piano (▣ 5111): **lăutari cu ţambalul şi flaşnete şi clarанete... şi strigăte, şi sbierete, şi chiote! e o plăcere!** (CAR.); **ştie să cînte cu ghitara, cu flautul şi cu ţimbalul** (CAR.); **veneau balaurii flămînzi, cu cobză, scripcă, cu naiu şi cu ţimbal** (GRIG.) [ung. c i m b a l o m, germ. Z i m b a l < lat. c y m b a l u m].

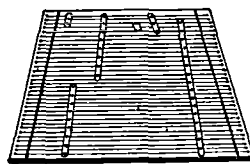

Fig. 5111. Ţambal.

ŢAMBALAGIU, ŢIMBALAGIU *sm.* ♩ Lăutar care cîntă cu ţ a m b a l u l: **ţimbalagiul se da de ceasul morţii, bătînd din ciocănaşe, doar o aduna vioarele răzleţe** (D.-ZAMF.).

ŢAMBRĂ (*pl.*-re) *sf.* ⚒ Căptuşala de scînduri a galeriei unei ocne de sare [pol. c z a m b r y].

ŢANC[1] *sbst.* ① Măsură, distanţă, hotar: **Dumnezeu a desfăşurat de pe un ghem aţa cît era ~ul cerului** (PAMF.) ¶ ② *Băn. Trans.* Băţul cu crestături cu care ciobanii măsoară laptele ¶ ③ *Olten.* Beţişor cu mai multe crestături care se întrebuinţează la cazan spre a măsura ţuica ¶ ④ *F* **La ~**, la momentul potrivit, exact cînd (*sau* cum) trebue: **ai sosit la ~; vrea să i se potrivească toate la ~** (SLV.).

ȚANC² (*pl.*-curi) *sn.* Muchie pietroasă și înaltă, stîncă: și-au luat fie-care cite o stîncă din ~ul muntelui, cum am lua noi o pietricică (VLAH.); căprioara... sare în picioare și pornește spre ~urile de stîncă (GRL.) [comp. germ. Zinke, dial. Zanken].

ȚANC!³ *interj.* = ȚAC! ~! se auzi deodată o lovitură de fier în fier (DEM.).

○ **ȚANCUȘĂ** ☛ ȚENCUȘĂ.

ȚANDĂRĂ, *Mold. Tr.-Carp.* ȚANDURĂ (*pl.*-ri) *sf.* ① Cioplitură ce se desface, ce sare dintr'un lemn, cînd se taie cu securea, cu barda, etc., așchie: luă cu dînsa o surcea ce căzuse de la o țandără a bradului și o duse acasă (ISP.); a apucat o țandură de jos și a început cu ea a tot scociorî primprejurul fîntînii (SB.); de-oiu putea să mă 'ntind să pocnească copacul și să sară țănduri din el, apoi să știi că-i numai bun (VAS.); Ce merge pe drum Cu țandura 'n fund? (GOR.), *ghicitoare despre* „coțofană"; Țandură uscată, În cuiu acățată (GOR.), *ghicitoare despre* „scripcă"; Ⓟ: țandăra nu sare departe de buștean (DLVR.), se zice despre cineva care seamănă la fire cu părinții lui; *F*: a-i sări țandăra, a se aprinde de mînie, a se înfuria: Din ceva atuncea țandăra îmi sare (PANN); nu mă zădărî, că-mi sare țandăra (FLOR.) ¶ ② *Pr. ext.* Bucată: fiul de boier tăie scîndurile, făcîndu-le țăndări mărunte (ISP.); o țandără de pămînt, de mămăligă (GR.-N.); o țandără de pîne (PAMF.) ¶ ③ *pl.* Cioburi, hîrburi: trîntește paharul de masa de marmură, prefăcîndu-l în țăndări (CAR.); Tinerețe, farmec, visuri, toate-s țăndări de vas frînt (VLAH.) [comp. ung. candra, condora].

ȚĂNDĂRÎ (-ăresc), *Mold. Bucov.* ȚĂNDURÎ (-uresc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) preface în țăndări: ușa țîndărîtă căzu cu totul din țîțîni (GN.); Iar măzdracele s'au rupt, În așchii s'au țăndurit (STAM.).

ȚĂNDĂRICĂ, *Mold. Bucov.* ȚĂNDURICĂ (*pl.*-rele) *sf. dim.* ȚANDĂRĂ: alții fac gropițe în pămînt, (și) împlîntă într'însele țăndurele de lemn aprinse (MAR.); Țăndurica bradului, Veselia satului (SB.), *ghicitoare despre* „scripcă"; Țăndurică lemn uscat Face larmă 'n Țarigrad (GOR.), *ghicitoare despre* „pușcă".

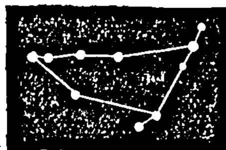
ȚĂNDĂROS *adj.* ① Așchios ¶ ② Ⓕ *F* (CIAUȘ.) Arțăgos [țandără].

ȚANȚOȘ *adj.* Fudul, semeț, mîndru și arogant: în mersul lui ~, în îmbrăcămintea lui îngrijită... se vedea omul încîntat de el și de soarta lui (VLAH.); umbletul lui cel ~ și boiul lui semăna a boier mare (ISP.); de atunci, zi cu zi, cocoana se făcea mai aspră și mai ~ă (CAR.); — *adv.*: Țiganul mergea ~ ca nemișii, cînd aleg deputat (RET.); cucoșul lusă mergea ~, iar păsările după dînsul (CRG.).

ȚAP *sm.* ① Bărbătușul caprei, al cărui corp răspîndește un miros foarte neplăcut (▣ 5112): au doară mănînc carne de tauri și au doară sînge de ~ beau? (DOS.); *F* a ședea ca un ~ logodit, a fi dus pe gînduri: ba nu, zău, ce ai tu, Graure, de stai așa, ca un ~ logodit? (VLAH.); Ⓟ: belește ~ul, se zice de un om beat, cînd varsă ¶ ② Termen de ocară aplicat Grecului: ho! ~ule, că mai sînt și eu pe-aici (ALECS.) ¶ ③ *Mold.* = ICHIU ¶ ④ Termen de berărie: pahar de bere de vre-un sfert de litru (▣ 5113) ¶ ⑤ Par: un pat alcătuit din patru ~i bătuți în pămînt ¶ ⑥ ♣ BARBA-ȚAPULUI = BARBA-POPII ¶ ⑦ ☆ ȚAPUL, constelațiunea zodiacului între Săgetător și Vărsător, în care intră soarele în solstițiul de iarnă (▣ 5114) [cuvînt înrudit cu alb. skjap, cap și care a fost împrumutat de la Români de popoarele cu care ciobanii au venit în atingere în migrațiunile lor].

Fig. 5112. Țap.

Fig. 5113. Țap.

Fig. 5114. Țapul.

○ **ȚAPĂ** ☛ ȚEAPĂ.

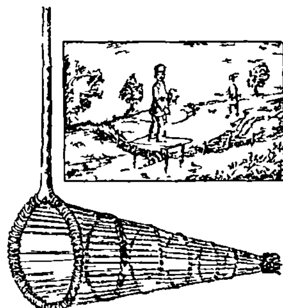
○ **ȚAPĂN** ☛ ȚEAPĂN.

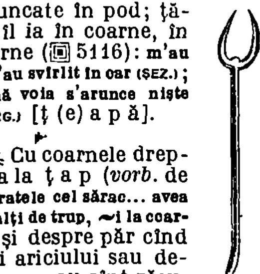
○ **ȚĂPĂRUIE** *sf. Trans. Băn.* Țepușă; fie-care din parii subțiri și ascuțiți la capete ce se pun la car, mai ales la încărcatul fînului, paielor sau al grîului, spre a-l încărca cît mai mult: răsteele și țăpăruile sînt din vîrfuri de brad (FR.-CDR.) [țapă].

ȚAPIN, SAPIN (*pl.*-ine) *sn.*, ȚAPINĂ, SAPINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Cîrlig de fier gros, cu coadă vîrtoasă de lemn, care se înfige în bușteni, spre a-i putea mișca din loc sau spre a-i coborî din munte [comp. slov. capin].

○ **ȚĂPLIGĂ** (*pl.*-igi) *sf. Olten. Băn. Trans.* Așchiuță.

ȚĂPOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Unealtă de pescuit, un fel de coș lung, de formă conică, care se ține de o coadă lungă (▣ 5115) [țăpoiu].

Fig. 5115. Țăpoaică.

ȚĂPOIAȘ, ○ ȚĂPOIEȘ (*pl.*-șe) *sn.* *dim.* ȚĂPOIU: la 9 zile să mergi și să cauți, și găsești în oală un țăpoieș și o grebluță (VOR.).

ȚĂPOIU (*pl.*-oaie) *sn.* Furcă cu coada și coarnele drepte, care servește la ridicarea paielor și fînului, cînd trebuesc aruncate în pod; țăpoiul înțeapă fînul, îl ia în coarne, în loc de a-l lua pe coarne (▣ 5116): m'au împuns cu țăpoaiele și m'au svîrlit în car (SEZ.); un om cu un ~ în mînă voia s'arunce niște nuci din tindă în pod (CRG.) [ț(e)apă].

Fig. 5116. Țăpoiu.

ȚĂPOS ☛ ȚEPOS.

ȚĂPOȘ *adj.* ① Cu coarnele drepte și ridicate în sus ca la țap (*vorb.* de boi, de capre, etc.): fratele cel sărac... avea și el o păreche de boi... 'nalți de trup, ~i la coarne (CRG.) ¶ ② Se zice și despre păr cînd stă drept ca ghimpii ariciului sau despre mustăți, cînd cresc sau sînt răsucite în sus: zărind la lumina lunii ochii fioroși și mustățile ~e ale haiducului, își simți balamalele slăbind (GN.).

ȚĂPOȘICĂ *sf.* ♣ ① Plantă din fam. gramineelor, cu tulpina rigidă și aspră în partea superioară cu spicele lungi de la 3-6 cm.; crește prin pășunile din regiunea muntoasă; numită și „iarbă-aspră", „păișiță", etc. *(Nardus stricta)* (▣ 5117) ¶ ② Plantă păroasă din fam. umbeliferelor, cu flori albe sau trandafirii dispuse în umbele compacte; fructul, oval sau orbicular, este acoperit cu peri rigizi *(Tordylium maximum)* (▣ 5118) [țepos].

Fig. 5117. Țăpoșică.

Fig. 5118. Țăpoșică.

ȚĂPUC *sm.* *dim.* ȚAP: un ~ aștepta cu răbdare și curtenitor (UR.).

ȚĂPUȘ... ☛ ȚEPUȘ...

***ȚAR** *sm.* Titlul împăratului Rusiei, adoptat mai tîrziu de regele Bulgariei și de al Muntenegrului [vsl.].

ȚARĂ (*pl.* țări) *sf.* ① ● Întindere mare de pă-

mînt, teritoriu reprezentat ca o unitate, locuit de un anumit popor și stăpînit de un suveran: Țara-românească, România; Țara-ungurească, Ungaria; Țara-nemțească, Germania; Țara-rusească, Rusia; Țara-făgăduinții ☛ FĂGĂDUINȚĂ ②; s'așu scornit și o ciumă mare în toată țara, în zilele acestui domn (NEC.); au trămis Dumnezeu urgia sa asupra acesti țări, lăcuste, de au împlut țara prin toate ținuturile (LET.); doi domni într'o ~ nu pot fi (MUST.); ⓟ: fie pîinea cît de rea, tot mai bună 'n țara mea; — cum e țara, și obiceiul; ☛ CALE ⑭, MARE² ②, PROROC ②, TĂTAR ①, TOCMEALĂ ③ ¶ ② Țara în care s'a născut, în care trăește cineva, patrie: m'am întors în ~; de ~, băștinaș: Grecii... erau mulți în toate boieriile și pîrcălăbiile... iară boierii de ~ nu puteau încăpea la nimic (NEC.) ¶ ③ La ~, la sat (în opoz. cu orașul): trăește la ~; a plecat la ~ ¶ ④ ‡ Poporul de rînd (în opoz. cu boierii): cum au murit Matei, au și ridicat domn pre Constantin-Vodă slujitorii, boierii și țara (NEC.); Duca-Vodă, văzînd că s'au rădicat atîta ~ asupră-i, au ieșit cu toată casa lui din curte și au purces în gios (MUST.) [lat. tĕrra].

ȚĂRAN *sm.* ① Om de la țară, sătean: ~ul, cînd merge, tropăește și cînd vorbește, hodorogește (CRG.); boierul, cînd i-e foame, se plimbă, Țiganul fluieră, ~ul își bate nevasta (ZNN.); Preoți, protopopi, la talpe ca pe ~i îi bătea (LET.) ¶ ② *Trans.* Locuitor de la șes, cîmpean (în opoz. cu „muntean").

ȚĂRANCĂ (*pl.*-ance, -ănci) *sf.* ① Locuitoare de la țară, săteancă ¶ ② ✈ = BABUȘCĂ [țăran].

ȚĂRĂNCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* ȚĂRANCĂ ① ②.

ȚĂRĂNESC *adj.* De țăran; a locuitorului de la țară: port ~; nuntă țărănească; casă țărănească; palmele aceste țărănești ale noastre... pline de bătături, cum le vedeți, vă țin pe dumneavoastră de-atîta amar de vreme (CRG.).

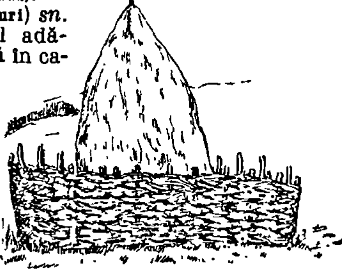
ȚĂRĂNEȘTE *adv.* Ca țăranii: dau desetină, ~, toți boierii și mazilii și mănăstirile (LET.); a se îmbrăca ~.

ȚĂRĂNIE *sf.* ① ‡ Țărănime ¶ ② Vorbire de țăran: asurzești lumea cu țărăniile tale (CRG.).

ȚĂRĂNIME *sf.* Clasa țăranilor, țăranii laolaltă: alergau Tătarii, lovind prin Țara-leșască ~a și le aduceau capetele (M.-COST.); noi ~a de la coarnele plugului avem să știm ce-i bine și ce-i rău? (CRG.).

ȚĂRĂNOIU *sm.* Termen de ocară aplicat unui țăran sau unuia cu apucături de om de rînd, bădăran, mojic: mări, ce tot mi se vîră în ochi ~l ista (ALECS.); în ocada trăsurii... sta un ~ încălțat cu ciubote (D.-ZAMF.); proastă glumă!... să sparii așa omul din somn, ~ mojic! (CAR.).

ȚARC (*pl.*-curi) *sn.* ① ⌂ Mic ocol adăpostit sau colibă în care se țin mieii fătați de iarnă, ca să nu înghețe de ger (SRB.): și-a ales tot omul întîiu mieii, punîndu-i în ~uri anume făcute (LUNG.); văd într'un ~, alăturea de grajd, doi miei cari se soresc (SAD.); Am un ~ plin de miei albi (PAMF.), *ghicitoare despre* „dinți" ¶ ② Împletitură de nuiele făcută de jur împrejurul unui stog de fîn, ca să împiedece vitele de a mînca din nutreț (▣5119) ¶ ③ Coșul teascului de struguri.

Fig. 5119. Țarc.

ȚARCĂ (*pl.*-ăroi) *sf. Mold. Tr.-Carp.* 🐦 = COȚOFANĂ ①: pe cîte un măceș sălbatic, țărcile se adunau gîlcevitoare (GRL.); cînd cîntă țarca pe lîngă casă, are să-ți vie oaspeți (GOR.); dacă în zori de zi, din cuibul de ~ numai una sboară afară, putem ști că de bună seamă va să plouă (MAR.) [ung. szárka].

† **ȚARCALAM** (*pl.*-amuri), ȚARCALAN (*pl.*-anuri) *sn. Mold. Trans.* ① ‡ Cerc ¶ ② ☉ = CEARCĂN ①: cînd luna-i în țarcalam, are să fie vreme rea (GOR.); dacă pe ceriu sînt țarcalani... e a vînt (GRM.) [ung. cirkalom].

○ **ȚĂRCĂLĂU**¹ *sbst. Trans.* ☛ Compas (PAC.) [țărcălam].

○ **ȚĂRCĂLĂU**² *sbst. Olten. Băn.* Țarc mic, țărcuș.

ȚĂRCUI (-uesc) *vb. tr.* A împrejmui cu un țarc, a îngrădi: mi-am țărcuit semănătura (PAMF.); Să tăiem niscaiva pari, Țara să ne-o țărcuim Și de iezme s'o ferim (ALECS.-P.).

ȚĂRCUȘ (*pl.*-ușe, -ușuri), ȚĂRCUȘOR (*pl.*-oare) *sn.* ⌂ ① *dim.* ȚARC ¶ ② *Trans.* (PAC.) Ocol mic în interiorul strungii, de unde ies oile la muls.

○ **ȚĂREAN** *sm.* ① *Olten.* = ȚĂRAN ¶ ② *Băn.* Om din țară, din vechiul regat.

***ȚAREVICIU** *sm.* Fiul cel mai mare al Țarului Rusiei, care urma să moștenească tronul [rus.].

ȚARINĂ¹ (*pl.*-ini) *sf.* ✓ Cîmp semănat, ogor; holdele și fînațele cuprinse la un loc: erau ieșiți mai toți în ~ la arat (VAS.); Joile după Paști se prăznuesc pînă la Înălțarea Domnului, ca să nu strice grindina țarinei (GOR.) [vsl. carina „bir"].

***ȚARINĂ**² (*pl.*-ne) *sf.* ♕ Soția Țarului, împărăteasa Rusiei [rus.].

ȚĂRIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* ȚARĂ ①: de acolo au mers mai înainte și au mai dobîndit vre-o două, trei țărișoare (NEC.); îl găsi închis într'unul din staulele lui Erice, stăpînitorul unei țărișoare mici (ISP.).

ȚĂRÎNĂ, ○ ȚĂRNĂ, ‡ ȚĂRINĂ, ‡ ȚERINĂ *sf.* ① Pămînt fărîmat, făcut praf: întîlnește un om care năruia munții în mînă, de-i făcea țărnă și apoi îi arunca în pîrău (CRG.); i-a tras o bătută mocănească, de a curs țărîna din pod (VLAH.); mai adesea despre pămîntul cu care se acopere mortul: Cine strică-așezămînt, N'aibă țărnă pe mormînt (IK.-BRS.); E uscată-acuma țărna ce te copere, și mie Parcă tot nu-mi vine-a crede că ești dusă pe vecie (VLAH.); fie-i țărîna ușoară! odihnească-se în pace! Ușoară să-i stea țărna și sufletul ferice! (DON.) ¶ ② Lutul, pămîntul din care s'a plăzmuit cel dintîiu om: Cela ce cu sfînta mînă M'ai făcut om din țărînă (GAST.); căzu mort și îndată se și făcu țărînă (ISP.) [țară].

ȚĂRM (*pl.*-muri), ȚĂRMURE *sn.* Marginea unei mări, unui rîu mare, mal: înmulți-voiu sămînța ta ca stelele ceriului și ca năsipul ce iaste pre țărmurele mariei (PAL.); ședea pe țărmurele apei și se juca cu peștii (MERA); pe țărmure află o căsuță goală, dar curată și bună (RET.) [lat. tĕrmĭnus „hotar, margine", cu sufixul schimbat; forma țărm a fost refăcută mai tîrziu din *pl.* țărmuri].

ȚĂRMONIE *sf.* ⓟ = CEREMONIE.

ȚĂRMURE ☛ ȚĂRM.

ȚĂRMURI (-uresc) *vb. tr.* A mărgini, a limita, a pune un hotar: a înțeles... că cineva vrea să-i țărmurească libertatea (GRL.).

ȚĂRMURIT *adj. p.* ȚĂRMURI. Mărginit, limitat: o holdă cultivată... ~ă printr'un pîrău mult adînc (BĂLC.) ¶¶ © ☛ NEȚĂRMURIT.

ȚĂRMUROS *adj.* ⛰ Cu țărmuri abrupte, cu maluri înalte: au început cătanele a cădea acolo în pîrău, fiind ~ (NEC.); Și iată 'n calea sa Un rîu lat și ~ (STAM.).

ȚARNĂ = ȚARINĂ¹.

ȚĂRNĂ ☛ ȚĂRÎNĂ.

ȚĂRȚAMURI, ✓ SARSAMURI *sf. pl.* Tot felul de ciucuri și împletituri ce atîrnă de jur împrejurul chenarului unei țesături, unei broderii, etc.: împiedecîndu-se în țarțamurile și paftalele încîlcite, a căzut în genunchi (GRIG.); pe margine cos un desen îngust în ajur, apoi mai jos mici găurele și pe urmă vin țarțamurile (VOR.).

ȚĂRUȘ, ○ ȚERUȘ *sm.* și ✓ (*pl.*-ușe) *sn.* Bucată de lemn scurtă și ascuțită care se înfige sau se bate în pămînt (▣5120): pămîntul geme cînd bat țărușii corturilor (VLAH.); pre la conace era grijit tot ce trebuia, pîne, orz... lemne, iarbă, țărușî (MUST.); începu... a bate la țărușe și în lung și în larg (ISP.); împrejur gard nu era, ci numai niște lungi țerușe ascuțite (EMIN.).

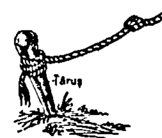

Fig. 5120. Țăruș.

○ **ȚĂST...** ☛ TEST...

ȚAȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* F Titlu cu care se adresează cineva surorii sale mai mari, mătușii sale sau unei femei mai în vîrstă decît dînsul: ~ Sultano, la Viena nu ne oprim decît la întoarcere (BR.-VN.) [ngr. τσάτσα].

ŢĂŢICĂ, *Mold.* ŢĂŢACĂ, ŢIŢACĂ *sf. dim.* ŢAŢĂ: **viu şi eu după tine numai decît, numai să vorbesc cevaşilea cu ţăţica** (CAR.); **hai că ne-aşteaptă ţîţecele** (ALECS.).

ŢEAPĂ, ○ ŢAPĂ (*pl.* ţepi) *sf.* ① Par bine ascuţit la unul din capete care servea ca instrument de supliciu în Turcia şi se practica cîndva şi la noi, străpungîndu-se cu el prin şezut corpul osînditului: **a pune, a trage în ~; la tot pasul erau capete înfipte şi trupuri puse în ţeapă** (I.-GH.) ¶ ② Vîrful ascuţit al unui par, bold ¶ ③ Aşchiuţă, ghimpe cu care se înţeapă cineva: **a se înţepa cu o ~; mi-a intrat o ~ în deget** ¶ ④ ♣ Barba, mustaţa, părul ţepos de la vîrful spicelor de orz, etc. ¶ ⑤ Părul ghimpos de pe corpul unor animale, ca ariciul, etc. ¶ ⑥ — BOLD[1] ⑥ [comp. vsl. c ě p a t i „a spinteca"].

ŢEAPĂN, ŢAPĂN *adj.* ① Care nu se încovoaie, care nu se poate mlădia, vîrtos, tare: **copacii... îşi întindeau crengile ţepene... în aerul piclos şi greu al toamnei** (VLAH.) ¶ ② Sdravăn, puternic, vînjos, viguros, robust: **băiatul, ţeapăn, a trîntit slujitorii şi egumenii şi a scăpat** (I.-GH.); **(boul) a răzbit el alţii mai mari şi mai ţapeni** (R.-COD.); **boierii Moldovei pe aceea vreme erau mai ţapeni, mai putincioşi** (NEC.) ¶ ③ Solid, trainic, rezistent: **ziduri ţepene** ¶ ④ *F* Straşnic, grozav de tare, cum se cade: **i-a tras o palmă ţeapănă; a mîncat o bătaie ţeapănă; am auzit azi pe stăpînul viei că are să puie... să-i dea o săpătură ţapănă, căci prea s'a înţelenit pămîntul** (ISP.) ¶ ⑤ Nemişcat, lipsit de viaţă: **trupu-i era ţeapăn** [vsl. c ě p ě n ŭ].

ŢEASTĂ (*pl.* ţeste) *sf.* ① Cutia osoasă a creierilor, craniu, hîrcă, scăfîrlie: **Cu buzdugane şi cuţite Desface ţestele la Unguri** (D.-ZAMF.); **o mînie de foc, închisă într'o ~ de os** (DLVR.) ¶ ② Învelişul osos, coaja care acopere spinarea broaştelor ţestoase, carapace [lat. t ě s t a].

ŢEAVĂ (*pl.* ţevi, ✓ ţeve), *Mold.* ŢEVIE *sf.* ① Cilindru găunos, mai adesea de metal, care serveşte de canal pentru scurgerea lichidelor sau gazelor (▣ 5121): **~ de plumb; un frig de ghiaţă îi şerpuia prin şira spinării, împrăştiindu-se, ca prin nişte ţevi, în tot trupul** (DLVR.) ¶ ② **~ de puşcă**, cilindrul de oţel prin care trece glonţul unei puşti: **colonelul Enghel îmi dărui o puşcă cu două ţeve** (ODOB.) ¶ ③ Bucată de trestie pe care se deapănă tortul de pus în suveică, mosor (▣ 5122) (☛ şi ▣ 4684): **Letcă, ţevii asvîrlite, Pe sub lăiţi îndosite** (SEV.) [vsl. c ě v ĭ].

Fig. 5121. Ţevi.

***ŢECHIN** *sm.* Odinioară: monedă de aur italienească şi arăbească: **o mie de ~i este aproape leafa unui domn** (GN.); **O mie de ~i primeşti?** (COŞB.) [it. z e c c h i n o].

Fig. 5122. Depănatul ţevilor.

○ **ŢECHIRĂ** (*pl.* -re) *sf. Trans.* Coşniţă, coş de papură: **Mînc un măr şi două pere, La inimă tot nu mere, Să mînc o ~ plină, Inima nu mi-o alină** (IK.-BRS.) [germ. Z e c k e r].

ŢEDULĂ ☛ ŢIDULĂ.

† **ŢEFT** *sbst.* ① ✓ = STEAJER ①: **ca o arie cu ~ul la mijloc** (GOL.) ¶ ② Ⓕ Centru, mijloc: **mult prăpăd făcură atunci Tătarii... pînă ce prinseră de veste cei de la ~** (ISP.) ¶ ③ Curea la crucea trăsurii (POL.).

ŢEL, ○ ŢĂL (*pl.* -luri) *sn.* ① Punctul, semnul pe care-l ocheşte cineva cînd trage cu arma; **a trage la ~**, a trage la ţintă, la semn: **acolo era o mulţime de cătane la puşcate 'n ţăl** (RET.) ¶ ② Ⓕ Scop, ţintă: **Ea păşeşte cu pas mare către'un ţel de mult dorit** (ALECS.); **viaţa ei avea un ţel** (D.-ZAMF.) ¶ ③ = CĂTARE ②: **scoase o lumînărică de ceară albă, (şi) o lipi la buza puştii, deasupra ţelului** (GN.) [ung. c é l, rus. c ě l j, etc. < germ. Z i e l].

ŢELENI = ÎNŢELENI.

ŢELER *sbst. Băn. Trans.* ♣ = ŢELINĂ [germ. dial. Z ä l l e r].

ŢELINĂ[1], ŢĂLINĂ (*pl.* -ini) *sf.* ✓ Pămînt ce nu s'a lucrat încă sau care s'a lăsat mulţi ani nearat: **ţelină şi mărăcini va fi tot pămîntul** (BIBL.); **Ştefan ar fi înjugat pe Poloni la plug şi, arînd cu ei o ţălină din preajma Cosminului, ar fi semănat ghindă** (VLAH.) [bg. c ě l i n a, srb. c j e l i n a].

ŢELINĂ[2], ‡ SELINĂ (*pl.* -ine) *sf.* ♣ Plantă foarte aromatică din fam. umbeliferelor, cu rizomul gros, cărnos şi fusiform, cu tulpina foarte ramificată; face flori mici, albe, dispuse în mici umbele; se cultivă ca plantă culinară pentru frunzele ei care se mănîncă ca salată, se murează sau se gătesc *(Apium graveolens)* (▣ 5123) [ngr. σέλινον].

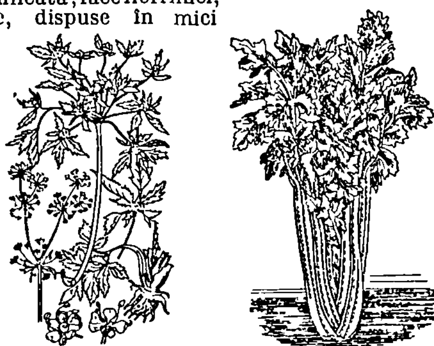

Fig. 5123. Ţelină.

ŢELINOS *adj.* ✓ Nelucrat, necultivat (*vorb.* de pămînt), lăsat ţ e l i n ă: **Cinci sute pluguri ară pămîntul ~** (ALECS.); **roatele tocară mai departe pe pămîntul ~ al cîmpului** (D.-ZAMF.).

○ **ŢELUI**, ŢĂLUI (-uesc) *vb. tr.* şi *intr. Trans.* A trage la semn, a ţinti cu puşca: **luîndu-şi puşcuţa cea ruginoasă... se pune în rînd ca să ţăluească şi el ca ceilalţi** (RET.) [ţ e l].

† **ŢENCHIU**[1] (*pl.* -chiuri) *sn.* = ŢANC[1] ①: **aşa au nemerit ~l său Ion-Vodă, după ce au domnit trei ani** (GR.-UR.); **nu se punea ~ sau hotar supărărilor, grelelor şi nevoilor ce veneau asupra ţării** (LET.); **nice cum ~l vieţii tale un an sau zece sau o sută să pui nu este** (CANT.); **umblă din ~ în ~, din loc în loc, şi nu găseşte ce să mănînce** (RV.-CRG.).

○ **ŢENCHIU**[2] (*pl.* -chiuri) *sn. Olten.* Dîlmă, ridicătură mică de pămînt în drum (PSC.) [comp. ŢANC[2]].

ŢENCUŞĂ, ŢĂNCUŞĂ, ŢINCUŞĂ (*pl.* -şe) *sf.* ① Bucată lunguiaţă ce se taie afară din ceva, cu unul din capete în formă de vîrf de săgeată: **proscomidia ce scoate preotul ţincuşe den prescure, cînd pomeneşte** (TKT.) ¶ ② Bucata cea scurtă tăiată afară din răboj pe care o păstrează ca mijloc de control, la facerea socotelilor, cel ce trebue să primească plata (☛ ▣ 4042) ¶ ③ Un fel de joc cu boabe ce seamănă cu ţintarul: **mai aveam noi cu ce ne trece vremea, cînd voiam, ţencuşa, la tăbăcăreasca sau concina** (CRG.) [comp. germ. Z i n k e].

ŢEP *sm.* = ŢEAPĂ.

○ **ŢEPENI** = ÎNŢEPENI.

○ **ŢEPENIE** *sf.* Starea a tot ce e ţ e a p ă n.

ŢEPERIG[1,2] = ŢIPIRIG[1,2].

ŢEPOS, ○ ŢĂPOS *adj.* Înţepător, plin de ţ ep i, ghimpos: **vrejurile de dovleci se încolăciseră unul peste altul, acoperind gardurile cu foi ţepoase** (DLVR.); **spiţerul, un Neamţ boţit la faţă, cu mustăţile ţăpoase, pline de tabac** (GN.); **îi dete să mai îmbrace nişte haine urîte din piele ţepoasă de ariciu** (MERA).

ŢEPOŞICĂ = ŢĂPOŞICĂ.

ŢEPUŞĂ, ŢĂPUŞĂ (*pl.* -uşe, -uşi) *sf.*, ŢEPUŞ, ŢĂPUŞ *sm.* ① Par ascuţit, ţ e a p ă: **în loc de arme, ei întrebuinţau copaci scoşi din rădăcină, bolovani de piatră, tăciuni aprinşi şi ţepuşe** (ISP.); **colo 'n jos... e un frate al meu omorît, pus într'o ţăpuşă şi păzit de doisprezece străjeri** (LUNG.) ¶ ② Par ascuţit ce se înfige vertical în oploanul săniei (SEZ.) (▣ 5124) ¶ ③ Vîrful ascuţit al unui par: **am să poroncesc ca să i se taie capul şi să-l pună, ia acolo,**

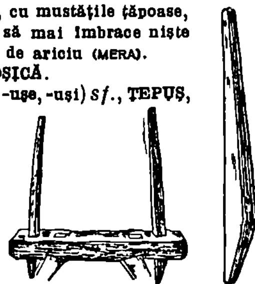

Fig. 5124. Ţepuşi.

într'o țăpușă de șarampoiu din gardul de prin prejurul curții (SB.) ¶ ④ *Băn.* Strămurare, bold ¶ ⑤ *Băn.* Frigare ¶ ⑥ Corn de furcă, de țăpoiu: Iordache purta o furcă cu trei țepuși (SAD.) ¶ ⑦ Așchiuță: le-am bătut țepuși de trestie pe sub unghii (FIL.) ¶ ⑧ Bețișor subțire și ascuțit care servește să astupe o găurice sfredelită într'un butoiu: ori-ce lemn nu face țăpuș la bute (ZNN.) ¶ ⑨ Ghimpe: arma la om a-i țăpușa la scaiu (BO.-DEL.).

○ **ȚEPUȘCĂ**, **ȚĂPUȘCĂ** *sf. Trans.* (VIC.) Scobitoare de dinți [ț e a p ă].

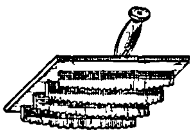
ȚEPUȘICĂ, ○ **ȚĂPUȘICĂ** (*pl.*-șele) *sf. dim.* **ȚEPUȘĂ**: (cașcavalul) să-l împungă cu o țăpușică și să toarne cu mîna salamură deasupra, ca să-și iae sare în borticele (ORĂGH.).

ȚEREMONIE = **CEREMONIE**.

○ **ȚERNĂ** *sf.* = **ȚĂRÎNĂ**: Din țerna mormîntală răsare dulce floare (ALECS.); au ars pădurile, lăsînd țerna sură (IRG.).

○ **ȚERUȘ** ☛ **ȚĂRUȘ**.

ȚESALĂ, *Mold.* **CESALĂ** (*pl.*-ăli), **SĂCEALĂ** (*pl.* -eli) *sf.* ① Un el de perie de fier, dințată, cu care se perie părul calului, măgarului, etc. (▣ 5125) ¶ ② Ⓕ *F* Bătaie sdravănă [srb. č e s a l o].

Fig. 5125. Țesală.

ȚESĂLA, *Mold.* **CESĂLA** (-ăl), **SĂCELA** (-el) *vb. tr.* ① A peria cu ț e s a l a: vizitiul... în loc de a da calului ovăs, el îl țesăla și îl spăla cîte de două ori în zi (TICH.) ¶ ② Ⓕ *F* A trage o bătaie: îl țesală bine, îl smulge și-l lasă bătut măr (PANN).

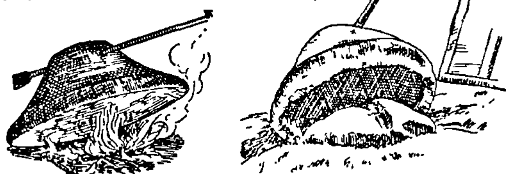
ȚESĂTOR *sm.*, **ȚESĂTOARE** *sf.* ▣ Cel ce, aceea care ț e s e: băiatul a intrat învățăcel la un țesător de pînză (MAR.); Țe-ți trebue țesătoare, Ea se culcă tot cu soare Și se scoală 'n ziua mare (IK.-BRS.).

ȚESĂTORIE *sf.* ▣ ① Arta, meșteșugul țesutului ¶ ② Atelier, fabrică unde se fac diferite țesături ¶ ③ Diferite mărfuri de țesături [ț e s ă t o r].

ȚESĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① ▣ Pînză sau stofă țesută la războiu: țesături de lînă, de bumbac, de mătase ¶ ② Felul cum o stofă e țesută: o ~ deasă ¶ ③ Ⓕ Împletitură: stejarii de sute de ani boltesc șoseaua cu o ~ fantastică de ramuri (O.-ZAMF.) ¶ ④ 🙵 Dispoziția uniformă a celulelor din care sînt formate organele corpului: ~ musculară ¶ ⑤ Ⓕ Înlănțuire, felul cum un lucru e urzit, uneltit: este supus unui interogatoriu în toată regula, al cărui scop era de a afla țesătura complotului (I.-GH.) ¶ ⑥ 🕮 Felul cum sînt dispuse diferitele părți ale unei opere literare: țesătura subiectului mi se pare deslînată și fără noimă (OLVR.) [ț e s e].

ȚESE (țes; *pf.* țesui; *part.* țesut) *vb. tr.* ① ▣ A face pînză, stofă, etc. împletind firele la războiu: De s'ar țese pînza 'n baltă, Fără iță, fără spată, Fără leac de suveică, Ar țese și-a mea drăguță (IK.-BRS.); unii țes la pînză și alții o poartă (ZNN.) ¶ ② Ⓕ A urzi, a unelti: ~ intrigi [lat. t ĕ x ĕ r e].

ȚEST, ○ **ȚĂST** (*pl.*-turi, -te) *sn.* ① ‡ = **ȚEASTĂ** ①: ferecă Crum țestul capului lui Nichifor cu aur și dede tuturor de bea vin dintr'însul (MX.) ¶ ② † Țeastă de broască țestoasă, carapace: își fece fericitul trup ca țestul broaștei de mușcăturile țînțarilor ce era în pădure (DOS.); ea se duse apoi, luă un țest de broască... și începu să adune în el alifia (SLV.) ¶ ③ Un fel de cuptoraș, în formă de strachină, de lut sau de tuciu, în care se coace pîinea, azima, mălaiul, etc.: se înfierbîntă întîiu bine, se pune înăuntru aluatul, se așază pe vatră și se acopere cu jăratec (▣ 5126): încălzise țestul și băgase o plăcintă să se coacă (ISP.); mîine dimineață să arzi țestul pentru azimă (OLVR.); țăstul spart să nu-l arunci în drum sau în gunoaie, că faci buboaie (GOR.).

Fig. 5126. Țesturi.

ȚESTOS, ○ **ȚĂSTOS** *adj.* ① Care are ț e a s t ă; acoperit cu un ț e s t ¶ ② Ⓕ *F* = **CĂPĂȚÎNOS** ¶ ③ 🐟 **BROASCĂ-ȚESTOASĂ** ☛ **BROASCĂ** ④.

ȚESUT 1. *adj.* ▣ *p.* **ȚESE**: pînză ~ă în casă ¶¶ Ⓒ **NEȚESUT**.

2. *sbst.* Faptul de a țese: ~ul pînzei; dacă se gătește de urzit, se toarnă apă pe urzitor, ca să se șteargă lenea și ca ~ul să sporească (GOR.).

3. (*pl.*-uturi) *sn.* 🙵 = **ȚESĂTURĂ** ④.

○ **ȚEVIE** ☛ **ȚEAVĂ**.

ȚI ☛ **TU**.

ȚIBĂ! *sau* **ȚIBA!** *interj. Mold.* = **NI!**[3]: țibă! cățelule, mormăi părintele Manoil (SAD.) [rut. c i b a].

○ **ȚIC** *sbst. Mold.* Un fel de joc cu mingea (PAMF.).

○ **ȚICĂ** *sbst. Mold.* Băiețașule, piciule: pe semne te mănîncă spinarea, cum văd eu, măi ~! (CRG).

○ **ȚICHIRE** *sf. Trans.* (PĂC.) = **ȚECHIRĂ**.

○ **ȚICLĂU**, **ȚÎCLĂU** (*pl.*-ăuri) *sn. Mold. Trans.*, **ȚICLĂ**, **ȚÎCLĂ** (*pl.*-le) *sf. Maram.* ⛰ Pisc, vîrf de munte, stîncă foarte ascuțită și înaltă (SEZ.) [comp. **ȚIGLĂ**[2], **ȚIGLĂU**].

ȚICLETE, ○ **ȚÎCLETE** *sm.* 🐦 = **PIȚIGOIU-MARE** [comp. **ȚIGLEAN**].

ȚICNIT, ○ **ȚÎCNIT** *adj.* *F* Cam smintit, căruia-i lipsește o doagă: ești tu nițel cam țicnit, adică ce nițel? ești bine de tot, de mult ți-ai pierdut sărita (CAR.); se credea că Pană Trăsnea e cam țicnit (BR.-VN.).

ȚIDULĂ, **ȚEDULĂ** (*pl.*-le) *sf.* Bilet: fie-care are lipit pe el cîte o țidulă pe care e însemnat numele celui ce l-a purtat (NEGR.); subșeful vămii nemțești strigă, după o țidulă galbenă, numele omului și cîte capete de vaci are (LUNG.) [rut. c i d u l a, pol. rut. c e d u l a, etc.].

ȚIE ☛ **TU**.

ȚIFLOAIE, **ȚIFOAIE** *sf.* Ⓟ Pîntece umflat, îndopat: țărănimea să fie bine hrănită, nu pepene, țifloaie, adică îngrășată (JIP.); Se umflase-acuma, era plin țifoaie, Nu putea sărmanul batăr să se 'ndoaie (APER.).

ȚIFLOIA *vb. tr.* A îndopa, a umplea doldora: și-au țifloiat pîntecele nouă zile și răbdară de toate 99 de zile (JIP.) [ț i f l o a i e].

ȚIFLOIAT *adj. p.* **ȚIFLOIA**. Îndopat, umflat: după ce se satură, pleacă cu pîntecile ~e (JIP.).

ȚIFNĂ... ☛ **ȚIFNĂ...**

ȚIFOAIE ☛ **ȚIFLOAIE**.

ȚIFRĂ... ☛ **CIFRA...**

ȚIGAIE ☛ **ȚIGĂU**.

ȚIGAN *sm.* Individ din neamul Țiganilor (☛ P. IST.) pe care Românul îl ironizează în tot chipul și-l încarcă cu toat păcatele pe care și le poate imagina omul: e obraznic (obraznic ca ~ul), lăudăros și fudul (tot ~ul își laudă ciocanul ☛ CIOCAN[2] 1 ①), hoț (~ul, pînă nu fură, nu se ține om), mincinos (minte ca ~ul), necredincios (și-a pierdut credința ca ~ul biserica, aluzie la biserica de caș, pe care și-ar fi clădit-o Țiganii ☛ CREDINȚĂ ⑥), lipsit de cinste (bani au și ~ii, dar n'au cinste ☛ BAN[1] ⑦), prost și neîndemînatec (s'a înecat ca ~ul la mal ☛ ÎNNECA 2 ②), nu știe să prețuească ce e bun (ce știe ~ul ce e șofranul! ☛ ȘOFRAN ①), cerșește, se milogește, se tocmește din cale afară, etc. etc.; ☛ și CÎRLAN 1 ②, MOARTE ②, NOROC ②, SPÎNZURA 1 ③; ca fizic, e „negru ca fundul ceaunului", de unde și poreclele de „cioară", „coțofană", ce i se dau mai adesea, pe lîngă altele numeroase care fac aluzie la presupusa lui origine (☛ FARAON ①, IGHIPTEAN), la numele ce adoptă de preferință (☛ STANCĂ ③, DANCIU), la cîte o pățanie ce i se atribue, etc. etc.; după felul lor de viață, se deosebesc Țiganii „netoți" (☛ NETOT ③), „de laie" sau „lăieși" (☛ LAIE ①, LĂIAȘ), „de șatră" (☛ ȘATRĂ ②) și „de vatră" (☛ VATRĂ ③); după ocupațiune, Țiganii sînt fierari, lăcătuși, spoitori, cărămidari, salahori, lăutari, ursari, etc.; numeroase sînt superstițiile privitoare la Țigani: cînd te întîlnești cu un ~, îți merge bine (GOR.); să nu dai de pomană ouă la ~i, că-ți fură cioara puii (GOR.); ~ să nu botezi, că pe ceea lume te trage la iad (GOR.), etc. [vsl. c i g a n i n ŭ].

○ **ȚIGANĂ** (*pl.*-ane) *sf.* = **ȚIGANCĂ**: rușine să-ți fie, scroafă și ~ă! (TICH.).

‡ **ŢIGĂNĂRIT** *sbst.* Dare asupra Ţiganilor ce-i avea cineva ca robi: au scăzut şi desetina şi ~ul şi morăritul... care le scosese Mihai-Vodă (NEC.); numai odată au scos ~ul pentru o nevoie ce au avut atuncea, iară apoi n'au mai scos nici ~ul (LET.) [Ţ i g a n].

ŢIGĂNAŞ *sm.* ① *dim.* ŢIGAN ¶ ② = SCRIPCAR②.

ŢIGANCĂ (*pl.*-ance, -ănci) *sf.* ① Femeie din neamul Ţiganilor (▣ 5127): împăratul... avea mai înainte, ca ţiitoare, o ~ foarte hitră (SB.); copilul care va suge ţîţă de la o ~ nu se va deochia (GOR.); E lungă, nu-i furcă, E neagră, nu-i ~, E albă şi nu-i doamnă (GOR.), *ghicitoare despre* „coţofană" ¶ ② = SUGEL ② [Ţigan].

Fig. 5127. Ţigănci.

ŢIGĂNCUŞĂ (*pl.* -uşe) *sf.* ① *dim.* ŢIGANCĂ ¶ ② *pl.* = VÎZDOAGĂ ①.

ŢIGĂNCUŢĂ (*pl.* -uţe) *sf. dim.* ŢIGANCĂ: iată că găsesc o ~ sdrenţeroasă şi lihnită (CAR.).

ŢIGĂNESC 1. *adj.* ① De Ţ i g a n, privitor la Ţigani: traiu ~; neamul ~; limbă ţigănească; cinste ţigănească ➡ CINSTE ④ ¶ ② PAPAGAL- ~ = CIOARĂ; — PASĂRE-ŢIGĂNEASCĂ = CODOBATURĂ ¶ ③ PEŞTE-ŢIGĂNESC¹ = AVAT; — PEŞTE-ŢIGĂNESC² = PĂLĂMIDĂ-DE-BALTĂ.

2. ŢIGĂNEASCĂ *sf.* Un fel de horă ce se joacă în Dobrogea (P.PRV.).

ŢIGĂNEŞTE *adv.* ① Ca Ţ i g a n i i: a înjura ~ ¶ ② În limba Ţiganilor: a vorbi ~; stai cu Ţiganul, înveţi ~, cu Turcul, turceşte, cu Neamţul, nemţeşte (ZNN.).

ŢIGĂNI (-ănesc) *vb. refl.* A se tocmi mult (ca Ţ i g a n i i): (Sîrbul)... se ţigănea pînă i se ura Românului, cerind să-i mai adaoge pe deasupra cîte o jumătate de baniţă (ISP.).

ŢIGĂNIE *sf.* ① Mahala locuită de Ţ i g a n i; aşezare de Ţigani: aproape sînt casele fără nume ale unei ţigănii murdare (IRG.); unde a fost o curte mare de boier însemnat... alături a fost şi o ~ (ISP.) ¶ ② Fire de Ţigan, fel de a trăi şi de a se purta ca Ţiganii ¶ ③ *F* Sgîrcenie cumplită.

ŢIGĂNIME *sf.* ① Neamul ţigănesc ¶ ② *Mold.* — ŢIGĂNIE ① [Ţ i g a n].

ŢIGĂNOS *adj.* Ⓟ Foarte sgîrcit: era aşa de ~, de-şi mînca de sub unghii, cum se zice (ISP.) [Ţ i g a n].

ŢIGĂNUŞ *sm.* ① *dim.* ŢIGAN ¶ ② = SITAR-NEGRU.

ŢIGARĂ, ŢIGARE (*pl.*-ări) *sf.* ① Mic sul de tutun tăiat mărunt şi învelit într'o foiţă: a răsuci o ~; a aprinde o ~; Omenirea-i o ţigară Care se preface 'n scrum (ALECS.); cînd îţi arde ţigara într'o parte, vei primi bani (GOR.); să nu pleci cu ţigara aprinsă din casă cu copil mic, că plînge (GOR.) ¶ ② ~ de foi, mic sul de foi de tutun care se aprinde la un capăt şi se fumează (▣ 5128) [germ. Z i g a r r e].

Fig. 5128. Ţigări de foi.

ŢIGARET (*pl.*-ete) *sn.* = ŢIGARETĂ②: nenea Guţă, pufuind dintr'un cogeamite ~ de chilimbar, îşi rotea ochii peste mulţime (BR.-VN.).

ŢIGARETĂ (*pl.*-te) *sf.* ① = ŢIGARĂ①: priveam prin fumul albastru al ţigaretelor cîmpiile şi munţii (ALECS.) ¶ ② Mic tub de chihlibar, de os, de lemn, etc., în care se introduce capătul de jos al unei ţigări pentru a o fuma (▣ 5129) [germ. Z i g a r e t t e].

Fig. 5129. Ţigaretă.

ŢIGĂRIT, ○ ŢIGĂRIT *adj. Mold. Bucov.* Uscat, slab, plăpînd: sînteţi aşa de ţigăriţi şi gingaşi încît, de v'ar vedea străbunii noştri, ar plînge de jale (NEGR.); să nu îmbli mult, că te-i osteni şi apoi îi arăta ţigărită şi prizărită (SB.) [comp. ung. c i g á r].

ŢIGĂU, ○ ŢIGĂU, *f.* ŢIGAIE, ○ ŢIGARE *adj.* şi *sm. f.* Se zice despre o varietate de oi cu lîna fină, mătăsoasă, scurtă şi creaţă: (berbece) ţigău (▣ 5130), (oaie) ţigaie (▣ 5131); lînă ţigaie; un Ţigan negru ca un fund de ceaun, creţ la cap ca o oaie ţigaie...

Fig. 5130. Ţigău alb şi negru.

Fig. 5131. Ţigaie albă şi neagră.

îmi ieşi înainte (GN.); ţigăile sînt mai bune decît cărnăile, ţuştile şi oltencele, pentru că au o lînă mai bună, mai moale, mai subţire şi... mai scumpă decît a celorlalte soiuri (ION.).

○ **ŢIGHERIU** *sbst. Trans.* (VIC.) Must de mere [ung. c s i g e r; comp. CIGHIR²].

ŢIGÎIU *sm.* Specie de gîndac mare, negru, cu pete galbene, care trăeşte prin pădurile de conifere, făcînd mari stricăciuni prin roaderea mugurilor (*Hylobius abietis*) (▣ 5132).

Fig. 5132. Ţigii.

ŢIGLĂ¹, ○ ŢIGLĂ¹ (*pl.*-le) *sf.* Cărămidă subţire, bine arsă, întrebuinţată la învelitul caselor [srb. c i g l a < germ. Z i e g e l].

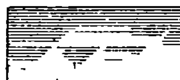
○ **ŢIGLĂ**², ○ ŢIGLĂ² (*pl.*-le) *sf. Mold. Bucov.* Frigare lungă de lemn: a smuls porumbul, l-a curăţit şi l-a pus pe o ~ şi, după ce s'a făcut un jaratec foarte mare, începu să-l frigă (SB.); după ce a umplut desagii, a mai umplut şi cîte o ~ de păsări întregi (VAS.).

ŢIGLAN ➡ ŢIGLEAN.

ŢIGLAR, ŢIGLAR(IU) *sm.* ⊕ Cel ce face ţ i g l e (de acoperit casele): pentru aceea e secetă, că Ţiganii ~i au legat ploile (GRM.).

ŢIGLEAN, ŢIGLAN *sm.* = PIŢIGOIU-MARE [comp. ŢICLETE].

ŢIGLINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Placă de oţel dreptunghiulară, cu muchiile tăioase, întrebuinţată de tîmplari şi de parchetari pentru a răzui sau a netezi lemnul (▪ 5133) [germ. Z i e h k l i n g e].

ŢIGNAL (*pl.*-ale) *sn.* ① Ⓟ = FLUIER ④ ¶ ② Fluierătură cu ţignalul: iese 'n uşă, dă un ~, sergenţii răsar ca din pămînt (CAR.) [comp. SIGNAL].

Fig. 5133. Ţiglină.

○ **ŢIHLĂ** ➡ SIHLĂ.

○ **ŢIHLIŞ**, ŢIHLIŞ (*pl.* -işuri) *sn.* = SIHLĂ: mierle cu ciocul galben tresăreau speriate din ţihlişuri (SAD.) [ţ i h l ă].

ŢIITOR 1. *adj. verb.* ŢINEA şi *sm.* Care ţine; care stăpîneşte: eu rădic mînule mele cătră Domnul Dumnezeu, ţiitoriul ceriului şi al pămîntului (PAL.); Petru-Vodă ...agiutorit de Iani Huniad, ~ul Ţării-ungureşti, au venit cu oaste şi au împins pre Roman-Vodă den ţară (GR.-UR.); ➡ ATOTŢIITOR.

2. ŢIITOARE *sf.* ① = CONCUBINĂ: şi-au fost luat o slujnică ~ dintre acele ţări streine (NEC.); tot mai bine să-i fie nevastă decît ~ (CAR.) ¶ ② *pl. Olten.* Locul unde stau la pîndă, unde se a ţ i n vînătorii (VÎRC.).

† **ŢIITORIE** *sf.* Concubinaj: însuşi Domnul Vasilie-Voevod... luîndu-le fetele, peste voia părinţilor, la ~ (M.-COST.) [ţ i i t o a r e].

ŢIITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① ‡ Stăpînire, dominaţiune ¶ ② Joc cu lăutari, numit mai adesea „ca la uşa cortului": mai bălaure, cîntă ţiitura... pe gîtul scripcii, ca să nu te-aud nici eu nici tu (ALECS.) [ţ i n e a].

ŢILINDRU = CILINDRU: pe semne om fi căutat mult chibriturile, că ~l lămpii se răcise de tot (CAR.); umbla gătit, cu guler nou, cu ~ (CAR.) [germ. Z i l i n d e r].

ȚIMBAL ☛ ȚAMBAL.

ȚIMBALAGIU ☛ ȚAMBALAGIU.

ȚIMBALE, ‡ ȚIMBALE *sf. pl.* ♩ = CIMBALE: David și tot Israilul juciul înaintea lui Dumnezeu... cu copuze și cu alăute și cu timpene și cu țimbale și cu trîmbițe (BIBL.); muzica pornește c'o izbucnire de țimbale și de clarinete care sgudue ferestrele (VLAH.) [pol. c y m b a l < lat. c y m b a l u m].

ȚIMBURUC, ȚUMBURUC (*pl.*-uce), ȚIMBURUȘ (*pl.*-ușe) *sn.* Mică ridicătură, bumbușor, buton, gămălie (în mijlocul unei unelte, unui nasture, la capătul unui mîner, etc.).

***ȚIMENT** = CIMENT [germ. Z e m e n t].

○ **ȚIMP**, ȚÎMP *sbst. Băn.* Partea piciorului de la genunchiu în sus [ung. c o m b].

○ **ȚINC¹**, ȚÎNC *sm. Mold.* ① ‡ Puiul unei fiare sălbatice; cățel: țincii leului (CANT.) ¶ ② ~UL-PĂMÎNTULUI = CĂȚELUL-PĂMÎNTULUI ¶ ③ *F iron.* Copilaș, băiețaș; piciu: vezi dumneata țincul cum te-a cunoscut, zise conu Alecu (D.-ZAMF.); pe cățeaua asta voiu s'o taiu în patru bucăți împreună cu țincul ei (NEGR.); un țînc... scobora niște capre de vale (VLAH.) [ung. c e n k].

ȚINC² (*pl.*-curi) *sn.* ☛ ȘLIT [germ. Z i n k e].

‡ **ȚINCĂ** (*pl.*-ce) *sf.* Cățelușă: pre numele unei țînce ce o chiamă Molda... s'au numit Moldova apa Moldovei (N.-COST.) [țînc¹].

○ **ȚINCAR(IU)**, ȚÎNCARIU *sm. Mold.* = ȚINC¹ ③: să te mărite pe tine cu țîncariul ei? (ALECS.).

○ **ȚINCȘOR** *sm. dim.* ȚINC.

ȚINCUȘĂ ☛ ȚENCUȘĂ.

ȚINEÀ, ȚINE (țin, țiu; *perf.* ținui; *part.* ținut) 1. *vb. tr.* A. ① A avea în mînă sau în mîini: ~ condeiul în mînă; ~ un copil în brațe; ședea Craiul la adunare cu Stefan-Vodă... ținînd amînă Stefan-Vodă steagul țării, cu pecetea ei (GR.-UR.); nebunul ține lingura, iar înțeleptul mănîncă (ZNN.); țineam ceaslovul deschis, și, cum erau filele cam unse, trăgeau muștele și bondarii la ele (CRG.); cine ține doi pepeni într'o mînă rămîne fără nici unul (ZNN.); ☛ PALMĂ¹ ① ¶ ② *F* ~ în mîini, a avea în puterea, în stăpînirea sa ¶ ③ A avea mîna sau mîinile undeva, pe ceva, în ceva, a sta cu mîna sau cu mîinile în atingere cu ceva: ~ mîna în buzunar; ~ mîinile pe șolduri; a-și ~ capul în mîini; ținînd mîinile la spate și uitîndu-se la o cadră din perete (CAR.) ¶ ④ A avea strîns între dinți, a fi cu gura prinsă de ceva: ~ cu dinții ¶ ⑤ A sta într'o poziție oare-care: ~ capul plecat ¶ ⑥ *F* ~ pe cineva de scurt, ~ pe cineva în frîu, a nu-i lăsa destulă libertate; ☛ SCURT 2, FRÎU ⑥; ~ pe cineva de aproape, a-l supraveghia cu grijă ¶ ⑦ A duce, a purta, a susține: de-abia îl țineau picioarele de trudit ce era (CRG.); De-aș fi așa blăstămat Precum îs de judecat... Pămîntul nu m'ar ținea (IK.-BRS.) ¶ ⑧ ~ piept cuiva ☛ PIEPT 1 ① ¶ ⑨ A poseda, a ocupa, a stăpîni: ~ o țară; află vreme Stefan-Vodă ca să se mîntuească de frate-său Iliaș și să ție toată țara însuși (GR.-UR.) ¶ ⑩ *F* A reține, a domina, a stăpîni: a-și ~ firea ☛ FIRE ⑥ ¶ ⑪ A avea sub dînsul (în calitate de stăpîn): ~ în slujbă pe cineva; ~ slugi ¶ ⑫ A avea în posesiunea sa: ~ vite, trăsură; dacă ții oi, să nu dai sare, căci pot să piară (VOR.) ¶ ⑬ A ocupa un anumit timp: ~ o casă, un apartament cu chirie; sfoară de moșie din Poienița pe care o ține taică-său în arendă (CAR.) ¶ ⑭ ~ casă cu cineva, a trăi în căsnicie, a duce un traiu comun, în calitate de soți: casă ce o să ție astă păreche are să fie fără seamă (ISP.); mă mir c'am avut răbdare să țin casă cu baba pîn' acum (CRG.) ¶ ⑮ ~ locul cuiva, a-l înlocui ¶ ⑯ A conține, a cuprinde, a încăpea, a avea ca întindere: moșia Săndulești care ținea mai bine de o jumătate de plaiu (BR.-VN.); a fost o țară făloasă care ținea o mie de mii de pași împrejur (FLOR.); n'o mai ținea pămîntul de bucurie (ISP.) ¶ ⑰ A ocupa un loc oare-care pentru a exercita un negoț sau o meserie: ~ prăvălie, un han, o școală, o pensiune ¶ ⑱ A ocupa un rang, o situațiune: ~ un rang onorabil ¶ ⑲ A îndeplini (o slujbă): ~ un rol la teatru ¶ ⑳ A păstra: ~ în bună stare; ~ vinul în pivniță; ~ banii la bancă; Ia cea de sărbătoare Și-o ține după cuptoriu (IK.-BRS.) ¶ ㉑ A conserva sănătos, în viață; a lăsa să trăească: s'a dus el și s'a dus, multă lungă împărăție, ca Dumnezeu să ne ție (MERA); pe părintele Trandafir să-l țină Dumnezeu! (SLV.); Doamne, ține pe 'mpăratul ani mai mulți a viețui (PANN); cînd vor vedea tine Eghiptéuii... mine vor omorî, și tine vor ținea (PAL.) ¶ ㉒ A serba: s'au înțeles tinerii, cînd și cum să-și ție nunta (MERA) ¶ ㉓ A păzi cu sfințenie, a observa o lege, o datină, anumite orîndueli: Avraam au îngăduit glasului mieu și au ținut... tocmeala mea și légea mea (PAL.); aceasta iaste oredința creștinilor, și cine o va ținea, va merge în viața de veci (VARL.); ~ rîndul, a păzi, a observa rîndul; ~ o sărbătoare, a nu lucra în acea zi: ziua de sf. Ilie o țin oamenii ca să fie scutiți de foc (GOR.); Foca e sărbătoare mare, căci doar o țin și păgînii; bătrînii spun c'o țineau și Turcii (RV.-CRG.); ~ zile, a posti, a ajuna: Să ții zile pentru mine, Ca să fiu în sat cu tine (IK.-BRS.) ¶ ㉔ A îngriji, a administra: ~ bine, rău pe cineva ¶ ㉕ A întreține: de-aici înainte cu aceste alunele... și-a ținut ea zilele (SB.); N'am nici vin și nici rachiu Zilele să mi le țin (PAMF.); acum ești bun de însurat, pentru că ai cu ce să ții nevasta și copiii (CRG.); băietul are să ajungă boier și el are să vă ție pe voi toți (VAS.).

B. ① A trata (bine, rău, într'un fel oare-care) pe cineva: la casa tătîni-nostru... așa au ținut noi ca niște striini (PAL.); boierilor le era ca un părinte și la mare cinste îi ținea (GR.-UR.); Dimitrașco-Vodă... s'au arătat către toți cu dragoste și cu blîndețe și pre toți boierii îi ținea la cinste (MUST.) ¶ ② ~ de rău, a mustra, a blama: în loc să mă ții de rău că am făcut o faptă rea, tu găsești că am făcut bine (D.-ZAMF.); Pentru ori-ce rea purtare, nimeni nu-l ținea de rău (PANN) ¶ ③ A considera, a socoti: acel om carile-i acolo acelui pămînt domn... ne ținu așa ca cînd am vrut fi iscoade (PAL.); dacă stătu împărat Adrian, se arăta blînd, ca să-l ție de bun sfetnicii lui (N.-COST.); toți te țin de om drept și cu frica lui Dumnezeu (ISP.); se scîrbește rău bietul Alexandru, că-l țineau frații așa de prost (VAS.) ¶ ④ A avea de soție: Iliaș-Vodă au fost ținînd o soră a crăiesei Sofia (GR.-UR.); au ajuns în sfîrșit la curtea zmeului care ținea de nevastă pe sora lui cea mai mare (MERA) ¶ ⑤ ~ în gazdă, a găzdui ¶ ⑥ A face pe cineva să stea într'o poziție, într'o situațiune oare-care: ne-a ținut două ceasuri în picioare; ~ pe cineva cu mintea încordată ¶ ⑦ A costa: cît te ține casa? mă ține scump ¶ ⑧ A lua parte cu altul sau cu alții la o consfătuire: ~ ședință, consiliu; ținură sfat în ascuns... șoptind numai ca'n biserică de tare (RET.) ¶ ⑨ A vorbi: ~ o conferință, un discurs, o predică, a desvolta înaintea publicului subiectul unei conferințe, etc. ¶ ⑩ A reține, a opri: calul, ținîndu-și răsuflarea, zise: „stăpîne, strînge chinga cît poți de mult" (ISP.); Iar el își ținu suflarea, să nu simtă că e viu (PANN); ~ pe cineva cu vorba, a-l opri în loc, a-l amîna cu vorba, cu făgădueli ¶ ⑪ ~ calea, poteca cuiva, a-i ațînea calea, a-i sta în cale, a-i pîndi trecerea, a-l opri în drum împiedicîndu-l de a trece înainte: au socotit Skindir-Pașa să le ție calea den frunte și au purces înainte (M.-COST.); lupul, flămînd, iesise din pădure și ținea poteca (ISP.); Ce e drag fuge de mine Și uritul calea-mi ține (PANN); tîlnindu-l în cale o femeie, îi ținu calea, rugîndu-l să meargă pre la casa ei să-i blagoslovească casa (DOS.) ¶ ⑫ ~ drumurile, a umbla pe drumuri; a sta în calea trecătorilor spre a-i jefui: carele va ținea drumurile și căile oamenilor de va fura... pre acesta să-l scoață și să-l gonească dentr'acel loc (PRV.-LP.) ¶ ⑬ A merge pe un drum, a urma un drum: țapul, fiind pitic, umbla nici pe drum, nici pe lîngă drum, căci țapul nu ținea drumul drept (ISP.); ține-o drept înainte! ¶ ⑭ *F* ~ partea cuiva, a urma vederile, părerile cuiva, a fi de partea cuiva; ~ hangul, isonul ☛ HANG ①, ISON ¶ ⑮ A executa, a îndeplini o făgăduială, a fi credincios făgăduelii date: a-și ~ cuvîntul, promisiunea, făgăduiala; eu n'oiu șăgui, ci de bună samă am să te taiu, de nu ți-i ținea cuvîntul (SB.); ~ un tractat, o convenție ¶ ⑯ A urma fără întrerupere, a continua într'una: tot o fugă a ținut pînă ce-a ajuns la apă (VAS.); Gheorghe însă a ținut înainte că soarele răsare dinspre apus (R.-COD.); ceilalți zei țineau într'una, ba că uneia, ba că celeilalte se cuvine mărul (ISP.); ~ una și bună, a stărui, a rămînea neclintit: o ține una și bună, chiar ca un palamar cu isonul la biserică (ALECS.); la toate propunerile lui Vodă, răspundea ținînd-o una și bună cu vorba... (I.-GH.) ¶ ⑰ A nu lăsa, a nu da pace, a nu slăbi: cînd te-apucă, mult te ține? boala asta l-a ținut două săptămîni; tusea îl apucă mai des și-l ține mai mult (DLVR.) ¶ ⑱ A nu pierde, a păstra: ~ mirosul, coloarea ¶ ⑲ ~ casa, registrele, a fi însărcinat cu administrarea banilor, cu înscrierea în registre; ~ socotelile, socoteala, a face toate socotelile, a înscrie tot ce s'a cheltuit, etc.:

de cînd mi-au venit băieții de la învățătură, îmi țin socoteala ban cu ban și huzuresc de bine (CRG.) ¶ ⑳ ~ socoteală, ~ cont, a avea în vedere ☛ SOCOTEALĂ ⑥, CONT; ~ seamă ☛ SEAMĂ⑤; ~ minte ☛ MINTE ⑤.

2. *vb. intr.* ① A fi prins, legat de ceva: ~ de un fir, de o ață ¶ ② A fi înțepenit într'un loc, a fi greu de scos, de mișcat, a opune rezistență: ușa ține bine, nu se poate deschide; cuiul nu e bătut bine, n'are să ție ¶ ③ A fi atașat prin legături morale; a fi de partea cuiva: agiungîndu-se cu Leșii, ei îi chemau să vie mai curînd, că ei încă vor ținea cu dînșii asupra Turcilor (LET.); Pînă țineam cu codrul, Eram roșu ca focul, Dar de cînd țin cu țara, Gălbenit-am ca ceara (IK.-BRS.) ¶ ④ A afecționa, a avea drag, a avea o patimă pentru cineva sau ceva: ~ la viață, la bani, la părerile sale; ~ la cineva ca la ochii din cap; dacă părinții voesc ca un copil născut să țină mai mult la tată, îl înfășoară, cînd se naște, într'o cămașă a tatălui său (GOR.) ¶ ⑤ A dori, a vrea: țin să te conving; am ținut să arăt că Humuleștenii nu-s trăiți ca 'n bîrlogul ursului (CRG.); Vodă... ținea foarte mult să-și lumineze poporul (CAR.) ¶ ⑥ A depinde de: metohul acesta ținea de mănăstirea Neamțului ¶ ⑦ A persista, a se menține în aceeași stare, a se prelungi, a continua să fie; a dura: în vîrful muntelui zăpada ține, fără a se topi, pînă în Iulie; pieptănătura nu ține; vremea frumoasă n'o să ție mult; trei ani și trei luni și trei zile țînu călătoria pînă să ajungă la satul părinților lui (ISP.); cît ține nunta, slugile sînt scutite de bătaie (ZNN.) ¶ ⑧ A încăpea, a cuprinde; a se întinde: toarnă din această băutură cît ține lingura; am apucat pe șosea, pînă unde ține ea (ISP.) ¶ ⑨ A prinde, a servi: haina împrumutată nu ține de cald (ZNN.); ~ de foame, de sete; ~ de urît, a face să-i treacă urîtul, plictiseala: îi ținea de urît spuindu-i fel de fel de basme și snoave (ISP.) ¶ ⑩ A merge, a apuca pe un drum: Cotoșmanul... o apucă înainte și zise vizitiilor să ție pe urma lui (ISP.); ~ la dreapta, la stînga.

3. *vb. refl.* ① A sta cu mîna prinsă, lipită de ceva: a se ~ de masă; Dănilă se ținea cu mîna de inimă (CRG.); ☛ MÎNĂ ¹ ¶ ② A se ~ de mînă, a sta cu mîna lui prinsă de a altuia: la horă, jucătorii se țin de mînă; Ⓕ a se ~ de mînă, a fi înțeleși unul cu altul ¶ ③ A fi dus, purtat în mînă: copiii cei mici se țin în brațe; ☛ PEPENE ① ¶ ④ A se ~ bine, *a)* a fi bine conservat ca sănătate, putere: Te afli sdravăn, jupîn Pîrvule?... — Slava Domnului, Măria-Ta, ne ținem și noi cum putem (ODOB.); Paisie era bătrîn, dar se ținea bine (VLAH.); *b)* a fi cu băgare de seamă, a nu se lăsa a fi doborît: acum ține-te bine și de aci înainte! (ODOB.); strînge chinga cît poți de mult și încălecînd să te ții bine și în scări și de coama mea (ISP.); ☛ PÎRLE(A), PÎNZĂ ① ¶ ⑤ A fi legat de ceva, a fi prins unul de altul: Cu anteriu de canavață Ce se ținea numa 'n ață (CRG.); ☛ AȚĂ ③ ¶ ⑥ A se sprijini: bourul nu s'a mai putut ținea acum pe picioare și a picat jos (SB.) ¶ ⑦ A sta: Polcovnicul Ioniță... le împărțea iarbă și alice... desemnînd fie-căruia locul unde să se ție (I.-GH.) ¶ ⑧ Se zice despre unele dispozițiuni morale, intelectuale; a sta: a se ~ în rezervă ¶ ⑨ A avea loc (*vorb.* de adunări, etc.): ședințele Academiei se țin Vinerea; bîlciul se ține la Ispas; examenele se țin la sfîrșitul lui Iunie ¶ ⑩ A se serba, a se prăznui: la hramul bisericii se ținea praznicul cîte o săptămînă încheiată (CRG.) ¶ ⑪ A se reține, a se opri, a se împiedeca, a se stăpîni: nu mă pot ținea de rîs; tocmai fiindcă mă țineam să nu-l ascult, nu-mi puteam lua gîndul de la el (VLAH.) ¶ ⑫ A se crede, a se considera: fie-care se ținea mai înțeleaptă și mai iscusită (MERA); fie-oare se ține mai cuminte decît altul (PANN); rămăsesem încremenit cu ochii holbați, cu gura căscată, căci nu înțelegeam nimic, eu care mă țineam că știu ceva (NEGR.); Bădiță cu părul creț Ce te ții așa măreț (IK.-BRS.); ține-te mare, cît ai mălaiul în căldare (ZNN.) ¶ ⑬ A fi convins, a socoti, a crede: mă țineam că cheia e la mine (CIAUȘ.) ¶ ⑭ A se păzi, a se observa cu strictețĂ, cu sfințenie: Stratenia se ține pentru vite să nu strechie (VOR.); Foca se ține pentru arsuri, focuri; se ține și de Turci (RV.-CRG.) ¶ ⑮ A se păstra, a se conserva: nerozia se ține cu cheltuială (ZNN.); ☛ CHELTUIALĂ ② ¶ ⑯ A continua în șir, a urma unul lîngă altul: belelele se țineau mereu de capul lui; din distanță în distanță linia grădinilor era întreruptă de un șir de magazii, care se țineau lanț una de alta (I.-GH.); ține-te, pețitori peste pețitori (CAR.) ¶ ⑰ A stărui, a plictisi cu stăruința, a nu-i da pace: ieșind boierii înaintea Vezirului, se ținea cela de cela să-i aleagă de domnie (NEC.); o urmăriți, vă țineți ca niște duhuri necurate de ea, pînă ce... leapădă cinstea ca să s'arunce în brațele voastre (NEGR.) ¶ ⑱ A se lua după cineva, a nu se deslipi de cineva sau de ceva, a-l urma de aproape: cojile de la ouă să le pui pe un băț, ca să se ție puii de cloșcă (GOR.); vezi tu, măi, ce e norocul cînd se ține de capul omului! (SLV.); mergea înainte... așa de iute, încît căruțele nu se puteau ținea de dînsul (ISP.); ☛ MÎNZ ① ¶ ⑲ A urma drept înainte, a nu se abate de undeva, de la ceva: ține-te pe calea dreaptă! vechii traducători ai textelor bisericești s'au ținut strict de versiunea slavonă ¶ ⑳ A se îndeletnici, a se ocupa numai de ceva: a se ~ de carte, de nebunii, de drăcii; se țineau de ștrengării și ajunseră a fi spaima mahalalelor (I.-GH.); ține-te numai de una, nu sări din una într'alta (ZNN.) ¶ ㉑ A păzi, a nu călca: a se ~ de vorbă, de cuvînt, de făgăduială, de tocmeală: poruncindu-i să se ție de tocmeala ce au făcut bărbatu-său în viața lui (N.-COST.) ¶ ㉒ A se întreține: vom munci împreună și ne vom ținea cum ne va rîndui Dumnezeu (RET.) ¶ ㉓ A trăi împreună, a avea raporturi extraconjugale cu cineva: Ce am auzit, mă Gheorghe, că stăpînul-tău se ține cu soră-sa? (FIL.); directorului îi mergea numele că se ține cu acea cucoană (DLVR.); și de tine zicea lumea că te ții cu Floarea lui Stîngă (D.-ZAMF.) [lat. t ĕ n ē r e].

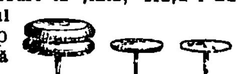
ȚINERE *sf.* ① Faptul de a ținea: ~a brațelor încrucișate; ~a unei case cu chirie; ~ de cuvînt, etc. ¶ ② ~ de minte, memorie: grozavă ~ de minte mai ai tu! (GRL.).

○ **ȚINGĂLĂU**, ȚINGĂLĂU (*pl.*-lae) *sn. Mold. Trans. Maram.* ① Clopot ce se atîrnă la gîtul vitelor ¶ ② Clopot: la Rusalii, cînd se sfințește apa, fetele beau apă sfințită din țingălăul bisericii, ca să poată... cînta bine (GOR.) [comp. srb. c i n g a r a și ung. c s e n g ő].

ȚINGĂU, ○ ȚINGĂU *sm.* Ⓕ *iron.* Flăcăiaș, tînăr căruia nu i-a răsărit încă mustața: un țingău trimes de stăpînire (SAD.); tu nu ai un ~ de flăcău de însurat? (ȘEZ.); mă, țingăule, zice unchiul, ia-ți calul și mergi de-ți caută de treabă! (CAR.) [comp. ȚINC și ung. c i n k ó „fată tînără"].

ȚINTĂ, ○ ȚINTĂ (*pl.*-te) 1. *sf.* ① Cuișor fără cap întrebuințat de cizmari, de tîmplari, etc.: Fă-mă, Doamne, țintă 'n grindă, Să văd mîndra cînd se schimbă (IK.-BRS.) ¶ ② Cuișor de fier sau de alamă cu capul lat, adesea înflorat întrebuințat de tapițeri, de curelari, etc. (▣ 5134): ciuberele cu care adăpau caii erau de argint; și cofe și barilce și ținte la hamuri... tot de argint (M.-COST.); ~ de planșetă, cuișor cu capul lat, întrebuințat de desenatori spre a fixa hîrtia pe planșetă (▣ 5135) ¶ ③ *Băn. Trans.* Ic, pană de despicat lemne: lemnele se sparg... cu ținte în cari se dă cu maiul (LIUB.) ¶ ④ Mică pată albă pe fruntea calului sau unei vite ¶ ⑤ Locul, punctul unde ochește cineva, cînd vrea să tragă cu o armă de foc: ochiul vedea turbure la țintă, brațu-i nu mai știa să nimerească țelul (ODOB.); a trage la ~ ¶ ⑥ Scop final, țel: ținta lui era să ajungă deputat.

Fig. 5134. Ținte.

Fig. 5135. Ținte de planșetă.

2. *adv.* Fix, neclintit, cu ochii pironiți într'un anumit punct: ia privește-i cum stau toți treji și se uită țintă în ochii noștri (CRG.); nurorile cele mari ale împăratului țineau ochii țintă la zina (ISP.); stai și aștepți în fața pădurii cu ochii țintă spre lumina care moare (BR.-VN.) [vsl. c ę t a „monedă"].

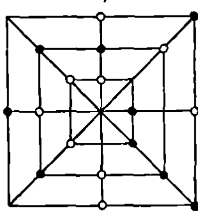
ȚINTAR¹ *sm.* ♣ = INĂRIȚĂ.

ȚINTAR² (*pl.*-are) *sn.* ① ☞ Filieră a fierarului pentru fabricarea țintelor (▣ 5136) ¶ ② ⊡ Joc cu bobi ce se mișcă, după anumite regule, pe trei patrate încadrate unul în altul (▣ 5137): doi din ei își urmau glumele, fără să se turbure, mutînd cu multă seriozitate bobii din ~ul săpat pe laviță (I.-GH.); erau table pentru jocul de șatrange și pentru ~ (FIL.) [ț i n t ă].

ȚINTAT *adj.* Cu o ț i n t ă albă în frunte

(*vorb.* de cai, vite sau de alte animale) (▣ 5138): **iată craiul codrului (= cerbul), ~ în frunte, cu coarnele rămuroase ca crengile unui stejar** (GN.); **Prinde-mi pe murgul cel ~** (ALECS.-P.); **avea și el o păreche de boi... porumbi la păr... țintați în frunte** (CRG.); **Am pe un munte Oi mii și sute, Toate sînt ~e 'n frunte** (GOR.), *ghicitoare despre* „nuiele".

Fig. 5136. Țintar.

Fig. 5137. Țintar.

ȚINTĂȚEL *adj. dim.* **ȚINTAT**: **Și din ocol a luat Doisprezece boi bourei, În coadă cudălbei, În frunte țintăței** (MAR.).

ȚINTAURĂ (*pl.*-re) *sf.* ♣ = **FIEREA-PĂMÎNTULUI; FRIGURICĂ**: **ei mă credeau bolnav și-mi dedeau foaie de leandru și ~** (OLVR.) [cuvînt cărturăresc din lat. *centaurea*].

Fig. 5138. Cal țintat.

ȚINTERIM ☛ **ȚINTIRIM.**

ȚINTEȘ *adj.* Care ochește bine, care trage bine la *țintă*: **arcaș cu ochiul ~** (ALECS.).

ȚINTEZĂ = **CINTEZĂ.**

ȚINTI (-tesc) *vb. tr.* ① = **ATINTI 1** ① ② ¶ ② Ⓕ A năzui: **nu ținti unde nu poți ajunge** (ZNN.) ¶ ③ A tinde, a avea de scop: **vorbele maică-si... țintean a pune friu îndemnurilor inimii lui** (GN.) [*țintă*].

ȚINTIRIM, **ȚINTERIM** (*pl.*-imuri) *sn. Mold. Tr.-Carp.* Cimitir: **Și țintirimul singur cu strîmbe cruci veghiază** (EMIN.); **zidul nou a mai prins o bucată de loc gol, pentru mormintele ce nu mai încăpeau în țintirimul cel vechiu** (GRIG.); **bocea toți morții din țintirim** (CRG.) [ung. *cinterem* < lat. *coemeterium*].

ȚINTIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* **ȚINTĂ**: **Și mă doare sub picioare, De papuci cu țintișoare** (VOR.).

ȚINTIZĂ (*pl.*-ze) *sf.* 🐦 = **CINTEZĂ** ①: **o să sară într'un picior ca o ~** (OLVR.).

ȚINTIZOIU = **CINTEZOIU.**

ȚINTUI (-uesc) *vb. tr.* ① A bate cu *ținte*: **~ un drapel; ~ cu ținte de aramă; pe măcelari și pe brutari, cînd îi prindea cu ocaua mică, îi țintuia de-o ureche în mijlocul tîrgului** (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ A înțepeni, a face să stea neclintit, a fixa: **o putere mai mare decît voința și cinstea mea mă țintui la fereastră** (OLVR.); **durerea îl țintui pe fotoliu** (O.-ZAMF.).

ȚINTUIT *adj. p.* **ȚINTUI.** ① Bătut cu ținte: **curele ~e cu ținte de aramă** (FR.-COR.); **ghioagă mare nestrujită, Cu piroane ~ă** (ALECS.-P.) ¶ ② Ⓕ Înțepenit, nemișcat: **Pandora rămase ~ă în loc dinaintea tronișorului** (ISP.).

† **ȚINȚAR** ☛ **ȚINTAR.**

ȚINUT 1. *adj.* ① *p.* **ȚINEA** ¶ ② Obligat, silit: **nu sînt ~ să fac și reparații** ¶¶ Ⓒ **NEȚINUT.**

2. (*pl.*-uturi) *sn.* ① ‡ Stăpînire, posesiune, loc stăpînit ¶ ② Mare întindere de țară, parte de loc, regiune, cuprins, teritoriu, provincie: **spune-mi... de ce neam ești și 'n ce ~ petreci?** (DOS.); **nu trecu mult și vestea se duse în toate ~urile și împărățiile vecine despre numele lor** (ISP.) ¶ ③ *Mold.* ● Județ: **Dabija-Vodă... era de locul lui din ~ul Putnei** (NEC.); **s'au pornit ploi grele și au înnecat multe dobitoace și oameni, ales la ~ul Tecuciului** (MUST.).

ȚINUTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Modul de a se purta în societate; atitudine: **tonul, ținuta, mișcările, toate la el sînt de comediant** (VLAH.) ¶ ② Felul de a fi îmbrăcat, costum: **a fi în ~ de gală**; *în spec.* uniformă: **mare ~**, uniformă de paradă; **mică ~**, uniformă de serviciu [fr. *tenue*, modificat după *ținut*].

○ **ȚINUTAL** *adj. Mold.* De *ținut*, județean: **autoritate ~ă** (ALECS.).

○ **ȚINUTAȘ** *sm. Mold.* Locuitor din județ, din *ținut*: **caut să cîștig dragostea ~ilor de Roman, făcînd bine pe cît pot** (ALECS.).

ȚIPA¹ (țip), ○ **ȚÎPA¹** (țîp) *vb. intr.* A striga tare, cu glas ascuțit: **odată țipă pasărea și, cît ai zice meiu, se văzu înconjurat de păsări, cari mai mici, cari mai mari, țipînd pre limba lor** (ISP.); **țipa cît îi lua gura** (VLAH.); **~ ca din gură de șarpe** ☛ **ȘARPE** ①.

○ **ȚIPA²** (țip), **ȚÎPA²** (țîp) *vb. tr. Trans.* ① A arunca: **Țipă condeiul pe masă și mi se plimbă prin casă** (IK.-BRS.); **a treia zi după Bobotează nu se țipă cenușa din vatră, pentru că mănîncă dihorul găinile** (GOR.) ¶ ② A lepăda: **Novac... țipa haine boierești și 'mbrăca călugărești** (FR.-COR.).

ȚIPAR *sm.* 🐟 ① Pește cu corpul subțire, lung, cilindric, ca de șarpe, rotunjit spre cap și lătăreț spre coadă; capul, tot ca la șarpe, e mic și ascuțit; corpul e alunecos, mucos, iar solzii, foarte mici, sînt vizibili numai cînd pielea e uscată; colorațiunea lui seamănă cu aceea a unui purceluș de-abia fătat: e verde-gălbuiu pe spate, galben-cafeniu

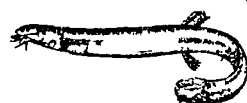

Fig. 5139. Țipar.

Fig. 5140. Țipar.

pe laturi, portocaliu sau galben-auriu pe burtă; de-a lungul corpului are niște dungi deschise și închise, bătînd în aceleași colori; trăește mai ales în apele limpezi, stătătoare, cu fundul cît mai ierbos și nămolos; numit și „pișcar" sau „șerpar" (*Cobitis fossilis*) (▣ 5139) ¶ ② Pește, cu corpul lung și cilindric ca al țiparului, tescuit numai spre coadă; botul e prelung și ascuțit, gura mititică, cu falca de jos mai lungă decît cea de sus; pielea e groasă și băloasă, acoperită cu solzi mici, lunguieți, vizibili numai cînd corpul e uscat; coloarea lui variază după timp, ape și împrejurări: de obiceiu spatele e verde, albăstruiu și brun pînă la negricios, iar burta e albă, cenușie, argintie sau gălbuie; poate ajunge pînă la o lungime de 1m., 80 și la o greutate de peste 12 kg.; carnea lui e îndesată, grasă și foarte gustoasă; se prinde la noi la gurile Dunării și în bălțile dimprejurul ei (*Anguilla vulgaris*) (▣ 5140) ¶ ③ **ȚIPAR-DE-MARE** = **ȘTIUCĂ-DE-MARE.**

ȚIPĂT (*pl.*-pete) *sn.* Strigăt tare și ascuțit: **a scoate, a da un ~; împărăteasa dete un ~ și se deșteptă** (ISP.); **cale de jumătate de ceas se auzeau țipetele și vaietele nenorociților din cîmpul Dudeștilor** (I.-GH.) [*țipa¹*].

ȚIPĂTURĂ¹ (*pl.*-turi) *sf.* = **ȚIPĂT**: **văzurăm vre-o șase lupi... clănțănind dinții, cu niște țipături neplăcute** (BOL.).

○ **ȚIPĂTURĂ²** (*pl.*-turi) *sf. Trans. Maram.* Ⓟ = **ARUNCĂTURĂ** ⑥: **~ e aruncarea în cărare a obiectului părăsit, peste care s'a făcut ceva fermecătură; cine va trece peste el sau l-a lua de jos, se va lega de dînsul ceva răutate** (BRL.); **Riuleț, Sprinten, creț, Să ne scapi de țipături În anul următoriu, Să fim ca niște flori** (MAR.) [*țipa²*].

○ **ȚIPĂU**, **ȚIPOU** *sbst. Trans. Maram.* ✕ Pîine mică, rotundă: **putem sta pînă voiu mînca un ~ de pîne** (RET.); **Decît ~ și cu unt Și să-l mînci c'un om urît, Mai bine mălaiu sguros Și să-l mînci c'un om frumos** (IK.-BRS.) [ung. *cipó*,

ȚIPENIE *sf.* Ⓟ Ființă omenească, suflet de om: **n'am întîlnit nici ~ de om pe margine** (ALECS.); **~ de om nu cuteza să mai treacă pe-aici** (CRG); **cît timp e pîinea 'n cuptor, nu se vede ~ de om pe lîngă casă** (GRIG.); **dacă n'are fată mare și ~ de copil în casă, să nu capete și ea o mînă de ajutor de nicăiri?** (LUNG.).

ȚIPIRIG¹, **ȚIPERIG¹** *sbst.* ⚗ Sare amoniacală: clorură de amoniu (AzH_4Cl) [comp. srb. *caparika*].

ȚIPIRIG², **ȚIPERIG²** *sbst.* ♣ ① Plantă ierboasă, cu paiul în trei muchii obtuse, cu foile plane, late și de obiceiu mai scurte decît tulpina; face flori de un verde-închis, dispuse în mici spicușoare ovale, numeroase, grupate în glomerule; crește pe lîngă fînețele umede, pe lîngă pîraiele din păduri și pe locuri mlăștinoase;

Fig. 5141. Țipirig.

numită şi „cipirig" sau „pipirig" *(Scirpus silvaticus)* (▪ 5141): stătea pe malul unei vâlcele pline de ţipirig (S. ALD.) ¶ ② = PIPIRIG① ¶ ③ = RUGINĂ ⑤ [comp. lat. cyperus şi CIPIRIG, PIPIRIG].

ŢIPLĂ, ŢIPLĂ (*pl.*-le) *sf.* Pieliţă din băşică de bou uscată ce se întrebuinţează la ţară în loc de geam de fereastră: (Sultănica) încai cînd rîde, sparge ţiple (DLVR.) [comp. ngr. τσίπα, bg. cipa].

○ **ŢIPOTI** (-otesc) *vb. intr. Trans.* (BUD.) A scoate ţipete, a ţipa, a striga tare: ea venea tot ţipotind de supărare (RET.).

○ **ŢIPOU** ☛ ŢIPĂU.

ŢIRĂ ŢIRĂ.

ŢIRCĂI = ŢIRCII.

‡ **ŢIRCĂLAM** ŢĂRCĂLAM.

ŢIRII ☛ ŢÎRÎI.

ŢIRLII ☛ ŢÎRLÎI.

‡ **ŢIRULIC** *sm.* (CANT.) = CHIRURG [pol. cyrulik].

ŢIST! *sau* ŢIST! *interj.* St! sunet prin care se reclamă tăcerea: ţist! că ne-a auzi cineva (ALECS.); şezi binişor, nu cricni, ţist! să nu-ţi aud gura (ALECS.) [onom.].

ŢISTUI, ŢISTUI (-uesc) *vb. intr.* A striga cuiva ţist! spre a reclama tăcerea: cine ţistuește, nu știe, ce altuia... a tăcea îi poruncește (CANT.); mulţi ţistuiau (VLAH.).

ŢIŞNI... ☛ ŢÎŞNI...

ŢIŞT! ☛ ŢÎŞT(I)!

ŢITERĂ = CITERĂ [germ.].

ŢIŢĂ... = ŢÎŢĂ...

○ **ŢIŢEICĂ**, ŢIŢEICĂ *sf. Olten. Trans.* Un fel de leagăn făcut dintr'o scîndură orizontală ce se poate învîrti în jurul unui fus vîrît în capătul de jos al unui stîlp.

ŢIŢEIU *sbst.* ① Un fel de zer fiert, acricios: zărul numit ~, ori se amestecă cu urzici şi se dă la porci, ori se opăresc cu el rufele ciobanilor (NOV.) ¶ ② ⊕ Petrol brut, aşa cum ţîşneşte din pămînt.

○ **ŢIŢII** ☛ ŢÎŢÎI.

† **ŢIŢIIU** *sbst.* = ŢIŢEIU①: păstorii, neavînd apă, i-au dat zer de lapte... şi bînd puţin din acel ~, au trimis pe un păstor să-i aducă apă (N.-COST.).

○ **ŢIŢINĂ** = ŢÎŢÎNĂ.

○ **ŢIU**, ŢIU (*pl.* ţiuri, ţiuri) *sn.* ① Un fel de secure mică ¶ ② *Băn.* Daltă de fier (LIUB.).

ŢIUI, ŢIUI (-uiu, -uesc) *vb. intr.* A şuiera, a vîjîi, a produce un sgomot şuierător: urechile-i ţiuiau şi inima i se bătea de spaimă (ALECS.); ţipaţi şi faceţi larmă de-mi ţiue urechile (CRG.); şrapnelele... sburau piuind, ţiuind ca nişte păsări nevăzute (S.-ALD.); acea nenumărată lume de insecte ce se strecoară prin ierburi, ţiuind, scîrţîind, fluierînd (ODOB.); un liliac îmi ţiui pe la ureche (D.-ZAMF.); vîntul de toamnă, rece şi umed, ţiue în rămăşiţele frunzelor risipite (DLVR.); Şi prin ferestre sparte, prin uşi ţine vîntul (EMIN.) [onom.].

ŢIUIT *sbst.*, ŢIUITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a ţiui; rezultatul acestei acţiuni, şuierătură ascuţită şi prelungă: ţiuitul clopotului vestea că s'au sculat ăi din casă (JIP.); scotea, nene, bojogarul de zeu, nişte ţiuituri din naiul lui, de sgîrîia şi sfredelea auzul (ISP.).

ŢIUITOR *adj. verb.* ŢIUI. Care ţiue: cîrduri întregi de gîşte, de curci şi de claponi, cu bibilici ţiuitoare (D.-ZAMF.)?

ŢIUITURĂ ☛ ŢIUIT.

ŢIUVLIC *sm.* — CIOVLICĂ ①.

ŢIVIL *adj.* şi *sm.* Ⓟ = CIVIL.

ŢIVLI, ○ŢÎVLI (-iesc) *vb. intr.* A ţipa, a striga, a sbiera: un lăstun de apă ţivli ascuţit de două ori şi trecu dincolo, sburînd la faţa apei (SAD.); dă să prindă pe copil de ureche, dar el ţivli una ca un căţel (RET.); Pipăruş Petru lăsă atunci tălpoaia şi mai jos, de ţivli biata femeie ca în gura şarpelui (MERA); se auzeau pocnete de bice şi glasuri ţivlite (GRIG.) [vsl. cviliti].

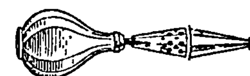

Fig. 5142. Ţivlitori.

ŢIVLITOARE *sf.* Fluier de diferite forme care imită strigătul cîte unei păsări şi de care se serveşte vînătorul spre a le ademeni (▣ 5142) [ţivli].

○ **ŢIVNĂ...** = ŢÎFNĂ...

○ **ŢÎCĂ**[1] *sf. Olten.* Neam, soiu: se cunoaşte că e ţîca noastră (CONV.); e o ~ a dracului de om (CIAUŞ.).

○ **ŢÎCĂ**[2] *sf. Băn.* = GHIONOAIE-PESTRIŢĂ.

○ **ŢÎCĂLIE** *sf.* = ŢACĂLIE ②.

○ **ŢÎCL...** ☛ ŢICL...

○ **ŢÎCNIT** ☛ ŢICNIT.

○ **ŢÎCNITOARE** *sf. Băn.* = GHIONOAIE-PESTRIŢĂ.

○ **ŢÎFLĂ** *sf. Mold. Bucov.* (ŞEZ.) = ŢICLĂU [ţiclă].

ŢÎFNĂ, ŢIFNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Pieliţă ce creşte sub limba găinii, care face să i se usuce gîtul şi limba, şi să nu mai poată răsufla (*Mold.* „cobe"): protopopul de-abia mai cîrîia, scoţînd cîte o notă de cocoş cu ţîfnă (D.-ZAMF.); Ⓕ: mi s'a părut un om morocănos, îngîmfat şi cu ţîfna pe limbă (LUNG.) ¶ ② Ⓕ *F* Ifos, aroganţă: provocaţi în adevăr, sau numai porniţi de ţîfnă, au început să înjure franţuzeşte (CAR.); nu umbla cu ţîfna în nas (PANN); a-i sări ţîfna, a-i sări ţandăra, a se înfuria: (îi) sare omului ţîfna din senin, din iarbă verde (DLVR.) [ngr. τσούφνα].

ŢÎFNI, ŢIFNI (-nesc) *vb. intr.* A forăi (despre cai): (gloaba) strănuta, ţîfnea, sforăia, necheza, făcea o larmă a dracului (CAR.); *pr. ext.*: Neamţul tot ţîfnea pe nările maşinei (D.-ZAMF.) [ţîfnă].

ŢÎFNOS, ŢIFNOS *adj.* Arogant, cu ifose, trufaş; arţăgos: nu este fiinţă mai ţîfnoasă ca poetul fără talent (ALECS.); fata babei era slută, leneşă, ţîfnoasă şi rea la inimă (CRG.) [ţîfnă].

○ **ŢÎGARE** ☛ ŢIGĂU.

○ **ŢÎGĂRÎT** ☛ ŢIGĂRIT.

○ **ŢÎGĂU** ☛ ŢIGĂU.

○ **ŢÎGLĂ...** ☛ ŢIGLĂ...

○ **ŢÎLFĂ** (*pl.*-fe) *sf. Olten.* (R.-COD.) (FURT.) = ŢÎFLĂ.

○ **ŢÎMBURUC** = ŢIMBURUC.

○ **ŢÎMP** ☛ ŢIMP.

○ **ŢÎMPOR** *sbst. Olten. Trans.* ⊕ Pucioasă [srb. sumpor].

○ **ŢÎNC...** ☛ ŢINC...

○ **ŢÎNEA** = ŢINEA.

○ **ŢÎNGĂLĂU** ☛ ŢINGĂLĂU.

○ **ŢÎNTĂ** ☛ ŢINTĂ.

ŢÎNŢAR, † ŢINŢAR *sm.* Insectă dipteră, de coloare cenuşie sau verzuie, cu corpul subţire, cu picioarele şi antenele lungi, ale cărei larve trăesc şi se desvoltă în apele stătătoare; e foarte vioaie şi scoate un bîzîit piţigăiat; cînd se pune pe piele, împunge întîiu cu suliţele şi apoi suge cu trompa; de aceea e foarte supărătoare, nu numai pentru că produce mîncărime în locul înţepat, dar mai ales pentru că poate transmite boli molipsitoare de la un animal la altul; frigurile palustre se capătă numai prin înţepătura ţînţarilor cari se găsesc cu miile prin locurile mlăştinoase *(Culex pipiens)* (▣ 5143): un ţînţar îl înţepă aşa de tare, încît îl deşteptă (ISP.); ☛ ARMĂSAR ① [lat. vulg. zinzala; comp. it. zenzara, sp. zenzalo, etc.].

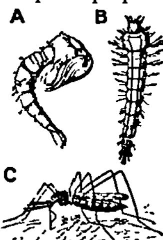

Fig. 5143. Ţînţar. A. Larvă. — B. Nimfă. — C. Insecta perfectă.

ŢÎNŢĂRAŞ *sm.* ① *dim.* ŢÎNŢAR ¶ ② Un fel de horă, învîrtită (P.PRV.).

ŢÎNŢĂRIME *sf. col.* ŢÎNŢAR. Mulţime de ţînţari: aşa-i viaţa cîmpenească, zise moş Luca, cioşmolindu-se şi învîrtindu-se, ca pe jăratic, de răul ţînţărimii (CRG.).

ŢÎNUT... = ŢINUT...

ŢÎPĂ ☛ ŢIPA.

○ **ŢÎPĂ** (*pl.*-pe) *sf. Trans.* Fluier cu găuri, din coajă de salcie (VIC.).

ŢÎR[1] *sm.* ① Mică scrumbie de mare, sărată şi uscată: dac'ai fi bun, mai bine un pahar de vinişor, mîncai nişte afurisiţi de ~i (CAR.); salată de ~i; Ⓕ: uscat, slab ca un ~, foarte slab ¶ ② Ⓕ *iron.* Om foarte slab: mai bine era de-mi dam fetiţa după ~ul ăla de Georgescu de la percepţie? (BAS.) [ngr. τσῆρος].

ŢÎR[2] *sbst.* ① Unealtă a rotarului cu care în-

semnează obezile cît trebuesc îndoite (DAM.) (▣ 5144) ¶ ③ Custură mică cu care se sapă flori la căpățînile roților (R.-CDD.).

ȚÎRĂ¹, ○ ȚIRĂ *sf.* F ① o ∼, puțin(tel), o leacă, un pic: o strachină pe fundul căreia a rămas o țîră de mojdeiu (VLAH.); Harap-Alb numai o ∼ cît a stat de s'a uitat, a făcut țurțuri la gură (CRG.); te rog să-mi dai numai o țîră răgaz, ca să-mi jălesc viața (SB.); la soare pare că te-ai fi putut uita o țîră, dar la ei ba (RET.); *foarte adesea* o țîr': La făgădăul din deal Mi-o rămas al meu suman Pentr'o țîr' de băutură (IK.-BRS.) ¶ ② *adv.* Țîra, țîra, puțin cîte puțin, picătură cu picătură, cu țîrîita: Decît tot cu gologanul, țîra, țîra, să-i plătească Liturghii și sărăcuste pentru partea sufletească (SPER.) [ț î r î i].

Fig. 5144. Țir.

○ **ȚÎRĂ²** (*pl.*-re) *sf. Trans.* Bucată ruptă, ruptură: se întîlni cu alt om care avea o pălărie rea în cap și niște desegi tot ∼ 'n spate (RET.).

ȚÎRC! *interj.* Imită sgomotul pe care-l face laptele cînd se mulge: imitînd cu mînile... mulsul vacilor, zice: ∼! de la Lunaia, ∼! de la Mărțana, ∼! de la Miercana (R.-CDD.) [onom.].

500 **ȚÎRCÎI**, ȚÎRCĂI (-ciiu, -căesc), *Trans.* ȚÎRCOTI (-otesc) *vb. tr.* A mulge (vaca, oaia, etc.) făcînd să țîșnească cîte puțin lapte din uger: să-i bateți ugerul cu pumnul și să țîrcăiți țîțele (LUNG.); Scoală, mulge vaoile, Că răsare soarele!... Lasă să mai ațipesc, Că minteni le țîrcotesc (IK.-BRS.); omul ăsta nu știe mulge, numai țîrcotește (VIC.) [ț î r c !].

○ **ȚÎRCOMNIC** = ȚÎRCOVNIC.

○ **ȚÎRCOTI** ☛ ȚÎRCÎI.

ȚÎRCOVNIC *sm.* Persoană însărcinată cu îngrijirea curățeniei și a bunei rîndueli în biserică: el este ∼ la biserică și mai face și pe negustorul (ISP.); trecătorul era fiorosul Tunsu, fost paracliser, ∼ și candidat de diacon (I.-GH.); era un fel de cliric, nici preot, nici călugăr, dar îmbrăcat în port de ∼ (GRIG.) [vsl. c r ŭ k o v ĭ n i k ŭ].

○ **ȚÎRFĂ** *sf.* ① *Băn.* Lut amestecat cu paie pentru tencuit pereții (LIUB.) ¶ ② *Trans.* Nisip, prundiș (PSC.) (CDNV.).

ȚÎRICĂ, ȚIRICĂ, ȚÎRIȘOARĂ *sf. dim.* ȚÎRĂ¹: după această bătălie, iară mai răsuflară Moldovenii cîtva, avînd o țîrică de repaus (ISP.); după ce-a urzit Dumnezeu pămîntul, i-a mai rămas o țîrișoară de pămînt și nu știa ce să mai facă cu el (MAR.).

ȚÎRÎI¹ (-rîiu) 1. *vb. tr.* A picura, a face să curgă puțin cîte puțin: i-a țîrîit cîteva picături în gură. 2. *vb. intr.* A picura, a curge picătură cu picătură; a ploua cu picături mărunte și dese: din văzduhul vînăt, țîrîiă o ploaie măruntă și rece de toamnă (SAD.) [onom.].

ȚÎRÎI² (-rîiu), ȚIRII (-riiu, -riesc) *vb. intr.* ① A cînta ca greierii, a scoate un sunet ascuțit, pițigăiat: se țîra binișor, să vază ce face lăcusta de țîrîie așa de tare (BR.-VN.); Țîriesc încet ca greieri, Printre negre, vechi zidiri (EMIN.); se putea auzi cum țîrîiau și forfoteau gîngăniile (CAR.); despre glasul păsărilor: cînd țîriesc vrăbiile, are să se strice vremea (ȘEZ.); hulubul țîrîe acolo în legea lui (VAS.); saltă dintr'o brazdă neagră o ciocîrlie care fîlfîie pe deasupra noastră și țîrîe ușurel (SAD.) ¶ ② = ȚÎRLÎI: după ce bău paharul, începu să țîrîe încet din scripcă (SAD.) [onom.].

○ **ȚÎRÎI³** (-rîiu) *vb. tr. Mold.* A țese (ciorapi): ∼ colțuni [pol. c y r o w a ć].

ȚÎRÎIT, ȚIRIIT *sbst.* Faptul de a ț î r î i²: țîrîitul lăcustelor îi sfredelea urechile (S.-ALD.); despre păsări: prin adierile lui moi de răcoare, tresărea din cînd în cînd țîrîitul unei paseri (SAD.); *pr. ext.*: țîrîitul clopoțelului de la o bicicletă militară (IRG.); despre sunetele ascuțite ale vioarei: de sus... venea o larmă nedeslușită în care se deosebea un țîrîit de strune (SAD.).

ȚÎRÎITĂ *sf.* cu țîrîita *loc. adv.* Puțin cîte puțin, cîte puțin deodată, picătură cu picătură: simbria o scotea Duminecile cu țîrîita (RET.); de la o vreme, începu să răsufle cu greu și să mănînce cu țîrîita (ELV.); în sfera conștiinței lui nu poți introduce decît cu țîrîita o anumită provizie intelectuală (VLAH.); aduni cu țîrîita și împarți cu nemiluita (ZNN.) [ț î r î i¹].

ȚÎRÎITOR *sm.* = OBLEȚ.

ȚÎRÎITURĂ¹ (*pl.*-turi) *sf.* Curgere picătură cu picătură, ca ploaia cînd ț î r î e: noapte de vară, întunecoasă, cu țîrîituri de ploaie (LUNG.).

ȚÎRÎITURĂ², ȚIRIITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Cîntatul greierilor și altor insecte: văzduhul era plin de țîrîituri de lăcuste (S.-ALD.); *pr. ext.* despre sunetul ascuțit al instrumentelor cu coarde: roatele sburau în țîrîiturile scripcilor (SAD.) [ț î r î i²].

ȚÎRLÎI (-lîiu), ȚÎRLII, ȚIRLII (-liiu, -liesc), ȚURLUI (-luiu) *vb. intr.* A scoate sunete monotone și puțin armonioase dintr'un instrument muzical: a doua zi boierul era căftănit și meterhaneaua turcească îi țîrlîia sub cerdac (ALECS.); unul, cu lăuta, și altul, cu cobza, țîrlîe într'un colț oltenește (CAR.); cît îi ziulica de mare, tot țîrliește (ALECS.); cu degetele uscate, mișca niște coarde false, care țîrlîiau nervos (EMIN.) [onom.].

ȚÎRLÎIT *sbst.* Faptul de a ț î r l î i; rezultatul acestei acțiuni: Eu aș turba să stau mai mult... ca să-i ascult Același și același ∼ (VLAH.).

ȚÎRLÎITOR 1. *adj. verb.* ȚÎRLÎI. Care țîrlîe. 2. ȚÎRLÎITOARE *sf. iron.* Instrument de muzică (care ț î r l î e): du-te pîrlii, șonțule, cu ∼a asta! (ALECS.).

ȚÎRLÎITURĂ (*pl.*-turi) *sf. iron.* Cîntare monotonă și puțin armonioasă dintr'un instrument: eu cînd aud țîrlîituri de cele nemțești, îmi vine să-i iau cu toropala (ALECS.) [ț î r l î i].

ȚÎRLOIU¹ *sm. Trans.* Ciocîrlie (VIC.) [ț î r - l î i].

ȚÎRLOIU² (*pl.*-oaie) *sn.* Țeavă de lemn sau de metal pe care curge apa, șipot (VIC.): apa curge pe ∼... în tigaia de piatră (PĂC.).

ȚÎRLOIU³ ☛ TURLOIU.

ȚÎRMONIE *sf.* Ⓟ = CEREMONIE: nu era ∼ la curte, unde să nu fi fost și el chemat (ISP.).

○ **ȚÎRUCĂ**, ȚÎRUICĂ *sf. Băn. Trans. dim.* ȚÎRĂ¹.

ȚÎST! ☛ ȚIST!

ȚÎȘNI, ȚIȘNI (-nesc) *vb. intr.* ① A năpădi, a ieși cu putere și cu sgomot de unde se află comprimat, închis (*vorb.* de lichide, de foc, etc.): de-aici țîșnesc de sub maluri izvoarele care, mai la vale se adună într'o singură albie (VLAH.); apele minerale de iod, de pucioasă țîșnesc ici și colo (IRG.); (lui Setilă) începu a-i țîșni apa pe nări și pe urechi ca pe niște lăptoace de mori (CRG.); lancea... o picat drept în capul celui mai mare... ș'o și început a țîșni sîngele (VAS.); îi țîșni sînge din ochi (STAM.); dete una după alta peste munți de cremene din care țîșneau flăcări de foc (ISP.) ¶ ② A sări deodată dintr'un loc și a o lua la fugă: am țîșnit odată cu țărna 'n cap și tiva la mama acasă! (CRG.); ...într'o tufă nimerește, Unde-un iepure țîșnește (SEV.); tocmai cînd voi să se scoale și să plece... iată că broasca țîșni odată (ISP.) [ț î ș t i !].

ȚÎȘNITOR *adj. verb.* ȚÎȘNI. Care țîșnește: la fie-care zece pași, guri de apă țîșnitoare care se urcau cu repeziciune pînă în vîrful cel mai înalt al caselor (I.-GH.).

ȚÎȘNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a ț î ș n i; rezultatul acestei acțiuni: din țîșnitura ce făcu laptele din țîță... spun păginii să se fi alcătuit pe cer calea laptelui (ISP.).

ȚÎȘT(I)! *sau* ȚIȘT(I)! *interj.* Imită mișcarea precipitată a cuiva care sare dintr'un loc spre a o lua la fugă: bătrîna dădu să-l sărute; Neghiniță țîști! pe nas, țîști! iar pe mînă (DLVR.); unde lovea el cu nuiaua... acolo, țîșt! și dînsa, și ochii de la dînsul nu-i mai lua (ISP.); atunci mirtanul pune gura pe ea și, țîșt! afară în fuga mare (RET.) [onom.; comp. ȚUȘTI! și CIUȘTI!].

ȚÎȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Organ glandulos care secretează laptele la femeie și la ori-ce femelă de mamifer, mamelă: ferice de... pîntecele celea ce n'au născut și țîțele carele n'au aplecat (BIBL.); mama... copilului să nu-l țîe pe mîna stîngă, nici să-i dea din țîța stîngă, ca să nu fie stîngaciu (MAR.); copil de ∼, prunc care suge încă: pre nimene n'au cruțat, ce pînă în copii de ∼ tot sub sabie au pus (N.-CDST.); întors de la ∼ ☛ ÎNTORS 1④ ¶ ② Uger: Sultănica suia, mînînd o vacă bălaie cu un vițel ce se da pe furiș la... țîța rumenă și asudată de lapte (DLVR.); Am o vacă cu țîța în spinare (GDR.), *ghicitoare despre* „urcior" ¶ ③ *Pr. ext.* Partea corespunzătoare țîței la pieptul bărbaților: la metereze, copii! și chitiți tot sub țîța stîngă (ALECS.) ¶ ④ Laptele din

țîță; a da ~, a da să sugă: călugărul o lasă de-i dete ~ pînă ce se sătură (ISP.); ☛ COPIL² ①; a-i pieri țîța, a înceta de a mai avea lapte în-țîțe: nu e bine să dai ~ la copiii gemeni ai altora, că-ți piere țîța (GOR.); a suge ~, a suge la pieptul mamei: Dumnezeu știe ce-i lipsește, căci acuma nici nu vrea să sugă ~ (SB.); copiii,cînd sînt mici, să sugă ~ de la Țigancă, ca să aibă mumă-sa ~ (GOR.) ¶ ⑤ ❀ Celula în care se desvoltă matca (MAR.) ¶ ⑥ ♣ ȚÎȚA-CAPREI¹ ☛ CAPRĂ ⑯; — ȚÎȚA-CAPREI² = BARBA-CAPREI¹; — ȚÎȚA-CAPREI³ = SURGUCIU ② ¶ ⑦ ♣ ȚÎȚA-OII¹ = CIOBOȚICA-CUCULUI; — ȚÎȚA-OII² = DEGETAR ②; — ȚÎȚA-OII³, varietate de struguri ¶ ⑧ ♣ ȚÎȚA-VACII¹, plantă cu frunzele dispuse în rozetă, cu flori măricele, galbene, așezate într'o umbelă la vîrful tulpinii *(Primula elatior)* (▣ 5145); — ȚÎȚA-VACII² = CIOBOȚICA-CUCULUI; — ȚÎȚA-VACII³, varietate de struguri [cuvînt din graiul copiilor, foarte răspîndit și în alte limbi; comp. it. z i z z a, germ. Z i t z e; bg. srb. c i c a, etc.].

Fig. 5145. Țîța-vacii.

○ **ȚÎȚACĂ** ☛ TĂTICĂ.

ȚÎȚEICĂ ☛ TITEICĂ.

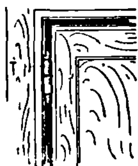
ȚÎȚEIU = TITEIU.

ȚÎȚIȘOARĂ (*pl.* -re) *sf. dim.* ȚÎȚĂ.

ȚÎȚÎI¹ (-țîiu), ○ ȚIȚII (-țiiu, -țiesc) *vb. intr.* ① A scoate sunete subțiri dintr'un instrument muzical: abia încep ei să țîție și să sdrăngăne puțin... că se și strecoară fetele pe lîngă gardul de nuiele (LUNG.) ¶ ② = ȚÎRÎI² ①: cînd toate gurile privighitorilor amai cînta tac, atuncea greierul copaciului a țîîi începe (CANT.); dacă-l prinzi și-l pui la ureche, țîțiește (MAR.) [onom.].

ȚÎȚÎI², ȚÎȚÎIA (-țîin) *vb. intr.* A tremura (inima în cineva): negustoriului îi țîțîia inima de frică (VAS.) [onom.].

ȚÎȚÎNĂ (*pl.*-îni) *sf.* ① Două plăci de fier, din care una prevăzută cu un capăt rotund, care intră în cilindrul gol al celeilalte plăci; se fixează la o ușă sau poartă, spre a le permite să se învîrtească (▣ 5146): o mare ușă de fier se învîrtește din țîțîni o'un scîrțîit metalic (VLAH.); ușa, în loc să se deschidă, sări din țîțîni, lovită de o muchie de topor (GN.); voind să scoată ușa camerei din țîțîni, hangiul se sculase și înaintase la ușă (BOL.); Ⓕ: muntele s'a sguduit din țîțîni de svîrcolirea dihăniei (VLAH.); Ⓕ *F* a scoate pe cineva din țîțîni, a-l scoate din sărite, a-l face să-și piardă cumpătul: am s'o scot din țîțîni, cum m'ai scos și mata din sărite (ALECS.) ¶ ② *Pr. ext.* Rădăcina unui buboiu, unei bătături (CIAUȘ.) [ț î ț ă].

Fig. 5146. Ț. Țîțînă.

ȚÎȚOS *adj.* Cu ț î ț e mari; Ⓟ: și țîțoasă și lăptoasă și de vreme acasă (ZNN), se zice cînd cineva caută un lucru sau o persoană care să aibă toate calitățile și nici cel mai mic cusur.

ȚÎȚUCĂ, ○ ȚIȚUCĂ (*pl.*-uci) *sf.* ☺ *dim.* ȚÎȚĂ ①: Sînul cu țîțucile, Grădina cu florile (IK.-BRS.).

ȚÎU¹ ☛ ȚIU.

ȚÎU² (*pl.* țîuri) *sn.* *Băn.* ⌂ Clopotul cu sunet subțire de la gîtul berbecului.

○ **ȚÎUI** ☛ ȚIUI.

○ **ȚÎVLI** ☛ ȚIVLI.

ȚOABĂ (*pl.*-be) *sf.* ❀ Specie de țînțar foarte mic, numit și „țobîc(ă)", „ciobîc", etc. *(Simulia)*: cînd umblă muște pe lîngă foc, mai ales țoabe, atunci se strică vremea (GOR.); cînd vezi mai multe țoabe deasupra unui loc băltos... cît mai curund va veni ploaie (GRM.).

ȚOALĂ (*pl.*-le) *sf.* Ⓟ Ⓣ Haină, îmbrăcăminte: cînd cumperi vre-o ~ nouă, să nu o iei de Marți la purtare (GOR.); unele alergară călări... iară altele numai cu cîte o ~ aruncată pe dînsele așa d'a-n fuga (ISP.); trupul ei despuiat, ce abia-l înveleau niște țoale sfîșiate, părea sdrobit (ODOB.); acum intră într'o sobă în care era un dolap, îl deschide și vede în lăuntru nește țoale tot de aur (CĂT.) [comp. TOL²].

○ **ȚOANGĂ** *sf.* *Trans.* ① Clopot ce se atîrnă la gîtul vitelor (PȘC.) ¶ ② Clopoțel rău, stricat (CONV.).

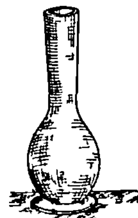
○ **ȚOBÎC** *sm.*, ȚOBÎCĂ *sf.* ❀ ☛ ȚOABĂ.

ȚOC! *interj.* Imită sărutatul: se repede la dînsa și-o sărută, ~! ~! (SAD.) [onom.].

ȚOCĂI (-căiu, -căesc) *vb. tr.* și *refl.* *F* ① A (se) pupa, a (se) săruta cu sgomot: numai iaca ce mi-o vede cu un flăcău în brațe, țocăindu-se (ȘEZ.) ¶ ② A mișca buzele în somn, ca și cînd ar suge (*vorb.* de prunci) [ț o c!].

ȚOIU¹ *sm.* ✈ = SCORȚAR 1 ①: țoii, cintezoii și pițigoii, toți îl întîmpinară peste tot locul cu dulcile lor cîntări (ODOB.).

ȚOIU² (*pl.*-iuri) *sn.* ◊ Păhărel (de țuică, de rachiu) de forma unei sticluțe cu gîtul lung (▣ 5147): Negoiță a dat ~l repede pe gît (CAR.); umplea ~ri de țuică și le împărțea cărăușilor (UR.); părinte, fii bun, să luăm cîte un ~ de rachiu (LUNG.).

Fig. 5147. Țoiu.

ȚOL¹ *sm.* Măsură de lungime întrebuințată de tîmplari, geamgii, etc., egală cu lărgimea degetului celui mare sau cu a douăsprezecea parte a unui picior [germ. Z o l l].

ȚOL² (*pl.* țoluri, țoale) *sn.* ① Țesătură de pînză groasă sau de lînă ce servește de învelit, de așternut peste ceva; pătură: Cu ~uri rupte, afumate, Căruțele le învălesc (DON.); fieste-care Țigan are șatra lui făcută din mai multe bucăți de ~uri afumate (ALECS.); stăpîne! așterne un ~ aici, în mijlocul ogrăzii (CRG.) ¶ ② *Trans. Maram.* Covor ¶ ③ = ȚOALĂ.

○ **ȚOLEȚURI** *sf. pl.* *Olten.* Tot felul de ț o a l e, haine, boarfe, așternuturi, scoarțe, etc. (CIAUȘ.): nu-i lasă să treacă în cer, la raiu, pînă nu le plătesc și lor ceva, în bani ori în ~ (PAMF.).

○ **ȚOLIC** (*pl.*-ice) *sn.* *dim.* ȚOL², ȚOALĂ: țoalele și ~ele sînt țesute din lînă... și sînt vărgate cu negru, alb... și cu alte colori (PĂC.).

ȚOLINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Ⓟ Termen de dispreț pentru o femeie păcătoasă, stricată: a! țolina, auzi ce-mi face? las' c'oiu dobzăla-oiu eu (NEGR.); alei, ~ ce-mi ești! zise fata împăratului, da bine m'ai vîndut! (CRG.) [ț o a l ă].

○ **ȚOLÎNCI** *sbst. pl. dim.* ȚOL: m'am ghemuit și eu cum am putut priu ~ (SAD.).

○ **ȚOLOAMBE** *sf. pl.* *Olten.* (CIAUȘ.) = ȚOLEȚURI.

ȚONȚOROIU *sm.* *Mold.* Sburdalnic, nebunatec: ei! măi nepoate, ce mai zici? sînt ~ ori ba? (ALECS.) [comp. TONTOROIU].

ȚOP¹ *sm.* ① Panglicuță ce se împletește în cosița fetelor: Zamfirica toate le avea, Numai ~i îi lipsea (PANN); Cum ai trecut, Dido, Oltu, De nu ți-ai înnecat țopu? (R.-COD.); Săruta-ți-ar neica ochii, Cum îți bate vîntul ~ii (PȘC.) ¶ ② Poreclă dată Moțului (care-și împletește părul cu coadă) (FR.-CDR.) (WG.) [germ. Z o p f].

ȚOP!² sau ȚUP! *interj.* ① Exprimă o săritură, o săltătură de joc: Măriuca... îmi sărea, țop! înainte, ca o turturea (ALECS.); nici una nici alta, țop! se prinse lîngă dînsul în horă (ISP.); buzduganul... sări pe masă și de-aici, țup! pe cuiu (SB.); iese de subt scaun și, țup! în brațe la zmeu (VAS.); nici una nici două, el, țup! pe spatele omului (ȘEZ.) ¶ ② Exprimă ivirea fără veste a cuiva într'un loc: încă nu apucaseră feciorii a aprinde luminările, și dumneaei, țop! a și fost aici (ALECS.); atunci leul, țup! la dînsul în drum, cu gîndul ca să-l mănînce (MAR.) [onom.; comp. și srb. c o p! rut. c u p p a, etc.].

ȚOPA(I)! ☛ HOPA!

ȚOPĂI, ȚUPĂI (-ăiu, -ăesc) *vb. intr.* *F* A juca, a dansa; a sălta: s'a pornit să sară și să țopăe mai nebun ca toți (CAR.); ian privește-l cum țopăește! (ALECS.); ele au țupăit toată ziua la sunetul fluierului (SB.); o învățătoare țupăe ca o vrabie (IRG.) [ț o p! și ț u p!].

ȚOPĂIALĂ, ȚUPĂIALĂ (*pl.*-ăieli) *sf.* *F* Faptul de a ț o p ă i; rezultatul acestei acțiuni: de ce să mai las pe bietul om să se supere... cu țopăielile tuturor loazelor? (LUNG.); Chiote de veselie, Țupăieli de oameni beți (VLAH.).

ȚOPÎRCĂ, ȚOPÎRLAN *sm.* Țărănoiu, mocîrțan, mocofan, modîrlan, bădăran: iaca mă! nu cumva s'o

boierit ţopirca? (ALECS.); hai, ţopircă, vin' cu mine la masă! (ALECS.); un ţopirlan de deputat, ales prin minciună şi prin linguşire (LUNG.); pe semne păcatele mele cele mari şi grele m'au aruncat şi aici să învăţ nişte ţopirlani sălbatici (CRG.) [probabil ,,ţăran ce poartă ţ o p, cu părul împletit"; pentru sufix, comp. MODÎRLAN].

ŢORŢOALE, ŢORŢOANE *sf. pl.* F = ZORZOANE: armele şi ţorţoalele de pe dînsul il dau jos (ISP.); acesta se apucă să desbrace pe fata lui Chiriac... de toate ţorţoanele străine ce o desfigurau (NEGR.).

○ **ŢORŢOLOŞ** (*pl.*-oaşe) *sn. Olten.* Ţ u r ţ u r; ciucur (CIAUŞ.).

○ **ŢOŞCĂ**, TOŞCĂ (*pl.*-şte) *sf. Mold.* Săculeţ; geantă, torbă, taşcă: să nu săpuneşti, cind speli ţoşca de vinătoare... că n'ai noroc la vinat (GOR.); colindătorii mai au şi... traistele sau toştele pentru adunat colacii, covrigii şi poamele (PAMF.); — *adv.* (plin) ~, doldora: ii mai întinde şi o pungă ţoşcă de bani (CRG.); umplea chimirul ţoşcă cu gologani şi hai la crişmă să bee (FLOR.) [comp. ŢUŞCĂ şi TAŞCĂ].

○ **ŢOŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Olten.* ✓ Grămadă, glugă (de 8-10 snopi) de coceni.

○ **ŢUCA** (ţuc) *vb. tr.* şi *refl.* Ⓟ *Trans. Băn. Oaş.* A (se) pupa, a (se) săruta: Buze moi şi subţirele, Hai să ne ţucăm cu ele! (IK.-BRS.) [ţ o c!].

ŢUCAL (*pl.*-ale, -aluri) *sn.* Oală de noapte [ngr. τζουκάλι].

ŢUCĂRĂ *sf.* ♣ Fasole ~ ☞ FASOLE ① [germ. Z u c k e r (b o h n e)].

○ **ŢUCLĂU**, ŢUCLUIU *sbst. Trans.* (PŞC.) (BUD.) = ŢIGLĂU.

ŢUGSUI (-suesc) *vb. intr.* F A bea, a trage la măsea, a chili: pînă şi a ţucsui sau a trage la mustaţă, cum se zice, tot un zeu trebui să-i înveţe (ISP.) [comp. bg. c u k a m ŭ ,,beau"].

ŢUGLUIU *sbst. Mold.* (ŞEZ.) ① = ŢUCLĂU ¶ ② ✓ Vîrf de stog ascuţit [comp. ŢUGUIU].

ŢUGU! *interj.* Strigăt cu care se chiamă porcii (ŞEZ.) (CONV.).

ŢUGUIA (-uiu, -uiez) 1. *vb. tr.* A da o formă conică, subţiată la vîrf: işi ţuguia gurita ca să sugă (VLAH.).

2. *vb. refl.* A lua, a avea o formă conică: ce mîndru se ţuguiază acoperişul cu şindrilă (CAR.); capul i se ţuguia în con (DLVR.) [ţ u g u i u].

ŢUGUIAT, ŢUGUIET *adj. p.* ŢUGUIA. Subţiat la vîrf, conic: intrăm în răcoroasa pădure de brazi ce acopere ca o căciulă vîrful ţuguiat al muntelui (VLAH.); acoperemintele ţuguiete de olane mucegăite (EMIN.); purta pe cap o tichie ţuguiată cu clopoţei (CAR.); trec Tirolezi cu pălăriile lor ţuguiete şi împodobite cu pene de păun (ODOB.).

ŢUGUIU (*pl.*-uiuri) *sn.* ① Pisc de munte de formă conică: ne-arată la stînga 'n fund, printre cheliile munţilor, un ~ mai depărtat, aurit de razele soarelui (VLAH.) ¶ ② Ori-ce obiect mai ridicat, de formă conică: con: fă stogul cu ~... să nu-l strice ploaia (RV.-CRG.) [comp. ŢUGLUIU, ŢUCLUIU, ŢUCLĂU, ŢICLĂU].

○ **ŢUGULE!** *interj. Trans.* (VIC.) = ŢUGU!

○ **ŢUHAL** *sm. Mold. Bucov.* Sac mare (pentru grăunţe): două cară încărcate cu ~i suiau drumul iezăturii din bătătura morii (SAD.); înşfacă ~ul cu colaci, şi... mînă, băiete! (VAS.); era gros cît un ~ şi din gură ii sărea foc (VOR.).

ŢUHAUS *sbst.* Arest (*în spec.* în graiul militarilor): auzi d-ta, să-mi vorbească de libertate, tocmai cînd ştia că viu de la ~! (BAS.) [germ. Z u c h t h a u s].

ŢUICĂ *sf.* Rachiu de prune: Vinul, ţuica cui ii place, N'are cu ce să se 'mbrace (PANN); calitatea propriu zisă a ţuicii nu se simte decît abia după al doilea ţuiu (SLV.) [comp. srb. c u j k a, probabil împrumutat din rom.].

ŢUICAR *sm.* Cel ce fabrică ţ u i c ă: ~ii işi beau prea mult ţuica (IRG.); cum se face că din ~ te-ai făcut haiduc? (UR.).

ŢUIU = ŢOIU: calitatea propriu zisă a ţuicii nu se simte decît abia după al doilea ~ (SLV.).

○ **ŢULUC** *sm. Mold.* Moţ; chică: de-abia mi-i lua pe Gerilă de ~ şi li-i purta cu nasul pe la soare (CRG.); De ~ il apuca, Jos la pămînt il trîntea (PAMF.) [comp. ZULUF şi bg. c u l u f ŭ].

○ **ŢUMBURUC** ☞ ŢIMBURUC.

○ **ŢUNDRĂ** (*pl.*-dre) *sf. Trans. Băn.* ① Ⓣ Zeghe; suman: Murăşan cu ţundra sură, Treci Murăşu să-ţi dau gură, Murăşan cu ţundra albă, Treci Murăşu de ţi-s dragă (IK.-BRS.); o cămaşă pe dînsul de borangic... şi pe deasupra cu ţundra prinsă de gît cu încheieturi (ISP.) ¶ ② Ⓕ *Băn.* Femeie stricată, depravată [ung. c o n d r a].

○ **ŢUNDRIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Trans.* Ⓣ *dim.* ŢUNDRĂ: Pe la noi, prin Gîrboviţă, Umblă foamea pe uliţă, Îmbrăcată cu ~ Şi în cap cu căciuliţă (IK.-BRS.).

ŢUP! ☞ TOP ![2]

ŢUPA(I) ☞ HOPA!

ŢUPĂI ☞ TOPĂI.

ŢUR! *sau* ŢURI! *interj.* Strigăt cu care se chiamă găinile ca să le dea mîncare.

ŢURCĂ[1] (*pl.*-ci) *sf.* Căciulă mare şi lăţoasă din piele de oaie ţurcană: în cap (aveau) o ~ flocoasă, adusă la o parte (ODOB.); Pe-a lor lungi şi negre plete se scoboar' o neagră ~ (ALECS.); s'au îmbrăcat în nişte sumăiaşe şi cu ţurci pe cap (SB.).

ŢURCĂ[2] *sf.* Beţişor ascuţit la amîndouă capetele; de-a ţurca, joc de băieţi, în care un beţişor ascuţit la amîndouă capetele e aşezat deasupra unei gropiţe, iar fie-care din jucători, pe rînd, caută să-l asvîrle de acolo, cu un băţ mai lung, cît mai departe, pe cînd ceilalţi băieţi se silesc să-l prindă (5148) [comp. rut. rus. c u r k a].

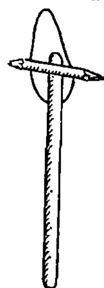

Fig. 5148. Ţurcă.

ŢURCĂ[3] ☞ ŢURCĂ.

ŢURCAN 1. *adj.* Se zice despre o varietate de oi de rînd, cu lîna lungă, groasă şi aspră: berbec ~, oaie ~ă (5149); lînă ~ă, lîna de la aceste oi: nădragii, recălele, ciorapii, ţoalele... sînt făcute... din postav ţesut din lînă ~ă, bîrsană şi ţigaie (PĂC.).

2. *sm.* Berbec ţurcan.

3. ŢURCANĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Oaie ţurcană ¶ ② = ŢURCĂ[1]: de sub ~ cădeau plete mărunte (UR.) [comp. ŢURCĂ[1]].

Fig. 5149. Berbec ţurcan şi oaie ţurcană.

ŢURCĂNESC *adj.* Ⓣ Căciulă, cuşmă ţurcănească = ŢURCĂ[1]: pe poteca de munte... suia... un om înalt... cu căciula lungă ţurcănească (GRIG.); căciula ţurcănească, trîntită p'o ureche, il prindea ca pe-un haiduc (DLVR.); din cînd în cînd trecea pe lîngă ei cîte un tînăr cavaler cu căciula ţurcănească (EMIN.); cea mai mare parte era cu cuşme ţurcăneşti (ISP.); sarică ţurcănească, sarică făcută din lînă ţurcană: Cu căciula mocănească, Cu sarica ţurcănească (PAMF.) [ţ u r c a n].

ŢURI! ☞ ŢUR!

ŢURLOIU, ○ ŢIRLOIU (*pl.*-loaie) *sn.* ① Partea piciorului de la genunchiu pînă la glezne; fluierul piciorului, tibia (☞ 4345): ciorapii, de lînă albă... se numesc călţunaşi şi se ridică peste ţurloiu pînă la jumătatea pulpei (PĂC.); il lovi odată cu bîta peste ţîrloiu, de-i secă la inimă (D.-ZAMF.); dacă pe cineva il doare ţîrloiul, adecă fluierul piciorului, se unge cu cari de steiar (MAR.) ¶ ② = ŢURLUIU: din al treilea rezervoriu se aducea altă dată apă, pe ţurloaie, la Ierusalim (BOL.).

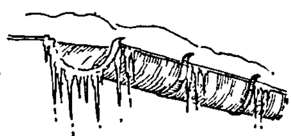

Fig. 5150. Ţurţuri.

ŢURLU-BURLU *adv.* F Ⓟ sbîrlit; vîlvoiu: perii capului nu-i erau creţi, dară steteau ~, cum se zice (ISP.).

ŢURLUI ☞ ŢIRLÎI.

ŢURLUIU (*pl.*-luie) *sn.* = SULINAR(IU)[2] [comp. ŢURLOIU ② şi BURLUIU].

○ **ŢURŢAN** (*pl.*-ane) *sn. Olten.* (CIAUŞ.) Coastă rîpoasă, prăpăstioasă.

ŢURŢUR(E) *sm.* Apa îngheţată care atîrnă ca nişte beţişoare ascuţite de la streaşina casei (5150): cît de lungi sînt ţurţurii de ghiaţă de la streaşina casei... aşa de înaltă va fi cinepa în vara viitoare (GOR.); ciucuri mari de piatră, atîrnaţi de tavan ca nişte ţurţuri de ghiaţă (VLAH.); mustăţile şi bărbile tuturor erau pline de ţurţuri şi de promoroacă (SAD.); a intrat în mine,

ca un țurțure de ghiață, pînă la jumătatea șirei spinării (DEM.).

ȚURUI = ZURUI.

ȚUȘCĂ (*pl.* țuște) *sf.* ① Varietate de oi de rînd, înrudite cu țurcanele: țuștele sînt oile cele mai de rînd și mai mici decît toate celelante, sînt mai puțin gingașe și mai mult negre și lăi (DRAGH.) ¶ ② ☞ MIȘCĂ.

○ ȚUȘNI = ȚIȘNI.

ȚUȘTI(U)! *interj.* = ȚIȘTI! N'apuci bine să 'nchizi porcul, și el țuști! îl vezi că iese (SPER.); intrăm tupilus într'o casă, și, țuști! pe cuptor (SAD.); băietul, cînd o deschis ușa, moșneagul, țuști! din odaie și s'o ca mai dus peste nouă mări (VAS.); hoața de pisică îndată puse ghiara pe piatră și, țuștiu! pe fereastră (PĂC.) [onom.].

○ ȚUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ✓ *Olten.* = ȚOȚĂ.

ȚUȚUIA (-uiu) *vb. refl.* A se cucuia, a se cocoța: (bufnița) necăjită, se țuțuie pe coama unui zid (ODOB.) [țuțuiu].

ȚUȚUIAN 1. *sm.* ① Cioban din Ardeal ¶ ② Poreclă dată Ardeleanului; *pr. ext.* țărănoiu, mocîrțan, bădăran: fraților ardeleni le zicem trocari ori mocîrțani ori țuțuieni (JIP.); iaca țuțuianu, și-o pus livreaua! (ALECS.).

2. ȚUȚUIANCĂ (*pl.*-ience) *sf.* ① Nevasta unui țuțuian ¶ ② Numele unui dans popular, originar din Ardeal.

ȚUȚUIENESC *adj.* De Țuțuian, al Țuțuienilor: în picioare, opinci țuțuienești, de acelea cu ciocul lung și adus în lături (LUNG.).

ȚUȚUIU (*pl.*-uiuri) *sn.* = ȚUGUIU: o cascadă de piscuri și de ~ri se repede spre valea Prahovei (UR.).

○ ȚUȚUL *sbst. Trans.* (VIC.) Leagăn (în care se leagănă copiii) [onom.; comp. srb. cucati „a legăna"].

○ ȚUȚULA (-ul) *vb. tr. Trans.* (VIC.) (DENS.) A legăna [țuțul].

○ ȚUȚULUȘ (*pl.*-ușe) *sn. Trans. Băn.* (VIC.) (DENS.) = ȚUȚUL.

○ ȚUȚURA (-țur) *vb. tr. Trans.* A trage (de păr, de urechi): el se apropie de cal, îi țuțură de urechi... apoi se urcă și pleacă (SLV.).

○ ȚUȚUROIU (*pl.*-oaie) *sn. Olten.* (TUT.) = ȚURȚUR.

DIN CAZANIA LUI VARLAM (IAȘI, 1642).

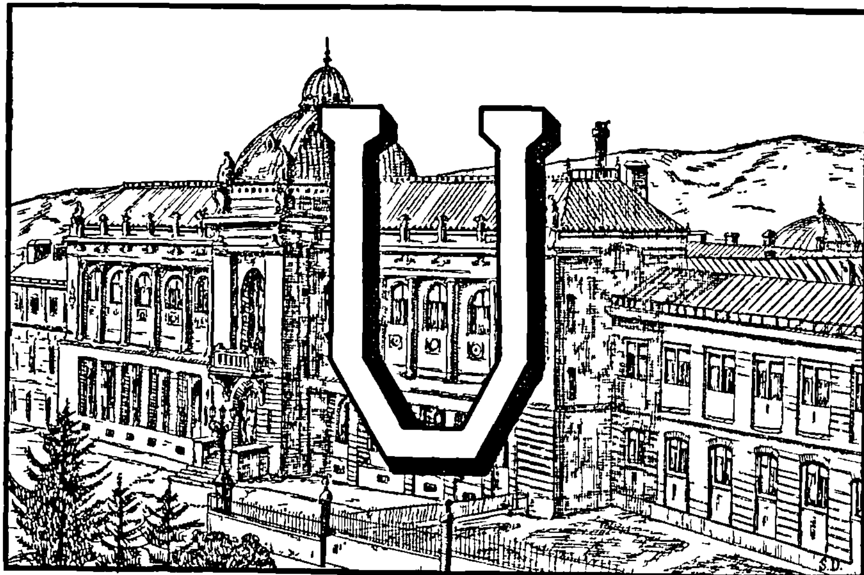

Sec. XV

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVII

Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XVIII

Sec. XIX

UNIVERSITATEA DIN IAŞI

U *sm.* A douăzeci şi patra literă a alfabctului; purta în alfabetul cirilic numele de „ucu”.

*__UBICHITATE__, UBICUITATE *sf.* Faptul dc a fi prezent pretutindeni sau în diferite locuri în acelaşi timp [fr. u b i q u i t é].

UCAZ (*pl.*-azuri) *sn.* ① Decret, ordonanţă dată de Ţar: Moscalii n'au vrut să saie după dînşii... zicînd că n'au ~ (N.-COST.) ¶ ② Ⓕ Hotărîre care nu admite discuţie [rus.].

UCENIC *sm.*, UCENICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① ‡ Şcolar, discipol, învăţăcel: a doua zi după ziua Naşterii (Mîntuitorului) vin dascălii şcoalelor cu ucenicii cei mai aleşi (LET.); nu te arăta dascăl, pînă a nu fi ucenic (ZNN.) ¶ ② † Apostol ¶ ③ ⊕ Cel ce intră la un meşter ca să înveţe o meserie: dimineaţa, calfele şi cei doi ucenici erau la lucru (SLV.); se băgă ucenic... (şi) într'o jumătate de an lucra ca o calfă veche (ISP.) [vsl. u č e n i k ŭ].

UCENICI (-icesc) *vb. intr.* ⊕ A fi u c e n i c, a sluji, a lucra în calitate de ucenic: iată şi băiatul cu care ucenicise că vine şi se aşază lîngă dînsul (ISP.).

UCENICIE *sf.* Starea, calitatea de u c e n i c; timpul petrecut ca ucenic: a crescut băiatul canonit şi muncit şi a ajuns, după ~, culegător (CAR.); dă-mi ipingeaua, că acum eşti calfă, ai scăpat de ~ (ISP.).

UCIDE (ucid, ucig; *perf.* ucisei; *part.* ucis) 1. *vb. tr.* ① A omorî: eu ucig şi viu fac, vatăm şi eu vindec (PS.-SCH.); de atunce intră zavistia în lume, că se sculă Cain de ucise pre frate-său Avel (MX.) ¶ ② † Ⓟ A da lovituri, a bate rău, a snopi în bătaie, a stîlci: acest vameş... ucidea pieptul său şi grăia: Doamne, milostiv fii mie păcătosul (EV.-GOV.); cîndu-l va călca cu picioarele sau-l va ucide cu pumnii poncişi în inimă pînă-l va omorî (PRV.-MB.); l-am ucis şi s'a întîmplat de a murit (R.-COD.); şi 'nciudat pe vulpe că l-a amăgit, se duce s'o ucidă în bătaie (CRG.).

2. *vb. refl.* ① A se omorî, a se sinucide ¶ ② † Ⓟ A se lovi, a se stîlci: (vamăşul) stătu departe şi să ucidea în piept (VARL.); M'am ucis în cap cu pumnii (PANN) [lat. o c c ī d ĕ r e].

UCIDERE *sf.* Faptul de a (se) u c i d e: Dumitraşco Buhuş... nu s'au abătut spre ~... să se cheme ucigaş (N.-COST.).

UCIGĂ-L-CRUCEA, UCIGĂ-L-TOACA, UCIGĂ-L-TĂMÎIA *sm.* Ⓟ Nume eufemistice date diavolului: de n'ai fi ştiut că-i ucigă-l-crucea, ţi-ar fi fost mai mare dragul să te uiţi la el (GN.); femei şi copii fugeau făcîndu-şi cruce ca de ucigă-l-toaca (I.-GH.).

○ **UCIGAN** *sm. Mold. Bucov.* Ⓟ Una din numeroasele numiri date de popor diavolului: Doamne, femeie, ce-ţi pui tu mintea cu ~ul? (SEV.); diavolul ar vrea să facă rău, să despărţească, să nimicească vieţi de oameni, doară altă ce-a lucra, dacă-i „cel rău”, dacă-i „duşmanul”, „~ul!” (VOR.) [u c i d e].

UCIGAŞ 1. *sm.*, UCIGAŞĂ (*pl.*-aşe) *sf.* ① Care u c i d e sau a ucis pe cineva, ucigător, omorîtor: să fugă acolo ucigaşul, tot cela ce va ucide suflet fără de voie (BIBL.) ¶ ② Ⓟ UCIGAŞUL, dracul: închină-te, să fugă Ucigaşul (R.-COD.).

2. *adj.* Ucigător, care ucide: armă ~ă; Ⓕ: Şi gropiţe face 'n unghiul ucigaşei sale guri (EMIN.).

UCIGĂTOR *adj. verb.* UCIDE şi *sm.* Care ucide, ucigaş, asasin: dar în momentul cînd era să deschidă uşa spre a împlînta fierul ~ în pieptul nevinovatei sale soţii, el auzi deodată în creierii lui o voce streină (GN.); ucigătoarea ploaie de fier acopere, învălue de jur împrejur oastea maghiară (VLAH.); pentru ce sînt Albanezii de atîtea sute de ani lotri şi ~i? (TICH.).

‡ **UCIGĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Ucidere, omor ¶ ② = UCISĂTURĂ: nu se poate nici cu scrisoarea, nici cu limba a povesti caznele şi ucigăturile lor de Tătari (MUST.) [u c i d e].

UCIS 1. *adj. p.* UCIDE. ① Omorît ¶ ② Sdrobit de lovituri, bătut rău, stîlcit.

2. *sbst.* Faptul de a ucide, ucidere: să nu umbli după ~ul grierilor din casă, că-i păcat (GOR.).

UCISĂTURĂ (*pl.*-turi), UCISURA (*pl.*-suri) *sf.* Bătaie straşnică, stîlcire, vătămare prin lovituri: avu sfinţia sa legături grele şi ucisături dese, de păr şi de sfînta barbă tras (VARL.); făcea cumu-i învăţa Satana: junghieri şi ucisături, vărsare de sînge şi temniţe (MX.); rămas-au bieţii oameni numai cu sufletele, bătuţi şi struncinaţi, ...cum nu se poate... povestire caznele şi ucisurile lor ce au avut de la Tătari (NEC.) [u c i s].

UCLEIU *sm.* = OBLEŢ [comp. OCLEIU].

*__UCRAINIAN__ 1. *sm.*, UCRAINIANĂ (*pl.*-iene) *sf.* ● Locuitor, locuitoare din U c r a i n a, Rutean(că).

2. *adj.* Al Ucrainenilor: armată ~ă.

UCU *sm.* Numele slovei cirilice ѹ sau ꙋ, corespunzătoare lui *u* [vsl.].

UD 1. *adj.* Foarte umcd (despre cineva sau ceva muiat în apă sau pestc care a curs apă sau alt lichid): la pămîntul ~ nu trebue apă multă (ZNN.); îi duce (pe moşnegi) la sine în casă şi-i schimbă în haine uscate, că ale lor toate erau ~e (RET.); suflam în nişte

lemne ~e, să aprind nițel foc în sobă (I.-GH.); e ~ pînă la piele; ~ lioarcă ☛ LIOARCĂ 2.

2. *sm.* Cel ce e ud; Ⓟ: ~ul de ploaie nu se teme, cel ce n'are nimic de pierdut nu se teme de hoți; cel copleșit de nevoi nu se mai teme de nimic.

3. (*pl.* uduri *sn.* Urină: să mănînce balega lor și să bea ~ul lor (BIBL.); Ⓟ a(-și) face ~ul, a slobozi ~ul, a ieși cu ~ul, a urina: mamele să nu lasă cu ~ul, avînd copiii în brațe, căci aceștia capătă năjit (PAMF.); trîntitura se întoarnă, dacă se calcă în ~ul unui cal (GOR.); bășica ~ului ☛ BĂȘICĂ① [lat. u d u s].

UDA (ud) 1. *vb. tr.* ① A face ud, a muia în apă, a stropi cu apă sau cu alt lichid: o vulpe hitleană nemeri de-și uda coada în apă și scutura pre foc de vrea să-l stingă (MX.); grădinarul... îl puse să lucreze la pămînt, să care apă, să ude florile (ISP.); udă întîiu grădina ta și, de-ți mai rămîne apă, udă și pe a vecinului (ZNN.); cu lacrămile mele așternutul mieu voiu uda (DOS.) ¶ ② A curge printr'un loc: Dunărea udă șase țări pînă la vărsarea ei în mare ¶ ③ A stropi cu urină.

2. *vb. refl.* ① A se face ud: sus! părinte, sus! că se udă cărțile (SB.); ce șade în apă și nu se udă? (GOR.), *ghicitoare despre* „umbră" ¶ ② A urina: (negii) se nasc din pricină că s'au udat broaștele pe mîinile ori picioarele cuiva (PAMF.); cînd se udă cinele pe păretele casei, femeii îi place alt bărbat (GOR.); Ⓟ: nu știi pe unde se udă găina, ești încă prea tînăr, prea fără experiență, ca să știi toate [lat. u d a r e].

UDAGACIU = ODAGACIU: o cățïe de argint... din care ieșea fum de ~ (I.-GH.).

UDAT 1. *adj. p.* UDA. Muiat, stropit ¶¶ © NEUDAT.

2. *sbst.* Faptul de a uda: ~ul florilor.

UDĂTOARE *sf.* Stropitoare [u d a].

UDĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a uda; rezultatul acestei acțiuni; umezeală, apărie: cînd e să plouă, se ridică pe munte o ceață albastră, deasă, care... apoi se preface în nori groși și iute începe udătura (JIP.); grîul putea sta ani întregi, nebătut în snopi, netreierat, fără a se teme de a fi răzbit de ~ (I.-GH.) ¶ ② Băutură: din zori pînă 'n seară nu-i iertat creștinului să puie nimic pe buze, nici mîncare nici ~ (LUNG.) ¶ ③ ✕ Tot ce bea sau îmbucă țăranul (lapte, brînză, borș, ceapă, varză, castraveți, etc.), pe lîngă mămăligă, ca să n'o mănînce goală: încep a mînca cu toții la pîne goală și a bea apă rece din fîntînă, căci altă ~ nu aveau (CRG.); cînd țăranul, în zile de post, n'are alt soiu de ~, mănîncă și cir cu mămăligă prăjită (ȘEZ.); mîncarea cea mai de căpetenie la dînsul, atît la frupt, cît și la post, este udătura (VOR.).

UDEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Umezeală; loc u d, apărie: ne-am covrigit împrejurul focului și, deasupra ninsoare, dedesubt ~ (CRG.); oaia... din ~ și din necurățenie capătă la picioare sgaibă (DRĂGH.); cînd țin ele turta la ~, plouă, dar de o țin pe cuptioriu, e secetă (VOR.) ¶ ② *F* Băutură: dacă are de gînd a ne ospăta... apoi să ne îndesească mai mult cu udeala, pentru că acolo stă toată puterea și îndrăzneala (CRG.).

○ **UDI** (udesc) *vb. tr.* și *intr.* *Băn. Trans.* A rămînea; a prisosi: Fură nouă, udiră opt, Fură opt, udiră șapte (NOV.) [comp. UIDI].

UDMĂ, UIMĂ (*pl.*-me) *sf.* ⚕ Ⓟ Umflătură cu puroiu ce se face la gît, sub bărbie, la subțioară sau la stinghii: cu păcura aceasta și cu un ou sau două, faci scrob pe care-l pui ca legătură la udmă (PAMF.); alifia aceasta o pun... pe uimă, în urma căreia uima se moaie, se sparge și se vindecă (MAR.); la uimă se fierbe ștevie în lapte și se pune pe bubă (PĂC.) [comp. gr. οἴδημα, οἶδμα].

***UDOMETRU** (*pl.*-tre) *sn.* ⛆ = PLUVIOMETRU [fr.].

UET (*pl.*-te) *sn.* = VUET: toată seara, în ~ul grădinii, m'am gîndit numai la tine (CAR.) [h u e t].

UF! *interj.* Un fel de suspin din greu ce scoate cel foarte obosit sau plictisit, desgustat peste măsură de ceva: uf! că greu a mai fost, zic eu, șchiopătînd puțin de osteneală (VLAH.); uf! mi-a venit sufletul la gură (GN.); uf! m'am săturat de șezut (ALECS.); uf! ce greu miroase, zise Muma-pădurii (ISP.) [onom.; comp. și fr. o u f !].

UG ☛ UGHIU.

UGER, ○ ULGER (*pl.*-ere) *sn.* ① ✕ Țîța vacii, oii, scroafei, etc. (▣ 5151): mult se mai bucurau copiii cînd venea Joiana din cîmp, cu ugerul plin de lapte (RET.); purceii erau toți în păr la ugerul scroafei și sugeau (ISP.); se afumă ulgerul vacii, cînd e umflat (VOR.) ¶ ② ✕ Friptură sau mîncare pregătită din această parte a corpului animalului: hangiul le pomenește de niște pastramă bună de capră și de niște uger de purcică (BR.-VN.) [lat. u b ĕ r].

Fig. 5151. Uger.

‡ **UGHIU** (*prescurtat* UG) *sm.* Galben unguresc [rezultat din prescurtarea vsl. u g, întrebuințată în documente, în loc de (ž l ŭ t ŭ) u g r ŭ s k ŭ].

○ **UGILI** (-ilesc) *vb. tr.* și *refl.* *Mold. Bucov.* ① = OFILI; Ⓕ: Badea ochii 'n pămînt a țintit, La inimă s'a ugilit (VOR.).

○ **UGILIT** *adj. p.* *Mold. Bucov.* UGILI. ① Ofilit ¶ ② Scîrbit, fără curaj, fără chef; umilit: mergea ~ pe drum, ca vai de capul lui (VAS.); ne mai putînd suferi foamea, încep a mîrnîi ~ pintre gard (CRG.).

○ **UGOD** = OGOD.

† **UGUR** = OGUR.

UGURLIU = OGURLIU: a intrat cu norocul în casa lor, este ~, adică dobîndise un copilaș (ISP.).

UHU! *interj.* Imită strigătul bufniței: făcu odată uhu! ca buhele, dar atît de tare, de răsunară toate pădurile (RET.).

○ **UI** (uesc) *vb. intr.* *Trans.* A chiui: fermecat de aceste glasuri îngerești, călăuzul... începea și el a ui și a hori (FR.-CDR.) [onom.].

○ **UIAGĂ** = OIAGĂ.

○ **UIB** *sbst.* *Olten.* În ~, în drum, în cale, în întîmpinare: umblă în ~ul locului, nici el nu știe' ce vrea (CIAUȘ.); Ⓕ sub pretext: în ~ul securii, el își mai făcea drum pe la fată (CIAUȘ.) [lat. i n - o b v i o].

UICĂ *sm.* *Băn. Olten. Trans.* Unchiu: cei mai tineri pre cei mai bătrîni îi (în)titulează cu ~ (LIUB.) [srb. u j k o].

UIDEO! ☛ HUIDEO!

○ **UIDI** (-desc) *vb. tr.* și *intr.* *Olten.* = UDI.

○ **UIEGUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* *Băn.* ◊ *dim.* UIAGĂ. Sticluță: după ce-și goli uieguța, se sculă în picioare (CĂT.).

***UILĂ** = HUILĂ.

UIMĂ ☛ UDMĂ.

UIMĂCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a se u i m ă c i; buimăceală, uluială: de cînd cu amețirea, uimăceala lumii rumânești, două vîrtejuri năsdrăvane s'au ivit (JIP.).

UIMĂCI (-ăcesc) *vb. refl.* A se buimăci, a se ului: (Țiganul) s'a uimăcit și în dîrdoră colo, a scăpat de tremurătură vasul din mînă (JIP.) [u i m i + (b u i m)- ă c i].

UIMEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a (se) u i m i, uimire; uluială.

UIMI (-mesc) 1. *vb. tr.* A pricinui mare mirare, a mira din cale afară, a surprinde: m'am apucat și eu de am făcut colo ce vezi, ca să te uimesc cînd vei veni (ISP.).

2. *vb. refl.* A rămînea mirat din cale afară, a se umplea de mirare: mă ciudii întru mine și mă uimii, că nemică nu văzusem mainte de aceasta în peșteră (DOS.); cum au zărit zmeii pe Titirez, s'au uimit cu toții de o piercitură ca aceasta (SB.) [vsl. u j m ą < u j ę t i „a lua, a răpi"; bg. u e m a m ŭ „a paraliza, a înlemni"; comp. pentru înțeles fr. r a v i r, t r a n s p o r t e r, germ. h i n r e i s s e n „a răpi; a uimi"].

UIMIRE *sf.* Faptul de a u i m i; mirare adîncă, surprindere.

UIMIT *adj. p.* UIMI. Foarte mirat, surprins: Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri (EMIN.).

UIMITOR *adj. verb.* UIMI. Care uimește, care umple de mirare adîncă: era una din acele nopți de vară în care natura întreagă își deschide comorile uimitoarelor sale frumuseți (FIL.).

○ **UINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* *Băn.* Mătușă, nevasta fratelui mamei [srb. u j n a].

UITA[1] (uit) *vb. tr.* și *intr.* ① A nu ținea minte, a nu-și aduce aminte: Cine te-a văzut odată, Ține minte viața toată, Că nici eu nu te-oiu uita În toată viața mea (PAMF.); cel ce merge la fîntînă mîncînd uită toate ce are să facă (GOR.); cine-și coase straiul pe dînsul, să ție

un paiu în gură, căci altfel uită îndată (GOR.); povețele ce ți-am dat să nu le uiți niciodată (ISP.); *adesea F* a-și ~: după ce căpătase atîta minte... își uitase fata prostiile de mai 'nainte (CAR.); *F*: (știe, a învățat) cît au uitat alții, mai nimic, foarte puțin; l-a uitat Dumnezeu, mă mir că mai trăește de bătrîn ce e; ☛ GURĂ ⑤, OCHIU 1 ⑨ ¶ ③ A alunga din minte, a nu se mai gîndi la ceva: să uităm tot ce s'a petrecut între noi; Românul știe multe a suferi, dar nu uită (ZNN) ¶ ③ A lăsa din greșală, din nebăgare de seamă: mi-am uitat umbrela în trăsură; iaca pozna, că eu mi-am uitat belteaua pe foc și m'am luat cu vorba (ALECS.) ¶ ④ A lăsa afară, a trece cu vederea, a nu pomeni: ~ un citat, un pasaj întreg, un rînd ¶ ⑤ A nu ținea seamă de ceva, a nu duce destulă grijă, a neglija: n'am uitat nimic din cîte i-ar face plăcere ¶ ⑥ A nu voi să-și aducă aminte, a nu fi recunoscător: a uitat toate binefacerile mele; uitară pre Dumnezeu pre calea ce i-au făcut și se închina soarelui (MX.); Prea am uitat pe Dumnezeu, Precum uitarăm toate (EMIN.) ¶ ⑦ A nu mai vrea să știe de cineva sau de ceva, a se arăta indiferent față de cineva: a-și ~ prietenii [‡ u l t a < lat. *o b l ī t a r e < o b l ī t u s].

UITA² (uit) *vb. refl.* ① A privi, a-și îndrepta ochii într'o parte oare-care spre a vedea, spre a examina pe cineva sau ceva: Eu mă uitam prin ramuri Și așteptam să te arăți (EMIN.); se uita drept la dînsa cu niște ochi cari străluceau ca două făclii (ISP.); la omul harnic se uită sărăcia pe fereastră, dar nu îndrăznește să intre (ZNN.); cînd mă uit înapoi, doi hojmalăi se și luase după mine (CRG.); să nu te uiți după un bubos în oglindă... căci altfel îi iei bubele (GOR.); ☛ SOARE ① ¶ ② A ținea seamă, a lua în considerație, a căuta: Nu te uita, lele hăi, Că mi-s cioarecii cam răi, C'am acasă două oi Și mi-oiu face alții noi (IK.-BRS.); nu mă uit eu că-i urît (PAMF.); a se ~ la (*sau* în) gura cuiva, a crede tot ce spune altul: se uitau în gura lui ca la un Dumnezeu (BAS.) ¶ ③ Uită-te, privește: uită-te la dînsul cum a îmbătrînit; Ⓟ uită-te la fața și mă întreabă de viață; contras în uite, are înțelesul de ,,iată", ,,privește'': uite(-i) că vine; uite ce mare s'a făcut; poftim, uite colea că nu-ți minții, uite! uite! (CAR.); mai fîrtate, să schimbăm, uite-ți dau sabia și tu să-mi dai mărgeaua (RET.); uite-o, nu e (GOR.), *ghicitoare despre* ,,scînteie" [probabil de aceeași origine ca u i t a¹; înțelesul primitiv trebue să fi fost ,,a se opri într'un loc privind multă vreme, vreme uitată, a uita de a mai pleca de undeva tot stînd să privească"; comp. și bg. z a b r a v j a m ŭ ,,a uita", z a b r a v j a m ŭ s e ,,a se uita mult la ceva"].

UITĂCIOS *adj.* Care u i t ă ușor, uituc.

UITARE¹ *sf.* Faptul de a u i t a; a cădea în ~, a fi uitat; a da uitării, a uita: Singura mea rugă-i: uitării să mă dai (EMIN.); ~ de sine, abnegațiune.

UITARE² *sf.* Faptul de a s e u i t a, privire, uitătură.

UITAT¹ 1. *adj. p.* UITA¹. ① Ce s'a uitat: s'a găsit o umbrelă ~ă în trăsură; Ⓕ *F* foarte vechiu, de foarte multă vreme: mi-am frămîntat măselele încă cu vre-o doi, trei covrigi uitați de vechi ce erau (ISP.); ~ de Dumnezeu, ~ de moarte (CIAUȘ.), foarte bătrîn: te însura cu fie-sa, cu nepoată-sa ori cu vre-o fată din casă, ~ă de Dumnezeu (I.-GH.); Babă slabă și uscată Și de Dumnezeu ~ă (PAMF.) ¶ ② Îndelungat: petrecu acolo vreme ~ă (ISP.); fiind Irinuca dusă în sat și avînd obiceiu a ședea ~ă ca fata vătămanului (CRG.) ¶¶ Ⓒ ☛ NEUITAT.

2. *sbst.* Faptul de a uita.

UITAT² *sbst.* Faptul de a se u i t a: te miră de nu rămînea cu gîtul strîmb de atîta ~ înapoi (ISP.).

UITĂTOR¹ *adj. verb.* UITA¹ și *sm.* Care uită: suflet înecat în basme, ~ de suferinți (VLAH.) ¶¶ Ⓒ NEUITĂTOR.

UITĂTOR² *adj. verb.* UITA² și *sm.* Care se uită, privitor.

UITĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Privire, aruncătură de ochi, căutătură: zări o căprioară sprintenă, cu ochii blajini; fu de ajuns o ~, căci îi răpi inima (ISP.) [u i t a²].

UITIT *adj. Mold.* Distrat, cu gîndul aiurea: se uita spărios și ~ la Dan (EMIN.); zi mai bine, ~ ca un poet (ALECS.); privind ~ pe apa Prutului, își năbușe dorul (VLAH.).

UITUC *adj.* Care u i t ă lesne, uităcios; distrat: boierul Gavrilă trecea drept om ~ (GRL.); d-ta ești vinovat, că ai fost ~, de toate cîte le-am pătimit (CAR.).

UITUCIE *sf.* Starea celui u i t u c: trezindu-se din uitucia lui, Petru se văzu singur, singurel (ISP.).

UIUIU! *interj.* Chiot de veselie (*în spec.* la joc): Uiuiu! pînă ce-s viu, Dac' oiu muri, mort să fiu! (IK.-BRS.) [comp. srb. u j u j u!].

UIUM = OIEM: la moară, afară din ~ să nu le ia decît trei parale de sac (ST.-ȘCH.).

UJINĂ ☛ OJINĂ.

UJUJI (-ujesc) *vb. refl.* A se usca: curmeie de viță și vreascuri ujujite (DLVR.) [comp. vsl. u s u š i t i].

○ **ULAMA** (*pl.*-male) *sf. Mold.* Ciucure de mătase sau de lînă (la perdele, perne (ȘAIN.) [tc. u l a m à].

***ULAN** *sm.* ⚔ Cavalerist (în vechea armată română și în armatele germană, austro-ungară și rusă, dinaintea războiului mondial) (▣ 5152): puterea armiei ruse se urca la nouă batalioane de infanterie, un regiment de ~i și un regiment de husari (BOL.) [germ.].

Fig. 5152. Ulani.

ULANCĂ (*pl.*-ănci) *sf.* Ⓣ ⚔ Tunică de ulan (▣ 5153) [pol.].

ULCEA (*pl.*-cele) *sf.* ○ Oală mică: nebun este acela care vrea să știe ce se fierbe în ulceaua fiește-căruia (ȚICH.); Și le-a fiert în trei ulcele, Trei ulcele părăsite, Cu buruieni otrăvite (PAMF.); Am o ~ pestriță, Cîntă cocoși în ea (GOR.), *ghicitoare despre* ,,biserică" [lat. *o l l ĭ c ĕ l l a < o l l a].

Fig. 5153. Ulancă.

ULCELUȘĂ (*pl.*-șe), **ULCELUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ○ *dim.* ULCEA: băieții erau mărunței și stau pe lîngă dînșii ca ulcelușele (ISP.); Ulcelușă unsă, În buruieni ascunsă (GOR.), *ghicitoare despre* ,,iepure".

***ULCER** (*pl.*-ere) *sn.* ① ⚕ Rană deschisă la suprafața externă a pielei sau la suprafața internă a stomacului și care n'are tendință de a se cicatriza ¶ ② ✤ Boală a arborilor pricinuită de distrugerea treptată a straturilor lemnoase [fr.].

***ULCERA** (-erez) 1. *vb. tr.* ① ⚕ A produce un ulcer ¶ ② Ⓕ A răni în suflet, a jigni adînc.

2. *vb. refl.* ⚕ A deveni ulceros [fr.].

***ULCERAȚIUNE**, ULCERAȚIE *sf.* ⚕ ① Formarea unui ulcer ¶ ② Ulcer superficial [fr.].

***ULCEROS** *adj.* ⚕ ① Acoperit de ulcere ¶ ② De natura ulcerului [fr. u l c é r e u x].

ULCICĂ (*pl.* ulcele) *sf.* ○ = ULCEA: zărea ulcica plină pînă 'n buze cu vin roșu (DLVR.); Mustul spumegă 'n ~, Plin de duh, ca o făptură (D.-ZAMF.); spusu-ți-am eu că ulcica nu merge de multe ori la apă (GN.); a-i face cu ulcica, a-i pune ulcica, a vrăji cuiva de dragoste: Știu să fac și cu ulcica De ți se sburlește chica (ALECS.); ți-a pus ulcica la Polcovnicu, zice cocoana, pufnind de rîs (CAR.).

ULCICUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ○ *dim.* ULCICĂ: Ulcicuța cea de vin, Lingurița cea de mir, Scaunul județului, Ciubărul botezului (MAR.); îl imple într'o clipă cu apă și se duce acasă cu el ca cu o ~ în mîni (SB.); ~ unsă, În rogoz ascunsă (GOR.), *ghicitoare despre* ,,iepure"; Am o ~ cu miere La cumetrița în buruiene (GOR.), *ghicitoare despre* ,,harbuz"; de-a ulcicuța, joc de copii.

ULCIOR¹... ☛ URCIOR¹...

ULCIOR² ☛ URCIOR².

○ **ULCUȚĂ** OLCUȚĂ: merg cu niște ulcuțe în care preotul le dă vin (VOR.).

ULDUROȘ ☛ URDUROȘ.

ULEIU¹ (*pl.*-eie) *sn.* ① Trunchiu de copac scorburos întrebuințat ca receptacul: un ~ întreg îl umplură cu galbeni (DEM.) ¶ ② *În spec.* Stup făcut dintr'un astfel de trunchiu: cel ce-și bagă mîna în ~ cu miere, pentru puțină miere, mîna împunsă și-o scoate (GOL.) [bg. u l e j].

ULEIU² (*pl.*-eiuri) *sn.* ① Ori-ce corp gras care rămîne lichid la temperatura ordinară și se extrage de obiceiu din semințe (de in, de cînepă, de rapiță, de nuci, de migdale, etc.) sau din corpul animalelor, ca balena, marsuinul, etc. (*Mold. Trans.* oloiu) ¶ ② Tablou în ~, pictură executată cu colori frecate în uleiu; ~ sicativ ☛ SICATIV ¶ ③ ~ mineral, petrol; ~ greu, gudron; ~ri volatile, nume ce se dă în mod impropriu esențelor [vsl. o l ě j].

ULEMA (*pl.*-male) *sf.* Legist musulman și teolog (tîlcuitor al Coranului) (▣ 5154): imamii, muftiii și cadiii sînt ulemale; ieșiră ulemalele și imamii cu hogii și dervișii și făcură rugăciune mare către Mohamed al lor (ISP.) [tc. u l e m à].

Fig. 5154. Ulema.

ULEU¹ = ULEIU².

○ **ULEU**² = ULIU.

○ **ULGER** ☛ UGER.

ULICIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* ULIȚĂ. Uliță mică și strîmtă: (fusese) ștergător de pete într'o ~ tristă din Ieși (CAR.); Pe aceeași ~ Bate luna în ferești, Numai tu de după gratii Veșnic nu te mai ivești (EMIN.).

ULICUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Trans.* = ULICIOARĂ: La Sibiiu pe ~ Zece oară și-o căruță Pline cu fete mîndruțe (IK.-BRE.).

○ **ULIEȘ** *sm.* = COROIU: aici dă el peste trei pui de ~i cari plîngeau (MERA) [u l i u].

○ **ULIGAIE**, ULIGANIE *sf. Olten. Trans.* = ERETE① [u l i u + g a i e; pentru formațiune, comp. ȘURLIGAIE].

Fig. 5155. Uliță de sat.

Fig. 5156. Uliță de sat (Transilvania).

ULIGAN *sm.* = GAIE① [comp. ULIGAIE].

ULIȘOR *sm.* = COROIU [u l i u].

ULIȚĂ (*pl.*-țe, -ți) *sf.* Drum mărginit de o parte și de alta de case sau împrejmuiri, într'un oraș, tîrg sau sat; stradă (▣ 5155, 5156): consiliul comunal botezase bietele uliți cu pomposul nume de strade (D.-ZAMF.); nu e... nece prilaz, nece strigare întru ulițele lor (PS.-SCH.); tocmit-au și Anna, doamna lui Mihai-Vodă, altă biserică ce este pe ulița mare, unde au fost întîiu Mitropolia (MUST.); Ⓕ: încotro se întorcea viteazul, uliți, uliți făcea printre trîmbele de Turci (ISP.); Printre cetele păgîne trec rupîndu-și large uliți (EMIN.) [vsl. u l i c a].

○ **ULIȚARNIC** *adj.* și *sm. Mold. Trans.* Care păzește numai u l i ț e l e, care bate drumurile, batepoduri, vagabond: nu-i bine să scoți copilul din casă și să-l duci pe uliță în zi de Duminecă, că se face ~ (PĂC.).

ULIU *sm.* ① = ERETE①: cînd dai cenușa afară în zile de sec, vine ~l la găini (GOR.); Tătarii... s'au și slobozit să-i ia în unghii, ca niște uli, pre acei puțini Cazaci (NEC.); numit și „uliul-găinilor" sau „uliu-de-porumbei" ¶ ② ULIU-ÎNCĂLȚAT, pasăre călătoare de coloare albă-gălbuie, cenușie sau roșcată, cu aripile lungi, care-i acopere coada aproape în întregime, cu picioarele împodobite cu pene; trăește în nordul Europei și al Asiei și petrece adesea iarna prin părțile noastre; numită și „șorecar-încălțat" sau „șorecar-de-iarnă" *(Archibuteo lagopus)* (▣ 5157) ¶ ③ ULIU-MIC, ULIUL-PĂSĂRILOR = COROIU ¶ ④ ULIUL-ȘOPÎRLELOR = ȘORECAR① ¶ ⑤ ULIU-DE-TRESTIE, pasăre răpitoare de 0m.,50 pînă la 0m.,58 lungime, cu penele brune-roșcate; trăește în locurile umede, bătoase, vînînd păsări de apă, pești, broaște, insecte sau mici mamifere; face mari pagube, căci distruge ouăle și mănîncă puii păsărilor de baltă; își face cuibul printre trestii; numit și „șorecar-de-baltă" *(Circus aeruginosus)* (▣ 5158) ¶ ⑥ ULIU-VÎNĂT, pasăre călătoare, de 45-50 de cm., de coloare cenușie pe spinare și albă pe pîntece; e o răpitoare îndrăzneață și șireată care se hrănește cu șoareci, păsări, broaște, șopîrle și insecte; își face cuibul pe lîngă baltă, prin stuf sau trestii; trăește într'o mare parte a Europei, în Asia centrală și în Africa meridională; sosește la noi primăvara și pleacă toamna; numită și „șorecar-alb" *(Circus cyaneus)* [ung. ö l (y) ü].

Fig. 5157. Uliu-încălțat.

Fig. 5158. Uliu-de-trestie.

ULIUȚ *sm.* = COROIU [u l i u].

ULM *sm.* Frumos arbore ale cărui ramuri au scoarța netedă, cu frunzele ovale, aspre pe fața superioară și acoperite cu peri moi pe cea inferioară; crește prin păduri și tufișuri și se cultivă uneori prin parcuri și alee; lemnul lui e întrebuințat la facerea căruțelor *(Ulmus campestris)* (▣ 5159) [lat. u l m u s].

Fig. 5159. Ulm.

ULMA (ulm) *vb. tr.* = ADULMECA: copoii din bătătură îl ulmară (ODOB.); așa-i lumea, bot de cine, ulmă bine (RV.-CRG.) [comp. ADULMA].

ULOG *adj.* și *sm. Băn.* = OLOG.
ULOIU (*pl.*-oiuri) *sn. Olten. Băn.* ULEIU².
***ULSTER** (*pl.*-ere) *sn.* ① Pardesiu în formă de halat, după moda adoptată de la Englezi (5160) [engl.].

Fig. 5160. Ulster.

‡**ULTA** UITA¹.
***ULTERIOR** *adj.* ① Care se află dincolo, *vorb.* de o țară (© CITERIOR) ¶ ② Care se face sau se întîmplă în urmă (© ANTERIOR) [fr. < lat.].
***ULTIM** *adj.* Cel din urmă: a apărut ~ul volum al operelor lui complete; deschid gazeta... să mă uit la ~ele informațiuni (CAR.); ~a oră, rubrică într'o gazetă, unde se publică cele din urmă știri [lat.].
***ULTIMATUM** *sbst.* ① Condițiunile cele din urmă și irevocabile făcute de o putere alteia cu care e în conflict; neacceptarea lor aduce după sine ruperea relațiilor diplomatice și de multe ori războiul ¶ ② Cele din urmă propuneri pe care le face cineva spre a încheia o afacere ¶ ③ Hotărîre irevocabilă, ultim cuvînt [fr.].
***ULTIMO** 1. *sbst.* Ultima zi a lunii.
2. *adv.* La sfîrșitul lunii [germ. < it.].
ULTOANIE *sf. Băn. Trans.* — ALTOIU.
***ULTRA-**, *prefix* cu înțelesul de „dincolo de", „peste măsură de" [lat.].
***ULTRAJ** (*pl.*-aje), ULTRAGIU (*pl.*-agii) *sn.* Insultă gravă, necinstire, ocară făcută mai ales agenților forței publice: l-a condamnat pentru delictul de ~; facem proces-verbal de ultragiu adus guvernului (CAR.) [fr. outrage].
***ULTRAJA** (-ajez) *vb. tr.* A aduce ultraj [fr. outrager].
***ULTRA-LIBERAL** *adj.* și *sm.* Care exagerează opiniunile liberale [fr.].
***ULTRA-LIBERALISM** *sbst.* Opiniunile, sistemul ultra-liberalilor [fr.].
***ULTRAMICROSCOP** (*pl.*-oape) *sn.* Microscop prevăzut cu un dispozitiv de lumină special, cu care se pot examina obiecte care nu sînt vizibile la microscopul obicinuit [fr.].
***ULTRAMICROSCOPIC** *adj.* Care nu se poate vedea sau studia cu microscopul obicinuit [fr.].
***ULTRAMONTAN** 1. *adj.* ① De dincolo de Alpi ¶ ② Favorabil atotputerniciei absolute a papilor.
2. *sm.* Partizan al atotputerniciei papilor [fr.].
***ULTRAMONTANISM** *sbst.* Doctrina acelora cari admit în toate suprematia și atotputernicia papei [fr.].
***ULTRA-ROȘU** *adj.* Raze ultra-roșii, radiațiunile neluminoase, mai puțin refractabile decît roșul în spectrul solar [ultra- + roșu, după fr. ultra-rouge].
***ULTRA-VIOLET** *adj.* Raze- ~e, radiațiunile neluminoase, mai refractabile decît violetul din spectrul solar [fr.].
†**ULTUI** (-uesc) *vb. tr.* = ALTOI: cînd mîncăm de trupul cel sufletesc a Domnului Hristos, atunci ne ultuim și ne lipim întru Domnul Hristos (VARL.).
†**ULTUOANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* = ALTOIU.
ULUBĂ HLUBĂ.
○**ULUC** (*pl.*-uce) *sn. Mold.* ① = JGHIAB①-⑥: apa... mai 'nainte de a sluji spre adăparea vitelor, trebue să stee cîteva ceasuri în ~e, ca să se aereze bine (ION.); aste lacrimi, strecurîndu-se pe lîngă sbîrciturile nasului ca pe niște ~e firești (NEGR.) ¶ ② = SCOC ① [tc. uluk].

Fig. 5161. Uluci.

ULUCĂ (*pl.*-oi) *sf.* ① Scîndură groasă: tavanul acestei camere era de grinzi și uluci de stejar frumos lucrate (FIL.) ¶ ② *pl.* Gard de scînduri, zaplaz, pălan(t) (5161): el avea două perechi de case una lîngă alta și despărțite numai prin niște uluci (BR.-VN.); ulucile erau ciur de găurile prin care ieșeau la uliță ciinii cu grămada (I.-GH.) [uluc].
ULUCAR *sm.* — SULĂ²①.
ULUCI (-ucesc) *vb. tr.* A face un uluc, un șanț de-a lungul unei scînduri.
ULUCIT *sbst.* Faptul de a uluci: cuțitoaia să muște cu temeiu din șindrile, ~ul să fie fără greș (UR.).
ULUCITOR (*pl.*-toare) *sn.* Rîndea de făcut uluce, șanțuri la scînduri [uluci].
ULUI (-uesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) zăpăci, a (se) buimăci, a (se) fistici; a-și pierde capul, a se pierde cu firea: groaza morții mintea uluește (CANT.); Cînd te văd, mă uluesc Și spre tine că pornesc (PAMF.); cînd vînzătorul și cumpărătorul se vor ului, unul gîndind că vinde alta, iar celălalt că cumpără alta (LEG. CAR.).
ULUIALĂ (*pl.*-uieli) *sf.* Faptul de a (se) ului, zăpăceală, buimăceală, năucie: nici nu se desmeticise bine din uluiala somnului... și dete fuga în unghiul grădinii cel despre răsărit (ISP.).
ULUIT *adj. p.* ULUI: un moment ea rămase sdrobită, ~ă (VLAH.); cum sta el ~ și amărît, a ieșit șarpele din valuri (R.-COD.).
***UMAN** 1. *adj.* ① Al omului, al omenirii, omenesc: natura ~ă; spența ~ă; rasele ~e; Istoria ~ă în veci se desfășoară (EMIN.) ¶ ② Omenos, milos: nu pierde din vedere că mai întîiu trebue să fii ~ (VLAH.).
2. *adv.* Cu omenie, omenește, cu milă, cu bunăvoință: trebue să te porți ~ cu cei învinși [lat. humanus].
***UMANIOARE** *sf. pl.* Studiul artelor și științelor, *în spec.* al cunoștințelor clasice ca bază a culturii esențiale [germ. Humaniora].
***UMANISM** *sbst.* Cultura artelor frumoase și *în spec.* cultura latină și cea greacă care era în floare în apusul Europei de la a doua jumătate a veacului al XV-lea pînă la Renaștere [fr.].
***UMANIST** *sm.* ① Partizan al studiului limbilor clasice (greacă și latină) ¶ ② Cel ce cunoaște și predă în învățămînt aceste limbi; *în spec.* ori-ce savant sau literat de la sfîrșitul secolului al XV-lea și din al XVI-lea versat în literatura antică [fr.].
***UMANITAR** *adj.* ① Care interesează toată omenirea ¶ ② Care se ocupă de interesele, de organizarea, de binele omenirii: e un tînăr... plin de entuziasm pentru ideile democratice și ~e (CAR.) [fr.].
***UMANITARISM** *sbst.* Sistem filosofic a cărui preocupațiune de căpetenie este binele omenirii [fr.].
***UMANITATE** *sf.* ① Natura omenească: slăbiciunile umanității ¶ ② Neamul omenesc, omenire: relele care copleșesc ~a ¶ ③ Omenie, milă, sentiment de compătimire pentru suferințele de-aproapelui [fr. humanité].
***UMANIZA** (-izez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face mai omenos, a (se) îmblînzi [fr. humaniser].
UMĂR (*pl.*-meri) *sm.*, ‡ *Mold. Trans.* (*pl.*-mere) *sn.* ① Partea corpului care servește să lege de trunchiu brațele omului: ~ul drept, ~ul stîng; are un ~ mai ridicat decît celălalt; iaca ieși Reveca cu vadra pre umerul ei și pogorî la fîntînă (PAL.); umerele sale le plecă de-a purtarea tovară (PAL.); cu obrajii supți și plini de încrețituri, cu umerii aduși, pare de șaptezeci de ani (BR.-VN.); fata Măriilor voastre are soarele în piept... și doi luceferi în cei doi umeri (ISP.); (F): soarele pune hlămizi de argint pe umerii stîncilor (VLAH.); a da din umeri, a strînge din umeri (ca gest de dispreț, de nepăsare, de nedumerire, etc.): habar n'am! răspunse el, dînd din umeri (ISP.); așa, cumnată dragă, zise mătușa Măriuca, strîngînd cu nedumerire din umere (CRG.); a pune ~ul, a da o mînă de ajutor: și orășanul și săteanul să punem ~ul la greu, să ne scăpăm țara de 'ntunerec (JIP.); (P): a îndrepta lumea cu ~ul, a voi, singur, fără ajutorul nimănui, să schimbe starea în care se află omenirea: nu ai tu alt lucru și v(r)ei să îndrepți lumea cu ~ul? (TICH.); ~ la ~, unul alături de altul: cît au trăit ei împreună și au muncit tot ~ la ~, n'au adus-o mai departe decît la o vacă cu vițel (SB.); uniți strînși, ~ la ~... vom putea să ne împotrivim fățiș și pieptiș năvălirii modei (ISP.); (P): a lua pe cineva peste ~ (PAMF.), a-l lua în rîs, în bătaie de joc; (P): a se uita la cineva, a privi pe cineva peste ~, a-l privi cu trufie, cu aroganță: parc'ar călca numai în străchini, cu fumurile în cap și uitîndu-se peste ~ la cei ce-i vorbesc (ISP.); Cînd aș sta pierdut pe gînduri,

peste ~ m'ar privi (EMIN.); *Olten.*: a se uita peste umeri (CIAUȘ.), a fi cu un picior în groapă, a-și aștepta moartea; *loc. adv.* (a lua, a purta, a duce, etc.) de-a ~, de-a umeri(le), pe umeri: își ia ranița în spate și pușca de-a ~ (CRG.); se întîlnește cu alt om care avea un băț mare de-a ~ și o cirjă mică în mînă (RET.); își luară fie-care desăguța d'a umeri (ISP.); cum îi rideau ochii cînd mă zărea pe deal, întorcîndu-mă acasă cu vînatul de-a umere! (ALECS.); el se urcă pe cal cu buzduganul de-a umere (EMIN.); Ercule... o înhăță d'a umerile și veni cu dînsa la împăratul lui (ISP.) ¶ ② Umerii obrazului, obrajilor ☛ OBRAZ 1 ① ¶ ③ Ⓣ Partea cămășii sau unei haine care acopere umerii ¶ ④ *Pr. anal.* ☛ = MĂSEA ③ b); — = CIOACĂ² ⑥ [lat. h u m ĕ r u s].

UMĂRAR (*pl.*-are) *sn.* Un fel de cuier portativ pe care se atîrnă o haină de u m e r i (▣5162).

Fig. 5162. Umărar.

UMĂRAȘ *sm.* ① *dim.* UMĂR ¶ ② Ⓣ = ALTIȚĂ.

***UMBELĂ** (*pl.*-le) *sf.* ♣ Mod de inflorescență în care pedunculele fie-cărei floricele pornesc toate din același punct și se ridică pînă la aceeași înălțime (▣5163) [fr. o m b e l l e].

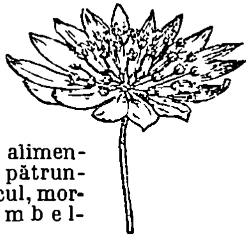

Fig. 5163. Umbelă.

***UMBELIFERĂ** (*pl.* -ere) *sf.* ① ♣ Plantă din fam. umbeliferelor ¶ ② *pl.* Familie de plante dicotiledoane ale căror flori sînt dispuse în umbele; multe din ele sînt alimentare sau medicinale, ca: pătrunjelul, mărarul, păstărnacul, morcovul, cucuta, etc. [fr. o m b e l l i f è r e].

***UMBELIFORM** *adj.* ♣ Care are forma unei umbele: floare ~ă (▣5164) [fr. o m b e l l i f o r m e].

Fig. 5164. Flori umbeliforme.

UMBLA, † **ÎMBLA** (-blu) 1. *vb. intr.* ① A se mișca dintr'un loc într'altul cu picioarele, a merge: cînd umbla, aluneca ușor ca umbra ce însoțește pașii omului (DLVR.); i-am văzut umblînd prin tîrg, cu cotul subsuoară, după cumpărat sumani (CRG.); ~ încet, iute, cu pași mari, de-a bușile; de cîteva zile el umbla mai încet și legănîndu-se oare-cum din călcîie (SLV.); copilul a început să umble, nu umblă încă; nu umbla cu un picior desculț și cu unul încălțat, că tragi a văduvie (GOR.); Ⓕ: ~ pe calea virtuții ¶ ② A se transporta cu o trăsură, cu vaporul, călare, etc.: ~ cu căruța; ~ călare; plutele începuse a umbla (CRG.); cine umblă în două luntri cade în apă (ZNN.) ¶ ③ A se mișca încoace și încolo: Ca la șerpi îi umblă ochii (COȘB.); Ⓕ: a-i umbla prin gură, prin limbă, a nu-și putea aduce aminte pentru moment de un lucru, de un cuvînt, de un nume, cu toate că-l știe bine: cîte un cuvînt frumos, sonor îl obseda, îi umbla prin gură (VLAH.); ajutați-mi a spune, că nu-mi aduc aminte, dar îmi umblă prin limbă (TICH.) ¶ ④ A se mișca cu ajutorul unui mecanism: ceasornicul umblă, nu umblă bine ¶ ⑤ A fi în mișcare, a funcționa: moara umblă, adecă merge, macină; moara stă, cînd e stricată sau n'are apă (PAMF.); Ⓕ *F*: îi umblă gura ca o moară stricată, se zice despre un guraliv, un flecar ¶ ⑥ A se duce des într'un loc, a frecuenta: Sasul... îmblă la biserică cu cartea de rugăciuni și de cîntări (RET.) ¶ ⑦ A călători, a colinda, a cutreiera: umblă fiul împăratului din țară în țară, ca și un pribeag, pînă ce învăță toate meseriile (ISP.); mult umbli, multe vezi (ZNN.) ¶ ⑧ A circula: banii aceia odată intrați în stăpînirea lui, parcă n'ar fi fost bani de rînd, de cei cari umblă din om în om, din pungă 'n pungă (DEM.); umblă ca banul cel rău (ZNN.); numele lui umblă din gură în gură (RET.) ¶ ⑨ A avea curs: Uite, eu din ăștia îți fac napoleoni. — Și umblă? nu-i cunoaște lumea? (VLAH.) ¶ ⑩ *Trans.* A avea căutare: făurăria e bună și pentru aceea că ea umblă iarna, vara, în fie-ce timp are căutare (RET.) ¶ ⑪ A căuta să afle, să capete, să descopere ceva: umblă după potcoave de cai morți, adică umblă după treburi care nu pot să-i aducă nici un folos (ISP.) ¶ ⑫ A pune mîna pe un lucru, a se ocupa de el, a căuta prin el, a-l scotoci: dac'odată au prins hoții a îmbla la banii mei, nu s'or lăsa pînă mi-i vor căra frumușel (RET.); a umblat cu ceasornicul meu și mi l-a stricat; sipetul lui cu hrisoave, la care nu umbla decît el (BR.-VN.); mi-a umblat cineva prin sertare ¶ ⑬ A mînui, a mania, a manipula: nu pune mîna pe sculele mele, dacă nu știi să umbli cu ele; de cînd sînteți pe lumea asta albă, voi ați umblat cu furca, cu acul, cu războiul (ISP.); dacă-ți ruginește pușca neumblînd cu ea, n'ai noroc la vînat (GOR.) ¶ ⑭ A se folosi, a se servi de ceva, a întrebuința: ~ cu minciuni, cu înșelăciuni, cu mofturi, etc.; Dumnezeu n'ajută celui care umblă cu furtușag (CRG.); nu băgă de seamă că zmeul începuse a umbla cu șotia (ISP.) ¶ ⑮ A încerca, a căuta: Unde nu te 'nțelege, Nu mai umbla să dai lege (PANN); dacă prietenul tău este miere, tu nu umbla să-l mănînci tot (ZNN.); mi-a dat acest inel... ca să ți-l dau numai atunci cînd voiu vedea că mîhnirea umblă să te birue (ISP.) ¶ ⑯ A avea de gînd, a avea intențiunea: umblă să se însoare ¶ ⑰ A se purta: să umbli cuviincios cu lumea; tu umbli după el cu mila și el după tine cu sila (ZNN.) ¶ ⑱ A se purta îmbrăcat, încălțat într'un fel oare-care: ~ cu capul gol; umblă vara cu cojoc și iarna cu pieptul gol.

2. *vb. tr.* A cutreiera, a colinda: (Isus) îmbla satele împrejur învățînd (BIBL.); cîte sate a umblat, atîtea meșteșuguri a învățat (PANN); după ce umblase toate țările, se întorsese acasă mai cuminte (ISP.); s'o luăm noi... tocmai din capul satului din sus, cu gînd să umblăm tot satul (CRG.); Și de cînd m'am depărtat, Multă lume am umblat (EMIN.) [lat. a m b ŭ l a r e].

UMBLĂCI (-ăcesc) *vb. tr.* = ÎMBLĂTI [u m b l ă c i u].

UMBLĂCIU = ÎMBLĂCIU.

UMBLAT, † **ÎMBLAT** 1. *adj.* ① *p.* UMBLA ¶ ② Care a călătorit mult, care a văzut multe locuri: fiind un om umblat prin streinătate și mai fiind și vînător, știe fel de fel de comedii (BR.-VN.) ¶ ③ Frecuentat, pe unde se umblă mult: drum ~; poarta din fața dedea într'o uliță foarte ~ă (DEM.) ¶¶ Ⓒ NEUMBLAT.

2. *sbst.* Faptul de a umbla: să nu lași pe popă să sfîrșească cu umblatul la tine, că-i a rău (GOR.).

UMBLĂTOR, † **ÎMBLĂTOR** 1. *adj. verb.* UMBLA. ① Care umblă ¶ ② Care umblă mult, care e mereu pe drumuri: cum este de umblătoare Țiganca, așa să fie și copilul de umblător (GOR.) ¶ ③ Pod ~ ☛ POD ② ¶ ④ ♣ Grîu ~, specie de grîu tuns: grîul tuns este de două soiuri: umblătoriu și de toamnă (DRAGH.).

2. UMBLĂTOARE, † ÎMBLĂTOARE *sf.* Loc pentru satisfacerea trebuințelor naturale, privată, latrină: nici pînă la îmblătoare nu-i lăsa să iasă (NEC.).

UMBLĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a umbla; umblet, mers: săturîndu-se Dumnezeu de atîta ~ ... se hotărî să facă pămîntul (MAR.); mi-i acru sufletul de atîta ~ și alergătură (VAS.) [lat. a m b u l a t u r a].

UMBLET, † **ÎMBLET** (*pl.*-ete) *sn.* ① Faptul de a u m b l a, mers, colindat, alergătură: era buimac de cap și hămesit de foame de atîta umblet (CRG.); după vr'o trei ceasuri de umblet... dăm în măreața spintecătură a Rîmnicului (VLAH.) ¶ ② Plimbare: prin morminte nu e bine a face dese umblete (GOR.) ¶ ③ Călătorie, cutreierare, colindat: îmbletele sale prin țări străine (N.-COST.) ¶ ④ Mod de a umbla: ~ul calului; Eu mă 'nchin cu cîntecul... Și roibul cu umbletul (PAMF.); pe aceste semne, și mai ales pe îmbletul lor unul după altul, îi cunoaște Măria ta îndată pe ficiorul Măriei tale (SB.); Căci azi le semeni tuturor La umblet și la port (EMIN.); Își pierde cumpătul Ca Țiganul umbletul (ZNN.) ¶ ⑤ *Olten.* Purtare, conduită: femeie cu umblete rele (CIAUȘ.) ¶ ⑥ ‡ Fel de a lucra, acțiune, uneltire: Hasein-Pașa simțind și nu prea bine umbletele domnilor, făcea știre pre ascuns la Vezirul (N.-COST.); domnul muntenesc au stătut la cuvînt pînă cînd au simțit umbletele lor împotrivă (MUST.).

UMBRĂ (*pl.*-bre) *sf.* ① Parte de loc întunecoasă pricinuită de un corp opac care împiedică de a pătrunde lumina acolo (☛ ▣ 3654): umbra pămîntului cauzează eclipsa de lună; umbrele cresc la apusul soarelui; Ale zidurilor umbre peste unde stau culcate (ALX.); umbra arătătorului arată ceasul pe un cadran solar;

Ce e cît lumea de mare Şi ~ nu mai are? (GOR.), *ghicitoare despre* „drum“ umbre chineze ☛ CHINEZ² 1 ②; Ⓟ: tot paiul îşi are umbra sa ☛ PAIU①; Ⓕ: a face ~ pămîntului, a trăi fără nici un rost pe lume (*vorb.* de oamenii foarte bătrîni, de cei neînsemnaţi sau nevrednici): iacă fac şi eu ~ pămîntului pînă într'o zi... (ISP.); Ⓕ a face ~ cuiva, a lăsa în ~ pe cineva, a lăsa mai pe jos, a întuneca, a eclipsa (meritele cuiva); a rămînea în ~, a rămînea mai pe jos: pe lîngă frate-său, el a rămas în ~ (PAMF.) ¶ ③ Lipsă de lumină intensă, de arşiţă, produsă de frunzişul copacilor, de ziduri, care împiedică trecerea razelor solare: numai aşa am putut urma a ne folosi de umbra şi de răcoarea bătrînului stejar (I.-GH.); *pr. anal:* împăratul... tot punea mîna la ochi, făcîndu-şi ~ (ISP.); la ~, locul unde nu bate soarele; ziua, cînd era căldura mare, stau la ~ în lăstar (BR.-VN.); a se culca la ~; a da, a ţinea ~; patlagelele..: să le pui să se usuce la ~, unde să nu bată nici soarele nici vîntul (DRAGH.) ¶ ③ Ⓕ Adăpost, protecţiune ¶ ④ Lipsă de lumină, întunerec; noapte: umbrele se întindeau pe văi (ALECS.); umbrele ne înconjurau de toate părţile; soarele risipeşte umbrele; În al umbrei întuneric, Te aseamăn unui prinţ (EMIN.) ¶ ⑤ Ⓕ Ⓟ Arest, închisoare, temniţă: mă băgară frumuşel la ~ şi trimiseră cărţi în toate părţile doar s'o afla cineva să-mi taie capul (RET.) ¶ ⑥ Imaginea corpului omenesc proiectată de umbră: cînd umbla, aluneca uşor ca umbra ce însoţeşte paşii omului (DLVR.); seara, cînd stai la luminare, să nu te uiţi la umbră-ţi pe perete, că-i de foc (GOR.); Ⓕ: i-e frică, se sperie, se teme şi de umbra lui, se zice despre un om foarte fricos ¶ ⑦ Sufletul morţilor, nălucă, stafie, fantomă: Sburător cu plete negre, ~ fără de noroc (EMIN.); lăcaşul umbrelor, infernul ¶ ⑧ Ⓕ Se zice despre o persoană, despre o instituţiune, etc. care a pierdut ceea-ce alcătuia puterea, măreţia, prosperitatea ei de mai 'nainte; imagine imperfectă: republica romană ajunsese a fi numai umbra aceleia ce fusese înainte; (era) o ~ de om, un bătrîn cu barba pînă la genunchi... de parcă mînca numai Vinerea (ISP.); în fundul unui pat de nuc, cu perne la perete, şedea ghemuită o ~ de femeie (D.-ZAMF.) ¶ ⑨ Ⓕ Părere, aparenţă uşoară: o ~ de seriozitate acoperi frunţile Hanganilor (ALECS.); cine se razimă pe ~, greşeşte (ZNN) ¶ ⑩ Ⓕ Slabă aparenţă, urmă: n'are nici o ~ de bun simţ; voiu să-mi lipsească chiar umbra îndoielii (GN.); văd în toate acestea numai umbra unei dificultăţi ¶ ⑪ ☞ Coloare mai închisă ce se întrebuinţează într'un tablou spre a înfăţişa obiectele mai puţin luminate şi pentru a da mai mult relief obiectelor luminate ¶ ⑫ ♣ UMBRA-CUCULUI = SPARANGHEL; — UMBRA-IEPURELUI¹ ☛ IEPURE④; — UMBRA-IEPURELUI² = SPARANGHEL; — UMBRA-NOPŢII = ZÎRNĂ① [lat. ŭ m b r a].

UMBRAR (*pl.*-are) *sn.* Adăpost de frunze împotriva arşiţei: stă pe gînduri la o masă subt ~ul de dinaintea dughenii (CAR.); cu chiu cu vai ajungem la Brădiceni, unde ne adăpostim subt ~ul unei circiume (VLAH.) [u m b r ă].

UMBRATIC, UMBRATEC *adj.* Umbros, care dă u m b r ă: din vale... sta ascunsă, după nişte paltini umbrateci, bisericuţa satului (GRIG.).

***UMBRELĂ** (*pl.*-le) *sf.* Adăpost de stofă uşoară, ca un mic cort portativ, care se poate strînge şi întinde după voie şi se poartă deasupra capului spre a se apăra de ploaie sau de soare (*Mold.* „cortel“) (▣ 5165): ~ de ploaie; ~ de soare [fr. o m b r e l l e].

Fig. 5165. Umbrelă.

***UMBRELUŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① *dim.* UMBRELĂ: cum mă vede, opreşte trăsura, înfigînd cu putere vîrful umbreluţei în spinarea birjarului (CAR.) ¶ ② ♣ UMBRELUŢĂ-DE-APĂ, UMBRELUŢĂ-DE-BALTĂ = BURICUL-APEI.

UMBRI (-bresc) 1. *vb. tr.* ① A face u m b r ă, a da umbră, a adumbri: coconul zăcea pre mirişte şi venea un vultur de-l umbrea (MX.); ramurile, dese pe unele locuri, îi umbreau de lună (D.-ZAMF.); floare expusă arşiţei soarelui ce nu are nimic s'o umbrească (NEGR.) ¶ ② A acoperi: un păr lung îi umbrea fruntea ¶ ③ Ⓕ A adăposti, a apăra, a proteja: duhul sfînt va pogorî spre tine şi puterea Celui de-sus te va umbri (BIBL.) ¶ ④ ☞ A pune umbre unui tablou, unui desen.

2. *vb. intr.* A da umbră, a aduce umbră: deasupra caselor, umbreşte o adevărată pădure de salcîmi (GRL.).

3. *vb. refl.* A se pune, a sta, a se adăposti la umbră, a se adumbri: nu putu nici să se umbrească puţin de arşiţa soarelui (ISP.); Pe de-o parte te umbreşti, Pe de alta te pîrleşti (PAMF.).

***UMBRIC** *adj.* 🕮 Ce ţine de vechii U m b r i; al Umbrilor: alfabetul ~ (▣ 5166).

UMBRIŞ (*pl.* -işuri) *sn.* Loc umbrit: acolo, în ~ul lui, numai stîrvuri (GRL.) [u m b r ă + (f r u n z) i ş].

UMBRIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* UMBRĂ.

UMBRIT *adj. p.* UMBRI: cu ochiul, ~ de pălărie ...caută să apuce o cît mai largă zare (CAR.) ¶¶ Ⓒ NEUMBRIT.

A.ꓮ	I.I	S.ʔ,Ȥ
B.8	K.ꓘ,ꓘ,ꓘ	I.ꓕ,ʘ,ꓬ
Ç.d	J.ꓩ	U.V
D.ꓒ	M.ꓟ,M,Λ	V.ꓛ,ꓛ
E.ꓱ,ꓱ	N.ꓠ	Z.ꓕ,ꓕ,ꓕ
F.8	P.1	
H.⊙ ⊖	R.ꓷ,ꓷ	

Fig. 5166. Alfabetul umbric.

○ **UMBRIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. dim.* UMBRĂ.

UMBROS *adj.* ① Care dă umbră, care umbreşte, plin de umbră: să vă adunaţi dară cît s'ar putea de mai mulţi la rădăcina ăstui nuc mare şi ~ (ISP.); mă primblam prin aleea cea umbroasă prin care de-atîtea ori ţi-ai rătăcit şi tu paşii (GN.) ¶ ② Ⓕ Stufos, des: Sub genele-i umbroase, doi ochi lucesc ca mura (ALECS.) [lat. ŭ m b r o s u s].

UMED *adj.* Plin de vapori de apă, jilav (Ⓒ USCAT): loc ~; odaie ~ă; are mîinile ~e; ochii i se zăreau... umezi şi acoperiţi cu firişoare de sînge (DLVR.); Făclie de veghe pe umezi morminte (EMIN.); timpul e ~, cînd aerul e încărcat cu vapori de apă [lat. h u m ĭ d u s].

UMEDOS *adj.* U m e d, jilav: de va fi pivniţa umedoasă, să poate afuma cu viţe de vie uscate (DRAGH.).

† **UMEGIUNE**, UMEJUNE *sf.* = UMEZEALĂ [u m e d].

UMEREL *sm. dim.* UMĂR.

UMERI (-eresc) *vb. refl.* A se opinti, a munci din greu: cînd m'oiu umeri pe la pădure, te pomeneşti că s'or crăpa pe de-a 'ntregu (JIP.); începu a se umeri cu o luntre mică a unui frate al lui (S.-ALD.) [(a p u n e) u - m ă r (u l)].

***UMERUS** = HUMERUS.

UMEZEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Însuşirea, starea a tot ce este u m e d.

UMEZI¹ (-ezesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) face u m e d, a (se) uda puţin: (apa) abia ajunse să umezească creştetul dealului şi se prăvăli clocotind iar în matca ei (DLVR.); pleoapele icoanei reci se umeziră (EMIN.); ochii se umezeau de lacrimi privindu-i (VLAH.).

UMEZI² = OMIZI.

UMFLA, † ÎNFLA (-flu) 1. *vb. tr.* ① A face să se întindă, să se dilate, să-şi mărească volumul prin suflarea aerului sau vîntului, prin introducerea unui gaz, etc.: ~ un balon; şi va intra apa aceasta... în pîntecele tău să-ţi umfle pîntecele (BIBL.); a-şi ~ nările; suge cu sete, umflîndu-şi bucile (DLVR.); vîntul umflă pînzele corăbiei; Ⓕ: a-l ~ rîsul, a pufni de rîs: unde mi-l umflă un rîs d'alea cu lacrimi (ISP.) ¶ ② Ⓕ *F* A înhăţa, a înşfăca, a apuca, a pune mîna pe cineva cu brutalitate: iute mă suiu în pod, umflu pupăza de unde era... şi mă duc (CRG.); l-a umflat de chică şi pe sus l-a dus la domnu Isăcescu (VLAH.); cînd am asmuţit băieţii de l-au umflat, striga cît putea (CAR.) ¶ ③ *F* ~ în spate, în circă, pe sus, a înhăţa şi a ridica în spinare: înfiind-o în spate, a venit cu pielea aceea acasă (SB.); după ce au ieşit cîte trei din apă, au umflat butoiul în circă şi s'au pornit spre casa lui Păcală (R.-COD.); îl umflă (pe leneş) pe sus, îl pun într'un car cu boi... şi hai cu dînsul la locul de spînzurătoare (CRG.).

2. *vb. refl.* ① A se dilata, a-şi mări volumul prin suflarea aerului, prin introducerea unui gaz, etc.: balonul, băşica s'a umflat; pînzele corăbiei se umflă de vînt; se umfla din foale ca să aprinză focul (ISP.); broasca s'a umflat pînă a crăpat; a se ~ în nări, *a)* a-şi dilata nările; *b)* Ⓕ *F* a se îngîmfa: (Ţiganul...) Calcă rar, se umflă 'n nări (SPER.); Ⓕ a se ~ de rîs, a pufni de rîs: toţi se umflară de rîs deodată şi începură a-l cam lua peste picior... cu glume nesărate (ISP.); Ⓕ a se ~ în pene (ca

un curcan), a se îngîmfa: **M'aş umfla ursuz în pene şi aş sta într'un picior** (EMIN.) ¶ ③ A-şi mări volumul (*vorb.* de ape), a creşte în urma ploilor sau topirii zăpezilor; **în vreme de ploaie, cînd pîrăul se umfla, ea slujea întregului sat de trecătoare** (SLV.); **aproape de Bunavestire se topeşte omătul şi curg pîraele şi se umflă Bistriţa din mal în mal** (CRG.) ¶ ④ A fierbe în clocote: **ai pus la foc o oală... şi... apa se umflă** (GOR.) ¶ ⑤ ✗ A se ridica pielea, ţesutul unui organ într'o parte bolnavă a trupului: **cînd copilul treapădă mult, se zice că dă în dropică, adecă se umflă peste tot şi mai ales la picioare** (PAMF.); **i s'a umflat un ochiu, o mînă, ficatul, splina** [lat. i n f l a r e].

UMFLĂCIOS, † **ÎNFLĂCIOS** *adj.* Care se umflă, cu umflături: **Baghiţă umflăcioasă... Baghiţă din sete, Baghiţă din foame, Ieşiţi din trupul lui N.** (PAMF.) [u m f l a t].

UMFLĂCIUNE, † **ÎNFLĂCIUNE** *sf.* Faptul de a se umfla; umflătură [lat. i n f l a t i o n e m].

UMFLAT, † **ÎNFLAT** *adj.* ① *p.* **UMFLA**: **e ~ ca un balon; Pe un cîmp rotat, Şade-un moş înflat** (SB.), *ghicitoare despre* „stog"; **Şi e groasă şi umflată, bat-o Dumnezeu s'o bată** (DLVR.); **un rîu ~ de ploi; are un picior ~**; Ⓕ **cu buzele ~e** ☛ **BUZĂ** ①; Ⓕ **~ în pene**, îngîmfat ¶ ② Ⓕ **stil ~**, stil îngîmfat, bombastic, emfatic.

UMFLĂTURĂ, † **ÎNFLĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ✗ Ridicătură a pielei, a ţesutului unui organ ce se produce într'o parte bolnavă a trupului: **descoperindu-şi umerii şi sînul, i-a arătat urmele umflăturilor şi vineţelilor de pe trup** (CAR.); **leacul acesta e bun şi pentru umflătura care coace** (PAMF.); **pentru diferite umflături, se face prăjeală cu falcă de cal găsită** (GOR.) [u m f l a t].

***UMIDITATE** *sf.* Umezeală [fr. h u m i d i t é].

***UMIL** *adj.* ① Care are sentimentul slăbiciunii, nevredniciei sale, smerit ¶ ② Care arată umilinţa, slugărnicia, plecat ¶ ③ Modest ¶ ④ De o treaptă joasă, sărac: **o funcţiune ~ă** [lat. h u m i l i s].

‡**UMILENIE** *sf.* Umilinţă, smerenie [vsl. u m i l j e n i j e].

UMILI (-ilesc) 1. *vb. tr.* A face umil, a înjosi: **(era un) om grosolan şi nesimţitor care-l umilea şi-l călca în picioare** (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A se smeri, a se pleca, a se arăta plin de umilinţă: **(Lăpuşneanu) spuindu-le că se simte sosit la sfîrşitul vieţii, îşi ceru iertare de la toţi, umilindu-se** (NEGR.); **cine se umileşte se înalţă** (ZNN.) ¶ ② A se înjosi: **ţinea mult ...să nu se umilească, dîndu-şi slăbiciunea pe faţă** (SLV.) [vsl. u m i l i t i; înţelesul 1 după fr. h u m i l i e r].

UMILINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Virtute care ne dă sentimentul slăbiciunii, inferiorităţii, nevredniciei noastre, înjosire: **nu trăia, în aceste scene de supunere oarbă, decît pentru ~ şi decepţie** (DLVR.); **de voiu izbuti, te vei bucura, tată,... iară de nu, eu nu voiu suferi nici o ~** (ISP.) ¶ ② † Faptul de a se smeri; starea celui smerit, smerenie: **se făcu minune mare care da, celor ce vedea, mirare şi, celor ce auzea, ~** (GAST.) [u m i l i; sensul ① după fr. h u m i l i t é].

UMILIT *adj. p.* **UMILI**. ① Înjosit ¶ ② Smerit, plecat, supus, umil: **Lasă-mă, ca altă dată, Umilit să 'ngenunchez** (EMIN.); **sînt un ~ muritor: nici tu subprefect, nici primar, ba nici chiar notar** (ISP.).

UMILITOR *adj. verb.* **UMILI**. Care umileşte.

‡**UMIVANIE** *sf.* Spălarea picioarelor (Joi dinaintea Paştilor): **după cafea, iese domnul la ~, care se face în meidanul curţii dinăuntru** (LET.) [vsl. u m y v a n i j e].

UMIZI (-izesc) *vb. refl.* = **OMIZI**: **vream să-l mustru puţintel că m'a lăsat aşa cînd se umizea de ziuă** (NEGR.).

‡**UMNOJI** (-ojesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) înmulţi, a (se) mări [vsl. u m n o ž i t i].

***UMOARE** *sf.* ① Substanţă lichidă care se află în corpurile organizate ¶ ② Ori-ce lichid produs în corpul omului; **~ apoasă**, lichid transparent care se află în camera dinainte a ochiului, între cornee şi cristalin; **~ sticloasă** *sau* **vitroasă**, lichid vîscos şi transparent care umple tot fundul globului ocular (☛ ▣ 3396) [fr. h u m e u r].

***UMOR** = **HUMOR**.

***UMORIST** *adj.* şi *sm.* ① ✗ Se zice despre medicii care erau de părere că boalele provin din alterarea umorilor din corp ¶ ② ✒ Care e de o originalitate spirituală, veselă şi cu o nuanţă sarcastică: **scriitor ~; un ~** [fr.].

***UMORISTIC** *adj.* ✒ Plin de humor, de o veselie spirituală şi puţin satirică: **gazetă ~ă** [fr. h u m o r i s t i q u e].

UMPLEA, † **ÎMPLEA** (-plu) 1. *vb. tr.* ① A face plin, a băga înăuntru pînă ce nu mai încape nimic: **cînd ajunse la fîntînă, zmeul umplu pieile amîndouă cu apă** (RET.); **~ un sac; ~ hambarele cu grîu; a-şi ~ buzunarele**; Ⓕ: **a-şi ~ burta, pîntecele, foalele**, a se îndopa cu mîncare; **~ cu bani**, a da cuiva bani mulţi, a-l îmbogăţi: **pre toţi i-au umplut Aron-Vodă cu bani, luînd bani cu camătă de la Turci şi de la alţii** (LET.) ¶ ② A astupa: **~ un şanţ**; Ⓕ: **au făcut mare cheltuială Brîncoveanul-Vodă la Udriu, cu Poarta, avînd nume de bogat şi vrînd să umple gurile tuturor** (NEC.) ¶ ③ A acoperi cu scrisul: **~ o coală de hîrtie; ~ o chitanţă, o poliţă**, a scrie pe ea tot ce e de trebuinţă ¶ ④ A ocupa aproape tot locul disponibil, a veni în mare număr într'un loc: **şi Dumnezeu blagoslovi ei şi zise lor: creşteţi şi vă înmulţiţi şi împleţi pămîntul** (PAL.); Ⓟ: **Dumnezeu a umplut lumea cu ce a putut** (ZNN.), adică cu buni şi cu răi; **Moscalii au umplut Ţara-Ieşască** (NEC.); **mi-a umplut odaia de fum** ¶ ⑤ A face să-l cuprindă; a-l cuprinde: **~ de groază, de fiori, de spaimă, de mirare, de bucurie, etc.; cum vezi, i-a umplut de spărieţi** (CRG.); **şi-l umple o frică neînţeleasă** (VLAH.); **Ochii tăi cei negrişori Umple-mi trupul de fiori** (IK.-BRS.) ¶ ⑥ A împlini: **umple acum la toamnă trei ani** (CIAUŞ.); **(Rada) de-abia pe la Sîm-Pietru Umple optsprezece vremuri** (COŞB.) ¶ ⑦ A murdări, a mînji: **m'a umplut cu noroiu; pupăza îşi umple cuibul** ¶ ⑧ ✗ A molipsi, a transmite o boală: **capra l-a umplut de rîie**; Ⓟ: **o oaie rîioasă umple toată turma.**

2. *vb. refl.* ① A se face plin: **baniţa nu se umple cu vorbe** (ZNN); **în curînd biserica se umplu de credincioşi** (ALECS.); **fără întîrziere şcoala s'a umplut de băieţi doriţi de învăţătură** (CRG.); **umplutu-s'au Leşii de bani şi de haine şi de cai şi de arme** (MUST.); **moşneagul cînd a văzut-o i s'au umplut ochii de lacrimi şi inima de bucurie** (CRG.); **lumea privea şi i se umplea inima de mîndrie** (ISP.); **De dorul lui şi inima Şi sufletu-i se umple** (EMIN.) ¶ ② Ⓕ A fi cuprins: **a se ~ de groază, de fiori, de spaimă, de mirare, etc.** ¶ ③ A se împlini: **şi aceasta tot fu ca să se împle ce e zis de Domnul prin prorocul** (BIBL.); **se împlură atunci 70 de ai de cînd era robiţi** (MX.) ¶ ④ A se murdări, a se mînji: **s'a umplut de noroiu, de cerneală** ¶ ⑤ A se molipsi, a i se transmite o boală: **s'a umplut de guturaiu, de rîie** [lat. i m p l ē r e].

UMPLUT, † **ÎMPLUT** 1. *adj. p.* **UMPLEA**: **sac ~ cu grîu; îi cade un urs mare din sin... de mămăligă, umplut cu brînză** (CRG.); **odaie ~ă cu fum; cu stomacul ~; ~ cu cerneală.**

2. *sbst.* Faptul de a umplea: **~ul sticlelor; la umplutul coşeriului să se asămăneze popuşoii foarte bine pînă în acoperemînt** (DRĂGH.).

UMPLUTURĂ, † **ÎMPLUTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Lucru cu care se umple ceva; *în spec.* tocătura ce se pune în cîrnaţi, în ardei, pătlăgele, etc., brînza ce se pune în plăcintă ş. a.: **locul gol din lăuntrul colacului se umple cu umplutură, făcută din brînză de oi, frămîntată cu cîteva ouă** (ŞEZ.) ¶ ② Iarbă de puşcă, alice, etc. cu care se încarcă puşca: **polcovnicul Ioniţă... le împărţea iarbă şi alice cîte patru umpluturi de puşcă** (I.-GH.) ¶ ③ Material de ocazie, cu care se umple spaţiul disponibil într'o gazetă; lucruri mărunte, nefolositoare, străine de subiect ce se intercalează într'un subiect literar: **face... umplutura cotidiană la o gazetă fără succes** (VLAH.).

UN[1] (*gen.* **unui**), *f.* **O** (*gen.* **unei**) 1. *adj. num. cardinal.* Cel dintîiu din toate numerele: **un om, un lup, un ceas, un cuvînt; o femeie, o vacă, o lună, o vorbă; decît un an cioară, mai bine o zi şoim** (ZNN.); **are doi copii: un băiat şi o fată; au fost odată doi oameni, un bărbat şi o muiere** (RET.); **judecătorii l-au osîndit la şase luni şi o zi; copilul a împlinit ~ an şi o lună; a cerut un leu daune-interese**; Ⓟ: **cu un rac tot sărac** ☛ **RAC 1** ①.

2. **UNU(L)** (*gen.* **unuia**), *f.* **UNA** (*gen.* **uneia**) *num. cardinal* şi (*pl. m.* **unii**, *f.* **unele**; — *gen.-dat. sg.* **unuia, uneia**, *pl.* **unora**) *pron. nehot.* ① Numărul, cantitatea ce reprezintă unitatea: **Împăratul avea trei feciori, doi mai mari, sfătoşi şi făloşi, iar unul mai mic**

(RET.); decît zece trebi și rele, mai bine una și bună (ZNN.); îi trase una cu sete, că punga plesni ca o bășică de bou (DLVR.); De cînd sînt eu pe pămînt Numai trei mîndre-am avut: Una 'n deal Ca ș'un pahar, Una 'n vale, Mîndră tare, Una 'n capul satului, Ca și floarea crinului (IK.-BRS.); unul la sută; una la mie; bărbatul e major la douăzeci și unul de ani; o mie și una de nopți; Ⓟ: una și cu una fac două, lucrul e destul de lămurit, nu-l poți interpreta altfel; a ști una și bună ☛ BUN 1 ㉔; tu știi una, eu știu mai multe ☛ ȘTI 1 ①; una la mînă ☛ MÎNĂ ① B, f.; nici una, nici două, cu una cu două ☛ DOI ③; din două una sau una din două, ori una, ori alta, ori... ori...; pînă la unul ☛ PÎNĂ¹ ③; (unul) cîte unul sau cîte unul, cîte unul, numai unul la fie-care dată și pe rînd: toată noaptea au dat den sinețe și nu cîte unul, ce toți odată (M.-COST.); acest împărat avea cincizeci de fete și... pe toate le trimese la Ercule, cîte una, cîte una (ISP.); (tot) unul și unul, tot oameni aleși, caracteristici: sat vechiu, răzășesc, întemeiat în toată puterea cuvîntului, cu gospodari tot unul și unul (CRG.); ele erau mai multe la număr, tot una și una de frumoase (ISP.); Bucov. unul ca unul, unul ca și celălalt: la chip drept că-s unul ca unul, dar la fire tot se deosebesc în cîtva (SB.) ¶ ③ Asociat sau în opozițiune cu altul, alta: tot două oale-mi fierb: una seacă și alta goală (PANN); unii susțin una, alții alta; una îl întrebi și alta răspunde (CAR.); una pre alta hulește și defaimă și una pre alta va să o pogoare și să o calce (GR.-UR.); nu înțelegea unul altuia ce grăia și rămase lucrul lor neisprăvit (N.-COST.); și unii și alții sîn' vinovați; ☛ ALT² ⑤; pînă (la) una alta, deocamdată: pînă una alta, îi schimbă merele și-! puse altele în locu' lor (ISP.); dar pînă la una alta, știi ce-am gîndit eu astă noapte? (CRG.) ¶ ③ De una, a) de altfel de altminteri: de una, poate ar fi mai bine să plece; b) laolaltă, împreună: sat... împărțit în trei părți care se țin tot de una (CRG.); c) îndată, pe loc, imediat: cum o intrat în ogradă, de una o trecut printre oameni (VAS.) ¶ ④ De-a-una, numai decît, îndată, pe loc: albina, auzind aceasta... de-a-una și sboară de unde era ascunsă (MAR.); ☛ TOTDEAUNA ¶ ⑤ Într'una, Mold. Bucov. Trans. (tot) una, necontenit, mereu: îi merge gura într'una; se ține într'una de ștrengării; fata, care voește ca un flăcău să o iee de soție, ia o cheutoare de la cămeșa lui... și poartă cheutoarea tot una la sine (GOR.); nu ședea nici-cînd pe-acasă, ci îmbla tot una 'n vitejii (EB.); de cînd v'ați însurat, ați dus-o una cu bencheturile, cu zaifeturile (ALECS.) ¶ ⑥ ‡ Într'una, împreună: merg oamenii la beserică, cum acolo într'una cu popa și cu tot nărodul să facă rugăciune (COR.) ¶ ⑦ Tot una, deopotrivă, egal, la fel: amîndoi erau tot una de tari (SB.); Tot una-i dacă astăzi sau mîine am să mor (EMIN.) ¶ ⑧ Nici de unele, de nici unele, nimic: la conace era grijit tot ce trebuia... să nu fie lipsă nici de unele (MUST.); care fu mirarea lui, cînd i se spuse că acolo nu va putea găsi nici de unele, fiindcă erau prea săraci (ISP.); tu n'ai părinți, adăpost n'ai, haine nu, n'ai de nici unele (CAR.) ¶ ⑨ Une ori ☛ UNEORI; ‡ une date ☛ DATĂ¹ ① ¶ ⑩ Deună zi ☛ DEUNĂZI ¶ ⑪ În enumerări, în chitanțe, polițe, etc. se întrebuințează adesea una în loc de o: fie-care locuință se compune din un antreu, una cameră de dormit, una sufragerie și una bucătărie; am primit una mie de lei ¶ ⑫ Singur, unic: Dumnezeu e unul; numai unul Dumnezeu știe cît sînt de nevinovată! (ISP.); Și era una la părinți Și mîndră 'n toate cele (EMIN.); botezară copilul și îngrijiră de dînsul, mă rog, ca unul la părinți (ISP.) ¶ ⑬ Nici unul, nici una ☛ NICI 2 ②.

3. UNU(L) sbst. Cifra 1, nota 1: trei unu(l) de-a rîndul se citesc o sută și unsprezece; scrie pe unu(l) dinaintea lui zero; i-a dat unu(l) la geometrie.

4. UN, f. O (gen.-dat. m. unui, f. unei; — pl. m. f. niște, gen.-dat. unor) art. nehot.: un om înalt, o femeie frumoasă; acea casă era a unui bătrîn și a unei bătrîne cari n'aveau copii (RET.); Și se tot duce, s'a tot dus De dragu-unei copile (EMIN.); un altul; un al treilea; simți că în creierii lui se petrece un ce de care nu-și putea da seama (ISP.); un du-te, vino; nici un, nici o ☛ NICI 2 ② [lat. unus, una].

UN² = UNDE.

UNA¹ ☛ UN¹ 2.

UNA² ☛ UNULEA.

*UNANIM adj. Într'o părere; general, fără excepție: toți deputații și senatorii districtului fuseseră ~i să lase o asemenea cinste pe seama lui Scatiu (D.-ZAMF.); hotărîre ~ă, hotărîre luată într'un glas [fr.].

*UNANIMITATE sf. ① Înțelegere deplină între toți cu privire la o idee, la un vot, conglăsuire: propunerea lui a fost primită în ~ ¶ ② Totalitatea voturilor: a fost proclamat ales cu ~a voturilor [fr.].

UNCHIAȘ, ○ UNCH(I)EȘ sm. ① Moșneag, moș, om bătrîn: Am doi unchiași și stau cu spatele la foc amîndoi (GOR.), ghicitoare despre „stîlpii hornului"; de-a baba și uncheșul (PAMF.), joc de copii ¶ ② Trans. Ⓓ pl. Unchieșii = MOȘ 2 ③ [unchiu].

UNCHIU sm. ① Fratele mamei sau al tatei: rude de alăturea sînt frații, unchii, nepoții, verii și ceilalți (LEG.-CAR.); ~ adevărat se chiamă fratele tătîne-mieu sau al minei-mea (RET.) ¶ ② ~ mare, fratele mamei sau al tatei; ~ mic, vărul tatălui sau al mamei: fratele maicii mele iaste-mi ~ mare... iară văra premare sau vărul premare al maicii mele iaste-mi ~ mic și lele mică (PR.-GOV.) ¶ ③ Ⓕ Unchiule, termen cu care se adresează cineva unui om bătrîn, unui moșneag [lat. avunculus].

UNCHIUȘOR, UNCHIȘOR sm. dim. UNCHIU.

*UNCIAL adj. ♦ Litere, caractere ~e, litere mari întrebuințate în inscripții, la titlurile cărților, etc. corespunzătoare literelor capitale moderne, dar cu forme mai rotunjite [fr. oncial].

*UNCIE sf. Veche măsură de greutate, a douăsprezecea parte a livrei romane (care era de 0,420 kg.), adică 35 gr., întrebuințată mai de mult de farmaciști [lat.].

UNCROP (pl.-opuri) sn. Mold. Bucov. Băn. ① Apă clocotită: dinții... dimineața îi încleia de-i punea în gură, iară seara îi descleia cu ~ și-i punea pe masă (NEC.); atunci vine și împăratul, cu o mulțime de oameni, cu cazmale ascuțite și cu cazane pline cu ~ (CRG.); au intrat în casă și au găsit oalele cu ~ clocotind la foc (EB.) ¶ ② Ospățul și toate datinele ce se obicinuesc la țară a doua zi (Luni) după cununie: Că Sîmbătă-i logodea, Duminecă-i și nuntea, Luni ~ul că-i cînta (TEOD.) [vsl. rus. ukropŭ; o formă încrop care apare dialectal a dat naștere verbului ☛ ÎNCROPI].

○ UNCROPEL sbst. Bucov. dim. UNCROP. Apă călduță: pentru cei ce au bășica cea rea, se moaie în ~ și apoi se lipește pe bășică (MAR.); ea a luat ~ și l-a făcut potrivit (VOR.).

†UNDA (-dez) 1. vb. intr. Mold. Bucov. Oaș. Băn. A clocoti, a fierbe în clocote, a face valuri: Tingirele undează Pre cerb ca să-l piarză! (VOR.); cînd unda căldarea de vărsa... băga mîna în căldare de potolea undele și nu se vătăma (DOC.).

2. vb. tr. ① A face să clocotească, să fiarbă în clocote ¶ ② A face să se miște în valuri; a ondula: o adiere căldicică abia mișca vlăstarele subțiri, și unda ușurel semănăturile verzi din depărtare (DLVR.) [lat. ŭndare].

UNDĂ (pl.-de) sf. ① Val, talaz, apa mării, unui lac, unui rîu, etc., care se mișcă încoace și încolo ridicîndu-se și coborîndu-se pe rînd: (Sîntul) au potolit și unda mării ce se scornise și vivorul au încetat (DOC.); Acuma la ureche-i un cîntec vechiu străbate... Ca molcoma cadență a undelor pe lac (EMIN.); își aduce Ialomița dinspre apus undele-i galbene și liniștite (VLAH.); pr. ext. poet. suprafața apei: Pășește lin o barcă pe unda adormită (ALX.); Ⓕ a ieși în ~, a ieși la suprafață: sfînta dreptate a ieșit în ~ pentru toți (ALECS.) ¶ ② Pr. anal. Tot ce se ridică și coboară ca o undă, clocot: biata cătană se tot uita acum la scalda ce da unde (RET.) ¶ ③ Mold. Trans. Ⓕ Furie momentană (PAMF.) (VIC.) ¶ ④ ~ de sînge, val de sînge, țîșnitură: Și grabnic unda sîngelui țîșni din rană (COȘB.) ¶ ⑤ Ⓕ Val, roiu de oameni, mulțime nenumărată ce dă năvală: mai mulți din slujitori se mirau, curtea or păzi despre acea ~, au la mănăstiri s'or căra ca și alți tîrgoveți (N.-COST.) ¶ ⑥ Pr. ext. Ceea ce prezintă ridicături și scufundături ca niște unde; în spec. vorb. de păr: părul ei castaniu ce se slobozea în unde de mătase pe albii ei grumazi (NEGR.); perișorul subțire și tufos îi cădea pe umeri în unde (ISP.) ¶ ⑦ Succesiune alternativă de reflexe pe care le au unele stofe de mătase, ape ¶ ⑧ Serie de mișcări, concentrice ce se propagă într'un fluid elastic în interiorul căruia s'a exercitat o impulsiune; unde sonore, unde luminoase, mișcări care se presupune că sînt produse în aer prin vibrațiunea corpurilor sonore, în eter prin vibrațiunea razelor luminoase,

și cu care se explică fenomenele sunetului și al luminei; **lungime de ~**, distanța străbătută într'o unitate de timp de propagarea impulsiunii care a dat naștere undei; **unde scurte**, unde a căror lungime e mică [lat. ŭ n d a].

‡ **UNDĂTURĂ** (*pl.*-tur:) *sf.* Revărsare de ape, inundație (CANT.) [u n d a].

UNDE *adv.* *A. De loc.* ① În care loc: ~ **punea el mîna, punea și Dumnezeu mila** (CRG.); **n'am eu singur ~ să-mi pleo capul** (ISP.); **fie-care știe ~-l strînge opinca; ~ e ața mai subțire, acolo se rupe; ~ nu-ți fierbe oala, nu-ți băga lingura** (PANN); *interogativ*: ~? în ce loc? ~ **ai fost? ~ te duci? Ғ un' te duci? și zise Domnul către Cain: ~ iaste fratele tău Avel?** (PAL.) ¶ ② Precedat de *prep.* de, pe, pînă: **întoarce-te de ~ ai venit; Au cine o să știe de ~-s, cine sînt?** (EMIN.); **de ~ nu-i, nici Dumnezeu nu cere** (ZNN.); **pe ~ iese cuvîntul, iese și sufletul** (PANN); **n'au mers pe calea ce venise, ci pe altă cale, pe ~ era țara întreagă** (GR.-UR.); **voiu umbla pînă ~ m'or duce picioarele**; Ғ **a (nu) avea de ~**, a (nu) avea bani, avere: **mulțămită Domnului, părinții noștri aveau de ~, căci sărăcia nu se oploșise încă la ușa lor** (CRG.); **vrea să dea leafă curției și nu avea de ~** (MUST.); *interogativ*: **de ~?** din ce loc? dincotro? **pe ~?** prin ce loc? pe ce drum? **pînă ~?** pînă la care loc? **de ~ vii? pe ~ ai intrat în grădină? Bună ziua, vere! zice unul. — Să fii sănătos, zice celălalt; dar de ~ și pînă ~?** (RET.) ¶ ③ ~ **și ~**, ici și colo, din loc în loc: ~ **și ~ cîte un stejar se ridica din fundul prăpăstiei** (GRL.); **abia ~ și ~ se mai vede cîte un palat vechiu cu beciuri boltite** (NEGR.). — *B. De timp.* ④ Cînd: **Constantin Duca-Vodă se împlu de mare bucurie ~ auzi de acea veste** (NEC.) ¶ ⑤ (De) ~, pe cînd: ~ **alții nu puteau face unele lucruri de fierărie nici în trei ani, el într'o jumătate de an lucra ca o calfă veche** (ISP.); **de ~ pînă atunci mă duceam cu drag la școală, am început a umbla huciumarginea** (DLVR.) ¶ ⑥ Atunci, deodată: **cum o văzu, ~ mi-i aruncă voinicul o ploaie de săgeți de o... făcu să turbeze de minie** (ISP.); **și ~ nu pornește stînca la vale, săltînd tot mai sus de un stat de om** (CRG.) ¶. — *C. De mod.* ⑦ Cum: **boieriul... văzu ~ intrară voinici călări în chip de îngeri** (RET.); Ғ **de ~?** *a)* cum? **îi trecu un fier ars în inimă, gîndindu-se că poate i-a călcat porunca; și de ~ să nu fie așa?** (ISP.); *b)* vorbă să fie! cum să fie așa ceva? nu-ți mai închipui așa ceva: **făcu rugăciunea ca să-l apere Dumnezeu de rele și să piară năluca... Ași! de ~? ce nălucă să piară? căci ceea ce vedea el era aievea un copil frumos ca un îngeraș** (ISP.); Ғ **de ~ și pînă ~**, cum, ce fel, prin ce întîmplare: **se mira de ~ și pînă ~ să-i vie lui acea bogăție** (ISP.) ¶ ⑧ Ⓟ Fiindcă, pentru că: **au fost zicînd că omul care nu știe carte este un dobitoc, adecă ~ nu știa carte Cantemir-Vodă** (MUST.); **faci așa, ~ ai necaz pe mine** (R.-COD.); **~-i boier, crede că-i stăpîn pe munca mea?** (PAMF.); **Joe luă de nevastă pe Junona, fără voia părinților ei, poate că ~ erau frați** (ISP.) ¶ ⑨ **De ~ nu**, dacă nu: **dacă-ți place, kir Ianuleo! de ~ nu... să ne vedem cînd mi-oiu vedea ceafa** (CAR.) ¶ ⑩ În compuneri: **nici-unde**, nicăieri; ☛ **OARE-UNDE, ORI-UNDE, ORI-ȘI-UNDE, UNDEVA, UNDEVAȘI(LEA)** [lat. ŭ n d e].

UNDELEMN... ☛ **UNTDELEMN...**

UNDEVA *adv.* Într'un loc oare-care: **am pus ~ briceagul și nu știu unde; s'a ascuns ~; s'a băgat ~ la stăpîn; s'a strecurat pe ~ în casă; Precum cînd soarele apune, El și răsare ~** (EMIN.) [u n d e + v a].

UNDEVAȘI, Ⓟ **UNDEVAȘILEA** *adv.* = **UNDEVA**: **cîți au fost de acel fel pre undevași, i-au adunat de i-au dus pre acolo** (LET.).

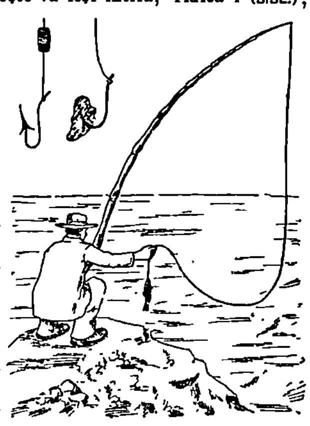
‡ **UNDEZA** (-ezez) *vb. intr.* A clocoti, a unda [lat. vulg. *ŭ n d ĭ z a r e < ŭ n d a r e; comp. și it. o n d e g g i a r e].

UNDI (-desc) *vb. tr.* și *intr.* ① ⋙ A prinde pește cu undița: **Chiticí de toată mîna undea neîncetat** (DON.); **A văzut aci pe unul șezînd și pește undind** (PANN); **Zaharia mă învățase să undesc** (SAD.) ¶ ② Ⓕ A sonda: **Undit-ai cu-a ta minte în cugetu-i ascuns?** (ALECS.) [vsl. ą d i t i].

***UNDINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Zînă, zeiță care trăește în ape (în mitologia scandinavă și cea germanică) [fr. o n d i n e].

UNDIT *sbst.* ⋙ Faptul de a u n d i, pescuire cu undița: **Unditul ca și pînda vrea mai ales răbdare** (DON.).

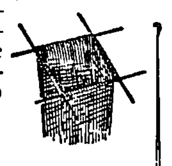
UNDIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ⋙ Cîrlig prins de o sfoară lungă, legată la capătul unui băț, cu care se prinde pește; cîrligul singur (☐ 5167): **ducîndu-te la mare, aruncă undița și care pește va ieși întîiu, ridică-l** (BIBL.); **cînd n'am ce face, dau cu undița la pește** (BR.-VN.) [vsl. ą d i c a].

Fig. 5167. Undiță.

***UNDOIA** (-oiez), **UNDUIA** (-uiez), **UNDOI** (-oesc), **UNDUI** (-uesc) *vb. intr.* A se mișca în unde, a ondula: **părul undoind, cam prea lung, te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite** (EMIN.); **părul ei galben ca aurul unduia 'n șuvițe mlădioase** (S.-ALD.); **la vale, în zare adîncă, sclipește undoind aerul dimineții calde** (CAR.); **o mișcare a mijlocului... făcea să-i unduească... rochia ca bătută de vînt** (SAD.) [fr. o n d o y e r, modificat după u n d ă].

***UNDOIOS**, **UNDUIOS** *adj.* Care se mișcă în unde, care formează unde: **niște coame castanii, undoioase, se răsfirară peste umerii și pieptarul lui înfirat** (NEGR.); **fumul albăstriu a țigarei, ce se ridica în spirale unduioase, îmi îngîna ochii** (ALECS.); **Vîntu 'n trestii lin foșnească, Unduioasa apă sune...** (EMIN.) [fr. o n d u l e u x, modificat după u n d o i a].

UNDREA¹, ○ **ÎNDREA** (*pl.*-drele) *sf.* ① Ac de împletit (☐ 5168, 5169): **nici undrelele nu mai știau s'apuce ițele împletecite** (ODOB.) ¶ ② Fie-care din cele două lemne pe care se razimă perinocul morii ¶ ③ = **ANDREA¹** ② ¶ ④ = **ANDREA¹** ③.

Fig. 5168. Undrele.

UNDREA² = **ÎNDREA¹**.

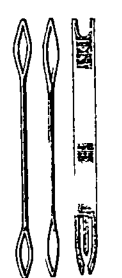
***UNDUIA...** ☛ **UNDOIA...**

***UNDULA...** ☛ **ONDULA...**

○ **UNE** = **UNDE**.

UNEALA (*pl.*-eli) *sf.* *Trans.* Învoială, înțelegere: **bucuros, zise împăratul, și ueala fu făcută** (RET.) [u n i].

UNEALTĂ (*pl.*-elte) *sf.* ① *pl.* ‡ Obiecte, lucruri, avere mobilă: **ce ai aflat din unéltele caseei tale, grămădéște aicea înaintea alor miei și alor tăi frați, cum să facă lége între noi** (PAL.); **după moartea arhiereului... să nu răpească nimenile uneltele lui ori-ce se-ară afla** (PRV.-MB.) ¶ ② Ori-ce instrument de care se servește meșteșugarul în meseria lui, sculă: **după unelte se cunoaște meșterul** (ZNN.); **meșter fără une(a)ltă, ca vînător fără pușcă** (GOL.); **uneltele zidarului sînt foarte ieftine... toate laolaltă nu fac mai mult de 10 coroane** (RET.) ¶ ③ Ⓕ Persoană de care se servește cineva pentru a-și ajunge scopul: **cum faceți voi din oamenii cei mai cinstiți unelte nerușinate ale tiraniei voastre!** (FIL.) [u n e a l t e „unele și altele", de unde s'a refăcut apoi *sg.* u n e a l t ă].

Fig. 5169. Undrele de plasă.

UNELE ☛ **UN¹** 2.

UNELTI (-tesc) *vb. tr.* ① A face intrigi, a urzi, a complota: **se repezi turbat în Țarigrad, uneltí mii de tainice intrigi** (ODOB.); **toată țara vede în această pedeapsă o răsplată de sus pentru cel ce a uneltit pieirea Brîncovenilor** (VLAH.) ¶ ② A născoci: **...sfătuiră împreună... Vre-un meșteșug iarăși pentru vin a unelti** (PANN) [u n e a l t ă].

UNELTIRE *sf.* Faptul de a u n e l t i; *pl.* intrigi: **ceastea să fie totdeauna gata... a călca în picioare uneltirile unora și altora** (ISP.).

UNELTITOR *adj. verb.* **UNELTI** și *sm.* Care uneltește; intrigant; instigator: **spuneți, ce știți mai mult a face, mișeilor, ~i de rele...?** (ODOB.); **ceastea să fie totdeauna gata ... a călca în picioare... pe ~ii de rele** (ISP.).

UNEỌRI *adv.* Cîteodată: Așa-mi vine ~ Să mă suiu pe deal cu flori, Că n'am frați și n'am surori (PAMF.); ~, cînd se miniau, dedeau și ei tinerilor cîte un ibrișin pe la nas (CRG.); discutam ceasuri întregi literatură, artă și științe, ba ~ și politică (I.-GH.) [u n e (= unele) + o r i; comp. ‡ une-date ☛ DATĂ¹ ①].

UNFLA... = UMFLA...

*****UNGAR** *adj.* Unguresc: limba ~ă; naționalitate ~ă [germ.].

ỤNGE (ung; *perf.* unsei, † uns; *part.* uns) 1. *vb. tr.* ① A întinde peste cineva sau ceva uleiu, grăsime, unsoare, etc.: cînd postești, unge capul tău și spală fața ta (BIBL.); Iosif porunci... vracilor cum cu aromat să ungă pre tată-său, și vracii unseră pre Israil (PAL.); cînd botezi copilul... să ia și nașul den unt și să ungă copilul pre toate mădulările (PRV.-MB.); îi citi... rugăciunile de încoronare... și-i unse fruntea cu sfîntul mir (ODOB.); a scos un ulcior cu dohot de mesteacăn, (și) ne-a uns peste tot trupul din creștet pînă 'n tălpi (CRG.); îi ungea cu miere, ca să-i mănînce muștele (MUST.); ~ roata cu dohot; ☛ ỌSIE①; Ⓕ *F* ☛ BOT ③, MIẸRE ①, ỌCHIU 1 ④ ¶ ② A întinde un strat de var, a humui, a vărui: cu asemenea amestec se vărueşte, se dă sau se unge tavanul caselor (PAMF.); fetița... l-a tocmit (cuptorul), l-a uns, l-a grijit cum a știut că-i mai bine (SB.) ¶ ③ *F* A trage o bătaie: îndată sări stăpînul și strigă spre slugi, iară aceștia... ți-l unseră bine pre cîntărețul nostru (TICH.); hotărînd să-i ungă o mamă de bătaie, sor' cu moartea (FLOR.).

2. *vb. refl.* A-și întinde pe o parte a trupului, ca aromat sau ca mijloc de vindecare, uleiu, grăsime, o unsoare, etc.: pe căldurile cele, ne ungeam cu leșie tulbure, ședeam afară la soare cu pielea goală, pînă se usca cenușa pe noi... ca să ne treacă de rîie (CRG.); cenușe de nuci și de alune să amesteci cu untură de urs și să te ungi la păr (ORĂGH.) [lat. ŭ n g ĕ r e].

○ **UNGER** = ỤGER.

ỤNGHE ☛ ỤNGHIE¹.

○ **UNGHẸR** *Mold. Bucov.*, UNGHẸRIU *Trans.* (*pl.*-ere) *sn.* Colț (*în spec.* de odaie): gîndurile mele necontenit se întorc cu drag către acei păreți, către acele unghere de cari mă leagă copilăria (GN.); teancuri de troitoloage... aruncate în neregulă prin cele unghere... era toată averea sfinției sale (CRG.); mă încolțise un autor într'un ungher și-mi spunea viața și operele lui (VLAH.); În odaie, prin unghere, S'a țesut păinjeniș (EMIN.); se puse într'un ungheriu cu căpeneagul în cap (RET.); a mai cercat-o prin grădină prin toate ungherele (SB.) [lat. a n g u l a r i u s].

○ **UNGHẸTE**, UNGHẸȚ *sm. Olten. Trans.* ① = UNGHẸR ¶ ② Colțul de la vatră [u n g h i u].

ỤNGHIE¹, † ỤNGHE *sf.* ① ⚘ Lamă cornoasă împlîntată la capătul fie-căruì deget la om (▣ 5170) și la un mare număr de mamifere: unghiile mîinilor; a-și tăia unghiile; a lăsa să-i crească unghiile; a-și mînca unghiile; i-a căzut unghia; a se scărpina cu unghiile; copilului mic să nu-i tai unghiile, căci iese hoț (GOR.); unghiile nu se taie decît Joia și Sîmbăta, altfel pe ceea lume le cauți prin gunoaie mari cît munții (GOR.); — Ⓟ a fi (prieteni) ~ și carne ☛ CARNE ①; nici cît negru subt ~, nimic, cîtuși de puțin, de loc: nu s'au schimbat nici cît negru subt unghie (ISP.); el își făcuse numai osteneală mai multă... fără ca să fi stricat băiatului cîtu-i negru subt unghie (SB.); a lua pe cineva în unghii, a-l rupe în bucăți, a-l face fărîme: așa s'au pornit Turcii asupra Moscalilor să-i ia în unghii (NEC.); amîndouă se repeziră la bietul tînăr ca să-l ia în unghii, și mai multe nu (ISP.); a-și mînca de subt unghii, a fi foarte sgîrcit: n'a fost învățată la casa părintească să-și mănînce de sub unghe (CAR.) ¶ ② *Pr. ext.* Ghiară: vulturul... văzînd puișorii vulpii cam grași... luîndu-i în unghii, i-a dus în cuibul său (TICH.); nu ascunde mița, că i se văd unghiile (ZNN.) ¶ ③ *Pr. anal.* Copita solipedelor, rumegătoarelor ¶ ④ ♣ ỤNGHIA-CAPREI = BURẸTE-GALBEN¹ ¶ ⑤ ♣ ỤNGHIA-GĂII, plantă din fam. leguminoaselor, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori galbene-verzui, dispuse în ciorchine și ale cărei fructe sînt niște păstăi lineare; după ce o plămădește în vin, poporul o bea ca leac pentru vătămătură *(Astragalus glycyphyllos)* (▣ 5171): ieși pe grind și se tolăni într'o tufă de unghia-găii (S.-ALD.) ¶ ⑥ ♣ ỤNGHIA-GĂINII = CORONIȘTE ¶ ⑦ ♣ ỤNGHIA-PĂSĂRII, varietate de micșunele, cu flori de un albastru-închis, cu petala inferioară prelungită ca un pinten și cu o pată galbenă; crește prin regiunile muntoase; numită și „nucșunele-de-munte”, „panseluțe-de-munte” sau „trei-frați (-pătați)” *(Viola declinata)* [lat. ŭ n g ŭ l a].

Fig. 5170. Unghie.

Fig. 5171. Unghia-găii.

‡ **UNGHIE²** *sf.* = ỤNCIE: mîncarea îi era în toate seri trei unghii, adecă 24 de dramuri de pîine (DOS.) [gr.-biz. οὐγγία].

UNGHIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① ⚘ *dim.* ỤNGHIE¹: Merge doda pe cărare, Patru mîini, patru picioare, Patruzeci de unghișoare (GOR.), *ghicitoare despre* „femeia însărcinată” ¶ ② *Bucov.* 🐄 Un fel de oscior moale care se face în coada ochilor la vite și care acopere și mănîncă apoi lumina ochilor (MAR.) ¶ ③ 🐄 = SCỌICĂ ②; Ⓕ *F*: a-i tăia cuiva din ~, a-l pune la locul lui, a-i tăia nasul: Apolon... vru în cele din urmă să-i taie din ~ și să-i arate că nu-și cunoaște lungul nasului (ISP.).

○ **ỤNGHIȚĂ** = ỤNDIȚĂ: după cîtăva vreme aruncă el de nou unghița... și prinde un pește care nu avea păreche de frumos (CĂT.).

ỤNGHIU (*pl.*-ghiuri) *sn.* ① Colț: era întărit cu ziduri înalte și cu patru turnuri ridicate pe la ~ri (ALECS.); lasă-mă să șez într'un ~ a curților tale (DOS.); să te duci în ~l grădinii cel despre răsărit (ISP.); Și gropițe face 'n ~l ucigașei sale guri (EMIN.); Ⓕ: strigătul de libertate... se ridică din toate ~rile lumii civilizate (I.-GH.) ¶ ② ⩓ Spațiul cuprins între două drepte sau două planuri care se taie (▣ 5172); ~ drept, unghiu ale cărui laturi sînt perpendiculare (▣ 5172, D); ~ ascuțit ☛ ASCUȚIT 1 ⑥; ~ obtus ☛ OBTỤS ③; — ~ri adiacente, alterne, complementare, corespondente, suplementare ☛ ADIACẸNT ②, ALTẸRN ①, COMPLEMENTẠR ②, CORESPONDẸNT 1 ②, SUPLEMENTẠR ②; — ~ diedru ☛ DIẸDRU; ~ poliedru, unghiu format de mai multe plane care se taie în același punct, planele fiind limitate de muchiile comune cu planele vecine ¶ ③ ☆ ~ orar, unghiul care pe sfera cerească are ca vîrf polul, o lature o formează meridianul locului, iar cealaltă e formată de cercul mare care trece prin pol și prin astru; se măsoară de la 0° la 360° sau de la 0 la 24 de ore ¶ ④ ⚘ ~ facial ☛ FACIẠL ¶ ⑤ ⛫ ~ de proiecție, unghiul format de vitesa inițială a proiectilului cu orizontul ¶ ⑥ ⛫ ~ de incidență ☛ INCIDẸNȚĂ ①; ~ de refracție, unghiul razei refractate cu normala; ~ vizual, unghiul care are ca vîrf centrul optic al ochiului, iar ca laturi razele vizuale extreme la un obiect determinat: ~l vizual se scurtă și, în loc de a străbate prin geamuri, se opri în ele (D.-ZAMF.) [lat. a n g ŭ l u s].

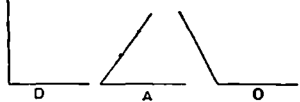

Fig. 5172. Unghiuri. D. Unghiu drept. — A. Unghiu ascuțit. — O. Unghiu obtus.

*****UNGHIULẠR** *adj.* ① = ANGULẠR ¶ ② Colțuros, în colțuri: în mijloc, o curte ~ă, în care de abia străbăteau razele piezișe ale lunii (D.-ZAMF.) [fr. a n g u l a i r e, modificat după u n g h i u].

ỤNGUR *sm.* ① ● Locuitor sau originar din Ungaria, Maghiar: derept céste patru lucrure merg oamenii la besérecă, cari sînt ~i sau Rumâni, au Sîrbi, au Greci, au Némți, au Lési (COR.); Unguru-i lăudăros, numai e fricos (ZNN.); Ungur înarmat Trece marea fără vad (ISP.), *ghicitoare despre* „rac” ¶ ② ♣ BARBA-ỤNGURULUI ☛ BARBĂ ⑥ [vsl. ą g r i n ŭ].

UNGURAȘ *sm.* ① ● *dim.* ỤNGUR ¶ ② ♣ = VORONỊC; VORONỊCĂ.

UNGUREAN *sm.* ● Român din Ardeal, Ardelean, Transilvănean: ~ cu două oi, mută-ți tîrla lîngă noi (ZNN); Lîng' o tufă de moldrean, Țipă-un pui de ~ (GOR.), *ghicitoare despre* „clopot” [U n g u r].

UNGUREANCĂ (*pl.*-ence) *sf.* ① ● Româncă

Secolul al XV-lea

Secolul al XVII-lea

Secolul al XVIII-lea

Secolul al XIX-lea (Panduri)

INFANTERIE

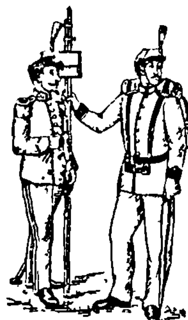

Mold. 1835 1847 1848 1854 Munt. 1837 1837 1852

1868 1878 1891 1912 1916 1927 1928

GENIU

SAPEURI

GRĂNICERI

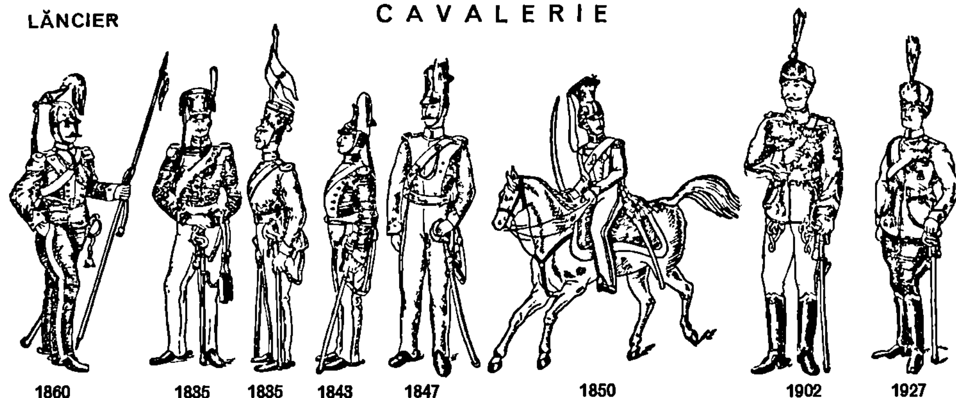

1868 1878 1927 1928 1868 1878 1852 1868 1868 1912 1928

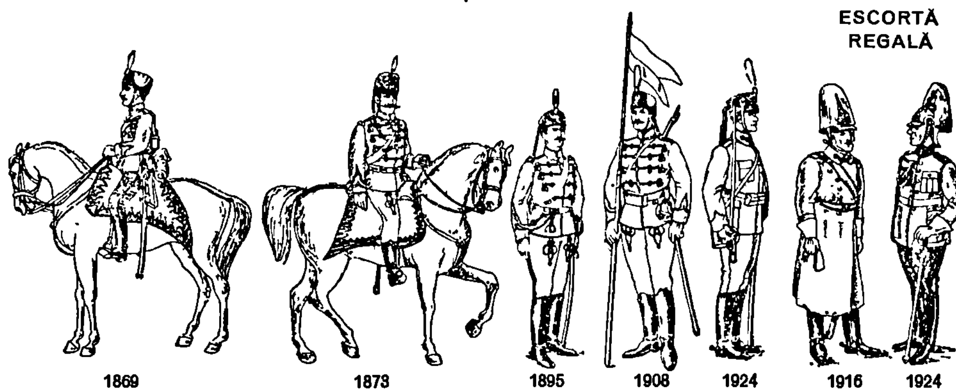
VÎNĂTORI

CAVALERIE

ROȘIORI

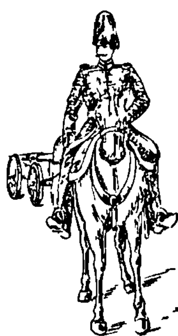
CĂLĂRAȘI

DOROBANȚI

ARTILERIE

POMPIER

1848 (MOLD.) 1854 (MOLD.) 1852 (MUNT.) 1868 1916 1927 1928 1868

TREN

MARINĂ

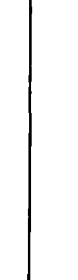
AVIAȚIE

1868 1873 1924 1852 1873 1873 1921 1921 1921 1926

INTENDENȚĂ

JANDARMI

1860 1868 1873 1873 1927 1927 1868 1873 1928

SANITARI

STEGAR

F 1858 1858 1858 1868 1860 1873 1873 1928 1845

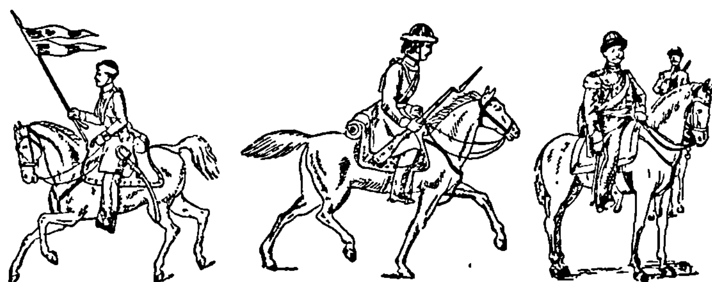
TAMBUR-MAJORI TRÎMBIŢAŞI TOBOŞARI

ŞCOALA MILITARĂ GVARDIA ORĂŞENEASCĂ MILIŢIENI

DOROBANŢ AL POLIŢIEI DOROBANŢI DE JUDEŢ Începutul sec. al XIX-lea

SLUJITORI VIVANDIERE

din Ardeal, Ardeleancă ¶ ② Joc cu lăutari (PAMF.) ¶ ③ ♣ = RODUL-PĂMÎNTULUI [U n g u r e a n].

UNGURENIT *adj.* Maghiarizat: pe şesul acesta s'au înfrînt ambiţioasele planuri a ~ului Român Matias Corvin (NEGR.) [U n g u r e a n].

UNGURESC 1. *adj.* ● Ce ţine de U n g u r i, maghiar: limba ungurească; Ţara-ungurească, Ungaria: d'apoi nu ştii tu, mă Ţigane, că cu o minciună boierească, treci în Ţara-ungurească? (ISP.); *F* flăcău ~, holteiu bătrîn, flăcău tomnatic.

2. UNGUREASCĂ *sf.* Un joc cu lăutari (ŞEZ.).

UNGUREŞTE *adv.* ① Ca U n g u r i i ¶ ② În limba ungurească: Ce este pe grindă şi colindă şi grăeşte ~? (GOR.), *ghicitoare despre* „rîndunică".

UNGURIME *sf.* Neamul Ungurilor [U n g u r].

***UNGURISM** (*pl.*-me) *sn.* ① Vorbă, expresiune sau construcţiune particulară limbii ungureşti ¶ ② Cuvînt de origine ungară [U n g u r].

UNGUROAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ● Femeie din Ungaria sau de origine ungară: nu putu să rabde ca o ~ să-i vorbească răstit (BR.-VN.) [U n g u r].

UNI (unesc) *vb. tr.* şi *refl.* ① A (se) aduna unul cu altul, a (se) împreuna, a (se) însoţi: ~ bucăţile rupte; ~ un cuvînt cu altul; a-şi ~ puterile; boierii pe carii i-au trimes el acolo, s'au unit şi ei cu ceilalţi boieri împreună (MUST.); ~ două persoane prin căsătorie; de vrei să ai nume bun, nu te uni cu cei răi (ZNN); Toat' a apei, a pustiei şi a nopţii măreţie Se unesc să 'mbrace mîndru, veche-acea împărăţie (EMIN.) ¶ ② A se învoi: după ce s'au unit din preţ (PAMF.) [lat. vulg. *u n i r e = clas. u n e s c ĕ r e].

‡**UNIAT** *adj.* = UNIT ② [rus.].

***UNIC** *adj.* ① Singur: copil ~ la părinţi; ~ul moştenitor; după fabulă, fenixul este ~ în felul lui; posedă ~ul exemplar al acestei cărţi; ~a lui ocupaţiune ¶ ② Ⓕ *şi pr. exag.* Care e cu mult superior altora şi cu care ceilalţi nici nu se pot compara: e ~ul orator al timpurilor noastre; e un pictor ~ în genul său [lat.].

UNICEL *adj.* şi *sm.*, UNICICĂ *adj. f.* Ⓟ Singur(ă) la părinţi [u n].

***UNICELULAR** *adj.* Care e format dintr'o singură celulă [fr.].

‡**UNICIUNE** *sf.* Unire: nu este în toată lumea mai bună tocmeală decît ~a şi dragostea (TKT.) [u n i t].

***UNICOLOR** *adj.* Care este peste tot de o singură coloare [fr.].

***UNICORD** *adj.* ♩ Se zice despre instrumentele de muzică care au cîte o singură coardă pentru fie-care notă: un piano ~ [fr.].

***UNICORN** 1. *adj.* Care are numai un corn.

2. *sm.* ① Nume dat unei specii de rinocer ¶ ② LICORN [fr.].

***UNIFICA** (-fic) 1. *vb. tr.* ① A reduce la un singur tip: ~ diferitele coduri; ~ măsurile de greutate ¶ ② A face una, a reduce, a contopi mai multe părţi într'una singură.

2. *vb. refl.* ① A se reduce la un tip unic: diferitele coduri s'au unificat ¶ ② A se contopi într'un singur tot: Ţările române s'au unificat [fr. u n i f i e r].

***UNIFLOR** *adj.* ♣ Care face numai o singură floare: laleaua e ~ă [fr.].

***UNIFOLIAT** *adj.* ♣ Care are numai o singură frunză: tulpină ~ă [fr.].

***UNIFORM** 1. *adj.* ① Care are aceeaşi formă, ale cărei părţi deosebite au o asemănare între ele: arhitectură ~ă ¶ ② La fel, acelaşi, neschimbat, care nu prezintă nici o deosebire, nici o varietate: duce o viaţă ~ă, plicticoasă; o jurisprudenţă ~ă; natura se conduce după legi ~e şi constante; stil ~, stil care în amănuntele lui nu prezintă nici o varietate, al cărui ton, a cărui mişcare, coloare e totdeauna aceeaşi ¶ ③ Mişcare ~ă, mişcarea unui corp care străbate spaţii egale în timpuri egale; mişcare ~ variată, mişcare în care vitesa creşte proporţional cu timpul.

2. UNIFORMĂ (*pl.*-me) *sf.* Ⓣ ① ⚔ Îmbrăcăminte fixată prin regulamente pentru ofiţerii şi soldaţii fie-cărui corp (☛ TAB. LXX-LXXIII): ofiţerii sînt obligaţi să poarte uniforma lor în garnizoane: l-am găsit îmbrăcat ca maior de roşiori, în ~ de mare ţinută (CAR.); *pr. ext.* îmbrăcăminte distinctivă purtată de un slujbaş: uniforma conductorilor de tramvaiu ¶ ② Costum purtat de elevii sau elevele unui liceu, de băieţii şi de fetele unei şcoli oare-care: uniforma studenţilor de la şcoala politehnică [fr.].

***UNIFORMITATE** *sf.* Caracterul, starea a tot ce e uniform: ~a clădirilor şcolare; ~a unei vieţi liniştite; ~a limbii, stilului; ~a părerilor, sentimentelor [fr. u n i f o r m i t é].

***UNIFORMIZA** (-izez) *vb. tr.* A face uniform [fr.].

***UNILATERAL** *adj.* ① ♣ Situat de o singură parte: frunze, spice ~e ¶ ② Ⓕ Se zice despre un om care vede numai o singură latură a lucrurilor: spirit ~ ¶ ③ Contract ~, contract în care una sau mai multe persoane sînt obligate faţă de una sau mai multe alte persoane, fără ca să existe o obligaţiune şi din partea acestora din urmă: o donaţiune este un contract ~ [fr.].

***UNIME** *sf.* ① ± Cifra unităţilor unui număr scris în sistemul zecimal ¶ ② ♩ Nota întreagă (☛ ▣ 3359) [u n].

***UNINOMINAL** *adj.* Care conţine un singur nume: scrutin ~ [fr.].

***UNIONIST** *sm.* ① Partizan al unirii Principatelor (înainte de 1859) ¶ ② Numele partidului opus separatiştilor în războiul de secesiune al Statelor-Unite ¶ ③ Numele unei fracţiuni a partidului conservator englez [fr.].

***UNIPAR** *adj.* Care dă naştere unui singur puiu [fr.].

***UNIPERSONAL** *adj.* ☛ IMPERSONAL ② [fr.].

***UNIPOLAR** *adj.* Care n'are decît un singur pol [fr.].

UNIRE *sf.* ① Faptul de a (se) u n i, împreunare: ~a face puterea; ~a unui cuvînt cu altul; trăsură de ~ ☛ TRĂSURĂ ② ¶ ② *În spec.* Alipirea Munteniei şi a Moldovei, în a. 1859, pentru a forma un singur stat: ~a Principatelor se serbează la 24 Ianuarie; să facem sfînta ~, adică înfrăţirea dorită de strămoşii noştri (CRG.); Hora Unirii e compusă de Alecsandri ¶¶ Ⓒ NE-UNIRE.

***UNISEXUAL** *adj.* ♣ Care n'are decît unul din cele două sexe; se zice *în spec.* despre o floare care are numai stamine fără pistil sau pistilul fără stamine [fr.].

***UNISON** *sbst.* ① ♩ Egalitate de înălţime a două sunete, caracterizată prin egalitatea numărului vibraţiunilor produse pentru fie-care din ele în acelaşi timp; a cînta la ~, a cînta la aceeaşi treaptă, aceeaşi înălţime ¶ ② Ⓕ Conformitate, potrivire întocmai, înţelegere deplină: părerile lor sînt la ~; inimile lor bat la ~ [fr.].

UNIT 1. *adj. p.* UNI. ① Împreunat, adunat laolaltă, alăturat; de acord, în înţelegere deplină: De-a lui maluri sînt ~e cîmpii verzi şi ţări ferice (EMIN.); boii uniţi la păşune, lupul nu-i poate răpune (ZNN); cît veţi trăi bine şi veţi fi uniţi, nime n'a putea să vă facă rău (CRG.) ¶ ② Se zice de Românii greco-orientali din Transilvania, care în a. 1700 s'au unit cu Biserica romano-catolică, recunoscînd autoritatea papei, dar păstrînd mare parte din ritul ortodox.

2. *sm.* Român unit.

***UNITAR** *adj.* şi *sm.* ① Care tinde la unitatea politică ¶ ② Care aparţine unei secte protestante ce nu admite sfînta Treime, ci numai un Dumnezeu într'o singură persoană [fr.].

***UNITATE** *sf.* ① ± Numărul unul, din care sînt formate toate celelalte ¶ ② Cantitate luată în mod arbitrar, care serveşte de bază pentru măsurarea tuturor celorlalte cantităţi de aceeaşi speţă: metrul este ~a de lungime; ~ de suprafaţă, de greutate (☛ TAB. LXXIV); compania, escadronul, bateria sînt unităţile administrative ale infanteriei, cavaleriei, artileriei; corpul de armată este cea mai mare ~ tactică; unităţi fundamentale, cantităţi alese în mod convenabil, cu ajutorul cărora se pot exprima, în baza formulelor care le leagă, celelalte unităţi, numite unităţi derivate, care fac parte dintr'un sistem de măsură universal: sistemul de măsură C. G. S. (=centimetrul, gramul, secunda) are ca unităţi fundamentale centimetrul, gramul şi secunda ¶ ③ Calitatea a tot ce este unul, în opoziţie cu „pluralitate" ¶ ④ Identitate, conformitate: ~ de păreri ¶ ⑤ Armonie care există

Mărimea de măsurat	Numele unității	Abreviațiune	Definiția și raportul între unități
	UNITĂȚI GEOMETRICE		
Lungime	Metrul	*m.*	40.000.000 m. = lungimea meridianului pămîntesc.
	centimetrul	*cm.*	100 cm. = 1 m.
	kilometrul	*km.*	1 km. = 1000 m.
	mila marină . . .	—	1 milă = 1.852 m. = spațiu străbătut într'o oră de un vapor a cărui viteză este de un nod.
	micronul	μ	1.000.000 μ = 1 m.
Suprafață	Metrul pătrat . .	m^2.	Suprafața unui pătrat a cărui laturi e de 1 m.
	arul	*a.*	1 a. = 100 m^2 = 100 centiari.
	hectarul	*ha.*	1 ha. = 100 a.
Volum	Metrul cub	m^3.	Volumul unui cub a cărui laturi e de 1 m.
	decimetrul cub . .	dm^3.	1000 dm^3 = 1 m^3.
	sterul	*st.*	1 st. = 1 m^3, pentru măsura volumului lemnelor.
	litrul	*l.*	1 l. = 1 dm^3, pentru măsuratul lichidelor, cerealelor și al materiilor în pulbere.
Unghiu	Unghiul drept . .	—	Fie-care din cele patru unghiuri egale formate de două drepte perpendiculare.
	gradul	$^\circ$	90° = 1 unghiu drept.
	minuta	$'$	$60'$ = 1°.
	secunda	$''$	$60''$ = $1'$.
	gradul centezimal .	^{G}	100^G = 1 unghiu drept.
	centigradul „ .	^{cG}	100^{cG} = 1^G.
	radianul	—	180° = 200^G = π radiani.
	UNITĂȚI MECANICE		
Forță	Kilogramul greutate	*kggr.*	1 kggr. = forța cu care pămîntul atrage o masă de 1 kg.
	stenul	*sn.*	1 sn. = forța care dă în 1 secundă masei de 1 kg. o accelerație de 1 m/s^2.
	dina	—	100.000.000 dine = 1 sn.
	tona greutate . .	*tgr.*	1 tgr. = 1000 kggr. = aproximativ 9,81 sn.
Energie	Kilogrametrul . . .	*kggrm.*	1 kggrm. = energia necesară pentru a deplasa 1 kggr. de 1 m.
	julul	*J.*	1 kggrm. = aproximativ 9,81 J.
	kilojulul	*kJ.*	1 kJ. = travaliul produs de 1 sn. care se deplasează de 1 m. în sensul forței.
Putere	Kilowatul	*kw.*	1 kw. = puterea care produce 1 kJ. pe secundă.
	Watul	*w.*	1000 w. = 1 kw.
	Calul-vapor . . .	*CV* sau *CP.*	1 CP. = 1 cal-putere = puterea a 75 kggrm. pe sec.
Presiune	Barul	*hpz.*	1 hpz. = presiunea care repartizată uniform pe 1 m^2 dă o forță totală de 1 sn.
	kilogramul greutate pe cm^2	—	1 kggr/cm^2 = aproximativ 0,98 hpz.
	UNITĂȚI DE MASĂ		
Masă (= cantitate de materie)	Kilogramul	*kg.*	Masa unui dm^3 de apă distilată la maximum de densitate.
	gramul	*g.*	1000 g. = 1 kg.
	tona	*t.*	1 t. = 1000 kg.
	miligramul . . .	*mg.*	1000 mg. = 1 g.
	caratul	—	5 carate = 1 g., pentru măsura pietrelor prețioase.
Densitate	Densitatea unei mase de 1 t. ocupînd 1 m^3	—	Densitatea se exprimă prin formula $d = \frac{\text{masă în tone}}{\text{volum în } m^3}$
	gradul la alcoolmetru (centezimal) .	—	Procentul de alcool pur într'un amestec.

Mărimea de măsurat	Numele unităţii	Abreviaţiune	Definiţia şi raportul între unităţi
	U N I T Ă Ţ I E L E C T R I C E		
Rezistenţă electrică	Ohmul	*O.*	1 O. = rezistenţa unei coloane de mercur cu temperatura de 0°, a cărui masă este 14,45 gr. şi lungime 106,3 cm.
Intensitate electrică	Amperul	*A.*	Un curent de 1 A. care trece printr'o soluţie de azotat de argint în apă, depune 0,001118 grgr. argint pe secundă.
Cantitate de electricitate	Culombul	*C.*	1 C. = cantitatea de electricitate transportată de un curent de 1 amper în timp de 1 secundă.
	Amperul-oră . . .	*A.o.*	1 A. o. = 3600 C.
Diferenţă de potenţial, tensiune sau forţă electromotrice	Voltul	*V.*	1 V. = forţa electromotrice, care aplicată unui conductor a cărui rezistenţă este de 1 Ohm, produce un curent de 1 amper.
Capacitate	Faradul	—	1 farad = capacitatea unui conductor care e încărcat cu 1 culomb şi are o forţă electromotrice de 1 volt.
	U N I T Ă Ţ I C A L O R I F I C E		
Temperatură	Gradul centezimal .	°	1° = 1/100 din ridicarea temperaturii de la topirea ghieţii la fierberea apei distilate, la presiunea ordinară.
Cantitate de căldură	Termia	*th.*	1 th. produce o ridicare de temperatură de 1°, unei mase de 1 tonă de apă distilată, la presiunea ordinară.
	Caloria	—	1000 calorii = 1 th.
	U N I T Ă Ţ I O P T I C E		
Intensitate luminoasă	Luminarea (zecimală)	—	1 lumînare = a 20-a parte din intensitatea luminoasă produsă de 1 cm² de platină topită în momentul solidificării.
Putere a sistemelor optice	Dioptrie	*d.*	Puterea se exprimă în dioptrii prin formula d = 1: lungimea distanţei focale (în m.).

între părţile unui tot: **~a într'o clădire, într'o operă artistică** ¶ ⑥ ✒ ◐ **Regula celor trei unităţi** (=unitatea de loc, de timp şi de acţiune), regulă după care o piesă de teatru trebue să fie desvoltarea unei acţiuni unice, care se desfăşoară în acelaşi loc şi într'un interval de 24 de ceasuri [lat. u n i t a t e m, cu accepţiunile fr. u n i t é].

***UNIUNE** *sf.* ① Unire, împreunare, alăturare ¶ ② Bună înţelegere, concordie ¶ ③ Căsătorie, însoţire ¶ ④ ۞ Tractat de alianţă, ligă, confederaţie ¶ ⑤ Asociaţie cu anumit scop: **~a funcţionarilor comerciali** ¶ ⑥ **~a postală universală**, înţelegere făcută (în a. 1874) între mai toate Statele civilizate cu privire la schimbul corespondenţelor [fr. u n i o n].

***UNIVALV** *adj.* Care are o singură valvă [fr.].

***UNIVERS** (*pl.*-**suri**) *sn.* ① Lumea 'ntreagă, totalitatea lucrurilor existente: **Iar colo bătrînul dascăl, ...gîrbovit şi de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic** (EMIN.) ¶ ② ☆ Totalitatea astrelor existente sau pe cale de formaţiune: stele fixe sau sori, planete, sateliţi, comete, etc. ¶ ③ Pămîntul întreg sau o mare parte dintr'însul ¶ ④ Locuitorii pămîntului [fr.].

***UNIVERSAL** 1. *adj.* ① Care se întinde la tot, care se răspîndeşte peste tot, general, obştesc: **potop ~**; **foamete ~ă**; **remediu ~**, leac întrebuinţat pentru toate boalele; **limbă ~ă**, limbă artificială, cu care se pot înţelege toţi oamenii de pe pămînt (volapük, esperanto) ¶ ② Care cuprinde, care îmbrăţişează tot: **ştiinţă ~ă**; **spirit ~**; **om ~**, care are cunoştinţe vaste ¶ ③ Adoptat, crezut, răspîndit pretutindeni: **principii ~e**; **părere ~ă**; **adevăruri ~e** ¶ ④ +‡+ **Propoziţie ~ă**, propoziţie care are un caracter de generalitate care se întinde la tot ¶ ⑤ ⚖ **Legatar ~**, moştenitorul întregii averi disponibile ¶ ⑥ ۞ **Sufragiu ~** ☛ **SUFRAGIU** ②.

2. *sbst.* Ceea ce este comun indivizilor de acelaşi gen, ce aceeaşi speţă [lat. u n i v e r s a l i s, cu accepţiunile fr. u n i v e r s e l].

***UNIVERSALITATE** *sf.* ① Însuşirea a tot ce este universal ¶ ② Caracterul a tot ce este comun unui mare număr de ţări, de oameni, de secole ¶ ③ Totalitate: **a lăsa cuiva prin moştenire ~a bunurilor sale** ¶ ④ Multiplicitate, întindere: **toată lumea admiră ~a cunoştinţelor sale** ¶ ⑤ +‡+ Calitatea unei propoziţii universale [fr.].

***UNIVERSALIZA** (-**izez**) *vb. tr.* ① A face universal ¶ ② A răspîndi pretutindeni, în toată lumea, în toate treptele sociale: **~ instrucţiunea** [fr.].

*UNIVERSITAR 1. *adj.* ☛ Ce ține de universitate, privitor la universitate: profesor ~; învățămîntul ~; generoasa tinerime ~ă... se hotărâ să-și spună și ea cuvîntul ei (CAR.); oraș ~, oraș în care se află o universitate.

2. *sm.* Persoană ce face parte din personalul universității [fr.].

*UNIVERSITATE *sf.* ☛ ① Corp de profesori numiți de autoritatea publică spre a preda limbile, literaturile, filosofia și științele; instituțiune de învățămînt superior care cuprinde mai multe facultăți: în România sînt patru universități; la București, la Iași, la Cluj și la Cernăuți; ~a din București cuprinde facultățile de Litere și Filosofie, de Științe, de Drept, de Medicină și de Teologie ¶ ② Clădirea în care se predau cursurile universitare: ~a din București e o clădire monumentală [fr. université].

UNS 1. *adj.* ① *p.* UNGE: ~ cu mir; ~ cu unsoare, cu alifie pe obraz ¶ ② Văruit: Văzduhul scînteiază și, ca ~e cu var, Lucesc zidiri, ruine pe cîmpul solitar (EMIN.).

2. *sm.* Persoană consacrată prin ungere (cu sfîntul mir): unșii Domnului, regii și preoții; derept David șerbul tău, nu întoarce fața ~ului tău (PS.-SCH.); ~ul Domnului, ~ul lui Dumnezeu, se zice *în spec.* de Is. Hristos.

UNSOARE *sf.* ① Materie cu care se unge, alifie: Maria luă o litră de mir... de unse picioarele lui Iisus... iară casa se împlu de mireazma unsoarei (VARL.); pentru ca să crească părul... să face o ~ de coaje de plop cu untdelemn (DRĂGH.) ¶ ② Grăsime topită (ȘEZ.) [uns].

UNSPREZECE *num.* Unul plus zece [un + spre (= peste) + zece].

UNSPREZECILEA *num. ord.* : *m.* al ~, *f.* a unsprezecea, care ocupă locul, rangul, șirul arătat prin numărul unsprezece.

‡UNSURĂ (*pl.*-suri) *sf.* Faptul de a unge, ungere: vracii unseră pre Israil pînă se împlură 40 de dzile, că în atîta vréme ținea zi(u)a de ~ (PAL.) [uns].

UNSUROS *adj.* ① Plin de unsoare: regele... văzînd vestmintele lui cele sfîșiate și unsuroase (FIL.) ¶ ② Gras; ca uns cu grăsime: ceafa lată se resfrîngea într'un val de carne unsuroasă peste gulerul... mondirului (OLVR.) ¶ ③ Care produce la pipăit impresiunea unui corp gras: piatră unsuroasă.

UNT (*pl.*-turi) *sn.* ① ✕ Substanță albă-gălbuie, grasă, comestibilă, care se scoate prin batere din laptele animalelor: ~ de vacă, de bivoliță, de oaie; ~ proaspăt; ~ topit; pînă nu bați laptele, nu iese ~ (ZNN); copilul mic, cînd se apucă și se deoachie, unge-i tălpile cu ~ de vacă, că-i trece (GOR.); ~ul se sărează, pentru ca trecînd vaca o apă, să nu piardă laptele (GOR.); ☛ BATE 1 ③ ¶ ② Substanță grasă, analoagă untului, care se scoate din plante, uleiu: ~ de migdale, de neft, de nuci, de ricină, etc.; ~-de-lemn ☛ UNTDELEMN ¶ ③ ♣ UNTU(L)-VACII, plantă tuberculoasă, cu flori purpurii, liliachii sau trandafirii, dispuse într'o ciorchină la vîrful tulpinii; din tuberculele ei, se prepară salepul (☛ SALEP); numită și „untișor", „bujorei", „gemănariță", „poranici", etc. *(Orchis morio)* (▣ 5173) ¶ ④ ♣ FLOAREA-UNTULUI, IARBA-UNTULUI = VERIGEL [lat. ŭnctum].

Fig. 5173. Untul-vacii.

UNTDELEMN, Ⓟ UNDELEMN (*pl.*-nuri) *sn.* Uleiu stors din măsline: untdelemn vărsat din nebăgare de seamă însemnează pagubă (GOR.); sărmanul fără nădejde, ca o candelă fără undelemn (GOL.); cu *art.* se zice un(t)-delemnul și untul-de-lemn: și luă Samuil șipul cu untdelemnul și turnă preste capul lui (BIBL.); cu barba rară și cu părul ca untdelemnul, retezat drept pe ceafa lui rasă (OLVR.); adevărul plutește ca untul-de-lemn (ZNN.) [unt + de + lemn ④].

UNTDELEMNIU, Ⓟ UNDELEMNIU *adj.* Galben ca untdelemnul: am să-i aduc un fes roș și un tulpan undelemniu (CRG.); imașurile, de un verde undelemniu, se întunecă treptat (IRG.).

UNTIȘOR *sbst.* ♣ ① Plantă cu frunze groase, lucitoare și de un verde închis, cu flori galbene-aurii, ce crește prin păduri și locuri umbroase și umede; frunzele tinere se prepară ca salată; numită și „calce-mică", „grîușor", „salată-de-cîmp", etc. *(Ficaria ranunculoides)* (▣ 5174) ¶ ② = UNTUL-VACII [unt].

Fig. 5174. Untișor.

UNTOS *adj.* Care conține mult unt, gras (*vorb.* de lapte): laptele de bivoliță este foarte ~.

UNTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① ✕ ☛ GRĂSIME ①: ~ de porc, de gîscă, de găină; — grăsimea din corpul animalelor, întrebuințată ca leac: ~ de ariciu, de bursuc, de iepure, de șarpe (PAMF.) ¶ ② ~ de pește, uleiu extras din ficatul mai multor pești din mările arctice, întrebuințat în medicină ¶ ③ Ⓟ *iron.* Muci: îi curge untura pe nas [lat. ŭnctura].

UNTUROS *adj.* = UNTOS: laptele este mai gros și brînza mai unturoasă (PAMF.) [untură].

UNUL ☛ UN 2.

UNULEA *num. ord. m.*, una *f.*, întrebuințat în compunere cu alt număr: al douăzeci și ~, *f.* a douăzeci și una; al o sută și ~, *f.* a o sută și una [un].

‡UPOVĂI (-ăesc) *vb. intr.* A nădăjdui, a spera [vsl. upovają < upovati].

‡UPOVĂINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Nădejde, speranță [upovăi].

URA![1] *sau* HURA! 1. *interj.* Strigăt de bucurie, de aclamațiune, de atac, de războiu: l-au ridicat de trei ori în sus, strigînd: ura! (BR.-VN.); să trăești, cuconașule, și să-ți dee Dumnezeu sănătate și bucurie! hura! strigați hura! copii (ALECS.); Iată-ne ajunși! încă un pas. Ura! 'nainte, ura! (ALECS.).

2. (*pl.*-ale) *sf.* Strigătul de „ura!": un „ura!" puternic, clocotitor, zbucnește din mii de guri (VLAH.); urlă în adevăr tîrgul de urale și de lăutari (BR.-VN.) [rus. ura; fr. hourra].

URA[2] (urez, Ⓟ ur) *vb. tr.* și *intr.* ① ‡A blagoslovi, a binecuvînta ¶ ② A cînta, a recita colinde de anul nou: s'aduci vr'o patru surugii de la poștă și să le poroncești ca să ureze ca în agiunu Sfîntului-Vasile (ALECS.); ură tu, măi Chiriece... și noi... să pufnim din gură ca buhaiul (CRG.) ¶ ③ A dori cuiva noroc, sănătate, viață lungă, a-l felicita: Ca să te urez, dă-mi voie, pentru tînăra soție, Cu care te-ai însurat (STAM.); văzui intrînd pe poarta curții locuitorii satului cari veneau să ureze pe noul lor stăpîn (GN.); îi urau drum bun, ori-încotro s'ar întoarce (CRG.) [lat. orare].

URĂ (*pl.* uri) *sf.* ① Faptul de a urî; dușmănie împotriva cuiva, aversiune: prinse o ~ așa de cumplită asupra ei, cît n'o putea vedea 'n ochi (SB.); Urască-l cei fără de lege, Ce-i pasă lui de ura lor? (VLAH.); ...e ~ și turbare în ochii lor cei negri, adînci și desperați (EMIN.); Ⓟ: gura aduce ura, dușmănia se naște uneori dintr'o vorbă nesocotită ¶ ② ♣ Frumoasă plantă tuberculoasă din fam. orchideelor, cu flori roșii-purpurii, rar albe, dispuse într'un spic cilindric la vîrful tulpinii *(Gymnadenia conopea)* (▣ 5175).

Fig. 5175. Ură.

URĂCIUNE ☛ URÎCIUNE.

*URAGAN (*pl.*-ane) *sn.* ① ⊖ Furtună grozavă, mai adesea însoțită de ploaie, de fulgere și de tunete, uneori și de cutremur, care distruge prin vîrtejurile ce o caracterizează, tot ce întîlnește în cale; Ⓕ: ~ul entuziasmului creștea mereu (CAR.) ¶ ② Ⓕ Vîlvă grozavă, răscoală furtunoasă: Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s'adună Să dea piept cu ~ul ridicat de semilună (EMIN.) [fr. ouragan]

URANISC (*pl.*-curi), URANIST (*pl.*-turi) *sn.* = BALDACHIN [ngr. οὐρανίσχος; comp. și ORANIST].

*URANIU(M) *sbst.* ⚗ Corp simplu, metalic, considerat ca unul din elementele de desintegrare

ale radiului; sărurile de ~ emit raze speciale și se utilizează în fotografie și ceramică [fr.].

*URANOGRAFIE *sf.* ☆ ① Descrierea cerului ¶ ② Nume dat adesea unui tractat de astronomie [fr.].

*URANUS *sbst.* ☆ Planetă descoperită în anul 1781 de Herschel; e de 69 de ori mai mare decît pămîntul și are 4 sateliți [fr.].

URARE *sf.* Faptul de a u r a; felicitare: ~ **de anul nou; și se sărutară feciorii de 'mpărați în urările boierilor** (EMIN.).

URAT¹ *sbst.* Faptul de a u r a (*în spec.* de anul-nou): **cei mari, flăcăii și oamenii în vîrstă umblă... în această seară (de Sf. Vasile) cu ~ul sau cu plugușorul** (MAR.).

*URAT² *sm.* Ori-ce sare formată prin combinarea acidului uric cu o bază [fr.].

URĂTOR *sm.* Cel ce umblă cu uratul (de Sf. Vasile), colindător: **la ferestre prinseră să vie ~ii cu buhaiul** (GRL.) [u r a²].

URĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Ceea ce se rostește cînd se urează cuiva noroc, sănătate, viață lungă; felicitare: **răsunau glasurile tinere care învățau urăturile** (SAD.) [u r a²].

URAȚIE = ORAȚIE: ~ **se spune în ziua de Crăciun, sara, de căseni și străini** (VOR.).

*URBAN *adj.* Ce ține de oraș, privitor la oraș (*în opoz.* cu „rural"): **populațiune ~ă; comună ~ă,** oraș, orășel, tîrg [lat.].

*URBANITATE *sf.* Politeță, purtare de om bine crescut: **ca să pronunțe d. Anghelache, care este un tip de ~, un astfel de cuvînt, de sigur trebue să fie scos din țițîni** (CAR.) [fr.].

*URBARIU (*pl.*-rii) *sn. Tr.-Carp.* = CADASTRU [germ. Ú r b a r i u m].

*URBE *sf.* Oraș (termen administrativ): **toată ~a așteaptă cu încordată nerăbdare să vină rezultatul examenului** (CAR.) [lat.].

○ URBI... = ORBI...

○ URC... = HURC...

URCA (urc) 1. *vb. tr.* ① A sui, a duce sus (pe deal, pe un loc ridicat): **În brațe-o lua, Pe schele o urca, Pe zid o punea** (ALECS.-P.); ~ **oile la munte;** ~ **pe cal** ¶ ② A ridica, a înălța: **Piramidele 'nvechite Urcă 'n cer vîrful lor mare** (EMIN.) ¶ ③ A spori, a mări, a ridica: ~ **prețul; proprietarul mi-a urcat chiria; i-a urcat leafa** (© SCĂDEA) ¶ ④ A se sui: **ascultă, omule, iapa dumitale poate să urce pe drumeacul ăla?** (R.-COD.); **toată lumea se cobori din trăsuri și urcă dealul pe jos** (D.-ZAMF.).

2. *vb. refl.* ① A se sui, a se cățăra: **a se ~ pe deal; Așa sării în grădină... Și pe-o claie de paie ca să mă cule mă urcai** (PANN); **ca iedera ce se urcă pe copaci și pe pereți** (ZNN.); **tot sîngele i se urcă în obraz** (VLAH.); **a se ~ pe cal,** a încăleca: **mirele dă de un cal și se urcă pe el și fuge și fuge** (RET.); **a se ~ pe tron, pe scaun,** a deveni împărat, rege, domn: **împăratul se cobori din scaun și se urcă fiul cel mic cu soția sa** (ISP.) ¶¶ © COBORÎ ¶ ② A ajunge la un nivel mai ridicat: **barometrul, termometrul se urcă** ¶ ③ A spori, a crește, a se mări, a se ridica: **prețurile s'au urcat** ¶¶ © SCĂDEA ¶ ④ A forma un total: **pagubele pricinuite de foc se urcă la mai multe sute de mii de lei; cheltuelile de reparație se urcă la cîteva mii de lei** [lat. vulg. *o r ĭ c a r e < o r i o r].

URCAT 1. *adj. p.* URCA: **prețuri ~e.**

2. *sbst.* Faptul de a (se) urca.

URCĂTOR *adj. verb.* URCA. Care (se) urcă: **plantă urcătoare.**

URCIC = ORCIC.

URCIOR¹, ULCIOR¹ (*pl.*-oare) *sn.* Oală lunguiață, cu gîtul strîmt, pentru apă, vin, etc. (▣ 5176): **Abu-Hasan a adus niște urcioare de vin și bărdace** (CAR.); **porniră împreună, fie-care cu cîte două urcioare și... ajunseră la fîntîna Ielelor** (ISP.); **Dumineca să nu te speli... din urciorul din care bei apă, căci apoi va mirosi urît** (GOR.); **faci zăbale cînd bei apa cu cofa, iar nu cu ulciorul sau tinicheaua** (GOR.); ☛ APĂ ⑩, OALĂ ① [lat. ŭ r c ĕ o l u s; forma u l c i o r e refăcută după u l c i c ă].

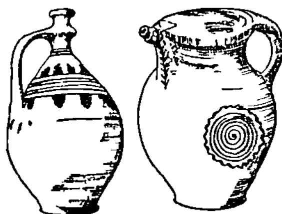

Fig. 5176. Urcioare.

URCIOR², ULCIOR² (*pl.*-oare) *sn.* Mic furuncul ce se face la marginea pleoapei, de forma unui grăunte de orz: **dacă te speli din urcior, faci urcior la ochi** (PĂC.); **nu-i bine să te uiți pe fereastră de afară în casă, că faci ulcior la ochi** (GOR.) [lat. vulg. *h o r d ĭ c e o l u s < h o r d e u s].

URCIORAȘ, ULC-, URCIORUȘ, ULC- (*pl.*-șe), URCIORUȚ, ULC- (*pl.*-țe) *sn.* *dim.* URCIOR¹: **a adus baba mea din pivniță un ulcioraș de vinars** (RET.).

URCUȘ (*pl.*-ușuri) *sn.* Suiș: **la ~ul priporului, toată lumea se cobori din trăsuri și urcă dealul pe jos** (D.-ZAMF.); **după vr'un ceas de ~uri și scoborîșuri printre porumbiști, dăm în satul Baia-de-fier** (VLAH.) [u r c a].

URDĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Un fel de brînză dulce ce se obține fierbînd zărul stors din caș: **urda se scoate din zărul de sub caș** (ȘEZ.); **Colea 'n vale la fîntînă, Două fete spală lînă; Una spală, alta 'ndrugă, Să facă lui Pintea glugă, Să le-aducă caș și ~; Caș și ~ de mîncat, Guriță de sărutat** (PAMF.); **Turtă peste turtă Și la mijloc ~** (GOR.), *ghicitoare despre* „plăcintă"; *iron.*: **muierea, vorba ăluia, poftește și la ~ de curcă și la lapte de cuc** (JIP.) ¶ ② ✿ URDA-VACII¹ = HRENIȚĂ ①; — URDA-VACII², plantă din fam. cruciferelor, cu tulpina acoperită cu peri cenușii, ramificată la vîrf într'o mulțime de ramuri florifere, care la un loc constitue un corimb: face flori albe, cu petale egale; numită și „caprilemă" *(Lepidium draba)* (▣ 5177) [cuvînt din graiul ciobănesc, de origine obscură, care a pătruns în toate limbile popoarelor cu care păstorii noștri au venit în contact].

Fig. 5177. Urda-vacii.

URDI (-desc) *vb. intr.* A face u r d ă, a învîrti cu țăujerul în căldarea cu zăr spre a se ridica deasupra toată urda și a o împiedeca de a se prinde de căldare.

‡ URDIE ☛ ORDIE.

URDINA (-in) *vb. intr.* ① † *Mold. Trans. Oaș.* A alerga încoace și încolo; a merge mereu într'un loc: **(slujitorii) țineau drumul de cai de olac și de hrană... cu multă nevoie de Turci ce urdinau în sus și în jos** (MUST.) ¶ ② A avea diaree [lat. o r d ĭ n a r e].

URDINARE *sf.* ① Faptul de a u r d i n a ¶ ② Starea cuiva care are ieșire deasă afară, evacuînd numai materii lichide, diaree, treapăd.

URDINIȘ (*pl.*-ișuri, -ișe) *sn.* Gaura din stup pe unde ies și intră albinele (☛ ▣ 4674): **Harap-alb... găsește un buștihan putregăios, îl scobește cu ce poate și-i face ~** (CRG.) [u r d i n a].

URDOARE, ○ ULDOARE *sf., mai adesea* URDORI *pl.* Scursori din ochi, un fel de puroiu ce se scurge din ochi: **Mergi acasă Ș'ochii de urdori-ți spală** (BD.-DEL.).

URDU-BELEA *sf.* Pacoste: **se luaseră vecinii de gînduri... de răul acestei jivine, căzută ~ pe spinarea bieților oameni ai locului** (ISP.) [tc. u r d ù „tabără" + b e l à „belea", adică „belea tăbărîtă asupra cuiva"].

URDUCA ☛ HURDUCA.

URDUROS, ULDUROS *adj.* Căruia-i curg u r d o r i din ochi: **Cînd vei vorbi de mucos, Nici tu să fii urduros** (PANN); **parcă li s'ar trage neamul din Rusnecii spini și ulduroși** (GRIG.).

URECHE *sf.* ① Organul auzului (▣ 5178, 5179): **rost au și nu grăesc, ochi au și nu văd, urechi au și nu aud** (PS.-SCH.); **a șopti la ~; a trage cu ~a; toate tocmelile... să se adevereze cel puțin de doi martori cari cu ochii lor au văzut sau cu urechile lor au auzit** (LEG.-CAR.); Ⓕ: **îi intră pe-o ureche și-i iese pe alta,** nu ține minte ce i se spune; **a asculta cu toate urechile, a fi numai urechi, a avea urechile deschise,** a fi foarte atent: **fata asculta cu toate urechile și făcu precum o învăța calul** (ISP.); **acum fiți numai urechi, dragii moșului nepoței și nepoțele** (ISP.); **Domnii Moldovei de-a pururea să aibă urechi deschise despre Turci, să dea știre lui Craiu de gîndurile lor** (GR.-UR.); **a asculta numai cu-o ureche,** a asculta

distrat; a veni, a ajunge la urechea (*sau* la urechile) cuiva, a ajunge la cunoștința, la auzul cuiva: aceste toate dacă au intrat la urechile lui Petru-Vodă... multă scîrbă au intrat la inima lui (GR.-UR.); Ⓕ: a bate toba la ~a surdului, a vorbi cuiva care nu vrea sau nu poate să te priceapă; a fi într'o ~, a fi cam smintit: vara ple-

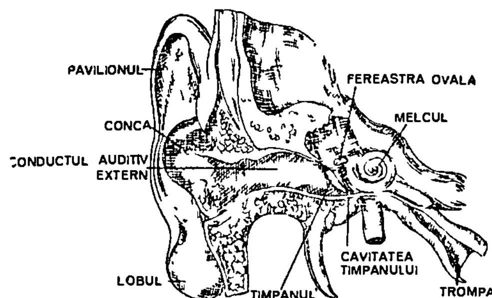

Fig. 5178. Urechea.

cau... la un unchiu al lor, care era vechil la Leonida, un Grec bătrîn, burlac și cam într'o ~ (CAR.); ☛ LUP ①; OCHIU 1 ⑨, PLECA 1 ① ¶ ② *Pr. ext.* Auz: Urechea te minte și ochiul te 'nșală (EMIN.); are ~, recunoaște dacă o notă muzicală este justă sau falsă; prinde lesne un cîntec: (a cînta) după ~, din auzite; acest cuvînt sună rău la ~; ☛ FUDUL, TARE ⑤ ¶ ③ Fie-care din cele două părți externe ale organului auzului, așezate de o parte și de alta a capului: ~a dreaptă, stîngă; a-și astupa urechile; a băga bumbac în urechi; (a purta căciula) pe-o ~, aplecată într'o parte; a îndesa căciula pe urechi; a trage, a lua pe cineva de urechi: eu stau cu mîinile în șolduri... în loc să te iau de urechi ca pe un măgar (CAR.); am să-ți rup urechile! amenințare cu pedeapsa; a mînca, a roade urechile cuiva, a chinui cu vorba, a nu da pace, împuind urechile cuiva: ales-au năsipul din mac acei nespălați cari-mi rod urechile să le dau fata? (CRG.); a ciuli urechile; a avea urechi lungi, de măgar; pînă peste urechi, pînă peste cap: e înglodat în datorii pînă peste urechi; a umbla cu capul între urechi; a nu duce la ~, a ști să bea: stăpînu-său cel vechiu va fi fost de cei cari nu duc la ~ (SAD.); Ⓟ: după ce-ți degeră ~a, de geaba mai pui căciulă (ZNN.), se zice cînd caută cineva să îndrepte un lucru prea tîrziu, cînd totul e în zadar; ☛ APĂ ⑲, CĂMILĂ, CERCEL ①, CULCA 2 ①, FLOARE ①, LUNGI ①, SCĂRPINA 2 ③ ¶ ④ Ⓟ *pl.* = BRANHII: vîrluga... are urechi înțepătoare și e vărgată lungiș (DAM.) ¶ ⑥ *Pr. anal.* La obiecte: ori-ce are o oare-care asemănare cu o ureche; *a)* la încălțăminte: urechile cizmei, ghetei (☛ ▣ 1246); *b)* cheotoare de piele la opincă (PAMF.); *c)* dăltuitură, scobitură (la capătul leucei ☛ ▣ 878, E; la cele două capete ale cobiliței, la coasă, etc.); *d)* toartă: nu e bine să torni lapte pe ~a căldării, că nu mai dă (vaca) lapte mult (GDR.) ¶ ⑥ ~a (*sau* urechile) acului, gaura acului prin care trece ața; ☛ AC ① ¶ ⑦ ♣ URECHEA-BABEI, ciupercă cărnoasă, de formă răsucită, avînd oare-care asemănare cu o ureche; e galbenă sau trandafirie pe din afară, și de un frumos roșu-portocaliu pe dinăuntru; e comestibilă, dar puțin gustoasă; numită și „babă" sau „urechiușă" *(Peziza aurantia)* (▣ 5180) ¶ ⑧ ♣ URECHEA-IEPURELUI, URECHE-TĂTĂRASCĂ ☛ IEPURE ④ ¶ ⑨ ♣ URECHEA-PORCULUI, plantă din fam. labiatelor, cu flori mici, albăstrii-violete; numită și „jaleș"

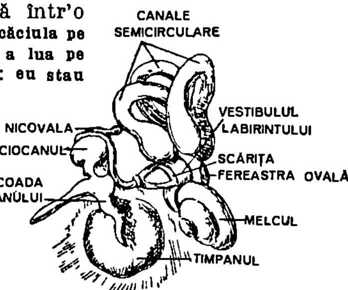
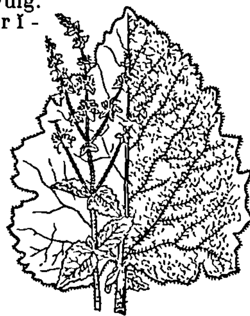

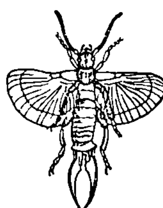
Fig. 5179. Urechea internă.

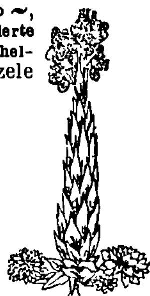
(Salvia verticillata) (▣ 5181) ¶ ⑩ ♣ URECHEA-ȘOARECELUI[1] = VULTURICĂ; — URECHEA-ȘOARECELUI[2] = OCHII-PĂSĂRUICII[1]; — URECHEA-ȘOARECELUI[3] = NU-MĂ-UITA ①; — URECHEA-ȘOARECELUI[4] = ÎNCHEIETOARE ¶ ⑪ ♣ URECHEA-URSULUI ☛ URS ⑦ ¶ ⑫ ♣ IARBA-URECHII, IARBĂ-DE-URECHI = URECHELNIȚĂ ⑧ [lat. vulg. o r ĭ c ŭ l a = clas. a u r ĭ c ŭ l a].

Fig. 5180. Urechea-babei.

URECHELNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Lingurită de curățit cleiul din urechi (BUD.) (POL.) ¶ ② Insectă cu corpul subțire și lungăreț, de coloare cafenie, care se termină la coadă cu doi craci mici în formă de foarfeci; trăește mai mult ascunsă prin crăpăturile zidurilor și sub scoarța pomilor, pe sub pietre și pe sub frunze; poporul crede că, chiar dacă nu-i faci nimic, și dacă nu iei bine seama, insecta intră omului în u r e c h i, așa că asurzește și poate chiar să moară din aceasta; e numită și „urechiță" sau „urechiușă" *(Forficula auricularia)* (▣ 5182): dacă vei omorî o ~, vei avea bucurie, iar dacă vrei să-ți ierte Dumnezeu un păcat, atunci omoară 9 urechelnițe (MAR.) ¶ ③ ♣ Plantă cu frunzele grase terminate printr'un vîrf ascuțit, cu ramuri florifere; face flori trandafirii sau roșii, care formează un corimb la vîrful tulpinii; crește pe stîncile calcaroase de la munte și se cultivă uneori și pe acoperișurile caselor; e întrebuințată în medicină contra arsurilor, iar poporul o folosește ca leac pentru durerile de urechi; numită și „urechiușă", „iarba-urechii", „iarbă-de-ureche", „iarbă-grasă", „iarba-ciutei", „iarba-tunului", „varză-de-stîncă", „verzișoară", etc. *(Sempervivum tectorum)* (▣ 5183): ce mare și stufoasă a crescut urechelnița! (CAR.) ¶ ④ ♣ = URECHEA-IEPURELUI.

Fig. 5181. Urechea-porcului.

Fig. 5182. Urechelniță.

Fig. 5183. Urechelniță.

URECHERIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* (POL.) ♣ = URECHELNIȚĂ ③.

URECHIA (-chiez) *vb. tr.* F A trage de u r e c h i: de cîte ori nu l-a urechiat tat'-su! (BR.-VN.).

URECHIALĂ (*pl.*-chieli) *sf.* F Faptul de a u r e c h i a, tragere de urechi: cînd i-am tăiat nasturii de la manta... am mîncat o ~ strașnică (BAS.).

URECHIAT 1. *adj.* Cu u r e c h i lungi.
2. *sm. iron.* Măgar: S'ascundea ~ul și nu-i plăcea să moară (ALX.).

URECHIȚĂ *pl.*-țe) *sf.* ① *Trans. dim.* URECHE ¶ ② = URECHELNIȚĂ ② ¶ ③ ♣ = URECHELNIȚĂ ③.

URECHIUȘĂ (*pl.*-ușe, -uși) *sf.* ① *dim.* URECHE ¶ ② = URECHELNIȚĂ ② ¶ ③ ♣ Ciupercă cartilaginoasă, comestibilă, de coloare roșie-portocalie, ce crește pe pămînt și pe lemne putrede *(Tremella helvelloides)* ¶ ④ ♣ = URECHEA-BABEI ¶ ⑤ ♣ = BURETE-GALBEN[1].

*UREE sf. Substanță cristalină, incoloră, azotată, care se găsește în urină [fr.].

*UREMIE sf. Intoxicație generală a sîngelui, datorită eliminării incomplete prin urină a materiilor toxice produse de organism [fr.].

*URETER (pl.-tere) sn. Fie-care din cele două canaluri care leagă rinichii cu bășica udului ([▣] 5184) [fr.].

*URETRITĂ sf. Inflamație a mucoasei uretrului [fr.].

*URETRU sbst. Canalul prin care bășica udului comunică cu exteriorul și pe unde se scurge afară urina [fr.].

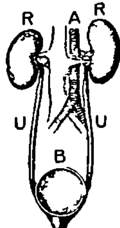

Fig. 5184. U.U. Uretere.— R.R. Rinichii. — A. Aorta. — B. Bășica udului.

○ UREZ = OREZ.

UREZĂ = HUREZĂ.

○ UREZNIC sbst. Băn. Piedin, uruioc [srb.].

*URGENT 1. adj. = GRABNIC: ajutor ~; o afacere ~ă; vă rugăm dar să luați măsuri ~e pentru întîmpinarea acestei situațiuni anormale (CAR.).

2. adv. În (cea mai mare) grabă, foarte de grabă [fr.].

*URGENȚĂ (pl.-țe) sf. Grabă, calitatea a tot ce e urgent [fr.].

URGIE sf. ① Mînie grozavă (în spec. a lui Dumnezeu, a unui stăpînitor, a unei mulțimi): Doamne, nu cu urgia ta mă vădi, nece cu mînia ta mă certa (DOS.); atunce grăi-va cătră'nșii în mînia sa și cu urgia sa smentéște ei (PS.-SCH.); (împăratul) după ce dojeni... pe dădacă, oropsi pe fie-sa cu ~ (ISP.); la 1814, refugiat la Viena de urgia lui Caragea, care căuta să-l prindă și să-l predea Turcilor (I.-GH.); este grozav lucru să vadă cineva urgia poporului (ISP.); urgia pierde și pre cei înțelepți, iară răspunsul cucernic întoarce mînia și cuvîntul aspru aprinde urgia (BIBL.) ¶ ② Nenorocire trimisă asupra oamenilor prin deslănțuirea mîniei lui Dumnezeu, blestem, plagă; pr. ext. pacoste, grozăvie: Haldeii mai înainte de potop cu scrisoare haldeească pre stîlp de piatră au scris urgiile ce era să fie în lume (N.-COST.); Adam... i-au îngrozit cu două urgii a lui Dumnezeu, ce era să vie în lume, una cu apă și alta cu foc (N.-COST.); aduceau în țara asta blîndă urgia și jaful războiului (VLAH.); hotărî ca să dea pe fiica lui de soție, și jumătate împărăția sa, acelui voinic, care va scăpa țara de această ~ (ISP.): stăpînul mă așteaptă și grozavă ~ poate să cadă pe capul meu, din astă pricină (CRG.) ¶ ③ ‡ Exil: l-au trimis în ~ în Cetatea Albă, August Cesarul Romului, pentru niște scrisori în stihură (N.-COST.) [lat. vulg. orgia].

URGISI (-isesc) 1. vb. tr. ① ‡ A avea mînie asupra cuiva, a fi mînios pe cineva, a-l urî: urgisia pre el frații săi derept acéia (PAL.) ¶ ② A retrage cuiva favoarea, bunăvoința ce i-a arătat, a nu mai vrea să știe de el; a oropsi: (împăratul) dintr'acel ceas o au urgisit ca să nu mai fie volnică a să mai purta în portul ei împărătesc (GAST.); stăpîne, stăpîne, ce ți-am greșit ca să ne urgisești astfel, păcătoșii de noi (I.-GH.) ¶ ③ A lăsa în părăsire: care preot nu va purta grijă de beserica lui, ce o va urgisi (PRV.-MB.) ¶ ④ ‡ A exila: (Traian) i-a urgisit, adecă i-au trimis în urgie la țările Armeniei (N.-COST.).

2. vb. refl. ‡ A se mînia grozav, a se aprinde de mînie: déca auzi Antioh împăratul cuvintele acestea, să urgisi cu mînie (BIBL.) [ngr. ὀργίζομαι, influențat în fonetism de urgie].

URGISIT adj. ① p. URGISI ¶ ② Lăsat în părăsire, oropsit: ea găsise un tron vechiu, ~ într'un colț din bordeiul Neagului (ISP.); ~a și sbuciumata lui soție scoasese acum pe tipsie și cloșca cu puii de aur (CRG.) ¶ ③ Blestemat, afurisit: ajutat de abecedarul ~, în puține ceasuri am învățat a ceti (NEGR.).

URIAȘ, ○ URIEȘ 1. sm. Om de o statură extraordinar de mare, ce întrece cu mult pe aceea a celorlalți oameni, namilă de om; se zice în spec. despre un neam de oameni cari, după credința poporului, au existat odinioară pe pămînt; pe aceștia îi designează poporul și cu numirea de „Jidovi" sau „Tătari": și era în acelea zile uriașii sau puternicii spre pămînt (PAL.); uriașii sînt ca oamenii, dar mai nalți și mai groși decît copacii cei groși (SB.); comorile is lăsate de urieși, cînd i-au alungat mititeii (GOR.).

2. adj. De o statură extraordinar de mare, foarte înalt, gigantic: mai în urmă își scoase capul din fum un șerpe mai mare, uriaș (RET.); Ⓕ: pe sus vezi stînci uriașe scoase din zid, gata să se prăbușească (VLAH.); pr. ext. peste măsură de mare: ...ca pe un uriaș covor Vede țară lîngă țară și popor lîngă popor (EMIN.); nedumerirea dă periculului nevăzut proporții urieșe (ALECS.); marea... clocotește, se umflă, se ridică uriașă (CAR.) [ung. óriás].

†URIC[1] (pl.-ice) sn. ① ‡ Loc, posesiune de veci ce se poate transmite din tată în fiu prin moștenire: Iosif... déde lor ~ în pămîntul Eghipetului în partea mai bună a pămîntului (PAL.); și domnul, pentru credința și destoinicia lor, le dăruește ~e (VLAH.); încă astăzi Trans. Băn. de ~ de veci (DENS.) (WG.) ¶ ② ‡ Hrisov, act prin care se întărește o astfel de posesiune; pr. ext. document vechiu: Murgeștii au arătat și ~ de la Ștefan-Vodă și 'ntărituri de pre la alți domni (GAST.) [ung. örök].

*URIC[2] adj. ① Acid ~, acid azotat eliminat de organism; se găsește în urină și în excrementele șerpilor și pasrilor ¶ ② Calcul ~, calcul format din acid uric și urați ¶ ③ Diateză ~ă, dispoziție a organismului care producînd o cantitate mare de acid uric nu-l poate elimina complet, ci îl depune în articulațiuni [fr.].

‡URICAR sm. Scriitor de uricc, de documente.

○ URICIOS... ☛ URÎCIOS...

○ URIEȘ ☛ URIAȘ.

URIEȘESC adj. = URIAȘ 2: înzestrat cu o închipuire urieșească, el a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului (EMIN.).

URIEȘIȚĂ (pl.-țe) sf. Femeie uriașă: era o ~ groaznică, cu un cap mare ca buhele, dar cît o bute de cincizeci de vedre de mare (RET.).

*URINA (-inez) vb. intr. A evacua urina [fr.].

*URINĂ (pl.-ini) sf. Lichid secretat de rinichi, de unde se scurge prin uretere în bășica udului, care-l expulzează prin uretru; urina normală este galbenă-roșiatică, cu miros caracteristic; prin ea se elimină cea mai mare parte din elementele toxice care se produc în organism [fr.].

*URINAR adj. ① Care se referă la urină ¶ ② Căi ~e, organele care produc și evacuează urina; bășica ~ă, bășica udului ¶ ③ Calcul ~, calcul produs în căile urinare [fr.].

URIOC, URUIOC sm. = PIEDIN: Foaie verde busuioc, Am ajuns la uruioc (PAMF.); cînd se isprăvește pînza, să împarți uruioc la ori-cine, ca să te scoată pe lumea ailaltă din războiu (GOR.) [srb. urivak].

URÎ (urăsc) 1. vb. tr. ① A avea sentimente de dușmănie pentru cineva sau ceva, a dușmăni: urîtu-l-au toți pe Duca-Vodă și se rugau toți lui Dumnezeu să-i mîntuească din mînele lui (NEC.); nu mustra pre cei răi, pentru ca să nu te urască; mustră pre cel înțelept și te va iubi (BIBL.); Urască-l cei fără de lege, Ce-i pasă lui de ura lor? (VLAH.); să nu te îmbraci cu cămeșa pe dos, că te urăște lumea (GOR.) ¶ ② A nu mai putea suferi pe cineva sau ceva, a avea aversiune: Vai, mîndruță, de departe, Ce tot faci de nu scrii carte? Doar hîrtia s'a scumpit, Ori pe mine m'ai urît? (IK.-BRS.); omul care urăște vinul, vrînd să se arate înțelept, nu-i înțelept de loc (CAR.); a-și ~ zilele, a se sătura de viață: multă minte îți mai trebue, zise un străjeriu bătrîn; se vede că ți-ai urît zilele! (CRG.); nu-i ieșea în de bine nimic... ajunse omul să-și urască zilele (ISP.).

2. vb. refl. A (1) se urî, a se plictisi; a se sătura de ceva, a nu mai simți nici o plăcere: se urîse Muntenilor cu domnia lui Mihai-Vodă (M.-COST.); am să-ți dau ceva de lucru... să nu te urăști pînă deseară (MERA); e mai bine să pleci și să nu le pară bine, decît să șezi pînă să li se urască de tine (PANN); a i se ~ cu zilele, a se sătura de viață, a nu mai putea suferi viața: lasă-ne în pace, dacă nu ți s'a urît cu zilele (VLAH.); căpitanul... zicea împăratului că... dacă i s'a urît a mai trăi, să vie să se bată cu el (ISP.) [lat. vulg. *horrīre = clas. horrēre, horrescěre].

URÎCIOS, URICIOS adj. Care inspiră desgust, scîrbă, nesuferit, scîrbos, odios: se aud prin casă o mulțime de glasuri, care de care mai urîcioase (CRG.); rogu-te, scapă-mă de bubele astea urîcioase și împuțite (ISP.); destul s'a silit omul nostru să-și desvețe băiatul de acest nărav urîcios și să-l facă și pe el om (MERA) [urît].

URÎCIUNE. ○ **URICIUNE,** *Mold.* **URĂCIUNE** *sf.* ① ‡ Ură, dușmănie, aversiune: atîta urăciune stătu între amîndouă bisericele, de nu se pot vedére cu dragoste (GR.-UR.) ¶ ② Ceea ce produce desgust, scîrbă, lucru nesuferit, odios: cumpenele viclene urîciune înaintea Domnului, și cîntarul drept primit la dînsul (BIBL.); toate urîciunile și supărările cele dintîiu care ne-au făcut nouă cineva, trebue să le facem uitate (TICH.) ¶ ③ Ființă urîtă, desgustătoare, scîrboasă, pocitură: văzînd Grigoraș ce urîciune de cal a ieșit la iveală, a 'nceput a plînge (VAS.); iaca peste ce noroc ai dat, bată-te întunericul să te bată, urîciunea oamenilor! (CRG.) ¶ ④ Urîțenie, slușenie: Dar unde e urăciune și chip slutit, neplăcut, Mai multă înțelepciune firea să dea s'a văzut (PANN) [u r î t].

URÎT 1. *adj. p.* **URÎ.** ① Care inspiră ură; nesuferit, odios (Ⓒ „iubit"): Adam (și Eva) era unși de păcate și urîți lui Dumnezeu (VARL.); cum se poate, zicea ea, să ajungă pe mînile unora și altora, pe cari nu-i putea să-i vază de urîți ce-i erau? (ISP.); Ibovnică părăsită, Nu gîndi că-mi ești ~ă (IK.-BRS.) ¶ ② Care nu e frumos, care are o față, o înfățișare neplăcută, cu trăsături neregulate, slut (Ⓒ „frumos"): împărăteasa... a mai născut o fetiță ~ă, da' ~ă de mama focului (CAR.); *iron.* după ce-i ~, îl chiamă și Vlad (*sau* Neacșu), după ce e ~ă, o mai chiamă și Irina (*sau* Neacșa) (ZNN.), se zice despre cineva care, nedîndu-și seama de cusururile ce are, e plin de pretenții; ☛ **TATĂ** ① ¶ ③ ☉ Vreme ~ă, vreme ploioasă, fără soare, posomorîtă ¶ ④ Pe care se umblă greu, prăpăstios: cum de v'ați cățărat prin locuri așa de ~e? (UR.) ¶ ⑤ Necuviincios, contrar bunei cuviințe: vorbe ~e; fapte ~e.

2. *adv.* În chip urît: a se purta ~; a se uita ~ la cineva, a-l privi cu niște ochi dușmănoși: negustorii se uitară ~ la dînșii (DLVR.).

3. *sbst.* ① Desgust, aversiune, scîrbă: o seamă de boieri de casa lui Constantin-Vodă au pribegit în Țara-munteneasca... de ~ul Cupăreștilor (MUST.) ¶ ② Starea celui neiubit, nesuferit de nimeni: gunoiul măturat seara din casă să nu se dea afară, căci e rău de ~ (GOR.); cînd te lai Lunea, e rău de ~ (GOR.) ¶ ③ Plictiseală: ~ul îi mînca și mai tare, căci țipenie de om nu le deschidea ușa (CRG.); De lene și de ~, Tocmai supt pat s'a vîrît (PANN); de obiceiu ne omoram ~ul cu fel de fel de flecării (SLV.); mi-e ~, mă plictisesc; a-i trece de ~, a-și petrece ~ul, a ține de ~: acel vraf de hîrtii era traducțiunea Meropei cu care se ocupase în închisoare, ca să-i treacă de ~ (I.-GH.); sihastrul mulțumi lui Dumnezeu că i-a trimis suflet de om cu care să-și mai petreacă ~ul (ISP.) ¶ ④ Stare în care se află omul lipsit de obiectul dragostei care-l chinuește, care duce dorul ființei iubite: De ~ mă duc de-acasă, Și ~ul nu mă lasă, De ~ mă duc în lume Și ~ul după mine (PANN).

URÎTOR *adj. vrb.* **URÎ.** Care urăște, care nu poate suferi pe cineva sau ceva: cîinii sînt gîlcevitori, iară en din fire sînt ~ de gîlceavă (TICH.).

URÎȚENIE *sf.* Starea a tot ce este u r î t, slușenie.

URÎȚI (-țesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face u r î t: fata s'a mai urîțit.

URLA[1] (urlu) *vb. intr.* ① A scoate urlete (*vorb.* de cîini, lupi, etc.): am luat-o la fugă spre poștă în voia lupilor cari începuse a urla (I.-GH.); Urlă lupul la hotară Și s'aude 'ntr'altă țară (TEOD.), *ghicitoare despre* „tunet"; cînd îți urlă cînele pe lîngă casă, trage a pustietate (GOR.); nu alungați haita ceea... nu auziți cum urlă a morțiu? (ALECS.); urlau dobitoacele de ți se făcea părul măciucă pe cap (ISP.) ¶ ② Ⓕ *iron.* A plînge tare: de cîte ori vine vorba de răposatul... îmi urlă toată ziua (CAR.) ¶ ③ A vui, a vîjîi (despre vînt): ca crivățul în pădure, cînd bate și urlă pe văi și pe munți (GOL.); afară ploua mărunt și urla un vînt amarnic (VLAH.); *pr. ext.*: urla orașul de vînt (I.-GH); iapa... nicheză odată de hăui văzduhul și urlă toată curtea și palaturile (ISP.); despre cap: A doua zi capul grozav îi urla (PANN); simțea că-i urlă capul (VLAH.); *F* a-i ~ prin cap, a avea idei ciudate, nebune: ești un chiag sbîrcit, mai ca și mine, și iaca ce-ți urlă prin cap (CRG.) ¶ ④ *Băn.* ☉ A tuna: de la Sf. Gheorghe începe ~ în cer (NOV.) [lat. vulg. *ŭ r ŭ l a r e = clas. ŭ l ŭ l a r e].

URLA[2] (urlu) *vb. intr. Trans.* (CONV.) A se coborî pe o coastă repede.

○ **URLĂ** ☛ **URLE.**

URLAT *sbst.* Faptul de a u r l a.

URLĂTOR 1. *adj. verb.* **URLA**[1]. Care urlă; (maimuțe) urlătoare, gen de maimuțe care au obiceiul să urle la răsăritul și apusul soarelui, stîrnind la țipăt pe toate celelalte animale din pădurile Americei de Sud.

2. **URLĂTOARE** *sf.* ⛰ Pîrău ce se coboară cu vuet din înălțimea unui munte; cascadă: mai jos, străpungînd piatra, se ivesc cele două urlători, din care cea mare se aruncă în cascadă (UR.); într'un singur vuet de ~ pe stînci, așa curgea furtuna pe valea Țicăului (DEM.).

URLAȚI *sm. pl.* *F* A se duce pe ~, a o tuli la fugă (mai adesea țipînd sau urlînd de durere): scăpînd cu mare greu din mînile lor... a lăsat și bani și tot și s'a dus pe ~, după ceilalți (CRG.) [u r l a].

○ **URLĂU** *sbst. Băn.* = **URLUIALĂ.**

○ **URLE** *sf. pl.* (✓ *sg.* **URLĂ**) *Băn.* 🐟 = **BRANHII**: pre valea Ilișava se află... vîrlugi mușcătoare cari la urle... au cîte un ac cu carele împung (LIUB.).

URLET (*pl.*-ete) *sn.* ① Strigăt prelung al lupului, cînelui, etc.: orașul răsuna de ~ul jalnic al cînilor rămași fără stăpîn (I.-GH.); ca răspuns la întrebarea mea, auzii afară, lîngă fereastră, un ~ lung, sfîșietor (BR.-VN.) ¶ ② *Pr. anal.* Răcnet: Urlete de bătălie s'alungau după olaltă (EMIN.); în acea gălăgie de ocări și ~e de fiare... parcă s'aud vaete năbușite (DLVR.) ¶ ③ Vuet: auziră un ~ și o vijieturǎ, cum nu mai auziseră ei pînă atunci (ISP.) [u r l a[1]].

URLOIU, ○ **HURLOIU** *pl.*-oaie *sn.* ① = **BURLAN** ①②: se ascundeau în cuiburile lor, găurite ca niște urloaie, într'acea coastă rîpoasă (ODOB.); am ridicat dușamelele, am destupat urloaiele sobei... peste putință să dau de scrisoare (CAR.) ¶ ② *Trans.* Coșul de cărămidă sau de olane care conduce fumul din cuptor în pod.

URLUI, ○ **HURLUI** (-uesc) *vb. tr.* A măcina gros: porumb urluit este un nutreț plăcut și priitor la toate soiurile de vite (ION.) [ung. ö r ö l n i, ö r l e n i].

URLUIALĂ, ○ **HURLUIALĂ** (*pl.*-uieli) *sf.* Porumb, grîne, etc. măcinate gros pentru dat la vite: în multe locuri se dă urluială de mazăre și orz la vitele ce sînt a se îngrășa foarte de grabă (ION.) [u r l u i].

URLUP, **HURLUP** *sm.* ❀ Prună tînără, necoaptă, diformată de o ciupercă ce crește pe dînsa (▣ 5185).

URM *sm.* ❀ = **MOJDREAN** [lat. o r n u s, modificat sub influența lui u l m].

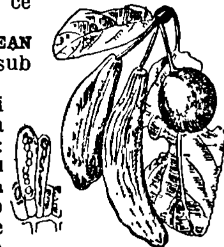

Fig. 5185. Urlupi.

URMA (-mez) *vb. tr.* și *intr.* ① A merge în urma cuiva, a veni după cineva: el mergea înainte, iar ceilalți îl urmau; *pr. anal.* ~ pe cineva în groapă, a muri puțin timp în urma lui ¶ ② A fi, a se afla, a veni după ceva (în spațiu sau în timp): pagina, volumul care urmează; două numere care se urmează; mi-a răspuns ceea ce urmează ¶ ③ A se întîmpla în urmă, a veni unul după altul: după bucurie urmează și jale, și după jale bucurie (LET.); după cununie a urmat un ospăț și o veselie, cum numai la împărați se pot vedea (RET.); vara urmează după primăvară; de vor urma ploi la culesul popușoilor, să nu se lase în pănușe multă vreme să stea, că să vor sminti (DRĂGH.) ¶ ④ A merge înainte pe drumul apucat: în zadar protestez, cerînd să mi-l dea îndată (pașaportul), ca să-mi pot urma drumul (I.-GH.) ¶ ⑤ Ⓕ A se ținea, în purtarea sa, de pilda dată de cineva, a face întocmai cum i se indică de cineva sau de ceva: ~ pilda strămoșilor; a-și ~ inspirațiunea, instinctul ¶ ⑥ A continua, a nu se opri: ~ cu cititul; a-și ~ studiile; ședința urmează; va urma (în josul unui articol, unui foileton dintr'o gazetă, dintr'o revistă) ¶ ⑦ A frecuenta, a asista regulat: ~ cursurile de seară; ~ la școală; cît timp a ținut acel ajutor, el a urmat... în școala cadeților (I.-GH) ¶ ⑧ A lucra, a face într'un fel oare-care, a proceda: are să urmeze cum știm noi, nu cum vrea el, că doar nu-i de capul său (CRG.); așa ar trebui să urmez, om bun,... să mă feresc de omul roș... cît oiu putea (CRG.) ¶ ⑨ A rezulta: de aci urmează că n'ai dreptate ¶ ⑩ A trebui, a fi nevoie: ca să scăpăm de ploaie, urma să ne adăpostim în cocioaba aceea [comp. URMĂ].

URMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Semnul lăsat de piciorul unui om sau unui animal, pe unde a călcat; călcătură: **i se văd urmele paşilor; nu îndrăzneşti să-i săruţi mîna, ci adevărat urma piciorului** (C.-RAD.); **Am un bou negru: Unde sare, ~ n'are, Unde paşte, se cunoaşte** (SB.), *ghicitoare despre* „purice"; **Într'o ~ de oaie, Un pumn de buboaie** (GOR.), *ghicitoare despre* „usturoiu"; Ⓕ: **a fi pe urma, pe urmele (cuiva, etc.)**, a fi pe cale să-l găsească, să-l descopere: **poliţia e pe urmele unui vast complot; a da de urma cuiva,** a-l descoperi: **îşi închipueşte că-l caută poliţia, că-l urmăreşte, că i-a dat de ~** (I.-GH.); Ⓕ: **a călca pe urmele cuiva**, a imita în totul faptele, purtarea cuiva, a urma exemplul lui: **fiul său, Bogdan, se urcă în scaunul domniei, călcînd pe urmele tatălui său** (ISP.) ¶ ② Ori-ce alt semn rămas de pe urma trecerii, atingerii, apăsării unui lucru: **ca săgeata ce iute trece şi nici o ~ lasă pe unde trece** (GOL.); **i se văd urmele degetelor pe oglindă; urmele roţilor; căutară să-şi găsească urmele pe unde veniseră, dar nu găsiră nici un piculeţ de ~** (ISP.); **şi-ar fi curmat zilele ori s'ar fi dus în lume, ca să i se piardă urma** (SLV.); **a pierde urma cuiva,** a nu-l mai putea găsi: **Turcii, luîndu-se după Negru-Vodă, l-au gonit... pînă ce i-au pierdut urma** (ISP.); **nu i se ştie de ~**, nu se ştie ce s'a făcut cu el, a dispărut nu se ştie unde; **corăbiile nu lasă nici o ~ pe apă; s'au luat amîndoi pe urma cea de cenuşă îndărăpt... pînă ce au ajuns... acasă** (SB.); **vărsatul n'a lăsat nici o ~ pe obrazul lui** ¶ ③ Impresiune, întipărire lăsată în minte, în amintirea cuiva: **această întîmplare n'a lăsat nici o ~ în amintirea mea** ¶ ④ Tot ce se poate vedea sau şti din ceea ce a fost odinioară, rămăşiţe: **urmele vechei civilizaţii; nu se găseşte nici o ~ despre acest eveniment în istorie** ¶ ⑤ Picior (ca măsură de lungime): **unii (crocodili) sînt de treizeci de... urme de picior de lungi** (TICH.) ¶ ⑥ Ceea ce urmează, ce se va întîmpla mai tîrziu, urmare: **Nu gîndeşte urma, nu gîndeşte răul** (PANN); Ⓟ: **urma alege** ☛ **ALEGE** 1 ⑬ ¶ ⑦ Locul de origine, de naştere, de unde a plecat cineva: **l-a trimis la urma lui; bejenarilor le-a dat voie să se ducă iară la ~** ☛ **la Focşeni** (NEC.) ¶ ⑧ Precedat de o *prep.*: *A)* d i n ~, *a)* (care a) trecut: **anii din ~**; *b)* de la spate, dindărăt, dinapoi: **Din ~ moartea-l paşte, Căci toţi se nasc spre a muri Şi mor spre a se naşte** (EMIN.); **a ajunge, a goni pe cineva din ~: iată c'o plută ne-ajunge din ~** (VLAH.); **Românii îi goneau din ~ şi-i ucideau ca pe lăcuste** (ISP.); **cel (cea) din ~**, cel (cea) de la sfîrşit, de la coadă, ultimul (ultima): **mai bine cel dintîiu în sat decît cel din ~ în oraş; boierul... se socotea acum mai pre jos decît cel din ~ rob al lui** (SAD.); **în cele din ~, în cele (mai) de pe ~**, pentru a pune capăt unui lucru, unei stări, la sfîrşit de tot (după multă tărăgănare sau ezitare): **zîna... în cele din ~, mărturisi că ea este stăpîna condurului** (ISP.); **în cele mai de pe ~, ajunse la palaturile în care se născuse** (ISP.); — *B)* î n ~, *a)* îndărăt, înapoi (în spaţiu şi în timp): **a rămînea, a lăsa în ~; ar pleca bucuroasă şi nici nu s'ar mai uita în ~** (VLAH.); **în urma lor se înălţă deodată un munte de piatră care atingea cerul** (ISP.); **cu cîteva zile în ~; a fi în ~ cu plata; acum în ~**, de curînd; *b)* după (aceea); mai tîrziu: **să bage bine de seamă ceea ce face, că să nu se căească în ~** (ISP.); **în urma acestei împrejurări; coana Marghioala se îndeletnicea să aducă la cunoştinţă marile întîmplări totdeauna cu luni în ~** (BAS.); — *C)* l a ~, la sfîrşit, la coadă, îndărătul tuturor: **a rămas la ~; voiu spune la ~ ce am de spus; la urma urmei, la urma urmelor, mai la ~**, *a)* la sfîrşit de tot, după ce-a trecut destul timp la mijloc; **la urma urmei, n'a avut încotro flăcăul şi s'a hotărît să facă pe voia taică-său** (R.-COD.); **îşi aduse aminte la urma urmelor că el era plecat în peţit** (ISP.); **la urma urmelor, de fie-care greşală să-i ardă şcolarului cîte-un sfînt-Nicolai** (CRG.); *b)* la adică, dacă stăm să ne gîndim bine: **fuga e ruşinoasă, dar la ~ e sănătoasă** (ISP.); **la urma urmei ce are el cu mine?** (PAMF.); **dar la urma urmei ce-mi păsa de dînsa?** (GN.); **şi-apoi, la urma urmei, se deprinde omul cu toate** (VLAH.); **mai la ~, ce-mi pasă mie? dacă sînt judecători la Berlin!** (CAR.); — *D)* p e ~, apoi, mai tîrziu, după aceea: **Deucalion, cu muierea sa... au scăpat de acea pedeapsă, pentru bunătatea lor, şi pre ~ au înmulţit neamul omenesc** (N.-COST.); **nu-i da binelui cu piciorul, că pe ~ o să-i duci dorul** (ZNN.); **mai pe ~**, mai apoi, mai tîrziu: **mai pre ~, mai încoace, tîrzie vreme după aceea, îndreptatu-s'au Persul** (NEC.); **(de) p e urma cuiva**, din pricina cuiva, mulţumită cuiva: **oare multe stricăciuni am să mai plătesc eu pe urma ta?** (CRG.); **eu am văzut mult bine de pe urma bărbatului dumitale** (CAR.); **cel (cea) de pe ~**, de la sfîrşit, care vine la urmă, tîrziu de tot: **căinţele cele de pre ~ întru nimica sînt** (NEC.); **în cele (mai) de pe ~** ☛ mai sus *A)* [pare înrudit cu gr. ὀσμή, „miros", al cărui grup -σμ- apare trecut la -r/m- şi în it. sard. o r m a; verbul gr. ὀσμάομαι „a mirosi, a adulmeca" ar sta atunci la baza lui u r m a şi, poate, a lui u l m a].

URMARE *sf.* ① Faptul de a u r m a ¶ ② Ceea ce urmează, ceea ce vine, se petrece în urmă, continuare: **îţi voiu povesti altădată ~a acestei întîmplări; începutul povestirii m'a plictisit, se zice că ~a e mai interesantă; a apărut ~a şi sfîrşitul dicţionarului** ¶ ③ Ceea ce urmează din cele zise sau întîmplate înainte, consecinţă, rezultat, efect: **această ceartă poate avea urmări serioase; ceea ce i s'a întîmplat este o ~ firească a purtării sale nechibzuite; a da ~ unui proiect, unei idei.**

URMĂRELNIC, URMĂRETIC *adj.* 🐑 **Oaie ~ă**, se zice despre o oaie care umblă răzleaţă în coada turmei, în u r m a celorlalte.

URMĂRI (-resc) *vb. tr.* ① A alerga după cineva cu scopul de a-l ajunge: **zînele... se luară după dînsul şi-l urmăriră din loc în loc pînă ce... el trecu de hotarele lor** (ISP.); **~ vînatul**; Ⓕ: **urîtul, plictiseala mă urmăreşte pretutindeni** ¶ ② Ⓕ A nu da pace, a frămînta, a obseda, a chinui, a persecuta, a prigoni: **am eu un gînd, care mă tot urmăreşte de mult** (VLAH.); **critica urmăreşte fără milă e acest scriitor; nenorocul îl urmăreşte în tot ce face** ¶ ③ Ⓕ A cerceta, a observa cu atenţiune: **Urmărind pe ceruri limpezi, cum pluteşte-o ciocîrlie!** (EMIN.); **urmăreşte cu pasiune viaţa furnicilor** ¶ ④ Ⓕ A asculta cu multă băgare de seamă spre a prinde şi a pricepe tot ce se spune sau face: **am urmărit cu multă atenţie discursul lui** ¶ ⑤ Ⓕ A umbla să obţie ceva, să ajungă la ceva: **urmăreşte postul de secretar al societăţii** ¶ ⑥ ⚖ A lucra, a face demersuri judiciare împotriva cuiva: **i-a urmărit pe datornicii lui pînă în pînzele albe** [u r m a r e, cu înţelesurile fr. p o u r s u i v r e].

URMĂRIRE *sf.* ① Faptul de a u r m ă r i: **~a vînatului, duşmanului** ¶ ② ⚖ Acţiune judiciară împotriva cuiva pentru plata unei poliţe, pentru pedepsirea unui delict, etc.

URMAŞ *sm.* ① Cel ce se coboară, descinde din cineva: **Voi sînteţi ~ii Romei? Nişte răi şi nişte fameni! I-e ruşine omenirii să vă zică vouă oameni!** (EMIN.); **făcu o nuntă de se duse vestea peste tot pămîntul, şi rămase de povestit la ~ii ~ilor** (ISP.) ¶ ② Odraslă, progenitură: **ca mîne, poimîne, te-i trezi că ai îmbătrînit şi nu-ţi rămîne nici un ~** (CRG.) ¶ ③ Moştenitor al tronului: **care va trece pruba mai bine, acela va fi şi cel mai viteaz şi mai în stare să-mi fie ginere şi ~ în împărăţie** (SB.); **murise şi împăratul d'acolo şi nici el n'avea ~i** (ISP.) [u r m a].

○ **URMATIC** *adj. Olten.* (CIAUŞ.) Cel din u r m ă copil născut, cel mai mic dintre copii, mezin, prîslea.

URMĂTOR 1. *adj. verb.* **URMA**. Care urmează: **pagina următoare; anul ~.**

2. *sm.* Cel ce urmează, urmaş: **Alexandru-Vodă... chemat-au episcopii şi boierii ţării, arătîndu-le pre fiul său, Bogdan-Vodă, moşan şi ~ domniei ţării** (LET.).

URMUZ ☛ **HURMUZ**.

***URNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Vas de formă variabilă care servea celor vechi la scosul apei din fîntîni, la păstratul cenuşii morţilor (**~ funerară**), etc. (▣ 5187): **aici se găsesc în pămînt urne de lut pline cu cenuşă şi sfărămături de oase** (VLAH.) ¶ ② Vas sau cutie în care se depun buletinele de vot, numerele unei loterii, etc. (▣ 5186); Ⓕ: **Deşi trepte osebite le-au ieşit din urna sorţii** (EMIN.) [fr. < lat.].

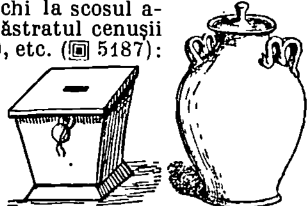

Fig. 5186. Urnă de vot. Fig. 5187. Urnă funerară galo-romană.

URNI (-nesc) 1. *vb. tr.* ① A mişca din loc, a împinge mai încolo (cu oare-care greutate): **a adus o**

stîncă așa de mare, c'abia o mie de oameni puteau s'o urnească din loc (VAS.); urni din loc căruța care trosnea de încărcată ce era (DLVR.); îi trebue vre-o zece minute mecanicului să-și încarce iar pompa de abur comprimat și să poată urni trenul din loc (CAR.) ¶ ② *Pr. ext.* A scoate afară de undeva, a face să iasă: nu știa cum să mă urnească mai de grabă din casă (CRG.); nu-l puteam urni din crîșmă nici cu boii (SAD.).

2. *vb. refl.* ① A se mișca dintr'un loc: acum alaiul domnesc de-abia se mai urnește (VLAH.); să te tupilezi jos la pămînt și să-i lași să te latre cît le place, fără să te urnești din loc (CRG.); oamenii cunoșteau binele, rîdeau de rău, dar nu se urneau din loc (SLV.) ¶ ② A ieși, a pleca de undeva: fericiți cei ce se urnesc de la biserică pînă nu 'ncepe predica arhiereului (CAR.) [vsl. u r i n ą t i].

*****UROLOGIE** *sf.* Parte a medicinei care se ocupă cu studiul căilor urinare [fr.].

*****UROSCOPIE** *sf.* Examinarea urinei [fr.].

*****UROTROPINĂ** *sf.* Antiseptic al căilor urinare; se întrebuințează și la prevenirea atacurilor cu gaze; se obține prin acțiunea formolului asupra amoniacului [fr. < germ.].

URS *sm.* ① Mamifer carnivor, fiara cea mai mare ce trăește pe la noi; are înfățișarea greoaie, călcînd apăsat pe toată talpa picioarelor scurte și groase; la nevoie însă fuge iute, înnoată foarte bine și se cațără ca o pisică pe arbori, căci are ghiare ascuțite; cu toate că e carnivor, se hrănește și cu substanțe vegetale, mai ales cu fructe dulci; îi place mierea la nebunie și se urcă pe copaci ca s'o caute, distrugînd stupii; trăește prin munți, în vizuini săpate prin locuri unde se străbate cu greu, sub stînci sau în desișul pădurilor; iarna stă amorțit în bîrlogul lui, cît ține frigul; Țiganii, numiți „ursari", cresc pui de urși, îi domesticesc și-i deprind să meargă pe două picioare, sprijinindu-se de un băț, să joace la sunetul dairelei, etc. *(Ursus arctos)* (▣ 5188 ☛ și ▣ 5191); prin locurile vecinic acoperite cu ghiață ori cu zăpadă, din apropierea polilor, trăește **URSUL-ALB** care se deosebește de al nostru prin aceea că e mai mare la trup, iar blana e albă, bătînd în gălbuiu; rezistă la umezeală și frig, avînd blana groasă, deasă și unsuroasă *(Ursus maritimus)* (▣ 5189): se ținea lumea după dînsul ca după ~ (ISP.); toată lumea din sat și din mănăstire se strînge ca la ~ (CRG.); a se uita la cineva ca la ~, adică ca la un spectacol neobicinuit, unde lumea se strînge grămadă să privească; a trăi ca ~ul (în bîrlog), a fugi de lume, a trăi retras de toți, a nu fi sociabil; *de aci*, Ⓕ ~, om care fuge de lume, care trăește retras: Ⓟ: joacă ~ul prin vecini (*sau* la cumătra), să gătim tărîțele (ZNN.), ceea ce se întîmplă la vecin astăzi, poate să ni se întîmple și nouă mîine; — se joacă cu coada ~ului, se vîră singur în primejdie, legîndu-se de cei mai puternici; — a luat ~ul de coadă, s'a îmbătat; — parcă are păr de ~, fuge lumea de el; ☛ COADĂ ①, JUCA ①, NĂDEJDE ①, PĂDURE ①; dacă ți-e frică de ceva, ia păr de la ~ și te afumă, că-ți vine bine, niți frica (GOR.); se crede că dacă are cineva durere de șele, este bine ca ~ul să-l calce (GOR.) ¶ ② *Olten.* Sîmbăta ~ului, Sîmbăta ce cade cu opt zile înainte de Florii (PAMF.); poporul o serbează pentru ca vitele să fie ferite de fiarele sălbatice; — Ziua ~ului, ziua de 2 Februarie (Stretenia, Întîmpinarea Domnului), cînd, după credința poporului, ursul iese din bîrlogul unde a petrecut toată iarna și inspectează cerul, spre a vedea dacă va mai ținea gerul ¶ ③ *Mold. Trans.* Boț de mămăligă, cu brînză de oaie la mijloc și prăjit pe cărbuni: atunci, nu știu cum, îi cade un ~ mare din sîn... nu de cei pe care-i joacă ursarii, ci de mămăligă, umplut cu brînză, rotund, prăjit pe jăratic (CRG.) ¶ ④ = MENGHENEA ¶ ⑤ *Olten.* = POPONDOC ¶ ⑥ *Băn.* = BOGDAN ¶ ⑦ BARBA-URSULUI ☛ BARBĂ ⑤; BRÎNCA-URSULUI ☛ BRÎNCĂ[1] ④; — CIOBOTICA-URSULUI ☛ CIOBOTICĂ ④; — LABA-URSULUI[1] ☛ LABĂ ⑥; — LABA-URSULUI[2] = BUREȚE-DE-CONOPIDĂ; — LABA-URSULUI[3] = CRUCEA-PĂMÎNTULUI; — LABA-URSULUI[4] = PIEDICUȚĂ; — LABA-URSULUI[5] = CUCURUZ 1 ②; — MIEREA-URSULUI ☛ MIERE ②; STRUGURII-URSULUI ☛ STRUGURE ⑤; TALPA-URSULUI[1] ☛ TALPĂ ⑯; — TALPA-URSULUI[2] = CRUCEA-PĂMÎNTULUI; — URECHEA-URSULUI, mică plantă ierboasă, cu frunzele cărnoase, dispuse într'o rozetă din mijlocul căreia iese o tulpină cilindrică; face flori galbene, numeroase, dispuse într'un buchet la vîrful tulpinii; crește pe stîncile calcaroase din regiunea alpină și se cultivă adesea ca plantă decorativă *(Primula auricula)* (▣ 5190) [lat. ŭ r s u s].

Fig. 5188. Urs (brun)

Fig. 5189. Urs-alb.

Fig. 5190. Urechea-ursului.'

○**URSA** (-sez) *vb. tr. Olten. Oaș.* = URSI: în acea seară vin ursitoarele copilului să-l urseze (GOR.).

*****URSĂ** (*pl.*-se) *sf.* ① = URSOAICĂ ① ¶ ② ☆ URSA-MARE, URSA-MICĂ ☛ CAR[1] ⑦ [fr. o u r s e].

URSAR *sm.* ① Țigan care crește urșii de tineri și-i deprinde să joace la sunetul dairelei (▣ 5191): (de spaimă) te afumi cu păr de urs, înat cînd vin ~ii cu urșii să-i joace prin sate (PAMF.); nici nu i s'a dus lipul de după ureche și duhănește ca un ~ (SAD.) ¶ ② *Pr. ext.* Țigan [u r s].

Fig. 5191. Ursar.

URSĂRESC 1. *adj.* ① De u r s a r: Urșii c'ursul ~ în danțuri nu se lovesc (PANN) ¶ ② Țigănesc, făcut de Țigani: pieptene ~ (MAR.); lulea ursărească.

2. **URSĂREASCĂ** *sf.* Joc popular cu lăutari (PAMF.) (ȘEZ.).

URSĂREȘTE *adv.* Ca u r s a r i i: a umbla ~ (ZNN.), a rătăci din loc în loc.

URSĂRIME *sf. col.* URSAR. Mulțime de Țigani (ursari): este o cătună de-o parte, numa ~, nu-s Moldoveni de loc acolo (GR.-N.).

URSĂRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Nevastă de u r s a r; *pr. ext.* Țigancă: îi stinseră ursărițe fiarele în apă neîncepută, ... o descîntară, dar boala stăruia (SAD.).

○**URSAT** *adj. Olten. p.* URSA. Ursit, menit, sortit, orînduit: sufletul omului umblă șase săptămîni prin toate locurile pe unde a umblat el cît a trăit, și apoi se duce la locul unde e ~ (GOR.); balaurul ăsta sta la o fîntînă și era ~ă toată casa să-i ducă pe fie-ce zi un copil, să-l mănînce (R.-COD.).

○**URSĂTOARE** *sf. Olten. Oaș.* = URSITOARE [u r s a].

URSI (-sesc) *vb. tr.* ① A hotărî, a orîndui soarta, destinul, ursita cuiva, a soroci (*vorb.* de puterile cerești sau de ursitoare): în vremurile cele bătrîne... umblau ursitoarele 'n lume printre oameni și le urseau soartea pre viața 'ntreagă (RET.); venind ursitoarele, ele ursiră pe copil că va ajunge om mare (ISP.); ...Ursitoarea ta am fost Care încă din născare te-am ursit ca să fii prost (PANN) ¶ ② A meni, a predestina: cînd dintr'o pădure se taie lemne pentru făcut casă, nouă lemne se lasă ciopîite în pădure, ca să putrezească, zicîndu-se: acesta este lemnul păduchilor de lemn, acesta al carilor, etc., ursindu-se astfel fie-care lemn (GOR.) [ngr. viit. ὁρίσω < ὁρίζω; comp. și bg. o r i s v a m ŭ, u r i s v a m ŭ].

URSIT 1. *adj. p.* URSI. Orînduit de soartă, destinat, predestinat, menit, sorocit: pasă-mi-te se născu în ceas bun și era ~ să ajungă ceva (ISP.); într'una din colibele sale se născu, pe la anul 1410, o copilă care era ~ă a scăpa țara ei (ODOB.); poetul a trăit cum a murit... copil ~ să sufere și cu sufletul și cu trupul (CAR.).

2. *sm.* Cel predestinat, orînduit de soartă ca să

devie soțul unei fete: fetele romånce întrebuințează deosebite mijloace de a cunoaște ursiții ce vor avea (ALECS.); cu busuioc de la popă se culcă fetele sub perină, ca să viseze pe ~ (GOR.).

3. **URSITĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Fata predestinată, orînduită de soartă ca să devie nevasta unui flăcău: bietul fratele cel mic se topea de dor după ursita lui (ISP.); uneori și cu sensul de viitorul soț: pentru a-și cunoaște ursita, fetele, și mai rar flăcăii, fac o mulțime de vrăji (ȘEZ.); a face cuiva de (*sau* pe) ~, a face vrăji pentru a fi îndrăgostit(ă) ¶ ② Soarte, destin: dacă-mi va fi ursita să mor de ea, voiu muri și așa (SLV.); aceste domnițe erau ursite să nu se poată mărita pînă nu se va găsi cineva care să le ghicească legătura ursitei lor (ISP.) ¶ ③ *pl.* = **URSITOARE**: ursitele sînt, după credința poporului, trei zîne care împărtesc norocul și soarta fie-cărui om, cînd se naște (MAR.); se zicea că ursitele aveau obiceiu de a colinda printr'acea pădure (ODOB.); a treia zi după nașterea unui copil sosesc, pe la miază-noapte, ursitele care apoi prevestesc viitorul noului născut (GOR.).

URSITOR 1. *sm.* Cel ce, prin diferite mijloace magice, știe să afle care va fi u r s i t u l sau ursita cuiva (MAR.).

2. **URSITOARE** *sf.* ① Fie-care din cele trei zîne care, după credința poporului, vin, pe la miezul nopții, în casa în care s'a născut un copil, a treia zi după nașterea lui, ca să-i menească soartea ce va avea: cînd un copil se naște, apar ursitoarele la fereastră; de aceea se țin ușile și ferestrele deschise (GOR.); ce ți-o fi scris de la ~, aia ai să pați (JIP.); a treia seară cînd veniră ursitoarele, se întîmplă ca unchiașul să fie deștept (ISP.); ~a i-a spus că fetița asta n'o să aibă minte de loc (CAR.) ¶ ② Femeie, babă, care, prin diferite vrăji, știe să afle care va fi ursita cuiva (MAR.).

URSIU, ○ **URSȚU** *adj.* De coloare brună-roșcată, ca părul ursului (*vorb.* de vite): vita de soiu să se caute a fi... curată la coarne, și la păr plăvană, porumbă sau ursiie (DRĂGH.) [u r s].

URSOAICĂ (*pl.*-ce), ○**URSOAIE** *sf.* ① Femela ursului: cum ajunge aproape de-un huciu, numai iată că-i iese înainte o ursoaică mare (VAS.) ¶ ② *Mold. Olten. Băn. Trans.* Un fel de coș de nuiele, lipite cu pămînt, construit deasupra cuptorului și care trece prin pod pînă la acoperiș ¶ ③ Cei patru stîlpi pe care se razimă podul morii (☛ TAB. XXXVII, E, 8) [u r s].

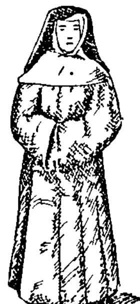
URSOIU (*pl.*-oaie) 1. *sn.* Fie-care din cei patru stîlpi puternici pe care se razimă podul morii; numiți și „babe" (comp. **URSOAICĂ** ③).

2. *adj.* = **URSIU**: boii sînt... la păr plăvani, porumbi sau ursoi (ION.) [u r s].

○**URSUC** ☛ **USUC**.

URSULEȚ *sm.* *dim.* **URS** ①: Pentr'un ~ trimise și-au adus numai decît (PANN).

***URSULINĂ** (*pl.* -ne) *sf.* Călugăriță dintr'un ordin care se consacră educațiunii gratuite a fetelor; acest ordin fu întemeiat în Italia, în a. 1537 și s'a introdus apoi în Franța și în alte țări (▣ 5192) [fr.].

Fig. 5192. Ursulină.

URSUZ... ☛ **HURSUZ...**

‡ **URȘINIC**, **URȘENIC** (*pl.* -ice) *sn.* Catifea: în urșinic și mătasă îmbrăcate (BD.-DEL.); rochiile se făceau de... atlas, catifea, numită urșenic (VOR.) [comp. it. o l o s e r i c o < gr. ὁλοσηρικός].

***URTICARIE** *sf.* Erupție caracterizată prin apariția unor bășicuțe însoțite de mîncărime, ca acelea produse de urzică [fr. u r t i c a i r e].

○**URUI**[1] = **URLUI**.

URUI[2]... ☛ **HURUI...**

URUIOC ☛ **URIOC**.

○**URUIU** *sbst. Băn.* = **URLUIALĂ**.

URZEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Firele de tort, învălite pe sulul dinapoi al războiului, trecute prin spată și prin ițe și printre care se bate bătătura cu suveica, cînd se țese (☛ ▣ 414): surtucul lui, pe lîngă acestea, era mai mult ~ decît bătătură (EMIN.) ¶ ② Ⓕ Structură: dintr'o singură privire străbăteam toată urzeala lumii (GN.) [u r z i].

URZI (urzesc, *Băn.* ord) *vb. tr.* ① A înșira în lung firele de tort, depănate pe mosoare, cu ajutorul alergătoarei sau urzitoarei: Marți nu-i bine a urzi pînza, c'apoi e a năpaste (GOR.); pentru o fată care urzește pînza de-a lungul gardului, un cine... este o ivire mai mult decît supărăcioasă (SLV.); *pr. anal.*: Paingănul urzește o pînză încîlcită (ALECS.); mîna lui turti cu furie, pe fundul unui butoiu, un păianjen ce-și urzea în ticnă ițele sale (ODOB.) ¶ ② A clădi din temelie, a întemeia: pre acea vreme au urzit Petru-Vodă mănăstirea Pobrota, numai pînă în jumătate (GR.-UR.); mănăstirea... Sfînta Maria și Hangul, la munte, și Dragomirna, la Suceavă, o au săvîrșit și au urzit și Bîrnova, pre numele său (M.-COST.) ¶ ③ A crea, a plăzmui: Sfîntulețul, voind să prăsească oameni, s'a apucat să urzească pămîntul, într'o Marți (R.-COD.); acest copaciu era înalt și gros și bătrîn de cînd urzise Dumnezeu pămîntul (ISP.); nu știu cum, mi se părea c'atunci se urzește lumea, sub ochii mei (VLAH.); Dumnezeu cela ce au zidit pre tine și te-au urzit (BIBL.) ¶ ④ Ⓕ A făuri pe ascuns, a unelti, a plănui în taină, a țese: începe să urzească pe sub ascuns tot felul de intrigi (VLAH.); urzeau comploturi și ațîțau revolte (NEGR.) [lat. vulg. *o r d ī r e = clas. o r d ī r i].

URZICA (-ic) *vb. tr.* ① A produce o usturătură și a bășica pielea (atingînd-o cu u r z i c i): Urzica .. urzică 'mprejuru-i pe cîți îi atinse (PANN) ¶ ② Ⓕ A înțepa cu vorba.

URZICĂ (*pl.*-ici) *sf.* ① Plantă ierboasă cu rădăcina tîrîtoare, cu tulpina vîrtoasă, acoperită ca și frunzele tinere cu peri care, prin atingere, produc o usturime dureroasă și bășică pielea; florile, verzui, sînt așezate în ciorchini la subțioara frunzelor sau în vîrful tulpinii; frunzele tinere sînt comestibile și se consumă, fierte, ca spanacul; numită și „urzică-mare" sau „urzăicde-pădure" *(Urtica dioica)* (▣ 5193) ¶ ② **URZICĂ-MICĂ**, plantă care se deosebește de cea precedentă prin tulpina-i în formă de fus; numită și „urzică-crăiească", „urzică-iute", „urzicea" sau „oieșea" *(Urtica urens)* (▣ 5194) ¶ ③ **URZICĂ-ALBĂ, URZICĂ-CREAȚĂ, URZICĂ-MOARTĂ**[1] = **SUGEL-ALB**; — **URZICĂ-MOARTĂ**[2] = **SUGEL** ③: — **URZICĂ-MOARTĂ**[3], plantă din fam. labiatelor, cu frunzele acoperite uneori cu o pată albă pe fața superioară, cu flori mari, roșii-purpurii *(Lamium maculatum)* (▣ 5195) ¶ ④ **URZICĂ-NEAGRĂ** = **BUBERIC** ¶ ⑤ **URZICA-RAȚEI** = **ȘTEVIE** ② [lat. ŭ r t ī c a, cu fonetismul neexplicat].

Fig. 5193. Urzică (-mare).

Fig. 5194. Urzică-mică.

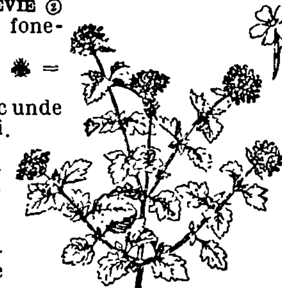

Fig. 5195. Urzică-moartă.

URZICAR 1. *sm.* = **FLUTURE-ROȘU**.

2. (*pl.*-are) *sn.* Loc unde cresc multe u r z i c i.

URZICEA (*pl.* -icele) *sf.* ① *dim.* **URZICĂ** ¶ ② = **URZICĂ-MICĂ**.

URZICUȚĂ (*pl.* -țe) *sf.* ① *dim.* **URZICĂ** ¶ ② *pl.* Gen de plante, cu tulpina ramificată și cu frunzele acoperite cu peri aspri; florile roșii, trandafirii sau albe, cu gîtul

Fig. 5196. Urzicuțe.

galben și păros, dispuse în spice, umbele sau ciorchini la vîrful tulpinii, au un miros plăcut; originare din America de Sud, se cultivă adesea prin grădini ca plante ornamentale; numite și „verbină" *(Verbena)* (▣ 5196).

URZIT 1. *adj.* ■ *p.* URZI: **pînză ~ă** ¶¶ Ⓒ NE-URZIT.

2. *sbst.* ① ■ Faptul de a u r z i: **~ul pînzei** ¶ ② Ⓕ Întemeiere: **după ~ul Rîmului** (M.-COST.).

7.000 **URZITOR** 1. *sm.* ① ■ Cel ce urzește ¶ ② Ⓕ Întemeietor: **și au stătut singur Romul, și ~ orașului și crăiei, după a căruia nume este și numele orașului Roma pînă astăzi** (M.-COST.) ¶ ③ Ⓕ Uneltitor: **~ de intrigi.**

2. (*pl.*-toare) *sn.*, URZITOARE *sf.*, ○URZOIU (*pl.* -oaie) *sn.* ■ Instrumentul pe care se urzește tortul (▣ 5197): **dacă se gătește la urzit, se toarnă apă pe urzitor, ca să se șteargă lenea și ca țesutul să sporească** (GOR.); **cînd se sfîrșește urzitul pînzei, atunci se toarnă apă jos pe fusul urzitoarei, ca să crească în vara viitoare cînepa frumoasă și să aibă pînza rost de țesut** (GOR.); **de pe mosoare, te-au urzit pe urzoiu** (CRG.); **urzoaiele să nu le ții la soare, că-ți moare bărbatul** (VOR.) [u r z i].

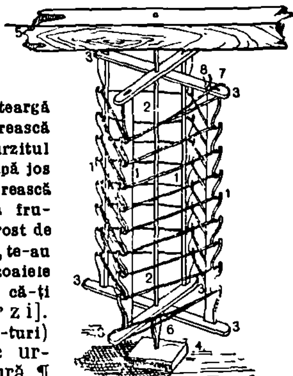

Fig. 5197. Urzitoare. 1. Razele urzitoarei, amnari.– 2.-2. Fus, vergea.– 3.-3. Chingi, stinghii. — 4. Căpătîiu, scaun.–5. Coarda casei.–6. Crucea urzelei.– 7. Piciorul urzelei.–8. Ața.

URZITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① ■ Ceea ce se urzește; *pr. ext.* țesătură ¶ ② Ⓕ Structură, temelie [u r z i].

○**URZOIU** ☛ URZITOR 2.

USCA (usuc, ○usc) 1. *vb. tr.* ① A scoate toată umezeala, a face uscat: **vîntul a uscat rufele; vîntul cel pălitoriu uscă vițele ei** (BIBL.); **Am o rochiță: O spăl în foc Și-o usuc în apă** (GOR.), *ghicitoare despre* „ceară"; Ⓟ: **ce, am uscat cămășile pe un gard?** (ZNN.), se zice cuiva care își permite prea multe familiarități; **a-și ~ lacrămile**, a înceta de a mai plînge ¶ ② A seca (*vorb.* de ape curgătoare sau stătătoare): **au uscat Domnul Dumnezeu marea Roșie de către fața voastră** (BIBL.) ¶ ③ Ⓕ A face să slăbească, să lîncezească, a istovi, a lua toată vlaga: **acea crudă suferință care usucă pe om fără de a-l omorî** (BALC.); **n'au fost în stare să-i potolească dorul părinților care-l usca pe de-a 'ntregul** (ISP.); *F* a aduce cuiva nenoroc la joc, a-l face să piardă șezînd lîngă dînsul (superstiție de jucător:) **mai scoală-te, neiculiță, că m'ai uscat!** (BR.-VN.).

2. *vb. refl.* ① A deveni uscat, a-și pierde toată umezeala: **rufele s'au uscat la soare, la vînt; ședeam afară la soare cu pielea goală pînă se usca cenușa pe noi** (CRG.); **mai toți pomii din grădină se uscară în cîteva zile** (ISP.); **zilele mele ca umbra se plecară și ca fînul m'am uscat** (DOS.); Ⓕ: **a fost apucat-o o sete ca aceea că i se usca și limba în gură** (SB.); **striga în gura mare că se usucă de sete** (CRG.) ¶ ② A rămînea uscat, fără apă, a seca: **să uscă pîrăul, căci nu s'au făcut ploaie pre pămînt** (BIBL.) ¶ ③ Ⓕ A lîncezi, a se slei, a se topi, a se prăpădi, a se istovi, a-și pierde toată vlaga: **a se ~ de dorul cuiva; a se ~ de-a'n-picioarele** [lat. e x s u c a r e].

USCĂCIOS *adj.* = USCĂȚIV: **ținea de mînă pe un tînăr nalt și ~** (GN.) [u s c a t].

USCĂCIUNE *sf.* ① Însușirea a tot ce e u s c a t: **~a pămîntului, lemnelor** ¶ ② Secetă: **în anul 1660, e o așa secetă și ~ în toată Moldova, că nu se zărește frunză pe copac** (VLAH.).

USCAT 1. *adj. p.* USCA. ① Lipsit de umezeală: **pămînt ~; rufe ~e; lemne, frunze, flori ~e; e bun de spînzurat de o cracă ~ă, că e păcat să strici una verde pentru el** (ZNN.); **timp rece și ~**; Ⓟ: **(a vorbi, a îndruga) verzi și ~e**, vorbe goale, fleacuri, minciuni; Ⓟ: **pe lîngă lemnul ~, arde și cel verde**, pe lîngă cele bune, pot găsi întrebuințare și cele proaste ¶ ② Ce nu mai e proaspăt, ce s'a întărit cu timpul: **mămăligă, pîine, coajă ~ă; cît pentru legumă, avea niște cîrnați usoați, de proaspeți ce erau** (ISP.) ¶ ③ Ce s'a lăsat să se usuce: **poame, prune ~e** ¶ ④ Sec, lipsit de apă: **pîrău ~** ¶ ⑤ Care nu e ud, jilav, acoperit de apă, unsuros sau gras: **a avea gura, limba ~ă; cu buzele ~e; piele ~ă; ochi usoați**, cari nu sînt udați de lacrămi ¶ ⑥ Slab: **o viță ~ă; picioare ~e; o față ~ă; Babă slabă și ~ă Și de Dumnezeu uitată** (PAMF.).

2. *sbst.* Faptul de a usca: **~ul rufelor, lemnelor, prunelor.**

3. *sbst.* Pămîntul (*în opoz.* cu marea, rîul): **și chemă Dumnezeu ~ul pămînt și strînsul apelor chemă mare** (PAL.); **se cobori la ~ și voi să intre în cetate** (ISP.); **îndată ce am pus piciorul pe ~, am fost înconjurat de mulțime** (I.-GH.); **scutură numai brîul peste apă și se va face o punte, de-i trece peste ea ca pe ~** (RET.); **a se zbate ca peștele pe ~.**

USCĂTOR *adj. verb.* USCA. Care usucă.

USCĂTURĂ *sf., mai adesea* USCĂTURI *pl.* ① Crăci u s c a t e: **fata, harnică cum era, curăți părul de uscături și de omizi** (CRG.); **toată ziua sta în soare... să curețe piersicii de uscături** (D.-ZAMF.); **trosneau uscăturile pe unde călca** (ISP.) ¶ ② Nume generic pentru ori-ce fel de mîncare ce constă din cărnuri reci (șuncă, pastramă, cîrnați afumați, salam, etc., sardele, măsline, etc.), sărături; mezeluri: **mă îndemnară... să iau ceva uscături: salam, sardele, șuncă, etc.** (ISP.); **Rareori mănîncă bine, mai mult uscături și post** (PANN); **îmi puse dinainte niște uscături, un puiu fript...** (GN.); ✓ *sg.*: **aduce pe o tavă ~ și udătură** (CAR.).

USCĂTURICĂ (*pl.*-urele) *sf. dim.* USCĂTURĂ ①: **plecînd la pădure ca să aducă cam uscăturele pentru casă, văzu într'un copac un cuib de pasăre** (ISP.).

USCĂȚEL 1. *adj. dim.* USCAT. Cam uscat.

2. USCĂȚELE *sf. pl.* Uscături, vreascuri, crăci uscate: **haideți la pădure, să aducem ~, să ne facă mama voastră plăcinte** (RET.).

USCĂȚIV *adj.* Slab, cam u s c a t: **fața lui ~ă și arsă de soare avea un nas coroiat ca un plisc de uliu** (I.-GH.); **Uscățiv așa cum este, gîrbovit și de nimic** (EMIN.); **o femeie ~ă intră pe poartă, cu două doniți mari de apă** (DLVR.).

USCIOARĂ ☛ UȘCIOARĂ.

USCIOR ☛ UȘCIOR[1].

USEBI = OSEBI.

‡**USÎRDIE...** = OSÎRDIE...

†**USNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① ‡ Buză ¶ ② Marginea de sus a unei oale, a unui vas, a unui pahar, gură: **Și 'n d'usna paharului Scrisă-i vița vinului** (IK.-BRS.) ¶ ③ Marginea de sus a luntrii (☛ ▣ 2973): **cellalt a scufundat luntrea ăstuia, după ce i-a umplut-o cu pămînt pînă peste ~** (S.-ALD.) ¶ ④ Buza clopotului: **clopotul cel mare niciodată n'a sunat într'o ~, fără să pue tot orașul în mișcare** (NEGR.) [‡ u s t n ă < vsl. u s t î n a].

†**USPĂȚA...** = OSPĂȚA...

‡**USPENIE** *sf.* Adormire; **Uspenia Precistei**, Adormirea Maicii-Domnului [vsl. u s p e n i j e].

‡**USTA** (*pl.*-tale) *sf.* ① Administrator, supraveghetor (la Turci) ¶ ② Căpitan de ieniceri [tc.].

‡**USTAV** (*pl.*-avuri) *sn.* Regulă, orînduire, prescripțiune bisericească [vsl. u s t a v ŭ].

†**USTEIA** = OSTEIA.

+**USTENEALĂ...** = OSTENEALĂ...: **fără de ~ și fără de post și fără de lacrimi... vor să agiungă ceriul** (VARL.).

*****USTENSILE** *sf. pl.* Unelte, scule [lat.].

†**USTIA** = OSTEIA.

‡**USTNĂ** ☛ USNĂ.

USTOIA ☛ OSTEIA.

○**USTUNOIU** = USTUROIU.

USTURA (-ur) *vb. tr.* A produce o senzație dureroasă printr'o arsură, prin urzicare, prin rănire, etc.: **m'a usturat; preutul n'a vrut să-l mai usture și spatele și s'a mîlcomit** (SB.); **m'am atins cu mîna de urzici și mă ustură de mă trec lacrimele** (L.-M.); **pe tine se vede că nu te ustură ochii, eu nici nu mai văd** (VLAH.); **am mîncat un ardeiu iute și mă ustură în gură**; Ⓕ: **îi răsună încă în urechi vorbele astea care-l usturaseră ca o plesnitură de gîrbaciu în obraz** (BR.-VN.) [lat. u s t ŭ l a r e].

USTURĂTOR *adj. verb.* USTURA. Care ustură: **durere usturătoare**; Ⓕ: **vorbă usturătoare**; — *adv.*: **începu a răspunde atît de subțire, ~ și pătimaș, încît toate amuțiră** (SAD.).

USTURĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a u s t u r a; usturime: **Și 'ntr'o groapă m'a trîntit, Într'o**

groapă cu urzici... Și de multă ~, Nu mă mai gîndii la gură, Ci la draga-alergătură (MAR.).

USTURIME *sf.* Sensație dureroasă pricinuită de o arsură, de urzicare, de o plesnitură cu biciul, de o rană, etc.: și pre sine să vor vedea iarăși într'atît amar și durere și ~ netrecută (VARL.); m'am deșteptat îndată, cuprins de ~ de parcă eram pus pe jăratec (ISP.); i-a opărit pe toți, de țipau și fugeau nebuni de ~ și de durere (CRG.); m'am urzicat și nu mai încetează ~a [u s t u r a].

USTUROIȚĂ, USTUROAIE *sf.* ♣ Plantă din fam. cruciferelor, cu miros tare de u s t u r o i u, cu flori mici, albe; frunzele și sucul ei sînt întrebuințate în medicină; semințele ei, pulverizate, pot înlocui, la sinapisme, grăunțele de muștar; numită și „ai(u)șoară", „ai(u)șor", „frunza-voinicului", „iarbă-de-lîngoare", „vindecătoare", etc. *(Alliaria officinalis)* (▣ 5198).

Fig. 5198. Usturoiță.

USTUROIU *sbst.* ♣ ① Plantă bulboasă din fam. liliaceelor, cu miros și gust caracteristic; are la baza tulpinii un bulb sau „căpățînă", alcătuită din mai multe bucăți, numite „căței", învelite într'o membrană comună; originar din Asia centrală, e mult cultivat la noi ca plantă culinară; servește la dresul bucatelor, iar țăranii noștri, în zilele de post, mănîncă usturoiul crud cu mămăligă; poporul îl mai întrebuințează ca leac la diverse boale și joacă un rol important în practicele superstițioase *(Allium sativum)* (▣ 5199, 5200): căpățînă de ~; cățel de ~; a mirosi a ~; la carne mai erau puse în apropiere

Fig 5199. Usturoiu.

și străchinuțe cu ~ pisat în slatină, ce-i spune mujdeiu (GRIG.); cel ce îmblă pe lîngă albine, să nu mănînce ~, c'apoi ele îl mușcă, fiindcă ele nu sufăr mirosul ~lui (GOR.); spre Sf. Andrei se fac cruci pe la ferești cu ~, se ung coarnele vitelor și mănîncă cu toții ~, de care miros fug strigoii (GOR.); îmi dați voie să ung încuietorile ușilor cu ~ (GN.); ℗: bărbat bun și ~ dulce nu se poate, toți bărbații sînt răi (după părerea femeii); — nici ~ n'am mîncat, nici gura nu-mi pute, nu știu nimic, nu sînt vinovat cu nimic în această privință, căci n'am avut nici un amestec aci: veniră acasă și dormiră, ca și cînd ~ nu mîncase și gurile nu le miroseau (ISP.) ¶ ② ~-DE-LAC ☞ IARBĂ-USTUROASĂ [u s t u r a].

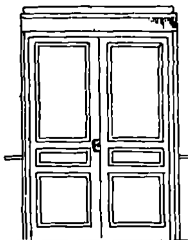
Fig. 5200. Vînzător ambulant de usturoiu.

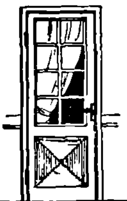
USTUROS *adj.* Care u s t u r ă: BUREȚE-USTUROS = IUȚARI; IARBĂ-USTUROASĂ ☞ IARBĂ②.

USUC, ○ URSUC *sbst.* Materie grasă, unsuroasă, de coloare gălbuie, ce se găsește în lîna oilor; apa în care s'a spălat lîna: au început a mă scălda ba cu leșie de ciocălăi, ba cu usuc de lînă (CRG.); lîna... mai întîiu se fierbe, ca să iasă din ea usucul...; din usuc mestecat cu oivit, se face o coloare vînătă foarte frumoasă (LIUB.) [lat. s u c u s, influențat de u s u c < lat. e x s u c o].

USUCOS *adj.* Cu u s u c, plin de usuc: lînă usucoasă.

UȘĂ, UȘE (*pl.* uși) *sf.* ⌂ ① Deschizătură dreptunghiulară făcută într'un zid, într'un perete, pe unde se intră în casă, într'o odaie, sau se iese de acolo: a intra, a ieși pe ~; Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelei (EMIN.); pe pragul ușii; a nu încăpea pe ~ (de gras ce e); a da pe cineva pe ~ afară; a-i arăta ușa, a-i spune să plece, a da afară: împăratul, nici una nici alta, ci-i trage o palmă și-i arată ușa (MERA); a cerși pe la ușile oamenilor; a umbla din ~ în ~; a ajunge la ușa străinilor (ALECS.), a ajunge să cerșească; după ~, afară (înaintea ușii); ℗: nepoftitul are scaun după ~ (ZNN.); acei (medici și avocați) cari nu se bucură de un nume bun sînt lăsați după ușă, cum se zice (I.-GH.); dinaintea ușii lui, dinaintea casei lui; cînd mături dugheana, să nu mături din fund spre ușă, că dai mușterii afară (GOR.); bețiia este ușa tuturor răutăților (PANN); ☞ LUP ① ¶ ② *În spec.* Dreptunghiul, oblonul de lemn sau de fier care se învîrtește în țîțîni spre a astupa această deschizătură sau a lăsa liberă trecerea printr'însa: a deschide, a închide, a încuia, a descuia ușa; cînd ușa se deschide singură, are să-ți vină cineva (GOR.); unge ușa, să nu scîrțîie; cînd îți scîrțîie ușa dimineața, îți intră norocul în casă (GOR.); ~ într'un canat, în două canaturi (▣ 5201); ~ cu geamuri (▣ 5202); ~ secretă, de fier; a sta cu ușile închise, încuiate; a bate la ~; a sparge ușa; a trînti ușa (de perete); *F* a intra cu ușa 'n casă, a spune lucrurile pe șleau, fără înconjur; Ⓕ *F* ~ de biserică, om fără cusur, sfînt, poamă bună: nici tu nu ești vre-o ușă de biserică! (CIAUȘ.); ☞ BORDEIU ①, STRÎNGE 1 ⑥ ¶ ③ ⛪ Uși împărătești ☞ ÎMPĂRĂTESC⑥ ¶ ④ Intrare; ușa cortului: Sara după spate de după ușa cortului (auzi) aceasta (PAL.); ☞ CORT ②; ușa strungii, deschizătura prin care intră și ies oile din strungă [lat. vulg. *pl.* * u s t i a (*sg.* * u s t i u m = clas. o s t i u m), aplicată mai întîiu ușii în două canaturi; comp. și gr. θύρα, germ. T h ü r e, etc.].

Fig. 5201. Ușă în două canaturi.

Fig. 5202. Ușă cu geamuri.

‡ **UȘAR(IU)**, *Mold.* UȘER(IU) *sm.* ① Păzitor la poartă, la u ș ă: acest ușariu deschide și oile glasul lui aud (COR.) ¶ ② = PORTAR ②.

UȘARNIC, *Mold.* UȘERNIC 1. *adj.* Care umblă haimana, care nu stă de loc pe-acasă, care e mereu pe drumuri: (zicea) că fata lui nu ascultă, că-i ușernică, că-i leneșă, că-i soiu rău (CRG.); nu bate leia prin sat, băiete, c'ai s'ajungi ușernic (FLOR.).

2. *sm.* Cîine ce umblă din u ș ă în ușă pe la casele oamenilor; Ⓕ: scoți sufletul din om cu obrăzniciile tale, ușernic ce ești! (CRG.).

UȘCIOARĂ, *scris mai adesea* USCIOARĂ (*pl.* -re) *sf. dim.* UȘĂ. Ușă mică: este o uscioară pe care o vei descoperi căutînd-o cu una din aceste luminări (ISP.).

UȘCIOR[1] ☞ UȘOR[1].

○**UȘCIOR**[2] *sm. Băn.* = URCIOR[2].

UȘER... ☞ UȘAR...

***UȘIER** *sm.* Slujbaș care stă la ușă (la o autoritate publică sau privată), aprod [it. u s c i e r e sau fr. h u i s s i e r, modificat după u ș ă].

UȘIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* UȘĂ. Ușă mică.

UȘOIU (*pl.*-oaie) *sn. augm. iron.* UȘĂ. Ușă mare: puse mîna pe cheie și o ținu ață pînă la ~l cel de aramă roșie (MERA).

UȘOR[1], UȘCIOR (*scris adesea* USCIOR), ○ UȘTIOR, UȘCHIOR *sm.* Tocul, pervazul ușii sau ferestrei: cătă cheia la locul ei, sus, în scobitura ușorului de stejar (LUNG.); pe prag ședea ghemuit un om... rezămat de uscior (GRIG.); ea pășea în tindă, lăsînd un ochiu peste uschior (SLV.); *mai adesea pl.*: Cu sgomot sare poarta din vechii ei ușori (EMIN.); casa... era acum toată numai un sloiu de ghiață și nu se mai cunoștea pe dinafară nici ușă, nici ușori, nici gratii (CRG.); scrie-le și pre usciorii casei tale și pre porțile tale (BIBL.); trebue mutați uștiorii ușilor (RET.) [lat.

osteolum >ușor; celelalte forme sînt refăcute după ușă, uscioară].

UȘOR² *adj.* și *adv.* ① Care cîntărește puțin, care nu trage mult la cîntar, care nu apasă greu: untdelemnul e mai ~ decît apa, de aceea plutește deasupra; arama e mai ușoară decît plumbul; ~ ca fulgul, ca puful; are să ți se pară că ești ~ cum îi pana (CRG.); fie-i țărîna ușoară! ☛ ȚĂRÎNĂ; — *adv.* ei calcă ~ și lin, ca și cum ar pluti (VLAH.); a se lăsa ~, *a)* a nu apăsa prea tare, a nu se lăsa cu toată greutatea trupului; *b)* a ceda fără multă împotrivire ¶ ② Care suflă încetinel, care se mișcă lin: o adiere, o boare ușoară; atunci veni un vîntișor lin și ~ de-i resfiră pletele (ISP.); e le sînt ca marea... cînd nici o suflare cît de ușoară nu adie deasupra-i (CAR.); — *adv.*: Plutind ~ în aer ca vîntul ce adie (ALECS.) ¶ ③ Fără multă zăpadă, fără geruri straşnice (*vorb* de iarnă): dat-au Dumnezeu de s'au făcut iarna ușoară. cît de-abia au căzut puținel omăt (LET.) ¶ ④ Vioiu, sprinten, care se mișcă cu înlesnire: ~ de picior; a fi ~ la alergat; nu știi cît mă simțesc de ~, parcă-mi vine să sbor, nu altă ceva (CRG.); — *adv.*: Cînd aud că-i sărbătoare, Mi-i ~ pe la picioare, Cînd aud că-i zi de lucru, Mi se 'ngreunează trupul (PAMF.) ¶ ⑤ Încet, ce-abia se aude: auzi... un... glas de copilă adiind o rugăciune ușoară (EMIN.); auzi o bătaie ușoară la ușă; pe la revărsat de zori, un ~ fîșîit se auzi prin grădină (ISP.) ¶ ⑥ Puțin important, neînsemnat: o greșală ușoară; i s'a dat o pedeapsă ușoară ¶ ⑦ Slab, ce abia se simte, ce abia se vede: medicii au constatat o ameliorare ușoară în starea lui; o inclinațiune ușoară a terenului; — *adv.* la miazăzi, cîmpia vastă... se 'ntinde, ~ povîrnită pînă departe 'n Dunăre (CAR.) ¶ ⑧ Puțin primejdios, fără urmări grave, lesne de suportat: o boală ușoară: Nici o boală nu-i ușoară Ca vara la umbrușoară, Nici o boală nu e grea Ca vara cu secerea (PANN) ¶ ⑨ Subțire: o materie, o stofă, o îmbrăcăminte ușoară; îmbrăcat cu haine mai puține, mai subțiri: fiindcă era cald, se desbrăcară de hainele de pe deasupra, rămînînd mai ~i (ISP.); — *adv.*: a fi ~ îmbrăcat ¶ ⑩ Superficial: o spoială, o tencuială ușoară ¶ ⑪ Somn ~, care nu e adînc, din care se deșteaptă cineva lesne; somn ~! urare cuiva care se duce să se culce ¶ ⑫ Puțin numeros: are o familie ușoară ¶ ⑬ Dibaciu, îndemînatec, delicat în mișcări: acest chirurg are o mînă ușoară ¶ ⑭ A fi ~ de (*sau* la) cap, a pricepe cu înlesnire ¶ ⑮ Lipsit de seriozitate, ușuratic: ~ de minte; femeie cu moravuri ușoare, femeie stricată, desfrînată ¶ ⑯ Care se mistue lesne, fără greutate: mîncări ușoare ¶ ⑰ ⚔ Artilerie ușoară, care are tunuri mici, lesne de transportat, care nu e stingherită în mișcările ei ¶ ⑱ Care se poate face sau îndeplini fără osteneală, lesne, facil: o lecție ușoară; problemă ușoară; o slujbă, o misiune ușoară; Virtutea e ușoară, cînd ai ce-ți trebuește (EMIN.); — *adv.*: (e) ~ a porunci, greu a împlini (ZNN.) ¶ ⑲ Precedat de o *prep.* (cu, din, pe) formează o *loc. adv.* cu ințelesul de „cu ușurință, lesne": prea lesne este atunce a strica pacea cu Turcii și a se bate prea cu ~ cu dînșii (NEC.); urcăm din ~. pe subt bolți de cetini (VLAH.) [‡iușor < *iu (— lat. lĕvis) + *suf.* -șor].

○ **UȘTIOR** ☛ UȘOR¹.

UȘUI (-uesc) *vb. tr.* A alunga găinile (strigîndu-le uș! uș!) (GR.-N.) (CIAUȘ.).

UȘULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* UȘĂ: în dreapta acestui coridor este o ~ (NEGR.).

†**UȘUR** *sbst.* ① ‡ Dijma producțiunilor pămîntului ce plăteau odinioară Tătarii pentru locul ocupat în Moldova (ȘĂIN.): Nohaii ce vor lăcui pe acel loc a Moldovei să-și dea ~ul și hacul pămîntului și toată plata deplin (LET.) ¶ ② *Mold.* ⚒ Zeciuiala morarului, oiem [tc.].

UȘURA (-urez) 1. *vb. tr.* ① A face mai ușor, a scoate o parte din greutatea, din povara purtată de cineva, ce apasă asupra unui lucru: ~ încărcătura unui car, unei corăbii; ~ povara unui cal; Ⓕ a-și ~ inima, a destăinui ceea ce-i stă pe suflet, ce-i apasă pe inimă: își ușurase inima spuindu-i taina lui (GN.); Ⓕ *F*: ~ punga cuiva, a-i lua banii, a-i cam goli punga: ...văzu că boltașul punga i-a cam ușurat (PANN) ¶ ② *Pr. ext.* A micșora, a împuțina, a scădea: ~ birurile, taxele, datoria publică ¶ ③ Ⓕ A alina, a potoli (o durere fizică sau morală): ca o năduşeală te ușurează de ori-ce boală (GOL.); ~ durerile; ~ mizeria ¶ ④ Ⓕ ⛪ A da o pedeapsă mai ușoară, un canon mai mic: Dumnezeu să ușureze păcatele celui cu fîntîna, că bun lucru a făcut (CRG.); (arhiereni) să deslege păcatul și să-i ușureze den canon (PRV.-MB.).

2. *vb. refl.* ① A-și scoate o parte din povară, din greutatea ce-l apasă: a se ~ de o povară; (bătrînii) se ușurară de hainele grele și se așezară pe divanuri (SAD.) ¶ ② Ⓕ A se alina, a se potoli (de o durere fizică sau morală): i-am spus tot ce aveam pe suflet și m'am mai ușurat; am suferit mult, dar acum m'am mai ușurat (L.-M.) ¶ ③ A scăpa de sarcină, a da naștere copilului: femeia lui s'a ușurat ieri.

UȘURĂTATE *sf.* Ușurință: omul acesta... luînd martoră Dumnezeirea cu atîta ~, este un trădător (NEGR.).

UȘURATIC. -ATEC *adj.* Ușor de minte, nesocotit, flușturatic, svînturat: ocupația viitoarei sale nunți umpluse cu totul mintea sa atît de ușuratică (BĂLC.); ajuns om mai matur, el mustra pe tinerii ușurateci (SLV.).

UȘURE *adj.* și *adv.* = UȘOR: aci odată sări ca o pisică de ~ peste prag (ISP.) [refăcut din ușurel].

UȘUREL, *f.* UȘURICĂ 1. *adj.* ① *dim.* UȘOR ¶ ② = UȘURATIC: Epimeteu era un flușturatec și un ușurel de minte (ISP.); ori-cît era de ușurel, poate că nici el nu era fericit (D.-ZAMF.).

2. *adv.* Încet, ușor: cele trei degete atingîndu-mă ușurel pe frunte, la mijloc și pe umeri. în semn de cruce (DLVR.).

UȘURIME *sf.* ① Însușirea a tot ce este ușor, ușurință ¶ ② Ⓕ ~ a minții, nesocotință, sburdălnicie.

UȘURINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Starea a tot ce este ușor, ce nu cîntărește mult, ce nu apasă greu: ...se cunoaște Omul prost din vorbuliță Și nuca din ~ (PANN) ¶ ② Însușirea a tot ce e ușor de făcut, înlesnire: cînd v'ați mai dus cîțiva într'ajutor, treaba s'a făcut cu mare ~ (CRG.) ¶ ③ Nesocotință: îl vedea... sbătîndu-se, ca să scape de urmările ușurinței sale (SLV.).

○**UȘUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. dim.* UȘĂ: Am o căsuță și n'are ~ (GOR.), *ghicitoare despre* „ou".

***UTERIN** *adj.* ⚖ Se zice despre copiii născuți din aceeași mamă, dar cari nu au același tată [fr.].

‡**UTEȘI** — OTEȘI.

UTI! *sau* UTIU! *interj.* Strigăt cu care se chiamă bobocii de rață (R.-COD.).

***UTIL** 1. *adj.* ① Folositor, trebuincios, de trebuință ¶ ② ⊕ Lucru ~, energie ~ă, energia necesară pentru a învinge rezistența propriu zisă a unui motor ¶¶ Ⓒ INUTIL, NEUTIL.

2. *sbst.* Ceea ce e folositor [fr.].

***UTILITAR** *adj.* și *sm.* Care are în vedere mai ales utilitatea; care disprețuește teoria și ține seamă numai de folosul pe care i-l pot aduce lucrurile [fr.].

***UTILITARISM** *sbst.* ✢ Doctrina utilitarilor; sistem de morală care recunoaște ca principiu al binelui numai utilitatea [fr.].

***UTILITATE** *sf.* = FOLOS: literatura este o lucrare de ~ pipăită (CAR.) ¶¶ Ⓒ INUTILITATE, NEUTILITATE [lat.].

***UTILIZA** (-izez) *vb. tr.* A întrebuința, a se folosi de ceva, a trage folos [fr.].

***UTILIZABIL** *adj.* Ce se poate întrebuința, de care te poți folosi ¶¶ Ⓒ INUTILIZABIL, NEUTILIZABIL [fr.].

UTIU! ☛ UTI!

***UTOPIC** *adj.* Care are caracterul utopiei, ce ține de utopie: proiecte ~e [fr.].

***UTOPIE** *sf.* ① Țară închipuită în care Thomas Morus socotea că lumea se bucură de o fericire deplină ¶ ② F Sistem de guvernare imaginar unde totul ar trebui să concorde spre binele tuturor și prin care lumea ar trăi deplin mulțumită: (erau) sisteme ieșite din imaginațiunea lor... utopii care nu puteau să aibă o viață lungă și care au dispărut lăsînd numai un suvenir istoric (I.-GH.) ¶ ③ Ⓕ Supozițiune ce nu se poate realiza [fr.].

***UTOPIST** *sm.* Persoană care făurește utopii sau crede în realizarea lor: egalitate? libertate? utopii ieșite din sînul Goliei și menite a duce pe utopiști iarăși în Golia (ALECS.); în lumea, pe care cel mai extrem ~ o poate visa, vor fi diferențe de închipuire și de gust (CAR.) [fr.].

UTRENIE, Ⓟ UTRENE, UTRĂNE, UTRINE *sf.* ⛪ Slujbă de dimineață (în Biserica ortodoxă): pă-

rintele se duse la biserica cea închinată spre pămînt, ca să citească utrenia (SLV.); stau cu lumînările aminș aprinse pînă la sfîrșitul polieleului și pînă se cetește evanghelia cea de la utrăne (LET.); Duminică, după ce au ieșit de la biserica Domnească, de la utrine, au boierit, după obiceiu, boierii cei mari (N.-COST.) [vsl. u t r i n j a].

UȚA ☞ HUȚA.

UȚUPINĂ = OTOPINĂ.

*UVERTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ♩ Compoziție muzicală pentru orchestră simfonică, fie pentru a servi ca introducere la o operă, fie ca o lucrare independentă: reprezentarea începu prin frumoasa ~ scrisă de celebrul Rossini (FIL.) [fr. o u v e r t u r e].

*UVRAJ (*pl.*-aje) *sn.* Operă științifică sau literară [fr. o u v r a g e].

*UVRIER *sm.*, UVRIERĂ (*pl.*-re) *sf.* Lucrător, lucrătoare: aci puțin îi păsa uvrierului francez dacă se periclita sau pierdea un capital care nu era al lui (I.-GH.) [fr. o u v r i e r]

*UZ (*pl.* uzuri) *sn.* ① Întrebuințare, folosire: a pierdut de mult un ochiu și ~ul comod al mîinii drepte (CAR.) ¶ ② *În spec.* Întrebuințarea obicinuită sau excepțională a unui cuvînt, a unei expresiuni, de către marea mulțime a populațiunii, cu toate că e uneori împotriva spiritului limbii ¶ ③ Datină, obiceiu: ~urile poporului la naștere ¶ ④ ⚖ Dreptul de a se folosi însuși de un lucru care este și rămîne proprietatea altuia ¶ ⑤ Experiența în societate, obicinuința de a trăi între oameni, știința de a se purta în lume și deprinderea de a cunoaște obiceiurile oamenilor [lat. u s u s, cu înțelesurile fr. u s a g e].

*UZA (-zez) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① A întrebuința, a se folosi de ceva ¶ ② A învechi, a prăpădi, a strica, a toci (prin deasa întrebuințare): ~ hainele, cărțile, etc. ¶ ③ Ⓕ A sdruncina, a slăbi: ~ sănătatea.

2. *vb. refl.* A se învechi, a se prăpădi, a se strica, a se toci (prin deasa întrebuințare) [fr. u s e r].

*UZANȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① ♈ Termen pentru plata scrisorilor de schimb (de obiceiu 30 zile) ¶ ② Obiceiu: uzanțe diplomatice [fr. u s a n c e].

*UZAT *adj. p.* UZA. ① Întrebuințat, folosit ¶ ② Învechit, prăpădit, stricat, tocit (prin deasa întrebuințare): rufe, haine, cărți ~e ¶ ③ Prăpădit de vîrstă, slăbit de boală ¶¶ Ⓒ NEUZAT.

*UZINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ⊕ Fabrică, stabiliment industrial în care lucrul este făcut mai ales de mașini: ~ de gaz, de electricitate; ~ metalurgică [fr. u s i n e].

*UZITA (-itez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) întrebuința, a (se) folosi în de obște [lat.].

*UZITAT *adj. p.* UZITA. Întrebuințat, folosit în de obște: acest cuvînt e ~ în Oltenia; cele mai multe neologisme nu sînt ~e de poporul de la țară ¶¶ Ⓒ NEUZITAT.

*UZUAL *adj.* De care se folosește cineva de obiceiu, mai adesea: termeni ~i; cunoștințe ~e, cunoștințe de care are cineva nevoie în viața de toate zilele [fr. u s u e l].

*UZUFRUCT *sbst.* ⚖ Dreptul de a se folosi cît trăește de rodul unui bun, de venitul unei moșteniri, de dobînda unui capital, a cărui proprietate aparține altuia [lat.].

*UZUFRUCTUAR 1. *adj.* ⚖ ① Care nu dă decît uzufructul ¶ ② Care trebue executat de uzufructuar 2.

2. *sm.* Care se bucură de un uzufruct [fr. u s u f r u c t u a i r e, u s u f r u i t i e r].

*UZURĂ (*pl.*-uri) *sf.* ① Camătă ¶ ② Stricare, prăpădire, tocire prin deasa întrebuințare [fr. u s u r e].

*UZURAR 1. *adj.* Ce ține de camătă, de cămătar: împrumut ~.

2. *sm.* Cămătar: norocul... pe ~ i-l scoase în cale bine dispus (CAR.) [fr. u s u r a i r e].

*UZURPA (-urp) *vb. tr.* ① A lua, a răpi, a apuca cu sila sau prin viclenie un avut, o putere, un drept, un titlu, o demnitate care aparține altuia: dar nu s'a mai întîlnit cu postul de capuchehaia pe care-l uzurpase frate-său Miltiad (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ A obține ceva prin fraudă, prin viclenie, fără vre-un drept legiuit: ~ gloria, reputația, stima [fr. < lat.].

*UZURPATOR *sm.* Acela care izbutește să uzurpe un drept, o putere care nu-i aparține în mod legiuit, *în spec.* acela care uzurpă autoritatea suverană [fr. u s u r p a t e u r].

*UZURPAȚIUNE *sf.* ① Faptul de a uzurpa și rezultatul acestei acțiuni ¶ ② Lucrul uzurpat [fr. u s u r p a t i o n].

DIN OCTOIHUL TIPĂRIT ÎN 1700.

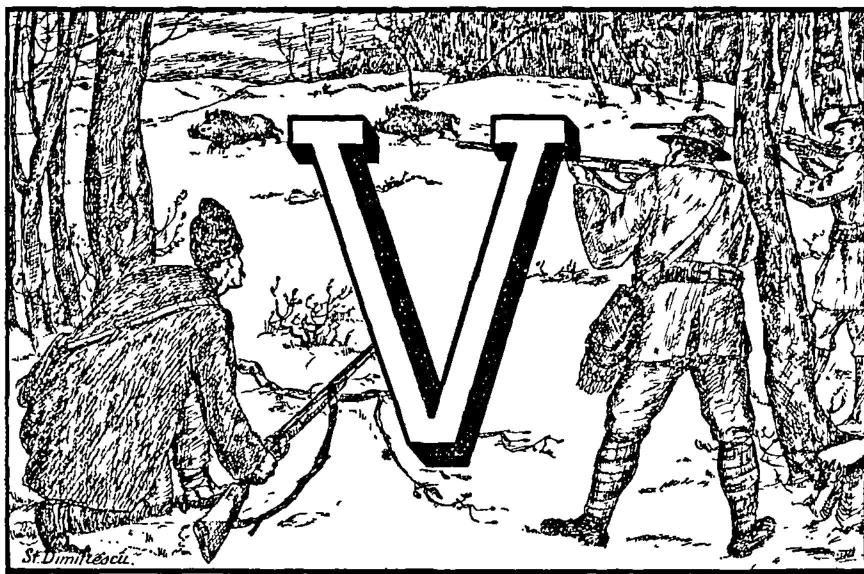

Sec. XV

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVII

Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XIX

VÎNATOARE

V *sm.* A douăzeci și cincea literă a alfabetului, a nouăsprezecea din seria consonantelor; în scrierea cirilică, ocupa locul al treilea în alfabet și purta numele de „vede".

V' *pron. pers.* = **VĂ**[1].

VA[1] *vb. intr. defectiv.* ① *Păstrat la pers. a 3-a a indic. prez. în construcțiunea* **mai ~**, mai este (mult, departe) pînă acolo, mai trece vreme pîn' atunci: **oare socotit-ați voi că... o să rămîie turma în ghiarele voastre...? Hei! măre băieți, mai ~ pînă atunci!** (ODOB.); **oho! mai ~, fată, mai ~!** (SLV.) ¶ ② † *Trans.* La imperativ, sub formele **vă**, du-te, **vați**, duceți-vă: **și zise Domnul către Aron: vă înaintea lui Moisi în pustie** (PAL.) [lat. v a d ĭ t, v a d e].

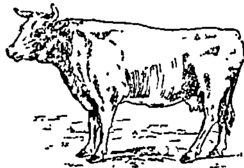
† **VA**[2] *pers. a 3-a sg. a indic. prez. a verbului* **VREA**. ① : **unde nu ~ Dumnezeu, omul nu poate** (N.-COST.); — întrebuințat astăzi numai ca auxiliar pentru formarea viitorului: **~ da, ~ cere, ~ veni** ¶ ② **Va săzică** ☛ **ZICE** 1 ⑮.

VA[3], particulă ce intră în compoziția mai multor pronume nehotărîte ☛ **CAREVA, CEVA, CINEVA, CÎTVA, CUMVA, ÎNCOTROVA, NIȘCAIVA, UNDEVA** [v a[2]].

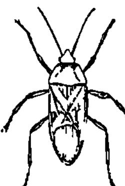
VĂ[1] ☛ **TU.**

VĂ[2] ☛ **VA**[1] ②.

○ **VAC** ☛ **VEAC.**

Fig. 5203. Vacă.

VACĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① Femela taurului (▣ 5203): **văzui cum... céste șapte vaci mîrșave și grozave mîncară pre cele șapte vaci grase** (PAL.); **să nu lași să dea laptele în foc, căci seacă laptele vacii** (GOR.); **a mulge vacile**; Ⓟ: **țăranul paște vaca și arendașul o mulge**, unii muncesc și alții trag folosul; Ⓕ *F* **e ~ de muls**, om pe care fie-care-l exploatează; ☛ **FĂTA** ①, **VIȚEL** ①; **get-beget coada vacii** ☛ **GET-BEGET**; **~ încălțată** ☛ **ÎNCĂLȚAT** ③ ¶ ② * **VACA-DOMNULUI**[1] = **BOUL-LUI-DUMNEZEU**[1]; — **VACA-DOMNULUI**[2], rădașcă femelă; — **VACA-DOMNULUI**[3], insectă lată și lungăreață, de coloare roșie și împestrițată cu pete negre și pui albi; numită și „boul-Domnului" *(Lygaeus equestris)* (▣ 5204) ¶ ③ **BURETELE-VACII** ☛ **BURETE** ④; — **COADA-VACII** ☛ **COADĂ** ⑱; — **CUPA-VACII** ☛ **CUPĂ**[1] ⑧; — **LIMBA-VACII** = **NĂVALNIC** ①; — **TURTA-VACII** ☛ **TURTĂ** ⑥; — **ȚÎȚA-VACII** ☛ **ȚÎȚĂ** ⑧; — **URDA-VACII** ☛ **URDĂ** ② [lat. v a c c a].

Fig. 5204. Vaca Domnului.

VĂCĂLIE *sf.* ① Cercul de coajă de teiu din jurul sitei, ciurului, dîrmonului (*Mold.* „veșcă"): **steaua e făcută dintr'o ~, ca cea de ciur... iar pe ~ sînt lipite niște cornuri, făcute tot din blănițe de lemn** (R.-COD.) ¶ ② Un fel de cutie cilindrică de coajă de lemn în care e așezată fie-care din pietrele de moară (*Mold.* „veșcă") ¶ ③ *Trans.* Bordul pălăriei: **copilașul avea pe cap pălărie micuță, cu văcălia întoarsă în sus** (VIC.) ¶ ④ Nume generic pentru diferitele specii de ciuperci de consistență lemnoasă ce cresc pe trunchiul arborilor și din care se prepară iasca: **~-DE-BRAD** *(Fomes pinicola)*, **~-DE-MESTEACĂN** *(Polyporus betulinus)*, **~-DE-SALCIE** *(Trametes suaveolens)*, etc.; **~-DE-FAG** = **BABIȚĂ**[1] ⑧④ [v e a c ă; rut. v a k e l i j a, v e k e l i j a „burete de făcut iască", e împrumutat din rom.].

***VACANT** *adj.* ① Nelocuit: **apartament ~** ¶ ② Neocupat de nimeni, fără titular: **catedră ~ă; loc de senator ~** ¶ ③ **Succesiune ~ă**, moștenire pe care n'o cere nimeni, pentru care nu se prezintă moștenitori [fr.].

***VACANȚĂ**, **VACANȚIE** (*pl.*-țe) *sf.* ① Starea unui loc, unei slujbe, unei demnități neocupate de nimeni ¶ ② Timpul cît un loc, o slujbă, o demnitate nu se ocupă de nimeni ¶ ③ Timpul în care școalele sînt închise: **vacanța** *sau* **vacanțele de Paști, de Crăciun; vacanța mare** *sau* **vacanțele mari**, lunile de vară (Iunie, Iulie și August) în care școlile nu funcționează: **am petrecut așa de bine vacanția de-acum un an** (VLAH.) ¶ ④ Timp în care judecătoriile și tribunalele judecă numai afacerile urgente ¶ ⑤ Timp în care se repausează cineva de la ocupațiile obicinuite: **e plecat în ~** [fr. v a c a n c e].

VĂCAR *sm.* ① Păzitor de vaci, păstorul vacilor: **avea turme nenumărate de tot soiul... și nici numărul ~ilor... ce le păsteau nu-i mai cunoștea** (ISP.); *pr. ext.* cioban: **decît slugă la ciocoi, mai bine ~ la oi** (ZNN.); Ⓟ: **s'a mîniat, s'a supărat ca ~ul pe sat**, se zice de cineva care spre a pedepsi pe altul, se privează pe sine însuși de ceea ce-i trebue, de ceea ce-i place: **te superi, ca ~ul pe sat** (VLAH.) ¶ ② ☆ **VĂCARUL**, constelațiune în emisfera boreală, în care se află steaua de mărimea întîiu Arcturus (▣ 5205) [lat. v a c c a r i u s].

VĂCĂREASĂ (*pl.*-ese) *sf.* ① = **VĂCĂRIȚĂ** ¶ ② Nevasta unui v ă c a r.

VĂCĂREAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf.* Locul unde stau, unde se odihnesc boii și vacile în timpul verii [lat. vulg. vaccarīcia].

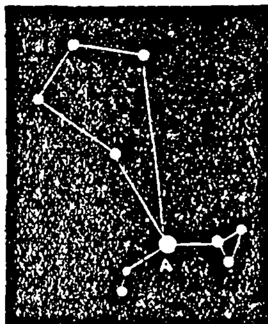

Fig. 5205. Văcarul.

VĂCĂREL *sm.* — **FLUIERAR** ② [v ă c a r].

VĂCĂRICĂ *sf.* — **FLOAREA-CĂLUGĂRULUI.**

○ **VĂCĂRIE** *sf.* ① *Bucov.* (MAR.) ¹= **VĂCĂREAȚĂ** ¶ ② Saia, grajd, staul, coșar pentru vite.

‡ **VĂCĂRIT** (*pl.* -ituri) *sn.* ‡ Dare oneroasă asupra vitelor cornute, scornită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea: **neavînd domnia putință de aiurea cu ce plini poruncile împărătești, s'au scornit un obiceiu pe vite. căruia obiceiu (îi) zic muntenește ~ul, de au dat toți cîte un zlot de bou, de vacă, cine cîte vite au avut** (N.-COST.); **domnii au fost luînd cîte două ~uri pe an, și iară nu puteau să iasă de sub datorie** (LET.); **și o babă săracă ce torcea în furcă să-și agonisească hrana și comîndul său trebuia la acea vreme să dee și ea bani la ~** (LET.) [v a c ă].

VĂCĂRIȚĂ (*pl.*-țe *sf.* ① Păzitoare de vaci: **văcărița Floarea și baciul Micu. amîndoi de pe locurile Făgărașului, se aveau bine împreună** (D.-ZAMF.) ¶ ② **PĂSTOREL** ② ¶ ③ **FLOAREA-CĂLUGĂRULUI** [v ă c a r].

***VACAȚIUNE** *sf.* — **VACANȚĂ**④ [fr.].

***VACCIN** *pl.*-inuri *sn.* ① Substanță care, introdusă în sîngele unui individ, îl imunizează contra unei boale anumite: **~ul contra holerei** ¶ ② *În spec.* Altoiul contra vărsatului, lichidul scos din pustulele ugerului vacii bolnave de vărsat și care prezervă pe om, un timp destul de îndelungat. de această boală (▣ 5206) [fr.].

Fig. 5206. Vaccin. Braț vaccinat cu diferitele faze prin care trece altoiul.

***VACCINA** (-inez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) altoi (împotriva unor anumite boale) [fr.].

***VACCINATOR** *sm.* Medic care vaccinează împotriva unor anumite boale [fr.].

***VACCINAȚIUNE** *sf.* Altoirea împotriva vărsatului sau altor boale [fr.].

VĂCESC *adj.* De v a c ă (în limba descîntecelor): **brîncă văcească, bubă văcească** (GR.-N.).

VACS (*pl.*-suri) *sn.* ① Substanță unsuroasă, mai adesea de coloare neagră, cu care se lustruește încălțămintea sau hamurile ¶ ② ⊕ Ⓟ Nimic, fleac [germ. W a c h s].

○ **VĂCSI** **VĂPSI.**

VĂCSUI (-uesc *vb. tr.* A da cu v a c s, a lustrui încălțămintea: **Unul papuci văcsuia, Altul calul pregătea** (VOR.); **îl îndrumase preuteasa ca, serile mai 'nainte de a se culca, să-și văcsuească ghetele** (ELV.).

VĂCSUITOR *sm.* Lustruitor de ghete, lustragiu (☛ ▣ 2980) [v ă c s u i].

VĂCȘOARĂ, VĂCUȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* *dim.* **VACĂ**: **căutat-o-ai în pîntece, nea Gheorghe, să vezi dacă nu cumva avea pe văcșoara noastră ?** (I.-GH.); **și-a sclipuit puține parale, cîteva oi, un car cu boi și o văcușoară cu lapte** (CRG).

VĂCUI. **VECUI** (-uesc) *vb. intr.* ① † A trăi vecinic, a dura etern, a dăinui: **văcuesc, ca de cînd lumea, gropi la capetele podului** (LUNG.) ¶ ② Ⓟ A trăi, a petrece vreme îndelungată; a-și trăi traiul: **Acolo să șezi, să văcuești, În coadele mărilor, În coarnele caprelor** (GR.-N.); **acolo a văcuit cîte zilișoare a avut** (R.-COD.); **de-amu noi ne ducem să vecuim în ostroavele noastre** (VAS.) [v e a c, v a c].

VĂCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* **VACĂ** ¶ ② **VĂCUȚA-DOMNULUI** **BOUL-LUI-DUMNEZEU**¹: **dacă se arată după ziua sf. Simeon Stîlpnicul gîzele roșii, numite văcuțele-Domnului, secările și usturoiul vor fi mănoase** (GOR.).

VAD (*pl.*-duri) *sn.* ① Locul dintr'un rîu unde apa este mică și se poate trece cu piciorul: **au trecut Siretul, unii în ~, alții înnot** (MUST.); **trecînd desculți prin ~... Moldova înghețată... ne degera măduva 'n oase de frig** (CRG.); **Ungur înarmat Trece marea fără ~** (ISP.), *ghicitoare despre* „rac"; Ⓟ: **nu cerca ~ul cu nerodul,** nu te apuca să pui la încercare pe cel nebun, căci poți s'o pățești adesea ¶ ② Locul de lîngă apă unde se poate construi o moară sau se poate înființa circiumă și unde țăranii pot veni cu înlesnire din toate părțile: **la vremea de apoi, poporul are credința că pe la toate ~urile vor fi mori și pe la toate răspîntiile vor fi circiume** (GOR.); **moara are ~ (vechiu)**, e foarte cercetată, are mulți mușterii: **vecinul din sus. de va face moară nouă pe gîrlă, și vecinul de la vale va tăcea ani zece, avînd ~ vechiu și nu-l va supăra, atunci să nu poată să facă moară pe ~ul său** (LEG.-CAR.); *pr. ext.* despre ori-ce fel de negoț: **i-a cerut filodormă mare, căci prăvălia este ~ bun** ¶ ③ Ⓟ Loc de trecere: **au fost trimis vezirul pe la toate ~urile oameni împărătești de au scos robii de la Tătari** (N.-COST.); **pe-aici și-au făcut ~ oștile turcești** (VLAH.): *pr. ext.* drum, cale: **...i se rumpe Al lui suflet, cînd privește peste a vremurilor ~** (EMIN.) ¶ ④ ‡ Țărm, mal: **și sosind la ~, află corabie și intră într'însă** (DOS.) [lat. v a d u m].

○ **VĂDAN, VĂDANĂ** (*pl.*-ne) *adj.* și *sm. f.* *Mold. Bucov. Trans.* Văduv(ă): **Tată-său, rămas vădan, Trăit-a numai un an** (RET.); **Dară galeși îi sînt ochii Ca și ochii de vădană** (EMIN.); **bucătăreasa curții împărătești era o vădană oacheșă și tinerică** (MERA); **cînd te vei la Miercurea, ai să rămîi vădană** (GOR.) [‡ v ă d u u].

○ **VĂDĂNI** (-ănesc) *vb. intr.* *Mold. Bucov.* A rămînea v ă d a n ă, a văduvi.

○ **VĂDĂNIE** *sf.* = **VĂDUVIE**: **Surorile au soție și ele nu-mi crede mie Năcazul din ~** (PAMF.) [v ă d a n ă].

○ **VĂDĂOIU** *sm.* *Mold.* = **VĂDUV**: **fata vornicului de la Rădășeni... era... măritată de curînd după un ~ bătrîn** (CRG.) [v ă d a n].

† **VADEA** *sf.* Termen de plată, soroc: **aice bani n'avem, dară să ni se pue o vadè, și mergîd în țară, pînă la vadè îi vom trămite** (LET.); **regula era, ca pentru polițe, ~ de trei luni** (I.-GH.); **cel ce plătește la ~, capătă și altă dată** (ZNN.) [tc. v a d è].

***VADE-MECUM** *sbst.* ① Ori-ce se poartă de obiceiu cu sine ¶ ② *În spec.* Călăuză, cărticică cu cunoștințe folositoare și indispensabile asupra unei materii, ce se poate purta cu sine [lat.].

VĂDI (vădesc) 1. *vb. tr.* ① ‡ A pîrî, a arunca vina asupra cuiva: **Foca aruncă urgie pre Țimishi, pentru că-l vădise oare-cine cu niște cuvinte rele** (MUST.); ¶ ② A da pe față, a da de gol, a denunța: **ai știut faptele stăpînului tău, și n'ai vădit și de acmu nu vei mai fi viu** (N.-COST.); **Să faci cum vei face să nu mă vădești** (PANN); **neavînd ginere-său nici-un prepus asupra soției sale că l-a vădi, s'a apucat în rămășag** (SB.) ¶ ③ A scoate la iveală: **un nor mare de pulbere îi vădi apropierea Românilor** (BĂLC.).

2. *vb. refl.* A se da pe față, a se da de gol, a ieși la iveală: **dară ea, văzîndu-se rătăcită, ca să nu se vădească, și-a ținut firea și a răspuns cu prefăcătorie** (SB.); **S'a bătut în cap cu pumnii, hainele și-a sfîșiat Văzînd c'o să se vădească nelegiuitu-i păcat** (PANN) [vsl. v a d i t i].

VĂDIT *adj.* ① *p.* **VĂDI** ¶ ② Ce se poate cunoaște îndată și fără nici o greutate, învederat, evident: **cu trei luni înainte... începe regulat o interesantă desbatere, avînd un ~ caracter de urgență** (CAR.).

‡ **VADNIC** *sm.* Denunțător: **~ul și furul un județ iau** (PR.-GOV.) [v ă d i].

VADRĂ, *Trans.* **VEADRĂ** (*pl.* vedre) *sf.* ① Veche măsură de capacitate de zece oca; vadra de Muntenia (12,88 litri) era mai mică decît vadra de Moldova (15,2 litri): **o vadră de vin; a strigat să mai scoată o vadră din cel vechiu** (VLAH.) ¶ ② *Olten. Bǎn. Trans.* Găleată, ciutură: **după ce îngroapă un mort, apa ce o aveai în vadră, în casă, s'o verși, căci acea apă e moartă, e apa morților** (GOR.) ¶ ③ Un fel de horă ce se joacă Sîmbătă seara înainte de nuntă, în mijlocul bătăturii, împrejurul bradului, unde mireasa varsă de trei ori cîte o găleată cu apă [vsl. v ĕ d r o].

VĂDRĂRIT *sbst.* ‡ Dare ce se plătea de fiecare vadră de vin: **făcu şi obiceiu în ţară care n'au fost, cîte doi bani de vadra de vin, ~ (NEC.); să ştie a-şi număra paralele, cînd va fi rînduit de visterie prin ţinuturi cu goştină, desătină şi mai ales ~ul la Odobeşti (STAM.).**

† **VĂDUĂ**, ‡ **VĂDUO** *sf.* = **VĂDUVĂ**: **Eu holteiu, mîndra văduă, Dorul plînge 'n zori de ziuă (IK.-BRS.).**

‡ **VĂDUESC** *adj.* De văduv (ă): **se duse şi lepădă gios... veşmintele ei şi luo pre sine veşmintele vădueşti (FAL.).**

† **VĂDUI[1]** ☛ **VĂDUVI.**

○ **VĂDUI[2]** (-uesc) *vb. intr.* A face loc de vad într'o apă (R.-COD.).

○ **VĂDULARIU** *sm. Trans.* (PĂC.) = **VĂDUV** [pentru sufix, comp. **VĂDUVARIU**].

‡ **VĂDUO** ☛ **VĂDUĂ.**

○ **VĂDUOIU** *sm. Mold. Oaş. Trans.* = **VĂDUVOIU**: **m'am măritat tînără, numa de şaptesprezece ani, l-am luat ~ şi m'a bătut mereu (GR.-N.).**

VĂDUŢ (*pl.*-ţe) *sn. dim.* **VAD** ①: **Sloiu de ghiaţă din deluţ Apă rece din ~ (VOR.).**

† **VĂDUU** *sm. Trans.* = **VĂDUV**: **de va fi alt preot şi-i va muri preoteasa şi va rămînea ~ (PRV.-MB.).**

VĂDUV 1. *sm.*, **VĂDUVĂ** (*pl.*-ve) *sf.* ① Bărbat rămas fără nevastă (prin moarte sau despărţenie), femeie rămasă fără bărbat: **sînt fetele unui frate al ei... de mai mulţi ani acum văduv (SLV.); şi vor fi femeile voastre văduve şi feciorii voştri săraci (BIBL.); femeia care-şi va drege tulpanul din cap va rămînea văduvă (GOR.)** ¶ ② ✿ **FLOAREA-VĂDUVILOR** = **RUJEN** ¶ ③ *Trans.* 🐦 **VĂDUVĂ-LOATRĂ** = **MIERLĂ.**

2. *adj.* ① Rămas fără nevastă, rămasă fără bărbat (prin moarte sau despărţenie): **multe blăstemuri au luat (Ion-Vodă) de la săraci, pentru văcărit, ales de la babele cele văduve (LET.)** ¶ ② Ⓕ Lipsit de: **de se întîmplă de moare mitropolitul sau episcopul, şi mitropolia sau episcopia rămîn văduve, cu ce rînduială şi politică se fac (LET.); biserica rămînea adesea-ori văduvă de preoţi (ISP.)** [lat. vĭduus, vĭdua].

○ **VĂDUVAR(IU)** *sm. Olten.* (VÎRC.) = **VĂDUV** [comp. şi **VĂDULARIU**].

VĂDUVI (-uvesc), † **VĂDUI** (-uesc) 1. *vb. tr.* ① A face, a lăsa văduv(ă): **Căsuţa ţi-ai pustiit, Bărbatul ţi-ai văduvit (MAR.)** ¶ ② Ⓕ A lipsi de ceva.

2. *vb. intr.* ① A deveni văduv(ă) ¶ ② A rămînea multă vreme, tot timpul văduv(ă): **m'a povăţuit ca numai decît să mă mărit, ca să scap de clevetele lumii şi să nu văduvesc îndelung (ISP.).**

VĂDUVIE *sf.* Starea celui văduv, celei văduve: **Doamna Neaga rămăsese în ~ cu un fecior (ODOB.); hai să unim văduviile noastre, ca să le prefacem într'o păreche de porumbaşi (ALECS.).**

VĂDUVIOARĂ (*pl.*-re), **VĂDUVIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① *dim.* **VĂDUVĂ**. Văduvă tînără: **acum patru ani m'am înamorat de o văduviţă desperată (ALECS.)** ¶ ② 🐟 Peşte de 30-40 cm. ce seamănă cu un crap mic, cu deosebire că are capul mai mic şi botul mai prelung; coloarea spatelui e negricioasă bătînd în albăstriu sau verziu; trăeşte în Dunăre şi în bălţile ei; are carnea grasă, fără multe oase şi foarte gustoasă *(Idus melanotus)* (▣ 5207).

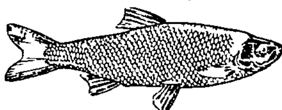

Fig. 5207. Văduviţă.

○ **VĂDUVOIU** *sm.*, **VĂDUVOAIE** *sf.* Văduv, văduvă: **Gheorghe Stefan-Vodă, cînd era boier, murindu-i giupîneasa, au rămas văduvoiu (NEC.).**

VAER... = **VAIER**...

VAET... = **VAIET**...

***VAG** *adj.* ① Ale cărui limite sînt variabile şi nu pot fi determinate exact ¶ ② Ⓕ Nedesluşit, nelămurit, nesigur: **din cînd în cînd îşi lungea spre el o privire ~ă (VLAH.); o spaimă ~ă îl necăjea ca un vis urît (DLVR.); mi-a dat un răspuns ~** [fr. vague].

***VAGABOND** 1. *adj.* Nemernic, pribeag, care rătăceşte încoace şi încolo, care umblă haimana.

2. *sm.* Derbedeu, haimana, om fără căpătîiu: **cine m'ar vedea cutrierînd oraşul cu valiza pe spinare ar cuteza poate a crede că sînt un ~ (ALECS.); ei devin vagabonzii uliţelor (VLAH.)** [fr.; comp. şi **BAGABONT**].

***VAGABONDA** (-dez) *vb. intr.* A umbla fără căpătîiu, a umbla haimana, a bate drumurile, a hoinări [fr.].

***VAGABONDAJ** *sbst.* Starea de vagabond, haimanalîc [fr.].

VĂGAŞ ☛ **FĂGAŞ.**

VĂGĂUNĂ (*pl.* -ni, -ne) *sf.* ① ⛰ Loc mîncat de ape, între două dealuri, pe unde se scurg pîraiele din munte; *pr. ext.* adîncătură în munte, peşteră puţin adîncă: **pîraie repezi, desfundate din văgăuni întunecoase, gonesc curmăturile munţilor (VLAH.); Valea-Podenilor este o ~ închisă din patru părţi de dealuri (CAR.); iacă intrăm într'o ~ ce, pe ce merge, se strîmtează (NEGR.); prin preajma locului aceluia trăia un pustnic într'o ~ de munte (ISP.)** ¶ ② *Pr. anal.* 👁 Orbita ochiului: **văzură trupul Mariei... cu ochii săriţi din văgăunele lor (DLVR.).**

VAGMISTRU, † **VAHMISTRU** *sm.* ⚔ Sergent-major de cavalerie sau de artilerie însărcinat cu partea administrativă a unui escadron sau a unei baterii: **(feldmareşalul) au şi întors pe atamanul Donţilor şi cu vahmistru (NEC.); vagmistrul comandă luarea pasului de marş reglementar (S.-ALD.)** [rus. vahmistrŭ < germ. Wachtmeister].

***VAGON** (*pl.*-oane) *sn.* 🚃 Trăsură mare, în care se călătoreşte cu drumul de fier sau cu tramvaiul (▣ 5208): **îţi bei ceaiul în ţicnă, te întorci în ~, apoi te înfăşori bine în tartan (I.-GH.); vagoane după vagoane trec toate pline cu vîrf, un locşor nu se mai găseşte (CAR.); ~ de marfă**, vagon de tren în care se transportă mărfuri sau diverse materiale; **~-pat**, vagon în care călătorul, în schimbul unei plăţi suplimentare, poate dormi într'un pat: **în ~ul-pat dormi ca acasă... şi la opt dimineaţa te deştepţi la Roman (I.-GH.); ~ poştal**, vagonul în care se transportă corespondenţa şi coletele poştale; **~ restaurant**, vagonul în care călătorii pot lua masa; **~-cisternă** ☛ **CISTERNĂ** ② [fr. wagon].

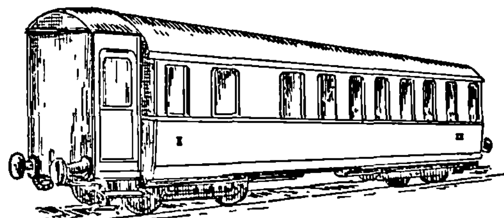

Fig. 5208. Vagon de tren.

***VAGONET** (*pl.*-ete) *sn.* 🚃 ① Vagon mic, de obiceiu la drumurile de fier cu cale îngustă (▣ 5209): **am luat trenul îngust de ~e (LUNG.)** ¶ ② Car de fier ce umblă pe şine cu cale îngustă şi care se întrebuinţează la construcţii, la exploatarea pădurilor, în mine, etc.: **femei duc pietrele cu ~ (IRG.); pe la spatele grădinii, trec ~ele cu cărbuni de la mină (BR.-VN.)** [fr. wagonnet].

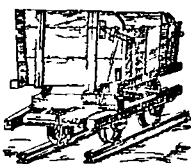

Fig. 5209. Vagonet.

VAH! *interj. Mold.* — **VAI!** Mai adesea precedat de ah!: **Alţii în visuri de înălţare Se plîng de-o parte cu ah! şi vah! (ALECS.)** [comp. tc. vah, ngr. βάχ].

VAHMISTRU ☛ **VAGMISTRU.**

VAI! *interj.* ① Strigăt de durere, de jale, de desnădejde, de părere de rău: **Vai! vai! vai! inima mea, Multu-i bună, multu-i rea, Multu-i neagră ca tina (IK.-BRS.); El ar răcni ca leii, dar vai! nu poate plînge (EMIN.)**; uneori simplu strigăt de mirare, de entuziasm: **vai! ce frumos e! vai! ce bine-mi pare; Aseară te-am văzut La fîntîna de băut Şi vai! tare mi-ai plăcut (IK.-BRS.)** ¶ ② Cînd e urmat de un pronume sau de un substantiv, legătura se face prin *prep.* **de: Decît să zici: „vai de noi!" mai bine: „vai de mine!" (PANN); Vai de ăla săracul Care-i slugă la altul (IK.-BRS.)**; în ameninţări: **va fi ~ de capul tău, dacă nu te astîmperi**; adesea în construcţia **~ şi amar** *sau* **amar şi ~: de vă prind cu minciuna, e ~ şi amar de voi! (RET.); altfel ar fi fost ~ şi amar de pielea ei (CRG.); amar şi ~ aceluia carele e acolo pacinic şi bun (TICH.)**; — *F* **ca ~ de tine, de el, etc.**, într'o stare de plîns, de compătimit: **ei s'au dus în risipă**

cine încotro au putut, ca ~ de ei (MUST.); veneau pe gios și goli ca ~ de dînșii (LET.); Moartea... pornește prin dumbrăvi, lunci și huceaguri, supărată ca ~ de capul ei (CRG.) ¶ ③ Cu chiu cu ~ ☛ CHIU ! ③ [comp. lat. v a e].

O **VĂIAGĂ** (*pl.*-iegi) *sf. Băn. Trans.* Piuă pentru țesături de lînă (▣ 5210): văiaga are iaz, ierugă, jghiab,

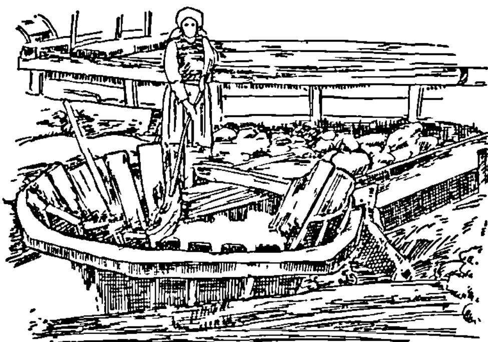

Fig. 5210. Văiagă (după T. Papahagi).

vălău și roată ca și moara (LIUB.) [comp. srb. v a l j u g a, v a l j a r i c a].

VĂICĂRA (-ărez), **VĂICĂRI** (-ăresc) *vb. refl.* A se tîngui, a se jeli, a se văieta: cu ochii legați, cum era, văicărindu-se grozav și svîrcolindu-se ca șerpele, se aruncă în iaz (CRG.); într'una își frîngea mînile, se văicăra (GN.); ei începură a se văicări și a se ruga, de să le plîngi de milă (ISP.); de se văicărea norodul sub povara birurilor grele... el își astupa urechile și închidea ochii la toate (VLAH.) [formațiune obscură din v a i].

VĂICĂREALĂ (*pl.*-eli), **VĂICĂRĂTURĂ**, **VĂICĂRITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a se v ă i c ă r a; rezultatul acestei acțiuni, tînguială: cum vede vechilul una ca asta,... contenește cu oftările și cu văicărelile (FURT.); auzi... niște văicărături (ȘEZ.).

VAIER (*pl.*-re) *sn.* Tînguire, jelire, vaiet: Vîntul bate! colo 'n aer Statu-palmă clătinat Umple lunca de-un lung ~, De-un lung ~ necurmat (ALECS.); Mii de guri atunci în ~ Umplu cerul (COȘB.); și 'n tăcerea aceea, iar auzi ~ul stolurilor de ciori (SAD.) [v ă i e r a].

VĂIERA (vaier) 1. *vb. tr.* A tîngui, a jeli, a compătimi: auzindu-și numele, se gîndi numai decît că Țiganul pe el îl vaieră (RET.).

2. *vb. refl.* A se tîngui, a se jeli: s'a așezat în pat și începu a geme și a se văiera cît îți era mai mare mila de dînsa (SB.); atunci am prins a plînge și a mă văiera (P.PRV.) [v a i! influențat în formațiune de ș u i e r a, f l u i e r a].

VAIET (*pl.*-te) *sn.* Strigăt de jale, de durere: Sbieret, raget, țipet, ~, mii de glasuri spăimîntate Se ridică de prin codri, de pe dealuri, de prin sate (ALECS.); strigătele și ~ele celor căzuți cutremură văzduhul (VLAH.); atunci am auzit bine ușa bufnind și un ~ de cotoiu (CAR.); Ⓕ: arcușul lui scotea niște ~e care se asemănau cu o jale omenească (DLVR.) [v a i! după analogia lui m u g e t, ț i p ă t, r ă c n e t, etc.].

VĂIETA (vaiet), **VĂITA** (vait) *vb. tr.* și *refl.* A (se) tîngui, a (se) jeli: văzînd că iar a greșit, începe a plînge și a se văieta, de... gîndeai că se prăpădește de plîns (RET.); De-al meu propriu vis mistuit mă vaiet (EMIN.); cînd era anul mai rău, de se văitau toți vecinii, lui Pitache îi mergea de-ți era mai mare dragul (BR.-VN.); Într'o vale adîncă Se vaietă un popă de brîncă (GOR.), *ghicitoare despre* „dop" [v a i e t; comp. însă și alb. v a i t o ń].

VĂI(E)TARE, **VĂI(E)TĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a se v ă i e t a, tînguială, vaiet: auzi un țipăt și o văietare care-i umplu inima de jale (ISP.); cînd să intre, din nou aud pe pod văitături (R.-COD.).

O **VĂITĂU** *sbst. Trans.* Măsură mică, din scoarță de fag, cu care morarul vămuește grîul sau porumbul, mertic (ȘEZ.) (CONV.).

O **VĂIUGĂ** (*pl.*-gi *sf. Băn.* Cărămidă nearsă [srb. v a l j a k].

O **VAJNIC** *adj. Mold. Bucov.* ① Important, însemnat, de seamă: ce credeți dumneavoastră că-i de făcut într'un caz atît de ~? (ALECS.) ¶ ② Straşnic, grozav: rămași aci în urma celei mai ~e lupte ce-au văzut timpuriile vechi, am păstrat în sîngele nostru vitejia celor două popoare mari din cari ne tragem (VLAH.); am dat-o binișor la o parte și am ieșit pe prispă: în adevăr, era o vreme ~ă (CAR.) [rus. v a ž n y j].

VAL[1] (*pl.*-luri) *sn.* ① Masă de apă (a mării, a unui rîu, a unei bălți) ce se ridică, mișcată de vînt sau de alte pricini, undă, talaz: corabia mare ~uri mari are, cea mai mică mai mici (ZNN.); ce trece peste apă și nu face ~uri? (ISP.), *ghicitoare despre* „chiot"; *pr. anal.*: vîntul... ridică un ~ mare de zăpadă (SAD.); Ⓕ: am simțit în ochi izbirea unui ~ de sînge (SAD.); văzînd că ~ul revoluționar se suia necontenit... căuta să-l împiedice (I.-GH.); nici o putere omenească nu mai poate opri în loc ~urile sgomotoase ale fugarilor (BĂLC.); Cad săgețile'n ~uri, care șuieră, se toarnă (EMIN.); se întrebuințează încă Ⓕ și *poet.* vorbind de ceva imponderabil ce vine grămadă, ce se năpustește într'o direcțiune: ~uri de lumină, de căldură, de armonie, de veselie, de amărăciune, de dureri, de vorbe, etc.: ies ~uri de lumină pe ferestre (BR.-VN.); simți inima bătîndu-i-se cu putere și un ~ de căldură urcîndu-i-se în obraji (D.-ZAMF.); Mache... extaziat, se lasă dus de acele ~uri de armonie (CAR.); apoi, drept încheiere, un ~ de vorbe mînioase la adresa lui Claymoor (VLAH.) ¶ ② Ⓕ Ceea ce e undoios ca valurile: îi desfășură ~urile de păr, negru și des (DLVR.); Valurile verzi de grîne legănîndu-se pe lanuri (EMIN.) ¶ ③ Ⓕ *pl.* Șir neîntrerupt de supărări, de necazuri, frămîntări, sbuciumări: grelele ~uri prin cari trecuse în așa scurt timp: gelozia, mirarea, rușinea, îl sguduise prea adînc (GN.); crede neputinței omenești, crede ~urilor și cumplitelor vremi (M.-COST.); așa e tinerețea, își are și ea ~urile ei (EAD.); dacă la nașterea copilului va fi timp frumos, va fi cu noroc, iar dacă e timp rău și furtunos, va avea multe ~uri în viață (GOR.); *adesea în* ~urile lumii, ~urile vieții, toate relele care bîntue omenirea, toate necazurile, nevoile cu care are de luptat cineva în viață: ~urile lumii și treptele sociale ne-au despărțit de mult unul de altul (I.-GH.); neștiind încă nimic din vicleniile și ~urile lumii, i-a ascultat vorbele (VLAH.); — *sg.* a avea ~ (de ceva, cu ceva, cu cineva), a avea o neplăcere, o supărare: vindea tot cu preț și de nime nici un ~ nu avea (MUST.); cine vrea ca să nu aibă ~ cu dracul, acela să nu calce licuricii de pe drum (MAR.) ¶ ④ Val-vîrtej, ca o vijelie, vijelios, furtunos: veneau val-vîrtej oamenii și caii pînă ce cădeau unul peste altul în Nistru de se înnecau (ISP.); cuvinte și lucruri și întîmplări... vin acum, stîrnite din depărtările vieții, aduse val-vîrtej ca de suflarea unei vijelii (VLAH.); Te fălești că înainte-ți răsturnat-ai val-vîrtej Oștile lovite 'n zale de'mpărați și de viteji? (EMIN.) ¶ ⑤ *Mold.* = TRÎMBĂ ①: începură a scoate din lada babei ~uri de pînză (CRG.); mai cumpăra... un ~ două de șaiac (GRL.) ¶ ⑥ Sulul, cilindrul mașinii tipografice, îmbrăcat cu o pastă gelatinoasă, care servește la înnegrirea formei cu cerneală; ~ de corectură, mic cilindru, acoperit cu o pastă gelatinoasă (numită „cleiu de valuri"), cu care se înnegresc literele pentru a da corecturi (▣ 5211) ¶ ⑦ ~ul ștreangului (DAM.), lațul sau ochiul ștreangului (la hamuri), orcicar, juvăț [vsl. v a l ŭ].

Fig. 5211. Val de corecturi.

VAL[2] (*pl.*-luri) *sn.* Meterez, ridicătură de pămînt, sprijinită de pari, care servește ca întăritură unei oștiri: ~uri uriașe de apărare se ridică de-a lungul hotarelor deschise bîntuirilor (VLAH.); Sinan mai întări și acest zid dimprejurul palatului... cu un ~ de palisade de copaci (BĂLC.) [germ. W a l l < lat.].

***VĂL** (*pl.*-luri) *sn.* ① Bucată de pînză sau de altă materie cu care se acopere ceva; *în spec.* țesătură transparentă cu care femeile-și acoper capul sau fața, voal: se urcară amîndouă într'o trăsură, cu ~urile groase trase peste obraz (D.-ZAMF.) ¶ ② Broboadă ce poartă unele călugărițe; a lua ~ul, a se călugări ¶ ③ Ⓕ Ceea ce acopere ca un văl, ce ascunde vederea ca o perdea: parcă mi s'a luat un ~ de pe ochi; De-odată trece-o cugetare, Un ~ pe ochii tăi fierbinți (EMIN.); a arunca un ~ (peste ceva), a ascunde; întristarea... a acoperit cu un ~ de melancolie caracterul cel mai vesel și mai glumeț (I.-GH.); n'aș fi rascolit de sub ~ul trecutului aceste amintiri (GN.) ¶ ④ Ⓕ ~ul nopții, întunerecul nopții ¶ ⑤ Ⓕ Pretext, aparență ¶ ⑥ Membrană arcuită

care continuă cerul gurii și separă fosele nazale de gură; la mijloc are o prelungire, numită „omușor" [lat. velum, cu înțelesurile fr. voile].

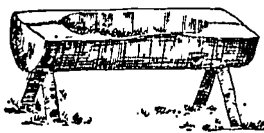
*VALABIL *adj.* ① Care are valoare ¶ ② Care se poate primi, acceptabil: scuză ~ă; acțiune ~ă ¶ ③ Prevăzut cu toate formele legale: testament ~ ¶¶ © NEVALABIL [fr.].

*VALABILITATE *sf.* = VALIDITATE ¶¶ © NEVALABILITATE [valabil].

VĂLĂTUC *sm.* ① = TĂVĂLUC ①: cultivatorul cu ~ul bate și netezește ogoarele semănate spre a le face să ție umezeală (ION.) ¶ ② Tot ce se înfășoară în formă de sul: un ~ de hîrtie (NEGR.); cînd erai albă cum trebue, te-au uscat, te-au făcut ~, te-au croit și au făcut din tine ceea ce ești (e vorba de trîmba de pînză, din care s'au croit cămăși) (CRG.) ¶ ③ Ⓕ Rotocol: un ~ de praf părea că vine spre colibă (D.-ZAMF.); urmărea c'o privire leneșă legănarea ~ilor de nori (VLAH.) ¶ ④ Colac de lut sau de pămînt, amestecat cu paie sau rogoz, pentru astupat pereții formați dintr'o îngrăditură de pari: acasă la dînsul, ograda curată ca 'n palmă, șopron de ~i pentru vite (SAD.); se înjghebase din rămășițele de ~i și de grinzi un fel de iezătură (GRIG.) ¶ ⑤ ~ (*sau* de-a ~ul) *adv.* = DE-A TĂVĂLUCUL: ~, Stoica se rostogoli în noroiu (D.-ZAMF.); cad mereu, cad de-a ~ul, fără a mă putea opri (ALECS.) [comp. TĂVĂLUC].

VĂLĂTUCI (-ucesc) *vb. tr.* ① = TĂVĂLUCI ¶ ② A face pereți de vălătuci.

○ VĂLĂU (*pl.*-lăe) *sn. Olten. Tr.-Carp.* ① = JGHIAB ① (5212) ¶ ② Scocul morii [ung. válu].

Fig. 5212. Vălău.

VĂLCEA, VÎLCEA (*pl.*-cele) *sf.*, VĂLCEL (*pl.*-cele) *sn.* Vale mică între două dealuri: văzu în vis iară pe zîna din vâlceaua cu flori unde i se arătase odinioară (ISP.); Cîtă apă-i pe vâlcele Sînt tot lacrămi de-ale mele! (IK.-BRS.); Și-l aruncă'ntr'un vâlcel Să doarmă ca un purcel (ȘEZ.) [lat. *vallĭcĕlla].

VĂLCELUȘĂ, VÎLCELUȘĂ (*pl.*-șe), VĂLCELUȚĂ (*pl.*-țe), VĂLCICĂ (*pl.* vâlcele) *sf. dim.* VĂLCEA: hangiul... întrebă dacă-i mai lasă cele cinci pogoane de fînețe ce se aflau într'o vîlceluşă (S.-ALD.); Într'o vâlceluşă Latră-o cățelușă (ISP.), *ghicitoare despre* „meliță"; alături, o vâlceluță mărginită de mesteacăni și sălcii (UR.); în fund, pe o vălcică singuratică o turmă de dropii stă tăbărîtă (D.-ZAMF.).

VALE (*pl.* văi) *sf.* ① Loc închis între munți: nu-i deal fără ~ (ZNN.); Pe cea ~ aburată Să rădică o ploaie întunecată (VOR.); Hai în codrul cu verdeață Und' izvoare plîng în ~ (EMIN.); Ⓕ ~a lacrimilor, ~a plîngerii, lăcașul pămîntesc în opoziție cu lăcașul ceresc; se întrebuințează adesea, în diferite locuțiuni, în opoziție cu deal ☛ DEAL ② ¶ ② În legătură cu prepoziții: *A)* de ~, în jos, mai încolo: curtea banului Ghica... începea din capătul despre apus al podului gîrlei, de ~ de Zlătari (I.-GH.); fetele nălbesc pînza mai de ~ între sălcii (VLAH.); Mai de-vale 'n cea dumbravă cu poiana tăinuită, ...Coasele sub teaca udă zăngănesc resunător (ALECS.); — *B)* la ~, *a)* în josul apei; *b)* (în opoziție cu la deal), coborînd, în spre coborîș, spre capătul de jos: vecinul din sus de va face moară nouă pe gîrlă, și vecinul de la ~ va tăcea ani zece... (LEG.-CAR.); cîte sate sînt... pe Dîmbovița la ~ pînă la Tîrgoviște, îl cunoșteau și copiii (SLV.); bușteni, copaci groși ca butia... amestecați cu bolovani, cu colți din pietrele munților se lasă la ~ (ISP.); pornesc pe calea Victoriei la ~ (CAR.); nuca înfășurată în hîrtie atîrnă la ~ (ISP.); Ⓕ *F* a lua pe cineva la ~, a-l lua în rîs, în zeflemea: o lua și pe băbătia lui la ~ (SAD.) ¶ ③ ● *În spec.* Teritoriul udat de un fluviu sau de un rîu împreună cu afluenții săi, basinul unui curs de apă: valea Dunării, valea Teleajenului ¶ ④ *Olten. Trans.* Apă curgătoare, pîrău: Marți seara și Sîmbătă seara își fac fetele de mărit pe ~; deci nu e bine a umbla pe lîngă ape (GOR.); cojile de ouă cu care se face Paștele să le dai pe ~, ca să se ducă să dee de știre și blajinilor că sosesc Paștele (GOR.) ¶ ⑤ Calea-valea ☛ CALEA-VALEA [lat. vallem].

VĂLEAN *sm.* Locuitor dintr'o vale: Ești tu fată de muntean Sau copilă de ~ (ALECS.).

*VALENȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Numărul de atomi de hidrogen cu care se combină un atom dintr'un alt corp [fr. valence].

*VALERIANĂ (*pl.*-ne) *sf.* = ODOLEAN [fr.].

*VALET *sm.* ① = FANTE ① (5213) ¶ ② Fecior în casă [fr.].

Fig. 5213. Valet.

○ VALEU! *interj. Mold.* = AOLEO!: valeu! fată, că tare neroadă te-am mai făcut! (CAR.); În sfîrșit tot ~! hojma și iar ~! a strigat (SPER.).

VĂLICICĂ = VĂLCICĂ.

*VALID *adj.* ① Sănătos, sdravăn ¶ ② Care îndeplinește condițiunile cerute ca să fie primit, valabil ¶¶ © ☛ INVALID [fr.].

*VALIDA (-idez) *vb. tr.* A declara valabil: ~ o alegere [fr.].

VALIDEA *sf.* Titlu purtat de mama Sultanului, la Turci: la Octomvrie 25 au murit și ~ua, muma împăratului (LET.) [tc. validè (-sultan)].

*VALIDITATE *sf.* Starea, calitatea a tot ce este valid: ~a unui act; susținea cu tărie ~a alegerilor (I.-GH.) ¶¶ © ☛ INVALIDITATE [fr.].

VALIU *sm.* Guvernatorul unui vilaiet (la Turci): m'am dus de am făcut vizită ~lui acelui vilaiet (I.-GH.) [tc. vali].

*VALIZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① Geamantan: cine m'ar vedea cutrierînd orașul cu valiza pe spinare, ar cuteza poate a crede că sînt un vagabond (ALECS.); mi-am făcut repede valiza și am pornit la gară (CAR.) ¶ ② Cufăraș ce se așază la spatele trăsurii ¶ ③ ~ diplomatică, geamantan sau geantă care conține acte diplomatice și al cărei conținut nu se cercetează la vamă [fr. valise].

VALMĂ *sf.* ① Amestecătură, încurcătură, neorînduială; îmbulzeală, vălmășag: Tinerețe, farmec, visuri, toate-s țăndări de vas frînt, Ce de mult periră 'n valma răzvrătitelor talazuri (VLAH.) ¶ ② De-a valma ☛ AVALMA [comp. AVALMA].

VĂLMĂȘAG *sbst. Mold.* = VALMĂ ①: acest ~ de trunchiuri și de frunziș bogat nu se poate asemăna cu nimic din ce am văzut pînă acum (IRG.); Din Grecii ce-au fost afară, au aflat prilej cîțiva, în ~ul acela, cu chip a putea scăpa (LET.); deodată, tot dintr'acolo, pornește o îmbulzeală mare, un ~ îngrozitor de oameni (VLAH.) [comp. și ÎNVĂLMĂȘAG, ÎNVĂLMĂȘALĂ, ÎNVĂLMĂȘI].

VĂLMĂȘALĂ = ÎNVĂLMĂȘALĂ: ~ sgomotoasă ocolea coastele sale (NEGR.).

VĂLMĂȘI = ÎNVĂLMĂȘI.

VALMEȘ *adv.* = DE-A VALMA: ...troiene de spumă argintii Ce ~ se răstoarnă cu-o furie turbată, Formînd o avalanșă de cataracte mii (ALECS.).

VĂLNIC ☛ VÎLNIC.

*VALOARE *sf.* ① Prețul cît face un lucru, atîta cît prețuește ceva: ~a caselor a scăzut în ultimul timp; un obiect, o mostră fără ~; a-i crește, a-și pierde ~a; are un inel cu o piatră de mare ~; lucru de ~, lucru de preț; a pune în ~, a îngriji de un lucru, a face cheltueli pentru a-l aduce în stare să producă mai mult, să dea un venit mai mare ¶ ② ~ actuală, prețul unei scrisori de credit după ce s'a scăzut scontul din valoarea înscrisă; ~ intrinsecă ☛ INTRINSEC ②; ~ nominală ☛ NOMINAL ③; valori mobiliare, titluri, fie la purtător fie nominale, bonuri, scrisori de credit, etc. ¶ ③ Valori declarate, scrisoare conținînd bani sau valori mobiliare, al cărei conținut e asigurat, în contra pierderii, în limita sumei declarate ¶ ④ Ⓕ Meritul unei persoane; meritul intrinsec al unei lucrări sau al ori-și-cărui alt lucru: cartea lui n'are nici o ~ științifică ¶ ⑤ Durata unei note ¶ ⑥ Semnificarea exactă a unui termen, a unei expresiuni ¶ ⑦ Intensitate: ~a unei colori [fr. valeur < lat.].

*VALORA (-orez) *vb. tr.* și *intr.* = PREȚUI [valoare].

*VALORIZA (-izez) *vb. tr.* A da valoare, a pune în valoare [it.].

*VALOROS *adj.* Viteaz, curagios, brav [fr. valeureux].

*VALS (*pl.*-suri) *sn.* ① Dans care se joacă cîte doi, pe o măsură de trei pătrimi, cu multe învîrtituri (5214) ¶ ② Muzica după care se dansează

valsul: un ~ molatec se desprinde de pe clapele pianului (GRL.) [fr.].

*VALSĂ (-sez *vb. intr.* A dansa valsul [fr.].

*VALSATOR *sm.*, VALSATOARE *sf.* Persoană care valsează, care știe să valseze [după fr. v a l s e u r].

VALTRAP (*pl.*-apuri, -ape) *sn.* Cioltar: (caii) aceștia... îmbrăcați în lungi ~uri senatoriale, ca altă dată calul lui Heliogabal, bat pămîntul cu nerăbdare, rînchezînd (D.-ZAMF.) [rus. v a l ĭ t r a p ŭ < germ.].

VALȚ (*pl.*-țuri) *sn.* = VALS: pe urmă au jucat mazurca cu Rușii, ~ul cu Nemții și acum cadrilul cu Franțuzii (ALECS.) [germ. W a l z e r].

VĂLȚUI (-uesc) *vb. intr.* A valsa: Cavalerii... se învîrtea, vălțuia (STAM.) [v a l ț].

Fig. 5214. Vals.

VĂLȚUITOR *sm.*, VĂLȚUITOARE *sf.* Valsator, valsatoare [v ă l ț u i].

○ VĂLUG *sbst. Olten.* ① ⚘ — CRÎNG ③ ¶ ② (DAM.) FACHIE ② [srb. v a l j u g a].

VĂLUI (-uesc 1. *vb. tr.* ① = ÎNVĂLUI 1 ① ¶ ② = ÎNVĂLUI 1 ④: Teofil... icoanelor nu se închina, și pre ceia ce se închina, eiu-i văluia (MX.).

2. *vb. intr.* A face valuri: ca glasul mării ce văluește (BIBL.).

3. *vb. refl.* = ÎNVĂLUI 2 ①: m'aș vălui într'o mreje care prinde pești (GAST.) [v a l¹; comp. ÎNVĂLUI].

VĂLUREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* VAL¹ ①: Și apa 'n ~e de aur se 'ncrețește (ALECS.).

VĂLUROS *adj.* Cu v a l u r i, ondulos: la stînga, creasta Jepilor mari alcătuește o linie puțin văluroasă (UR.).

*VALUTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Felul monetei sau al biletelor de bancă ce se dă ca plată; raportul între valoarea nominală a monetelor și biletelor de bancă și între cursul lor variabil, la schimb: ~ în aur; ~ austriacă (☛ TAB. LXXV ¶ ② Plus-valută ☛ PLUS-VALUTĂ [it.].

TABELA LXXV. VALUTE

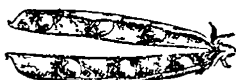
Tablou de valutele principale
tratate sau cotate la București
în ziua de 20 Iulie 1931.

Piața	Țara	Valuta	Paritate în Lei	Curs mijlociu
Paris	Franța	Franc	6,55	6,63
Londra	Anglia	Liră sterlină	813,60	816,50
New-York	Statele-Unite	Dolar	167,10	168,50
Bruxel	Belgia	Belga	23,25	23,60
Viena	Austria	Șiling	23,52	23,62
Praga	Cehoslovacia	Coroană	4,95	4,99
Zürich	Elveția	Franc	32,25	32,85
Berlin	Germania	Marcă	39,82	39,—
Atena	Grecia	Drahmă	2,17	2,15
Milano	Italia	Liră	8,80	8,80
Amsterdam	Olanda	Florin	67,20	68,25
Varșovia	Polonia	Zlot	18,52	18,50
Belgrad	Serbia	Dinar*	32,25	2,95
Stokholm	Suedia	Coroană	44,80	necotată
Stambul	Turcia	Piastru*	7,39	81,—
Budapesta	Ungaria	Pengoe	29,10	29,25

*Monetă nestabilizată.

○ VĂLUȚ *sbst.* (ȘEZ.) FACHIE ② [comp. VĂLUG ②].

*VALVĂ (*pl.*-ve) *sf.* ① Fie-care din capacele unei scoici ¶ ② Fie-care din cele două părți suprapuse ale unei păstăi, etc. (▣ 5215) ¶ ③ Clapă sau supapă în mașinile cu aburi sau la biciclete [fr.].

Fig. 5215. Valve.

VĂLVĂTAIE = VÎLVĂTAIE.

VAL-VÎRTEJ ☛ VAL¹ ④.

*VALVULĂ (*pl.*-le) *sf.* Îndoitură membranoasă, în diferitele părți ale corpului, care, ca o supapă, permite lichidelor de a trece 'nainte, dar împiedică reîntoarcerea lor (▣ 5216): valvulele vinelor; valvulele orificiilor inimii [fr.].

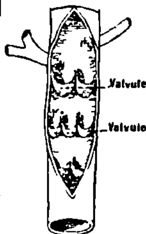

Fig. 5216. Vînă deschisă arătînd valvulele.

*VALVULAR *adj.* Ce ține de valvule, privitor la valvule: insuficiență ~ă [fr.].

VAMĂ (*pl.* vămi) *sf.* ① Taxă stabilită pe unele mărfuri la intrarea sau la ieșirea lor dintr'o țară: Domentian... circimărea veniturile și adăogea vamele... și prăda oamenii (MX.); dacă, de pildă, am pune o ~ de un franc pe cotul de postav, nu este așa că negustorul... ar fi silit să ni-l vîndă cotul cu un franc mai scump decît ni-l vindea mai 'nainte? (I.-GH.) ¶ ② Administrațiunea care percepe taxele de vamă ¶ ③ Localul unde se descarcă și se cercetează mărfurile intrate în țară și se percep taxele vamale: făcut-au și altă biserică în Iași, la ~, lîngă casele părinților lui (MUST.); Ce trece prin ~ Și nu se bagă 'n seamă? (GOR.), *ghicitoare despre* „vînt" *și despre* „ceață" ¶ ④ *pl.* Vămile văzduhului, mai multe popasuri pe care, după credința poporului, trebue să le facă sufletul, purtat de îngerul morții, pînă să ajungă în împărăția cerului; la cea din urmă vamă, mai ales, trebue să plătească prețul de trecere; de aceea i se pune mortului, între degete, cîte o para de argint, ca să aibă cu ce plăti vama: unui mort i se leagă o para de argint la degetul cel mic de la mîna dreaptă, ca să aibă cu ce plăti vama pe lumea cealaltă (GOR.) ¶ ⑤ *Mold.* ⚘ = OIEM: macină-mi, că ți-oiu da vama pe urmă (PAMF.); și curge ~ multă la moara dumitale, bade Isac? (SAD.) [ung. v á m].

*VAMAL *adj.* Privitor la v a m ă: tarif ~; taxă ~ă; birou, oficiu ~; dacă și ei ar opri vitele și grînele noastre, sau le-ar impune cu o dare ~ă grea, ce am face? (I.-GH.).

○VĂMAR(IU) *sm. Bucov.* = VAMEȘ ①: Cînd la vamă-mi ajungea, Pe vamariul mi-l striga (VOR.) [v a m ă].

○ VĂMAȘ *sm. Trans.* (CONV.) = VAMEȘ ① [ung. v á m o s].

VAMEȘ *sm.* ① Funcționar ce percepe taxele de vamă: ~i sînt puși pe la schelele țării (VLAH.) ¶ ② ‡ Cel ce lua în arendă dările ce trebuiau să plătească cetățenii la Roma și în tot imperiul roman; numele de ~ ajunsese odios, mai ales la vechii Evrei, din pricina abuzurilor scandaloase ce făceau ~ii și a averilor imense ce strîngeau din sudoarea poporului; despre aceștia se pomenește în Evanghelie: de veți iubi pre cei ce iubesc pre voi, ce plată veți avea? au nu și ~ii fac aceasta? (BIBL.); *de aci*, Duminica Vameșului și a Fariseiului, a zecea Duminecă înainte de Paști, cînd se citește în biserică parabola din Evanghelie (Luca XVIII, 9 și urm.) privitoare la ~ [ung. v á m o s].

VĂMEȘIE, ‡ VĂMIȘIE, ○ VĂMĂȘIE *sf.* ① Starea, slujba de v a m e ș: vămișiile cele de pe margini... tot ei le cuprinsese de le-au luat (NEC.) ¶ ② Taxă de vamă.

*VAMPIR *sm.* ① Ⓟ = STRIGOIU ① ¶ ② Ⓕ Criminal care ucide pentru plăcerea de a vedea sîngele curgînd ¶ ③ F Cel ce se îmbogățește din jafuri și din sudoarea poporului: rușine pentru guvernul vitreg, care dă unul din cele mai frumoase județe ale României în ghiarele unui ~ (CAR.) ¶ ④ Gen de lilieci mari ce trăesc în America de Sud și cari, uneori, sug sîngele ființelor adormite (▣ 5217) [fr.].

Fig. 5217. Vampir.

VĂMUI (-uesc) *vb. tr.* ① A supune taxelor de v a m ă; a percepe vamă ¶ ② ⚘ A-și lua zeciuiala, oiemul, vama (*vorb.* de morar) ¶ ③ Ⓕ A decima: ciuma și foametea vămuiau pe oapete (VLAH.).

*VAN *adj.* ① Zadarnic, deșert: ~ă-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru (EMIN.) ¶ ② În ~, *loc. adv.*

în zadar, în deşert: De-acum, ispititori în ~ mai cată Viclenii ochi, îi ştiu atît de bine? (VLAH.); Cu mîna mea în ~ pe liră lunec (EMIN.) [lat.].

○ **VANĂ** (*pl.*-ne) *sf. Bucov.* Albia în care se spală sau se scaldă cineva, balie: apa, cînd o pui în ~, o strecori ca să nu fie cu gunoaie (MAR.) [germ. Wanne].

***VANADIU** *sbst.* Metal rar din familia cositorului, care se găseşte în mici cantităţi în diferite minerale. argiluri şi bazalturi; se întrebuinţează în industrie aliat cu oţelul, precum şi la prepararea negrului de anilină [fr.].

***VANDAL** *sm.* ☛ P. IST.

***VANDALISM** (*pl.*-me) *sn.* Faptă de Vandal: nimicire stupidă a tot ce este monument de artă sau de ştiinţă, a tot ce ne-a transmis trecutul, mai frumos şi mai înălţător, spre a ne aduce înapoi la vremile de barbarie; *pr. ext.* distrugere stupidă, fără rost: bătrînul îşi aduse aminte de ~ul din scrin (D.-ZAMF.) [fr.].

○ **VANDRALĂU**, VANDRAŞ, VANDROC(AŞ) *sm.* Ⓕ *Trans. Băn.* Haimana, vagabond, derbedeu: acolo calul se dete peste cap şi se făcu un băţ noduros, după cum vedem că poartă vandralăii (RET.) [ung. vándor, vándorló].

VANGHELIE *sf.* Ⓟ = EVANGHELIE.

***VANILIE** *sf.* ① Plantă acăţătoare din fam. orchideelor, cu frunze groase, cărnoase, cu flori de un verde-deschis, albe pe dinăuntru, aşezate în ciorchini scurte la subţioara frunzelor; fructul e o capsulă foarte lungă, cărnoasă şi aromatică; originară din Mexic, e mult cultivată în ţările tropicale, pentru fructele ei aromatice *(Vanilla planifolia)* (▣ 5218) ¶ ② Fructul acestei plante, întrebuinţat în medicină şi mai ales în alimentaţie: îngheţată de ~

Fig. 5218. Vanilie.

¶ ③ Plantă cu mici flori albastre sau liliachii ce au un miros plăcut de vanilie; originară din Chili şi Peru, e mult cultivată pentru florile ei mirositoare *(Heliotropium peruvianum)* (▣ 5219) ¶ ④ VANILIE - SĂLBATICĂ,

Fig. 5219. Vanilie.

Fig. 5220. Vanilie-sălbatică.

plantă cu flori albe sau violete, dispuse în spice; numită şi „vanilie-de-cîmp" *(Heliotropium europaeum)* (▣ 5220) ¶ ⑤ = VANILINĂ [fr. vanille].

***VANILINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Aldehidă foarte aromatică care se găseşte depusă ca o brumă pe vanilie; se obţine şi prin sinteză, întrebuinţîndu-se la cofetării în locul vaniliei [fr.].

***VANITATE** *sf.* Deşertăciune, zădărnicie; dorinţă deşartă de a fi cu vază în lume, de a fi admirat: a satisface ~a cuiva [fr. < lat.].

***VANITOS** *adj.* Plin de vanitate, înfumurat, îngîmfat: era un om pe atît de ~ pe cît era şi de ambiţios (I.-GH.) [fr.].

○ **VANTURĂ** (*pl.*-turi) *Olten. Trans.*, VANTURIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. Trans.* Grindă orizontală întrebuinţată la construirea casei [comp. ung. dial. vántrúd].

VĂPĂI (-ăesc), VĂPĂIA (-ăiez) *vb. intr.* A flăcăra, a scoate văpăi: un foc de surcele văpăia pe vatră (ODOB.).

VĂPAIE *sf.* Flacără mare, pară de foc: ca focul ce arde dumbravile, ca văpaia ce aprinde pădurile (PS.-SCH.); să suia pară de foc din pămînt ca o ~ de cuptoriu (BIBL.); o dogoreşte văpaia ce iese din gura zmeoaicei (ISP.); Ⓕ *poet.*: Numai luna printre ceaţă Varsă apelor ~ (EMIN.); văpaia lunii se farmă de muchile valurilor (VLAH.); o ~ trandafirie îmbrobodea acum vîrful munţilor (GN.); văpaia ochilor, privirii; mi s'a stins văpaia tinereţii (VLAH.) [lat. vulg. *vapa, de unde şi vechiu it. vapa (astăzi vampa), alb. vapε, srb. vapa].

VĂPĂIERE *sf.* Faptul de a văpăia, flăcărare: semăna cu cea din urmă ~ a candelei ce se stinge (ODOB.).

VĂPAIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* = OPAI(E)Ţ: lumini gălbui de ~ joacă prin geamurile cîtor vase (DLVR.).

† **VAPELĂ** (*pl.*-eluri) *sf.* Un fel de broderie: o găseşte cosind la o ~ cu un degetar de argint (VOR.); fetele se dedeau pe mîna unei mame Sande... de le mustruluia şi le învăţa cusături de vapeluri (I.-GH.).

***VAPOR** 1. *sm.* ① = ABUR ③: ~ii de apă sînt transparenţi ca şi aerul; ~ii de iod sînt violeţi; ~ii au o forţă mare de expansiune utilizată la motoare ¶ ② Forţa elastică a unui motor care se mişcă cu ajutorul aburilor ¶ ③ Cal-vapor = CAL ⑦.

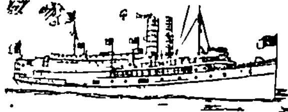

Fig. 5221. Vapor fluvial.

2. (*pl.*-oare) *sn.* Corabie, vas care pluteşte pe apă întrebuinţînd ca forţă de locomoţiune motoare cu aburi (▣ 5221): ~ul este o corabie care merge pe mare cu un meşteşug de foc ce este în cămara corăbiei, iar afară se vede numai un coş de fier (C.-RAD.) [fr. vapeur].

***VAPORIZA** (-izez) 1. *vb. tr.* A preface un lichid în aburi.

2. *vb. refl.* A se preface în aburi: apa se vaporizează la 100° [fr.].

***VAPORIZATOR** (*pl.*-toare) *sn.* ① Vas întrebuinţat pentru a transforma o substanţă în vapori ¶ ② Mic aparat de toaletă cu care se pulverizează unele substanţe lichide (▣ 5222): ~ de parfum [fr.].

Fig. 5222. Vaporizator.

***VAPORIZAŢIUNE**, VAPORIZAŢIE *sf.* Trecerea unui corp de la starea lichidă la cea gazoasă [fr.].

***VAPOROS** *adj.* ① = ABUROS ¶ ② Ⓕ Care înfăţişează ceva într'un mod confuz, vag, ce abia se pricepe, ce abia se poate desluşi, ca şi cînd ar fi învăluit de o ceaţă: ea pare o mireasă de prin basme... atît e de vaporoasă în rochia ei albă de mătasă (VLAH.) [fr. vaporeux].

‡ **VĂPSARIU** *sm.* Văpsitor: neci un ~ n'ar putea face aşa alb pre pămînt (COR.) [bg. vapsar].

VĂPSEA, VOPSEA (*pl.*-sele), † VĂPSEALĂ, VOPSEALĂ (*pl.*-eli, -ele) *sf.* ① Impresiune produsă asupra ochiului de razele de lumină reflectate pe suprafaţa corpurilor, coloare, faţă: ceaiul vărsat prin pahare lua o văpsea purpurie, amestecîndu-se cu rumul de Jamaica (ODOB.); au pus semn de întărirea păcii, ca un zălog vecinic, curcubeu pe ceriu, în cîteva văpsele (N.-COST.); atunce să va arăta Domnul Is. Hr. spre nuori, nu pre aceştia nuori ce plouă... ce pre acei de aur în toate feliurile de văpséle (VARL.); Soarele îşi schimbă locul Şi apune roş ca focul, Întinzînd pe cea cîmpie O văpseală purpurie (ALECS.); toată lumea se mira de frumuseţea acelei pasări care era cu mii de mii de vopseli (ISP.); Ⓕ *F* a ieşi (bine, rău) la ~, a ieşi la căpătîiu, a se termina într'un fel: să vă povestesc una din aceste datine ce s'ar părea că n'are nici o însemnătate, dar care poate să iasă rău la văpsea (ISP.); Eu cînd le făceam aceste, gîndeam că mă folosea, Dar acum văz fără veste ieşind altfel la văpsea (PANN) ¶ ② Substanţa întrebuinţată pentru a văpsi sau a zugrăvi, boia, coloare: pe pereţi erau ţintuite cîteva cadre de hîrtie, zugrăvite cu vopseli proaste (FIL.) ¶ ③ = COLOARE ③ [văpsi].

VĂPSI, VOPSI (-sesc) 1. *vb. tr.* A da o coloare, a acoperi cu văpsea, a boi; a zugrăvi: ~ uşile, ferestrele, gardul; ~ în uleiu; un sînge purpuriu văpsi pielea lui

lucie ca atlazul (NEGR.); dacă nu știi să vopsești, nu te apuca să mînjești (ZNN.).
2. *vb. refl.* Ⓕ A se sulimeni: **dresul, sulimanul și rumeneala cu care se văpsea... au tras largi și adînci brazde pe obrajii ei** (I.-GH.) [vsl. v a p ĭ s a t i < gr.].

VĂPSITOR, VOPSITOR *sm.* ⊕ ① Cel ce are meseria de a v ă p s i ferestrele, ușile, acoperișurile caselor, etc.; zugrav (▣ 5223) ¶ ② — **BOIANGIU.**

Fig. 5223. Văpsitor.

VĂPSITORIE, VOPSITORIE *sf.* ① Meseria v ă p s i t o r u l u i ¶ ② = **BOIANGERIE.**

VAR (*pl.* **varuri**) *sn.* Protoxid de calciu ce se prepară descompunîndu-se calcarul (= Ⓟ „piatra de var") prin căldură, și anume în cuptoare înalte, special construite, numite „cuptoare de var" (☛ ▣ 1693); e de coloare albă, cu gust arzător și se topește la o temperatură foarte ridicată (3000°); lăsat la aer liber, absoarbe umezeala și se transformă în pulbere, căci are o mare afinitate pentru apă; dacă turnăm apă peste var, el crapă, se umflă, iar o parte din apă fierbe, din cauza căldurii celei mari ce se desvoltă în această combinație; în felul acesta se obține **~ul stins** (spre deosebire de **~ul nestins**, varul așa cum iese din cuptor), întrebuințat la zidărie; **~ul gras** e de coloare albă, absoarbe multă apă cînd se stinge, se umflă mult, formînd un fel de pastă groasă care se leagă bine; e cel mai întrebuințat în lucrările de zidărie; **~ul slab** e cenușiu, absoarbe puțină apă cînd se stinge, așa că nu-și mărește mult volumul; pasta pe care o formează nu se leagă bine, așa că lucrările de zidărie făcute cu acest var nu sînt trainice; **~ul hidraulic** e un amestec de var nestins și 10-30 la sută argilă; **lapte de ~**, apă care conține în suspensie mult var stins; se întrebuințează la spoitul caselor; **apă de ~**, apă fără coloare, cu gust de leșie, care conține în soluție hidrat de calciu; **alb ca ~ul**, foarte alb (*vorb. în spec.* de obraz): **Iar fața ei frumoasă ca ~ul este albă** (EMIN.) [vsl. v a r ŭ].

VĂR (*pl.* **veri**) *sm.*, **VARĂ¹** (*pl.* **vere**) *sf.* ① Fiul, fiica unchiului sau mătușii cuiva: **văru-meu; vară-mea; rude de alăturea sînt frații, unchii, nepoții, verii și ceilalți** (LEG. CAR.); **văr bun, vară bună, văr primar, vară primară,** *Trans.* **văr, vară dulce,** văr, vară de gradul întîiu (☛ **BUN 1** ⑰, **PRIMAR¹ 1, DULCE 1** ⑭); **(văr) al doilea, al treilea,** de gradul al doilea, al treilea; despre rude foarte depărtate, se zice în glumă: **e văr din naș, cățeaua lor a fătat la ei în paie** (ZNN.) *sau* **vara verei, fina lelei, nepoata cumătrei mele** (ZNN.) ¶ ② *F* **Vere, vericule,** nene! nenișorule! dragul meu! (termen de familiaritate cu care se adresează cineva unui prieten, unui cunoscut: **nu ți-ai găsit omul, vere!** (ALECS.); **nu știi tu, vericule, încotro va fi șezînd spurcatul?** (ISP.); **da' bine, vericule, așa ne fuse vorba?** (S.-ALD.) [lat. (c o n s o b r ī n u s, -na) v ē r u s, v ē r a].

VARĂ² (*pl.* **veri**) *sf.* ◯ Anotimpul călduros, între primăvară și toamnă, care începe la 21 Iunie și ține pînă la 21 Septembrie: **Iarna-i ici, vara-i departe** (EMIN.); **haine de ~; vară călduroasă, ploioasă; vara,** în timpul verii; **astă ~,** vara trecută; **la ~,** vara viitoare; **peste ~,** în cursul verii: **peste ~ au fost ploi grele și povoaie de ape** (GR.-UR.); Ⓓ: **omul cuminte își cumpără vara sanie și iarna car,** despre omul prevăzător; — **asta e și de ~ și de iarnă,** asta e tot ce am (*vorb. în spec.* de îmbrăcăminte); — **mai bine o zi cocoș decît o ~ găină,** mai bine puțină vreme în belșug decît totdeauna în nevoie; — **pierde-vară** ☛ **PIERDE-VARĂ** [lat. vulg. *v ē r a < v e r].

VĂRA (-rez) 1. *vb. intr.* ① A petrece v a r a. **Cine nu lucrează, Cu lipsa iernează Și cu ea vărează** (PANN); **Astă vară mi-am vărat Sub o cetină de brad, Dar la vară mi-oiu văra Cu mîndruța 'n Moldova** (IK. BRS.); **Am un bou: Cu coarnele iernează, Cu trupul vărează** (ISP.), *ghicitoare* despre „grindă" ¶ ② 🐑 A petrece cu oile vara la munte.
2. *vb. tr.* 🐑 A ține oile la vărătec.

○ **VĂRĂBETE, VĂRĂBAT** *sm.*, **VĂRĂBEATĂ** (*pl.* **-bețe**) *sf. Olten. Băn.* 🐦 = **VRABIE** [comp. **BRĂBETE**].

VĂRAR *sm.* ⚒ Cel ce fabrică și vinde v a r.

VĂRĂRIE *sf.* ⚒ Locul unde se fabrică sau se vinde v a r: **unde cotește valea și drumul, acolo sînt vărăriile** (SLV.).

VĂRAT *sbst.* ① Faptul de a v ă r a ¶ ② 🐑 = **VĂRATEC 2** ②: **cumpără pe bani patru părechi de viței și plăti un ~ și un iernat pentru ei** (RET.).

VĂRATEC, -ATIC 1. *adj.* ◯ De v a r ă; care se desvoltă, care se coace vara: **aerul era blînd și văratic** (EMIN.); **poame ~e; griu ~** ☛ **GRÎU 1** ①.
2. (*pl.* **-ce**) *sn.* 🐑 ① Locul, la munte, unde se petrece vara cu oile: **aicea a hălăduit de atuncea, dormind prin văraticele părăsite ale păduremilor** (GRIG.) ¶ ② Suma ce plătește cineva proprietarului unui loc spre a-l lăsa să-și pască acolo oile, cît ține vara.

○ **VĂRBUNC** — **BĂRBUNC.**

VARDĂ! *interj.* ⚓ Păzește! (strigăt al marinarilor ca să atragă atențiunea lumii de a se feri la o parte): **varda! și punțile se trag cu sgomot** (VLAH.) [ngr. βάρδα < it.]

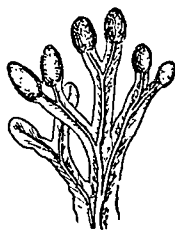
VĂRDARE, ✓ **VERDARE,** *Băn.* **VĂRDAICĂ** *sf.* 🐦 Specie frumoasă de ghionoaie cu penele verzi, amestecate cu roșu, galben, negru și alb; numită și „ghionoaie-verde", „svărdaică", „ciocănitoare (-verde)", sau „horoiu-verde" *(Gecinus viridis)* (▣ 5224): **Verdarea cearcă copaciul Și mai slab unde găsește, Acolo ciocănește** (PANN) [lat. vulg. *v ĭ r (ĭ) d a r i a < v ĭ r ĭ d i s].

Fig. 5224. Vărdare.

VARDIAN, VARDIST *sm.* Ⓟ = **GARDIST: e afară... liniște plăcută... întreruptă la răstimpuri rare de un lătrat de cîne ori de un fluier de vardist** (BR.-VN.) [g a r d i a n, g a r d i s t, influențat de g v a r d i e].

‡ **VARE** = **OARE².**

*__VAREC__ *sbst.* ✤ Nume generic dat algelor marine ce cresc pe coastele Normandiei și Bretaniei; se întrebuințează la îngrășatul pămîntului și la fabricarea sodei (▣ 5225) [fr.].

Fig. 5225. Varec.

‡ **VARE-CARE, VARE-CE, VARE-CINE... = OARE-CARE, OARE-CE, OARE-CINE...**

VARGĂ (*pl.* **vergi, vărgi**) *sf.* ① Băț lung și flexibil, nuia; Ⓕ **a tremura ca varga,** a tremura de frică: **cu moartea în sîn... ea sta acolo și tremura ca varga** (ISP.); **îl apucă fiori de moarte, tremură ca varga** (I.-GH.); *pr. ext.* **~ de fier** ¶ ② *În spec.* Băț de bătut: **fu bătut preste față și preste cap cu vergi** (DOS.); **acuși iau varga din coardă și vă croesc, de vă merg petecile** (CRG.); Ⓕ **varga lui Dumnezeu,** *a)* urgia, osînda, pedeapsa lui Dumnezeu, biciul lui Dumnezeu; *b)* grozav de rău, de strașnic: **rămăsei trist și orfan, sub epitropia unei mătușe, varga lui Dumnezeu** (GN.) ¶ ③ Nume dat unor unelte sau părți de unelte: **~ de pușcă** (cu care se încarcă pușca sau se curăță țeava); — nuiaua de care e legată sfoara undiței de pescuit; — nuia sau sîrmă de fier de care se ține orcicul pentru înhămat calul prăștiaș, etc.; — *Trans.* țeava pipei, etc. ¶ ④ Dungă: **pereții erau albi ca laptele și cu niște vărgi de aur** (ISP.); *în spec.* la țesături: **se vopsesc firele de lînă... care urmează să fie întrebuințate la facerea vărgilor galbene la straie** (PAMF.) ¶ ⑤ ✤ **VARGA-CIOBANULUI¹, VARGA-PĂSTORULUI** ☛ **CIOBAN** ⑤; — **VARGA-CIOBANULUI² = SCĂIUȘ** ¶ ⑥ ✤ **VARGĂ-DE-AUR = SPLINUȚĂ** ③ [lat. v ĭ r g a].

VĂRGA (-ghez) *vb. tr.* A face dungi, vărgi: **ce de viroage săpate de puhoaie, vărgînd clinele cu sbîrcituri șerpuitoare** (UR.) [refăcut din v ă r g a t].

VĂRGĂLUI ☛ **VĂRGUI.**

VĂRGAT *adj.* Cu dungi, cu vărgi, vîrstat, dungat: **stofă, veluță ~ă; Năframă ~ă Peste mare aruncată** (GOR.) *sau* **Ștergărel ~ Pe culme-aruncat** (ISP.),

ghicitoare despre,, curcubeu" [lat. virgatus].
VĂRGĂȚEL *adj. dim.* VĂRGAT: ștergarul cel ~ ce mi-ai adus de zestre (ISP.).
VĂRGUI, VĂRGĂLUI (-uesc) *vb. tr.* A întări coasa cu o vargă de fier, ca să nu se rupă: Coasa trebue vărguită (VOR.); Am o coasă de bătut Și două de vărguit (GR.-N.).
VĂRGULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* VARGĂ: era învesmîntat cu anteriu de suvai alb, cu vărgulițe de fir bun (FIL.).
VĂRGUR = VERGUR.
VĂRGUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* VARGĂ: Cu-o ~ de alun, Ca să-l aducă nebun, Și cu ~ de soc, Ca să-l aducă prin foc (HASD.).
***VARIA**¹ (-riez) 1. *vb. tr.* ① A schimba ¶ ② A da o formă diferită.
2. *vb. intr.* ① A se schimba; a fi schimbător, felurit, diferit: temperatura variază; obiceiurile variază după țări și după timpuri ¶ ② A spune același lucru cu alte vorbe, a povesti în diferite feluri: istoricii variază asupra acestui fapt ¶ ③ ± A lua valori diferite [fr.].
***VARIA**² *sbst.* Colecțiune, culegere bibliografică de scrieri diferite [lat.].
***VARIABIL** 1. *adj.* ① Care se schimbă, care poate varia, schimbăcios, nestatornic: timpul e ~; puls ~, puls neregulat, care bate cînd tare, cînd încet ¶ ② Se zice despre cuvintele a căror terminație variază ¶ ③ ± Cantitate ~ă, se numește, într'o expresiune matematică, cantitatea care variază în raport cu altele care rămîn constante ¶¶ © INVARIABIL, NEVARIABIL.
2. *sbst.* Punctul, gradul barometrului care arată o vreme schimbăcioasă, nestatornică.
3. VARIABILĂ (*pl.* -le) *sf.* ± Cantitate a cărei valoare poate varia [fr.].
***VARIABILITATE** *sf.* ① Însușirea, firea unui lucru schimbăcios, ce poate varia, nestatornic ¶ ② Proprietate ce au unele categorii de cuvinte de a lua terminațiuni diferite ¶ ③ ± Proprietate ce posedă o cantitate sau funcțiune algebrică de a lua succesiv o infinitate de valori diferite [fr.].
***VARIANTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Deosebire mică, vorbind de pasagiile unui text care nu sînt la fel în diferitele edițiuni ¶ ② Fel deosebit de a exprima aceeași gîndire ¶ ③ Formă puțin diferită pe care o are un cuvînt în altă parte a țării [fr.].
***VARIAT** *adj.* ① Ale cărei părți se deosebesc între ele, felurit ¶ ② Mișcare ~ă, în care vitesa nu e constantă [fr. varié].
***VARIAȚIUNE**, VARIAȚIE *sf.* ① Schimbare, starea unui lucru care se înfățișează cînd într'un fel, cînd într'altul ¶ ② ~a compasului, declinațiunea acului magnetic ¶ ③ *pl.* Transformarea unei teme sau a unei fraze muzicale, trecîndu-le prin diferite forme, schimbîndu-le ritmul, ornamentele, armonia, tonalitățile, etc., fără a modifica însă elementele de căpetenie ale melodiei [fr.].
***VARICE** *sf.* Inflamațiune și dilatare cronică a pereților vinelor [fr.].
***VARICELĂ** *sf.* Febră eruptivă, contagioasă, caracterizată printr'o erupție veziculară care ține cîteva zile [fr.].
***VARIETATE** *sf.* ① Felurime, diversitate: ~a colorilor ¶ ② În istoria naturală: grup de indivizi cari aparțin uneia și aceleiași spețe, dar cari se deosebesc prin unul sau mai multe caractere constante, dar de mică importanță ¶ ③ *pl.* Varietăți literare, culegere de bucăți literare cu subiecte variate [fr.].
***VARIETEU** (*pl.*-teuri) *sn.* Spectacol în care se prezintă, pe rînd, pe scenă diferiți artiști (cîntăreți, clovni muzicali, acrobați, jongleuri, prestidigitatori, îmblînzitori, etc.) [fr. variété].
***VARIETUR** (NE ~) *loc. lat.* ① Formulă pe care o pun judecătorii pe un scris, cu hotărîrea ca să nu i se aducă nici o modificare ¶ ② Edițiune ne varietur, ediție definitivă.
***VARIOLĂ** (*pl.*-le) *sf.* Boală infecțioasă, eruptivă, molipsitoare, epidemică, caracterizată prin numeroase pustule care, uscîndu-se, lasă urme caracteristice (,,ciupituri de vărsat"), vărsat, bubat [fr.].
***VARIOLIC** *adj.* Ce ține de variolă, pricinuit de variolă [fr.].
***VARIU** *adj.* Felurit, variat: din cauza acestei mulțimi imense de varii cunoștințe... devine pentru fie-care din noi cel mai prețios prieten (CAR.) [lat.].
○ **VARMEGHIE** *sf. Tr.-Carp.* Comitat [ung. vármegye].
VĂRNICER *sm.* Muncitor la o bina care stinge varul în varniță: cînd varul s'a răcit, este luat și pus sub acoperișuri, de unde ~ul îl încarcă (PAMF.).
VARNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① † *Mold. Trans.* Groapa unde se arde calcarul spre a-l preface în var: Sfîntul Hariton în ~ aruncat, s'au săvîrșit (DOS.); varnița se sapă pe malul unei rîpi...; acolo se face un gîrliciu, pe unde se vîră lemnele (PAMF.) ¶ ② Locul împrejmuit cu scînduri sau lada unde se stinge varul (▣ 5226) [vsl. varĭnica].

Fig. 5226. Varniță.

VĂROS *adj.* ① Calcaros: pămînt ~; păreții de piatră văroasă ai palatelor ruinate din Niniva (ODOB.) ¶ ② Care conține var.
VĂRSA (vărs) 1. *vb. tr.* ① A răsturna din greșală, sau intenționat, un vas, făcînd să curgă, să se golească lichidul, grăunțele, etc. dintr'însul: cînd din nebăgare de seamă vei vărsa un pahar cu vin, bucurie și cîștig însemnează (GOR.); cînd verși candela, e semn de moarte (GOR.); cine bea apă dintr'un vas nou, trebue să verse mai întîiu jos cîteva picături, și apoi să bea (GOR.); a răsturnat solnița și a vărsat piperul pe masă ¶ ② A lepăda, a arunca, a da afară un lichid netrebuincios, murdar: ~ lăturile; să verși borșul, cînd găsești în putină grieri, că-i rău de viermi (GOR.) ¶ ③ Ⓕ ~ (șiroaie de) lacrimi, a plînge: a prins a plînge cu amar și a vărsa șiroaie de lacrimi (SB.); ~ lacrimi de sînge a plînge amar ¶ ④ ~ sînge, a ucide, a omorî: mulți dentre capete sînt iubitori a vărsare sînge nevinovat (GR.-UR.); a-și ~ sîngele pentru cineva, a-și da viața pentru el: așa au fost și mucenicii ce și-au vărsat sîngele pentru iubovul lui Hristos (VARL.) ¶ ⑤ A da afară din stomac, a borî: i s'a făcut rău și a vărsat tot ce-a mîncat; ~ sînge din gură; îndată cît au luat ierbi, au și început a vărsare otrava, cu mare cumpănă de viață (N.-COST.); Ⓕ a-și ~ mînia, focul, fierea, veninul, a-și descărca mînia, urgia: vor da seamă cei ce încep răutățile, vărsîndu-și mînia lor asupra celor nevinovați (MUST.); și-și vărsă veninul amar pre toți creștinii cîți se închina sfintelor obraze (MX.) ¶ ⑥ Ⓕ A scoate, a vărsa ca din gură, a da afară printr'o deschizătură: piei dinaintea mea, satano, că te trimet la mumă-ta, iadul, care te-a vărsat pe fața pămîntului (ISP.): vulcanul vărsa cenușă, nisip și lavă fierbinte; iarăși au început a se bate, îndemnînd și pre Seimeni ~ foc asupra Căzacilor (LET.) ¶ ⑦ A turna, a cădea în cantități mari (*vorb.* de ploaie): și ploua, ploua de vărsa, și ea nu se mișca (BR.-VN.) ¶ ⑧ Ⓕ A revărsa, a împrăștia, a răspîndi: ...printre gratii, luna moale, sfiicioasă și smerită, și-a vărsat razele sale (EMIN.) ¶ ⑨ A aduce, a depune, a răspunde o sumă oarecare la o casă sau în mîna cuiva: și-a vărsat economiile la o casă de depuneri; vărsă în mîna starițului un pumn de bani de aur (NEGR.).
2. *vb. refl.* ① A se răsturna, din greșală, lăsînd să curgă afară, să se golească lichidul, grăunțele, etc.: piperul din solniță dacă se varsă, e semn de sfadă (GOR.) ¶ ② A se lepăda, a se arunca afară (*vorb.* de un lichid netrebuincios, murdar): scăldătoarea copilului de la botez se varsă lîngă un pom, pe un loc curat (VOR.) ¶ ③ A curge în alt rîu sau în mare (*vorb.* de o apă curgătoare): Siretul se varsă în Dunăre, iar Dunărea se varsă în marea Neagră ¶ ④ A se răvărsa, a cădea în cantități mari (*vorb.* de ploaie): slobozi Dumnezeu sloata ceriului și se vărsară ploi de acoperiră pămîntul (MX.) ¶ ⑤ A se răvărsa, a ieși din albie împrăștiindu-se peste țărmuri: Apa din munți s'a umflat, Pe văicele s'a vărsat (R.-COD.) ¶ ⑥ Se varsă zorile, se răvarsă de zori, se crapă de ziuă: Pîn' s'or vărsa zorile, Să culegem florile (R.-COD.) [lat. vĕrsare].
***VĂRSĂMÎNT** (*pl.*-minte) *sn.* Depunerea unei sume de bani la o casă publică sau particulară: se cere acționarilor să depună al doilea ~ pentru acțiunile cumpărate [fr. versement].

VĂRSARE *sf.* ① Faptul de a v ă r s a: ~a **laptelui, solniței, lăturilor**; Ⓕ ~ **de sînge**, ucidere; pierderea vieții: **astfel putem scuti pe biata sărăcime de ~ de sînge** (ISP.) ¶ ② Ⓕ *poet.* Ivire: **Cu ~a serii un strein sosi** (BOL.).

VĂRSAT 1. *adj. p.* VĂRSA: **a călcat în apa ~ă pe jos; a strîns sarea ~ă.**

2. *sbst.* ① Faptul de a vărsa ¶ ② ✗ Ⓟ = **VARIOLĂ**: **copiii se îmbărburesc cu miere sau zeamă de dulceață, ca să fie feriți de ~ (GOR.); intrase și boală în vite și în oi, ~ul, de se potopea totul (NEC.)**; ☞ CIUPIT ②.

VĂRSĂTOR 1. *adj. verb.* VĂRSA și *sm.* Care varsă; ~ **de sînge**, care varsă sîngele oamenilor, care ucide fără cruțare: **acelor ~i de sînge așijderea să li se verse sîngele (N.-COST.); Nicolai-Vodă... mare ~ de sînge s'au arătat în boierii acei țări (MUST.).**

2. **VĂRSĂTORUL** *sm.* ☆ Numele unei constelațiuni și unul din cele 12 semne ale zodiacului (▣ 5227).

Fig. 5227. Vărsătorul.

VĂRSĂTURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* ① Vărsare ¶ ② Faptul de a vărsa, de a borî; mîncarea sau băutura ce se dă afară din stomac pe gură, borîtură: **bolnavul a fost apucat de vărsături** [v ă r s a].

‡ **VARTĂ** (*pl.* **vărți**) *sf.* ① Strajă, gardă: **împărăteasa Elisavet au poroncit de au schimbat toate vărțile pre la toate porțile (NEC.)** ¶ ② Casă de pază, arest: **l-au fost închis pre acel Orheian în ~ fără de știrea domniei (NEC.)** [pol. w a r t a].

VĂRUI (-**uesc**) *vb. tr.* ① A acoperi pereții cu un strat de lapte de v a r, a spoi: ~ **pereții; prinse să grijească, să văruească în toate părțile (GN.)** ¶ ② A așterne un strat de var, de tencuială: **Și calea ți-aș vărui Tot cu var de cel mărunt, Ca să ajungi mai curînd (IK.-BRS.).**

VĂRUIALĂ (*pl.*-**ieli**) *sf.* ① Faptul de a v ă r u i: **văruiala pereților** ¶ ② = **SPOIALĂ** ①: **în multe case, văruiala este afumată (MAN.).**

VĂRUICĂ *sf. Olten. Băn.* ① *dim.* VARĂ[1]. Verișoară ¶ ② *Pr. ext.* Țață, lele, dodă.

VĂRUIT 1. *adj. p.* VĂRUI. Spoit: **perete ~** ¶¶ Ⓒ NEVĂRUIT.

2. *sbst.* Faptul de a vărui: **~ul pereților.**

○ **VĂRUȚĂ** (*pl.*-**țe**) *sf. dim.* VARĂ[2]: **îmblînd... tot cu pușca cît fu văruța de mare, nu putea să-și vază și de lucrul cîmpului (RET.).**

‡ **VARVAR** *adj.* și *sm.* ① Străin, de alt neam ¶ ② = **BARBAR** [ngr. βάρβαρος].

VARVARA = **BARBURA.**

‡ **VĂRVĂRESC** *adj.* ① Al străinului, al altui neam ¶ ② Barbar, crud, sălbatic: **Ucigătorule! mi-e frică De vărvăreasca ta pornire (DON.)** [v a r v a r].

VARVARIC *sbst.* Numai în expresiunea: (**mustăți, mustață**) **în ~**, (mustăți) lungi și răsucite (dînd o înfățișare de voinic) [probabil ngr. βαρβαρικός „de barbar"].

† **VARVARIE**, **VĂRVĂRIE** *sf.* = **BARBARIE**: **cînd va peri dintre dînșii varvaria, neștiința și nedreptatea? (TICH.); am pătimit toate vărvăriile din partea lui, am fost tratarisită mai rău decît o slujnică (ALECS.)** [v a r v a r].

‡ **VARVARIME** *sf.* (CANT.) *col.* VARVAR. Mulțimea barbarilor.

VARZĂ (*pl.* **verze**) *sf.* ⚘ ① Plantă culinară din fam. cruciferelor, cultivată în grădini și pe cîmp, fie pentru frunzele ei înfășurate strîns ca un ghem unele peste altele și formînd o căpățînă groasă și compactă, fie pentru inflorescențele sau mugurii ei; din varietățile cultivate la noi, cităm: **VARZA (-DE-IARNĂ)**, numită și „curechiu", cu căpățîna mare, albă sau roșie *(Brassica oleracea capitata)* (▣ 5228); **VARZA-CREAȚĂ**, numită și „varză-nemțească" sau „chel" *(Brassica oleracea sabauda)* (▣ 5229); **VARZA-DE-BRUXEL**, cu tulpina înaltă pînă la 1 metru, cu frunzele încrețite și în formă de lingură, ai cărei muguri ce se formează la subțioara frunzelor devin niște mase globuloase, numite „verzișoare", care constitue partea comestibilă a plantei *(Brassica oleracea gemmifera)* (▣ 5230); **varza se mănîncă „gătită" și „acră" sau „murată"; sarmale de ~; zeamă** *sau* **moare de ~; salată de ~ roșie; toamna, cînd se pune ~ în putini, pentru iarnă, să nu se pună Dumineca, căci se clocește (GOR.); crește în lături ca varza; s'a înfoiat ca varza;** *iron.* **e bun de tăcut cu ~**, despre un lucru care nu e bun de nimic și pe care altul îl laudă; **oala de bou, varza de carne și carnea de Român (ISP.)**, *ghicitoare despre* „ciorap"; ☞ CAPRĂ ① ¶ ② **VARZĂ-DE-MARE**, plantă robustă, cărnoasă, din fam. cruciferelor, de un verde-albăstriu, cu tulpina dreaptă, foarte ramificată, cu foile mari, groase; face flori numeroase, albe sau trandafirii; crește pe nisipurile de pe malul mării *(Crambe maritima)* ¶ ③ **VARZĂ-DE-STÎNCĂ** = **URECHELNIȚĂ** ③ ¶ ④ ‡ **VERZE** *pl.* Plante, verdețuri: **și rodi pămîntul iarbă și vérze și pomi roditori (PAL.); grăunțul de muștariu... cînd créște, mai mare de toate vérzele iaste (COR.)** [lat. vulg. *v ĭ r d i a = clas. v ĭ r ĭ d i a].

Fig. 5228. Varză.

Fig. 5229. Varză-creață.

Fig. 5230. Varză-de-Bruxel.

VĂRZARE *sf.*, **VĂRZAR** (*pl.*-**are**) *sn.* ✕ Plăcintă umplută cu v a r z ă, ceapă, mărar, știr, etc. care se mănîncă prin posturi și pe la ajunuri: **numai cu apă și cu sare nu se face vărzare (ZNN.); de plăcinte rîde gura, de vărzare și mai tare (CRG.).**

○ **VĂRZUI** (-**uesc**, -**uiu**), **VĂRZOI** (-**oesc**) 1. *vb. tr. Trans.* A osteni oile prin fugă (PȘC.).

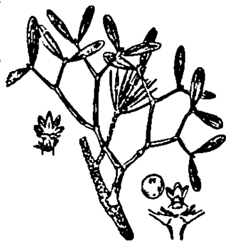
2. *vb. refl. Olten.* ① A umbla de colo pînă colo (*vorb.* de lume multă), a foi, a mișuna: **și a început să se vărzue lumea încoa și încolo ca mai 'nainte de a o împietri zmeii (R.-COD.); slujbașii se vărzoesc de colo pînă colo, fie-care cu lucrul lui (LUNG.)** ¶ ② A se împrăștia, a se răvăși: **norii se vărzuesc (CIAUȘ.).**

VAS (*pl.*-**se**) *sn.* ① Ⓞ Nume generic pentru ori-ce obiecte în care se pun lichide, fructe, flori, etc.: ~ **de pămînt, de porțelan, de cristal, de aur; ~e de bucătărie; a spăla ~ele; fiule, bea apă din ale tale ~e și din izvorul fîntînilor tale (BIBL.); cînd te speli și bei apa care rămîne în ~ul cu care te-ai spălat, te îmbolnăvești (GOR.)**; — Ⓟ: **unde sînt două cumnate, rămîn vasele nespălate**, de multe ori, unde sînt prea mulți să facă o treabă, lucrul rămîne nefăcut; — **~ului gol toți îi dau cu piciorul (ZNN.)** ¶ ② Bute, butoiu: **nu se împlu ~ele ochiu pînă în vrană, ci se lasă loc deșert ca de o șchioapă (ION.)** ¶ ③ ⛴ Corabie, vapor: ~ **de război; Căzacii... tot păzeau treaba lor și făceau ~e bărbătește cu banii crăiești (M.-COST.); La un semn, un țărm de altul, legînd ~ de ~, se leagă Și în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă (EMIN.)** ¶ ④ *pl.* Nume generic al diferitelor canaluri prin care circulă sîngele și alte fluide din corp: **~e sanguine, vinele și arterele; ~e capilare; ~e limfatice** ¶ ⑤ **Vase comunicante** ☞ **COMUNICANT** ② [lat. v a s u m].

***VASAL** *sm.* ① ‡ Acela care ținea un feud de la un alt senior și depindea de acesta ¶ ② Ⓕ Acela care depinde de altul, care trăește sub stăpînirea altuia [fr.].

***VASALITATE** *sf.* ‡ ① Condițiune, calitate de vasal ¶ ② Toți vasalii unui suzeran [fr.].

VĂSC, **VÎSC** *sbst.* ① ♣ Arbust totdeauna verde, cu tulpina foarte ramificată, cu ramurile rotunde, noduroase, formînd o tufă orizontală sau care atîrnă în jos; fructul e alcătuit din bobițe albe cu o singură sămînță; e o plantă parazită pe ramurile multor arbori, mai ales pe meri, peri, stejari, răchite, etc.; druizii atribuiau văscului virtuți misterioase, din care cauză îl culegeau în fiecare an cu mare solemnitate: într'o zi anumită, o druidă, îmbrăcată în alb, se urca în stejarul în care creștea văscul, și-l tăia cu o secere de aur *(Viscum album)* (▣ 5231) ¶ ② Cleiu de prins păsări, preparat din fructul acestei plante ¶ ③ ♣ Varietate de văsc ce crește numai pe stejari, cu fructele alcătuite din bobițe ovale, de coloare galbenă; numit și „văsc-de-stejar", „mărgărit" sau „mărgăritar" *(Loranthus europaeus)* ¶ ④ ♣ ~-DE-APĂ = PENIȚĂ ③ [lat. v ĭ s c u m].

Fig. 5231. Văsc.

VĂSCOS, **VÎSCOS** *adj.* De natura văscului, care se aseamănă cu văscul, cleios [lat. v ĭ s c o s u s].

***VASCULAR** *adj.* ① Privitor la vasele, canalurile din corp: **sistem ~**, totalitatea vinelor și arterelor ¶ ② ♣ **Plante ~e**, plante în țesutul cărora se află vase [fr.].

***VASEL** *sbst.* Bastiment, vas de războiu: **înaintat la gradul de căpitan de ~, era chemat la un comandament mai mare (I.-GH.)** [it. v a s c e l l o].

***VASELINĂ** (*pl.*-**ne** *sf.* Substanță albă, translucidă, unsuroasă, extrasă din petrol; e întrebuințată în farmacie și parfumerie în locul grăsimilor animale sau vegetale [fr.].

VASILACHE 1. *npr. m.*

2. *sbst.* Jocul păpușilor, teatru de marionete, după numele unuia din personagiile principale.

VASILCA 1. *npr. f.*

2. **VASILCĂ** *sf.* Cap de porc împodobit cu flori și panglici, pe care-l poartă Țiganii, pe o tavă, în ajunul sf. Vasile, colindînd din casă în casă și urînd (▣ 5232): **împodobită cu scule și cu flori tocma oa o ~ (GOL.); azi copiii Românilor... umblă cu brezaia, vasilca, plugulețul și altele (ISP.)** [V a s i l e].

Fig. 5232. Vasilca.

VASILE *npr. m.* ;— **Sf. ~**, numele sfîntului Vasile și ziua de 1 Ianuarie, cînd se serbează: **dacă ninge... în ziua de sf. Vasile, va fi îmbelșugat tot anul (GOR.)**; Ⓟ **Sîn-Văsii** ☛ **SÎNT**[1] ② *c* [vsl. V a s i l i j e < gr. Βασίλειος].

VASILICALE *sf. pl.* Colecțiune de legi romane, traduse în grecește din ordinul împăratului Vasile I (813-870) [ngr. τὰ βασιλικά].

VASILISC *sm.* ① Șarpe fabulos care, după credințele celor vechi, omora pe ori-cine numai cu privirea lui: **ca ~ul ce omoară numai cu o uitătură (GOL.); ca ouăle de aspidă ce ~ scot din ele (GOL.); pustietăți... în care fojgăiau balauri, ...(și) ~ul cel cu ochi fărmăcători (CRG.)** ¶ ② Reptilă inofensivă din America tropicală (▣ 5233) [ngr. βασιλίσκος].

Fig. 5233. Vasilisc.

***VASO-MOTOR** *adj.* Care are proprietatea de a contracta și de a dilata vasele sanguine [fr.].

***VAST** *adj.* Foarte întins, încăpător, foarte mare; **erudiție ~ă; cunoștințe, proiecte ~e; încăperi ~e; Cînd el în bogăția cea splendidă și ~ă, Petrec ca și în ceruri... (EMIN.)** [fr. < lat.].

***VASTITATE** *sf.* Însușirea a tot ce e vast, întindere: **~a cunoștințelor sale** [fr.].

VASTRANOS *sm.* = **SPATOPTER.**

VATĂ *sf.* Bumbac netors, mai fin și mai mătăsos decît cel obicinuit, întrebuințat la căptușirea hainelor, și în tratamente chirurgicale, la pansarea rănilor, etc. [germ. W a t t e].

VĂTAF, *Mold.* **VĂTAV**, ‡ **VĂTAH** (*pl.*-**tafi, -taji, -tași**), ○ **VĂTAȘ** *sm.* ① Mai-marele peste ciobanii de la o stînă: **atunci toți păcurarii împreunați își aleg un vătav carele de regulă este cel mai bătrîn și mai expert și se consideră de mai-marele lor (UJIB.)** ¶ ② Căpetenie, mai-marele peste alții: **cine va vrea între voi să fie vătah, fie voao rob (COR.); nu rămînea îndoială, că Miron are să fie vătavul voinicilor (SLV.); Unde nu este pisică, Șoarecii vătaf ardică (PANN)** ¶ ③ Conducător al călușarilor, al cetelor de tineri ce umblă cu colindul, cu brezaia, cu turca, etc.: **celui mai în vîrstă (dintre colindători) i se dă numele de vătașul cetei; el este însărcinat cu buna rînduială și de care toți ascultă (PAMF.)** ¶ ④ Conducătorul celor ce prepară festivitățile unei nunți țărănești ¶ ⑤ ‡ Căpetenie de ostași, de slujbași ai curții: **~ de călărași, de copii din casă, de aprozi; au poroncit vătavului de aprozi de au luat și pe Iordachi Ruset Vornicul de l-au dus la odaia lui (N.-COST.)** ¶ ⑥ Mai-marele peste un sălaș de Țigani ¶ ⑦ Îngrijitor, administrator, intendent de curte domnească sau de moșie boierească: **el a chemat pe vătaful curții și i-a dat poruncă ca să-i deschiză toate tronurile cu haine (ISP.); băieții învățau carte românească unul de la altul, sub direcțiunea vătafului sau vre-unui logofăt din curte (I.-GH.); În pădure născui, În pădure crescui, Acasă dacă m a adus, Vătav de curte am fost pus (GOR.)**, *ghicitoare despre* „ciomag"; **Vai și amar de vătajii de pe la moșii mai toți, Patimile lor vor spune la cei vii și cei morți (LET.)** ¶ ⑧† Subprefect de plaiu (*în opoz.* cu „zapciu", subprefect de plasă): **Caragea l-a numit vătaf de plasă la Cloșani (I.-GH.)** [probabil de origine tătară: v a t a h a „ceată" (de unde pol. rut. v a t a h a, rus. v a t a g a); cuvîntul a trecut din graiul ciobanilor noștri în limbile mai tuturor popoarelor cu care aceștia au venit în contact în migrațiunile lor].

VĂTĂJEL... ☛ **VĂTĂȘEL...**

VATALĂ *sf.*, *mai adesea* **VĂTALE**, **V[illegible]ALE** *pl.* Dreptunghiul de la războiul de țesut c[illegible] susține spata (☛ ▣ 4104: **ca să se îndesească fire[illegible]ătura se bate cu vătale, între care e așezată spata (CRG.); Din vătale nu pociu da Și la horă. na, na. na! (R.-COD.)** [bg. v a t a l a].

VĂTĂMA (**vatăm**) 1. *vb. tr.* ① A răni, a produce o rană, o stricăciune corpului: **cel ce vătămă întîi născuții Eghipetului de la om pără la vită (PS.-SCH.)** ¶ ② A aduce o stricăciune, a prăpădi: **nu lăsa nimic rău să se apropie de dînsul care putea să-l vatăme (ISP.); nu învățase multă carte ca să-și vatăme inteligența sa mediocră (DLVR.); sînt în ape multe materii care pot să vatăme sănătatea vitelor (ION.)** ¶ ③ Ⓕ A jigni.

2. *vb. refl.* Ⓟ A căpăta o vătămătură, o hernie.

† **VĂTĂMAN**, ○ **VATAMAN** *sm.* Ajutorul vornicului la împlinirea dărilor în sate, vătășel: **Mihai-Vodă au scris cărți pre la stăpînii satelor ș pre la vornici și pre la vătămani, să nu scoață pre toți oamenii la ruptă (NEC.); vătămanul și cîțiva nespălați de mazili se purtau printre oameni de colo pînă colo (CRG.); mă gîndeam și eu de ce-o fi căzut atîta zădarnică obidă peste sufletul vatamanului (SAD.)** [comp. rus. rut. a t a m a n].

VĂTĂMARE *sf.* ① Faptul de a v ă t ă m a; rezultatul acestei acțiuni: **Nicolai-Vodă... au poroncit fără nice o ~ de i-au slobozit pe boieri de la închisoare (N.-COST.)** ¶ ② Ⓕ Jignire, prejudițiu.

VĂTĂMAT *adj. p.* **VĂTĂMA.** ① Rănit, stricat ¶ ② Ⓕ Jignit, păgubit, nedreptățit, lezat ¶ ③ Ⓟ Care suferă de hernie ¶¶ Ⓒ **NEVĂTĂMAT.**

VĂTĂMĂTOR 1. *adj. verb.* **VĂTĂMA.** Care vatămă: **băuturile alcoolice sînt vătămătoare sănătății** ¶¶ Ⓒ **NEVĂTĂMĂTOR.**

2. **VĂTĂMĂTOARE** *sf.* ♣ Frumoasă plantă din fam. leguminoaselor, cu flori galbene-aurii, grupate într'o capitulă globuloasă la vîrful tulpinii; fructul e o legumă terminată printr'un cioc curbat; crește prin pășu-

Fig. 5234. Vătămătoare.

nile şi fînețele de la munte; are proprietăți vulnerare şi e cultivată uneori ca plantă de nutreț; numită şi „iarbă-de-vătămătură" sau „iarbaranei" *(Anthyllis vulneraria)* (▣5234).

VĂTĂMĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① † Vătămare, stricăciune ¶ ② Ⓟ Tumoare produsă de o parte din viscerele abdominale care ies printr'un orificiu oare-care, trăgînd după ele şi o parte a peritoniului, care formează un fel de sac unde se aşază, hernie, surpătură, boşorogeală: cap de cîne ars în foc e bun de legat pentru ~ (GOR.) ¶ ③ IARBĂ-DE-VĂTĂMĂTURĂ VĂTĂMĂTOARE; — IARBA-VĂTĂMĂTURII = GHIMPARIȚĂ [v ă t ă m a].

○ **VĂTĂROG** *sm. Olten. Băn* = VĂTUIU ① ③.

VĂTĂŞEL, *Mold. Bucov.* VĂTĂJEL *sm.* ① *dim.* VĂTAF ¶ ② Slujbaş la primărie care îndeplineşte şi funcțiunea de curier: directorul, foarte nervos, mînă un vătăşel călare s'aducă numai decît pe cocoana

Fig. 5235. Vătăşei de nuntă.

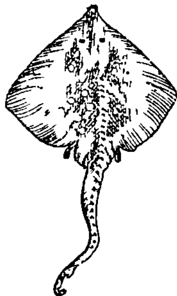
(CAR.); peste cîteva zile, un vătăşel mă chemă la primărie (GN.) ¶ ③ *Mold. Bucov.* = VORNICEL (▣ 5235): la nuntă e obiceiul să se aleagă un... vătăjel (VOR.) ¶ ④ Băț împodobit, cu două batiste legate în vîrf, pe care-l poartă vornicelul la nuntă (ŞEZ.).

VĂTĂŞI (-ăşesc), *Mold.* VĂTĂJI (-ăjesc) *vb. tr.* A conduce, a administra, a chivernisi (în calitate de v ă t a f): P'a gură de vale Este-o casă mare... Cin' mi-o stăpîneşte Şi mi-o vătăşeşte? (PĂSC.); tu ai s'o vătăşeşti, s'o îngrijeşti şi s'o sporeşti ca o slugă credincioasă (GN.).

VĂTĂŞIE, *Mold.* VĂTĂJIE *sf.* ① Slujba, calitatea de v ă t a f (de aprozi, de copii de casă, de curte, etc.): Boierul... (văzînd că) merge cu vătăjia bine, îl face vechil (FURT.) ¶ ② † ~ de plaiu, subprefectură: s'a hotărît să intre la tocmeală, crezînd că doar l-o împăca cu un zapciilc, o vătăşie de plaiu, cu o isprăvnicie cel mult (I.-GH.) ¶ ③ † Taxă ce se plătea la barieră pentru intrarea în oraş cu un car.

VĂTĂŞIȚĂ, ○ VĂTĂJIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Nevasta unui v ă t a f ¶ ② Îngrijitoare, administratoare a casei, mai mare peste slugi: mama Sanda, fosta lui doică, iar acum vătăşița casei, îl poftì numai decît la masă (D.-ZAMF.) ¶ ③ *Trans.* Rudă sau prietenă de-a miresei care are un anumit rol în pregătirile nunții.

VATOS *sm.* Peşte de mare, ce seamănă cu calcanul, cu corpul pătrat şi turtit, avînd pe ambele părți ale corpului nişte tubercule osoase, prevăzute fie-care cu cîte un mic cîrlig; poate ajunge pînă la o mărime de 2-3 metri; e de coloare albăstrie şi împestrițată cu pete rotunde, albe; carnea lui e foarte gustoasă; numit şi „vulpe-de-mare" *(Raja clavata)* (▣ 5236).

Fig. 5236. Vatos.

VATRĂ (*pl.* vetre) *sf.* ① Locul de pe cuptor sau din sobă unde se face focul (▣ 5237,5238): de afară, intrì în tindă, unde este şi vatra, pe unde se dă foc la soba din una din case (ISP.); baba ... turnă apă pe ~ şi stinse focul ce-l învălise fata unchiaşului de cu seară (ISP.); slujeşte adesea ca loc de culcare: s'au culcat... pe vatra goală, căci n'aveau alte haine decît hăinuțele de pe ei (RET.);—*de aci*, Ⓕ: a şedea, a sta pe (*sau* în) ~, a trîndăvi; a îmbătrîni pe (*sau* în, la) ~, a rămînea fată bătrînă, a nu se mărita: intrase la grije c'o să-i îmbătrînească fetele la ~ (ISP.); Ⓟ: n'are nici cenuşă în ~ *sau* nu-i arde nici focul în ~, e sărac lipit; a lua, a vinde cuiva şi cenuşa din ~, a nu-i lăsa nimic, a-i lua, a-i vinde tot: să nu mă facă, că-i vînd şi cenuşa din ~ (D.-ZAMF.) ¶ ② Locuință, aşezămînt stabil, casă: unde-şi punea creştinul vatra, se prindea pe tălpoaie neclintite (DLVR.); vatra părintească, strămoşească; deputații s'au întors fie-care pe la vetrele lor (CRG.); nu ştiau de se vor mai înturna la vetrele lor (NEGR.); deschide plaiuri frumoase, holde neaşteptate şi vetre de gospodari în ascunzătorile munților (VLAH.); lăsat la vatră, (soldat) demobilizat, desconcentrat; Țiganì de ~, Țigani stabili: Țiganì de ~, mai toți robi boiereşti sau mănăstireşti, erau meseriaşi sau servitori (I.-GH.) ¶ ③ Vatra satului, locul pe care se întinde satul şi pămînturile din împrejurimi ce țin de el: în depărtare se auzeau clopotele vitelor care porniseră spre vatra satului (DLVR.); *pr. ext.* vatra mănăstirii, tîrgului, oraşului: în vatra inclinată a tîrgului, căsuțe albe, cu prispe înguste de jur împrejur (VLAH.) ¶ ④ *Trans.* Vatra băii, locul unde se aşază piatra scoasă din carieră sau din mină (VIC.) ¶ ⑤ *Băn.* (LIUB.) Podeala casei (reminiscență din timpul cînd se făcea jos, pe pămînt, în mijlocul odăii); *d aci* : (a veni, a umbla) pe ~, pe jos, pe pămînt (VIC.) (DENS.) [cuvînt balcanic (comp. alb. v a t r ɛ, srb. slov. v a t r a), pătruns din graiul Românilor şi în limba altor popoare cu care au venit în contact].

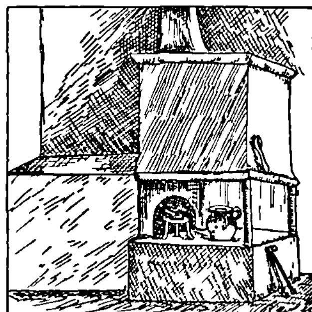
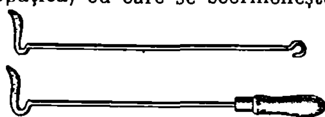

Fig. 5237. Vatră.

Fig. 5238. Vatră țărănească.

VĂTRAIU (*pl.*-aie), *Mold. Trans. Bucov.* VĂTRA(RIU) (*pl.*-are), *Băn.* VĂTRANIU (*pl.*-anie) *sn.*, ① Unealtă (ca o lopățică) cu care se scormoneşte focul în vatră (▣ 5239): Cu ciomege, cu topoare, cu vătraie şi frigări. Alerg, o gonesc cu toții, dînd chiote şi strigări (PANN); cu cleştele şi cu vătrariul face o hodorogeală de-ți ia auzul (CRG.); Soacra sare să mă bată Cu vătrariul de pe vatră (IK.-BRS.); biata babă, cum a văzut-o, a şi vîrît vătrariul în foc (SB.); Ⓕ *F* traiu cu ~, traiu amărît, cu ceartă, cu neînțelegeri: Totdeauna gira-mira şi traiu cu vătraiu (PANN); a toca pe vătraiu, a trăi într'o sărăcie lucie (R.-COD.) (ZNN.) ¶ ② = LAMBĂ[1] [comp. srb. rut. v a t r a l j, bg. v a t r a l ŭ].

Fig. 5239. Vătraie.

VĂTUI (-uesc) *vb. tr.* Ⓣ A căptuşi cu v a t ă.
VĂTUIE *sf.* ☞ VĂTUIU.
VĂTUIT *adj.* Ⓣ *p.* VĂTUI. Căptuşit cu vată ¶¶ Ⓒ NEVĂTUIT.
VĂTUIU *sm.*, VĂTUIE *sf.* ① Ied, iadă de un an: zărisem două vătui de capre negre (LUNG.) ¶ ② Iepure de un an: a dat inima din zmeu, fugind fără să poată prinde pe vătuiu, căruia i se pierduse urma (R.-COD.); ei fugeau înainte, speriindu-se de ori-ce sgomot... de vătuiul ce sbughea din iarbă (ODOB.) [lat. *v ĭ t ŭ l e u s < v ĭ t ŭ l u s].
VĂVEDENIE ☞ VOVEDENIE.
VAVILONIE = BABILONIE.
VAX... = VACS...
VĂZ *sbst.* ① Simţul vederii: Cele cinci simţuri ale omului sînt: ~ul, auzul, mirosul, gustul şi pipăitul ¶ ② Vedere: loviturile care curg ca grindina le iau ~ul (VLAH.); are ~ de lup şi auz de vulpe (ZNN.); odată ieşiră ca din pămînt nişte palaturi... şi străluceau de-ţi luau ~ul (ISP.); îl vom judeca după legile ţării şi-l vom spînzura în ~ul tuturora (GN.) [v e d e a].
VAZĂ *sf.* ① Vedere: Si stelele ce vecinic pe ceruri colindează Pe toate la picioare-ţi eu le puneam în ~ (EMIN.) ¶ ② Consideraţiune, stimă, autoritate: cine o să stea să asculte la gura unui unchiaş necărturar şi fără ~ în lume? (ISP.); va ieşi în lume şi va fi om cu ~ şi cu cătare printre ai săi (VLAH.) [v e d e a].
VĂZĂTOR *adj. verb.* VEDEA. Care vede: o, Doamne! cela ce eşti de toate văzătoriu, cum rabzi om fărmăcătoriu! (MX.); ☞ ATOTVĂZĂTOR.
VĂZDOAGĂ = VÎZDOAGĂ.
VĂZDUH (*pl.*-uhuri) *sn.* Aer, atmosferă: uit'-te florile cele frumoase de prin marginea pădurii, cum umplu ~ul de mireznă! (CRG.); *în spec.* straturile de sus ale aerului: fumul de la tunuri şi puşti întuneca ~ul (ISP.); strigătele şi vaietele celor căzuţi cutremurau ~ul (VLAH.); arătatu-s'au în ~ stea cu coadă, ce se chiamă cometă (NEC.); fiul împăratului, după ce călători cîtva prin ~, prinse a se cobori (ISP.); vămile ~ului ☞ VAMĂ ④ [vsl. v ŭ z d u h ŭ].
‡ **VĂZNESENIE**, VOZNESENIE *sf.* Înălţare (la cer): (Hristos) la văznesenia sa, cînd s'au înălţat de pre pămînt în ceriu (VARL.) [vsl. v ŭ z n e s e n i j e].
‡ **VĂZNESI** (-esesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) înălţa, a (se) ridica [vsl. v ŭ z n e s t i].
VĂZUT 1. *adj.* ① *p.* VEDEA: un punct abia ~, ce abia se poate vedea ¶ ② Ⓕ Considerat, stimat, cu vază (*mai adesea* bine ~); rău ~, rău considerat: e din ce în ce mai rău ~ şi dispreţuit (SLV.) ¶¶ Ⓒ NEVĂZUT.
2. *sbst.* Vedere: Mai rău se sperie cineva din auzit decît din ~ (PANN).
3. VĂZUTELE *sf. pl. art.* Lucrurile ce se pot vedea, vizibile: ei îşi închipuiră că trebue să fie cineva care a făcut toate ~ şi nevăzutele (ISP.) ¶¶ Ⓒ NEVĂZUTELE.
VEAC, ○ VAC (*pl.* veacuri, ○ vacuri; veci) *sn.* ① Timp îndelungat, epocă, eră: toate aceste odoare şi ştiinţele s'ar fi stins la aceşti veci de pre urmă, de nu ar fi istoria (N.-COST.); cela ce va lua doaă muieri... în veacul de acum se ceartă după voia judecătoriului (PRV.-MB.); aşa am apucat din vacul de demult, cînd lumea era mai bună la Dumnezeu (GR.-N.); pe mine m'a ajuns vacul bătrîneţii (DLVR.); sfîrşitul ~ului, ~ de apoi, sfîrşitul lumii, lumea de apoi; ~ul de mijloc, evul mediu; în ~, într'una: bechetu-l (=pichetul) aveam la Dunăre şi acolo soldaţii făceau în vac de caraulă (GR.-N.) ¶ ② Viaţă traiu, existenţă: Achelou, de ruşine, se dete la fund şi mi-şi petrecu veacul cu amar şi cu ocară acolo (ISP.); un vac de om mi se pare de cînd n'am mai văzut pămînt întins şi verde înaintea mea (VLAH.); această băşcăluire... durează de-aproape două vacuri de om (JIP.); aşa mi-am făcut vacul (CIAUŞ.), tot aşa am dus-o, tot aşa am trăit; Mişu acolo-şi făcea vacul (VLAH.) ¶ ③ Eternitate, vecinicie: den veac şi pînă în veac tu eşti (BIBL.); viaţa de veci; în veci, în vecii vecilor, în veci de veci, în veacul veacului, vecinic, etern: În veci îl voiu iubi şi 'n veci Va rămînea departe (EMIN.); după moarte, pomenirea lor nu se uită, ci rămîne lăudată în veci de veci (ISP.); întîmplările lor au rămas de poveste şi vor rămînea în veacul veacului (ISP.); pe veci, pentru totdeauna, pentru vecinicie: Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut (EMIN.); a vinde, a cumpăra, a dărui de veci ¶ ④ (*pl.* veacuri) Răstimp de 100 de ani, secol: la al doilea veac a lui Hs., după întrupare, plinindu-se veacul întîiu, ani una sută (N.-COST.); Anii tăi se par ca clipe, Clipe dulci se par ca veacuri (EMIN.); sîntem în veacul al douăzecilea ¶ ⑤ Ⓟ Vreme (din punctul de vedere meteorologic): ce vac urît! (R.-COD.); ce veac rău (CIAUŞ.); ceriu roşu (vesteşte) ploaie şi veac slab (GRM.) [vsl. v ě k ŭ].
○ **VEACĂ** *sf.* ① *Trans. Oaş.* = VĂCĂLIE ① ¶ ② *Trans.* (PĂC.) = VĂCĂLIE ② ¶ ③ *Trans.* (PĂC.) Tiparul de lemn în care se strînge caşul la teasc ¶ ④ *Olten. Trans.* (R.-COD.) (VIC.) (PĂC.) Ⓣ = BRĂCINĂRIŢĂ ① [vsl. v ě k o „pleoapă, capac"; rus. v ě k o „coş rotund de coajă de teiu"].
○ **VEARBĂ** (*pl.* verbe) *sf. Băn.* Număr de trei fire dintr'o motcă: trei fire... fac o ~, iar un căţel are 20 de verbe, adecă 60 de fire din motcă (LIUB.).
VECERNIE, Ⓟ VECERNE *sf.* Slujbă făcută de preot în biserică spre seară; imnurile şi rugăciunile ce se cîntă la această slujbă privesc ziua sau sărbătoarea care urmează a doua zi: după prînz, oamenii mai stau de vorbă, apoi se duc la vecernie (SLV.); a dat năvală orbeşte în biserică, unde sluţeau părinţii vecernia (CAR.); de pe la vecerne se tot trudeşte şi nu poate să nască (RET.); a toca de ~ [vsl. v e č e r ĭ n i j a].
‡ **VECHI** = ÎNVECHI.
VECHIL *sm.* ① ‡ Locţiitor, mandatar: ~ este cel ce stă în locul stăpînului la vre-o treabă (LEG.-CAR.) ¶ ② ~ (de judecăţi), mandatar pentru reprezentare în instanţă, advocat: ~ de judecăţi este cel ce se orînduieşte de altul ca să judece în locul lui (LEG.-CAR.); au tocmit un ~ ca să le apere dreptul ce-şi închipuiau că au (NEGR.) ¶ ③ *Mold.* = EPISTAT ①: ~ul poruncise de ieri dimineaţă să s'aducă toate plugurile la ogradă (VLAH.) [tc. v e k i l].
‡ **VECHILEŢ** *sbst.* Mandat, procură, împuternicire: după ce stăpînul va da ~ vechilului... este dator stăpînul a primi ori-ce va face vechilul după porunca lui (LEG.-CAR.) [tc. v e k j a l e t].
‡ **VECHILIMEA** *sf.* = VECHILEŢ [tc. v e k i l e m è].
VECHIME *sf.* ① Calitatea, starea a tot ce e v e c h i u; faptul de a fi vechiu: casa a început să se nărue ască de ~; nimeni nu contestă ~a acestui obiect ¶ ② Calitatea de a fi vechiu într'un grad, într'un post: înaintările s'au făcut după ~ ¶ ③ Timpuri îndepărtate, antichitate: ţin cu sfinţenie ceea ce au apucat din ~ (ISP.); Precum Atlas în ~ sprijinea cerul pe umăr (EMIN.).
VECHITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Calitatea, starea a tot ce e v e c h i u; faptul de a fi vechiu, vechime: nici odinioară vechitura vremurilor nu o va stinge din cărţile vieţii (N.-COST.); soldaţi... zăceau cu sutele în ploaie şi în frig... înveliţi în mantale transparente de ~ şi de gloanţe turceşti (I.-GH.) ¶ ② *Olten.* Timpuri vechi, îndepărtate, vechime: ştiu din ~ (VÎRC.) ¶ ③ Lucru vechiu sau de sistem învechit; haină veche, sdreanţă: îşi lua în luntre şi puşca, o ~ cu două ţevi (SAD.); Aglaia... prefăcînd vecinic o ~ în ceva bun de purtat (VLAH.); Hala vechiturilor, hală (în Bucureşti) în care se vînd obiecte purtate, întrebuinţate, vechi.
VECHIU *adj.* ① Care există de mult, care e făcut de mult (*vorb.* de lucruri): Zidul ~ al mănăstirii. În cadenţă îl izbesc (ALX.); mi-am frămîntat măselele încă cu vre-o doi, trei covrigi, uitaţi de vechi ce erau (ISP.); un castel ~; o casă veche; o datorie veche; ☞ LUME[1] ⑥ ¶ ② Care exista sau se întrebuinţa mai de mult: un cuvînt ~; un obiceiu ~; răposata mama era foarte bună, dar o femeie de modă veche, un spirit reacţionar (CAR.) ¶ ③ Care nu mai e nou, purtat, întrebuinţat, uzat: cărţi vechi; haine vechi; dacă nu-i rămîn bani pentru iarnă, cîrpeşte pe cele vechi (SLV.) ¶ ④ Bătrîn: eu sînt ~, sînt ~ de 80 de ani (VÎRC.); Cu sfetnici vechi de zile mă 'ntîmpinaşi în cale (EMIN.) ¶ ⑤ Care există de mult (*vorb.* de oameni): au price Saşii cu Nemţii carii sînt mai vechi de dînşii (N.-COST.) ¶ ⑥ Care exercită o profesiune de multă vreme: un dascăl ~; o slugă veche ¶ ⑦ Pe care-l are cineva de mult: e un ~ prieten al casei ¶ ⑧ Din vechi, *a)* din vechime, de multă vreme; *b)* de la cei bătrîni: am auzit şi eu din vechi că sparge pe dedesubt două şiruri de munţi şi răspunde tocmai în Transilvania (VLAH.) [lat. vulg. v ĕ c l u s = clas. v ĕ t ŭ l u s].
VECI ☞ VEAC.
VECIE *sf.* Eternitate: aşteptăm sculatul morţilor şi viaţa ce va să fie în ~ (COR.); pe ~, pe veci [v e a c].

VECIN[1] **1.** *adj.* Care şade, care este aproape, alături de cineva, de ceva, din apropiere, învecinat; odaia ~ă, odaia de alături; ţările, popoarele ~e.

2. *sm.*, VECINĂ (*pl.*-ne *sf.* ① Acela, aceea care şade, care locueşte lîngă sau în apropiere de cineva, megieş: Mă cunoşteau vecinii toţi, Tu nu m'ai cunoscut (EMIN.); udă grădina ta şi, de-ţi mai rămîne apă, udă şi pe-a vecinului (ZNN.); ca vecinul rău, nici un vrăjmaş mai rău (GOL.); ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de pen pregiur, măcar că de la Rim ne tragem (GR.-UR.); a fost odată într'o pustie un pustnic şi... vecinii săi erau fiarele pădurilor (ISP.); ⓓ: cine are vecini răi se laudă singur, despre cel ce se laudă singur, în loc să-l laude alţii; — mai bun este un vecin de aproape decît un frate departe, la nevoie, e bine să aibă omul un ajutor cît de mic, imediat, decît să aştepte multă vreme un ajutor mai mare; — lumea piere şi vecina se dă în leagăn, despre acela care nu-şi face inimă rea sau căruia nu-i pasă de loc de nevoile sau de primejdiile ce au căzut pe capul altuia; ☛ GĂINĂ ①, URS ① ¶ ② ‡ *Mold.* RUMÂN ②: cine... nu va merge înoaste, bine să ştie că acela va rămînea vecin şi podan în veci nerăscumpărat (MUST.) [lat. v ī c ī n u s, - ī n a].

VECIN[2] *adj.* De vacă, numai în nume de plante: LIMBĂ-VECINĂ (BD.-DEL.), şi prin etimologie populară LIMBA-VECINEI = NĂVALNIC ① [lat. v a c c ī n a].

VECINĂTATE *sf.* ① Starea unui lucru (sau unei persoane) care e aproape, alături, vecin(ă) cu altul (cu alta): în ~, în imediată apropiere, în preajmă: mă aşezasem la o masă, cînd iată că vin de se pun în ~ doi tineri parfumaţi (I.-GH.) ¶ ② Toţi vecinii: toată ~a se plînge de sgomotul ce face ¶ ③ Locurile vecine, prejmete ¶ ④ ‡ *Mold.* — RUMÂNIE: la divan făcea dreptate tutulor, şi mai vîrtos celor ce se pîrau pentru ~ (N.-COST.) [lat. v ī c ī n ĭ t a t e m].

† **VECINI** (-inesc) **1.** *vb. tr.* ‡ A face v e c i n, rumân, şerb: păgînii îşi cumpără robi pe bani şi în al şeptelea an îi iartă... şi tu vei în veci să-l vecineşti (N.-COST.).

2. *vb. refl.* = ÎNVECINA.

VECINIC, VEŞNIC **1.** *adj.* = ETERN: viaţa ~ă; acea înfrîngere a inimei aşa este dragă lui Dumnezeu cît certarea cea grea şi vecinică-i scoate şi-i izbăveşte (VARL.): Dimitraşco-Vodă (cerea) la titluşul său să se scrie Domn vecinic şi oblăduitor a toată Ţara-Moldovei; ce în deşert s'au ostenit, că vecinic numai singur Domnul Dumnezeu este (MUST.); ~a pomenire ☛ POMENIRE.

2. *adv.* În veci, pururea: Şi stelele ce vecinic pe ceruri colindează (EMIN.); talentele... vor fi în lumea aceasta veşnic nişte excepţiuni (CAR.).

3. VECINICUL *sm.* Eternul, Dumnezeu [vsl. v ě č ĭ n ŭ].

‡ **VECINICI** = ÎNVECINICI.

VECINICIE, VEŞNICIE *sf.* — ETERNITATE: Tu care eşti pierdută în neagra vecinicie, Stea dulce şi iubită a sufletului meu! (ALECS.); Nu de moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei (VLAH.); împăratul... dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veşnicie (CRG.); (împăratul) mai sărută pe fiu-său încă odată şi apoi închise ochii în somnul veciniciilor (MERA) [v e c i n i c].

‡ **VECINIE** *sf.* Starea de v e c i n, de rumân, vecinătate: părîndu-le oamenilor că acest nume de ~ n'are osebire de robie,... se silea ca să găsească îndreptare şi mîntuire de numele veciniei (ST.-ŞCH.).

°**VECSEL** (*pl.*-le) *sn.* Poliţă: pricina acelei înfăţoşeri poliţieneşti era un ~ iscălit de stăpînul meu (ALECS.) [germ. W e c h s e l].

°**VECTORIU** *adj.* Rază vectorie, linie dreaptă dusă de la focarul unei elipse, unei parabole sau unei hiperbole la un punct oare-care al curbei (☛ ▣ 1977) [fr. v e c t e u r].

VECUI ☛ VĂCUI.

VEDE *sm.* A treia literă a alfabetului cirilic (В, в) corespunzătoare lui *v* [vsl.].

VEDEA (văd, văz; *pf.* văzui; *part.* văzut) **1.** *vb. tr.* ① A primi imaginea obiectelor cu ajutorul ochilor şi al luminei: mă uit, dar nu văd nimic; *abs.*: rostu au şi nu grăescu, ochi au şi nu vădu, urechi au şi nu audu (PS.-SCH.); fetei nu-i venea să crează ochilor, cînd văzu pe tată-său înaintea ei (ISP.); nu mă 'ntreba... ci mai bine-mi pune ceva de mîncare că... nu te văd de foame (RET.); ☛ BÎRNĂ ②, CEAFĂ ①, OCHIU **1** ⑧; ~ stele verzi ☛ STEA ⑥; nu ştiu, n'am văzut ☛ ŞTI **1** ①; Ⓕ *F* cum te văd şi cum mă vezi, afirmare pentru a întări mai mult cele spuse: Să fie oare adevărat tot ce mi-ai spus? Răspunde! — Precum mă vezi şi te văz (FIL.); adevărul este cum te văz şi cum mă vezi (ZNN.); am văzut cu ochii mei, se zice prin emfază, spre a da mai multă tărie afirmaţiunii: Stricovskie... au văzut cu ochii săi grămezile de oase, unde au fost acel războiu, la acel loc (GR.-UR.); n'am ochi să-l văd, să nu-l văd în ochi, abia îl văd în ochi, nu-l pot suferi, mi-e urît să-l văd înaintea ochilor; cît vezi cu ochii, cît de departe poţi cuprinde cu privirea: păduri de nuci seculari şi de pruni împodobesc colinile cît vezi cu ochii (VLAH.); unde (încotro) voiu vedea cu ochii, unde mă vor îndrepta privirile, paşii: Da' unde te duci, nene George? — Iaca unde oiu vedea cu ochii şi mă va lumina Dumnezeu (ISP.); să te scoli şi să apuci încotro-i vedea cu ochii (CRG.); văzînd cu ochii ☛ OCHIU **1** ⑥; Ⓕ ~ moartea cu ochii, a fi în primejdie de a-şi pierde viaţa: vedeam în toate zilele moartea cu ochii (I.-GH.); a-şi ~ visul cu ochii ☛ VIS [1] ①; *F* cum mă (îl, o, etc.) vezi cu ochii verzi; ~ cu ochi buni, răi ☛ OCHIU **1** ⑥; a nu mai ~ înaintea ochilor, a i se turbura vederea, a i se împăienjeni ochii: de se mînie, nu mai vede înaintea ochilor (DLVR.); se turbură de necaz şi nu mai vedea înaintea ochilor (ISP.); nu vedeam lumea înaintea ochilor de flămînd ce eram (CRG.); ce să-i vază ochii? ce-mi văzură ochii? expresiune prin care îşi arată cineva uimirea la vederea unui lucru neaşteptat: acolo ce să-i vază ochii? prietenul lui suia oile în munte (ISP.) ¶ ② Se zice adesea cu privire la o faptă, la starea unei persoane sau unui lucru: nu-mi place să te văd umblînd haimana; e un om pe care l-am văzut altă dată trăind în bogăţie; aş vrea să-l văd în locul meu; ca un fel de sfidare, ameninţare sau prevestire: de nu mi-i asculta, tu vei vedea ce vei păţi (RET.) ¶ ③ A fi martor, a fi spectator al unei întîmplări: multe şi mari bătălii crîncene au văzut locurile acestea; să nu te ducă Dumnezeu vreodată să mai vezi o asemenea bătaie! (ISP.); secolul acesta a văzut la lucru atîţia oameni de geniu, cari s'au ilustrat în ştiinţe, în arte şi în litere (I.-GH.) ¶ ④ A observa, a ţinea seama (*vorb.* de divinitate): Dumnezeu vede faptele noastre; Ⓕ te vede Dumnezeu, dai de noroc: ţăranii au făcut mult, orz mai cu seamă: îi vede Dumnezeu anul ăsta (D.-ZAMF.) ¶ ⑤ A privi, a se uita: vino de vezi ce mi-am cumpărat; mulţi steteau să vadă ce se petrecea; du-te să te vezi în oglindă cît eşti de sbîrcit ¶ ⑥ A-şi da seama, a pricepe, a constata, a băga de seamă: văzînd fata că n'are încotro, cere timp de trei zile în care să se gîndească (ISP.); tu, Alexandre, vezi să se pregătească totul (SAD.); *iron.*: măi băiete, gată-te odată de mergi la cai, apoi vezi de-mi stai iar pînă la prînz pe cîmp! (RET.); *repetat*: Nevasta văzînd şi văzînd Că pe plac nu-i este Ori-şi-cum făcînd... (PANN); dacă văzu şi văzu că tot îi sărea în cale, întinse arcul şi dete cu o săgeată (ISP.); tată-său dac'a văzut şi a văzut că nu-i vine de hac, s'a adresat la stăpînire (I.-GH.) ¶ ⑦ A considera, a socoti: acest obiceiu... eu îl văz ca o piază rea, ca o cobe, ca unul ce înfăţoşează semnul jalei (ISP.) ¶ ⑧ A încerca, a căuta: vezi dacă-ţi vin bine hainele; gustă vinul şi vezi dacă-i bun; vezi dacă poţi să deslegi problema asta ¶ ⑨ A întîlni, a afla pe undeva: încă n'am văzut aşa femeie să plîngă de toate cele (CRG.) ¶ ⑩ ~ lumina zilei, a se naşte; a apărea, a ieşi la iveală (*vorb.* de o publicaţiune) ¶ ⑪ A cerceta, a întreba, a se informa: vezi dacă s'a întors acasă ¶ ⑫ A vizita: nu te ştiam bolnav, altfel veneam să te văd; nimeni, nimeni nu vine să mă vadă, nimeni nu-mi ştie de ştire (VLAH.) ¶ ⑬ A primi: cu dumneata nici nu vorbesc pînă nu văz toată chiria (CAR.) ¶ ⑭ (Stai), să vezi..., un fel de introducere spre a anunţa că cele ce urmează sînt mai interesante sau explică cele rămase neînţelese ¶ ⑮ Vezi e întrebuinţat uneori cu înţeles expletiv, în cursul unei povestiri: se ţinea, vezi, norocul după dînşii ca pulberea după cîini (ISP.); ei, vezi, acum 40 de ani nu era aşa! (I.-GH.); vezi că, căci: el puse mîna de o rupse, o luă şi o băgă în sîn; vezi că aşa îl învăţase zîna (ISP.); vezi bine, fireşte, negreşit: ştia, vezi bine, soarele cu cine are de-a face (CRG.) ¶ ⑯ N'ande, n'a vede (n'a greul pămîntului) ☛ AUZI **1** ②.

2. *vb. intr.* A îngriji, a căuta de ceva, a se ocupa: găinăreasa... vedea de pui mai cu milă decît cloştele (ISP.); a-şi ~ de oasă, de copii, de sărăcie, de treabă, de drum, de carte.

3. *vb. refl.* ① A fi destulă lumină spre a se putea deosebi bine lucrurile: **aprinde lampa, că nu se mai vede** ¶ ② A vedea unul pe altul: **numai cît se văzură goii... se ruşinară unul de alt** (MX.) ¶ ③ A fi văzut, a se arăta: **şi zise Dumnezeu: strîngă-se apele de supt cer(iu) într'un loc, să se vază uscatul, şi fu aşa** (PAL.); **ce se naşte pe 'ntunerec trebue să se vază la lumină** (PANN); **(prietenul nostru) nu se mai vede** ¶ ④ A se străvedea, a se zări prin ceva: **e aşa de slab de te vezi printr'însul** ¶ ⑤ A se afla într'o stare oare-care: **mă văd părăsit de toţi prietenii; mă vedeam pierdut; dacă se văzu încolţit, spuse tot adevărul precum era** (ISP.) ¶ ⑥ A se petrece, a se întîmpla: **aşa ceva nu s'a mai văzut** ¶ ⑦ A se întîlni: **e mult de cînd nu ne-am văzut** ¶ ⑧ A se întîlni des, a se frecuenta, a se vizita: **Crăiasa Edviga adese se vedea cu dînsul** (N.-COST.); **Cîţi merg mai des să se vază, Cinstea li se 'mpuţinează** (PANN) ¶ ⑨ A se revedea: **să ne vedem sănătoşi!** ☞ **SĂNĂTOS** 1 ① ¶ ⑩ **Se vede (treaba, lucrul)**, pe semne, probabil: **se vede lucrul că aşa e făcut omul, să nu fie singur** (CRG.) [lat. vĭdēre].

†**VEDEALĂ** *sf. Mold.* **În ~**, faţă de toţi, în vederea, în văzul tuturor; pe faţă: **Auiţa... ţiitoarea lui Dumitraşco-Vodă o purta în ~ între toată boierimea** (NEC.); **ştiau toate tainele ce le făcuse şi le ziceau faţă, în ~** (NEC.); **la ~**, la iveală: **tat'-său strînge vraci şi înţelepţi, strică turnul, (şi) o scoate pe faţă la ~** (PAMF.) [vsl. *vidělo, influenţat de vedea].

VEDENIE, ‡**VIDENIE** *sf.* Arătare înşelătoare, figură ce-şi închipueşte cineva că vede, nălucire, viziune: **nu mai părea om, ci o vedenie hidă** (GN.); **a trecut pe dinaintea noastră ca o vedenie chimerică** (CAR.); **dar vine noaptea, noaptea ursuză, plină de spaimă şi de vedenii** (VLAH.); **cumu-i văzu acel boierin, să spărie foarte de acea înfricoşată videnie** (TKT.) [vsl. viděnije, influenţat de vedere].

○**VEDERA** (-erez) *vb. refl. Băn. Trans.* A se lumina, a se face lumină: **li zise vulpea să pună vr'o două lemne pre foc, ca să se vedereze** (CĂT.) [vedere].

†**VEDERAT** *adj.* = **ÎNVEDERAT** [vedera].

VEDERE *sf.* ① Faptul de a vedea: **~a lui m'a bucurat mult; la ~a cuiva**, văzîndu-l: **se cutremură la ~a lui** ¶ ② Ⓟ Vizită: **Mai rara ~ Este mai cu miere** (PANN); **a se duce în ~**, a se duce în vizită (P.PRV.); **mirii... se duc împreună pe ~ la părinţii miresei** (MAR.) ¶ ③ Ⓟ Vizită pe care o face un flăcău într'o casă, spre a vedea fata cu care vrea să se logodească: **într'o zi, o peţitoare l-a dus la ~** (BAS.) ¶ ④ Facultatea de a vedea, văz; organele acestei facultăţi, ochii: **Steaua... Poate de mult s'a stins în drum, În depărtări albastre, Iar raza ei abia acum Luci vederii noastre** (EMIN.); **a avea ~ bună, rea, scurtă; a pierde, a obosi ~a; împăratul... visase că-i va veni ~a, dacă va da acel lapte pe la ochi** (ISP.); **copilul să se scalde numai dimineaţa după răsăritul soarelui şi seara mai 'nainte de a apune, ca să nu-i piară vederile, cînd se va face în vîrstă** (GOR.); **a lua vederile**, a lua ochii, a orbi (de prea multă lumină sau strălucire): **împăratul... porunci să-i dea... un rînd de haine de aur ce-ţi luau vederile de frumuseţe** (ISP.); **a pieri din ~**, a pieri din ochi, a dispărea, a nu se mai zări; **a pierde din ~**, a nu mai zări, a nu mai vedea, a pierde din ochi; **se luă după el... prin crînguri şi prin desişuri, pînă ce-l pierdu din ~** (RET.); **a cunoaşte pe cineva din ~**, a-l şti cine este, fără însă a fi vorbit cu dînsul ¶ ⑤ Ⓕ **A avea pe cineva în ~**, a se interesa de aproape de el, a-l avea în ochi: **il avusesem totdeauna în ~ pe eminentul tînăr** (CAR.); **a scăpa din ~**, a-i scăpa din ochi, a lăsa afară din nebăgare de seamă, a nu pomeni din greşală: **o văzuse cutremurîndu-se din tot trupul şi nu putea să-i scape din ~ că ea merge tot mai încet** (SLV.); **a trece cu ~a**, a omite, a nu ţinea seamă, a nu pomeni despre ceva: **o aşa minciună cu coadă, nici ei nu putură trece cu ~a** (ISP.); **Românul e bun la suflet... îngăduitor şi lesne trecător cu ~a celor ce-i păcătuesc** (ISP.); **punct de ~** ☞ **PUNCT**⑤; **avînd în ~**, considerînd, ţinînd seamă de: **ce desvoltare viitoare poate spera literatura română, avînd în ~ starea în care... se află astăzi?** (CAR.) ¶ ⑥ (Cambie plătibilă) **la ~**, în momentul cînd se prezintă (la plată) ¶ ⑦ Viziune: **văzu în ~ că ieşi dentr'un părete o mînă şi scrise trei cuvinte** (MX.) ¶ ⑧ Privelişte: **de aci avem o frumoasă ~ spre parc**; *pr. ext.* fotografie, ilustraţie care reprezintă o privelişte: **mi-a trimis mai mult vederi din Muscel** ¶ ⑨ Intenţiune, proiect, scop, ţintă ce-şi propune cineva: **are vederi ambiţioase** ¶ ⑩ Concepţiune, idee: **nu mă împac cu vederile lui politice.**

†**VEDEROS** *adj.* ① Considerabil, respectabil, distins: **omul ~ şi iute la lucrurile lui la împăraţi trebue a dvori şi să nu dvorească la oameni leneşi** (BIBL.) ¶ ② Splendid, strălucitor, măreţ: **Numai una-i luna-aleasă, Mai aleasă, vederoasă, Ca mîndra mea de frumoasă** (NOV.) [vedere].

***VEDETĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① ⚔ Soldat (de cavalerie) pus ca santinelă ¶ ② Rînd tipărit cu caractere mai groase, spre a fi pus în evidenţă ¶ ③ Persoană care iese în evidenţă, care se distinge: **~ de cinematograf** ¶ ④ Vaporaş care face servicii pe fluvii sau în apropierea porturilor (▣ 5240) [fr. vedette].

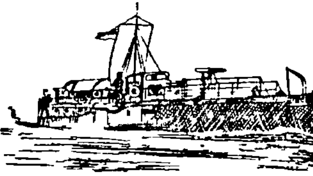

Fig. 5240. Vedetă.

‡**VEDRIT** *sbst.* = **VĂDRĂRIT**: **cînd s'au trezit la vremea culesului, le-au ieşit şi ~ul cîte 4 bani de vadră** (N.-COST.) [vadră].

VEDRIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* **VADRĂ**: **pune pilnia mare şi toarnă cu vedriţa, ca să bem norocul lui Laiotă şi-al neamului său de Basarabi!** (ODOB.).

***VEGETA** (-etez) *vb. intr.* ① ♣ A se nutri şi a creşte (*vorb.* de arbori şi de plante) ¶ ② Ⓕ A trăi fără a munci, fără a produce, fără a se face cunoscut, nepăsător de ori-ce [fr.].

***VEGETAL** 1. *adj.* ♣ ① Ce ţine de plante ¶ ② Ce se scoate din plante: **zahărul e un produs ~** ¶ ③ **Pămînt ~**, care provine din descompunerea vegetalelor ¶ ④ **Regnul ~**, totalitatea plantelor şi arborilor.

2. (*pl.*-ale) *sn.* Plantă, arbore, fiinţă organizată, înzestrată cu facultatea de a se nutri, de a respira, de a creşte şi de a se reproduce, dar care n'are sensibilitate şi mişcare voluntară [fr.].

***VEGETALINĂ** *sf.* ⚒ Grăsime alimentară obţinută din nuca de cocos [fr.].

***VEGETARIAN** *adj.* şi *sm.* Care nu se hrăneşte cu carne sau cu produse animale, ci numai cu vegetale [fr.].

***VEGETARISM**, **VEGETARIANISM** *sbst.* Sistem de alimentare care nu admite nici o altă hrană decît aceea pe care o pot da vegetalele [fr.].

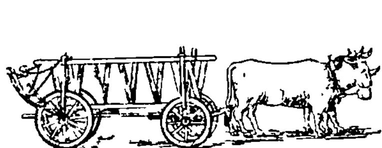
***VEGETATIV** *adj.* ① Care face ca un corp organizat să se nutrească, să respire, să se desvolte ¶ ② Care caracterizează vegetalele: **viaţă ~ă** ¶ ③ **Funcţi(un)i ~e**, funcţiuni comune vegetalelor şi animalelor [fr.].

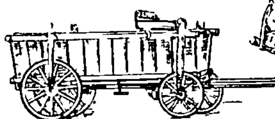
***VEGETAŢIUNE**, **VEGETAŢIE** *sf.* ① Totalitatea fenomenelor pe care le înfăţişază viaţa unei plante ¶ ② Totalitatea vegetalelor, floră: **~a unei ţări** ¶ ③ Viaţă comparabilă cu aceea a vegetalelor ¶ ④ Excrescenţă anormală care se desvoltă pe corpul unui animal sau unui vegetal [fr.].

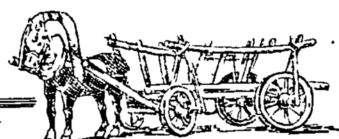
VEGHE *sf.* ① Starea unei persoane care stă trează toată noaptea, care veghiază în timpul nopţii, nesomn: **îşi aducea aminte nopţile de ~, aplecările peste pătucul lui, ca să-i asculte răsuflarea** (BR.-VN.); Ⓕ: **Făclie de ~ pe umezi morminte** (EMIN.) ¶ ② Veghiere petrecută în rugăciuni: **clopotniţa de lemn hueşte, chemînd pe credincioşi la veghe şi la rugăciuni** (LUNG.) ¶ ③ Una din cele patru părţi în care Romanii împărţeau noaptea, strajă [veghia].

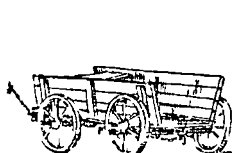
VEGHIA (-ghiez, ‡-ghiu) 1. *vb. tr.* ① ‡ A păzi, a feri, a apăra: **tu, Doamne, hrăneşti-nă şi veghi-nă de neamul cesta** (PS.-SCH.) ¶ ② ‡ **~ voia cuiva**, a ţinea parte cuiva, a-l părtini: **(Şerban-Vodă) nu veghia nimărui voia** (NEC.); **nimică nu strică credinţa aşa celor ce scriu létopiseţele ca făţăria, cînd veghie voia unuia şi pogoară lucrul cu hulă altuia** (M.-COST.); **era drept judecător, neveghind nimărui voie, arătînd dreptatea tuturor cum se cade ca unui Domn** (MUST.).

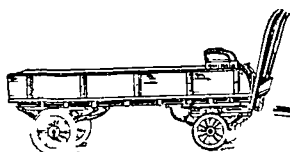
2. *vb. intr.* ① A sta treaz toată (sau pînă tîrziu) noaptea, a nu dormi: **dac'o găsea dormind, o scula din**

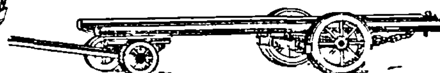

Car cu boi

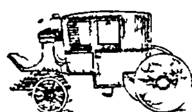

Şarabană

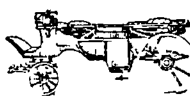

Teleagă

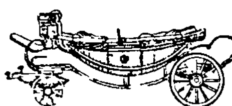

Căruţă

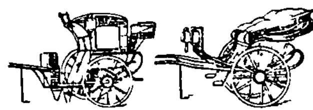

Camion

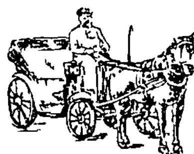

Cotiugă

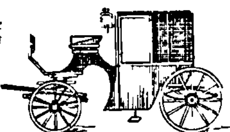

Berlină

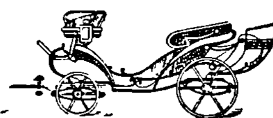

Landou

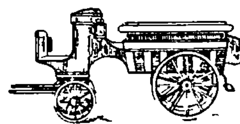

Caleaşcă

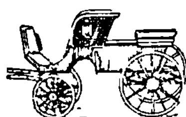

Cab Cabrioletă

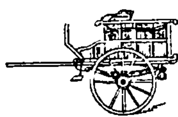

Birjă

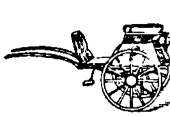

Cupeu

Victoria

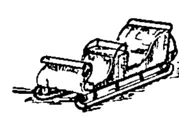

Brec

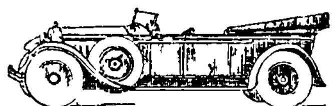

Faeton

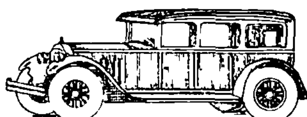

Faeton de lăptar

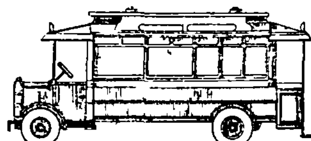

Tilburi

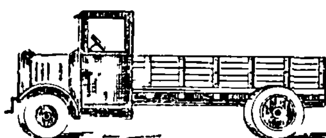

Troică

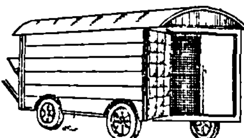

Sanie

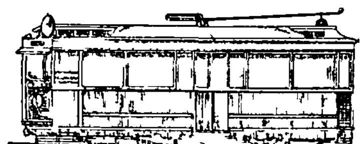

Automobil

Limuzină

Autobus

Camion (automobil)

Camion de mutat

Tramvaiu

somn și se certa cu ea; ...dac'o găsea veghiind, se certa cu ea, pentru că nu se odihnește (SLV.); Ⓕ: Cînd sufletu-mi noaptea veghia 'n extază (EMIN.) ¶ ② A-și petrece noaptea lucrînd foarte tîrziu ¶ ③ A sta de pază noaptea la căpătîiul cuiva: Dumnezeu știe cîte nopți am veghiat la patul lui (BAS.); seara n'a iertat-o firea să plece, ci a rămas veghiind la căpătîiul lui (SLV.) ¶ ④ A priveghia, a păzi, a sta de pază: legea veghiază la ușa cetățeanului englez (I.-GH.) ¶ ⑤ Ⓕ A lua seama, a fi cu luare aminte.

2. *vb. refl.* ‡ A se păzi, a se feri [lat. v i g i - l a r e].

VEGHIAT *adj.* ① *p.* VEGHIA ¶ ② ‡ Voie ~ă, părtinire.

VEGHIERE *sf.* ① Faptul de a v e g h i a ¶ ② Starea celui ce veghiază, veghe ¶ ③ Priveghiere ¶ ④ Ⓕ Luare aminte, mare atențiune.

VEGHIETOR *sm.* ① Cel ce veghiază ¶ ② Priveghietor [v e g h i a].

***VEHEMENT** *adj.* Înfocat, furtunos, iute, năprasnic, violent; discurs ~, discurs plin de foc, furtunos [fr.].

***VEHEMENȚĂ** *sf.* Înfocare, iuțeală; violență [fr.].

***VEHICUL** (*pl.*-le) *sn.* ① Trăsură, car de ori-ce fel, ori-ce mijloc de transport (☛ TAB. LXXVI) ¶ ② Ori-ce servește să ducă, să facă să treacă, să propage dintr'un loc într'altul: aerul e ~ul multor epidemii [fr.].

‡ **VEL** *adj. invar.* Mare 'în legătură cu titulatura unei boierii: ~ spătar, ~ clucer; armășeii cei cu bărbi stufoase erau povățuiți de ~ armaș (ISP.) [vsl. v e l i j].

***VELĂ** (*pl.*-le) *sf.* ⛵ Pînză de corabie: corăbier,... lasă sforile velelor și închină-te: adîncul te chiamă nerăbdător (CAR.) [it.].

VELEAT (*pl.*-turi) *sn.* ① ‡Dată (a anilor): doară niscai ~uri a anilor de s'or fi greșit, iară celelalte întru adevăr s'au scris (NEC.) ¶ ② Ⓟ Termenul, sfîrșitul vieții: a-i ieși, a i se apropia, a-i sosi ~ul, a i se apropia sfîrșitul vieții: uite cum se bocesc muierile, parcă le-a ieșit ~ul (GR.-N.); pasă-mi-te i se împlinise și lui, îi sosise ~ul (ISP.) [vsl. v ŭ l ĕ t o „în anul"; comp. LEAT].

***VELEITATE** *sf.* Voință slabă și nehotărîtă, neurmată de nici un efect; *pr. ext.* dorință, poftă trecătoare: nu pot spune că are vre-un cusur, dar... oarecari veleități și pretențiuni de personalitate (CAR.) [fr. v e l l é i t é].

***VELIN** 1. *sbst.* Piele de vițel preparată ca un fel de pergament subțire și foarte neted.

2. *adj.* Hîrtie ~ă, hîrtie albă, fină, lucioasă, care imită velinul: s'a pus... să-și facă mîna, exercitîndu-se în fie-care zi, pe hîrtie ~ă, la fel de fel de scriituri (CAR.) [fr.].

VELINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Mic covor lucrat în casă de țărance: d'a-lungul zidului se 'ntindea un pat acoperit cu velințe vărgate de țară (ODOB.); ea era întinsă în pat... și acoperită pînă la gît c'o ~ albă (DLVR.); Ⓕ: brazdăturile plugurilor se învîrstau ca niște petece negre pe o uriașă ~ gălbuie (S.-ALO.); a izbucnit în plîns crincen, îngropîndu-și capul aprins în velința albă și rece a omătului (GRIG.) ¶ ② *Pr. ext.* Scoarță, covor: fiul împăratului nu cuteza să calce pe pardoseala băii și pe velințele cele de mare preț (ISP.) [comp. srb. v e l e n a c, ngr. βελέντζα, etc.; probabil la origine „covor de Veneția" (comp. ung. V e l e n c e „Veneția")].

VELIȘTE *sf.* = JELIȘTE: în ~a vîntului (MAR.) (VOR.).

VELIT *adj.* și *sm.* ① (Boier) ~, mare boier, boier de rangul întîiu (☛ BOIER②): privi de la fereastră pe toți trecătorii, de la veliții boieri, cu bărbile albe și cu căciuli de samur, pînă la calemgii (FIL.); cîți nevîrstnici se vor cinsti de domnie cu cinste de veliți, se socotesc între vîrstnici (LEG.-CAR.); protipendada și veliții purtau pe cap gugiuman de samur (I.-GH.) ¶ ② *Pr. ext.* Magnat: niște veliți poloni din avangardă (BĂLC.) [v e l].

VELNICER *sm. Mold. Bucov.* — POVARNAGIU [v e l n i ț ă].

VELNIȘ *sm.* ✤ Specie de ulm cu flori verzui sau roșietice ce atîrnă în jos dispuse în umbele *(Ulmus effusa)* (▣ 5241).

VELNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Mold. Bucov.* = POVARNĂ: Duca-Vodă) au început a-și face stupi..., ~ de horilcă, de bere și de altele (N.-COST.); trăește foarte bine cu bărbatu său ce ține moșii cu anul, și are ~ cu mașină (NEGR.); s'au făcut niște bețivi de frunte de cînd s'au înmulțit velnițele (ALECS.) [vsl. v i n ĭ n i c a].

***VELOCIPED** (*pl.*-ede) *sn.* Vehicul alcătuit din două roate neegale, care se mișcă prin apăsarea picioarelor pe pedale (▣ 5242) [fr.].

Fig. 5241. Velniș.

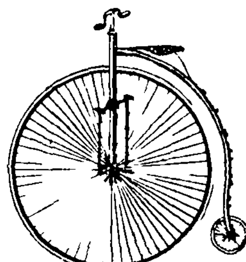

Fig. 5242. Velociped.

***VELOCIPEDIST** *sm.* Cel ce umblă cu velocipedul [fr.].

***VELOCITATE** *sf.* Iuțeală, repeziciune [fr.]

***VELODROM** (*pl.*-omuri) *sn.* ⚔ Loc unde se fac curse de velocipede, de biciclete [fr.].

***VELUTINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Stofă de bumbac care are înfățișarea unui pluș ușor și care e foarte inflamabilă [fr.].

***VENĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ♠ Noroc, șansă (la jocurile de noroc): pentru bețiv, toate se reduc la un vin bun, pentru cartofor la o ~ extraordinară (VLAH.) [fr. v e i n e].

***VENAL** *adj.* ① Care se cumpără cu bani (*vorb.* de slujbe, de sarcini) ¶ ② ♈ Valoare ~ă a unui lucru, prețul din comerț al unui lucru ¶ ③ Ⓕ Care e în stare să facă ori-ce pentru bani: ciocoiul este, totdeauna și în ori-ce țară, un om ~, ipocrit, laș (FIL.) [fr.].

***VENALITATE** *sf.* ① Caracterul a tot ce se poate cumpăra cu bani ¶ ② Ⓕ Caracterul aceluia care, pentru bani, e în stare să facă ori-ce: el specula nevoile țăranului, ~a funcționarilor (VLAH.); de pretutindeni se ridica un glas în contra venalității ce domnea în justiție (I.-GH.) [fr.].

***VENDETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Stare de dușmănie și de războiu între două familii corsicane și care, sub cuvînt de răzbunare a sîngelui, face ca membrii acestor familii să se omoare reciproc [it.].

***VENERA** (-erez) *vb. tr.* A cinsti, a stima și a respecta profund: am făcut-o, respectînd credințele fiecăruia... și venerînd pe aceia cari iubeau țara și dreptatea (I.-GH.); Biserica creștină venerează pe sfinți [fr.].

***VENERABIL** 1. *adj.* ① Vrednic de cinste, demn de o stimă respectuoasă ¶ ② Demn de un respect pios.

2. *sm.* Președintele unei loji masonice [fr.].

***VENERABILITATE** *sf.* Însușirea a tot ce e venerabil [fr.].

***VENERAȚIUNE**, VENERAȚIE *sf.* ① Faptul de a venera ¶ ② Stimă profundă și respectuoasă, respect aproape religios [fr.].

VENETIC 1. *adj.* Venețian; galben ~, galben de Veneția, ducat: covorul pe care stau mirii la cununie era semănat cu galbini ~i (ODOB.).

2. *sm.*, VENETICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① ● ‡ Venețian(ă: Turcii... s'au dus la Frîncí la țara Moreei ce o țineau Veneticii (NEC.) ¶ ② Om venit de aiurea și pripășit într'un loc, străin: ori-ce venetic în țara asta este oploșit de dumneavoastră (CRG.); curtea lui Suleiman se umpluse de străini venetici (ODOB.); cum să cerem de la niște bieți venetici... să fie ei mișcați de legendele românești? (I.-GH.) [gr.-biz. βενετικός].

***VENEȚIAN** 1. *adj.* ● Din V e n e ț i a; lanternă ~ă ☛ LANTERNĂ①.

2. *sm.*, VENEȚIANĂ (*pl.*-iene) *sf.* Locuitor, locuitoare din Veneția.

VENGHERCĂ (*pl.*-ce *sf.* Ⓣ Odinioară: haină îmblănită purtată de tinerii boieri: un tînăr muchelef... (care purta) ~ de postav negru cu brandebururi

(I.-GH.); astăzi: haină de postav blănită, a cărei croială se aseamănă cu a ghebei, dar de care se deosibește prin aceea că e croită mai drept și mai pe trup; în loc de găitane, are cîte un șiret negru de lînă împrejurul gîtului, a marginii piepților și a mînecilor; o poartă la țară, ca haină de sărbătoare, mai ales flăcăii deleni (MAN.) [rus. vengerka, pol. węgierka „(haină, blană) ungurească"].

VENÌ, O VINÌ (vin, vin) *vb. intr.* ① A se duce unde e persoana care vorbește sau către care se vorbește: cine e acel om care înainte-ne vine în cîmp? (PAL.); pentru a chema pe cineva: Doamne, eu mă voiu face o movilіță și vino de te sue pe mine și încalecă! (NEC.); vino (mai) încoace, apropie-te; ☛ ÎNCOACE 2 ¶ ② A se duce în vizită la cineva: De frate, frate să-mi fii, Dar la noi mai rar să vii (PANN) ¶ ③ A sosi: daca auziră nărodele... că Christos va să vie în Ierusalim, luară toți stîlpări de finic în mînule sale (VARL.); Mihai-Vodă... se găti cu toți boierii și purcese de veni în țară, cu bună pace, la scaunul domnesc (NEC.); pînă a venire ajutorul leșesc, Ion-Vodă au fost intrat cu oaste în țară (GR.-UR.); vezi-l pe Român cînd vine primăvara cum i se umple sufletul de bucurie (ALECS.); n'a venit încă trenul; bine ai venit! urare adresată unui nou venit; ☛ ACASĂ ¶ ④ A ajunge: ~ la putere ¶ ⑤ ~ la loc, a se întoarce; Ⓕ a-i ~ inima la loc, a mai prinde curaj, voie bună: venindu-i inima la loc și plin de încredere în sine... se înfățișază înaintea tată-său (CRG.) ¶ ⑥ A fi adus: mărfurile ce vin din străinătate; cafeaua vine din Arabia ¶ ⑦ A sufla, a bate: vîntul vine de la nord; pe urmă vine un vînt și scutură florile (R.-COD.) ¶ ⑧ A (se) porni: tot omul are putere să se bată cu vrăjmașul cela ce vine asupra lui să-l ucigă (PRV.-MB.); despre lucrurile neînsuflețite: s'au pornit ploi grele, cît au venit apele mari afară din măsura lor pe cum venea de altă dată (MUST.); vine ploaia spre pămînt în 40 de zile și 40 de nopți (PAL.) ¶ ⑨ A se îmbulzi, a se înghesui, a veni grămadă: oștile se puseră în mișcare și veneau unele asupra altora ca talazurile mării (ISP.) ¶ ⑩ A urma, a-i veni rîndul (*vorb.* de timp, de o întîmplare): primăvara vine după iarnă; venise atunce vremea Troianilor de perit (MX.); veni și rîndul copiilor babei ca să-și spuie și ei basmul lor (ISP.); cît timp a ținut acel ajutor, el a urmat... în școala cadeților, dar a venit o zi cînd acea bursă a încetat (I.-GH.); nu căscați, oameni buni, că ce-i frumos de-acuma vine, și pînă la capăt mult mai ține (MERAJ); anul, săptămîna ce vine, anul viitor, săptămîna viitoare; cei ce vor veni după noi, urmașii noștri, posteritatea ¶ ⑪ *În spec.* A cădea, a-i veni timpul, rîndul (*vorb.* de sărbători sau de evenimente care revin periodic): în ziua sfîntului Martin... care sfînt... la noi vine în 31 zile a lui Octomvrie (N.-COST.) ¶ ⑫ A se ivi, a crește, a ieși, a se produce: a început să-i vie dinții; are să-i vie mintea, cînd s'o face mai mare; ~ pe lume, a se naște ¶ ⑬ A fi transmis: artele ne-au venit din Grecia; alfabetul ne vine de la Fenicieni ¶ ⑭ A deriva, a se trage, a-și avea originea: cuvintele p o l i t i c o s, s i m a n d i c o s, t a c t i c o s vin din grecește ¶ ⑮ A proveni, a purcede, a izvorî: acum știu de unde vine greșala ¶ ⑯ A ajunge pînă la o înălțime oare-care: ciorapii îi vin pînă la genunchi; apa îmi venea pînă la bărbie ¶ ⑰ A fi așezat într'o parte oare-care, a fi situat undeva: odaia mea venea chiar lîngă salonul în care era moarta (VLAH.); în ce parte vine poșta? ¶ ⑱ A i se potrivi, a-l prinde bine sau rău, a-i ședea: nu-mi vin bine hainele: îmi vine rău pălăria asta mare ¶ ⑲ A i se face: a-i ~ rău de căldură; i se urîse și lui, și-i venise acru, tot auzind-o, de dimineață pînă seara, tronișorul și iarăși tronișorul (ISP.); a-l cuprinde, a-l apuca: a-i ~ amețeală, greață, slăbiciune, fiori ¶ ⑳ A-i ~ greu, a-i fi greu (de îndeplinit ceva), a se afla într'o situație dificilă, delicată: Sașei îi venea foarte greu să-i zică „domnule" (DLVR.) ¶ ㉑ A-i ~, a nu-i ~ la socoteală ☛ SOCOTEALĂ ⑨ ¶ ㉒ A-i ~ (de) îndemînă ☛ ÎNDEMÎNĂ 1 ¶ ㉓ A-și ~ în fire ☛ FIRE ⑤ ¶ ㉔ A-i ~ în minte, în cap, în gînd, în cuget, etc., a-i trece, a-i intra, a i se strecura o idee, un gînd în minte: îi muncea în tot chipul, nășlind să le dea ce le venea lor în cuget (N.-COST.); iaca mie nu mi-a venit în cap de una ca asta (CRG.); *abs.*: într'una din zile, ce-i vine părintelui? ne caută ceasloavele și... le vede așa sîngerate (CRG.); a-i ~ pofta, a-i abate, a-l apuca o dorință, o poftă, a-l ajunge un dor: găina, cînd îi vine, atuncea ouă (PANN); din dragostea mea de mai dinioarea, îmi vinea acum să le string de gît (CRG.); Zărind frumosu-i umăr, mai că-mi vine să-l sărut (EMIN.); eram de-o veselie nebună: îmi venea să cînt, să sar în sus (GN.) ¶ ㉕ A fi dispus, aplecat, a înclina: ard de curiozitatea de a ști cine e omul acesta, dar nu-mi vine să-l întreb (VLAH.); a-i ~, a nu-i ~ să crează, a fi, a nu fi dispus să dea crezămînt, a sta în cumpănă, nehotărît dacă trebue sau nu să creadă: fetei nu-i venea să crează ochilor cînd văzu pe tată-său înaintea ei (ISP.); mie nu-mi vine a crede că s'a întors ¶ ㉖ ~ vorba despre (*sau* de) cineva *sau* ceva, a ajunge, a se întîmpla să se vorbească de cineva sau de ceva; așa vine vorba, așa se zice (de obiceiu); vorba vine, numai așa zicînd, e numai un fel de a mă exprima: pentru o mizerabilă leafă de trei sute de lei pe lună, adică, vorba vine, trei sute, (căci) în mînă iei două sute cincizeci și șase (CAR.) ¶ ☋ Ⓟ Du-te, vino ☛ DUCE[2] ⑩ [lat. vĕnīre].

VENÌN (*pl.*-inuri) *sn.* ① Lichid otrăvicios ce secretează glandele unor animale ca șarpele, scorpionul, sau unele insecte: ca șarpele își varsă ~ul din gură (GOL.); pofta după cele de prisosit este asemenea ~ului șarpelui (TICH.); (din zmeoaică) începu a curge niște sînge și ~ scîrbos (ISP.); se duse albina la Dumnezeu și i se rugă ca să-i dea atîta putere asupra omului... ca atunci cînd îl va împunge, să moară de ~ul ei (MAR.) ¶ ② Ⓟ Fiere: țarca, dacă o frigi și o mănînci, curăță stomacul de ~, și-i bună de leac pentru oftigoși (GOR.); după credința poporului, o mare supărare face să sporească secrețiunea fierii; *de aci*, Ⓕ ~ cu înțelesul de amărăciune, supărare, necaz: om ca tine să nu-și facă ~ pentru atîta treabă (SLV.); mai mult batjocoresc, pentru ca să-mi mai răcoresc ~ul (ALECS.); Cu inima stearpă, rece și cu suflet de ~ (EMIN.); și-și vărsă ~ul amar pre toți creștinii cîți se închina sfintelor obraze (MX.) ¶ ③ *Pr. ext.* Ⓕ Răutate: el critica fără patimă, fără interes și fără ~ (I.-GH.) [lat. venēnum].

VENINÀ... = ÎNVENINA...

VENINĂRÌȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ Plantă veninoasă, cu flori albe sau trandafirii; are proprietăți iritante și purgative și e întrebuințată de popor ca leac contra frigurilor, durerii de stomac și a tusei; joacă de asemeni un rol însemnat în descîntecele de dragoste; numită și „mila - Domnului", „milostivă", „avrămească" sau „cîrstineas(c)ă" (*Gratiola officinalis*) (▣ 5243) [venin].

Fig. 5243. Veninariță.

VENINÒS *adj.* ① Care are venin, plin de venin: șarpe ~; o pizmă!... fiară cumplită, tîlhariu, scorpie veninoasă.. cît rău faci și cîți muncești! (MX.) ¶ ② Otrăvitor, otrăvicios: plantă veninoasă; ciuperci veninoase ¶ ③ Ⓕ Plin de răutate, care otrăvește sufletul cuiva: a plecat cu bietul tată-său ca să-și ascundă durere de ochii răi și veninoși ai lumii (VLAH.) [lat. venēnosus].

VENÌRE *sf.* Faptul de a v e n i ¶¶ Ⓒ NEVENIRE.

VENÌT 1. *adj. p.* VENI.

2. *sbst.* Faptul de a veni.

3. (*pl.*-ituri) *sn.* ① Ceea ce-i produce cuiva anual o proprietate, o moșie, averea pe care o are sau munca pe care o depune: De ai ~uri mititele, Mai oprește din măsele (PANN); are zestre de o mie (de) galbeni ~ pe an (NEGR.) ¶ ② ⚙ ~urile Statului, banii pe cari îi încasează anual Statul din contribuțiuni sau din proprietățile sale [veni].

***VENTILÀ** (-ilez) *vb. tr.* A aerisi, a primeni, a împrospăta aerul [fr.].

***VENTILATÓR** (*pl.*-toare) *sn.* ① Aparat sau instalație specială cu care se primenește aerul într'o cameră, într'un loc închis, într'o uzină, într'o mină (▣ 5244) ¶ ② Aparat sau organ al unei mașini care produce un curent de aer subt o presiune mai mult sau mai puțin mare [fr.].

***VENTILAȚIUNE**, VENTILAȚIE *sf.* Faptul de a ventila, aerisire; rezultatul acestei acțiuni [fr.].

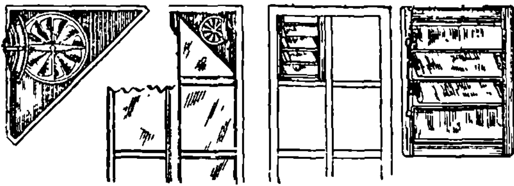

Fig. 5244. Ventilatoare.

***VENTRAL** *adj.* ⚕ Privitor la pîntece, ce ține de pîntece: hernie ~ă [fr.].

VENTRICEA ☛ VENTRILICĂ ②.

***VENTRICUL** (*pl.*-uie) *sn.*, VENTRICULĂ (*pl.*-le) *sf.* ⚕ Nume generic ce se dă unor cavități particulare unor anumite organe ale corpului; inima are două ~e așezate deasupra celor două auricule: ~ul drept și ~ul sting (☛ ▣ 2661) [fr.].

***VENTRICULAR** *adj.* ⚕ Ce ține de ventricule [fr.].

VENTRILICĂ *sf.* ♣ ① Plantă păroasă, cu tulpina tîrîtoare la bază, spre vîrf ridicată; face flori albastre sau albe-trandafirii, cu vărgi închise sau de tot albe; numită și „buruiană-de-cel-perit", „mătrice" sau „strătorică" (*Veronica officinalis*) (▣ 5246) ¶ ② Plantă cu flori mari, de un albastru frumos, ce cresc la subțioara frunzelor; numită și „ventricea" (*Veronica Tournefortii*) (▣ 5245) ¶ ③ = IARBA-ȘARPELUI³.

Fig. 5245. Ventrilică. Fig. 5246. Ventrilică.

***VENTRILOC** *adj.* și *sm.* Se zice despre o persoană care, fără a mișca buzele, vorbește cu un glas care pare a veni de departe: știa atîtea istorii și le spunea cu dichisul lor și cu oare-cari aptitudini de ~ (VLAH.) [fr. v e n t r i l o q u e].

***VENTUZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ① Pahar ce se aplică pe piele, după ce s'a rărit sau golit aerul dinăuntru, prin arderea unui corp ușor sau cu ajutorul unui piston; presiunea dinăuntrul paharului fiind inferioară presiunii atmosferice, pielea se dilată și provoacă o congestiune locală (▣ 5247, 5248) ¶ ② Organ cu ajutorul căruia unele animale acuatice fac vidul și se lipesc de corpul pe care vor să-l sugă: ventuzele lipitorii [fr. v e n t o u s e].

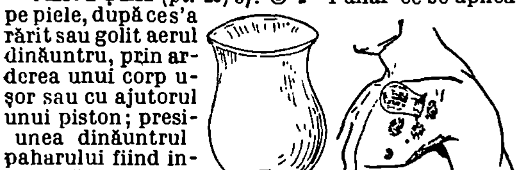

Fig. 5247. Ventuză. Fig. 5248. Ventuză aplicată pe piele.

***VENUS** *sbst.* ☆ Planetă depărtată de 108 milioane de km. de soare, care se arată pe cer ca o stea strălucitoare și e numită de popor „luceafărul-de-dimineață" sau „luceafărul-de-seară", după timpul cînd se arată pe cer (☛ LUCEAFĂR ①) [fr. < lat.].

***VERACITATE** *sf.* ① Însușirea aceluia care nu vorbește decît adevărul ¶ ② Calitatea a tot ce este adevărat: cîte din povestirile lui Herodot n'au fost... tratate de fabule, pînă ce au venit împrejurări care au dovedit... ~a spuselor și observațiunilor sale? (I.-GH.) [fr.].

***VERANDĂ** (*pl.*-de) *sf.* ① Geamlîc, pridvor închis cu geamuri ¶ ② Balcon acoperit închis cu geamuri (▣ 5249) [fr.].

***VERASCOP** (*pl.*-oape) *sn.* Aparat fotografic care ia vederi stereoscopice și în care plăcile se pot schimba automat (▣ 5250) [fr.].

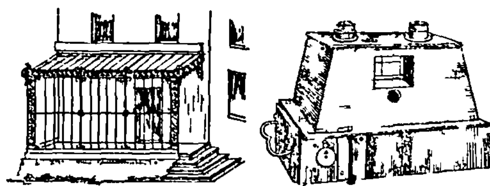

Fig. 5249. Verandă. Fig. 5250. Verascop.

***VERB** (*pl.*-be) *sn.* ① Vorbă cu care se arată ce face o ființă sau un lucru; ~ul e una din cele zece părți de cuvînt în care gramatica a împărțit cuvintele; ☛ ACTIV 1 ④, AJUTĂTOR 1 ③, AUXILIAR 1 ②, DEFECTIV, DEPONENT 1, IMPERSONAL ②, INTRANSITIV, PASIV 1 ①, REFLEXIV ①, REGULAT ③, TRANSITIV; conjugarea ~elor; timpurile, modurile, modificările ~ului ¶ ② Cuvîntul lui Dumnezeu; rațiunea divină, a doua persoană a Trinității: ~ul încarnat, Isus Hristos [fr. < lat.].

***VERBAL** *adj.* ① Care se face prin graiu, vorbind (iar nu în scris), din gură, oral: le trimeteau ordine scrise și ~e (I.-GH.); promisiune ~ă ¶ ② Proces ~ ☛ PROCES-VERBAL ¶ ③ Ce ține de verb; ce derivă dintr'o formă a verbului; adjectiv ~, adjectiv derivat din participiul trecut al verbului, terminat mai adesea în -TOR : amenințător, făcător, privitor, umilitor, etc. [fr.].

○ **VERBEL** ☛ VERVER.

***VERBINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ♣ = SPORICI, URZICUȚĂ ②: în Maiu dedeau micșandrele, și în Iunie se îndesau ca peria la un loc cu rozetele și verbinele (BAS.); l-a găsit în grădină răsădind niște verbine (BR.-VN.) [cuvînt cărturăresc din lat. v e r b e n a sau din fr. v e r v e i n e, introdus de horticultori].

VERDARE ☛ VĂRDARE.

VERDE 1. *adj.* ① De coloarea ierbii: iarbă ~; frunză ~; brad ~; codru ~; mătase ~; postav ~; Nalt cît casa, Verde ca mătasa, Dulce ca mierea, Amar ca fierea (SB.), *ghicitoare despre* „nuc"; ☛ BURTĂ ④, CAL ①, FRUNZĂ ①, IARBĂ ①, OCHIU 1 ⑤, STEA ⑥ ¶ ② ♣ Care nu s'a uscat (*vorb.* de copaci, de lemne), care nu și-a pierdut încă umezeala: lemne verzi; cu iarba cea uscată, arde și cea ~ (NEC.); Ce-a fost ~ s'a uscat, Ce-a 'nflorit s'a scuturat (ZNN.); e bun de spînzurat de o cracă uscată, că e păcat să strici una ~ pentru el (ZNN.); mazăre ~, fasole ~, mazăre, fasole culeasă de curînd, care nu s'a uscat încă; ☛ ARDE 1 ①, USCAT 1 ① ¶ ③ Ⓕ Care păstrează vigoarea, energia tinereții: Polcovnicul Ioniță Ceganu, din Cloșani, bătrîn ~, rumen la față... era născut cam pe la anul 1789 (I.-GH.); Deși sînt sur, sînt încă ~ Și de amor mă prăpădesc (ALECS.); ☛ MOȘ 2 ④ ¶ ④ Ⓕ Voinic, sdravăn: cu acești voinici se întovărăși și un om ~, puiu de Român (ISP.); fă-te om dacă poți, Român ~ în fața prigonirii (ALECS.) ¶ ⑤ Proaspăt: îi ducea în toate diminețile coșurile cu pește ~ și pe cel cu pește uscat (SLV.); ☛ ICRE ① ¶ ⑥ Piele ~ (ION.), piele crudă, neargăsită.

2. *sbst.* ① Coloare verde: ochiul se pierde în albastrul cerului și în ~le mării (EMIN.); soarele alunecase la vale sub ~le posomorît al grădinilor (DLVR.) ¶ ② Ⓟ ♠ Treflă, spatie: dama de ~; lipsește șapte de ~ (GRL.).

3. *adv.* Ⓕ De-a dreptul, în față, fără înconjur, fără sfială: mie-mi spunea ~ în ochi că sînt un prost (I.-GH.); el nu se sfia a le-o spune ~ în ochi, și se silea să îndrepteze lucrul (ISP.) [lat. vulg. v ĭ r ĭ d e m = clas. v ĭ r ĭ d e m].

VERDEAȚĂ *sf.* ① Coloarea v e r d e a ierbii, a frunzelor ¶ ② Ierburi, frunze, plante verzi: n'au trebuit oamenilor lemne multe și ~ din cîmp și din pădure (LET.); cîntau privighetorile, ziua, prin bolțile de ~ ale grădinii (GRL.) ¶ ③ *pl.* Verdețuri, zarzavat: negăsind verdețuri(le) fierte cînd se întoarseră tovarășii săi... făcură haz de dînsul (ISP.).

VERDEȚ, *Olten.* VERDEȚE *sm.* ① = BOIȘTEAN ¶ ② *Olten.* Reteveiu, bîtă scurtă, scurtătură (CIAUS.) (RV.-CRG.) ¶ ③ Larva bohociului [v e r d e].

VERDEȚURI ☛ VERDEAȚĂ ③.

***VERDICT** (*pl.*-te) *sn.* ① Răspunsurile date

de juriu la chestiunile puse de preşedintele Curţii de juraţi cu privire la culpabilitatea sau la nevinovăţia acuzatului ¶ ② Ⓕ Hotărîre, judecată, sentinţă: ~ul opiniei publice [fr.].

○ **VERDOIU** *sm.* — FLORINTE [v e r d e].

○ **VERDUNC**, VERDUNG (CIAUŞ.) 1. *adj.* Care bate 'n v e r d e, verzuiu.

2. VERDUNCĂ *sf.* Varietate de struguri (JIP.).

VERESIE *sf.* Ⓟ Credit: mănîncă pe datorie, bea pe ~, trag lumea pe sfoară (CAR.); vine să mănînce pe ~? (BR.-VN.) [tc. v e r e s i j è].

***VERGĂ** (*pl.*-gi, VERGEA[1] (*pl.*-gele) *sf.* Bucată de lemn fixată cruciş pe catart, de care se prind pînzele la marginea superioară (▪ 5251): el se acăţă de micul catarg şi desfăşură pînza de pe vergea (D.-ZAMF.); ce viaţă grea duc marinarii... suind şi coborînd pe scări de ghiaţă pînă la catartele şi la vergelele cele mai de sus (I.-GH) [it. v e r g a, fr. v e r g u e].

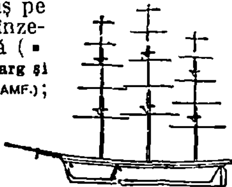

Fig. 5251. Vergi.

VERGEA[2] (*pl.* -gele *sf.* 1 *dim.* VARGĂ ¶ ② Varga cu care se încarcă sau se curăţă puşca: te lăsasem acasă ştergîndu-ţi puşca... că ruginise încărcătura înăuntru şi te apucaseşi s'o scoţi cu vergeaua (CAR.) ¶ 3 Fie-care din stinghiile puse în curmeziş sau cruciş la cercevelele ferestrelor: prin vergelele încrucişate ale ferestrelor, vederea se 'ntindea peste toată lăţimea rîului (ODOB.) ¶ ④ Nuieluşă de alun sau bucată îngustă de draniţă care serveşte la înfăşuratul urzelii pe sul ¶ ⑤ VERGEL.

○ **VERGEL** *sbst. Mold. Trans.* Petrecere a flăcăilor şi fetelor la Crăciun sau în ajunul anului-nou, cînd se caută a se afla soartea fie-căruia din cei prezenţi, pentru anul ce vine, cu ajutorul unor beţişoare, numite „v e r g e l e".

○ **VERGELA** (-elez) *vb. tr. Mold. Trans.* A căuta să ghicească soartea cuiva (la v e r g e l): fie-care zice în sine un „Tatăl-nostru"... apoi încep ~ (MAR.).

VERGELUŞĂ (*pl.*-şe) *sf. dim.* VERGEA.

***VERGIN** VIRGIN.

‡ **VERGUR** 1. *adj.* Virgin: nimenea nu poate să se laude că are inimă curată şi ~ă (TKT.).

2. VERGURĂ (*pl.*-re) *sf.* Virgină [comp. lat. v î r g o, -g î n e m].

† **VERI** ORI[3].

† **VERI-CARE**, VERI-CE... = ORI-CARE, ORI-CE...

VERIC VĂR ②.

VERICICĂ *sf. dim.* VARĂ[2]: aşa ceva am păţit eu într'o ~ (LUNG.); ia cu vitele la apă, cu capu 'n arşiţa soarelui toată vericica (JIP.).

***VERIDIC** *adj.* ① Căruia-i place adevărul şi care are obiceiul de a-l spune totdeauna ¶ ② Conform cu adevărul, adevărat: o mărturie ~ă [fr. v é r i d i q u e].

***VERIFICA** (-fic) *vb. tr.* ① A cerceta, a adeveri, a proba exactitatea, adevărul unui fapt sau unui lucru ¶ ② A revedea, a revizui, a examina din nou spre a-şi da seama de exactitate: ~ un calcul ¶ ③ A cerceta dacă un lucru corespunde condiţiunilor cerute sau celor declarate: ~ bagajele; de cîţi ani n'a venit vre-un inspector să-i verifice casa? (CAR.) [lat. v e r i f i c a r e, cu înţelesurile fr. v é r i f i e r].

***VERIFICABIL** *adj.* Ce se poate verifica [fr.].

***VERIFICARE**, VERIFICAŢIUNE, VERIFICAŢIE *sf.* Faptul de a v e r i f i c a [fr.].

***VERIFICATOR** *sm.* ① Cel ce verifică ¶ ② *În spec.* Funcţionar, controlor însărcinat cu verificarea socotelilor, greutăţilor şi măsurilor, taxelor impuse, etc. [fr.].

VERIGĂ (*pl.* -gi) *sf.* ① ‡ Lanţ ¶ ② Inel de lanţ (▪ 5252): dacă se rupe o ~ tot lanţul se desface (ZNN.) ¶ 3 *Pr. ext.* Inel de fier, belciug: se luca cu nişte chei înşirate pe o ~ (SLV.) ¶ 4 Inel de pus în deget; *în spec.* inel de logodnă, de cununie, verighetă: bătrînul adusese verigile de logodnă (VLAH.) [vsl. v e r i g a].

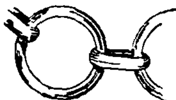

Fig. 5252. Verigă.

VERIGAR *sm.* ① Arbust cu ramurile spinoase, cu flori galbene-verzui, dispuse în fascicule pe ramurile laterale; are ca fructe nişte drupe globuloase, negre, care se întrebuinţează în medicină pentru proprietăţile lor purgative; numit şi „părul-ciutei", „paţachină", „salbă-moale" sau „spinul-cerbului" (*Rhamnus cathartica*) (▣ 5253) ¶ ② = GLADIŞ.

Fig. 5253. Verigar.

VERIGAŞ *sm.*, VERIGAŞĂ (*pl.*-şe) *sf.* = PEZEVENCHIU ①: se află şi 'n bătrîni şi 'n tineri şi 'n mnieri, mişei, verigaşi şi circotaşi (JIP.); verigaşă cu verigaşă de moarte să pizmuesc, cînd vede la cealaltă tinere mai multe (GOL.) [v e r i g ă].

VERIGĂŞIE *sf.* Meseria de v e r i g a ş(ă), pezevenclîc (JIP.).

VERIGEL *sm.* Plantă albă-cafenie, lipsită de clorofilă, cu tulpina păroasă, cu frunzele reduse la mici solzi; face flori mari, galbene-roşietice, dispuse în ciorchini la vîrful tulpinii; creşte prin păduri şi livezi, adesea parazită pe rădăcinile a diferite plante; numită şi „cră(ie)liciu", „iarba-untului", „floarea-untului" sau „săgeata-lui-Dumnezeu" (*Orobanche caryophyllacea*) (▪ 5254).

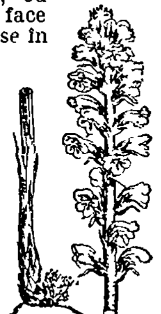

Fig. 5254. Verigel.

VERIGHETĂ (*pl.*-te) *sf.* Inel de logodnă sau de cununie (▪ 5255) [v e r i g ă].

VERIGUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* VERIGĂ: la ferestre spînzurau nişte perdele de adamască, aninate în nişte veriguţe ce se înşirau pe o vargă de fier (GN.).

○ **VERIN**... — VENIN...

○ **VERINCĂ** (*pl.*-ci) *sf. Trans.* Covor subţire de lînă, velinţă (VIC.).

***VERISIMIL**, ⊙ VEROSIMIL *adj.* Ce pare adevărat ¶¶ Ⓒ NEVERISIMIL [fr.].

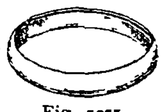

Fig. 5255. Verighetă.

○ **VERIŞANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* V a r ă, verişoară (CONV.) (SEZ.).

VERIŞCAN *sm.*, VERIŞCANĂ (*pl.*-ne) *sf.* Ⓟ ① V ă r, v a r ă ¶ ② Verişcane VERE (VĂR ② : bună ziua, verişcane, ian spune-mi, mă rog, n'ai flămînzit aici de ieri? (SB.); mă, verişcane, mie îmi vine să cînt (ISP.).

VERIŞOR *sm.*, VERIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① V ă r, v a r ă: fetele împăratului... priveau la verişor cum priveşte cineie pe mîţă (CRG.) ¶ ② Verişorule, verişoară, termeni de prietenie cu care se adresează cineva altuia; dragul meu (draga mea), vere, verişcane: verişorule, am socotit... că vouă trebue să vi se fi urît tot jucîndu-vă (ISP.); verişoară, mai am doi fraţi, n'or vrea surorile tale să le fie neveste? (R.-COD.).

***VERITABIL** *adj.* ① Adevărat, conform adevărului ¶ ② Real: are ~e însuşiri oratorice ¶ ③ Ceea ce este într'adevăr ce pare a fi, autentic: e aur ~ ¶ ④ Bun, excelent în genul său: un ~ artist ¶ ⑤ Pe care te poţi bizui, care nu se desminte, netăgăduit: e un prieten ~ [fr.].

VERM... = VIERM...

***VERMIFORM** *adj.* În formă de vierme [fr.].

***VERMIFUG** 1. *adj.* Care face să dispară limbricii: medicament ~.

2. *sbst.* Medicament contra limbricilor [fr.].

***VERMILION** *sbst.* ① Sulfură roşie de mercur, pulverizată, chinovar ¶ ② Coloare roşie, strălucitoare; se extrage din chinovar şi e întrebuinţată în pictură [fr.].

***VERMINĂ** *sf.* ① Insecte murdare, parazite, pe capul omului sau animalelor (purici, păduchi, etc.) ¶ ② Ⓕ Indivizi periculoşi societăţii: şi deasupra acestei vermine sociale, ...se etalează marele bazar de forme goale şi pompoase (VLAH.) [fr.].

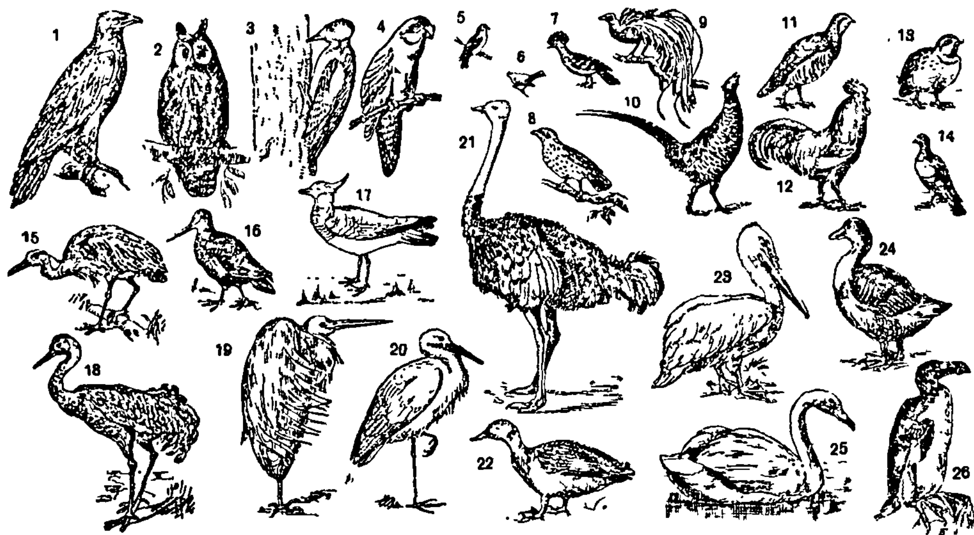
***VERMUT** (*pl.*-uturi *sn.* Vin alb alcoolizat în care s'au macerat plante aromatice, în special o varietate de pelin; se bea ca aperitiv: două ~uri franceze! comandă Iancu (CAR.) [fr. v e r m o u t].

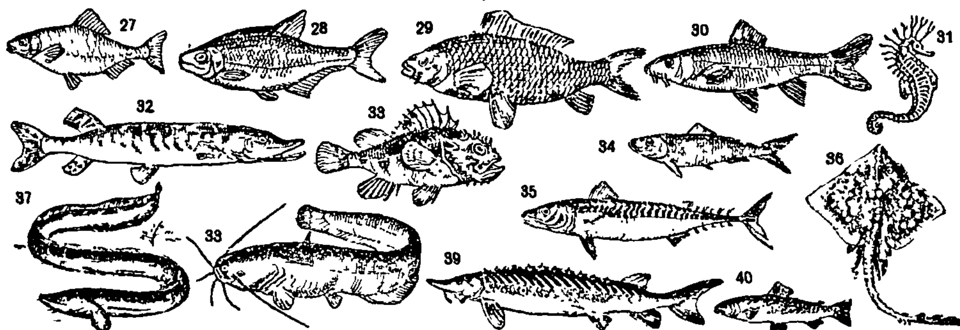
MAMIFERELE cuprind următoarele ordine:

I. PRIMATELE sau *MAIMUȚELE:* 1. Gorilul. — *II. CHEIROPTERELE:* 2. Liliacul. — *III. ROZĂTOARELE* (3—5): 3. Șoarecele. 4. Veverița. 5. Iepurele. — *IV. INSECTIVORELE:* 6. Cîrtița. — *V. CARNIVORELE* (7—14): 7. Pisica. 8. Lupul. 9. Ciinele. 10. Dihorul. 11. Nevăstuica. 12. Leul. 13. Tigrul. 14. Ursul. — *VI. PINIPEDELE:* 15. Foca. — *VII. RUMEGĂTOARELE* (16—19): 16. Boul. 17. Cerbul. 18. Cămila. 19. Girafa. — *VIII. PROBOSCIDATELE:* 20. Elefantul. — *IX. PERISODACTILELE* (21—22): 21. Calul. 22. Rinocerul. — *X. PACHIDERMELE* (23—24): 23. Mistrețul. 24. Ipopotamul. *XI. CETACEELE:* 25. Balena. — *XII. MARSUPIALELE* (26—27): 26. Cangurul. 27. Oposum. *XIII. NEDINȚATELE* (28—29): 28. Ariciul. 29. Ornitorincul. — *XIV. MONOTREMELE:* 30. Furnicarul.

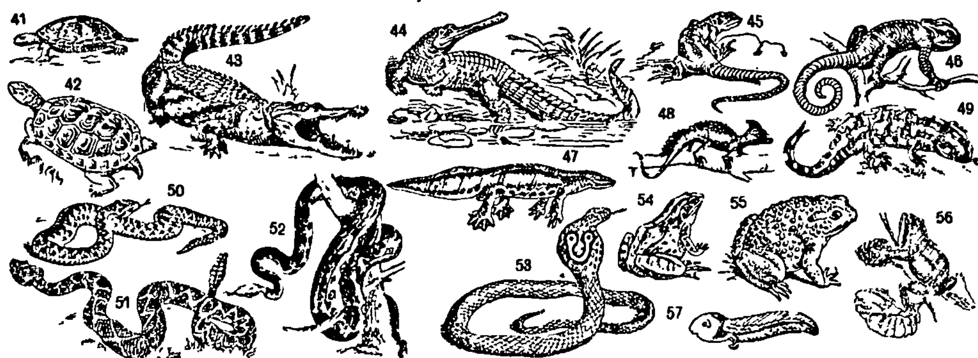
PĂSĂRI

PEŞTI

REPTILE, ŞERPI, BATRACIENI

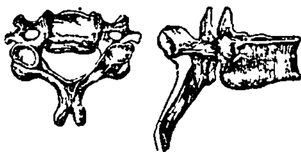
PĂSĂRILE cuprind următoarele ordine :

I. RĂPITOARELE (1—2) : 1. Vulturul. 2. Bufniţa. — *II. ACĂŢĂTOARELE* (3—4) : 3. Ciocănitoarea. 4. Papagalul. — *III. PĂSĂRELELE* (5—9) : 5. *Sticletele*. 6. Canarul. 7. Pupaza. 8. Sturzul. 9. Pasărea-paradisului. — *IV. GALINACEELE* (10—13) : 10. Fazanul. 11. Potirnichea. 12. Cocoşul. 13. Prepeliţa. — *V. COLUMBACEELE :* 14. Porumbelul. — *VI. PICIORANGELE* (15—20) : 15. Bitlanul. 16. Sitarul. 17. Nagîţul. 18. Cocorul. 19. Egreta. 20. Barza. — *VII. ALERGĂTOARELE :* 21. Struţul. — *VIII. PALMIPEDELE* (22—26) : 22. Raţa. 23. Babiţa. 24. Gisca. 25. Lebăda. 26. Pinguinul.

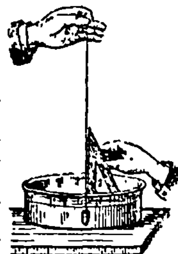
PEŞTII (27—40): 27. Babuşca. 28. Plătica. 29. Crapul. 30. Mreana. 31. Calul-de-mare. 32. Ştiuca. 33. Porcul-de-mare. 34. Sardeaua. 35. Scrumbia-de-mare. 36. Calcanul. 37. Ţiparul. 38. Somnul. 39. Nisetrul. 40. Păstrăvul.

REPTILELE, ŞERPII, BATRACIENII (41—57) : 41—42. Broaşte ţestoase. 43. Crocodilul. 44. Gavialul. 45. Şopîrla. 46. Cameleonul 47. Tritonul. 48. Vasiliscul. 49. Salamandra. 50. Vipera. 51. Şarpele-cu-clopoţei. 52. Boa. 53. Şarpele-cu-ochelari. 54. Broasca. 55. Broasca-rîioasă. 56. Brotacul. 57. Mormolocul.

*VERNAL adj. ① De primăvară, care înflorește primăvara: flori ~e ¶ ② ☆ Punct ~, punctul unde soarele străbate ecuatorul ceresc, trecînd din emisfera australă în cea boreală, pe la 21 Marte; echinoxiul de primăvară [fr.].
○ VERNIC adj. = VREDNIC.
*VERNIER (pl.-ere) sn. Instrument cu ajutorul căruia se pot aprecia fracțiuni de ale dimensiunilor celor mai mici înscrise pe o riglă sau cerc gradat [fr.].
*VERNISA (-isez) vb. tr. A acoperi un tablou cu un strat de verniu [fr. v e r n i r].
*VERNISAJ sbst. Prima zi a unei expoziții de pictură sau sculptură [fr. v e r n i s s a g e].
*VERNIU (pl.-iuri) sn. Lichid transparent cu care se acopere suprafața unui corp spre a-i da o înfățișare lucie, strălucitoare și spre a-l apăra de efectele aerului și ale umezelii, lac [fr. v e r n i s].
*VEROLĂ sf. ① = SIFILIS ¶ ② ~ mică, variolă, vărsat [fr.].
*VEROS adj. Care e bănuit că stă rău în afaceri sau care face speculațiuni ce dau de bănuit: un bancher ~ [fr. v é r e u x].
⊙ VEROSIMIL ☛ VERISIMIL.
*VERS[1] (pl.-suri) sn. Șir de vorbe, întrebuințate în poezie, și așezate astfel încît să aibă un ritm și o măsură determinate de anumite regule; versurile grecești și cele latine sînt formate dintr'o succesiune de silabe lungi și scurte care trebue să ocupe un loc determinat; versurile în limbile moderne trebue să conțină un număr determinat de silabe și să rimeze între ele: E ușor a scrie ~uri Cînd nimic nu ai a spune, Înșirînd cuvinte goale Ce din coadă au să sune (EMIN.); ☛ ALB 1 ⑮, ALEXANDRIN[2], DECASILAB, LIBER[1]⑭ [fr.].
VERS[2] ☛ VIERS.
VERSALE, VERZAL(I)E sf. Literă mare [germ. V e r s a l (b u c h s t a b e), V e r s a l i e].
*VERSAT adj. Priceput, experimentat, care are cunoștințe despre ceva: e ~ în literaturile orientale [fr. v e r s é].
*VERSATIL adj. Schimbăcios, nestatornic [fr.].
*VERSATILITATE sf. ① Calitatea a tot ce e schimbăcios ¶ ② Nestatornicie [fr.].
*VERSET (pl.-te) sn. Fie-care din micile paragrafe numerotate în care sînt împărțite toate capitolele din Biblie și care au cîte un înțeles complet: mi-a citat un ~ din Psalmi [fr.].
*VERSIFICA (-fic) vb. intr. ① A face versuri ¶ ② A pune în versuri [lat.].
*VERSIFICATOR sm. ① Cel ce face versuri ¶ ② Cel ce scrie ușor în versuri, dar care n'are inspirațiunea și însușirile poetului [fr.].
*VERSIFICAȚIUNE, VERSIFICAȚIE sf. ① Totalitatea regulelor la care trebue să se supună cineva cînd scrie în versuri; arta de a face versuri ¶ ② Felul în care sînt scrise versurile ¶ ③ Metrica versurilor [fr.].
*VERSIUNE sf. ① Traducere pe care o fac elevii dintr'o limbă străină în limba maternă: ~ greacă, latină ¶ ② Fel de a povesti un fapt petrecut [fr. v e r s i o n].
*VERSO sbst. Pagina din dos a unei foi scrise sau tipărite, dosul paginii [fr. < lat.].
VERSTĂ (pl.-te) sf. Măsură itinerară rusească (= 1,067 km.) [rus.].
*VERSUI vb. tr. și intr. A face v e r s u r i, a versifica.
† VERȘ (pl.-șuri) sn. Trans. = VERS[1] [cuvînt cărturăresc din lat. v e r s u s, cu pronunțarea lui -s ca în ungurește].
*VERTEBRĂ (pl.-re) sf. Fie-care din oscioarele care alcătuiesc șira spinării (▣ 5256) [fr.].

Fig. 5256. Vertebre.

*VERTEBRAL adj. ① Privitor la vertebre, ce ține de vertebre: tuberculoză ~ă ¶ ② Coloana ~ă, șira spinării [fr.].
*VERTEBRAT 1. adj. Care are vertebre.
2. (pl.-ate) sn. ① Ori-ce animal care are un schelet (osos sau cartilaginos) a cărui parte principală e coloana vertebrală (☛ TAB. LXXVII, LXXVIII): mamiferele, pasările, batracienii, peștii și reptilele sînt ~e ¶ ② pl. Clasa animalelor vertebrate ¶¶ © ☛ NEVERTEBRAT [fr. v e r t é b r é].
*VERTEX sbst. Creștetul capului, la animalele vertebrate [fr. < lat.].
*VERTICAL 1. adj. Care are direcția firului cu plumb și e perpendicular planului orizontal (▣ 5257): linie ~ă; plan ~, plan care trece prin verticala unui loc.
2. (pl.-ale) sn. ☆ ① Plan care conține verticala locului și trece prin centrul pămîntului ¶ ② Cercul mare de intersecție a sferei cerești cu acest plan.
3. VERTICALĂ (pl.-le) sf. Linie dreaptă verticală: ~a se determină într'un mod practic printr'un fir la capătul căruia e atîrnată o greutate [fr.].

Fig. 5257. Linie verticală.

*VERTICALITATE sf. Starea a tot ce este vertical [fr.].
*VERTICIL (pl.-ile) sn. Totalitatea părților unei flori așezate circular pe același plan, în jurul unei axe comune, ca spițele unei roți [fr. v e r t i c i l l e]. 37.500
*VERTICILAT adj. Așezat în verticil: flori ~e; foi ~e (▣ 5258) [fr. v e r t i c i l l é].
*VERTIGINOS adj. Care dă amețeală, ametitor: imagini rupte, învălmășite îi treceau cu o iuțeală vertiginoasă prin conștiință (VLAH.) [fr.].
*VERVĂ (pl.-ve) sf. Căldură de imaginație, inspirație înflăcărată care însuflețește pe poet, pe orator, pe artist: el simte în sală un curent simpatic care-i ațîță verva (VLAH.); acum începea cu verva lui strălucită să-mi predice budismul și să-mi cînte nirvana (CAR.); el ne-a povestit cu multă ~ cum ajunsese deodată Ban mare (I.-GH.) [fr.].

Fig. 5258. Frunze verticilate.

*VERVENĂ sf. = VERBINĂ: o batistă înmuiată în triplu extract de ~ (CAR.) [fr. v e r v e i n e].
○ VERVER, VERBEL (pl.-ere, ele) sn. Trans. Olten. Mînerul de la încuietoarea ușii, clanță, ivăr (VIC.).
VERZAL(I)E ☛ VERSALE.
○ VERZAR (pl.-are) sn. Trans. = VĂRZAR: coca... înlocuește adeseori... ~ele din aluat dospit, caș sărat și mărariu tocat (PĂC.).
VERZIȘ sbst. Verdeață, frunziș: De ~ se despoiau Cu nori negri se 'nveleau (ALECS.); privind... împrejur la ~ul copacilor (GN.); ponoarele adînci ce se ascund colo dedesubt, sub ~ul întunecat (LUNG.) [cuvînt creat de Alecsandri din v e r d e + f r u n z i ș].
VERZIȘOARĂ (pl.-re) sf. ① dim. VARZĂ ¶ ② ☛ VARZĂ ① ¶ ③ = IARBĂ-DE-URECHI ¶ ④ = URECHELNIȚĂ ③.
‡ VERZIȘORI sm. pl. Trupă de ostași călări, îmbrăcați în haine v e r z i (creată de Matei-Basarab): în urma lui veneau roșiorii și ~i călări (ODOB.); Românii ăia grozavi cari au făcut atîtea izbînzi odinioară, împreună cu ~i (ISP.).
VERZUIU, VERZIU adj. Cam v e r d e, care bate în verde: vaporul lasă 'n urmă o cărare de spumă verzuie (VLAH.); Iarba cea verzie, Nici se clătina (ALECS.).
VERZURIU adj. = VERZUIU: mușcoielele, acoperite d'o pojghiță verzurie, aburеau un fum ce se 'nălța alene (DLVR.) [v e r z (u i u) + (a l b)u r i u].
VESEL adj. ① Bine dispus, cu voie bună, voios (© „trist"): împăratul era ~ peste măsură (ISP.); îmi pare bine că vă găsesc totdeauna vesele și grațioase (CAR.); sînt ~ (de cunoștință), îmi pare bine de cunoștință; — adv: tinerii petrec ~ împrejurul mesei (SLV.) ¶ ② FLOARE-VESELĂ = LAPTELE-PASĂRII[1] [vsl. v e s e l ŭ].
VESELI (-elesc) 1. vb. tr. A face v e s e l, a înveseli: veselea întreaga făptură cu versul său (CRG.).
2. vb. refl. A fi vesel, a petrece în veselie, a se

înveseli: pentr' aceea te veselește, suflete, a tot omul ce-i dincios (VARL.); pînă și copiii se veseleau de veselia împăratului (ISP.).

VESELIE *sf.* 1 Starea celui v e s e l, bună dispoziție, voie bună, voioșie: era tînăr, de o ~ neistovită și cu porniri poetice (SLV.); ne-a stricat veselia; cînd la masă se varsă vinul din pahar, e semn de ~ (GOR.) ¶ ② Petrecere: veseliile ținură ca și la soră-sa cea mare, iară la sfîrșitul veseliilor o petrecu și pe dînsa împăratul pînă la hotarele împărăției sale (ISP.).

VESELITOR *adj. verb.* VESELI. Care (în)veselește, înveselitor: (soarele) se retrage în grabă, cu toată pompa lui de raze aurite și veselitoare (ALECS.).

○ **VESELNIC** *adj.* V e s e l din fire, căruia-i place să petreacă în veselie: pe lîngă că era ~, chefliu..., prinsese gustul de băutură (LUNG.).

○ **VESELOS** *adj.* Ⓟ V e s e l, voios: era ~ de gîndeai c'a cumpărat un parip sur (RET.); Să fii, gazdă, veseloasă Și voioasă Ca vara, Ca primăvara (MAR.) [v e s e l + (v o i) o s].

*__VESIC__... = VEZIC...

VESPE... = VIESPE...

*__VEST__ *sbst.* ● Apus (punct cardinal) [germ.].

*__VESTĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Ⓘ Giletcă [fr.].

*__VESTALĂ__ (*pl.*-le) *sf.* ① Preoteasă la vechii Romani care era însărcinată să întreție focul sacru pe altarul zeiței Vesta (▪ 5259): vestalele s'au prefăcut în silfide (ALECS.) ¶ ② Ⓕ Femeie cu moravuri exemplare [fr. < lat.].

Fig. 5259. Vestală.

VESTE *sf.* ① Fapt, întîmplare ce vine sau se aduce la cunoștința cuiva, știre: cînd îți ține urechea stîngă..., cu glas deschis, auzi o ~ bună, cînd sună cu glas închis, ~ rea (GOR.); i-au venit ~ de la starostii de Crăciuna, ce-i zic acmu Putna, că Radul-Vodă vine cu oști asupra lui Stefan-Vodă (GR.-UR.); a prinde de ~, a afla: munții prinsese de ~ că oare-cine a luat apă din fîntînă (ISP.); a da de ~, a vesti, a da de știre; *F*: ce mai ~, poveste? ce mai e nou? ce noutăți mai aduci? fără (de) ~, pe neașteptate, deodată: intrat-au în țară acel Petru fără ~ și, aflînd pre Bogdan-Vodă beat, l-au omorît (GR.-UR.); au venit deodată Siretul fără de ~ și i-au apucat pe oameni prin case (MUST.); trebuia să caute un chip de a le fura fără de ~ (SLV.) ¶ ② Svon, pomină: deodată se lăți ~a cum că unul numai dintre fruntași lipsea (ODOB.); se dusese ~a în toate părțile despre bunătatea și bogăția sa (CRG.); li se dusese ~a și povestea în toate părțile că-s oameni hărțăgoși și cu deprinderi rele (SB.); mersese ~a în toată țara de bogățiile stărețului de la Florești (VLAH.); și fata e frumoasă, că i-a mers ~a (MERA); ☛ POPĂ① [vsl. v ě s t ĭ].

VESTI (-tesc) 1. *vb. tr.* ① A da de știre, a aduce v e s t e a, a înștiința, a anunța, a face cunoscut: viind la birt... am găsit un mare pachet cu scrisori de la Iași: toate îmi vesteau cîte o supărare (NEGR.); la cotituri, (cîrmaciul) ne vestește locurile pe unde trecem (VLAH.); se chefuiră pînă ce cocoșii începură ~ că vine alba 'n sat (ISP.) ¶ ② A prevesti, a prezice: baterea ochiului și a sprincenei vesteau a bine (ALECS.); cînd vrăbiile se scaldă în colb, vestesc vreme bună (GOR.) ¶ ③ ‡ A bine ~, a anunța o veste fericită.

2. *vb. refl.* ① A se anunța: stam-fată la trezirea pămîntului, stam să întîmpin soarele care se vestea cu atîta cinste (GN.) ¶ 2 A se face vestit: ajunse de trei ori vizir, vestindu-se mai presus de toți căpitanii turci în toate războaiele (BALC.).

*__VESTIAR__ (*pl.*-re) *sn.* ① Locul unde se depun pălăriile, paltoanele, umbrelele, etc. în localurile publice, garderobă ¶ ② Lucrurile date în păstrare în acel loc [fr. v e s t i a i r e].

*__VESTIBUL__ (*pl.*-uluri, -ule) *sn.* ① Antreu, sală de intrare, încăpere la intrarea unei case, de unde se intră în celelalte odăi: la o masă din ~ vorbeau trei samsari (D.-ZAMF.); ne suim pe terasa de la intrare și... intrăm în ~ (CAR.) ¶ ③ Partea mijlocie a urechii interne (☛ ▪ 5179) [fr.].

*__VESTIGIU__ *pl.*-gii *sn.* Urmă din trecut, resturi rămase din ceva distrus, dispărut de mult: s'au găsit acolo vestigiile unui lagăr roman [fr. < lat.].

VESTIRE *sf.* Faptul de a v e s t i; rezultatul acestei acțiuni, înștiințare; bună-vestire ☛ BUN 1 ㉕.

VESTIT *adj. p.* VESTI. ① Înștiințat, anunțat ¶ ② Care și-a făcut o reputație în lume, cunoscut de toți, faimos, renumit, celebru, ilustru: împăratul... trimise pe Ercule la cei mai vestiți meșteri de pe vremile acelea (ISP.); Un împărat mare către răsărit Care în vechime a fost prea ~ (PANN); Costică... era ~ printre camarazii lui... pentru talentul cu care știe să mistifice la 1 Aprilie (CAR.).

VESTITOR *adj. verb.* VESTI și *sm.* Care vestește, anunțător: rîndunelele sînt vestitoarele primăverii.

VESTMÎNT ☛ VEȘMÎNT.

*__VESTON__ (*pl.*-oane) *sn.* Ⓘ = SACOU [fr.].

VEȘCĂ (*pl.* vești, vește) *sf. Mold. Oaș. Trans.* = VĂCĂLIE ① ② (▣ 5260): steaua se face dintr'o ~ sau văcălie de coajă de tei, o sită veche sau altceva (PAMF.) [sl. v ě č k o].

Fig. 5260. Vescă.

○ **VEȘCĂLIE** *sf.* = VĂCĂLIE [v e ș c ă + (v ă c) ă l i e].

VEȘMÎNT, ⊙ VEȘTMÎNT, ⊙ VESTMÎNT (*pl.*-minte) *sn.* Ⓘ ① Haină, îmbrăcăminte: Israil... mai vîrtos iubea pre Iosif... și făcu lui un veșmînt de multe fețe, pestriț (PAL.); să lăsăm unii să se gătească cu schimburi de veșminte (VARL.); Noaptea zeii se preumblă în veștmintele lor dalbe (EMIN.); e drapat ca un suveran african în vestminte bătătoare... la ochi (CAR.) ¶ ② *pl.* Veșminte (sfinte), diferitele părți de îmbrăcăminte specială (stiharul, sacosul, omoforul, orarul, epitrahilul, felonul, mantia, etc.) cu care se îmbracă preotul, arhiereul, etc. cînd slujește, odoare: arhierei, protopopi și preoți, îmbrăcați în sfintele veșminte, după liturghie, îngenunchiară împreună cu toată oastea (ISP.); Alexandru-Vodă... făcut-au două mănăstiri mari în Moldova, Bistrița și Moldovița și le-au înzestrat cu... veșminte scumpe înăuntru (GR.-UR.) [lat. v e s t ī m e n t u m].

VEȘMÎNTĂRIE *sf.* Încăperea dintr'o biserică unde se păstrează v e ș m i n t e l e sfinte: pe urmă s'a adaus un pridvor și o intrare prin fațadă, o ~ de o parte și o proscomidie de alta (IRG.).

VEȘNIC... ☛ VECINIC...

VEȘTED *adj.* ① Care a început să se treacă, să se usuce (*vorb.* de plante): flori, frunze ~e; se duse într'un suflet la fiul său și văzu florile ~e (ISP.); În cîmpul ~ iată un fir de iarbă verde (ALECS.); Și nime 'n urma mea Nu-mi plîngă la creștet, Ci codrul vînt să dea Frunzișului ~ (EMIN.) ¶ ② Ⓕ Ofilit: nenorociții țărani... veștezi la față și cu ochii stinși de sărăcie (FIL.) [lat. vulg. *v ĕ s c ĭ d u s < v e s c u s].

VEȘTEJI (-ejesc), † VEȘTEZI (-ezesc) 1. *vb. tr.* ① A face v e ș t e d ¶ ② Ⓕ A ofili: Dorul tău m'a gălbinit, Dragul tău m'a veștezit (NOV.) ¶ ③ Ⓕ A înfiera: ~ atitudinea cuiva.

2. *vb. refl.* și † *intr.* ① A se face veșted: puse seara la capul fie-căruia din ei cîte un mănunchiu de flori: la care se vor veșteji florile acela este bărbat, și la care vor rămînea verzi, este femeie (ISP.); Cîte flori mîndre-s pe rît Toate mi s'au veștejit, Numai una pe pîrău E frumoasă tot mereu (IK.-BRS.); demăreața înfluri-va și trece-va, e seara cade, veștezéște și usucă-se (PS.-SCH.); veșteji măceșul și odrăsli stîlpări mai înghimpoase (MX.) ¶ ② Ⓕ A se ofili: tinerețele și frumusețile se veștejesc și pier (TICH.); pelița de blondină a obrajilor ei nu mai era rumenă, ci se veștejise și dedea 'n gălbui (SLV.).

VEȘTEJIT, † VEȘTEZIT *adj. p.* VEȘTEJI. Veșted: Bate vîntul dintr'o parte... Și mă lasă pustiit Veștejit și amorțit (EMIN.).

*__VETERAN__ *sm.* ① La Romani, soldat care isprăvindu-și termenul de serviciu militar, devenea de obiceiu agricultor: îi scotea la războiu, și cu vreme ieșea de le zicea ~i, adică slujitori bătrîni (M.-COST.) ¶ ② Fost soldat, *în spec.* într'un războiu: ~ de la 1877 ¶ ③ Om care a îmbătrînit într'o ocupație sau meșteșug [fr.].

*__VETERINAR__ 1. *sm.* Persoană care se ocupă cu tratamentul medical al animalelor domestice sau fiarelor dresate: fugea cînd bătrîna aducea... vorba la ~ ori la farmacist (SLV.).

2. *adj.* Se zice despre ceea ce privește arta

vindecării animalelor, *în spec.* la cele domestice: **artă ~ă: medic ~; au și găsit... (pe) d-l Nae Popescu, o veche cunoștință, om de treizeci și doi de ani și medic ~ (SLV.)** [fr.].

*__VETERINĂRIE__ *sf.* Medicină veterinară: **școală de ~.**

*__VETO__ *sbst.* ① Formula pe care o întrebuințau tribunii poporului spre a se opune decretelor, votate de Senatul roman, pe care nu le aprobau ¶ ② Ⓕ Dreptul pe care îl au suveranii sau senatul, în diferite țări, de a împiedica transformarea în legi a proiectelor votate de camere ¶ ③ Ⓕ Opoziție, împotrivire la un lucru proiectat, refuz de a da urmare, de a aproba [fr.].

† __VETRELĂ__, **VETRILĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① † Pînză (de corabie): **după vînt întorcînd vetrelele (CANT.); Trage neîncetat Vetrela pe uscat (PANN)** ¶ ② *Olten.* (VÎRC.) (TUT.) **UMBRELĂ** [vsl. v ě t r i l o].

__VETRICE__ *sf.* ① Gen de insecte nevroptere, ca niște musculițe lungărețe și subțiri, ce se nasc și mor în aceeași zi, efemeră *(Ephemera vulgata)* (▪ 5261)

Fig. 5261. Vetrice.

Fig. 5262. Vetrice.

¶ ② Plantă aromatică din fam. compozeelor, cu flori galbene-aurii, dispuse în capitule la vîrful ramurilor; numită și „buruiană-de-ceas-rău", „iarba-raiului", „măruncă-neagră", etc. *(Chrysanthemum vulgare)* (▣ 5262 [comp. pentru înțelesul ² srb. v r a t i č.

__VETRIGĂ__ *sf.* — **VETRICE ①.**

__VETRÎLĂ__ ☛ **VETRELĂ.**

__VETRIȘOARĂ__ (*pl.*-re *sf. dim.* **VATRĂ: Eu mă suiu pe ~. El mă ia de cîrpușoară Și mă dă pe ușă-afară! (IK.-BRS.).**

__VETRUȘCĂ__ *sf.* **VÎNTUREL** [bg. v ě t r u š k a].

__VEVERIȚĂ__ *pl.*-țe *sf.* ① Animal rozător, sburdalnic, cu ochii șireți, cu urechi lungi și coada stufoasă; sare din cracă în cracă, din copac în copac, fiind un gimnastic al pădurilor noastre; se hrănește cu muguri, fructe, iar pentru iarnă își adună alune, jir, în cuibul său căptușit cu mușchi și frunze uscate din vre-o scorbură de arbore; gîtuește uneori și păsărele, cînd îi cad în labă *(Sciurus vulgaris)* (▣ 5263): **îi sări înainte sburdalnică ca o ~ (GN.); amîndoi știam a ne acăța ca veverițele pe vîrfurile cele mai înalte (I.-GH.); cînd te întîlnești noaptea cu o ~, are să-ți meargă rău în ziua aceea (GOR.)** ¶ ② **BUREȚI-DE-VEVERIȚĂ = RĂMURELE** ¶ ③ **OCHIUL-VEVERIȚEI = IARBA-ȘARPELUI¹** [vsl. v ě v e r i c a].

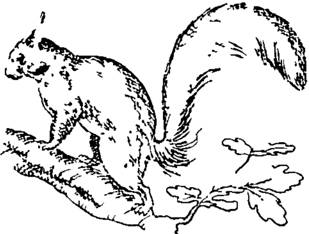

Fig. 5263. Veveriță.

*__VEXA__ (**vexez** *vb. tr.* A jigni [fr.].

*__VEXANT__ *adj.* Jignitor [fr.].

*__VEXATOR__ 1. *adj.* Care vexează, jignitor.
2. *sm.* Cel ce jignește, cel ce comite vexațiuni [fr.].

*__VEXATORIU__ *adj.* Jignitor [fr. v e x a t o i r e].

*__VEXAȚIUNE__, **VEXAȚIE** *sf.* Jignire, supărare, persecutare din partea unei autorități [fr.].

○ __VEZETEU__ *sm. Mold.* ☛ **VIZITIU.**

__VEZI-BINE__ ☛ **VEDEA 1 ⑮.**

*__VEZICAL__ *adj.* Care se referă la bășica udului: **calcul ~** [fr. v é s i c a l].

*__VEZICANT__ *adj.* Care face să apară bășicuțe pe piele: **insectă ~ă** [fr. v é s i c a n t.

*__VEZICĂTOARE__ *sf.* Medicament extern care produce vezicule [fr. v é s i c a t o i r e].

*__VEZICULĂ__ (*pl.*-le) *sf.* ① Bășicuță, ridicătură, mică umflătură a pielii, datorită prezenței unui lichid seros ¶ ② Sac membranos, asemenea unei bășici: **~ biliară**, bășica fierii; **vezicule pulmonare**, bășicuțele pline de aer care se află la capetele bronhiilor ¶ ③ **~ aeriană**, bășică înotătoare a peștilor [fr. v é s i c u l e].

__VEZIR__ ☛ **VIZIR.**

__VEZURE__ — **VIEZURE**

__VI__ ☛ **TU.**

*__VIA__¹ *prep.* Prin, pe calea, prin direcțiunea: **(se va trimite, a plecat) la Berlin, ~ Cernăuți** [fr. < lat.].

‡ __VIA__² (**viez**), **VIE** (**viu**; *perf.* **viș**; *part* **viș**) 1. *vb. intr.* A trăi, a vețui: **cumpărați noao grîu, cum să putem viia și să nu murim (PAL.); vrăjmașii miei viiază și să 'ntăriră prespre mine (COS.); aceasta... vise cu bărbatului-și șapte-ani (COR.)**; reintrodus în limba literară: **așa e și cu opera de artă: ea trebue să trăească, să vieze și, ca toate ființele, va avea și ea o durată în timp (CAR.).**
2. *vb. tr.* A face, a lăsa să trăească, a da viață: **Domnul feri-l-va și viia-l-va (DOS.)** [lat. v i v ě r e].

*__VIABIL__ *adj.* ① Destul de tare ca să poată trăi (*vorb.* de un copil în momentul cînd se naște ¶ ② Ⓕ Trainic, durabil, care poate să trăească: **pentru a face o operă de artă, o operă ~ă, trebue talent (CAR.)** fr.].

*__VIABILITATE__ *sf.* ① Starea unui nou-născut viabil ¶ ② Ⓕ Trăinicie: **~a unei opere literare** [fr.].

*__VIADUCT__ (*pl.*-te) *sn.* Pod de piatră sau de metal, construit între cele două povîrnișuri ale unei văi adînci, și care permite unei linii de drum de fier sau unei șosele să le unească, fără a fi nevoie de a se coborî în fundul văii (▣ 5264) [fr. v i a d u c].

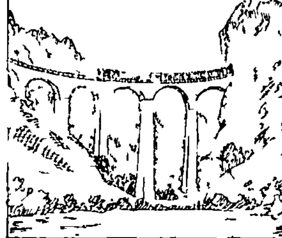

Fig. 5264. Viaduct.

*__VIAGER__ *adj.* De care se bucură cineva toată viața: **tocmai în ziua aceea i se votase o pensie ~ă de o mie de lei vechi pe lună (I.-GH.)** [fr.].

__VIAȚĂ__ (*pl.* **vieți**) *sf.* ① Starea unei ființe organizate (animal sau vegetal) cît timp posedă facultatea de a respira, de a simți, de a se hrăni și de a se mișca (Ⓒ „moarte"): **principiile vieții; viața plantelor; Dumnezeu creă pe om și suflă în el duh de ~; a fi în ~**, a trăi; **a da ~**, a naște; *în spec.* viața omului: **a-și da viața pentru cineva; a lua, a răpi viața cuiva; a-și pierde viața; a scăpa cu ~; a-și pune viața în primejdie; a-și apăra, a-și vinde scump viața; a dărui viața dușmanului**, a-l lăsa să trăească: **a avea dreptul de ~ și de moarte asupra cuiva; a fi între ~ și moarte**, în mare primejdie, greu bolnav; **lupta era pe moarte ori pe ~ (ISP.); a înceta din ~**, a muri; **~ fără de moarte**, nemurire: **omul are și ~ și moarte**, omul nu e sigur de viață, poate muri pe neașteptate ¶ ② Timpul cît trece de la naștere pînă la moarte: **~ lungă, scurtă; a lungi, a scurta viața; lucrul lungește viața, iar lenea o scurtează (ZNN.); durata vieții; sfîrșitul vieții; s'a nenorocit pentru toată viața; cum, toată viața ta ai să rămîi judecător de pace? (VLAH.); Văraticul, unde și-a petrecut viața Brîncoveanca cea bogată și milostivă (CRG.); pe ~**, pentru toată viața, cît va trăi; **din ~**, pe cînd trăește încă: **venise... să-i dee din ~ o sută de galbeni, partea lui de moștenire din averea părintească (CAR.)** ¶ ③ **Viața viitoare, viața de apoi**, viața de pe lumea cealaltă, de după moarte: **Eu o lacrimă de-aicea nu mi-aș da-o pentru toată Nesfîrșita fericire din viața de apoi (EMIN.); ~ de veci, vecinică**, vecinicia fericită de care se vor bucura cei drepți: **cu aceiea veri ajunge viața de veci și împărția cerului (VARL.); vor merge aceștia în munca de veci, iară drepții în viața vecinică (BIBL.)** ¶ ④ Condi-

țiunile, modul în care-și petrece cineva viața, traiu: a duce ~ fericită, liniștită, tristă, sbuciumată, exemplară; o ~ de artist; cumu-i fu viața, așa-i fu și moartea, că muri otrăvit (MX.); a pus capăt acestei vieți svăpăiate a tinerilor cuconași (I.-GH.); avînd fata lui Scarlat albată pre un ochiu, nu au avut ~ bună cu Alexandru-Vodă (NEC.) ¶ ⑤ Ceea ce e necesar pentru hrană și întreținere, mijloace de traiu, existența: a-și cîștiga viața; viața s'a scumpit după războiu ¶ ⑥ Povestirea întîmplărilor mai de seamă din viața unui om: viața lui Ștefan-cel-Mare; viețile sfinților ¶ ⑦ Ⓕ Forță, energie, vioiciune: e plin de ~ ¶ ⑧ ♣ ARBORELE-VIEȚII = TUIE [lat. *vīvĭtia < vīvus].

*VIBRA (-brez) *vb. intr.* ① A face vibrațiuni ¶ ② A intra în vibrație: o coardă lovită într'un clavir, și tot vibrează mai mult (VLAH.) ¶ ③ Ⓕ A fi mișcat, excitat: și amîndoi luptau... vibrau de durerile altora (VLAH.) [fr.].

*VIBRANT *adj.* Care vibrează; răsunător [fr.].

*VIBRARE, VIBRAȚIUNE, VIBRAȚIE *sf.* Faptul de a vibra; mișcări încoace și încolo executate de moleculele unui corp pe care o acțiune exterioară și trecătoare le-a depărtat din poziția lor de echilibru: vibrațiunile unui diapazon; sunetul este o senzație datorită vibrațiunii aerului; vibrațiunile eterului; Și auzul se resimte de vibrări asurzitoare (ALECS.); Ⓕ: e o necunoscută vibrare de gîndire și de sentiment (VLAH.) [fr.].

*VIBRATIL *adj.* ① Care poate vibra ¶ ② ❀ Cili ~i ☛ CIL ③ [fr.].

*VIBRATORIU *adj.* Compus dintr'un șir de vibrații: mișcare vibratorie [fr. vibratoire].

*VIBRAȚIUNE ☛ VIBRARE.

*VIBRION *sm.* ✗ Gen de bacterii de formă încovoiată ce trăesc de obiceiu în medii lichide și sînt mai adesea patogene (▣ 5265): ~ii holerei [fr.].

Fig. 5265. Vibrioni în sînge.

○ VICĂ *sf. Trans.* Măsură de capacitate de aproape 20 de oca (CONV.), baniță: cînd poveștile pe la noi treceau... apucai una de chică și-o aruncai într'o ~ (RET.) [ung. véka].

*VICAR *sm.* ① ⚠ Funcționar care administra, la Romani, o provincie ce nu avea guvernator ¶ ② Cleric care ajută pe preot în administrația parohiei lui și-i este subordonat; ~ul unui episcop, unui mitropolit, locțiitorul episcopului sau mitropolitului în chestiunile administrative [fr. vicaire, germ. Vikar].

*VICARIAT *sbst.* ① Funcțiunea vicarului ¶ ② Locuința lui ¶ ③ Timpul cît durează funcțiunea lui ¶ ④ Circumscripție în care vicarul își exercită autoritatea [fr.].

*VICE-, *prefix* care intră în compunere cu unele cuvinte spre a denumi o persoană care ține locul alteia în îndeplinirea funcțiunii [fr.].

*VICE-AMIRAL *sm.* ⚓ Ofițer superior de marină, imediat inferior amiralului și superior contra-amiralului; corespunde în grad generalului de divizie [fr.].

*VICE-CONSUL *sm.* ⚙ ① Cel ce înlocuește pe consul în lipsa lui ¶ ② Ajutorul consulului ¶ ③ Agent diplomatic care îndeplinește funcțiunea de consul într'o localitate unde nu e instalat un consul [fr.].

*VICE-CONSULAT (*pl.*-ate) *sn.* ⚙ Funcțiunea de vice consul [fr.].

*VICENAL *adj.* Care are o durată de douăzeci de ani [lat. vicennalis].

*VICE-PREZIDENT *sm.* Persoana care îndeplinește funcțiunea de prezident în lipsa acestuia [fr.].

*VICE-PREZIDENȚIE *sf.* Funcțiunea, demnitatea de vice-prezident [fr.].

*VICE-RECTOR *sm.* Persoana care exercită funcțiunea de rector în lipsa acestuia [fr.].

*VICE-REGE *sm.* ① Persoana care guvernează în numele unui rege o țară care are sau a avut titlul de regat ¶ ② Titlu pe care-l poartă unii guvernatori de provincii mari [după fr. vice-roi.

*VICE-VERSA *loc. adv.* Reciproc: ziarele, unele sînt albe și altele roșii, unele înjură, celelalte laudă și ~ (I.-GH.) [fr.].

*VICEZIMAL *adj.* Care are la bază numărul douăzeci: sistem ~ [fr.].

*VICIA (-ciez), VIȚIA (-țiez) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) strica, a (se) altera, a (se) corupe (prin amestecul cu un element necurat): ~ sîngele ¶ ② ⚖ A (se) face nul, defectuos: această clauză nu viciază testamentul [fr.].

*VICIAT, VIȚIAT *adj. p.* VICIA. ① Stricat, alterat, corupt: sînge viciat ¶ ② ⚖ Făcut nul, nevalabil (printr'o neregularitate comisă): un act, un testament ~.

*VICINAL *adj.* Se zice despre un drum, o șosea care leagă un sat cu satele vecine: șosea ~ă [fr.].

*VICIOS, VIȚIOS *adj.* ① Care are un defect, un cusur: conformațiune vicioasă; construcțiune vicioasă ¶ ② ⚖ Nevalabil, care are un viciu de formă: această clauză face testamentul ~ ¶ ③ Stricat, plin de nărăvuri rele, dedat la viciuri: (Eminescu) era în adevăr un om desordonat. dar nicidecum vițios (CAR.) ¶ ④ Cerc ~ ☛ CERC ⑯ [fr. vicieux].

*VICISITUDINE *sf.* ① Schimbare, succesiune de stări diferite (*în spec.* mai rele în locul celor mai bune): omul e expus la tot felul de vicisitudini ¶ ② Nestatornicia lucrurilor omenești, posibilitatea ce o au de a se schimba deodată din bine în rău sau viceversa: vicisitudinile norocului, soartei; ~a luptelor; niște nenorociți goniți de vicisitudinile din țara lor (I.-GH.) [lat.].

*VICIU (*pl.*-cii, -ciuri), VIȚIU (*pl.*-ții, -țiuri) *sn.* ① Defect, cusur: are un ~ de pronunțare; ~ de construcție, greșală făcută în construcția unui imobil; ~ de formă, greșală făcută în redactarea unui act, care-l face anulabil; ~ de conformație, diformitate. dispoziție anormală a unor părți sau organe ale corpului ¶ ② Ceea ce este vicios, defectuos în ceva: ~ de raționament; ~ de stil ¶ ③ Pornire firească la rele, la desfrîu, la destrăbălare; nărav urît, apucătură rea: tu cauți să-ți faci o falā din viții pe care nu le ai (VLAH.); e un om desăvîrșit, nu bea, nu fumează, n'are nici un ~; băiatul era foarte blînd, de treabă, nu avea nici un vițiu (CAR.) [fr. vice < lat. vitium].

VICLEAN, ○HICLEAN, ‡HITLEAN *adj.* ① ‡ Care-și calcă credința sau cuvîntul dat, care trădează încrederea ce i s'a acordat, necredincios, perfid: vezirul cu mînie mare îl mustra, făcîndu-l hain și viclean și în tot felul (MUST.); sluga cea vicleană ce ascunse talantul în pămînt (PRV.-MB.); de omul strîmb și viclean izbăvește-mă (DOS.); teama lui era să nu se deștepte voinicul și să-i ghicească cugetele lui cele viclene (ISP.) ¶ ② † Înșelător, fals: grăiră spre mere cu limbă hicleană și cu cuvente de pizmă încungiurară-me (PS.-SCH.); ochiul hitlean și pizmaș nu iubește binele omului (MX.); sărutarea de om viclean, tocma ca de un țînțar (GOL.); Grecii sînt de neamul lor vicleni și amăgei (N.-COST.) ¶ ③ Care vorbește sau se poartă astfel încît să nu-și dea pe față gîndurile și scopul ce urmărește, care se preface spre a putea înșela, șiret: vulpea e vicleană, dar mai viclean e cel ce o prinde (ZNN.); pasărea vicleană dă singură în laț (NEC.); E sfios ca și copiii, Dar zîmbirea-i e vicleană (EMIN.); cuvîntul la cel viclean, ca undița la pescar (ZNN.) [ung. hitlen „necredincios"].

VICLEIM (*pl.*-muri) *sn.* Dramă religioasă ce se joacă de flăcăi, de la Crăciun pînă în ajunul Sîntului-Vasile, și reprezentînd nașterea Mîntuitorului; datina e pe cale să dispară; actorii, (înfățișînd pe Irod, cei trei Magi, unul sau doi îngeri, un cioban, ostași, etc.) îmbrăcați în costume caracteristice, colindau satul, purtînd adesea cu ei și o ladă cu diferite păpuși (☛PĂPUȘĂ ③): țara este o păpușă jucată ca la ~uri (JIP.) [gr. Βηθλεέμ, vsl. Vithleemŭ „orașul Betleem"].

VICLENI, † HICLENI, ‡ HITLENI (-enesc) 1. *vb. tr.* și *intr.* † A trata pe cineva în mod viclean, cu perfidie, a trăda, a înșela: temîndu-se să nu-l vicleneascā Moldovenii, au pus pre Cazacii săi în frunte (GR.-UR.); Svezii, vrînd să vicleneascā pre Moscali, nu au ținut de parola ce și-au dat (MUST.); ieșind Cunițkie hatmanul din biserică, s'au sculat Căzacii cu toții și l-au omorît... căci l-au viclenit (N.-COST.); a vicleni..., a ucide mișelește era o putere (VLAH.); destul ai viclenit asupra tatălui meu (EMIN.).

2. *vb. refl.* A se face viclean, a se purta ca un viclean; a deveni trădător: de multe ori și voevozii și

hatmanii ce trimiteau cu oști înaintea vrăjmașilor, se vicleneau (LET.); așijdere au vrut să facă și Mazepa, stăpînului său împăratului, precum odinioară s'au viclenit și Hmil hatmanul de sub Leși (N.-COST.); astăzi, firește nu mai poate fi așa, că lumea s'a viclenit și oamenii au sărăcit (RET.): pînă chiar și Tereza... se viclenise și intra în vorbă cu clevetitorii (SLV.).

VICLENIE, † **HICLENIE**, ‡ **HITLENIE** *sf.* ① † Necredință, trădare: au tăiat Stefan-Vodă pre Arbure hatman pre care zic să-l fie aflat în viclenie (GR.-UR.) ¶ ② Faptă sau purtare de om v i c l e a n, fals, înșelătorie: (zmeul) voia să-l piarză prin viclenie, și apoi să-și bată joc de mă-sa (ISP.); așa păţeau pe acele vremuri toţi cari umblau cu nedreptatea, cu hoţia și cu viclenia (RET.) ¶ ③ Vorbă sau faptă de om șiret, șiretlic; stratagemă: (Grecii) cu bărbăţia nu vor putea lua Troada, nice cu sabia, numai cu hitlenia (MX.).

VICLEȘUG, ‡ **VICLENȘUG**, ‡ **HICLE(N)ȘUG**, ‡ **HITLENȘUG** (*pl.* -uguri) *sn.* = **VICLENIE**: atunce simţi și Antioh-Vodă de vicleșugul boierilor, ce i-au făcut, și alergă la Inicer-Aga, de-i dede de știre (NEC.); era frumos și blînd, și hitlenșugul nu-l avea (MX.); desgustat de vicleșugurile, de zavistiile lumești, ...poetul român își aduce cu drag aminte de dulcea viaţă de la ţară (ODOB.); Prometeu... carele n'avea la inima lui nici un vicleșug, își învăţa pe soţii săi cum să se teamă de zei (ISP.) [ung. h i t l é n s e g].

○ **VICODOL** *sbst. Băn.* ⊙ Viscol, vijelie.

○ **VICOL** (*pl.* -ole) *sn. Mold. Bucov.* ⊙ = **VISCOL**: acela ger și ~ au lovit, cît multă oaste de îmbe părţile au perit de frig (M.-COST.); am plecat odată, c'un biet căprar, iarna, pe ~....(ALECS.); nu-i pasă de ~ și de furtună (VOR.)

○ **VICOLI** (-olesc) *vb. tr.* și *intr. Mold. Bucov.* ⊙ = **VISCOLI**: De odată se trezește Că afară vicolește (DON.): Cînd afară vicolește Ea s'ascunde tremurînd (CRG.).

○ **VICOLITURĂ** (*pl.* -turi) *sf. Mold. Bucov.* (MAR.) ⊙ = **VISCOLITURĂ** [v i c o l i].

○ **VICOLNIȚĂ** (*pl.* -țe) *sf. Bucov.* ⊙ = **VISCOL**: se opintea înainte prin întunerecul nopţii, care se amesteca acum cu năprasnica ~ (GRIG.) [vicol].

***VICONTE** *sm.* ♕ Titlu de nobleţă (în Occident), intermediar între baron și conte (▣ 5266) [fr. vicomte].

Fig. 5266. Coroană de viconte.

***VICONTESĂ** (*pl.* -se) *sf.* ♕ ① Soţia sau văduva unui viconte ¶ ② Titlu de nobleţă moștenit de drept de o femeie [fr. v i c o m t e s s e].

***VICTIMĂ** (*pl.* -me) *sf.* ① Jertfă, *în spec.* omenească: multe popoare străvechi aveau obiceiul de a aduce victime omenești zeilor ¶ ② Persoană care moare sau suferе din pricina tiraniei, nedreptăţii alteia, care cade jertfă intereselor alteia, ori care își jertfește viaţa de bună voie ¶ ③ Ⓕ Persoană sau lucru care suferă urmările unui fapt, unui accident, unei catastrofe ¶ ④ Ⓕ ~a datoriei, nume sub care se înţeleg persoanele (*în spec.* agenţii forţei publice, medicii, etc.) care cad jertfă devotamentului lor în exerciţiul funcţiei [lat.].

***VICTORIA** *sf.* Trăsură cu patru roţi, descoperită, cu două locuri (▣ 5267) [fr.].

Fig. 5267. Victoria.

***VICTORIE** *sf.* ① ⚔ Învingerea dușmanului într'o bătălie, izbîndă: victoria lui Mihai-Viteazul la Călugăreni ¶ ② Succes obţinut împotriva unui rival, unui concurent ¶ ③ Ⓕ Rezultat fericit obţinut în urma unei străduinţe ¶ ④ Victoria, zeiţă a Romanilor (▣ 5268) [lat.].

Fig. 5268. Victoria.

***VICTORIOS** *adj.* ① Învingător, biruitor ¶ ② Care a izbutit într'o întreprindere, cu toate piedicele întîlnite sau puse în cale ¶ ③ Care aduce o izbîndă sau un avantaj însemnat: un argument ~ ¶ ④ Plin de trufie, mîndru de succesul obţinut: își ia un aer ~ [fr. v i c t o r i e u x].

***VID** 1. *adj.* Gol, deșert; Ⓕ ~ de sens, lipsit de înţeles, fără inimă.

2. (*pl.* -duri) *sn.* ① ☆ Spaţiu ceresc în care nu se află nici o materie: dincolo de atmosferă domnește ~ul ¶ ② Spaţiu din care s'a scos aerul sau ori-ce materie ponderabilă: a face ~ul cu mașina pneumatică; ~ absolut, spaţiu în care nu se află absolut nimic; ~ barometric spaţiul din care s'a retras mercurul la barometrul cu mercur ¶ ③ (Curăţare) prin ~, cu ajutorul unei pompe aspiratoare [fr. v i d e].

***VIDA** (-dez) *vb. tr.* ① A goli, a deșerta ¶ ② A sfîrși, a termina, a pune capăt: ~ un proces, un diferend [fr.].

○ **VIDEA...** = **VEDEA...**

VIDMĂ (*pl.* -me) *sf. Mold. Bucov.* ① Nălucă ¶ ② Vrăjitoare: poate n'ai știinţă ce ~ de fată e aceea: cînd vrea, se face pasăre măiastră, îţi arată coada și ia-i urma, dacă poţi (CRG.); strigoaicele, vidmele, sînt puse fiecare pe lucrul ei (VOR.) [comp. rut. srb. v i d j m a „vrăjitoare", pol. w i d m a, rut. w y d m o „nălucă"].

VIDOMOSTIE *sf.* Însemnare, listă, catagrafie: guvernul... să ţie... ~ de suma copăceilor sălbatici ce s'ar răsădi de locuitori (ION.) [rus. v ĕ d o m o s t j].

VIDRĂ (*pl.* -re) *sf.* Animal mamifer cu corpul lungăreţ, capul turtit, picioarele scurte și sucite, ale căror degete sînt unite prin pieliţe; are părul scurt, des, moale și gras, de nu se prinde apa pe el; trăește prin vizuini săpate pe marginea apelor curgătoare, cum e apa Moldovei, a Oltului sau pe lîngă bălţile Dobrogei; prada ei sînt peștii pe cari îi urmărește înnot, fiind foarte ageră la mișcări; se vînează mult pentru blana ei foarte preţuită; numită și „lutră" (*Lutra vulgaris*) (▣ 5269). inima de ~ crudă e bună pentru atacaţi (GOR.) [vsl. v y d r a, bg. srb. v i d r a].

Fig. 5269. Vidră.

VIE[1] *sf.* ① Loc sădit cu viţă: S'așază bruma peste vii (EMIN.); Spune-i mîndrului să vie, Că s'au copt strugurii 'n ~ (IK.-BRS.); în ziua de Ana-Foca cine lucră la ~, i se usucă via (GOR.); cine se teme de brumă să nu sădească ~ (TICH.); Ⓟ: se duce la ~ cu struguri în poală, se zice despre cineva care se pregătește cu provizii, cu lucruri care se află în belșug în locul unde se duce ¶ ② = **VIŢĂ** ①: și Noe începu a fi plugariu și sădi ~ (PAL.); vis văzuiu și un bucium de ~ era înainte-mi (PAL.); frunza de ~ să o culegi întru ales, care va fi mai mare (DRĂGH.) [lat. v i n e a].

VIE[2] ☛ **VIU**.

VIE[3] ☛ **VIA**[1].

VIEAȚĂ = **VIAŢĂ**.

***VIELĂ** (*pl.* -le) *sf.* ♩ Instrument de muzică cu coarde, cu care se cîntă învîrtindu-se o manivelă (☛ TAB. XXXIX, 38) [fr. v i e l l e].

***VIENEZ** 1. *adj.* ● Din V i e n a.

2. *sm.*, **VIENEZĂ** (*pl.* -ze) *sf.* Locuitor, locuitoare din Viena.

VIER[1] *sm.* Cel ce îngrijește de via cuiva, păzitor de vie [‡ v i i a r i u (COR.) < lat. v i n e a r i u s].

VIER[2] *sm.* Porc de prăsilă, necastrat: în preajmă-le cad pe brînci gliganii și ~ii săgetaţi (ODOB.) [lat. v ĕ r r e s]

VIERBĂ = **VEARBĂ**.

VIEREASĂ (*pl.* -ese) *sf.* Nevasta unui v i e r: am dat poruncă vieresei... să facă tot ce va fi de trebuinţă în socoteala mea (BR.-VN.).

VIERMĂNAR *sm.* Muscă, cu capul de un galben strălucitor, care foește mai ales pe unde se află rămășiţe de carne sau materii vegetale intrate în putrefacţie (*Sarcophaga carnaria*) (▣ 5270) [v i e r m e].

Fig. 5270. Viermănar.

VIERMĂNOS *adj.* Plin de viermi, stricat de viermi, în care s'au desvol

tat viermu: **merele frumoase pot fi și viermănoase** (ZNN.) [lat. věrmĭnosus].

VIERMĂNOȘA (-oșez) *vb. tr.* și *refl.* A (se face viermănos.

VIERMAR (*pl.*-are) *sn.* Mic cleşte cu care ciobanii scot viermii din rănile oilor.

○ **VIERMĂT** *sbst. Mold.* ① Mulţime de viermi ¶ ② Ⓕ Mulţime ce mişună de colo pînă colo, droaie: **ea se chinueşte în ∼ul de ploduri şi nu mai are hodină** (SAD.).

VIERME *sm.* ① Animal inelat, nearticulat, tîrîtor, cu corpul moale, lung şi rotund (▣ 5271): **în ce chip e în lemn ∼le, aşa pre bărbat pierde muierea făcătoare de rele** (BIBL.); Ⓕ: **să nu se mîndrească omul, citu-i de mare, ce să-şi aducă aminte că este praf şi cenuşă şi ∼, iară nu om** (LET.); **ca să nu-ţi mănînce viermii ceapa, înţapă un ∼, atîrnă-l într'un băţ şi vei scăpa de ei** (GOR.); **nu-i bine să mănînci la straturi, că face ceapa sau nsturoiul viermi** (GOR.); **a face viermi**, a deveni viermănos; **mînca-te-ar viermii (de vin)!** se zice ca blestem: **Cine face orz din grîu, Şază 'n sînge pînă 'n brîu, Să-l mînce viermii de vin!** (IK.-BRS.); ☛ **HREAN** ¶ ② Ⓕ Ceea ce amărăşte pe cineva, ce-l chinueşte, ce-l roade la inimă cum roade viermele lemnul: **bărbate, ce ∼ te roade la inimă de tot oftezi?** (ISP.) ¶ ③ **∼-ALB**, larva cărăbuşului (▣ 5272); **∼-DE-FĂINĂ = SURDOMAŞ** ②; **∼-DE-MĂTASE = GÎNDAC-DE-MĂTASE** ¶ ④ **BURUIANA-VIERMELUI — PUNGULIŢĂ** ② [lat. věrmis].

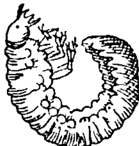

Fig. 5271. Vierme. Fig. 5272. Vierme-alb.

VIERMIȘOR, **VIERMUȘOR**, **VIERMUȘ**, **VIERMULEȚ**, **VIERMUȚ** *sm.* *dim.* **VIERME**: **Unde viermişor vedea, Se repezea şi-l prindea** (DON.); **ghionoaia neagră sfredeleşte trunchii copacilor, căutînd cari şi viermuşi** (UR.); **noi mîncăm goange şi de tot felul de viermuleţi** (TICH.).

VIERMUI (-uesc) *vb. intr.* A mişuna, a umbla forfota, a fojgăi, a foi ca viermii: **spărgătorii ce viermuesc pe lîngă păreţii înalţi şi strălucitori ai bolţilor par nişte pitici cari se joacă** (VLAH.): **petrecură toată noaptea aceea, viermuind şi mişcîndu-se necurmat** (BĂLC.).

VIERMULEȚ, **VIERMUȘ**, **VIERMUȘOR**, **VIERMUȚ** ☛ **VIERMIȘOR**.

VIERS, ✓ **VERS** (*pl.*-suri) *sn.* ① Graiu glas, timbru al vocii: **cum nu aş căta la tine, dacă cînţi tu cu aşa dulce viers?** (TICH.); **graiul ei cel dulce şi versul cu lipici ce avea îl făcu să-i rămîie tălpile lipite de locul unde sta** (ISP.) ¶ ② ♩ Melodie, cîntec; cîntare: **auzi dumneata cum am răsplătit eu păsărica aia nevinovată, pentru că ne desfătase cu viersul ei!** (BR.-VN.); **Cucuzel... aduna lumea de pe lume în pustiul codrilor şi veselea întreaga făptură cu versul său** (CRG.); **îi plăcea să asculte şi la viersul ce scotea din fluier un ciobănaş** (ISP.) [lat. věrsus].

VIESPAR¹ *sm.* = **PRIGOARE** ① [viespe].

VIESPAR². **VESPAR** (*pl.*-are) *sn.* ① Cuib de viespi (▣ 5273): **scorburile sălciilor bătrîne erau pline de vespare** (S.-ALD.); **nu întărîta viesparul, că te muşcă** (ZNN.) ¶ ② *Pr. ext.* Mulţime (de vietăţi, de oameni) ce mişună într'un loc: **viespare de năpîrci se împrăştiau, ca sub bice, la apropierea lui Gherasim** (DEM.); **rămîn cu ochii holbaţi la viesparul de fete şi neveste din apă** (LUNG.).

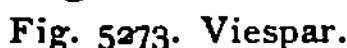

Fig. 5273. Viespar.

VIESPARIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* (MAR.) = **VIESPAR**² ①.

VIESPĂROIU *sm.*, **VIESPĂROAICĂ** (*pl.*-ce), **VIESPĂROAIE** *sf.* (MAR.) = **VIESPOIU** [viespar].

VIESPE *sf.*, ○ *sm.* ① Insectă din ord. himenopterelor care seamănă cu albina, numai că e mai subţire şi cu pîntecele galben; trăeşte în societăţi, făcînd faguri în copacii scorburoşi sau în trestiile de pe acoperişul caselor, în pod, etc. *(Vespa vulgaris)* (▣ 5274): **Viespea miere după ce nu face, Sare şi te 'mpunge cu ace** (PANN); Ⓕ se zice despre o femeie rea din cale afară: **stăpîna acestei slujnice era ∼a care înălbise pe dracul** (CRG.) ¶ ② **VIESPE-DE-STEJAR**, viespe mică care-şi depune ouăle în frunzele stejarilor, producînd pe ele nişte gogoşi de mărimea unor cireşe *(Cynips quercus)* (▣ 5275) ¶ ③ **VIESPE-DE-RUG**, viespe mică care-şi depune ouăle pe rămurelele tinere ale rugului, formînd acolo nişte gogoşi flocoase, ca şi cînd ar fi acoperite cu un fel de muşchiu *(Cynips rosae)* ¶ ④ **VIESPE-NEAGRĂ**, mică viespe negricioasă care-şi face cuibul prin borţi şi scorburi de copaci *(Pompilus niger)* [lat. věspa].

Fig. 5274. Viespe.
1. Lucrătoare. — 2. Regină. — 3. Aripi de lucrătoare.—4. Aripi de regină. 5. Păpuşă.

○ **VIESPIȘOR** *sm.* *dim.* **VIESPE**: **la mijlocul merişoarelor de stejar... se află larvele ∼ilor amintiţi mai sus** (MAR.).

VIESPOIU *sm.* ① *augm.* **VIESPE**. Viespe mare ¶ ② = **GĂRGĂUN** ① ¶ ③ Viespe foarte mare, cu pîntecele roşu, cu corpul rotund şi terminat cu un ghimpe lung; trăeşte mai ales prin brădeturi; e cunoscută şi sub numele de „viespăroiu"; femeiuşca, numită „viespoaie" sau „viespăroaie" are şi un ac negru, cu ajutorul căruia îşi depune ouăle în scoarţa brazilor şi molidvilor *(Sirex gigas)* (▣ 5276).

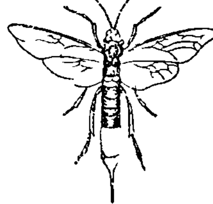

Fig. 5275. Viespe-de-stejar. Fig. 5276. Viespoiu.

○ **VIESPUȘOR** *sm.* (MAR.) *dim.* **VIESPE**.

VIETATE *sf.* Fiinţă vie; vieţuitoare; jivină: **soarele pare a fi cel ce dă suflet la toată ∼ pe pămînt** (ISP.); **toate vietăţile de prin prejur se mişcau** (D.-ZAMF.); **dorm încă vietăţile cuprinsului** (VLAH.).

VIEȚUI (-uesc) *vb. intr.* A trăi: **Acolo nu sînt războaie, Toţi în pace vieţuesc** (DON.); **zece ani au vieţuit ei în căsătorie, şi nu putură face şi ei măcar o stîrpitură de copil** (ISP.) [viaţă].

VIEȚUITOR 1. *adj. verb.* **VIEȚUI** şi *sm.* Care vieţueşte: **părintele Anania se făcuse mai mult moaşte decît fiinţă vieţuitoare** (SLV.).
2. **VIEȚUITOARE** *sf.* Fiinţă vie, care trăeşte, vietate: **vieţuitoarele ...sînt mînate de grija de a-şi pune ouăle într'un loc prielnic învierii lor** (BR.-VN.).

○ **VIEZUINĂ** = **VIZUINĂ**.

VIEZURE, ○ **VIEZUR** *sm.* **BURSUC**: **şedeau ascunşi ca viezurii sub pămînt** (I.-GH.) [comp. alb. vjeδułε].

○ **VIEZURIME**, **VIEZURINĂ** (*pl.*-ini) *sf.* *Băn.* **VIZUINĂ** [viezure].

○ **VIFEL** *sm.*, **VIFELIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* *Trans.* (MAR.) **DEVER**, **DEVERIȚĂ** [ung. vöfél].

VIFOR, *Mold.* **VIVOR**, ‡ **VIHOR** (*pl.*-ore) *sn.* ① Furtună mare, vijelie, uragan; *în spec.* furtună însoţită de ninsoare, viscol: **copacii cei mai înalţi mai multe vifore şi mai mari vînturi sprijinesc** (M.-COST.); **călătorul pre iarnă grea şi geroasă călătorind şi din toate părţile de vivore şi de spulberări cuprins şi răzbătut fiind** (CANT.); **cînd se stîrneşte apoi viforul şi copacii se încovoaie... atunci privesc în spre dealul ăsta** (SLV.); **pe loc s'a şi stîrnit un vifor cumplit, cu lapoviţă... de nu vedeai nici înainte nici înapoi** (CRG.); — Ⓕ: **dentr'însul se scorni negură întunecată şi vihor iute pre creştini** (MX.); **el ştie ce vifor se ridică de la răsărit împotriva creştinătăţii** (VLAH.); **au fost nişte apostoli cari au îndurat sărăcie şi batjocură, cari au trecut printr'un vifor de nemulţămiri...** (SAD.) ¶ ② Ⓟ Un fel de boală (neprecizată, probabil vărsat de vînt) care se vindecă prin descîntece (ŞEZ.-F (TOC.): *Olten.* durere de măsele (TUT.) [vsl. vihrŭ, srb. vihor, etc.]

VIFORATIC, **-ATEC** *adj.* ☉ Furtunos, vijelios: **un vîntişor mai galeş decît viforatecul crivăţ al iernii goneşte iute, iute norii** (ODOB.) [v i f o r].

VIFORÎ, ‡ **VIVORÎ** (-orăsc) *vb. intr.* ☉ A sufla cu turbare (*vorb.* de vînt), a viscoli: **zile întregi a nins şi „munteanul" a viforît turbat** (UR.).

VIFORÎT, ‡ **VIVORÎT** *adj. p.* **VIFORÎ**. ① Bătut de vijelie, de furtuni: **adăpostează celor viforîţi de furtuni** (VARL.) ¶ ② Vijelios, furtunos: **Şi prin Turc că-mi abătea Ca un vînt viforît Printr'un pomet înflorit** (GR.-N.); **ca fumul şi pulberea de vîntul vivorît împrăştiindu-i** (CANT.).

VIFORNIŢĂ, † **VIVORNIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ☉ ① Furtună mare, vijelie, uragan ¶ ② Viscol: **în nopţile de iarnă, cu viforniţele năprasnice, el nu stătea în cuşca lui** (GRL.); **şi tata bătrîn zicea că l-a apucat odată o viforniţă şi el a mers înainte şi a scăpat** (SAD.); **avean să fie mai la adăpost de ger şi de plesnele viforniţei** (DEM.) [v i f o r; comp. bg. v i h ŭ r n i č i].

VIFOROS *adj.* ☉ Vijelios, furtunos: **un vînt ~ venit de afară prin spărtura unei ferestre, trecu şuierînd** (GN.); **o viforoasă şuierătură a vîntului... îi curmă povestirea** (ODOB.); **Şi cerul se desbracă de viforoşii nori** (ALX.); Ⓕ **şi gîndul mă duce cu sute de ani în urmă în trecutul ~ al neamului nostru** (VLAH.) [v i f o r].

○ **VIG** (*pl.*-guri) *sn. Olten. Băn.* Trîmbă, val de pînză sau de ori-ce altă ţesătură (CIAUŞ.): **trîmbele de pînză şi ~urile de cioareci se ţin în lăzi sau dulapuri** (LIUB.) [ung. v é g; comp. **GIG**].

○ **VIGAN**[1] *adj. Trans.* Vesel, voios, plin de viaţă (CONV.) (PAC.) [ung.].

○ **VIGAN**[2] *sbst. Trans.* Ⓣ Rochie de orăşancă: **Fie doamna de Ţigan Numai să poarte ~** (IK.-BRS.) [ung. v i g a n ó l.

*__VIGILENT__ *adj.* Care bagă bine de seamă, care veghiază cu atenţie [fr.].

*__VIGILENŢĂ__ *sf.* Băgare de seamă, veghiere cu atenţie, de aproape [fr.].

*__VIGNETĂ__ (*cit.* **vinietă**) (*pl.*-te) *sf.* ① Desen care împodobeşte începutul sau sfîrşitul unui capitol; cu care se încadrează paginile sau cuvertura unei cărţi ¶ ② Monogram sau desen tăiat într'o placă de metal ¶ ③ Această placă însăşi [fr. v i g n e t t e].

*__VIGOARE__ *sf.* ① Energie, putere de a lucra, de a reacţiona ¶ ② Ⓕ Energie a spiritului ¶ ③ Forţă fizică, vitalitate ¶ ④ **A fi în ~**, se zice despre o lege, un regulament sau o ordonanţă care îşi păstrează toată puterea, care trebue executată, urmată de toată lumea [lat.].

*__VIGUROS__ *adj.* Plin de vigoare, sdravăn, vînjos, robust [fr. v i g o u r e u x].

‡ **VIHOR...** ☛ **VIFOR...**

VIIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* **VIE**: **avui noroc că tata era om cuprins, cu păpuşoi în coşare şi cu ~ împrejurul casei** (GN.).

VIITOR 1. *adj. verb.* **VENI**. Care vine, care va veni: **anul ~; săptămîna viitoare; ce s'a mai alege, vremea viitoare va arăta** (NEC.); **cheltuiala... rămase să fie trecută în ~ul budget al republicei** (CAR.).

2. (*pl.*-oruri) *sn.* ① Vremea viitoare, timpul ce va urma, mai tîrziu: **Viitorul şi trecutul Sînt a filei două feţe** (EMIN.); **În tine-i ~ul, trecutul şi prezentul** (ALECS.) ¶ ② Ceea ce trebue să se întîmple mai tîrziu, în cursul vieţii: **această ghicitoare prezice trecutul, prezentul şi ~ul** ¶ ③ Situaţie viitoare: **Viitor de aur ţara noastră are** (BOL.) ¶ ④ Posteritatea: **~ul va judeca faptele noastre** ¶ ⑤ **Cu ~**, cu speranţe de bun viitor, care va ajunge departe: **părintele Vasilie îmi dedea zor că sînt băiet cu ~** (SLV.) ¶ ⑥ **Pe ~**, de acum înainte: **voeşte cu tot dinadinsul ca lucrurile să meargă într'altfel pe ~** (ODOB.) ¶ ⑦ Timp al conjugării care arată că lucrarea nu s'a făcut încă, ci se va face mai tîrziu, într'un timp care va veni după momentul cînd se vorbeşte: **~ simplu** (**v o i u face**), **~ compus** (**v o i u f i făcut**); **~ anterior** ☛ **ANTERIOR** 1 ③.

VIITORIME *sf.* Posteritate: **unul din Domnii scumpi în pomenirea viitorimii a fost şi Vasile Lupu** (NEGR.); **să arăţi poeţilor din ~ poteca cea bună** (ODOB.) [v i i t o r].

VIITURĂ *sf.* ① Apă ce v i n e să se reverse ca un puhoiu: **el înaintează ca o năprasnică ~ de apă** (VLAH.); **murdăriile aruncate mereu pe dînsa nu-i urcaseră fundul, ca la cea mai mică ~ de apă să treacă peste maluri şi să înnece oraşul** (I.-GH.) ¶ ② *Olten.* Mîlul pe care îl îngrămădesc apele în revărsarea lor (CIAUŞ.).

VIJELIE *sf.* ☉ Furtună groaznică, uragan. **vijelia de vînt suflă şi spulberă ori-ce găseşte pe pămînt** (GOL.); **s'a schimbat vremea cea frumoasă într'o ~ cumplită** (CRG.); **Porneşte vijelia adîncu-i cînt de jale** (EMIN.); **vulturul se roteşte deasupra cuibului, cînd e vremea a ~** (VLAH.); Ⓕ **şi se repezi în iatacul fetei, trîntind uşile ca o ~** (DLVR.); **vijelii după vijelii au bîntuit şi-au spulberat aşezările lor din temelie** (VLAH.).

VIJELIOS *adj.* ☉ Furtunos; ca o v i j e l i e: **îi rămînea fericirea şi liniştea căsuţei lui, la care se 'ntorcea ca la un liman, cum se întoarce corăbierul în port după o noapte vijelioasă** (BR.-VN.); **~ul Lotru ...taie de-a curmezişul partea de miază-noapte a Vîlcii** (VLAH.); — *adv.*: **pe fundul acestei tăieturi... s'asvîrle Bistriţa ~ bătîndu-şi năhlapii de stînci** (VLAH.).

○ **VIJLĂ** ☛ **VIŞLĂ**.

○ **VIJULIE** *sf. Băn. Olten.* (CIAUŞ.) ☉ = **VIJELIE**.

*__VIL__ *adj.* Josnic, mîrşav: **...corpul gol ce rîde Cu mutra de vîndută, cu ochiu ~ şi viclean** (EMIN.) [fr. .

*__VILĂ__ (*pl.*-le) *sf.* Casă elegantă, construită la aer curat, la ţară, la munte, mai adesea într'un stil particular (▪ 5277, 5278): **şi-a clădit o ~ la Sinaia; parcă cresc în desişuri negre de copaci vilele cochete ale acestui oraşel de munte** (VLAH.) [fr. v i l l a].

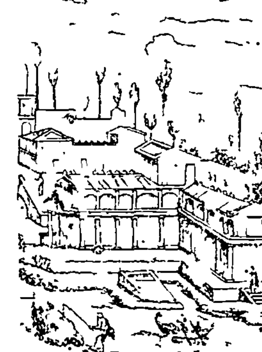

Fig. 5277. Vilă romană (după o pictură din Pompei).

Fig. 5278. Vilă modernă

*__VILAIET__ (*pl.*-te) *sn.* ● Diviziune teritorială în Turcia, provincie guvernată de un valiu [fr.]

VILEAG *sbst.* **În ~**, în public, înaintea lumii, de faţă cu toţi; **a da, a scoate, a ieşi în ~; Midas împăratul îl ameninţă... dacă va crîcni o vorbă măcar către cineva care să-i dea în ~ cusurul** (ISP.); **istoria cu potcapul era dată în ~** (VLAH.); **(dacă) ai făcut în carte-ţi oare-care împrumuturi tăinuite... fericirea lui e să te scoată în ~** (ODOB.) [ung. v i l á g „lume"].

*__VILEGIATURĂ__ (*pl.*-turi *sf.* Petrecerea cuiva la ţară, la aer curat, la munte, la băi, în timpul verii; locul unde petrece cineva vara: **situaţiunea Cotnarului, înconjurat de vii, livezi şi păduri. făcea încîntătoare vilegiatura domnească** (NEGR.); **voia să fie dusă în lumea cea mare, vara la grădină, la curse şi 'n ~** (SLV.); **s'au dus în ~ şi nu-şi mai aduc aminte de mine** (VLAH.) [fr.].

*__VILEGIATURIST__ *sm.* Cel ce petrece vara în v i l e g i a t u r ă.

*__VILOZITATE__ *sf.* Fie-care din numeroasele prelungiri, foarte mici, ca nişte perişori subţiri ce acoper suprafaţa internă a intestinului subţire, dînd acestei suprafeţe un aspect catifelat (▪ 5279) [fr.].

Fig. 5279. Vilozitaţi

VIN *pl.*-nuri *sn.* ① Băutură alcoolică obţinută din mustul de struguri fermentat: **~ alb. roşu** *sau* **negru ; ~ nou, vechiu; ~ tare, slab; ~ dulce, a ru, o-**

țețit; ~ curat, prefăcut, botezat cu apă; Noe... deaca bău din ~, îmbătă-se și se culcă în cort (PAL.); (centaurul) dete cep la o butie cu ~ foarte vechiu, ce i-o dăruise Bacchus, zeul ~ului și al beției (ISP.); cînd la masă se varsă ~ul din pahar, e semn de bucurie (GOR.); cînd verși pe straie ~, ai să-ți faci altele nouă (GOR.); ~ul e toiagul bătrîneților și nebunia tinereților (PANN); Cu ~ul și cu somnul Uită grijile omul (PANN); Ⓟ: ~ul alege pe om, la băutură cunoști pe om ce fire are; — să bei ~ul, dar să nu te bea, poți bea, dar cu măsură, pînă nu te dă gata;— fie omul cît de bun, ~ul îl face nebun, și pe cei mai buni, beția îi face să se ticăloșească ¶ ② ~uri medicinale, vinuri în care s'au disolvat substanțe medicinale; ~ de chinchină ¶ ③ *Pr. anal.* Nume dat unor licheruri fermentate și spirtoase: ~ de coco, de trestie de zahăr ¶ ④ ♣ FLOAREA-VINULUI = PRIBOIU [1]④ [lat. vīnum].

VINĂ (*pl.*-ni) *sf.* ① Faptă rea pedepsită de lege, abatere de la datorie, de la lege, delict, crimă: cînd cel pîrît pentru ~ se va dovedi vinovat și va tăgădui, ori toată vina, ori parte din ~, atunci să se căznească ca să spuie adevărul (LEG.-CAR.); veni o muiare văduo și se jăluia... cumu i-au luat toată averea pentru nice o ~ (MX.); astăzi, cînd sper că s'a prescris vina mea contra monarhiei, am curajul s'o spun cu mîndrie (CAR.) ¶ ② Greșală de care se face vinovat cineva (de voie sau fără voie): nu e vina mea dacă ți-a furat banii; cînd te-a înșelat cineva odată, e de ~ el, cînd te-a înșelat a doua oară, ești de ~ singur (ZNN.); dumneavoastră, oameni inteligenți, sînteți de ~, fiindcă stați indiferenți (CAR.); n'are nici o ~; nu i-a aflat nici o ~; Acel cu pricină șade 'n odihnă, Și cel fără ~ plînge și suspină (PANN); a da, a băga, a pune vina pe cineva; a arunca vina pe cineva, asupra cuiva; a cădea vina asupra cuiva ¶ ③ Pricină, cauză, motiv: cît sînge s'a vărsat din vina acestei ferestii! (SLV.); de-l va sudui fără de ~, atunce ca un suduitoriu să va certa (PRV.-LP.) [vsl. vina].

VINĂRICIU 1. *sm.* Podgorean.

2. *sbst.* ‡ Dajdie ce se plătea de fie-care vadră de vin; dijmă din zece vedre una: ~l (l-a suit la) douăzeci de parale de vadră (I.-GH.).

‡**VINĂRIT** *sbst.* = VINĂRICIU 2: ~ul, ciciritul și fumăritul erau dăjdii indirecte ce plăteau particularii către Stat (FIL.).

VINARIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ Frumoasă plantă cu tulpina tetragonală, frunzele păroase și flori albe; fructul uscat, format din două carpele, e acoperit cu peri rigizi și recurbați la vîrf în formă de cîrlig; planta uscată desvoltă un miros plăcut, din care cauză se pune printre rufe, spre a le parfuma; numită și „muma-pădurii” (*Asperula odorata*) (▣ 5280) [vin].

Fig. 5280. Vinariță.

○ **VINARS** *sbst.* *Trans.* ♀ Rachiu: aici a adus baba mea din pivniță un ulcioraș de ~ (RET.); bețivul numai de vin și de ~ (vorbește) (TICH.); Vinu-i bun, ~u-mi place, Om bogat eu nu m'oiu face (IK.-BRS.) [vin + ars, după germ. Branntwein].

○ **VINARSAR** *sm.* *Trans.* Rachier, țuicar (FR.-CDR.) [vinars].

○ **VINARSĂRIE** *sf.* *Trans.* Rachierie (FR.-CDR.) [vinars].

VINAȚ *sn.*, *mai adesea* VINAȚURI, VINAȚE *pl.* (Soiuri de) vinuri: are strînsă o avere bunicică în bani și ~uri bune (CAR.); la masă avea totdeauna cele mai bune ~e (NEGR.); Iar la a lui masă ~e străine Nu se mai sfîrșesc (STAM.) [lat. vīnaceus].

***VINCHEL** (*pl.*-le) *sn.* ☞ Echer [germ. Winkel].

‡**VINCI** (-cesc) *vb. tr.* (CANT.) A învinge [lat. vĭncĕre].

***VINCIU** *sbst.* ⛴ Un fel de vîrtej ce servește la ridicarea greutăților pe vapoare [it. vinciglio].

VINDE (vînd, vînz) 1. *vb. tr.* ① A ceda altuia pe bani proprietatea unui lucru: Vîndui vii, vîndui moșii, Tot cu tine le băui; Vîndui boi și vîndui cai, Tot cu tine le mîncai (PANN); boii tăi sînt mari și frumoși... vinde-i și cumpără alții mai mici și mai ieftini (CRG); cel ce vinde grîul scump îl blastămă norodul (BIBL.); ~ scump, ieftin, cu bani gata, pe datorie; ~ la mezat, la licitație; ☞ CUMPĂRA ①, CASTRAVETE ②, PĂDURE ①; Ⓕ: a-și ~ scump viața, a se apăra bine, a face să piară mulți adversari, înainte de a cădea însuși ¶ ② Ⓕ A-și ~ sufletul (diavolului), a-și închina sufletul diavolului, a renunța la viața vecinică pentru unele foloase dobîndite pe lumea asta ¶ ③ A face pentru bani sau alte foloase ceea ce un om cinstit nu trebue să facă: a-și ~ votul, conștiința ¶ ④ A trăda: s'au viclenit de cătră stăpînul său ca și Iuda vînzînd pre Domnul Is. Hs. Jidovilor (N.-COST.); alei, țolină ce-mi ești! zise fata împăratului, dar bine m'ai vîndut! (CRG.); a-și ~ neamul, patria.

2. *vb. refl.* ① A fi vîndut; a fi de vînzare: cinstea nu se cumpără, nici nu se vinde (ZNN.); nu mai este patriotism și totul se vinde (CAR.) ¶ ② A-și vinde trupul; a se face rob de bună voie: așa foamete era în Iași și în țară, încît mînca om pe om și se vindea (N.-COST.) [lat. vĕndĕre].

VINDECA (vindec) 1. *vb. tr.* A reda sănătatea cuiva, a face sănătos, a-l scăpa de boală, a lecui, a tămădui: mulți crezură întru Isus, că vindeca toate boalele dentre oameni (MX.); se îmbolnăvește împărăteasa și, măcar c'a căutat-o cu cîte leacuri pe lumea asta, n'a fost chip s'o vindece (VAS.); Ⓕ: beția o vindecă numai sapa și lopata (ZNN.); Ștefan-Vodă se puse cu toate puterile întru ~ ranele țării sale (ISP.).

2. *vb. refl.* A se face sănătos, a scăpa de boală, a se lecui, a se tămădui [lat. vĭndĭcare].

VINDECĂTOR 1. *adj. verb.* VINDECA și *sm.* Care vindecă, lecuitor, tămăduitor.

2. VINDECĂTOARE *sf.* ♣ = USTUROIȚĂ.

VINDECEA *sf.* ♣ Plantă din fam. labiatelor, cu flori purpurii, dispuse într'un spic lungăreț la vîrful tulpinei; are proprietăți aromatice și tonice; numită și „iarba-tăieturii”, „frunza-tăieturii”, „crețișor”, „sovîrvariță”, etc. (*Betonica officinalis*) (▣ 5281) [vindeca].

Fig. 5281. Vindecea.

VINDECUȚĂ *sf.* ♣ = USTUROIȚĂ [vindeca].

○ **VINDEREU** *sm.* 🐦 *Mold. Bucov. Trans.* Specie de șoim mic (*Falco aesalon*) (▣ 5282): vestita cetate a Neamțului... străjuită de ceucele și vindereii care au găsit-o bună de făcut cuiburi într'însa (CRG.) [comp. ung. vándor-sólyom „șoim călător”].

***VINDICATIV** *adj.* ① Care caută să-și răzbune, pornit spre răzbunare, răzbunător, zăcaș la inimă ¶ ② Însuflețit de spiritul de răzbunare: justiție ~ă [fr.].

***VINDICTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Urmărirea, pedepsirea crimelor: și-a plecat capul călăilor lui Ipsilante, ca să nu compromită viitorul țăr.! sale, expuind-o la vindicta turcească (I.-GH) ¶ ② ⚖ ~ publică, urmărirea unei crime în numele societății [fr.].

Fig. 5282. Vindereu.

VINECIOR *adj. dim.* VINĂT.

VINEREA ☞ VINERI.

VINEREL *sm.*, VINERICA *sf.* 🐄 Ⓟ Nume dat unei vite născute într'o Vineri.

VINERI (*art.* Vinerea) *sf.* ⓓ ① A șasea zi a săptămînii, între Joi și Sîmbătă: ani 6961 dobîndi Mahamet Țarigradul, în luna lui Mai 29, într'o zi de ~ (MX.); Miercurea și Vinerea sînt zile de post; sărbătoarea a căzut într'o ~; Vinerea e a șasea zi a săptămînii; se crede că acela ce ine ~le este scutit de furtună (GOR.); fetele care postesc ~le se vor mărita mai curînd (GOR.); — *adv.* castraveții să nu-i pui în pămînt Miercuri ori ~, că ies amari (GOR.); Vinerea nu se toarce, căci ți se coc degetele și-ți cad unghiile (RV.-CRG.); un bătrîn cu barba pînă la genuchi, slab și pipernicit și cocoșat, de parcă mînca numai Vinerea (ISP.) ¶ ② Vinerea-mare, ziua de 14 Octombrie, cînd se prăznuește Cuvioasa-Paraschiva: în ziua de Vinerea-mare nu se coase nimic, fiind rău de trăsnet, grindină și boale de ochi (GOR.); Vinerea-Paștilor *sau* Ⓟ Vinerea-seacă, Vi-

nerea dinaintea săptămînii Paştilor: în Vinerea-Paştilor se suie fetele în clopotniţa bisericii şi sună clopotul, ca să crească cînepa (GOR.); cine se scaldă în Vinerea-seacă, înainte de a răsări soarele, acela nu mai are boale în oase (GOR.) ¶ ③ Ⓟ Sfînta-Vineri, personificare a zilei de Vineri, în credinţele poporului: Joia sînt sfinţii Apostoli, cum şi sfîntul Nicolai, Vinerea e Sfînta-Vineri, s'o ţii chiar să n'ai mălaiu (PANN) [lat. Vĕnĕris (dies)].

VINERICA *sf.* ➡ VINEREL.

VINERIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ♣ Plantă din fam. labiatelor, cu tulpina în patru muchii, cu flori albastre, rar roşii sau albe, aşezate într'un spic la vîrful tulpinei; numită şi „lavrentină”, „tămîiţă”, etc. *(Ajuga reptans)* (▣ 5283).

Fig. 5283. Vineriţă.

○ **VINETIC** = VENETIC.

VINEŢEA, VINEŢICĂ (*pl.*-ţele) *sf.* ♣ ① = ALBĂSTRIŢĂ ¶ ② = HULUBIŢĂ ③ ¶ ③ = PÎNIŞOARĂ ② ¶ ④ = VINERIŢĂ ¶ ⑤ Ciupercă cu pălăria albă, cărnoasă, tare, cu carnea de un gust plăcut, puţin amar *(Russula delica)* (▣ 5285) ¶ ⑥ VINEŢICĂ-CU-LAPTE, ciupercă comestibilă, cu pălăria cărnoasă, de coloare roşcată-aurie sau brună-portocalie, uneori cu crăpături la suprafaţă; piciorul, de coloarea pălăriei, dar ceva mai deschis, e vîrtos, gros, şi înalt de 5-8 cm.; carnea, puţin gălbuie, conţine un suc lăptos dulce, alb, care, uscîndu-se, capătă o coloare închisă, brună; e o delicioasă ciupercă comestibilă, cu un miros particular, foarte plăcut; se mănîncă uneori şi crudă; e numită şi „burete-dulce”, „burete-roşu”, „rîşcov”, etc. *(Lactarius volemus)* (▣ 5284) [vînăt].

Fig. 5284. Vineţică-cu-lapte.

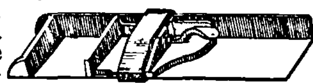

Fig. 5285. Vineţică.

○ **VINEŢI** = ÎNVINEŢI.

○ **VINEŢIE** *sf. Băn. Trans.* Albăstrime, azur: *numai în expr.* vineţia cerului, înălţimile văzduhului, slava cerului, bolta cerească: mi se avîntă odată, de se înălţă în vineţia cerului (MERA); încălecă pe şarpe care se ridică în vineţia cerului (PĂC.); se sui Iorgovan pe cal şi sbură cu el pînă în vineţia cerului (CĂT.) [vînăt].

VINEŢIU *adj.* Cam vînăt, care bate în vînăt: în jurul obrajilor i se rotunjeau ape de marmură vineţie (DLVR.); albastrul ~ al înălţimilor celor mai depărtate (IRG.).

VINGĂLAC (*pl.*-ace) *sn.* ♣ Unealtă tipografică pe care zeţarul adună literele spre a forma rînduri; numită şi „culegău” (▣5286) [germ. Winkelhaken].

Fig. 5286. Vingălac.

† **VINGE** ➡ ÎNVINGE.

VINGHERCĂ = VENGHERCĂ.

○ **VINI** ➡ VENI.

○ **VINICER** *sm.* Ⓟ Septembrie: napul se poate semăna... cît ţine Măsălar şi pînă pe la jumătate din ~ (ION.) [comp. vsl. viničije „vie”].

*__VINICOL__ *adj.* Privitor la cultura viţei şi la producţiunea vinului [fr.].

*__VINIETĂ__ = VIGNETĂ.

*__VINIFER__ *adj.* Care produce vin; unde se cultivă viţa: dealuri ~e [fr.].

VINIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf.* dim. VÎNĂ.

VINIŞOR *sbst.* dim. VIN: cînd îşi aducea aminte... de ~ul din cramă... crăpa de ciudă (CRG.); Să-l lingusim şi să-l facem să mai dea la ~ (PANN).

○ **VINITIC** = VENETIC.

VINO-'NCOA(CE) ➡ ÎNCOACE 2.

*__VINOGRAD__ *sbst.*, ⊙ VINOGRADĂ *sf.* (VOR.) ✕ Sos rece făcut cu oţet, untdelemn, pătrunjel tocat, sare şi piper [fr. vinaigrette].

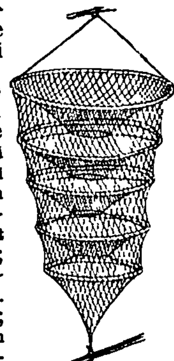
VINOS *adj.* ① Plin de vin; îmbătat de vin: Vinosul Strugur începu să plîngă (PANN); Parsion, fiind cam ~ şi obosit, s'a pus să se culce să doarmă (RET.) ¶ ② Care are gustul, coloarea sau mirosul vinului [sensul ② după fr. vineux].

VINOVAT *adj.* şi *sm.* Care a comis o greşală, o faptă rea, o abatere de la lege, etc., cel ce poartă vina unei fapte, culpabil: femeile ~e le expunea în piaţă, legate de un stîlp, cu capul ras (I.-GH.); vinovaţii cari se căznesc să nu se crează deodată, măcar de vor şi spune că sînt vinovaţi, căci de multe ori de frică şi de durere zic şi ceea ce nu este (LEG.-CAR.); stricăciunea se făcuse şi ~ul trebuia să plătească (CRG.); pre lîngă cei vinovaţi, au perit mult norod nevinovat (MUST.); se făcu foc de supărare împăratul şi porunci ca... vinovaţii să se dea morţii (ISP.); Ⓟ nu plăteşte bogatul, ci ~ul (ZNN.) ¶¶ Ⓒ NEVINOVAT [vsl. vinovatŭ].

VINOVĂŢI (-ăţesc) *vb. tr.* = ÎNVINOVĂŢI: Eu nu vinovăţesc ţăranul nicidecum (DON.).

VINOVĂŢIE *sf.* Starea celui vinovat, culpabilitate ¶¶ Ⓒ NEVINOVĂŢIE.

VINTIR (*pl.*-ire) *sn.* Unealtă de pescuit, în formă de vîrşă de nuiele, cu deosebire că e făcută din reţea şi e întinsă rotund prin nişte cercuri legate înăuntru (▣5287).

Fig. 5287. Vintir.

VINTRE *sf.*, ‡ (*pl.* ~) *sn.* ① Pîntece, abdomen, *în spec.* partea de jos a pîntecelui, de lîngă coapse: la noi au fost boli toată vara, chiar şi-acu sînt bolnavi oamenii de tifos şi de ~ (GR.-N.); un Ungur... au sărit cu suliţa şi au timpinat pre un slujitor de ai noştri drept prin ~ (M.-COST.) ¶ ② Diaree; dizenterie: au murit Traian în Cilicia... de boala ce-i zic hidropică... iară cum scriu unii, de ~ (N.-COST.); oamenii, cari, din neştiinţă, au băut un astfel de lapte, capătă... o mare pîntecare şi pe urmă ~ (MAR.) [lat. vĕntrem].

VINTREALĂ (*pl.*-ele) *sf.* = VETRILĂ: se desface acum la larg Luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg (EMIN.).

VINTRICEL *sbst.* dim. VINTRE ① (VÎRC.) (SEZ.). Pîntece, regiunea ombilicală.

VINTRIŞ *adv.* ① Culcat pe burtă (SEZ.) ¶ ② Curmeziş (FR.-CDR.) [vintre].

○ **VINŢELER**, VINŢĂLAR (IU) *sm. Trans. Băn.* Cel ce îngrijeşte de vie, vier: boierul merse la vie şi zise vinţelerului: ...să puşti pe ori-cine ar veni noaptea 'n vie! (RET.) [ung. vincellér < germ. Winzer].

‡ **VINUI**... = ÎNVINUI...

VIOARĂ¹ (*pl.*-re) *sf.* ♣ ① *Trans.* = TOPORAŞ 2 ② ¶ ② ~-DE-NOAPTE = NOPTICOASĂ ¶ ③ ~-GALBENĂ = MICŞUNELE-RUGINIŢE ¶ ④ ~-ROŞIE = MICSANDRĂ ① ¶ ⑤ FLOARE-DE-VIOARĂ — MICŞUNELE-RUGINIŢE ¶ ⑥ FLOAREA-VIORELEI = ZAMBILĂ ① ¶ ⑦ FOAIE-DE-VIOARĂ = POPILNIC-IEPURESC [lat. viola].

VIOARĂ² (*pl.* vioare, viori) *sf.* ♩ Cel mai răspîndit instrument de muzică, alcătuit dintr'o cutie de rezonanţă cu două feţe, pe care sînt întinse patru coarde; numit, după regiuni, şi „lăută”, „scripcă”, „diplă” sau „ceteră” (▣ 5288): alăutariul carele zice cu vioara şi alăuta (PRV.-MB.); Lin vioarele răsună, iară cobza ţine hangul (EMIN.); d'odată auzi nişte balauri de lăutari trăgînd din viori, de gîndeai că mănîncă foc (ISP.) [comp. it. viola].

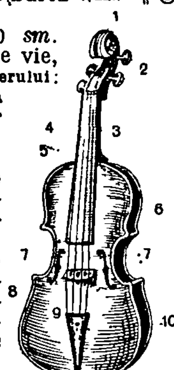

Fig. 5288. Vioară. 1. Cap.—2. Cuie. 3. Git.—4. Limbă.—5. Coardă.—6. Cerc. 7.7. Urechi.—8. Căluş.—9. Faţă.—10. Cordar.—11. Nas turc.

VIOARĂ³ *sf. numai în expr.* apă ~, limpede ca

vioara, limpede ~ (CIAUȘ.), foarte limpede: apa curgea pe de o sută de părți, limpede ca vioara și rece ca ghiața (ISP.); Prutule, apă ~, Face-te-ai neagră cerneală (CONV.).

VIOICIUNE *sf.* ① Însușirea a tot ce e v i o i u, plin de viață: ce ~ sclipitoare în ochi și ce măestrie în minuirea vocii! (BR.-VN.); ~a glumeață a caracterului său (ODOB.) ¶ ② Agerime, istețime.

VIOIU *adj.* ① Plin de viață, de vigoare: descrie-mi tabloul societății ieșene... cu tinerimea ei vioaie, elegantă (ALECS.); de felul lui era om ~ și bun (CAR.) ¶ ② Sprinten, care se mișcă ușor și repede: o pasăre vioaie ¶ ③ Ager, isteț [v i u].

***VIOLA** (-olez) *vb. tr.* ① A călca: ~ legea ¶ ② A pătrunde fără drept, cu sila într'un loc: ~ un azil ¶ ③ A profana, a pîngări: ~ un mormînt ¶ ④ A necinsti o femeie, a silui [fr.].

***VIOLĂ** (*pl.*-le) *sf.* ♩ Vechiu instrument cu coarde și arcuș, care ocupă locul, ca mărime, între vioară și violoncel; numărul coardelor a variat în decursul vremilor, ajungînd pînă la 11; astăzi e redusă la 4 coarde și e acordată cu o cuintă mai jos decît vioara, cu o octavă mai sus decît violoncelul (▣ 5289); — ~ di gamba, instrument cu 6 coarde, ieșit din uz, care se ținea între genunchi (☛ TAB. XXXIX, 40 [it.].

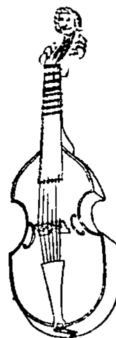

Fig. 5289. Violă.

***VIOLACEU** 1. *adj.* Care bate în violet.

2. VIOLACEE *sf. pl.* ♣ Familie de plante dicotiledoane al căror tip e micșuneaua [fr. v i o l a c é].

***VIOLATOR** *sm.* ① Cel ce violează, ce calcă o lege, un drept, un tractat, călcător: au să-i gratifice cu titlurile obicinuite... de călcători de legi, de ~i de constitutiune (I.-GH.) ¶ ② Pîngăritor, profanator [fr.].

***VIOLENT** *adj.* ① Puternic, tare, care lucrează, care se face cu o putere mare: o furtună ~ă; o lovitură ~ă; o patimă, o otravă ~ă; ciuma... devine puțin ~ă la acei cari au mai fost loviți de ea (I.-GH.) ¶ ② Care obosește peste măsură: un exercițiu ~ ¶ ③ Iute la fire, care se aprinde ușor: ei, uite, vezi? ăsta e cusurul tău, ești ~ (CAR.) ¶ ④ Produs de o cauză nefirească: a murit de o moarte ~ă, a murit de o moarte grabnică, n'a murit de moarte bună [fr.].

***VIOLENTA** (-tez) *vb. tr.* A sili pe cineva să facă un lucru, a constrînge [fr.].

***VIOLENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Însușirea, starea a tot ce e violent, putere, tărie; silă: era vestit în toată Rusia pentru violența și strășnicia sa (I.-GH.); violența pasiunilor; violența furtunii; ciocăniturile se îndoesc cu ~ (CAR.) ¶ ② Putere întrebuințată în contra legii sau a dreptului: în materie politică, nu-ți este permis a mai întrebuința violența, fără să mergi la ghilotină (CAR.) ¶ ③ Fire iute, care se aprinde ușor: e un om plin de ~ [fr.].

***VIOLET** 1. *adj.* De coloarea micșunelei, vioriu.

2. *sbst.* Coloare violetă: ~ul o prinde bine [fr.].

***VIOLETĂ** (*pl.*-te) *sf.* ♣ Toporaș, micșunea [fr.].

***VIOLINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ♩ = VIOARĂ² [it.].

***VIOLONCEL** (*pl.*-le) *sn.* ♩ ① Instrument cu coarde de forma și construcția vioarei, însă mult mai mare; în orchestră, are rolul de tenor și e foarte gustat ca solo (▣ 5290) ¶ ② Cel ce cîntă din acest instrument, violoncelist [it.].

Fig. 5290. Violoncel.

***VIOLONCELIST** *sm.* ♩ Cel ce cîntă din violoncel [it.].

***VIOLONIST** *sm.* ♩ Cel ce cîntă din vioară [fr.].

○ **VIOR** (*pl.*-re) *sn.* *Băn.* ◯ = VIFOR.

VIOREA, VIORICA (*pl.* -rele) *sf.* ♣ ① (~-NEMIROSITOARE). Mică plantă fără tulpină din fam. violaceelor, cu flori de un albastru-violet, rar alburii și fără miros; crește prin păduri, tufișuri și pășuni uscate; numită și „tăn iioară", „micșunea" sau „toporași" *(Viola hirta)* ▪ 5291 ¶ ② = TOPORAȘ 2 ② ¶ ③ TĂMÎIOARĂ ① ¶ ④ VIOREA-GALBENĂ — MICȘUNELE-RUGINITE ¶ ⑤ VIOREA-ROȘIE — MICȘANDRĂ ① ¶ ⑥ Mică plantă bulboasă din fam. liliaceelor, cu flori frumoase albastre, rar trandafirii sau albe; fructul e o capsulă ovală cu semințe aproape globuloase; numită și „zambilă(-de-cîmp)" *(Scilla bifolia)* (▣ 5292) ¶ ⑦ VIORELE-GALBENE¹, mică plantă din fam. liliaceelor, cu tulpina sveltă și delicată, de 8-15 cm. înălțime, cu flori galbene *(Gagea minima)* (▪ 5293); — VIORELE-GALBENE², mică plantă din fam. violaceelor, cu tulpina delicată, adeseori cu două frunze și cu 1-2 flori mici galbene; crește prin locuri umede și umbroase din regiunea muntoasă *(Viola biflora)* (▣ 5294) ¶ ⑧ VIORELE-SĂLBATICE, mică plantă din fam. violaceelor, cu flori albăstrii închise, cu pintenii albi bătînd în galben; numită și „colțunii-popii" *(Viola canina)* (▣ 5295) ¶ ⑨ FLOAREA-VIORELEI¹ = CEAPA-CIOAREI²; — FLOAREA-VIORELEI² = ZAMBILĂ ① [v i o a r ă¹].

Fig. 5291. Viorea-nemirositoare.

Fig. 5292. Viorea.

Fig. 5293. Viorele-galbene¹.

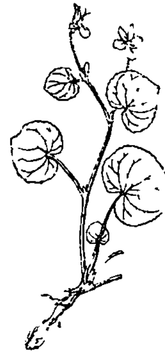

Fig. 5294. Viorele-galbene².

Fig. 5295. Viorele-sălbatice.

○ **VIORINT** *adj.* *Băn. Trans.* Violet, vioriu: ciucurii sînt roșii... iar la mijloc cu alb sau verde... ori ~ (LIUB.) [comp. v i o a r ă¹].

VIORIST *sm.* ♩ Violonist: era un tînăr ~ plin de talent (CAR.) [v i o a r ă²].

VIORIU *adj.* ① Violet-deschis: atunci o taină de lumină viorie se întinse în jurul nostru (SAD.); soarele sfînțea și pe Bărăgan începeău a se lăsa fîșii de lumină viorie (S.-ALD.) ¶ ② Albăstriu-vînăt: sus pe cerul ~ străluceau stelele (BR.-VN.); salcîmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într'o viorie și melancolică umbră (EMIN.) [v i o a r ă¹].

‡**VIOS** *adj.* Plin de viață, teafăr: eu m'am vechit, m'am veștezit... iară acesta nou, ~, vlăgos... iaste (CANT) [v i u].

○ **VIOȘIE** *sf.* *Mold.* Vioiciune: se pleacă în jos, pînă ce razele lui vin de-i redau vioșia pierdută (NEGR.) [v i o s].

VIPERĂ *sf.* ① ≫ Șarpe foarte veninos, de talie mică, care trăește în păduri și în terenurile pietroase, năpîrcă; mușcăturile ei, făcute cu ajutorul a doi dinți mari, așezați în falca de sus, și găuriți pînă la vîrf, prin cari se scurge veninul, sînt foarte dureroase și pot aduce moartea; seamănă cu alți șerpi neotrăvicioși, dar se cunoaște ușor după o dungă lată, neagră și colțuroasă ce o are pe spate și după o pată neagră, în formă de V, ce o are pe cap *(Pelias berus)* (▪ 5296); — VIPERĂ-CU-CORN (SIM.), soiu de viperă care trăește prin

Dobrogea și a cărei mușcătură e mai veninoasă decît a viperei obicinuite; se deosebește de aceasta printr'un mic corn moale ce are în vîrful botului (*Vipera ammodytes*) ¶ ② Ⓕ **Puiu de ~**, puiu de năpîrcă, om rău, femeie rea: **atît am vrut să aflu din gura ta, puiu de ~ ce mi-ai fost** (CRG.) ¶ ③ Ⓕ Persoană

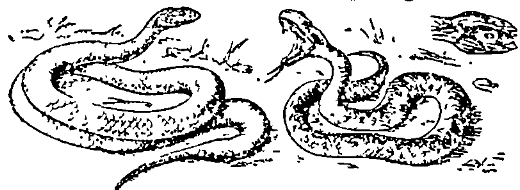

Fig. 5296. Vipere.

rea și perfidă veninoasă. năpîrcă. scorpie, aspidă, streche: **spune și nouă, tată, cine este vipera aceea care nu-ți dă pace** (ISP.) ¶ ④ Ⓕ **Limbă de ~**, persoană care vorbește de rău, care bîrfește, care ponegrește, care calomniază [lat. vīpĕra].

VIPIE *sf.* ① Arșiță: **după amiază, cînd se potolea vipia ieșeau cu toții pe miriște** (BR.-VN) ¶ ② Toiu: **încălecă calul și, în vipia gătelii lor, scăpă din tabără** (ISP.); **s'a lăudat că el, dacă vrea, îți aduce acum, în vipia iernii, cireșe coapte** (R.-COD.).

VIPISCĂ ☛ **VIPUȘCĂ.**

† **VIPT** (*pl.*-turi) *sn.* Rodul pămîntului, bucate; hrana omului: **tremése... zece asini. carele grîu, pîine și ~ ducea tătîni-său pre cale** (PAL.); **cumpără tot ~ul la Faustian de-și implură cetățenii casele de grîu și de ~** (DOS.): **sînt multe ~uri la moară?** (VIC.) [lat. vīctus].

VIPUȘCĂ *pl.*-uști, -uște, ✓ **VIPISCĂ** *sf.* ① Șiret lat de-a lungul cusăturii pantalonilor (*în spec.* militărești (▣ 5297: **am chipiu... mai înalt ca al altora, am vipușcă bordo închis și nasturi prima calitate** (BAS.); **cîți logofeți cu vipiscă... tot Piciu îi bălăbănește hurduz-burduz prin toate rătăcăniile** (ALECS.) [rus. vypuška].

V

Fig. 5297. V. Vipușcă.

VIR *sbst. Ban.* Vîrtej de apă, volbură, loc într'un rîu unde se învîrtește apa [srb.].

***VIRA** (-irez *vb. tr.* și *intr.* ① A coti, a (se învîrti. a se întoarce: **căpitanul bărcii mele deodată dă ordin cîrmaciului să vireze către un port mic** (I.-GH.) ¶ ② A pune o copie fotografică într'o soluțiune care-i dă un ton mai plăcut ¶ ③ A trece de la un cont la altul [fr.].

***VIRAJ** (*pl.*-aje *sn.* ① Faptul de a vira și rezultatul acestei acțiuni ¶ ② Cotire, învîrtire; cotitură, învîrtitură ¶ ③ Muierea unei copii fotografice într'o soluțiune care-i dă un ton mai plăcut; soluțiunea însăși în care se moaie fotografia [fr. virage].

VIRAN *adj.* **Loc ~**, teren gol, fără clădiri și neîngrădit (într'un oraș; maidan: **în fața ferestrei mele, de cealaltă parte a bulevardului, e un loc ~** (VLAH.) [tc.].

***VIRGIN** 1. *adj.* ① — **FECIORESC**² ¶ ② Ⓕ **Pădure ~ă**, ai cărei copaci n'au fost niciodată doborîți de mîna omului; **cîmpie ~ă**, pe care omul n'a cultivat-o niciodată: **în Australia s'au dat culturii cerealelor cîmpii întinse și ~e** (I.-GH.).

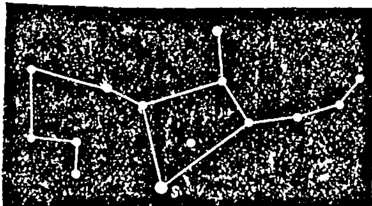

Fig. 5298. Virgina.

2. **VIRGINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① — **FECIOARĂ** 1 ①: **Cu zîmbirea de ~, cu glas blînd, duios, încet. El îi pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele** (EMIN.); **Cît de frumoasă te-ai gătit, Naturo, tu. ca o ~, Cu umblet drag, cu chip iubit!** (COȘB.) ¶ ② ☆ **VIRGINA.** a șasea constelație a zodiacului, Fecioara; soarele intră în această constelație la 23 August și iese la 22 Septembrie (▣ 5298) [lat. virgo, -ginem].

***VIRGINAL** *adj.* ① De virgină, de fecioară, fecioresc: **modestie ~ă** ¶ ② De un alb curat, strălucitor: **crin ~** [fr.].

***VIRGINITATE** *sf.* — **FECIORIE**¹ [fr.].

***VIRGULĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Semn de punctuație (,) care arată oprirea cea mai scurtă în citire și care separă între ele diferitele părți ale unei fraze ¶ ② **Bacilul ~**, bacil în formă de virgulă, numit și vibrionul holerei ¶ ③ **Punct și ~** ☛ **PUNCT** ⑮ [lat.].

***VIRIL** *adj.* ① Bărbătesc, de bărbat ¶ ② Care caracterizează pe omul trecut de vîrsta de copil: **vîrstă ~ă; togă ~ă** ☛ **TOGĂ** [fr.].

***VIRILITATE** *sf.* ① Vîrsta virilă, bărbăție ¶ ② Ⓕ Energie, vigoare, voinicie [fr.].

***VIRIMENT** (*pl.*-te) *sn.* ① Operație de contabilitate prin care se trece o sumă de la creditul unei persoane la creditul alteia, fără a fi nevoie ca suma să fie vărsată în numerar ¶ ② Trecerea unei sume votate la un capitol al bugetului la alt capitol [fr. virement].

VIRNANȚ *sm.* = **RUTĂ**¹.

VIROAGĂ (*pl.*-ge) *sf.* Șanț, canal mic natural, plin de apă de ploaie: **trăsura ajunse la o ~, plină de apă, peste care era un podeț** (D.-ZAMF.); **ce de viroage săpate de puhoaie** (UR.); **stufișuri de papură înaltă, deasă ca peria, astupă viroagele** (VLAH.) [vir.

‡ **VIRȘ** (*pl.*-șuri) *sn.* (PRV.-MB.) Vers; poezie [rut. virš].

***VIRTUAL** *adj.* ① Care e în stare să producă un efect, dar pe care nu-l produce în momentul de față ¶ ② **Focar ~**, punct din care pleacă și prin care ar trece razele, dacă ar fi prelungite în sens contrar celui în care se propagă; **imagine ~ă**, aceea care rezultă din totalitatea focarelor virtuale date de diferitele puncte ale unui obiect [fr. virtuel].

***VIRTUALITATE** *sf.* Caracterul, însușirea, starea a tot ce este virtual [fr.].

***VIRTUOS**¹ *adj.* ① Care are virtute, cast, cinstit: **o femeie virtuoasă** ¶ ② Inspirat de virtute [fr.].

***VIRTUOS**² *sm.* ♩ Artist executant, desăvîrșit ca tehnică, interpret al celor mai dificile lucrări clasice de specialitate [it.].

***VIRTUOZITATE** *sf.* ♩ Maestria, talentul, caracterul virtuosului: **acea dibăcie de a-ți strecura... potrivita ta invenție melodică de cîteva tacte, acea ~ este aceea ce numim stilul** (CAR.) [it.].

***VIRTUTE** *sf.* ① Dispoziție, tendință obicinuită și constantă a sufletului de a face binele, de a urma calea cinstei și de a se feri de rău: **~a luminează sufletul ca soarele lumea** (GOL.); **... ~a e ușoară Cînd ai ce-ți trebuește** (EMIN.) ¶ ② Energie morală, curaj ¶ ③ Castitate ¶ ④ Calitate care face ca un lucru să producă anumite efecte (eficacitate: **chinchina are ~a de a vindeca frigurile** ¶ ⑤ **În ~a**, în puterea, ca urmare a: **în ~a legii, unei sentințe; pretinde că este în dreptul său în ~a contractului** (CAR.) ¶ ⑥ ✲ **VIRTUTEA MILITARĂ**, medalie, creată în anul 1872, acordată gradelor militare și asimilaților ca încurajare sau ca răsplată (▣ 5299, 5300) ¶ ⑦ ✲ **VIRTUTEA-AERONAUTICĂ**, decorație, creată de M. S. regele Carol al II-lea, ce se acordă ca răsplată aviatorilor (☛ **PL. III** [lat. virtutem].

Fig. 5299. Virtutea-militară (de războiu).

Fig. 5300. Virtutea-militară (de pace).

***VIRULENT** *adj.* ① Pricinuit de o otravă de un virus ¶ ② Se zice despre o boală care se

manifestă grav și repede ¶ ③ Ⓕ De o activitate, de o energie al cărei efect se poate asemăna cu acela al unui virus: **discurs ~** [fr.].

*__VIRULENȚĂ__ *sf.* ① Calitatea a ceea ce este virulent ¶ ② Proprietate în virtutea căreia anumite microorganisme produc, odată introduse în organismul unei ființe, simptomele unei boale infecțioase sau însăși boala [fr.].

*__VIRUS__ (*pl.*-**usuri**) *sn.* ① Principiul, inaccesibil simțurilor noastre, al unor anumite boli contagioase: **~ul turbării** ¶ ② **~-filtrant**, microb care poate străbate membranele ce opresc la filtrare microbii obicinuiți ¶ ③ Ⓕ Principiu de contagiune morală: **~ revoluționar** [fr.].

VIS[1] (*pl.*-**se**, -**suri**) *sn.* ① Șir de imagini și de fapte confuze ce se perindează prin mintea omului în somn: **văzui ~ ce nu-i nime cine să-l deslege** (PAL.); **peste noapte au v'sat un ~ precum dealul cel de ceea parte de Bârlad și dealul cel dincoace era de aur, cu dumbrăvi cu totul** (NEC.); **Voiu visa un ~ ferice** (EMIN.); **a avea un ~. a vedea în ~, a i se arăta în ~,** a v'sa; **cînd te scoli din somn, să nu te uiți pe fereastră, că uiți ~urile** (GOR.): **toate ~ele visate Sîmbătă spre Duminecă se izbîndesc** (GOR.); **~e plăcute, frumoase, urîte, grozave; a tîlcui ~ele; a crede în ~e** ¶ ② Ⓕ Speranță, proiect care nu e sortit să se împlinească: **Tinere, ce plin de ~uri urmărești vre-o femeie** (EMIN.); **a-și vedea ~ul cu ochii,** a-și vedea realizată speranța ¶ ③ Ⓕ Închipuire: **fum și umbră, ~uri și păreri este cinstea ta** (MUST.) ¶ ④ Ⓕ Idee ciudată, chimerică [lat. v ī s u m].

VIS[2] ☛ **VIA**[2].

VISA (**visez**) *vb. tr.* și *intr.* ① A avea un vis, a vedea în vis, a i se arăta în vis: **iară adurmind Faraon, visă și văzu cum șapte spice de grîu creștea... frumoase și pline** (PAL.); **dacă visează cineva că plînge, se va bucura** (GOR.); **A visat că s'a 'nghimpat Și umblă la picior legat** (PANN); ☛ **CODRU**[1] ①; **MĂLAIU** ① ¶ ② Ⓕ A aiura: **locuitorii rîdeau de dînsul ca de unul ce aiurează sau visează deștept** (ISP.) ¶ ③ Ⓕ A se gîndi la lucruri ce nu se pot realiza, ce se pot împlini cu greu: **~gloria; din frageda lui tinerețe, Leonida a visat un Mizil mare** (CAR.) ¶ ④ Ⓕ A-și trece prin gînd: **eu mă prinz că nici nu visați ce bizdiganie mai este și aia** (ISP.); **trăi în seara aceea și el odată și bine, cum nici nu visa că poate trăi un om pămîntean** (RET.) ¶ ⑤ Ⓕ A medita: **Ș'atunci sufletul visează toat' istoria străveche** (EMIN.) [lat. vulg *v ī s a r e < v ī s u m].

VISARE *sf.* Faptul de a v i s a; vis.

VISĂTOR *adj. verb.* **VISA** și *sm.* ① Care visează ¶ ② Ⓕ Cufundat în meditări, în reverii: **Ochii mei nălțam ~i la steaua Singurătății** (EMIN.); **Cîți ochi frumoși și ~i, poete, N'or fi plîngînd pe versurile tale!** (VLAH.); **În tulpina ta trăește ~ul Ce 'ntr'o vreme depărtată m'a iubit** (VLAH.).

VISĂTORIE *sf.* Starea omului care se adîncește în gînduri vesele sau triste: **ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă ~** (EMIN.); **de la el ne-a rămas... sete de tihnă și pornire spre ~** (BR.-VN.) [v i s ă t o r, format după fr. r ê v e r i e].

*__VISCER__ (*pl.*-**ere**) *sn.* Fie-care din organele situate în marile cavități ale corpului, precum creierii, inima, plămînii, stomacul, etc. [fr.].

*__VISCERAL__ *adj.* Privitor la viscere, ce ține de viscere [fr.].

VISCOL (*pl.*-**ole**) *sn.* Ⓜ Vînt puternic cu ninsoare: **cumu-s iarna ~e și vînturi reci... iară déca vine primăvara... ei se ușurează de acelea de toate și se veselesc** (VARL.); **pe cîmpii Crîmului i-au apucat o iarnă grea, cu mare ~** (NEC.); **cînd iarna vuește codrul tare, e semn de ~** (GOR.).

VISCOLI (-**olesc**) *vb. intr.* Ⓜ A sufla un v i s c o l, a bate un vînt puternic cu ninsoare: **Ei dorm adînc, și-ai nopții vînt Cu șuier viscolește** (ALECS.); **povestea cum răcnea crivățul în brazi și cum viscolea de nu se vedea la doi pași** (BR.-VN.); **cînd zburdă oile, are să viscolească** (GOR.).

VISCOLITURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* Ⓜ Troian de zăpadă, nămete îngrămădit de viscol: **mergeam cu sania pe un drum plin de hopuri și de viscolituri** (SAD.) [v i s c o l i].

VISCOLOS *adj.* Ⓜ Cu v i s c o l, în care suflă viscolul: **Vine iarna viscoloasă, Eu cînt doina 'nchis în casă** (ALECS.); **a pornit afundîndu-se în negura nopții viscoloase** (CAR.).

*__VISCOS__ *adj.* = **VÂSCOS** [lat.].

*__VISCOZITATE__ *sf.* Calitatea a tot ce e vâscos, lipicios [fr.].

VISECT *adj.* = **BISEXTIL** [gr.-biz. βίσεκτος].

‡ **VISON** *sbst.* Pînză fină de in: **îmbrăcă (pe Iosif) în veșminte de mătase și în ~, și lanț de aur aruncă-i în grumazi** (PAL.) [gr. βύσσος, acuz. βύσσον].

*__VIST__ ☛ **WHIST**.

VISTAVOIU *sm.* ⚔ = **ORDONANȚĂ** ⑤: **Bogdan recunoscu glasul unui fost ~ al său** (D.-ZAMF.) [rus. v ë s t o v o j].

VISTERIE ☛ **VISTIERIE**.

VISTERNIC ☛ **VISTIERNIC**.

VISTIER[1] ☛ **VISTIER(NIC)**.

VISTIER[2], ‡ **VIST(I)ERIU** (*pl.*-**ere**) *sn.* † Comoară, locul unde se păstrează tesaurul, hazna: **nu vă ascundeți vistierul în pămînt** (COR.); **învățăturile a șapte soboară să le primim și într'inimile noastre ca într'un visteriu în veci să le ferim** (VARL.); **Ado 'ncoace cheierul Să deschid vistierul, Să-mi iau bani de cheltuială** (PĂSC.) [cuvînt de origine cărturărească din lat. medieval v e s t i a r i u m].

VISTIERIE, **VISTERIE** *sf.* ① = **VISTIER**[2]: **nu adunareți șie visterie pre pămînt** (VARL.); **era și un turn mai înainte, în chip de clopotniță, și supt turn era visterie, și supt visterie temnița** (MUST.); **mănăstirile Secul și Neamțul, altă dată fala bisericii române și a doua vistierie a Moldovii** (CRG.) ¶ ② Tesaurul Statului, tesaurul domnesc: **Mihai-Vodă... l-au slobozit din închisoare și ce-i luase bani la visteria împărătească i-au dat toți înapoi** (MUST.); **Ștefan... luă cu sine pe Doamna cu fiica ei, încărcînd visteriile domnești** (ISP.); **nu știu cum să-și îndulcească viața, măcar d'ar avea vistieriile împărățiilor toate** (DLVR.) ¶ ③ † Ministerul de finanțe: **țara, în zilele lui, era împresurată cu dările ce orînduia de la visterie** (MUST.); **a cercetat totdeauna fără preget socotelile vistieriei** (I.-GH.); **a ajuns visteria să facă bani de tinichea!** (CAR.) ¶ ④ Demnitatea de vistiernic: **logofețiile și vorniciile cele mari... cu visteriile se mai dau pămîntenilor, și aceasta pentru că nu se putea altfel** (I.-GH.) ¶ ⑤ *Olten.* Scîndurile groase încheiate între ele ce se pun în pămînt la fîntînile învelite (CIAUS.) (RV.-CRG.).

VISTIER(NIC), **VISTER(NIC)** *sm.* Odinioară mare boier de divan, care venea în rang după marele paharnic și care avea în sarcina sa mînuirea tesaurului Statului, ca un fel de ministru de finanțe; numit și **marele- ~** *sau* **vel ~**: **(pre Duca-Vodă) l-au boierit, iară în zilele Dabijei-Vodă... l-au pus visternic mare** (MUST.); **visternicul poartă grijă și dă samă Domnului de toate veniturile și cheltuelile țării** (VLAH.); **ia acest pitac domnesc și te du de-l dă în mîna lui vel-vistier** (FIL.); Ⓕ: **Chiar moartea însăși e-o părere Și un visternic de vieți** (EMIN.) [cuvînt cărturăresc din lat. medieval v e s t i a r i u s; sufixul -n i c, după alte titulaturi, ca v o r n i c, p o s t e l n i c, p a h a r n i c, etc.].

‡ **VISTIERNICEL**, **VISTERNICEL** *sm.* Slujbaș sub dependența marelui - v i s t i e r n i c.

‡ **VISTIERNICIE**, **VISTERNICIE** *sf.* Demnitatea, dregătoria, cancelaria marelui - v i s t i e r n i c: **atunce, luînd visternicia Ilie Cantacuzino, scoase Antioh-Vodă nevoi grele pe țară** (NEC.).

*__VISU__ (**DE ~**) *loc. adv.* ① (Văzut) cu ochii săi ¶ ② După ce s'a văzut [lat.].

VIȘIN *sm.* ① Varietate de cireș, cu fructele, numite „vișine", roșii, cu gust acrișor (*Prunus cerasus*) (5301) ¶ ② **VIȘIN-TURCESC**, arbust cu lemnul roșu, tare și mirositor, întrebuințat în industrie la facerea bastoanelor și țigaretelor; fructele lui sînt niște drupe negricioase cu un gust amar; numit și „antep" sau „mălin" (*Prunus mahaleb*) ¶ ③ **VIȘIN-SĂLBATIC** = **VIȘINEL** [v i ș i n ă].

Fig. 5301. Vișin.

VIȘINĂ (*pl.*-**ne**) *sf.* Fructul vișinului (☛ **VIȘIN** ①) [sl. v i š n j a].

VIȘINATĂ (*pl.*-**ate**) *sf.*, *Mold.* **VIȘ(I)NAP** (*pl.*

-apuri) şi VIŞNEAC (*pl.*-ouri) *sn.* Rachiu de vişine: mă duc să vă aduc cite un păhăruţ cu vişinată (GRL.); Eu nu cutez să vă spui... La cite buţi s'au dat cep De mied, vişinap şi vin (STAM.); după masă, intrarăm în salonul unde ne aşteptau două mari tablale cu vutci şi vişnapuri (GN.) [tc. v i š (i) n a b].

VIŞINEA (*pl.*-nele) *sf.* ♣ *dim.* VIŞINĂ: Măi bădiţă, nu doreşti Vişinele rădăşeşti, Sufletul să-ţi răcoreşti? (ALECS.).

VIŞINEL *sm.* ♣ Mic arbust ce face fructe globuloase, mici, roşii-purpurii şi foarte acre; creşte prin tufişuri şi mărăcinişuri; numit şi „vişin-sălbatic", „cireş-de-Bărăgan" sau „cireş-pitic" *(Prunus chamaecerasus)* [v i ş i n].

VIŞINET (*pl.*-eturi) *sn.* ♣ Livadă de v i ş i n i: Prin nucet, Prin ~, Mărul cu florile dalbe (PAMF.).

VIŞINIU *adj.* De coloare roşie ca v i ş i n a: Mandarinu 'n haine scumpe de mătase vişinie (ALECS.); ne-am apucat de am zugrăvit cu cerneală vişinie sprincenele (I.-GH); porunci să cumpere cinci coţi de postav ~ (NEGR.).

○ **VIŞLĂ**, VIJLĂ (*pl.*-le) *sf. Trans.* Prepelicar: se întîmplă adecă de trece pe la fîntînă un cioroiu de Ţigan... cu ochi... de vijlă şireată (MERA) [ung. v i s l a, srb. v i ž l e].

○ **VIŞNAP** ☛ VIŞINATĂ.

○ **VIŞTI** (-tesc) *vb. refl. Olten.* A se veşteji; a crăpa (*vorb.* de buzele oamenilor) (CIAUŞ.) [lat. v i e s c ē r e].

VITĂ (*pl.*-te) *sf.* ① ‡ Animal, dobitoc: pînă a cincea zi nu era pre pămînt nice o ~, nice într'apă nice în văzduh (MX.); den vite curate şi den necurate, den paseri şi den toate ce se leagănă spre pămînt cite doao intrară la Noe în corabie (PAL.) ¶ ② Animal rumegător domestic. de speţa bovină sau ovină (vite mari, vite albe, boii. vacile; vite mici, oile): în curtea lor se află tot felul de vite: şi vite mari şi vite mici (ISP.); vita albă, boul şi vaca, sînt temeiul neguţătoriei şi a gospodăriei (DRAGH.); vite cornute ☛ CORNUT 1; *în spec.* bou, vacă: (Ion Mavrocordat) au adaos văcăritul doi lei treizeci bani de ~ iarna, şi de viţel nouăzeci bani (LET.); cînd vinzi o ~, păstrează un smoc de păr de la dînsa, ca să ai noroc la altele (GOR.); să nu cauţi vitele pierdute minţind, că ţi le mănîncă lupul (GOR.); numai cu vitele se scoate sărăcia din casă (ISP.) ¶ ③ Ⓕ *F* Om prost, tîmpit, dobitoc: mergi la loc, ~! (CAR.); ☛ ÎNCĂLŢAT ③ [lat. v i t a „viaţă"; pentru schimbarea de înţeles, comp. vsl. ž i v o t ŭ „viaţă; animal"].

***VITAL** *adj.* ① Esenţial vieţii: funcţiunile ~e; principiu ~ ¶ ② Ⓕ Foarte important. care atinge interesele cele mai grave: spiritul public se agită asupra atitor şi atitor cestiuni, toate ~e (CAR.) [fr.].

***VITALISM** *sbst.* Doctrină filosofică şi biologică care atribue fenomenele fiziologice unui principiu special, deosebit de principiul fenomenelor psihologice [fr.].

***VITALIST** *adj.* şi *sm.* Care profesează vitalismul [fr.].

***VITALITATE** *sf.* ① Caracterul a tot ce este vital ¶ ② Putere de viaţă: ~a unui popor [fr.].

***VITAMINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Nume dat unor substanţe nedefinite în mod chimic, dar care introduse în organism odată cu unele alimente. sînt trebuincioase pentru asimilarea acestora: scorbutul se datoreşte lipsei de vitamine în alimentaţie [fr.].

VITEAZ *adj.* şi *sm.* Care se luptă cu bărbăţie, fără frică de moarte: el era ~ foarte mare ...îmbla totuna în vitejii (SB.); soţul tău, jupîneasă, a murit pe cimpul de bătaie ca un ~ (ISP.); mîndră şi ~ă erai în bătălii, o ţară română! cu greu şi cu anevoie a te birui (BĂLC.); Ⓟ: în urma războiului mulţi viteji s'arată (ZNN.) [vsl. v i t ę z ĭ; comp. şi rus. v i t j a z ĭ].

VITEJESC *adj.* De v i t e a z, voinicesc: Petru-Rareş era ager şi neobosit... cu vorbă plină de foc ~ (GN.); nu-mi voiu spurca ~ul junghiu în sîngele cel pîngărit a unui tiran ca tine (ODOB.).

VITEJEŞTE *adv.* Ca un v i t e a z; plin de eroism: Moldovenii, dînd năvală ~, n'au putut ţinea catanele războiul mult (MUST.); aşa rămîn pe trupul ostaşilor bătrîni semnele războaielor, în cari au dat ~ piept cu moartea (VLAH.); îşi biciuia calul şi alerga ~ în fruntea călătorilor (GN.).

VITEJIE *sf.* Caracterul, calităţile, fapta unui v i t e a z, bărbăţie, bravură, eroism: slugerul Tudor de la Vladimireşti... îndrăzneţ şi patriot... dăduse dovezi de o mare ~ (I.-GH.); a început să îmble iarăşi după vitejii ca şi mai 'nainte (SB.).

***VITESĂ** (*pl.*-se), ⊙ VITEZĂ *sf.* ① Iuţeală: iată trenul accelerat care intră în gară cu viteză neînchipuită (CAR.) ¶ ② Iuţeala într'o mişcare uniformă: mărimea vitesii într'o mişcare uniformă se obţine făcînd cîtul între distanţa străbătută şi timpul corespunzător; ~ mijlocie, cîtul între distanţa străbătută şi timpul corespunzător; ~ accelerată, aceea care creşte mereu; ~ întîrziată, aceea care descreşte mereu; ~ absolută, vitesa unui corp în sine, fără a ţinea seamă de alte corpuri; ~ relativă, vitesa unui corp în raport cu a altuia ¶ ③ ~ iniţială, vitesa în momentul cînd începe mişcarea: ~ iniţială a unui obuz ¶ ④ Mare ~, se zice despre transportul mărfurilor cu cea mai mare iuţeală, fără multe opriri în drum; mică ~, transport de mărfuri ce se face cu mari întîrzieri, trenul oprindu-se adesea în diferite staţiuni, pentru încărcat şi descărcat [fr. v i t e s s e].

***VITICOL** *adj.* Privitor la cultura viţei: societate ~ă [fr.].

***VITICULTOR** *sm.* Cel ce se ocupă cu cultura viilor [fr.].

***VITICULTURĂ** *sf.* Cultura viilor [fr.].

○ **VITIO(A)N** = HITIO(A)N: părăsim şi lăsăm în voia soartei pe o viţă vitioană (ION.).

VITIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf.* *dim.* VITĂ: în lipsa lui n'avea cine să-i îngrijească de casă şi de vitişoare, cum trebue (CRG.); în scurtă vreme ajunse fruntaş al satului, după hărnicia lui, cu vitişoare, cu plugulet şi cu toate dichisurile (ISP.).

***VITRAJ** (*pl.*-aje) *sn.* ① Despărţitură cu geamuri ¶ ② Perdeluţă ce se pune la geam [fr. v i t r a g e].

***VITRALIU** (*pl.*-alii) *sn.* Fereastră mare ale cărei geamuri, formate din bucăţele colorate, închipuesc mai adesea o figură, o scenă sau un peisaj (▣ 5302) [fr. v i t r a i l].

Fig. 5302. Vitraliu.

VITREG, VITRIG *adj.* ① Se zice despre copiii, fraţii şi surorile, care sînt născuţi din acelaşi tată şi din mame deosebite sau vice-versa: cîţi sau dintr'un tată, şi deosebite mame se nasc, sînt vitregi (LEG.-CAR.); copii ~i; frate ~; soră ~ă ¶ ② Tată ~, soţul unei mame recăsătorite; mamă ~ă, soţia tatălui recăsătorit: Mama vitrigă cu fata nu prea bine s'a purtat (SPER.); fiindu-i frică de mumă-sa vitrigă să nu o bată... întrebă dacă nu cumva are trebuinţă de o slujnică (ISP.) ¶ ③ Ⓕ Care se poartă cu cineva ca o mamă cu copiii ei vitregi: multe mai sînt de făcut într'o ţară stricată de atîtea stăpîniri vitrige (VLAH.); ruşine pentru guvernul vitreg, care dă unul din cele mai frumoase judeţe ale României pradă în ghiarele unui vampir (CAR.); soarte ~ă, soarte nenorocită: scăpat de aşa vitrigă soartă, ...ce ar fi făcut copilul ăsta fără adăpost nici milă? (CAR.); împrejurări ~e, împrejurări nenorocite, nefavorabile, protivnice [lat. v ĭ t r ĭ c u s].

VITREGIE, VITRIGIE *sf.* Purtare de mamă v i t r e g ă, răutate, duşmănie: văzînd fata moşneagului atîta vitrigie din partea părinţilor... a început a plînge şi a se văeta (SB.); Ⓕ vitregia soartei, împrejurărilor: mulţi din oamenii noştri au rămas, sau din vina lor, sau din vitregiile timpurilor cu puţin pămînt (RET.).

***VITRIFICA** (-fic) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) topi a (se) preface în sticlă, în ceva ce seamănă cu sticla [fr. v i t r i f i e r].

***VITRINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Fereastra unei prăvălii unde se expun obiectele de vînzare, galantar (▣ 5303): de astfel de gînduri m'au umplut fotografiile de la vitrina lui Mandi (VLAH.) ¶ ② Obiectele expuse în galantar ¶ ③ Mobilă în formă de dulăpior, cu geamuri de jur împrejur spre a se putea vedea obiectele expuse înăuntru (▣ 5304) [fr.].

***VITRIOL** (*pl.*-oluri), Ⓟ VITRION *sn.* ① Nume dat diferiţilor sulfaţi de cupru, de zinc, etc. ¶ ② *În spec.* ~ alb, sulfat de zinc; ~ albastru, sulfat de cupru, piatră vînătă; ~ verde, sulfat de fier

calaican ¶ ⑧ Acid sulfuric concentrat: se mulțumesc a bea rachiul fabricat cu vitrion și cu ardein (I.-GH.); ai gîndit

Fig. 5303. Vitrină.

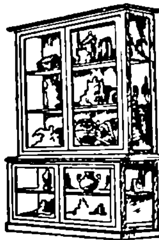

Fig. 5304. Vitrină.

că dacă mi-ai luat sticluța cu vitrionul n'o să mai găsesc alta P (CAR.) [fr.].

*VITRIOLA (-olez vb. tr. F A arunca cu vitriol acid sulfuric) în obrazul cuiva ca mijloc de răzbunare [fr.].

*VITRION ☛ VITRIOL.

*VITROS adj. ① Care seamănă cu sticla, sticlos ¶ ② Umoare vitroasă ☛ UMOARE ② [fr. vitreux].

VITUȚĂ (pl.-țe sf. dim. VITĂ: să-i dăm fiecare cîte o holdă de arătură lucrată gata și cîte o ~ (RET.); rău ai nimerit, babo, căci nici un pic de apă nu mai este, toată am băut-o noi și vituțele noastre (CAT.).

VIȚĂ (pl.-țe) sf. ① Arbust acățător, cu tulpina noduroasă, a cărei scoarță se desface în lungi filamente; din tulpină ies numeroase ramuri mlădioase, numite „coarde", cu frunze mari, late; în dreptul acestora cresc „cîrcei", cu ajutorul cărora vița se acață de arbori sau de garduri; fructele viței sînt „strugurii", niște boabe verzi-gălbui sau negre, grămădite în „ciorchini"; din aceste boabe, stoarse la teasc, se face mustul care, după fermentare, se preface în vin; crește spontan ca „viță-sălbatică" în părțile noastre, dar se cultivă mult în vii; prin altoire, se obțin numeroase varietăți, numite „albă", „albișoară", „bășicată", „braghină", „busuioacă" sau „tămîioasă", „coarnă", „mischet", „razachie", „țîța-oii", etc.; necultivată, mai poartă numirile de „aguridar", „viță-de-pădure" sau „lăurușcă"; cea cultivată e numită mai adesea „viță-de-vie" (Vitis vinifera) (■ 5305): acolo eu știu o ~ care face niște struguri gustoși și dulci (ISP.); vița uscată s'o tai, ca mai bun rod să-ți dea (GOL.) ¶ ② ~-ALBĂ — CURPEN 3 ¶ 3 ~-DE-CANADA, arbust acățător care poate ajunge pînă la 12 m. înălțime; face frunze verzi, digitate, care toamna devin roșii; originară din America de Nord, se cultivă ca plantă decorativă pe ziduri și pe garduri ; numită și „viță-sălbatică" sau „viță-putu-roasă" (Ampelopsis quinquefolia) (■ 5306 ¶ 4 VIȚA-CORCILOR, VIȚA-EVREILOR = LĂSNICIOR ¶ ⑤ VIȚĂ-NEAGRĂ — FLUIERĂTOARE 3 ¶ 6 Ramură mlădioasă de viță, coardă: un bucium de vie era înainte-mi: acesta avea trei vițe, și înverziră, crescură și înfloriră (PAL.); se zice pr. ext. și despre rămurelele altor plante ¶ ⑦ Fie-care din sforicelele răsucite din care e împletită o funie: apele ei se răzlețesc și se 'mprăștie ca vițele unei funii desplețite (VLAH.) ¶ 8 Mai multe fire de păr împreunate, șuviță: (era) o fată palidă la față, cu ochii vii și cu o ~ de păr alb în frunte (BR-VN); moșul luă o ~ de păr din capul fetei, făcu lațuri și un arculeț (ISP.); De pe fruntea mea cea tristă, tu dai vițele 'ntr'o parte (EMIN.) ¶ ⑨ Ⓕ Neam, familie, rasă, soiu: dacă-i omul ~ de boier mare, se cunoaște cale de-o poștă (ALECS.); parvenitul și ciocoiul voesc numai decît să fie de ~ (I.-GH.); din jos, din marginea satului, ruinele unei cetăți romane le spuneau din ce ~ strălucită își trag neamul (VLAH.); Codreanu avea un cal roib, fugar de ~ (GN.) [lat. vītea].

Fig. 5305. Viță.

Fig. 5306. Viță-de-Canada.

VIȚEA, VIȚICĂ (pl.-țele) sf. Văcuță tînără pînă la vîrsta de un an: vițica ridică capul și mugi dulce (SAD.); nu cumva ai poftă să-mi iei vițica pentru un cuc armenesc P (CRG.) [lat. *vĭtĕlla < vĭtĕllus].

VIȚEL sm. ① Bou tînăr pînă la vîrsta de un an (■ 5307); ~ de lapte, vițel care suge încă; Ⓟ: trage ca ~ul la vacă, a se ținea de cineva, a nu se deslipi de cineva, a-l urma pas cu pas; a trăi ca ~ul la oraș, a duce un traiu plin de lipsuri, de necazuri;— a rămînea ca ~ul la poarta nouă, a rămînea uimit, fără să știe ce să facă, dinaintea unui lucru neașteptat; ☛ BALIGĂ ①; FĂTA ① ¶ 2 Carne de vițel: friptură de ~; costițe de ~ ¶ ③ F ~ul de aur, cultul aurului, bogăției ¶ ④ Trans. ⚔ Raniță: Pușca și oțelele Alea-mi mîncă zilele; Pătronta șul, mijlocul și ~ul, tot trupul (IK.-BRS.) ¶ 5 PICIORUL-VIȚELULUI RODUL-PĂMÎNTULUI [lat. vĭtĕllus.

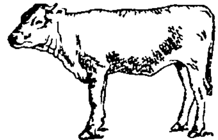

Fig. 5307. Vițel.

VIȚELAR, ○ VIȚĂLAR(IU) sm. ① Păstor la vitei: vițăii trebue să aibă vițălariul lor (DRAGH.) ¶ ② Plantă ierboasă, cu miros plăcut, din fam. gramineelor; numită și „iarbă-mirositoare". „palciană" sau „parangină" (An) thoxanthum odoratum- ■ 5308.

Fig. 5308. Vițelar.

VIȚELUCĂ ☛ VIȚELUȘĂ.

VIȚELUȘ sm. dim. VIȚEL.

VIȚELUȘĂ (pl.-șe, VIȚELUCĂ, VIȚĂLUCĂ sf. dim. VIȚEA: a dat Dumnezeu că din vițelușa ceea, vînzînd, cumpărînd, s'au făcut foarte avuți (VOR.); Am o vițelușă pagă Care tot cîmpul aleargă. Numa 'n tufiș nu se bagă (GOR.), ghicitoare despre „coasă"; cumpără... o vițălucă ca pana corbului de neagră (RET.).

*VIȚIA... ☛ VICIA...

VIȚICĂ ☛ VIȚEA.

VIȚIOAN (pl.-ne sn. Viță de păr, șuviță: ~ele de păr ca de capră-i acoperiră fața (DLVR.).

*VIȚIOS ☛ VICIOS.

VIȚIȘOARĂ (pl.-re) sf. dim. VIȚĂ: și va lua strugurașii cei mici cu secerile și vițișoarele le va lua și le va tăia (BIBL.).

VIȚOS adj. Cu vițe lungi, caruia-i atîrnă vițele de păr; mițos.

VIU (f. vie) 1. adj. ① Care trăește, care e în viață (în opoz. cu „mort"): Că nu-s mort, nu sînt nici ~, Numai sufletul mi-l țiu (PANN); Căci eu sînt vie. tu ești mort, Și ochiul tău mă 'nghiață (EMIN.); Domnul Domnedzeu făcu pre om... și suflă în el duh ~ și fu omul suflet ~ (PAL.); Vai și amar de vătajii de pe la moșii mai toți, Patimile lor vor spune la cei vii și la cei morți (LET.): Moldovenii, gonindu-i, pre cîți nu-i tăia, îi prindea vii (MUST.); Gratian, pînă era ~, déde domnia despre răsărit lu Teodosie (MX.); ființele vii; a cumpărat un pește ~; F mort sau ~, în ori-ce stare s'ar afla; Ⓕ a fi mai mult mort decît ~; ~, nevătămat, teafăr, cu viață: Căzacii... au prins și pre acei doi sultani și pre acei trei pași și i-au dus robi la Mosc, vii, nevătămați (NEC.); tot astfel F Ⓟ ~, viuleț: după ce o zări, puse în gînd ca să prinză dobitocul ~, viuleț (ISP.); pe ~l Dumnezeu: formulă de jurămînt: ia sama, îți zic, că, pe ~l Dumnezeu:... (ALECS.); de ~, în viață fiind, trăind încă: l-au îngropat, l-au ars de ~; băgat-au în foc, de ~, pre Vlădica Georgie, de au ars (GR.-UR.); carne vie ☛ CARNE ①; din grain ~, din

gură ¶ ② ♣ În plină vegetație: **plantă vie**: **gard ~** ☛ **GARD**[1] ① ¶ ③ Limbă vie, care se vorbește încă (spre deosebire de limbile moarte, care au dispărut, care nu se mai vorbesc) ¶ ④ Apă vie, *a)* apă de izvor, curgătoare: **săpară. . și slugile în Isac în acea zăpodie și aflară acolo fîntînă de apă vie** (PAL.); *b)* ☛ **APĂ** ⑱ ¶ ⑤ Foc ~ ☛ **FOC** ⑮ ¶ ⑥ Aprins: **(bubușoarele) se lecuesc cu cărbune ~, pisat pe pragul ușii și amestecat cu smîntînă** (GOR.) ¶ ⑦ Ⓕ Înflăcărat, arzător, aprins: **o dorință vie**; **imaginație vie**, care concepe și produce imediat și ușor ¶ ⑧ Puternic, violent: **mi-a produs o impresiune vie**; **o pasiune vie** ¶ ⑨ Strălucitor, intens, orbitor: **o lumină vie**; **colori vii**, colori aprinse, intense ¶ ⑩ Foarte asemănător, leit: **acest copil e portretul ~ al tatălui său** ¶ ⑪ Ager: **ochi vii** ¶ ⑫ ± **Forță vie**, produsul masei prin pătratul vitesei ¶ ⑬ Argint-viu, mercur.

2. *sm.* Cel ce e în viață, care trăește: **morții cu morții și viii cu viii**, un fel de consolare ce se adresează celor ce jelesc un mort, înțelegînd prin aceasta că trebue să se îngrijească acum de ei înșiși și de cei rămași în viață; **ia de pe vii și de pe morți**, despre cel ce despoaie pe toți, ce se îmbogățește, fără alegere, de pe urma tuturor; **donațiune între vii**.

3. *sbst.* Toiu: **~l nopții** (VÎRC.); **~l focului**, locul unde focul arde mai aprins: **fata... s'a așezat pe lopată și baba a asvîrlit-o cu putere în cuptor, în ~l focului** (R.-COD.) [lat. v ī v u s].

VIULEȚ (*f.* **viuliță**), **VIUȚ** *adj. dim.* **VIU**, *numai în construcțiunea* **viu ~**, de tot viu, viu nevătămat: **puse în gînd ca să prinză dobitocul viu viuleț** (ISP.); **porunci lui Ercule să-i aducă din Arcadia, vie viuliță, cerboaica cea cu coarnele de aur** (ISP.); **am văzut acolo o grămadă de sfinți, vii vinți... și cum oamenii le aduceau darurι** (SB.).

***VIVACE**[1] *adj.* ① Organizat pentru a trăi mult ¶ ② ♣ Se zice despre plantele ierboase care pot trăi mai mult de un an sau doi și să rodească, rădăcina lor continuînd să trăească, în vreme ce tulpina se usucă și se reînnoește în fie-care an ¶ ③ Ⓕ Cu greu de distrus, înrădăcinat: **o datină ~** [fr.].

***VIVACE**[2] *adj.* ♩ Cuvînt întrebuințat în muzică spre a indica o mișcare vioaie: **allegro ~** [it.].

***VIVACISSIMO** *adj.* ♩ Foarte vioiu [it.].

***VIVACITATE** *sf.* Vioiciune [fr.].

***VIVANDIERĂ** (*pl.*-**re**) *sf.* ⚔ Femeie care însoțește o trupă spre a vinde soldaților de-ale mîncării sau băuturii (▣ 5309) [fr.].

Fig. 5309. Vivandiere române (1865).

***VIVANT** *adj.* Tablou ~, grup de persoane care înfățișază un tablou cunoscut sau care ar putea servi de subiect unui tablou [fr.].

***VIVAT!** 1. *interj.* Să trăească! ura! **vivat! să trăească! strigară toți mesenii, și ciocneau cu paharele** (RET.)

2. (*pl.*-**ate**) *sn.* Strigăt de urare: **urau pe Domn cu ~e sgomotoase** (NEGR.) [lat.].

***VIVIPAR** *adj.* ① Se zice despre un animal care dă naștere unor pui vii (spre deosebire de cele „ovipare", care se reproduc prin ouă, ca peștii, reptilele sau pasările) ¶ ② ♣ Se zice despre unele plante ale căror semințe încolțesc în pericarp: **portocalii și lămîii sînt ~i** [fr.].

***VIVISECȚIUNE**, **VIVISECȚIE** *sf.* Operațiune prin care se spintecă un animal spre a-i studia proprietățile țesuturilor și funcționarea organelor: **acestea sînt ca animalele inferioare, asupra cărora este permisă vivisecțiunea în interesul științei** (CAR.) [fr.].

VIVOR ☛ **VIFOR.**

***VIZA** (**vizez**) *vb. tr.* ① A ochi, a lua la țintă ¶ ② A ținti, a avea de scop ¶ ③ A pune viza: **cerînd să mi-l dea (pașaportul) îndată, ca să-mi pot urma drumul, mi se răspunde că nu se poate, pînă ce nu l-o viza ispravnicul** (I.-GH.) [fr. v i s e r].

VIZĂ[1] (*pl.*-**ze**) *sf.* ① Pește asemenea nisetrului cu corpul lunguăreț, aproape cilindric, care poate ajunge pînă la 2 m. lungime și 80 kgr. greutate; se pescuește în Dunăre și în marea Neagră; speciile mai mici (de 40-50 cm.) se numesc „bogzari" *(Acipenser glaber)* (▣ 5310) ¶ ② **VIZĂ-GALBENĂ** = **ȘIP**[2] [comp. rus. v i z ŭ].

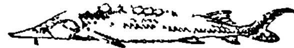

Fig. 5310. Viză.

***VIZĂ**[2] (*pl.*-**ze**) *sf.* Formulă ce se pune pe un act, spre a arăta că a fost verificat: **a pune viza pe un pașaport** [fr. v i s a].

***VIZAVI** *adv.* ① Peste drum, (față) în față: **~ de primărie** ¶ ② Față de: **s'a purtat rău ~ de mine** [fr. v i s - à - v i s].

VIZDEIU = **GHIZDEIU.**

***VIZIBIL** *adj.* ① Care se poate vedea ¶ ② Care e dispus să primească pe cineva în vizită ¶ ③ Vădit ¶¶ © ☛ **INVIZIBIL** [fr. v i s i b l e].

***VIZIBILITATE** *sf.* ① Proprietate pe care o au corpurile de a putea fi văzute (*în spec.* cu ochiul liber): **~a unei stele** ¶ ② Condițiunile meteorologice care permit orientarea în sbor [fr.].

***VIZIERĂ** (*pl.*-**re**) *sf.* Cozoroc [fr. v i s i è r e].

***VIZIONAR** *adj.* și *sm.* ① Care crede că are vedenii ¶ ② Care are idei ciudate, extravagante [fr. v i s i o n n a i r e].

VIZIR, ‡ **VEZIR** *sm.* Numele miniștrilor împărăției otomane; *în spec.* **marele-vizir**, primul ministru al Sultanului (▣ 5311) [tc. v e z i r].

Fig. 5311. Mare-vizir.

***VIZIRAT** *sbst.* ① Demnitatea, funcțiunea de vizir: **Ibrahim... dorind ~ul, spunea de față că bătrînețele fac pe Sinan nevrednic** (BĂLC.) ¶ ② Durata acestei funcțiuni [fr.].

VIZIRESC *adj.* De v i z i r, de mare-vizir: **pentru a doua oară fu investit cu puterea vizirească** (BĂLC.).

VIZIRI, ‡ **VEZIRI** (-**iresc**) 1. *vb. tr.* și *refl.* A (se) face v i z i r.

2. *vb. intr.* A ocupa demnitatea de vizir.

VIZIRIE *sf.*, ‡ **VIZIRLÎC** *sbst.* **VIZIRAT**: **mazilindu-se Ali-Pașa Ciorlu din vizirie, stătut-au vezir Numan-Pașa** (LET.) [v i z i r; tc. v e z i r l i k].

***VIZITA** (-**itez**) 1. *vb. tr.* ① A merge, a se duce în vizită la cineva, a face o vizită ¶ ② A se duce de milă acasă la cineva, la locul unde e adăpostit: **~ pe săraci**; **~ bolnavii la spital**; **~ pe prizonieri** ¶ ③ A colinda: a umbla să vadă de curiozitate: **a vizitat multe orașe, multe muzee: visul lui era să poată să meargă, cînd s'o face mare, să viziteze acele locuri sfinte** (I.-GH.) ¶ ④ A cerceta, a inspecta, a revizui: **~ bagajele la vamă**; **~ școlile** ¶ ⑤ A cerceta un vas neutru sau suspect în timp de războiu.

2. *vb. refl.* A-și face vizite unul altuia, a se cerceta [fr.].

***VIZITĂ** (*pl.*-**te**) *sf.* ① Ducerea în casa cuiva spre a-l cerceta de politeță: **Vizitele mai plăcute sînt cele mai rar făcute** (PANN); **a se duce în ~**; **a face ~**; **a înapoia vizita**, a se duce la o persoană în vizită în urma vizitei ce aceasta i-a făcut-o; **carte de ~** ☛ **CARTĂ** ① ¶ ② Fie-care venire a medicului în casa unui bolnav spre a-l îngriji: **datorește medicului zece vizite** ¶ ③ Venirea medicului, internilor, etc. la spital spre a vedea bolnavii ¶ ④ **~ medicală**, cercetarea sănătății recruților, candidaților la anu-

mite școale, etc. ¶ ⑥ Cercetare, inspecție minuțioasă ¶ ⑥ Cercetarea unui vas neutru sau suspect în timp de războiu ¶ ⑦ ~ **domiciliară**, perchiziție judiciară operată de un jude de instrucție sau de delegații săi [fr. visite].

***VIZITATOR** *sm.*, **VIZITATOARE** *sf.* ① Persoană care face o vizită cuiva ¶ ② Cel ce vizitează un muzeu, o expoziție, etc. ¶ ③ Funcționar însărcinat să viziteze bagajele la vamă [fr.].

VIZITIU, *Mold. Bucov.* **VEZETEU** *sm.* ① Cel ce șade pe capra unei trăsuri și mînă caii (*Trans.* „cociș") (▣ 5312): **vizitiul... scotea iar caii dir**

Fig. 5312. Vizitiu.

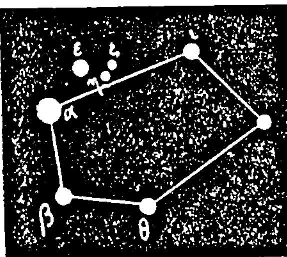

Fig. 5313. Vizitiul.

hamuri și-i ducea în grajd (SLV.); **nu-i bine să te pui vezeteu la cai albi și slugă la femei** (CRG.); **stăpînul și tot odată vezeteul trăsurii, cu care plecasem de la Florența, ne duse la cea mai bună locantă** (ALECS.) ¶ ② ☆ **VIZITIUL**, constelațiune a emisferei boreale, între Gemeni și Perseu (▣ 5313) [ung. vezető].

***VIZIUNE** *sf.* ① = **VEDENIE** ¶ ② Ⓕ Idee nebunească, extravagantă; gărgăuni [fr. vision].

***VIZON** *sm.* Un fel de lutră care se vînează mult pentru blana ei (*Lutreola lutreola*) [fr. vison].

***VIZOR** (*pl.*-**oare**) *sn.* Mic dispozitiv fixat pe un aparat fotografic, care permite să se vadă dacă placa va cuprinde partea bine determinată din obiectul sau vederea ce urmează să se fotograficze (▣ 5314) [fr. viseur].

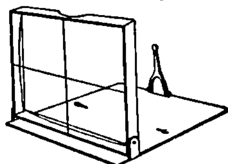

Fig. 5314. Vizor.

***VIZUAL** *adj.* ① Ce ține de vedere ¶ ② **Rază ~ă**, linia dreaptă care, plecînd de la ochiul observatorului, ajunge la obiectul pe care-l privim; **orizont ~**, spațiul pe care-l cuprind ochii; **cîmp ~**, spațiul mărginit care se poate vedea printr'un instrument optic; **unghiu ~** ☛ **UNGHIU** ⑥ [fr. visuel].

VIZUINĂ, ○ **GHIZUINĂ**, † **VIEZUINĂ** (*pl.*-**ini**), *Mold. Bucov.* **VIZUNIE**, **GHIZUNIE**, *Băn.* **VIZURINĂ** *sf.* ① Gaură, culcuș de fiară sălbatică: **o namilă de leu... își avea vizuina într'o văgăună de munte cu două guri** (ISP.); **bîjbîi el p'acolo, pînă ce dete de ghizuina scroafei** (ISP.); **și vulpile viezuini au și pasările ceriului cuibure** (COR.); **intram singur fără frică în vizunia fiarelor sălbatice** (ALECS.); **se vorbește că aci ar fi fost o vizurină de urși** (LIUB.) ¶ ② Văgăună, scobitură în munte care poate servi ca loc de adăpost: **o ia razna în lume și fuge în pădure, unde trăește într'o vizuină ca un pustnic** (CAR.); **Hoțul nu-i la locul lui, Nu-i în vizunia lui** (PANN) [(culcuș de) viezure].

○ **VIZUNI** (-**nesc**) *vb. intr. Bucov.* A-și avea culcușul, vizuina: **într'acest loc... vizunește un bălaur cu douăsprezece capete** (SB.) [vizunie].

○ **VIZUNIE** ☛ **VIZUINĂ**.

VÎIGAN *sm.* = **AVAT**.

○ **VÎJ**, **VÎJOIU** *sm. Trans. Maram.* F Moșneag, moș bătrîn, ghiuj: **acolo eran doi moșnegi orbi: un vîj și o babă** (RET.); **bine, îi zice împăratul, dar să știi, vîjule, că de nu-mi faci ispravă, cu capul plătești nebunia** (RET.).

○ **VÎJI** (**vîjesc**) *vb. tr.* și *refl. Trans.* A (se) potrivi: **bucuria fetei că i se vîjește (papucul), dar bucurie scurtă, că numai cu unul ce să facă** (RET.).

VÎJÎI (-**jîiu**), **VÎJÎI** (-**jîu**) *vb. intr.* ① A șuiera cu putere (*vorb. în spec.* de vîntul ce suflă vijelios): **Crivățul de miază-noapte vîjîie prin vijelie** (ALECS.); **vîntul vîjîie și geme ca niște jalnice glasuri ce plîng din depărtare** (ODOB.); **Jalnic vîjîie prin noapte glasul codrilor de brad** (COȘB.) ¶ ② A produce un sgomot analog cu șuieratul vîntului (*vorb.* de ape, de flacările focului), a vui: **Dunărea începe să vîjîie mînioasă** (VLAH.); **cînd vîjîie focul în vatră, cineva te vorbește de rău** (PĂC.); **cînd focul vîjîie și huește, te vei sfădi cu cineva** (GOR.) ¶ ③ A șuiera, a țiui (*vorb.* de săgeți, de gloanțe, etc. sau de urechi): **săgeata vîjîie și se pierde în desișul ierbii care se clatină din vîrf** (CAR.); **glonțul an trecut vîjîind aproape pe deasupra capului lui Antioh-Vodă** (N.-COST.); **acest buzdugan venea vîjîind și vuind ca un tunet** (SB.); **auzul îi vîjîia ca scocul morii** (DLVR.); **sîngele îi vîjîia în urechi** (VLAH.) ¶ ④ *Trans. Băn.* A bîzîi, a sbîrnîi (*vorb.* de albine): **vedeai... numai flori... cari miroseau și numai vîjîiau albinele în ele** (RET.) [onom.].

VÎJÎIALĂ, **VÎJIIALĂ** (*pl.*-**ieli**) *sf.* Faptul de a vîjîi, vîjîit: **vîjîiala apei și vîntului** (PANN).

VÎJÎIT, **VÎJIIT** *sbst.* Faptul de a vîjîi; rezultatul acestei acțiuni: **c'un vîjîit năprasnic se 'nalță valurile aruncîndu-se pe podelele vaporului** (VLAH.); **în casele bătrînești... vîjîitul vîfornițel străbate înnăbușit** (GRL.).

VÎJÎITOR, **VÎJIITOR** 1. *adj. verb.* **VÎJÎI**. Care vîjîie: **ce val de sînge vîjîitor îi adusese în urechi răspunsul ăsta!** (BR.-VN.).

2. **VÎJÎITOARE**, **VÎJIITOARE** *sf.* = **SBÎRNÎITOARE** ①.

VÎJÎITURĂ, **VÎJIITURĂ** (*pl.*-**turi**) *sf.* Vîjîit prelung: **ca vîjîitura dintre munți, cînd se bat copacii de cele mai mari vînturi** (GOL.); **nu trecu mult timp și se auzi o dulce vîjîitură de vînt care aducea un miros de trandafiri** (ISP.).

○ **VÎJOIU**[1] *sm.* ☛ **VÎJ**.

VÎJOIU[2] (*pl.*-**oaie**) *sn. Trans.* Pîrău ce curge vîjîind (FR.-CDR.).

VÎLCAN *sm.* = **AVAT**.

VÎLCEA ☛ **VÂLCEA**.

VÎLCED *adj.* Plin de vînătăi, vînăt de lovituri.

VÎLCEZI (-**ezesc**) *vb. tr.* A acoperi de vînătăi, a face vîlced.

† **VÎLFĂ** (*pl.*-**fe**) *sf.* ① ‡ Mag; vrăjitor: **vîlfele de la răsărit vineră în Ierusalim** (COR.) ¶ ② Glorie, slavă, mărire, fală: **cu toți căutau să vază pre catane cum sosesc în Iași... vestindu-se vîlfa Nemților de izbîndă asupra Turcilor** (MUST.); **Și era de ~ mare Alb ca un fund de căldare** (RET.) ¶ ③ Pompă: **Grigorie-Vodă se gătea să purceadă cu mare ~ de al triile rînd în Țara-muntenească cu domnia** (NEC.) [vsl. vlŭhvŭ, bg. vălhva; comp. și **VÎLVĂ**].

‡ **VÎLHVĂ** = **VÎLFĂ**.

○ **VÎLNIC** (*pl.*-**ce**) *sn. Olten.* Ⓣ Un fel de fotă largă, alcătuită din două bucăți, lucrată încrețit ca fusta (R.-COD.): **~ele de lînă, negre, vărgate cu roșu, betele înguste... toate sînt țesute și lucrate în casă** (VLAH.); **zăbranice, ~e, trimbe de pînză de cînepă se ridicau... în cale** (DEM.) [vsl. vlŭna „lînă"; comp. bg. vŭlnjaniků „fotă dindărăt, opreg"].

VÎLSAN *sm.* = **AVAT**.

○ **VÎLTAN** = **VULTAN**.

VÎLTOARE, † **VULTOARE** *sf.* ① Adîncătură

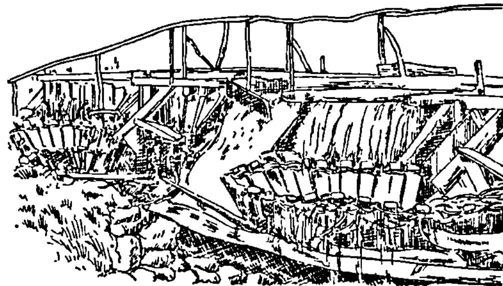

Fig. 5315. Vîltoare (după Tache Papahagi).

într'un rîu unde apa se învîrtește și formează un vîrtej, bulboacă: **jos, sub noi, la adîncimi amețitoare, urlă vîltorile Oltului** (VLAH.); **apele se bat, rostogolesc bolovanii, umplu vultorile și sar peste stîncile lustruite** (DLVR.); Ⓕ: **toate silințele marelui Ștefan de-a smulge Muntenia din vîltoarea în care intrase au rămas zadarnice** (VLAH.); **sub**

toată această vultoare, veșnic mișcătoare, există un popor statornic, care-și are calitățile și defectele lui specifice (CAR.) ¶ ② Trans. Maram. Oaș. = PIUĂ ④ (▣ 5315) [lat. *vol(u)toria < volutus].

○ **VÎLTURA**, *Oaș.* **VULTURA** 1. *vb. tr.* A bate postavul în piuă, în vîltoare.

2. *vb. intr.* A se învîrti ca o volbură, ca un vîrtej: un nor de corbi fîlfîia pe deasupra... vîltura și se învîrtejea în toate părțile (BĂLC.).

VÎLVĂ (*pl.*-ve) *sf.* ① ‡ = VÎLFĂ ① ¶ ② *Trans. Băn.* Ⓟ Geniu, spirit, duh (cu chipul de femeie, de șarpe, etc.) care veghiază asupra aurului din mine, asupra pădurilor, asupra casei, etc.: fie-care baie (= mină) își are vîlva ei... care supraveghiază și distribue aurul din băi (FR.-CDR.); cu vîlva băii nu te poți prinde, că ea e mai mare peste aur; pe semne o fi bătrînă și sgîrcită și se mînie cînd vede că pun oamenii mîna pe comorile ei (RET.); pe florile acestea zace blăstămul: cine rupe din ele, acela are să se lupte cu vîlva pădurii (SLV.); se crede că fiecare casă are o ~ care păzește și care se zice că este un șarpe; cu cît e mai mare vîlva, cu atît e mai cu stare, mai avut gazda casei (LIUB.); dar în pod era o... vîlvă: ea era aceea care prefăcuse în piatră toate cătanele împăratului (RET.); *Băn.* se bat vîlvele, se zice cînd se văd, în serile de vară, fulgere repezi, neurmate de tunet ¶ ③ = VÎLFĂ ② ③: sufletul ei cerea sgomotul veseliilor, strălucirea averilor, vîlva trufiilor (ODOB.); a răpus vrăjmașii ce îngrozeau lumea cu vîlva puterii lor (VLAH.) ¶ ④ Sensație mare: mare ~ se făcuse între Români și Olteni pentru minunea scăpării lui Mihai de la moarte (ISP.) ¶ ⑤ Svon, veste, faimă: se lățise vîlva în lumea întreagă de bunătatea și harul cel mîntuitor al sfîntului (VLAH.) [vîlfă].

○ **VÎLVĂI** (-ăiu, -ăesc) *vb. intr.* A flăcăra, a arunca vîlvătăi: ca o flacăre de foc, cînd vîlvăește în loc (GOL.) [vîlvaie].

○ **VÎLVAIE** *sf.* (POL.) = VÎLVĂTAIE.

○ **VÎLVĂRAIE** *sf.* = VÎLVĂTAIE [vîlv(oare) + (flăc)ăraie].

VÎLVĂTAIE *sf.* Flacără mare, flăcăraie, bobotaie: acolo, la un foc cu vîlvătăi, baciul și ciobanii spuneau ghicitori, care de care mai împelițate (DLVR.); luna plină și aprinsă la față, se ridica... ca o ~ mare (LUNG.); Ⓕ: fugea îngrozit acum și el de întinderea și vîlvătăile focului ce singur și-l pusese țării (VLAH.) [vîlv(oare) + (bob)otaie].

VÎLVOARE *sf.* = VÎLVĂTAIE: vîlvori de foc ieșeau pe gura vetrii (ODOB.); fluturele, cînd se întoarce pe lîngă ~, aripile și le arde (GOL.); ~a focului ce-i încingea... amețiră și înspăimîntară pe Turci (BĂLC.); în măcelul acela grozav, au pierit, în ~a flăcărilor și două mii de ieniceri (VLAH.) [lat. *volvorem < volvĕre].

VÎLVOIU, **VULVOIU** *adj.* și *adv.* Sbîrlit și ridicat în sus (*vorb.* de păr): cu părul vîlvoiu, cu ochii aprinși în cap și cu fața roșie ca sîngele (EMIN.); și omul adormit se ridică drept în picioare, cu chipul îngrozitor, cu părul vîlvoiu (CAR.); unele alergară călări, altele pe jos, unele cu părul vulvoiu, căci n'avusese vreme nici coadele să și le lege (ISP.); părul i se ridicase vulvoiu în cap (S.-ALD.) [comp. vîlvoare].

VÎNA (-nez) *vb. tr.* ① ♈ A urmări un animal spre a-l prinde sau ucide: acum începu a săgeta la căprioare și la ciute, căci pînă acum vîna numai păsărele cu lațul (ISP.) ¶ ② A pescui: cîrcașul să nu poată să vîneze pește în eleșteul stăpînului (LEG.-CAR.) ¶ ③ Ⓕ A alerga, a face tot posibilul să dobîndească ceva, să pună mîna pe ceva sau pe cineva: Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă (EMIN.); veșnic vîna un cămătar care să-i cumpere pe nimica leafa înainte cu cîteva luni (CAR.) [lat. vulg. *vēnare = clas. venari].

VÎNĂ (*pl.* vine) *sf.* ① Fie-care din vasele sanguine care întorc sîngele din corp în partea dreaptă a inimii; *pr. ext.* ori-ce vas sanguin, vînă sau arteră (▣ 5316); vine pulmonare, acelea care se deschid în auriculul stîng și ale căror ramuri străbat plămînii în toate direcțiunile; vîna portă, aceea care primește sîngele din organele abdominale și pătrunde în ficat; vine cave, cele două vine (vîna cavă superioară și vîna cavă inferioară), cele două vine groase care aduc sîngele negru în auriculul drept al inimii; vine albastre se trăgeau pe fața ei albă ca o marmoră vie (EMIN.); Ⓕ a-i îngheța sîngele în vine (de frică); a-și tăia, a-și deschide vinele, a se sinucide făcînd să i se scurgă sîngele ¶ ② *Pr. anal.* ⚒ Partea dintr'o mină unde se află minereul ce urmează a fi exploatat, filon: cînd se apucă să-l scoață, ce să vezi? fierul nu era înfipt, ci era o ~ din munți (ISP.) ¶ ③ Izvor de apă, pîrîiaș ce curge pe sub pămînt: înțelepții... sapă pămîntul și meșterșuguesc de găsesc de acele vine de izvor de apă (GAST.); îndată ce s'a dat de vîna apei, încă se mai sapă de un stînjen, ca apa să aibă unde să se adune (PAMF.) ¶ ④ Ⓕ Dungă ce străbate, ca o vînă, lemnul sau piatra: vinele nucului, marmorei ¶ ⑤ ♣ Fie-care din canalele de pe suprafața frunzelor prin care curge seva, nervură ¶ ⑥ Ⓟ Puls: ca dohtorii de ~ apucă, să afle unde-l doare (GOL.) ¶ ⑦ = TENDON: unii taie cu coasele vinele cailor (VLAH.); tare, vîrtos, bun de ~, puternic, voinic: știind bine că lupul e mai vîrtos de ~ decît dînsul, se cam codea și căuta prilej să scape (ODOB.) ¶ ⑧ ~ de bou, partea mai vîrtoasă a ligamentului cervical și posterior la bou, care se întărește mult uscîndu-se; lovitură dată cu vîna de bou: să le tragă... cîte o sută de vine de bou la tălpi fie-căruia dintre bătrîiori, iar imanului, patru sute (CAR.) ¶ ⑨ Partea piciorului cuprinzînd îndoitura genunchiului pînă la glezne: pantaloni strînși pe vine; mi s'au muiat vinele, de era să cad (I.-GH); (a sta, a ședea, a se așeza) pe vine, cu genunchii îndoiți, fără a ședea pe ceva: o droaie de copii stau jos pe vine împrejurul unei străchini mari (VLAH.); se așezase pe vine și sorbea cu lăcomie mirezmele calde din gura cuptorului (DLVR.); Ⓕ *F* cu coada între vine, rușinat: deputații ieșiră cu coada între vine, gîndind la nedreptățile oamenilor (NEGR.) [lat. vēna].

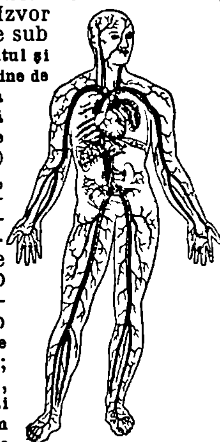

Fig. 5316. Vinele și arterele corpului omenesc.

VÎNAR *sbst.* = CURAR ① [vînă].

○ **VÎNARE** *sf. Trans.* Ață răsucită din păr de capră cu care se leagă cioarecii (ciorapii de dimie groasă) împrejurul pulpei piciorului (VIC.) [vînă].

VÎNAT 1. *adj.* ♈ *p.* VÎNA.

2. (*pl.*-aturi) *sn.* ① Faptul de a vîna, vînătoare: feciorii cei de domni den munții ungurești, pogorînd după ~ ...au nimerit la apa Moldovei (GR.-UR.); fiind om tînăr, îi era drag a se primbla ades la ~uri (MUST.) ¶ ② Animal ce se ucide sau se prinde la vînătoare, spre a fi mîncat: adu ~ mie și derege-mi mîncare, cum să mănînc și să blagoslovesc tine (PAL.); cine caută iepuri în biserică, se întoarce fără ~ acasă (ZNN.); Peste puțin iacă vine cu pușca un vînător Pe eleșteu să găsească vre-un ~ sburător (PANN).

VÎNĂT *adj.* ① Albastru închis: ochii lui roșii erau înconjurați de două cercuri vinete (GN.); Și 'n oglind' ale ei buze se văd vinete și supte (EMIN.) ¶ ② Sur (despre părul calului): sue pe un superb cal ~ rotat... începe să bată toba cu o mînă și să sufle în trîmbiță (CAR.); și *sm.*: călare pe un ~ înspicat (LUNG.) ¶ ③ Piatră ~ă ☛ VITRIOL ② ¶ ④ ♣ BUREȚE-VÎNĂT ☛ BUREȚE ④; CRINVÎNĂT, FLOARE-VÎNĂTĂ ☛ STÎNJEN ②; — PĂTLĂGEA-VÎNĂTĂ ☛ PĂTLĂGEA ⑤ [lat. vĕnĕtus].

VÎNĂTAIE, **VÎNĂTARE** *sf.* ① Urmă, dungă, pată vînătă pe trup (mai adesea de pe urma unei lovituri): duduca Safta n'avea nici o vînătaie pe trup (GN.); cela ce va lovi pre altul... și de... nu va face vînătare sau sînge, atunce aceea nu se chiamă sudalmă mare (PRV.-MB.) ¶ ② *pl.* Vînătări, slava cerului (comp. VINEȚIE) (CIAUȘ.) (RV.-CRG.): ca săgeata se repezi în jos din vînătări (MAR.).

VÎNĂTOARE *sf.* ① ♈ Urmărirea, gonirea vînatului: (Antioh-Vodă) mai mult își pierdea vremea cu ~a (MUST.); a luat cu dînsul o mulțime de oameni, ca la o ~ împărătească (VAS.); cîinele ce stă la bucătărie nu e pentru ~ (ZNN.); a se duce la ~; pușcă de ~; ~ de lupi, de urși, de mistreți, de cerbi ¶ ② Ⓕ Alergătură, străduință de a pune mîna pe cineva, de a dobîndi ceva: cum puseră piciorul pe pămîntul sacru, începură ~a după republicani (CAR.) [lat. vēnatoria].

VÎNĂTOR *sm.* ① ♈ Cel ce vînează, care um-

-blă adesea la vînat: Cum ~'ntinde'n crîng La păsărele lațul Cînd ți-oi'ntinde brațul sting Să mă cuprinzi cu brațul (EMIN.); ~ul întinse arcul și cînd sbură săgeata, prăvăli fiara sălbatică (ISP.); vulpea nu se teme de ~ul care se laudă seara (ZNN.) ¶ ② F Cel ce aleargă, se străduește să dobîndească ceva; ~ de zestre, cel ce umblă să se însoare cu o fată cu zestre mare: o droaie de coconași și de sportmeni întorși din Paris... ahtiați ~i de

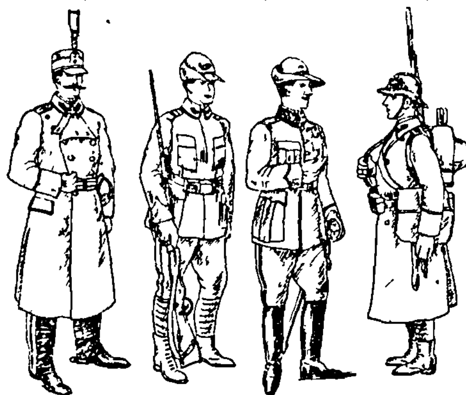

Fig. 5317. Vînători.

zestre și hazlii conducători de cotilioane (VLAH.) ¶ ⑧ ⚔ soldat dintr'un anumit corp de trupă de infanterie (▪ 5317) [lat. v ē n a t o r e m].

VÎNĂTORESC *adj.* ♈ Privitor la v î n ă t o r sau vînătoare: petrecerile sgomotoase care înveselesc viața vînătorească (ODOB.); în lunga lui îndeletnicire vînătorească, el ajunsese să știe anume fie-care urs sau ursoaică de cîți ani este (SB.).

VÎNĂTORIE *sf.* ♈ ① Ocupațiunea, meseria de v î n ă t o r: vînătorii proclamă că nimic pre pămînt nu se poate asemui cu plăcerile ~i (ODOB.); îmbrățișă meșteșugni ~i în locul breslei dăscăliei (GN.) ¶ ② † Vînătoare.

○ **VÎNĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* = VÎNAT 2 ②: fie-care aducea pentru sine deosebi cîte ceva ~ pentru masa boierească (SB.).

○ **VÎNĂȚIE** *sf. Băn.* — VINEȚIE.

VÎNDĂLAC *numai în loc. adv.* de-a ~u, de-a tumba, de-a rostogolul, de-a berbeleacul, dîndu-se peste cap: să-i dai o palmă Grecoteiului boierit, să se ducă de-a ~u (D.-ZAMF.); nora cea mai mică dîndu-se și ea de-a ~u, se face un măr ne mai pomenit de frumos (FLOR.).

VÎNDUT *adj. p.* VINDE: marfă ~ă cu pagubă; (dator) ~, copleșit de datorii: și au rămas toți vînduți și îndatoriți, plîngînd și cerșindu-și banii (MUST.) ¶ ② Trădat: Muscalii credeau că sînt vînduți de oamenii din sat (R.-COD.); stăpînă, nu e scăpare, sîntem ~e mișelește (ISP.) ¶¶ Ⓒ NEVÎNDUT: a rămas cu toată marfa nevîndută.

VÎNJ 1. *sm.* ♣ = VELNIȘ.

2. *sbst.* ① Mlădiere (BUD.) ¶ ② Putere: doi cai roibi, mărunți, dar tari și plini de ~ ca doi zmei (SAD.) [comp. vsl. v ą ž e].

VÎNJOLI ☛ VÎNZOLI.

VÎNJOS *adj.* Musculos, tare, puternic: văd pe Petru-Rareș... încordîndu-și brațele vînjoase pe mâjile încărcate cu pește (VLAH.); crescu și se făcu un om gras și voinic, spătos și ~, cum nu era altul (ISP.) [v î n j].

VÎNJOȘA (-oșez) *vb. tr.* A întări, a face v î n j o s: așa de tare își vînjoșase trupul, încît întrecea pe amîndoi frații săi (SB.).

VÎNJOȘIE *sf.* Calitatea, starea a tot ce este v î n j o s: puțini își păstrează vînjoșia sufletească pînă la adînci bătrînețe (SLV.).

VÎNOS *adj.* ① ⚕ Sînge ~, sînge negru pe care vinele-l duc la inimă, spre deosebire de sîngele arterial ¶ ② Vînjos, puternic, viguros: Ercule... ținea strîns (hidra) în brațele sale cele vînoase și legate (ISP.); un trup mijlociu, ~, sprinten la mișcări (VLAH.) [lat. v ē n o s u s].

VÎNSLĂ... = VÎSLĂ...

VÎNT (*pl.*-turi) *sn.* ① ⊙ Mișcarea mai repede sau mai înceată a aerului într'o direcțiune sau alta a atmosferei: ~ de miază-zi; ~ul ce suflă iarna dinspre N.-E. se numește crivăț; ~ cald, rece; o lină suflare de ~ adie peste grînele coapte (VLAH.); Dă, Doamne, un ~, Un ~ pe pămînt, Copaci să răstoarne Mîndra să mi-o'ntoarne (PAMF.); Plutind ușor în aer ca ~ul ce adie (ALECS.); ~ul abia adia și clătina ușurel frunzele pomilor (ISP.); S'aude ~ul suspinînd în munte (STAM.); sufla un ~ cît să nu scoți nici cînele afară (RET.); Bate ~ul dintr'o parte, Iarna-i ici, vara-i departe (EMIN.); să nu pui cloșca cînd bate ~ul, că ies ouăle limpezi (GOR.); Ⓕ F: e slab de-l bate ~ul, îi fluieră ~ul prin oase, despre un om foarte slab; a-i bate ~ul prin pungă, a nu avea para chioară, a fi lefter; a bate ~ul peste ceva, a nu mai rămînea nimic din ceva; ☛ BATE 2 ⑦; a se duce, a porni, a sbura ca ~ul (de iute); deteră bice cailor cari mergeau repede ca ~ul (ISP.); Ⓕ: un ~ de răzvrătire suflă din toate părțile (VLAH.); Ⓖ: ce ~ te aduce (pe la noi)? se zice văzînd pe cineva sosind într'un loc unde nu te-ai fi așteptat să vie; dar ce ~uri te poartă pe-aici, pe unde om pămîntean n'a mai umblat? (RET.) ¶ ② ~ul turbat, un vînt care, după credința poporului, suflă cu o putere înspăimîntătoare în regiunile cele mai înalte ale atmosferei, pînă unde abia poate să ajungă ciocîrlanul; iar dacă, din întîmplare, ajunge pînă acolo, turbează și cade jos, de-l mănîncă cînele, care apoi turbează și el (R.-COD.): ~ul turbat... e mai deasupra și la care cum ajunge vr'o pasăre, îndată turbă (VOR.); îl făcu un puiu de corb și-l vîrî într'un stol de corbi ce se uroase pînă la ~ul turbat (ISP.) ¶ ③ Ⓟ Vînturi rele, niște vînturi care, după credințele poporului, sînt însoțite de duhuri necurate, de iele, etc. (SEZ.) și care sînt purtătoare de boale care mai adesea ologesc pe oameni: junghiul te apucă din răceală, din ~ rău, din deochiu, din farmec (PAMF.); sînt ~uri rele care dau peste un om și pot să-l muțească, să-l ologească, să-l îmbolnăvească (VOR.); un ~ rău a dat pe semne peste dînsa: ielele i-au luat gura și picioarele (CRG.); *de aci* expresiunile luat de ~ *sau* din de- ~, ologit, damblagiu: parcă ești luat din iele ori din de-vînt, cînd pășești (JIP.) ¶ ④ Aer: a lua ~, a răsufla, a respira; din ~ a venit, în ~ s'a dus (PANN), despre un lucru căpătat ușor și prăpădit tot așa de ușor; Ⓕ în ~, în zadar: toate aceste în ~ au fost (M.-COST.); a vorbi în ~, fără a fi ascultat de cineva, fără a i se ținea seamă de cele rostite; vorbe în ~, vorbe goale, fără rost ¶ ⑤ Aerul mișcat în mod artificial: a-și face ~ cu evantaliul; începe să-și facă ~ cu pălăria (BR.-VN.); instrumente de ~ ☛ INSTRUMENT ② ¶ ⑥ În diferite locuțiuni: a face ~ cailor, a le da bice și a-i porni în fuga mare: Greuceanu ...mai făcînd un ~ cailor, ajunseră la Faurul-pămîntului (ISP.); s'a suit cu trăsura în vîrful dealului, a făcut ~ cailor și de-acolo și-a dat... drumul în elește u (R.-COD.); a face ~, a da ~ cuiva, a-l repezi, a-l îmbrînci, a-l împinge de la spate: fără să-i dea răgaz a zice nici cîrc! îi puse o piedică și-i făcu ~ în cazan (ISP.); a-și face ~, a-și lua ~, a se repezi: deodată fiara, făcîndu-și ~, se repede... îl ajunge cu laba, îl trage la dînsul și-l sfîșie în bucăți (I.-GH.); a se da în ~, a nu mai sta locului: văd pe mama cum se dă în ~ după treabă, cînd în casă, cînd afară (CRG.) ¶ ⑦ ♣ FLOAREA-VÎNTULUI = FLOAREA-PAȘTILOR; — IARBA-VÎNTULUI ☛ IARBĂ ②; — SCAIUL-VÎNTULUI ☛ SCAIU ⑩ [lat. v ĕ n t u s].

○ **VÎNTĂRAIE** *sf. Bucov.* ⊙ V î n t puternic, vijelie, viscol: ningea, însă așa un fel de omăt mărunt ca nisipul, pe care-l mîna vîntăraia înainte (GRIG.).

VÎNTICEL, VÎNTIȘOR *sn.* ⊙ *dim.* VÎNT: în fund se ridică nori albi, călătorind în bătaia vînticelului subțire, răcoros (IRG.); un vînticel adia, încît de-abia îl simțeai (ISP.); se face un vîntișor c'o mireznă ca aceea, de te 'mbăta nu alta (VAS.); Abia aburește vîntișor răcoare, Dinspre munți suflînd (STAM.).

VÎNTOS 1. *adj.* ⊙ Cu vînt; plin de vînt: dacă se visează cai, va urma o vreme vîntoasă (GOR.); pe miazănoapte călare cu aripi vîntoase... urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună (EMIN.).

2. **VÎNTOASĂ** (*pl.*-se *sf.* ① *Mold. Tr.-Carp.* ⊙ Furtună, vijelie; vîrtej, volbură de vînt: dacă vuesc tăciunii aprinși în sobă, va urma ~ și vreme rea (GRM.); cum ședea în păduricea aceea, iată că se stîrnește o ~ și o gîvorniță (VAS.); vîntoasa, voind parcă să-l prăvale din loc, gemea și urla prin hornurile-i și odăile-i pustii (SAD.) ¶ ② *pl.* Ⓟ ☛ IELE ①: se duseră cum se duce năluca, cînd umblă vîntoasele și gonesc în miezul nopții pricolicii

(SLV.); ✓ sg.: nici să-i zici vîntoasă, că e rău, dar să-i zici frumoasă, frumușelele, că atunci e bine (VOR.) [lat. vĕntosus].

VÎNTREALĂ (pl.-ele) sf. = VETRELĂ ①: Într'o joncă aurită, pe albastrul apei line, Cu vîntreli de rogojină și cu visle de sandal (ALECS.); ce viață grea duc marinarii... suind și coborînd pe scări de ghiață... ca să strîngă și să desvălească vîntrelele pe tot minutul (I.-GH.).

O **VÎNTUI** (-uesc) vb. refl. *Mold. Bucov.* ⓟ A fi atins de vînturi rele, a se sminti: omul peste oare dau vînturile rele se vîntuește (ȘEZ.).

O **VÎNTUIT** adj. p. VÎNTUI. Smintit: cînd cineva nu e destul de cuminte, se zice că e ~ (VOR.); Bietul nostru împărat, Cum era cam ~, Boala azi l-a vitrnit Și curat a 'nebunit (SPER.).

VÎNTULEȚ (pl.-ețe) sn. ☺ dim. VÎNT: în răpaosul nopții se auzea numai... susurul alene al ~ului de vară (ODOB.); pe la amiazi, trimite Mama-Pădurii un ~ căldicel asupra slujnicei și o adoarme (MERA).

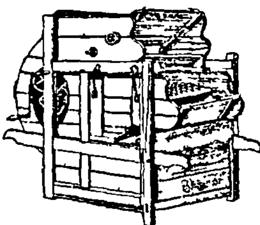
VÎNTURA (-ur) 1. vb. tr. ① ✓ A curăța grăunțele de pleavă (cu lopata sau cu vînturătoarea): după ce aria s'a măturat bine, grîul se ia cu lopata și se svîrle în sus asupra vîntului și astfel se vîntură (DAM.); această mo rișcă vîntură, adecă curăță grăunțele de pleavă, de colb și de alte trupuri mai grele (ION.); blajina noră ...acuși îmbăla tortul, acuși pisa malaiul și-l vîntura de buc (CRG.); Este-un iepure șchiop Într'un vîrf de plop Și vîntură bob (GOR.), *ghicitoare despre* „vînt" ¶ ② Ⓕ A mișca dintr'o parte într'alta, a sălta în sus și în jos (ca lopata de vînturat), a arunca încoace și încolo: eu îmi dau duhul și el cîntă, vînturînd galbenii din sipet (ALECS.); vînturați banii în mîini și veți vedea ce răcoare vă face, cînd vă e cald, și ce cald vă ține, cînd vă e frig (DLVR.); vîn tură dintr'o mînă într'alta pionii minceți (BR.-VN.); roata vaporului vîntură pietre scumpe în dogoreala soarelui (VLAH.) ¶ ③ A înșira, a povesti rînd pe rînd; a da în vileag: femeile vîntură intrigile obicinuite ale capitalei (DLVR.); satul vuia de năsdrăvăniile preotesei și-i vîntura faptele (VLAH.) ¶ ④ A cutreiera, a colinda: of! crăișorule! crede-mă, să aibi tu puterea mea, ai vîntura țările și mările (CRG.); el vînturase văzduhul și cutreierase pămîntul (ISP.).

2. vb. refl. A se mișca, a se învîrti încoace și încolo, a trece pe rînd dintr'un loc într'altul, a se perinda: stoluri de grauri se vîntură în aer ca o pulbere vînătă (VLAH.); fulgi enormi de zăpadă se vînturau prin aer, vîrîndu-se prin toate ungherele (D.-ZAMF.) [lat. vulg. vĕntŭlare = clas. vĕntĭlare].

VÎNTURĂ-LUME, VÎNTURĂ-ȚARĂ sm. Cel ce cutreieră, ce vîntură lumea și întreprinde de toate, aventurier: toți au întipărită pe fețele lor acea expresie de vîntură-lume (ALECS.); și astăzi să vie un vîntură-țară, cine știe de unde, și să se atingă de drepturile mele P (CRG.); îi trimise trei mii de călăreți, tot de-ai de vîntură-țară (ISP.).

O **VÎNTURAȘCĂ** sf. *Trans.* (BUD.) ✓ = VÎNTURĂTOARE [vîntura; pentru sufix, comp. bg. vŭršačka „treierătoare"].

VÎNTURĂTOARE[1] sf. ✓ Mașină agricolă în care se vîntură grăunțele (▣ 5318).

Fig. 5318. Vînturătoare.

VÎNTURĂTOR sm., VÎNTURĂTOARE[2] sf. Cel ce cutreieră țările, aventurier(ă): Celălalt îi Floreșteanul, viclean, ademenitoriu, Ipocrit de cei de frunte, și de țări vînturătoriu (LET.); Sîrb era arhiereul, cîrn la nas și rău făcut, Un vînturătoriu de lume, fățarnic, mult prefăcut (LET.); Grecii... vînturători ai limanurilor din vremi străvechi (VLAH.); e o vînturătoare ce cutrieră lumea pentru plăcerile ei (NEGR.) [vîntura].

VÎNTURĂ-ȚARĂ ☛ VÎNTURĂ-LUME.

VÎNTUREL sm. ① Pasăre răpitoare, de 30-35 cm. lungime, cu capul și coada de coloare cenușie, cu spinarea ruginie, împestrițată cu pete brune-închise și picioarele galbene; numită și „vetrușcă" *(Cerchneis tinnunculus)* (▣ 5319 ¶ ② Specie de șoim de coloare cenușie-albăstruie, cu penele de la coadă ruginii și negricioase *(Falco vespertinus)* [vînt].

VÎNTUROS adj. ☺ Cu vînturi, vîntos, furtunos: dacă a doua zi de Crăciun va bate vîntul, atunci toamna va fi ploioasă și vînturoasă (GRM.).

Fig. 5319. Vînturel.

VÎNTUȘOR, O**VÎNTUȚ** sn. ☺ dim. VÎNT: florile desmierdate de un vîntușor lin răspîndeau în aer feliuri de miroase (ALECS.); pe la prînzul cel mare suflă un vîntuț cald (MERA).

VÎNZARE sf. ① Faptul de a vinde: cînd ~a se va face desăvîrșit, atunci cumpărătorul se face stăpîn lucrului (LEG.-CAR.); casele lui ce le avea în Țarigrad, le-au scos Turcii la ~ (MUST.); act de ~; contract de ~ ¶ ② De ~, de vîndut, destinat a se vinde: o casă de ~; iaca un om trecea iute spre tîrg c'o capră de ~ (CRG.); împăratul, văzînd cerbul, se dete jos și întrebă... dacă-i este de ~ (ISP.) ¶ ② † Trădare: căpeteniile acestei vînzări nelegiuite erau Negrilă paharnicul... și Isaia vornicul (ISP.).

VÎNZĂTOR sm. ① Cel ce vinde: de va lua ~ul o parte de preț, iară pentru cealaltă este în primejdie, slobod este să poprească lucrul, pînă i se va plăti (LEG. CAR.); ~ ambulant ☛ TAB. LXXIX, LXXX) ¶ ② † Trădător.

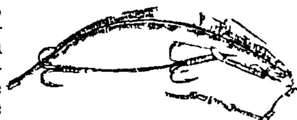
VÎNZOALĂ (pl.-le, VÎNZOLEALĂ (pl.-eli) sf. *Mold.* Faptul de a (se) vînzoli, frămîntare, sbuciumare.

VÎNZOLI, VÎNJOLI (-olesc vb. tr. și refl. A (se) sbuciuma, a (se) frămînta, a se sbate, a (se) suci, a (se) agita încoace și încolo: ne-am arătat [urmașii vrednici... ai legionarilor biruitori cari au vînzolit lumea și au bătut codrii ca să răzbată în cetatea lui Decebal (VLAH.); cît m'am vînzolit acolo, abia am putut scăpa (VAS.); se apucară la luptă și se trîntiră și se vînzoliră pînă erau toți apă (RET.); iaca, gospodin, cu cine m'am vînjolit toată noaptea (CRG.); se vînjoleau orătăniile scăpate din prăpăd (LUNG.).

VÎR sn. *Olten. Băn. Oaș.* — VÎRF.

VÎRCĂ pl.-ci) sf. *Mold. Bucov.* Dungă: de atunci are bobul vîrca cea neagră (VOR.); Alpii... albi, toți și prăpăstuiți, cu vîrci de nouri pe alocurea (IRG.).

VÎRCOLAC sm. ① ⓟ Animal fantastic, un fel de om-lup care, după credința poporului, se face dintr'un copil mort nebotezat; întunecimile de lună și de soare le explică poporul prin mușcăturile ce fac vîrcolacii acestor corpuri cerești, căutînd să le înghită: ~ii se suie la lună sau la soare pe ața ce s'a sucit într'o zi de Duminecă; ...alții cred că pe ața ce se toarce noaptea la lună (GOR.); soarele să-mi fie cu bine, iar luna s'o mănînce ~ii! (I.-GH.) ¶ ② Peștișor artificial de metal întrebuințat la pescuitul cu undița (▪ 5320 [vsl. vlŭkodlakŭ; comp. bg. vŭrkolakŭ].

Fig. 5320. Vîrcolac.

VÎRCOLI (-olesc) vb. refl. — SVÎRCOLI: necontenit mă vîrcoleam în trăsură și mă grămădeam lîngă mama (GN.); Hrăpește, suspină și se vîrcolește (STAM.); cum se vîrcolea în brațele mele! (NEGR.).

VÎRF (pl.-furi), *Mold. Bucov. Băn.* VÎRV (pl.-vuri), ‡ VÎRH sn. ① Partea de sus cea mai ridicată, cea mai înaltă, pisc, culme, creastă: ~ul unui munte, unui stog, unui copac; un munte... mai înalt de toate măgurile a toată lumea, și nime nu i se poate urca în vîrh (MUST.); a trecut peste nouă stînci înalte ce ajung cu vîrfurile pînă la soare (MERA); s'a suit în vîrful unui copac și de-acolo și-a aruncat căciula (RET.); ~ul capului, creștetul capului: de spaimă, i s'a făcut numai părul măciucă în vîrvul capului (SB.) ¶ ② Capătul unui lucru, extremitate. ~ul bastonului, unei prăjini; printre lumea ce se înghesuia... iaca se zărește o hîrtie fîlfîind... în vîrful unei prăjini (CRG.); Iată vine-un sol de pace c'o năframă 'n vîrf de băț (EMIN.); își făcea sulițe din crengi ascuțite și pîrlite la vîrf (MUST.); Șade 'ntr'un vîrf de nuia Și nu se teme c'a cădea (GOR.), *ghicitoare despre* „alună"; ~ul nasului, urechii, degetului; o albină l-au împuns

Calde gogoşi!

Alune americane!

Cornuri calde!

De-ale noi nuci!

Halviţă!

Rahat cu apă reeece!

Gheaţat!

Floricele calde!

Iaurt căimăcelu! Iaurgiuuu!

Braga reeece!

Covrigi! covrigei!

Calde castane!

Găini! pui mari!

Curse! gratare! cazane buneee!

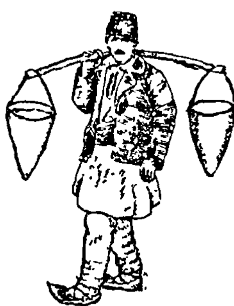

Gaz! gaz! gazuuu!

Meşteru lacatuş! Lacatu! lacatu! looo! de broasca! de uşa! meşteru!

Chiop! chiop! chiorbuuun!

Mătura! măturica!

Fierbinte porumbielu! Fierbintee!

Haı cu caşu! Caş! căşulean!

Ouă de găină! ouă!

Lapte covăsit! Iaa!

Rece limonada! Şampaniaaa!

Peşti! peş! peş!

Oţăt! oţăt!

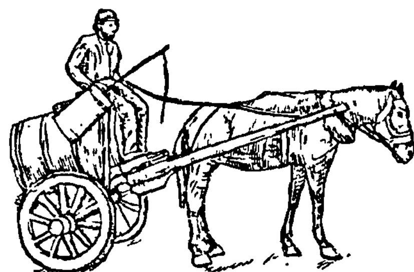

Zarzavagiuuu!

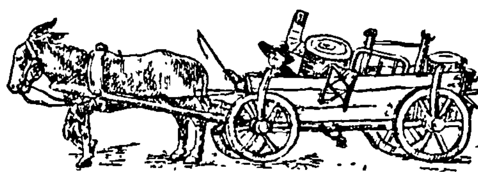

Rîşniţă la cafe!

Haine veeechi!

Crizantaa!

Spiciala!

Oooo!

Fiare veichi cumparăm!

tocma în vîrful nasului (TICH.); imensa majoritate a lumii va fi compusă din oameni... cari nu văd cu gîndul decît pînă la vîrful nasului (CAR.); Ⓕ a umbla în vîrful degetelor, a călca fără sgomot, fără să-l simtă cineva: pe cînd toți zeii dormeau bumbeni, el, binișor, în vîrful degetelor, se apropie de locul unde ținea Joe focul (ISP.); Ⓕ F: asta (le) pune vîrf (la toate), asta întrece ori-ce margine, asta e prea din cale afară ¶ ③ Capătul ascuțit al unui lucru: ~ul acului, creionului; n'aveai unde pune nici măcar un vîrv de ac (SB.) ¶ 4 ~ul unei piramide, unui triunghiu, capătul ascuțit, opus bazei; ~ul unui unghiu, punctul unde se întîlnesc cele două drepte care formează laturile unghiului ¶ ⑤ (Plin) cu ~, plin de tot, unde nu mai încape nimic: vagoane după vagoane trec toate pline cu vîrf (CAR.); cu vîrf și îndesat ☞ ÎNDESAT 1 ① [vsl. v r ŭ h ŭ].

VÎRFAR (*pl.*-are *sn.* Țăpoiu foarte lung cu care se poate ajunge în v î r f u l stogului: am nevoie de un țăpoiu de cele lungi, pentru vîrfuri, un ~ (SAD.).

VÎRFARE, VÎRVARE *sf.* ① Vîrful cel mai înalt al unui munte: Pe vîrvu vîrvărilor Mere badea cu lelea (GR.-N.); în fund, de la apus spre răsărit, se înșiră, ca niște sentinele, uriașele vîrvare (VLAH.) ¶ ② *Olten.* Panglică ce se împletește în vîrful coadei, spre a nu se desface părul [bg. v r ŭ h a r i].

VÎRFUI, ○VÎRVUI (-uesc) *vb. tr.* ① A face v î r f (*în spec.* stogului); a umplea cu vîrf: să vîrvuească bine și fără cît de puțină întîrziere stogurile, să vîrvuească și d'al doilea pe cele răsipite și prăvălite de vînturi (ION.); Nu m'am îndurat odată nu sărac să mîluesc. Numai și numai borcanul să-l umplu, să-l vîrfuesc (PANN) ¶ ② *Pr. ext.* A înălța, a ridica vîrful: își vîrfuește turla pe gangul unei văgăuni (VLAH.).

VÎRFULEȚ, VÎRFUȚ, VÎRVUȚ (*pl.*-țe) *sn. dim.* VÎRF: Orzul este lunguieț, Cu o coaje cam gălbuie și țeapă în vîrfuleț (PANN).

VÎRGH(I)E, VÎRGHINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Fie-care din parii de tufan ciopliți și bătuți în pămînt pe care se împletesc nuielele la case, la coșare, etc.; bîrnă: mai departe stetean lungiți bușteni necojiți și vîrghii (UR.); Fata de pandur Cu vîrghea 'n spate (ȘEZ.), *ghicitoare despre* ,,coțofană''.

VÎRGOLI (-olesc) *vb. refl.* = SVÎRCOLI: Abia se vîrgoli din băltoaca Plină de tină (BD.-DEL.).

VÎRH ☞ VÎRF.

‡ **VÎRHOVNIC** 1. *sm.* Căpetenie, mai-marele. 2. *adj.* Mai mare, superior [vsl. v r ŭ h o v ĭ n i k ŭ].

VÎRÎ (vîr) *vb. tr.* și *refl.* A (se) băga (în mai toate înțelesurile acestui verb): vîrîră cheia cea ruginită în... broască și sucîră odată (RET.); Grecii lui Nicolai-Vodă s'au vîrît toți prin casele domnești și nici unul afară nu cuteza să iasă (MUST.); să nu mai zici că vine lupul, moș Nichifor, că mă vîri în toate boalele (CRG.); și-a vîrît coada între dînșii diavolul învrăjbirii (ISP.) [vsl. v ĭ r ě t i].

VÎRLAN *sm.* = GRINDEL [vsl. v r ŭ l ŭ ,,iute''].

○ **VÎRLAV** *adj. Olten.* (CIAUS.) Durduliu, grăsuliu [srb. v r l j a v].

○ **VÎRLIGOANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans.* (VIC.) VÎRLUGĂ.

VÎRLOGAN *adj. Olten.* Puternic [comp. srb. v r l j o k.

VÎRLUGĂ (*pl.*-gi) *sf.* = SVÎRLUGĂ: copilul s'a smuncit dintre degetele popii ca o ~ (CAR.) [comp. VÎRLAN].

VÎRSTA, VRÎSTA (-stez) *vb. tr.* ① A pune dungi, v î r s t e de diferite colori, alternîndu-le între ele; a împestrița cu diferite colori, a învîrsta ¶ ② Ⓕ A se deosebi: istoricii... și gheografii... între dînșii în zise se vrîstează (LET.).

VÎRSTĂ, ○VRÎSTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Durata posibilă a vieții unui om sau unui animal ¶ ② Timpul trecut de la nașterea cuiva: muri... Iosif cînd ară fi în vîrstă de o sută și zece ani (PAL.); a înainta în ~, a îmbătrîni; în floarea vîrstei; om în ~, om bătrîn; a-și ascunde vîrsta; ce ~ ai? de cîți ani ești? nu arată vîrsta pe care o are; pilda aceasta însemnează vîrsta fetelor Mariei tale, și că a sosit timpul ca să le dai la casa lor (ISP.); *pr. anal.* vîrsta unui cal, unui copac ¶ ③ Fie-care din subdiviziunile vieții omenești, caracterizată printr'o anumită stare a corpului: fie-care ~ își are plăcerile ei; vîrsta de copil; vîrsta bărbătească: déca veni în vrîstă de însurat, soru-sa Polihiria grijea să-i afle soț (MX.); (a fi) între două vîrste, nici tînăr nici bătrîn: era un om între două vîrste, mai mult bătrîn decît tînăr (I.-GH.) ¶ ④ Numărul de ani pe care trebue să-l fi împlinit cineva ca să se bucure de anumite drepturi civile sau politice; a fi în vîrsta de a putea fi senator; † a fi în ~, a fi major: cei în vîrstă sînt stăpîni să-și chivernisească averea lor cum vor vrea (LEG.-CAR.) ¶ ⑤ ☆ Vîrsta lunii, numărul de zile trecute de la luna nouă ¶ ⑥ Ev, veac: vîrsta de mijloc, evul mediu ¶ ⑦ ● Fie-care din marile perioade pe care le deosebesc geologii de la aparițiunea vieții pe pămînt, epocă: vîrsta primordială, vîrsta primară, vîrsta secundară, vîrsta terțiară, vîrsta cuaternară ¶ ⑧ Fie-care din marile diviziuni ale timpurilor preistorice, caracterizate prin întrebuințarea unor anumite materii pentru fabricarea uneltelor și armelor: vîrsta de piatră, de bronz, de fier ¶ ⑨ *Mold. Trans.* Vargă, dungă: o merindare albă ca omătul și pe la capete cu vîrste roșii și vinete (RET.); urmele degetelor îi rămîn pe față ca niște vrîste vinețîi (SLV.) ¶ ⑩ *Trans.* Buchet: Culegea la flori domnești, Culegea, vrîstă-și punea, Culegea și nu-i plăcea (IK.-BRS.) ¶ ⑪ *Olten.* Șuviță, viță: trecînd printr'o pădure, găsește o vîrstă de păr de cal, de aur (VÎRC.) [vsl. v r ŭ s t a ,,vîrstă; linie''; comp. srb. v r s t a ,,șir''].

VÎRSTAT, ○VRÎSTAT *adj.* ① *p.* VÎRSTA ¶ ② Cu vîrste, dungat, vărgat ¶ ③ Săptămîna vîrstată, săptămîna mistreață (☞ MISTREȚ 1③).

VÎRSTNIC, ○VRÎS(T)NIC *adj.* și *sm.* ① Care a ajuns la majorat, major: vîrstnicii să se socotească, atît bărbații cît și femeile, de la douăzeci și cinci de ani a vîrstei lor (LEG.-CAR.) ¶ ② De aceeași v î r s t ă cu altul: era și mai frumos decît toți vrîsnicii lui (VARL.).

VÎRSTNICIE, ○VRÎSTNICIE *sf.* Majorat [v î r s t n i c].

VÎRȘĂ, VÎRȘ(I)E *sf.* Coș lungăreț de nuiele de răchită împletite, pentru prins pește (☐ 5321): se înfățișează și Ivan înaintea boierului, cu turbinca plină de draci, cari se sbăteau ca peștii în vîrșă (CRG.); mi-l legară pe de toate părțile cu frînghii de ale lor, astfel încît coprinseră pe Ercule ca într'o vîrșe (ISP.); mai avea el apoi și o vîrșie cu care prindea el peștii (CAT.); : ride vîrșa de baltă, se zice cînd cineva ține de rău pe altul pentru niște cusururi pe care le are și el [srb. v r š a].

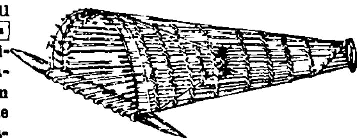

Fig. 5321. Vîrșă.

VÎRTE-CAP *sm.* = CAPÎNTORTURĂ [(în)-v î r t e - c a p (u l)].

VÎRTECUȘ (*pl.*-ușuri , VÎRTICUȘ *sn.* ① Vîrtej (de apă), volbură: Iar el bate din picioare, Vîrtecușul din vîltoare (D.-ZAMF.) ¶ ② ⊙ VÎRTEJ ②: odată l-a prins vîrticușul pe unul (VOR.) [comp. (INELUȘ)-ÎNVÎRTECUȘ].

VÎRTEJ (*pl.*-ejuri, -eje *sn.* ① Adîncătură într'un rîu sau în mare, unde apa se învîrtește și trage la fund tot ce-i vine înainte, vîltoare, bulboacă: apele se 'nvrăjbesc și se sfredelesc în adînci ~uri (ODOB.); Cu un cîntec de sirenă... Te momește în ~e (EMIN.); vr'o zece din soții lui se înnecară în ~urile valurilor (ISP.); val ~ ☞ VAL-VÎRTEJ ¶ ② ⊙ Vînt puternic, vijelios, care se învîrtește în loc doborînd sau pustiind totul ca un ciclon: cînd vezi ~, să fugi de el, că, de dă peste tine, nebunești (GOR.); un ~ înfricoșat, a ridicat pe ginerele împăratului în sus, și s'a făcut nevăzut (CRG.); ca un ~ se învîrtea prin mijlocul ei cu paloșul în mînă (ISP.); ~ de praf, praful ridicat de un vînt puternic și învîrtit în loc: iacătă vede de departe, pe drumul care vine din spre miazăzi, un ~ de praf, care se tot apropie (CAR.); *pr. anal.* ~ de foc, vîlvătaie: la capătul coridorului e un ~ de foc (BR.-VN.) ¶ ③ Locul din creștetul capului de unde părul pare că pornește în toate direcțiile ¶ ④ Cotitură: rîul face un ~ spre stînga (VLAH.) ¶ ⑤ Învîrtitură amețitoare: el stă într'un colț al salonului cu carnetul său în mînă și privește la ~ul valsului (CAR.); se lăsă dusă în ~ul dansului ca în farmecul unui vis (GN.) ¶ 6 Ⓕ Amețeală: nu am trebuință să mai spun

ce ~ o apucă pe biata copilă, cînd se văzu deodată în ulițile Iașului (ALECS.) ¶ ⑦ 𝔉 Ceea ce atrage, tîrăște pe cineva ca un vîrtej de apă sau de vînt: tinerimea de pe atunci se aruncase mai toată în ~ul reformelor (I.-GH.) ☛ ⑧ ☞ Mașină sau unealtă pentru a ridica vertical greutăți; e alcătuită mai adesea dintr'un cilindru orizontal în jurul căruia se învîrtește o funie sau un lanț, mișcat cu ajutorul unei manivele sau roți: (▪ 5322): paznicii... se puseră la ~uri și scoaseră pe fata cea mare (ISP.) ¶ ⑨ = CRIVALĂ ⑨ ¶ ⑩ POSADĂ ☛ ⑪ Par gros, prins de păretele de bîrne al stînei cu un ginj, care se învîrtește ca ușa în țîțîni și de care se atîrnă căldarea sau ceaunul cel mare la stînă (☛ ▪ TAB. L, A ¶ ⑫ † Instrument de tortură cu șuruburi cu care se sdrobeau mîinile și picioarele osîndiților: trupurile (mucenici)lor strujea... și în teascuri tescuiau și în ~e sfărâmau (VARL.); de trei gîrnețe desfrunzite erau legați trei țărani, supuși la tortura ~ului (O.-ZAMF.) ¶ ⑬ ☞ Șurub, clește le lemn la tejgheaua tîmplarului ¶ ⑭ ☞ Parte a teascului (de sdrobit strugurii, de uleiu, etc.): ~ul se pune în mișcare... iar săul, odată tescuit, iese afară (PĂC.) ¶ ⑮ ☞ Parte a carului așezată peste perinocul dinainte, și care se poate învîrti pe acesta în jurul unui cuiu (☛ ▣ 878, C, 1 ¶ ⑯ ☞ — CRIC: de pune ~ul sub osie, ridică căruța cu cinci chile, parcă n'ar fi nimic (OLVR.) ¶ ⑰ *Trans.* Încuietoare de lemn: din lăuntru încă se poate încuia ușa cu ~ul (PĂC.) ¶ ⑱ *Trans.* Dulap, scrinciob (PAMF.) ¶ ⑲ Crestătură ce se face la urechile vitelor mari sau oilor, rotunjindu-se urechea în vîrf (OAM.) ¶ ⑳ ♣ VÎRTEJUL-PĂMÎNTULUI[1], plantă din fam. leguminoaselor, cu flori galbene, dispuse în mici ciorchini de cîte 1-5 flori; fructele sînt niște legume cu numeroase semințe învîrtite în formă de spirală *(Medicago orbicularis)*; — VÎRTEJUL-PĂMÎNTULUI[2], mică plantă cu flori frumoase, roșii, dispuse în verticile care formează un spic des la vîrful tulpinei *(Pedicularis verticillata)* [vsl. vrŭtežĭ].

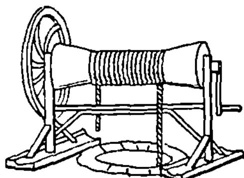

Fig. 5322. Vîrtej.

† **VÎRTEJI** (-eiesc) *vb. tr.* și *refl.* = ÎNVÎRTEJI.

VÎRTEJOS *adj.* Care dă vîrtej, amețeli: dureri de junghiuri, amețeală vîrtejoasă, apoi sudori peste sudori și topirea ființei (CAR.).

VÎRTELNIC *adj.* Care se învîrtește ca o vîrtelniță: Nevăstuica trece iute torcînd lîna din fuioare Și sucind fusul ~ ce-o atinge la picioare (ALECS.).

VÎRTELNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Unealtă cu care se deapănă torturile după ce s'au spălat (▣ 5323):

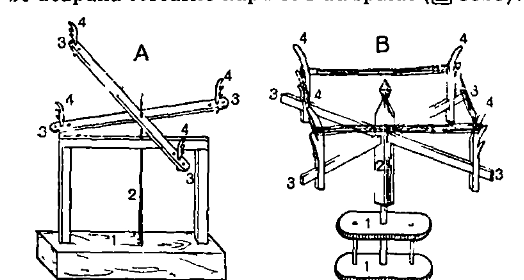

Fig. 5323. Vîrtelnițe.
A și B. 1. 1. Pat, scaun. — 2. Fus, pop, clocimp, pociumb. — 3. 3. Cruci, cumpene, speteze, fofelnițe, aripi. 4. 4. Fofeze, ciocane, mîini, gîște.

vîrtelnița se mișcă alene scîrțîind îndelungat și lasă firul a se desvăli (SLV.): Sfînta Vineri i-a mai dat și ea un corn de prescure, un păhăruț de vin și o ~ de aur, care depăna singură (CRG.); să nu faci țevi cu vîrtelnița noaptea, că-ți mor vitele (GOR.) [comp. slov. vretenica].

VÎRTICUȘ ☛ VÎRTECUȘ.

○ **VÎRTILOIU** (*pl.*-oaie) *sn. Băn.* (LIUB.) = SCRÎNCIOB.

VÎRTOP, VÎRTOAPĂ ☛ HÎRTOP.

VÎRTOS *adj.* ① Tare, puternic, voinic, rezistent: solid, trainic: cînd vor să arate pe cineva că e ~ și biruește pe toți, zic că are putere erculeană (ISP.); 'rase capul luntrii c'o mînă vîrtoasă pe uscat (ODOB.); — *adv* cu putere: vru să-i smucească cartea din mînă, dară băiatul o ținea ~ (ISP.) ¶¶ Ⓒ SLAB ¶ ② Care e tare uscat, care nu se afundă cînd apeși deasupra, tare: ian uită-te numai cum storc eu apă și din piatră vîrtoasă (SB.) ☛¶ Ⓒ MOALE ¶ ③ ‡ Foarte: întru una de Sîmbete, ~ de dimineață, veneră la mormînt (COR.) ¶ ④ Mai ~, *a)* ‡ mai mult: și iubiră oamenii mai ~ întunerecul decît lumina (COR.); s'au înmulțit fără-de-legile mele mai ~ decît năsipul mării (VARL.); *b)* mai ales, mai cu seamă: și mai ~ acel Costea Căpitanul avea poruncă să prinză la mînă pre Iordachi Ruset (N.-COST.); era om deștept și blînd... cu purtări alese, și, mai ~, cu dare de mînă (CAR.); mai ~ la masa altuia nu porunci nimic, sau să te apuci cumva să ceri să-ți aducă ceva (PANN) ¶ ⑤ Cu cît mai ~, *a)* cu cît mai mult; *b)* cu atît mai mult: omul trebue să aibă milă și de un cîine, cu cît mai ~ cu care cîștigă el pîine (PANN); cu atît mai ~, cu atît mai mult: dară cu cît mai ~ să nu ne fie bucurie și veselie, cînd vedem vrăjmașii noștri biruiți (VARL.); dacă ții d-ta să nu mă mîhnești, țin eu atîta mai ~ eu să nu ai cuvinte de a te plînge de noi (SLV.) [lat. *vĭrtutosus < vĭrtutem].

VÎRTOȘIE, VÎRTOȘIME *sf.* Însușirea a tot ce e vîrtos, tărie, vigoare.

‡ **VÎRTUCIOS** *adj.* Tare, puternic: cuvîntul în mente și înțelepciunea la înțelept și vîrtutea în ~, așa și Fiul la Părintele (VARL.) [vîrtute].

† **VÎRTUTE** *sf.* Putere, tărie, vigoare: cînd se luptă doi ce sînt într'o ~..., încă și cel ce au biruit sutlă tare de osteneală și slăbește foarte (LET.); dă-i cu securea, dă-i cu toată ~a, ca să-l crape și să-l doboare (SLV.) [lat. vĭrtutem].

VÎRV... ☛ VÎRF...

VÎRZOB ☛ HÎRZOB.

VÎSC... ☛ VÂSC...

VÎSLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① ⛵ = LOPATĂ ③: Radu rădică vîslele pe d'asupra apelor (ODOB.); luă vîsla în mînă și, după ce mînă luntrea în lăuntrul iazului, o opri apoi în stuh (GN.) ¶ ② = LOPATĂ ② ¶ ③ Lopată lungă de care se servesc rachierii (ORĂGH.) ¶ ④ *Olten.* Coardă de viță cu 3-4 ciorchine pe ea, ce se taie pentru păstrat peste iarnă (CIAUȘ.) (TUT.) [vsl. veslo].

‡ **VÎSLARIU** *sm.* ⛵ = VÎSLAȘ [srb. veslar].

VÎSLAȘ *sm.* ⛵ = LOPĂTAR ③: acel ~ cutezător era Radu (ODOB.); ~ul... trăgea din răsputeri, ca să ajungă pe celelalte (ISP.).

VÎSLI (-lesc) *vb. tr.* și *intr.* ⛵ A da cu vîslele în apă spre a face să înainteze o luntre: Făt-frumos se sui în luntre și, vîslind, ajunse pînă la scările de marmură ale palatului (EMIN.); luntrașul prinse să vîslească, și luntrea cu călătorii plecă pe apa mlăștinoasă spre malul celălalt (GN.) [srb. veslati, bg. veslja].

○ **VÎSTRĂ** = VÎRSTĂ.

○ **VÎȘCA** (vîșc) *vb. intr.* și *refl. Mold. Trans.* A se mișca, a se urni din loc: l-am strîns de nici nu vîșcă (ȘEZ.); dacă vîșcați, gemu răgușit hangiul, nu mai călcați iarbă verde (SAD.); de aici înainte nu mai vîșcă nici la dreapta, nici la stînga (SLV.).

VÎZDOAGĂ (*pl.*-ge) *sf.* ♣ ① Frumoasă plantă ornamentală, originară din Mexic, cu tulpina ramificată și stufoasă, cu flori galbene, dispuse în capitule mari și frumoase *(Tagetes erecta)*; o altă varietate a acestei plante, cu flori galbene-brune sau roșcate, catifelate, dispuse în capitule mai mici *(Tagetes patula)*; amîndouă numite și „boance", „bofte", „budiene", „crăițe", „ocheșele", etc. (▣ 5324) ¶ ② *Trans.* = GAROAFĂ ①.

Fig. 5324. Vîzdoagă.

VÎZDOGUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ *dim.* VÎZDOAGĂ: Draga mea, floare mîndruță, Face-m'aș o ~ Tocmai l'a ta inimuță (IK.-BRS.).

VLAD, VLĂDUȚ(Ă) *npr. m.* Tipul prostului, nerodului: după ce e prost (*sau* slut *sau* ciupit de vărsat, etc.), îl mai chiamă și Vlad (ZNN.); ia, al de nea Vlad, al de nea Vlăduță păcătosul, care, de spune și el la soroace cîte un cuvînt nepotrivit la sfat, toți îl iau în răspăr (ODOB.); Vorbi și nenea Vlad, Că-i și el din sat! (ODOB.), se zice cuiva

care se amestecă în vorba altora și spune o prostie [sl.].

VLĂDICĂ (*pl.*-ci) *sm.* ① ‡ Stăpînitor, Domn: și 'naintea vlădicilor și împăraților duși veți fi pentru mine (COR.) ¶ ② Episcop: și dascăli și popi și vlădici și de tot soiul de oameni din toate părțile se adunau la hramul bisericii (CRG.); norodul se grămădi în biserică... să vadă cum a s'o scoată la capăt bietul ~ (NEGR.); Ⓟ de la ~ pînă la opincă, toți, de la mare pînă la mic: astăzi, toți, de la ~ pînă la opincă, trebue să luăm parte la nevoile și la fericirea țării (CRG.) [vsl. v l a d y k a].

‡ **VLĂDICESC** *adj.* ① De stăpînitor ¶ ② De v l ă d i c ă, episcopal: scaunul ~.

† **VLĂDICIE** *sf.* ① ‡ Stăpînire, domnie ¶ ② = EPISCOPIE: dascălul acesta fu trimis de la ~ să învețe copiii oamenilor (RET.) [v l ă d i c ă].

○ **VLĂDNIC** *adj.* Imens, foarte mare: ajunseră... deasupra priporului, de unde se văd, în poală, urmele unei cetăți de uriești și brazda ~ă a Troianului (ODOB.) [sl. v l a d î n ŭ].

VLĂDUȚ(Ă) ☛ VLAD.

VLAGĂ *sf.* ① Sucul vieții, seva care dă putere de viață: cînd (pămîntul) slăbește de tot, cînd și-a pierdut toată vlaga, îl lăsăm să se odihnească (ION.); *de aci, pr. ext.* putere de viață, vigoare: grija neîncetată vlaga inimii topește (CANT.); au obosit și ei prin gunoaiele lor ca cocoșii, părîndu-le că au mai rămas ceva ~ și de ei (LET.); bătrînului parcă-i veni din nou vlaga tinereții (GRL.); n'are ~ în el, e stors de puteri, e sleit, istovit cu desăvîrșire ¶ ② *Olten. Băn. Trans.* Ⓟ Avere, avuție: ori nu-ți sînt eu neam și om... în care să te poți încrede... de mă oprești să-ți văd vlaga și scumpeturile? (MERA) [vsl. v l a g a „umezeală"; sensul ② influențat de d l a g ă].

VLĂGUI (-uesc) *vb. tr.* A slei, a seca de puteri, a-și pierde v l a g a: văzu cu ochii cum... zi cu zi și oastea *i*-o vlăguește și pe el îl micșorează în ochii supușilor lui (VLAH.); tragem un ropot și două și trei, de era cît pe ce să scoatem sufletul din popă; și așa l-am vlăguit, de-i era acum lehamete de noi (CRG.).

VLĂGUIT *adj. p.* VLĂGUI. Sleit, secat de puteri, istovit, care și-a pierdut toată vlaga: avea el două haramuri de cai suri, mari, dar vlăguiți și hitioni (GRIG.); om bătrîn, cheltuise putere multă și acum era ~ peste măsură (DEM.).

VLĂGUITOR *adj. verb.* VLĂGUI. Care vlăguește, istovitor: neomenoasa și vlăguitoarea muncă a boierescului (ȘEZ.).

VLĂJGAN, ✓ VLĂJAN (PAMF.), VLĂJAR *sm.* Om mare și voinic, dar prost și leneș, măgădău: Doamne, ce mai vlăjgan mare se făcuse! (VLAH.): Florea Riță, un vlăjgan cît un plop gros, cu fața pătrată (LUNG.); n'apucă să facă trei pași, și dau piept în piept cu doi vlăjari, niște mitocani, cari parcă le-ar ține drumul (CAR.) [comp. srb. v l a ž a n „umed, cu sevă"].

○ **VLASTĂ** *sf. Trans.* (DENS.) (VIC.) Putere, vlagă [srb. v l a s t].

VLĂSTAR... ☛ LĂSTAR...

○ **VLAȘIȚĂ** *sf.* ♣ Ceapă crescută, nepusă în pămînt, cu pui verzi pe lîngă ea (RV.-CRG.) [srb. v l a š a c].

○ **VLOG** *sbst.* ① ☺ Ploaie ce ține într'una, care nu se mai oprește (R.-COD.) ¶ ② *Trans.* Îmbulzeală, lume multă (VIC.).

***VOAL** (*pl.*-luri) *sn.* Văl: un ~ alb flutura în jurul unei figuri tinere, frumoase (VLAH.) [fr. v o i l e].

***VOALA** (-lez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) acoperi cu un văl, a(-și) pune o voaletă, a (se) învălui [fr. v o i l e r].

***VOALETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Văl subțire cu care-și acoper femeile obrazul [fr. v o i l e t t e].

○ **VOAME** (vom; *pf.* vomui; *part.* vomut) *vb. tr.* și *intr. Băn.* A vărsa, a borî [lat. v o m ĕ r e].

○ **VOASPĂ** = HOASPĂ.

***VOCABULAR** (*pl.*-are) *sn.* ① Dicționar mic, în care cuvintele sînt explicate pe scurt ¶ ② Totalitatea cuvintelor dintr'o limbă, dintr'un dialect, din graiul unei clase de oameni: avea un ~ cam redus și cam deteriorat (BR.-VN.) ¶ ③ Totalitatea cuvintelor ce aparțin unei științe, unei arte: ~ botanic; ~ de arhitectură [fr. v o c a b u l a i r e].

***VOCAL** 1. *adj.* ① Ce ține de voce, care servește la producerea vocii: organ ~ ¶ ② Care se exprimă cu ajutorul vocii: muzică ~ă, care se cîntă din gură (spre deosebire de muzica instrumentală) ¶ ③ Coarde ~e ☛ COARDĂ[1]⑥.

2. **VOCALĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Fie-care din sunetele simple produse de aerul ieșit din laringe și care trece prin gură fără obstacol ¶ ② Fie-care din literele care reprezintă aceste sunete: ~ele românești sînt în număr de șapte: a, ă, e, i, î, o, u [fr. v o c a l, lat. v o c a l i s].

***VOCALIC** *adj.* Privitor la vocale, ce ține de vocale: asimilațiune ~ă [fr.].

***VOCALISM** *sbst.* Totalitatea vocalelor dintr'o limbă și modificările la care sînt supuse [fr.].

***VOCALIZA** (-izez) 1. *vb. tr.* și *intr.* ♩ A face exerciții de cînt, fără a numi nota, ca în solfegiu, și fără vorbe, înlocuind fie-care notă prin cîte o vocală.

2. *vb. refl.* A se transforma în vocală [fr.].

***VOCATIV** (*pl.*-ive) *sn.* Cazul în care stă substantivul întrebuințat pentru a chema pe cineva sau pentru a se adresa cuiva. Ex.: omule, stăpîne, soro, fraților [lat.].

***VOCAȚIUNE**, VOCAȚIE *sf.* ① Chemare, aplecare, înclinațiune pentru o anumită artă sau profesiune: cîte inteligențe frumoase și cu adevărată vocație artistică n'au fost înjugate la carul politicei pentru care n'aveau vocație de loc! (CAR.) ¶ ② Dispoziție, talent [fr.].

***VOCE** *sf.* = GLAS ①-④: ~ tare; a ridica ~a; cheiul adunării acoperi ~a de taur a militarului (DLVR.); ~ de tenor ~a conștiinței [lat. v o c e m].

***VOCIFERA** (-erez) *vb. intr.* A striga în gura mare, a sbiera [fr.].

***VOCIFERARE**, VOCIFERAȚIUNE, VOCIFERAȚIE *sf.* Faptul de a v o c i f e r a; rezultatul acestei acțiuni, strigăt, sbieret [fr.].

○ **VOCOT** (*pl.*-te) *sn. Trans.* ☺ Furtună, vijelie: ~e sînt șapte într'o iarnă, care, dacă nu se ivesc iarna, vin vara, căci numărul de 7 trebue să se împlinească (FR.-CDR.).

VODĂ *sm.* Domnitor, Domn, titlu pe care-l purtau în trecut Domnii Munteniei și ai Moldovei; se punea totdeauna în urma numelui propriu: Mihai-Vodă, Ștefan-Vodă; Am o fată buboasă, Șade cu Vodă la masă (ISP.), *ghicitoare despre* „strugure"; Am o fată trențăroasă, Șade cu Vodă la masă (STAM.), *ghicitoare despre* „varză"; ☛ LOBODĂ① [vsl. (v o j e) v o d a]. 38.000

VODEASĂ, VODULEASĂ (*pl.*-ese) *sf.* Ⓟ Nevasta lui V o d ă, Doamnă: A trimis Vodă la Vodeasă, Să-i înceapă o cusutură Fără leac de tivitură (GOR.), *ghicitoare despre* „carte"; Două gheme de mătasă Le-am trimis la Voduleasă, Ca să-mi facă cusătură Fără leac de tivitură (GOR.), *ghicitoare despre* „coada păunului".

***VODEVIL** (*pl.*-iluri) *sn.* Comedie ușoară, în proză, amestecată cu cuplete cîntate pe arii cunoscute sau populare: a avut norocire a fi colaboratorul vre-unui ~ monstruos ce s'a jucat la teatrul Iașilor (ODOB.) [fr. v a u d e v i l l e].

***VODEVILIST** *sm.* Autor de vodeviluri [fr. v a u d e v i l l i s t e].

VODULEASĂ ☛ VODEASĂ.

***VOGĂ** *sf.* ① Faimă, reputație de care se bucură cineva și care atrage lumea spre el ¶ ② În ~, care se bucură de favoarea publicului; care e la modă [fr. v o g u e].

VOI[1] ☛ TU.

VOI[2] ☛ VREA.

***VOIAJ** (*pl.*-aje) *sn.* Călătorie: Se desgustă totdeodată de drumuri și de ~ (PANN); acest ~ în jilț are avantajul de a fi comod și încîntător (I.-GH.) [fr. v o y a g e].

***VOIAJA** (-aiez) *vb. intr.* A călători [fr. v o y a g e r].

***VOIAJOR** *sm.* ① Călător ¶ ② ~ de comerț, persoană care face călătorii de afaceri pentru o casă de comerț [fr. v o y a g e u r].

VOIE *sf.* ① Voință: învață-me să fac voia ta, că tu ești Dumnezeul mieu (PS.-SCH.); voia lui Dumnezeu nu se potrivește cu a oamenilor (N.-COST.); a-i fi voia, a voi: trebuesc ținuți din frîu, dacă ți-i voia să faci treabă cu dînșii (CRG.); Cui i-e voia să nu moară Pună plosca subsuoară, Cui i-e voia să trăească, Plosca să n'o părăsească (IK.-BRS.); Ⓟ: cînd vede omul nevoia, face ce nu-i a voia; a face pe ~ cuiva, a face (toate) voile cuiva, a face ce vrea, a se su-

pune voinţei lui, a îndeplini (toate) cerinţele cuiva: se hotărî ca de aci înainte să nu mai facă pe voia nimănui (ISP.); o să te simţi nenorocită, că nu poţi să-i faci toate voile (SLV.); a intra în ~ cuiva, a face cuiva pe plac: nu numai să între în voia Turcilor făcea aceasta, ce pentru că-i era urît a posti (MUST.); şi-i intrau lui Ivan în ~ cu toate cele (CRG.); a ieşi din voia cuiva, a nu se supune voinţei, cerinţelor cuiva: şi aice a slujit Ion Săracul cu credinţă... neieşind niciodată din voia stăpînului său (SLV.); în voia (lui Dumnezeu, soartei, întîmplării, valurilor, etc.), cum va voi, cum va crede de cuviinţă, cum îi va plăcea: dac'am văzut aşa, l-am lăsat în voia lui Dumnezeu şi, ori de cîte ori îl întîlneam, îl evitam (I.-GH.); strînsesem vîslele şi barca se legăna uşor în voia valurilor (NEGR.); iată-ne acum plutind la vale. în voia apei (GN.); Harap-alb... încalecă şi se lasă în voia calului, unde a vrea el să-l ducă (CRG.) ¶ ② Propria voinţă, vrere: fiind om bătrîn şi boier de ţară, Dabija vornicul, ori cu ~. ori fără ~ i-au fost, au ieşit Domn ţării (MUST.); face ~ de nevoie şi haz de necaz, e silit să facă ce nu-i place şi totuşi e nevoit să se arate mulţumit: de (bună) ~, din propria voinţă, vrînd însuşi: ursul nu joacă de ~, ci de nevoie (PANN); nu ascultă de altul, nice în oaste dator e să meargă, fără numai de bună ~ (LET.); tot nu mă voiu lăsa, pînă nu voiu duce la capăt bun sarcina ce-mi iau de bună voia mea (ISP.); de ~, de nevoie, vrînd, nevrînd: biata noră, care de-abie aţipise, de ~, de nevoie trebui să se scoale (CRG.); fără (de) ~, fără a voi: bătrînii acei au dat răspuns către Duca-Vodă că, de nu va veni de bună voia sa, va veni şi fără de voia sa (MUST.); fără de voia mea am călcat pe cuprinsul tău (ISP.) ¶ ③ ‡ Favoare, graţie: nu este la Dumnezeu strîmbătate, nice făţărie, nice ~ pentru daruri (VARL.); ~ veghiată, părtinire (☛ VEGHIAT) ¶ ④ Dispoziţie (bună sau rea): îşi pierduse voia de toate şi nu mai căuta de lucru (SLV.); ~ bună, rea, dispoziţie bună, rea; cu ~ bună, bine dispus, vesel: cînd ajunse viteazul nostru la palat, împăratul cu ~ bună şedea la masă (ISP.); a-şi face ~ bună, rea, a se arăta vesel, mîhnit: De cînd trecui dealu 'ncoace, Voie bună nu-mi pot face (IK.-BRS.); las', jupîneşică, nu-ţi face ~ rea, că are să fie cît se poate de bine (CRG.) ¶ ⑤ Permisiune, învoire, îngăduinţă: Domnul să nu aibă ~ a omorî pre vre-un boier fără de judecata mitropolitului şi a celoralţi arhierei şi a toată boierimea (MUST.); a da ~, a permite, a îngădui; a-şi lua ~; a cere ~; nu e ~, nu-i permis, nu e îngăduit; cu ~, fără ~, cu sau fără permisiune: atunci eu, cu ~, fără ~, plec spre uşă (CRG.); în ~, în bună ~, liber; în toată voia, nestingherit, neoprit de nimeni [vsl. v o l j a].

VOIEŞ(T)NIŢĂ *sf.* ♣ = IZMĂ(-PROASTĂ).

VOIEVOD... ☛ VOIVOD...

VOINIC, ‡ VONIC **1.** *sm.* ① ‡ Războinic, soldat: arme... numai voinicilor cînd merg la războiu ...se cade (PR.-GOV.); tocmală au împăraţii cînd vor să-şi tremiţă vonicii la războaie (VARL.); au început a dăruire ocini prin ţară la voinicii ce făceau vitejii la oşti (GR.-UR.) ¶ ② Viteaz, erou: în urma bătăliei, mulţi voinici s'adună (ZNN.); mii şi sute de voinici nu pot desbrăca pe cel gol şi despuiat (GOL.); voia... să aibă adică de nepoţi nişte oameni tot unul şi unul, sămînţă de voinic, nu glumă (ISP.); cruce de ~ ☛ CRUCE ㉙ ¶ ③ † Tînăr, fecior: să adunară către el de la Israil adunare multă foarte, bărbaţi şi muieri şi voinici (BIBL.) ¶ ④ ♣ CRUCEA-VOINICULUI ☛ CRUCE ⑲; — FRUNZA-VOINICULUI ☛ FRUNZĂ ⑤; — SCAIUL-VOINICULUI = VARGA-CIOBANULUI[1]; — SÎNGELE-VOINICULUI ☛ SÎNGE ⑫.

2. *adj.* ① Viteaz: toată lumea e ~ă; cînd duşmanul fuge (ZNN.) ¶ ② Sdravăn, viguros, vînjos: Cine-i tînăr şi ~, Mere noaptea la cîştig Fără par, fără pistoale, Numai cu mînile goale (IK.-BRS.) [vsl. v o j n i k ŭ].

VOINICEL *sm. dim.* VOINIC: cum a prins ~ul la putere, nu-şi mai afla loc acasă (SB.); creştea ~ul şi nu mai putea o lume după el (CAR.).

VOINICESC *adj.* ① ‡ Ostăşesc: în toţi anii alegea norodul doi bărbaţi... de-a tocmirea lucrurilor cetăţeneşti şi voiniceşti (RET.) ¶ ② De v o i n i c; de viteaz, eroic: pe timpurile voiniceşti trăia o văduvă săracă (SB.); Vrâncenii sînt... mîndri pînă şi de numele plaiului lor, ~ şi sonor ca un strigăt de trîmbiţă (VLAH.) ¶ ③ Sdravăn, viguros: cîteva voiniceşti lovituri de lopată avîntară micul vas departe de coastă (ODOB.) ¶ ④ ♣ IARBĂ-VOINICEASCĂ, SCAIU-VOINICESC = VARGA-CIOBANULUI[1].

VOINICEŞTE *adv.* ① Ca un v o i n i c; vitejeşte, cu curaj, bărbăteşte: se luptă ~ cu toată arma ta turcească pînă la cel din urmă om (I.-GH.); se puse pe brînci şi, cu puşca întinsă şi încărcată, intră ~ în vizunie (GN.) ¶ ② Cu vigoare, cu putere, vîrtos: mîinile lui noduroase de muncitor strîngeau ~ coarnele plugului (S.-ALD.); Moş Vasile... le îmbrînceşte în lături cu lopata... ~ (VLAH.).

† **VOINICI** (-icesc) *vb. intr.* ① ‡ A purta războiu, a se bate, a se lupta ¶ ② A duce o viaţă de v o i n i c, de viteaz; a haiduci: Fraţi de cruce se prindea Şi 'mpreună voinicea, Pe balauri de stîrpea (ALECS.-P.); voia să trăească frăţeşte împreună, voinicind ca şi pînă acum (SAD.).

VOINICICĂ *sf.* ♣ ① Plantă din fam. cruciferelor, cu flori galbene aşezate în ciorchini la vîrful tulpinii *(Sisymbrium Loeselii)* ¶ ② = USTUROIŢĂ [v o i n i c].

VOINICIE *sf.* ① ‡ Starea, condiţiunea de soldat, ostăşie, militărie: oare-care voinic ce va îmbla pre calea voiniciei şi pre războaie (PR.-GOV.) ¶ ② Ⓟ Haiducie: Frunza 'n codru cît învie, Doina cînt de ~ (ALECS.-P.) ¶ ③ Vitejie: împăratul nu prea credea să fi făcut Ţiganul astă ~ (ISP.) [v o i n i c].

VOINICOS *adj.* F Curajos: Ţiganul, ~ al dracului, cum e el din firea lui... se sui pe scară drept sus la gărgăuni (MAR.); de ce creştea, se făcea mai trupeş şi mai ~ copilul (ISP.) [v o i n i c].

VOINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Puterea pe care o are cineva de a se hotărî să facă sau să nu facă ceva: cea mai infimă creatură este o revelare a unei infinite puteri, a unei incomensurabile şi eterne voinţi (CAR.) ¶ ② Energie mai mare sau mai mică cu care se exercită această putere: o ~ energică, slabă; a avea (multă) ~; lipsă de ~ ¶ ③ Intenţiune determinată de a face sau de a i se face ceva: aceasta e voinţa mea; ultimele voinţe ale cuiva, ceea ce vrea să se facă după moartea sa; bună ~ ☛ BUNĂVOINŢĂ; rea ~ ☛ REAVOINŢĂ [v o i].

VOIOS *adj.* Bine dispus, cu v o i e bună, vesel: boierii munteneşti... au mers voioşi cu Domnul lor la Ţarigrad (MUST.); cum bău, văzu că se însufleţeşte şi se simte voioasă ca un om plin de sănătate (ISP.); oamenii (sînt) mai sănătoşi, mai puternici, mai voinici şi mai voioşi (CRG.); fata era voioasă văzînd ce doftor învăţat a nimerit la ei (RET.).

VOIOŞIE *sf.* Starea celui v o i o s, voie bună, bună dispoziţie; veselie: i se schimbase chipul şi privirea, în care murise toată vioiciunea, toată voioşia de altă dată (BR.-VN.); fie-care adaoge cîte ceva la voioşia generală (MAR.).

VOITOR *adj. verb.* VOI şi *sm.* Care voeşte: ~ de bine = BINEVOITOR; rău ~ ☛ RĂUVOITOR.

VOIVOD, VO(I)EVOD *sm.* ① ⚔ ‡ Căpetenia oştirii, comandant: împăratul tremése voevod pre Velisarie cu oştile... de se lovi cu Ghelamer (MX.) ¶ ② ♚ ‡ Domn, principe; *în spec.* titulatura Domnilor Munteniei şi Moldovei: Matei-Voevod, Ştefan-Voevod; se rădică Baiazit cu Turcii spre Rumâni, deci se loviră cu Mircea-Voevod, şi fu războiu mare (MUST.); Părea un tînăr voevod Cu păr de aur moale (EMIN.); împăratul făcu un ospăţ foarte mare... la care ospăţ au fost poftiţi cei mai străluciţi oaspeţi: împăraţi, crai, voivozi... şi alte feţe cinstite (CRG.) ¶ ③ ⛪ Sfinţii Voi(e)vozi, arhanghelii Mihail şi Gavril; ziua de 8 Noemvrie, cînd îi serbează Biserica ortodoxă ¶ ④ Căpetenie peste mai multe sălaşe de Ţigani ¶ ⑤ *Băn.* Conducătorul căluşarilor (PAMF.) [vsl. v o j e v o d a].

VOIVODAT (*pl.*-ate) *sn.* ♚ Principat: tot în Oltenia am avut cel dintîiu ~ (VLAH.) [v o i v o d].

‡ **VOIVOZIE,** VO(I)EVOZIE *sf.* Demnitatea de v o i v o d.

***VOLAN** (*pl.*-ane) *sn.* ① Ⓘ Garnitură alcătuită

Fig. 5325. V V. Volane.

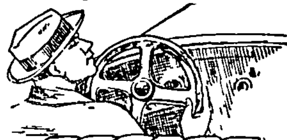

Fig. 5326. Volan.

din unul sau mai multe rînduri de făşii de stofă sau de dantelă, mai adesea încreţite şi cusute în

partea de jos, de jur împrejurul unei rochii, falbala (▣ 5325): O să-ți spue de panglice, de ~e și de mode, Pe cînd inima ta bate ritmul sfînt al unei ode (EMIN.) ¶ ② Roata cu ajutorul căreia se dă direcția voită unui automobil (▣ 5326) ¶ ③ Un fel de săculeț umplut cu rumegătură de ferestrău și astupat cu o rotiță de plută, în care sînt înfipte pene; servește ca jucărie copiilor, cari îl aruncă în aer cu o rachetă (▣ 5327) [fr. v o l a n t].

Fig. 5327. Volan.

*VOLĂNAȘ (pl. -așe) sn. ① dim. VOLAN ①.

*VOLANT adj. Foaie ~ă, foaie de hîrtie, scrisă sau tipărită, care nu e prinsă într'un caiet sau într'un volum [fr.].

*VOLAPÜK sbst. Limbă universală, inventată în a. 1881 de pastorul elvețian Johann Schleyer, căreia i-a luat locul mai tîrziu esperanto [germ.].

*VOLATIL adj. Care se poate reduce în vapori sau în gaz: eterul este lichidul cel mai ~; alcali ~, vechiul nume al amoniacului [fr.].

*VOLATILITATE sf. Însușirea a tot ce e volatil [fr.].

*VOLATILIZA (-izez) vb. tr. și refl. ① A (se) transforma în vapori sau în gaz în mod spontan sau prin acțiunea căldurii ¶ ② Ⓕ A dispărea fără urmă [fr.].

*VOLATILIZABIL adj. Care se poate volatiliza [fr.].

VOLBURA vb. intr. A se învîrti ca o v o l b u r ă, ca un vîrtej.

VOLBURĂ (pl.-uri) sf. ① = VÎRTEJ ②: vinul mintea ți-o învîrtește ca volbura de vînt, cînd pe mare se învîrtește (GOL.); dacă volbura ridică în sus gunoaie, praf, snopi de grîu, etc., e a secetă (GRM.); Ⓕ: Din volbura de vorbe, se deapănă ușor Un cîntec ce sporește, mai larg, tot mai ușor (VLAH.) ¶ ② = VÎRTEJ ①: prin volbura apelor ei se rostogoleau acum cu vuiet (ODOB.); volbura furioasă pe care-o făcea apa plumburie a Siretului (VLAH.) ¶ ③ Plantă de 20—70 cm. lungime, volubilă, care se încolăcește adesea în jurul plantelor vecine, sau se tîrăște pe pămînt, cînd nu are de ce se acăța; face flori mirositoare, albe sau trandafirii; numită și „cămașa-lui-Dumnezeu", „poala-Maicii-Domnului", „poala-rîndunicii", „rochița-rîndunelei", etc. *(Convolvulus arvensis)* (▣ 5328) ¶ ④ VOLBURĂ (-DE-GARDURI), VOLBURĂ-MARE = CUPA-VACII [lat. v o l v ŭ l a].

Fig. 5328. Volbură.

VOLBUROS adj. Care se învîrtește ca o v o l b u r ă: prin mări și prin munți, prin apele volburoase (ODOB.).

*VOLCAMERIE, VOLCAMERĂ, VOLGĂ sf. Mic arbore, care ajunge pînă la 2 m. înălțime, cu ramurile păroase și frunzele sgrăbunțoase; face flori mirositoare, albe-roșietice, dispuse în corimbe la vîrful tulpinei; originară din China și Japonia, se cultivă ca plantă ornamentală pentru florile ei frumoase *(Volkameria fragrans)* [fr.].

*VOLINTIR sm. ① Voluntar, în spec. cel angajat în armata lui Ipsilante din timpul Zaverei; din pricina destrăbălării acestora și jafurilor ce comiteau, cuvîntul ajunse sinonim cu jefuitor, brigand, tîlhar: vameșii de la hotar încep a cotrobăi prin lăzile mele ca în vremea ~ilor (ALECS.) ¶ ② Ⓕ *Pr. ext.* Voluntar: la 1848... Magheru... umbla și strîngea ~i de prin toate satele; la care se trecea ~i de voie, îi făgăduia 12 pogoane (R.-COD.); șeful meu, polițaiul... (fusese) ~ în Italia, ~ într'o revoluție polonă, vrăjmaș jurat al tiranilor (CAR.) [fr. v o l o n t a i r e].

*VOLITIV adj. Privitor la volițiune [fr. v o l i t i f].

*VOLIȚIUNE sf. Actul prin care voința se determină la ceva [fr.].

VOLNA ☞ DE-A-VOLNA.

†VOLNIC adj. Liber, slobod (de a face ceva); care nu depinde de voința nimănui: Domnul pre boieri să nu fie ~ a-i pierde, ori-ce greșală ar face, fără sfatul tuturor (NEC.); au nu sînt ~ să fac ce voiu vrea cu al mieu? (COR.); pre cine ar vrea Băsărab-Vodă să poprească la sine, să fie ~ a-i popri (MUST.); bărbatul nu e ~ a vinde muierii, nici muierea bărbatului (LEG.-CAR.) [vsl. v o l ĭ n ŭ].

‡VOLNICI (-icesc) vb. refl. ① A fi lăsat liber ¶ ② A i se îngădui, a i se permite [v o l n i c].

†VOLNICIE sf. ① Libertate, slobozenie: și așa jurînd, îi da ~ să fie slobod în veci de vecinătate (N.-COST.); volniciile cele mari deprind a se întoarce în robii (MUST.) ¶ ② Autorizație, permisiune: punînd și la Focșeni pre Miron Costin logofătul staroste de Putna, dîndu-i ~ pentru oameni răi, de-i ințepa acolo la margine pe olți îi prindea (N.-COST.) ¶ ③ Act, scrisoare prin care se dă o autorizație: n'ai decît... să dai cîteva volnicii de furat pe la hoți, și banii aceștia vor veni la loc înzeciți (FIL.) [v o l n i c].

VOLOC (pl.-oace), VOLOG (pl.-oage) sn. Un fel de plasă de 2-3 m. de prins pește: cîte o fetiță se întoarce cu volocul într'o mînă (IRG.); baba a doua zi s'a îmbrăcat cu un voloc (VOR.); nu era nici îmbrăcată nici desbrăcată, cu vologul aruncat pe dînsa (ISP.) [rus. v o l o k ŭ].

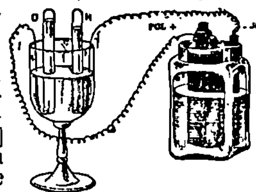
*VOLT sm. Unitatea cu care se măsoară forța electromotrice, tensiunea sau diferența de potențial [fr.].

*VOLTĂ (pl.-te) sf. ① Mișcare în cerc pe care un călăreț o face cu calul său într'un manej ¶ ② În scrimă: mișcare pentru a evita loviturile adversarului ¶ ③ Ⓕ Schimbare, trecere subită de la o concepție la alta: se ilustră chiar din prima legislatură prin cîteva volte de o adresă și agilitate în adevăr artistice (VLAH.) [fr.].

*VOLTAIC adj. Se zice despre pila electrică a lui Volta și, în genere, despre electricitatea desvoltată de pile: curent ~; arc ~ ☞ ARC ⑥; element ~, aparat în care energia chimică se transformă în energie electrică [fr. v o l t a ï q u e].

*VOLTAJ (pl.-aje) sn. ① Tensiunea curentului, diferența de potențial dintre două puncte oare-care ale unui circuit, străbătut de un curent electric ¶ ② Numărul de volți necesari pentru funcționarea unui aparat electric [fr.].

*VOLTAMETRU (pl. -tre) sn. ① Aparat cu care se poate descompune apa acidulată printr'un curent electric (▣ 5329) ¶ ② Ori-ce vas sau aparat în care se poate produce o reacțiune electrolitică [fr.].

Fig. 5329. Voltametru.

*VOLTIJ sn., VOLTIJĂ (pl.-je) sf. ① Frînghie sau sîrmă pe care jucătorii pe funie fac exerciții ¶ ② Exercițiu făcut pe funie ¶ ③ Exercițiu gimnastic pe care-l face un călăreț încălecînd fără scări în pasul, în trapul sau în galopul calului [fr. v o l t i g e].

*VOLTIJOR sm. ① Cel ce execută voltije ¶ ② Odinioară, în Franța, soldat dintr'o companie de elită (creată de Napoleon I) care, în fiecare batalion, era destinată să pornească în grabă într'o parte sau într'alta [fr. v o l t i g e u r].

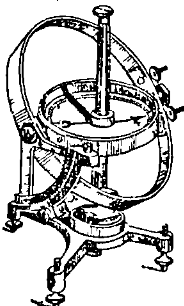
*VOLTMETRU (pl.-tre) sn. Aparat cu care se măsoară, în mod practic, voltajul unui curent (▣ 5330) [fr.].

*VOLUBIL adj. Se zice despre o plantă a cărei tulpină, subțire și mlădioasă, se încolăcește

în spirală în jurul unui sprijin: **zorelele sînt ~e de la dreapta la stînga, iar hameiul de la stînga la dreapta** [fr.].

*__VOLUBILITATE__ *sf.* ① Uşurinţa de a se mişca sau de a fi mişcat în jur ¶ ② Ⓕ Uşurinţă şi repeziciune de a vorbi: **vorbeşte şi gesticulează... cu multă ~ şi cu o figură plină de expresie** (CAR.) [fr.].

*__VOLUM__ (*pl.*-me) *sn.* ① Carte legată sau broşată: **în ~ul ros de molii Cauţi noaptea adevăr** (EMIN.) ¶ ② Grosimea, întinderea unui obiect, considerată cu privire la mărimea şi dimensiunile lui ¶ ③ Spaţiul ocupat de un corp, făcînd abstracţiune de masa lui; **a măsura un ~**, a exprima volumul unui corp cu ajutorul unei unităţi; **măsuri de ~** ¶ ④ Formula care dă expresiunea măsurii unui volum: **~ul cubului se obţine ridicînd la cub măsura lungimii unei laturi** ¶ ⑤ Masa de apă pe care o rostogoleşte un fluviu: **~ul Dunării** ¶ ⑥ Forţa, amploarea sunetelor, intensitatea sunetelor sau a vocii [fr.].

Fig. 5330. Voltmetru.

*__VOLUMINOS__ *adj.* ① Care cuprinde materia mai multor volume; care are mai multe volume: **o operă voluminoasă** ¶ ② Foarte întinsă, foarte numeroasă: **o corespondenţă voluminoasă** ¶ ③ Care se întinde mult în toate direcţiunile, care ocupă mult loc, gros, mare: **un pachet ~** [fr.].

*__VOLUNTAR__ 1. *adj.* ① Făcut de bună voie, nesilit de nimeni, cu voie: **un act ~; o greşală ~ă** ¶ ② Ce e liber cineva să facă sau să nu facă ¶ ③ Care face numai ce vrea, care nu ascultă de nimeni, neascultător, încăpăţînat: **copiii... sînt egoişti şi ~i, şi cu atît mai ~i cu cît sînt mai prunci** (I.-GH.).

2. *sm.* ① ⚔ Cel ce se înscrie la oaste fără a fi silit ¶ ② Cel ce se înscrie în armată spre a-şi face serviciul militar înainte de a fi împlinit vîrsta cerută ¶ ③ Acela care se oferă, de bună voie, să îndeplinească o slujbă pentru care se cer oameni cu tragere de inimă pentru acea slujbă [fr. v o l o n t a i r e].

*__VOLUNTARIAT__ *sbst.* ⚔ ① Angajamentul în armată ca voluntar ¶ ② Durata serviciului militar pe care-l face cineva ca voluntar [fr.].

*__VOLUPTATE__ *sf.* ① Plăcere mare a simţurilor, plăcere trupească: **El chiamă 'n ~a orgiei sgomotoase De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase** (EMIN.) ¶ ② Plăcere morală, desfătare: **parcă simţea o nebiruită ~ să cugete mereu acolo** (VLAH.); **el îşi făcea o plăcere din necaz şi din durere o ~** (CAR.) [lat.].

*__VOLUPT(U)OS__ *adj.* ① Căruia-i place şi care caută voluptatea ¶ ② Care inspiră voluptatea, care dă un sentiment de voluptate: **Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie** (EMIN.) ¶ ③ Care exprimă voluptatea: **dans ~** [lat.].

*__VOLUTĂ__ (*pl.*-te) *sf.* 🏛 Ornament de arhitectură în formă de spirală care împodobeşte mai cu seamă capitelul ionic şi e alcătuit din arcuri de cerc formînd o linie continuă (☛ **TAB. XXXIII** şi ▣ 2673) [fr.].

○ __VOLVURĂ__, **VOLVORĂ = VOLBURĂ**: **Din marea cea profundă O volvură se 'nalţă şi iese-un cal în undă** (ALECS.).

○ __VOMA__ (vom) *vb. tr. Trans.* = **VOAME**: **calul voma bani cu nenumărata** (RET.).

○ __VOMĂTURĂ__, **VOMITURĂ** (*pl.*-turi) *sf. Băn.* Vărsătură, bortură [v o a m e].

*__VOMICĂ__ *adj. f.* ♣ **Nucă ~**, sămînţa unui arbore din India *(Strychnos nux vomica)* întrebuinţată în doză mică contra durerilor de stomac; în doză mare însă, e o otravă violentă; din ea se prepară stricnina [fr. v o m i q u e].

*__VOMITA__ (-itez) *vb. tr.* şi *intr.* = **VĂRSA** ⑤ [lat.].

*__VOMITIV__ 1. *adj.* Care face să verse, care provoacă vărsături.

2. (*pl.*-ive) *sn.* ⚕ Medicament ce provoacă vărsături: **emeticul şi ipecacuana sînt ~ele cele mai întrebuinţate** [fr. v o m i t i f].

○ __VOMITURĂ__ ☛ **VOMĂTURĂ.**

__VONIC__ ☛ **VOINIC.**

__VONICERIU__ *sm.* ♣ Arbust cu ramuri în patru muchii, cu flori albe-verzui, ce creşte prin păduri, crînguri şi tufişuri; numit şi „salbă-moale" *(Evonymus europaeus)* (▣ 5331).

Fig. 5331. Voniceriu.

__VOPSEA...__ ☛ **VĂPSEA...**

*__VORACE__ *adj.* Care mănîncă cu lăcomie, mîncăcios, lacom [lat.].

*__VORACITATE__ *sf.* ① Lăcomie la mîncare ¶ ② Ⓕ Cupiditate, lăcomie [lat.].

__VORBĂ__ (*pl.*-be) *sf.* ① Cuvînt; sunet rostit, alcătuit din una sau mai multe silabe şi care exprimă o noţiune: **a nu scoate nici o ~ din gură; a-i scăpa o ~ (din gură); a-i lua vorba din gură** ☛ **GURĂ** ⑩; **cînd zic o ~, e ~**, cînd spun ceva, rămîne la ceea ce am spus; **acum o mie de vorbe un ban nu fac** (ISP.); **nici o ~!** să nu mai vorbeşti nimic! **fără ~**, fără a spune ceva împotrivă, fără a crîcni ¶ ② Şir de cuvinte care exprimă o cugetare: **vorbe de clacă**, vorbe fără rost, goale, deşerte ¶ ③ Cele ce spune cineva, în opoziţie cu ceea ce face, spusă, zisă: **de la ~ şi pînă la faptă este mare deosebire** (CRG.); **n'a fost cu putinţă să-l întoarcă din hotărîrea sa, rămînînd statornic ca o piatră în vorbele lui** (ISP.); **vorba unui om cinstit face mai mult decît un zapis** (ZNN.); **ai să vii la vorba mea**, ai să vezi c'am avut dreptate; **am să-ţi spun o ~ mare**, am să-ţi spun un lucru important; **să nu zici ~ mare**, nu garanta, nu te jura, căci nu ştii cum se întorc lucrurile; **ascultă din zece vorbe şi una a muierii** (PANN); **este o ~: pe cine nu-l laşi să moară nu te lasă să trăeşti** (PANN) ¶ ④ Proverb, zicătoare, zicală (*mai adesea* **vorba aluia, vorba ceea, vorba aia, vorba Românului, povestea vorbei,** etc.): **vorba aia, ştii: pînă la împăratul te trece sufletul** (I.-GH.); **se teme, vorba ceea, şi de apă rece** (GN.); **precum e o ~: s'a 'ntîlnit în drum Păcală cu frate-său nea Tîndală** (PANN); **vorba aluia: doi inşi una nu zicea, unul hăis! şi altul cea!** (PANN) ¶ ⑤ Vorbire, convorbire, conversaţie; taifas: **nu te amesteca nepoftit în vorba altora; a sta la ~, a sta de ~**, a sta la conversaţie: **a deschide, a aduce vorba despre ceva, a începe să vorbească despre ceva: mai aduse vorba încă odată despre copiii lui cei pierduţi** (ISP.); **a schimba vorba**, a schimba subiectul convorbirii; **a curma vorba cuiva**, a întrerupe pe cineva; **a întinde, a lungi vorba: hai, nu mai lungiţi vorba şi vă porniţi acu 'ndată la lemne** (ALECS.); **a se întinde la ~; să ne întoarcem, să venim iar la vorba noastră** ¶ ⑥ Discuţie, schimb de vorbe, ceartă: **multă ~ s'a făcut între tata şi mama pentru mine** (CRG.); **aci nu mai încape ~... trebue plătit pe cît nu face** (ISP.) ¶ ⑦ ♩ Fie-care din cuvintele dintr'un cîntec, puse pe note ¶ ⑧ Modul de a se exprima, felul de a vorbi: **omul se cunoaşte din umblet ca şi după ~** (ZNN.); **prostul se cunoaşte după ~ şi şiretul după ochi** (ZNN.); **pînă sînt miri, se poartă ca o fată mare, tot gătit, tot cu vorbe alese** (RET.) ¶ ⑨ Făgăduinţă, făgăduială, promisiune: **a se ţinea de ~: eu te mîntuesc, dar apoi de nu te ţii de ~ e vai de tine** (RET.); **a-şi lua vorba înapoi**, a-şi retrage făgăduiala: **îşi luă vorba înapoi şi nu mai voi să dea nimic lui Ercule** (ISP.); **a-şi întoarce vorba** ☛ **ÎNTOARCE 1** ⑬; **a purta cu vorba** ☛ **PURTA 1** ⑧ ¶ ⑩ Înţelegere, învoială: **voia numai decît să împărţească banii, că aşa au avut vorba** (SB.); **dar bine, Ioane, aşa ne-a fost vorba?** (CRG.) ¶ ⑪ *În diferite locuţiuni*: **a fi vorba de** (*sau* **despre**) **cineva sau ceva**, c chestiunea de; **dacă e vorba aşa...**, dacă socoteşti, dacă lucrurile stau astfel; **(să) fie vorba între noi**, ţi-o spun dumitale (dar nu altuia): **să fie vorba între noi, dar tu nu eşti tot ca el?** (PANN); **între noi fie vorba. să rămîie vorba între noi**, ţi-o spun confidenţial, să nu o spui altora; **~ să fie!** nu cred aşa ceva: **adecă D-voastră nu bănuiţi nimic? ~ să fie!** (ISP.); **mai e ~?** nu mai încape nici o discuţiune; **nu-i ~**, ce e drept, fără îndoială: **ştia şi el glasurile pe din afară de biserică, nu-i ~, dar clămpănea de bătrîn ce era** (CRG.); **nici ~**, nu e de discutat: **a călători noaptea, nici ~, căci trebuia să tragi la gazdă cînd era încă soarele de-o suliţă sus pe cer** (I.-GH.); **mai e ~!** nu încape nici o îndoială: **Adevărat să fie... că însemnau ceva acele slove?— Mai e ~! răspunse el** (ISP.); **a lăsa ~**, a spune ceva plecînd de acasă: **a lăsat ~ că se întoarce tîrziu acasă; a fi ~ lungă**, a-i plăcea să vorbească mult, să lungească vorba; **a fi scump la ~**, a nu-i plăcea să vorbească,

a i se scoate vorba cu cleştele din gură; scurtă ~, pe scurt, într'un cuvînt: şi scurtă ~, ne adunăm, cu rudele lui Zaharia, cu ale mele, în ogradă la moş Luca (CRG.); ☛ BA ④ ¶ ⑫ *După prepoziţii.* cu ~ (*sau* vorba), zicînd; cu pretextul: bărbatul muierii se dusese d'acasă cu ~ că vine a doua zi (ISP.); îşi luă copiii şi plecară împreună cu vorba că merge la lemne (ISP.); — a avea de ~ cu cineva, a avea de vorbit, de discutat cu cineva; — a da de ~, a (se) face de ~, a face să vorbească lumea: m'a făcut de ~ prin sat cu minciunile lui (PANN); — a sta, a şedea de ~, a sta la taifas, la conversaţie; — a ţinea de ~ pe cineva, a opri din lucru pe cineva, a nu-l lăsa să plece vorbindu-i mereu; — din ~ în ~, din una în alta: din ~ în ~ îmi spune că sufere de piept (I.-GH.); din ~ în ~, îl întrebai dacă ştie să-mi spue ce a simţit atunci cînd l-a grămădit viscolul în mijlocul drumului (OLVR.); — a se da în ~ cu cineva, a intra în conversaţie cu cineva: mă dau în ~ c'un moşneag care 'mpleteşte la un coşer de nuiele (VLAH.); — a fi în ~ cu cineva, *a)* a fi pe cale să se însoare, să se mărite; *b)* a fi în tratative pentru o afacere: a intra în ~, a se pune la ~, a începe să discute ¶ ⑬ Ⓟ Vorba dulce mult aduce; — vorba vorba aduce; — vorba multă (*sau* lungă), sărăcia omului; — ~ multă şi treabă puţină; — bun de ~ şi rău de lucru; — ~ să fie, că tîrgul (*sau* bîlciul) se face, asta s'o spui altuia, nu e de crezut ceea ce spui; — ori te poartă cum ţi-e vorba, ori vorbeşte cum ţi-e portul; — cade omul din pom şi tot mai zice o ~, se zice unuia care stă mut, care nu vrea să vorbească nimic, care nu vrea să răspundă la o întrebare [‡ dvorbă < vsl. dvorîba].

VORBĂREŢ, ○ **VORBAREŢ** *adj.* ① Căruia-i place să vorbească mult, limbut: se vede însă că şi p'atunci bărbierii erau ca şi în ziua de astăzi, flecari, vorbăreţi şi uşori de gură (ISP.); pe cînd ou celelalte femei eram vorbăreţ, îndrăzneţ, cu mintea liberă, în faţa ei îmi pierdeam cumpătul (GN.) ¶ ② Ⓕ Elocuent: atunci cu gesturi mai vorbăreţe decît vorba lui... ne-a povestit că semnalul acela însemna în oştire porunca stingerii tuturor focurilor (BR.-VN); Numai ochiul e vorbareţ, iară limba lor e mută (EMIN.) [vorbi].

VORBĂRIE *sf.* Ⓕ Vorbă multă, fără rost.

VORBI (-besc) 1. *vb. tr. şi intr.* ① A rosti vorbe, a grăi; a-şi exprima cugetarea prin vorbă: nerodul întîiu vorbeşte şi apoi se gîndeşte (ZNN.); Cu nerodul cînd vorbeşti, Bastonul să-ţi pregăteşti (PANN); una gîndeşte şi alta vorbeşte; De-aceea una-mi este mie De-ar vorbi, de-ar tăcea (EMIN.); Ⓟ: ori te poartă cum ţi-e vorba, ori vorbeşte cum ţi-e portul; ☛ BOU ①; IOAN ①; LUP ①; Ⓕ: ai vorbit de te-ai prăpădit, se zice cuiva care se amestecă în vorba altora şi spune o prostie ¶ ② Se zice despre păsările care imită graiul omului: vorbeşte ca un papagal ¶ ③ A-şi exprima cugetarea altfel decît cu vorba: ~ prin semne; surdo-muţii vorbesc cu degetele ¶ ④ A discuta despre ceva, a ţinea o cuvîntare: ce mai stăm noi oare să vorbim de vremile păgîneşti? (ISP.); conferenţiarul a vorbit un ceas şi jumătate despre călătoriile lui în Africa ¶ ⑤ A se exprima într'o limbă oare-care: ~ franţuzeşte ¶ ⑥ A spune: da ce stai d-ta de vorbeşti, omule? (ISP.) ¶ ⑦ ~ cu cineva, a sta de vorbă, a se întreţine cu cineva; a nu (mai) ~ cu cineva, a fi supărat, a nu (mai) avea relaţii cu cineva ¶ ⑧ Ⓕ A scrie, a pomeni (într'o carte, într'o gazetă, etc.): în volumul al doilea, autorul vorbeşte despre obiceiurile din trecut; a vorbit de tine în articolul de ieri ¶ ⑨ ~ pe cineva (de bine, de rău), a-l lăuda, a-l ponegri, a-l critica: Şi toţi te vorbesc de bine, toţi zic că eşti pricopsit (PANN); te vorbeşte cineva (CIAUŞ.), te calomniază, te ponegreşte cineva (se zice cuiva cînd îi ţiue urechea stîngă) ¶ ⑩ La dreptul vorbind ☛ DREPT 3 ⑫.

2. *vb. refl.* A se înţelege cu cineva: într'o zi, zmeul se vorbi cu sora băiatului ca să-l omoare şi să scape de el (ISP.).

VORBIRE *sf.* ① Faptul de a vorbi; rezultatul acestei acţiuni, cuvîntare: Ei simt c'a lor ~ e slabă, tot mai slabă (EMIN.) ¶ ② Felul de a vorbi, modul de a se exprima ¶ ③ 🕮 Părţile vorbirii, părţile de cuvînt (☛ CUVÎNT ⑩).

VORBITOR *adj. verb.* VORBI şi *sm.* Care vorbeşte; cel ce ţine o cuvîntare: Mureş, Mureş, apă lină, De mi-ai fi tu vorbitoare Precum eşti de mergătoare, Eu cu drag te-aş întreba: N'ai văzut pe bădiţa? (IK.-BRS.).

VORBULIŢĂ (*pl.* -ţe) *sf. dim.* VORBĂ.

○ **VOREŢ** (*pl.* -ţe) *sn. Băn.* Curte, ogradă [srb. dvorac].

VORNIC *sm.* ① ‡ ⚜ Marele ~, mare boier de divan, în vechile principate; în Moldova apar de la început doi ~i, cu începere din a. 6908 (1399—1400) sub Alexandru cel Bun, cari erau un fel de miniştri de justiţie şi veneau în rang după marele-logofăt; pe lîngă aceşti doi vornici, găsim, cu începere din a. 6915 (1406—1407), tot sub Alexandru cel Bun, un al treilea demnitar cu acest titlu, purtînd denumirea de ~ de Suceava; cîte 2 sau 3 vornici continuă a figura în documente pînă în a. 6960 (1452—1453), sub Petru al III-lea Aron, dată de la care nu mai întîlnim decît un singur vornic; în a. 7077 (1569—1570), Bogdan al VI-lea institue iarăşi doi demnitari cu acest titlu, şi anume: ~ul de Ţara-de-Jos şi ~ul de Ţara-de-Sus; în Muntenia, ~ul apare întîiu în a. 6923 (1414-1415) sub Mircea cel Bătrîn şi vine în rang după marele-ban ¶ ② † Primar de sat: într'una din zile... scoate ~ul din sat pe oameni la o clacă de dres drumul (CRG.) ¶ ③ Ⓟ = VORNICEL ③: care popă se va face ~ pre la nunte şi va juca şi va îmbla beat prin tîrg... să i se ia popia (GAST.) [vsl. dvorîniků].

VORNICEASĂ (*pl.* -ese), *Mold. Bucov.* VORNICIŢĂ (*pl.* -ţe) *sf.* ① Nevasta unui vornic: lelea vorniceasa căsăpea la gîşte, reţe şi gobăi (GRIG.); Văzui vornici, vorniciţe Cărînd apă la drăciţe, Dregătorii satului Tăind lemne dracului (MAR.) ¶ ② = DRUŞCĂ.

VORNICEL *sm.* ① ‡ Slujbaş inferior de sub autoritatea marelui vornic ¶ ② ‡ Sătean ales de contribuabili spre a se ocupa de poliţia satului: birnicii... au dreptul de a-şi alege din sînul lor vornicei ce sînt ca o poliţie în sat (ST.-ŞCH.) ¶ ③ Ⓟ Flăcău ales din partea mirelui sau a miresei, cu însărcinarea de a pofti pe oaspeţi la nuntă, de a conduce jocurile de a primi şi cinsti pe nuntaşi și a conduce pe miri la biserică şi, după cununie, îndărăt spre casă (☛ ▣ 5235): ba, nu pot, cuconaşule, că-s ~ de nuntă astăzi (ALECS.); Iată vine nunta 'ntreagă: ~ e-un grierel, îi sar purici înainte cu potcoave de oţel (EMIN.).

VORNICIE *sf.* ① ‡ ⚜ Demnitatea de mare-vornic: pre Iordachi Ruset... l-au slobozit şi l-au boierit cu vornicia cea mare de Ţara-de-Jos (MUST.); logofeţiile şi vorniciile cele mari, de Ţara-de-Sus şi de Ţara-de-Jos, cu visteriile, se mai dau pămîntenilor (I.-GH.) ¶ ② ‡ Ministerul marelui-vornic: după povaţa unui văr al meu... atunci director la ~, am prelucrat un proiect de exploatarea sării (I.-GH.) ¶ ③ † Demnitatea, funcţiunea de vornic de sat: de douăzeci şi mai bine de ani, de cînd port vornicia în Pipirig, am dus-o cam anevoie numai cu răbuşul (CRG.) ¶ ④ † Primărie: s'apoi numai vedeai că-i strîngeau juraţii de la ~ grămadă (GRIG.).

○ **VORNICIŢĂ** ☛ VORNICEASĂ.

† **VOROAVĂ** (*pl.* -ve) *sf.* Vorbă; convorbire; sfat: voroava blîndă toată pornirea îmblînzeşte (MUST.); mai în scurtă ~ să grăim, că n'au rămas la sfintele mănăstiri nice clopote, nice uşi, nice un her (N.-COST.); tot i-au purtat cu voroave şi nu i-au mai dat oaste (NEC.); pe-o aşa frumuseţe de vreme, pasările ies şi ele la ~ (GRL.); nici unul din semenii săi nu era destoinic să-i stea înainte, nici la trîntă nici la ~ (ISP.) [vorovi].

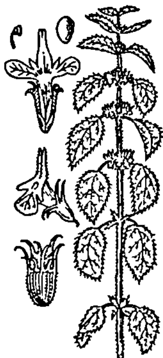

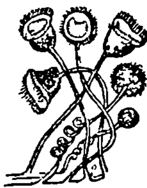
Fig. 5332. Voronic.

VORONIC *sbst.*, VORONICĂ *sf.* ⚘ Plantă din *fam.* labiatelor, înaltă de 30—60 de cm., cu tulpina în patru muchii şi foarte ramificată; frunzele, ovale, sînt alburii pe faţa inferioară şi acoperite cu un păr moale ca bumbacul; răspîndeşte un miros pătrunzător şi are un gust amar; florile sînt albe, dispuse în verticile multiflore, aproape globuloase; creşte pe marginea drumurilor, pe lîngă dărămături şi în locurile inculte; numită şi „unguraş", „bălţătură", „cătuşnică-sălbatică", etc. (*Marrubium vulgare*) (▣ 5332) [comp. rus. voronniků].

‡ **VOROVĄCIU** *adj.* Vorbăreț; elocuent [v o-r o v i].

† **VOROVĮ** (-ovesc) *vb. tr.*, *intr.* și *refl.* = VORBĮ: nici ~ în curte unul cu altul nu cutezau boierii (MUST.); Timuș... nice vorovea cu nime, nice întreba de polcovnicii săi (M.-COST.); Leșii începură a ridere și a vorovire voroave de glume cu Pașa (NEC.); De geaba vorovesc că nu-i la draci dreptate (DON.); Spune, mîndră, ce gîndești, De toată îngălbinești, Cînd cu mine vorovești? (IK.-BRS.); Știți Tănase-al lui Ispas Care vorovea pe nas (RET.).

•VORTICĘLĂ (*pl.*-le) *sf.* Gen de animalcule infuzorii microscopice; trăesc în mare, în bălți, în *infuziunile* animale sau vegetale (▣ 5333) [fr.].

Fig. 5333. Vorticelă.

○ **VǪSCĂ** *sf. Băn.* = BOȘTĮNĂ [srb. v o s a k, -s k a].

VOSCREĄSNĂ (*pl.*-esne) *sf.* Învierea Domnului [rus. v o s-k r e s e n i j e].

○ **VOST** = VǪSTRU.

VǪSTRU (*f.* voastră; *pl. m.* voștri, *f.* voastre) 1. *adj. pos.* Care vă aparține vouă, ce ține de voi: stăpînul ~; țara voastră; copiii voștri; casele voastre. 2. AL ~ (*f.* a voastră; *pl. m.* ai voștri, *f.* ale voastre) *pron. pos.*: acest loc e al ~; acea casă e a voastră: ai voștri, rudele voastre, partizanii voștri [lat. vulg. v o s-t e r, -s t r a = clas. v e s t e r, -s t r a].

VOȘTĮNĂ *sf.* = BOȘTĮNĂ [srb. v o š t i n a].

•VOT (*pl.*-turi) *sn.* ① Sufragiu, părerea exprimată de fie-care membru al unei adunări deliberante asupra soluțiunii ce urmează să se dea unei chestiuni propuse ¶ ② Alegerea unuia sau mai multora dintre candidații propuși pentru o funcțiune electivă, pe care o face un alegător, în scris sau printr'un buletin tipărit anume [fr. v o t e].

•VOTĄ (-tez) *vb. tr.* și *intr.* ① A exprima printr'un vot părerea sa asupra unei chestiuni: ~ budgetul ¶ ② A alege pe cineva prin vot, a-și da votul: ~ pe un candidat [fr.].

•VOTĄNT *sm.* Persoana care votează, care are dreptul de vot [fr.].

•VOTĮV *adj.* Care s'a oferit divinității spre a împlini o făgăduință solemnă: tablou ~ [fr. v o-t i f].

† **VOTRĮ**, ‡ *Mold.* HOTRĮ (-tresc) *vb. tr.* și *intr.* ① A mijloci coruperea, prostituarea fetelor sau femeilor ¶ ② *Trans.* A peți [v o t r u].

† **VOTRĮE**, ‡ *Mold.* HOTRĮE *sf.* Meseria de v o t r u, pezevenclîc.

† **VǪTRU**, *Mold.* HǪTRU *sm.*, VOĄTRĂ, *Mold.* HOĄTRĂ (*pl.*-tre) *sf.* ① = PEZEVĘNCHIU ① ¶ ② *Trans.* Pețitor [comp. vsl. v ŭ t r ĭ, v o t r ĭ „făurar"].

VǪUĂ ☛ TU.

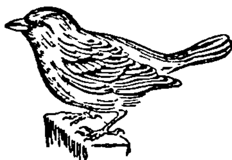
VOVEDĘNIE, ‡ VĂVEDĘNIE *sf.* Sărbătoarea „Intrarea în biserică" (21 Noemvre) [vsl. v ŭ-v e d e n i j e; comp. și OVIDENIE].

VOZGLĄS (*pl.*-asuri) *sn.* Frază cîntată cu glas tare de către preot la sfîrșitul unei rugăciuni [vsl. v ŭ z g l a s ŭ, rus. v o z g l a s ŭ].

VOZGLAȘĘNIE *sf.* = VOZGLĄS [vsl. v ŭ z g l a š e n i j e, rus. v o z g l a š e n i e].

○ **VRĂBĘȚ**, VRĂBĘTE *sm. Olten. Băn.* = VRĄBIE: păsăruica astfel numită este chiar acel vrăbete grăsun care se îndoapă cu fructe de prin grădini (ODOB.) [srb. v r a b a c, bg. v r a b e c ŭ].

VRĄBIE *sf.* ① Păsărică, cu penele brune, împestrițate cu negru și cenușie pe pîntece; are ciocul scurt și conic; umblă săltînd și se hrănește cu grăunțe și cu insecte; e foarte lacomă și e considerată ca stricăcioasă prin cantitatea considerabilă de grăunțe ce consumă, fie pe cîmp, prin grădini, prin curți și prin hambare unde se furișează; trăește pe lîngă locuințele oamenilor și-și face cuibul în crăpăturile zidurilor sau în vîrful copacilor; numită și „vrabie-de-casă" *(Passer domesticus)* (▣ 5334): cînd se scaldă vrăbiile și găinile în colb, are să ploaie (GOR.); cînd vrăbiile ciripesc mult în fața casei, fac a sfadă (GOR.); Ⓟ: decît o mie de vrăbii pe gard, mai bine una în mînă (PANN); — ☛ MĂLAIU①, PUIU¹③ ¶ ② VRĄBIE-DE-CÎMP, varietate de vrabie ce trăește mai ales pe lîngă semănături, ciugulind grăunțele sau hrănindu-se cu omizi; numită și „vrabia-mălaiului" sau „vrabie-de-mărăcini" *(Passer montanus)*. ¶ ③ VRĄBIE-DE-TREȘTIE, varietate de presură, de 15-17 cm. care trăește mai ales pe lîngă apă, prin părțile mlăștinoase, hrănindu-se cu grăunțe și cu insecte; numită și „vrabie-de-stuf" sau „presură-de-trestie" *(Emberiza schoeniclus)* [vsl. v r a b i j].

Fig. 5334. Vrabie.

VRĂBIĘR *sm. iron.* Vînător prost (care împușcă numai v r ă b i i): taci din gură, ~ule! minciuni spui tu care împuști numai ciocîrlani de pe drumuri (GN.).

VRĂBIOĄRĂ (*pl.*-re) *sf.* ① *dim.* VRĄBIE ¶ ② Carne de vită (*in spec.* de bou) din regiunea rinichilor; friptura pregătită din această parte a corpului animalului.

VRĂBIǪIU *sm.* Bărbătușul v r a b i e i: vrăbioii se 'nfoiau și gurluiau din gușî (LUNG.); ești un fel de ~ închircit (CRG.).

VRĂBIŲȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* VRĄBIE: ~ încărcățică, hai seara la poiețică (GOR.), *ghicitoare despre* „lingură".

‡ **VRACEVĄNIE** *sf.* Vindecare, lecuire [vsl.].

† **VRĄCIU** *sm.* Ⓟ Doftor: nu trebuește sănătosului vraci, ce bolnavului (COR.); Iosif porunci slugilor sale vracilor cum cu aromat să ungă pre tată-său, și vracii unseră pre Israil (PAL.); toate lucrurile ce luase împărăteasa de la vraci și vrăjitoare nu-i folosise întru nimic (ISP.) [vsl. v r a č ĭ].

‡ **VRĂCIUĮ** (-uesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A vindeca, a lecui, a tămădui ¶ ② A da leacuri, a exercita meseria de v r a c i u.

‡ **VRĂCIUITǪR** *adj. verb.* VRĂCIUĮ și *sm.* Care lecuește, vindecător, tămăduitor.

○ **VRĄCNIȚĂ**, VRĄGNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn. Oaș.* = VRĄMNIȚĂ: poarta de la marginea satului, care se închide ca vitele să nu poată ieși în cîmp, se chiamă vracniță (LIUB.) [srb. v r a t n i c a].

VRAF (*pl.*-afuri), *Mold. Bucov. Trans.* VRAV (*pl.* -avuri), *Olten Băn* VRĄU (*pl.*-auri) *sn.* ① Aria plină de snopi pînă a nu fi intrat caii ca să treiere: fiindcă snopii sînt așezați aproape în picioare împrejurul steajerului, cailor le vine greu la începutul vraului (CIAUȘ.); la lăsatul postului, dacă-ți rămîne ciorba nemîncată, te apucă ploaia cu vraul pe arie (GOR.) ¶ ② Grămada de grîu sau de pleavă ce se formează la treierat: grîul... se făcea vraf pe zăblae curate de unde-l încărcau argații (S.-ALD.): aruncau gozul de la mașină pe vîrful unui vraf (D.-ZAMF.); văzură că numai paiele arsese și că grîul a rămas vrav în mijloc, ca ales pe masă (RET.) ¶ ③ *Pr. ext.* Morman, grămadă de lucruri aruncate în neorînduială unele peste altele: În colțișorul ei, stăpînă Pe-un vraf de jucării stricate, Din cărți de joc, din hîrtioare, Ea-și face parcuri și palate (VLAH.); s'au adunat vravuri mari de scaieți și la dreapta, și la stînga ei (SLV.) ¶ ④ Teanc: un vraf de albituri se ridica lîngă lampa strălucitoare, mirosind a sulfină (D.-ZAMF.); scoate din buzunar un vraf de scrisori, mi le trîntește dinainte pe masă și iese (CAR.); Și prin cărțile în vravuri Umblă șoarecii furiș (EMIN.) [vsl. v r a h ŭ].

VRĂFUĮ, *Mold. Trans.* VRĂVUĮ (-uesc) *vb. tr.* A face un v r a f, a grămădi unele peste altele în neorînduială: să-l fi văzut atunci cum își vîra mîna pînă 'n coate în banii de argint și de aur, cum îi vrăvuia (GN.).

○ **VRĄGNIȚĂ** ☛ VRĄCNIȚĂ.

VRĄIȘTE *sf.* ① Lucruri aruncate unele peste altele în neorînduială, așternute în desordine: se duse în grădină, să nu mai audă sgomot, să nu mai vadă ~a din casă (VLAH.); întrebuințat mai adesea ca *adv.*: lîngă soba care-i mai totdeauna rece, sînt aruncate ~ toate vechi (VLAH.) ¶ ② *adv.* Deschis de tot (*vorb.* de uși și ferestre): văz lumină la ferestrele de din dos ale domnului Cațavencu, și ferestrele ~ (CAR.); el se îmbrăcă parc'ar fi fost în mijlocul cîmpului, cu toate odăile ~ (D.-ZAMF.); or prăda, n'or pr da, eu nu-mi pot lăsa casa ~ (GRL.).

VRĄJĂ (*pl.*-ăji, -aje) *sf.* Operațiune de magie, farmec, practică superstițioasă, formulă sau descîntec ce se rostește anume, spre a influența

(mai adesea în rău) soartea cuiva, spre a-l supune voinței sau dorințelor lui: ~ de dragoste; unii au obiceiul să îmbrace anume ceva pe dos, ca să nu se prindă vrăjile (GOR.); este bine a avea un cucoș negru la casă, căci de acel loc, unde a călcat acel cucoș, nu se prinde nici un fel de ~ (GOR.); aceste (muieri)... fac farmece și vrăji și pierd sufletele coconilor la vreme de naștere (PR.-GOV.); fel de fel de fermecători fuseră aduși, însă rămaseră rușinați, cu vrajele lor cu tot (ISP.); frunzele nemișcate ale sălciilor îți par înmărmurite ca de o ~ (VLAH.); Ⓕ: atunci un chiot trezi pădurea și vraja tăcerii se rupse (VLAH.) [vsl. v r a ž a].

VRAJBĂ (*pl.*-ăjbi, -ajbe) *sf.* Dușmănie; desbinare, zizanie: potolindu-se vrajba între Tătari și Turci, (Antioh-Vodă) s'au înturnat la scaunu-și cu pace (N.-COST.); au intrat ~ între frați... Ilias-Vodă vrînd să omoare pe frate-său Ștefan-Vodă (GR.-UR.); sfezile și vrajbele celor mai *mari* de multe ori se descarcă în spetele celor *mici* (MUST.); cum vîntul ațîță focul, așa și vorba ațîță vrajba (GOL.); sămînța de ~ ce se aruncă atunci rodi mult mai apoi (BĂLC.) [vsl. *v r a ž ĭ b a < v r a ž ĭ d a, prin schimbare de sufix; comp. rut. ceh v r a ž b a, pol. w r o ž b a].

‡**VRĂJBI...** = **ÎNVRĂJBI...**

‡**VRĂJBIE** *sf.* ① = **VRAJBĂ** ¶ ② Răzbunare.

VRĂJI (-ăjesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A face vrăji, a fermeca: preotul cela ce vrăjaște sau merge la vrăjitoriu să se scoață (PR.-GOV.); vrăjitu-i-au un matematic, anume Sarapion, și au zis că va muri curînd Antoniu (N.-COST.); fetele... vrăjesc pîne, zahar, și dau flăcăilor să mănînce (GOR.); parcă dracul vrăjește, de n'apuc bine a scăpa din una și dau peste alta (CRG.) ¶ ② *Trans. Maram.* A lovi aspru cu mîinile (BRL.); a atinge ici și colo cu mînile: încep u ~ cu mînile pe jos pe iarbă, ca să i se ude de rouă și să dee cu ea la ochi (RET.) ¶ ③ ⊕ A vorbi [vsl. v r a ž i t i].

VRĂJIT 1. *adj. p.* **VRĂJI**. Căruia i s'au făcut vrăji, fermecat; Ⓕ: în oeasul acela, toate mi se înfățișau ca 'ntr'o lume ~ă, ca 'n vis (VLAH.).

2. *sbst.* Faptul de a vrăji.

VRĂJITOR *sm.*, **VRĂJITOARE** *sf.* ① Acela, aceea care știe să facă vrăji: chiemă înlăuntru toți vrăjitorii Eghipetului și toți mîndrii și spuse lor visurile sale (PAL.); pre aceia chiamă vrăjitori carii chiamă dracii și fac vrăji... întru stricăciunea oamenilor (PRV.-MB.); preotul cela ce vrăjaște sau merge la vrăjitoriu să se scoață (PR.-GOV.); înțelegînd Atila că au tras Rîmlenii într'ajutor și pre Goti asupra lui, s'au sfătuit cu vrăjitorii săi (N.-COST.); aflară despre un vră*jitor meșter* carele închega și apele (ISP.); (era) o vrăjitoare strașnică care închega apa și care știa toate drăcăriile de pe lume (CRG.) ¶ ② ♣ **VRĂJITOARE, IARBA-VRĂJITOAREI** = **TELIȘCĂ**.

VRĂJITORIE *sf.* ① Meseria vrăjitorului ¶ ② Operațiune a unui v r ă j i t o r, fermecătorie.

○**VRĂJITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Vrajă, farmec, fermecătorie, fermecătură: cu vrăjiturile ei, cu părul ei a legat cînii ca și cu niște lanțuri (RET.) [v r ă j i].

VRAJMĂ (*pl.*-me) *sf.* = **VRAJBĂ**: vrajma ce intră de timpuriu foarte între fiii săi... aduse oști de limbi străine în Moldova (ISP.).

VRĂJMAȘ 1. *sm.*, **VRĂJMAȘĂ** (*pl.*-șe) *sf.* ① Dușman, dușmană: multe țări au biruit și mulți vrăjmași au pus supt sabia lui și i-au pleoat (MUST.); Ⓟ: mai bine un vrăjmaș înțelept decît un prieten nerod (ZNN.) ¶ ② Ⓟ Vrăjmașul, dracul.

2. *adj.* ① Dușmănos, cîinos: Duca-Vodă... la a doua domnie, s'au arătat rău și cumplit, prea ~ și plin de toată răutatea (LET.); Face-mi-aș de tine milă, De n'ai fi tu om pizmaș Și la inimă vrăjmaș (ALECS.-P.); vai de prima victimă pe care o va întîlni! cu cît mai tîrzie va fi întîlnirea, cu atît mai vrăjmașă și mai socotită lovitura! (CAR.); *adv.*: Turcii... și-au așezat toate puștele cele mari și au început a se batere prea vrăjmaș (NEC.) ¶ ② Grozav (de mare, de mult, de tare, de iute, etc.): S'afară-i vreme ~ă Și eu sînt numa 'n cămașă (IK.-BRS.); ploaie, zăpadă, măzărică și vînt ~, de nu mai știa vita cum să se 'ntoarcă, să poată răsufla (CAR.); roade la pădure mai ~ decît capra la curechiu (RET.); care a venit la stăpînire să ceară pămînt i-a *zis*: „du-te la Dochia", și s'a făcut așa sat ~ (GR.-N.); în ziua în care a nins întîiu, în acea zi, primăvara, să pui bostani, că se fac ~ de mulți (GOR.) [*v r a j b (ă) n (< vsl. *v r a ž ĭ (d ĭ) b ĭ n ŭ) + *suf.* -a ș].

VRĂJMĂȘESC *adj.* Dușmănesc, de v r ă j m a ș: răsunau țările cerurilor de bubuitul tunurilor vrăjmășești (ISP.).

VRĂJMĂȘEȘTE *adv.* Dușmănește, ca un v r ă j m a ș: se uita la mine foarte ~ (S.-ALD.); Și îndată se pornește Să-l scuture ~ (PANN); Mulțime de Turci zării deodată Venindu-mi asupră ~ (BD.-DEL.).

VRĂJMĂȘI (-ășesc) 1. *vb. tr.* A dușmăni: toți mă vrăjmășeau și voiau să-mi surpe drepturile (GN.).

2. *vb. refl.* A se dușmăni: pînă atunci n'o să vedem alta decît două, trei partide politice vrăjmășindu-se între dînsele (I.-GH.) [v r ă j m a ș].

VRĂJMĂȘIE *sf.* Dușmănie: ne mai putînd boierii răbda vrăjmășia și asuprelile ce le făcea Nicolai-Vodă, s'au sfătuit cu toții și au fugit carii încotro au putut scăpa (MUST.); iau din masa voastră, numai să vă arăt că n'am nici o ~ pe voi (ISP.); cum poate cineva... să prinză ~ și să-și răzbune asupra unui copil nevinovat? (BR.-VN.) [v r ă j m a ș].

‡**VRĂJMĂȘUI** (-uesc) *vb. intr.* A se purta dușmănos, ca un v r ă j m a ș cu cineva.

○**VRAMNIȚĂ, VRAMIȚĂ, VRANIȚĂ** (*pl.*-țe, -ți) *sf.* Portiță de scînduri sau de nuiele împletite: stătu înaintea vramiței de la casa lor multă vreme, fără s'o deschidă (S.-ALD.); el lua vramițele oamenilor de la curți și ogrăzi (MERA) [v r a c n i ț ă].

VRANĂ (*pl.* vrăni) *sf.* ① Gaură mare, rotundă sau dreptunghiulară, făcută în una din doagele butoiului, pe unde se toarnă înăuntru vinul, etc. (▣ 5335): Romînii... lasă vrana destupată, ca să nu se spargă vasul (ION.); atunci să ieși tu de-aici, cînd o veni om pămîntean și ți-o picura cu degetul trei picături de apă pe vrana polobocului (VAS.) ¶ ② ⚘ = **PISCOAIE**[1] ¶ ③ ♩ Gaură pe unde se bagă dopul la fluier [bg. v r a n á, srb. v r a ń].

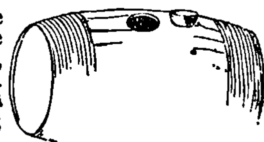

Fig. 5335 Vrană.

○**VRANIȚĂ** ☛ **VRAMNIȚĂ**.

○**VRASC** (*pl.*-ăști) *sm.* și (*pl.*-ascuri) *sn.*, **VRASCĂ** *sf. Olten. Trans.* Nuia; vreasc [comp. **VREASC**].

VRAU, VRAV... ☛ **VRAF...**

VRE, *particulă* întrebuințată numai în compoziție cu un(-ul), o(-una) 1. ① Vre-un, vre-o (vr'un, vr'o, Ⓟ v'un, v'o) *adj. nedef.* Oare-care: cine va avea la dînsul vre-un lucru striin și vor veni să-l fure... (PRV.-MB.); a-și da șie vr'o osteneală sau vr'o nevoință nu cutează (VARL.); de cîte ori zarve ca aceste s'au ațîțat asupra vre-unui Domn, tot de risipa țării au fost (MUST.); De-o mai avea vre-o fată, Să-i puie capul sub piatră, Și de-o avea vre-un ficior, Puie-i capul sub picior (IK.-BRS.); de cîte ori îl auzi c'a intrat dracul în vre-o femeie... numai decît să mergi acolo (CAR.) ¶ ② Vre-odată, vr'odată, cînd-va, oare-cînd: Mai suna-vei dulce corn Pentru mine vre-odată? (EMIN.); să-ți jupesc pielea de pe spate, dacă te-i mîuia vr'odată asupra mea (SB.) ¶ ③ Vre-o, dinaintea unui număr sau cantități are înțelesul de „cam", „aproape", „aproximativ", sau exprimă o cantitate nehotărîtă: au zăbovit acolo spre acele părți de loc mai vre-o doi ani (NEC.); Vai de mine, n'am opinci, Dar mîndruțe am vre-o cinci (IK.-BRS.); m'am rugat și m'am certat vre-o două ceasuri cu căpitanul depoștă (I.-GH.); au trecut de atunci vre-o cîțiva ani; pînă la primăvară mai erau... vre-o opt luni de zile, o întreagă vecinicie (SLV.).

2. **VRE-UNUL**, *f.* **VRE-UNA** (*pl.* vre-unii, *f.* vre-unele) *pron. nedef.* Un individ oare-care, o femeie, un lucru oare-care: rămăsese Fenerul pustiu în Țarigrad... iară Grec îmblai mult pînă dai de vre-unul acolo (MUST.) [lat. v ē r e; comp. arom. v î r n u „niciunul, nimeni" = it. v e r u n o „nimeni" < lat. v ē r e - u n u s; forma Ⓟ fre-un (fr'un), fre-o (fr'o), care apare adesea și în limba veche (PR.-GOV.) pare a deriva din lat. f ē r e - u n u s].

VREA (vreau, ○ vreu; *pf.* vrui; *part.* vrut), **VOI** (voesc, voiu), **VROI** (vroesc, vroiu) 1. *vb. tr.* ① A avea hotărîrea, voința fermă de a face ceva: cine va vrea să vie după mine, acela să se lepede de sine (VARL.); cine nu voește cînd poate nu va mai putea cînd va voi (ZNN.); Deci cum voești, tu poți urma cărarea Fii bun și mare, ori pătat de crime (EMIN.); nu e după cum vrea omul, ci după cum se poate (ZNN.) ¶ ② A porunci, a hotărî (*vorb.* de voința divină): nu e după cum vrea omul, ci după cum vrea Domnul (PANN); unde nu va Dumnezeu, omul nu poate (GR.-UR.) ¶ ③ A dori: aș vrea să-ți vorbesc; dacă vrei să

trăești liniștit, să nu vezi, să n'auzi, să taci (PANN); cela ce va vrea să-și izbăvească sufletul său, piarde-l-va (VARL.); întrebîndu-l popa ce vrea... i-a răspuns Pepelea că el este păstoriu și ar vroi să se năimească (SB.) ¶ ④ A avea intențiunea, a umbla cu gîndul de a face ceva: se trezi în pădurea fildeșilor fără să voiască (ISP.); ce vrei să spui cu asta? ¶ ⑤ A consimți, a permite, a da voie: m'aș duce să mă tund, dar nu vrea tata; într'alte zile n'au vrut frate-său să-i dee plugul, și acum Duminica i-au dat (MERA); împăratul nu voia să-și mărite fata după fiecine (NEC.); ~ (de bărbat, de nevastă), a consimți să ia în căsătorie: fata nu vrea nici în ruptul capului să ia pe țigan de bărbat (ISP.); Joe lnă de nevastă pe Junona, fără voia părinților ei ... (și) nici ea nu-l prea vrea (ISP.) ¶ ⑥ A cere, a pretinde (pe un lucru de vînzare): cît vrei pe hainele astea? ¶ ⑦ A putea (*vorb.* de obiecte): ceasul nu vrea să meargă; focul nu vrea să ardă ¶ ⑧ A fi pe cale, în momentul de a face ceva: cînd vrea să moară Iustinian, el feciori nu avea, ce-și dede împărăția nepotu-său, lu Iustin (MUST.) ¶ ⑨ ~ binele, răul cuiva, a căuta să-i facă bine, rău, a-i fi binevoitor, răuvoitor, a-i dori binele, răul ¶ ⑩ Face tot ce vrea din el, îl sucește cum îi place; are o mare înrîurire asupra lui ¶ ⑪ Vrea să zică, înțelege, însemnează, arată ¶ ⑫ Vrînd, nevrînd, de voie, de nevoie; cu voie, fără voie: acei aleși sînt obligați, vrînd, nevrînd, să primească aceste funcțiuni cel puțin pe un an (I.-GH.); Și toți acolo de față vrînd, nevrînd au iscălit (LET.) [vrea < lat. vulg. *volēre = clas. velle; voi < voie; vroi < vrea + voi].

○ **VREAMĂT** = FREAMĂT.

VREASC (*pl.*-curi) *sn.* Cracă uscată (de aprins focul); *mai adesea pl.*: puse pe tăciunii ce fumegau în vatră un braț de ~uri (NEGR.); Și prin flacăra albastr'a ~urilor de aluni, Văd trecînd în sbor fantastic a poveștilor minuni (ALECS.); stringînd ~uri încolo și 'ncoace, a rătăcit prin pădure (SB.) [vsl. *hvrastŭ].

‡ **VREAVĂ** *sf.* Strigăt (PAL.) [bg. vrěva].

VREDNIC *adj.* ① Care merită, căruia i se cuvine cu drept, demn: mulțămesc lui Dumnezeu că ne-a dat un ginere ~ de casa noastră (RET.); aruncă-ți ochii la ori-care Român și-l vei găsi totdeauna ~ de figurat într'un tablou (ALECS.); locurile care încunjură satul nostru încă-s ~e de amintire (CRG.); Ⓟ: cine nu se mulțumește de puțin nu e ~ nici de mult ¶ ② În stare, capabil, destoinic, care are însușirile cerute spre a putea face ceva: Dimitrașco-Vodă... era cinstit și lăudat de către toți și avea nume că este ~ și de războiu (LET.); oiu fi eu ~ să trag un car, mai ales dacă merge singur (CRG.); un nebun o pietricea în fundul mării aruncă pre care o mie de înțelepți să o scoată ~i nu sînt (CANT.) ¶ ③ Iute și cu spor la muncă, harnic, sîrguincios: După cum ești mare și ~ de muncă, Cînd te tocmești, cere să-ți dea plată bună (PANN); să am eu o slugă așa de ~ă și credincioasă ca Harap-alb, aș pune-o la masă cu mine (CRG.); Argat ~ cine are Se cunoaște pe mîncare (PANN) [vsl. vrědĭnŭ].

‡ **VREDNICI** = ÎNVREDNICI.

VREDNICIE *sf.* ① Merit; faptă ce face vrednic de laudă, de stimă sau de răsplată, faptă de merit: acela este și se numește varvar carele... nici frica lui Dumnezeu, nici vre-o bunătate sau vre-o ~ pe sine se vede (LET.); m'a lăudat de vrednicia ce făcusem și mi-a dat și de mîncare (CRG.) ¶ ② Capacitate, destoinicie: atribuind știința mea la vrednicia învățătorului, porunci să cumpere cinci coți postav vișiniu... dascălului (NEGR.) ¶ ③ Hărnicie: toată curtea împărătească lua în nume de bine pe această găinăreasă pentru vrednicia și curățenia ei (ISP.); vrednicia omului se cunoaște după port (PANN) ¶ ④ ‡ = DEMNITATE ①: să se facă rugăciuni... pentru cei ce se află în vredniciile lumești și ale politiei (ANT.-IV.).

VREJ *sm.* și (*pl.*-ejuri) *sn.* ♣ Tulpină tîrîtoare de pepene, de dovleac, de castravete, de mazăre, etc. (☛ ▣ 3656): a călcat peste ~ii (de pepeni) pe cari altă dată îi ocolea cu grijă (BR.-VN.); ca să poată muri cel ce se chinuește, i se pun sub cap ~i de mazăre (GOR.); ~urile de dovleci se încolăciseră unul peste altul (DLVR.); ~uri uscate de iederă (VLAH.); ~urile de viță... să nu le bagi în foc, că te dor măselile (PĂC.) [bg. vrěžŭ, -ža, srb. vreža].

VREME (*pl.*-mi, -muri) *sf.* Sinonim cu timp în cele mai multe din accepțiunile acestuia. ① = TIMP ①: Vremea trece, ~a vine, Toate-s vechi și nouă toate (EMIN.); pînă să s'adune feciorii de împărat, trecu ~ la mijloc (DLVR.); în scurtă ~ învăță rîndul negustoriei ca și mine (RET.) ¶ ② ⚝ = TIMP ⑤: Cînd, cînd s'au toci oare a Vremei lungă coasă? (ALECS.) ¶ ③ = TIMP ⑥: ~a lucrului; ~a mesei; s'au suit dar Domnul în casele despre Doamna, fiind ~ de masă, lăsînd caii jos în ogradă (LET.); Leșii cunoscînd meșteșugul, stau între băști neclătiți, și așa au stătut pînă la ~ de chindie (M.-COST.) ¶ ④ A(-și)pierde ~a, a sta de geaba, fără să lucreze, a se ocupa de lucruri fără importanță, fără nici un folos ¶ ⑤ = TIMP ⑧: ~urile eroice ¶ ⑤ = TIMP ⑨: ~ de grea cumpănă; ~ de băjenie; vremurile sînt grele ¶ ⑦ = TIMP ⑩: lasă-mi ~ să mă gîndesc ¶ ⑧ = TIMP ⑪: ~a secerișului; ~a culesului de porumb; ~a coasei ¶ ⑨ ☉ = TIMP ⑬: Că de-i ~a rea sau bună, Vîntu-mi bate, frunza-mi sună (EMIN.); ~a dădu în cald (DLVR.); cînd asfințește soarele în senin, va fi ~ bună (GOR.); cînd se suie mîța pe fereastă și șede acolo mult, are să se îndrepte ~a (GOR.); cînd e ger și cînele se tăvălește, e semn că ~a se va muia (GOR.); cînd cocoșii cîntă într'una, se va schimba ~a (GOR.); cînd sburdă vitele, e semn că ~a se va strica (GOR.) ¶ ⑩ *După prepoziții.* Cu ~(a), cîndva, odată și odată; trecînd un timp oare-care: Binele pe om îl scapă Cu ~ de foc și apă (PANN); cu ~ și cu încetul, se face tare oțetul (PANN); cu ~ s'au lățit la cei Rîmleni pînă unde-i acmu Litva (N.-COST.); cum te știu că n'ai purtări prea rele, cu ~a ai să înaintezi (CAR.); de cu ~, din timp: strînge mișină de cu ~ (PANN); — de ~, *a)* de dimineață: scoală-te de ~ și te culcă mai tîrziu; *b)* de timpuriu: o vrei și lînoasă și lăptoasă, să vie și de ~ acasă ☛ LÎNOS ①; *dim.* Ⓟ devremior: s'a sculat mai devremior chiar decît cucoșul (GRL.); — din ~, mai 'nainte, la timpul potrivit, cînd i-e vremea: Șoarecelui nu-i lipsește, Că din ~ grămădește (PANN); din vremuri, din timpurile vechi, din bătrîni: Obiceiu din vremuri este Ca 'n această zi să fie Sărbătoare de neveste (COȘB.); din ~ în ~, din cînd în cînd: din ~ în ~ fetele trăgeau cu coada ochiului și aruncau flori sau nodurî de peteală în partea flăcăilor (I.-GH.); Pe drumul lung și cunoscut, Mai trec din ~ 'n ~ (EMIN.); — fără (de) ~, la vreme nepotrivită, înainte de vreme: de aceea, poate, s'au mistuit fără de ~ atîtea vieți prețioase (VLAH.); — în ~a aceea, (pe) atunci; în ~a de demult, în trecutul îndepărtat: așa și în ~a de demult au fost viscole și vînturi (VARL.); în ~a mea, pe cînd eram mai tînăr; în toată ~a, totdeauna; — înainte ☛ ÎNAINTE 1 ①: — la ~, la timpul oportun, cînd trebuia, cînd e(ra) nevoie: nici că puteai să sosești mai la ~ (ALECS.); du-te de te odihnește, că te chem eu la ~ (I.-GH.); la ~ de (nevoie, de primejdie, de bătrînețe, etc.), cînd vine, cînd se întîmplă: prietenul la ~ de nevoie se cunoaște (ZNN.); la acea ~, atunci: o babă săracă ...trebuia la acea ~ să dee și ea bani la văcărit (LET.); de la o ~, *a)* de cîtva timp: de la o ~ încoace... nu știu ce avea (ISP.); de la o ~ 'ncoace într'o băutură o duce (CAR.); *b)* în cele din urmă: pururea biruia Șvezii pre Moscali, cît de la o ~ nici se mai putea lipi Moscalii la bătălii, să stea înaintea Șvedului (MUST.); în sfîrșit mai merge Harap-alb, cu fata împăratului, cît mai merge și de la o ~ ajung și ei la împărăție (CRG.); pînă la o ~, pînă la un timp oare-care: Ⓟ toate sînt pînă la o ~, toate au un sfîrșit la un moment dat; — pe ~a acea, pe vremurile acelea, pe aceea ~, pe acele vremi, pe atunci: așa cu amăgele se prindeau pe ~a aceea flăcăii la oaste (CRG.); pe vremurile acelea, și pînă mai încoace, nu exista în țară nici șosele, nici poduri peste gîrle (I.-GH.); pre acele vremi era pace și țara întemeiată (MUST.); pe ~a mea, cînd am fost mai tînăr: așa se zicea pe ~a mea, cînd a ieșit întîiu moda asta (CAR.); de pe ~a..., de cînd cu: e de pe vremea lui Papură-Vodă; pe vremuri, odinioară, în acele timpuri, în trecut: în spatele mănăstirii e o curte mare... în care a fost pe vremuri tipografia mănăstirii (VLAH.) ¶ ⑪ De ~ ce, ‡ de ~ că, ‡ daca ~ ce, de oare ce, fiindcă: De ~ ce tu zici dară că mai lesne 'nveți un urs, Să 'nveți, iar de nu moarte, aceasta îți hotărăsc (PANN): de ~ că Antioh-Vodă n'au vrut să dee trei sute de pungi de bani să fie Domn în Moldova, iată... îți dau ție domnia fără de nici un ban (NEC.); Domnii... de ~ că sînt oameni mari, trebue și lucrurile lor să urmeze după cinstea lor (MUST.) ¶ ⑫ Pe cîtă ~, în ~ ce, pe cînd ¶ ⑬ ‡ Prilej: Moscalii, aflînd ~ odată au slobozit focul din poarta ce o făcuse pînă în fruntea obuzului (NEC.); Craiul Vladislav cu Iancul Domnul... cercau ~ să se rădice asupra Turcilor (LET.); *astăzi păstrat cu acest înțeles numai în expresiunea*

vreme cu prilej: cum a dobîndit ~ cu prilej, se duse în grădina bătrînului (TICH.); găsi ~ cu prilej ca să vază fiara cea sălbatică și grozavă (ISP.); căuta și ea ~ cu prilej ca să facă pe obraz cumătru-său (CRG.) ¶ ⑭ ‡ Vîrstă: și-i puseră la masă împrotiva lui, născutul de-a prima după nașterea sa de-a prima și cei mai tineri după ~a lor (PAL.) ¶ ⑮ Atîta amar de ~, un timp atît de îndelungat: nu i se întîmplase niciodată, în atîta amar de ~, nimic din cîte visase (VLAH.); de atîta amar de ~ li se mai uriseră și lor prin cei codri săcreți (RET.) ¶ ⑯ Vremea de apoi, viața viitoare: la ~a de apoi... pe la toate vadurile vor fi mori și pe la toate răspîntiile vor fi circiume (GOR.) ¶ ⑰ *Trans.* Bună ~a, formulă de salutare (*în spec.* seara): intrară... în colibă la baciul și-i dădură bună ~a, ca oamenii cei de omenie (RET.) [vsl. v r ě m ę].

VREMELNIC *adj.* Provizoriu, care trebue să dureze numai cîtva timp, temporar: viața aceasta e numai o încercare, o trecere ~ă și plină de sbuciumări către viața cea de veci (VLAH.); acest trup al nostru ~ cît putem mai mult să ne grijim ca să fie hrănit (TICH.) [vsl. v r ě m e n ĭ n ŭ].

‡ **VREMELNICESC** = VREMELNIC.

† **VREMELNICEȘTE** *adv.* În mod provizoriu, pentru cîtva timp numai: puterea publică nu era delegată ~ de popor unor aleși ai săi (BALC.); trebuia să se lase de strengării, cel puțin ~ (D.-ZAMF.).

VREMUI (-nește, -ne) *vb. intr.* ① ⊙ A fi v r e m e urîtă (cu ploaie, ninsoare, viscol, etc.): Iar afară vremuia Și tuna și fulgera (SPER.); un freamăt des, foșoitor de frunze, spunea c'o să vremnească (LUNG.); cînd porcul umblă cu paie în gură, e semn că va vremui (ȘEZ.); cînd se aprinde funinginea de la gura cuptorului, are să vremuească (GOR.); mîța, dacă se piaptănă, arată că o să vremue (PĂC.) ¶ ② Vremea vremuește, timpurile se schimbă: dacă ar fi adevărat ce zice lumea că pentru Feții-frumoși vremea nu vremuește, apoi poate c'or fi trăind și astăzi (EMIN.).

○ **VRENIC...** = VREDNIC...

VRE-O ☛ VRE.

VREODATĂ ☛ VRE 1 ②.

VRERE 1. *vb. inf.* VREA, *întrebuințat la formarea optativului*: vrere-aș.

2. *sf.* ① Voință: Vrea mîndruța, ori nu vrea, După ~ n'oiu umbla (PAMF.); Ș'asta e filosofie, ce trebue la 'mpărați, Ca nu cum li este ~a pe vinovați a-i munci (PANN); cu ~a lui Dumnezeu, vrînd Dumnezeu, cu ajutorul lui Dumnezeu: ei sînt în adevăr voinici..., însă cu ~a lui Dumnezeu poate îi vei birui (ISP.); ‡ cu bună ~, de bună voie: curîndul ajunsese boale grele și-și déde cu bună vrére a lui împărăția și avuția lu Costantin Duca (MX.) ¶ ② Dorință: În plin să-ți meargă vrerile tale, Precum tu, dragă, ne iesi cu plin (ALECS.).

VRESCURELE *sf. pl. dim.* VREASCURI: du-te în pădure și adă niște ~ (VOR.); Două lemne odolone, la mijloc un braț de ~ (TEOD.), *ghicitoare despre* „scară".

VRESPERE *sm.* 🐟 = AVAT [comp. rus. š e r e s p e r ŭ].

VRE-UN ☛ VRE 1 ①.

○ **VREVI** (-evesc) *vb. tr.* ① ‡ A cîrti: și vrevîră toată gloata fiilor lui Israil în aleanul lui Moisi și Aron (PAL.) ¶ ② *Olten. Băn.* A mustra, a dojeni; a ocărî [bg. v r ě v i a; comp. VREAVĂ].

VRÎSTĂ... ☛ VÎRSTĂ...

VROTILICĂ *sf.* ♣ = TELIȘCĂ.

VRUT 1. *part.* VREA.

2. VRUTE *sf. pl.* ① Voință, dorință, plac: nu totdeauna au ieșit însă lucrurile pe ~e (SLV.) ¶ ② ~e și nevrute, cîte și mai cîte, de toate, vorbe goale: v'ați plictisit, auzindu-mă torosind la verzi și uscate, la ~e și nevrute (ISP.); mai știu eu pe cine să cred? că oamenii vorbesc ~e și nevrute (CRG.); pe ~e pe nevrute, vrînd-nevrînd: ceilalți, pe ~e pe nevrute erau tîrîți pe această cale pozitivistă. cum îi ziceau unii (DLVR.).

VUET (*pl.*-uete) *sn.* Sgomot, gălăgie, larmă: freamătă valea de ~ul morilor și-al ferăstraelor (VLAH.); buzduganul căzînd se izbi de o poartă de aramă și făcu un ~ puternic și lung (EMIN.); ieșii tiptil pe ușa din dos, spre a nu face ~ (GN.); urla orașul de ~ și tunul se auzea în depărtare (I.-GH.); părea că se prăvale pămîntul și se prăpădește lumea de ~e (SB.) [v u i; comp. HUET].

VUETOARE *sf.* ♣ Mic arbust totdeauna verde, cu tulpina întinsă pe pămînt, foarte ramificată; frunzele sînt de un verde-închis, cu o dungă albă pe fața inferioară; face flori mici, trandafirii, așezate cîte una la subțioara frunzelor; fructele, comestibile, sînt niște bobițe lucitoare, negre, cu sucul purpuriu, de mărimea unui bob de mazăre; crește prin regiunile muntoase; numită și „bobiță" (*Empetrum nigrum*) (▣ 5336).

Fig. 5336. Vuetoare.

VUI (vuesc) *vb. intr.* A vîjîi (*vorb.* de vînt, de ape, de cap, etc.), a bubui surd (*vorb.* de tunet), a țiui (*vorb.* de urechi), a răsuna cu sgomot: Prin vulturi vîntul vîn vuia (COȘB.); oamenii așteptau murmurînd la faima venirii lui, cum vuește un lan de grîu la suflarea unui vînt (EMIN.); Vuind s'asvîrl șuvoaiele de vale (VLAH.); Oltul vuia, colos vecinic în mînie și în revoltă (DLVR.); ș'așa-i vuia capul, că i s'a părut c'o strigă de alături (VLAH.); și astfel îmi vuia capul din pricina sdruncinărilor ce suferea*m* (ALECS.); Codrul urlă, clocotește Tunetul în cer vuește (ALECS.); acest buzdugan venea vîjîind și vuind ca un tunet (SB.); pînă 'n zină vuiau mahalalele de cîntece (I.-GH.); știau a învîrti și hora dar și suveica, de vuia satul de vătale în toate părțile (CRG.) [onom.].

*__VULCAN__ *sm.* ① ⛰ Munte de formă conică care, printr'o deschizătură din vîrful lui, numită crater, asvîrle, în continuu, sau numai la intervale rare, cenușă, nisip, pietre. materii topite și gaze (▣ 5337) ¶ ② Ⓕ Imaginație înflăcărată, furtunoasă: capul lui e un ~ ¶ ③ Ⓕ Stare de lucruri primejdioasă care se poate termina numai printr'o catastrofă: țara dansa pe un ~ [fr. v o l c a n].

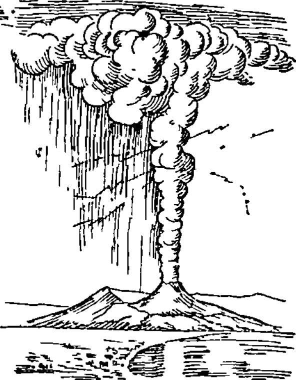

Fig. 5337. Vulcan.

*__VULCANIC__ *adj.* ① ⛰ Produs de vulcani. ce ține de vulcani ¶ ② ⛰ Format prin acțiunea vulcanilor: teren ~; Smirna este supusă la cutremure de pămînt, căci tărîmul este ~ (BOL.) ¶ ③ Ⓕ A cărui imaginație înflăcărată, a cărui fire aprigă, furtunoasă se poate compara cu acțiunea violentă a unui vulcan [fr. v o l c a n i q u e].

*__VULCANIZA__[1] (-izez) 1. *vb. tr.* ⛰ A aduce în stare vulcanică, a face vulcanic.

2. *vb. refl.* A deveni ca rocile vulcanice [fr. v o l c a n i s e r].

*__VULCANIZA__[2] (-izez) *vb. tr.* A amesteca cu o cantitate de sulf cauciucul, spre a-l face să-și piarză însușirea lipicioasă și ca să devie insensibil la frig și la căldură; guma de ras, galoșii, păpușile, tuburile și roțile de cauciuc, etc. conțin 3-4°/₀ sulf; ebonitul e preparat adăugîndu-se cauciucului 30-40°/₀ sulf [fr. v u l c a n i s e r].

*__VULCANIZARE__[1] *sf.* ⛰ Faptul de a (se) vulcaniza[1].

*__VULCANIZARE__[2] *sf.* Faptul de a v u l c a n i z a cauciucul.

*__VULCANIZAT__ *adj. p.* VULCANIZA[2]. Preparat prin vulcanizare: cauciuc ~.

*__VULG__ *sbst.* Poporul de rînd, gloată, plebe [lat.].

*__VULGAR__ *adj.* ① Comun, obștesc, în de obște răspîndit: părerile ~e ¶ ② Ordinar, comun, josnic: expresiuni ~e; sentimente ~e ¶ ③ Care nu se deosebește întru nimic de ceea ce e comun tuturor: un spirit ~ ¶ ④ 🕮 Limbă ~ă, limba vorbită de popor, spre deosebire de limba cultă, literară [lat.].

*__VULGARISM__ (*pl.*-isme) *sn.* 🕮 Expresiune, cugetare vulgară [fr.].

*__VULGARITATE__ *sf.* Caracterul, defectul a tot ce este vulgar, a tot ce e lipsit de distincțiune [fr.].

*VULGARIZĂ (-izez) 1. *vb. tr.* ① A pune o ştiinţă, o artă la nivelul ori-căruia: ~ **astronomia; îşi îndeplineşte misiunea: propagă, luminează, vulgarizează** (CAR.) ¶ ② A răspîndi uzul: ~ **instrucţiunea.**
2. *vb. refl.* A deveni vulgar [fr.].

*VULGARIZATOR *sm.* ① Cel ce-şi propune să vulgarizeze o ştiinţă, o artă ¶ ② Cel ce răspîndeşte folosinţa unui lucru [fr.].

*VULGATA *sf.* Versiunea latină a Sfintei Scripturi, tradusă din limba ebraică de Sf. Ieronim [fr.].

*VULNERABIL *adj.* Care poate fi rănit ¶¶ © → **INVULNERABIL** [fr.].

*VULNERAR 1. *adj.* De leac, care e bun de vindecat rănile: **sunătoarea, podbealul şi pătlagina sînt plante ~e.**
2. (*pl.*-are) *sn.* ① Medicament ce se dă persoanelor rănite, sdruncinate de o căzătură ¶ ② Alcoolat preparat cu buruieni de leac [fr.].

VULPE *sf.* ① Fiară sălbatică, mai mică la trup decît lupul, îmbrăcată cu o blană roşcată pe spate, alburie pe piept şi avînd o coadă stufoasă şi lungă, de o tîrăşte cu vîrful pe pămînt; neavînd puterea lupului, se mulţumeşte cu găini, gîşte, şoareci sau iepuri; cînd o răzbeşte foamea, intră şi în apă, după peşte sau raţe; în schimb, e mai sprintenă şi vede bine noaptea, ca şi pisica, avînd pupila lungăreaţă; e foarte şireată şi vicleşugurile la care recurge pentru a-şi procura hrana au devenit proverbiale; trăeşte în vizuini şi e mult vînată pentru blana ei; se prinde cu greu în căpcană, fiind foarte prevăzătoare; are atîta curaj, încît îşi roade singură piciorul prins în cursă, numai să scape cu zile (*Vulpes vulgaris*) (5338): **o ~ s'a prins cu coada într'o cursă, apoi, ca să-şi izbăvească cealaltă piele, şi-a ros coada cu dinţii, şi a scăpat** (TICH.); Ⓟ: **~a, cînd n'ajunge la struguri, zice că sînt acri** *sau* **~a, cînd n'ajunge la găini, zice că sînt spînzurate** (ZNN.), cînd lăudărosul nu poate căpăta un lucru pe care-l pofteşte, se scuză zicînd că nu-i place; **~a e vicleană, dar mai viclean e cel ce o prinde** (ZNN.); **~a, cîte de vicleană, şi de multe ori cade în cursă cu toate picioarele ei** (PANN); **a-i intra ~a în sac,** *a)* a nu mai şti ce să facă, a nu se putea dumeri; *b)* a o sfecli, a-i intra frica în oase; → **PĂDURE** ①; **Sus bute, Jos bute, La mijloc coadă de ~** (ISP.), *ghicitoare despre* „trestie" ¶ ② Blană de vulpe ¶ ③ Ⓕ Persoană foarte şireată: **Ce folos că eşti frumoasă... Că-mi eşti ~ cam şireată Care 'nşală lumea toată** (PANN); **bătrînii orăşeni sînt mai vulpi şi pe mulţi îi găseşti prefiraţi şi făţarnici** (JIP.) ¶ ④ **Ferestrău coadă de ~**, ferestrău scurt cu un mîner şi cu pînza lată, pentru potrivit încheieturi (→ 2078) ¶ ⑤ Specie de struguri numiţi şi **COADA-VULPII**[1] (JIP.): **avusese o vie, numai vulpe şi mischet, la Dealul-mare** (BAS.); — **COADA-VULPII**[2] → **COADĂ** ⑱ ¶ ⑥ **VULPE-DE-MARE = VATOS** [lat. v u l p e s].

Fig. 5338. Vulpe.

VULPENIE *sf.* Şiretenie, viclenie: **Rudolf... cânta prin mijloace viclene să bată pe Turci cu mîinile altora; pentru aceasta întrebuinţa toate vulpeniile** (ISP.) [vulpe + (şiret)enie].

VULPESC *adj.* ① De v u l p e ¶ ② Ⓕ Şiret, viclean.

VULPOIU *sm.* ① Partea bărbătească a v u l p i i: **într'una din zile, se adunaseră toţi vulpoii şi vulpile cu căţelandrii lor** (ISP.); **era un ~ de toată frumuseţea** (GRIG.) ¶ ② Ⓕ Om foarte şiret, viclean: **Petru Aron iese din ascunzătoare, momit de cîţiva boieri, vulpoi bătrîni, cu chip că iarăşi îl vor Domn** (VLAH.).

VULTAN, *Mold. Trans.* **HULTAN** *sm.* = **VULTUR**: **vultanii plutesc rotindu-se** (IRG.); **un vultan se înălţă domol în sus** (S.-ALD.); **chiar atunci avea un vrav de paseri dinainte şi ospăta dintr'însele cu lăcomie ca un vultan hămisit** (CRG.).

VULTOARE → **VÎLTOARE.**

VULTUR, ○ **VULTURE** *sm.* ① Gen de pasări mari, răpitoare, din care unele specii, cînd stau cu aripile întinse, măsoară peste 3 metri, şi au atîta putere, încît pot ridica în sbor şi un miel; mîndri la înfăţişare, ageri şi puternici totdeodată, vulturii sînt printre păsări ceea ce sînt leii printre mamifere; cuiburile lor, făcute dintr'o îngrămădire fără gust de crengi uscate, le clădesc pe stîncile cele mai prăpăstioase ori în locurile cele mai tăinuite; sborul lor falnic e tot în cercuri, lăsîndu-se uneori aşa de lin, că par a pluti numai, fără a da din aripi; se hrănesc cu animale vii, dar nu dispreţuesc nici stîrvuri; dintre speciile cunoscute la noi în ţară, unde se împuţinează pe zi ce merge, cităm: **VULTURUL-CODALB** (*Haliaëtus albicillus*) (5339), **VULTURUL-DE-PEŞTE**, numit şi „vultur-pescar" sau „vultur-pescăresc" (*Pandion haliaëtus*) (5340), **VULTURUL-PLEŞUV(-ROŞU)**, numit şi „vultur-gulerat" (*Vultur fulvus*) (5341), **VULTURUL-PLEŞUV(-NEGRU)** (*Vultur monachus*), **VULTURUL-BĂRBOS = ZĂGAN, VULTUR-IMPERIAL = PAJERĂ** ①; **Priveşte pe deasupra-i cum trec necontenit Nori lungi şi vulturi ageri în sbor neobosit** (ALECS.); **văzu un vultur desupra lui Martian, de-şi tinsese arepile de-l umbrea** (MX.); **mai porunci Joe unui vultur ca să sfîşie pieptul lui Prometeu şi în fie-care zi să-i roază din ficaţi** (ISP.); **văzînd un vulture unde se slobozi şi apucă un miel în unghii** (TICH.); Ⓟ: **unde-i stîrvul mai mare, acolo se string toţi vulturii** (ZNN.); Ⓕ: **ochi de ~**, privire ageră, pătrunzătoare ¶ ② **IARBA-VULTURULUI** → **IARBĂ** ⑤ ¶ ③ ☆ **VULTURUL**, constelaţiune boreală, situată la sud de Lira

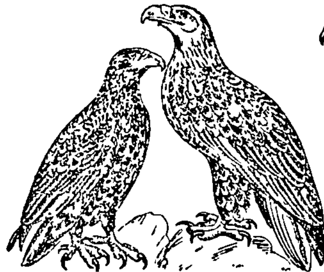

Fig. 5339. Vulturi-codalbi.

Fig. 5340. Vultur-de-peşte.

Fig. 5341. Vultur-pleşuv.

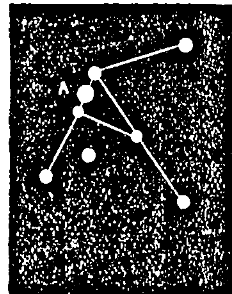
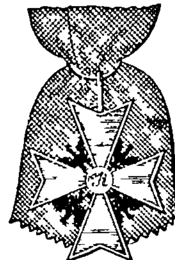

Fig. 5342. Vulturul.

Fig. 5343. Vulturul-alb (sîrbesc).

Fig. 5344. Vulturul-alb (rusesc).

Fig. 5345. Vulturul-negru.

şi de Lebăda, vizibilă vara (▣ 5342) ¶ ④ ⁂ Numele mai multor decoraţiuni străine : **VULTURUL-ALB** (sîrbesc ▣ 5343 şi rusesc din epoca imperială ▣ 5344); **VULTURUL-ROŞU** şi **VULTURUL-NEGRU** (prusiane) (▣ 5345), etc. ¶ ⑤ *pl.* **Vulturi,** nişte pături sau perne pe care este cusut cîte un vultur; pe acestea stă cu picioarele arhiereul în serviciu, ca semn că el trebue să se ridice mai pre sus de patimile ce frămîntă lumea comună [lat. v ŭ l t ŭ r şi v ŭ l t ŭ r i u s].

Fig. 5346. Vulturică.

VULTURAŞ *sm.* *dim.* **VULTUR.**

VULTURESC *adj.* De v u l t u r.

VULTUREŞTE *adv.* Ca un v u l t u r: **Numai ochii săi mişca, Vultureşte-i alerga Pe cea zare cenuşie** (ALECS.).

VULTURICĂ, VULTUROANCĂ *sf.* Plantă din fam. compozeelor, cu frunzele acoperite cu peri lungi şi rigizi; florile, galbene ca pucioasa, cu o dungă roşietică pe partea inferioară, sînt dispuse în capitule solitare la vîrful tulpinii; fructele sînt nişte achene de coloare roşie-închisă; numită şi „hultenioală", „hultenioară", „culcuşul-vacii", etc. *(Hieracium pilosella)* (▣ 5346) [v u l t u r].

VULVOARE = **VÎLVOARE.**

VULVOIU ☛ **VÎLVOIU.**

VURA ☛ **TURA-VURA.**

○ **VURTĂ** ☛ **HURTĂ.**

VUTCĂ (*pl.*-ci) *sf.* Rachiu foarte tare rusesc: **apoi vel-cupar duce Domnului pahar de ~ şi cofeturi** (LET.); **tot cu nasul în cărţi, bînd numai ceai şi cafea ca bolnavii, în loc să bei pelin şi ~ ca creştinii** (NEGR.); **spirtu pentru ~ trebue să se prifacă de două ori** (DRĂGH.) [pol. w o d k a].

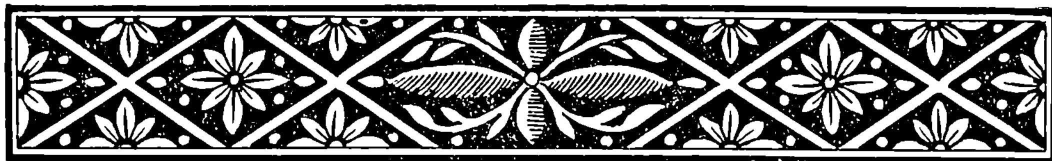
○ **VUVĂ** *sf. Olten.* ♩ = **DAIREA.**

○ **VUVAR** *sm. Olten.* (CIAUŞ.) ♩ Lăutar care bate din dairea [v u v ă].

VUVUI (-uesc, -uiu) *vb. intr.* A vui, a vîjîi [onom.].

VUVUIT *sbst.* Faptul de a v u v u i; rezultatul acestei acţiuni, vîjîit: **odată auzi un ~ ca de un roiu de albine** (ISP.).

DIN CAZANIA LUI VARLAAM (IAŞI, 1642).

W *sm.* A douăzeci și șasea literă a alfabetului; întrebuințat numai în nume proprii străine și în cuvinte engleze sau germane, scrise cu ortografia lor de origine.

***WALK-OVER** *sbst.* Cursă la care ia parte un singur cal [engl.].

***WALON** 1. *adj.* ● Ce ține de populațiunea părții orientale a Belgiei, unde se vorbește un dialect francez; **limba ~ă**, limba vorbită de această populațiune.

2. *sm.*, **WALONĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* Locuitor, locuitoare din partea răsăriteană a Belgiei care vorbește un dialect francez [fr. w a l l o n].

***WAR(R)ANT** (*pl.*-**te**) *sn.* Buletin de gaj, cu indicațiunea valorii, anexat la recipisa care constată un depozit de mărfuri în dockuri sau în magazine speciale; se poate negocia, așa că proprietatea mărfurilor rămîne posesorului recipisei care poate face un împrumut asupra acestor mărfuri [engl.].

***WATER-CLOSET** (*pl.*-**ete**) *sn.* Privată, latrină [engl.].

***WATER-POLO** *sbst.* Joc de polo care se joacă în apă [engl.].

***WATERPROOF** *sbst.* ① Manta impermeabilă [engl.].

***WAT(T)** (*pl.* **wați**) *sm.* Unitate practică de putere electrică (☛ **TAB. LXXIV**) [engl.].

***WATTMAN** *sm.* Mecanic însărcinat cu conducerea unui tramvaiu electric, etc. [engl.]

***WHISKY** *sbst.* Băutură alcoolică foarte tare, fabricată în Anglia cu rachiu de orz sau de porumb [engl.].

***WHIST**, **VIST** *sbst.* ♠ Joc ce se joacă, cu 52 de cărți, de patru persoane, întovărășite cîte două, împotriva celorlalte două sau numai de trei persoane cu un joc descoperit, care ține loc de partener unuia din jucători: **De ce treabă-mi ești bună, putere gînditoare... Cînd nu te-ai deprins încă nici vistu să-l joci bine? (ALX.); nu joc nici stos, nici vist, nici preferanț (NEGR.)** [engl. w h i s t].

***WOLFRAM** *sbst.* Compus natural al tungstenului cu fierul și manganul; este principalul mineral de tungsten [fr.].

X *sm.* ① A douăzeci și șaptea literă a alfabetului, numită „ics"; are valoarea de *cs* (uneori *gz*) și se întrebuințează astăzi numai în cuvinte străine; în alfabetul cirilic se numea „csi" (Ѯ, ѯ) și avea valoarea numerică de 60 ¶ ② Cifră romană cu valoarea de 10 ¶ ③ ± În algebră, x însemnează necunoscuta sau una din necunoscute ¶ ④ **Raze X** ☛ **RAZĂ②**.

***XENOFIL** *adj.* și *sm.* Care iubește pe străini [fr. x é n o p h i l e].

***XENOFOB** *adj.* și *sm.* Care urăște pe străini: **Chinezii sînt ~i** [fr. x é n o p h o b e].

***XENOMAN** *adj.* și *sm.* Care are o pasiune maniacă pentru străini și tot ce vine de la străini [fr.].

***XENOMANIE** *sf.* Pasiune maniacă pentru tot ce este străin [fr.].

***XENON** *sbst.* Corp simplu, descoperit în anul 1898 [fr.].

***XERES** *sbst.* Vin de calitate superioară, originar din Jerez de la Frontera (Spania) [sp. X e r e z].

***XIFOID** *adj.* **Apendice ~**, prelungirea cartilaginoasă din partea inferioară a sternului [fr. x i p h o ï d e].

***XILEN** *sbst.* Hidrocarbură lichidă care se găsește în benzinele comerciale [fr. x y l è n e].

***XILOFAG** *adj.* și *sm.* Se zice despre insectele care trăesc în lemn [fr. x y l o p h a g e].

***XILOFON** (*pl.*-**oane**) *sn.* Instrument de muzică alcătuit din plăci de lemn de lungime neegală, adesea chiar de esență diferită, sprijinite pe două suporturi; melodiile se produc prin lovirea plăcilor cu niște ciocănașe de lemn, de sticlă sau de metal (▣ 5347) [fr. x y l o p h o n e].

Fig. 5347. Xilofon.

***XILOGRAF** *sm.* Cel ce lucrează xilografii, săpător de gravuri în lemn [fr. x y l o g r a p h e].

***XILOGRAFIC** *adj.* ① Privitor la xilografie ¶ ② Obținut prin xilografie [fr. x y l o g r a p h i q u e].

***XILOGRAFIE** *sf.* ① Arta de a săpa gravuri în lemn ¶ ② Clișeu săpat în lemn [fr. x y l o g r a p h i e].

Y *sm.* ① A douăzeci și opta literă a alfabetului, numită „igrec": se întrebuințează numai în câteva cuvinte străine, mai ales engleze ¶ ② ± În algebră, *y* reprezintă în genere a doua necunoscută, prima fiind însemnată cu *x*.

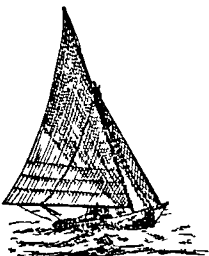

Fig. 5348. Yaht cu pînze.

***YAHT**, IAHT (*pl.* -turi) *sn.* Vaporaș (☞ TAB. XLII, 29,30), corăbioară sau barcă cu pînze, ușoară și elegantă, pentru călătorii de plăcere (▣ 5348) [engl. y a c h t].

***YAK** = IAC.

***YANKEE**, YANKEU *sm.* Poreclă dată (*în spec.* de Englezi) locuitorilor din Statele-Unite [engl. y a n k e e].

***YARD** (*pl.* yarzi) *sm.* Măsură de lungime întrebuințată în Anglia și în Statele Unite, egală cu 0m, 9143; ~ul pătrat = 0m², 8360; ~ul cub = 0m³.764 [engl.].

***YEN** *sm.* Monedă japoneză în valoare de 2,62 lei (valută aur) (▣ 5349) [fr.].

***YLANG-YLANG** *sbst.* ① Plantă aromatică din insulele Filipine ¶ ② Parfumul ce se extrage dintr'însa [fr.].

***YOLĂ**, IOLĂ (*pl.* -le) *sf.* Barcă îngustă și ușoară, cu pînze sau cu lopeți, întrebuințată la sporturi (☞ TAB. XLI, 10) [fr.].

Fig. 5349. Monedă de 10 yeni.

***YTTERBIUM** *sbst.* Metal foarte rar, descoperit în a. 1909 [fr.].

***YTTRIUM** *sbst.* Metal foarte rar, descoperit în a. 1794 [fr.].

DIN CAZANIA LUI VARLAAM IAȘI, 1642).

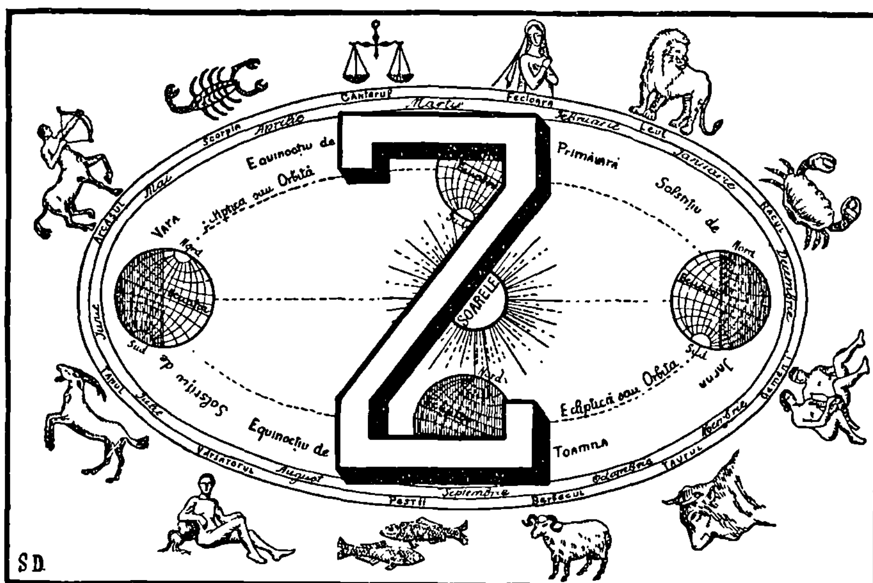

Sec. XV

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVII

Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XIX.

ZODIACUL

Z *sm.* A douăzeci și noua și cea din urmă literă a alfabetului: reprezentată în alfabetul cirilic prin semnele З з („zemlia' . cu valoarea de z) și Ѕ ѕ („dzelo" sau „dzialu", cu valoarea de *dz*).

ZA[1] (*pl.* zale), **ZEA** (*pl.* zele) *sf.* ① Verigă de lanț, ochiu de lanț: **De aici pînă la munte Numai zale de aur mărunte** (GOR.), *ghicitoare despre* „stele"; *F* **a înat luleaua Neamțului cu zale cu tot** (GOR.), s'a îmbătat bine; ○ **zală** *sg.*: **numai odată să umflă și lanțurile cad rupte zală de zală** (RET.) ¶ ② *pl.* Lanț(uri): **la praznice, e foarte bine a pune la ușa grajdului zale, ca să treacă vitele peste ele** (GOR.) ¶ ③ Cămașe de sîrmă ce purtau odinioară cavalerii, ca să-și apere trupul de loviturile de lance, de spadă, etc. (▣ 5350): **și să 'mbrăcă cu direptatea ca cu o za** (BIBL.); **l-an lovit pe hatmanul dintr'un sineț, de i-an rupt zaoa de pe lîngă grumaz** (NEC.); **S'au îmbrăcat în zale încii cavalerii de la Malta** (EMIN.); **Ieși-vor din negru pămînt În zale de-argint cavalerii, Puternici ca grindina verii** (COȘB.); **Căpitani, ostași cu zale și cu platoșe de fier Pe-ai lor cai sirepi stau mîndri, ca la semnul de războiu** (ALECS.); **l-au văzut om sprinten cu zea îmbrăcat, și cu cojoc de soboli preste zea** (M.-COST.); **printre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă** (NEGR.); **îmbrăcau zeaoa de sîrmă și coiful de fier și se înarmau ca la o mare primejdie** (ODOB.); ✓ **cămașe de zale**, cu același înțeles: **îi pune lîngă piatra sub care a fost înmormîntat o cămașe de zale** (I.-GH.): ✓ **zale** *sg.*: **Cu o zale argintie se îmbracă mîndra țară** (ALECS.) [comp. lat. medieval z a b a, gr.-biz. ζάβα, alb. z a v ɛ].

Fig. 5350. Za.

‡ **ZA**[2] *prep.* La [vsl.].

ZAANĂ = ZALHANA.

ZĂBALĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Bucata de metal a frîului care stă în gura calului (▣ 5351): **fiul craiului punîndu-i zăbala în gură, încalecă și atunci calul odată zboară cu dînsul pînă la nouri și apoi se lasă în jos ca o săgeată** (CRG.); **(călărețul) strînge scurt zăbala și îndeamnă calul la iuțeală** (CAR.); **încălecă pe un armăsar cu harșa de fir și cu zăbale suflate cu aur** (ODOB.); **Caii mușc'a lor zăbale, surugiul e călare** (ALECS.) ¶ ② *pl.* ✗ Ⓟ Rană superficială ce se face la colțurile gurii la copii sau la aceia cărora le curg balele: **dacă mnști din pînea din care au mîncat și șoarecii, faci pușchele și zăbale** (PAMF.); **cel care face zăbale la gură, să bage coada unei linguri în foc, apoi să dea cu ea pe la gură, că-i trece** (GOR.) [ung. z a b o l a].

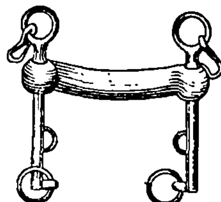

Fig. 5351. Zăbală.

ZĂBĂLOS *adj.* ✗ Ⓟ Cu z ă b a l e la gură: **Ura din ce se face? Din degete rușinoase Și din buze zăbăloase** (WG.).

ZĂBĂLUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = STRUNĂ ③ [z ă b a - l ă].

○ **ZĂBĂUC** *adj. Olten.* Zăpăcit, buimăcit, năuc [z ă (p ă c i t + h ă) b ă u c].

ZĂBAVĂ (*pl.*-ăvi) *sf.* ① Întîrziere: **fără de veste au purces din Țarigrad... și nefăcînd ~, au trecut pe pod mereu peste Dunărea** (MUST.); **să pornești fără clipă de ~ spre București** (CAR.); **m'am pornit cu graba și m'am întîlnit cu zăbava** (CRG.); **fără ~**, în grabă, fără întîrziere; † **nu ~ vreme**, ‡ **ne ~ vreme**, ‡ **fără ~ vreme**, fără multă întîrziere, nu mult după aceea: **nu ~ vreme, și iată că sosește buzduganul** (SB.); **ne ~ vreme sultan Baiazet... au trimis și el solii de pace la Olbreht, craiul leșesc** (N.-COST.); **Petru-Vodă... au zidit mănăstirea Galata în vale, care fără ~ vreme s'au risipit** (N.-COST.) ¶ ② ‡ Petrecere mai multă vreme într'un loc: **venise mari apele Siretului, pentru care au căutat oștilor cîteva zile a facere ~** (M.-COST.) ¶ ③ Amuzament, petrecere, trecere de vreme: **te-ai deprins a socoti amorul o ~, nimic mai mult** (NEGR.) [sl. z a b a v a].

ZĂBĂVI ☞ ZĂBOVI.

ZĂBAVNIC *adj.* Care lucrează ceva fără grabă, cu zăbavă, încet [sl. z a b a v î n ŭ].

‡ **ZABET** ☞ ZABIT.

ZĂBIC, ZĂBIG *sbst. Olten. Băn.* ✕ Turtă de mălaiu fărîmată sau mămăligă prăjită în untură.

‡ **ZABIT**, ZABET *sm.* Guvernator, comandant [tc. z a b i t].

○ **ZĂBLĂU**[1] *sm. Mold. Bucov.* ① Flăcăiandru (pînă la 20 de ani) (STAM.) (RV.-CRG.) ¶ ② ✗ Dulău: **cînd a văzut-o boieriul că vine, a dat drumul tuturor zăblăilor ca s'o rumpă** (SB.) [ung. z a b á l l ó].

ZĂBLĂU[2] (*pl.* -lae) *sn.* Țol mare (*în spec.* pe care cade grîul cînd se vîntură sau se ciurueşte);

cergă de învelit: pe ziduri stau rînduite, peste un ~ vărgat, arme de tot felul (ODOB.); grîul... se făcea vraf pe zăbise curate de unde-l încărcau argații (G.-ALD.).

‡ **ZĂBLEALĂ** *sf.* (PRV.-MB.) = ZĂBREA.

○ **ZĂBON** ☛ ZĂBUN.

ZĂBOVI (-ovesc), † ZĂBĂVI (-ăvesc) 1. *vb. tr.* ① A întîrzia pe cineva, a-l ține mult în loc, a-l face să stea tîrziu într'un loc: nu voiu să zăbovesc pre cetitoriu cu lungă voroavă (N.-COST.); crîșmărița cea frumoasă... se roagă să n'o zăbovim, că mai are și alți mușterei (CRG.) ¶ ② A întîrzia ceva, a face ceva prea tîrziu: de va zăbovi cumpărătorul plata, este dator a da și dobînda banilor (LEG.-CAR.) ¶ ③ A distra.

2. *vb. intr.* ① A întîrzia, a rămînea undeva prea tîrziu, a face un lucru mai tîrziu decît trebue: Grigorie-Vodă n'au zăbovit mult în Țara-leșească, ce au trecut în Țara-nemțească (MUST.); rămîind Ghica-Vodă numai cu boierii, n'au cutezat să mai zăbăvească la Lăpușna (M.-COST.); bucătăreasa o certă că prea zăbovise (ISP.) ¶ ② A petrece, a rămînea cîtva timp într'un loc: în totului tot, a fi trecut la mijloc vr'o jumătate de ceas cît a zăbovit mama acolo (CRG.); trei zile și trei nopți zăboviră la vînătoare (ISP.); De-ai și tu, precum nu știi, Aici mult n'ai zăbăvi! (MAR.).

3. *vb. refl.* ① A întîrzia, a rămînea undeva prea tîrziu: văzînd o parte din sîngele lui se zăbovesc, pornește cu grăbire la locul știut, să le caute (CRG.) ¶ ② ‡ A-și petrece vremea, a se îndeletnici: să te zăbovești cu Sfînta-Scriptură ca un preot (N.-COST.); Ermionii să zăbăvea și cu meșterșugu' doftoriei (DOS.) [sl. z a b a v i t i].

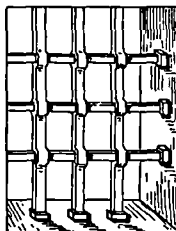
ZĂBOVITOR *adj. verb.* ZĂBOVI. Care zăbovește.

ZABRAC *sbst.* F = PERDAF ③: va întîmpina un ~ bun (ISP.) [comp. tc. z a b r a k ŭ].

○ **ZĂBRAN** (*pl.* -ne) *sn. Băn.* ♣ Pădurice rară; dumbravă [srb. z a b r a n].

ZĂBRANIC (*pl.*-ice) *sn.* = CREP: zări o femeie zăcînd înfășurată într'o lungă maramă de ~ negru (ODOB.); Puterea nopții se așază Ca un ~ pe pămînt (VLAH.); n'aș voi să-ți pui cununie pe cap și ~ negru la mînă (DLVR.); m'a trimes doamna de jos la cea de sus, să-mi spele un ~ în apă rece (GOR.), *ghicitoare despre* „ceară" [bg. z a b r a d n i k ŭ].

ZĂBREA, ✍ ZEBREA (*pl.*-brele), ○ ZĂBREALĂ (*pl.*-ele) *sf.* ① = GRATIE ① (▣ 5352): Prin dese, prin negre zăbrele de fier, O rază pierdută îmi spune ființa Cerescului soare, seninului cer (ALX.); printre zăbrele, văzu luna plină colindînd repede fața senină și albastră a cerului (ODOB.); părea un leu furios închis în zăbrele de fie. (DLVR.); Prin zebrele aurite sbor chemați de glasuri dalbe (ALECS.); Și de ce zebreaoa nu o ții deschisă, Să privești la lună păr'la miez de noapte? (STAM.) ¶ ② Împrejmuire de zăbrele, grilaj: la mîna dreaptă, o pădure mare, închisă cu zăbrele de fier (C.-RAD.) ¶ ③ ‡ Meterez [vsl. z a b r a l o „meterez; iezătură"].

Fig. 5352. Zăbrele.

ZĂBRELIT *adj.* Închis cu z ă b r e l e: a trecut la altă ferestruică ~ă, de unde să poată urmări tot (CAR.).

○ **ZĂBROANĂ** (*pl.*-ne) *sf. Băn* ➤ Un fel de plasă de prins pește în bălți.

ZĂBUN (*pl.*-ne), ○ ZĂBON, ZOBON (*pl.*-oane) *sn.* ① Haină cu mînecí, purtată de țărani și de țărance iarna; e vătuită ca o plapomă și e lungă uneori pînă la genunchi (▣ 5353): trînti căciula, aruncă zăbunul, scoase punga... și o puse pe tarabă (DLVR.); Dar de cînd m'am măritat, Bate vîntu'n zăbun lat Și port frică de bărbat (IK.-BRS.); altă dată îmbracă zăboane mai lungi, fără mînecí (VOR.); odinioară era o haină fără mînecí și se purta de boieri și de cocoane: peste zobonul de stofă aurită, purta un benișel de felendreș albastru (NEGR.) [tc. z y b u n, bg. z a b u n ŭ].

Fig. 5353. Zăbun.

ZĂBUNAȘ (*pl.*-așe) *sn.* ① *dim.* ZĂBUN.

ZĂCĂMÎNT (*pl.*-minte) *sn.* ⚒ Dispoziția straturilor minerale în sînul pămîntului: cîteodată, cînd săpătura abia a dat de ~ul de petrol, ...acesta țîșnește afară cu mare putere (SIM.) [fr. g i s e m e n t, refăcut după z ă c e a].

ZĂCARE *sf.* ✗ Faptul de a cădea la pat, de a z ă c e a de boală; boală: Ilie Cantacuzino... după ce l-au boierit, a doua zi au și căzut în ~ de boală, din care la săptămîna au și murit (N.-COST.); peste puțin timp, a căzut maică-sa iarăși la ~ și s'a făcut bolnavă și mai grozav decît mai 'nainte (SB.); a căzut bietul om la ~ și, în chinurile boalei, a adunat pe toți doftorii din împărăția sa (MERA).

ZĂCAȘ *adj.* Care are o răutate ascunsă într'însul, în inima căruia zace răutatea, invidia, necredința, dorul de răzbunare: tată-său, moșu-său, bunii și străbunii, toți ciocoi ~i și răi (I.-GH.); ~ la inimă cum era, rămase scîrbit pentru că nu-l făcuse pe dînsul cîrmuitor (ISP.); Cinic mai era și om ~ (SLV.) [z ă c a ș, influențat de z ă c e a].

○ **ZĂCĂȘ** *adj. Mold.* (PAMF.) (ȘEZ.) Leneș, trîndav, care z a c e și nu vrea să facă nici o treabă.

ZĂCĂȘALĂ, ZĂCĂȘIE *sf.* Fire, răutate de om z ă c a ș; pică: nu mi-a mai rămas la inimă nici o zăcășală (ISP.); se hrănesc cu o nepregetată cîndă, c'o adîncă zăcășie (ODOB.).

ZĂCĂTOR 1. *adj. verb.* ZĂCEA. Care zace; piatra zăcătoare, piatra stătătoare a morii, așezată dedesubtul pietrei alergătoare: piatra zăcătoare are la mijloc o gaură... prin care trece fusul de fier al prisnelului (DAM.).

2. ZĂCĂTOARE *sf.* ① *Trans. Băn.* 🐄 = STANIȘTE ①: ...te culci seara cu soare Și te scoli în prînzu mare, Cîndu-i cîrda 'n ~ Și soarele pe răzoare (IK.-BRS.) ¶ ② Vas mare, de mai mult de două sute de vedre, cu vin sau rachiu ce stă vecinic în pivniță spre păstrare, sau din care se umplu alte butoaie: îi mutase (galbenii) din chimir pe cuptor, din fundul unei zăcători, deasupra ușii (DEM.).

ZĂCEA (zac) *vb. intr.* ① A sta întins în pat sau pe pămînt (de lene sau de oboseală), a sta culcat: pînă cînd, leneșule, zaci, și cînd din somn te vei scula? (BIBL.); dar scoală, somnoros, ce zaci ca o vită? vezi de gată carul și mergi la pădure (RET.); maidanele Bucureștilor gemeau de soldați cari zăceau cu sutele în ploaie și în frig, ghemuiți în noroiu (I.-GH.) ¶ ② A boli, a zăcea în pat de boală: Pe-un pat alb ca un lințoliu, zace lebăda murindă, Zace palida virgină, cu lungi gene, voce blîndă (EMIN.); Macrian... se războli pre cale, de zăcea într'un sat la niște oameni (MX.); un glonț m'a nemerit drept în piept, de am zăcut șase luni (I.-GH.); de zaci de friguri și vrei să te lecuești, să arunce cineva peste tine, pe cînd dormi, o doniță de apă (GOR.) ¶ ③ A se odihni în mormînt, a fi îngropat; aci zace X., inscripție săpată de obiceiu pe crucile de la morminte ¶ ④ Ⓕ A se afla în interior; a sta ascuns în cineva sau în ceva: aurul ce zace în pămînt; multă răutate zace în inima lui; Frumusețea cui nu-i place? Dar nu știi în ea ce zace (ZNN.) [lat. j a c ē r e].

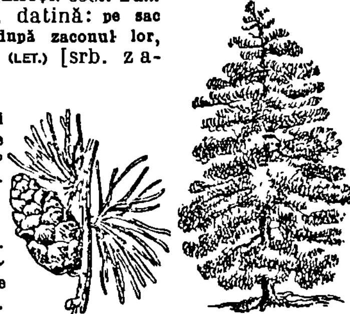
ZACEALĂ (*pl.*-ele) *sf.* ⛪ Fie-care din părțile în care sînt divizate capitolele din Evanghelie și care trebue citită în biserică [vsl. z a č a l o].

○ **ZACON**, ○ ZĂCON *sbst. Băn. Trans.* Obiceiu, datină: pe sac împlut cu paie, după zaconul lor, dormeau (preoții) (LET.) [srb. z a k o n].

† **ZACUSCĂ** *sf.* Dejun: apoi eu ce sînt, eu care l-am poftit la ~? (ALECS.) [rus. z a k u s k a].

ZĂCUT 1. *adj. p.* ZĂCEA. Care a zăcut: ~ de vărsat; grăunțe ~e în rom (CAR.).

2. *sbst.* Faptul de a zăcea.

Fig. 5354. Zadă.

ZADĂ (*pl.*-de) *sf.*, ✍ ZAD *sm.* ① ♣ Frumos arbore conifer, cu frunzele aciculare lungi, cu conurile mici, de un oval lungăreț, de coloare verde și

acoperite cu un păr catifelat; din trunchiul acestui arbore se scoate terebentina; așchiile rășinoase ale acestui arbore sînt întrebuințate pe alocuri, la țară sau la stîne, pentru luminat *(Larix sibirica; L. decidua)* (▣ 5354): **ia uită-te la zada ceea care stă înfiptă pe marginea prăpăstiei** (UR.) ¶ ② Țandără subțire de zadă, de brad sau de alt conifer, întrebuințată pentru luminat [lat. vulg. d a e d a < clas. t a e d a + gr. δᾴς, δᾳδός].

ZADAR, **ZĂDAR** *adv. Numai în construcțiunea* **în ~**, fără folos, în deșert, de geaba: **în zadar, mîndră, 'n zadar, În zadar mi te gați bine, Mergi la joc, nu te ia nime** (IK.-BRS.); **voind să aibă copii... au umblat pe la vraci și filosofi, dar în zadar** (ISP.); **În zadar striga 'mpăratul ca și leul în turbare** (EMIN.); **În deșert dar ți-e mirarea și în zadar te ciudești De ce nu-ți merge 'nainte și de ce nu procopsești** (PANN); **în zădar am protestat, în zădar i-am spus... că am funcțiune publică de îndeplinit** (CAR.) [sl. z a d a r ŭ].

ZĂDĂRÎ (-ărăsc), **ZĂDĂRÎ** (-ăresc) *vb. tr.* ① A întărîta, a ațîța, a irita, a excita: **ce trebue ei să zădărască musca... că nu mușcă ca cînele?** (TICH.); **gărgăunul, zădărît fiind, îndată se burzuluește și mușcă pe cel ce l-a zădărît** (MAR.); **așteaptă, marțafoiule, să te 'nvăț eu a zădărî fetele!** (ALECS.); **îl zădăreau copiii de pe uliță** (GRIG.) ¶ ② **~ o bubă** (CIAUȘ.), a o sgîndări [vsl. *z a d r a t i < bg. z a d i r a m ŭ, rut. z a d e r a t i, etc.].

ZADARNIC, **ZĂDARNIC** 1. *adj.* ① Fără folos, nefolositor, deșert: **muncă ~ă; cu un om îndărătnic ca d-ta, ori-și-ce vorbă e zadarnică** (SLV.) ¶ ② Vanitos: **Sigismund Bathori, nestatornic și zadarnic** (BĂLC.).
2. *adv.* În z a d a r, de geaba.

ZĂDĂRNICÎ (-icesc) *vb. tr.* A face z a d a r n i c, fără folos; a dejuca: **nenorocita campanie de la Prut zădărnici planurile sale** (NEGR.); **și ca să-mi zădărnicească ori-ce șovăire, Tric se gudură pe lîngă mine** (BR.-VN.); **împotrivirea unor boieri bătrîni zădărnici toate speranțele** (ALX.).

ZĂDĂRNICIE *sf.* Caracterul a tot ce e z a d a r n i c, fără folos; deșertăciune: **văzînd Ioan-Vodă zădărnicia ori-cării împotriviri... se închină biruitorului** (VLAH.); **Dar de-a lor ~ Te întreabă și socoate** (EMIN.); **nu, știința nu e o ~ ca toate zădărniciile** (BR.-VN.).

○ **ZADIE** *sf. Trans. Maram. Oaș.* Ⓣ = **CATRINȚĂ**: **aruncă năframa cu galbinii... și căzu chiar în poala zadiei la o fată** (RET.) [rut. z a d ĭ „la spate, dindărăt", propriu „fota dindărăt"].

○ **ZADRĂ** = **ZADĂ**.

ZĂDUF (*pl.*-ufuri), *Mold.* **ZĂDUV** (*pl.*-uvuri), † **ZĂDUH** (*pl.*-uhuri) *sn.* ① ☉ Căldură năbușitoare, pîclă, zăpușală: **ieșind să se mai răcorească de zăduful zilei, intră în grădină** (ISP.); **El poftind ca să se scalde, să răsufle de zăduf, Descălecînd, legă calul la umbra unui stuf** (PANN); **dzua zăduhul m'au dosădit, noaptea frigul și somnul se-au depărtat de ochii miei** (PAL.); **Zăduh fierbinte usucă gîtlejul** (STAM.) ¶ ② Ⓕ Năduf, supărare, necaz, neliniște sufletească: **zăduhul ce-o muncește simte bine c'o sugrumă ziua la miezea-mare** (DLVR.) [sl. z a d u h ŭ].

ZAFIR ☛ **ZAMFIR**.

○ **ZĂFLA** *vb. tr. Băn.* = **IZAFLA**.

○ **ZĂGĂLUÎ** (-uesc) *vb. tr. Băn.* A scoate din fire, din sărite [srb. z a g a l i t i].

ZĂGAN *sm.* Specie mare de vultur, numit și „vultur-bărbos", „ceahlău", „sorliță", „cilihoiu", etc. *(Gypaetus barbatus)* (▣ 5355) [tc. z a g a n].

Fig. 5355. Zăgan.

○ **ZAGARA**, **ZĂGAREA** *sf. Mold. Trans.* **Căiță cu zăgarea**, căciulă albă cu margine neagră, care se purta pînă acum vre-o douăzeci de ani (DENS.); **aveau pe trup sumane bune de noatin... în cap căciuli cu zagara** (SAD.) [bg. z a g a r a. srb. zagarija].

ZĂGAZ (*pl.*-azuri) *sn.* Stavilă, iezătură: **făcuse... ~ strașnic la capătul văii... și în chipul ăsta opri cursul apei** (R.-COD.); **cîți răzeși avînd locuri în care se pot face eleștee cu ~uri vor vrea să facă eleșteu, să se așeze între dînșii pentru cheltuiala ce vor face** (LEG.-CAR.); Ⓕ: **potopul Hunilor, spărgîndu-se de ~urile Carpaților, învălue munții și curge 'nainte pe văile deschise** (VLAH.) [comp. srb. z a g a t i t i „a stăvili"].

ZĂGÎLNĂ, **ZĂGÎRNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Săculeț în care se pune cașul scos din budacă sau urda scoasă din căldare, ca să se scurgă zărul.

ZĂGNEATĂ (*pl.*-ete), **ZĂGNATĂ**, **ZĂCNATĂ** (*pl.*-te) *sf.* Foc de nuiele sau de surcele uscate care arde cu flacără în gura cuptorului, făcut anume ca să se rumenească pînea sau pentru ca să se coacă mai repede mălaiul, plăcintele, etc.: **pe vatră licărea o zăgnată de foc** (RET.) [rut. z a g n ĭ t].

○ **ZĂHĂI** (-ăesc) *vb. tr. Mold. Bucov.* ① A aduce supărare, a neliniști, a turbura, a incomoda: **Tătarii și cu o samă de Turci călărime le-au ieșit înainte și-i tot zăhăeau prin pregiurul oștii** (NEC.); **zăhăindu-l muștele ce se nădiseră la hoitul iepei, a fluturat țapul odată din coarne** (SB.); **mai mult tę-om zăhăi decît ți-om fi de folos** (GRIG.) ¶ ② A deranja, a răscoli, a arunca în neregulă [rut. z a h a ĭ t y].

○ **ZĂHĂIALĂ** (*pl.*-ieli) *sf. Mold. Bucov.* Faptul de a z ă h ă i; turburare, supărare; deranjament: **mai multă ~ era Turcilor de dobitoace decît Căzacilor** (GR.-UR.); **nici Moscalii ceștia dincoace nu treceau la Tătari la ceilalți dincolo, nici făceau ~ nimică unii altora** (NEC.).

○ **ZĂHĂIT** *adj. Mold. Bucov. p.* **ZĂHĂI**. ① Supărat, neliniștit, turburat ¶ ② Deranjat, răscolit: **apoi oliți, buci și alte lucruri, ~e prin ale poliți și colțare, ca la casa unui gospodar** (CRG.); **te-aș primi în gazdă, dar tare mi-e ~ în casă** (SEZ.).

ZAHANA = **ZALHANA**.

ZAHĂR, *Mold.* **ZAHAR**, *Trans. Băn.* **ZĂHAR** *sbst.* ① Substanță tare, formată din mici cristale albe ca zăpada, cu gust dulce și plăcut; se extrage din trestia de zahăr, dar mai ales din sfecla albă: **dulce ca ~ul; să nu mănînci zahar, că ți se fac dinții ca ciolanul din care-i făcut zaharul** (GOR.); **cînd ar fi numai un cerșetor, tot cu zahar l-ar hrăni** (ZNN.); **a îndulci cu ~; a pune ~ în cafea; ~ cristalizat**, candel; **~ rafinat**, zahăr alb și compact, obținut prin decolorarea zahărului brut; ☛ **CĂPĂȚÎNĂ** ⑤, **TOS**; Ⓕ: **om de ~**, om foarte bun: **era un om de zahăr** (BAS.); **șeful... (e un) bărbat de zahăr** (CAR.) ¶ ② **TRESTIE-DE-ZAHĂR** ☛ **TRESTIE** ⑥;— **ROD-DE-ZAHĂR** = **RODOZAHAR** [ngr. ζάχαρι].

† **ZAHARA**, **ZAHAREA** ☛ **ZAHEREA**.

ZĂHĂRÎ ☛ **ZAHARISÎ**.

ZĂHĂRICĂ *sf.* = **CĂTINĂ** ①.

***ZAHARICALE** *sf. pl.* Bomboane, cofeturi, acadele, fructe preparate în zahăr, etc.: **du-te de grabă, Frănțișorule, în tîrg și-mi cumpără o oca de ~ pe deseară** (ALECS.); **Astăzi, cînd are parale, Mănîncă ~, Și cînd se caută mîine, N'are cu ce să-și ia pîine** (PANN); **la cununie ...se aruncă de vătăjei, asupra celor cununați, ~, alune, etc.** (GOR.) [ngr. ζαχαρικά].

***ZAHARINĂ**, **SAHARINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Substanță organică artificială, de 500 de ori mai dulce decît zahărul, pe care o întrebuințează diabeticii, cari n'au voie să introducă în corp zahăr obicinuit [fr. s a c c h a r i n e].

Fig. 5356. Zaharniță.

ZAHARISÎ (-isesc), ○ **ZĂHĂRÎ** (-ăresc) 1. *vb. tr.* ① A acoperi cu un strat de zahăr, a fierbe în zahăr (fructe): **cu zahar îl zăhărea, În cuptioriu că mi-l punea Și el mîndru se cocea** (MAR.) ¶ ② Ⓕ A îndulci: **e cam de mult, zice lupinul, zaharisind și mai tare tonul** (CAR.).
2 *vb. refl.* ① A se cristaliza (*vorb.* de dulceață, de licheururi, etc.): **îmi găsise pricină, de la te mieri ce, de la un rod-de-zahăr care se zăhărise** (GN.); **vutca... să se îndulcească cu zahar fierbinte, ca să nu se zăhărească** (DRAGH.) ¶ ② Ⓕ *F* A se ramoli [ngr. viit. ζαχαρόσω < ζαχαρόνω].

ZAHARNIȚĂ, ○ **ZĂHARNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Vas, chisea, în care se ține z a h ă r (▣ 5356): **ia zahărul cu degetele din zăharniță ș'apoi îl pune în ciește** (ALECS.).

ZĂHĂROS *adj.* Care conține z a h ă r; de natura zahărului: **cu cît fierberea înaintează mai mult, cu atîta mustul... (își) schimbă gustul din ~ în vinos** (ION.).

***ZAHAROZĂ**, **SAHAROZĂ** *sf.* Zahăr din trestie

sau din sfeclă, sau ori-ce alt fel de zahăr, care are aceeaşi compoziţie şi aceleaşi proprietăţi [fr. saccharose].

○ **ZĂHATĂ** *sf.* ① *Mold. Bucov.* Părete de nuiele învelit cu paie, ca adăpost contra vîntului (pentru vite): **M'am dus la pădure şi mi-am tăiat o nuia lungă, şi-am venit acăsă şi mi-am făcut o ~ şi-o poiată, şi mi-a mai rămas o bucată** (SB.), *ghicitoare despre* „opincă" ¶ ② *Trans.* Ulicioară: **casa... era pe o ~ strîmtă** (RET.) [rut. zahata].

† **ZAHEREA** (*pl.*-rele), **ZAHARA** (*pl.*-rale), ✓ **ZAHAREA** (*pl.*-rele) *sf.* Proviant, hrană pentru oameni şi vite; nutreţ, furaj: **hatmanul... vrînd să popreascâ zahereaua turcească care o duceau Turcii să o bage în Cameniţă** (N.-COST.); **porneau în răsărit corăbiile Turcilor încărcate cu zaherele strînse cu hapca** (VLAH.); **Duca-Vodă... trimeţînd pin ţinuturi ca să-i aducă zahara, orz, făină, de mîncat pentru oameni şi pentru cai** (MUST.); **le-au murit vitele cărînd la zaharele pe la serhaturi** (I.-GH.); **zaharaua de porumb urluit este un nutreţ plăcut şi priitor la toate soiurile de vite** (ION) [tc. zahirè].

○ **ZAICĂ**, **ZAIŢĂ** *sf.* *Băn.* = GAIŢĂ[1] ① [bg. zajči „de iepure", zajčarŭ „vultur iepurar"].

† **ZAIF** *adj.* ✓ Cam bolnav, indispus: **închipueşte-ţi fericirea de-a avea o soţie drăgălaşă... inimoasă, care te-a căuta cînd îi fi ~** (ALECS.) [tc.].

† **ZAIFET** ☛ **ZIAFET**.

† **ZAIFLÎC** *sbst.* ✓ = **INDISPOZIŢIE** ①: **eu unul, slavă Domnului! sînt ferit de asemenea ~** (ALECS.) [tc.].

○ **ZĂITIN** *sbst.* *Băn.* Untdelemn: **să nu poftiţi să fiţi pretutindenea ~ pre apă** (TICH.) [srb. zejtin].

○ **ZAIŢĂ** ☛ **ZAICĂ**.

○ **ZAIU** *sbst.* *Olten. Trans.* (CONV.) (PAC.) Pojghiţă subţire de ghiaţă ce se formează pe apă sau pe geamuri [ung. zaj].

ZALĂ ☛ **ZA**[1].

ZALHANA, **SALHANA** (*pl.*-nale) *sf.* = **ABATORIU**: **d'a lungul zidului ce se 'ntindea pe malul gîrlei, se adăposteau saielele cu vite şi zalhanaua curţii domneşti** (ODOB.); **tăiau şi ucideau Moldovenii ca la salhana** (ISP.) [tc. salhanè].

ZĂLOG (*pl.*-oage) *sn.* ① = **AMANET** ①: **~ se zice lucrul ce dă datornicul împrumutătorului spre încredinţarea datoriei** (LEG.-CAR.); **să vei lua veşmîntul vecinului tău ~, iară să i-l dai lui ainte de ce ară apune soarele** (PAL.); **bei uneori pînă'ţi trăsnesc urechile, pînă'ţi laşi ~ căciula şi zechea** (JIP.) ¶ ② ‡ ✕ = **OSTATIC**: **Antioh-Vodă nu s'au tîmplat la moartea tătîne-său, lui Cantemir-Vodă, fiind ~ la Poartă, la Ţarigrad** (N.-COST.) [vsl. zalogŭ].

† **ZĂLOGAŞ** *sm.* = **AMANETAR** [zălog].

ZĂLOGI (-ogesc) *vb. tr.* ① = **AMANETA**: **împrumutătorul poate să zălogească şi el zălogul datornicului său la al său împrumutător** (LEG.-CAR.) ¶ ② ‡ A lua amanet [zălog].

○ **ZĂLUD** *adj.* *Mold.* Smintit, năuc, buimăcit; nerod: **Mihai-Vodă ...atunce îţi părea că este un om ~** (NEC.); **Grecii, cei din ceea parte, sta zăluzi şi ameţiţi, îngrijaţi, cuprinşi de spaimă, pîlcuri, pîlcuri împărţiţi** (LET.); **e tînără încă şi ~ă** (SAD.) [bg. zaludenŭ].

ZĂLUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* **ZA**: **Iată vine-a mea drăguţă Cu cătrinţa cu ~** (IK.-BRS.).

○ **ZĂLUZEALĂ**, **ZĂLUZENIE** *sf.* *Mold.* Starea celui zălud, nebuneală, sminteală: **o luă înainte pe apă, tot cu zăluzenia în cap** (FLOR.).

○ **ZĂLUZI** (-uzesc) *vb. intr.* *Mold.* A deveni zălud, a se sminti: **atîta s'a speriat el de rău, că a fost mai să-şi sară din minte, a fost mai să zăluzească** (PAMF.).

○ **ZAMĂ** ☛ **ZEAMĂ**.

○ **ZĂMALŢ** *sbst.* *Băn.* = **SMALŢ**.

ZAMAN ☛ **AMAN-ZAMAN**.

‡ **ZĂMAN** *sbst.* Prilej, ocaziune: **nu-i era lui Lascaraki atîta jale de moarte, cît îi era jale că-i venise ~ul de-i era pe voia lui** (NEC.) [tc.].

ZAMBILĂ (*pl.*-le) *sf.* ♣ ① Plantă bulboasă din fam. liliaceelor, al cărei bulb ovoid dă naştere mai multor frunze lanceolate lucitoare, de un verde-închis; florile mirositoare, albe, roşii, albastre, violete sau galbene, sînt aşezate într'o ciorchină la vîrful tulpinii; originară din regiunea mediteraneană, e mult cultivată la noi pentru florile ei frumoase şi mirositoare; numită şi „zambul", „iacint", „floarea-viorelei", etc. (*Hyacinthus orientalis*) (▣ 5357) ¶ ② ~-(DE-CÎMP) = **VIOREA** ⑤ ¶ ③ ~-**MOŢATĂ** = **PORUMBEL** ⑥ [tc. zùmbŭl].

‡ **ZAMCĂ** (*pl.* zămci) *sf.* ✕ Întăritură, fortăreaţă: **fieşte-care casă ca o cetate fiind încungiurată cu ~ de lut îngrădită** (MUST.); **numai ce se auzeau tunurile dînd din ocopuri şi de pin zămci dînd** (NEC.) [rus. zamokŭ, -mká].

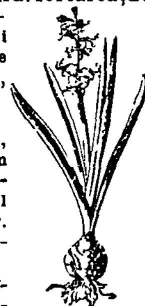

Fig. 5357. Zambilă.

‡ **ZĂMENŢI** = **ZĂMINŢI**.

ZAMFIR, **ZAFIR** (PRV.-MB.) (*pl.*-ire, -iruri) *sn.* ⊕ = **SAFIR**: **lăsă să-i pice din cioc... o piatră de zamfir, mare şi frumoasă, limpede şi albastră întocmai ca seninul cerului** (ODOB.) [vsl. samfirŭ, gr. σάμφειρος; comp. şi ung. dial. zafir].

‡ **ZĂMINTEALĂ** (*pl.*-eli), **ZĂMINTITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* (CANT.) Amestecătură, încurcătură [zăminti].

‡ **ZĂMINTI** (-tesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) amesteca (CANT.) [comp. pol. zamęcić].

‡ **ZĂMINTITURĂ** ☛ **ZĂMINTEALĂ**.

ZĂMISLI (-lesc) 1. *vb. tr.* ① A concepe, a lua în pîntece, a rămînea însărcinată: **şi Adam cunoscu pre Eva şi, zămislind, născu pre Cain** (BIBL.) ¶ ② Ⓕ A da naştere; a plăzmui.

2. *vb. refl.* A lua naştere; a fi conceput, plăzmuit: **cine mai ştie cîte planuri, cîte fiinţe, cîte versuri s'au zămislit aici!** (D.-ZAMF.) [vsl. zamysliti].

ZĂMISLIRE *sf.* ① Faptul de a zămisli ¶ ② Ⓓ **~a Sf. Ioan Botezătorul**, sărbătoare prăznuită de Biserică la 24 Septemvrie.

○ **ZĂMÎRCĂ**, **ZĂMURCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ✕ Zeamă subţire, proastă (de ciorbă, de mîncare); se zice şi despre un rachiu prost, slab (CIAUŞ.): **Aşa el că i-a dat: Mîncare să le-ajungă, Mai mult zămurcă lungă** (SEV.).

○ **ZAMNATĂ** *sf.* *Trans.* (CONV.) = **ZĂGNEATĂ**.

○ **ZĂMNIC** ☛ **ZEMNIC**.

† **ZĂMORÎ** (-orăsc), **ZĂMORI** (-oresc) 1. *vb. tr.* ‡ A A slei de puteri; a lăsa să flămînzească: **tată-său l-au băgat în temniţă şi l-au zămorît cu foamea** (DOS.).

2. *vb. refl.* *Mold. Băn.* A-şi potoli puţin foamea, a-şi stîmpăra puţin setea; a mînca, a bea numai cît să-şi ţie zilele: **Moartea.... începe cînd a roade la copaci tineri, cînd a forfeca smicelele şi nuiele; ...se zămorea şi ea, sărmana, cum putea** (CRG.) [vsl. zamoriti „a omorî", rut. zamoryty „a lăsa să flămînzească", zamoryty sja „a muri de foame, a leşina"].

ZĂMOS ☛ **ZEMOS**.

ZĂMOŞIŢĂ *sf.* ♣ Plantă acoperită cu peri aspri, cu tulpina ramificată de la bază; face flori mari, de un galben-deschis sau purpurii, şi catifelate la mijloc; numită şi „macul-cioarei" (*Hibiscus ternatus*) [zămos].

ZAMPARAGIU *sm.* F Ştrengar, desfrînat, destrămat: **încalecă d'a'ndărătele pe o saca şi se plimbă pe Podul Mogoşoaii, escortat în triumf de toţi ştrengarii zamparagii** (CAR.); **d'apoi călugării i o adunătură de zamparagii duglişi din toată lumea** (CRG.) [tc. zampará „craidon"].

ZAMPARALÎC (*pl.*-icuri) *sn.* F Desfrînare, desmăţare [tc.].

ZĂMURCĂ ☛ **ZĂMÎRCĂ**.

○ **ZĂNAT** (*pl.*-aturi) *sn.* *Băn.* ⊕ Meşteşug, meserie [srb. zanat].

○ **ZĂNĂTAR** *sm.* *Băn.* ⊕ Meşteşugar, meseriaş [zănat].

ZĂNATIC *adj.* Smintit, ţicnit, deşuchiat: **după ce era acum tontolete, rămase şi ~** (ISP.); **Dacă amîndoi sînt iarăşi ~i, năbădăioşi, Se bat apoi ca nebunii şi trăesc tot mînioşi** (PANN); **să bagi pe om în puşcărie, aşa, pe vorba unui ~** (BR.-VN.); **Şi ce-mi umbli aşa ~, i-mi ot caţi posomorît?** (VLAH.) [comp. lat. dianaticus].

ZĂNGĂNI... ☛ **ZÎNGĂNI**...

ZĂNOAGĂ (*pl.*-ge) *sf.* ⛰ ① Adîncătură, vale între munţi, scutită de vînturi ¶ ② Poiană înverzită [sl. za noga „la picior, la poale", rut. zanoga „loc retras"].

ZAP(A)! *interj.* Imită lătratul, hămăitul căţeilor: **moşneagul dă să intre şi el, căţeluşa iar zapa! zapa!** (SEV.) [onom.].

ZĂPĂCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Starea în care se

află cel zăpăcit, ameţeală, buimăceală, uluială; turburare a minţii: e uimitoare adeseori zăpăceala în care-i bagă pe oameni cifrele (SLV.); atîta turburare şi ~ pricinui lui Albert unele ca acestea, încît îl apucă frigurile (ISP.) [z ă p ă c i].

ZĂPĂCI (-ăcesc) 1. *vb. tr.* A turbura mintea cuiva, a-i face să-şi piardă capul, a ameţi, a buimăci, a ului: la poliţie... ai a face cu fel de fel de oameni, cari te trag, unul la dreapta, altul la stînga, te ispitesc, te zăpăcesc şi-ţi iau minţile (SLV.); v(i)ersul ei plăcut, de părea că te ungea la inimă, zăpăcise oare-cum pe bietul fecior de împărat (ISP.).

2. *vb. refl.* A pierde facultatea de a judeca limpede, a-şi pierde capul, a se ameţi (de cap), a se buimăci, a se ului, a se năuci: băiatul... se făcu roşu ca sfecla, se zăpăci pînă într'atîta, de nu ştiu deocamdată să zică nici două boabe legănate (ISP.).

ZĂPĂCIT *adj. p.* ZĂPĂCI. Cu mintea turburată, buimăcit, uluit: popa... a înţeles din vorbele acestea că are a face cu un om ~ (SLV.).

ZĂPADĂ (*pl.*-pezi) *sf.* ☉ Picături de apă îngheţată care cad iarna din nori ca nişte fulgi albi, formaţi din cristale hexagonale, omăt, nea: alb ca zăpada; spăla-mă-vei şi mai virtos decît zăpada mă voiu albi (BIBL.); fulgerele din timpul iernii sînt semne de ~ apropiată (GOR.); Ⓕ: Ea 'nlănţueşte gîtu-i cu braţe de ~ (EMIN.); cade ~, ninge; se zice *în spec.* de zăpada aşternută pe pămînt, pe cînd aceea care cade e numită „ninsoare" [vsl. *z a p a d a (comp. z a p a d ŭ „apus") < z a p a d a t i „a cădea"; comp. rut. z a p a d n a z y m á „iarnă cu multă zăpadă"].

‡ **ZĂPĂDI** (-ădesc) *vb. tr.* (COR.) A acoperi cu z ă p a d ă.

ZĂPĂDOS *adj.* ☉ Cu multă z ă p a d ă: luna Ianuarie trecu cu nopţile sale zăpădoase (DEM.).

○ **ZĂPĂI** (-ăesc) *vb. intr. Mold.* A lătra, a hămăi: acolo ies fumuri, zăpăesc cîni, cîntă cocoşi (SAD.) [z a - p (a) i].

○ **ZĂPĂIT** *sbst.*, ZĂPĂITURĂ (*pl.*-turi) *sf. Mold.* Faptul de a z ă p ă i, lătrat, hămăit: un zăpăit mai puternic al cînelui (SAD.); zăpăituri întărîtate de dulăi izbucniră (SAD.).

ZAPCĂ = ZATCĂ.

○ **ZAPCIEALĂ** (*pl.*-eli,-ele) *sf. Mold.* Execuţie pentru plata dărilor: Sînt satul de biruri grele... De ciocoi, de zapciele (ALECS.) [z a p c i i].

† **ZAPCII** (-ciesc) *vb. tr.* A executa pe cineva pentru plata dărilor, a împlini: scria şi la Petri Şipon generalul, ce era în Iaşi, să zapciească pre caimacami pentru banii poclonului lui (NEC.) [z a p c i u].

‡ **ZAPCIITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Execuţie, silire de a împlini birul: pre cale pînă la Focşeni mergînd cu oaste, tot zapciituri erau (NEC.) [z a p c i i].

† **ZAPCILÎC** (*pl.*-îcuri), ZAPCILIC (*pl.*-icuri) *sn.* ① Funcţiunea de z a p c i u: trăiau uitaţi pe la moşiile lor, fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît un zapcilic, o vătăşie de plaiu sau o sămeşie (I.-GH.) ¶ ② Execuţie, silire de a-şi îndeplini o datorie, de a plăti dările, etc.: ţarina... fiind desgrădită, poate să se întîmple păgubire, să facă zapcilic ispravnicii locuitorilor ca numai decît să-şi îngrădească ţarina (ST.-ŞCH.).

† **ZAPCIU** *sm.* ① Subprefect: alt cioroiu... a dus o găină moţată la un ~ (JIP.) ¶ ② Cel ce vine să strîngă dările şi în caz de neplată, să vîndă avutul datornicului, împlinitor, executor; agent poliţienesc, jandarm: pus-au îndată bani mulţi pre boieri de au dat împrumut, cu zapcii strîngători de bani Greci (MUST.); boierii, neamurile şi acei cinstiţi pămînteni nu pot fi rădicaţi de zapcii... căci casele lor nu pot fi călcate, pînă nu se va dovedi mai întîiu de divan vina lor (ST.-ŞCH.); *F* a sta ~, a sta de capul cuiva: vătavul de stolnicei stă ~ asupra stolnicei lor pentru rînduiala bucatelor (LET.) [tc. z a b t ğ y].

† **ZAPIS** (*pl.*-se) *sn.* Înscris, act de cumpărare sau de vînzare: vorba unui om cinstit face mai mult decît un ~ (ZNN.); am toate ~ele casei în regulă (BR.-VN.); uite, oameni buni, aistea-s ~ele voastre, vi le dau să le rupeţi (VLAH.) [vsl. z a p ì s ŭ].

○ **ZĂPÎRSTE** *sm. Olten. Trans.* ① Cel mai mic dintre copiii unei familii, mezin (CIAUŞ.) (PĂC.) ¶ ② *Trans.* Copil amărît, pipernicit (PĂC.) [srb. z a p r t a k].

ZAPLAN, ZĂPLAN *adj.* şi *sm.* *F* Lungan, găligan: zări venind de peste pod pe negustorul lui... cu zaplanul de rob după el (CAR.); cortejul se opreşte la poarta lui şi cîţiva zaplani de împuşcă'n-lună intră în odaia lui (I.-GH.).

○ **ZAPLAZ**, ZĂPLAZ (*pl.*-azuri, ✓ -aze) *sn. Mold. Bucov.* Uluci: auzi după zaplaz un glas străin ce o chema pe nume (ALECS.); prin îndemnul său, ce mai de pomi s'au pus în ţinterim, care era îngrădit cu zăplaz de bîrne, streşinit cu şindilă (CRG.); în loc de garduri de nuiele, sînt aici zăplazuri de scînduri neegale (IRG.); deasupra zaplazurilor atîrnau cîte-o jumătate din ramurile arborilor grădinilor (EMIN.).

ZĂPODIE *sf.* ① ‡ Vale: ieşi înaintea lui craiul Sodomului în ~, ce se chiamă zăpodia lui Crai (PAL.) ¶ ② Şes mai scufundat la poalele unui deal, la loc adăpostit [srb. z a p o d].

○ **ZĂPODINĂ** *sf. Olten.* (CONV.) = ZĂPODIE ② [srb. z a p o d i n a].

ZĂPOR *sbst.* ① Puhoiu; revărsare de apă: huia mulţimea ca un ~ printre stînci (LUNG.); se lăsau petrecerii cu patimă, fără frîu, ca unui ~ nebiruit (SAD.) ¶ ② Apa care se strînge la moară, oprită de stăvilare (PAMF.) ¶ ③ *Olten.* A pune ~, a se pun în poară, a nu voi să tragă (*vorb.* de cai) (CIAUŞ.): caii pun ~ la coastă în deal (CONV.) [comp. ung. z á p o r „ploaie cu băşici"; bg. z a p o r ŭ „stavilă; oprire"].

ZĂPREALĂ *sf.* Oprirea udului: unii vindecă zăpreala cu ceaiu de mătasa cucuruzului (PĂC.) [z ă p r i].

ZĂPRI (-presc) *vb. refl.* A i se opri udul, a nu putea urina: să nu te urinezi asupra vîntului, că te zăpreşti (GOR.) [vsl. z a p r ě t i].

○ **ZĂPSI** (-sesc) *vb. tr. Mold. Băn. Trans.* ① A prinde asupra faptului, în flagrant delict, a surprinde: avea mare ciudă (Trăsnea) pe mine, de cînd mă zăpsise în grădina lui la furat mere (CRG.); îmi era frică să nu mă zăpsească (SAD.); m'a zăpsit mîncînd frupt (FR.-CDR.); Mi-l zăpsi colo femeea Negustor cu oca mică (SPER.) ¶ ② A prinde de veste, a băga de seamă: dar numai decît zăpsi că-i lipsesc din bani (RET.); Hei, dar popa meu îndată Ce-a zăpsit cum stă lucrul, S'a dus pînă la judeţul (RET.).

ZAPT *sbst.* ‡ Posesiunea unui lucru răpit, confiscat de la altul; † a face ~, a pune stăpînire; a confisca: atîta namilă de marmură... cum oare să o facă ~ cineva, fie măcar acela şi un borfaş încoronat? (ODOB.) [tc. z a b t].

ZĂPUC (*pl.*-ucuri) *sn.* ☉ = ZĂDUF: nu te supune nici viforul nici ~ul: muncă şi iar muncă! (JIP.); vînturile alungă ~ul şi dă putere muncitorului să lucre vara (NOV.) [srb. z a p u h a t i „a sufla"].

ZĂPUŞALĂ (*pl.*-şeli) *sf.* ☉ Zăduf, pîclă, căldură înnăbuşitoare: aerul fierbe de ~ (VLAH.); aninii şi fragii... şi-au strîns şi ei frunzele d'atîta ~ (LUNG.); nu ştii tu oare că eu pot să las o ~ şi o arşiţă, de să fiarbă maţele din tine? (ISP.); în zăpuşala după-amiezii, în văzduhul dogoritor, se roteau puncte de foc (SAD.) [z ă p u ş i].

ZĂPUŞI (-uşesc) *vb. tr.* A copleşi de căldură, a înnăbuşi: soarele... scînteia pe cerul fără pic de nori, ameninţînd să zăpuşească oraşul cu arşiţa sa (DLVR.) [srb. z a - p u š i t i „a umplea de fum"].

ZĂPUŞITOR *adj. verb.* ZĂPUŞI. Care zăpuşeşte, înnăbuşitor: soarele e ~ (DLVR.).

ZAR¹ *sm.* şi (*pl.* zaruri) *sn.* Mic cub de os pe feţele căruia sînt însemnate cîte un număr de puncte de la 1-6, şi cu care se joacă, aruncîndu-se (5358) [tc.].

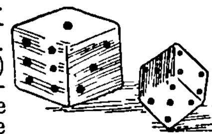

Fig. 5358. Zaruri.

○ **ZAR²** (*pl.* zaruri) *sn. Tr.-Carp.* Broască (la uşă): vîrîră cheia cea ruginită în ~ (RET.) [ung. z á r].

ZĂR, ☉ ZER (*pl.*-ruri) *sn.* Lichidul gălbuiu-verzuiu ce se scurge din caş: la ohiotoarea stînei, cînii şi porcii laolaltă sorb zăr dintr'un jghiab (LUNG.); ciobanul... nu le dădu chiar nimic, nici chiar o ulcică de zăr (RET.); din ~ul fiert se face urda [cuvînt autohton, de origine necunoscută, pătruns din graiul ciobanilor noştri şi în limbile slave].

ZARĂ *sf.* Lichidul albicios, acrişor, ce rămîne din lapte, după ce s'a ales untul: tot în acel blid se turnă ~, în care se dumică mămăligă (RET.);... au mîncat atîte Clise rîncede, mălaiu şi ~, Care-ar fi ajuns şi pentru-o ţară (BD.-DEL.) [comp. alb. δ α ł e].

ZARAF *sm.* ① ‡ Bancher: muiai condeiul în

călimările de la brîu, (și) scrisei ~ului meu din hanul Sfîntului Gheorghe (I.-GH.) ¶ ② Cel ce schimbă bani (în piață) (▣ 5359): cînd te-aș vedea la carte, la negoț, la meserii... atunci te-ai juca cu banul, ca ~ul (JIP.) [tc. s a r r a f].

Fig. 5359. Zaraf.

ZĂRĂFIE sf. ⚘ Localul zarafului, casă unde se schimbă bani.

†ZARAFLÎC (pl.-icuri) sn. ⚘ ① Schimb de bani; meseria zarafului ¶ ② = AGIOTAJ [tc. s a r r a f l y k].

○ZĂRANIE sf. Trans. = ȚIPENIE: se duce prin codri... fără să dea de vre-o urmă omenească, de cum să întîlnească ~ de om (MERA) [z ă r i].

○ZĂRĂSTI (-tesc) vb. refl. A se pierde din ochi, a dispărea, a se face nevăzut (PȘC.); a se rătăci: s'a fost zărăstit de ieri de către olaltă și nu mai dăduse unul de altul (RET.); cum de te-ai zărăstit pe-aici, pe unde picior de om încă n'a călcat? (RET.).

‡ZARBA ☛ ZARPA.

ZARE sf. ① Lumină, strălucire: străluceau toate și mai și decît ~a soarelui în zi de vară (MERA) ¶ ② Lumină slabă, licărire: se uită în toate părțile, că de va vedea undeva vr'o ~ de lumină (ISP.); nu mult stă și vede hăt departe o ~ de foc (VAS.) ¶ ③ F De ~, fără ~, nici ~, nici o urmă: nu-i nici stăpînul casei, nici femeia lui, nici măcar o slugă de ~ (GN.); cărările bătătorite cu nisip galben... fără ~ de buruiană (BR.-VN.) ¶ ④ ‡ Arătare, nălucire, viziune: păru-le că ~ fu (COR.) ¶ ⑤ Hotarul pînă unde poate ajunge vederea, orizont: Ca fantasme albe plopii înșirați se pierd în ~ (ALECS.); fuge departe, dincolo de nestatornica ~ a nemărginitei cîmpii (ODOB.); De ce, luceafăr, te-afunzi în ~? (VLAH.); în toate zările, pe toate cîmpiile, se întinde o pătură albă, ca o pînză pe un mort (GN.); e o lume nesfîrșită de călăreți, de care și de gloate pe jos, ce 'ntunecă ~a și sgudue pămîntul (VLAH.) ¶ ⑥ Culmea, coama muntelui: ne suirăm noi înșine pe ~a muntelui unde-i văzurăm chipul (GN.); Înălțimile albastre Pleacă ~a lor pe dealuri (EMIN.) [vsl. z a r j a].

ZARF (pl.-furi) sn. Suport de metal, de filigran al felegeanului (▣ 5360): felegene de smalț, cu ~uri de sîrmă (ODOB.); doi arnăuți aduc cafele în felegene cu ~uri (ALECS.) [tc.].

Fig. 5360. Zarf.

ZARGAN sm. 🐟 = ȘTIUCĂ-DE-MARE.

○ZĂRGHIT adj. Mold. Smintit, țicnit, sărit din minte: ~ul de Trăsnea dormea pe hat, cu gramatica sub nas (CRG.); pe semne, măi, băiete, ești cam ~ de minte (VAS.).

ZĂRI (-resc) 1. vb. tr. ① A vedea dintr'o aruncătură de ochi, de la întîia privire; a vedea din depărtare: unul din meseni zări mărgelele de la gîtul lui George (ISP.); banul bani unde zărește, colo se rostogolește (PANN); tocmai cînd era să se dea jos, zări spre răsărit, abia licărind, o mică vîlvătaie (ISP.); s'a uitat bietul Țigan în toate părțile și a zărit într'o depărtare o zare de lumină (SB.) ¶ ② A băga de seamă, a observa; a vedea: se dă cînd într'o parte, cînd în altă parte, să nu-l zărească cineva (VAS.).

2. vb. intr. A vedea slab, numai o licărire: luă laptele... se unse cu dînsul... și cu marea sa mirare simți că parcă începuse a zări ca prin sită (ISP.); femeia vede chiar unde bărbatul abia zărește (ZNN.).

3. vb. refl. ① A fi văzut din depărtare, de la întîia privire: se cufundă pînă într'atîta, cît abia se mai zărea capul lui și al calului (SB.); Aripele-și întindea Și pe cer el se zărea Întîiu ca un porumbaș, Apoi ca un lăstunaș (ALECS.-P.) ¶ ② A se ~ de ziuă, a se face ziuă, a se revărsa zorile: astfel umblă copiii cu sorcova de cum se zărește de ziuă și pînă cam către amiază (MAR.); mă răpăd acasă la mine... și cînd s'a zări de ziuă, sînt aici (CRG.); s'a pornit bietul Petrea cum numai începu să se zărească de ziuă (SB.) [z a r e].

†ZARIF adj. Frumos, nostim, elegant: că umblase cam ~ Și era puțin zalf (PANN); l-a poftit a doua zi după sfîntul George la un bal mare care avea să se sfîrșească cu un banc de cele mai ~e (NEGR.) [tc.].

ZARIȘTE sf. Orizont, z a r e: întinse ogoare de porumb înverzesc ~a (VLAH.); și noaptea, timpurie, se'ntinse. coprinse, covîrși, strivi, pe cîmpiile fără cărare, fără ~ (OEM.).

ZARNACADEA (pl.-dele) sf. ✤ = COPRINĂ: acea damă era văduvă și îmbobocită ca o ~ (ALECS.) [tc. z e r i n k a d è].

‡ZARPA (pl.-pale), ZARBA (pl.-bale) sf. ▩ = BROCARD: bogatul de carele zice la Evanghelie carele se îmbrăca în caftane și în zarpale (PRV.-MB.); Fie 'n zarpale de aur, Nu este decît un taur (PANN) [tc. z e r b a f].

ZĂRPĂLATEC adj. F Fluturatec, ușuratec: ~ul de fiu-meu, în loc să puie și el ochii pe vr'una, de o vreme încoace umblă craun (OLVR.).

○ZARȚALE, ZĂRȚALE sf. pl. Olten. Ochelari [srb. z r c a l o „oglindă"].

ZARVĂ (pl.-ve) sf. ① Ceartă, gîlceavă, sfadă, price; turburare: după multă ~ și gîlceavă, nemică bun n'au isprăvit (GR.-UR.); Nicolai-Vodă rămase în mare grijă să nu se rădice Moldovenii asupra lui să facă ~ (MUST.); din toată nunta nu se alese decît o ~ și o ceartă (ISP.) ¶ ② Gălăgie, sgomot, larmă, huet: se încinsese un chef și o ~, de se 'auzea bubuind crîșma cine știe de unde (SAO.); numai cît veniși în casa aceasta, apoi faci atîta strigare și ~ (TICH.) [comp. rut. z a r v a].

ZĂRVĂI (-ăiu) vb. intr. A face z a r v ă, gălăgie: negustorii începuseră ~ și a-și rîndui marfa (OLVR.).

○ZĂRZĂLIE, ZARZĂNĂ ☛ ZARZĂRĂ.

ZARZĂR sm. ✤ ① Varietate de cais ale cărui fructe au sîmburii amari ¶ ② Trans. Corcoduș [z a r z ă r ă].

ZARZĂRĂ (pl.-re), Olten. ZARZĂNĂ (pl.-ne), ZĂRZĂLIE sf. ✤ ① Caisă cu sîmburii amari ¶ ② Trans. Corcodușă [tc. z e r d a l i, gr.-biz. ζέρζαλον, bg. z a r z a l a, z a r z a l i j a].

ZĂRZĂRAȘ sm. ✤ dim. ZARZĂR: Frunză verde arțăraș, Mă urcai în ~, Zărzărașul s'a uscat, Românașul m'a lăsat (PAMF.).

ZARZAVAGIU sm. ⚘ Precupeț, negustor de zarzavaturi: un socru avea doi gineri, unul cărămidar și altul ~ (CAR.) [tc. z a r z a v a t ğ y].

ZARZAVAT (pl.-aturi) sn. ✤ Legumă, verdețuri: se rugau lui Dumnezeu... să plouă din destul, ca să le crească mari ~urile (CAR.); șezi acasă... de vezi de coada măturii și de ~urile de la bucătărie (ISP.) [tc. z a r z a v a t].

ZASC (pl.-curi) sn. Fie-care din căpătîiele de lemne pe care se așază buțile în pivniță, podval: pe ~urile așezate pe pămînt și destinate mai de mult pentru buțile cu vin, abia dacă se mai pune astăzi cîte o cadă cu varză (PĂC.).

ZĂSTIMP, ZĂSTÎMP (pl.-puri) sn. = RĂSTIMP: un zăstimp de răsuflet și valurile reincep (VLAH.) [vsl. *z a s t ą p ŭ < rus. z a s t u p ŭ, etc.].

○ZĂSTÎNC (pl.-curi) sn. Olten. (CIAUȘ.) (CONV.) = ZĂSTIMP.

ZATCĂ, ZAPCĂ sf. Olten. Băn. ▩ = ÎNTINZĂTOR 2.

ZĂTICNEALĂ (pl.-eli) sf. Faptul de a z ă t i c n i, stingher eală: Romanii... cîte au cunoscut că ar fi fost de ~ lor, toate au stricat și le-au dărîmat (LET.); te-aș întreba ca ce fel de ~ai putea să întîmpini din pricina asta? (CRG.).

ZĂTICNI, ZĂTIGNI (-nesc) vb. tr. și refl. A (se) stingheri; a (se) deranja: strîmtoarea locului de bătaie... zăticneau mișcările și silințele lor de a-i înconjura de toate părțile (BĂLC.); nu vă zăticniți din gustare (ODOB.); Ș'atîta știe a-i zătigni de bine, Cît nici măcar unul vin rămîne (BO.-DEL.); trebuia însă a se grăbi, spre a nu zătigni operațiile războiului din Ungaria (BĂLC.); cîți martori se zăticnesc de boală a veni la judecată, să se întrebe prin logofătul judecătoriei (LEG.-CAR.) [vsl. z a t ŭ k n ą t i].

ZĂTOARE, ZĂTORCI sf. pl. Olten. (CIAUȘ.) (RV.-CRG.) Țîțe de scroafă (pline cu lapte); — iron. țîțe de femeie [srb. z a t o r e].

‡ZATOCENIE sf. Exil: cum fac Muscalii acmu, de trimit la ~ în urgie la Siberia (M.-COST.) [rus.].

ZAȚ¹ (pl.-țuri) sn. Ceea ce se depune la fund: ~ de cafea; ~ de uleiu [germ. S a t z].

ZAȚ² (*pl.*-țuri) *sn.* Materia culeasă de zețar [germ. Satz].

ZAȚBRET *sbst.* = FUNDAMENT ② [germ. Satzbrett].

ZĂU! *interj.* ① Formulă de jurămînt, pentru a întări o afirmare: jur pe Dumnezeu! pe legea mea! să nu zici zău! că-ți moare mama, de nu-i drept (GOR.); am să-l cinstesc, ~ așa, cînd l-oiu întîlni (CRG.); Bade, nu te supăra, Că, ~, nu e vina mea (IK.-BRS.); ba ~, ba nu, ~ ☛ BA④ ¶② Te conjur: Vină, bade, vină ~, De-mi dă gură, că mi-i rău (IK.-BRS.) [zeu].

ZĂUITA¹ (-uit) *vb. tr.* și *refl. Olten. Băn.* A uita: am zăuitat oare-ce, zise, apoi fuga înapoi (TICH.) [uita, cu *pref.* za-, după srb. zabiti „a uita"].

ZĂUITA² (-uit) *vb. refl. Olten. Băn.* A se uita: ia zăuită-te, mă, se vede ceva 'n urma noastră (GR.-N.); s'a zăuitat femeia, cînd a fost grea, la vre-o dihanie ceva (LUNG.) [comp. ZĂUITA¹].

ZĂVADĂ (*pl.*-vezi) *sf.* Adăpost la șes pentru oi, asezat, făcut din bîrne bine încheiate, ca să nu pătrundă zăpada bătută de crivăț [zăveaza „perdea"; comp. și ZĂVAT].

○ **ZĂVASTRĂ** *sf.* Un fel de pînză vărgată care se pune pe pereții casei, în partea de sus (R.-COD.) [zăveasă].

○ **ZĂVAT** *sbst. Băn.* = ZĂVADĂ: unii plantează arbori în jurul colibelor de cîmp, ca să facă ~ (scuteală), adăpost de vînt (LIUB.) [bg. zavětŭ; comp. și srb. zavetrina].

ZĂVEASĂ, ZAVEASĂ (*pl.*-ese), ZĂVEAZĂ (*pl.*-eze), ZĂVEADĂ (*pl.*-ezi) *sf.* ① Perdea atîrnată în fața tîmplei din biserică ¶ ② Perdea: Maximian... au pus zavească polog pre denainte-și de au grăit de după zaveasă cu sfîntul (DOS.) ¶ ③ Țesătură ce atîrnă ca o perdea pe perete: pe la ferestre sînt atîrnate, drept perdele, ștergare în patru ițe, iar prin colțuri, cîte o zaveadă (LUNG.); păreții sînt acoperiți cu zaveze și acoperiți jur împrejur cu fel de fel de vase (SLV.) [vsl. zavěsa].

ZAVELCĂ, ZĂVELCĂ, ZUVELCĂ (*pl.*-ci) *sf. Olten. Băn. Trans.* Șorț de pînză, împodobit cu cusături și cu fluturi, ce se poartă în zilele de sărbătoare: de-a lungul prispelor atîrnă, pe culmi... scurteici și zăvelci cusute cu fluturi (VLAH.) [comp. bg. zavěrka].

ZAVERĂ (*pl.*-eri) *sf.* ① Răscoala eteriștilor din a. 1821 cu scopul de a libera Grecia de sub jugul Turcilor (☛ P. IST.): de la ~ rămăseseră în țară trupe turcești (I.-GH.) ¶ ② *Pr. ext.* *F* Răscoală, revoluție: asta e o ~ tainică împotriva vieții noastre (FIL.); s'auzea de ciumă și se vorbea de Cîrjalii, de Zaporojeni și de ~ (I.-GH.); ști! parcă s'a mai depărtat zavera (CAR.); cuvîntul „zavera"... ajunge să 'nsemne în mintea poporului groaza și urgia sălbătăciei omenești (CAR.); Ⓟ: în urma zaverei, mulți viteji s'arată (ZNN.) [bg. zavěra].

ZAVERGISI (-isesc) *vb. refl.* A se face revoluționar, a se răzvrăti: deși m'am abonarisit la masa paraponisiților, nu vra să zică că m'am zavergisit (ALECS.) [zavergiu].

ZAVERGIU, Ⓟ ZAVRAGIU *sm.* ① Partizan al zaverei din a. 1821, eterist (▣ 5361): în București, înscrierea Arnăuților zavergii se făcea ziua în amiaza mare (I.-GH.); după ce au tăiat pe Vladimirescu, rămăseseră prin

Fig. 5361. Zavergiii lui Ipsilante (după o stampă veche).

părțile astea Turci și alți zavragii (R.-COD.) ¶ ② *Pr. ext.* Revoluționar, răsculat, rebel: soro! soro! auzi dumneata? zavragiii vin încoace! (CAR.); cu casa în spinare ca zavragiii (LUNG.).

ZAVISNIC = ZAVISTNIC.

† **ZAVISTIE** *sf.* ① Invidie, pizmă: postul nu iaste numai de bucate, ce și de clevete și de fățării și de zavistii și de alte pohte rele (VARL.); pizma și zavistia nici un lucru bun nu aduce fără numai pierzare de suflet (N.-COST.); apără-ți ochii de invidii sau zavistii (PANN); zavistiei trebue să i se strivească capul ca la un șarpe veninos (ISP.) ¶ ② Intrigă: boierii de toate părțile umblau cu zavistii care de care s'apuce domnia (ODOB.); începe să urzească pe subt ascuns tot felul de intrigi..., zavistii, uneltiri (VLAH.) [vsl. zavistije].

‡ **ZAVISTII** ☛ ZAVISTUI.

ZAVISTIOS *adj.* ① Invidios: mi-era dragă ca un suflet rar, aruncat în neștire printre cealaltă lume nesimțitoare, mojică, fudulă, zavistioasă (DLVR.); dară niște zavistioși de boieri băgară în inima împăratului frica că Țugulea odată, odată, a să-i ia țara (ISP.) ¶ ② Intrigant: acești doi boieri erau căpeteniile zavistioșilor și îndemnătorii poporului să nu asculte de graiurile Domnului lor (ISP.) [zavistie].

† **ZAVISTNIC** *adj.* și *sm.* ① Invidios, pizmătareț: ei sînt povața mea, ei răspund și pizmașilor neamului acestor țări și ~ilor (M.-COST.); ~ul și pizmătarețul trebuesc șterși de pe fața pămîntului (ISP.); Ⓟ: ochii ~ului văd și cele ce nu sînt (ZNN.) ¶ ② Intrigant; răutăcios: cu cît era mai tînăr, cu atîta mai lesne cale au aflat ~ii și îmbunătorii asupra lui Arbure Hatmanul (GR.-UR.); vecinii mei, sînt ca și el niște bătrîni ursuzi și ~i, lucru mare (CAR.) [vsl. zavistĭnikŭ].

† **ZAVISTNICIE** *sf.* Invidie; răutate [zavistnic].

† **ZAVISTUI** (-uesc), ‡ZAVISTII (-tiesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A pizmui, a invidia: bogatul... zavistuia pe Lazăr, căci era la bine (ANT.-IV.); avea dobitoace mici și mari..., derept aceea zavistiia pre el Filistenii (PAL.); soarta lui fiind zavistuită de puterile vecine (NEGR.) ¶ ② A rîvni, a jindui: după obiceiul nostru omenesc... cu cît ar avea neștine mai mult, cu atît zavistuește la averea altuia (GR.-UR.) ¶ ③ A avea dușmănie, ură împotriva cuiva; a țese intrigi împotriva cuiva: acel care nu face alta decît să samene ura și vrajba, zavistuind și calomniind, nu este bun Român (I.-GH.) [zavistie; comp. și vsl. zavistovati].

ZĂVOD, ZĂVOIU¹ *sm.* Cîine mare și foarte rău, buldog (▣ 5362): ograda era mare, împrejmuită cu zid..., iar la poartă un zăvod voinic ședea legat în lanț (GN.); te furișezi ca un lup urmărit de zăvozi (ALECS.); voiu aminti cînii zăvozi, cît viței de mari, ai lui Grigore-Vodă Ghica (I.-GH.); porunci să dea drumul la doi zăvoi cei ținea la curte în lanț (ISP.); unii aveau unghii la degete, ca mițele,... alții, nările și bărbia tăiete în două ca la zăvoi (GN.).

Fig. 5362. Zăvod.

ZĂVOIU² (*pl.*-oaie) *sn.* Crîng de sălcii, de anini, etc., desiș de copăcei la marginea unui rîu: îi vîna țăranii în zăvoaie și prin munți (GR.-UR.); un ~ mare de plopi și de anini seculari umbrește malurile frumosului rîu (VLAH.); am văzut iarăși întinsele zăvoaie de sălcii cenușii, în care intram cu grozava frică de bursuci (SAD.); prin desișul mărunt al unui ~ de copăcei, se înalța, pe albăstreala întunecată a cerului, un părete îngust și negru (ODOB.) [vsl. zavoj „cotitură (de rîu)"].

ZĂVON ☛ SOVON.

ZĂVOR (*pl.*-oare, †-oară) *sn.* ① Druguleț de fier ce servește de încuietoare; e prins la o ușă sau la o fereastră, astfel ca să se poată trage, de un mic mîner, într'o parte sau într'alta, spre a închide sau deschide ușa sau fereastra (▣ 5363): petrece cu porțile și cu ușile deschise ziua și noaptea, fără zăvoare la uși și la ferestre (I.-GH.); au sfărâmat uși de aramă și zăvoară de her au sdrobit (DOS.); noaptea,

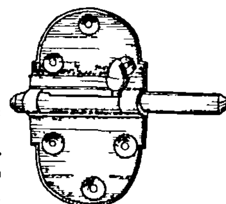

Fig. 5363. Zăvor.

pe lîngă străji, era încuiată cu nouă zăvoare și nouă lacăte (ISP.); impiegatul trase ~ul și ridică oblonul, lăsînd ferestruia închisă numai cu geamul (CAR.) ¶ ② = ÎNTINZĂTOR 2 ¶ ③ = RĂZLOG [vsl. zavorŭ].

ZĂVORÎ (-orăsc) *vb. tr.* A închide cu zăvorul, a trage zăvorul: moșnenii... zăvorau ușile de fier și s'așezau cu flintele la metereze (VLAH.).

ZAVRAGIU ☛ ZAVERGIU.

ZB... ☛ SB...

ZD... ☛ SD...

ZEA ☛ ZA¹.

ZEAMĂ, † ZAMĂ (*pl.* zemi, zemuri) *sf.* ① Lichidul ce se stoarce din plante, *în spec.* din fructe,

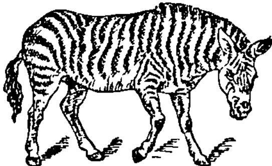
-suc: ~ de lămîie, de portocale, de prune; ~ de varză, apa acrişoară în care s'a murat varza (*Mold.* ,,moare de curechiu); *Olten.* F zamă de ştir (CIAUŞ.), vin prost, spălătură de butoiu ¶ ② Ⓟ ✕ = SUPĂ: rămas în gazdă, face zamă, face friptură, face mămăligă şi potriveşte... să fie toate gata (VAS.); borşul cu carne, numit în multe sate şi zamă, se mănîncă în zile de frupt (SEZ.); Ⓘ: măcar de te-ar arde o zamă bună, dar o zamă de raci! (RET.), mai rabdă omul un neajuns făcut de cineva de soiu, dar nu cînd i-l face un om de nimic, un netrebnic; a fi tot de-o ~, a fi deopotrivă, de aceeaşi teapă: primarul satului aceluia era tot de o zamă cu dînsul (FURT.); ☛ GĂINĂ ②, OU ③ ¶ ③ ✕ Ou cu ~, ou moale, fiert puţin, căruia nu i s'a întărit albuşul ¶ ④ ✕ = SOS [lat. vulg. zĕma < gr. ζέμα].

*ZEBRĂ ☛ ZEBRU.

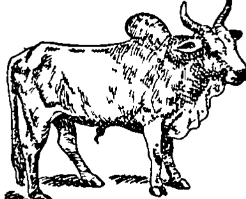
*ZEBRAT *adj.* Vărgat, cu dungi ca ale zebrului [fr. zébré].

○ZEBREA ☛ ZĂBREA.

*ZEBRU *sm.*, ZEBRĂ (*pl.*-bre) *sf.* Gen de mamifere de soiul calului, cu urechile lungi ca de catîr; are părul gălbuiu vărgat pe tot corpul, de la bot pînă la copite, cu dungi negre sau brune, paralele; e foarte iute la fugă şi trăieşte în toată Africa de miază-zi şi de răsărit (*Hippotigris zebra*) (▣ 5364) [fr. zèbre].

Fig. 5364. Zebru.

*ZEBU *sm.* Bou din India, caracterizat print'o cocoaşă de grăsime pe greabăn (*Bos indicus*) (▣ 5365) [fr.].

Fig. 5365. Zebu.

ZECE 1. *num.* ① Nouă plus unu: Plecat-am nouă din Vaslui Şi cu sergentul ~ (ALECS.); ascultă din ~ vorbe şi una a muierii (PANN); un nebun întreabă şi zece înţelepţi nu-i pot răspunde (ZNN.) ¶ ② Intră în compoziţia numerelor de la 11—19: ☛ UNSPREZECE, DOISPREZECE, etc. ¶ ③ Sub forma de *pl.* zeci, intră în compoziţia numerelor de la 20—90: ☛ DOUĂZECI, TREIZECI, etc.

2. *sbst.* ① Cifra care reprezintă acest număr (10, X) ¶ ② Nota 10: profesorul i-a dat un ~ la geometrie [lat. dĕcem].

ZECELEA, ‡ ZECELE *num. ord.* ① *m.* al ~, *f.* a zecea, care ocupă locul, rangul, şirul arătat prin numărul zece: în al zecele an a domniei sale... au început Stefan-Vodă a zidire mănăstirea Putna (GR.-UR.) ¶ ② A zecea parte = ZECIME ¶ ③ ‡ A zece(a), de-a zece(L), a zecea parte, unul din zece: Rîmlenii din toate olatele şi ţările lor lua a zece din oameni tineri (N.-COST.); Rîmlenii din toată lumea lua de-a zecea din oameni tineri, cum lua Turcii de la Rumile (M.-COST.); dau a zecea den toate cîte cîştig (BIBL.).

ZECHE ☛ ZEGHE.

ZECIMAL 1. *adj.* ± = DECIMAL 1: număr ~; fracţiune ~ă.

2. (*pl.*-ale) *sn.* = DECIMAL 2.

3. ZECIMALĂ (*pl.*-le) *sf.* ± Fie-care din cifrele care exprimă laolaltă o fracţiune zecimală [decimal, refăcut după zece].

ZECIME *sf.* ① ± Una din părţile obţinute, cînd se împarte un întreg în zece părţi egale; la numerele zecimale, cifra zecimilor ocupă primul rang la dreapta virgulei ¶ ② ✪ A zecea parte din impozitul plătit Statului şi care se percepe de judeţ sau de comună: zecimi judeţene, comunale ¶ ③ *pl.* Zeci: au trecut zecimi de ani la mijloc (GN.).

ZECIUI (-uesc) *vb. tr.* A da, a lua a zecea parte, zeciuiala: vătaful de curte... începuse de mult timp ~ averile stăpînului său (FIL.); de toate cîte-mi vei da, a zecea le voiu zeciui pre ele ţie (BIBL.).

ZECIUIALĂ, ○ ZĂCIUIALĂ (*pl.*-uieli) *sf.* ① Dare de a zecea parte din bucate, din vite, etc.; dijmă: îi făgădui să-i dea zeciuială din toate felurile de vite (ISP.); s'au rugat ca să mijlocească la Mihai-Vodă, apucîndu-se să dee zăciuiala din roa a pămîntului (LET.) ¶ ② ✱ = OIEM: Troian mult se bucura, Zeciuiala morii da. Pe morariu-l dăruia (ALECS.-P.) [zeciui].

*ZEE *sf.* ✧ Zeiţă [zeu].

*ZEESC *adj.* Divin, de zeu: acest zeu, de teamă să nu-şi piardă scaunul domniei sale zeeşti, îşi înghiţea copiii (ISP.).

‡ ZEFCHIU, ZĂFCHIU (*pl.*-chiuri) *sn.* Petrecere, amuzament: noi n'am venit aicea să facem zefchiuri. ce să lucrăm, să plinim porunca împăratului cu o zi înainte (N.-COST.); Domnul făcea zăfchiuri cu zicături, cu primblări, cu jocuri (LET.) [tc. zevk].

*ZEFIR¹ *sm.* ⊙ Vîntişor lin, răcoritor, adiere: Iar ~ul mişcă frunzele uşoare (STAM.); Frumoasa primăvară acuma se grăbeşte La caru-i să înha-ne pe ~ii uşori (ALX.) [fr. zéphire].

*ZEFIR² (*pl.*-iruri) *sn.* ▣ Pînză subţire, aţică, mai adesea colorată, din care se fac mai ales cămăşi [fr.].

ZEFLEMEA (*pl.*-mele) *sf.* Ironie, luare în rîs: îl pălmuia în fie-care zi cu o ~ care-l înjunghia la inimă (BR.-VN.); a lua în ~, a lua în rîs, a face ironii, a zeflemisi: rîdea şi de bun şi de rău şi pe toţi îi lua în ~ (ISP.); era luat de colegii lui în ~ pentru firea lui duioasă (SLV.) [tc. zevklenmè].

ZEFLEMISI (-isesc) *vb. tr.* A lua în zeflemea: haz fac cei cari se plimbă braţ la braţ pe uliţe, zeflemisind mişcarea sfîrşită fără nici un accident (BR.-VN.).

ZEFLEMIST *sm.* Căruia-i place să zeflemisească, să facă ironii pe socoteala tuturor: A plecat rîzînd; nu-l ştii pe şeful? — Nu, zic eu. — Zeflemist; am rîs alaltăieri cu el la Continental (CAR.) [zeflemea].

ZEFLIU *adj.* Glumeţ; hazliu, mucalit: Eşti ~, jupîne, Şi cu poftă de vorbă (TEOD.) [tc. zevkli].

ZEGHE, ZECHE *sf.* Ⓣ Suman de dimie albă, cărămizie sau neagră, purtat de ţăranii din judeţele muntoase din stînga Oltului, din Moldova şi din Transilvania; împodobit uneori, de-a lungul cusăturilor, cu găitane negre (▣ 5366): Sims se culca totdeauna în căruţă, acoperindu-se cu zeghea lui mocănească (S.-ALD.); haine scumpe nu purta: cioareci albi cu şinoare vinete, o zeche de pănură sură (RET.) [comp. ung. zeke, probabil împrumutat de la Români].

Fig. 5366. Zeghe.

ZEGHIOIU, ZECHIOIU (*pl.*-ioaie) *sn.* Ⓣ Mintean alb: mintenele muntenilor, care sînt în general de dimie albă, numite în unele părţi, cum este în Prahova, şi zeghioiu (MAN.); are finul pe el zeche, antiriu, zechioiu, cojoc cu bumbi (JIP.) [zeghe, zeche].

ZEGHIUŢĂ, ZECHIUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Ⓣ *dim.* ZEGHE.

ZEIRE *sf.* ① ‡ Dumnezeire (PS.-SCH.) ¶ ② ✧ Calitatea de zeu, divinitate, zeitate: se opriră de a pune mîna pe dînsul, de teamă să nu se încaiere acolo la nuntă şi să-şi facă zeirile de rîs (ISP.).

ZEITATE *sf.* ① ✧ Divinitate păgînă, zeu, zeiţă: pe vremea aceea, cum cam se vede treaba, nu prea era pace pe pămînt cu atîtea zeităţi (ISP.) ¶ ② Ⓕ Femeie frumoasă pe care o slăveşti ca pe o zeiţă: Eu făcut-am ~ dintr'o palidă femeie, Cu inima stearpă, rece şi cu suflet de venin (EMIN.) [zeu + (divin)itate].

ZEIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ✧ Divinitate păgînă de sex feminin: acest măr se cuvine celei mai frumoase zeiţe dintre voi (ISP.) [zeu].

*ZEL (*pl.*-luri) *sn.* Rîvnă, osîrdie, tragere de inimă, ardoare inspirată de credinţă, de devotament, de afecţiune: ţi s'a luat în consideraţie că ai servit cu ~ şi activitate, eşti menţinut în serviciu (CAR.) [fr. zèle].

ZELAR (*pl.*-are) *sn.* = ZA¹②: Gluga lui îşi arunca... Şi deodată s'arăta Cu ~, cu buzdugan (ALECS.-P.) [cuvînt creat de Alecsandri din zale].

*ZELATOR *sm.* Cel ce lucrează cu multă rîvnă pentru patrie, pentru religie, pentru o cauză vrednică [fr.].

***ZELOS** *adj*. Plin de rîvnă, cu tragere de inimă: **n'a fost decît un instrument ~ și devotat voinței naționale** (I.-GH.) [z e l].

○ **ZELUD** = **ZĂLUD**.

ZEMISLI = **ZĂMISLI**.

ZEMNIC, **ZĂMNIC** (*pl.*-ice) *sn*. ① Pivniță, bordeiu, groapă unde se păstrează zarzavaturile pentru iarnă: **Stau lăcățile de-a rîndul, De la pod și pîn' la zemnic** (SPER.): **sărmanul copil se culca unde putea, cînd într'un coșer, cînd într'un zămnic părăsit** (ALECS.) ¶ ② = **TEMNIC** [bg. z i m n i k ŭ].

ZEMOS, ○ **ZĂMOS** 1. *adj*. Cu z e a m ă, care are mult suc.

2. **ZĂMOS** *sm*. *Mold.* Pepene galben: **(am trăit) furînd noaptea harbuji și zămoși de prin harbuzării, și ascunzîndu-mă ziua prin copaci ca o gaiță** (ALECS.).

***ZEND** 1. *adj*. Ce ține de zendă: **alfabetul ~: limba ~ă.**

2. **ZENDĂ** *sf*. Limba vechilor Irani (Perși, Parsi) în care sînt scrise învățăturile lui Zoroastru [fr.].

***ZENDAVESTA** *sf*. Cartea sfîntă a vechilor Irani care cuprinde învățăturile lui Zoroastru, scrise în limba zendă [fr.].

***ZENIT** *sbst*. ① ☆ Punctul de pe cer situat exact deasupra capului observatorului (© „nadir") ¶ ② Ⓕ Culme, treapta cea mai înaltă la care se poate ridica cineva [fr. z é n i t h].

‡**ZEPHANEA** (*pl.*-nele), **GEBHANA** (*pl.*-nale) *sf*. Muniție [tc. ğ e b - h a n è].

***ZEPPELIN** (*pl.*-ine) *sn*. Balon dirijabil german cu învelișul metalic (▣ 5367) [germ.].

Fig. 5367. Zeppelin.

ZER ☛ **ZĂR**.

***ZERO** *sm*. ① ± Semnul 0 care n'are nici o valoare prin el însuși, dar care, adăugat la sfîrșitul unui număr întreg, îi dă o valoare de zece ori mai mare; în numerațiunea zecimală, servește să arate locul unităților care lipsesc. nulă ¶ ② Ⓕ = **NULITATE** ② ¶ ③ Punctul termometrului corespunzător temperaturii la care se topește ghiața în termometrul centigrad și în termometrul lui Réaumur; **~ absolut**, temperatură ce se apropie de − 273° centigrade [fr.].

ZESTÎMP, **ZESTIMP** = **ZĂSTÎMP**.

ZESTRE *sf*. ① Averea mișcătoare și nemișcătoare pe care o dau părinții fetei, cînd se mărită: **~ se zice averea femeii ce la căsătorie dă bărbatului ei** (LEG.-CAR.); **de vreme ce Florica are să aibă parte de tine, Graure, noi cu toatele îi facem o ~ de 200 de galbeni** (ALECS.); **îmi dă de ~ casa din mahalaua Oțetarilor** (SLV.); **Junona aduse de ~ bărbatului ei... și niște pomi ce făceau mere de aur** (ISP.) ¶ ② În înțeles mai restrîns; hainele, rufele, așternutul. etc. ce aduce femeia în casa bărbatului ei, cînd se mărită: **cînd la mirele ~a miresei acasă, mireasa să puie în ladă o păpușă, ca să fie mirele mut ca păpușa** (GOR.); **ladă de ~**, lada în care-și ține mireasa rufăria și toalele ei de zestre (▣ 5368); **foaie de ~** ☛ **FOAIE**[1] ⑧ ¶ ③ Odoarele și celelalte obiecte care constitue averea unei biserici sau mănăstiri: **policandre de argint, suflate cu aur, candele de argint..., cărțile cele mai alese erau ~a mănăstirii aceleia** (ISP.) [‡ mai adesea *pl.* z e s t r e, z e s t r i < lat. d ĕ x t r a e „făgăduință solemnă"].

Fig. 5368. Ladă de zestre
(Transilvania—după o fotografie a Seminarului de Sociologie din București).

ZESTRICICĂ (*pl.*-icele), **ZESTRIȘOARĂ** (*pl.*-re) *sf*. *dim*. **ZESTRE**: **eu voiu căta să-ți dau o fată bună din sat, cu nițică zestricică** (ISP.); **Deci cu a sa zestrișoară profesori buni ea luînd** (PANN).

ZEȚAR *sm*. Lucrătorul tipograf care culege textul după manuscris, culegător [germ. S e t z e r].

ZEȚĂRIE *sf*. ① Meseria zețarului ¶ ② Localul din tipografie unde lucrează zețarii [germ. S e t z e r e i].

ZEȚUI (-uesc) *vb. tr.* A compune literă cu literă textul unui manuscris, a culege [germ. s e t z e n].

ZEȚUIT *sbst*. Faptul de a z e ț u i.

ZEU *sm*. ① ‡ Dumnezeu ¶ ② Divinitate păgînă: **erau zei ai cerului, zei ai pămîntului, ai mării, ai iadului, ai soarelui..., cu un cuvînt, tot felul de lucru își avea cîte un ~ pe seama lui** (ISP.) ¶ ③ Ⓕ **Zeii pămîntului**, puternicii lumii; **a fi în secretele zeilor**, a fi în curent cu ceea ce știu sau au de gînd să facă cei mari, cei de la putere: **ce fericit sînt eu de cînd aflu de la dînsul importantele secrete ale zeilor** (CAR.) ¶ ④ Ⓕ Obiect de entuziasm, de venerațiune profundă: **acest om e un ~ pentru mine** [lat. d ĕ u s: comp. **ZĂU** 1].

○ **ZEUITA** = **ZĂUITA**.

○ **ZEVELCĂ** = **ZĂVELCĂ**.

ZEVZEC *sm*. Nătărău, neghiob: **îți dau de știre să te păzești de amici, să nu te 'ncrezi în ori-cine ca un ~** (CAR.) [tc. z e v z e k].

ZG... ☛ **SG...**

ZI (*pl.* zile) *sf*. ① Spațiul de timp de cînd răsare soarele pînă apune (în opoziție cu „noaptea"): **și zise Dumnezeu: fie făpturi luminoase în tăria cerului, și despartă dzua și noaptea** (PAL.); **Ziua scade, noaptea crește Și frunzișul mi-l rărește** (EMIN.); **zilele de vară sînt mai lungi decît cele de iarnă; a ținut veselia trei zile și trei nopți și mai ține și astăzi, dacă nu cumva s'a fi sfîrșit** (CRG.); **~ și noapte nu înceta tunurile Turcului cum și a Neamțului din cetate** (MUST.); **a face noaptea ~ și ziua noapte** ☛ **NOAPTE** ①; **toată ziua**, cît ține ziua, de dimineață pînă seara; ☛ **TOT**[1] 1 ②; **în toate zilele**; **în fie-care ~**; **nu era ~ de la Dumnezeu**, nu trecea o zi: **nu era zi de la Dumnezeu fără d'a înregistra evenimente de acelea care emoționau** (I.-GH.); **(haină) de toate zilele**, care se poartă în fiecare zi; **cît toate zilele (de mare)**, foarte mare: **biata femeie făcu niște ochi mari cît toate zilele** (DLVR.); **minciună cît toate zilele de mare** (PANN) ¶ ② Acest spațiu de timp cu privire la starea atmosferei, la temperatură: **~ senină, noroasă, ploioasă, frumoasă, urîtă, caldă, rece** ¶ ③ Spațiul de timp cît ține ziua și noaptea și în care interval pămîntul își îndeplinește rotațiunea în jurul său: **anul are 365 de zile; unele luni au cîte 31 de zile; cheile acestea sînt de la palatele noastre care sînt atît de multe, cîte zile-s într'un an** (RET.); **un an de zile**, un an deplin, încheiat, întreg, zi cu zi, fără întrerupere: **drumeața, pornind, a mers iar un an de zile tot prin locuri sălbatice și necunoscute** (CRG.); **ani de zile**, ani mulți: **au trecut ani de zile pe cari i-am trăit căutîndu-mi prin Moldova de treburi** (SLV.) ¶ ④ ☆ **Zi solară**, spațiul de timp între două treceri consecutive ale soarelui la meridian, variabilă în cursul anului; **zi astronomică**, zi solară mijlocie, măsurată cu începere de la amiazi; **zi civilă**, zi solară mijlocie, măsurată de la miezul nopții; **~ siderală** ☛ **SIDERAL** ¶ ⑤ *Însoțit de un adjectiv calificativ*: **zile amare, negre, fripte**, traiu nesuferit, plin de necazuri, viață amară; Ⓟ: **a strînge bani albi pentru zile negre** ☛ **BAN**[1] ⑦; **~ albă, bună**, zi fericită, liniștită: **copiii... nu mai aveau ~ albă, căci ea se ținea mereu de cîra lor** (ISP.); *pl.* **tot zile albe**

duc (DLVR.); De cînd maica m'a făcut, Zile bune n'am avut (IK.-BRS.); ☛ DIMINEAȚĂ 1; bună ziua! formulă de salutare, întrebuințată de cel ce vine într'un loc sau se întîlnește cu cineva; ziua bună! formulă de salutare la plecare; a-și lua ziua bună, a-și lua rămas bun: își luară ziua bună unul de la altul cu lacrămile în ochi și se despărțiră (ISP.); ~ mare, zi însemnată, memorabilă: niște zile mari ca aceste le așteaptă și ei cu mare bucurie tot anul (CRG.) ¶ ⑥ *Însoțit de un alt determinativ care precizează mai de aproape situația, destinația sau însemnătatea zilei*; ziua de astăzi, *a)* azi, ziua în care ne aflăm, ziua de față; *b)* timpul de față, vremea în care trăim: într'această ~ de astăzi, fiind supărați și usteniți de truda postului, aflăm sfînta și cinstita cruce la mijlocul sfîntului post (VARL.); au rămas izbînda la Turci, luînd Țarigradul... de-l stăpînesc Turcii pînă în zioa de astăzi (GR.-UR.); n'am să uit ziua de ieri; *F*: a cânta ziua de ieri ☛ IERI; cine știe ce ne mai aduce ziua de mîine; nu mai ajungeți să vedeți ziua de mîne (CRG.); ziua de apoi ☛ APOI 1 ③; — ~ de tîrg; ~ de judecată; ~ de lucru; ~ de sărbătoare; — ~ de post; ~ de sec; ~ de dulce; *în spec. la designarea unor zile din calendar sau de sărbătoare*: ziua de 24 Ianuarie e o zi însemnată în istoria noastră; zilele Babei ☛ BABĂ ⑧; l-au îmbrăcat cu căftan de domnie în ziua de Crăciun (MUST.); dacă ninge ori e moleșniță în ziua de Sf. Vasile, va fi îmbelșugat tot anul (GOR.); cum va fi în ziua de Florii, așa va fi în ziua de Paști (GOR.); ☛ CRUCE ⑤, LUP ②, URS ②; — zi aniversară: a-și serba ziua nașterii, nunții; ziua numelui, *mai adesea, fără atribut*, ziua: m'a felicitat de ziua mea ¶ ⑦ *În legătură cu un numeral*: Căci Dumnezeu poruncește șase zile să muncești Ș'a șaptea zi, Dumineca, din lucru să contenești (PANN); *în spec.* pentru a indica o dată: Constantin Beizadea... au intrat în Iași în anul 7248, Septemvrie în două zile, într'o Duminecă (NEC.); zi 'ntîiu, † zi întîiu, ‡ zi dentîiu, prima zi a lunii: la zi 'ntîiu de Aprilie este un fel de datorie, pentru cine ține la tradițiuni, să mință și să mistifice (CAR.); Constantin-Vodă... purces-au în zi întîiu a lui August și au mers la Țarigrad cu cinste (NEC.); apărînd cetatea de năvala Turcului din 5 zile a lui Iulie pînă în zi întîiu a lui Septemvrie (MUST.); în zi dentîiu al zece lunii iviră-se vîrhurele munților (PAL.) ¶ ⑧ *După prepoziții.* Zi cu zi, o zi după alta, în fie-care zi: văzînd-o ~ cu ~, a ajuns s'o placă... și a cerut-o în căsătorie (CAR.); Turcul, dibaciu, putea ști... ~ cu ~ starea în care se aflau negocierile dintre trimisul rus și ministrul Porții (I.-GH.); ‡ cu ~ cu noapte, zi și noapte: zis-au Domnul Tătarilor ...să stee cu ~ cu noapte cu ai săi slujitori să iee mănăstirea (LET.); (lucrător) cu ziua, plătit pentru fie-care zi de lucru, pentru zilele în care lucrează; cu zilele, trec multe zile la mijloc: începu a săgeta la căprioare și... de multe ori nu venea cu zilele p'acasă (ISP.); nu vine pe la noi cu zilele (PAMF.); — ‡ de ~ de noapte, zi și noapte: un patriarh... venise cu Grigorie-Vodă aice în Iași și au stătut de ~ de noapte cu rugăminte (NEC); — din ~ în zi, cu timpul, din ce în ce mai mult: așa și cinstea, den ~ în zi micșurîndu-i-se, de inimă rea puțin de n'au murit (GR.-UR.); din ~ în ~ ieșeau tot mai învederat la iveală deosebirile de temperament dintre noi (SLV.); — într'o ~, într'una din zile, într'o bună zi, odată, la un moment dat: l-am tras într'o ~ o bleandă, pentru că nu-mi da pace să prind muște (CRG.); într'una din zile... toți zeii... fură poftiți la nunta unui zeu mai mic (ISP.); — la ~, la curent: fără dînsul, lucrările cancelariei n'ar fi putut fi la ~ (BR.-VN.); — pe ~, pentru o zi; în cursul unei zile: e plătit cu două sute de lei pe ~; au pus Domn pre un om prost, anume Antoni, și-i da nafaca pe ~ cîte zece costande (MUST.); fac drumul acesta de patru ori pe ~; pe ~ ce merge, cu cît trec zilele, cu cît trece vremea, din ce în ce: pe ~ ce merge se face mai voinic; — peste ~, în timpul zilei ¶ ⑨ Sumă ce se plătește pentru o zi (de lucru, ca leafă, ca dobîndă, etc.): îmi datorește încă 15 zile ¶ ⑩ Drumul cît se poate face într'o zi cu picioarele: răcni leul, nenișorule, de se cutremurară toate prejmetele... și de se auzi cale de nu știu cîte zile (ISP.) ¶ ⑪ Dată: scrisoarea e fără ~ ¶ ⑫ Termen, soroc: a fixa o ~; îți dau banii, dar să mi-i plătești la ~ ¶ ⑬ Moda zilei, moda de acum, moda curentă; oamenii zilei, oamenii de care se ocupă, de care vorbește, pe care-i cinstește lumea în timpul de față; ordinea zilei ☛ ORDINE ⑥ ¶ ⑭ A ține zile, a-și impune anumite zile de post: Măicuță... Să ții zile pentru mine, Ca să fiu în sat cu tine (IK.-BRS.) ¶ ⑮ A vedea ziua (după fr. voir le jour), a se naște: iacă epoca în care Ioan Cîmpineanu a văzut ziua (I.-GH.) ¶ ⑯ Lumina zilei (după fr. le jour): Pe bănci de lemn, în scunda tavernă mohorîtă, Unde pătrunde ziua printre ferești murdare (EMIN.) ¶ ⑰ *pl.* Viață: merg eu să cerc a face pace cu el, că, de ne spune la înălțatul împărat, e vai și amar de zilele noastre (RET.); cine dă acul cu ața într'însul își dă zilele (GOR.); cît de frumoasă e lumea, și ce bine e să-ți trăești zilele în mijlocul ei! (SLV.); el nu-și primejduește zilele, pînă cînd nu vede cîtuși de puțină nădejde de izbîndă (ODOB.); acești oameni, mulțămiți că și-au scăpat zilele, se deprinseseră cu ideea că n'o să mai găsească în urmă decît cenușă (NEGR.); a avea zile, a-i fi scris să mai trăească, a nu-i fi dat să moară: leatopisețul întreg să aștepți de la noi, de vom avea zile (M.-COST.); am avut zile și am scăpat (GN.); n'am omorît eu pe tata și pe mama, ci au murit că n'au avut zile (PANN); a-și ținea zilele, a-și întreține viața, a se hrăni: munca lui d'abia aducea cu ce bruma să-și ție zilele (ISP.); numai cu aceste alunele și bubuiețe și-a ținut ea zilele (SB.); a-și urî zilele, a nu mai vrea să trăească, a i se urî cu viața, a se sătura de viață: multă minte îți mai trebue, zise un străjeriu bătrîn; se vede că ți-ai urît zilele! (CRG.); —Ⓟ n'ar mai ajunge cu zile! întrebuințat ca blestem: mai antărț mi-au venit, n'ar mai ajunge cu zile, niște tîlhari de Lipoveni (GRIG.); a muri cu zile, a muri din vina celor ce l-au îngrijit la boală, a muri înainte de vreme; a scăpa cu zile, a scăpa cu viață: de bună samă că dacă s'a duce acolo, nu scapă cu zile (VAS.); ‡ a se ținea cu zile, a socoti că va mai trăi: toți se spăimîntară, că-i duc să-i omoare, și nici unul nu se mai ținea cu zile. ce toți așteptau din ceas în ceas ce urgie le-ar veni asupră (MUST.); a i se urî cu zilele, a se sătura de viață, a nu mai vrea să trăească: lasă-ne în pace, dacă nu ți s'a urît cu zilele (VLAH.); ‡ cu zilele amînă ☛ AMÎNĂ ① ¶ ⑱ *pl.* Vremuri: Duca-Vodă... slujind și în zilele altor Domni la curte, l-au boierit (MUST.); le au spart de atunce cuibul lor de la praguri, unde le era lăcașul lor din zile bătrîne (N.-COST.) ¶ ⑲ *pl.* Ani: Iară noi? noi epigonii? Simțiri reci, harfe sdrobite, Mici de zile, mari de patimi... (EMIN.); și fură zilele lu Adam deacă născu Sit 8 sute de ani (PAL.); moșul, încărcat de zile cum era, ...îmi arătă drumul pe unde să ies acasă (ISP.) ¶ ⑳ ZIUĂ, timpul cît luminează soarele: și despărți Dumnedzeu lumina de la întunerec, și chemă lumina dzio și întunerecul noapte (PAL.); a se face, a se lumina de ziuă, a începe să se lumineze, a se ivi zorile: nu se luminase bine de ziuă și împăratul era în grădină ca să vază merele cele aurite (ISP.); cum se făcu ziuă, culese cîteva mere, le puse pe o tipsie de aur și le duse de le înfățișă tatălui său (ISP.); ☛ ORB 1 ①; a se crăpa de ziuă ☛ CRĂPA 1 ③; a se omizi de ziuă ☛ OMIZI; în faptul zilei ☛ FAPT² 1 ⑥; zori de ziuă ☛ ZORI ³ ①; despre ziuă, spre ziuă, aproape de a se lumina de zi: șezi aici pînă despre ziuă, că am să vin atunci tot eu să te ieu (CRG.); despre ziuă cînd somnul e mai dulce auzi un fîlfîit ca un stol de păsări că se apropia (ISP.): fata împăratului... s'a sculat peste noapte, cam spre ziuă, cînd somnul este mai dulce (ISP.); pînă în ziuă, *a)* pînă a se lumina de zi: era încă mult pînă în ziuă, cînd ajunseră la curtea împăratului (RET.); *b)* dis-de-dimineață: cînd au ieșit din Botoșeni, pînă în ziuă, fiind negură, s'au rătăcit un cămăraș a lui (MUST.); pînă la ziuă, pînă a se lumina de zi: a dormit tun pînă la ziuă, parcă ar fi făcut un ziafet (CAR.); au dat în trîmbiță și în dobe sămn oștilor sale, cînd era trei ceasuri pînă la ziuă (MUST.); e ziua albă, s'a luminat bine de zi: era ziua albă, cînd ajunse la ei, dar ei dormeau încă, că vara-s nopțile scurte (RET.); e ziua mare, e în plină zi, e lumină de-a binele: și cum n'aveau să vadă, dacă era ziua mare și vreme de primăvară (VAS.) ¶ ㉑ De uná zi(le) ☛ DEUNĂZI.

2. ZIUA *adv.* În timpul zilei: petrece cu porțile și cu ușile deschise: ziua și noaptea fără zăvoare la uși și la ferestre (I.-GH.); ziua ca ziua, mă mai iau cu caprele, dar noaptea toate stihiile năpădesc pe mine (ALECS.): ziua mare, ziua nămiaza mare, ○ ziua miază mare, ‡ ziua amiazăzi mare, în toiul zilei, în plină zi: începuse ziua mare pe uliță a prăda (LET.); da bine, boierule, în cuprinsul dumitale se poate ca ziua nămiaza mare să ne calce hoții (ISP.); mă furișez din casă și mă duc, ziua miaza mare, la moș Vasile (CRG.); o trimetea cu careta domnească... ziua amiazăzi mare pe uliță, la feredeu (NEC.) [lat. dīes].

ZIAFET. ✓ **ZAIFET** (*pl.*-eturi) *sn.* Petrecere cu mîncare și băutură, cu lăutari, etc.: petreceau toată noaptea pe ziafet, pe bere și pe mîncare (I.-GH.); făcea în toți anii masă mare și ziafet în onoarea sfîntului Andrei, patronul său (FIL.); a scăpătat din pricina cheltuelilor nemăsurate cu atîtea petreceri și ziafeturi (CAR.); nu trecu mult, și boierul se afla la un ziafet cu mai mulți boieri (ISP.); Să ședem cu a noastre jupînese La cumîndări, zaifeturi ș'ospețe (BD.-DEL.); de trei luni acum de cînd v'ați însurat, ați dus-o una cu beuchetturile, cu zaifeturile (ALECS.) [tc. z i a f e t].

***ZIAR** (*pl.*-re) *sn.* Jurnal, gazetă: a venit să asiste la plecarea Suveranilor, spre a face cuvenita dare de seamă în ~ul său, un ~ foarte belicos (CAR.) [lat. d i a r i u m, modificat după z i].

***ZIARIST** *sm.* Jurnalist, gazetar [z i a r].

***ZIARISTICĂ** *sf.* Jurnalism, gazetărie, ocupațiunea, profesiunea de z i a r i s t.

***ZIBELINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* = **SAMUR** [fr.].

***ZIBETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Mamifer carnivor, cu părul cenușiu, pătat cu negru, care trăește prin Africa; are la perineu un fel de pungă glandulară în care se îngrămădește un lichid cu miros de mosc (*Viverra zibetha*) (▣ 5369) [fr. z i b e t h].

Fig. 5369. Zibetă.

ZICALĂ (*pl.*-ale, ○ -ăli) *sf.* ① Proverb: Țiganul nostru... cînd își gîndi zicala Românului, atunci o și zise: ...ai umblat tu, vulpe, cît ai umblat, dar acum ți s'a 'nfundat! (RET.); este o ~: boul se leagă de coarne și omul de limbă (PANN) ¶ ② Formulă de descîntec, de vrajă: baba luă frînele... zise peste ele o ~ de cuvinte mărunțele (SLV.) ¶ ③ ♩ Cîntec de joc ce se zice din vioară, din fluier, din cimpoiu sau din alt instrument (SEZ.) [z i c e].

○ **ZICĂLAȘ**, **ZICĂLĂU**, **ZICAȘ** *sm.* ♩ Cel ce z i c e din vioară, din fluier sau din alt instrument, muzicant: în ziua cununiei... se adună la mire... zicălăii, nănașul cu nănașa, frații de mire (MAR.); el nu-i zicaș și... numai de urît se încearcă din cînd în cînd a șuiera și el cîte ceva (SB.).

ZICĂTOARE *sf.* ① = **PROVERB** ①: îi veni deci în minte ~a Românului: ...ai umblat tu, vulpe, cît ai umblat, dar acum ți s'a 'nfundat! (RET.) ¶ ② ♩ = **ZICALĂ** ③ [z i c e].

† **ZICĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① ♩‡ Cîntare dintr'un instrument: (boierii) urmau și ei Domnului, căci iubeau primblări, halcale și zicături (LET.) ¶ ② ♩ † Felul de a cînta dintr'un instrument: tu zici așa de minunat cît și oile nu-și dau rînd la joc la zicătura ta (RET.) ¶ ③ = **PROVERB** ①: zicătura poporului cuvintează: cu sila poți lua omului, dar cu sila nu-i poți da (ISP.) [z i c e].

ZICE (zic; *perf.* zisei, † zis; *part.* zis) 1. *vb. tr.* ① A arăta prin vorbe, a spune: și zise Domnul către Cain: unde iaste fratele tău Avel? (PAL.); puiu pre Dumnezeu martur că așa i-am zis (NEC.); măi! s'a trecut de șagă, zic eu în gîndul meu (CRG.) ¶ ② A vorbi: bine, domnule Chiriac, bine; zi înainte, că n'ai zis destul (CAR.); bine zici, ai dreptate; *elipt.* zice, zic, se vorbește, lumea zice: acest Atila... zice că era om ascuțit la minte (LET.); zic că atunce se cerca acel Han să se închine la împărăția Moscului (NEC.); ~ la ureche, a vorbi, a șopti la ureche ¶ ③ ~ da, a afirma, a consimți, a aproba; ~ nu, ba, a tăgădui, a nu consimți, a nu aproba, a nu voi ¶ ④ A se exprima într'un anumit fel, cu anumite vorbe: zice un proverb: cuiul cel nou scoate pe cel vechiu afară (PANN); asta-i altă mîncare de pește, cum zice Românul; eu, ca ăla, cumnat mai mare, cum am zice ca și un frate, tot îi dam povețe fetei să mai rabde (CAR.); așa zicînd, spre a mă exprima astfel ¶ ⑤ A rosti o vorbă: nu mai zic nimănui nici pis! (ISP.); nu mai era chip să mai zică băiatul nici cîrc! (CAR.) ¶ ⑥ A obiecta, a reproșa: femeia aștepta... să-i zică cine știe ce, pentru că bucatele nu sînt bune (ISP.); ferice de părinții cari l-au născut, că bun suflet de om este, n'am ce zice! (CRG.); cine să-mi păzească onoarea? Chiriac săracul! n'am ce zice, onorabil băiat! (CAR.) ¶ ⑦ A pretinde, a susține: zice mâsa că nu poate umbla, că de-abia s'a sculat după lingoare (CAR.) ¶ ⑧ A admite, a presupune: să zicem că-i așa ¶ ⑨ A comunica o dorință, a porunci: zi-i să plece; fă ce-ți zic eu, nu cum vrei tu; fă ce-ți zice popa, nu face ce face el (ZNN.) ¶ ⑩ ♩A cînta din gură sau dintr'un instrument: un Țigan zicea din gură și din cobză istoria lui Alimoș (I.-GH.); în picioare, doi țărani tineri... zic, unul din scripcă și altul din cobză (VLAH.); puse să zică din trîmbițe ca fie-care ostaș să se rînduească sub steagul său (BALC.); zic în fluier să mi se coboare caprele de la munte, și nu mai vin (NEC.); într'acele trei zile ce au șezut Turcul aicea... au zis surlele și dobele (MUST.); îndată și mehterhaneaoa din lăuntrul curții ...începe ~ pentru cinstea sărbătorii (LET.) ¶ ⑪ A recita: ~ o poezie; întîiu începe unul și-l zice (colindul), adică îi rostește cuvintele... cîntîndu-l în același timp (PAMF.); ~ lecția; ~ rugăciunea ¶ ⑫ A citi: popa nu zice evanghelia de două ori pentru o babă surdă (ZNN.) ¶ ⑬ A crede, a socoti, a-și da părerea: eu zic că e bine așa; ce o să zică lumea de mine? ¶ ⑭ Ⓕ A-i ~ gîndul, a avea presimțirea: ne zice gîndul că vei peri (ISP.) ¶ ⑮ A vrea să zică, *a)* a avea de gînd să exprime, a vrea să dea să se înțeleagă: ce vrei să zici cu asta? nu vreau să zic că e leneș, dar nici prea silitor nu e; *b)* a însemna: dumneata ți-ai uitat și limba de cînd ai plecat din țară: vezi ce va să zică procopseala dobîndită de la străini! (ISP.); vă puteți închipui ce vra să zică a te scălda în Bistrița, la Broșteni, ...tocma în postul mare (CRG.); vrea să zică, va să zică, *Mold.* vra să zică, adică; prin urmare; care vr(e)a să zică, care va să zică, cu alte cuvinte: breee! oare vra să zică tu ești stăpîn aici și eu îs de haimana? (ALECS.); Care va să zică nu dai rubla? — Nu pot (CAR.) ¶ ⑯ A fi scris: oameni buni, știți voi ce zice în cartea aceasta? (ISP.); în izvoadele răposatului Miron Logofătul aflu zicînd... să fie pe Cogîlnic, în Bugeac, această cetate (N.-COST.) ¶ ⑰ A (se) numi, a (se) chema: Grecii zic Italiei cu alt nume Hesperia, de pre Hesper, steaoa ceea căriia îi zicem noi luceafărul cel de noapte (M.-COST.); ~ cuiva pe nume; I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni (EMIN.).

2. *vb. refl.* ① A se numi, a se chema: boierii începuse a se zice Români, a vorbi și a scrie românește (I.-GH.); Dacă este așa, cum se zice la ceea care se află în pahar? — Cum să se zică? Iaca apă (ISP.) ¶ ② Se zice, *a)* lumea zice, circulă svonul; *b)* se povestește: se zicea că are să treacă Vodă pe acolo spre mănăstire (CRG.); se zice că pe vremuri au trăit niște uriași prin părțile noastre ¶ ③ Cum s'ar zice, cu alte cuvinte, de pildă: în zilele lui Mihai-Vodă, oamenii cei vinovați, cum s'ar zice furii, tîlharii, nu aveau nici o trecere sau milă de iertare (NEC.) ¶ ④ A se părea, a avea aerul: s'ar zice că vrea să plouă; s'ar zice că-i pare bine că s'au închis școlile ¶ ⑤ A se pretinde, a vrea să treacă drept: se zice doctor și nu știe să dea o rețetă pentru friguri ¶ ⑥ A fi scris, menționat, pomenit: s'au sculat cu boierii lui, cari s'au zis mai sus, și au trecut Prutul la Țuțora (NEC.) [lat. d ī c ĕ r e].

ZICERE *sf.* ① Expresiune, termen; locuțiune ¶ ② ‡ Zisă, vorbă [z i c e].

ZID (*pl.*-duri), *Mold.* **ZIDIU** (*pl.*-diuri) *sn.* ⚠ Construcțiune de cărămizi sau de piatră care susține caturile unei clădiri, care formează despărțiturile dintre încăperi sau care servește să împrejmuească un loc, să despartă două proprietăți, să formeze întăritura unui oraș, unei cetăți, etc. (▣ 5370): Zidul vechiu al mănăstirii în cadență îl izbesc (ALX.); cînd va porni zidul tău spre zidul vecinului și stă a cădea, ești silit ori a-l propti, ori a-l prefunoi sau a-l dărîma (LEG.-CAR.); Remu... vrînd să facă șagă, au sărit peste zidiul frăține-său rîzînd (M.-COST.); Antonie Ruset... adus-au și ape pre oale, pînă în zidiul acestei besericí (MUST.); ☞ OCHIU 1 ⑨; spurcăciunile de păgîni ridicaseră cetăți cu niște ziduri de putea să umble carul cu patru boi pe grosimea lor (ISP.); *pr. anal.* din stînga, în zidul de sălcii, se deschide o poartă prin care intră liniștit Argeșul (VLAH.); Ⓕ: aveau la spate cîte un zid de lume (CAR.); Ⓕ: a face ~ împrejurul cuiva, a-l înconjura de toate părțile, a se strînge pe lîngă cineva spre a-l apăra: copiii din casă și aprozii se făcură zid împrejurul lui Ștefan-Vodă (ISP.) [vsl. z i d ŭ].

Fig. 5370. Ziduri.

ZIDAR *sm.* ⚠ Cel ce face zidurile unei clădiri, din cărămidă, piatră, etc. (*Mold.* „pietrar") (▣ 5371):

porunca împăratului este să se adune toți meșterii ~ (ISP.); Și el mai avea Doisprece ~i Și nouă pietrari, Nouă meșteri mari (PAMF.) [vsl. z i d a r ĭ].

ZIDĂRIE *sf.* △ ① Toată lucrarea de z i d a unei clădiri; toate zidurile unei case: ar fi voit... să se surpe stilpii, și toată zidăria bisericii să se dărapene asupră-i (VLAH.) ¶ ② Meseria, activitatea zidarului.

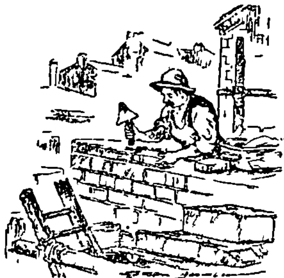

Fig. 5371. Zidar.

○ **ZIDĂRIT**. *sbst.* *Trans.* △ = ZIDĂRIE ②: spun unii că ~ul nu ar fi prea bun, fiindcă iarna n'are căutare (RET.).

ZIDI (zidesc) *vb. tr.* ① △ A face din piatră sau cărămidă zidurile unei case, a clădi, a construi: Antonie Ruset... dacă au venit în scaunul domniei, s'au apucat ~ și a lucra dumnezeeștile biserici (MUST.); în anul 6991 Stefan-Vodă au început a zidire cetatea de la tîrgul Romanului, ce se chiamă Smeredova (GR.-UR.); cine pe lîngă drum zidește, mulți stăpîni dobîndește (ZNN.); Ⓕ: Poți ~ o lume 'ntreagă, poți s'o sfarîmi, ori-ce-ai spune, Peste toate o lopată de țărînă se depune (EMIN.) ¶ ② △ A închide în zid: Meșterii rîdeau Și cu ea glumeau Și-apoi mi-o luau, Pe zid mi-o puneau, În zid o zideau (PAMF.) ¶ ③ Ⓕ A crea, a plăzmui: au zidit Dumnezeu pre om și l-au podobit cu tot feliul de înțelepciune (GAST.); își zidea în închipuire o altă lume mai frumoasă decît acea aievea (GN.) [vsl. z i d a t i].

ZIDIRE *sf.* ① △ Faptul de a z i d i: ~a casei ¶ ② Clădire, construcțiune: în ~a cea antică, sus în frunte-i turnul maur (EMIN.) ¶ ③ Întemeiere, fundare: ~a Romei ¶ ④ Creațiune, creare: ~a lumii ¶ ⑤ Făptură: fața-i gingașă... o ridicau peste celelalte zidiri ale lui Dumnezeu de pe pămînt (RET.).

ZIDIT 1. *adj.* ① *p.* ZIDI ¶¶ Ⓒ NEZIDIT ¶ ② Ⓕ Făcut, conformat: cu pieptul plin, ușor pornit în afară...nu puteai zice decît că e femeie bine ~ă... tînără încă (OLVR.).

2. *sbst.* Faptul de a zidi.

ZIDITOR *sm.* ① △ Cel ce zidește, zidar: piatra ce nu o socotiră ~ii, ea fu în capul unghiului (PS.-SCH.) ¶ ② Ⓕ Creator: și se atinse Ziditorul către coastele lui și luo os de-i fece soț (MX.); Mergi să-ți iei dreapta răsplată de la dreptul Ziditor (ALECS.) [z i d i].

‡ **ZIDITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Clădire, zidire: de la Deleni, au mers Domnul de au văzut și tîrgul Hîrlăului și au întrat în ziditura caselor domnești (LET.) ¶ ② Creațiune; făptură [z i d i].

○ **ZIDIU** ☛ ZID.

***ZIGOMATIC** *adj.* ① Os ~, os malar ¶ ② Apofiză ~ă, apofiză lungă a osului temporal care se articulează cu osul malar și formează arcada zigomatică ¶ ③ Arcadă ~ă, os în formă de arc care unește osul malar cu temporalul și e format din reunirea apofizei zigomatice și unghiul posterior al osului malar [fr. z y g o m a t i q u e].

***ZIGZAG** (*pl.*-aguri) *sn.* Linie frîntă care formează unghiuri ieșite alternînd cu unghiuri intrate: apucăm a ne sui pe o hudiță rău pavată, dar foarte gunoioasă, care face ~uri între două ziduri goale (ALECS.); *loc. adv.* în ~, formînd zigzaguri: o făclie trecu în ~ către mal și se stinse (SAD.) [fr.].

ZILE ☛ ZI.

○ **ZILER** *sm.* *Trans.* Lucrător cu ziua, muncitor salahor: mai rău o duce ~ul rășinărean (PĂC.) [z i l e].

† **ZILI** (-lesc) 1. *vb. tr.* = ÎNZILI 1.

2. *vb. intr.* *Olten.* (CIAUȘ.) (TUT.) A trăi de azi pe mîine, a-și ținea zilele.

ZILIȘOARE *sf. pl. dim.* ZILE: a pomeni ea baba mea, cîte ~ a avea, de năcazul acesta (CRG.).

ZILNIC 1. *adj.* Din fie-care zi: pînea ~ă; se scoală, se îmbracă, apoi își începe lucrarea ~ă înaintea oglinzii (SLV.).

2. *adv.* În fie-care zi: gazeta apare ~ [z i l e].

‡ **ZILOS** *sbst.* Zel, rîvnă: cine nu slujește cu ~ pe stăpînul său, pe acela nu-l păzește Dumnezeu (FIL.) [ngr. ζῆλος].

ZILUȚE *sf. pl. dim.* ZILE.

ZIMBEREC (*pl.*-ecuri), ZIMBERIC (*pl.*-icuri) *sn.* Arc de ceasornic [tc. z e m b e r e k].

○ **ZIMBET**... ☛ ZÎMBET...

ZIMBIL, ZÎMBIL (*pl.*-iluri) *sn.* Coș de papură: La cești și fil(i)gene întîiu tîrgui Și 'ntr'un zimbil mare... le-a pus (PANN); era s'aducă peșcheș 40 de căpătîni de zăhar și 50 de ocă de cafea Martinica în zimbiluri (ALECS.) [tc. z i m b i l].

ZIMBRE ☛ ZÎMBRE.

ZIMBRU, † ZÎMBRU *sm.* = BOUR ①: Din rîu iată că ieșea Zimbrul aprig ca un zmeu (ALECS.); dacă au uois acei feciori de Domni zimbrul sau bourul ce au fost... au nemerit la locul unde este acmu tîrgul Sucevei (LET.); fiara aceasta ce-i zic bour, poate că au fost zimbru, și pre numele fiarei se numește locul acel Bourenii (N.-COST.); pe foc era un cazan mare, și 'n cazan erau puși trei zimbri (VAS.) [vsl. z ą b r ŭ].

***ZIMOGEN** *adj.* Care produce fermentație: microb ~ [fr. z y m o g è n e].

***ZIMOLOGIE** *sf.* Partea chimiei care tratează despre fermentație [fr. z y m o l o g i e].

ZIMȚ *sm.* ① Fie-care din crestăturile de pe dunga monetelor (▣ 5372, A): am primit toți banii, în galbini împărătești, cu ~i (ALECS.); începură să se verse din el bani, tot galbeni cu ~ii neatinși (SLV.) ¶ ② Fie-care din dinții unei rotițe (de ceasornic, de pinten, etc.)(▣ 5372, B): un mod de a se îmbuca cunoștințele vechi cu cele noi, ca ~ii de la roțile unui ceasornic (VLAH.) ¶ ③ *pl.* Dinții ferestrăului ¶ ④ *Pr. ext.* Ⓕ *F* Galben: a numărat ~ii unul cîte unul (GN.); era și fudul și se ținea bine, la chimir cu ~i, în ocol cu vite (SAD.) ¶ ⑤ Fie-care din crestăturile din vîrful zidului unei cetăți, unui turn (▣ 5372, C): începură a batere cu tunuri și oboriia ~ii cetăției (MX.); *pr. anal.*: vîrfuri multe (de munți)... se 'nalță în limpezișul zărilor, ca și cum ar da să spargă cu ~ii lor bolta albastră a cerului (VLAH.) ¶ ⑥ *pl.* = TINDECHE [vsl *z ą b ĭ c ĭ (< z ą b ŭ „dinte"); comp. bg. z ă b e c ŭ, srb. z u b a c, etc.].

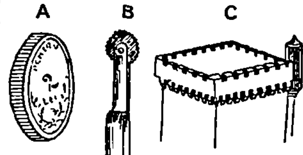

Fig. 5372. Zimți.

ZIMȚAR (*pl.*-are) *sn.* = DINȚAR ①.

ZIMȚAT *adj.* Cu z i m ț i; dințat: rotiță ~ă; ziduri ~e.

ZIMȚI = ZIMȚUI.

ZIMȚIȘOR *sm.* ① *dim.* ZIMȚ ¶ ② *F* = GĂLBENAȘ: Unul lîngă altul, galbeni gălbiori Erau cîît în pungă șapte ~i (SPER.).

ZIMȚUI (-uesc) *vb. tr.* ① A face z i m ț i: ~ o rotiță, monetele ¶ ② A cresta: sute de piscuri răsar de pretutindeni, se desfac unele de altele, zimțuind zarea pînă 'n albastrul depărtărilor (VLAH.); un vînt fantastic va fi prăvălit de pe culmi casele cocuiete cîndva sus și zimțuind zarea (SAD.).

ZIMȚUIT *adj. p.* ZIMȚUI. Cu zimți, crestat: Bistrița... îl ocolește, făcînd un cot larg, în dreapta, pe sub coama vînătă, ~ă a Pietrosului (VLAH.).

○ **ZINĂ** ☛ ZÎNĂ.

***ZINC** *sbst.* Metal alb-albăstriu, cristalin, fărîmicios, care arde cu o flacără albă, strălucitoare; are densitatea 7,19 și e maleabil și ductil la o temperatură de aproape 150°; la o temperatură mai mare, devine din nou sfărîmicios, așa că la 250° se poate pulveriza cu un pisălog; se dilată și se contractă mai mult decît ori-care alt metal; de aceea, o tablă de zinc, fixată bine de jur împrejur, se rupe, cînd este expusă la variațiuni de temperatură; se topește la vre-o 500°; aliat cu arama roșie, formează alama; nu se găsește în natură liber, ci numai combinat [fr.].

***ZINCOGRAF** *sm.* Cel ce face clișee în zinc [fr.].

***ZINCOGRAFIA** (-fiez) *vb. tr.* A reproduce cu ajutorul zincografiei [fr.].

***ZINCOGRAFIC** *adj.* Privitor la zincografie, ce se întrebuințează în zincografie [fr.].

*ZINCOGRAFIE *sf.* Procedeu prin care se reproduce pe hîrtie o gravură, un desen, un scris, de pe un clişeu făcut în relief pe o placă de zinc [fr.].

○ZINGĂNI ☛ ZINGĂNI.

ZINGHET ☛ ZINGHET.

ZIORI = ZORI[1].

*ZIRCONIU(M) *sbst.* ⊕ Metal cenuşiu, intermediar între siliciu şi aluminiu, cu densitatea 6,25 şi care se topeşte cam la 2400°; se întrebuinţează mai ales la fabricarea recipientelor care trebue să reziste la temperaturi înalte [fr.].

ZIS *adj. p.* ZICE. ① Rostit, spus: **vorbele ~e de mine** ¶¶ © NEZIS ¶ ② Numit, supranumit, poreclit: **Domnul Moldovei Ştefan, ~ Lăcustă-Vodă.**

ZISĂ (*pl.*-se) *sf.* ① Ceea ce s'a z i s, spusă, vorbă: **căpitanul de barieră... însemnă cu creionul zisele mele, muind vîrful creionului de plumb pe limbă la fie-care literă** (I.-GH.) ¶ ② Vorbă memorabilă, zicală, zicătoare: **zisa Ţiganului: tot la noi în şatră bate vînt şi piatra** (PANN); **îmi plăceau basmele, zisele din bătrîni** (DLVR.).

○ZIŢ (*pl.*-turi) *sn. Trans.* Scîndură sprijinită pe loitre în partea dinainte a unei căruţe şi acoperită cu paie sau ţoale, ca loc de şezut: **Făt-frumos de mult era în ~ de cînd punea cocişul hamurile pe cai** (RET.) [germ. S i t z].

ZIUĂ ☛ ZI.

8.500 ZIULICĂ *sf. dim.* ZI: **toată ziulica ofta omul după o vorbă mai dulce, ori după un zîmbet** (CAR.); **sta greceşte pe trou cît e ziulica şi nopticica de mare** (ISP.); **şi tot Nichifor Coţcarul i-a rămas bietului om numele şi pînă în ziulica de astăzi** (CRG.).

ZIULIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* ZI: **visa acum noaptea şi se gîndea ziuliţa întreagă** (ODOB.); **toată ziuliţa mîncară, băură, se jucară** (RET.).

ZIZĂI ☛ ZÎZĂI.

ZIZANIE, ZÎZANIE *sf.* ① ❀ Plantă ierboasă din fam. gramineelor; creşte prin livezi şi e cultivată uneori prin parcuri şi grădini ca verdeaţă sau ca nutreţ pentru animale; numită şi „obsigă", „odos", etc. (*Lolium perenne*) (▣ 5373) ¶ ② ❀ = SĂLBĂŢIE ¶ ③ ❀ = NEGHINĂ ① ¶ ④ ❀ ‡ Bălării, buruieni sălbatice ¶ ⑤ Ⓕ = DISCORDIE ①: **de-aici s'a născut şcoala calomniei şi a injuriei, care a adus zizania, ura şi desbinarea** (I.-GH.); **unii din boierii cei mari bagă zizanii şi dihonia în popor** (ISP.): **alta n'au de vorbit decît bîrfeli şi răutăţi, ca să vîre fitiluri şi zizanie în toată mahalaua** (CAR.) [gr. ζιζάνια].

Fig. 5373. Zizanie.

ZÎMBAT ☛ JIMBAT.

ZÎMBET, ○ZIMBET (*pl.*-te) *sn.* Faptul de a z î m b i, rîs fără sgomot, caracterizat numai printr'o uşoară mişcare a buzelor şi a ochilor, surîs: **Drepţi, înfumuraţi, o'un zîmbet protector privesc la tine** (VLAH.); **toată ziulica ofta omul după o vorbă mai dulce, ori după un zîmbet** (CAR.); **un zîmbet de milă se furişă pe buzele mai tuturor din căruţă** (ISP.).

ZÎMBI, ○ZIMBI (-besc) *vb. intr.* şi *refl.* ① A rîde fără sgomot, mişcînd numai uşor buzele şi ochii, a surîde: **zîmbind ieşea dimineaţa din palatele părinteşti, zîmbind se înturna seara la maică-sa înapoi** (ODOB.); cu acelaşi înţeles F Ⓟ **~ a rîde,** † **a se ~ a rîde: împăratul... zîmbea a rîde şi nu le zicea nimic** (SLV.); **vede vătrariul spoit cu aur şi grijit bine în colţu la icoane, şi zîmbeşte a rîde** (SB.); **vezirul s'au zîmbit a rîde şi i-au zis să grăească, să nu se teamă** (NEC.); ☛ MUSTAŢĂ ① ¶ ② Ⓕ = SURÎDE ②: **norocul îi zîmbeşte** ¶ ③ Ⓕ = SURÎDE ③: **cîmpul cu florile şi mîndrele dealuri, de după care zîmbeau zorile, în sburdalnica vîrstă a tinereţei** (CRG.): **după întristare, veselia ne zîmbeşte, ca vremea bună ce după ploaie se iveşte** (GOL.) [vsl. z ą b ŭ „dinte"].

ZÎMBIL ☛ ZIMBIL.

ZÎMBIRE *sf.* ① Faptul de a z î m b i ¶ ② = ZÎMBET: **Nu mai zîmbi. A ta ~ Mi-arată cît de dulce eşti** (EMIN.).

ZÎMBITOR *adj. verb.* ZÎMBI. Care zîmbeşte: **ăst om bun ca pînea, totdeauna ~, ...devine acru şi sţifos de cîte ori s'o întîmpla să-i meargă rău la preferanţă** (BR.-VN.); **o băbuşcă măruntă, ...nu posomorîtă, cum mi-o 'nchipuisem, ci zîmbitoare, deşi cu un fel de umbră de răutate** (SLV.); **primăvara se arăta veselă şi zîmbitoare** (NEGR.).

○ZÎMBOC (*pl.*-oace, -ocuri) *sn. Olten.* (CIAUŞ.) (TUT.) Cuiul mobil de la cataramă (care se bagă în gaura curelei) [vsl. z ą b ŭ „dinte"].

ZÎMBRE, ZIMBRE *sf. pl.* ① 🐎 Rană ce fac caii, mai ales cei tineri, la gingii, din pricina fînurilor prea bătoase, apei de băut prea calde, etc.; calul ce are ~ mestecă greu, din cînd în cînd îi scapă fînul mestecat, iar cerul gurii e roşu şi umflat: **pentru zîmbre la cai... falca de sus să se ardă cu sare** (DRĂGH.); **în gura vitei se introduce un lemn gros, ca să rămînă deschisă, apoi se taie zîmbrele cu foarfecile sau cu cuţitul** (PĂC.) ¶ ② Ⓕ **A face ~,** a se uita cu jind la ceva, a rîvni, a-i lăsa gura apă: **el făcea zîmbre, privind cu jale la jilţurile ministeriale** (ALECS.) [comp. pol. z ą b r y < vsl. z ą b ŭ „dinte"].

○ZÎMBRI (-bresc) *vb. intr.* A rîde urît, arătîndu-şi gingiile, ca şi caii cari au z î m b r e (ŞEZ.).

ZÎMBRU ☛ ZIMBRU.

‡ ZÎN *sm.* 🏛 (DOS.) Zeu păgîn [z î n ă].

ZÎNĂ, ○ZINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① 🏛 Fiinţă mitologică, în chip de femeie de o frumuseţe uimitoare, care trăeşte, împreună cu alte soaţe, zîne ca şi dînsa, în regiuni necălcate de picior de om, în palate măreţe, înconjurate de grădini sau de păduri, al căror acces e apărat de tot felul de fiare, care de care mai grozavă la vedere; numai Făt-frumos ajunge cîteodată la ele după căutări îndelungate, ajutat de calu-i năzdrăvan; cîte una din zîne se îndrăgosteşte uneori de Făt-frumos, se însoţeşte cu el, dar îşi pierde atunci puterile ei supranaturale; altele îl ajută, cu sfatul şi cu fapta, la îndeplinirea slujbelor grele cu care e însărcinat şi-l scapă de multe ori de la o peire sigură; cea mai vestită din toate, de care se vorbeşte adesea în basmele noastre e „Ileana Cosînzeana", cu cosiţa de aur: pe lîngă aceste zîne bune, poporul mai pomeneşte şi de zîne rele, care scot ochii celor ce calcă pe moşiile lor, îi olgesc sau le fac tot felul de neajunsuri; pe acestea le confundă adesea cu „ielele" (☛ IELE) ¶ ② Ⓕ Femeie de o frumuseţe uimitoare: **Era şi-o cocoană gheboasă în spate Ce o amăgise lingăii să crează Că ea e în lume cea dintîie** (sic!) **rază, Şi-a se ţinea zînă o înfumurase** (PANN) ¶ ③ 🏛 Zeiţă (păgînă): **pe acei idoli, oamenii îi numeau zei şi zeiţe ori zîne, căci fie-care din zeii lor îşi avea zîna lui de soţie** (ISP.); **La aceste academii de ştiinţi a zînei Vineri** (EMIN.) ¶ ④ ❀ IEDERA-ZÎNELOR = IEDERĂ; — LINGURIŢA-ZÎNEI ☛ LINGURIŢĂ ⑤; — PĂRUL-ZÎNELOR = COLILIE; — SITA-ZÎNELOR[1] = TURTĂ ④; SITA-ZÎNELOR[2] = SCAIU ⑥ [lat. D i a n a].

ZÎNATIC ☛ ZĂNATIC.

ZÎNG! *interj.* Imită sunetul clopotului, zîngănitul armelor, paharelor, etc.

○ZÎNGĂLĂU = ŢINGĂLĂU.

ZÎNGĂNI, ZĂNGĂNI, ZINGĂNI (-ănesc) *vb. tr.* şi *intr.* A scoate un sunet ca de fiare lovite, de pahare ciocnite, etc., a sdrăngăni: **Coasele sub teaca udă zăngănesc răsunător** (ALECS.); **piua răsuna şi zîngănea, iar zmeii credeau că acest sunet vine de la oasele Titirezului** (SB.); **un orologiu zîngăneşte încet şi subţire în părete** (EMIN.); **dădu un pumn straşnic în masă, de zăngăniră paharele** (SAD.); **vîntul se pornea mai tare şi geamurile zîngăneau în ferestrele cele mari, încît răsuna întreaga casă** (SLV.) [z î n g!].

ZÎNGĂNIT, ZĂNGĂNIT, ZINGĂNIT *sbst.* Faptul de a z î n g ă n i; rezultatul acestei acţiuni, sdrăngănit: **un ropot de călăreţi şi un zăngănit de arme în curte îngheaţă deodată veselia oaspeţilor** (VLAH.); **nu se mai auzea decît zîngănitul armelor** (ISP.); **zăngănitul unui mic clopoţel... făcu să ridice capul un mic moşneag aşezat la tarabă** (DEM.).

ZÎNGĂNITURĂ, ZĂNGĂNITURĂ, ZINGĂNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Z î n g ă n i t prelung: **zăngănitura ostaşilor ce dau năvală, larma gloatei... făceau toate la un loc un vuet încurcat** (ODOB.).

ZÎNGHET, ZINGHET (*pl.*-ete) *sn.* Zîngănit: **la gît purta o salbă de mărgele... şi de rub(i)ele, care sălta pe sînu-i, la tot pasul, pricinuind un zinghet delicat** (ALECS.): **răcnete, vaete, împuşcături, zinghete de arme** (ALECS.) [z î n g!].

ZÎNIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* *dim.* ZÎNĂ.

ZÎRNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Plantă veninoasă cu flori albe, dispuse în mici umbele; fructele sînt niște bobițe negre sau verzi; numită și „umbra-nopții" *(Solanum nigrum)* (▣ 5374) ¶ ② = LĂSNICIOR [vsl. zrŭno „boabă, grăunte"].

Fig. 5374. Zîrnă.

○ **ZÎRȚE** *sf. pl. Băn.* = ZARȚALE.

ZÎZÂI, ZIZÂI (-zâiu) *vb. intr.* ① A bîzîi ușor: se făcu un țîntar și, pe sub seară, începu a zizâi prin prejurul palatului (ISP.) ¶ ② A rosti defectuos sunetul j ca z, a șișcăvi [onom.].

ZÎZANIE ☛ ZIZANIE.

ZÎZÂIT *sbst.* Faptul de a zîzâi.

ZL... ☛ SL...

ZLAC *sbst.* ① Iarbă verde; otavă: ca iarba curundu usucă-se, ca vérdzele de ~ curundu cadu (PS.-SCH.) ¶ ② = FLOAREA-PAȘTILOR [vsl. zlakŭ].

†**ZLĂTAR** *sm.* = AURAR: ori-care zlătariu va mesteca aurul sau argintul cu alte lucruri fără știrea stăpînului (PRV.-MB.); Toval-Cain s'au făcut meșter de fier, lăcătuș, potcovar, ~ și zugrav (N.-COST.) [sl. zlatarĭ].

†**ZLĂTĂRIE** *sf.* ⊕ Meseria, meșteșugul zlătarului.

ZLATOUST *npr. m.* Ioan ~, Ioan Gură-de-aur [vsl. zlatoustŭ].

○ **ZLEAMĂN** (*pl.*-mene) *sn. Băn.* Piatră de mormînt [srb. znamene „semn"].

ZLOATĂ ☛ SLOATĂ.

ZLOBIU ☛ SGLOBIU.

ZLOT *sm.* ① Monedă, la început (sec. al XV-lea pînă la al XVII-lea) de aur (numit, după proveniență, și ~ tătărăsc, unguresc, etc.), de valoarea unui galben: tu de ierți greșala altuia, dai un șalău, iară Dumnezeu, de iartă greșala ta, îți iartă o mie de zloți (VARL.); mai tîrziu, se dă numele de ~ unei monete de argint, de o valoare inferioară talerului, și care, pe la începutul sec. al XIX-lea, nu mai valora decît 30 de parale: evghenia nu plătește nici un ~ în ochii mei (ALECS.); Leliță circiumăriță, ia scoate tu vin de-un ~ (VIRC.) ¶ ② *Trans. Maram.* (BRL.) Monedă de argint de 2 coroane: Haide, maică, haide, dragă Cu poala plină de zloți Și mă scoate, dacă poți (IK.-BRS.) ¶ ③ Unitatea monetară a Poloniei în valoare de 1 leu aur și care e împărțită în 100 de groși (▣ 5375) [pol. złoty].

Fig 5375 Zlot polonez.

○ **ZLOTAR** *sm.* = ZLĂTAR: să chemi un ~... să-ți facă stîlpul hornului numa aur și pietre scumpe (VAS.).

‡**ZLOTAȘ** *sm.* Strîngător de dări: au poroncit la toți ~ii pe la toate ținuturile să nu mai strîngă rămășițele și să dea oamenilor pace, să nu-i mai supere (N.-COST.) [zlot].

ZM... ☛ SM...

○ **ZMĂU** = ZMEU.

ZMEESC *adj.* De zmeu, al zmeilor: spuse feciorului său cum împăratul ~ a adus pe mama lor (MERA).

ZMEIOS *adj.* Focos, ca zmeii: Și văd sub cerul luciu, în zarea 'nflăcărată, Sburînd o herghelie de armăsari zmeioși (ALECS.).

ZMEOAICĂ, ○ ZMĂOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Femeie din neamul zmeilor, mai adesea, în basme, sora sau mama unui zmeu: zmeoaica... dacă văzu că nu poate să-i prăpădească... plesni fierea într'însa de necaz (ISP.); hei, zmăoaică afurisită ce-mi ești, te pricep eu unde vrei s'ajungi (FLOR.) ¶ ② Iapă care aleargă ca un zmeu: hi! zmăoaicele tatei, îndemnați înainte! (CRG.) ¶ ③ Plantă din fam. umbeliferelor, cu tulpina cilindrică, cu flori albe, dispuse în umbele; numită și „somnoroasă" *(Laserpitium latifolium)*.

○ **ZMEOAIE**, ZMĂOAIE *sf. Olten. Băn. Trans.* ① = ZMEOAICĂ ① ¶ ② = ZMEOAICĂ ③ ¶ ③ Plantă din fam. umbeliferelor, cu flori albe sau roșietice, dispuse în umbele; crește prin ținuturile muntoase, pe fînețe și stînci; numită și „tămîioară" *(Libanotis montana)*.

ZMEU, ○ ZMĂU 1. *sm.* ① ‡ Șarpe: pre aspidă și vasilisc vei călca și vei stropși leul și zmăul (DOS.) ¶ ② Ⓟ‡ Balaur: și arătîndu-i de departe pre bălaur îi zise împăratul: nu te apropia, părinte, de zmeu (DOS.) ¶ ③ Ⓟ Ființă fabuloasă, de care pomenesc basmele noastre, avînd chipul și apucăturile de om, trupul acoperit cu păr și o coadă solzoasă; este de o mărime uriașă, are o putere extraordinară, dar e cam slab de minte; locuește împreună cu alți zmei, frați de ai lui, în palate sau în cetăți așezate în munți sau în codri deși, mai adesea pe tărîmul celălalt; zmeii umblă totdeauna la vînat pe moșiile lor, călări pe cai năzdrăvani, cu cîte mai multe inimi, cari îi înștiințează de apropierea unei primejdii; își anunță totdeauna sosirea acasă asvîrlind, de la o depărtare de cîteva mile, buzduganul cel greu care, după ce se izbește de poartă, sare pe masă și se acață singur în cuiul din perete; se ivesc uneori oamenilor în chip de vînt sau de nor negru, mai ales cînd vin să fure cîte o fată de împărat, pe care o scapă apoi Făt-frumos, după ce omoară pe răpitor: împăratul Roșu... era foarte mîhnit că, în zilele lui, niște zmei furaseră soarele și luna de pre cer (ISP.); aice petrecea fata împăratului cea mijlocie, ce au furat-o un zmeu cu două capete (SB.) ¶ ④ Ⓕ Cal voinic și iute ca un zmeu: cu toate că telegarul voinicului era un zmeu de cal, scroafa îi ajunse (ISP.); trăsură comodă, înhămată cu cinci zmei voinici (ALECS.) ¶ ⑤ Ⓕ Flăcău voinic ca un zmeu: Răducanu meu e un zmeu de flăcău (DLVR.); uneori și despre fete: venea pe cărare 'n jos, un zmău de fată cu poalele catrinței prinse 'n brîu (GRIG.) ¶ ⑥ Ⓟ Un fel de boală de care pătimesc unele femei, făcîndu-le să slăbească mult (probabil boala numită sburător sau lipitură): mie mi se pare că cuconița are zmeu... nu vezi tu că slăbește din zi în zi? (FIL.) ¶ ⑦ COADA-ZMEULUI ☛ COADĂ ⑱; —FLOAREA-ZMEULUI = BARBA-POPII.

2. *sm.* și (*pl.* zmeuri și zmee) *sn.* Jucărie de copii făcută din hîrtie, de diferite forme, cu sau fără spețeze, care se poate înălța în văzduh, fiind ținut de o sfoară: cum știa de bine să înalțe zmeii de hîrtie poleită pînă sub nori și să le trimeată răvașe pe sfară (I.-GH.); adeseori mi-am amintit zmeii în jocurile mele copilărești (GN.) [vsl. zmiĭ „șarpe, balaur"; comp. bg. zmej „balaur; zmeu de hîrtie"].

ZMEULEȚ *sm. dim.* ZMEU.

ZMEUR... ☛ SMEUR...

ZN... ☛ SN...

‡**ZNAMEN** *sbst.* Placă de metal, purtată la gît ca insignii de militari (▣ 5376) [rus.].

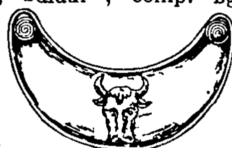

Fig. 5376. Znamene.

○ **ZO** = ZĂU.

ZOAIE (*pl.* zoi), ZOALĂ[1], *mai adesea pl.* ZOALE *sf.* Apă cu săpun în care s'au spălat rufele, cu care s'a lăut cineva; lăturile rămase de la spălatul vaselor: cu zoaia în care s'a spălat cămeșa celui necurat ce a intrat în casă, se spală copilul, se tămăduește (de rofii) (PAMF.); Miercurea nu se spală cămeși, că pe ceea lume bei zoala (GOR.); după ce te-ai spălat la cap, varsă îndată zoile, căci, tremurîndu-se pămîntul, îți va tremura capul cît vei trăi (GOR.); să nu zolești Vinerea, ori spre Vineri, că stai pe ceea lume pînă în gît în zoală (VOR.); *pr. ext.* cînd s'a înfierbîntat broasca, a început a curge dintr'însa niște zoi spurcate (SB.) [comp. bg. rus. rut. zolá].

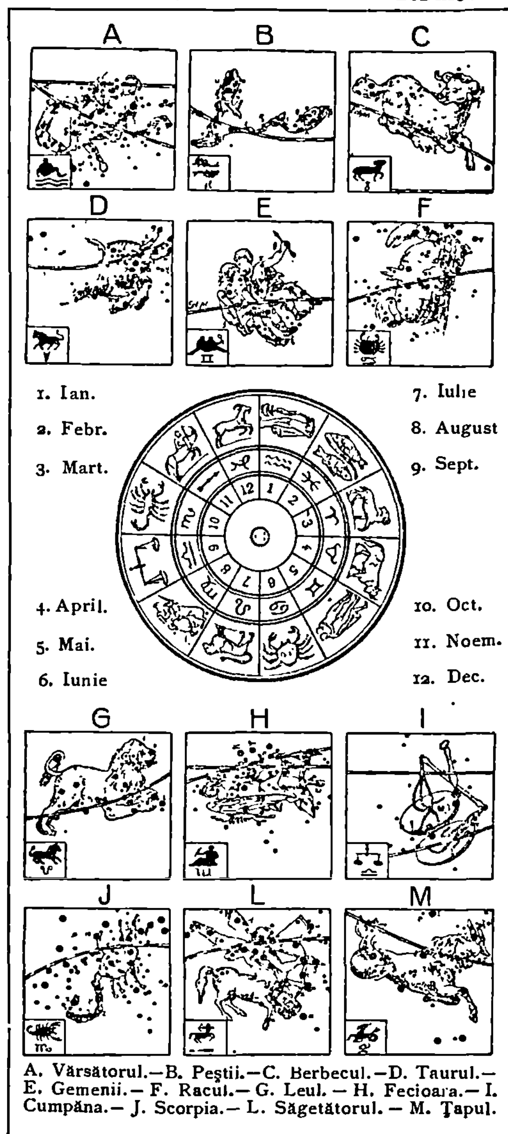
○ **ZOALĂ**[2] *sf. Mold. Trans.* Trudă, osteneală, strădanie, frămîntare: multă răbdare și trudă și ~ se cere să pună omul pînă se vede din mai nimica la vaca cu lapte (RET.).

ZOANĂ *sf.* Pleavă, ciuruială (de la vînturatul grînelor), codină (R.-COD.) (CIAUȘ.) [comp. srb. slov. zona].

ZOAVĂ (*pl.*-ve) *sf.* (MAN.) Ⓣ = SCURTEICUȚĂ ② [fr. zouave, adică haină scurtă ca aceea purtată de zuavi].

ZOB (*pl.*-buri) *sn.* ① Ovăs, *în spec.* porția de ovăs ce se dă calului: vizitiul fura... ~ul calului și-l

TABELA LXXXI. ZODIACUL

A. Vărsătorul.—B. Peştii.—C. Berbecul.—D. Taurul.—E. Gemenii.— F. Racul.— G. Leul. — H. Fecioara.— I. Cumpăna.— J. Scorpia.— L. Săgetătorul. — M. Ţapul.

vindea, şi în loc de a da calului ovăs, el îl ţesăla şi-l spăla cîte de două ori în zi (ŢICH.) ¶ ② Ⓕ Fărîme: bombăni multă vreme înghiţind în silă un ou răscopt, ale cărui coji roşii le mută din mînă în mînă, pînă le făcu ~ (DLVR.) [bg. z o b ŭ, srb. z o b].

○ **ZOBELE** *sf. pl. Băn.* Ⓟ = ZĂBALĂ②.

ZOBI (-besc) *vb. tr.* ① *Trans.* (DENS.) A da ovăs la cai ¶ ② A sdrobi, a mărunţi, a face fărîme: pînă cu noaptea în cap au zobit pămîntul, netezindu-l ca în palmă (DLVR.); îl zobea de nu s'alegea praful de el (LUNG.) [z o b].

○ **ZOBILOS** *adj. Băn.* Ⓟ = ZĂBALOS [z o-b e l e].

ZOBON ☞ ZĂBUN.

ZOBORINĂ, ZOBORÎNĂ *sf.* ① Ceea ce rămîne după distilarea fructelor fermentate (R.-COD.) ¶ ② Rămăşiţe la arie de la grîu, amestecate cu ţărînă [comp. ZOB].

ZODIAC *sbst.* ① ☆ Zonă a sferii cereşti, care se întinde de la 8 pînă la 9 grade de fie-care parte a eclipticei, care cuprinde toate poziţiunile ocupate pe rînd de planetele cunoscute de cei vechi; e împărţită în 12 părţi egale pe care se află cele 12 constelaţii în dreptul cărora trece drumul soarelui în cursul anului ¶ ② ☆ Totalitatea acestor 12 constelaţii sau semnele ce corespund acestor constelaţii (☞ TAB. LXXXI) ¶ ③ Ⓟ Carte de zodii: Împărate! zise, mulţi ani să trăeşti, Nu că'l ştiu inelul, nici l-am găsit eu, Ci'l pot ghici numai cu ~ul meu (PANN); doară ştiţi că mi-a ars ~ul (RET.) [gr. ζῳδιακός].

***ZODIACAL** *adj.* ☆ ① Ce ţine de zodiac: constelatiunile ~e (=berbecul, taurul, gemenii, racul, leul, fecioara, cumpăna, scorpia, săgetătorul, ţapul, vărsătorul, peştii ¶ ② Lumină ~ă, aureolă luminoasă ce se vede la anumite epoci, aproape de orizont, după apusul sau înainte de răsăritul soarelui. în direcţiunea zodiacului [fr.].

ZODIAR (*pl.*-re) *sn.* Ⓟ Carte de z o d i i.

ZODIAŞ ☞ ZODIER.

ZODIE *sf.* ① ☆ Semn al zodiacului: păi sîntem în luna lui Cuptor. în zodia Leului (D.-ZAMF.) ¶ ② ☆ Constelaţiune a zodiacului sub care s'a născut cineva şi care are o mare influenţă asupra soartei lui: oare copil în ce ~ se naşte. aşa are să-i fie norocul şi firea (MAR.); Ⓕ *F* s'a născut în zodia porcului, scroafei, are un noroc ne mai pomenit; a căuta, a citi cuiva în zodii, a ghici cuiva norocul, soartea după poziţia stelelor; Au venit ca să serbeze nunta gingaşei mirese... Cititorii cei de zodii şi şagalnicul Pepele (EMIN.); La zodii chiar s'arată cum am s'ajung de bine (VLAH.) ¶ ③ P Carte de zodii, o parte a calendarului popular în care se vorbeşte de cele 7 planete şi despre cele 12 zodii, arătîndu-se înrîurirea acestora asupra soartei omului născut sub cutare sau cutare semn al zodiacului; numită şi „zodiar" sau „zodiac" ¶ ④ *Pr. ext.* Soarte. ursită: A, nu mă mir că ţi se dete O ~ atît de tristă (VLAH.) ¶ ⑤ *pl.* Ⓟ Prostii, nerozii, minciuni (TUT.) (R.-COD.) [gr. ζῴδιον; comp. şi bg. z o d i j e].

ZODIER(IU), ZODIAŞ *sm.* Cel ce caută să ghicească cuiva norocul după z o d i a în care s'a născut, astrolog: parcă eşti un zodieriu, de le spui toate aşa ca de pe apă (SB.); zodierii şi cărturăresele îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap (CRG.).

‡**ZOF**, SOF *sbst.* Stofă de lînă subţire şi uşoară [tc. s o f].

○ **ZOGONI** (-onesc) *vb. tr. Băn. Trans.* A goni, a alunga [srb. z a g o n i t i].

‡**ZOGRAF** = ZUGRAV.

‡**ZOGRAFISI** = ZUGRĂVI.

ZOI[1] = SOI [z o a i e].

ZOI[2] ☞ ZOAIE.

ZOIOS *adj.* = SOIOS [z o a i e].

ZOLI[1] (-lesc) *vb. tr.* A spăla rufele cu leşie (sau săpun): să nu zoleşti Vinerea, ori spre Vineri, că stai pe ceea lume pînă 'n gît în zoală (VOR.); pe cînd zolea la fîntînă şi plîngea biata nevastă... iacă vine un moşneag (VLAH.) [comp. bg. z o l j a, rut. z o l y t y].

ZOLI[2] (-lesc) 1. *vb. tr.* A frămînta ceva cu mîinile ori cu lingura (ŞEZ.).

2. *vb. refl.* A se sili să facă în grabă; a munci a se trudi (CONV.) [z o a l ă[2]].

ZOLIT[1] *adj. p.* ZOLI[1]. Spălat cu leşie: rufe, cămăşi ~e.

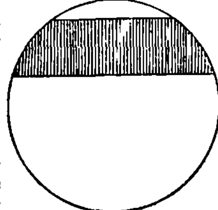
ZOLIT[2] *adj. p.* ZOLI[2]. ① Frecat: fasole ~ă (VIC.) ¶ ② Făcut în grabă.

ZOLNIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. Mold. Bucov.* Vas în care se spală rufele cu leşie: pînzele... se pun într'o ~ astupată la fund, în care se toarnă leşie (PAMF.); a pus într'o ~ afară toţi bucii şi cîlţii ce-i avea (VOR.) [rut. z i l j-n y ć a. pol. z o l n i c a].

ZOLZĂ (*pl.*-zi) *sf.* Un fel de gîlcă ce se face la cai: pentru zolzi ...ce găsesc pe cai tineri... îndată să se ungă cu păcură la locul acela (DRAGH.) [pol. z o l z a].

○ **ZOMONIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Băn.* Bordeiu: oamenii în vremile vechi... locuiau în zomoniţe (LIUB.) [srb. z e m u n i c a].

***ZONĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① A Parte din suprafaţa une sfere cuprinsă între două cercuri paralele (▣ 5377): suprafaţa unei zone se obţine înmulţindu-se lungimea unui cerc mare al sferei prin distanţa celor două baze ale zonei ¶ ② ● Fie-care din cele cinci mari diviziuni ale globului pămîntesc, determinate de cercurile polare şi de tropice (▣ 5378): zone glaciale

Fig. 5377. Zonă.

sau **înghețate**, fie-care din cele două zone aflate dincolo de cercurile polare; **zone temperate** ☛ **TEMPERAT** ⑤; **zona toridă** ☛ **TORID** ② ¶ ③ *Pr. ext.* Spațiu, teritoriu dintr'o țară caracterizat printr'o circumstanță particulară; **~ frontieră,** fâșie de teritoriu de-a lungul hotarelor unei țări, supusă la anumite îndatoriri în interesul apărării naționale sau care-i sînt dictate prin obligațiunile stipulate în tratate; **~ militară,** spațiu de teren în jurul fortificațiunilor militare ¶ ④ ☆ Fiecare din părțile cerului care corespund zonelor terestre ¶ ⑤ ⊖ **Zona vînturilor alizee,** spațiul de pe mare unde suflă vînturile alizee [fr.].

Fig. 5378. Zone.

***ZOOFIT** *sm.* Nume dat animalelor inferioare care se apropie de plante, cum sînt d. e. bureții, mărgeanul, etc. [fr. z o o p h y t e].

***ZOOGRAF** *sm.* ① ✪ Pictor de animale ¶ ② Cel ce se ocupă de zoografie [fr.].

***ZOOGRAFIE** *sf.* ① ✪ Pictura animalelor ¶ ② Partea zoologiei care se ocupă cu descrierea animalelor [fr.].

***ZOOLATRIE** *sf.* Adorațiunea animalelor: **Egiptenii practicau zoolatria** [fr.].

***ZOOLATRU** *sm.* Adorator al animalelor, cel ce se închină la animale [fr.].

***ZOOLIT** (*pl.*-**ite**) *sn.* Petrificațiune naturală a unei părți din corpul unui animal [fr. z o o l i t h e].

***ZOOLOG** *sm.* Naturalist care se ocupă de zoologie sau care scrie despre animale [fr. z o o l o g u e].

***ZOOLOGIC** *adj.* ① Privitor la zoologie, ce ține de zoologie ¶ ② Unde animalele găsesc reproduse condițiunile lor de viață: **grădină ~ă; parc ~** [fr.].

***ZOOLOGIE** *sf.* ① Partea istoriei naturale care tratează despre animale ¶ ② **~ medicală,** partea farmacopeei care tratează despre remediile ce se scot din animale, precum și despre animalele vătămătoare omului prin veninul sau otrăvurile ce conțin [fr.].

***ZOOLOGIST** *sm.* = **ZOOLOG** [fr.].

***ZOOMORFIC** *adj.* Privitor la zoomorfie [fr. z o o m o r p h i q u e].

***ZOOMORFIE** *sf.* Partea zoologiei care tratează despre formele exterioare ale animalelor [fr.].

***ZOOMORFISM** *sbst.* ① Metamorfoza oamenilor în animale ¶ ② Cult dat divinităților cărora li se atribue forme animale [fr.].

***ZOOSPOR** *sm.* ♣ Spor înzestrat cu cili vibratili, la unele alge [fr.].

***ZOOTEHNIC** *adj.* Privitor la zootehnie [fr. z o o t e c h n i q u e].

***ZOOTEHNIE** *sf.* ① Cunoașterea animalelor din punctul de vedere al foloaselor pe care le poate trage omul de la ele ¶ ② Arta de a crește animalele domestice și de a le adapta unor nevoi determinate [fr.].

***ZOOTERAPIE** *sf.* Arta de a vindeca boalele animalelor [fr.].

ZOR[1] *sbst.* ① ‡ Silă ¶ ② Grabă mare, urgență: **de ~ mare ce-a avut, a greșit și a zidit-o cu altarul spre miază-zi** (VLAH.); **împăratului... nu-i prea plăcu ~ul ce da sfetnicul pentru nuntă** (ISP.); **a da ~,** a (se) grăbi: **Mihai... începu a le da ~ și le porunci ca în trei zile să pornească spre Alba-Iulia** (BĂLC.); **ea dă ~ să mă mărite cît mai curînd** (VLAH.); **am să-mi dau ~, ca să-mi iau cît mai curînd licența** (SLV.) ¶ ③ **De ~,** *a)* în cea mai mare grabă: **cînta de ~ bucată după bucată, și nimeni n'o asculta** (GN.); *b)* cu toată puterea, silindu-se: **îi admir stăruința cu care trage de ~ din niște biete tuleie de mustață** (VLAH.) ¶ ④ **~ nevoie** ☛ **NEVOIE** ⑦ ¶ ⑤ Interes: **ce ~ avea să se potrivească lui P** (VLAH.) [tc. z o r „silă"].

ZOR![2] *interj.* Imită sgomotul făcut de zornăitul fiarelor sau lanțurilor: **cătușe de cătușe lovite, ~! ~! sgomotau în tăcere** (DEM.) [onom.].

ZORALIE *sf.* Un fel de dans popular, cu sărituri neregulate: **ziseră lăutarilor să cînte... ca la ușa cortului sau zoralia** (FIL.).

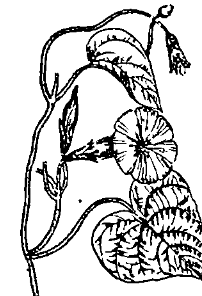
ZORBA... ☛ **ZURBA...**

ZOREA ☛ **ZORELE.**

ZOREAN *sm.* = **SOREAN.**

ZORELE *sf. pl.* (✓ *sg.* **ZOREA**) ♣ ① Plantă cu tulpina volubilă, acoperită cu peri; face flori mari, purpurii, cu corola în formă de pîlnie; originară din America de Sud, e mult cultivată ca plantă ornamentală, pentru decorarea zidurilor și a chioșcurilor, obținîndu-se, prin cultură, numeroase varietăți de colori; numită și „adormițele", „barba-împăratului", „holbură", etc. *(Ipomaea purpurea)* (▣ 5379) ¶ ② **ZORELE-PITICE,** plantă originară din regiunea mediteraneană, cu flori mari, tricolore, albastre, albe și înăuntru galbene, cu corola în formă de pîlnie *(Convolvulus tricolor)* (▣ 5380) [z o r i, de oare ce florile se deschid în zori și se închid cînd apune soarele].

Fig. 5379. Zorele.

Fig. 5380. Zorele-pitice.

ZORI[1] (-**resc**) 1. *vb. tr.* A da z o r cuiva, a-l grăbi peste măsură: **Femeia tot îl zorește, Strigînd: de, de, isprăvește...** (PANN): **sfetnicul umbla d'a 'n-cîtelea, zorind să se facă mai curînd nunta** (ISP.).

2. *vb. intr.* și *refl.* A se grăbi, a lucra de zor: **pe lanuri zoresc muncitorii, desculți, cu frunze de brusturi pe cap** (VLAH.).

ZORI[2] (-**resc**) *vb. intr.* și *refl.* A se arăta zorile, a se crăpa de ziuă: **zorește de ziuă; cînd s'a deșteptat, cîntau rîndunelele și se zorea în răsărit** (MERA) [z o r i[3]].

ZORI[3] *sf.* (✓ *sm.*) *pl.* ① ⊖ Lumina ce se arată pe cer înainte de a răsări soarele, auroră; faptul zilei: **Zori de ziuă se revarsă peste vesela natură** (ALECS.); **Cînd zorii se sting și stelele pică** (EMIN.); **la lumina zorilor, Nae recunoaște de sigur pe acea damă** (CAR.); **cînd se răvărsa de zori, drumeții pricepură că sînt aproape de Curtea-de-Argeș** (ODOB.); **în ~ de zi(uă), în zorile zilei, la răvărsatul** (*Trans.* **la crepetul**) **zorilor,** dis-de-dimineață, cînd începe să se ivească zorile: **a doua zi, în ~ de ziuă, eram pe drumul Cîmpinei** (ODOB.); **colo, de către dimineață, în ~ de zi, îl lovi un somn ne mai pomenit** (RET.); **demonul de dascăl are de gînd să ne ia în răvărsatul zorilor, să ne ducă în pădure, să ne omoare** (ISP.); **în crepetul zorilor, după ce s'a deșteptat, nu-și mai aducea... aminte cele visate** (SLV.) ¶ ② ☆ **Luceafărul-de-zori** ☛ **LUCEAFĂR** ② ¶ ③ ⚔ **Zorile,** sunarea din goarnă pentru deșteptarea soldaților: **a suna zorile** [bg. sîb. z o r a].

ZORILĂ *npr. m.* ① Ⓟ Animal fantastic, în chip de bou, care se arată numai în revărsatul zorilor (R.-COD.): **Alte dăți iar cu Murgilă îi sperie astfel tot, Miază-noaptea sau Zorilă și cu alte cîte scot** (PANN) ¶ ② Ⓟ Personificarea zorilor în basmele populare, luceafărul de dimineață personificat (comp. **MURGILĂ**): **nu făcu multă cale și întîlni pe ~, dară lui ~ nu prea-i da meșii a sta mult de vorbă, căci, zicea el, se duce după Miază-noapte pe care o luase la goană** (ISP.) ¶ ③ ☆ = **LUCEAFĂRUL-DE-ZORI** ¶ ④ Nume dat unui vițel fătat în z o r i de ziuă.

ZORIT *adj. p.* ZORI[1]. Grăbit peste măsură: **deocamdată nu era ~, avea din ce să trăească și mai putea să aștepte** (SLV.); — *adv.*: **stă la o masă plecat pe un teanc de foi... și scrie ~ articolul de fond** (VLAH.) ¶¶ © NEZORIT.

ZORIT[2] *sbst.* ① *Trans.* Datina de a se cînta colinde în z o r i de zi, de către feciori și oameni însurați, mai ales a doua zi de Crăciun (PAMF.) ¶ ② ☉ Răsărit: **Din fundul lumii, mai din sus, Și din Zorit și din Apus... Venit-au roiuri de 'mpărați** (COȘB.) [cuvînt creat de Coșbuc].

ZORNĂI (-ăesc, -ăiu) 1. *vb. tr.* A face să răsune niște obiecte de metal ciocnite între ele, lanțuri, monede, etc., a zîngăni, a sdrăngăni: **ofițerul... își zornăi pintenii într'un salut milităresc** (VLAH.); **s'a întors radios, zornăind un fișic de patace** (BR.-VN.).
• 2. *vb. intr.* A zîngăni, a sdrăngăni: **din buzunarele jiletcei atîrnau, d'o parte și de alta, zornăind, două lanțuri groase cu chei** (I.-GH.); **lin încep cădelnițele de argint să zornăe** (VLAH.); **icosari turcești zornăiau la gîtul celor avute** (DLVR.) [onom.; comp. ZORI[2]].

ZORNĂIT *sbst.* Faptul de a z o r n ă i; rezultatul acestei acțiuni: **ofițerul pleca... tîrșiind picioarele, ca să-și asculte ~ul pintenilor** (VLAH.); **cum auziră ~ul banilor, alergau de la sac la bani și de la bani la sac** (ISP.).

ZORNĂITOR *adj. verb.* ZORNĂI. Care zornăe: **se aruncă cu fața în jos, ca pe-o claie de fîn, pe zornăitoarea grămadă de aur** (VLAH.).

ZORNET *sbst.* = ZORNĂIT: **S'auzi ~ul de pinteni și foșnirile de rochii** (EMIN.).

○ **ZOROBI** (-obesc) *vb. tr. Maram.* (BRL.) A agonisi, a cîștiga [rut. z a r o b y t y].

○ **ZOROBOC** *sbst. Maram. Trans.* (PSC.) Agonisită, cîștig, profit [rut. z a r ó b o k].

ZORZOANE *sf. pl.* (✓ ZORZON *sg.*) *iron.* Tot felul de obiecte mărunte ce atîrnă cineva de gît sau pe haine, ca să pară mai împodobit: **cocoane... în rochii de atlaz, cu fel de fel de zorzoane... făcînd mișcări și gesturi anume, pentru a-și arăta mai bine bijuteriile** (VLAH.); **se arătase, sus pe movilă, vestitul cîntăreț, gătit cu... decorații atîrnate de gît și fel de fel de zorzoane** (CAR.); **cumpătatul urmaș al lui Carol Magnu purta o haină fără nici un zorzon, cu nasturi de oțel** (UR.) [comp. ȚORȚOALE].

ZORZONA... = ÎNZORZONA...

ZOVON ☛ SOVON.

○ **ZOVOR** = ZĂVOR.

*__ZUAV__ *sm.* ⚔ Soldat dintr'un corp de infanterie franceză creat în Algeria în a. 1831 (▣ 5381) [fr. z o u a v e].

†**ZUF** = ZOF.

ZUGRAV *sm.* ① ☞ † Pictor: **un ~ n'ar putea nicăieri să-și îmbogățească albumul mai mult... decît în țările noastre** (ALECS.); **~ de biserici** ¶ ② ⊕ Cel ce zugrăvește pereții unei odăi cu desenuri ce imită tapetele: **~ de case** ¶ ③ ⊕ **~ de firme**, cel ce zugrăvește firme [ngr. ζωγράφος; comp. și vsl. z u g r a f ŭ].

ZUGRĂVEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ☞ Faptul de a z u g r ă v i; rezultatul acestei acțiuni; pictură: **ce mîndrețe de biserică și ce ~ pe dinăuntru și pe dinafară** (DLVR.); **zugrăvelile cele mai prețioase, policandre de argint... erau zestrea mănăstirii** (ISP.).

Fig. 5381. Zuav.

ZUGRĂVI (-ăvesc) 1. *vb. tr.* ① ☞ A reproduce în colori, pe pînză sau pe perete, chipul unei persoane, imaginea unui obiect, o scenă, etc., a picta: **~ o icoană, un portret, un tablou; desina fin și mai ales zugrăvea cu succes flori și păsărele** (CAR.) ¶ ② ☞ A împodobi cu picturi: **Antonie Ruset... au dires clopotnița la biserica sfîntului Nicolai... și au zugrăvit pritvorul** (MUST.) ¶ ③ A văpsi pereții unei odăi, împodobindu-i cu desenuri ce imită tapetele ¶ ④ Ⓕ A descrie în mod fidel, a face un tablou plin de viață: **mi-ai zugrăvit cu un adevărat talent de pictor unele figuri din generația ce ne-a precedat** (ALECS.); **ce adînc simte și pricepe omul acesta societatea în care trăește și cît de bine știe s'o zugrăvească!** (VLAH.).
2. *vb. refl.* A i se înfățișa ochilor ca într'un tablou; a fi întipărit: **acum mi se zugrăvea din ce în ce mai deslușit în minte vechiul castel** (VLAH.); **pe chipurile tutulor se zugrăvea sănătatea și fericirea** (D.-ZAMF.) [z u g r a v].

‡**ZUGRĂVIE** *sf.* ☞ Pictură: **această icoană se cunoaște că e făcută pe cînd arta zugrăviei era în decadență la Greci** (NEGR.) [z u g r a v].

†**ZUGRĂVITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ☞ Zugrăveală, pictură, tablou: **Grecii... unde văd zugrăviturile celor vechi ai lor, ei între dînșii își fac mîngîieri și bucurie** (LET.); **Cum își poarť' a ei făptură, Toată-i ca 'n ~** (COȘB.) [z u g r ă v i].

ZUGRUMA... ☛ SUGRUMA...

○ **ZUITA** = ZĂUITA.

ZULE = ZULIE.

†**ZULIAR** *adj.* = GELOS: (**nevasta**) **s'a prefăcut că-l teme, că e ~ă** (CAR.); **cu nevasta d-sale cea dintîiu era ~ cît un motan și jumătate** (ALECS.) [ngr. ζηλιάρης].

†**ZULIE** *sf.* = GELOZIE: **l-o pișcat zulia de inimă, sărmanul!** (ALECS.) [ngr. ζήλια].

†**ZULIPSI** (-ipsesc) *vb. tr.* A fi gelos [ngr. viit. ζηλέψω < ζηλεύω].

ZULUF *sm.* Cîrlionț de păr (mai ales la tîmplă), buclă (▣ 5382): **să-ți mai încrețesc ~ii, că nu te-am jumulit de mult, mă!** (I.-GH.); **cucoana Marghiolița, cîte cu două rînduri de ~i la fie-care tîmplă, număra și ea mai multe onomastice** (GN.) [tc. z ü l ü f, bg. z u l u f ŭ, etc.].

†**ZULUM** (*pl.*-umuri) *sn.* ① Neajuns, nedreptate, strîmbătate ¶ ② *Olten.* Tumult, răscoală, răzmiriță (CIAUȘ.) [tc. z ü l ü m, srb. z u l u m].

Fig. 5382. Zuluf.

ZUMARICALE *sf. pl.* ✕ Prăjituri, aluaturi: **dulcețuri, ~, vinuri, cafele și vutci... ziua pînă seara și noaptea pînă la ziuă** (CAR.) [ngr. ζυμαρικά].

ZUMBĂI, ZUMZĂI (-ăiu) *vb. intr.* A bîzîi, a sbîrnîi [onom.].

ZUMBĂIRE *sf.* Faptul de a z u m b ă i, bîzîit: **cîntecele ascuțite ale scripcilor și ...zumbăirile cobzelor** (SAD.).

ZUMZĂIT *sbst.*, ZUMZET (*pl.*-ete) *sn.* Faptul de a z u m z ă i și rezultatul acestei acțiuni, bîzîit, sbîrnîit: **vorbe, șoapte, cîntece, parc'ar fi un zumzăit de albine** (LUNG.); **sgomotul vieții se înălța ca un zumzet de albine** (GRL.); **se înșirau săniile înflorite în zumzet de cobze și larmă de pistoale** (SAD.).

ZUP! *interj.* = SDUP! **aruncă odată pe zmeu în slava cerului, apoi făcu cu el ~! în fundul pămîntului** (RET.); **atunci eu mă dau iute pe-o creangă mai spre poale, și odată fac ~! în niște cînepă** (CRG.) [onom.].

ZUR! *interj.* Imită un zornăit de fiare, de monete, etc. (comp. ZORI[2]).

ZURĂI (-ăesc, -ăiu) *vb. tr.* și *intr.* = ZORNĂI [z u r! comp. ZURUI].

ZURAIU *sbst.* Zornăit: **N' școa avea odihnă eu De zuraiul fierelor, De plînsul nevestelor** (CĂT.) [z u r ă i].

ZURBA, ‡ZORBA (*pl.*-bale) *sf.* ① Răscoală, revoltă: **pre acea vreme se tîmpla de era multe zorbale în Țarigrad, de nu se mai putea așeza Poarta** (NEC.); **auzise vorbă că este zurba asupra lui Vodă** (NEGR.); **se temea Pașa să nu facă zorba ienicerii și asupra lui** (NEC.) ¶ ② Rebel, răsculat, zurbagiu: **Ali-Pașa... cerca pretutindene zurbalele și-i tot omoria** (MUST.) [tc. z o r b a].

ZURBAGIU *adj.* și *sm.* ① ‡ Rebel: **pre cei mai zurbagii... i-au băgat în ocnă** (LET.) ¶ ② Ⓕ Scandalagiu, care caută cearta cu lumînarea: **Văd și eu că mi-i eroul Cam nervos, cam ~** (VLAH.); **Dar în sat era și-un popă Zurbagiu și hărțăgaș** (SPER.) [z u r b a].

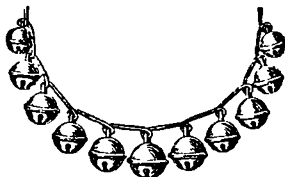
†**ZURBALÎC**, ‡ZORBALÎC (*pl.*-îcuri) *sn.* Răscoală, revoltă, rebeliune: **Tătarii... pentru această pricină au făcut zorbalîc, de au făcut războiu cu Turcii** (N.-COST.) [tc. z o r b a l y k].

ZURBAVĂ *sf. Mold.* Ⓟ Gîlceavă, ceartă: **La ~ s'a 'ntărtat Și-a pățit cum i-am cîntat** (SPER.) [z u r b a + (g î l c e a) v ă].

ZURGĂLĂU, ZURGALĂU *sm.* Clopoțel în formă de globuleț (▣ 5383): **în văzduh voios răsună clinchete de zurgalăi** (ALECS.); **zurgălăii sună repede, împrăștiind în întinderi clinchete argintii** (SAD.); **erau înhămați în șir pa-**

tru cai birjărești, voinici, împodobiți cu canafuri și zurgalăi (GN.) [comp. ung. z ö r g e n i „a zornăi"].

○ **ZURNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Rît: porc nu-i și ~ are (MAR.), *ghicitoare despre „purice"* [srb. bg. z u r n a „surlă", bg. z u r l a „rît" < tc.].

Fig. 5383. Zurgalăi.

ZURUI (-uesc, -uiu) *vb. tr.* și *intr.* — ZORNĂI: deodată lanțurile zuruiră în fundul gropii (DEM.); clopoțeii aninați de gurile hamurilor zuruiau vesel (ALECS.); se așeză cu spatele la avocat, care zuruia vesel un purcoiu de napoleoni (DLVR.); întețit omătu 'n spulber bate zuruind în geamuri (VLAH.) [z u r! comp. și ZURĂI].

ZURUIT *sbst.* Faptul de a z u r u i și rezultatul acestei acțiuni, zornăit: a deslușit un ~ ca de lanț prăbușit (LUNG.); sunetul trăsurii, ~ul cadențat al zurgalăilor... toate mă făceau fericit (VLAH.).

ZURUITOR *adj. verb.* ZURUI. Care zurue: mă uitam strîmb la Vladec, cu tinicheaua sa zuruitoare (GRIG.).

○ **ZUVELCĂ**... ☛ ZĂVELCĂ...

ZUZĂI — ZÎZĂI ①.

ZUZET *sbst.* Bîzîit; murmur, susur [z u z ă i].

ZÚZUI (-uesc, -uiu) *vb. intr.* A bîzîi, a zîzăi; a murmura, a susura: rîulețul care l-am trecut... profund de o palmă și abia zuzuind pe prundiș, cutremură-te, căci e Huejdul! (NEGR.) [onom.].

ZUZUIT *sbst.* Faptul de a z u z u i și rezultatul acestei acțiuni; bîzîit: susur: auzi ~ul din tronișor și de astă dată nu se mai putea stăpîni (ISP.) [onom.; comp. și ZÎZĂI].

ZV... ☛ SV...

DIN CHEIA ÎNȚELESULUI (1678).

INDREPTĂRI ȘI ADAUSE

pag.	col.	rîndul	în loc de	citeşte
90	I	39	**TURIȚĂ**	**TUŖIȚĂ**
99	II	72	†**AUNEORI** *adv.* (BUD.)	†**AUNEORI** *adv.* (BUD.) (IK.-BRS.) (RET.)
105	I	după 72	*să se adaoge*	***AVIATOR** *sm.*, **AVIATOARE** *sf.* Persoană care se îndeletnicește cu aviația. ***AVIAȚIUNE, AVIAȚIE** *sf.* Arta de a naviga cu aeroplanul; îndeletnicirea cu acest mijloc de locomoțiune [fr.]. ***AVION** (*pl.*-oane) *sn.* = **AEROPLAN** [fr.].
123	II	81	**TOGMĂGEL**[1]	**TOGMĂGEL** ①
—	II	82	**MELOȘEL**[1]	**MELOȘEL**
132	I	73	Fig. 414. B. Bătătură. — U. Urzeală	Fig. 414. U. Bătătură. — B. Urzeală
145	I	72	Cu ~ul	**Cu ~ul**
156	I	68, 76	vălvătaie	vîlvătaie
157	II	32	**VÎZDOAGĂ**[1]	**VÎZDOAGĂ**
183	II	42	vls.	vsl.
201	II	36	stalachte	stalactite
226	I	34	**creste**	**crește**
259	II	72	⚒ La locul	La jocul
—	II	74	primăi	primei
264	I	după 82	*să se adaoge*	***CIFRU** (*pl.*-ruri) *sn.* Cod alcătuit din cifre sau cuvinte convenționale, a căror întrebuințare și înțeles sînt cunoscute numai de persoanele care se servesc de ele sau de acelea cărora sînt adresate: **telegramele diplomatice se trimit mai adesea în cifru** [fr. c h i f f r e].
267	I	61	**cissteşte**	**cinstește**
276	I	28	**ITIC**	**PITIC**
299	I	28	Tulpină	Ramură mlădioasă
—	II	48	Sus	Sud
326	II	35	între baron și marchiz	între viconte și marchiz
337	I	22	**TURIȚĂ**[1]	**TUŖIȚĂ** ①
348	II	35—36	**CRĂELICIU**	**CRĂIELICIU**
351	II	după 46	*să se adaoge*	**CREMOTARTAR** *sbst.* = **TARTRU** [ngr.].
359	I	68	**acestă**	**acesta**
364	I	54	**TRÎNJI**	**TRÎNJI** ⑧
373	II	18	**bobții**	**bolții**
383	II	63	ezplice	explice
383	II	66	incoștiente	inconștiente
388	I	68	***DECIVITATE**	***DECLIVITATE**
390	I	12	**~i**	**tefterdari**
409	I	58	***DEVER**[2]	○**DEVER**[2]
416	I	32	*sn.*	(*pl.*-are) *sn.*
425	I	62—63	Fig. 1859. Dodecaedru regulat	Fig. 1859. Dodecagon.
—	—	—	Fig. 1860. Dodecagon.	Fig. 1860. Dodecaedru regulat.
442	II	32	nefăcătoare	binefăcătoare
443	II	48	±	
448	II	după 63	*să se adaoge*	***ECHIUNGHIU** *adj.* **Triunghiu ~**, care are cîteșitrele unghiurile egale [fr. é q u i-a n g l e, modificat după u n g h i u].
461	I	78	se încălzesc	se dozează
461	II	14—15	anului 1 de la nașterea	anului nașterii

pag.	col.	rindul	in loc de	citeşte
462	I	22	**VÎNTUREE**	**VÎNTUREL**
463	II	81	*precurtare*	*prescurtare*
464	II	20	***ETILINĂ** (*pl.*-ne) *sf.*	***ETILEN** *sbst.*
465	I	7	*aton* (proclitic	*aton* îmi, (proclitic
468	I	8	teriilor netrebuincioase	teriilor
470	I	29	mi e expletiv	pronumele mi e expletiv
470	II	27	(p, b, d, t)	(c, g, p, b, d, t)
470	II	35	are o necunoscută	are o variabilă sau necunoscută
484	I	26—27	S'. Ultimul sfert.—C'. Ultima secere.	C' Ultimul sfert. — S'. Ultima secere.
492	I	67	(JIP.)	(IRG.)
524	I	57	rasă	grasă
524	I	60	Dumnzeu	Dumnezeu
524	I	67	în grămadă,	în grămadă (*sau* în tărîţe),
533	I	după 24	*să se adaoge*	‡**GEBHANA** ☛ ZEPHANEA.
551	I	27—28	*(Physalis Alkekengi)*	*(Lycoperdon bovista)*
565	II	33	g e v s i a e	g e u s i a e
592	I	39	[h ŭ ţ u]	[h u ţ a!]
600	I	68	prindei	prinde
614	I	57	minitle	mîinile
625	I	după 7	*să se adaoge*	***IRONIZA** (-izez) *vb. tr.* A lua în zeflemea. a zeflemisi [fr.].
634	II	37	etc.	etc. *(Bryonia alba)*
656	I	72	femeie	femeie (CRG.)
673	I	2	pre a	pre ai
673	I	4	Dei ote	De te-o
687	II	44	PEDICUŢĂ[1]	*PIEDICUŢĂ
695	I	81	separă	se separă
763	I	după 35	*să se adaoge*	**MELOŞEL** *sm.* ♣ Nume dat mai multor specii de ciuperci comestibile, cu tulpina groasă, foarte ramificată şi cu ramurile cilindrice; numite şi „rămurele", „creasta-cocoşului", „togmăgel", etc. *(Clavaria).*
777	I	80	CAP 1 ㉑	CAP[1] ⑳
837		8	*Gasieropode*	*Gasteropode*
865	II	6	s u l o g i j	u l o g i j
883		1	DE LA CONSTANŢA	DE LA CERNAVODA
915	I	după 57	*să se adaoge*	**ATRULATER** (*pl.*-ere) *sn.* ⩓ = CADRILATER ① [fr. q u a d r i l a t è r e, modificat după p a t r u].
929	II	37	prostituirea	prostituarea
935	I	3	piese [fr.	piese ¶ ⑦ ☛ Fie-care din bucăţile care alcătuesc o maşină [fr.
961		1	N. Oprescu	G. Oprescu
1017	I	28	apiţei	japiţei
1092	I	31—33	a nu mai şti ce să facă, a nu se mai putea dumeri	a o sfecli, a i se face frică
1093	II	77	„zanfir"	„zamfir"
1094	II	după 54	*să se adaoge*	***SAHARINĂ** ☛ ZAHARINĂ.
1101	I	75	lopada	lopata
1104	II	38—39	vsl. s i r o t ŭ k ŭ	ung. s z a r á n d o k
XVII		11	VOLNAY	VOLNEY
PLANŞA II			42. Urechea-babei	44. Urechea-babei
			44. Vineţică-cu-lapte	42. Vineţică-cu-lapte

LOCUȚIUNI, MAXIME, PROVERBE ROMÂNE ȘI STRĂINE.

Prescurtări: Engl. = Limba Engleză, Fr. = Franceză, Germ. – Germană, Ital. = Italiană, Lat. = Latină, Pr. = Proverb.

AB ABUSU AD USUM NON VALET CONSEQUENTIA (Lat.) (Max. jurid.) = Abuzarea de un lucru nu este un argument contra întrebuințării lui.

AB HOC ET AB HAC (Lat.) = A vorbi *vrute și nevrute.*

AB INITIO (Lat.) = De la început.

AB OVO USQUE AD MALA (Lat.) (Horațiu, *Satire*) = De la început pînă la sfîrșit (La Romani masa începea cu ouă și sfîrșea cu mere).

AB UNO DISCE OMNES (Lat.) (Virgil, *Eneida*) = După unul poți judeca pe toți.

AB URBE CONDITA sau *A. U. C* (Lat.) = De la întemeierea orașului, data de la care Romanii numărau anii (752 a. H.).

ACTA EST FABULA (Lat.) = Piesa s'a sfîrșit. Ultimele cuvinte ale lui August.

ACUL MIC FACE LUCRURI MARI = E de mare folos și un lucru nebăgat în seamă.

AD-HOC (Lat.) = Anume. Divanul *ad-hoc.*

AD REM (Lat.) = La subiect. A răspunde *ad rem.*

À DISCRETION (Fr.) = Cît vrei. Poți alege din ceea ce vezi *à discretion.*

AD INTERIM (Lat.) = În locul cuiva. Ministrul X este și *ad-interim* la finanțe.

AD KALENDAS GRAECAS (Lat.) = La Sfîntul-așteaptă.

AD LIBITUM (Lat.) = După voie.

AD LITTERAM (Lat.) = Întocmai. A urmat sfatul *ad litteram.*

AD VALOREM (Lat.) = După valoare. Plata vamei este *ad valorem*, după valoarea lucrurilor.

A EDUCA E MAI GREU DECÎT A STUDIA (V. Conta).

AETERNUM VALE (Lat.) (Ovidiu, *Metamorfoze*) = Adio pentru totdeauna.

A FI PENEȘ ÎMPĂRAT = Om mîndru.

A FI STAN PĂȚITUL = Om cu experiență.

A FORTIORI (Lat.) = Cu atît mai mult. Dacă trebue să ajut pe prietenul meu, *a fortiori* trebue să dau fratelui meu.

AGE QUOD AGIS (Lat.) = Fă ceea ce faci; fii atent la ce săvîrșești.

AH! IL N'Y A PLUS D'ENFANTS! (Fr.) (Molière, *Le malade imaginaire*) = Ah! nu mai sînt copii!

A LATERE (Lat.) = Pe lîngă. Se spune de episcopii aleși de către papa, pentru unele misiuni diplomatice de încredere.

ALFA ȘI OMEGA = Începutul și sfîrșitul, după cele două litere din capătul și din coada alfabetului grecesc. Dumnezeu este *alfa și omega* în univers. Se zice și în ironie: se socoate *alfa și omega* în toate.

ALIUD EST CELARE, ALIUD TACERE (Lat.) = Altceva e să tăinuești și altceva să taci.

ALLER ANFANG IST SCHWER (Germ.) = Începutul la ori-ce este greu.

ALL RIGHT (o l r a i t t) (Engl.) = De acord. Înainte! Merge bine treaba: *all right.*

ALMA MATER (Lat.) = Mamă bună. Expresiune întrebuințată pentru Universitate. Să trăească *Alma mater* clujană!

ALTER EGO (Lat.) = Un alt eu însumi. Aibi încredere în el; este un *alter ego.*

AMANTES, AMENTES (Lat.) = Îndrăgostiții, nebuni.

À MERVEILLE (Fr.) = De minune. Merge totul *à merveille.*

AMICUS PLATO, SED MAGIS AMICA VERITAS (Lat.) = Mi-e drag Platon, dar mai drag îmi este adevărul. Nu este de ajuns ca o părere să fie dată de cineva cunoscut, ci să corespundă și adevărului.

ANCH' IO SON' PITTORE! (Ital.) = Și eu sînt pictor. Sînt vorbele pe care le-ar fi scos Correggio în fața tabloului sfintei Cecilia de Rafael.

ANNO DOMINI (Lat.) = În anul Domnului nostru Isus Hristos. Prescurtat: A. D.

APA TURBURE BUȘTENI ADUCE (Pr.) = Ca să produci ceva trebue să te trudești.

A POSTERIORI (Lat.) = După cele ce vor urma. Se va dovedi *a posteriori* că legile pripite au urmări rele.

APRÈS MOI LE DÉLUGE (Fr.) (D-na de Pompadour) = După mine potopul; întîmplă-se ce s'ar întîmpla.

A PRIORI (Lat.) = Din ceea ce este mai înainte. Legile nu se făuresc *a priori*, ci din trebuințele poporului.

À QUATRE ÉPINGLES (Fr.) = Ca scos din cutie, dichisit.

AQUILA NON CAPIT MUSCAS (Lat.) = Vulturul nu prinde muște. Un om ales nu se poate îndeletnici cu toate fleacurile.

ARGENT COMPTANT (Fr.) = Bani peșin. A cumpărat o casă *argent comptant.*

ARGUMENTUM AD HOMINEM (Lat.) = Argument după om.

ARS LONGA, VITA BREVIS (Lat.) (Hipocrat) = Arta este lungă, viața scurtă.

À TORT ET À TRAVERS (Fr.) = Alandala. A vorbit *à tort et à travers.*

A TRĂI CÎT ZIDUL GOLIEI (Pr.) = A trăi îndelung.

AUCH DAS SCHÖNE MUSS STERBEN (Germ.) (Schiller) = Și ce e frumos trebue să moară.

AUDACES FORTUNA JUVAT (Lat.) (Virgil) = Norocul e de partea celor îndrăzneți.

AUDI ALTERAM PARTEM (Lat.) = Să asculți și partea cealaltă. Ca să judeci drept *audi alteram partem.*

AUREA MEDIOCRITAS (Lat.) (Horațiu, *Ode*) = Mediocritatea de aur. Mulțumește-te cu puțin.

AUSTRIAE EST IMPERARE ORBI UNIVERSO (Lat.) = Austria este destinată să hotărască lumii întregi.

Deviza Casei de Austria, alcătuită după cele 5 vocale ale alfabetului: A. E. I. O. U.

AUT CAESAR, AUT NIHIL (Lat.) = Sau împărat sau nimic. Aceste vorbe le-ar fi spus Cezar Borgia. E deviza unui om ambițios.

BEATI POSSIDENTES (Lat.) = Fericiți sînt acei care posedă. Vorbe întrebuințate de Bismark, spre a-și justifica năzuința de a întinde granițele Germaniei.

BELEAUA LUI COSTACHE, O TRAGE IORDACHE = Trage unul pentru greșala altuia.

BESSER IST BESSER (Germ.) = Mai bine este mai bine.

BEZ VLAȘCA ȘI TELEORMANUL (Pr.) = A avea niște foloase peste cele meritate.

BIS REPETITA PLACENT (Lat.) (Horațiu, *Arta poetică*) = Cele cerute din nou plac.

BISERICA ESTE ÎN SUFLETUL OMULUI (Creangă) = Credința și alte însușiri sufletești sînt mai de temeiu cînd fac parte din educația omului.

BOII ARĂ ȘI CAII MĂNÎNCĂ (Pr.) = Unii muncesc și alții trag folosul.

BON GRÉ, MAL GRÉ (Fr.) = De voie, de nevoie. Vrei nu vrei, bea Ivane aghiasmă.

BONA FIDE (Lat.) = De bună credință. S'a înșelat *bona fide*.

BONNE MINE À MAUVAIS JEU (Fr.) = Haz de necaz.

BUNĂ ȚARĂ, REA TOCMEALĂ = Se zice cînd nu merg lucrurile cum trebue, măcar că ar putea să fie altfel, mai bine.

CARPE DIEM (Lat.) (Horațiu, *Ode*) = Bucură-te de ziua de azi. Deviza omului care nu se îngrijește de ziua de mîine.

CARTEA BUNĂ ÎNLOCUEȘTE O PRIETENIE; O PRIETENIE NU POATE ÎNLOCUI O CARTE BUNĂ (V. Conta).

CASTIGAT RIDENDO MORES (Lat.) = Cu rîsul îndrepți obiceiurile.

CASUS BELLI (Lat.) = E caz de războiu. Asasinatul din Serajevo a fost socotit drept *casus belli*.

CAVEANT CONSULES (Lat.) = Consulii să ieie aminte. Se zice cînd vrei să atragi atenția cuiva care a ajuns prea sus, că după mărire vine și cădere.

CAVE CANEM (Lat.) = Păzește-te de cîine. Inscripție la o casă din Pompei, întrebuințată cînd vrei să-i spui cuiva să fie atent.

CĂMILA CERÎND COARNE, A PIERDUT URECHILE (D. Cantemir) = Dorind prea multe, adesea pierzi și ce ai.

CE E VAL CA VALUL TRECE (Pr.) (M. Eminescu) = Cînd e vorba de ceva trecător.

CEL CE ȚINE ÎNVINGE (Pr.) = Cu răbdarea învingi totul.

CERUL CURAT DE TRĂSNET NU SE TEME (Pr.) = Cine-și caută de datorie, nu are frică de bănat.

C'EST À PRENDRE OU À LAISSER (Fr.) = Ori iei ori lași. Tocmeală nu se încape.

CHERCHEZ LA FEMME (Fr.) = Căutați femeia. În mai toate întîmplările încurcate e amestecată și femeia.

CHI LO SA? (Ital.) = Cine știe?

CHI VA PIANO, VA SANO E LONTANO (Ital.) = Cine merge încet ajunge departe și bine. Graba strică treaba.

CINE FACE, FACE-I-SE (N. Costin) = Nu te aștepta la răsplată, cînd aduci cuiva un rău.

CINSTE DAI, CINSTE AI (Pr.) = Cum te porți cu oamenii, așa se vor purta și ei cu tine.

CÎINE PE CÎINE NU MUȘCĂ (Pr.) = Corb la corb nu-și scoate ochii. Cei care sînt la fel se înțeleg între dînșii.

COGITO, ERGO SUM (Lat.) (Descartes) = Judec, deci exist.

COMPARAISON N'EST PAS RAISON (Fr.) = Comparația nu e judecată.

CONCEDO (Lat.) = Sînt de acord. Termen de logică.

CONSUMMATUM EST (Lat.) = Totul s'a sfîrșit. Ultimele cuvinte ale Mîntuitorului.

COPYRIGHT (c o p e r a i t) (Engl.) = Dreptul exclusiv de a tipări și vinde o carte. Termen ce se găsește mai pe toate cărțile străine: Copyright 1927 by Librairie Plon. Toate drepturile de reproducere și traduceri nu se pot face decît cerînd învoirea librăriei.

CORAM POPULO (Lat.) (Horațiu, *Arta poetică*) = În auzul tuturora. A declarat *coram populo*.

CORPUS DELICTI (Lat.) = Corpul delictului. S'a adus înaintea juraților bîta, *corpus delicti*.

COSÌ FAN TUTTE (Ital.) = Așa fac toate (femeile).

COÛTE QUE COÛTE (Fr.) = Fie ce va fi. Trebue să plec *coûte que coûte*.

CROITORUL BUN NU LEAPĂDĂ NICI UN PETEC (Pr.) = Se zice cînd se dă sfat pentru economie.

CUGETUL BUN E CEA MAI MOALE PERNĂ (Pr.) = Omul cum se cade doarme liniștit.

CUIQUE SUUM (Lat.) = Fie-căruia ce este al său. Aforism din legiuirea romană. Trebue să se deie *cuique suum*.

CUIUL LUI PEPELEA = A nu fi stăpîn deplin pe ceva.

CUM E TURCUL ȘI PISTOLUL = Tel maître, tel valet.

CU MIERE SE PRIND MUȘTELE = Proștii sînt atrași de ademeneli.

CUM TANDA, CUM MANDA = Cînd doi se potrivesc în prostie.

CURRICULUM VITAE (Lat.) = Mersul vieții. Termen întrebuințat cînd se cere referințe asupra vieții cuiva.

CUVÎNTUL E CA VÎNTUL = Nu se poate pune crezare în vorbă. *Verba volant*.

DA CAPO (D. C.) (Ital.) = De la început. Cînd se repetă începutul într'o bucată muzicală *da capo*.

DACĂ TE-AI HOTĂRÎT SĂ SPUI ADEVĂRUL, PREGĂTEȘTE-TE DE SUFERINȚĂ (I. Al. Brătescu-Voinești).

DAI N'AI (Pr.) = Sacul nu e fără fund.

DAS EWIG-WEIBLICHE (Germ.) = Vecinicul feminin.

DAS IST FÜR DIE KATZE (Germ.) = E pentru pisică, adică nu merită nici o osteneală.

DAS LEBEN HEISST STERBEN (Germ.) = Viață înseamnă a muri.

DE AUDITU (Lat.) = Din auzite. Nu știa de ceva decît *de auditu*.

DE FACTO (Lat.) = De fapt. Femeia conduce în casă *de facto*, bărbatul *de jure*.

DELENDA CARTHAGO (Lat.) (Caton senior) = Cartagena trebue distrusă. Vorbele cu care Caton cel bătrîn își sfîrșea toate cuvîntările, pentru ca să împingă pe Romani la luptă. Noi vrem pămînt era *delenda Carthago* al multor oameni politici din România de după 1907.

DELINEAVIT, prescurtat *Del[t]*. (Lat.) = A desenat. Termen pus în josul reproducerilor de gravuri ori desenuri: *Del[t]. Costin Petrescu*.

DE MULTE ORI SUB UN SUMAN AU BĂTUT INIMI MARI (M. Kogălniceanu) = Și în popor se găsesc însușiri alese.

DE MORTUIS NIL NISI BENE (Lat.) = De morți să se vorbească numai de bine.

DE NIHILO NIHIL (Lat.) = Din nimic, nimic. Formulă prin care Lucrețiu (*De rerum natura*) arăta că toate ființele se nasc.

DEO GRATIAS (Lat.) = Slavă Domnului. Se întrebuințează în ironie cînd s'a isprăvit o vorbărie sau o piesă proastă.

DE OMNI RE SCIBILI, ET QUIBUSDAM ALIIS (Lat.) = Despre toate ce se poate vorbi și altele pe deasupra. Se spune cînd vrei să iei în rîs pe cineva care spune vrute și nevrute.

DE PE VREMEA LUI HAN TATAR = Om amarnic.

DEUS EX MACHINA (Lat.) = Dumnezeu scoborît cu ajutorul unei mașini (în piesele antice). Cînd vine ceva neprevăzut. Alegerea Domnitorului Cuza în ambele principate a venit ca *Deus ex machina*.

DEUTSCHLAND ÜBER ALLES (Germ.) = Germania mai presus de toate. Formula patriotismului german.

DE VISU (Lat.) = Din văzute. Nu trebue să crezi, înainte de a fi cercetat *de visu.*

DIGNUS EST INTRARE (Lat.) = E vrednic să intre. Cuvinte luate din Molière (*Bolnavul închipuit*), întrebuințate în glumă pentru cel care vrea să facă parte dintr'o societate.

DIN CODINĂ REA FĂINĂ (Pr.) = Copilul rău crescut, nu poate să ajungă ceva de seamă.

DISTINGUO (Lat.) = Disting. Cuvînt luat din argumentarea scolastică.

DIVIDE ET IMPERA (Lat.) (Machiavel) = Desbină și stăpînește.

DIXI (Lat.) = Am zis. Expresiune întrebuințată la cuvîntări, ca apărare, să se arate că s'au terminat.

DOINA ȘTIE, DOINA CÎNTĂ = Se spune de unul care atîta știe atîta face.

DOLCE FARNIENTI (Ital.) = Expresiune napolitană. întrebuințată spre a arăta lenevirea.

DORER LA PILULE (Fr.) = A auri hapul. A spune cuiva adevărul neplăcut în termeni aleși. A face să înghită hapul.

DRANG NACH OSTEN (Germ.) = Tot mai către răsărit. Deviza Austriei și a Germaniei în politica lor de dinainte de războiu.

DUPĂ CE-ȚI FRÎNGI CARUL, MULȚI ÎȚI ARATĂ DRUMUL (Pr.) = După ce ai pătimit ceva, nu-ți mai folosește sfatul bun dat de altul.

DUPĂ FURTUNĂ VINE VREME BUNĂ (Pr.) = Nu trebue să pierdem nădejdea că nu se vor îndrepta vremurile grele prin care trecem: *După furtună vine vreme bună.*

DURA LEX, SED LEX (Lat.) = Legea e lege, măcar că e aspră.

ECCE HOMO (Lat.) = Iată omul. Vorbele lui Pilat către Evrei, cînd l-a arătat pe Hristos cu cununa de spini pe cap. Se întrebuințează de cîte ori se atrage atențiunea asupra unei persoane.

EDITIO PRINCEPS (Lat.) = Ediția întîiu. Dicționarul Enciclopedic ilustrat al limbii române a apărut *editio princeps* sub domnia M. Sale Regelui Carol al II-lea.

EILE BRINGT WEILE (Germ.) = Graba strică treaba.

EINMAL IST KEINMAL (Germ.) = Odată nu este obiceiu.

EIN MANN, EIN WORT (Germ.) = Un om, o vorbă. Făgăduiala trebue ținută.

EJUSDEM FARINAE (Lat.) = Din aceeași făină. Se spune cînd vrei să arăți o societate de oameni cu aceleași cusururi.

ENDE GUT, ALLES GUT (Germ.) = Sfîrșitul bun, totul bun; urma alege.

EN TÊTE-À-TÊTE (Fr.) = Între patru ochi.

EN VOGUE (Fr.) = E la modă. Astăzi teoriile lui Einstein sînt *en vogue.*

E PUR SI MUOVE (Ital.) (Galileu) = Și totuși se mișcă. Cînd vrei să spui că totuși e adevărat ce s'a înfăptuit, măcar că alții nu vor să creadă.

ERRARE HUMANUM EST (Lat.) = A greși e omenesc. Se completează cu: **PERSEVERARE DIABOLICUM** = a greși într'una e diabolic.

EST MODUS IN REBUS (Lat.) (Horațiu) = E o măsură în toate.

ESTE O VIAȚĂ MOARTĂ ȘI O MOARTE VIE (I. Eliade Rădulescu) = Contrast între omul care trece prin viață ca o umbră, fără rost și cel care săvîrșește fapte trainice.

ET IN ARCADIA EGO (Lat.) = Și eu am fost în Arcadia. Arată părerea de rău asupra zilelor fericite, trăite.

EUREKA (Archimede) = Am găsit. Exclamația de bucurie la deslegarea unei probleme grele.

EX ABRUPTO (Lat.) = Dintr'o dată. S'a urcat la tribună spre a vorbi *ex abrupto.*

EX AEQUO (Lat.) = La fel. La un concurs, cînd doi candidați au căpătat aceeași medie, sînt *ex aequo.*

EX CATHEDRA (Lat.) = De pe catedră. Metoda de predare universitară este *ex cathedra.*

EXEMPLI GRATIA (Lat.) = De exemplu. Prescurtat *Ex.*

EX LIBRIS MEIS (Lat.) = Din cărțile mele. Gravurile lipite pe cărți ca să arate proprietatea se zic *Ex libris.*

EX OFFICIO (Lat.) = Din oficiu. Avocatul a fost însărcinat cu apărarea inculpatului *ex officio.*

EXPÉRIENCE PASSE SCIENCE (Fr.) = Experiența întrece știința. Edison a descoperit multe, fără să cunoască prea în adînc nici fizica nici matematica, de oare ce *expérience passe science.*

EX TEMPORE (Lat.) = Fără preparație. De aici: extemporal.

FAIRE AMENDE HONORABLE (Fr.) = A recunoaște o greșală.

FALĂ GOALĂ, TRAISTĂ UȘOARĂ (Pr.) = Cel ce se laudă nu e cine știe ce de capul lui.

FECIORII CEI BUNI ADAUG ȘI CRESC NUMELE PĂRINȚILOR LOR (N. Costin).

FERESTRELE AU OCHI, IAR PEREȚII URECHI = Taina greu se păstrează.

FERICIREA GRABNICĂ CURÎND OBOSEȘTE (D. Cantemir) = Bucuria venită din muncă este mai trainică, mai adîncă.

FESTINA LENTE (Lat.) = Grăbește-te încet. Cine merge într'una, încet, ajunge la scop.

FIAT LUX (Lat.) = Să se facă lumină.

FIN DE NON RECEVOIR (Fr.) = Refuz ca neîntemeiat.

FINIS CORONAT OPUS (Lat.) = Sfîrșitul încununează opera. Sfîrșitul unui lucru e corespunzător începutului.

FINITA EST COMOEDIA (Lat.) = Comedia s'a sfîrșit. Aproape de moarte Beethoven se adresează prietenilor săi: *Plaudite, amici! Finita est comoedia!*

FIVE-O'CLOCK (f a i v o c l o c) (Engl.) = Ora 5. A fost invitat la un *Five-o'clock tee*, la ceaiul de la ora 5.

FOR EVER (Engl.) = Pentru totdeauna. În înțelesul să trăească!

FORSE CHE SI, FORSE CHE NO (Ital.) = Poate da, poate nu.

FORTUNATE SENEX (Lat.) (Virgil) = Fericit bătrîn. Cuvinte adresate de ciobanul Melibeu lui Tityr care mai lucrează la bătrînețe ogorul său.

FRUMUSEȚEA VEȘTEJEȘTE, DAR ÎNȚELEPCIUNEA CREȘTE = Însușirile sufletești sînt mai trainice.

GEDULD BRINGT ROSEN (Germ.) = Răbdarea aduce trandafiri. Cu răbdarea treci și marea.

GLASUL NEBUNULUI NU SE AUDE 'N CER = Cînd vorbele cuiva n'au nici un temeiu.

GOD SAVE THE KING (g o d s e i v z e k i n g) (Engl.) = Dumnezeu să aibă în a sa pază pe rege. Cîntec național englez.

GOTT MIT UNS (Germ.) = Dumnezeu cu noi. Formulă întrebuințată des de nemți, cusută pînă și pe ștergarele din casă.

GRAMMATICI CERTANT (Lat.) = Se ceartă învățații. În ironie se zice cînd nu se înțeleg nici cei mai învățați.

GROSSO MODO (Ital.) = În trăsături largi. A reproduce *grosso modo* o bucată literară.

GUARDA... ET PASSA (Ital.) (Dante) = Privește și nu mai sta. Se spune cînd nu poți aduce nici o îndreptare la o stare de lucruri.

HABEMUS PAPAM (Lat.) = Avem un papă. Formulă de salutare a noului papă ales. Se spune despre cineva în care se pune o speranță în îndreptarea unor greutăți. În sfîrșit, criza politică s'a sfîrșit: *habemus papam.*

HAINA CINSTEA RUȘINEI (I. Golescu) = Nu tot ce strălucește este aur.

HANNIBAL AD PORTAS (Lat.) (Cicero) = Annibal

la porţile oraşului. Se spune de cîte ori se anunţă o primejdie grabnică.

HEUTE ROTH, MORGEN TOT (Germ.) = Azi roşu, mîine mort. Viaţa e împletită cu moartea.

HIC ET NUNC (Lat.) = Aici şi acum. Trebue sămi plăteşti *hic et nunc*; imediat.

HIC JACET LEPUS (Lat.) = Aici stă iepurele. Aici e greul.

HIGH-LIFE (a i - l a'i f) (Engl.) = Viaţă aleasă. Societate *High-life*.

HOMO HOMINI LUPUS (Lat.) = Omul este lup pentru alt om. Omul adesea aduce rău semenului său cît şi o fiară.

HOMO SUM: HUMANI NIHIL A ME ALIENUM PUTO (Lat.) (Terenţiu) = Sînt om; nu-mi lipseşte nimic din ceea ce e omenesc.

HONNI SOIT QUI MAL Y PENSE (Fr.) = Afurisit să fie cine se gîndeşte la rele. Deviza casei engleze.

HONORIS CAUSA (Lat.) = Pentru onoare. D-l N. Iorga a fost declarat Doctor *honoris causa* al Universităţii din Paris.

HORS CONCOURS (Fr.) = În afară de concurs. Pentru ceva care e desăvîrşit. Un tablou *hors-concours*.

HOSPES. HOSTIS (Lat.) = Străin, duşman. Expresiunea unui patriotism exagerat.

IBIDEM (Lat.) = În acelaşi loc. Se întrebuinţează prescurtat (*ibid.* sau *ib.*) în lucrări ştiinţifice, ca să arate că citatele sînt luate din aceeaşi lucrare pomenită sau din aceeaşi revistă. *Xenopol.* ib. p. 30.

IDEM (Lat.) = Acelaşi. Se întrebuinţează spre a înlătura repeţirile. Presc. id.

IEFTIN LA FĂINĂ ŞI SCUMP LA TĂRÎŢE (Pr.) = Se zice de un om nechibzuit.

I GRAN DOLORI SONO MUTI (Ital.) = Durerile adînci sînt mute.

IL NE FAUT JURER DE RIEN (Fr.) = Să nu juri de nimic.

IN AETERNUM (Lat.) = Pentru vecie.

INDE IRAE (Lat.) (Juvenal, *Satire*) = De aice mînia. I-am spus verde totul; *inde irae*.

IN EXTENSO (Lat.) = În întregime. S'a redat discursul cutăruia *in extenso*.

IN EXTREMIS (Lat.) = La cele din urmă. S'a aplicat bolnavului *in extremis* transfuzia de sînge.

IN-FOLIO (Lat.) = Cînd coala de tipar este îndoită numai în două, formînd 4 pagini. Format mare de carte.

IN HOC SIGNO VINCES (Lat.) = Prin acest semn vei învinge. Se întrebuinţează spre a arăta ceva ce ne va face să învingem într'o împrejurare grea.

IN MEDIAS RES (Lat.) (Horaţiu) = În miezul lucrurilor. Nu trebue de tratat subiectul uşor, ci *in medias res*: să se spună fondul chestiunii.

IN-OCTAVO, presc. *in-8°* (Lat.) = Formatul obişnuit al cărţilor noastre, cînd coala este îndoită în 8 foi, deci cu 16 pagini.

IN-QUARTO, presc. *in-4°* (Lat.) = Format de carte în care coala de hîrtie e îndoită în 4, deci cu 8 pagini.

INTER ARMA SILENT MUSAE (Lat.) = Pe vremea războiului muzele tac.

IN VINO VERITAS (Lat.) (Alceu) = Adevărul (e) în vin. Firea omului la beţie se cunoaşte.

IN VITRO (Lat.) = Sub sticlă. Se spune de cercetările fiziologice făcute *in vitro*, în afara organismelor.

IPSO FACTO (Lat.) = Prin faptul însuşi. Acela care a lovit pe tatăl său *ipso facto* e vinovat.

ITALIA FARÀ DA SÈ (Ital.) = Italia va săvîrşi prin sine. N'are nevoie de nimeni. Formula de încredere în puterea etnică.

ÎNCĂLZEŞTE-TE CÎT ARDE FOCUL (Pr.) = Fie-care lucru să-l faci la vremea lui.

ÎNŢELEPCIUNEA POPORULUI TE ÎNVAŢĂ SĂ PRINZI IEPURELE CU CARUL (A. Odobescu) = Răbdarea este o mare însuşire pentru bune isprăvi.

ÎNŢELEPŢII ÎNTÎIU NEVOIA. APOI TREABA CAUTĂ (D. Cantemir) = Cel chibzuit cercetează mai întîiu şi apoi lucrează.

J'EN PASSE. ET DES MEILLEURS (Fr.) = Trec peste alţii, şi dintre cei mai buni.

JURE ET FACTO (Lat.) = De drept şi de fapt. M. Sa Regele Carol al II-lea n'a fost rege, *jure et facto*, decît după ce a jurat pe Constituţie.

JUS GENTIUM (Lat.) = Dreptul popoarelor; drept internaţional.

JUS PRIVATUM (Lat.) = Dreptul particularilor; dreptul civil.

JUS PUBLICUM (Lat.) = Dreptul public.

JUSTE MILIEU (Fr.) = Drept mijlociu. Tocmai ce trebue.

JUSTITIA FUNDAMENTUM REGNORUM (Lat.) = Dreptatea este temelia statelor. Deviza fostei case habsburgice.

J'Y SUIS, J'Y RESTE (Fr.) = Sînt şi rămîn aici. Răspunsul lui Mac Mahon în războiul Crimeei.

LABOR OMNIA VINCIT IMPROBUS (Lat.) (Virgil) = Munca fără preget învinge ori şi ce.

LAISSER FAIRE, LAISSER PASSER (Fr.) = A lăsa să se facă, a lăsa să treacă. A avea libertate deplină.

LA PLĂCINTE ÎNAINTE. LA RĂZBOIU ÎNAPOI = E vorba de omul oportunităţii.

LAPSUS CALAMI (Lat.) = Greşală din scris.

LAPSUS LINGUAE (Lat.) = Greşală din vorbă.

LASCIATE OGNI SPERANZA, VOI CHE 'NTRATE (Ital.) (Dante) = Lăsaţi ori-ce speranţă voi care intraţi. Inscripţie la poarta iadului.

LAUDATOR TEMPORIS ACTI (Lat.) (Horaţiu) = Cel ce laudă timpurile trecute. Obiceiul bătrînilor de a ponegri prezentul.

LE CLOU (Fr.) = Partea cea mai importantă. Tabloul cutare a fost *le clou* din expoziţie.

LE GÉNIE, C'EST LA PATIENCE (Fr.) (Buffon) = Geniu nu e decît răbdare.

LEITMOTIV (Germ.) = O arie muzicală care revine mereu într'o simfonie. Ideia conducătoare dintr'o lucrare literară.

LES ABSENTS ONT TOUJOURS TORT (Fr.) = Cei care lipsesc n'au niciodată dreptate.

LES EXTRÈMES SE TOUCHENT (Fr.) = Extremele se ating.

LE STYLE C'EST L'HOMME (Fr.) (Buffon) = Stilul arată omul.

L'ÉTAT C'EST MOI (Fr.) (Ludovic al XIV-lea) — Statul sînt eu. Deviza unui dictator.

LIPSA PISICILOR, BUCURIA ŞOARECILOR (Pr.) = Cînd nu-i cine stăpîni e vai de ţară.

LUMINEAZĂ-TE ŞI VEI FI (C. A. Rosetti).

LUPUL PĂRUL SCHIMBĂ, NU HIREA (Miron Costin) = Se zice de un om rău la suflet.

MACHT GEHT VOR RECHT (Germ.) (Bismark) = Puterea are precădere în faţa dreptului. Dreptul pumnului.

MAGISTER DIXIT (Lat.) = Maestrul a spus. Nu mai încape nici o discuţie: *Magister dixit.*

MAGNA CUM LAUDE (Lat.) = Cu mare laudă. A trecut doctoratul *magna cum laude*.

MAI BINE ÎN ŢARĂ STRĂINĂ, DECÎT STRĂIN ÎN ŢARA TA (I. Golescu) = Se spune despre unul care nu-şi face deplin datoria către ţara lui.

MANU MILITARI (Lat.) = Prin puterea armatei. Germanii au ocupat Bucureştii *manu militari*.

MĂSOARĂ DE MULTE ORI ŞI CROEŞTE ODATĂ = Chibzuinţa e bună în toate.

MEA CULPA (Lat.) = Mă pocăesc. Fac *mea culpa*.

MEHR LICHT (Germ.) (Goethe) = Mai multă lumină. Se întrebuinţează cînd e vorba să se lămurească mai limpede o chestiune.

MEMENTO MORI (Lat.) = Adu-ţi aminte de moarte.

MENS SANA IN CORPORE SANO (Lat.) = Minte sănătoasă în trup sănătos.

MERLE BLANC (Fr.) = Mierlă albă; lucru rar.

MIXTUM COMPOSITUM (Lat.) = Amestecătură.

MODUS FACIENDI (Lat.) = Chip de a face.

MODUS VIVENDI (Lat.) = Chip de a trăi. Se poate găsi un *modus vivendi*, o înţelegere.

MORS ULTIMA RATIO (Lat.) = Moartea este ultima rațiune.
MOT À MOT (Fr.) = Cuvînt după cuvînt. A traduce *mot à mot*.
MOT D'ORDRE (Fr.) = Cuvîntul de ordine.
MULTA PAUCIS (Lat.) = Mult în puțin. Cînd e vorba de stilul unui scriitor.
MULȚI CHEMAȚI, PUȚINI ALEȘI (Pr.) = Nu toți care se îndeasă la treabă pot să o săvîrșească.
MUNTELE NU SE TEME DE ZĂPADĂ = Un om vrednic birue nevoile.
MUTATIS MUTANDIS (Lat.) = Schimbînd ce se poate schimba. De reluat un proiect de lege *mutatis mutandis*.

NATURA ABHORRET VACUUM (Lat.) = Natura are groază de gol.
NATURA NON FACIT SALTUM (Lat.) = Natura nu face salturi. Aforism dat de Leibnitz, ca să arate că în natură nu e nimic arbitrar, fără cauză.
NATURALIA NON SUNT TURPIA (Lat.) = Lucrurile firești nu sînt rușinoase.
NEC PLUS ULTRA (Lat.) = Nu mai departe. Se întrebuințează de regulă spre a arăta că ceva e neîntrecut. Această operă literară este *nec (non) plus ultra*.
NE VARIETUR (Lat.) = Să nu se schimbe. O ediție *ne varietur*.
NI CHAIR, NI POISSON (Fr.) = Nici carne, nici pește. Nehotărît.
NIHIL SINE DEO (Lat.) = Nimic fără Dumnezeu. Deviza de pe stema României.
NIL NOVI SUB SOLE (Lat.) = Nu e nimic nou sub soare.
NIMENI NU E UȘĂ DE BISERICĂ = Tot omul își are păcatele lui.
NIMENI NU SE NAȘTE MEȘTER (Pr.) = Trebue învățătură.
NIMIC NU E MAI TARE ÎN OM DECÎT SLĂBICIUNEA ȘI PĂCATUL (G. Coșbuc).
NI VU, NI CONNU (Fr.) = Nici văzut, nici cunoscut. Cînd vrei să scapi de o mărturie.
NOBLESSE OBLIGE (Fr.) = Boieria obligă. Obrazul subțire cu cheltuială se ține.
NOLENS, VOLENS (Lat.) = Vrei, nu vrei.
NOLI ME TANGERE (Lat.) — Nu mă atinge. Cînd vorbești de ceva sfînt, ce nu se poate atinge.
NOMINA STULTORUM UBIQUE LOCORUM (Lat.) = Numele nebunilor se găsește pretutindeni. Se referă la cei care au obiceiul să-și însemne numele lor prin toate locurile.
NON BIS IN IDEM (Lat.) = Nu de două ori pentru același lucru. A mai fost judecat odată: *non bis in idem*.
NON DECET (Lat.) = Nu se cuvine.
NON LIQUET (Lat.) = Nu e lămurit.
NON MULTA, SED MULTUM (Lat.) = Nu multe, dar mult. Cînd e vorba de învățătură.
NON NOVA, SED NOVE (Lat.) = Nu lucruri noi, ci redate mai nou. Se spune de un scriitor care se folosește de ideile altora, redate însă sub o formă nouă.
NON POSSUMUS (Lat.) = Nu putem. Cînd e vorba de un refuz hotărît.
NOSCE TE IPSUM (Lat.) (din grecește *gnôthi seavton*) = Cunoaște-te pe tine însuți. Inscripția de pe templul de la Delfi.
NOTA BENE (Lat.) (prescurtat N. B.) = Bagă de seamă. Se pune după un text, cînd e ceva de lămurit.
NU ADUCE ANUL CE ADUCE CEASUL = Întîmplarea joacă mare rol în viața omului.
NU DORM TOȚI, CÎȚI AU OCHII ÎNCHIȘI = Aparența înșală.
NULLA DIES SINE LINEA (Lat.) (Pliniu) = Nici o zi fără o linie. „Mă țin întotdeauna de vorba: *Nulla dies sine linea* și dacă las să adoarmă cîteodată Muza, e numai ca să se deștepte mai întărită" *(Beethoven)*.
NUNC EST BIBENDUM (Lat.) = Acum e de băut. Se spune cu prilejul unei aniversări sau al unui succes.
NU 'NVIE MORȚII, E 'N ZADAR, COPILE! (Eminescu) = Ce a fost s'a dus.
NU RĂSTURNA, FĂRĂ SĂ POȚI ÎNLOCUI: NU TĂGĂDUI, FĂRĂ SĂ POȚI CREA (N. Iorga).
NU SÎNT VREMURILE SUB CÎRMA OMULUI (M. Costin) = Împrejurările sînt mai tari uneori în soarta lucrurilor.

ODERINT, DUM METUANT (Lat.) = Să mă urască, dar să le fie frică de mine. Deviza împăraților despoți.
OM DIN DOI OAMENI (Creangă) = Cum se cade. Căci și eu sînt *om din doi oameni*.
OMNES UNA MANET NOX (Lat.) (Horațiu) = Pe toți ne așteaptă aceeași noapte; ne așteaptă moartea.
OMNE VIVUM EX OVO (Lat.) (Harvey) = Ori-ce ființă se trage din ou.
OMNE VIVUM EX VIVO (Lat.) = Ori-ce ființă iese din altă ființă. Ambele sînt principii biologice, prin care se arată derivarea ființelor unele din altele.
OMNIA MEA MECUM PORTO (Lat.) = Port cu mine tot ce am, în sensul că bogăția cea mai de seamă este mintea.
OMNIA MUTANTUR (Lat.) = Toate se schimbă.
OMNIA VINCIT AMOR (Lat.) (Virgil) = Dragostea învinge totul.
OMUL CUMINTE ÎȘI CUMPĂRĂ VARA SANIE ȘI IARNA CAR (Pr.) = Spune chibzuiala omului care se gîndește din vreme la toate.
OMUL SFINȚEȘTE LOCUL — Vrednicia omului birue totul.
ON REVIENT TOUJOURS À SES PREMIERS AMOURS (Fr.) = Nu se uită dragostea dintîiu.
ORI-CE PAIU ARE UMBRA LUI = Tot omul e de seamă în societate.
ORÎNDUIALA E CÎȘTIG DE VREME (Pr.).
O SANCTA SIMPLICITAS! = O, sfîntă simplicitate! Se spune de cei săraci cu duhul.
OSÎNDA TRAGE LA PLATĂ (M. Costin) = Păcatele nu se uită.
O TEMPORA! O MORES! (Lat.) (Cicero) = O, timpuri! o, moravuri!

PĂCALĂ JUDECĂ PE TÎNDALĂ — Un prost pe altul de seama lui.
PĂCATELE PĂRINȚILOR, PEDEAPSA PRUNCILOR = Cei mari greșesc, cei mici pătimesc.
PANEM ET CIRCENSES (Lat.) (Juvenal) = Pîine și jocuri de circ. În vremea decadenței romane poporul nu cerea decît atît. Libertatea o uitase.
PANTHA REI (Heraclit) = Totul se scurge. Totul e trecător.
PAR DESSUS LE MARCHÉ (Fr.) — Colac peste pupăză.
PARTURIUNT MONTES, NASCITUR RIDICULUS MUS (Lat.) (Horațiu) = Fată munții și născură un șoarece (D. Cantemir). Se spune de o acțiune sgomotoasă de pe urma căreia nu iese nimic de seamă.
PASSIM (Lat.) = Ici și colo. Se spune în citațiuni, spre a arăta că sînt ideile luate de ici și colo.
PĂUNUL SĂ TACĂ, DACĂ VREA SĂ PLACĂ (Pr.) = Nu tot cine e împodobit e și cu judecată.
PĂZEȘTE-TE A DOUA ZI DUPĂ SUCCES (T. Maiorescu).
PECCAVI (Lat.) = Am păcătuit. Se întrebuințează spre a mărturisi un păcat.
PE LEUL MORT ȘI ȘOARECII SE ACAȚĂRĂ = Cînd cel puternic a căzut, toți sar la el.
PENTRU CINE VREA, ÎN PUȚIN TIMP SE FAC MULTE ȘI MARI LUCRURI (B. P. Hasdeu) = Puterea voinții e hotărîtoare în viața omului.
PENTRU UN CUIU, PIERZI POTCOAVA (A. Pann) = Nebăgarea de seamă la faptele mărunte, poate aduce multă supărare.
PER ASPERA AD ASTRA (Lat.) = Prin greutăți la stele. Ori-ce izbîndă cere muncă grea.
PEREAT! (Lat.) — Să piară. Strigăte ca demonstrație împotriva cuiva.
PER EXCELLENTIAM (Lat.) — În cel mai înalt grad.

PER FAS ET NEFAS (Lat.) = Pe drept sau pe nedrept. A izbutit pe toate căile: *per fas et nefas*.
PER PEDES APOSTOLORUM (Lat.) = A merge pe jos.
PERSONA GRATA (Lat.) = Persoana favorită. Alecsandri a fost *persona grata* la Castelul Peleș.
PIA DESIDERIA (Lat.) = Dorinți pioase.
PICURILE MULTE, UMPLU BUTOIUL MARE (Pr.) = Cu economie se face averea.
PINXIT, presc. *Pinxt.* (Lat.) = A desenat. Se pune sub reproduceri de tablouri alături de autor: *Pinxt. Aman.*
PISCEM NATARE DOCES (Lat.) = Înveți pe un pește să înnoate.
POETA NASCITUR, ORATOR FIT (Lat.) = Poetul se naște, oratorul se formează.
POHOD NA SIBIR = Titlul unei poezii a lui Alecsandri, folosit pentru a arăta calvarul vieții.
POST FESTUM (Lat.) = După sărbătoare. A ajuns *post festum*.
POST HOC, ERGO PROPTER HOC (Lat.) = După aceasta, deci din cauza aceasta. Greșala de a lua drept cauză ceea ce nu e decît întîmplare.
POST MORTEM, NIHIL (Lat.) = După moarte, nimic.
POST-SCRIPTUM (Lat.) (P. S.) = Adaus la scris. După iscălitură dintr'o scrisoare, dacă ai uitat ceva, adaugi, punînd P. S. înainte.
POT POURRI (Fr.) = Unsoiu de ghiveciu: mîncare cu de toate. Cuvîntul se întrebuințează pentru o bucată muzicală ce cuprinde diferite melodii chiar din autori diferiți.
PRIMO MIHI (Lat.) = Întîiu mie. Deviza egoistului.
PRIMO OCCUPANTI (Lat.) = Celui dintîiu ocupant. Formulă întrebuințată în tratatele de pace.
PRIMUM VIVERE, DEINDE PHILOSOPHARI (Lat.) = Întîiu a trăi și apoi a filosofa. Trebuințele vieții stau înaintea altor preocupări.
PRIMUS INTER PARES (Lat.) = Primul între egali. Președintele nu e decît *primus inter pares*.
PRINDE ORBUL, SCOATE-I OCHII (Pr.) = A umbla după ceva nerealizabil.
PRO DOMO (Lat.) (Cicero) = Pentru casă. A vorbi despre sine, despre interesele sale. N'a făcut altceva decît a vorbit *pro domo*.
PRO FORMA (Lat.) = De formă.
PUNE-ȚI FRÎU LA GURĂ ȘI LACĂT LA INIMĂ (Pr.) = Ia seama la vorbă și nu destăinui totul ușor.

QUAE NOCENT, DOCENT (Lat.) = Ce strică, învață. Tot pățitul e priceput.
QUAE SUNT CAESARIS, CAESARI (Lat.) = Dați Cezarului ce e al Cezarului. Cînd e vorba să se arate meritul cuiva.
QUANTUM MUTATUS AB ILLO! (Lat.) (Virgil) = Cît de mult s'a schimbat!
QUANTUM SATIS (Lat.) = Cît trebue. Pe rețeta medicală se pune prescurtat **Q. S.** adică atîta cît trebue.
QUI A BU, BOIRA (Fr.) — Cine a băut, va mai bea.
QUIDAM (Lat.) = Oare-care. În rîs, cînd nu vrei să recunoști pe cineva: E un *quidam*.
QUID NOVI (Lat.) = Ce mai nou?
QUID PRODEST (Lat.) = La ce bun?
QUI RISQUE, GAGNE (Fr.) = Cine riscă, acela cîștigă.
QUI SCRIBIT, BIS LEGIT (Lat.) = Cine scrie, citește de două ori.
QUI TACET, CONSENTIT (Lat.) = Cine tace, consimte.
QUOD ERAT DEMONSTRANDUM (Lat.) (Euclid) = Ceea ce era de demonstrat (După demonstrația unei probleme se pun de regulă **Q. E. D.**).
QUOD LICET JOVI, NON LICET BOVI (Lat.) = Ce-i îngăduit lui Jupiter nu-i îngăduit boului. Cată să se arate că există deosebire între oameni.
QUOT CAPITA, TOT SENSUS (Lat.) = Cîte capete, atîtea păreri. Cîte bordeie atîtea obiceie.
QUOT SERVI, TOT HOSTES (Lat.) = Cîți servitori, atîția dușmani.
QUOUSQUE TANDEM (Lat.) (Cicero) = Pînă cînd? Dacă se pierde răbdarea asupra unor stări de lucruri, asupra unor vorbării, se spune: *Quousque tandem*.

RANA SE VINDECĂ, DAR SEMNUL RĂMÎNE (Pr.) = Cînd obijduești pe cineva adînc, chiar dacă te iartă, nu te uită.
RARA AVIS (Lat.) (Juvenal) = Pasăre rară. Se zice de tot ce se întîlnește rar.
RARI NANTES IN GURGITE VASTO (Lat.) (Virgil) = Cîțiva naufragiați plutind în nemăsuratul abis.
RĂSPUNSUL BLÎND ÎNLĂTURĂ MÎNIA = Vorba dulce, mult aduce.
RECTO (Lat.) = Fața. Prima pagină a unei foi, în opunere cu *verso*.
REMEMBER (r i m m b e o r) (Engl.) = Adu-ți aminte! Ultima vorbă a lui Carol I regele Angliei pe eșafod.
REQUIESCAT IN PACE (Lat.) = Odihnească în pace. Se spune și de ceva care nu trebue să mai fie amintit.
RES, NON VERBA (Lat.) = Fapte, nu vorbe.
RES NULLIUS (Lat.) = Lucrul nimănui. Termen juridic.
RETRO, SATANA (Lat.) = Piei, diavole.
REX REGNAT, SED NON GUBERNAT (Lat.) = Regele domnește, nu guvernează.
RIRA BIEN QUI RIRA LE DERNIER (Fr.) = Rîde mai bine cine rîde cel de pe urmă.
RIRE JAUNE (Fr.) Rîs galben = A rîde mînzește.
RISUM TENEATIS (Lat.) = Poți ținea rîsul? Se spune despre o operă rea.
RULE, BRITTANIA (Engl.) = Cîrmuește, Britania. Începutul unui imn englez, în care se cîntă stăpînirea mărilor de către Anglia.
RUMEGĂ VORBA, CA OAIA IARBA (Pr.) = Chibzuește mult înainte de a spune ceva.

SĂ BAT TURCII LA GURA LUI = Vorbește repede de nu-l înțelegi.
SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO (Lat.) (Max. jurid.) = Binele poporului să fie suprema lege.
SALVE (Lat.) = Salutare. Formula de salut a Romanilor.
SAPIENS NIHIL AFFIRMAT QUOD NON PROBAT (Lat.) = Înțeleptul nu spune nimic ce nu probează.
SAVOIR VIVRE (Fr.) = A ști cum să te porți în lume.
SCÎNTEIA MICĂ APRINDE FOCUL MARE = Cauze mici au efecte mari.
SCULPSIT, presc. *Sct.* (Lat .) = A sculptat. Se pune sub reproducerile de sculpturi: *Sct. Canova.*
SELECT = Ales.
SELF MADE MAN (s e l f m e d m e n) (Engl.) — Ajuns prin sine, prin muncă. Stephenson a fost un *self made man*.
SE NON E VERO E BEN TROVATO (Ital.) — Dacă nu e adevărat, e bine nimerit.
SETEA DE GLORIE E CA RÎIA: DE CE-O SCARPINI, DE CE TE MĂNÎNCĂ (A. Vlahuță).
SHOCKING (ș o k h i n g) (Engl.) = Izbitor. Cutare a fost *shocking* în societate (în mod deplasat).
SIC (Lat.) = Astfel. Cuvînt care se pune în paranteză, după un citat, ca să se arate că e exact reprodus, cu greșala redată.
SIC TRANSIT GLORIA MUNDI (Lat.) = Așa trece faima lumii. Se spune celor ajunși în situații deosebite care n'au știut să se mențină.
SIC VOS, NON VOBIS (Lat.) = Astfel voi, dar nu pentru voi. Se spune atunci cînd cineva primește lauda ce o merită altul.
SI JEUNESSE SAVAIT, SI VIEILLESSE POUVAIT (Fr.) = Dacă tinerii ar ști și bătrînii ar putea.
SILINȚA CU SUDOARE TE PUNE ÎN PICIOARE (Pr.) = Munca este totul în viața omului.
SINE IRA ET STUDIO (Lat.) = Fără ură și favoare. Critica asupra unei opere trebue făcută *sine ira et studio*.
SINE NOMINE VULGUS (Lat.) = Mulțimea fără nume.
SINE QUA NON (Lat.) = Fără de care nu se poate. Munca este condiția *sine qua non* a fericirii omenești.
SI VIS PACEM, PARA BELLUM (Lat.) = Dacă vrei pace, pregătește-te de războiu.

SÎNT OAMENI ŞI ÎN MOLDOVA (M. Costin) = Fapte de ispravă pot fi săvîrşite şi de aceia de la cari nu te-ai aştepta.

SOL LUCET OMNIBUS (Lat.) = Soarele luminează pe toţi. Toată lumea are dreptul să se bucure de darurile naturei.

SOUS BÉNÉFICE D'INVENTAIRE (Fr.) = Sub beneficiu de inventar; cu drept de control.

SPLEEN (s p l i n) (Engl.) = Plictiseală de viaţă.

SPONTE SUA (Lat.) = Din proprie iniţiativă.

STATU QUO (Lat.) = Cum se găseau lucrurile mai înainte. După războiu viaţa a rămas *statu quo*.

STEAGUL SDRENŢUIT, CINSTEA OASTEI (Pr.) = Spune vitejia ei.

STEEPLE-CHASSE (s t i p l-c e i z) (Engl.) = Alergări de cai cu fel de fel de obstacole.

STRUGGLE FOR LIFE (s t r e o g l f o r l a i f) (Engl.) = Lupta pentru existenţă. Expresiune care e la temelia teoriei darviniene. Vieţuitoarele se selecţionează şi prin *struggle for life*.

SUFFICIT (Lat.) = Ajunge.

SUI GENERIS (Lat.) = În felul său. Cutare are o părere *sui generis*.

SUMMUM JUS, SUMMA INJURIA (Lat.) (Cicero) = Dreptate dusă la exces, nedreptate excesivă.

SUO TEMPORE (Lat.) = La vremea ei.

SURSUM CORDA (Lat.) = Sus inimile.

ŞARPELE PÎNĂ NU-L CALCI, NU TE MUŞCĂ (Pr.) = Dacă nu provoci pe cineva, nu te poate supăra cu nimic.

ŞI DIN BORDEIU IES OAMENI MARI (Pr.) = Şi din obişnuit se poate scoate ceva de seamă.

TABLE D'HÔTE (Fr.) = Masa servită la oră fixă cu anumite feluri de mîncare.

TABULA RASA (Lat.) = Masă ştearsă. Se zice atunci cînd nu se mai ţine seamă de ce a fost. A făcut *tabula rasa*.

TALE QUALE (Lat.) = Aşa cum e. A copiat poezia *tale quale*.

TARDE VENIENTIBUS OSSA! (Lat.) = Celor întîrziaţi la masă nu le rămîn decît oasele. Cînd nu vii la vreme la muncă, nu te aştepta la răsplată.

TEL MAÎTRE, TEL VALET (Fr.) = Cum e stăpînul şi sluga. Cum e Turcul şi pistolul.

TEMPI PASSATI (Ital.) = Timpuri trecute.

TEMPORA MUTANTUR (Lat.) = Vremurile se schimbă.

TERRA IGNOTA (Lat.) = Pămînt necunoscut. România era o *terra ignota* pentru mulţi străini.

TERRE À TERRE (Fr.) = Una cu pămîntul. Se spune de cineva care vorbeşte lucruri neînsemnate.

TERTIUM NON DATUR (Lat.) = A treia părere nu mai este. Ori, ori.

TESTIS UNUS, TESTIS NULLUS (Lat.) = Numai un martor nu înseamnă nimic.

THAT IS THE QUESTION (z e t i s z e c u e ş e n) (Engl.) = Aceasta e chestiunea.

THE RIGHT MAN IN THE RIGHT PLACE (z e r a i t m e n i n z e r a i t p l e i s) (Engl.) = Omul care trebue la locul care trebue. Cel mai potrivit pentru o anumită însărcinare. La Congresul din Berlin Kogălniceanu a fost *the right man in the right place*.

TIMEO DANAOS ET DONA FERENTES (Lat.) = Mă tem de Greci chiar cînd fac daruri. Nu trebue să te încrezi în duşman, chiar dacă vine cu surîsul pe buze şi daruri.

TIMES IS MONEY (t a i m i s m o n e i) (Engl.) = Timpul e aur. Nu trebue să ne codim, căci *times is money*.

TOUR DE FORCE (Fr.) = Mare meşteşug.

TOUT COMPRENDRE C'EST TOUT PARDONNER (Fr.) = A înţelege totul înseamnă a ierta totul.

TRADUTTORE, TRADITORE (Ital.) = Traducător, trădător. Traducerea cu greu poate reda ideea originală.

TRAVAILLER POUR LE ROI DE PRUSSE (Fr.) = A munci pentru regele Prusiei.

TRES FACIUNT COLLEGIUM (Lat.) = Trei fac colegiu. Trebue să fie măcar trei spre a închega o societate sau ca profesorul să ţină curs la universitate.

TRONC MĂRICĂ = A arunca o vorbă ne la locul ei.

TU QUOQUE, FILI! (Lat.) = Şi tu, fiule! Cînd îţi vine lovitura de la cine nici nu te-ai fi aşteptat.

UBI BENE, IBI PATRIA (Lat.) = Unde-i bine, acolo e patria. Termen întrebuinţat pentru cei cari nu se conduc în viaţă numai după înclinări, ci se schimbă după împrejurări. Iubesc patria, oricum ar fi ea.

ULTIMA RATIO (Lat.) = Ultimul cuvînt.

UMBLĂ CA 'N SATUL LUI CREMENE = A trăi fără grijă.

UNDE VORBĂ MULTĂ, ACOLO NEŞTIINŢĂ CU MULT MAI MULTĂ (I. Golescu) = Omul flecar nu este de ispravă.

UNE FOIS N'EST PAS COUTUME (Fr.) = Odată nu face obiceiul. Cu o floare nu se face primăvară.

UN FAG NU FACE PĂDURE = Omul trebue să fie consecuent în faptele lui bune.

UNGUIBUS ET ROSTRO (Lat.) = Se apără cu unghiile şi cu pliscul; cu desnădejde, fără a şovăi.

URBI ET ORBI (Lat.) = Oraşului (fiind vorba de Roma) şi Universului. A spune tuturora. A răspîndi vestea *urbi et orbi*.

URSUL NU JOACĂ DE BUNĂ VOIE = Sînt împrejurări cînd nu faci numai după pofta inimii.

UTILE DULCI (Lat.) = Folositorul plăcut. Cutare ştie să împletească în scrisul său *utile dulci*.

VADE MECUM (Lat.) = Mergi cu mine. Termen întrebuinţat pentru ceea ce e strict necesar de purtat. *Vade mecum* se zice bunăoară de o carte cu cunoştinţe sumare.

VAE VICTIS! (Lat.) = Vai de cei învinşi!

VARIATIO DELECTAT (Lat.) = Variaţia aduce plăcere.

VENI, VIDI, VICI (Lat.) = Am venit, am văzut, am biruit. Se spune de obiceiu cînd se îndeplineşte o mare ispravă în scurt timp.

VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT (Lat.) = Vorbele sbor, scrisul rămîne. Gura zice, vîntul duce.

VETO (Lat.) = Refuz. Preşedintele are drept de *veto*.

VIAŢA OMULUI CA OUL ÎN MÎNA COPILULUI (Pr.) = Dintr'o nimica toată, dacă omul nu se îngrijeşte la vreme, se curăţă.

VIITORUL ŢĂRII ÎL ŢESE FEMEIA (Carmen Sylva).

VIRIBUS UNITIS (Lat.) = Cu puteri unite. Deviza foştilor împăraţi ai Austriei.

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT! (Lat.) = Să trăească, să crească, să înflorească. Expresia cu care se termină cuvîntările omagiale faţă de o persoană ori instituţie.

VIZITIUL PROST, BATE CALUL BUN = Omul nechibzuit strică multe din rosturile sale.

VODĂ DA ŞI HÎNCUL BA = Părerile sînt deosebite.

VOULOIR, C'EST POUVOIR (Fr.) = A voi e a putea. Arată puterea voinţii.

VOX POPULI, VOX DEI (Lat.) = Glasul poporului, glasul lui Dumnezeu.

VRĂJMĂŞIA ACOPERITĂ MAI MULT RĂU ADUCE (M. Costin) = Omul ascuns e periculos.

WALK-OVER (u o c o v e r) (Engl.) = Cursă la care nu ia parte decît un cal.

WEISSER RABE (Germ.) = Corb alb. Ceva rar.

ZOR, ZOR, PENTRU UN TOPOR = Viel Lärm um nichts. Vorbă multă pentru nimic.

MEMBRII ACADEMIEI ROMÂNE

Preşedinte de Onoare şi Protector **MAIESTATEA SA REGELE CAROL AL II-LEA.**

MEMBRII ACTIVI

I. Secţiunea literară

BIANU Ioan (Bucureşti, 1902) (Anul alegerei).
BOGDAN-DUICĂ Gheorghe (Cluj, 1919).
BRĂTESCU-VOINEŞTI Ioan Al. (Bucureşti, 1918).
CIOBANU Ştefan (Chişinău, 1918).
DENSUSIANU Ovidiu (Bucureşti, 1918).
GOGA Octavian (Bucureşti, 1919).
MURNU Gh. (Bucureşti, 1923).
NEGRUZZI Iacob C. (Bucureşti, 1881).
PHILIPPIDE Alexandru (Iaşi, 1900).
PUŞCARIU Sextil (Cluj, 1914).
RĂDULESCU-MOTRU C. (Bucureşti, 1923).
SADOVEANU Mihail (Iaşi, 1921 .

II. Secţiunea istorică

BALŞ Gheorghe (Bucureşti, 1923).
DRAGOMIR Silviu (Cluj, 1928).
GUSTI Dimitrie (Bucureşti, 1919).
IORGA Nicolae (Bucureşti, 1910).
LAPEDATU Alexandru (Cluj, 1918).
LUPAŞ Ioan (Cluj, 1916).
MEHEDINŢI Simion (Bucureşti, 1915).
NISTOR Ioan (Cernăuţi, 1915).
POPESCU Preot Nicolae (Bucureşti, 1923).
RĂDULESCU Andrei (Bucureşti, 1920).
SUTZU Mihail C. (Bucureşti, 1909).
VÎLSAN Gheorghe (Bucureşti, 1920).

III. Secţiunea ştiinţifică

ANTIPA Grigorie (Bucureşti, 1910).
BOGDAN Petre (Iaşi, 1926).
CANTACUZINO Dr. Ioan (Bucureşti, 1925).
CRĂINICIANU General Gr. (Bucureşti, 1911).
INCULEŢ Ion (Iaşi, 1918).
MARINESCU Dr. G. (Bucureşti, 1905).
MRAZEC L. (Bucureşti, 1905).
RACOVIŢĂ Emil (Cluj, 1920).
SIMIONESCU Ioan (Iaşi, 1911).
ŢIŢEICA Gheorghe (Bucureşti, 1913).
VASILESCU-KARPEN N. (Bucureşti, 1923).
VOINOV Dimitrie (Bucureşti, 1927).

MEMBRII CORESPONDENŢI

I. La secţiunea literară

Români:

ADAMESCU Gheorghe (Bucureşti, 1921).
AGÎRBICEANU Ioan (Cluj, 1919).
BĂNESCU Nicolae (Cluj, 1920).
BĂRBULESCU Ilie (Iaşi, 1908).
BASSARABESCU I. A. (Ploeşti, 1909).
BEZA Marcu (Londra, 1923).
BOTEZ Eug. P. (Bucureşti, 1922).
CAPIDAN Th. (Cluj, 1928).
CARTOJAN Nicolae (Bucureşti, 1929).
DRĂGANU Nicolae (Cluj, 1923).
GHIBU Onisifor (Cluj, 1919).
GOROVEI Artur (Fălticeni, 1915).
HALIPA Pantelimon (Chişinău, 1918).
HODOŞ Enea (Cluj, 1904).
ORTIZ Ramiro (Bucureşti, 1920).
PAPAHAGI Pericle (Silistra, 1916).
PETROVICI I. (Iaşi, 1927).
PROCOPOVICI Alexe (Cernăuţi, 1919).
RĂDULESCU-POGONEANU Ioan (Bucureşti, 1919).
SIMIONESCU-RÎMNICEANU Marin (Bucureşti, 1919).

Străini:

BARTOLI Mateiu (Turin, 1914).
FRIEDWAGNER M. H. (Frankfurt pe Main, 1911).
GAMILLSCHEG Ernst (Berlin, 1929).
JOKL Norbert (Wien, 1929).
ROQUES Mario (Paris, 1914).
SANDFELD-JENSEN Kr. (Copenhaga, 1911).
SKOK Petar (Zagreb, 1929).
TAGLIAVINI Carol (Bologna, 1928).
WEDKIEWICZ Stanislau (Cracovia, 1929).
WEIGAND Dr. Gustav (Lipsca, 1892).
ZAUNER Ad. (Graz, 1914).

II. La secţiunea istorică

Români:

ANDRIEŞESCU I. (Bucureşti, 1928).
BRĂTESCU Constantin (Cernăuţi, 1919).
BRĂTIANU Gh. I. (Iaşi, 1928).
CÎNDEA Romul (Cernăuţi, 1929).
CUZA A. C. (Iaşi, 1903).
DOCAN N. (Bucureşti. 1915).
DRĂGHICEANU Virgil (Bucureşti, 1926).
FILITTI I. C. (Bucureşti, 1915).
GHIBĂNESCU Gh. (Iaşi, 1905).
IONESCU-DOLJ I. (Bucureşti, 1928).
MARINESCU Const. (Cluj, 1928).
METEŞ Preotul Ştefan (Cluj, 1919).
MOISIL Constantin (Bucureşti, 1919).
PÎCLIŞANU Zenovie (Bucureşti, 1919).
POPA-LISSEANU Gheorghe (Bucureşti, 1919).
ROSETTI Radu General (Bucureşti, 1927).
RUSSO Demostene (Bucureşti, 1919).
TAŞCĂ Gheorghe (Bucureşti, 1926).
ZOTTA Sever (Iaşi, 1919).

Străini:

ANDREADES A. M. (Atena, 1930).
CHAPUISAT Edouard (Genève, 1925).
GHEDEON Emanuel (Atena, 1891).
GLOTZ Gustave (Paris, 1929).
GUICHEN Vicomte de (Paris, 1929).
LUGLI Giuseppe (Roma, 1926).
ORSI Pietro (Veneţia. 1930).
PERNICE Angelo (Florenţa, 1926).
PROTICI Andrei (Sofia, 1930).
PUIG Y CADAFALCH Ioseph (Barcelona, 1931 .
RADONIC Iovan (Belgrad. 1914).
SISIC Ferdo v. (Zagreb, 1930).
SOTIRIU C. A. (Atena, 1930).
STRZYGOWSKI Iosif (Viena, 1914).
TAMM Traugott (1891)
VULICI N. (Belgrad, 1930).

III. La secţiunea ştiinţifică

Români:

ATHANASIU Sava (Bucureşti, 1920).
BORCEA Ioan (Iaşi, 1919).
BOTEZAT Eugeniu (Cernăuţi, 1913).
CĂLUGĂREANU Dr. D. (Bucureşti, 1910).
CIUREA I. (Bucureşti, 1927).
CONSTANTINESCU Gogu (Londra, 1920).
GEROTA Dr. D. (Bucureşti, 1916 .
HURMUZESCU Dr. Dragomir (Bucureşti. 1916).
IONESCU Ioan (Bucureşti, 1919).
IONESCU-SISEŞTI Dr. Gh. (Bucureşti, 1925).
MACOVEI Gheorghe (Bucureşti, 1931).
LONGINESCU G. G. (Bucureşti, 1925).
MINOVICI Dr. Şt. (Bucureşti, 1925).
MOLDOVEANU Dr. I. (Cluj, 1920).
PANAITESCU Scarlat General (Chişinău, 1919).
PARHON Dr. C. (Iaşi, 1928).
POMPEIU D. (Bucureşti, 1916).
SPACU Gh. (Cluj, 1927).
TEODORESCU Em. C. (Bucureşti, 1909).

Străini:

DUBOIS Dr. Léon (Baltimore, Maryland, 1921).
FOURMARIER Paul (Liège, 1925).
GUIART Jules (Cluj şi Lyon, 1924).
JEANNEL René (Cluj, 1928).
KELLY Dr. Howard A. (Baltimore, Maryland, 1921).
KETTNER Dr. Radomir (Praga, 1928).
MONTEL Paul (Paris, 1929).
NICHOLAS Francisc C. (Baltimore, Maryland, 1921).
PETCOVICI Vladimir (Belgrad, 1928).
PITTARD Eugène (Geneva, 1919).